

శ్రీభగవద్దీపాశాంతరభాష్యతత్త్వబోధిని.

—: అంకితము :—

శ్రీశారదాంబాచంద్రమౌళీశ్వరులకు.

శ్రీభగవద్గీతా శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని

“శాస్త్రరత్నాకర” బ్ర॥ వే॥ దెందుకూరి నృసింహశాస్త్రిణాం

పి॥ య శి ష్యేణ,

బ్ర॥ వే॥ బులుసు వెంకటశాస్త్రిణాం

త నూ భ వే న,

శేషమాంబాగర్భశుక్తిముక్తాఫలాయనూశేన

గౌతమనగోతోద్భవేన,

“తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార”

బు లు సు అ ప్ప న్న శా స్త్రి ణా

ప్ర చీ తా స తీ,

తత్పుత్రాభ్యాం న్యాయశాస్త్రకోవిదాభ్యాం,

శ్రీసత్యవతిగర్భశుక్తిముక్తాఫలాభ్యాం,

వేంకటశాస్త్రి, మిత్రసత్యనారాయణాభ్యాం,

గ్రంథాంతర్నిర్దిష్టనదాన్యశేఖరాదీనాం,

సంపూర్ణదర్శివ్యసహాయేన,

భట్టవిల్లిగారిమనంథాపితే స్వీయ శ్రీశారదాముద్రాణలయే

ముద్రాపితాసతీ విజయతేతరామ్.

ప్రథమముద్రణం ప॥ 1250.

క్రీ॥ శ॥ 1960.

అన్ని హక్కులు

బులును వెంకటేశాస్త్రి

అండ్

ఋమిత్రసత్యనారాయణగార్లవి.

గ్రంథపాఠిప్రస్తానము:—

శ్రీ శారదా ముద్రాణాలయము.

భట్నవిల్లి.

ఆమలాపురం తాలూకా, తూర్పుగోదావరిజిల్లా.

శ్రీ శింగేరి శారదాపీఠాధిపతి జగద్గురు శ్రీ శంకరాచార్య
శ్రీమదభినవ విద్యాతీర్థ మహా స్వాములవారు

ॐ

श्रीशृङ्गेरीश्रीजगद्गुरुसंस्थानम् ॥

श्रीमत्परमहंसपरित्राजकाचार्यवर्य, पदत्राक्यप्रमाणपारावारपारीण, यमनियमासनप्राणायामप्रत्याहार-
ध्यानधारणासमाध्यष्टाङ्गयोगानुष्ठाननिष्ठ, तपश्चक्रवर्त्यनाथविच्छिन्न श्रीशङ्कराचार्यगुरुपरम्परा-
प्राप्तषड्दर्शनस्थापनाचार्य, व्याख्यानसिंहासनाधीश्वर, सकलनिगमागमसारहृदय सांख्यतय
प्रतिपादक, वैदिकमार्गप्रवर्तक, सर्वतन्त्रस्वतन्त्रादिराजधानी, विद्यानगरमहाराजधानीकर्णाटक-
सिंहासनप्रतिष्ठापनाचार्य, श्रीमद्राजाधिराजगुरु, भूमण्डलाचार्य, ऋष्यशृङ्गपुरवराधीश्वर,
तुङ्गभद्रातीरवासि, श्रीमद्विद्याशङ्करपादपद्माराधक, श्रीजगद्गुरु,
श्रीचन्द्रशेखरभारतीस्वामिगुरुकरकमलसजात

श्रीजगद्गुरु

शृङ्गेरी श्रीमदभिनवविद्यातीर्थस्वामिभिः

अस्मदत्यन्तप्रियशिष्य 'दर्शनालङ्कार' ब्रह्मश्री बुलुसु अप्पन्नशास्त्रिविषये नारायण-
स्मरणपूर्वकं विरचिता आशिषः समुल्लसन्तुराम् ॥

सर्वोपनिषत्सारभूता हि भगवद्गीता । तदर्थवगमे हि सर्वाप्यध्यात्मविद्या अधि-
गतैव । अत एव तत्तन्मतप्रतिष्ठापकाचार्यैः अनेकैः स्वाभिमतानुसारेण बहुधा व्याख्याता ।
श्रीमच्छङ्करभगवत्पादाश्च नित्यशुद्ध-बुद्धमुक्त-स्वभाव सत्यज्ञानानन्दस्वरूप-ब्रह्मावगतिपर्यवसायितां
स्वभाष्ये निरणयन् । तस्य च भाष्यस्य बहूनि व्याख्यानानि प्रथितानि सन्ति । बहुषु
दर्शनेषु कृतपरिश्रमाः श्री बुलुसु अप्पन्नशास्त्रिणः श्रीमच्छङ्करभगवत्पादभाष्यं तस्य च व्याख्यानं
आनन्दगिरीयं समग्रतया आन्त्रभाषयाऽनूद्य श्रीभगवद्गीता शङ्करभाष्य-तत्त्वबोधिनीति नामानं
ग्रन्थं प्राकाशयन् । श्रीमधुवदनसरस्वतीयं श्रीशङ्करानन्दीयं भाष्योत्कर्षदीपिकेत्यादीनि बहूनि
व्याख्यानानि सम्यगालोच्य युक्तान् विषयान् तत आदाय तत्र तत्र स्वाभिप्रायांश्च विशदीकृत्य
ग्रन्थेऽस्मिन् अयूष्युजन् । अतिनवीनं सुप्रसिद्धं च तिलकव्याख्यानं सम्यगत्र व्यमर्शन् ।

भगवद्गीतातात्पर्यं अजिगमिषूणां लोकानां विमर्शकानां च समग्रतया सर्वानपि विमर्शान्
पुरत उपस्थापयन् सिद्धान्तं च प्रतिपादयन् एष ग्रन्थस्सर्वात्मना उपकारको भवतीत्यस्माकमभिप्रायः ।

ग्रन्थोयं विशिष्टशिष्टनराणां आदरातिशयमाप्नुवन् सर्वत्र प्रचारमियादिति आशास्महे ।

ग्रन्थप्रणेतारः श्रीशारदाचन्द्रमौलीश्वरयोरमन्ददयासन्दोहेन चिरमभ्युदयपरम्परा अनुभूयासुः ॥

शार्वरिचत्सराषाढशुद्धचतुर्थीभौमवासरः ॥

२८—६—१९६० • काकिनाडाक्षेत्रम् ॥

శ్రీ శృంగేరి జగద్గురు సంస్థానమ్.

శ్రీ విద్యా శంకర

శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యవర్య పదవాక్యప్రమాణపారావారపారిణయమనియమాసనప్రాణాయామప్రత్యాహారీ ధ్యానధారణాసమాధ్యష్టాంగయోగానుష్ఠానశిష్టతపశ్శక్తిపర్వనాద్యవిచ్ఛిన్న శ్రీశంకరాచార్యగురువరంపరాపూర్వపద్ధత్యనస్థాపనాచార్య వ్యాఖ్యానసింహాసనాధీశ్వర సకలనిగమాగమసారహృదయ సాంఖ్యత్రయప్రతిపాదక వైదికమార్గప్రవర్తక సర్వతంత్రస్వతంత్రాది రాజధానీవిద్యానగరమహారాజధానికర్ణాటకసింహాసనప్రతిష్ఠాపనాచార్య శ్రీమద్రాజాధిరాజగురుభూమండలాచార్య ఋష్యశృంగపురపరాధీశ్వర తుంగభద్రాతీరవాసి శ్రీమద్విద్యాశంకరపాదపద్మారాధక శ్రీజగద్గురు శ్రీచంద్రశేఖర భారతీస్వామిగురుకరకమలసంజాత—

శ్రీజగద్గురు-

శృంగేరి శ్రీమదభినవవిద్యాతీర్థస్వాములవారిచే—

అస్మదత్యంతప్రియశిష్య, “దర్శనాలంకార” బులుసు అప్పన్న శాస్త్రివిషయమున నారాయణస్మరణపూర్వకముగా చేయఁబడిన యాశీర్వాదములు తెప్పగ ప్రకాశించుగాక.

భగవద్గీత సర్వోపనిషత్సారభూతమని ప్రసిద్ధము. దాని యర్థమును తెలిసికొనినచో సద్భావవిద్య యంతయు దెలిసినదియే యగును. కనుకనే యాయామతప్రతిష్ఠాపనాచార్యులగు అనేకులచే దమతమ మతముల ననుసరించి యనేకవిధముల వ్యాఖ్యానింపబడినది. శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదులు తమ భాష్యమున నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావసత్యజ్ఞానానందస్వరూపబ్రహ్మవగతిపర్యవసాయిత్వమును నిర్ణయించియుండిరి. ఆశంకరభాష్యమునకు సుప్రసిద్ధానేకవ్యాఖ్యానములు కలవు. బహుదర్శనములయందు కృతపరిశ్రమముగ శ్రీబులుసు అప్పన్న శాస్త్రులుగారు శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదభాష్యమును, దానికి వ్యాఖ్యాన మగు ఆనందగిరియ వ్యాఖ్యానముననుసరించి సంపూర్ణముగ నాంధ్రభాషలోని కనువదించి, “శ్రీభగవద్గీతా-శంకరభాష్య తత్త్వబోధిని” అను పేర నొక గ్రంథమును ప్రకటించిరి. ఈగ్రంథమున—మధుసూదన సరస్వతీయ, శ్రీశంకరానందీయ, భాష్యోత్కర్షదీపికే”త్యాద్యనేకవ్యాఖ్యానములను తెప్పగ నాలోచించి వానినుండి యుక్తవిషయములను స్వీకరించి వానిని, మరియు స్వాభిప్రాయములను అటనట విశదీకరించి కూర్చియుండిరి. అతిసహనము, సుప్రసిద్ధము నగు తిలకుగారి వ్యాఖ్యానమును తెప్పగ సిగ్రంథమున విమర్శించియుండిరి. భగవద్గీతాతాత్పర్యమును తెలిసికొనగోరు జనులకు, విమర్శకులకుగూడ సర్వవిమర్శములను యెదుటజెట్టి, సిద్ధాంతమును ప్రతిపాదించు యీగ్రంథ మన్నివిధముల నుపకారక మగుచున్నదని మాయభిప్రాయము.

ఈగ్రంథము విశిష్టశిష్టజనుల ఆదరాతిరయమును జూరగొని యంతటను ప్రచారము నొందుగాక యని యాశాించుచున్నాము.

గ్రంథప్రచేతలు శ్రీశారదాచంద్రమోళిశ్వురుల యమంద దయాసందోహముచే జరకాల మఖ్యుదయపరంపరల ననుభవించుదురుగాక.

శార్వరివత్సరాషాఢశుద్ధపంచమీభామవాసరః. 28-6-1960 శాకినాదాక్షేత్రమ్.

స మ్మా న ప త్ర మ్

శ్రీమన్మాన్యమహోపాధ్యాయానాం, “తర్క ర త్న, న్యాయవేదాంత విద్యా పా రి ణ”
అత్యాద్యనేకవిరుదావశీవిరాజమానానాం, బ్రహ్మశ్రీ బులుసు అప్పన్న శాస్త్రిమహోదయానాం
చరణసరసీరుహయోః సప్రశ్నియసమర్పితం సమ్మానపత్రమ్.

మాన్యశ్రీగురుచరణాః! న్యాయవేదాంతవిద్యావాచస్పతీనాం, అకలుషాంతరంగా
ణామపి విద్యాభ్యాసక్లేశవర్జనకలుషీకృతాంతరంగాణాం, జంగమతీర్థాయితానాం, అస్మద్భాగధే
యానాం, తత్ప్రభవతాం భవతాం శ్రీ చరణసరసీరుహయోః సప్రశ్నియసాష్టాంగదండప్రణామా
స్సముల్లసంతుతరాం సస్వాగతవచనాః.

దివ్యదర్శనాః! సుప్రభాత మద్యాస్మాకం, యతః చి రా కాం షీ తం సర్వకల్మషాపనోదన
చణం దివ్యశ్రీచరణానాం గురుపూజాపీఠాధిరోహణదర్శనభాగధేయం చిరయాచకానాం చాత
కానామివ నీలనీరదదర్శనభాగధేయం సంపన్నమితి సామోద మావేదయామః.

అంతేవసత్సురద్రుమాః! బాల్యచేష్టావిచేష్టమానాంతరంగా యథేచ్ఛ మి త స్త తః కాల
జ్ఞే పేణ పరిభ్రమతః అస్మాద్యశాన్ స్వసంనిధిం నీత్వా వాత్సల్యాతిరేకా త్పుతనిర్విశేషం లాలసేన
శయనీయైఽపి సముపవేశ్య మదుర్గ్రహకర్కశతర్కవిద్యావిశేషా ఉన్ముక్తత్వక్కదళీఫలనిర్విశేషం
సుగమేన పథా అవగమయ్య జడత్వ మపాకృత్య ఈశ్వరకృపేన ఆత్మాతిశయం సమాపాద్య సుఖ
జీవనోపాయం పరికల్పయతాం తత్ప్రభవతాం అపారకృపావిశేషా ఇహ జన్మని విస్మర్తుం న
ప్రభవామ ఇతి సుష్టు విజ్ఞాపయామః ।

వాగ్మిప్రవరాః! గీతాద్యుపన్యాసమాధురీవశీకృతనానాప్రాంతీయస్వాంతానాం గద్వాలా
ద్యనేకరాజన్యసభాంతరేషు తర్కకర్కశవాగ్మిః వినిర్భర్తినితవాగ్మిప్రవరాణాం త త్ప్ర భ వ తాం
అత్యాశ్చర్యజనకం వృత్తం “సాహిత్యే సుకుమారవస్తుని దృఢన్యాయగ్రహగ్రాంథిలే తర్కే
వా మయి సంవిధాతరి సమం లీలాయతే భారతీ” ఇతి కవితార్కికశిరోమణేః శ్రీహర్ష దేవస్య
వచనసరణిం కృతార్థయతీతి అభితస్తర్కయామః.

మహానుభావాః! “ఇదం ఊత్రం, ఇదం బ్రాహ్మ”మితి లౌకికవైదికమార్గవిచక్షణానాం
అనేకరాజన్యాస్థానేష్యపి సమాత్త నానావిధ సత్కృతీనాం తృణీకృతార్థసంచయానాం సర్వ వి ధ

భాగధేయభాజాం కీమతాం మనఃప్రిణనే “ప్రాంశులభ్యే ఫలే లోభా దుద్బాహు రివ వామన”
 ఇత్యాభాణకం సర్వథా అనువర్తామహ ఇతి జానంతోఽపి శైలాకృతే రభగవతః శైలోన్నతం
 పత్యాదికం సమర్పయితుం న కోపి ప్రిభవే దిత్యాకలయ్య సకలకలాపప్రార్థస్య హేమాంశోః
 సూక్ష్మతంతూపహరమివ అస్మాభి స్సమర్ప్యమాణా మిమాం పూజాం ప రి గృ హ్య అ స్మా క్
 కృతార్థయంతు సహజాపారకృపావలోకనేన అమృతవాగ్మిశ్చ ఇతి ప్రార్థయమానాః భ గ వ తః
 భవానీజానేః అనుగ్రహవిశేషేణ చిరం జేజీయాసుః పుత్రప్రేత్యాదిసంతతేః శిష్యప్రశిష్యాది
 సంతతేశ్చ అభ్యుదయాతిశయం వీక్షమాణా ఇతి భగవంతం ప్రార్థయామః।

ది. 4-5-1952.

ఇతి

హేలాపురి.

చాత్రసమితిః ।

బ్రహ్మశ్రీ బులుసు అప్పన్న శాస్త్రిలవారి గురుపూజా మహోత్సవోదంతము.

శ్రీమద్భారతీయసంప్రదాయమున “ఆచార్యాయ ప్రియం ధన మాహృత్య ప్రజాతంతం మావ్యవచ్ఛేత్సిః” ఇత్యాది పరమప్రమాణభూతములగు వేదవాక్యముల ననుసరించి శిష్యుల చే విద్యాసమాప్తి సమయమున గురుదక్షిణాప్రదాన మనునది సుప్రసిద్ధము.

ఆసంప్రదాయముసారము కౌత్స, గాలవాదిమహర్షులును, ధర్మసంస్థాపనార్థ మవతరించిన శ్రీకృష్ణభగవానులును, తమ విధిని నిర్వహించి కృతకృత్యులైరని భారతభాగవతాదిగ్రంథము లుద్ఘోషించుచున్నవి.

ఆసంప్రదాయ మీకాలమున కొంచెము మారినను, ఇప్పటికి నక్కడక్కడ విద్యాసమాప్తి సమయమున గాకున్నను, కాలాంతరముననైనను విద్యాప్రదాతలైన సద్గురువులకు యథాశక్తి సత్కారము చేసి ధన్యులగు మహానుభావులు గోచరించుచుండుట భారతదేశమహాభాగ్యము. అట్టి సద్విధిపరిపాలననిమిత్తముననే “న్యాయ వేదాస్త్ర విద్యా పారి షేత్యా”ద్యనేకవిరుదానశీరిరాజమానులును, శిష్యవత్సలులు నగు బ్రహ్మశ్రీ బులుసు అప్పన్న శాస్త్రిలవారికి శ్రీనందనసంవత్సర వైశాఖ శుక్ల ౯-గంధీరభానువారములయందు (ది 31-5-52, 4-5-52) శిష్య ప్రశిష్యవర్గముచే గురుపూజామహోత్సవము జరుపబడినది. “విద్యా ౯ సర్వత్ర పూజ్యతే” అను న్యాయమున వారికి దేశమున నెక్కడనైనను పూజ జరుగుట కవకాశమున్నను, ఏలూరు న కీపూజాభాగ్యము గలుగుట “శ్రీతర్కవేదాంతసార్వభౌమ, శాస్త్రరత్నాకర” ఇత్యాదివిరుదానశీ విభాజిమానులును, శ్రీ అప్పన్న శాస్త్రిలవారి ముఖ్యశిష్యులునగు బ్రహ్మశ్రీ, మండలిక వేంకట శాస్త్రిలవారి గ్రామవాస్తవ్యులగుటయే ముఖ్యకారణము. ఈబహుకృత్యు శ్రీజగద్గురుశంకర భగవత్పాదుల మందిరమున జరుగుట మిక్కిలి సముచితముగ నుండెను. శంకరమందిరము వచ్చని పందిళ్ళతో మామిడాకు తోరణములతో రంగురంగుల జండాలతో సమలంకృతమై, మహోజ్వలమై చూపరులకు నయనానందకరమై శోభిల్లెను.

పురప్రముఖులును, ఇతరగ్రామవాస్తవ్యులగు పండితప్రకాండులును సభ నలంకరించిరి. ప్రథమదినమున పాతశ్రవణమయమున మంగళ వాద్యపురస్కరముగా శ్రీశాస్త్రిలవారిని పుష్ప మాలికాబంధకృతమగు మోటారుపై శిష్యప్రశిష్యపండితపురమహాజనులు వెంట నడువ నూరేగింపు టుత్సవము మహోదయంభవముతో జరిగెను. పురమున నచ్చటచ్చట నారతు లిచ్చియు, పుష్పమాలికా

అంశ్యతుల గావించియు, జనులు తమ యానందమును ప్రకటించిరి. తదుపరి వేదపాఠమును మంగళవాద్యములును మిన్నముట్ట శ్రీశాస్త్రులవారు రత్నకంఠవాద్యలంకృతముగ వేదిక నలంకరించిరి. ఆనాటి సభకు “ఆశ్రితపారిజాతాది” బిరుదాంకితులు శ్రీఈదర వేంజట్రావుపంతులుగారు అధ్యక్షపీఠమలంకరించిరి. “సాంగవేదభాస్కర” శ్రీకుప్పా లక్ష్మావధానులుగారు ప్రారంభోపన్యాసము గావించిరి. అందు గురుపూజయొక్క యావశ్యకతను వేదార్థప్రచనముతో మనోజ్ఞముగ నుపన్యసించిరి. శ్రీమండలిక వేంకటశాస్త్రులవారు “గురు స్సాక్షాత్ పరం బ్రహ్మ” అని చెప్పుచు గురువువంటి పదార్థము లభింపదని యనేకప్రమాణములచే నిర్ణయించి గంభీరముగ నుద్ఘోషించిరి. శ్రీసోమంచి లింగయ్య(B. A. B. L.)గారు శ్రీశాస్త్రులవారి పాండిత్యవిశేషమును, శిష్యులను తమంతటివారిని చేసిన వారి బోధనకళానైపుణ్యము నుగ్గడించుచు వారి సహజాదార్య గాంభీర్యసౌలభ్యాదిగుణముల సోదాహరణముగ నిరూపించి వారి లౌకికశాస్త్రీయవిజ్ఞానసంపదల శ్లాఘించిరి. శ్రీజంధ్యాల సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రులుగారు శ్రీవారి అపారపాండిత్యమును పేర్కొని అద్వితీయముగ శిష్యవాత్సల్యమునుగూర్చి ప్రశంసించిరి. శ్రీవెంపరాల సూర్యనారాయణ శాస్త్రులుగారు గురుభక్తిమహిమను శ్రీశంకరాచార్యులవారి యుదాహరణముతో నిరూపించి శ్రీశాస్త్రులవారి ప్రజ్ఞావిశేషమును సోదాహరణముగ నుడివిరి.

రెండవదినము నుదయమున శ్రీ ఈదర వేంకట్రావుపంతులవారి యధ్యక్షతన సభ జరిగెను. ఘనస్వస్తితో సభాప్రారంభమయ్యెను. అధ్యక్షులు శ్రీశాస్త్రులవారి లౌకికప్రజ్ఞాధురీతనను, శ్రీశాస్త్రులవారి ముద్రణాలయోదాహరణములతో నిరూపించి అట్టి వారికి సమ్మానము జరుపుట శ్లాఘనీయమనిరి. శ్రీకుప్పా లక్ష్మావధానులుగారు కర్మబ్రహ్మవ్యరూపములను ప్రతిపాదించి తత్త్వాధనముల గంభీరముగ నుపన్యసించిరి. శ్రీశిష్టా పేయ్యశాస్త్రు (M. A.)గారు శ్రీకృష్ణ బలరాములు ఆచార్యునకు లోకాంతరగతుడైన కుమారుని గురుదక్షిణగా సమర్పించిన గాధను దహించి గురుసమ్మానావశ్యకతను వ్యాఖ్యానించిరి. శ్రీమాప్రతివాదిభయంకరకృష్ణ మాచార్యులుగారు ప్రాచీనపండితుల యుత్కర్షణను శిష్యవాత్సల్యము నుగ్గడించిన వందనముల నర్పించిరి. నాటి సాయంకాలము శిష్యప్రశిష్యసహితముగ శ్రీశాస్త్రులవారి ఛాయాఃటగ్రహణము(ఫోటో) జరిగెను. పిమ్మట సభాసమావేశము జరిగెను. “తర్కవ్యాకరణవేదాంతకేసరి, మహోపాధ్యాయ, బాలవాస” బ్రహ్మశ్రీ వారణాశి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రులవారు అధ్యక్షస్థాన మలంకరించిరి. గురుభక్తిప్రాశస్త్యమునుగూర్చి గంభీరోపన్యాసముగావించిరి. శ్రీమూల్పూరి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రులుగారు శ్రీశాస్త్రులవారి గుణరత్నముల ప్రశంసించి పద్యపంచకమును సమర్పించిరి. శ్రీరాజ్లభండ వేంకటసీతారామశాస్త్రులు, (శ్రీవిద్యాశంకరభారతీస్వాములవారు) B. A. B. L. గారు శ్రీశాస్త్రులవారి పాండిత్యప్రకర్షాచికమును కొనియాడి ప్రశంసాపద్యనడత

మాలికను సమర్పించిరి. శ్రీ ఓరుగంటి నరసింహయోగిగారును, శ్రీ పిల్లలమట్టి సూర్యుండేయ శాస్త్రులుగారును శ్రీ వారి పాండిత్యమును పేర్కొని శిష్యవాత్సల్యమును గణుతించిరి. శ్రీ కుప్పా శ్రీ అంజనేయశాస్త్రులుగారు శ్రీ శాస్త్రులవారికిని తమకును గల చిరపరచితిని తెలిపి, శ్రీ వారి వైశిష్ట్యమును ప్రశంసించిరి. శ్రీ వెంపరాల సూర్యనారాయణశాస్త్రుగారు శ్రీ శాస్త్రులవారి ధైర్య సాహసములు వర్ణించి వారి విద్యాగురుప్రశంసాపూర్వకముగ ప్రశంసాపద్యముల జదివెరి. శ్రీ మండలిక చినవెంకటశాస్త్రుగారు శ్రీ వారు పదార్థులతోకలసి మెలసి యుండి విద్యను బోధించు వైఖరిని సోదాహరణముగ తెలిపిరి. శ్రీ కలువలపల్లి సుబ్రహ్మణ్యముగారు (పల్వూరు) ప్రశంసా పద్యముల సమర్పించిరి. శ్రీ కప్పగంతుల సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రుగారు ప్రశంసావాక్యముల బట్కి సన్మానపత్రముసమర్పణము గావించిరి. తదుపరి అధ్యక్షులకు, శ్రీ శాస్త్రులవారికి వారికుటుంబములోని యందఱకును నూతనవస్త్రసమర్పణము జరిగెను. 1618-0-0 పదునారుపందల పదునారు రూప్యములు గురుదక్షిణగా సమర్పింపబడెను.

శ్రీ ఓరుగంటి నరసింహయోగిగారు వస్త్రములను రు 118-0-0 నూటపదహారురూప్యములను సమర్పించిరి. శ్రీ శాస్త్రులవారు శంకరభగవత్పాదులకు శాటీలను పండితులకు శాలువులను బహూకరించిరి. శ్రీ మండలిక వెంకటశాస్త్రుగారు ఎంత మేధాశాలి యైనను గుర్వనుగ్రహము లేకున్నచో కృతార్థుడు కాజాలడనియు, గురుభక్తియున్న యకథితవిషయములుగూడ స్ఫురించ గలవనియు, కావున నట్టి గురుదేవుని సేవించుట మన విధి యనియు, గురుబుణముమాత్రము దీర్ప నశక్యమనియు నుద్ఘోషించిరి. శ్రీకుప్పా శివరామబైరాగిశాస్త్రుగారు శ్రీశాస్త్రులవారి గుణగణముల గణుతించిరి. శ్రీ ఈదర వెంకటాప్రభంతులుగారు ఇంతటి మహనీయుల కిసత్కారము చాలదనిరి. శ్రీ మంచావర్షుల సీతారామశాస్త్రుగారు ప్రసంసాపద్యముల నర్పించిరి. శ్రీ ముదిగొండ శివరామశాస్త్రుగారు హేలాపురసంస్కృతపాఠశాలావిద్యార్థి ప్రశంసాపద్యముల నర్పించిరి. శ్రీశాస్త్రులవారు “మీరందరు నామీది యాదరాధిశయముచే విశేషముగ పొగడిరి. అవి యతిశయోక్తు లని నాయాశయము. నాకుగావించిన యీసత్కారమునకు మిక్కిలి యానందించుచున్నాను. ఈద్రవ్యమును నాచే విరచితమగు శ్రీ గీతాభాష్యతత్త్వబోధిని ముద్రాణమునకు వినియోగింప నెంచితిని. అని తెలిపి “యశ్చందసా”మను మంత్రార్థము నుగ్గడించి ఏతన్మంత్ర స్తుతమైన ప్రణామము. మాశిష్యప్రశిష్యులకు సమస్తకల్యాణగుణములను ప్రసాదించుగాత మని యాశీర్వాదించిరి. అధ్యక్షులు శ్రీ సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రుగారు మహోత్సవసమీక్షాపూర్వకముగా గురుపూజా విశేషమునుగూర్చియు, శిష్యుల భక్తిప్రపత్తులనుగూర్చియు ననేకదృష్టాంతములతో నుపన్యసించి అర్హసాంప్రదాయపవిత్రతను శ్లాఘించి, అంతరింపనున్న ధర్మబీజములను రక్షించు

కొనుట అస్తి కులందరకు విధి యనిచెప్పి తదనుసారముగ నీగురుపూజ యాదర్శముగను, మహా-
జ్వలిముగ నుండుటచే పఠితత్వము మేకాక కర్మధారయసమాసముగూడ (గురువులపూజ యనియే
కాక గురుభూతమగు పూజ అని గూడ) చెప్పనొప్పునని గంభీరముగ సభారతమున నుపన్యసించితి.
శ్రీ జంధ్యాల సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారి వంధసమర్పణముతో నభి పూర్తిగావింపబడెను.

మరునాడు మ. రా. శ్రీ ఈదర వెంకటాద్రిపువంతులుగారు శ్రీ శాస్త్రిగారికి, వారికుటుంబ
మునకు విందుగావించి, శ్రీ శాస్త్రివారిని 116 రూప్యములతోను సత్కరించి, వారికుటుంబమును
నూత్నవస్త్రములచే బహూకరించిరి.

శ్రీ: శ్రీ: శ్రీ:

ఓమ్.

శ్రీ గురుభ్యోనమః.

శ్లో॥ పృథితబలుసునామ్ని బ్రహ్మవంశేనతీర్ణః,
హరిధరణిధరేవాఽవ్యప్నోత్యాభ్యో నృసింహః ।
నయనిగమశిరోఽర్ధై శ్చందనై శ్చచ్ఛతాత్మా,
విబుధమకుటపూజ్య శ్శ్రీపదో వర్వృధీతి ॥

వాత్సలేన వినిర్మలప్రతిభయా విద్యాప్రదానాదినా,
సర్వోత్కృష్టతయా తమోఽపహతయా సర్వాత్మనాఽయం గురుః ।
ఏతద్దేశికచక్రవర్తిచరణాంభోజద్వయీ మద్వయీ,
యాంతీహై విశేయమంజుమధుపాం సంపూజ్య సంపూజ్యతామ్ ॥

విద్వత్కులేఽభిజాతోయం,
విద్వత్ప్రభు రపి స్వయమ్ ।
విద్వత్ప్రాతశ్చై రిశ్యో,
విద్వత్పూజ్యోఽప్సన స్సుధీః ॥

ధన్యేయ మేలూరుపురీ గరియసీ,
ధన్యోయ మత్రత్యజనో మనోజ్ఞః ।
అవృన్నశాస్త్రప్రభుదేశికేంద్రీ,
సమూనత స్సర్వమపిహ ధన్యమ్ ॥

అహో!దుర్వదక్కుంభికుంభప్రోభేత్తా,
నిజాఽభీష్టవిద్యాప్రదానై కదీక్షః ।
దరీద్రత్యతే యత్ర విద్యాబలం శ్రీః
జరిజ్ఞుంభతేఽప్సన్నవిద్వన్నృసింహః ॥

సఖా దేవసఖా సూనం, గురు రేష గురు స్వయమ్ ।
విబుధా విబుధాశ్చాత్రీ యః పశ్యతి స పశ్యతి ।
సర్వభ్యోస్తు నమోనమః

తే చా లి.

ఇ. శి. మూలుపూరు
సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి.

బ్రహ్మశ్రీ వేదమూర్తినాం తర్కవేదాంతవిశారదానాం బులుసు అప్పన్న శాస్త్రిమహా
దయానాం సమ్మానసమయే సమర్పితేయం

పద్యరత్నమాలికా.

అంధ్రదేశేతివిఖ్యాతే విశ్వద్వంశేతినిర్మలే । బుల్సుపాఖ్యే, కటన్విలాం జాతాఅప్పస శాస్త్రిణః ॥
పితావేంకటశాస్త్రితివిఖ్యాతశ్శాస్త్రిణాం సుధీః । శేషమాంబాగర్భశుక్తిముక్తాయాపాశ్చశాస్త్రిణః॥
జాతా ఏతే మహాభావాః బులుస్సన్వయదీపకాః । సింహాచలస్ససింహస్య అనుగ్రహవిశేషతః ॥ 3.
త్రీణి శృంగాణివర్తన్తే బులుస్సాఖ్యోష్ణవనామనివంశగౌరవపాండిత్య యోగ్యతాసూచకాన్యహా!॥
శృంగైరేతైర్విరాజన్తేపతేశాస్త్రిమహోదయాః । సుశక్త్యభ్యాసనైపుణ్యవిశేషైఃగుర్యనుగ్రహాత్ ॥
ఏతేషాం గురుపాదాశ్చ సర్వదిక్షు యశస్వినః । తర్కవేదాంతనిష్ఠాతాః సర్వశాస్త్రవిశారదాః ॥ 6.
శాస్త్రిణాంగురుభక్తిశ్చ శుకూప్రాచయమహాద్భుతా! ఆదగృభూతాసర్వేషాంపురాణోక్తాచశోభతే॥
తర్కవేదాంతయోరేతే నిష్ఠాతాశ్చ సుబోధకాః । శతాధికానాం శిష్యాణాం ప్రశిష్యాణాం
గురుత్వమాః ॥ 8.

తర్కముక్తావళిగింధరాజ మేతే సుబోధకం । కర్తుం సుబోధినీ 'వ్యాఖ్యాం అనుర్వన్నతియత్నతః॥
శ్రీకామకోటిపీఠేశ చంద్రశేఖరస్వామినాం । పాండిత్యభక్తిప్రజ్ఞాభిః సిరియాంతేవాసిసీతభవత్ ॥
తేషామాజ్ఞామనుస్సత్య వేదధర్మప్రచారణం । జ్ఞానప్రచారణం చాపి కర్తుంచకుర్మతీం తదా ॥ 11.
'సనాతనమతప్రచారిణీ' నామకవతీకా । ఏతైశ్చ స్థాపితాకించ శారదాముద్రాణాలయః ॥ 12.
సంచాలితా చ వర్షాణి పంచ నిర్వర్తితా ధియా । తతోజ్ఞానప్రచారార్థం శారదాగింధమాలికా॥
ప్రారంభితాచతస్యాంశ్రీగీతాంకఃప్రథమఃకృతః । కుసుమానిబహూన్యస్త్రిన్సన్తి తాన్యద్భుతాన్యహా!॥
గీతాశాంకరభావ్యస్య భావఃస్పష్టికృతః పునః । సర్వవ్యాఖ్యానభావశ్చ పాణా వామలకం యథా॥
శంకరకృపయాశిష్టాః లభన్తాం పూర్తిమంజసా । అంకాఅద్వైతవిషయే పూర్తిర్భవతు మాలికా ॥
సింహాశ్చ పండితేష్వేతే వాదనే బోధనే తథా । సింహాశ్చదార్యసంపత్తౌ ఉగ్రసింహాశ్చ పౌరుషే॥
శిష్టపాలనసింహాశ్చ! నృసింహో ధర్మరక్షణే । శ్రీలక్ష్మీనరసింహాశ్చ! దీనరక్షణకర్మణి ॥ 18.
గురుభక్తౌ చ సింహాశ్చ హ్యర్తానాం సేవనేతథా । విఖ్యాతబహుశిష్యాణాం గురుసింహాశ్చసర్వధా॥
శిష్యాణాం సర్వసందేహవారకా ధర్మబోధకాః । తేషాం హృత్తాపనిర్వాపచణాఃహృద్గ్రంథిభేదినః॥
ఏతే సమ్మానితా దేశే పూజ్యైః పీఠమహాశయైః । గద్వాలవనపర్వతాద్విభూపాలైః పండితైర్జ్ఞనైః॥
అధీతిబోధాచరణప్రచారణవిధానతః । జీవితం సుష్టు నిర్వర్త్య విరాజన్తే చ శాస్త్రిణః ॥ 22.
నిర్గర్వగుణశోభాడ్యా నిరాడంబరజీవినః । ధీరా నిష్కల్మషా శైలైః సమ్మానార్హాశ్చ సర్వధా॥ 23.
ఏతేషాంపూజ్యపాదానాంగాయత్రీదత్తశంకరాః । అనుగృహ్లాంతుసంపూర్ణమాయురారోగ్యసంపదః॥
గోపదీకృతశాస్త్రాద్భిం మశకీకృతవాన్తికమ్ । వందేవిద్వత్సమాలారత్న మప్పన్న శాస్త్రిణమ్॥
సమ్మానోత్సవకాలేస్మి న్మాలికేయం సమర్ప్యతే । మయాశ్రీశాస్త్రివర్యాణాం ప్రీత్యాగృహ్లాంతు
శాస్త్రిణః ॥ 26.

ఇ త్థం.

రాళ్ళభండి వెంకటసీతారామశాస్త్రి, (బి. ఎ. బి. యల్.)

బృందావనపురసాంగవేద విశాలయస్థాపకః, కార్యదర్శిచ.

ఐ॥ వే॥ “తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ” బులుసు అప్పన్న శాస్త్రి మహోదయానాం
గురుపూజామహోత్సవసమయే సవినయం సమర్పితాని

పద్యకుసుమాని.

శ్లో॥ శ్రీబులుసు వంశకలశీ, పాథోధేః శారదీయహిమరోచిః ।

అప్పన్నశాస్త్రిపాదో దీవ్యా చ్ఛిష్యైః సశిష్యవిద్వద్భిః ॥

౧.

ఉత్సాహవర్ధనరసేన భవన్వికాసి చిత్తం ససర్జ రచనానిపుణో విధాతా ।

నోచే త్తథం ప్రమరకీటనయేన శిష్యా విజ్ఞానినోఽకురుత దుస్సహవార్ధకేఽపి ॥ ౨.

అనేకరాజన్యసభాసు విద్వత్పరిక్షణే దర్శితపాండితీకం,

ప్రత్యర్థివిద్వద్విజయార్జితోద్బద్ధశోనిధిం త్వాం తులాయామ కేన?

౩.

అధ్యాపయామాస బుధా ననేకాః పుష్పాదయామాస గురూన్ సశిష్యాః,

సంబోధయామాస కవీ విశిష్టా నప్పాభిధానో గురు రేష చిత్రం!

౪

తర్కే వేదాంతశాస్త్రే నిపుణతమమతేః స్వస్య శిష్యప్రభోధాత్

ధన్యా హేలాపురీతి ప్రథితమనితరప్రాప్యధన్యత్వ మన్య ।

అస్మత్పూర్వా అభూద్వ శృరణసరసిజద్వంద్వపూజావిశేషాత్

ధన్యా విద్యార్థిన స్తే వయ మధికతరం పాదభక్తా భవామ ॥

౫.

భవద్గుర్భాగ్నిసంభాతాః శిష్యమేఘాః సుధాశయాః ।

నమచ్ఛిత్తధరాపుణ్యసస్యే వర్షంతు వః కృపామ్ ॥

౬.

ఇతి విధేయః,

మంచావర్ణుల సీతారామశాస్త్రి,

ఏ లూ రు.

శ్రీః.

శ్రీమ న్నహో! అప్పనశాస్త్రవర్య!
సచ్చివ్యసంపూజితపాదపద్మ!
అదైవ్యతసిద్ధాంతవిధానదక్ష!
స్వామి! మహాత్మా ప్రణతోఽస్మి తుభ్యమ్॥

— ఉ త్ప ల మూ లి క —

సంతస మొప్పగా మధుర-సప్తతమంజులకై లితోడ న
శాంతము శిష్యసంతతికి- శాస్త్రరహస్యము తెల్లఁ దెల్పినీ
యంతటి వారిఁ జేసిన మ-హామతి వీవు, అనన్యలభ్యమౌ
శాంతియు దాంతియు న్గలిగి -సర్వమతంబుల లోతుపాతు లా
ద్యంతము గాంచి గీతకును -వ్యాఖ్య నొనర్చితిగాదె!, మున్ను, భూ
కాంతసభాంగణంబులను -గౌరవమొప్పఁగ సర్వశాస్త్రాది
గ్రంథులు చుడితుల్ బహుము-ఖంబుల నల్ప నపూర్వవక్షసి
ద్ధాంతములందు వారలకు నందని యుక్తుల నిట్టై చూపి, వి
భాగింతులఁ జేసియుంటివి వి-పతులనైత మటన్న నింక నే
నెంతటివాఁడ నీగరిమ- నెన్నఁగ నో ప్రతివాదిభీకరా!
శాంతతనూవిలాస! సువిశాలమనోధినివాస! తర్కవే
దాంతవచోంబుధి! “బులుసు అప్పనశాస్త్రీ” నుధి! యశోనిధి!
శ్రీమండలీ కాన్వయపూర్ణచంద్రాః
సచ్చాస్త్రీరత్నాకరసార్వభౌమః ।
వాగ్మీ, కృతీ వేంకటశాస్త్రీవర్యః
శిష్యోఽభవ ద్యస్య త మాశ్రయేహమ్ ॥

శ్రీః

ముదిగొండ శివరామకృష్ణశాస్త్రీ-
ఇట్లు

- ఉ. సన్నతిపాత్రమై యుపనిషద్వచనామృతసారమై, జనా
భ్యున్నతిపాతువై, హరిముఖోద్గతమై విలసిల్లు గీత ల
ప్పన్నమనీషివర్య, సులభంబుగ నెల్లర కింపు గూర్చ న
న్నన్న! యుపన్యసింపగల వందరి కింతటి నేర్పు గల్గునే
- ఉ. వేంకటశాస్త్రీముఖ్యులు, వివేకివతంసులు శిష్యవర్యులై
శంకలు దక్క- శాస్త్రీగతసంశయముల్ వివరించి చెప్పి కూ
లంకషమైన ప్రజ్ఞల విరాజిలుచుందురటన్న మీనిరా
టంకమనీషఁ గూర్చి ప్రకటంబుగ వేత వచింపనేటికీ.

ఇట్లు కలువలపల్లి సుబ్రహ్మణ్యం. పల్నారూ.

ప్రశంసాపద్యరత్నములు.

ఉ॥ శ్రీధనును, బుద్ధిపాటవసమృద్ధి, యనామయ మౌచిరాయువుఁ .
శ్రేయము లొంది సుతతులు శిష్యతతుల్ నృపతుల్ ప్రజాతతుల్
పాయక కొల్వఁగా “బులుసు” వంశవయోధి సుధాంకుఁడౌచు నై
యాయక నాయకుం డయిన “అప్పన్న శాస్త్రి” చిరంబు రంజితుఁ.

సీ॥ జనియించె గోనసీమను భట్టు విల్లిలో వెలనాటి నైదిక విప్రజాతి
న్యాయశాస్త్రమున కాద్యాచార్యుడుగ విశ్వనాథశాస్త్రి భజించినాడు తొలుత,
వెనుకశ్రీచామర్తి విశ్వపతిప్రాజ్ఞ కరుణ ఖండగింభగణము నరసె
ధూళిపాశాన్వయోద్భూతుఁడౌ సూర్యసుధీమణి మెఱుంగులు దిద్ద మెఱసె
దెందుకూరి నృసింహబుధేందుకరుణ
శంకరాచ్యుత మత రహస్యముల నెఱిగె
“తర్కవేదాంతశాస్త్ర దిగ్దంతి”నాఁ బ్ర
శంసలం గాంచె “అప్పన్న శాస్త్రి” బళిర!

శా॥ ప్రస్థానత్రయి తర్కశాస్త్రము నపారశ్రద్ధ నాజించి-య
తాత్పర్య నేర్చుకొనంగ వచ్చిన యసంఖ్యఛాత్రరాజిఁ జయ
ప్రస్థానార్హులఁ జేసి- అప్పనసుధీరత్నంబు సద్వర్గమూ
ర్ధస్థానంబు నలంకరించె నరుదొందన్ భూవరాస్థానులఁ.

మ॥ భగవద్గీతను, శంకరార్థకృత మౌఖ్యాప్యంబు, వ్యాఖ్యానముల్
తగ నాంధ్రుం బొనరించి “తద్ధృదయ మద్వైతంబె సుంఠి” యటం
చగఁ జేయప్రతిభన్ విపక్షమతనీహారంబు లింకించి, తె
ప్పగ “అప్పన్నబుధుండు” తీర్చుకొనె నాచార్యర్థ మాపూర్ణముఁ.

ఉ॥ ఖ్యాత “కణాదగౌతమ” మహర్షుల తర్కముబోధ మల్లె-త
త్ప్రీతము ధర్మసూత్రచయముఁ భువిఁ జాటంగఁ బ్రతీకాప్రీతి
ప్రత్యవదంబు చేకొని ప్రచారము నప్పన్న శాస్త్రి చేయఁగా
గౌతమగోత్రజుం డగుట కార్హణ మౌ” ననుకొందు ప్రతిదుల్.

ఇట్లు

“విద్యత్కవిశేఖర”

వెంపరాల సూర్యనారాయణశాస్త్రి.

—: వదాన్య శేఖరులు :—

- (1) కీ॥ శే॥ నడింపల్లి సుబ్బరాజు వారికుమాళ్ళు 1. మ॥ రా॥ శ్రీ భావరాజుగారు, 2. సూర్య నారాయణరాజుగారు 3. రా॥ మ॥ భద్ర రాజుగారు ఎమ్, ఎల్, ఏ. 4. వెంకటపతిరాజుగారు (కోడూరుపాడు) అమలాపురం తాలూకా, తూ॥ గో॥ జిల్లా.
- (2) కీ॥ శే॥ జయంతి రామయ్యపంతులుగారికుమాళ్ళు మ॥ రా॥ శ్రీ బుచ్చిరామశర్మగారు, ముక్తిశ్వరం, అమలాపురం తాలూకా.
- (3) మ॥ రా॥ శ్రీ జడ్డతుల్, యకరాజ్, జాఫియత్, జాషండు, శ్రీదు వూరి వెంకటపతిసోమ యాజులుగారు. ముక్కామల జమీందారు గంగలకుర్చి, అమలాపురం తాలూకా.
- (4) కీ॥ శే॥ యనమంద్రీ అక్కినరసింహుగారికుమాళ్ళు మ॥ రా॥ శ్రీ పిచ్చయ్యశాస్త్రిగారు, గోమహల్, జాహ్నవిపిఠి. బెజవాడ నెం 1.
- (5) మ॥ రా॥ శ్రీ యజ్ఞమిల్లి రామచంద్రీరావుగారు సర్కిల్ ఇన్ స్పెక్టరుగారు రాజోలు.
- (6) బి॥ వే॥ కొండూరి సూర్యనారాయణరావుగారు అండ్ సజ్జ అచ్యుత రామయ్యగార్లు రాజమండ్రి.
- (7) మ॥ రా॥ శ్రీ “విద్వత్కల్పతరు” శ్రీఈదర వెంకట్రావుపంతులుగారు. వెంకట్రామ అండ్, కో పోస్టింగుటరు ఏలూరు.
- (8) కీ॥ శే॥ అయ్యగారి వ్యాఘ్రేశ్వరుడుగారిస్థానమున మ॥ రా॥ శ్రీ కొండేపూడి రామంగారు. పుల్లేటికుర్చి.
- (9) బి॥ వే॥ తల్లా సుబ్రహ్మణ్యంగారు నరేంద్రీపురం కొత్తపేటతాలూకా.
- (10) .. తంగిరాల వీరరాఘవయ్యగారు, భీమాకేసరి, గవర్నరుపేట, విసెంటురోడ్డు, విజయవాడ 1.
- (11) .. ముష్టి సత్యనారాయణమూర్తిగారు గాంధీనగరం, విజయవాడ 2.
- (12) .. “కవిసామ్రాట్” విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు ఎమ్, ఎ. మారుతీనగర్, విజయవాడ.
- (13) .. మాగంటి సూర్యనారాయణగారు విజయవాడ.
- (14) .. కడియాల కామశాస్త్రిగారు, సరస్వత్యంజా సుబ్బారావుగార్లు బి. ఎ బి. ల్ వకీలుగారు, తణుకు.
- (15) .. పురాణం కృష్ణమూర్తిగారికుమాళ్ళు, వెంకట్రామశాస్త్రిగారు బందరు.
- (16) మ॥ రా॥ శ్రీ జల్లు మాణిక్యాలరావుశ్రీస్థిగారు బందరు.
- (17) బి॥ వే॥ యేలేశ్వరపు వెంకట్రామావధానిగారు, వీరిభార్యరాజ్యలక్ష్మమ్మగారు, కుమార్తె వెంకట శివనాంచీరేశ్వరశర్మ, భార్యవరలక్ష్మి, కుమార్తె కీ॥ శే॥ ఆదిలక్ష్మికామే

శ్వరి. అత్తమామలు మద్దూరి సుబ్బమ్మ, సుబ్బయ్యగార్లు. సర్కిల్ పేట బందరు
(పెదకళ్ళేపల్లి)

- (18) „వింజమూరి సుబ్బారావుగారికుమాళ్ళు వెంకటనరసింహారావుగారు, వీరిమాతా
మహలు యడవిల్లి శివరామలక్ష్మీనరసింహంగారు బందరు.
- (19) „ కడియాల వెంకటసత్యనారాయణమూర్తిగారు పెనుమంచిలి, నరసాపురం తాలూకా.
- (20) మ॥ రా॥ శ్రీ టవుట శంకరయ్యగారు, వీరిభార్య మహాలక్ష్మమ్మగారు, వీరికుమాళ్ళు వెంకట
రామయ్యగారు, వీరిభార్య సరోజినీదేవిగారు సికింద్రాబాదు.
- (21) బ॥ వే॥ బుర్రా సుబ్బహ్మణ్యశాస్త్రిగారు సికింద్రాబాదు.
- (22) „ వేమూరి వెంకటకృష్ణయ్యగారు వీరిధర్మపత్ని, వెంకటలక్ష్మమ్మగారు, వీరిజామాత
„ గొల్లపూడి లక్ష్మీనారాయణగారు, వీరిధర్మపత్ని శశిరేఖగారు. సికింద్రాబాదు.
- (23) „ పురాణం సుబ్బహ్మణ్యంగారు సికింద్రాబాదు.
- (24) మ॥ రా॥ శ్రీ జూలూరి వేంకటేశంగారు, వీరికుమాళ్లు జగదీశ్వరయ్యగారు మార్కెట్టు
వీధి నెం. 75 సికింద్రాబాదు.
- (25) „ ముక్కవిల్లి రామచంద్రావధానులుగారి కు॥ వేంకటనారాయణగారి కుమారులు
మ॥ రా॥ శ్రీ సూర్యనారాయణగారు రాజమండ్రి.
- (26) „ పిసిపాటి సీతారామయ్యగారి భార్య వేంకటసుబ్బమ్మగారు. వీరికుమాళ్లు 1. పిచ్చయ్య
గారు 2. అంజనేయులుగారు 3. జనార్దనశర్మగారు. ఇంకొల్లు, బాపట్లతాలూకా.
- (27) „ చిట్టి కామేశ్వరాంబ బ॥ వే॥ వేంకటసత్యప్రసాదులకుమాళ్ళు 1. సూర్యనారా
యణమూర్తిగారు 2. శింగరి సుబ్బహ్మణ్యశాస్త్రిగారు డాక్టరు రేపల్లె.
- (28) „ నిడమర్తి వేంకటసత్యనారాయణ భగవన్నారాయణగారు, అన్నపూర్ణమ్మగారు
ఇన్నీసుపేట, రాజమండ్రి

మహారాజపోషకులు.

- (1) మ॥ రా॥ శ్రీ “సా హిత్య భూ ష. ణ” సా గి సత్యనారాయణరాజుగారు, చిం త ల ప ల్లి,
రాకోలు తాలూకా.
- (2) బ్ర॥ వే॥ “వేదసమ్మాత్” కడియాల వేరావధానులుగారికుమాళ్ళు శ్రీమేధాదక్షిణా
మూర్తిగారువిశ్వేశ్వరాయపురం, రాజోలు తాలూకా.
- (3) మ॥ రా॥ శ్రీ తురగా రామచంద్రరావుగారు, ఇస్కంటాక్కు అసిస్టెంటుకమిషనరు రిటైర్డు
గాంధీనగరం, కాకినాడ.
- (4) మ॥ రా॥ శ్రీ పారుపూడి జాపూరావుగారు కాకినాడ.
- (5) మ॥ రా॥ శ్రీ దంటు భాస్కరరావుగారు కాకినాడ.
- (6) బ్ర॥ వే॥ మేడవరపు సర్వేశ్వరశాస్త్రిగారు మండపేట, రామచంద్రపురం తాలూకా
- (7) బ్ర॥ వే॥ “వై ద్య ర త్న” ద్వైభాష్యం వేంకటేశ్వర్లుగారికుమాళ్ళు శ్రీసూర్యనారాయణ
మూర్తిగారుచింతలూరు, ఆలమూరుపోస్టు, రామచంద్రపురం తాలూకా
- (8) మ॥ రా॥ శ్రీ చాడ వెంకన్నగారికుమాళ్ళు 1. మంగయ్యగారు 2. వెంకన్నగారు 3. అనంత
రా మ య్య గా రు 4. వెంకటేశ్వర్లుగారు 5. సత్యనారాయణమూర్తిగారు తొండంగి
తునిడివిజను.
- (9) మ॥ రా॥ శ్రీ కలవాల రాజారాంగారు అడ్వకేట్, ఖమ్మంమెట్టు, నైజామ్.
- (10) బ్ర॥ వే॥ రాయపోలు లింగనసోమయాజులుగారు బి. ఎ, బి. ఎల్ వకీలు గుంటూరు.
- (11) బ్ర॥ వే॥ వి న పా ము ల లక్ష్మీనృసింహంగారికుమాళ్ళు శ్రీసతారామయ్యగారు రైలుపేట,
గుంటూరు.
- (12) బ్ర॥ వే॥ బొగ్గవరపు బుచ్చయ్యశాస్త్రిగారు తాపేశ్వరం, రామచంద్రపురం తాలూకా.
- (13) బ్ర॥ వే॥ దు వూ రి బాలకృష్ణమూర్తిగారి దత్తతకుమారులు బ్ర॥ వే॥ సూర్యనారాయణ
మూర్తిగారు దువూరివారి ముక్కామల, అమలాపురం తాలూకా.
- (14) మ॥ రా॥ శ్రీ బచ్చ రామనాథస్వామిగారికుమాళ్ళు మ॥ రా॥ శ్రీ వి శ్వ నా థ ం గా రు
దువూరివారి ముక్కామల, అమలాపురం తాలూకా.
- (15) ఋషిపుంగవ బ్ర॥ వే॥ డొక్కా రామావధానులుగారికుమాళ్లు శ్రీగోదావరిమండలవేద
శాస్త్రప్రవర్ధకసభాధ్యక్షులు బ్ర॥ వే॥ డొక్కా సుబ్బారావుగారు పక్కలంక.
- (16) గోదావరిమండల వేదశాస్త్రప్రవర్ధక సభాధ్యక్షులు ఋషిపుంగవ బ్ర॥ వే॥ తాతాకామేశ్వర
శర్మగారు గంగలకురుగిరిహోరం, అమలాపురం తాలూకా.
- (17) మ॥ రా॥ శ్రీ సమయమంతుల సుబ్బమ్మ, చౌకాశంగార్ల కు మార ర త్న ము, “దానశీల”
మ॥ రా॥ శ్రీ నాగేశ్వరరావుగారు (నాగేశ్వరరావుగారిభార్య మాణిక్యాంబగారికుమారులు
రామకృష్ణునిపేరుతో) ర్యాలి, కొత్తపేట తాలూకా.

- (18) బ్ర॥ వే॥ వేలూరి లక్ష్మీనరసింహం వెంకట్రామ ర్యు, వేలూరి వెంకటేశ్వరసోమయాజులు
గారు రాజమండ్రి.
- (19) మ॥ రా॥ శ్రీ వైశా వెంకటరూప్యనారాయణమూర్తి జమీందారువారు కాకినాడ.
- (20) కీ॥ శే॥ చా వ లి వెంకటరసింహశాస్త్రిగారిస్థానమున సోదరులు బ్ర॥ వే॥ వెంకటరఘు
నాయకశాస్త్రిగారు ధవళేశ్వరం.
- (21) మ॥ రా॥ శ్రీ బట్టిపోలు జగన్నాథరావుగారు ఏలూరు.
- (22) బ్ర॥ వే॥ సూరికుచ్చి శ్రీరాములుగారు బి. ఏ. బి. యల్ తణుకు.
- (23) మ॥ రా॥ శ్రీ చల్లా సుభద్రమ్మగారు విరిభర్త ఉత్తమలోకపాపిక్తికి విరాళము. ఏలూరు.
- (24) „ చల్లా వెంకటఅన్నపూర్ణయ్యగారు నరిసిపూడి, రామచంద్రపురం తాలూకా.
- (25) „ దువ్వూరి సుబ్బమ్మగారు ఇన్నీసుపేట, రాజమండ్రి.
- (26) „ అత్యం పద్మనాభంగారు అమలాపురం.
- (27) „ చివుకుల సత్యనారాయణమూర్తిగారు రిట్టెరుపోట్టు మేడ్డురు సీతంపేట రాజమండ్రి.
- (28) „ పెండ్లాల శేషయ్యగారు ఆవులమంద నెం. 6703 సికింద్రాబాదు.
- (29) „ అమ్మనవోలు ఈశ్వరమ్మ సువర్ణమ్మగార్లు సిహజినగర్ 6622. సికింద్రాబాదు.
- (30) „ పప్పు సోమసుందరంగారు అశ్వకేటుపైకోర్టు చిక్కడపల్లి వివేకనగర్ హైదరాబాదు.
- (31) „ చింతలమ్మ దేవస్థానంకమిటీకార్యదర్శిగారు, పోలేపెద్ది శ్రీరామమూర్తిగారు కొల్లూరు.
- (32) „ నంజూరి బాపిరాజుగారి కుమార్తె శివప్రసాదమూర్తిగారు యమ్. యస్.సి. బి.
యిడి హెడ్కాష్టరు హయ్యరు సెకండరీస్కూలు రేనల్లి.
- (33) „ మంగిన అప్పారావుగారు ఇరగవరం

రాజప్రోషకులు.

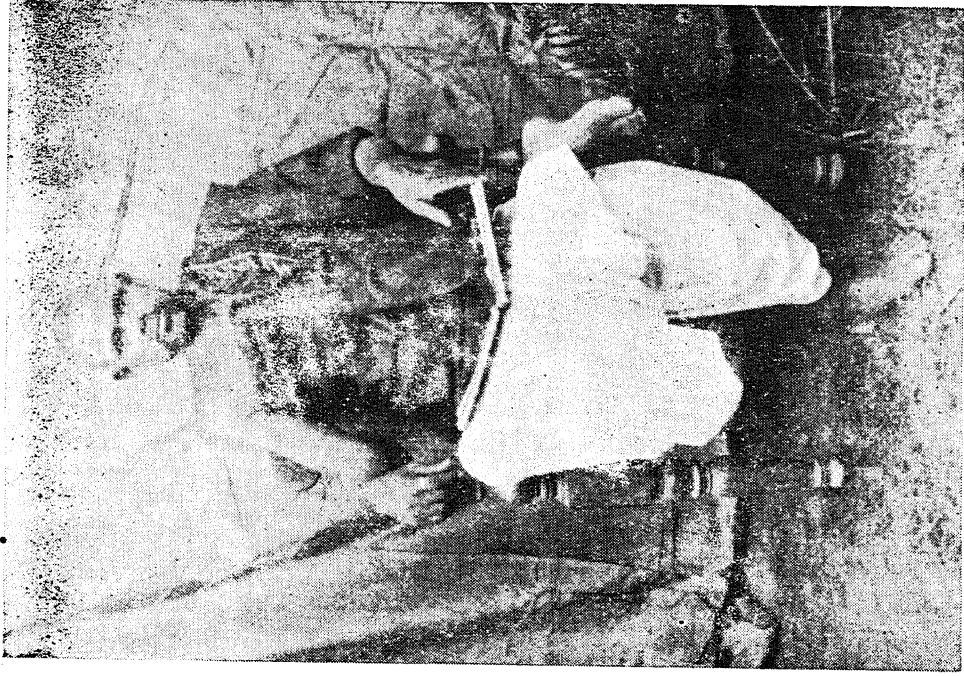
- (1) మ॥ రా॥ శ్రీ దేశిరాజు రామచంద్రయ్యగారు రాజోలు.
- (2) „ గరిమెళ్ల వెంకటరమణకామేశ్వరరావుగారు, గంగలకుర్తి, అమలాపురం తాలూకా.
- (3) ఆయుర్వేదాచార్య అలయస్సు, బ్ర॥ వే॥ యిటికాల జగన్నాథరావుశాస్త్రిగారు, ఈనాం
దారు, ఎమ్. ఎ. ఎమ్ ఎస్ మండపేట, రామచంద్రపురం తా॥ కా॥
- (4) బ్ర॥ వే॥ కందర్ప సూర్యనారాయణమూర్తిగారు బి. ఏ. హోమియోడాక్టరు మండపేట
రామచంద్రపురం తా॥ కా॥
- (5) „ మేడవరపు విశ్వనాథంగారు మండపేట.
- (6) „ చిమలకొండ సుబ్బరాయశాస్త్రిగారికుమార్లు సింహాద్రిశాస్త్రిగారు బోడపాడుఅగ్ర
హారం తాడేపల్లిగూడెం.

- (7) మ॥ రా॥ శ్రీ రావినూతుల రామారావుపంతులుగారు రాజమండ్రి.
- (8) ,, కాశీభట్ల సూర్యనారాయణగారు, పంచాయితీబోర్డు ప్రెసిడెంటు కపోతేశ్వర చెన్నకేశవ స్వామి దేవస్థానమేనేజింగుటర్సిస్ట్ కడలి, రాజ్ కోలు తా॥ కా॥
- (9) ,, కాదంబరి మల్లపరాజుగారు " " "
- (10) ,, భుజంగరాజు బుచ్చిరామయ్యగారు ఏలూరు.
- (11) ,, కొత్తపల్లి కృష్ణమూర్తిగారి కుమార్డు వెంకటకృష్ణసిద్ధాంతిగారు ఏలూరు.
- (12) ,, గుండు వెంకట్రామసోమయాజులుగారు, ద్వీజవైద్యకేళురులు ఏలూరు.
- (13) ,, ఆకెళ్ళ వెంకటసుబ్బారాయుడుగారు దువ్వూరి, వారి సుక్కామల
- (14) ,, సమయపంతుల వెంకటరత్నంగారు, వారిభార్య నాగమ్మగార్లజ్ఞాపకార్థము. వీరికుమార్డు
1. పెదనాగేశ్వరరావుగారు 2. వారిపాత్రులు సుబ్బారావుగారు, ర్యాల్, కొ॥ తా॥
- (15) ,, మానెం వెంకట్రామయ్యగారు ఏలూరు
- (16) శ్రీమతి బి. హేమలతాదేవిగారు పంగిడిగూడెంరాణిగారు "
- (17) మ॥ రా॥ శ్రీ నరసింహదేవర జనార్దనశాస్త్రిగారు అలమూరు.
- (18) ,, అకెళ్ళ సూర్యనారాయణమూర్తిగారు నరేంద్రపురం, కొ॥ తా॥
- (19) ,, పోడూరి సూర్యనారాయణగారు రిటైర్డు పి. డబ్ల్యు. డి విజయవాడ.
- (20) ,, మోటుమరి మల్లిఖార్జునరావుగారు ఏలూరు.
- (21) ,, భాగవతుల అన్నపూర్ణమ్మ, సుబ్బయ్యగారు వీరికుమార్డు శర్మగారు ఏలూరు.
- (22) ,, మండలిక అన్నాజీరావుగారు బ్లాక్ డెవలప్ మెంటు తహసీల్దారు తొండంగి, తునిడివిజ్జా.
- (23) ,, వారణాసి విశ్వేశ్వరరావుగారు తణుకు.
- (24) ,, సీతారామలక్ష్మీనరసమ్మగారి స్మరణార్థము బంధకవి అంజనేయులుగారు బి. పి. బియెల్. అడ్వకేటు తణుకు.
- (25) ,, కలిదిండి సూర్యనారాయణరాజుగారు బి. పి, బియెల్ గారిభార్య శ్రీమతి సౌభాగ్య వతి సత్యవతీదేవి (చిట్టెమ్మ) గారు తణుకు.
- (26) ,, తణుకుక్లబ్ తరపున శెక్కిటరీగారు "
- (27) ,, నందిగం లక్ష్మీవారాయణగారు "
- (28) ,, దొమ్మేటి గోపాలకృష్ణమూర్తిగారు ఎం. బి. బి. ఎస్ "
- (29) బి॥ వే॥ దేవరకొండ అప్పన్నగారు "
- (30) ,, గండికోటి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు "
- (31) ,, బలుసు కేశన్నగారు మండపాక.
- (32) ,, మేడూరి వెంకటకోగిసోమయాజులుగారు "
- (33) మ॥ రా॥ శ్రీ తుమ్మలపల్లి సూరిపాపారావుగారు రేలంగి.
- (34) ,, తుమ్మలపల్లి రామలింగేశ్వరస్వామిగారు "

(35) మ. రా. శ్రీ భేతనఖొట్ల విశ్వనాథశాస్త్రిగారు బి.ఏ. బి. ఎల్. వకీలు వేదశాస్త్రపరిషత్వార్య
దర్శి. బందరు.

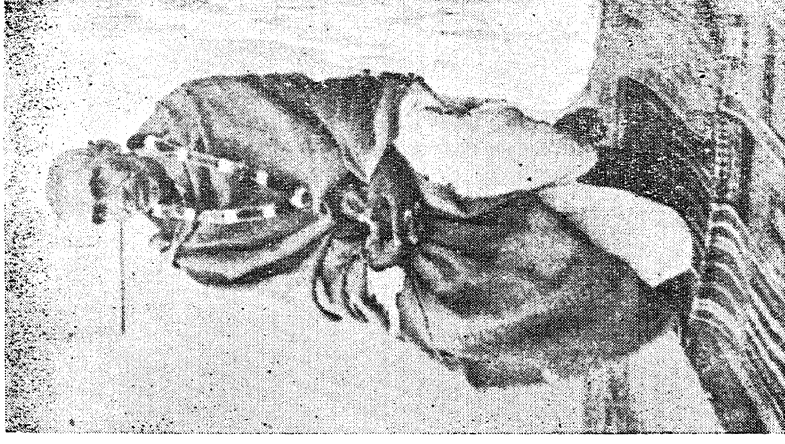
- (36) „ మొదలి శివకామయ్యగారు. ప్రిన్సిపాల్. „
- (37) „ భాగవతుల కుటుంబశాస్త్రిగారు ఎం. ఎ „
- (38) „ వేమూరి చిన్నయ్యరావుపంతులుగారు వకీలు నరాసుపేట „
- (39) „ చెరువు నాగేశ్వరస్వామిగారు „
- (40) „ డాక్టరు కుప్పా వెంకటామశాస్త్రిగారు ఎం. బి. బి. ఎస్. „
- (41) „ ఇనటూరి సుబ్బారావువీరదుర్గయ్యగార్లు కొత్తపల్లి పైరవలికికమైలు తమిళు తా. కా. „
- (42) „ గుళ్లపల్లి సుబ్బహ్మణ్యంగారికుమాళ్ళు సూర్యసుబ్బావధానిగారు ఇరగవరం. „
- (43) „ ఆరేటి రంగనాయకులుగారు గామమునసబు „
- (44) „ చిట్టా నాగేశ్వరస్వామిగారువీరికుమాళ్లు వేంకట్రామశాస్త్రిగారు 75 ఎ. సికింద్రాబాదు. „
- (45) „ భిషగ్వర ఆర్. శంకరశాస్త్రిగారు ఆవులమంద 6953 సికింద్రాబాదు. „
- (46) „ అయ్యరేడ్డభిషగ్వర! శ్రీరంగం సుబ్బారావుగారు ఇమాంజావిడి సికింద్రాబాదు. „
- (47) „ లింగా సుందరయ్యగారికనకయ్యగారు శివాజినగర్ యమ్.ఇ.డి 6822 సికింద్రాబాదు. „
- (48) „ దండు ఆగయ్యవెంటయ్యశ్రీష్టిగార్లు సికింద్రాబాదు „
- (49) „ కోట వేరిశాస్త్రిగారు సూరంపెంటు ఇండస్ట్రిస్ డిపార్టుమెంటు మింట్ బిల్డింగ్సు. హైదరాబాదు. „
- (50) „ వేమూరి సీతారామశాస్త్రిగారు, వెంకటరత్నంగారు. బందరు „
- (51) „ చెరువు నారాయణశాస్త్రిగారి కుమాళ్లు 1. వెంకటకృష్ణశాస్త్రిగారు 2. హను
3. చ్చాస్త్రిగారు శంకరశాస్త్రిగారు 4. శివరామకృష్ణశాస్త్రిగారు కొల్లూరు. „
- (52) „ భాగవతుల గోపాలకృష్ణమూర్తిగారు „
- (53) „ భాగవతుల వేంకటామశర్మగారు „
- (54) „ భాగవతుల జనార్దనమూర్తిగారు „
- (55) „ భాగవతుల సత్యనారాయణమూర్తిగారు యమ్. బి. బి. యస్ „
- (56) „ వేమూరు సుబ్బహ్మణ్యంగారు యల్. యమ్. పి డాక్టరు „
- (57) „ కానూరి సుందరరామమూర్తిగారు „
- (58) „ వేమూరి పూర్ణచంద్రారావుగారు „
- (59) „ లొల్ల వెంకటామశాస్త్రిగారు „
- (60) „ నేతి సుందరరామశాస్త్రిగారు „
- (61) „ భాగవతుల రాధాకృష్ణమూర్తిగారు బి. కాం. బి. సి. ఎ. సి. అక్కండెంటు „
- (62) „ శ్రీపార్వతీఅమ్మవారిదేవస్థానం సెక్రటరీ పోలేపెద్ది వీరరాఘవస్వామిగారు „
- (63) „ పోలేపెద్ది శ్రీరాములుగారు వీరికుమాళ్లు వీరరాఘవస్వామిగారు „
- (64) „ మేళ్ళచెరువు రాధాకృష్ణమూర్తిగారు పోష్టుమేష్టరుగారు „
- (65) „ దుగ్గిరాల పూర్ణానందంగోరు „

- (66) మ॥ రా॥ శ్రీ॥ మేల్లచెరువు పుండరీకామడుగాను పి. డబ్ల్యు. డి. రెండ్రు ఓవర్సీలు కొల్లిపర,
గుంటూరుజిల్లా
అనంతవరం.
- (67) „ గొల్లపూడి మధుసూదనశర్మగాను
అనంతవరం.
- (68) „ గొల్లపూడి శ్రీరామమూర్తిగాను
”
- (69) „ యాబలూరి ఆదినారాయణశర్మగాను
”
- (70) „ కుప్పా ఆంజనేయశాస్త్రిగాను
”
- (71) „ లొల్ల లక్ష్మీనారాయణగాను భార్య వెంకటలక్ష్మమ్మగాను కొల్లూరు
అనంతవరం.
- (72) „ పిసపాటి పిచ్చయ్యగారికుమార్లు ఆత్మతత్వజ్ఞానాభిలాషి, సత్యనారాయణగాను రేపల్లె.
అనంతవరం.
- (73) „ ముళ్ళపూడి సుబ్బమ్మగారి కు॥లు నారాయణశాస్త్రిగాను
”
- (74) „ చింతలపాటి గంగాభవాన్యంబ, చినపూర్ణయ్యశాస్త్రిగారి కు॥లు పు రు షో త్త మ
శాస్త్రిగాను బి. ఎ
”
- (75) „ కౌతా రాఘవశాస్త్రిగారు కు॥లు యీ నరసింహశాస్త్రిగాను తె లు గు పండితులు
మునిసిపల్ హైస్కూలు ”
- (76) „ వే మూ రి రామబ్రహ్మశాస్త్రిగాను కు॥ 1. వేమూరి రామావధాని 2. రాధాకృష్ణ
3. మూర్తి విశ్వనాథశాస్త్రిగాను గాంధీనగరం
రేపల్లె.
- (77) „ పులిపాక గోపాలకృష్ణమూర్తిగాను హెడ్మాస్టరు మునిసిపల్ హైస్కూలు
”
- (78) „ వేదాంతం వీరరాఘవయ్యగారి కు॥లు 1. వేదాంతం శ్రీరామూర్తిగాను 2. వేదాంతం
శేషావధానులు 3. కృష్ణమూర్తి 4. విశ్వనాథశాస్త్రిగాను, కుంచపరం ప్రస్తుతం రేపల్లె.
- (79) „ సర్వా వెంకటశేషసూర్యవిశ్వనాథంగారు బందరు.
- (80) „ చింతలూరి జానకిరామయ్యగాను బి. ఏ. బి. యల్ రాజమండ్రి
- (81) „ అమ్మనబోలు రాజయ్యగాను సికింద్రాబాదు
- (82) „ మేడూరి మాచేశ్వరశాస్త్రిగారు ఇరగవరం.
- (83) „ తంగిరాల పట్టాభిరామావధానులుగాను, యీ సూర్యనారాయణశాస్త్రిగాను యీ.
సూర్యసుబ్బావధానులుగాను ఇరగవరం.
- (84) „ కొల్లి రామనాథశాస్త్రిగాను ”
- (85) „ బాదంపూడి బుచ్చిబాలశంకరంగారు ”
- (86) „ "వేదార్థాభిజ్ఞ, త్రివేది" తంగిరాల బాలగంగాధరశాస్త్రిగాను ”
- (87) „ కొమండూరి శ్రీ వెంకటరామానుజాచార్యులుగాను హెడ్మాస్టరు
అనంతవరం.
- (88) „ పిసపాటి సుబ్బరాయయ్యగారు
”
- (89) „ కాకరపర్తి వెంకటశాస్త్రిగారి కు॥లు ఆంజనేయులుగాను కాకరపర్తి.
- (90) „ ఆనివిళ్ల వెంకటశాస్త్రిగారి కు॥లు వెంకటసత్యనారాయణమూర్తిగారు
”

“సాంగవేదారసమార్త”

బి॥ వే॥ లంగ వెంకటరామశాస్త్రిదీక్షితాః నేదునూరు.

“వేదసమార్త”

బి॥ వే॥ చెరుకుమిల్లి కామావధాని ఘనపాఠిని.

వదాన్యశేఖరులు:
 బ్ర॥ వే॥ అడ్డాల లక్ష్మీనారాయణగారు.
 కా కి నా డ.

కృతజ్ఞతాభినందనము.

అమలాపురంతాలూకా, అయినవిల్లి గ్రామవాస్తవ్యులు కీ. శే. అడ్డాల సూర్యనారాయణశాస్త్రిలుగారి కుమారులును, విద్యత్పక్షపాతులును, ప్రస్తుతము కాకినాడవాస్తవ్యులును, బ్ర॥ శ్రీ వేదమూర్తులైన అడ్డాల లక్ష్మీనారాయణగారిని నేను దర్శించి నాచే రచియింపబడిన “శ్రీమద్భగవద్గీతాసంకరభాష్యతత్త్వబోధిని” ముద్రణవిషయమై మనవి చేసినంతమాత్రముననే “వదాన్యశేఖర” స్థానము నలంకరించి నాకు ప్రతినవత్సరము వైశాఖమాసమున రువరి-౧-౦౧లు రూప్యములనువార్షికము నర్పించుటకు వాగ్దానమొనరించి నేటివరకు నావిధముగజేయుచు తమ విద్యత్పక్షపాతము వెల్లడిచేయుచుండిరి. దాతలు తామెంత రహస్యముగ నిచ్చుచున్నను “యథా వృక్షస్య సంపుష్పితస్య” అను శ్రుతిక్రీతిని వారి వదాన్యతా సంజాతయగు కీర్తికాంత దిగంతవిశ్రాంతయగుచునే యుండును. ఇట్టి వదాన్యశేఖరులగు “బ్ర॥ వే, అడ్డాల లక్ష్మీనారాయణగారికి:—

“చత్వారః ప్రథయన్తు విదుర్ములతారక్తాంగుళిశ్రేణయ
శ్శ్రేయశ్శోణసరోజకోరకరుచ స్తే శార్జిణః పాణయ॥ ।
ఫాలే వృష్ణభువో లిఖంతి యుగప ద్యే పుణ్యవర్ణావళిః
కస్తూరీమకరిః పయోధరయుగే గండద్వయే చ శ్రియః॥”

బ్రహ్మదేవుని నాల్గుమోములం దొక్కసారిగ నాయుర్దాయ పంక్తులను, లక్ష్మీదేవియొక్క గండద్వయ, కుచద్వయములం దొక్కసారిగ కస్తూరీమకరికాపత్రములను నేవి విలిఖించుచుండెనో యట్టి పగడవుదీగలవలె నెర్రైన వేళ్ళపంక్తులుకల శార్జియగు శ్రీమహావిష్ణువు యొక్క నాలుగు బాహువులు ధర్మార్థ కామ మోక్షములనెడి పురుషార్థచతుష్టయమును, ఆయురారోగ్యైశ్వర్యాభివృద్ధిని ప్రసాదించు గాక. యని శ్రీమహావిష్ణ్వవతారభూత పార్థసారథిని ప్రార్థించుచున్నాను.

ఇ ట్లు,

గృంథరచయిత “దర్శనాలంకార”

బు లు ను అ ప్ప న్న శా స్త్రి.

కృతజ్ఞతావిష్కరణము.

ఏలూరుపట్టణనివాసులును, వెంకట్రామఅండ్ కో ప్రొప్రైటరులును, ఆంధ్రభాషావిజ్ఞానోద్ధారకులును, అస్పత్రియప్రశిష్యులును, “శ్రీభగవద్గీతాశాంకరభాష్యతత్త్వబోధినీ” ప్రథమసంపుట ముద్రాణమునకు సంపూర్ణ ద్రవ్యసహాయ మొనరించి, ద్వితీయాదిసంపుటములకు జేయూతనిచ్చిచు తమ “విద్యత్కల్పతరు” బిరుదమునన్వర్ణ మొనరించుచున్న మహారాజశ్రీ ఈదర వెంకట్రావుపంతులుగారికి, వీరి కుమార రత్నమగు మహారాజశ్రీ ఈదర వెంకట్రామయ్య గారికిని:—

“చత్వారః ప్రథమస్తు విదుఃమలతారక్తాంగుళిశ్రీణయ
శ్చ్యైయశ్శౌణసరోజకోరకరుచ స్తే శ్శార్జ్గిణః పాణయః ।
ఫాలే షష్టబ్జువో లిఖంతి యుగవ ద్యే పుణ్యవర్ణావళీః
కస్తూరీమకరీః పయోధరయుగే గండద్వయే చ శ్శియః”

బ్రహ్మదేవుని నాల్గమోములం దొక్కసారిగ నాయుర్దాయ పంక్తులను లక్ష్మీదేవియొక్క గండద్వయ, కుచద్వయములం దొక్కసారిగ కస్తూరీమకరికావత్రములను నేవి విలిఖించుచుండెనో యట్టి పగ పగడపుదీగలవలె నెర్రినైన-వ్రేళ్లపంక్తులుకలశ్చార్జ్గియగు శ్రీమహావిష్ణువు యొక్క నాలుగు బాహువులు ధర్మార్థ కామ మోక్షములనెడి పురుషార్థచతుష్టయమును, నాయురారోగైశ్వర్యర్యాభివృద్ధిని ప్రసాదించుగాక! యని శ్రీమహావిష్ణ్వతారభూత పార్థ సారథిని ప్రార్థించుచున్నాను.

ఇ ట్లు,

గ్రంథరచయిత “దర్శనాలంకార”

బు లు ను ఆ ప్ప న్న శా స్త్రి.

“విద్వత్కల్పతరు”

మహారాజశ్రీ

ఈదర పెంకట్రావుపంతులుగారు.

“కవిసమ్రాట్ వనాశ్యశేఖర”
విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు M. A.
మారుటీసిగర్, విజయవాడ.

కృతజ్ఞతాభినందనము.

విజయవాడాంతర్గతమారుతీనగరవాస్తవ్యులును, నిరవద్యకవితా సామ్రాజ్యాధినేతలును, 'సహస్రఫణి' వాగ్గుంభన పరవశీకృతాంత రంగాంధ్రసికానీకులును, మంధరరామాయణాద్యనేకగ్రంథసృజిత లును, అస్మదత్యంతప్రియమిత్రులును, అగు "క వి స మ్రా ట్' బ్రీః వే! విశ్వనాథ సత్యనారాయణ (ఎం. ఎ) గారు "అయాచితం బ్రాహ్మణాయ దద్యాత్" అను శుక్ర్యుక్తిరీతిని "శ్రీభగవద్గీతా శాంకరభాష్యతత్త్వబోధినీ" ముద్రాణమునకై "వదాన్యశేఖర" స్థాన ములంకరించిరి. ఇట్టి వీరికి:—

శ్లో॥ అగ్రే కృత్వా కమపి చరణం జాను నై కేన తిష్ఠ
న్పశ్యార్థేన ప్రణయరసయు కృతుషాఽవేక్షమాణః ।
సవ్యే తోత్రం కరసరసిజే దక్షిణే జ్ఞానముద్రా
మాబ్జిత్రాణో రథ మధివస న్నాతు వ న్సుతవేషః ॥

దక్షిణపాదమును ముందుంచి, వామజానువును భూమినోపి, శరీ రోపరిభాగముతో నిలచి, వామహస్తమున తోత్రమును, (కశను) దక్షిణ హస్తమున జ్ఞానముద్రను ధరించి పార్థుని ప్రణయరసముతో గూడిన దృష్టితో జూచుచు, పార్థుని రథము నధిష్ఠించిన పార్థసారథి ఆయురారో గైశ్వర్యాభివృద్ధిని, ధర్మార్థకామమోక్షపురుషార్థములసంసంగి సర్వదా రక్షించుగాక.

ఇ ట్లు,

గ్రంథరచయిత "దర్శనాలంకార"

బు లు సు అ ప్ప న్న శా స్త్రీ.

కృతజ్ఞతావిష్కరణము.

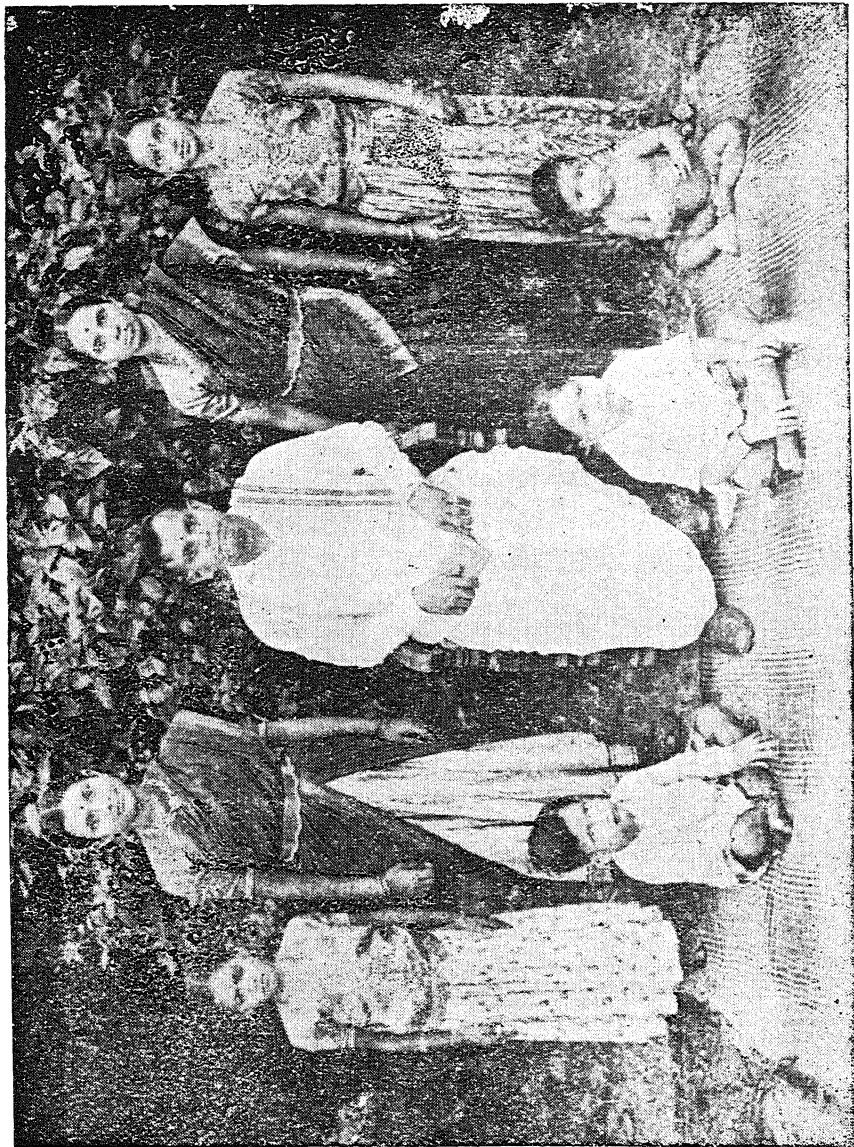
నరేంద్రపురగామివాస్తవ్యులును, బ్ర॥ శ్రీ తస్యల్లా సుబ్రహ్మణ్యం గారి దత్తతకుమారులును, వేదశాస్త్రసంస్కృతపాఠశాలా స్థానికోన్నత పాఠశాలాధినేతలై పాచీనార్యాచీన విద్యా పోషకులును, ప్రథిత బ్రహ్మవంశసంజాతులును, శ్రీదాసమలంకృతులును. సతతాన్న ప్రదాత లును అగు తస్యల్లా సుబ్రహ్మణ్యంగారు “శ్రీభగవద్గీతాశాంకరభాష్య తత్త్వబోధిని” ముద్రాణమునకై “వదాన్యశేఖర” స్థానమునలంకరించిరి. ఇట్టి వీరికి, వీరి కుటుంబమునకు:—

శ్లో॥ అగ్రే కృత్వా కమపి చరణం జానునై కేన తిష్ఠ
నృశ్చార్థేన ప్రణయరసయు కృతుపాఽవేక్షమాణ॥ ।
సవ్యే తోత్రం కరసరసిజే దక్షిణే జ్ఞానముద్రా
మాబిభ్రాణో రథ మధివస న్నాతు వ మ్నాతవేషః ॥

దక్షిణపాదమును ముందుంచి, వామజానువును భూమినోపి, శరీ రోపరిభాగముతో నిలచి, వామహస్తమున తోత్రమును, (కశను) దక్షిణ హస్తమున జ్ఞానముద్రను ధరించి, పార్థుని ప్రణయరసముతోగూడిన దృష్టితో జూచుచు, పార్థుని రథము నధిష్ఠించిన పార్థసారథి ఆయురారో గైశ్వర్యాభివృద్ధిని, ధర్మార్థకామమోక్షపురుషార్థముల నొసంగి శరద్ధా రక్షించుగాక.

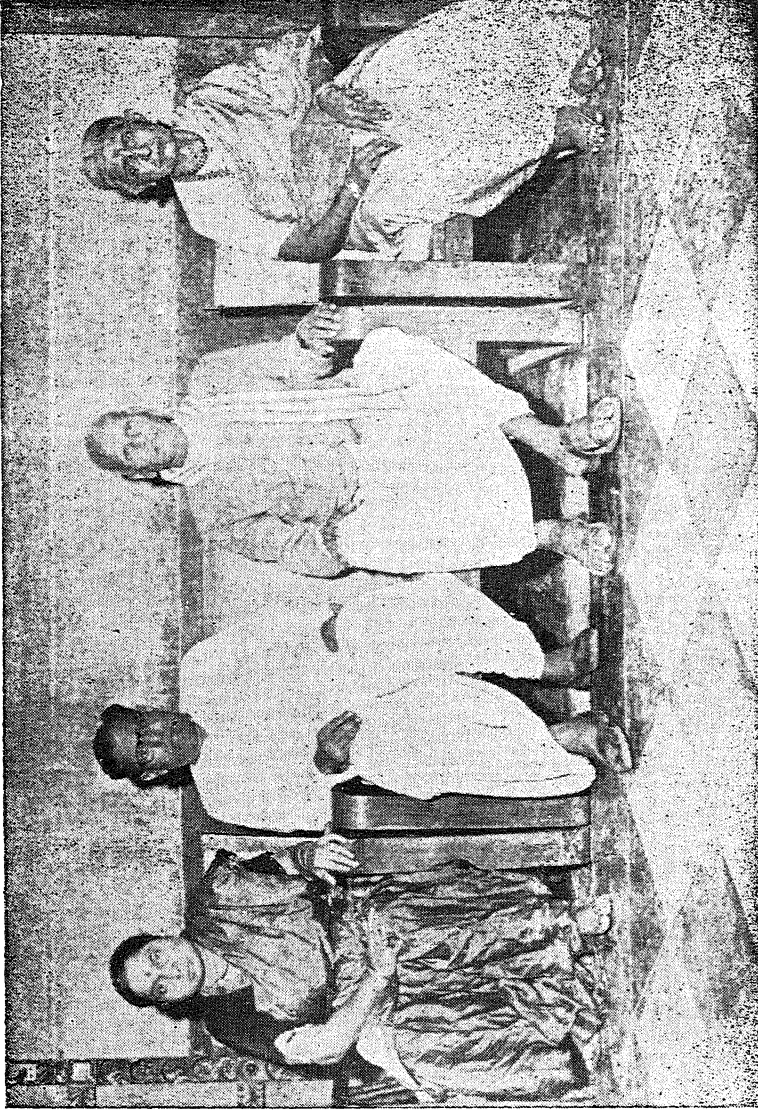
ఇ ట్లు,
గృంథరచయిత “దర్శనాలంకార”
బు లు సు అ ప్ప న్న శాస్త్రి.

వదాన్యశేఖరులు:- బ్రి.వే. తల్లా సుబ్బాహ్మణ్యంగారు. నరేంద్రపురం.

ప్రతిష్ఠాపక

పదాస్యశేఖరులు: బ్ర॥ వే॥ కొండూరి సూర్యనారాయణగారు.
 వీరికుమారులు అచ్యుతరామయ్యగారు.
 రాజమండ్రి.

కృతజ్ఞతాభినందనము.

రాజమహేంద్రవర పురవాస్తవ్యులును, అన్నపూర్ణా ప్రతిపాద్యనేక ధర్మకార్యనిర్వాహకులును, దేవబ్రాహ్మణభక్తి సంకలితులును, ఉదారస్వభావులును నగు బ్రహ్మశ్రీ కొండూరి సూర్యనారాయణరావు గారిని దర్శించి నాచే రచింపబడిన “శ్రీభగవద్గీతాశాంకరభాష్యతత్త్వబోధినీ” ప్రకటనమునకై మనవిచేసినంతమాత్రముననే “వదాన్యశేఖర” స్థాన మలంకరించి యుపకరించిరి. ఇట్టి వీరికి, వీరి కుమార రత్నముగు అచ్యుతరామయ్యగారికిని. వీరి కుటుంబమునకు—

“చత్వారః ప్రథయన్తు విదుమిలతారక్తాంగుళిశేణయశ్శ్రేయశ్శోణసరోజకోరకరుచః ప్రైశ్చార్జిణః పాణయః ।
ఫాలేష్వజ్జఘనో లిఖంతి యుగపద్యే పుణ్యవర్ణావళిః
కస్తూరీమకరీః పయోధరయుగే గండద్వయే చ శ్రియః॥”

బ్రహ్మదేవుని నాల్గుమోములం దొక్కసారిగ నాయుర్దాయపంక్తులను, లక్ష్మీదేవియొక్క గండద్వయ, కుచద్వయములం దొక్కసారిగ కస్తూరీమకరికాపత్రములను నేవి విలిఖించుచుండెనో యట్టి పగడపుదీగలవలె నెర్రనైన వేళపంక్తులుకల శ్చార్జియగు శ్రీమహావిష్ణువు యొక్క నాలుగు బాహువులు ధర్మార్థ కామ మోక్షములనెడి పురుషార్థచతుష్టయమును, ఆయురారోగ్యైశ్వర్యాభివృద్ధిని ప్రసాదించు గాక. యని శ్రీమహావిష్ణువతారభూత పార్థసారథిని ప్రార్థించుచున్నాను.

ఇట్లు,

గృంథరచయిత “దర్శనాలంకార”

బులును అప్పన్న శాస్త్రి.

కృతజ్ఞతావిష్కరణము.

విజయవాడంతర్గత గాంధీనగరవాస్తవ్యులును, బిళ్ళకురుగ్రామము నలంకరించిన “వేదోద్ధారక” శ్రీశ్రీశ్రీదేవకినందన స్వాముల వారి పీఠాంతేవాసులై శమదమాదికముల నలవరచుకొనిన యాస్తి కాగ్రగణ్యులును, సహజోదారస్వభావులు నగు బ్రహ్మశ్రీ ముష్టి సత్య నారాయణమూర్తిగారు “మాభగవద్గీతాశాంకరభాష్యతత్త్వబోధినీ” ప్రచురణమునకై సహాయము నర్పించినంతమాత్రముననే “వదాన్య శేఖర” శ్రేణితో జేరి వారి యుదారస్వభావమును ప్రకటించిరి. ఇట్టి పీరికిని, పీరి కుటుంబమునకు—

శ్లో॥ అగ్రే కృత్వా కమపి చరణం జానునై కేన తిష్ఠ
న్మృశ్చార్థేన ప్రాణయరసయు కృతుషాఽవేక్షమాణః ।
సవ్యే తోత్రం కరసరసిజే దక్షిణే జ్ఞానముద్రా
మాభిభాషో రథ మధివస న్నాతు వ మ్నాతవేషః ॥

దక్షిణపాదమును ముందుంచి, వామజానువును భూమినోపి, శరీరోపరిభాగముతో నిలచి, వామహస్తమున తోత్రమును, (కశను) దక్షిణ హస్తమున జ్ఞానముద్రాను ధరించి, పార్థుని ప్రాణయరసముతోగూడిన దృష్టితో జూచుచు, పార్థుని రథము నధిష్ఠించిన పార్థసారథి ఆయురారోగైశ్వర్యర్యాభివృద్ధిని, ధర్మార్థకామమోక్షపురుషార్థముల నొసంగి సర్వదా రక్షించుగాక.

ఇ ట్లు,

గ్రంథరచయిత “దర్శనాలంకార”

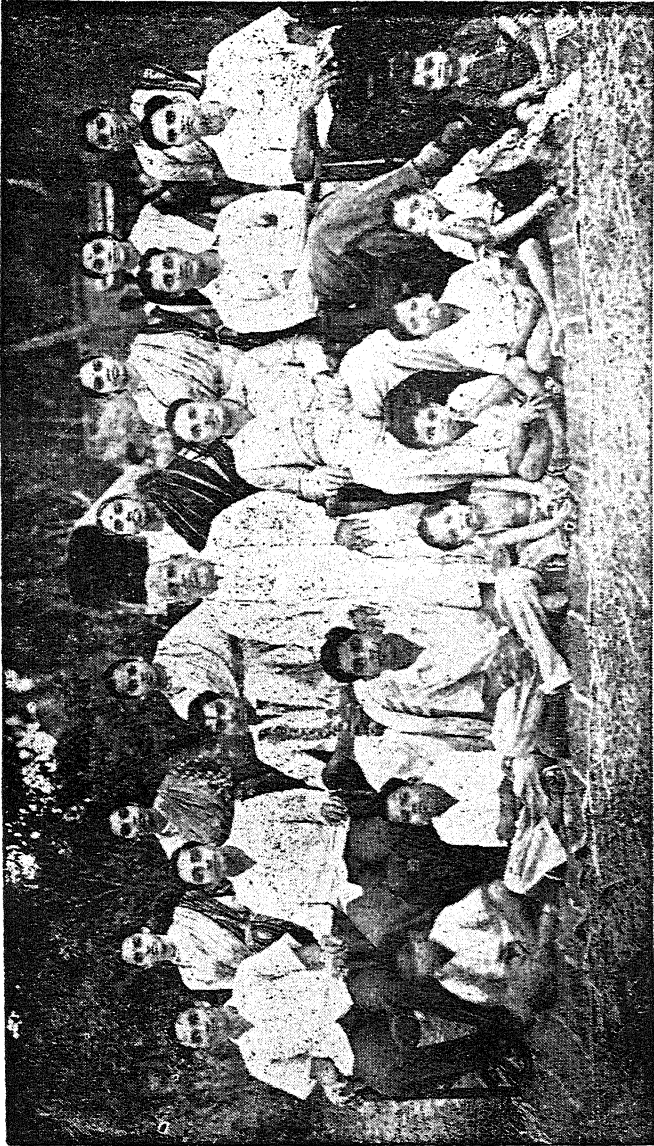
బు లు ను అ ప్ప న్న శా స్త్రీ.

వదాన్య శేఖరులు:

బ్ర॥ వే॥ ముప్పి సత్యనారాయణమూర్తి గారు.

గాంధీనగరం, విజయవాడ 2.

[పదాస్యశేఖరులు: బి॥ వే॥ కడియాల వెంకటసత్యనారాయణమూర్తిగారు,
వైసుమంచిలి, నరసాపురం తాలూకా.

కృతజ్ఞతావిష్కరణము.

పశ్చిమగోదావరిజిల్లా, నరసాపురము తాలూకా, పెనుమంచిలి గ్రామవాస్తవ్యులును, తమపురాణప్రవచనసుధారసముచే యావదాంధ్ర దేశము నానందాద్ధి నోలలాడించిన యఖండవైదుషీవిభాజితు లగు కీ. శే. కడియాల వెంకటశాస్త్రిగారిదత్త కుమారులును, శాస్త్ర, స్మార్త కర్మానుష్ఠానశ్చిద్ధాశువులును, నిరతాన్నప్రదాతలును, నిరాడంబరులు నగు బ్ర॥ శ్రీ కడియాల వెంకట సత్యనారాయణగారివద్దకు, నేనును, నా శిష్యురత్న మగు కడియాల సీతారామశాస్త్రిలుగారును వెళ్ళి “నాభగ వద్గీతాశాంకరభాష్యతత్వభోధిని” ప్రచురణవిషయమున సహాయ మర్థింప “వారు “వదాన్యశేఖర” శ్రేణిలో జేరి వారి యాస్తికతాశ్రద్ధా శుత్వములను ప్రకటించిరి. ఇట్టి వీరికిని, వీరి కుటుంబమునకును —

“చత్వారః ప్రథయన్తు విదుర్ములతారక్తాంగుళిశ్రేణియ
శ్చేయిశ్శోణసరోజకోరకరువ స్తే శాఙ్గిణః పాణయః ।
ఫాలే ష్వజ్జఘ్నవో లిఖంతి యుగప ద్యే పుణ్యవర్ణావళిః
కస్తూరీమకరీః పయోధరయు గే గండద్వయే చ శ్చియః”

బ్రహ్మదేవుని నాల్గు మోములం దొక్కసారిగ నాయుర్దాయ పంక్తులను. లక్ష్మీదేవియొక్క గండద్వయ, కుచద్వయములం దొక్క సారిగ కస్తూరీమకరికాపత్రములను నేవి విలిఖించుచుండెనో యట్టి పగ పగడపుదీగలవలె నెర్రినైన-వ్రేళ్లపంక్తులుకలశాఙ్గియగు శ్రీమహావిష్ణువు యొక్క నాలుగు బాహువులు ధర్మార్థ కామ మోక్షములనెడి పురుషార్థచతుష్టయమును, నాయురారోగైశ్వర్యర్యాభివృద్ధిని ప్రసాదించు గాక! యని శ్రీమహావిష్ణుతారభూత పార్థ సారథిని ప్రార్థించు చున్నాను.

ఇ ట్లు,

గృంథరచయిత “దర్శనాలంకార”

బు లు ను ఆ ప్ప న్న శా స్త్రి.

కృతజ్ఞతాభినందనము.

విజయవాడపట్టణవాస్తవ్యులును, అనన్యసామాన్యతావిలసద్వదాన్యతాధరేయరాధేయులును, ప్రతివర్షవర్షాసమయమునను వేదశాస్త్రవిద్యత్సభాసన్య క్షేత్రమున జీవనదాన మొనరించెడి ఘనచారితులును, అగు జగ్గీశ్రీ మాగంటి సూర్యనారాయణమూర్తిగారిని నేనును, నాప్రియమిత్రులు “కవిసమ్రాట్” విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారును దర్శించి నా “భగవద్గీతాశాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని” ప్రచురణావశ్యకతను శ్రీసత్యనారాయణగారు తెల్పినంతమాత్రముననే వారు ‘వదాన్యశేఖర’ శ్రేణినధిరోహించి వారియుదారస్వభావమును వెల్లడించిరి. ఇట్టి వీరికిని, వీరి కుటుంబమునకును—

శ్లో॥ అగ్రే కృత్వా కమపి చరణం జాను నై కేన తిష్ఠ
న్పశ్చార్థేన ప్రణయరసయు కృతుపాఽవేక్షమాణః ।
సవ్యే తోత్రం కరసరసిజే దక్షిణే జ్ఞానముద్రా
మాఖిభాణో రథ మధివస న్నాతు వ న్నూతవేషః ॥

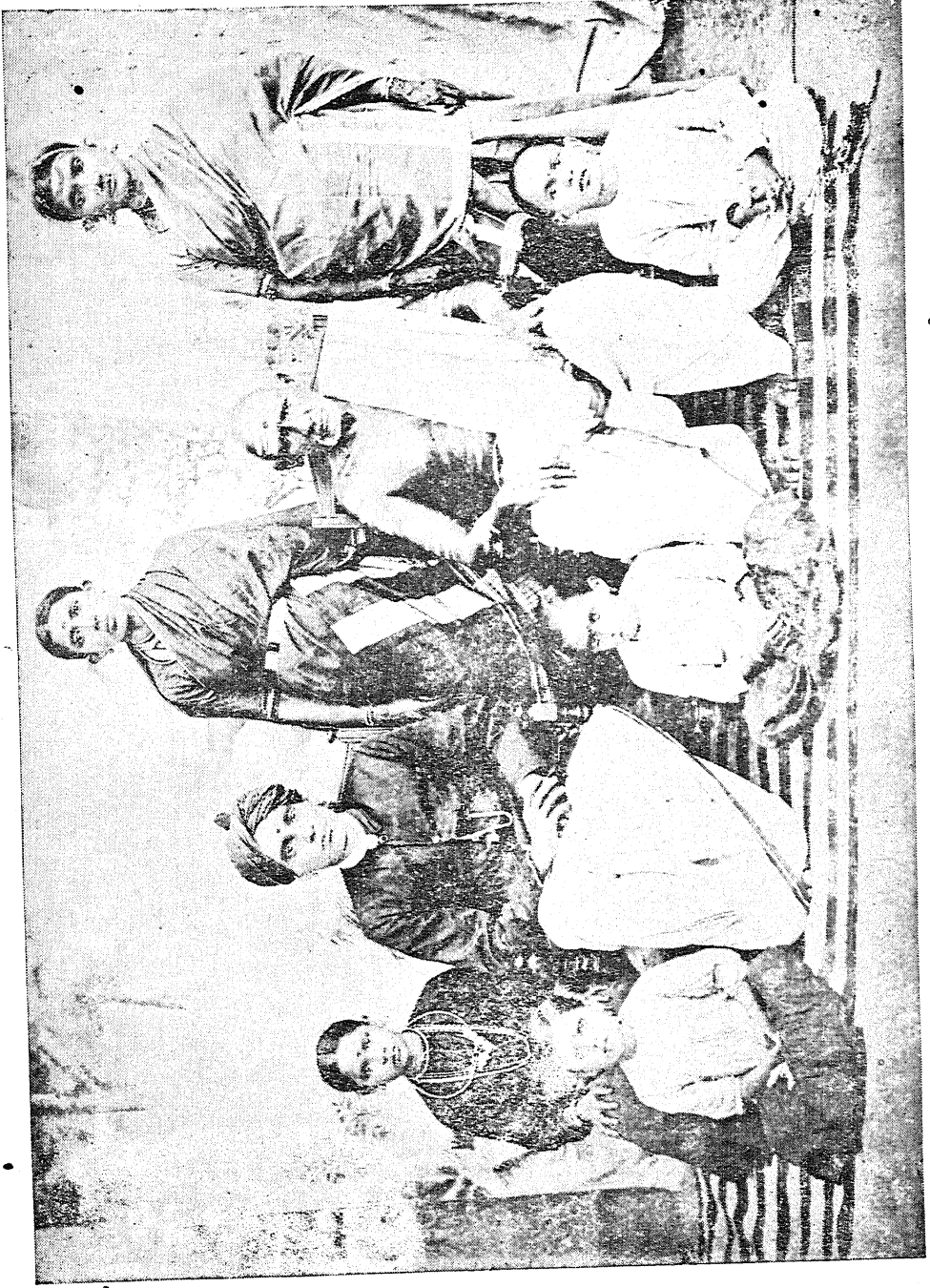
దక్షిణపాదమును ముందుంచి, వామజానువును భూమినోపి, శరీరోపరిభాగముతో నిలచి, వామహస్తమున తోత్రమును, (కశిను) దక్షిణహస్తమున జ్ఞానముద్రను ధరించి పార్థుని ప్రణయరసముతో గూడిన దృష్టితో జూచుచు, పార్థుని రథము నధిష్ఠించిన పార్థసారథి ఆయురారోగైశ్వర్యాభివృద్ధిని, ధర్మార్థకామమోక్షపురుషార్థములనొసంగి సర్వదారక్షించుగాక.

ఇ ట్లు,

గృంథరచయిత “దర్శనాలంకార”

బు లు సు అ స్ప న్న శా స్త్రీ.

పదాస్థశిఖరులు: బి॥ వే॥ పల్లెశ్వరపు వెంకటాద్రిమాపథానిగారు. పెదకళ్ళపల్లి, కృష్ణాజిల్లా.

కృతజ్ఞతాభినందనము.

కృష్ణాజిల్లా. పెదకళ్ళేపల్లి, గ్రామవాస్తవ్యులును, ఏలేశ్వరపు
లక్ష్మీనారాయణావధానిగారి తనూభవులును, తద్ధర్మపత్నిజానక్యంబా
శుక్తిముక్తాఫలంబును, వేదాధ్యయనసంపన్నులును, రామలక్ష్మీధర్మపత్ని
సమేతులు నగు వెంకటాద్రివధానులుగారి కుమారరత్నమును గీర్వా
ణాంగభాషాకోవిదులు, వేదాధ్యయనసంపన్నులు, వృద్ధురి సుబ్బమ్మ
సుబ్బయ్యగార్ల పుత్రికారత్నమగు రాజ్యలక్ష్మిని ధర్మపత్నిగాజేకొని
వైశ్యదేవాన్తకర్మానుష్ఠాననిష్ఠాగరిష్ఠులును, కృష్ణయజుర్వేదమునకు సమ
న్వయపూర్వకముగా వ్యాఖ్యానమును రచించినట్టి బ్ర॥ వే॥ యేలే
శ్వరపు వెంకటామావధానిగారితో నా “భగవదీతాశాంకరభాష్య
తత్త్వబోధినీ” ప్రచురణవిషయమై నేను వదాన్యశేఖరస్థానమున జేర
మని కొరకుండగనే వారు స్వయముగ “వదాన్యశేఖర” స్థానము
నలంకరించి, వారి యాస్తిక్యతాతికయమును, ఔదార్యమును ప్రక
టించిరి. ఇట్టి వీరికిని, వీరికుమారరత్నమును చి॥ సా॥ వరలక్ష్మి ధర్మ
పత్నిసమేతుడై, నిత్యము వైశ్యదేవాన్తకర్మల నాచరించుచున్నట్టి
వెంకటశివనాంచారీశ్వరశర్మగారికిని, తత్పుత్రుడగు చి నాగేశ్వరశర్మ
కును, పుత్రికారత్నములగు ఆ ది ల క్ష్మి కామేశ్వరి, రామలక్ష్మి
లకును—

“చత్వారః ప్రథయన్తు విదుర్మలతారక్తాంగుళిశేణయ

శ్రేయశ్శోణసరోజకోరకరుచ స్తే శార్జిణః పాణయః ।

• ఫాలేష్టబ్జభువో లిఖంతి యుగప ద్యే పుణ్యవర్ణావళీః

కస్తూరీమకరీః పయోధరయుగే గండద్వయే చ శ్రియః॥”

బ్రహ్మదేవుని నాలుమోములం దొక్కసారిగ నాయుర్దాయ
పంక్తులను, లక్ష్మీదేవియొక్క గండద్వయ, కుచద్వయములం దొక్క
సారిగ కస్తూరీమకరికాప్రములను నేవి విలిఖించుచుండెనో యట్టి పగ
డపుదీగలవలె నెర్రనైన వేళపంక్తులుకల శార్జియగు శ్రీమహా
విష్ణువు యొక్క నాలుగు బాహువులు ధర్మార్థ కామ మోక్షములనెడి
పురుషార్థచతుష్టయమును, ఆయురారోగ్యైశ్వర్యాభివృద్ధిని ప్రసా
దించు గాక. యని శ్రీమహావిష్ణువతారభూత పార్థసారథిని ప్రార్థించు
చున్నాను.

ఇ ట్లు,

గృంథరచయిత “దర్శనాలంకార”

బు లు మ లి ప్ప న్న శా స్త్రీ.

కృతజ్ఞతావిష్కరణము.

కొత్త పేటతాలూకా లొల్లగొనువాస్తవ్యులును, కృమాన్తస్వా
ధ్యాయనిష్ఠాతులు, ననేకప్రాచీనసాంప్రదాయాభిజ్ఞులునగు కీ॥ శే॥ ముక్క
విల్లి రామచంద్రావధానిగారి జ్యేష్ఠకుమారులును, ప్రసిద్ధన్యాయవాదులు
నగు కీ॥ శే॥ ముక్కవిల్లి వెంకటనారాయణగారికుమారులును రాజమండ్రి
వాస్తవ్యులు చి॥ సూర్యనారాయణమూర్తిగారితో “శ్రీభగవద్గీతాశాం
కరభాష్యతత్త్వబోధినీ” ప్రచురణమునకై సహాయమునుకోరగా వారు
“వదాన్యశేఖర” శ్రేణిలోజేరి తమ యాస్తికతాతిశయమును, యుదార
భావమును వెల్లడించిరి. ఇట్టి వీరికిని, వీరి కుటుంబమునకును—

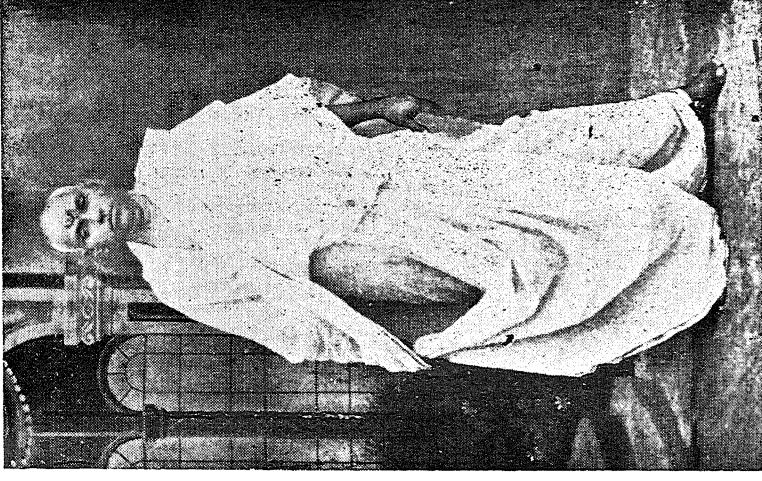
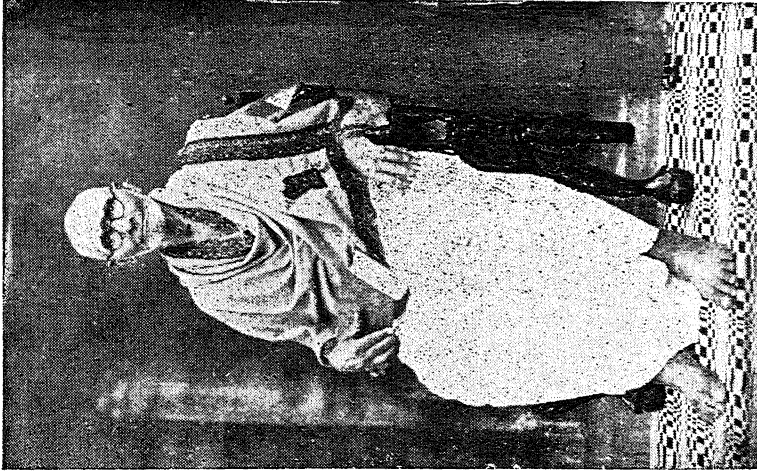
శ్లో॥ అగ్రే కృత్వా కమపి చరణం జానునై కేన త్విష
న్పశ్యాన్తేన ప్రణయరసయు కృతుషాఽవేక్షమాణః ।
సవ్యే తోత్రం కరసరసిజే దక్షిణే జ్ఞానముద్రా
మాఖిభ్రాణో రథ మధివస న్నాతు వ స్సూతవేషః ॥

దక్షిణపాదమును ముందుంచి, వామజానువును భూమినోపి, శరీ
రోపరిభాగముతో నిలచి, వామహస్తమున తోత్రమును, (కళను) దక్షిణ
హస్తమున జ్ఞానముద్రను ధరించి, పార్శ్వని ప్రణయరసముతోగూడిన
దృష్టితో జూచుచు, పార్శ్వని రథము నధిష్ఠించిన పార్థసారథి ఆయురారో
గైశ్వర్యాభివృద్ధిని, ధర్మార్థకామమోక్షపురుషార్థముల నొసంగి
సర్వదా రక్షించుగాక.

ఇట్లు,

గృంథరచయిత “దర్శనాలంకార”

బులుసు అప్పన్న శాస్త్రి.

వదాన్యశ్రేణులు:

బ్ర॥ వే॥ ముక్కవెల్లి రామచంద్రావధానిగారు.

వీరికుమారులు పెంకటనారాయణగారు, వకీలు.

రాజమండ్రి.

కృతజ్ఞతాభినందనము.

విజయవాడ వాస్తవ్యులును, పాంగవేదపాఠశాలాస్థాపకులును నిత్యదానరతులును, అవదాతచరితులు, వేదశాస్త్రపరిషన్నిర్వాహకులును ఆంధ్రదేశాద్వైతమహాసభాధ్యక్షులును అగు 'భిమాకేశరి' బ్ర॥ వే॥ తంగిరాల వీరరాఘవయ్యగారితో “శ్రీభగవద్గీతాశాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని” ప్రకటనమునకై చేయూతనర్థింప “వీరువదాన్యశేఖర” స్థానమలంకరించి తమ యద్వైతమతాభిమానమును, సహజోదార్యమును అస్తిక్యమును వ్యక్తముచేసిరి. ఇట్టి వీరికిని, వీరి కుటుంబమునకును —

శ్లో॥ అగ్రే కృత్యా కమపి చరణం జాను నై కేన తిష్ఠ
నృశ్చార్థేన ప్రణయరసయు కృతుషాఽవేక్షమాణః ।
సవ్యే తోత్రం కరసరసిజే దక్షిణే జ్ఞానముద్రా
మాఖిభ్రాణో రథ మధివస న్నాతు వ స్సూతవేషః ॥

దక్షిణపాదమును ముందుంచి, వామజానువును భూమినోపి, శరీరోపరిభాగముతో నిలచి, వామహస్తమున తోత్రమును, (కకను) దక్షిణహస్తమున జ్ఞానముద్రాను ధరించి పార్థుని ప్రణయరసముతో గూడిన దృష్టితో జూచుచు, పార్థుని రథము నధిష్ఠించిన పార్థసారథి ఆయురారోగైశ్వర్యర్యాభివృద్ధిని, ధర్మార్థకామమోక్షపురుషార్థములనొసంగి సర్వదారక్షించుగాక.

ఇ ట్లు,

గృంథరచయిత “దర్శనాలంకార”

బు లు సు అ గ్ని న్న శా స్త్రీ.

కృతజ్ఞతావిష్కరణము.

మచిలీపట్టణ వాస్తవ్యులును, న్యాయవాది శేఖరులును, మరియు శ్రీనుండలీక వెంకటేశాస్త్రిగారిసన్నిధిని ప్రస్తానత్రయమునధ్యయనించి యదైవతవేదాంతసిద్ధాంతమును తమయనుభవములోనికి దెచ్చుకొనిన ధృఢప్రజ్ఞులును, నాకుప్రియమిత్రులును అగు కీ॥ శే॥ పురాణంకృష్ణ మూర్తిగారి దత్తకుమారులును, దేవబ్రాహ్మణసంతర్పణసముత్సుకులును, ప్రతీసంసత్సరము శంకరమతమున జరుగు వేదశాస్త్రవిద్వత్సభానిర్వాహ కులై విద్వాంసులను సత్కరించుచు దమపితృదేవుల యడుగుజాడలలో బ్రవర్తించుచున్న బి॥ వే॥ రామకృష్ణశాస్త్రిగారి సమీపమున నా 'భగ వద్గీతాశాంకరభాష్యతత్త్వబోధినీ' ప్రచురణమునకై కోరుట తడవుగనే వారు "పదాన్యశేఖర" స్థానమలంకరించి తమ యుదారభావమును వెల్లడించిరి. ఇట్టి విరికిని, వీరి కుటుంబమునకును—

"చత్వారః ప్రథయన్తు విదుర్మలతారక్తాంగుళిశ్రేణయ
శ్రేయశ్శోణసరోజకోరకరుచ స్తే శాఙ్గిణః పాణయః ।
ఫాలే వ్యబ్జభువో లిఖంతి యుగప ద్యే పుణ్యవర్ణావళీః
కస్తూరీమకరీః పయోధరయుగే గండద్వయే చ శ్రియః॥"

బ్రహ్మదేవుని నాల్గు మోములం దొక్కసారిగ నాయుర్దాయ పంక్తులను. లక్ష్మీదేవియొక్క గండద్వయ, కుచద్వయములం దొక్క సారిగ కస్తూరీమకరికావత్రములను నేవి విలిఖించుచుండెనో యట్టి పగ పగడపుదీగలవలె నెర్రైన-వేళ్లపంక్తులుకలశాఙ్గియగు శ్రీమహావిష్ణువు యొక్క నాలుగు బాహువులు ధర్మార్థ కామ మోక్షములనెడి పురుషార్థచతుష్టయమును, నాయురారోగైశ్వర్యాభివృద్ధిని ప్రసాదించు గాక! యని శ్రీమహావిష్ణ్వతారభూత పార్థసారథిని ప్రార్థించుచున్నాను.

ఇట్లు,

గృంథరచయిత "దర్శనాలంకార"

బులుసు అప్పన్న శాస్త్రి.

వదాన్యశేఖరులు:
బ్ర॥ వే॥ పురాణం కృష్ణమూర్తిగారు.
మచిలీపట్టణము.

వదాన్య శేఖరులు:
 మహారాజశ్రీ
 జల్లు మాణిక్యారావుగారు
 మచిలీపట్నం

కృతజ్ఞతాభినందనము.

మచిలీపట్టణవాస్తవ్యులును, వై శ్యకుల శేఖరులును, దేవ బ్రాహ్మణభక్తిసంకలితులును, పురాణశ్రవణాదిసత్కాలక్షేపాది సత్కార్యవ్యయితనిత్యజీవనులు నగు జల్లు మాణిక్యాలరావుగారి సన్నిధిని నేను నా “భగవద్గీతాశాంకరభాష్యతత్త్వబోధినీ” ప్రచురణమునకై సహాయమునుగోర, వారమందానందభరితులై “వదాన్య శేఖర” స్థానము నలంకరించి, వారి సహజోదార్యమును వెల్లడించి నన్ను తాము “ఇంకొక మారు దర్శనమిచ్చి నాకు తత్త్వబోధము చేయగోరుచుచున్నా” నని కోరగా మరికొన్ని మాసములకు వారి సన్నిధికేగి యదైవతత్త్వమును నేనుపదేశింపగా తదేకాగ్రచిత్తులై యావిషయముగ్రహించి బహ్మనందరసనిమగ్నులై, ఆనాటిరాత్రి తమ యైహిక ప్రస్పత్తి వ్యర్థమని గ్రహించిరోయన తమ భౌతికదేహమునుత్యజించిరి. ఇట్టి కీ॥ శే॥ జల్లు మాణిక్యాలరావుగారికి భగవద్గీతా ప్రథమాచార్యుడును, తదధిష్ఠాత్ముడై మును, వారికులదైవమునగు పార్థసారథి తన సాయుజ్యమునొసంగు గాక—

మరియు వారి కుమారరత్నములకు, వారి కుటుంబమునకు—

శ్లో॥ అగ్రే కృత్వా కమపి చరణం జానునై కేన తిష్ఠ
స్పృశ్యార్థేన ప్రణయరసయు కృతుషాఽవేక్షమాణః ।
సవ్యే తోత్రం కరసరసిజే దక్షిణే జ్ఞానముద్రా
మాభిభ్రాణో రథ మధివస న్నాతు వ స్సూతవేషః ॥

దక్షిణపాదమును ముందుంచి, వామజానువును భూమినోపి, శరీరోపరిభాగముతో నిలచి, వామహస్తమున తోత్రమును, (కళను) దక్షిణహస్తమున జ్ఞానముద్రను ధరించి, పార్థుని ప్రణయరసముతోగూడిన దృష్టితో జూచుచు, పార్థునిరథము నధిష్ఠించిన పార్థసారథి ఆయురారోగ్యైశ్వర్యాభివృద్ధిని, ధర్మార్థకామమోక్షపురుషార్థముల నొసంగి, సర్వదా రక్షించుగాక.

ఇట్లు,

గ్రంథరచయిత “దర్శనాలంకార”

బులుసు అప్పన్న శాస్త్రి.

కృతజ్ఞతావిష్కరణము.

బాపట్ల తాలూకా ఇంకోట్ల గ్రామవాస్తవ్యులగు పిళిపాటి బ్ర॥ వే॥ పిచ్చయ్యగారి కుమారులు 1. బి॥ వే॥ సీతారామయ్యగారు, 2. బి॥ వే॥ సత్యనారాయణగారు, సత్యనారాయణగారి దత్తతకుమారులు బి॥ వే॥ జానకిరామయ్యగారు. సీతారామయ్యగారి తనూభవులును, వెంకటసుబ్బమాంబా గర్భకుక్తిముక్తాఫలభూతులు బి॥ వే॥ పిచ్చయ్యగారు, 2. బ్ర॥వే॥అంజనేయులుగారు, 3. బ్ర॥వే॥జనార్దనశర్మగారు వీరిలో శ్వేష్టులగు పిచ్చయ్యగారితో నా “శాంకరభాష్యతత్త్వబోధినీ” ప్రచురణమునకై సహాయము సర్పించుటతడవుగనే వీరు “వదాన్యశేఖర”స్థానమలంకరించి తమ యాదాన్యమును ప్రకటించిరి. ఇట్టివీరికిని, వీరికుటుంబమునకును—

“చత్వారః ప్రథయన్తు విద్యుమలతారక్తాంగుళిశ్చేణయ

శ్చేమిశ్శోణసరోజకోరకయచ నై శార్దిణః పాణయః :

ఫాలే ప్లబ్ధభువో లిఖంతి యుగప ద్యే పుణ్యవర్ణావళిః

కస్తూరీమకరీః పయోధరయుగే గండద్వయే చ శ్రియః ॥”

బ్రహ్మదేవుని నాలుమోములం దొక్కసారిగ నాయుర్దాయ పంక్తులను, లక్ష్మీదేవియొక్క గండద్వయ, కుచద్వయములం దొక్కసారిగ కస్తూరీమకరికావళిములను నేవి విలిఖించుచుండెనో యట్టి వగడపుదిగలవలె నెర్రనైన-వేళ్ళపంక్తులుకలశార్దియగు శ్రీమహావిష్ణువు యొక్క నాలుగుబాహువులు ధర్మార్థ కామ మోక్షములనెడి పురుషార్థచతుష్టయమును, నాయురారోగ్యైశ్వర్యాభివృద్ధిని ప్రసాదించుగాక! యని శ్రీమహావిష్ణువతారభూత పార్థసారథిని ప్రార్థించుచున్నాను.

ఇట్లు,

గృంథరచయిత “దర్శనాలంకార

బులుసు అప్పన్న శాస్త్రి.

వదాన్యశ్రేణులు:

బ్రి॥ వే॥ పిశిపాటి వెంకటసుబ్బమ్మ, సీతారామయ్యగారు.

పీరి కుమాళ్ళు

బ్రి॥ వే॥ 1. పిచ్చయ్యగారు. 2. అంజనేయులుగారు. 3. జవార్దనరావుగారు.

ఇంకొంట్లు, బాపట్లతాలూకా.

వదాన్యశేఖరులు:
బ్ర॥ వే॥ వింజమూరి సుబ్బారావుగారు.
ఎమ్. బి. బి. ఎస్.

కృతజ్ఞతాభినందనము.

అమలాపురవాస్తవ్యులును, సుప్రసిద్ధ వైద్యశేఖరులై యనేకులకు జీవనదానమొనర్చి ప్రసిద్ధిగాంచినట్టియు, నా కత్యంతప్రియమిత్రులైనట్టి కీ॥ శే॥ వింజమూరి సుబ్బారావు (ఎం. బి. బి. యస్.) గారి కుమారరత్నమును, మచిలీపట్టణవాస్తవ్యులును, సుప్రసిద్ధన్యాయవాదులును, దేవబ్రాహ్మణభక్తి సంకలితులును అగు మ॥ రా॥ శ్రీ వింజమూరి నెంకట నరసింహారావుగారి సన్నిధికినేనేగి వారిని నా “భగవద్గీతాశాంకరభాష్య తత్త్వబోధిని” ప్రకటనమునకై జేయుతనాసంగగోరుట తడవుగనే వారు “వదాన్యశేఖర” స్థానమలంకరించి వారి భక్తివిశ్వాసముల బ్రకటించిరి. ఇట్టివీరికిని, వీరికుటుంబమునకును —

“చత్వారః ప్రథయన్తు విద్యుమలతారక్తాంగుళిశ్రేణయ
శ్చ్రేయశ్శౌణసరోజకోరకదుచ స్తే శార్ఙ్గిణః పాణయః ।
ఫాలే వ్యజ్జభువో లిఖంతి యుగప ద్యే పుణ్యవర్ణావళిః
కస్తూరీమకరీః ఐయోధరయుగే గండద్వయే చ శ్రియః ॥”

బ్రహ్మదేవుని నాలుమోములం దొక్కసారిగ నాయుర్దాయ పంక్తులను, లక్ష్మీదేవియొక్క గండద్వయ, కుచద్వయములం దొక్కసారిగ కస్తూరీమకరికావళిములను నేవి విలిఖించుచుండెనో యట్టి పగడపుదీగలవలె నెర్రనైన-వ్రేళ్ళపంక్తులుకల శార్ఙ్గియగు శ్రీమహావిష్ణువు యొక్క నాలుగుచాహువులు ధర్మార్థ కామ మోక్షము లనెడి పురుషార్థచతుష్టయమును, నాయురారోగైశ్వర్యభివృద్ధిని ప్రసాదించుగాక! యని శ్రీమహావిష్ణువతారభూత పార్థ సారథిని ప్రార్థించుచున్నాను.

ఇట్లు,

గ్రంథరచయిత “దర్శనాలంకార”

బులుసు ఆ ప్పన్నశాస్త్రి

కృతజ్ఞతావిష్కరణము.

సికింద్రాబాదు వాస్తవ్యులు, ఇస్లామియాహైస్కూలు నం
దాంధోపాధ్యాయులై పనిస్తుతము విశ్రాంతి గైకొనినట్టియు, దేవీ
పూజాధురంధరులును, చిరకాలమునుండి మత్స్యపదాదులయం దభి
రతులును, అస్త్రతస్మితీర్థులగుటంజేసి నాకు జ్యేష్ఠభ్రాతృసములునగు
బ్రహ్మశ్రీ వేదమూర్తులైన బుర్రా సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిలుగారు నేనీ
“భగవద్గీతాశాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని” విషయమును మనవిచేయ
కుండగనే వారు తెలిసికొని వారియంతరాత్మప్రేరేపింప “వదాన్య
శేఖర” స్థానమునలంకరించి, నాయందలి యవ్యాజవాత్సల్యమును
ప్రకటించిరి. ఇట్టివీరికిని, విరి కుటుంబమునకును—

॥ అగ్రే కృత్వా కమపి చరణం జానునై కేర తిష్ఠ
న్పశ్చార్ధేన ప్రణయరసయు కృతుషాఽవేక్షమాణః ।
సవ్యే తోత్రం కరసరసిజే దక్షిణే జ్ఞానముద్రా
మాఖభ్రాణో రథ మధివస న్నాతు వ స్సూత వేషః ॥

దక్షిణపాదమును ముందుంచి, వామజానువును భూమినోపి, శరీ
రోపరిభాగముతో నిలచి, వామహస్తమున తోత్రమును, (కళను) దక్షిణ
హస్తమున జ్ఞానముద్రాను ధరించి, పార్థుని ప్రణయరసముతోగూడిన
దృష్టితో జూచుచు, పార్థునిరథము నధిష్ఠించిన పార్థసారథి ఆయురా
రోగైశ్వర్యశ్రాభివృద్ధిని, ధర్మార్థకామమోక్షపురుషార్థముల నొసంగి
సర్వదా రక్షించుగాక.

ఇట్లు,

గృంథరచయిత “దర్శనాలంకార”

బు బు సు ఆ ప్ప ర్న శా స్త్రి.

వద్యాశేఖరులు:
 బి॥ వే॥ బుర్రా సుబ్బహ్మణ్యశాస్త్రిగారు.
 సికింద్రాబాదు.

కృతజ్ఞతాభినందనము.

సికింద్రాబాదువాస్తవ్యులును, దేవపూజాధురంధరులును, ఆస్తి
కాగ్గిగణ్యులును, అస్పదత్యంతవియమితులు నగు కీ. శే. వేమూరి
వెంకటకృష్ణయ్యగారి ధర్మపత్నియగు వెంకటలక్ష్మమ్మగారితోను, వీరిజా
మాతయగు కీ. శే. గొల్లపూడి లక్ష్మీనారాయణగారి ధర్మపత్నియగు
శశిరేఖగారితోను నాప్రియమిత్రులగు బుర్రా సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి
గారితో కలిసి వెళ్ళి నా “భగవద్గీతాశాంకరభాష్యతత్త్వబోధినీ” ప్రక
టన విషయమై ప్రస్తావించి, వారు సంతోషపూర్వకముగా “వదాన్య
శేఖర” స్థానమలంకరించి వారిభక్తివిశ్వాసముల నావిష్కరించిరి. ఇట్టి
పీరికి:—

“చ త్వారః ప్రథయన్తు విదుమలతారక్తాంగుళిశేణయ
శ్చ్యైయశ్శోణసరోజకోరకరుచస్తే శార్జిణః పాణయః ।
ఫాలేష్వజ్జభునో లిఖంతి యుగపద్మే పుణ్యవర్ణావళీః
కస్తూరీమకరీః పయోధరయుగే గండద్వయే చ శ్రియః॥”

బ్రహ్మదేవుని నాల్గుమోములం దొక్కసారిగ నాయుర్దాయ
పంక్తులను, లక్ష్మీదేవియొక్క గండద్వయ, కుచద్వయములం దొక్క
సారిగ కస్తూరీమకరికాపత్రములను నేవి విలిఖించుచుండెనో యట్టి పగ
డపుదీగలవలె నెరిగినై న వేళిపంక్తులుకల శార్జియగు శ్రీమహా
విష్ణువు యొక్క నాలుగు బాహువులు ధర్మార్థ కామ మోక్షములనెడి
పురుషార్థచతుష్టయమును, ఆయురారోగైశ్వర్యశాఖివృద్ధిని ప్రసా
దించు గాక. యని శ్రీమహావిష్ణువతారభూత పార్థసారథిని ప్రార్థించు
చున్నాను.

ఇ ట్లు.

గృంథరచయిత “ధర్మనాలంకార”

బు లు సు బ్బ ప్ప న్న శా స్త్రి.

కృతజ్ఞతావిష్కరణము.

సికింద్రాబాదు వాస్తవ్యులును, శమదమాదిసద్గుణసంపన్నులును, ఆస్తి కాగ్నిగణ్యులును, దేవపూజానురంధరులు నగు బ్ర॥ వే॥ పురాణం సుబ్రహ్మణ్యం గారితో నా “భగవద్గీతాశాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని” ప్రకటన విషయమై సహాయము నర్పింప వారు “వదాన్యశేఖర” శ్రేణి నధిష్టించి వారి యాస్తిక్య, ఔదార్యములను వెల్లడించిరి. ఇట్టి వీరికిని, వీరి కుటుంబమునకు:—

శ్లో॥ అగ్రే కృత్యా కమపి చరణం జానునై కేన తిష్ఠ
న్పశ్యాథేన ప్రాణయరసయు కృతుషాఽవేక్షమాణః ।
సవ్యే తోత్రం కరసరసిజే దక్షిణే జ్ఞానముద్రా
మాఖిభాణో రథ మధివస న్నాతు వ స్సూతవేషః ॥

దక్షిణపాదమును ముందుంచి, వామజానువును భూమినోపి, శరీరోపరిభాగముతో నిలచి, వామహస్తమున తోత్రమును, (కశను) దక్షిణ హస్తమున జ్ఞానముద్రను ధరించి, పార్థుని ప్రాణయరసముతోగూడిన దృష్టితో జూచుచు, పార్థుని రథము నధిష్టించిన పార్థసారథి ఆయురారోగైశ్వర్యాభివృద్ధిని, ధర్మార్థకామమోక్షపురుషార్థముల నొసంగి సర్వదా రక్షించుగాక.

ఇ ట్లు,

గృంథరచయిత “దర్శనాలంకార”

బులుసు అప్పన్న శాస్త్రి.

వదాన్యశేఖరులు:
బ్రహ్మచే. పురాణం సుబ్రహ్మణ్యంగారు.
సికింద్రాబాదు.

పదాన్యశేఖరులు:

బ్రహ్మశ్రీ

కడియాల కామశాస్త్రిగారు.

త ణ కు.

కృతజ్ఞతాభినందనము.

పశ్చిమగోదావరిజిల్లా తణుకుగ్రామవాస్తవ్యులును, ఆస్తికాగ్రామిగణ్యులును, నిత్యకర్మానుష్ఠాన నిరతులు, నగు కీ॥ శే॥ కశియాల కామ శాస్త్రిగారిపౌత్రులగు, బి. వే. సుబ్బారావు (బి. ఎ. బి. ఎల్. వకీలు) గారితో నా “వాభగవద్గీతాశాంకరభాష్యతత్త్వభోధిని” ప్రచురణవిషయమై సహాయమును గోరగా వారు “వదాన్యశేఖర” స్థానము నలంకరించి, వారి సహృదేయదార్యాన్ని కృతజ్ఞులను ప్రకటించిరి. ఇట్టి వీరికిని, వీరి కుటుంబమునకును:—

శ్లో॥ అగ్రే కృత్వా కమపి చరణం జాను నై కేన తిష్ఠ
స్వశ్చార్ధేన ప్రణయరసయు కృతుపాఽవేక్షమాణః ।
సవ్యే తోత్రం కరసరసిజే దక్షిణే జ్ఞానముద్రా
మాభిభ్రాణో రథ మధిపస న్నాతు వ స్సూతవేషః ।

దక్షిణపాదమును ముందుంచి, వామజానువును భూమినోపి, శరీరొపరిభాగముతో నిలచి, వామహస్తమున తోత్రమును, (కళను) దక్షిణ హస్తమున జ్ఞానముద్రాను ధరించి పార్థుని ప్రణయరసముతో గూడిన దృష్టితో జూచుచు, పార్థుని రథము నధిష్టించిన పార్థసారథి ఆయుధారోగైశ్వర్యాభివృద్ధిని ధర్మార్థకామమోక్షపురుషార్థములనొసంగి సర్వదారక్షించుగాక.

ఇ ట్లు,

గ్రంథరచయిత “దర్శనాలంకార”

బు లు సు అ స్ప న్న శా స్త్రి.

కృతజ్ఞతావిష్కరణము.

సికింద్రాబాదు వాస్తవ్యులును, వైశ్యకులశ్రేష్ఠులు నగు మ. రా. శ్రీ జూలూరి వెంకటేశంగారి కుమారరత్నము, నిత్యము దేవభాగి హృణపూజాధురంధరులు నగు “భక్తాగ్రేసర” మ॥ రా॥ శ్రీ జూలూరి జగదీశ్వరయ్య శ్రేష్ఠిగారితో నా “భగవద్గీతాశాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని” ముద్రణముకై సహాయము నర్థింప వారు “పదాన్యశేఖర” శ్రేణి నధిష్ఠించి, వారి యనన్యసాధారణ భక్తివిశ్వాసముల బ్రకటించిరి. ఇట్టి పీరికిని, పీరి కుటుంబమునకును:—

“చత్వారః పృథయన్తు విద్యుమలతారక్తాంగుళిశ్రేణయ
శ్రేణియశ్శోణసరోజకోరకరువ స్తే శాఙ్గిణః పాణయః ।
ఫాలేష్వజ్జభువో లిఖంతి యుగప ద్యే పుణ్యవర్ణావళిః
కస్తూరీమకరీః పయోధరయుగే గండద్వయే చ శ్రియః॥”

బ్రహ్మదేవుని నాల్గు మోములం దొక్కసారిగ నాయుర్దాయ పంక్తులను లక్ష్మీదేవియొక్క గండద్వయ, కుచద్వయములం దొక్కసారిగ కస్తూరీమకరికాపత్రములను నేవి విలిఖించుచుండెనో యట్టి పగ పగడపుదీగలవలె నెర్రినైన-వేళ్లపంక్తులకలశాఙ్గియగు శ్రీమహావిష్ణువు యొక్క నాలుగు బాహువులు ధర్మార్థ కామ మోక్షములనెడి పురుషార్థచతుష్టయమును, నాయురారోగ్యైశ్వర్యాభివృద్ధిని ప్రసాదించుగాక! యని శ్రీమహావిష్ణ్వతారభూత పార్థసారథిని పార్థించుచున్నాను.

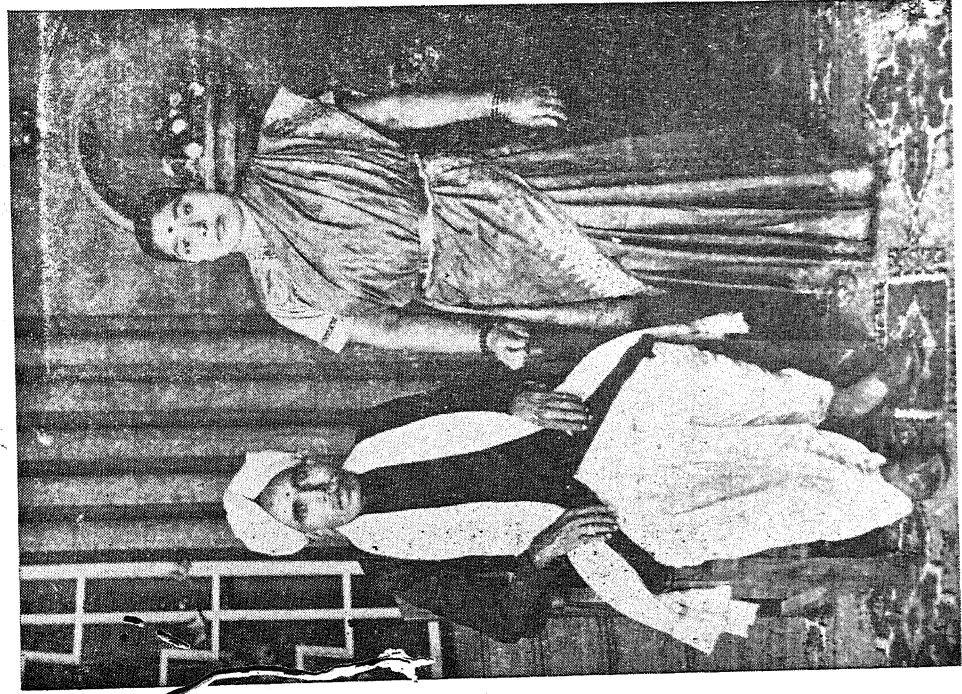
ఇట్లు,

గృంథరచయిత “దర్శనాలంకార”

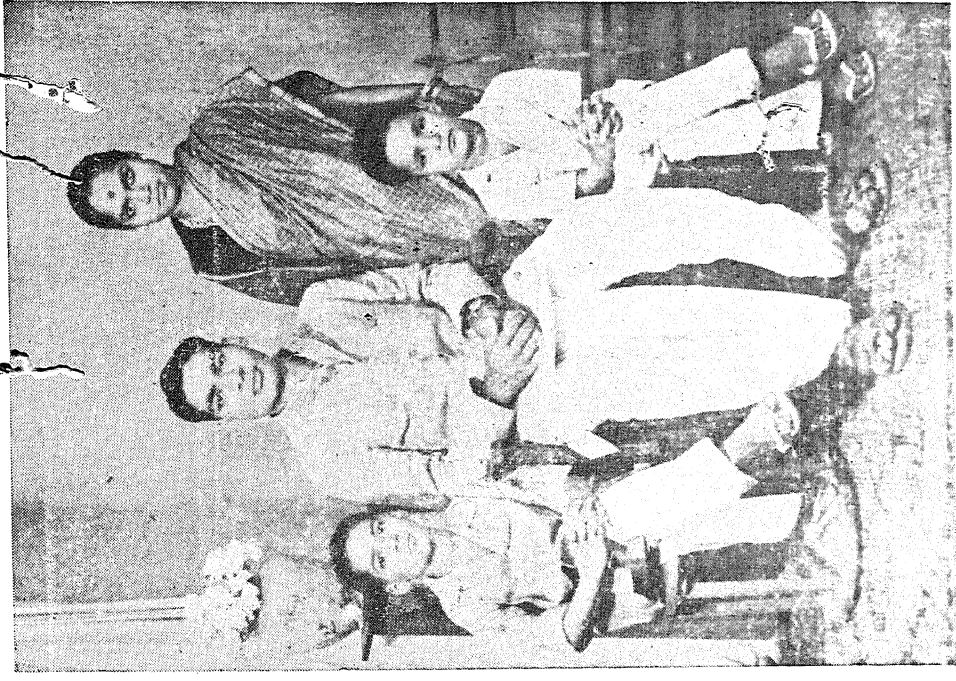
బులుసు అప్పన్న శాస్త్రి.

వదాన్యశేఖరులు:
మహారాజశ్రీ
జూలూరి వెంకటేశంగారు.
సికింద్రాబాదు.

మ||రా||శ్రీ పదాస్యశేఖరులు: తవుటశంగరయ్యగారు,
వీరిభార్య పుహళత్వమ్మగారు.

వీరిరుమాళ్ళు—వెంకటరామయ్యగారు,
వీరిభార్య సరోజినీదేవిగారు.

కృతజ్ఞతాభినందనము.

సికింద్రాబాదు వాస్తవ్యులును, వైశ్యకులశిఖామణులు నగు కీ. శే. టవుట శంకరయ్యగారి ధర్మపత్ని యగు మహాలక్ష్మమ్మగారితో అస్మత్ప్రియమిత్రులగు బి. వే. బుర్రా సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిలుగారు నాచే రచింపబడిన “శ్రీభగవద్గీతాశాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని” ప్రచురణ విషయము ప్రస్తావించినతోడనే శ్రీమహాలక్ష్మమ్మగారు ‘వదాన్యశేఖర’ స్థానములంకరించిరి. ఇట్టి మహాలక్ష్మమ్మగారికి పార్థసారథి ఆయురారోగైశ్వర్యములను, బ్రహ్మాత్మైక్యకావ్యసంధానమును ఒసంగుగాక— మరియు వీరి కుమారరత్నములగు మ. రా. శ్రీ వెంకటరామయ్యగారి కిని, వీరధర్మపత్ని చి॥ సా॥ సదోజనీదేవిగారికిని, ఈదంపతుల కుమార రత్నములగు శంకరయ్యప్రభృతులకును:—

“చత్వారః ప్రథయన్తు విదుర్మలతారక్తాంగుళిశేణాయ
శ్చేయశ్శోణసరోజకోరకరుచస్తే శార్జిణః పాణయః ।
ఫాలేష్వజ్జఘనో లిఖంతి యుగపద్మే పుణ్యవర్ణావళిః
కస్తూరీమకరిః పయోధరయుగే గండద్వయే చ శ్రియః॥”

బ్రహ్మదేవుని నాల్గమోములం దొక్కసారిగ నాయుర్దాయ పంక్తులను, లక్ష్మీదేవియొక్క గండద్వయ, కుచద్వయములం దొక్కసారిగ కస్తూరీమకరికాపత్రములను నేవి విలిఖించుచుండెనో యట్టి పగడపుదీగలవలె నెర్రైన వేళపంక్తులుకల శార్జియగు శ్రీమహా విష్ణువు యొక్క నాలుగు బాహువులు ధర్మార్థ కామ మోక్షములనెడి పురుషార్థచతుష్టయమును, ఆయురారోగైశ్వర్యర్యాభివృద్ధిని ప్రసాదించు గాక. యని శ్రీమహావిష్ణువతారభూత పార్థసారథిని ప్రార్థించుచున్నాను.

ఇట్లు,

గృంథరచయిత “ధర్మనాలంకార”

బులుసు అప్పన్న శాస్త్రి.

కృతజ్ఞతావిష్కరణము.

రాజసుపేంద్రవరవాస్తవ్యులును, సుప్రసిద్ధన్యాయవాదులును, అగు కీ. శే. నిడమర్తి దుర్గయ్యగారి పౌత్రులును, అన్నపూర్ణాంబా గర్భశుక్తిముక్తాఫలస్వరూపులును, నిరంతరవేదాధ్యయనతత్పరులును, దేవ పూజాధురంధరులు నగు నిడమర్తి సత్యనారాయణమూర్తిగారిని, వారి మాతృశ్రీయగు అన్నపూర్ణాంబగారిని నా “భగవద్గీతాశాంకరభాష్య తత్త్వబోధిని” ప్రకాశమునకై సహాయమును కోరగనే వారు “వదాన్యశేఖర” శ్రేణి నధిషించి, తమ సహజౌదార్యమును, ఆస్తికన్యమును ప్రకటించిరి. ఇట్టి వీరికిని, వీరి కుటుంబమునకును —

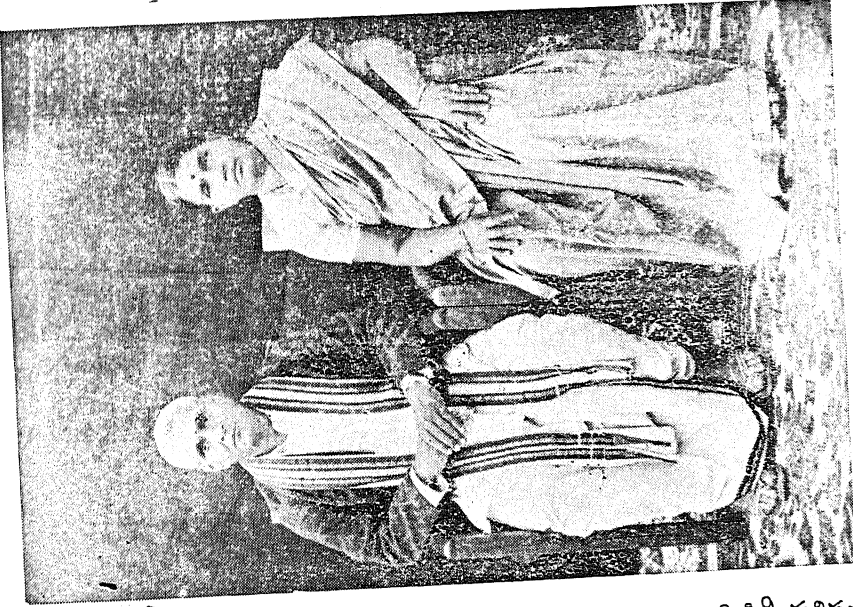
శ్లో॥ అగ్రే కృత్వా కమపి చరణం జానునై కేన తిష్ఠ
న్మశ్చార్థేన ప్రణయరసయు కృతుపాఽవేక్షమాణః ।
సవ్యే తోత్రం కరసరసిజే దక్షిణే జ్ఞానముద్రా
మాఖిభ్రాణో రథ మధివస న్నాతు వ స్సూతవేషః ॥

దక్షిణపాదమును ముందుంచి, వామజానువును భూమినోపి, శరీరకోపరిభాగముతో నిలచి, వామహస్తమున తోత్రమును, (కళను) దక్షిణ హస్తమున జ్ఞానముద్రను ధరించి, పార్థుని ప్రణయరసముతోగూడిన దృష్టితో జూచుచు, పార్థుని రథము నధిష్ఠించిన పార్థసారథి ఆయురారోగైశ్వర్యాభివృద్ధిని, ధర్మార్థకామమోక్షపురుషార్థముల నొసంగి సర్వదా రక్షించుగాక.

ఇట్లు,

గృంథరచయిత “దర్శనాలంకార”

బులుసులపన్నశాస్త్రి.

తర్కవేదాంతవిచారణ, బి. వే. కడియాలసీతారామశాస్త్రిగారి ప్రియశిష్యులు.

పదాన్వయశేఖరులు:

వీరిజామాత: శ్రీగొల్లకోటి నరసింహారావుగారు.
వీరిధర్మపత్ని—సీతారామలక్ష్మీకుటుంబము

బి. వే. పరిశ్రమరపు సూర్యవారాయణశర్మగారు.
వీరి ధర్మపత్ని—సత్యవతమ్మగారు,
నరసాపురము. పశ్చిమగోదావరిజిల్లా.

కృతజ్ఞతాభినందనము.

పశ్చిమగోదావరిజిల్లా నరసాపురంవాస్తవ్యులును తర్కవేదాన్త విశాశారద బ్ర॥ వే॥ కడియాల సీతారామశాస్త్రిగారి ప్రియశిష్యులును అగు బ్ర॥ వే॥ ఏలేశ్వరపు సూర్యనారాయణశర్మగారివద్దకు నేను, నా ప్రియప్రశిష్యులగు చి॥ జంధ్యాల సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిలుగారును వెళ్ళి శ్రీభగవద్గీతాశాంకరభాష్యతత్త్వబోధినిముద్రణవిషయమును మనవి జేసి నంతమాత్రమున శ్రీసూర్యనారాయణశర్మగారు రు 50-0-0 లొసంగి సాగనంపుచు నేనొసగున దింతియే కాదని యొక వాక్యమును మాత్రము ముచ్చరింప అంతట నేను శలవు గైకొని నాస్వగ్రామము నకు వెళ్ళుసరికి జంధ్యాల సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారిద్వారా వారి పొటోను పంపుతూ మిగిలిన రు 300-0-0 వెంటనే పంపెదను. యీ మూడవసంపుటముననే నాబ్లాకు వేయించమని కోరియుండిరి. “అయా చితం బ్రాహ్మణాయ దద్యాత్” అను శ్లోతిని సార్థక మొనరించిన ఇట్టి వదాన్యశేఖరులగు నాప్రశిష్యులైన బ్ర॥ వే॥ ఏలేశ్వరపు సూర్యనారాయణశర్మగారికి, వారికుటుంబమునకు, పీరిజామాతయగు చి॥ గొల్లకోటి నరసింహోరావుగారికి మరియు పీరి కుటుంబమునకు—

“చత్వారః ప్రథయన్తు విద్యుమలతారక్తాంగుళిశ్రేణయ
శ్చ్యైయశ్శోణసరోజకోరకరుచ సై శార్జిణః పాణయః ।
ఫాలే వ్యబ్జభువో లిఖంతి యుగప ద్యే పుణ్యవర్ణావళిః
కస్తూరిమకరీః పయోధరయుగే గండద్వయే చ శ్రియః ॥”

బ్రహ్మదేవుని నాలుమోములం దొక్కసారిగ నాయుర్దాయ పంక్తులను, లక్ష్మీదేవియొక్క గండద్వయ, కుచద్వయములం దొక్కసారిగ కస్తూరి మకరికాపత్రములను నేవి విలిఖించుచుండెనో యట్టి పగడపుదీగలవలె నెర్రైనైవ-వేళపంక్తులుకల శార్జియగు శ్రీమహా విష్ణువుయొక్క నాలుగుజాహువులు ధర్మార్థ కామ మోక్షము లనెడి పురుషార్థచతుష్టయమును, నాయురారోగ్యైశ్వర్యాభివృద్ధిని ప్రసాదించు గాక! యని శ్రీమహావిష్ణువతారభూత పార్థ సారథిని ప్రార్థించుచున్నాను.

ఇట్లు,

గగింధరచయిత “దర్శనాలంకార”

బులుసు అప్పన్న శాస్త్రి.

సోపానపంచకం.

శ్లో॥ వేదో నిత్య మధీయతాం త దుదితం కర్మ స్యనస్థీయతాం,
తేనేశస్య, విధీయతా మవచితిః కామ్యే మతి స్త్యజ్యతామ్,
పాపాః పరిధూయతాం భవసుఖే దోషోఽనుసంధీతాం
ఆత్మేచ్ఛా వ్యవసీయతాం నిజగృహోత్తార్థం వినిగ్గమ్యతామ్ ॥౧॥
సంగ స్సత్సు విధీయతాం భగవతో భక్తి ర్దృఢాధీయతాం
శాంత్యాదిః పరిచీయతాం దృఢతరం కర్మాసు సల్యస్యతామ్,
తద్విద్వా నుపసర్పతా మనుదినం తత్పాదుకే సేవ్యతాం
బ్రహ్మైకాక్షర మర్థ్యతాం శ్రుతిశిరోవాక్యం సమాకర్ణ్యతామ్ ॥౨॥
పాకార్థశ్చ విచార్యతాం శ్రుతిశిరోపక్ష స్సమాశ్రియతాం
దుస్తర్కా త్సువిరమ్యతాం శ్రుతిసమిస్తర్కానుసంధీయతామ్,
బ్రహ్మస్మితి విభావ్యతా మహరహ ర్గర్వః పరిత్యజ్యతాం
దేహేఽహంనుతి రుజ్జుతాం బుధజనై ర్వాదః సముత్సృజ్యతామ్ ॥౩॥
కుద్వాద్యధిశ్చ చికిత్స్యతాం ప్రతిదినం భిక్షాపదం భుజ్యతాం
స్వా ద్యన్నం చ నిరస్యతాం విధివశా త్ప్రేస సంతుష్యతామ్,
బౌదాసీన్య మభీప్స్యతాం జనకృపానై మ్మర్య ముత్సృజ్యతామ్
శీతోష్ణాది విషహృతాం నతు వృధా వాక్యం సముచ్చార్యతామ్ ॥౪॥
ఏకాంతే సుఖ మాస్యతాం పరతరే చేత స్సమాధీయతాం
పూర్ణాత్మా సుసమీత్యతాం జగ ద్దిదం సంబాధితం దృశ్యతామ్,
పాకీకర్మ ప్రవిలాప్యతాం చితిబలా న్నాప్యత్తరం శ్లిష్యతాం
పారిభం త్విహ భుజ్యతా మథ పరబ్రహ్మాత్మనా స్థీయతామ్ ॥౫॥
ఇతి శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదవిరచిత సోపానపంచకం సంపూర్ణమ్ ॥

కౌపీనపంచకం.

వేదాంతవాక్యేషు సదా రమంతో భిక్షాన్న మాతేజిద తుష్టిమంతః,
అశోక మంతఃకరణై రమంతః కౌపీనవంతః ఖలు భాగ్యవంతః ॥౧॥
మూలం తరోః కేవల మాశ్రయంతః పాణిద్వయే భోక్తు మమత్రయంతః,
కంఠా మపి స్త్రీ మివ కుత్సయంతః కౌపీనవంతః ఖలు భాగ్యవంతః ॥౨॥
దేహాభిమానం పరిహృత్య దూరా దాత్మాన మాత్మ న్యవలోకయంతః,
అహర్నిశం బ్రహ్మణి సంరమంతః కౌపీనవంతః ఖలు భాగ్యవంతః ॥౩॥
స్వానందభావే పరితుష్టిమంతః సంశాంతసర్వేంద్రియవృత్తి మంతః,
నాంతం న మధ్యం న బహిః స్మరంతః కౌపీనవంతః ఖలు భాగ్యవంతః ॥౪॥
పంచాక్షరం పావన ముచ్చరంతః పతిం పశూన్నాం హృది భావయంతః,
భిక్షాశివో దిక్షు పరిభ్రమంతః కౌపీనవంతః ఖలు భాగ్యవంతః ॥౫॥
ఇతి శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదవిరచిత కౌపీనపంచకం సంపూర్ణమ్ ॥

శ్రీభగవద్గీతా.

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని

సప్తమోఽధ్యాయః.

శ్రీభగవానువాచ—మయ్యాసక్తమనాః పార్థ! యోగం యుంజన్మదాశ్రియః ।

అసంశయం సమగ్రిం మాం యథా జ్ఞాన్యసి తచ్ఛృణు

॥౧॥

పదవిభాగము :— శ్రీభగవాన్—ఉవాచ॥ మయి-అసక్తమనాః-పార్థ!-యోగం-యుంజన్-మదాశ్రియః-- అసంశయం-సమగ్రిం-మాం-యథా-జ్ఞాన్యసి-తత్-శృణు

॥౧॥

ప్రతిపదార్థము :— హేపార్థ! యజ్ఞనాః మయి=చెప్పబోవు విశేషణములుగల పరమేశ్వర యాపుడనగు నాయండు; అసక్తమనాః=అసక్త-లగ్నమైన మనాః=మనస్సుకలవాడవై; యోగం=మనస్సుమాధానమును; యుంజన్=చేయువాడవై; మదాశ్రియః=మత్-పరమేశ్వరుడనగునేనై; అశ్రియః=అశ్రయముగా కలవాడవై; అసంశయం=సంశయము లేకుండునటుల; సమగ్రిం=విభూతిలశక్త్యైశ్వర్యాదిగుణసంపన్నుడనగు; మాం=నన్నును; యథా=ఏప్రకారముచే; (అనగా సంశయము లేకుండగ నిట్టివాడు భగవంతుడని) జ్ఞాన్యసి=తెలిసికొనెదవో; తత్=నేను చెప్పబోవునట్టిదానిని; శృణు=వినుము;

॥౧॥

శాంకరభాష్యమే—

“యోగినా మపి సర్వేషాం మద్గతే నాన్తరాత్మనా । శ్రిద్ధావా నృజతే యో మాం స మే యుక్తతమో మతః॥” ఇతి ప్రశ్నబీజ ముపన్యస్య స్వయం సేవేద్యశం మదీయం తత్త్వ మేవం మద్గతాన్తరాత్మా స్యా దిత్యేత ద్వివక్షుః—

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

కర్మసంన్యాసరూపమగు సాధనమే ప్రధానముగా కలిగినట్టి, త్వంపదార్థము ప్రధానముగాకల ప్రథమపట్కమును వ్యాఖ్యానించి, ఉపాస్మనిష్ఠము, తత్పదార్థనిష్ఠము నగు మధ్యపట్కమును వ్యాఖ్యానించుట కారంభించుచు పూర్వాధ్యాయమును “యోగినాం” అను యవతార రూపమున చూపుచుండెను.

—: ౭వ అధ్యాయము ౧వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు :—

మధునూదనసరస్వతీయము :— శ్లో॥ “యద్భక్తిం న వినా ముక్తి ర్యస్సేవ్య స్సర్వయోగినామ్ । తం వక్షేః పరమానందఘనం శ్రీనందనందనమ్”॥ ౧ ॥ ఎవని భక్తి లేనిదే మోక్షము పొందెడివాడో, యెవడు సర్వయోగులను వక్షేః పరమనందగినవాడో యట్టి పరమానందఘనమైన శ్రీనందనందనుని నమస్కరించుచుంటిని.

శాంకరభాష్యమ్:—

మయి వక్ష్యమాణభిషేషణే పరమేశ్వర ఆసక్తం మనో యస్య స మయ్యాసక్తమనా మే పార్థ! యోగం యుంజ న్మనః స్వమాధానం కుర్వ న్మదాశ్రయోఽహమేవ పరమేశ్వర ఆశ్రయో యస్య స మదాశ్రయో యో హి కశ్చి త్పురుషార్థేన కేనచి దర్థి భవతి స తత్సాధనం కర్మాగ్నిహోతాగ్ని తపో దానంవా కింనిదాశ్రయం ప్రతిపద్యతేఽయంతు యోగీ మా మేవాశ్రయం

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

పూర్వాధ్యాయాంతమున “మద్గతేనాంతరాత్మనా యో భజతే మాం” (మద్గతమగు అంతరాత్మచే నెవడు నన్నుభజించునో) అని చెప్పబటవలన “భగవంతుని తత్త్వ మెట్టిది? ఎట్లు తద్గతాంతరాత్మకలవాడగును? అను ప్రశ్నార్థమయి మును యర్జును డడు గ కు ం డ గ నే యా ప్రశ్న ద్వయమును చెప్పనిచ్చగలవాడై నా తత్త్వమిట్టిది, ఇట్లు మద్గతాంతరాత్మ కావలెనని వివక్ష చేయదలచి శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “మయి” అను శ్లోకముమొదలుకొని చెప్ప మొదలిడెను.

ప్రభమపట్కము కర్మము, సంన్యాసము అనెడి సాధనములను ప్రధానముగ బోధించుచున్నది. అట్టి ప్రభమపట్కముచే యోగయుక్తము, క్షేయము నగు త్వంపదలక్ష్యమును వ్యాఖ్యానించి యిపుడు ధ్యేయబ్రహ్మ ప్రతిపాదనపర మగు ద్వితీయపట్కముచే తత్ప్రధానము వ్యాఖ్యానింప దగియున్నది. అందునను “యోగినామపి సక్యేషాం మద్గతే నాంతరాత్మనా । శ్రద్ధావా న్భజతే యో మాం స మే యుక్తతహా మతః” ॥ అని పూర్వాధ్యాయమునందలి చెప్పబడిన భగవద్భజనముయొక్క వ్యాఖ్యానముకొఱకు సప్తమాధ్యాయము నారంభించుచుండెను.

అందు భగవంతుని యెట్టి రూపము నేవింపదగినది? ఎట్లు తద్గతమై యంతరాత్మ యుండును? అను నీ రెండువిషయములు యర్జును డడుగదగియున్నవి. అర్జును డట్టి ప్రశ్నములను చేయుటను శ్రీకృష్ణపరమాత్మ పరమ కారుణికుడగుటచే యాచెండు విషయములను వివక్ష చేయదలచి “మయ్యాసక్త” అను శ్లోకము మొదలుకొని చెప్పమొదలిడెను.

నిఖిలజగదాయతనత్వాదివివిధవిభూతియుక్తడగు ఆ పరమేశ్వరునియందు విషయాంతర పరిహారపురస్సరముగ సర్వదా ప్రవేశపెట్టబడిన యంతఃకరణ కలవాడవై, కనుకనే మదేశరణుడవై, రాజభృత్యుడు రాజాశ్రయిడు, భార్యులయిం దాసక్త మగు మనస్సుకలవాడుఅగును. ముముక్షువన్నచోఅట్లుగాకపరమేశ్వరదేయాశ్రయముగ కలవాడు, పరమేశ్వరునియందే యాసక్తమగుమనస్సు కలవాడు నగును. అట్టి నీవు కాని, నీవంటివాడు కాని వస్త్రాధ్యాయమున చెప్పిన ప్రకారము యోగమును (మనస్సమాధానమును) చేయుచుండినచో సర్వవిభూతిలక్షణైశ్వర్యాదిసంపన్నుడనగు నన్ను సంశయము లేకుండునటుల యెటుల తెలిసికొనునో చెప్పెద వినుము ॥౧॥

శంకరానందీయము :— ఆరవ యధ్యాయముచే జ్ఞానయోగము నధిష్ఠింపవలెనని నిచ్చుగించువానికి కర్మయే సాధన మనియు, జ్ఞానయోగారూఢునకు సర్వకర్మసంన్యాసమే సాధనమనియు కర్మకు చిత్తశుద్ధినిగూర్చి, కర్మసంన్యాసమునకు జ్ఞానయోగ సిద్ధినిగూర్చియు కారణత్వమును చెప్పి యంగములతోటి, లక్షణములతోటి కూడిన యోగమును నిరూపించి, యోగ భ్రష్టునకు నాశాశంకను తొలగించి యెవడు బ్రహ్మవేత్తయో వాడు యెల్లప్పుడు బ్రహ్మవిషయతోడనే యుండవలయు నని చెప్పబడెను. ఇపుడు యేనిష్ఠతో బ్రహ్మవేత్త యుండునో

శాంకరభాష్యమే:—

ప్రతిపద్యతే, హిత్యాఽన్య త్సాధనాంతరం మయ్యేవాఽఽసక్తమనా భవతి । య స్తేవంభూత స్స స్మ సంశయం సమగ్రీహం సమస్తం విభూతిబలశక్త్యైశ్వర్యాదిగుణసంపన్నం మాం యథా యేన ప్రకారేణ జ్ఞానస్య సంశయ మస్త ర్నేదైవమేవ భగవా నితితచ్చు ణాచ్యమానం మయా ॥౧॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధని:—

సకలజగదాయతనత్వాది నానావిధవిభూతులు కల పరమేశ్వరుని యందాసక్తమైన మన స్సుకలవాడవై, అనగా మనస్సును విషయాంతరములయందు పోనీయక నాయందే లగ్నమైనదా నినిగ యెనర్చి, పరమేశ్వరునియందే మనస్సు లగ్నమొనరించుటయందు చిత్తసమాధానమే కారణము. అట్టి చిత్తసమాధానరూపమగు యోగము నాచరించువాడవై, పరమేశ్వరరూపమైన నేనే యాశ్రయముగ కలవాడవై, లోకమున నొకానొకడు యేదో యొకపురుషార్థమును కోరువాడై యాపురుషార్థమునకు సాధనమగునట్టి యగ్నిహోత్రాదికర్మనో, తపస్సునో, లేక దానమునో చేయుచుండును. ఈయోగియన్నచో యితరమగు సాధనాంతరములను పరిత్యజించి నన్నే (పరమేశ్వరునే) యాశ్రయముగ పొంది నాయందే యాసక్తమైన మనస్సుకలవాడై యగును. ఇట్టివాడవై సంశయములేకుండునటుల సమస్తవిభూతిబలశక్త్యైశ్వర్యాది గుణసంపన్నుడనగు నన్ను యెటుల తెలిసికొనెదవో నాచే జెప్పబడు యారీతిని వినుము. ॥౧॥

ఆ బ్రహ్మ షెట్టిది? ఏమి లక్షణములు కలది? ఎట్లు బ్రహ్మవేత్త యాబ్రహ్మమునందు స్థితిని పొందవలయును? అను యా శంకయందు ఆ బ్రహ్మ స్వరూపాదికమును నిరూపించునిమిత్త మీసప్తమాధ్యాయ మారంభింప బడుచుండెను.

అందు మొట్టమొదట యాశ్వరైకశరణం డగుటచే శుశూఃషువు, మోక్షార్థి యగువాడు శోతవ్యార్థము నందు సావధానుడై యుండవలయును. అని జ్ఞాపకము చేయుటకు యర్జునుని మదాశ్రయమైన, నాయందే మనస్సు కలవాడవై నాచేబోధింపబడు విషయమును సావధానము కలవాడవై విను మని బోధించుటకు “మయి” అను శ్లోకముచే బోధించుచుండెను.

ఎట్లు స్వర్గమును కోరువాడు అగ్నిహోత్రాదికర్మ నాశ్రయించునో, జయమును కోరువాడెట్లు శస్త్రాస్త్రముల నాశ్రయించునో అట్లే “ఈశ్వరానుగ్రహో దేవ పుంసా మచైవైతవాసనా” (ఈశ్వరానుగ్రహమువలననే పురుషుల కచైవైతవాసన సంభవించు) నను సృష్టివలన నాయాశ్రయముచేతనే ముముక్షువునకు జ్ఞానము, తత్సాధనపాష్కల్యము, మోక్షము నిర్విఘ్నముగ సిద్ధించును. కాన ఓయర్జునునా నీవు ముముక్షువగు యోగివలె సదా తృప్తయు, సర్వాంతర్యామియు, భక్తతాత్రణపరాయణుడు నగు పరమేశ్వరుడే శరణగా కలవాడవై, పశ్యమాణలక్షములు కలవాడును, జ్ఞాతవ్యము నగు పరమాత్మయందే యాసక్తమైన మనస్సు కలవాడవై అనగాపరమేశ్వరలక్షణ పరమేశ్వరతత్త్వ, పరమేశ్వరమహత్త్వవిచార, తదవగమ, తన్నిశ్చయాదులయందే సంతగ్నమైన మనస్సు కలవాడవై, యితరములయందు మనస్సును పోనీయనివాడవై మాయచే తద్గుణ, తద్ధర్మ, తచ్ఛక్తి, తద్వైభవోపలక్షితము, వస్తుతత్త్వము వలన తద్ధర్మాదిరహితము, నాచే చెప్పబడునట్టిదియునగు పరమాత్మను సంశయము లేకుండునటుల సాక్షాత్కారపర్యవసానముగ నెటుల తెలిసికొనెదవో అనగా “ఇదియే పరతత్త్వము” అని తెలిసికొనుటకు సమర్థుడవగుదువో అట్లు బోధించెదన్తు వినుము. ॥౧॥

శ్రీ భ రీ య ము :— “విజ్ఞేయ మాత్మన స్తత్త్వం సయోగం సముదాహృతమ్ । భజనీయ మథే దానీ మైశ్వరం రూప మీర్యతే” ॥ (తెలిసికొనదగిన యాత్మతత్త్వము యోగసహితముగ పూర్వమునందు చెప్పబడెను. ఈ సప్తమాధ్యాయము మొదలుకొని పదియెడవ యధ్యాయంతగ)ంభముచే భజనీయమగు (పేవింప దగిన) ఈశ్వరసంబంధమగు స్వరూపము చెప్పబడుచుండెను. పూర్వాధ్యాయంతమున “మద్గతేనాంతరాత్మనా, యో మాం భజతే స మే యుక్తతమో మతః” ॥ ఎవడు నన్ను పొందిన యంతరాత్మచే నన్ను పేవించునో అట్టివాడు యుక్తతముడు. అని చెప్పబడెను. అందు ఎవనియందు భక్తి చేయదగినదో, అట్టి నీవుయెట్టివాడ వసుశంకపై భగవత్స్వరూపమును నిరూపింపదలచినవాడై శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “మయా సక్తమనాః” అ ని చెప్ప మొదలిడెను.

॥౧॥

స దా నం దీ య ము:— ఘనశ్యామం వామం సతత మభిరామం కృతుపతిం, శృయో ధామా కామం విమలసుఖరామం మునిగతిమ్, సుదామాద్యారామం విధిహరలలామం శుతీమతిం, శృయే రామారామం భగవతి విరామం వృజరతిమ్ ॥ మిగిలిన వ్యాఖ్యానికేషము మధునూదనసరస్వతీయముతో గత్కము.

॥౧॥

భా ష్యో త్క ర్ష దీ పి క:— యతో జాతం యేన స్థిత మిద మశేషం పృథివీయం ప్రయా త్యాద్యే యస్మిన్ శుతీభి రుదితే జన్తవ ఇమే । భవ స్త్యేకం బృహ్మమల మమృత మారాధ్య య మహం శివం రామం కృష్ణం త మజ మజరం నా మ్యఖిలగమ్ ॥

ప్రభవషట్కముచే త్వంపదార్థమును నిరూపించి ద్వితీయషట్కముచే తత్పదార్థమును నిరూపించుటకు యారవయధ్యాయంతమున “యోగినా మపి సర్వేషాం మద్గతే నాంతరాత్మనా శృద్ధానా నృజతే యో మాం స మే యుక్త తమో మతః”

“ఎవడు నన్ను పొందిన (నాయందే నిలిపిన) యంతఃకరణచే శృద్ధావంతుడై నన్ను భజించునో అట్టి వాడు సర్వయోగులలో యుక్తతముడై నాకు సమృతుడు” అని చెప్పబడెను. అందు నాతత్త్వ మిట్టిది! ఈ తీరుగ మద్గతాంతరాత్మయగును. అను నీవిషయమును చెప్ప నిచ్చ కలవాడై శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “మయి” అను నది మొదలుకొని చెప్ప మొదలిడెను.

చెప్పబోవు లక్షణములకల నాయందే (పరమేశ్వరునియందే) యాసక్తమైన మనస్సు కలవాడు. ఓ య ర్జునా నాయందే (పరమేశ్వరునియందు) మనస్సు లగ్నమగునటుల చేయుట నీకుసులభమని సూచించుటకు “సార్థ” అని ప్రయోగింపబడెను. మనస్సమాధానమును చేయువాడవై, ఐహికఫలలభముకొఱకు రాజ్యాదికము గాని, స్వరాదిఫలముకొఱకు యజ్ఞదానాదికముగాని యాశ్రయముగ లేనివాడవై, కేవలము నన్నే యాశ్రయించిన వాడవై సంశయము లేకుండునటుల యేతీరున తెలిసికొనెదవో నేను చెప్పబోవు యామార్గమును వినుము.

ఓ శ్రీకృష్ణ! నాయెదురుగ నీవుంటివే! సంశయమేమియు లేకుండగ నిన్ను తెలిసికొనుచుంటినే “అసం శయం సమగ్ం మాం యథా జ్ఞాస్యసి తచ్చృణో” అని చెప్పట యెట్లు పొసగు ననెదవా! నీ దృష్టికి కని పించు యీరూపమే నాదికాదు. మరియు నేను సమస్తవిభూతిబలశక్తైశ్వర్యాది సకలగుణవిశిష్టుడను. అట్టి సగుణ రూపమును నిర్గుణతత్త్వమును యెట్లులసంశయములేకుండునటుల తెలిసికొనెదవో చెప్పెద వినుము.

॥౧॥

ప ర మార్థ ప:— పూర్వాధ్యాయస్తమవలన “మద్గతే నాంతరాత్మనా” ఇత్యాదికముచే నభ్యాసయోగముచే దేహమునం దంతర్యామిగ నున్న స్వస్వరూపమయొక్క ప్రతీతిని (జ్ఞానమును) చెప్పి యిపుడు సర్వాత్మకముగ నున్న పరమాత్మయొక్క ప్రతీతికి సాధనోపాయమును చూపించుచు యీశ్వరసంబం ధమగు మాయాచైభవమును “మయి” అను శ్లోకము మొదలుకొని పశ్చిటనచేయుచుండెను.

॥౧॥

గీ॥ జ్ఞానం తేహం సవిజ్ఞాన మిదం వత్సా మృశేషతః ।

య జ్ఞాత్వా నేహ భూయోఽన్య జ్ఞాతవ్య మవశిష్యతే

॥౨॥

ప ద వి భా గ ముః— జ్ఞానం- తే- అహం-సవిజ్ఞానం- ఇదం-వత్సామి- అశేషతః-యత్-జ్ఞాత్వా-
న-ఇహ-భూయః-అన్యత్-జ్ఞాతవ్యం-అవశిష్యతే- ॥౨॥

ప) తి ప దా ర్థ ముః— యత్=ఏజ్ఞానమును; జ్ఞాత్వా=తెలిసికొని; ఇహ=ఈజన్మమునందు; భూయః=తిరిగి; జ్ఞాతవ్యం=తెలిసికొనదగిన పురుషార్థసాధనము; నావశిష్యతే=మిగిలియుండుచో; ఇదం=ఈచెప్పబోవు; సవిజ్ఞానం=స్వానుభవముతోగూడిన; జ్ఞానం=అపరోక్షరూపముగు మద్విషయకజ్ఞానమును, (చైతన్యమును) తే=నీకొఱకు, అశేషతః=సంపూర్ణిగ, అహం=నేను, వత్సామి=చెప్పగలను. ॥౨॥

శాంకరభాష్యముః—

జ్ఞాన మితి॥ తచ్చ మద్విషయం జ్ఞానం తే తుభ్య మహం సవిజ్ఞానం విజ్ఞానసహితం స్వానుభవయుక్త మిదం వత్సామి కథయిష్యా మృశేషతః కార్తవ్యేన॥ త జ్ఞానం వివక్షితం ప్రాతి-

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధినిః—

మొదటి శ్లోకమున “జ్ఞాన్యసి” అని చెప్పబడెను. ఆజ్ఞానము పరోక్షమా? అను శంక జనింపక మాన దట్టిశంక జేయరాదు. ఏలన నాజ్ఞానము పరమేశ్వరవిషయకము, అపరోక్షము, స్వానుభవయుక్తముఅగునది అట్టి జ్ఞానమును సంపూర్ణముగ నీకొఱకు చెప్పగలను. అట్టి విజ్ఞానసహితమగు జ్ఞానము సంభవించిన నేమి ఫలము పొప్తించు ననెదవా? అను శంకపై జ్ఞానఫలమును యుత్తరార్థముచే జెప్పచుండెను. ఇట్టి ఫలప్రదర్శనముచే జ్ఞానమును స్తుతించుచుండెను. అద్దాని

—: 2వ అధ్యాయము 2వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు :—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము :— పూర్వశ్లోకమున “యథా జ్ఞాన్యసి” అని చెప్పబడెను. “జ్ఞాన్యసి” అనగా తెలిసికొనగలవో అని యర్థము. తెలిసికొనడ మనగా జ్ఞానమని కదా. ఆ జ్ఞానము పరోక్షమా? యను శంకను తొలగించుచు యర్జునుని యభిముఖీకరణముకొఱచు “జ్ఞానం” అను దానిచే యజ్ఞానమును స్తుతించుచుండెను.

సంశయము, ఆసంభావన, విపరీతభావన అనెడి ప్రతిబంధములచే ఫలజనకముకాని జ్ఞానము పరోక్ష మనంబడును. సంశయాసంభావనావిపరీతభావనలను తొలగించిన విచారపరిపాకాన్తమున నాప్రమాణముచే జనించిన జ్ఞానము ఫలమును కలుగజేయుచు, యపరోక్ష మనబడును. విచారపరిపాకముచే జనించునదగుటచే యజ్ఞానమే విజ్ఞాన మనబడును. అట్టి విజ్ఞానముతో గూడిన నాతత్త్వవిషయకమగు శాస్త్రజనితమైన యపరోక్షజ్ఞానమును నీకొరకు నేను సాధనఫలాదిసహిత మగుటచే నిరవశేషముగ చెప్పెద.

శ్రుతిసిద్ధమైన యేకవిజ్ఞానముచే సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞ ననుసరించుచు “యజ్ఞాత్వా” అని చెప్పబడుండెను. నిత్యచైతన్యరూపముగు యేజ్ఞానమును వేదాంతజన్యమనోవృత్తి విషయమునగ జేసుకొనినచో యీ వ్యవహారభూమి యందు తిరిగి యితరమైన దేదియు తెలిసికొనదగినది కొంచమైన మిగిలియుండుదు. ఎందువలనననః— సర్వకల్పనాధిష్టానము సన్మాతృము. అట్టి సన్మాతృజ్ఞానముచే కల్పితములన్నియు బాధితములగును. ఇక సన్మాతృమే మిగిలియుండును. అట్టి సన్మాతృజ్ఞానముచే నీవు కృతార్థుడవు కాగలవని యభిప్రాయము. ॥౨॥

శాంకరభాష్యము:—

శ్రోత రభిముఖకరః । య జ్ఞాత్వా య జ్ఞానం జ్ఞాత్వా నేహ భూయః పున జ్ఞాతవ్యం పురుషార్థసాధన మవశిష్యతే నావశేషో భవతీతి । మత్తత్త్వజ్ఞో యః స సర్వజ్ఞో భవతీత్యర్థః । అతో విశిష్టఫలత్వా ద్దురభం జ్ఞానమ్॥

॥౨॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

వలన శ్రోత రభిముఖుడగును. ఏకవిజ్ఞానముచే సర్వవిజ్ఞానప్రీతిజ్ఞానాశ్రయించి యుత్తరార్థము చెప్పబడెను. ఏయవరోక్షరూపమగు జ్ఞానమును తెలిసికొని యీలోకమున కాని, యీశరీరమునందు కాని, తిరిగి తెలిసికొనదగిన పురుషార్థసాధన ముండదో యట్టి జ్ఞానమును చెప్పెదను. ఎవడు తత్త్వజ్ఞుడో వాడు సర్వజ్ఞుడు. కాన జ్ఞానము విశేషఫలము కలదగుటచే దుర్లభము.

॥౨॥

శంకరానందీయము:— శ్రీకృష్ణపరమాత్మ దేనిని యుపదేశించెద నని ప్రతిజ్ఞ చేసెనో అట్టి పరమాత్మజ్ఞానమునే “జ్ఞానం తేహం” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

నా యుపదేశానంతర త్తణమున కలిగెడి యనుభవసంయుక్తమగు పరమాత్మవిషయకమైన జ్ఞానమును, ఎంత యుపదేశముచే వస్త్రసుభవముకలుగునో అంతయు నిరవశేషముగ నుపదేశించెదను.

నాచే యుపదేశింపబడిన జ్ఞానమును పొంది యీ బ్రహ్మవిషయమున తిరిగి పొందతగిన యితరపురుషార్థసాధన మక్షేపబడదు. దీనిచేతనే కృతార్థుడవు కాగలవు.

లేక:— నేను జగదుపపును. అట్టి నేను ముముక్షువు శుభాత్మ యగు నీకొఱకు “సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ” అను శుక్రప్రతిపాదితమైన జ్ఞానేకస్వరూపము, విద్వాంసులచే పృత్యక్షముగ ననుభూయమానము, ఆహ మర్థమగుటచే సాక్షాదవరోక్షరూపము, ఇంద్రయానిర్దేష్టము నగు బ్రహ్మమును విజ్ఞానసహితముగ అనగా నట్టి బ్రహ్మసుభవము యెట్లుకలుగునో యట్లు సంపూర్ణముగ నుపదేశించెదను, అట్లుపదేశించిన ఫలమే మనిన! అట్టిపరమాత్మజ్ఞానము కలిగినచో “యేనాశుక్రతం శుక్రతం భవ త్యమతం మత మవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతమ్, “కస్మి న్నగవో విజ్ఞాతే సర్వ మిదం విజ్ఞాతం భవతి” అనుశుక్రీవలన సిద్ధమైన యేకవిజ్ఞానముచే సర్వవిజ్ఞానము శూన్యమాణ మగుటవలన విద్వాంసునకు తెలిసికొనదగిన దేదియు యితర ముండదు. అనగా నెవడు నాతత్త్వ మను తెలిసికొనునో వాడు సర్వజ్ఞుడని యర్థము.

॥౨॥

శ్రీ భ కీ య ము :— ఇచట జ్ఞాన మనగా శాస్త్రజన్యమని యర్థము. విజ్ఞానమనగ ననుభవము. మద్విషయమైన యనుభవముతో గూడిన జ్ఞానమును సంపూర్ణముగ నీకొఱ కుపదేశించెదను. దీనిని తెలిసికొని శ్రేయోమార్గమునందుండినవానికి తిరిగి తెలిసికొనదగిన దేదియు లేదు. నాయుపదేశము మాత్రముచేతనే కృతార్థుడగు నని యర్థము.

॥౨॥

భాష్యత్వ బోధి క :— పూర్వమునందు “జ్ఞాన్యసి” అని చెప్పబడెను. ఇప్పుడా జ్ఞానమునే “జ్ఞానం తేహం” అను శ్లోకముచే స్తుతించుచుండెను.

ఈ శ్లోకభాష్యమునందు మద్విషయకమైనట్టియు, స్వానుభవయుక్తమైన జ్ఞానమును సంపూర్ణముగ చెప్పగలనని చెప్పి శ్రోతయొక్క యాభిముఖ్యము కొఱకు వివక్షితమైన యా జ్ఞానమును “య జ్ఞాత్వా” అను. మత్తరార్థముచే స్తుతించుచుండెను, పూర్వమునందు “జ్ఞాన్యసి” అని చెప్పటచే “యజ్ఞానము మోక్ష

గీ॥ మనుష్యాణాం సహస్రేషు కశ్చి ద్యతతి సిద్ధయే ।

యతతా మపి సిద్ధానాం కశ్చి న్నాం వేత్తి తత్త్వతః

[31]

ప ద వి భా గ ము:— మనుష్యాణాం-సహస్రేషు-క-చిత్-యతతి-సిద్ధయే-యతతాం-అపి-సిద్ధా-నాం-క-చిత్-మాం-వేత్తి-తత్త్వతః-

[31]

ప) తి ప దా ర్థ ము :— మనుష్యాణాం=మనుష్యులయొక్క సహస్రేషు-అనేక వేలలో, కశ్చిత్=ఒకానొకడే, సిద్ధయే=సిద్ధికోఱుట, (హెత్తుమకోఱుట) యతతి=ప్రయత్నించుచు, యతతాం-ప్రయత్నించునట్టి, సిద్ధానామపి=సిద్ధులలోను, కశ్చిత్=ఒకానొకడే, తత్త్వతః=యథార్థముగ, మాం-నన్నును, వేత్తి=తెలిసికొనును.

[31]

జ్ఞానమా!” అనుశంక జనించును. అట్టిశంకను తొలగించుటకు భాష్యమునందు “తచ్చ జ్ఞానం మద్విషయం” అని వివరించెను. ఈ చెప్పటవలన ప్రథమశ్లోకమునందుగల “జ్ఞాస్యసి” అను దానిచే యపరోక్షజ్ఞానమే వివక్షితమైనది.

“ఇదం జ్ఞానం” ఈ అపరోక్షజ్ఞానము. అనగా చైతన్యము. విజ్ఞానముతో గూడిన యట్టి చైతన్యము యొక్క సాక్షాత్కారమగునో నేమి ఫలము పొందెనో నను శంకను తొలగించుటకు “మజ్జాత్వా” అను నీ స్తోతోర్తరార్థమును చెప్పెను. “ఇదం” అను దానిచే చైతన్యమునకు పరోక్షత్వము తొలగించబడుచుండెను. ఈ విషయమే “సవిజ్ఞానం” అను దానిచే స్పష్టపరుపబడెను. “జ్ఞానం” అనగా “సత్యం జ్ఞాన మనందం బ్రహ్మ” “విజ్ఞాన మానందం బ్రహ్మ” ఇత్యాది శ్రుతిబోధితముగ శుద్ధప్రజ్ఞానబ్రహ్మమును సాధన కలాపసహితముగ నీ కొఱుట చెప్పగలను.

శబ్దమునకు పరోక్షజ్ఞానజనకత్వము స్వభావముకదా! నీ యుపదేశవాక్యములవలన కలిగెడి జ్ఞానము పరోక్షమే యగును కాని యపరోక్ష మెట్లగును! అను శంకను తొలగించుటకు “సవిజ్ఞానం” అని చెప్పబడెను. “దశమ స్తవమసి” అను వాక్యమువలన సన్నికృష్టవస్తుస్థలమున శబ్దమువలన యపరోక్షజ్ఞానము గూడ జనించుటచే శ్రీకృష్ణోపదేశమువలన సపరోక్షజ్ఞానము జనించును. కాన పూర్వోక్తశంకకు తాళు లేదు. అని కొందఱు వ్యాఖ్యానించిరి. ఇట్టి వ్యాఖ్యానము “తచ్చ మద్విషయం జ్ఞానం” అను భాష్యమువలన భాష్యకారుల కభిప్రేతముకాదు. కాన తద్భాష్యనురోధముచే “జ్ఞానం” అనుదానికి శాస్త్రజన్యజ్ఞాన మనియు, “విజ్ఞానం” అనుదాని కనుభవము అనియే వ్యాఖ్యానింప నగును.

[31]

—; ౭వ అధ్యాయము ౩వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు :—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— నా యనుగ్రహము లేనిచే మహాఫలమగు జ్ఞాన మతిదుర్లభము. ఎందువలననన? శాస్త్రీయజ్ఞానకర్మయోగులగు ననేకులలో యనేకజన్మకృతసుకృతపుంజపరనాకముచే పొందబడిన నిత్యానిత్యవివేకముకల యొకానొకడే సత్త్వశుద్ధిద్వారమున జ్ఞానోత్పత్తికొఱుట ప్రయత్నించును. జ్ఞానముకొఱుట ప్రయత్నించునట్టియు పూర్వజన్మకృతసుకృతవివేకముకల సాధకులలో యొకానొకడే శ్రమణమున నిదిధ్యాసల పరిపాకాస్తమున “మాం” పరమేశ్వరుని గుహపదిష్టమగు “తత్త్వమసి” ఇత్యాది మహావాక్యములవలన ప్రత్యగభిన్నముగ చెలిసికొనును. అనేక మనుష్యులలో అత్యజ్ఞానసాధనముల ననుష్ఠించినాడు పరమదుర్లభుడు. అట్టి సాధనముల ననుష్ఠించువారలలో ఫలమును పొందువాడు పరమదుర్లభుడు. కాన నీ జ్ఞానముయొక్క మాహాత్మ్య మేమి చెప్పకలెను? చెప్పట కనువు కానిదనియభిప్రాయము.

[31]

శాంకరభాష్యమే:—

కథ మిత్య్యచ్యతే- మనుష్యాణా మితి | మనుష్యాణాం మధ్యే సహ స్రేష్ఠ్యనేకేషు కశ్చిద్యతతి ప్రయత్నం కరోతి సిద్ధయే సిద్ధర్థం, తేషాం యతతా మపి సిద్ధానాం సిద్ధా ఏవ హి తే యే మోక్షాయ యతస్తే తేషాం కశ్చిదేవ మాం వేత్తి తత్త్వతో యథావత్

||3||

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

జ్ఞానమునకు దుర్లభత్వమెట్టిదనిన చెప్పెద వినుము. అనేకమంది మనుష్యులలో యెవడో యొకానొకడే మోక్షముకొనుటకు ప్రయత్నించును. ఇట్టి ప్రయత్నము చేయు వారలందరు సిద్ధులే. ఇట్టి వారలలో యెవడో యొకానొకడే యథార్థముగ నన్ను తెలిసికొనును.

||3||

శంకరానందీయము:— బ్రహ్మము అహమరమగునో నంతటను “బ్రహ్మైవాహం మస్మి” అను జ్ఞానము యెందులకు కలుగదనెదవా? సత్యమే కలుగదు, విచారింప “యత్సాక్షాదపరోక్షాద్బ్రహ్మ” అను శ్రుతియు బ్రహ్మము సాక్షాదపరోక్షమనియే చెప్పచున్నది, అయినను యనేకజన్మాంతరపుణ్యఫలముచే జనించిన చిత్తపరిపాకమువలన పుట్టిన వివేక, శైరాగ్య, శమ, దమ, సంన్యాసాదు్యత్తమసాధన సంపత్తి కలిగి పరమేశ్వరానుగ్రహపాత్రులైన వారలకే శ్రవణమననాదులచే బ్రహ్మపరోక్షజ్ఞానము సిద్ధించును. కాని మలినచిత్తులు, ఈశ్వరకృపాదూరవర్తులు, కామాగ్నిదండహ్యమానులు నగు వారలకు మాత్రము- నూన్యూని ప్రభ యంధులకువలె బ్రహ్మము సర్వగతమైనను తజ్ఞానము దుర్లభము అని “మనుష్యాణాం” అను స్లోకముచే జెప్పబడుచుండెను.

ఈ స్లోకమున “మనుష్యాణాం” అని చెప్పబడుచే మనుష్యులకంటె వేరగువారలకు (పశుపక్ష్యాదులకు) బంధమోక్షజ్ఞానము లేదని నూచింపబడెను. కాన మనుష్యులకే బంధమోక్షజ్ఞానశాస్త్రతదర్శగ్రహణాధికారము. అందుచే మనుజత్వమును పొందినవారలు మోక్షముకొనుటకు ప్రయత్నింపవలయును. అందునను బ్రాహ్మణత్వమును పొందినవారలు తప్పక మోక్షముకొనుటకు ప్రయత్నింపవలయును. అని నూచించుటకు యీస్లోకమున “మనుష్యాణాం” అనిచెప్పబడెను.

మనుష్యులలోగూడ పాపపూరితదేహముకలవార లందరును ముక్తికి యోగ్యులు కారని నూచించుట కీట “సహ స్రేష్ఠ” అని చెప్పబడెను. దేవకృపైకలభ్యమగు మోక్ష మతిరుగ్లభము కాన “సహ స్రేష్ఠ” అనుపదము అయుత, నియుత, లక్షల కుపలక్షణము. అనగా సహస్రము, అయుతము, నియుతము లక్షలలో యెవడో యొకానొకమనుష్యుడు మోక్షైక కామనచే శ్రద్ధాభక్తులచేతను, యీశ్వరార్పణబుద్ధిచే ననేకజన్మామస్థితకర్మపుణ్యపరిపాకమువలన పరిశుద్ధాంతఃకరణము కలవాడై, వివేకశైరాగ్యశమదమాదు్యత్తమసాధన సంపన్నుడై జ్ఞానసిద్ధికింకను నిత్యనిరంతరశ్రవణాదినిష్ఠతో ప్రయత్నించును. ఎవని చిత్తము దృఢాదృష్టసర్వవిషయములందు తైముఖ్యమును పొంది శ్రవణమనననిదిధ్యాసలయందే నిలుచునో అట్టివాడే సిద్ధుడనబడును. ఇట్టి పూర్వోక్తలక్షణసంపన్నులు, కేవలజ్ఞానసిద్ధికింకనే శ్రవణాద్యేకనిష్ఠులగు సిద్ధులలోను వేలు కొటివర్తంతలలోను యెవడో యొకానొకడే గుర్వాత్మేశ్వరనుప్రసాదసంపన్నుడే నిత్యనిరంతరనిర్వికల్పకమాధినిష్ఠాపరిశ్రాంతుడగు బ్రహ్మవిదుత్తముడే “వామదేవ స్సర్వవిదుం” అని సాక్షాత్తు నన్ను అనంతైకరస్వరూపము, చిచ్ఛనము, అద్వితీయము, నగు పరబ్రహ్మనుగఁ జెలిసికొనును.

విష్ణువును, రాముని, కృష్ణుడేవుని మనుష్యులు తెలిసికొనుచుండ నొకానొకడే నన్ను తెలిసికొనునని చెప్పబడు యెట్లు పొసగుననెదవా? దేవమనుష్యులు తెలిసికొనుట యథార్థమే. కాని వారలు నన్ను అయథార్థాతస్వరూపముగనే స్వతః భిన్నునిగ, పరిచ్ఛిన్నునిగఁ జెలిసికొనుచుండిరి. యథార్థస్వరూపమును చెలిసి

గీ॥ భూమి రాహిఁనలో వాయుః ఖం మనో బుద్ధిరేవ చ ।

అహంకార ఇతీయం మే భిన్నా ప్రకృతి రష్టధా॥

॥౪౪॥

పదవిభాగము :— భూమిః-అపః-అనలః-నాయుః-ఖం-మనః-బుద్ధిః-ఏవ-చ- అహంకారః- ఇతి-ఇయం-మే-భిన్నా-ప్రకృతిః-ఆష్టధా॥ ॥౪౪॥

ప్రకృతిపదార్థము :— భూమిః=పృథివీతత్త్వము, అపః=జలతత్త్వము, అనలః=అగ్నితత్త్వము, నాయుః=వాయుతత్త్వము, ఖం=అకాశతత్త్వము; మనః=మనఃకారణమగునట్టియహంకారము; బుద్ధిరేవచ= అహంకారకారణమగుమాత్రతత్త్వము; అహంకారః=అవిద్యాత్మకమగునవ్యక్తము; ఇతి=ఇట్టితీరునః మే= నాయొక్క; ప్రకృతిః=మాయాశక్తి; ఆష్టధా=ఎనిమిదివిధముల; భిన్నా=వేరైయున్నది. ॥౪౪॥

కాంకరభాష్యము :—

శ్రోతారం ప్రోచనే నాభిముఖీకృత్యాహ- భూమి రితి । భూమి రితి పృథివీతన్మాత్రీ ముచ్యతే న స్థూలా । “భిన్నా ప్రకృతి రష్టధా” ఇతి వచనాత్ । తథాఅబాదయోఽపి తన్మాత్రా ద్యోవోచ్యంతే । అహంకారం వాయుః ఖం మన ఇతి మనసః కారణ మహంకారో గృహ్యతే॥

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

జ్ఞానార్థము ప్రయత్నము, ప్రయత్నద్వారమున జ్ఞానలాభము, ప్రయత్నజ్ఞానద్వారము న ముక్తియు దుర్లభ మని చెప్పటకు శ్రోతృప్రోచనమే ఫల మని తలచి ప్రోచన ముచే శ్రోత యగు యర్జునుని యభిముఖునిగ జేసుకొని తాను సర్వాత్మకుడగుటచే పరి

కొనుటలేదు. కనుకనే “కష్టస్మాం వేత్తి తత్త్వతః” అని చెప్పవలసిందేను, “ఏతస్మి న్నదృశ్యేనా త్యే” ఇత్యాది శ్లోకులచే దృశ్యత్వజైష్ట్యరహితునిగ చెప్పబడిన మాయాతత్కార్యలేకసంబంధశూన్యని, నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావుని, అనంతైకతనువును, అద్వితీయపరబ్రహ్మము నగు నన్ను బ్రహ్మవిదుత్తము డొకడే తన యాత్మస్వరూపముగ సాక్షాత్తు తెలిసికొనును. ఇతను డెవడును తెలిసికొనలేదు.

ఈ చెప్పటవలన జేసిన యాశయ మేమనః బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యకూడ్రీలలో నాలుగువర్ణముల వారికి ముముక్షుత్వము, చిత్తశుద్ధి, జ్ఞానోద్దేశముగ నియతశ్రవణాదిప్రవృత్తి, తత్సమత్పన్న సమ్యగ్జ్ఞానసిద్ధి, తదేకద్వారమున ముక్తియు సిద్ధించునుగాని యందు నాలుగువర్ణముల వారిలోను పూర్వపూర్వవర్ణములవారలకు సిద్ధించునటుల యుత్తరోత్తర వర్ణములవారలకు సిద్ధింపవలెదు. అనగా బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యకేతచే కూడ్రీన కతిదుర్లభము. బ్రాహ్మణక్షత్రియాపేక్షచే వైశ్యున కతిదుర్లభము, బ్రాహ్మణాపేక్షచే క్షత్రి యున కతిదుర్లభము. బ్రాహ్మణునికి సులభమైనటుల క్షత్రియునకు సులభసాధ్యము కాదు. క్షత్రియునకు సులభమైనంత వైశ్యునకు సులభసాధ్యము కాదు. వైశ్యునకు సులభమైనటుల కూడ్రీనకు సులభసాధ్యము కాదని నూచింపబడెను. కాన వివేకవంతులకు ప్రయత్నపూర్వకముగ పూర్వోక్త సాధనసంపత్తిచే ముక్తి సంపాదింపతగినది. ॥౪౫॥

—, ఇవ ఆధ్యాయము ఇవ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేవములు —

మధునూదనసరస్వతీయము :— ఇట్లు శ్రోతరుగు యర్జునుని ప్రోచనద్వారా యభిము ఖునిగ జేసుకొని సర్వాత్మకు డగుటచే తన (శ్రీకృష్ణపరమాత్మ) యొక్క పరిపూర్ణత్వమును చెప్పదలచి మొట్ట మొదట అపరాప్రకృతిని “భూమి రాహుః” అను శ్లోకముచే నుపన్యసించుచుండెను.

శాంకరభాష్యమ్:—

బుద్ధి రిత్యహంకారకారణం మహత్త్వమ్ । అహంకార ఇత్యవిద్యాసంయుక్తమవ్యక్తమ్ । యథా వివసంయుక్త మన్నం నివ ముచ్యత ఏవ మహంకారవాసనాపదవ్యక్తం । మూలకారణ మహంకార ఇత్యుచ్యతే । ప్రవర్తకత్వా దహంకారస్య । అహంకార ఏవ హి సర్వస్య ప్రవృత్తిబీజం దృష్టం లోకే । ఇతీయం యథోక్తా ప్రకృతి ర్మే మమైశ్వరీ మాయాశక్తి రష్టధా భిన్నా భేద మాగతా ॥

॥౪॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

పూర్ణత్వము నవతరింపజేయుచు మొట్టమొదట యపరాప్రకృతిని “భూమిః” అను శ్లోకముచే చెప్పచుండెను.

ఇచట భూమి శబ్దముచే “భిన్నా ప్రకృతి రష్టధా” అను ముందు వాక్యానురోధముచే పృథివీతత్వము చెప్పబడును. స్థూలపృథివిమాత్రము చెప్పబడదు. అట్లే అబాదిశబ్దములచే తన్మాత్రత్రీలే చెప్పబడును. అనగా “ఆపః” జలతన్మాత్రము. “అనలః” అగ్నితన్మాత్రము. “వాయుః”

సాంఖ్యులు :— పంచతన్మాత్రాలు, అహంకారము, మహత్త్వము, అవ్యక్తము యీ యెనిమిదిని ప్రకృతులు. అయిదు సహభూతములు, అయిదు కర్మేంద్రియములు, అయిదు జ్ఞానేంద్రియములు, కర్మేంద్రియజ్ఞానేంద్రియసాధారణమగు మనస్సు యీ పదునారున్న వికారముల నియు, పైవాటి నన్నిటిని సమిష్టిగ లెక్కించిన యిరువది నాలుగు తత్వములనియు తెప్పెదరు. ఈ శ్లోకమునందు గల “భూమిః, ఆపః, అనలః, వాయుః, ఖం” అను యిరువ శబ్దములు లక్షణావృత్తిచే పృథివ్యపైజోవాయాకాశము లనెడి పంచమసహభూతముల సూక్ష్మవస్థారూపమగు గంధరసరూపస్పర్శశబ్దస్వరూపమైన పంచతన్మాత్రాలను బోధించును. బుద్ధ్యహంకారశబ్దములు స్వార్థ (బుద్ధ్యహంకార) ములనే బోధించును. మనశ్శబ్దము “ప్రకృతిరష్టధా” అను స్థలమునందుగల ప్రకృతిశబ్దార్థముతో నభేదసంబంధముచే నన్వయించి యర్థమును బోధించుటచే స్వార్థమును విడచి లక్షణావృత్తిచే నవ్యక్తమును బోధించుచున్నది. లేక మనశ్శబ్దము పంచతన్మాత్రసంబంధమువలన మనఃకారణమగు నహంకారమును బోధించును. బుద్ధిశబ్దము యహంకారకారణమగు మహత్త్వమును ముఖ్యవృత్తి (శక్తి) చే బోధించును. అహంకారశబ్దము ప్రవర్తకత్వాద్యసాధారణధర్మసంబంధమువలన సర్వ వాసనావాసితమగు అవిద్యాత్రయమైన యవ్యక్తమును లక్షణావృత్తిచే బోధించుచున్నది. పైన చెప్పబడిన విధమున ప్రకృతి సాక్షిభాస్యమగుటవలన యవరోక్షరూపమై మాయా యని పేరుగలదై, పరమేశ్వరసంబంధ శక్తియై, అనిర్వచనీయస్వభావముకలదై, త్రిగుణాత్మికయై, యెనిమిదివిధములుగ భిన్నమై యున్నది. నిఖిలజడవర్గము యీప్రకృతియందే యంతర్భవించుచున్నది. యని పైశ్లోకతాత్పర్యము.

॥౪॥

శంకరానందీయము :— బ్రహ్మ మెట్టిది? ఏలక్షణము కలది? అను ప్రశ్నకు సమాధానముగ “జ్ఞానం తేహం సవిజ్ఞానం” అనిబ్రహ్మమునకు జ్ఞానస్వరూపత్వము లక్షణమని చెప్పి ప్రస్తుతము “తదనన్యత్వ మారంభణశబ్దాదిభ్యః”వాచారంభణం వికారో నామధేయం,” ఇత్యాదిశబ్దములవలన జగత్తు బ్రహ్మముకంటె యనన్యమనియు బోధించు సూత్రమువలనను, “సర్వంఖర్విదంబ్రహ్మ” అను శ్రుతివలనను నిఖిల జగత్తు బ్రహ్మకార్య మగుటవలనను, బ్రహ్మవివర్త మగుటవలనను నిఖిలజగత్తు బ్రహ్మస్వరూపమే యని బోధించుటకున్న, నిర్వికారుడైన బ్రహ్మమునకు ప్రకృతిద్వారమున జగత్కారణత్వ సిద్ధికోఱుట మొట్టమొదట అపరాప్రకృతిని “భూమిరూపః” అను దానిచే నిర్దేశించుచుండెను.

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

వాయుతన్మాత్రము, సంకల్పవికల్పాత్మక మగు మనస్సు అహంకారము లేనిదే సంభవించనందున మనఃకారణ మగు యహంకారమును మనశ్శబ్దముచే గ్రహింపనగును. బుద్ధిశబ్దముచే నహంకారకారణమగు మహత్తత్త్వమును గ్రహింపవలయును. విషసంయుక్తాన్నము విషమని చెప్పబడినట్లు యహంకారవాసనాయుతము, మూలకారణము నగు (లోకమున యహంకారమే సర్వమునకు బ్రవృత్తి బీజముగాన నట్టి యహంకారమునకు ప్రవర్తకమగు) యహంకార మవ్యక్తమని చెప్పబడును. కాన నిచట నుండు అహంకారశబ్దముచే యవిద్యాత్మకమగు నట్టి యవ్యక్తము చెప్పబడును. ఈచెప్పటవలన తేలిన యాశయమేమి? పృథివీతన్మాత్రము 1, జలతన్మాత్రము 2, తేజస్తన్మాత్రము 3, వాయుతన్మాత్రము 4, ఆకాశతన్మాత్రము 5, మనఃకారణమగునట్టి యహంకారము 6, అహంకారకారణమగు మహత్తత్త్వము 7, అవిద్యాత్మకమగు నట్టి యవ్యక్తము 8, అని నాసంబంధమగు యపరాప్రకృతి యెనిమిది విధములుగ భిన్నమై యున్నది. ||౪||

“భిన్నా ప్రకృతి రష్టధా” అని భూమిలగాయతు యెనిమిదింటికి ప్రకృతిత్వము జెప్పటవలన ఇచట “భూమిః” అను మొదలగు శబ్దములచే గంధాదిన్మాత్రస్వరూపమగు కారణాత్మకమైన నూత్నములు గ్రహింపనగును. “మహదాద్యాః ప్రకృతివికృతయః సప్త” అను కారికచే మహదాదులకు వికృతిత్వము చెప్పబడుచుండ ప్రకృతిత్వ మెటుల సంభవించు నని శంకింపజనదు. మహదాదులుగూడ జగదారంభకములగుటచే ప్రకృతిత్వము సంభవించును. అట్లే “ఆపః” రసతన్మాత్రాలు, “అనలః” రూపతన్మాత్ర, “వాయుః” స్పర్శతన్మాత్ర, “ఘ్నః” శబ్దతన్మాత్ర, “మనః” సంకల్పవికల్పము లహంకారప్రధానమగుటవలన మనశ్శబ్దముచే సంకల్పవికల్పాత్మకమగు మనస్సునకు కారణమగునట్టి యహంకారమును మనశ్శబ్దముచే గ్రహింపనగును. బుద్ధిశబ్దముచే సర్వసమిష్టియగు మహత్తత్త్వమును లక్షణచే గ్రహింపవలయును. “అహంకారః” అను శబ్దముచే అహంకారవాసనావిశిష్టమగు నవిద్యాత్మకమైన యవ్యక్తము చెప్పబడుచున్నది. బీజమునందు శాఖావల్లభుష్ప వాసనలువలె సర్వకారణమగు యవ్యక్తమునందు మహదాదిసర్వవికారవాసనలు సంభవించుటవలన “కారణగుణా హి కార్యగుణా నారభంతే” (కారణగుణములు కార్యగుణములను పుట్టించును.) అను న్యాయమువలన నీ ప్రకృతి కారైన్యకవేద్యమై వైని జెప్పినవిధమున నెనిమిదివిధములై నిర్గుణుడైనను పరమాత్మకు ప్రకృతిగుణద్వారమున సగుణత్వమునందు సృష్టిస్థితిలయ కారణత్వమునందు యుపాధి యగుచున్నది. దేని కార్యమగునీ జగజ్జాలమంతయు మరుమరీచికాకల్పమో అట్టి ప్రకృతి “మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యాత్” అను శ్లోతిప్రసిద్ధమైనది. ||౪||

భాష్యోక్తార్థ దీపిక:— “యజ్జ్ఞాత్వా నేహ భూయోఽన్యజ్జాతవ్య మవశ్యతే” అని చెప్పటచే శ్లోతయగు యర్జునుని యభిముఖముగ జేసుకొని తదుపపత్తికొఱకు (దేనిని తెలిసికొనుటచే తెలిసికొనునది మిగిలియుండదో అనుదాని యుపపత్తికొఱకు) చేతనాచేతనప్రపంచము తనయందు దగ్ధుడై మని బోధించుటకొఱకు “భూమి రాపః” అని చెప్పమొదలిడెను.

“ఇతీయం మే భిన్నా ప్రకృతి రష్టధా” అను వాక్యశేషమువలన ఆకాశాదిశబ్దములచే శబ్దస్పర్శరూప రసగంధములనెడి తన్మాత్రాలు లక్షణావృత్తిచే గ్రహింపనగును. మనశ్శబ్దముచే మనఃకారణమగు యహంకారమును గ్రహింపవలయును. బుద్ధిశబ్దముచే నహంకారకారణమగు మహత్తత్త్వమును గ్రహింపవలయును. విషమి

గీ॥ అపరేయ మిత స్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి మే పరామ్ ।

జీవభూతాం మహాబాహో! యయేదం ధార్యతే జగత్ ॥

॥౫॥

ప ద వి భా గ ము :— అపరా- ఇయం- ఇతః- తు- అన్యాం- ప్రకృతిం- విద్ధి- మే- పరాం- జీవ-
భూతాం- మహాబాహో- యయా- ఇదం- ధార్యతే- జగత్ ॥

॥౫॥

ప్ర కృ తి ప దా ర్థ ము :— ఇయం=ఈయెనిమిదివిధములగుప్రకృతి; అపరా=నికృష్టమైనది; మే మహా-
బాహో!=ఓ గొప్పబాహువులకల యర్జున !; యయా=ఏప్రకృతిచే ; ఇదం=ఈ ; జగత్=జగత్తు, ధార్యతే=
ధరింపబడుచున్నదో! ఇతః=ఈఅష్టవిధములగుప్రకృతికంటె; అన్యాం=భిన్నమైనట్టిన్ని; జీవభూతాం=పాణిధా-
రణనిమిత్తమైనట్టి; మే=నాయొక్క; ప్రకృతిం=ప్రకృతిని; పరాం=ఉత్కృష్టమైనదానినిగ; విద్ధి=తెలిసికొనుము; ॥౫॥

శాంకరభాష్యము:—

అపరేతి । అపరా న పరా నికృష్టాశుద్ధానర్థకరీ సంసారబంధనాత్మ కేయ మితోఽన్యా
యథోక్తాయా స్త్వన్యాం విశుద్ధాం ప్రకృతిం మమాత్మభూతాం విద్ధి మే పరాం ప్రకృష్టాం జీవ
భూతాం ఔత్పిజ్జలక్షణాం పాణిధారణనిమిత్తభూతాం మే మహాబాహో! యయా ప్రకృ
త్యేదం ధార్యతే జగ దన్తఃప్రవిష్టయా॥

॥౫॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

అచేతనవర్గము నేకీభావ మొనరించుటకు ప్రకృతి కష్టవిధత్వమును చెప్పి వికారావచ్చిన్న
(వికారవిశిష్ట) కార్యకల్పముగు చేతనవర్గము నేకీభావ మొనరించుట కవిద్యాశక్తువచ్చిన్నడగు

శ్రితమైన యన్నమును విషముఆని చెప్పబిష్టమున అహం కారవాసనావిశిష్టమగు నవ్యక్తము అహం కారమని చెప్పబడు
ను. కాన అహం కారశబ్దముచే నవిద్యాసమ్మిశ్రితమగు నవ్యక్తమును గ్రహింపవలయును. ఇట్లు శబ్దస్పర్శరూప
రసగంధరూపముగు పంచతన్మాత్రాలు, అహంకారము, మహత్తత్త్వము, అవ్యక్తము, (ప్రకృతి) అను నెనిమిది
విధములు పరమేశ్వరసంబంధమగు ప్రకృతి.

॥౪॥

ప ర మార్థ పృ షా:— ఇట్లు నిరూపింపదగిన యర్థమునందు శ్రితయగు యర్జునుని యభిముఖునిగ
జేసుకొని ప్రతిజ్ఞాతమగు స్పష్టాదికర్తృత్వముచే నీశ్వరతత్త్వమును నిరూపింపదలచి “భూమి రాపః” అనునది
మొదలు రెండు శ్లోకములచే పరాపరప్రకృతిద్వయమును చెప్పవచ్చును.

“భూమి రాపోఽనలో వాయుః ఖం” అను యయిదు శబ్దములచేతను భూమ్యాదిపంచతన్మాత్రాలు
అనగా పంచనూత్నములను గ్రహింపవలయును. “మనః” అను శబ్దముచే తత్కారణమగు యహంకార
మును గ్రహింపవలయును. “బుద్ధిః” అను శబ్దముచే తత్కారణమగు మహత్తత్త్వమును గ్రహింపవల
యును. “అహంకారః” అను శబ్దముచే ప్రథమాధ్యాసరూపము, అహంకార కారణము నగు యవిద్యను గ్రహింప
వలయును. ఇట్లు ప్రకృతి (మాయ) యెనిమిది విధములు. ఇట “భిన్నా” అను పదముచే పదమూడవయధ్యామనందలి
“మహాభూతా న్యహంకారః” ఇత్యాదికముచే చతుర్వింశతితత్త్వస్వరూపముగ చెప్పబడెడి ప్రకృతి యాయెని
మిదింటియందే యంతర్భావమని చెప్పబడెను.

॥౪॥

— ౭వ అధ్యాయము ౫వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు —

మ ఘ నూ ద స స ర స్వ తీ య ము:— ఔత్పిస్వరూపమగు ప్రకృతికి యపరత్వమును చెప్పవచ్చు
ఔత్పిజ్జలక్షణమగు పరాప్రకృతిని “అపరేయం” అను శ్లోకముచే చెప్పవచ్చును, పూర్వశ్లోకమున చెప్పబ

కాంక్షరభాష్యత్త్వబోధని: —

చేతనుడైన పురుషునకు ప్రకృతిత్వమును చూపుటకు పూర్వశ్లోకమున చెప్పిన యష్టవిధప్రకృతిని యీశ్లోకమున “అపరా” అని తిరిగి గ్రహించుచుండెను.

పూర్వమునందు చెప్పబడిన యష్టవిధప్రకృతి నికృష్టమైనది, అశుద్ధమైనది. సంసారబంధనా త్మకమై యనర్థకారి యగును. దీనికంటె వేరుగ క్షేత్రజ్ఞులక్షణస్వరూపము పాణిధారణనిమిత్తము విశుద్ధము నైన నాస్వరూపముగ నాసంబంధముగ “పరా” అనెడి ప్రకృతి కలదని తెలిసికొనుము. అప్రకృతియే జగదంతఃప్రవిష్టమై ఈజగత్తును ధరించుచున్నది. జీవరహితమై జగత్తు స్థితినిండ జాలదు.

॥౨౪॥

డిన నిఖలమైన యచేతనస్వరూపముగ యెనిమిదివిధములైన ప్రకృతి జడమగుటవలనను, పూర్వముగటవలనను, సంసారబంధరూపమగుటవలనను నికృష్టమైనది. ఇట్టి యచేతనవర్గరూపము, క్షేత్రస్వరూపము నగు ప్రకృతి కంటె వేరగునది (విలక్షణమైనది.) యెటువలెనని యా యపరాప్రకృతిరూపము కానయట్టి చేతనాత్మకము, క్షేత్రజ్ఞస్వరూపము, నాయాత్మస్వరూపము, విశుద్ధస్వరూపము అగునట్టిది పరాప్రకృతి యని తెలిసికొనుము. “అనే న జీవే నాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి” అను శ్లోతిచెప్పిన విధమున సంతోషవిష్టము, క్షేత్రజ్ఞస్వరూపము, జీవస్వరూపము నగు పరాప్రకృతిచేతనే— స్వతః విడిపోవునట్టి యపరాప్రకృతియగు యచేతన మగు జగత్తు ధరింపబడుచున్నదో అట్టి క్షేత్రజ్ఞస్వరూపముగ ప్రకృతిని పరాప్రకృతినిగ తెలిసికొనుము. జీవ రహితమగు నేదియు ధరించుటకు శక్యముకాదని భావము.

॥౪॥

శంకరానందీయము:— ఇట్లు సృష్టినితలయములకు హేతువగు ప్రకృతి యెనిమిదివిధములని నిరూపించి యిట్టి ప్రకృతి మరియొక ప్రకృతికంటె భిన్నమనియు, దీనికి నామమును చెప్పవలయునని యిట్టి ప్రకృతియొక్క తరమును కూడ “అపరేయం” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

పూర్వశ్లోకమునందు చెప్పబడిన ప్రకృతికి యపరాప్రకృతి యని పేరు. మరియు ఇట్టి యపరాప్రకృతి యన్యతమగుటవలనను, జడమగుటవలనను, దుఃఖాత్మకమగుటవలనను, అశుద్ధమగుటవలనను, పురుషాధీనమగుట వలనను, పురుషవేద్యమగుటవలనను, జ్ఞాననివర్త్యమగుటవలనను, పరాప్రకృత్యపేక్షయా నికృష్టమగుటవలనను, నికృష్టము. ఇట “తు” అను శబ్దము పరాప్రకృతి యపరాప్రకృతికంటె విలక్షణమని దోహతనచేయుటకు ప్రయోగింపబడెను. ఈ చెప్పబడిన యపరప్రకృతికంటె భిన్నము, విలక్షణమైనది పరప్రకృతి. ఇట్టి పర ప్రకృతి శుద్ధము, అపరప్రకృతికారణము, అపరప్రకృతికి సత్తాస్థానముల నిచ్చునది యగుటచే క్షేప్తమైనది. “పరాఽస్య శక్తి ర్వివిధైవ కూయతే” అను శ్లోతిప్రసిద్ధము అగు నా ప్రకృతిని జీవభూతమగును, క్షేత్రజ్ఞస్వరూపముగను తెలిసికొనుము. అంతరంగమునందుండు క్షేత్రజ్ఞస్వరూపమైన యేపరాప్రకృతిచేతనే జగముం తయు ధరింపబడుచున్నదో, అనగా దేహేంద్రియాది నిఖలజగత్తు “అహం మమ” అను యభిమానముచే తోషణపోషణరక్షణాదిక్రియలు సంపాదించబడుచున్నదో అట్లే జలపలన “ఘటోఽయం, పటోఽయం” అని సత్తాస్థాన ప్రవాసముచేతను, నామరూపాదిభేదకల్పనచేతను, భోగ్యత్యసంభావనచేతను, వినియోగముచేతను, జగత్తుయొక్క నిర్వాహము పరాప్రకృతిచేతనే చేయబడుచున్నదో అట్టి క్షేత్రజ్ఞస్వరూపముగ నాప్రకృతి పరాప్రకృతియని తెలిసికొనుము.

॥౨౫॥

భాష్యత్కర్తృ దీపిక:— అచేతనవర్గ మంతయు తన (పరమేశ్వరుని) యందు కల్పిత మని చెప్పుటకొక ప్రకృతి యెనిమిదివిధములగు శరణమించిన దని చెప్పి వికారములతో గూడినట్టియు, అవిద్యానివిష్ట

గీ॥ ఏతద్వోనీని భూతాని సర్వాణి త్వపధారయ ।

అహం కృత్స్నస్య జగతః ప్రభవః ప్రళయ స్తథా ॥

॥౬॥

ప ద వి భా గ ము :— ఏతద్వోనీని- భూతాని- సర్వాణి- ఇతి- ఉపధారయ- అహం- కృత్స్నస్య- జగతః- ప్రభవః- ప్రళయః- తథా । ॥౬॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ము :— సర్వాణి=సమస్తమైన, భూతాని=భూతములు, ఏతద్వోనీని ఏతత్=ఈపరా- పరరూపమగుప్రకృతిద్వయము; యోనీని=కారణముముగాకలవి; ఇతి=ఇట్టితీరున; ఉపధారయ=తెలిసికొనుము; అహం=నేను; కృత్స్నస్య=సమస్తమైన; జగతః=జగత్తునకు; ప్రభవః=కారణము; తథా=అట్లే; ప్రళయః=నా శకుడను; ॥౬॥

శాంకరభాష్యమే:—

ఏతదితి । ఏతద్వోనీ స్వేతే పరాపరే షేత్రోక్షేత్రజ్జలక్షణే ప్రకృతి యోనిర్యేషాం భూతా-
నాం తా స్వేతద్వోనీని భూతాని సర్వా ణీత్యేవ ముపధారయ జానీహి । యస్మా న్మమ ప్రకృతి

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

“ఏతద్వోనీని భూతాని” అని చెప్పటవలన కార్యలింగకానుమానముచే పరాపరప్రకృతి ద్వయమునకు జగత్కారణత్వము సిద్ధించుచున్నదని చూపబడెను. అది యెట్లు? ఈచరాచరాత్మ కజగత్తు కార్యరూప మగుటవలన దీనికి కారణ ముండవలయును. అట్టి కారణ మీప్రకృతిద్వయ మైనట్టి, కార్యసదృశ్యమగు చైతన్యమునకు ప్రకృతిత్వమును చెప్పటకు పూర్వశ్లోకమునందు చెప్పబడిన యోనిమిది విధములగు ప్రకృతిని యనువదించి దానిస్వరూపమును “అపరా” అను దానిచే చెప్పచుండెను.

పూర్వశ్లోకమునందు చెప్పబడిన యోనిమిది విధములగు ప్రకృతి యశుద్ధమగుటవలన, అనర్థకరమగుటవ-
లన. సంసారస్వరూపమగుటవలన, బంధనస్వరూప మగుటవలనను, నికృష్టమైనది. ఈ యష్టవిధప్రకృతికంటె వేరగునట్టి షేత్రజ్జ్వ స్వరూము, సాంబాధారణనిమిత్తమగు పరమేశ్వరరూపమగు ప్రకృతి పరిశుద్ధ మగుటవలన యుత్కృష్టమైనది అని తెలిసికొనుము. ఈ పరాప్రకృతి యెటు జూచిన నపరాప్రకృతిరూపము కాదని తెలు-
పుటకు “తు” అను శబ్దము యీశ్లోకమున ప్రయోగింపబడెను. జీవరహితమగు జగత్తు ధారణయోగ్యము కాదను న్యాయమున నష్టవిధప్రకృతికంటె పరప్రకృతికి “యయేదం ధార్యతే జగత్” అను దానిచే విశేష-
మును చెప్పచుండెను. జగదంతఃపరవిష్టమగు యేవరప్రకృతిరూపమగు జీవునిచే “జీవేనాత్మనానప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి” అను శ్లోకమున విధమున స్వతః విడిచిపోవునట్టి యచేతనస్వరూపమైన జగత్తు గొప్ప బాహువులు కల నీచే (యర్జునునిచే) స్వతః నశించుచున్న రాజ్యము, షేత్రోయధర్మము ధరియించుటకు శక్యమగుచున్నట్లు శక్య మగుచున్నదో అట్టి షేత్రజ్జ్వాడు పరప్రకృతి యనబడును. ॥౭॥

— ౭వ అధ్యాయము ౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేవములు —

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— పరాపరప్రకృతిద్వయ ముండుటయందు కార్యలింగకాను-
మానమును (కార్యముచే కారణము నూహించుటను) ప్రమాణముగ జూపుచు యా ప్రకృతిద్వయద్వారా జగ-
త్స్పృష్ట్యాది కారణత్వమును “ఏతద్వోనీని” అను శ్లోకముచే జూపుచుండెను.

పుట్టుచుండెడి చేతనాచేతనాత్మకమగు నిఖిలజగత్తునకు యీ పరాపరప్రకృతులు రెండును కారణము-
లని తెలిసికొనుము. కార్యములు చిదచిద్గ్రంథిరూపములుకాన తక్కువజగములుకాన చిదచిద్గ్రంథిరూపములే
యని యూహింపుము. దీనినే కార్యలింగకానుమాన మనెదరు.

కాంక్షరభావ్యమే:—

యోనిః కారణం సర్వభూతానా మతోఽహం కృత్స్నస్య సమస్తస్య జగతః ప్రభవ ఉత్పత్తిః ప్రళయో వినాశ స్తథా ప్రకృతిద్వయద్వారే చాహం సర్వజ్ఞః ఈశ్వరో జగతః కారణ మిత్యర్థః ॥

కాంక్షరభావ్యత్వబోధిని:—

ము. ఈవిషయమునే ఊత్రీక్షేత్రజ్ఞరూపమగు పరాపరప్రకృతులు కారణములుగా కలపి నిఖిల భూతములని భావ్యమున స్పష్టపరచిరి. అట్లగుచో నీశ్వరునకు జగత్కారణత్వ మెట్లు పొసగు నని శంకింపజనదు. పరమేశ్వరప్రకృతిద్వయము పరమేశ్వరున కుపాధులుకాన పరమేశ్వరునకు కారణత్వము సంభవమే. అట్లగుచో పరమేశ్వరుడు ప్రకృతిద్వయము అనెడి మూటికి జగత్కారణ

ఈ ఊత్రీక్షేత్రజ్ఞస్వరూప మగు పరాపరప్రకృతిద్వయము నా మహాధులగుచున్నది. కనుకనే యా ప్రకృతిద్వయద్వారా నేను సర్వజ్ఞుడను, సర్వేశ్వరుడను, అనంతశక్తిమాయోపాధికుడను, చరాచరాత్మక జగత్తున కుత్పత్తి కారణము, వినాశ కారణము, స్వప్న ప్రపంచకమునకువలె మాయకమగు నీ ప్రపంచకమునకు మాయాశ్చయుడనగుటచేతను, విషయమగుటచేతను నేనే మాయావిని, ఉపాదానము నేనే, దృష్టయు నేనే. యని యర్థము.

శంకరానందీయము:— పూర్వోక్తద్వయమునందు చెప్పబడి పరాపరప్రకృతిద్వయము యొక్క కార్యమును “ఏతద్బోధిని” అను శ్లోకముచే జెప్పచుండెను.

“బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతమగు భూతభవివ్యధ్వర్తమానకాలికమైన జంగమస్థావరాత్మకమైన నిఖిలభూతములు యీ పరాపరప్రకృతిద్వయమువలననే జనించుచున్నవి.” అని నిశ్చయించుకొనుము. ఈ పరాపర ప్రకృతిద్వయమే జగత్కారణ మగుచో “యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంతే” అను శ్లోతిచే బోధితమగు బ్రహ్మమనకే జగత్కారణత్వ మను నది యెట్లుపొసగు నని శంకింపజనదు. ఎట్లు జీవవ్యాప్తిచే శరీరమునకు పుణ్యాపుణ్యకరణశక్తి సంభవించుచున్నదో కేవల శరీరమున కట్టి శక్తి కన్పించుటలేదో అట్లే నా వ్యాప్తిరహిత మగు ప్రకృతిద్వయమునకు జగజ్జననశక్తి లేమింజేసి నా వ్యాప్తిచేతనే జగజ్జననశక్తి సంభవించుటవలన పరాపరప్రకృతిద్వయోపాధికుడను, సర్వజ్ఞుడను, అగు నాకే యా జగత్కారణ్యము. మరియు “సోఽహం యత బహుస్యామ్” అనుశ్లోతిప్రసిద్ధబహుభవనసంకల్పము నాకే బోధితమగుటవలన సర్వజగత్కారణము నేనే యని “అహం” అను చరణముచే జెప్పచుండెను.

ఈ నూలనూత్న కారణజగత్తున కంతకును నేనే యుత్పత్తి కారణము. (ఉపాదాన కారణము.) “ప్రళయశ్చ” ఉపసర్గవశమున (“ప్రళీయతే నిష్పాద్యతే అనేనీతి ప్రళయః”) అను విగ్రహము నాశ్రయించిన నిమిత్త కారణమని యర్థము సంభవించును. అట్టి నిమిత్త కారణము నేనే. అనగా జగత్తునుగూర్చియభిన్న నిమిత్తోపాదము నేనే యని యర్థము.

శ్రీధరీయము:— ఈ పరాపరప్రకృతులకు జగదుపాదానత్వమును చెప్పచు యా ప్రకృతిద్వయద్వారా తనకు స్పృహ్యాది కారణత్వమును “ఏతద్బోధిని” అను శ్లోకముచే జెప్పచుండెను.

ఈ ఊత్రీక్షేత్రజ్ఞరూపమగు ప్రకృతులవలన జంగమస్థావరాత్మకమగు నిఖిలభూతములు జనించుచున్నవి. అని తెలిసికొనుము. ఆ చెండు ప్రకృతులలో జడప్రకృతి దేహరూపముగ పరిణమించుచున్నది. మహాకథాత

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

త్వమా? అని శంకింపజనదు. నాప్రకృతిద్వయమున నపరాకృతి యచేతన మగుటచే దానికి కారణత్వము పొనగదు. పరాప్రకృతిరూపమగు క్షేత్రజ్ఞుడు కించితజ్ఞుడగుటచేసి పరాప్రకృతికిని నిఖిలజగత్కారణత్వము సంభవింపదు. అర్థాత్తు ఉపధేయము, సర్వజ్ఞుడను, ఈశ్వరుడనగు నేనే సర్వజగత్కారణుడను, అయకారణుడను. ||౬||

మగు చేతనాప్రకృతి భోక్తగ దేహములయందు ప్రవేశించి తన కర్మచే దేహములను ధరించుచున్నది. నా సంబంధమగు నారెండుప్రకృతులు నావలననే సంభవించుచున్నవి. కాన, ప్రకృతులతోగూడిన జంగమ స్థావరాత్మకమగు నిఖిలప్రపంచమునకు నేనే కారణము. సంహారకర్తయు నేనే యని భావము. ||౭||

భాష్య త్నర్ల దీ పీ క:— ఎట్లు మృద్వికారమగు ఘటము మత్స్యకృతికమో యట్లే నిఖిలభూతములు చేతనాచేతనస్వరూపములగుటవలన చేతనాచేతనస్వరూప పరావరప్రకృతికములను కార్యలింగ కానుమానమును ప్రమాణముగ జూపుచు యజ్ఞిపరావరప్రకృతిద్వారా తత్ప్రదార్థము, ఈశ్వరుడునగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మకు యశ్చిన్న నిమిత్తసాధాన కారణత్వమును “ఏతత్” అను శ్లోకముచే జూపుచుండెను.

జరాయుజములు, అండజములు, స్వేదజములు, మొదలగు నీ జంగమస్థావరాత్మక నిఖిలప్రపంచము క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞ స్వరూపమగు పరావరప్రకృతులే కారణముగాకలది. అనగా నిఖిలప్రపంచము పరావరప్రకృతులవలననే జనించుచున్నది. అని నిశ్చయముగ తెలిసికొనుము. కాన నా ప్రకృతులే సర్వభూతములకు కారణమగుటవలన క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞ స్వరూప ప్రకృతిద్వారా సర్వజ్ఞుడు, జేదానప్రతిపాద్యుడు అగు ఈశ్వరుడే నిఖిల జగత్తుయొక్క యుత్పత్తికి, వినాశమునకు కారణము. ఈ విషయమునే వ్యాసభగవానులు తనచే రచించుచుబడిన బ్రహ్మసూత్రము లను యుద్ధిరమీమాంసాశాస్త్రమున సూత్రములచే స్పష్టపరచెను. అవి యేవనిన “జన్మాద్యన్యాయతః” ఎదురుగ గనిపించుచున్న యేజగత్తునకు జన్మస్థితిలయములు యెవనివలన పాప్రించుచున్నవో యది బ్రహ్మము అని వైసూతార్థము. ఈ విషయమునే “యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే | యేన జాతాని జీవంతి | య త్ప్రియ స్త్యభిసంవిశంతి | త ద్భ్రహ్మ | త ద్విజ్ఞానస్య” అను తైత్తిరీయశుక్రియు బోధించుచున్నది. పూర్వాధికరణమున బ్రహ్మ జిజ్ఞాస్యము అని చెప్పబడెను. ఎట్టి లక్షణముకలది బ్రహ్మము అను శంకపై “జన్మాద్యన్యాయతః” అను రెండవసూత్రము చెప్పబడెను. కాన నీ సూత్రము బ్రహ్మమునకు లక్షణప్రదర్శనపరమ. యీ సూత్రమువలన తేలిక బ్రహ్మలక్షణ మేని యన? జగజ్జన్మస్థితిలయకేతుత్వము బ్రహ్మమునకు లక్షణమని తేలికది. విచారింప ఘటమునకు మృత్తు కారణమైనటుల జగత్తునకు బ్రహ్మ ముసాధాన మనినను లేక ఘటమునకు పుష్కరిణానివలె జగత్తునకు బ్రహ్మము నిమిత్తమనినను వైలక్షణ్యము పొనగును. కాన జగత్తునకు బ్రహ్మ ముసాధానకారణమా? లేక నిమిత్త కారణమా? యని విమర్శింప “స ఈక్షాం చక్రే | సప్రాణ మస్మజిత” ఇత్యాదిశ్రుతులవలన బ్రహ్మమునకు జగత్తుమగుచ్ఛి యీక్షాపూర్వకకర్తృత్వమే శ్రుత మగుటవలన కులాలాదులయం దీక్షాపూర్వకకర్తృత్వము దృష్టమగుటవలన నట్టి కర్తృత్వముకల కులాలాదులు నిమిత్తకారణమే యగుటంజేసి కులాలాదిదృష్టాంతమున “క్రియాఫలసిద్ధి అనేక కారణపూర్వకమగును.” అను న్యాయముననుబ్రహ్మమునకుకూడ నిమిత్త కారణత్వమే చెప్పట సమంజసము. మరియు యీశ్వరులగు రాజజ్ఞైవస్వతాదులకు కేవలము నిమిత్త కారణత్వమే లోకమున చూడబడుచున్నది. అట్లే పరమేశ్వరనకుకూడ నీశ్వరతత్త్వప్రసిద్ధివలన రాజజ్ఞైవస్వతాదిదృష్టాంతము నవలంబించి నిమిత్త కారణత్వమే చెప్పట మంచిది.

మఱియు కార్యమగు ఘట మచేతనము అశుద్ధము. అట్టి ఘటమున కుపాధాన కారణమగు మృత్తుయు నచేతనము, అశుద్ధము కాన కార్యకారణములగు మృద్ధటాదులకు సాదృశ్య ముండుటవలనను, బ్రహ్మమన్నచో

“నిష్కలం నిష్క్రియం కాంతం నిరవద్యం నిరంజనమ్” ఇత్యాది శ్రుతులచే శుద్ధత్వము నిరవయత్వము చెప్పబడుటవలనను, కార్యమగు జగత్తు సామయవము, అచేతనము, అశుద్ధము యగుటవలనను బ్రహ్మజగత్తులకు పైదృష్టాంతమున చెప్పిన రీతిని సాదృశ్యము పొసగనందున పరిశేషన్యాయముచే సాంఖ్యసృష్టిప్రసిద్ధమగు ప్రధానమునకో, కణాదగౌతమీకర్తరితిని యే యణువులతో జగదుపాదానత్వము చెప్పి బ్రహ్మమునకు నిమిత్తత్వమే చెప్పట సమంజసము. అట్లుగనో బ్రహ్మమునకు కారణత్వమును చెప్పెడి “యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే” ఇత్యాది శ్రుతులకు విరోధము పోవ్చింపదా! యని శంకింపజనదు. ఆ శ్రుతులు కారణత్వమును మాత్రము చెప్పును. ఆ కారణత్వము నిమిత్త కారణత్వమే యనిన విరోధము తొలగును. కాన బ్రహ్మము పైయుక్తి పరంపరచే జగత్తునకు నిమిత్త కారణమే యని శంకపోవ్చింప దానిని తొలగించుటకై వ్యాసభగవానుడు “ప్రకృతిశ్చ పృతిజ్ఞాదృష్టాంతానుపరోధాత్” అను సూత్రమును రచించెను. కాండోగ్యోపనిషత్తునందలి యారవప్రవాళకమున శ్వేతకేతువు తండ్రియగు యారుణి యాదేశానుసారము గురుకులమున కేగి వేదశేదాంగముల నభ్యసించి పితృగృహమున కేగి గర్వపర్వతారూఢుడై యుండ యారుణి కొమరుడగు శ్వేతకేతువును గర్వపర్వతమునుండి దించి బ్రహ్మాపదేశము చేయదలచి యిట్లు ప్రశ్నించెను. కుమారా! నీవు “ఉత త మాదేశ మప్రాత్యః యే నాశ్రుతం శ్రుతం భవ త్యమతం మత మవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతమ్” యే యొకవస్తువును తెలిసికొనుటచే సర్వము తెలిసికొనెదనో యట్టి దానిని నీ గురువు నడిగితా! యని యేకవిజ్ఞానముచే సర్వవిజ్ఞానము కలుగునని ప్రతిజ్ఞ చేసెను. అటుపిమ్మట శ్వేతకేతువు “కథం న స ఆదేశో భవతి” అని యొకదానిని తెలిసికొనిన సర్వము యెట్లు తెలియబడును. యని యాశ్చేసింప ఆరుణి “యథా సోమ్యేకేన మృత్పిండేన సర్వం మృణ్మయం విజ్ఞాతం స్వా ద్వాచారంభణం వికారో నామధేయం” ఘటశరావాదుల కుపాదానమగు మృత్తు నొకదానిని తెలిసికొనిన మృద్వికారములన్నియు తెలియబడినవే యగును. ఏలయన మృత్తునకే పరిణామ భేదము నాశ్రయించి ఘటము, శరావము అని నామమాత్రమే కాని మృత్తుకంటె వేరుగ ఘటశరావాదులు కాన్పించుటలేదు. అనగా యుపాదానావ్యతిక్రమ కార్యము, నిమిత్త కారణమగు తత్త్వదుల యవ్యతిరేకమే ప్రాసాదాదులయందు గోచరింపకపోవుటవలన కార్యము నిమిత్త కారణావ్యతిక్రమంగా కాన్పింపనందున కార్యము నిమిత్త కారణవ్యతిక్రమే యగును. కాన నొకదానిని తెలిసికొనిన తద్వికారము లన్నియు తెలియును. అది దుచే సర్వమున కుపాదాన కారణమును తెలిసికొనిన సర్వము తెలియబడు నని దృష్టాంతము చెప్పబడెను. యిట్టి పృతిజ్ఞాదృష్టాంతములు బ్రహ్మము జగదుపాదాన మగునో పొసగును. కానినో పృతిజ్ఞాదృష్టాంతముల కుపరోధము (విరోధము) పోవ్చింపును. కాన పృతిజ్ఞాదృష్టాంతానుపరోధమువలన బ్రహ్మము జగత్తున కుపాదాన కారణము. “ప్రకృతిశ్చ” అని చ కారమువలన నిమిత్త కారణముకూడ బ్రహ్మమే యని సూత్రాన్వయ కారమున కర్థము. ఇట్లే పృతియుపనిషత్తునందు బ్రహ్మమున కుపాదానత్వబోధక పృతిజ్ఞాదృష్టాంతములు తెలిసికొన నగును. “యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే” అను శ్రుతియందు గల “యతః” అను శబ్దము “జనికర్తృః ప్రకృతిః” అను విశేషస్మరణవలన ప్రకృతిస్వరూపగు యుపాదానవాచకమే. కాన “యతో వా” అను శ్రుతివలన నుమాడ బ్రహ్మమున కుపాదాన కారణత్వము బోధింపబడుచున్నది.

మఱియు “ఏకమేవాద్వితీయమ్” అను శ్రుతిచే జగదుత్పత్తికి పూర్వమునం దద్వితీయావధారణవలన (అద్వితీయనిశ్చయమువలన) బ్రహ్మముకంటె వేరుగ మఱియొకటి యధిస్థాత యుండినచో నేకవిజ్ఞానముచే సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞ పొసగనందున (విరోధము పోవ్చింపుటచే) పృతిజ్ఞాదృష్టాంతముల కుపరోధమే పోవ్చింపును. కాన మరియొక యధిస్థాత సృష్టికి పూర్వము లేనందున బ్రహ్మమునకు కర్తృత్వము (నిమిత్త కారణత్వము); మఱియొక యుపాదానము లేమిఁజేసి బ్రహ్మమునకే యుపాదాన కారణత్వము సిద్ధించుచున్నది. దీని

వలన దేలినయాశయ మేమి! బ్రహ్మమే జంగమస్థావరాత్మకమగు యీ నిఖలప్రపంచమున కుపాదాన కారణము, నిమిత్త కారణముననియు దేలిన యాశయము.

బ్రహ్మమునకే యభిన్న నిమిత్తోపాదానత్వము కలదని వ్యాసభగవానులే మరియొక సూత్రముచే చెప్పుచుండెను. అది యేదనిన “అభిధ్యోపదేశాచ్చ” అనగా “సోఽకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయ” “తదైక్షత బహు స్యాం ప్రజాయేయ” ఆ పరమేశ్వరడే నేను. అనేకవిధములుగ పుట్టగలను అని యిచ్చుకలవాడాయెను. ఇచట యిచ్చుకలవాడు అనునది యొక యంశము. అట్లే అనేకముగ పుట్టగలను అనునది రెండవ యంశము. యిచ్చుకలవాడు అనుటచే కర్తృత్వకాని యిచ్చుచునునది సంభవింపదు. కాన “సోకామయత తదైక్షత” అనునీశుక్రితి ఆభిధ్యానపూర్వక స్వాతంత్ర్యప్రవృత్తివలన బ్రహ్మమునకు నిమిత్త కారణత్వము నుపదేశించుచున్నది. మరియు నీ శుక్రితియందుగల “బహు స్యాం ప్రజాయేయ” అనుఅంశము మృదాదులు బహురూపములైనటుల బ్రహ్మము బహురూపములుగ పుట్టెదనని సంకల్పించుటచే కర్తృత్వమాత్రము కల కులాలాదులకు బహుభవనము సంభవింపనందున బ్రహ్మమే స్వసంకల్పానుసారము బహురూపములగుట వలన అట్టి బహుభవనము ఉపాదానమునకే ప్రాప్తించుటచే బ్రహ్మ జగదుపాదాన కారణ మని కూడ వైశుత్వ్యపదేశమువలన తేలినది. కాన బ్రహ్మమునకు అభిన్న నిమిత్తోపాదానత్వ మవ్యాహతము.

బ్రహ్మమునకు జగదుపాదానత్వము సంభవించుననుటయందు శ్రీవ్యాసభగవానులు “సాక్షాచ్ఛోభయా మ్నానాత్” అను సూత్రముచే కారణాంతరమునుగూడ చెప్పెను. “సర్వాణి హ వా ఇమాని భూతాన్యాకాకా దేవ సముత్పద్యంతే । ఆకాశే ప్రత్యస్తంయన్తి” అను శుక్రితి బ్రహ్మరూపకారణమునే స్వీకరించి బ్రహ్మనుండియే జగత్తు పుట్టుచున్నదనియు, బ్రహ్మమునందే లయమును పొందుచున్నదనియు బోధించుట వలన నేది దేనివలన బుట్టి దేనియందే లయమగునో దానిని కూర్చి యదియే యుపాదాన కారణమగును. అట్లే లోకమున మృత్తువలన జనించి మృత్తయందే లయమగు ఖటమునుకూర్చి మృత్తే యుపాదానమగుచున్నది. కాన నీ దృష్టాంతమునకు జగత్ప్రభవప్రళయములు బ్రహ్మమువలననే యగుటజేసి బ్రహ్మము జగదుపాదాన కారణ మని నిశ్చయింపబడుచున్నది.

మఱియు శ్రీవ్యాసభగవానులు బ్రహ్మ జగదుపాదాన కారణమనుటయందు “ఆత్మకృతేః పరిణామాత్” అని హేత్వంతరమును కూడ జూపెను. “తదాత్మానం స్వయ మకురుత” ఆ బ్రహ్మమే ఆత్మను స్వయముగ జేసెను. అని దీని యర్థము. ఈశుక్రితియందు “ఆత్మానం” అని ఆత్మకు కర్మత్వము “స్వయ మకురుత” అనియాత్మకు కర్తృత్వము చెప్పబడెను. కార్యముకంటె పూర్వమునందు సిద్ధమై కర్తృగనుండిన సత్తునకు కర్మత్వ మెట్లు సంభవించు నను శంకను తొలగించుటకు “పరిణామాత్” అని సూత్రకేషము చెప్పబడెను. ఖటాదిస్వరూపముగ మృత్తు పరిణమించినటుల పూర్వసిద్ధమగు సమాప్తమైన యాత్మ విశేషాత్మగ పరిణమించుట వలన, శుక్రితియందు “స్వయం” విశేషణమువలనను నిమిత్తాంతరాక్షేప్త లేకపోవుట తెలియబడుచున్నది. “పరిణామాత్” అనునది వేరు సూత్రమని యనినను యనవచ్చును. “సచ్చ త్యచ్ఛాభవత్ । నిరుక్తం చానిరుక్తంచ” ఇత్యాదిశుక్రితులచే బ్రహ్మమునకే వికారరూపముగ పరిణామము చెప్పబడుటవలన జగత్తు బ్రహ్మ ప్రకృతికము. శ్రీవ్యాసభగవానులు బ్రహ్మ జగత్తున కుపాదాన కారణ మనుటయందు మరియొక హేతువును “యోనిశ్చ హి గీయతే” అను సూత్రముచే జెప్పెను. “కర్తార మిశం పురుషం బ్రహ్మయోనిమ్” “యద్భూయోనిం పరిపశ్యన్తి ధీరాః” అని వేదాస్తమలయందు “యోనిః” అనుశబ్దచే బ్రహ్మము చెప్పబడుచున్నది. (ఇట “యోనిః” అనుశబ్దము “ప్రణివీ యోని కాపధివనస్పతీనాం” అను చోట లోకమున ప్రకృతి

బోధకముగ ప్రసాదింపడు. కాన బ్రహ్మపరముగ ప్రాప్తమయ్యెనునందు పతిత్వమైన యోని శబ్దము ప్రకృతిని బోధించును. అందువలనగూడ బ్రహ్మము జగదుపాదానమే.

లోకమున నీత్యపూర్వకముగ కర్తృత్వము నిమిత్త కారణముగు కులాదులయందే చూపబడుచున్నది. కాని యుపాదాన కారణములయందు గానపట్టుటలేదు. కాన లోకదృష్టాంతము నాశ్రయించి బ్రహ్మమునకు నిమిత్త కారణత్వమే కాని యుపాదాన కారణత్వము లేదని యాక్షేపింపదరాదు. బ్రహ్మము అనుమానప్రమాణ గమ్యము కాదు. మతమనిన బ్రహ్మము జగదుపాదాన మనునది శబ్దగమ్యము. కాన శబ్దము ననుసరించియే బ్రహ్మము జగదుపాదాన మనునది నిర్ధారణ చేయవలెను. “యోనిః” ఇత్యాది శబ్దజాలము యీక్షితయగు యీశ్వరుని కుపాదానత్వమును బోధించుచున్నదని యనేకసార్లు చెప్పియుంటిమి. అట్లే యీశ్వరునకు ఉపాదాన కారణత్వమును బోధించు శుభ్రత్వము ననుసరించు “అహం కృత్స్నస్య జగతః ప్రభవః ప్రళయస్తథా । య త్త త్సూక్ష్మ మవిక్షేయం, స హ్యస్తరాత్మా భూతానాం తేత్యజ్ఞ శ్రేణి కధ్యతే ॥ తస్మా దవ్యక్త ముత్పన్నం త్రిగుణం ద్విజనతమ్ । ఆవ్యక్తం పురుషే బ్రహ్మ నిగ్ధే సంప్రళీయతే ॥ అతశ్వసంతేష మిదం శృణుధ్వం నారాయణ స్సర్వమిదం పురాణః । స సర్గకాలే చ కరోతి సర్వం సంహారకాలే చ తదత్తి ధూయః ॥ తస్మా త్కాయః ప్రభవన్తి సర్వే సమాలం శాశ్వతిక స్స నిత్యః” ఇట్టి స్మృతులన్నియు యీశ్వరున కుపాదాన కారణత్వమును బోధించుచున్నవి. కాన అట్టి స్మృత్యర్థమే గ్రహింపవలయు కాని యచేతనముగ ప్రధానము జగత్కారణమును సాంఖ్యసిద్ధాంతముకాని, అణుపులే జగదుపాదానము, యీశ్వరుడు కేవల నిమిత్త కారణమును గౌతమాదిసిద్ధాంతములు కాని గ్రహింపరాదు. వేదానుబంధస్మృతులనే గ్రహింపవలయును. వేదవిరుద్ధస్మృతుల బరిహరింపవలయును.

ఘటాదికార్యమునకు సువర్ణముపాదానము కాదు. కేయూరాదులకు మృత్తు యుపాదానము కాదు. కాన విలక్షణమైనవాటి కుపాదానోపాదేయభావము లోకమున కన్పట్టనందున అచేతనము, సుఖదుఃఖమోచితృకము, ప్రీతిపరితాపవిషాదాదులకు హేతువగు స్వర్గనర కాద్యుచ్చావచరూపము, అశుద్ధము నగునది జగత్తు. చేతనము, ఆనందఘనము, శుద్ధము, బ్రహ్మము కాన జగత్తు బ్రహ్మము అత్యంతవిలక్షణములు. విలక్షణమైన బ్రహ్మము జగత్తున కుపాదాన కారణము కానేరదు. మరి జగత్తుతో సజాతీయమైన సాంఖ్యపరికల్పిత ప్రధానమే జగదుపాదానము. అని యొప్పుకొనవలయును. “తదైక్షత బహుస్యాం” ఇత్యాది చేతన కారణవాదములు యుక్తివిరుద్ధము లగుటవలన చేతనపరములు కావన్నను ఉపచారమువలన నచేతనప్రధానపరములుగ సమన్వయింపవలయును. లేదా అట్టి వాదము లన్నియు యీశ్వరునికి నిమిత్త కారణత్వప్రదర్శనపరములుగా గాని సమన్వయింపవలయును. అట్లగుచో చేతన కారణవాదములగు “తదైక్షత బహుస్యాం” ఇత్యాదిశ్రుతులగతి యేమనెదవా? వినుము. “తదైక్ష విక్షత, తా ఆప విక్షత, తే హే మే స్యాంజా అహంకేయసే వివద మానా బ్రహ్మ జగ్ముః” “తేహ వాచ మూచ స్త్వం న ఉద్గాయ” అను స్థలమునందును, లోకమున గోదావరీకులము (వొడ్డు) పడుచుండగ చూచి “కూలం విపతిషతి” “కూలము పడుట కిచ్చయించుచున్నది. అను ప్రయోగస్థలమున నచేతనముగు కూలమునకు పతినేచ్చ సంభవింపనందున అట్టి ప్రయోగములొపచారికము లని యొప్పినట్లు వై యుదాహృతశ్రుతిస్థలములయందు కూడ నచేతనముగు లేజస్సు, యుదకములు, స్పృశేంద్రియాదు లచేతనములగుటంజేసి చేతననియందు వలె యీక్షణాదిక మాపచారిక మనియునా ప్రయోగము లొపచారికప్రయోగములనినట్లు చేతన కారణవాదులగు “తదైక్షత బహుస్యాం” ఇత్యాదిశ్రుతులు ప్రధానమునం చాపచారికములు అని శంకింపజనదు.

ఇట పూర్వపక్షీని ప్రశ్నింపవలసియున్నది. (1.) జగత్తునకు బ్రహ్మమునకు యత్కించిత్వైవలక్షణ్యముండుటచే జగత్తునకు బ్రహ్మ ముపాదానకారణము కాదనెదవా? (2) బహుశైలక్షణ్యముండుటచేజగత్తునకు బ్రహ్మ ముపాదానకారణము కాననెదవా? చేత నాయతనమగు శరీరము నుండి చేతనమన కాయతనములుకాని కేశములు (శెంట్లు)కలు, చేతనాయతనముకాని గోమయమునుండి చేతనాయతనమగు వృశ్చికములు పుట్టుటవలన యత్కించిత్వైవలక్షణ్యముండిన బ్రహ్మమునకు జగదుపాదానత్వము పొసగదు. అను మొదటిపక్షము నిరస్తము. ప్రకృతివికారములగు శరీరకేశములు, గోమయవృశ్చికములు రూపాదిభేదముచే బహుశైలక్షణ్యము కలవైనను ప్రకృతివికారభావము కాన్పట్టుటవలన బహుశైలక్షణ్యము కల జగత్తునకు బ్రహ్మ ముపాదానకారణము కాదను రెండవపక్షము కూడ పరాస్తము.

మఱియువేటికి ప్రకృతివికారభావము కలదో వాటికి సర్వాత్మనా సాదృశ్యముండవలెనా? లేక యత్కించిత్సాదృశ్య ముండవలెనా? సర్వాత్మనా సాదృశ్యముండవలె నన్నచో సర్వాత్మనా సాదృశ్యము కలవి రెండును యభిన్నములే యగుటవలన ప్రకృతివికారభావమే సంభవము కాదు. కాన మొదటిది యగు ప్రకృతివికారములకు సర్వాత్మనా సాదృశ్య ముండవలెనను పక్షము నిరస్తము. యత్కించిత్సాదృశ్యము ప్రకృతివికారముల కుండవలయు నను రెండవవికల్పమున శరీరమునకు గల పార్థివత్వము కేశములయందుండినటుల బ్రహ్మసంభంధమగుసత్తాస్వరూపమైన యత్కించి ద్ధర్మము (స్వభావము) ఆకాశాదులయందను వృత్తమై చూడబడుటవలన జగత్తున కుపాదానకారణము బ్రహ్మమగుటయందేమియు యనుపపత్తి లేదు.

మఱియు 1 జగత్తునం దీశ్వరునియందుండు నిఖిలస్వభావములు లేవు కాన యీశ్వరుడు జగదుపాదానము కాదనెదవా? 2 లేక యేదో యొకానొక స్వభావమైన లేదుకాన నీశ్వరుడు జగదుపాదానకారణము కాదనెదవా? 3 లేక యీశ్వరునియందుండు చైతన్యము జగత్తునందు లేనందున యీశ్వరుడు జగదుపాదానము కాదనెదవా? ఉపాదానమునందుండు నిఖిలస్వభావములు వికారమునం దుండినచో ప్రకృతివికారభావమే లేక పోయెడిని. కాన ప్రకృతివికారములకు సర్వస్వభావానువర్తనముండవలయునను ప్రథమపక్షముహేయము. ప్రకృతియొక్క యత్కించిత్స్వభావము వికారమున కుండవలె నను ద్వితీయపక్షమున నీశ్వరస్వభావ మగుసత్తాస్వరూపమగు యత్కించి త్వభావము వియదాదులయందుండుటచే బ్రహ్మమునకు జగత్తునకు ప్రకృతివికారభావము సిద్ధించుటచే ద్వితీయపక్షము పరాస్తము. తృతీయపక్షమున నిఖిలప్రపంచ మీశ్వరప్రకృతిక మనెడి వాడిని గూర్చి “యేది చైతన్యము లేనిదో యేది యీశ్వరప్రకృతికము కాదు” అను యనుమానప్రమాణమును జూపలేను. ఇట “యథా”అని దృష్టాంత ప్రశ్న జనించును. అట్టిదృష్టాంతము లేదు. ఏలనః జగత్తునందుకదా యీశ్వరాప్రకృతిత్వమును సాధించుచుంటివి. అట్టిజగత్తు పక్షమేకాని సపక్షము కాదు. సపక్షమును దృష్టాం మియవలెను. అట్టి సపక్షము లేనందున దృష్టాంతము లేమింజేసి, విపక్షములేనందున వ్యతిరేక దృష్టాంతము లేమింజేసి యేదిచైతన్యము లేనిదో అను హేతువు అనుపసంహారత్వ మను వోషగస్త మగుటచే నాహేతువు ఆనీశ్వరత్వ ప్రకృతికత్వమును సాధింపనందున తృతీయపక్ష మపరాస్తము.

—: ఇటువైన బ్రహ్మము బగదుపాదానకారణ మనెడి యద్వైతులపై దోషవరంపర

— చూపబడుచున్నది . —

(1) చేతనము, శుద్ధము, శబ్దాదిహీనము నగు బ్రహ్మము, తద్విపరీతము అచేతనము, అశుద్ధము, స్థూలము సావయవము, పరిచ్ఛిన్నము, శబ్దాదిమత్తు యగు జగత్తున కుపాదానకారణ మగుచో కారోత్యుత్తికి (జగదుత్పత్తికి).

త్రికి) పూర్వము లేకపోయెడిది. కార్యోత్పత్తికి పూర్వములేకపోవుట మా కీర్షమే యనుట సత్కార్యవాది యగు యచ్చైతికి సంభవింపదు.

(2.) మఱియు పులయమునం దీశ్వరునితో యవిభాగమొందు జగత్తు (కార్యము) తన ధర్మములగు యశుద్ధత్వాదిధర్మములచే కారణమగు నీశ్వరుని దూషింపవలసివచ్చును. (అనగా పులయమున కార్య జాతము కారణరూపమున నుండినచో కార్యధర్మములగు యశుద్ధ్యాలు కారణమునందుగూడ యుండవలసివచ్చును.) అట్లుగనచో కారణమగు బ్రహ్మమున కశుద్ధ్యాదులు పోషింపబడెడివి.

(3.) మఱియు నీ యీశ్వరకారణవాదమున మఱియొకటిగూడ సంభవించుచున్నది. అది యేదనిన? పుంపంచ మంతయు పులయకాలమున బ్రహ్మముతో యవిభాగమును పొందినచో తిరిగి సృష్టికాలమున భోక్త భోక్తగానే, భోగ్యము భోగ్యముగానే జన్మించుటకు నియమకారణములేనందున భోక్తభోగ్యాదివిభాగముగ యుత్పత్తిలేకపోయెడిది.

(4) మఱియు నిఖలభోక్తలు పులయమునందు బ్రహ్మముతో నైక్యమును పొందినచో వాని కర్మలు కూడ బ్రహ్మమునందు లయముపొంది యుండ యట్టి భోక్తలు తిరిగి సృష్టికాలమున జనించుచో (కర్మరూపకారణము లయము పొందినందున యట్టి నియమకారణము లేకున్నను బ్రహ్మముతో నైక్యము పొందిన భోక్తలు జనించుచో) నియతకర్మము లేనట్టియు బ్రహ్మముతో నైక్యమును పొందినట్టి ముక్తులకూడ తిరిగి జనింపవలసివచ్చును.

(5) మఱియు నీజగత్తు పులయమునందు కూడ విభక్తము(వేరు) గనే యుండుననెదవా? అట్లుగనచో పులయమే లేకపోయెడిది. అని పరు డచ్చైతిని యయిదువిధముల నాక్షేపింప యచ్చైతి:—

• సమాధానము •

సృష్టిసమయమున కార్య మెట్లు కారణస్వరూపముగ నుండునో యట్లే యుత్పత్తికి పూర్వమునందు కూడ నుండెను. అని యూహింపబడుచున్నది.

పులయమునం దీశ్వరునితో, కార్యము యవిభాగమును పొందినచో తన ధర్మములచే నీశ్వరుని దూషించవలసివచ్చును. దూషించదనుటయందు దృష్టాంతము లేదని యచ్చైతిపై శిష్యుని దోషమునకు సమాధాన మేమనిన? మృత్యుకృతికములు వికారములు అయిన ఘటశరావా విభాగావస్థయం దుచ్చావచమధ్యమ పుభేదములు కలవైనను తిరిగి యవి నశించి కారణమగు మృత్తుతో యవిభాగమును పొందినవై కారణమగు మృత్తును కార్యధర్మములగు నుచ్చావచమధ్యమబ్రహ్మోదరములచే దూషించుచున్నవా? లేదు. అట్లే పులయమునందు జగత్తు బ్రహ్మముతో యవిభాగమును పొందినను కార్యధర్మములచే గారణ మగు బ్రహ్మమును దూషింపదు. అట్లు దూషించుచో కారణమునందు కార్యము కార్యధర్మముచే న్నితినే యొప్పవలసివచ్చును. అట్లుగనచో పులయమే లేకపోవలసివచ్చును.

మఱియు కార్యమునకు కారణానన్యత్వము పులయకాలమునందే కాదు. మూడు కాలములయందు కార్యము కారణానన్యమే (అనగా కారణముకంటె కార్యము వేరుగ లేదనుట.) ఈవిషయమునే “ఆత్మేవేదం సర్వం, సర్వంబ్రహ్మేవేదంపురస్తాత్, సర్వంఖర్షిదంబ్రహ్మ” ఇత్యాదిశ్రుతులుబోధించుచున్నవి. కార్యము కారణానన్యమైననుమాయావి తనచే ప్రసరింపజేయజడిన మాయచేమాయయవస్తువగుటవలనమూడు కాలములయందు డెట్లు సంబంధములేనివా డగునో కల్పితమగు గుణముచేగాని, దోషముచేగాని యధిష్ఠానమున కన్యథాత్వములేనందున యట్లే పరమాత్మయు సంసారమాయచే స్పృశింపబడదు.

మఱియు పులయమున భోక్తభోగ్యము లన్నియు యవిభాగమును పొందినచో తిరిగి సృష్టిసమయమున విభాగముగ నుత్పత్తి లేకపోవుననుమాక్షేపణయు సంభవింపదు. ఏలయన? సుషుప్తిసమాధులయందు స్వాభావిక మగు యవిభాగమును పొందినను మిథ్యాజ్ఞానము పోనందున తిరిగి ప్రబోధావస్థయందు పూర్వమువలె విభాగము సంభవించుచునే యున్నది. అట్లే పులయమునందుకూడ బ్రహ్మముతో యవిభాగమును కార్యజాతము పొందినను మిథ్యాజ్ఞానము పోనందున తిరిగి యా మిథ్యాజ్ఞానమువలననే భోక్తభోగ్యవిభాగముగ సృష్టిసంభవించును. కాన పూర్వోక్తమగు భోక్తభోగ్యవిభాగము సృష్టిసమయమున పోషింపకపోయెడిది యనెడి దోషము పరాస్తము. పునరుత్పత్తిని గూర్చి మిథ్యాజ్ఞానము కారణ మని చెప్పటచే యోగులకు సమ్యక్జ్ఞానముచే మిథ్యా

గీ॥ మత్తః పరతరం నాన్య త్కించి దస్తి ధనంజయ !

మయి సర్వ మితం పోతం సూత్రే మణిగణా ఇవ ॥

॥౭॥

ప ద వి భా గ ము :—

మత్తః- పరతరం- న- అన్యత్- కించిత్- అస్తి- ధనంజయ- మయి- సర్వం- ఇదం- పోతం- సూత్రే- మణిగణా-ఇవ॥

ప్రతిపదార్థము :— హేధనంజయ! = ఓయర్జునుడా!; మత్తః = నాకంటె; (పరమేశ్వరునికంటె) పరతరం = శ్రేష్ఠతరమగు; అన్యత్కించిత్ = వేరగునట్టియేదోయొకానొక కారణము; నాస్తి = లేదు; సూత్రే = త్రాడు నందు; మణిగణాఇవ = మణిసముదాయమువలె; మయి = నాయందు; ఇదం = ఈజగత్తు; పోతం = అనుసూత్రము; ॥౭॥ జ్ఞానము పోయిన దగుటచే మిథ్యాజ్ఞాన కారణము లేమిఁజేసి ముక్తులు తిరిగి పుట్టవలె నను శంకయు తొలగింపబడెను.

మఱియు జగత్తు యచేనత్వ అశుద్ధాత్వాది ధర్మములచే బ్రహ్మవిలక్షణ మగుటవలన బ్రహ్మప్రకృతికము జగత్తుకానేరదనియు, ప్రధానమే జగత్ప్రకృతి యని యంటివే! శబ్దదులుగల జగత్తుశబ్దాదులు లేని సాంఖ్యపరికల్పిత ప్రధానముకంటె విలక్షణ మగుటచే ప్రధానముమాత్ర మెట్లు జగత్ప్రకృతి యగును. అను నాక్షేపము సాంఖ్యులకు పోష్ఠించుచుండ యద్వైతులనే సాంఖ్యులు యాక్షేపించుట యెట్లు పొసగును.

కాన యీశ్వరుడే జగదుపాదాన మనెడి పక్షమే యుక్తియుక్తము. శుక్తిస్మృతిపురాణేతిహాసతాత్పర్య సిద్ధము. దీనినే ముముక్షువు లంగీకరింపదగినది.

ముఖ్యము సంభవించుచుండ యౌపచారి కాశ్రయణ మనుచితమగుటవలన “చేతనకర్తృకమగు యీక్షణాది కము ప్రధానమునం దౌపచారిక మను శంకయు తొలగింపబడెను. “పీయం దేవతైక్షత హస్తాహ మిమాన్సిస్తా” దేవతా అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి” ఇత్యాదిస్థలములయందు పరమేశ్వరునకు జీవస్వరూపముగ ప్రవేశము క్రూరమాణ మగుటవలన “మృదబ్రవీ” దిత్వాదికమగు శుక్తిచే మృదాద్యభిమానదేవతలే, వాగాద్యభిమానదేవతలే, వదనసంపదనాదులయందు, చేతనోచితవ్యవహారములయందు చెప్పబడుచున్నవి. “కూలం పితృషతి” అనుస్థలమున కూలాధిష్ఠానదేవతదే పతనేచ్ఛ యని గృహింప నగును. ఈశ్వరునకు జగదుపాదానత్వము “ప్రకృతిశ్చ పృథ్విజ్ఞాదృష్టాంతామహోధాత్” అను సూత్రమున సాధింపబడెను. ఈవిషయ మంతయు సూత్రభాష్యమున స్పష్టము. ॥౭॥

నీ ల క ణ థీ య ము :— ఈసర్వభూతములు తేత, తేత్త, జ్ఞానరూపములగు పరాపరప్రకృతులు యుత్పత్తిలయస్థానములగు గలవి యని తెలిసికొనుము. పాతంజలలకువలె నీపరాపరప్రకృతులు రెండును యీశ్వరునికంటె వేరా? అను శంకకు సమాధానముగ వేరుకాగని ప్రతిపాదించుచుండెను. జడా జడరూపము, స్వస్వప్రకృతిసహితము నగు ఈజగత్తున కుత్పత్తిస్థానమును, అట్లే లయస్థానమును నేనే. కాన నారెండు ప్రకృతులుగూడ నాకంటె నతిరిక్తములు కావు.

— ౭వ అధ్యాయము ౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు .—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము :— స్వాప్నికపదార్థములనుగూర్చి స్వప్న దృష్టకంటెను, మాయక (వింద్ర)జాలిక పదార్థములనుగూర్చి వింద్రజాలికునికంటెను, శుక్తజ్ఞానకల్పితం బగు రజతమును గూర్చి శుక్తికలావచ్చిన్న చైతన్యముకంటె వేరే కారణము లేనటుల నిఖిలదృశ్యాకారముగ బరిణమించు మాయ కధిష్ఠానము, సర్వభాసకము, సమూపముచేతను స్ఫురణరూపముచేతను సర్వాననుసూత్రము, స్వప్రకాశపరమానం

శాంకరభాష్యమ్:—

యత స్తస్మా స్మృతః పరమేశ్వరా త్వరతర మన్య త్కారణాంతరం కించి న్నాస్తి న విద్యతే, అహమేవ జగత్కారణ మిత్యర్థః। పేథనంజయ! యస్మా దేవం తస్మా స్మయి పరమేశ్వరే సర్వాణి భూతాని సర్వ మిదం జగ త్స్మృత మనుశ్శూత మనుగత మనుషిధమ్ గృధిత మిత్యర్థః। దీర్ఘతన్త్రము పటవ త్సూత్రేచ మణిగణా ఇవ॥

12॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

అక్షరము, పరము అనుటచే ప్రధానముకంటె పురుషుడు పరముగ నున్నటుల పరమేశ్వరుని కంటె పరముగ నేదో యొకటుండవచ్చుననిశంకింపజనదు. పరాపర ప్రకృతిద్వారా ఈశ్వరునకు సర్వజగత్కారణత్వ మిదివరకే చెప్పబడిన దగుటవలన పరమేశ్వరునికంటె వేరుగజగత్కారణమేదియు లేదు. అనగా నీశ్వరుడే సర్వజగత్కారణమని యర్థము. ఈశ్వరునికంటె వేరుగ దచైతన్యఘనము, పరమార్థసన్మాతృస్వరూపము నగు నాకంటె వేరుగ పరమార్థసత్యరూప మగు నది యేదియు లేదు. ఓయర్జునా! నాయందు కల్పితమైనది పరమార్థముచే నాకంటె వేరు కాదు. ఈవిషయమే “తదనన్యత్వ మారంభణశబ్దాదిభ్యః” అను బ్రహ్మనూత్రముచే స్పష్టముగ జెప్పబడెను. (ఈవాక్యముమధుసూదనసర్వ తులది కాని శ్రీకృష్ణపరమాత్ముడి కాదు) వ్యవహారదృష్టిచే సమూహము, స్ఫురణరూపము నగు నాయందు యీజడప్రపంచమంతయు గృధితము. నానత్రచేతనే సమూహమువలె, నాస్ఫురణరూపముచే ప్రకాశించుచున్నది వలె మాయామయమగు వ్యవహారము కొఱకు కల్పింపబడుచున్నది. సర్వము చైతన్యమాత్రగృధిత మనుటలో “నూత్రేమణిగణా ఇవ” అనునది దృష్టాంతము. నూత్రమునకు మణిసమూహము గుచ్చబడినటుల నాయంకి జగజ్జాలము గుచ్చబడినది. లేక, “నూత్రే” స్వప్నదృష్ట, తైజసుడు నగు హిరణ్యగర్భునియందు స్వప్న పోత్రములగు మణిగణములవలె జగత్తు నాయందు పోత్రమైనది. (ఇది సర్వాంశయందు దృష్టాంతము) కొందరు “పరమత స్నేతూస్మానసంబన్ధభేదవ్యవదేశేభ్యః” పరమాత్మ స్నేతూ, స్మాన, సంబంధ, భేదవ్యవదేశములవలన జగత్తుకంటె వేరు. అను పూర్వపక్షనూత్రముచే చెప్పబడిన పూర్వపక్షమునకు సమాధానముగ నీశ్లోకమును వ్యాఖ్యానించిరి. ఓధనంజయ! సర్వజ్ఞుడు, సర్వశక్తులుకల, సర్వ కారణరూపమైన నాకంటె ప్రశస్యతరము, సర్వజగత్తునకు సృష్టిసంహారములకు స్వతంత్రకారణము అగునది మఱియొకటి లేదు. కాన సర్వ కారణమగు నాయందే యీ కార్యజాతమంతయు గృధితము, ఆన్యత్ర గృధితము కాదు. “నూత్రేమణిగణా ఇవ” అను దృష్టాంతము సువర్ణముందు కుండలము గుచ్చబడినటుల గృధననూత్రమునందే దృష్టాంతము. కారణత్వమున దృష్టాంతము కాదు.

॥2॥

శంకరానందీయము :— కొందరు బ్రహ్మముకంటె వేరుగ జగత్కారణమును కల్పించి యట్టి కారణమే జగదాధారమని శ్రుతివిరుద్ధముగ వర్ణించుచుండిరి. అట్టి మతమును నిరసించుచు నిఘింజగదాధారము పరమేశ్వరుడ నగు నేనే యని “మత్తః” అను శ్లోకముచే చెప్పబడుచుండెను.

ప్రకృతి యుపాధిగ కల సత్యజ్ఞానానందరూపమగు పరమేశ్వరుని కంటె భిన్నముగ జగత్తునకు సాంఖ్యపరికల్పితప్రధానముకాని, తార్కికపరికల్పితపరమాణువులుకాని, వేరొక కారణముకాని లేదు. అట్టి కారణము లుండుటయందు ప్రమాణము లేదు. “యతో వా ఇమానిర్భూతాని జాయంతే” ఇత్యాదిశ్రుతులే ప్రమాణమునెదవా! “ఈక్షతే రాక్షసమ్” ఇత్యాద్యధోకరణసమూహముజగత్కారణము చేతనమే యని ప్రతీపాదించుట చేతను, ప్రధానాదికము జగత్కారణమని శ్రుతులయందు లేకపోవుటచేతను “య స్సర్వజ్ఞ స్స సర్వవిత్”

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

జగత్కారణము లేదనుటయందు హేతువేమనిన? ఓయర్జునా! సూత్రమునందు మణిగణము గుచ్చబడినటుల, తంతువులయందు పటము ఓతపోతమువలె నాయం దీనిఖలప్రపంచ మను సూత్రము, (ఓతపోతము.) అనగా సూత్రములేనిదే మణిగణము మాలాకారమున స్థితిని బొందనటుల నీజగము నాయం దనుసూత్రముకానిదే స్థితిని పొందజాలదు. తంతువులయందు

“యస్య జ్ఞానమయం తపః” “ఏష సర్వేశ్వర ఏష సర్వజ్ఞ ఏషోఽన్తర్యామ్యేష యోని స్సర్వస్య” “ప్రభవా ప్యయా హి భూతానాం” ఇత్యాదిశ్రుతిప్రసిద్ధమగుటవలన చేతనుడను, సర్వజ్ఞుడను నగు నేనే సర్వజగత్కారణము. మఱియు “కస్మి న్సర్వే సంప్రతిష్ఠితా భవన్తి” (దేనియందు ప్రపంచమంతయు లెస్సగ ప్రతిష్ఠిత) మనుపూర్వ ననుసరించి (ఉపకృమించి) శ్రుతిచేతనే రసాతలము మొదలు బ్రహ్మలోకపర్యంతమగు నిఖల లోకములు బ్రహ్మమునందు మణులువలె ఓతములు, పోతములు (పడుగు, పేకవలె నున్నవి) యని చెప్పటవలన జగత్తునకు ప్రధానము కాని, ఆణువులుకాని యాధారము కాదని చెప్పటకు, నేనే సర్వాధారమని “మయి సర్వ మిదం పోతం” అను దానిచే చెప్పచుండెను.

జగత్కారణము, జగదధిష్ఠానము అగునాయందే చరాచరాత్మకమగు నవ్యాకృతాదిసూక్ష్మాంతనిఖలజగత్తు తన్తువులయందు పటమువలె, సూత్రమునందు మణిగణమువలె ఓతము (అనుగతము). అనగా నాసత్తనే యనుసరించి సత్తకలచై యుంటున్నది. కాని వేరుగ మాత్రము లేదు.

మణికాధారమగు సూత్రమునకు, ఆ సూత్రమునందు గుచ్చబడిన మణులకు యెట్లు భేద మున్నదో అట్లే నీయందు పోతమైన జగత్తునకు, జగత్తున కాధారమగు నీకును భేద ముండుటన్యాయమని శంకింపజనదు.

సూక్ష్మబుద్ధికలవారలకు సూత్రమునకు, మణులకు భేదము కన్పట్టినను సూక్ష్మబుద్ధికలవారలు యుక్తిచే విచారించినసూత్రమణులకు భేదము కన్పింపదు. అది యెట్లనిన? ఆధారాధేయములగు సూత్రమణిగణములు రెండింటియందుండు ధర్మము భౌతికత్వ మొకటియే కాన నారెండును భౌతికములే. అనగా భౌతికత్వధర్మముచే నొకటియే కాని రెండు కావనుట. అచట రూప వ్యవృత్తలచే చేయబడు భేద మున్నదనెదవా? అట్టి భేదము మూఢవ్యవహారముకొఱకు కల్పితమగుటచే నపాప్రమాణికము. కాన రూపత్వస్వరూప మగు ధర్మవిశిష్టము లన్నియు రూపత్వధర్మపురస్సరముగ నేకమే. అందువలన యంతట యేకత్వము సిద్ధించుచున్నది. కాన వాటి విశేష మాపాధక మగుటవల్ల వాటియందు మిథ్యాత్వము సిద్ధించుచున్నది. చిత్రపటమునందు గూడ సంతట యనుగతమగు రూప మొకటియే కాన్పించుటవలన భౌతికత్వసామాన్యధర్మము భౌతికము లన్నిటియందు దనుగతమగుటవలన నట్టి భౌతికత్వధర్మవిశిష్టములగు భౌతికము లన్నిటికి యేకత్వ ముపపన్నమగుటచే “సర్వ మిదం భౌతికం” (యీసర్వము భౌతికమే) అని యంతట భౌతికప్రత్యయము జనించుచుండ నట్టితరి వ్యక్తివిశేష కల్పితప్రత్యయము జనింపనందున, “అయం సమదృః” (ఇది సమదృశము) అను ప్రత్యయస్థలమున తరంగ ఛేదబుద్ధదప్రత్యయములు జనింపనందున ప్రధానము గృహీత మగునో యప్రధానగ్రహణ మయుక్త మనున్యాయమున వ్యక్తివిశేషకృత మగు భేదము సిద్ధింపదు. యెట్లుభూమియొక టైనను తేత్రము; గృహము, అను కల్పనచే భేదవ్యవహారమో అట్లే భౌతికత్వధర్మముచే సూత్రమణిగణ మేకమేయైనను వ్యవహారముకొఱకు సూత్రాదులయందు సూత్రమని మణిగణమని భేదము కల్పితము. భేదము కల్పితము కాన వాస్తవికము కాదు.

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని: -

పటము ఓ త పో త ము కా ని దే స్థితిని పొందజాల నట్లు యీజగమునకు నే నాధారుడను గానిచో నీజగము స్థితిని పొందజాలదు. ఈచెప్పటవలన దేలిన యాశయ మేమి? ఆధారము లేనిచే ఆధేయము పంభవింపనందున నన్ను విడచి యీజగమే స్థితి నొందజాలదు. కాన నిఖల జగమున కాధారుడను, కారణుడను నేనే (పరమేశ్వరుడే). నాకంటె వేరుగ జగదాధారము, జగ త్కారణము లేదని యాశయము.

1211

కల్పితభేదమే వాస్తవిక మగుచో నూత్రమణిగణములందు భౌతికత్వము లేకపోయెడిని. మఱియు భేద మనునది విచారించినచో నిట్టిది భేదమని నిరూపించుటకు శక్యము కానందున నేకత్వమునే యంగీకరించి తీరవలెను. దృష్టాంతమున నూత్రమణిగణముల నేకత్వ మంగీకరించినట్లు బ్రహ్మజగత్తుల నేకత్వ మంగీకరించి తీరవలెను. అట్లు కానిచో “బ్రహ్మైవేదం సర్వం” అనెడి బ్రహ్మజగత్తుల కద్వైతము బోధించెడి శ్రుతులకు విరోధము పొందినది.

1211

భాష్యోక్త ర్న దీ పిక : - పరాపరప్రకృతిద్వారమున నేనే యీజంగమస్థావరాత్మకమగు జగత్తున కభిన్ననిమిత్తోపాదాన మగుటవలన నాకంటె నితరమగు కారణాంతర మేదియు యీజగత్తునకు లేదు. నేనే యన్నింటికంటె పరుడను, జగత్కారణుడను. పరమేశ్వరునికంటె వేరుగ జగత్కారణము లేదని చెప్పటవలన “పర మత స్సేతూన్మానసంబంధభేదవ్యపదేశేభ్యః” ఈయాత్మ “సేతుః” సేతువు యొక్కయు, “చతుష్పత్” నాలుగుపాదములుకలదని యున్మానముయొక్కయు, “సతా సోమ్యతదాసంపన్నో భవతి” అని సత్సంబంధముయొక్కయు, “అథ య ఏహౌస్తరాదిత్యే య ఏహౌస్తరాదీణి” అని భేద ములయొక్క వ్యపదేశములవలన బ్రహ్మముకంటె వేరుగ మరియొకటి సిద్ధించుచుండ “మత్తః పరతరం నాన్య త్సిచ్చి దన్తీ ధనంజయ” అని చెప్పట యెట్లుపొనగు ననెదవా!

“పర మత స్సేతూన్మానసంబంధభేదవ్యపదేశేభ్యః” అను నూత్రము పూర్వపక్షనూత్రము. యీ నూత్రమువలన పైపూర్వపక్షము పొందిన దీనిని ఖండించుటకొరకు “సామాన్యాత్తు” “బుద్ధ్యర్థః సాదవత్” “స్థానవిశేషా త్పుకాశాదివత్” “ఉపపత్తేభ్య” “తథాన్యప్రతిషేధాత్” “అనేన సర్వగత త్వమామామశబ్దాదిభ్యః” అను నూత్రములను వ్యాసభగవానులు రచయించెను. “సామాన్యాత్తు” అను నూత్రమునందుకల “తు” అను శబ్దమునకు పైపూర్వపక్షవిషయము సంభవింపదని యర్థము. ఎందువలననినః బ్రహ్మముకంటె వేరుగ మఱియొకటి యుండుటయందు ప్రమాణము లేమింజేసి బ్రహ్మముకంటె భిన్నముగ నేదియు లేదు. ఈమాడబడు నిఖలప్రపంచముయొక్క జన్మస్థితిలయములు బ్రహ్మమునుండియే యగు చున్నవని “జన్మాద్యస్య యతః” అను నూత్రముచే నిర్ధారణ చేయబడెను. మఱియు కార్యమునకు కారణానన్యత్వము “తదనన్యత్వ మారంభణశబ్దాదిభ్యః” అను నూత్రముచే నిర్ధారించబడెను. మఱియు “సదేన సోమ్యేద మగ్రా అసీ దేకమేవాద్వితీయం” అను శ్రుతిచే నవధారణమువలనను, ఏకవిజ్ఞానముచే సర్వవిజ్ఞాన ప్రతిజ్ఞవలనను బ్రహ్మముకంటె వేరుగ నస్తువు లేదు. “అయ మాత్మా స సేతుః” అను శ్రుతి బ్రహ్మము సేతువని చెప్పటచే బ్రహ్మవ్యతిరక్తము కలదని యాక్షేపింపరాదు. సేతుసామాన్యమువలన సేతుశబ్దము బ్రహ్మమునందు ప్రయుక్తము. జగత్తును, జగన్మర్యాదలను ధరించుటయే సేతుసామాన్యము. కాన సేతువు

వంటి నేతువు అని ప్రకృతమైన యాత్మ స్తుతింపబడుచుండెను. “చ తు హ్మత్” అని యున్మానవ్యపదేశము వలన బ్రహ్మకృతిరిక్తము కలదని శంకింపజనదు. బ్రహ్మప్రతికము లగు మన ఆకాశములలో అధ్యాత్మ్యముగు మనస్సునకు వాక్కు, ప్రాణము, చక్షుస్సు, శోత్రము అని నాల్గుపాదములు, అధిదైవముగు నాకాశమునకు అగ్ని, వాయువు, సూర్యుడు ఓక్కులు అని నాల్గుపాదము లెట్లుపానననిమిత్తము కల్పితములలో యట్లే “బుద్ధ్యర్థః పాదవత్” బ్రహ్మమునకు నాల్గుపాదములు “చ తు హ్మత్” అని యుపాసన నిమిత్తము కల్పితములు. లేక కార్వాపణపాదవిభాగము (తులము, అరతులము,) ఎట్లు వ్యవహారముకొఱకు కల్పితమో అట్లే బ్రహ్మమునకు పాదములు “చ తు హ్మత్” అని వ్యవహారముకొఱకు కల్పితములు.

సంబంధవ్యపదేశమువలనను, భేదవ్యపదేశమువలనను పరమేశ్వరునికంటె వేరుగ వస్తువున్నదను శంకయు సంభవింపదు. ఆ సంబంధభేదవ్యపదేశములు యొకనస్తువునకే స్థానవిశేషము ననుసరించియుపపన్నములు, బుద్ధ్యాద్యుపాధిస్థానవిశేషసంబంధమువలన స్వప్న జాగరితములయందు విజ్ఞానముయొక్కయు, సుషుప్తియందు బుద్ధ్యాద్యుపశమముండ యే యుపశమము కలదో అది పరమాత్మతో సంబంధమని యుపాధి ననుసరించి పరమాత్మయందు సంబంధ మాపచారికము. కాని మితత్వము ననుసరించి కాదు. అట్లే భేదవ్యపదేశముకూడ నుపాధిభేదము ననుసరించియే కాని స్వరూపభేదము ననుసరించి కాదు. ఈ విషయమున దృష్టాంతమును “ప్రకాశవత్” అనుదానిచే జెప్పెను. ఒక్కటైన సూర్యప్రకాశకు సూచీపాశాద్యుపాధుల ననుసరించి సంబంధభేద వ్యపదేశములలో యట్లే బ్రహ్మమునందుకూడ సంబంధభేదవ్యపదేశములు సంభవించును.

బ్రహ్మమునకు సంబంధాదివ్యపదేశము ముఖ్యమే యను శంకను తొలగించుటకు “ఉపపత్తేశ్చ” అను సూత్రము చెప్పబడెను. సంబంధాదివ్యపదేశ ముపచారమనుటయే యుపపన్నము. కాన ముఖ్యమనరాదు. ఇట్లు పరపక్షమున నేత్యాదివ్యపదేశములను మధించి మరియొక హేతువుచే స్వపక్షము నుపసంహరించుచుండెను. “స ఏవాధస్తా దహ మేవాధస్తా దాత్మైవాధస్తా త్వ ఏవోపరిష్టా త్వర్వం తం పరాదాత్ యోఽన్యత్రా త్మన స్సర్వం వేద బ్రహ్మైవేదం సర్వం నేహ నానాస్తి కించన యస్మా త్పరం నాపర మస్తి కించి దేత ద్బ్రహ్మైత్యుత్తార్వ మనపర మనస్తర మభావ్యామ్” ఈ మొదలగు బ్రహ్మప్రకరణమందున్న వాక్యములకు మరియొక తీరున యగము చెప్పట పొసగనందున యావాక్యములన్నియు బ్రహ్మముకంటె వేరుగ మరియొక వస్తువును వారిరుచున్నవి. సర్వాస్తరశ్రుతివలన పరమాత్మకు మరియొక యంతరుడు లేడని నిశ్చితమగుచున్నది. ఈనేత్యాది వ్యపదేశనిరాకరణచేతను, బ్రహ్మముకంటె యితరుడు లేడని చెప్పబడెను అత్మకు సర్వగతత్వము సిద్ధమగుచున్నది. “యావాన్వాఽయ మాకాశ స్తావా నేషాన్త ర్న్మదయ ఆకాశః” “ఆకాశవ త్సర్వగత శ్చ నిత్యః” “జ్యాయా ద్వివో జ్యాయా నంతరిక్షాత్” “నిత్యః సర్వగత స్థానః” ఇత్యాది శ్రుతులు పృథులు, వ్యాయములు బ్రహ్మమునకు సర్వగతత్వమును బోధించుచున్నవి. ఓయర్జున! దిగ్విజయమున, ఉత్తరగోగ్రహమునందు భీష్మాదిక్షత్రియపుంగవులను జయించి ధనమును తీసుకువచ్చిన నీకంటె యిట్టి కర్మను చేసినవా డెటులలేడో అట్లే నాకంటె వేరుగ యితరమగు జగత్కారణయ లేదని నూచించుటకు “ధనంజయు” అని సంబుద్ధిని ప్రయోగించెను. కాన పరమేశ్వరుడైన నగు నాయం దీభంగమస్సావరాత్మక నిఖిలజగత్తు సూత్రమునందు మణిగణములువలె ప్రోతము. గుచ్ఛిభుడినది. ఈచెప్పచే జగత్స్థితి హేతుత్వము కూడ బ్రహ్మమునకే చెప్పబడెను.

గీ॥ రసోఽహ మప్పు కాన్తేయ! ప్రభాఽస్మి శశిసూర్యయోః ।

ప్రణవ స్సర్వవేదేషు శబ్దః ఖే పౌరుషం నృషు ॥

॥౮॥

పదవిభాగము:— రసః-అహం-అప్పు-కాన్తేయ! -ప్రభా-అస్మి-శశిసూర్యయోః-ప్రణవః-సర్వవేదేషు-శబ్దః-ఖే-పౌరుషం-నృషు॥

॥౯॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ము:— హేకాన్తేయ! =కున్తి పుత్రుడవగు ఓయర్జునా! అహం =నేను; అప్పు =ఉదకముల యందు; రసః =రసస్వరూపుడనై; అస్మి =అయితిని; ఈపదమపకృష్టము; శశిసూర్యయోః = చంద్రసూర్యుల యందు; ప్రభా = ప్ర కాశస్వరూపుడనై; అస్మి =అయితిని, (అస్మి అనుపదముత్తరత్ర అనువృత్త ము.) సర్వవేదేషు = నిఖిలవేదములయందు; ప్రణవః = ప్రణవస్వరూపుడనై, అస్మి = అయితిని; ఖే = ఆ కాశమునందు; శబ్దః = శబ్దస్వరూపు డనై; అస్మి = అయితిని; నృషు = మనుష్యులయందు; పౌరుషం = పురుష కారమై; అస్మి = అయితిని॥

॥౧౦॥

శాంకరభాష్యము:—

కేన కేన ధర్మేణ విశిష్టే త్వయి సర్వమిదం ప్రోత మిత్యుచ్యతే, రసోహ మపాంయస్సారస్స రస స్తస్మిన్ ప్రభూతేనుయ్యాపఃప్రోతా ఇత్యర్థః, ఏవం సర్వత్ర । యథాహ మప్పు రసవం ప్రభాఽస్మి శశి

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని: —

జలము మొదలగునవి రసాదులయందు ప్రోతములని లోకప్రసిద్ధి యుండ సీయందుప్రోత ము లని చెప్పట యెట్లు పొసగును? నీయందే ప్రోతములగుచో యేయే ధర్మముతోగూడిన నీయందు ప్రోతములనెదవా! ఓయర్జునా! ఉదకములలో సారమగు మధురరసమే నేను. అట్టిమధు రరసస్వరూపమగు నాయందే యుదకములు ప్రోతములు. ఇట్లే మున్ముందుకూడ యన్వయింప

— • ౭వ అధ్యాయము ౮వ శ్లోక వ్యాఖ్యానవిశేషములు • —

మ ధు నూ ద స ర స్వ తీ య ము:— అబాదులు రసాదులయందు ప్రోతములని ప్రసిద్ధియుండ సీయందు యానిఖిలజగత్తు యెట్లు ప్రోతమని శంకింపజనదు. రసాదిస్వరూపము నేనే కాన నాయందుప్రోత మని చెప్పట యసంగతము కాదని “రసోఽహ మప్పు కాన్తేయ” అనుశ్లోకము మొదలు యయిదు శ్లోకము లచే జెప్పుచుండెను.

మధురరసము తన్మాత్రస్వరూపము నిఖిలజలములకు సారభూతము, కారణభూతము, విఖిలజలములయం దనుగతము ఆగు మధురరసము నేనే.. ఓయర్జునా! అట్టి మధురరసస్వరూపమైన నాయందు నిఖిలజలములు ప్రోతములు. ఈ విధాతీత్యానముకొల కుపదేశింపఁబడుచున్నదని యభినివేశమును మాత్రము పొందవలదు.

అట్లే చంద్రసూర్యులయందుగల ప్రకాశయు నేనే యయి యుంటిని. ప్రకాశసామాన్యరూపమైన నాయందే చంద్రసూర్యులు ప్రోతములు.

అట్లే సర్వవేదములయం దనున్మాతమైన ఓంకారము నేనే. అట్టి ఓంకారస్వరూపమగు నాయందే సర్వవేదములు ప్రోతములు.

అట్లే యా కాశమునం దనున్మాతమైన పుణ్యశబ్దము నేనే. అట్టి పుణ్యశబ్దస్వరూపమగు నాయందే యా కా శము ప్రోతము.

అట్లే మనుష్యులయం దనున్మాతమైన పురుషత్వసామాన్యమునేనే. అట్టి పు రు ష త్వ సా మా న్య రూ పమగు నాయందు నిఖిలపురుషులు ప్రోతములు. ఈ విషయములన్నియు బృహదారణ్యకొపనిషత్ప్రతిపాదిత మైన దుందుభ్యాదిదృష్టాంతములచే జూడనగును.

॥౧౧॥

శాంకరభాష్యమ్:—

సూర్యయోః ప్రణవ ఓంకార స్సర్వవేదేషు తస్మిన్ప్రణవభూతే మయి సర్వే వేదాః ప్రోతాః, తథా ఖ ఆకాశే శబ్ద సాస్వరభూత స్తస్మిన్మయి ఖం ప్రోతం । తథా పౌరుషం పురుషస్వభావో, యతః పుంబుద్ధిః నృషు తస్మిన్మయి పురుషాః ప్రోతాః ।

॥౮॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

దగును. ఎట్లు నేను యుదకముల మధురరసస్వరూపమో యట్లే నేనుచంద్రసూర్యులయందు గల ప్రభాస్వరూపము. కాన యట్టి నాయందు చంద్రసూర్యులుప్రోతములు. అట్లే సర్వవేదములయందు ఓంకారము సారభూతము. అట్టి సారభూతమగు ఓంకారస్వరూపమైన నాయందు సర్వవేదములు ప్రోతములు. అట్లే యాకాశమునందు సారభూతమైనది శబ్దము. అట్టి సారభూతమగు శబ్దస్వరూపమైన నాయందే యాకాశము ప్రోతము. అట్లే పురుషులయందు గల పురుషభావము (పుంబుద్ధి) కలదో యట్టి పుంస్త్రసామాన్యరూపమగు నాయందే తదుపాదాన మగుటచే తత్త్వ భావము కలవారగుటవలన పురుషవిశేషములన్నియు ప్రోతములు.

॥౮॥

శంకరానందీయము:— బ్రహ్మజగత్తుల కేకత్వ ముండుటవలననే “యదగ్నే రోహితగం తూపం లేజస స్తద్రూపం య చ్యుక్లం తదపాం య త్క్రష్ణం త దన్న స్యాపాగా దగ్నే రగ్నిత్వం వాచారం భణం వికాలో నామధేయం త్రిణి రూపా జీత్యేవ సత్యం య దాదిత్యస్య రోహితం రూపం” ఇత్యాది శ్రుత్యుక్తప్రకారముగ రసప్రభాప్రణవాదిరూపముచే కారణస్వరూపముగ నున్న జలాదులకు పరమాత్మాభిన్నత్వసిద్ధికొనుట అబద్ధమగుటకు తనకంటె వేరుగ సత్తాభావమును “రసోఽహం” అని మొదలుకొని కొన్నిశ్లోకములచే జెప్పవలసిందేను.

ఓ కాశ్ఠేయ! ఉదకములయందు నేను రసస్వరూపముగ నుంటిని. కాన నుదకములు తమకు కారణము రసాత్మకమునగు నాయందు ప్రోతములు. అనగా మృత్కార్యమగు ఘటము మృత్ప్రరూపముతో మృత్తునందుండుట ప్రత్యక్షసిద్ధము. అట్లే యుదకములు గూడ నాస్వరూపమై, మదేకసత్తకలవై నాయందుంటున్నవి. వేరుగ లేవని యర్థము.

అట్లే చంద్రసూర్యులలోగూడ నేను ప్రభాస్వరూపమైతిని. చంద్రసూర్యులకు కారణమైన ప్రభాస్వరూపముచే చంద్రసూర్యులయందుంటిని. కాన ప్రభాస్వరూపము, చంద్రసూర్యులకు కారణమునగు నాయందు చంద్రసూర్యులు ప్రోతములు. అనగా చంద్రసూర్యులు మదేకసత్తకలవారై నాస్వరూపముతో నాయందే యుండిరి. నాకంటె వేరుగ లేరని యర్థము.

ఋగ్యజుస్సామాధర్వణాది నిఖిలవేదములయందు నేను ప్రణవస్వరూపముతో నుంటిని. సర్వవేద కారణము, ప్రణవస్వరూపమునగు నాయందు సర్వవేదములు ప్రోతములు. అనగా సర్వవేదములు మదేకసత్తకలవై ప్రణవస్వరూపమైన నాయందే యుంటున్నవని యర్థము.

ఆకాశమునందు తత్కారణమగు శబ్దస్వరూపముతోనుంటిని. ఆకాశ కారణము, శబ్దాత్మకమునగు నాయందు ఆకాశము ప్రోతము. అందువలన మదేకసత్తకలవై నాస్వరూపముచేతనే యాకాశము నాయందే యున్నది.

మనుష్యులయందు గల పౌరుషము (పుంబుద్ధి) నేనే యయితిని. అనగా నేలక్షణముచే “ఇతడు పురుషుడు” అని తెలియబడునో అట్టి పౌరుషస్వరూపమైన నాయందు పురుషులు ప్రోతములు. మదేకసత్తకలవారై, మదభిన్నులై నాయందే యుండిరని యర్థము.

గీ॥ పుణ్యో గన్ధః పృథివ్యాం చ తేజ శ్చాస్మి విభావసౌ ।

జీవనం సర్వభూతేషు తపశ్చాస్మి తపస్విషు ॥

॥౯॥

ప ద వి భా గ ము :— పుణ్యః-గన్ధః- పృథివ్యాం- చ-తేజః- చ- ఆస్మి- విభావసౌ-జీవనం- సర్వ భూతేషు- తపః- చ- ఆస్మి- తపస్విషు. ॥౯॥

పృ తి ప దా ర్థ ము :— పృథివ్యాం=భూమియందు గల; పుణ్యో గన్ధః=సురభిగంధస్వరూపము; ఆహం=(ఈపదము పూర్వశ్లోకమునుండి యనువృత్తము) నేను; ఆస్మి=అయితిని; విభావసౌ=ఆగ్నియందు గల; తేజః=తేజస్వరూపము; ఆహం=నేను; ఆస్మి=అయితిని, సర్వభూతేషు=నిఖిలభూతములయందుగల; జీవనం=చ=అమృత మనెడి యన్న రసస్వరూపమై; ఆహం=నేను; ఆస్మి=అయితిని; తపస్విషు=తపశ్శాలరయందుగల; తపశ్చ=చిత్త కాగ్ర్యాదితపస్వరూపమై; ఆస్మి=అయితిని; ॥౯॥

శాంకరభాష్యమ్:—

పుణ్య ఇతి । పుణ్య స్సురభిగంధః పృథివ్యాం చాహం తస్మి న్మయి గన్ధభూతే పృథివీ పోతా । పుణ్యత్వం గన్ధస్య స్వభావత ఏవ, పృథివ్యాం దగ్ధిత మబాదిషు రసాదేః పుణ్యత్వోపలబ్ధాణాం । అపుణ్యత్వం తు గన్ధాదీనా మవిద్యాధర్మాద్యపేక్షం సంసారిణాం భూతవిశేషసంసర్గని

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

“మయి సర్వ మిదం పోతం” అనుదానినే ప్రకారాంతరమున “పుణ్యః” అను శ్లోకము చే జెప్పబడినది.

పృథివియందు యేసురభిగంధము కలదో యట్టి పుణ్యగంధస్వరూపమయిన నాయందు పృథివి పోతము. పృథివియందు గల గంధమునకు పుణ్యత్వము స్వభావసిద్ధమే (అనగా పృథివికి సురభిగంధము స్వభావసిద్ధమే యని యాశయము.) అట్లే జలాదులయందు గల రసమునకు మౌఢ్యము స్వభావసిద్ధమే యని “పుణ్యోగన్ధః” అను దానిచేతనే చెప్పవచ్చును. ఇక గంధాదుల

—• ౭వ అధ్యాయము ౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు •—

మ ధు నూ చ న స ర స్వ తీ య ము :— సర్వపృథివీసామాన్యరూపము, తస్మాత్ప్రే యను శేరుగల యవికృతమగు పృథివియందు అనున్యతమైన పుణ్యగంధము నేనే. ఇచటగల చ కారము రసాదుల పుణ్యత్వమునుగూడ బోధించును. శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములు స్వభావముచేతనే పుణ్యములు, అనికృతములు. అట్టివైనను జీవుల యధర్మమున వాటి కపుణ్యత్వ ముపపాదితము. స్వభావమువలన వాటి కపుణ్యత్వము లేదని తెలియవచ్చును.

అట్లే యగ్నియందుగల సర్వదహనప్రకాశనసామర్థ్యరూపము, ఉష్ణస్పర్శరూపము, శీతభాస్వర రూపము, నగు పుణ్యరూపము నేనే అయితిని. “తేజశ్చాస్మి” అనుస్థలమునందుగల చ కార మనుక్తరముచ్ఛాయ కము. అనగా ఉష్ణస్పర్శచే నాతురులైనవారల కాప్యాయకమగు (తాపమును పొంగొట్టు) వాయువుయందుగల పుణ్యమైన శీతస్పర్శ నేనే అయితి నని యర్థము.

అట్లే సర్వప్రాణులయందుగల ప్రాణధారణరూపముగు యాయువు నేనే అయితిని. అనగా తద్రూపమగు సాయందు సర్వప్రాణుల పోతములని యర్థము. నిత్యము తపోయుక్తులగు వానప్రస్థాదుల యందుగల శీతోష్ణక్షుత్తిపాసాదిద్వంద్వసహనసామర్థ్యరూపమైన యేతపస్సు గలదో యట్టి తపస్సు నేనే అయితిని. అట్టి తపోరూపమగు నాయందు తపస్సులు పోతములు. తపస్సే తేనియో తపస్సులేయుండవచ్చుగాన

శాంకరభాష్యమ్:—

మిత్రం భవతి । తేజో దీప్తి శ్చాస్మి విభావసా వగ్నోతథా జీవనం సర్వభూతేషు యేన జీనన్తి సర్వాణి భూతాని త జ్జీవనం । తపశ్శాస్మి తపస్వీషు తస్మిం స్తపతి మయి తపస్వినః పోతాః ॥౯॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

కపుణ్యత్వముకూడ యనుభవసిద్ధ మగుచున్న దనెదవా? గద్దాదులకు గల యపుణ్యత్వము పాప భావికముకాదు. మరేమనిన? జీవుల యజ్ఞానకృతమగు ధర్మాధర్మాదులవలన భూతవిశేషసంస్కరము సంభవించి దానివలన యపుణ్యత్వము గంధాదులకు సంభవించును. పంచభూతములయందు ప్రథమోత్పన్నమగు శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములు సిద్ధాదిభోగ్యము లగుటవలన పుణ్యములే. (మంచివే) అల్లెనను గంధాదులు స్వకార్యములగు భూతములతో పరిణమించుచు పాపిణుల పాపకర్మలవలన నపుణ్యము లగును. అన్నియందు గల యే దీప్తి కలదో అట్టి దీప్తిస్వరూపమగు నాయం దగ్నిపోతము. అమృతమనెడి యేయన్నరసముచే సర్వభూతములు జీవించుచున్నవో యట్టి యన్నరసస్వరూపమగు నాయందు సర్వభూతములు పోతములు. తపశ్శాల్కురయందుగల యేచిత్రైకాగ్ర్యాదితపస్సు గలదో యట్టి తపోరూపమగు నాయందు తపశ్శాల్కురు పోతములు. తపస్వి యనగా తపోవిశిష్టుడు. విశేషణమగు తపస్సే లేనిచో తపోవిశిష్టుడే లేడని యర్థము.

॥౯॥

వారలు నాయందు పోతములు. ఇచట చి కారము వల్ల నవాంతగమగు చిత్రైకాగ్ర్యము. బాహ్యమగు జిహ్వోపస్థాదినిగ్రహరూపమగు సర్వతపస్సు గ్రహింపనగును.

॥౯॥

శంకరానందీయము:— మఱియు పృథివీయందుగల మనోహరము, శుద్ధము నగు యేగంధము కలదో అట్టి గంధస్వరూపము నేనే ఆయితిని. గంధమునకు మనోహరత్వశుద్ధత్వములు చెప్పుట ఆకాశాదికారణభూతములగు శబ్దాదుల కుపలక్షణార్థము. పృథివ్యప్రేతోవాయాకాశములకు కారణమైన గంధరసరూపస్పర్శశబ్దములకు వాస్తవమైన యేమనోహరిత్వము, శుద్ధత్వములు కలవోయని యోగులకు ప్రత్యక్షములు. వాటియందు దుష్టత్వము కార్యద్రవ్యాంతరసంయోగమువలన భోక్తృకర్మాదు రూపముగ జనించును. కాని స్వభావమువలన శబ్దాదులయందు దుష్టత్వము లేదు. ఏ మనోహరము పుణ్యమునగు గంధము కలదో యట్టి గంధస్వరూపముగ నేను పృథివీయం దుంటిని. పృథివీ కారణ మగు గంధస్వరూపమైన నాయందు పృథివీ పోతము. గంధస్వరూపమగు నాయందు గంధమయమగు పృథివీ యుంటున్నదని యర్థము.

అన్నియందుండు తేజస్సు నేనే యైతిని. అనగా నన్ని కారణమైన తేజస్స్వరూపముగ నున్న నాయందగ్ని పోతము. నాసత్తచేతనే తేజోమయమై యగ్ని మదభిన్నమైనచై నాస్వరూపముచేతనే నాస్వరూపమునం దుంటున్నదని యర్థము.

సర్వప్రాణులయందు నేను జీవస్వరూపమై యైతిని. జీవనకరణమగు భుక్తాన్నరసస్వరూపముచే ప్రాణులయందుంటున్నాను. కాన ప్రాణులు స్వకారణమగునట్టి యన్నరససాత్మకమగు నాయందు పోతములు. అనగా నాసత్తచేతనే ప్రాణు లన్నరసమయమై యన్నరసస్వరూపమగు నాయందుంటున్నవి.

గీ॥ బీజం మాం సర్వభూతానాం విద్ధి పార్థ! సనాతనమ్ ।

బుద్ధి ర్బుద్ధిమతా మస్మి తేజ స్తేజస్వినా మహమ్ ॥

॥౧౦॥

ప ద వి భా గ ము :— బీజం- మాం- సర్వభూతానాం- విద్ధి- పార్థ- సనాతనం- బుద్ధిః- బుద్ధిమతాం- అస్మి- తేజః- తేజస్వినాం- అహమ్ ॥

॥౧౦॥

పృ తి ప దా ర్థ ము :— హేపార్థ! = ఓయర్జునా; సనాతనం = చిరంతనమైన; మాం = నన్ను; సర్వభూతానాం = నిఖలభూతములకు; బీజం = ప్రరోహకారణముగ; విద్ధి = తెలిసికొనుము; అహం = నేను; బుద్ధిమతాం = వివేకశక్తికలవారల; బుద్ధిః = వివేకశక్తిస్వరూపమై; అస్మి = అయితినీ; అహం = నేను; తేజస్వినాం = పార్థగల్గల్గముకలవారల; తేజః = పార్థగల్గల్గస్వరూపమై; అస్మి = అయితినీ; ॥౧౦॥

తపస్సు అనగా కృచ్ఛ, చంద్రా, యజ్ఞాదికము. లేక చిత్రైకాగ్రము, లేక పంచాగ్నిమధ్య యందుండుట. ఇట్టి ధర్మములలో యేదో యొకటి కలవారు తపస్సులనబడుదురు. అట్టి వారలయందుండు తపస్సు నేనైతిని. అనగా తపోరూపమున నుంటిని, కాన తపోరూపమైన నాయందు తపశ్శాలుగు ప్రోతములు. తపోమాతృత్వకమైనవారలై తపస్స్వరూపమైన నాయందుంటున్నారు. నాకంటె తపస్వులు వేరు కారని యర్థము. తపస్వుల తపస్సు యుదకముల రసమువలె కారణము కాదు. మరే మనిన! తపస్సు అనునది తపస్వుల ధర్మము. తపస్సుకు కారణత్వము సిద్ధించినపుడు కదా నీకు కారణభావము. తపస్వులకు కారణమాతృత్వస్వరూపత్వము సిద్ధించునది. అట్టి కారణత్వమే నీకు లేనపుడు తపస్వుల యందుండు తపస్స్వరూపము నేనైతిని అని యెటుల చెప్పచుంటి వని శంకింపజనదు. తపస్సు ధర్మమైనను స్వర్గాదిఫలజనకమగుటచే నద్దానికి కారణత్వము సంభవించును. కాన ధర్మముకల వారల యేధర్మము స్వర్గాదిఫలహేతువగుచున్నదో యట్టి ధర్మము నేనే. అది యెట్లనిన? వ్యవహార హేతువు, ధర్మావిరుద్ధమైన కామము నేనే యని ముందు చెప్పబోవు తీరుననే యని గ్రహింప నగును. కాన యట్టి ధర్మలగు తపస్వులు ధర్మస్వరూపమైన నాయందు నాస్వరూపముచే నుంటు న్నారు. ధర్మమాతృము నాస్వరూపమని, ధర్మములు ధర్మస్వరూపమని బోధించుటకే “తపశ్చాస్మి తపస్విమృ” అని చెప్పియుండెను. “తపః” అను పదము ధర్మమాతృమునకువలక్షణము. ఉపలక్షణ మనగ చెప్పదగినవిషయమున కొంత చెప్పుటయే. దీనివలన యితరధర్మములనుగూడ గ్రహింప వలయునని యర్థము. కార్యమాతృము కారణస్వరూపమగుట ఘటాదులయందు దృష్టము, శుక్రతము. ధర్మి ధర్మమాతృకారణమగుట, ధర్మమునందు తన్మాతృముగ నుండుట యెట్లు సంభవించునని శంకింపజనదు. వహ్నికి, తగులపెట్టుట (దాహకత్వము) ధర్మము. అట్టిదాహకత్వము అగ్ని యందంతటను ప్రత్యక్షమగుటవలన అట్టి దాహకత్వ మగ్నిని యంతటను వ్యాపించియున్నది. దాహకత్వమును విడచి యగ్నికి పృథక్స్వరూపత్వము లేనందున తదాకారత్వము, తదాత్మనా దాహకత్వరూపధర్మమనం దవస్థానము చూపబడుచున్నది. అట్లే యంతట చూడనగును. ॥౧౧॥

—• ౭వ అధ్యాయము ౧౦వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు •—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— సర్వభూతములు : తమతమ బీజములయందు ప్రోతములు. నీయందు ప్రోతములు కావన శంకను “బీజం మాం” అను శ్లోకముచే నొలగించుచుండెను.

జంగమస్థావరాత్మకనిఖలభూతములకు కారణము సనాతనమైనది నిత్యమైనది. అట్టి కారణమునకు బీజాంతరాపేక్ష లేదు. ప్రతివ్యక్తి భిన్నమైన యనిత్యమైన కారణము లేదు, అట్టి జంగమస్థావరాత్మకనిఖల

శాంకరభాష్యము:—

బీజమితి । బీజం ప్రోహకారణం మాం విద్ధి సర్వభూతానాం హేపార్థ సనాతనం చిరన్తనమ్ । కించ బుద్ధి ర్వివేకశక్తి రన్వకరణస్య బుద్ధిమతాం వివేకశక్తిమతా మస్మి తేజః ప్రాగ్భ్యంతద్వతాం తేజస్వినా మహమ్॥

॥౧౦॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

సర్వభూతములు స్వకారణమునందు ప్రోతములు కాని నీయం దెట్లు సర్వభూతములు ప్రోతము లనెదవా? ఓయర్జునా! సర్వభూతములకు ప్రోహకారణముగ నన్నే తెలిసికొనుము. నీకు గూడ కారణ ముండకూడదా యని యనెదవా? నేను సనాతనుడను. అనగా చిరంతనుడ నగుటచే నాకు కారణాంతరము సంభవింపదు కాన నేనే సర్వభూతప్రోహకారణము. చైతన్యభూతములకు కారణము (బీజము) అవ్యాకృతమే. అట్టి అవ్యాకృతము నాస్వరూపమే యని తెలిసికొనుము. నాకంటె వేరు కాదు. కాన యోపార్థ! సర్వబీజభూతమైన నాయొక్కనియందే సర్వభూతములు ప్రోతము లనుట యుక్తమే.

మఱియు బుద్ధిమంతుల తత్త్వాత్మత్వవివేక సామర్థ్యరూపమైన బుద్ధియు నేనే యైతిని. బుద్ధియే లేనిచో బుద్ధివిశిష్టత లేకపోయెడిది. కాన బుద్ధిరూపమైన నాయందు బుద్ధిమంతులు ప్రోతములు.

పరాభిభవసామర్థ్యము: పరులచే తిరస్కరింపబడకపోవుటయనెడి యేసామర్థ్యము తేజశ్శాలురకు కలదో అట్టి తేజస్వరూపము నేనే యైతిని. అనగా తేజోరూపమగునాయందు తేజశ్శాలురు ప్రోతములని యర్థము. ॥౧౦॥

శంకరానందీయము:— “ఆకాశా ద్వాయుః । వాయో రగ్నిః” ఇత్యాదిశ్శ్లోకులచే పృథివికి జలము, జలమునకు అగ్ని, అగ్నికి వాయువు, వాయువున కాళము కారణమని శూన్యమాణమగుచున్నది. కాన తత్త్వత్కార్యములు తత్త్వత్కారణములందు ప్రోతము లగుచుండ నీవు దేనికి కారణము కావు. అట్లు యేశ్శ్లోకులు చెప్పుటలేదు. కారణము కాని నీయందు జగత్తు యెట్లు ప్రోత మగు నని శంకింపజనదు. “ఆత్మనః ఆకాశ స్సంభూతః” అని నా వలననే ఆకాశ ముత్పన్నమని శ్లోతి బోధించుచున్నది. కాన నీశ్వరరూపమగు నేనే నిఖిలజగదుత్పత్తికి ప్రకృష్ట కారణము. అని “బీజం మాం” అను శ్లోకముచే జెప్పబడుచున్నది.

ఈశ్వరరూపమగు నన్నే యాకాశాదినిఖిలభూతముల యావిర్భావమునకు కారణముగ తెలిసికొనుము. భూతములకు నీవు కారణ మెట్లో యట్లే నీకుకూడ కారణాంతర ముండును. అని శంకింపజనదు. “సా కాష్టే సా పరా గతిః,” “విశ్వస్మా దింద్రో ఉత్తరః” “న తస్య కచ్ఛి జ్జనితా” ఇత్యాది శ్లోకులవలన నిఖిలజగత్తునకు నేనే పరమకారణమని, నాకు మరియొక కారణములేదని బోధింపబడుచున్నది. ఈ విషయమునే “సనాతనం” అను పదముచే చెప్పబడుచున్నది. సనాతనమనగా నన్నిటికంటె పరమప్రాచీనుడు స్వయముగ తనకు కారణాంతరము లేనివాడని యర్థము. కాన “మత్తః పరతరం నాన్యత్” “మయి” సర్వ మిదం ప్రోతం” అని చెప్పబడిన విషయము ధృఢమగుచు సిద్ధించుచున్నది.

ఈచెప్పుటచే పరమేశ్వరునకే సర్వకారణత్వము, సర్వమునకు పరమేశ్వరస్వరూపమాత్మత్వము స్థాపించబడినది. అయినను బుద్ధ్యాదుల కాత్మప్రకాశ్యత్వమును బోధించుటకును, అర్థాత్మ బుద్ధిమంతులకు తత్కారణత్వమును, తస్మాత్ప్రత్వమును “బుద్ధి ర్బుద్ధిమతా మస్మి” అనుదానిచే బోధించుచున్నది.

అత్మ, అనాత్మ, ధర్మాధర్మాదికము దేనిచే తెలియబడునో యది బుద్ధి యనిపించుకొనును. దానినే ప్రజ్ఞయందురు. నేను అట్టి బుద్ధిమంతులలో గల బుద్ధిరూపమైన కారణము నైతిని. అనగా

గీ: బలం బలవతాం చాహం కామరాగవివర్జితమ్ ।

ధర్మావిరుద్ధో భూతేషు కామోఽస్మి భరతర్షభ ॥

॥౧౧॥

పదవిభాగము :— బలం- బలవతాం- చ- ఆహం- కామరాగవివర్జితమ్- ధర్మావిరుద్ధః- భూతేషు- కామః- అస్మి- భరతర్షభ- ॥౧౧॥

పుతిపదార్థము :— శ్రీభరతర్షభ! ఓయర్జునా! అహం=నేను; బలవతాం=సామర్థ్యముకలవారల సంబంధమైన; కామరాగవివర్జితం=అసన్నికృష్టవిషయమైనతృప్త కామమనబడును, సన్నికృష్టవిషయమైనరంజనమే రాగమనబడును. అట్టికామరాగములులేని; బలం=సామర్థ్యస్వరూపము; అస్మి=అయితిని; భూతేషు=ప్రాణుల యందుండు; ధర్మావిరుద్ధః=శాస్త్రాధర్మావిరుద్ధమైన; కామః=దేహధారణమాత్రమే పుయోజనముగాగల యశన వానాది విషయకమగు; కామః=కామస్వరూపమై; అస్మి=అయితిని; ॥౧౧॥

కాంక్షరభాష్యమ్:—

బలమితి । బలం సామర్థ్య మోజో బలవతా మహం తచ్చ బలం కామరాగవివర్జితం కామశ్చ రాగశ్చ కామరాగో కామ స్తృప్త్యాఽసన్నికృష్టేషు విషయేషు, రాగో రంజనా ప్రాప్తేషు విషయేషు తాభ్యాం వివర్జితం, దేహాధారణమాత్రార్థం బల మహ మస్మి నతు య త్సంసారి

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

న్యాభివ్యంజకతత్త్వనిశ్చయసామర్థ్యమే బుద్ధి యనబడును. అట్టి బుద్ధికలవారల బుద్ధిస్వరూపము నేనే. అనగా నట్టి బుద్ధిస్వరూపమగు నాయందు బుద్ధిమంతులు పోతములు. పా గల్భ్యము కల వారల పాగల్భ్యము నాస్వరూపమే. అనగా నట్టి పాగల్భ్యస్వరూపమగు నాయందు పాగల్భ్యము కలవారలు పోతములని యర్థము. ॥౧౧॥

అసన్నికృష్టవిషయములయందైనతృప్తయే కామ మనబడును. సన్నికృష్టవిషయములయందైన రంజనమేరాగమనబడును. అట్టి కామరాగములతో వివర్జితమైన సామర్థ్యము కలవారల సామర్థ్యమునాస్వరూపమే. కానితృప్త్యారాగకారణమగు సంసారుల యే సామర్థ్యము కలదోయది మాత్ర బుద్ధిస్వరూపమగునాయందు బుద్ధిమంతులు పోతములై నాస్వరూపముచే నాయందే యుండిరి.

తేజస్సనగా పాగల్భ్యము. అది చేతనధర్మమగుటవలన నాత్మప్రకాశప్రవృత్తిహేతువు, పరుల కప్రధృవ్యము, పరులనభిధవించునది. అట్టి తేజస్సుకలవారల తేజోరూప కారణము నేనైతిని. అట్టి తేజోరూప మగు నాయందు తేజోవంతులు పోతములు. అనగా నాస్వరూపముచే నాయందు తేజోవంతులుండిరి. ॥౧౧॥

—••••• 2వఅధ్యాయము ౧౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యానవిశేషములు । —

మధుసూదనసరస్వతీయము :— ఒకానొక విషయము ప్రాప్తించుటకు తగు కారణము లేకున్నను అవిషయము నాకు ప్రాప్తించుగాక యనెడి చిత్తవృత్తి కామ మనబడును. ప్రాప్తించిన యొకానొక విషయమునకు క్షయకారణ మున్నను అవిషయము నశింపకుండగ నుండుగాక యను చిత్తవృత్తివిశేషము రంజనాత్మకమై రాగ మనబడును. అట్టి కామరాగములతో వెంతమాత్రము సంబంధములేనిది, అనగా సర్వధా కామరాగములకు కారణముకానట్టియు, రజస్తమోవిరహితమైనట్టియు, స్వధర్మానుష్ఠానముకొరకు

శాంకరభాష్యము:—

గాం తృష్ణారాగకారణం । కించ ధర్మావిరుద్ధో ధర్మేణ శాస్త్రార్థేనావిరుద్ధోయః పాణిషు భూతేషు కామో యథా దేహధారణమాత్యాద్యద్ధోఽశనపానాదివిషయః కామోఽస్మి హేభరతరథ!

||౧౦||

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ము నాస్వరూపముకాదు. కాన నట్టి సామర్థ్యస్వరూపమగు నాయందు సామర్థ్యముకలవారలు పోతములు. శాస్త్రార్థావిరుద్ధమైన ప్రాణులయందుగల దేహధారణమాత్రము ప్రయోజనముగా గల యశనపానాదివిషయకమైన కామస్వరూపము నేను అయితిని. అనగా నట్టి కామస్వరూపమగు నాయం దట్టి కామన కలవారలు పోతములు

||౧౦||

దేహేంద్రియాదిధారణసామర్థ్యరూపమైన సంసారపరాజ్ఞులులైనసాత్త్వికబలవంతుల సాత్త్వికబలము నేనైతిని. అట్టి సాత్త్వికబలరూపమైన నాయందు బలవంతులు పోతములు (పడుగువలెనుండిరి.) ఇటు నుండు చక్కబడు “తు” అనుశబ్దముయొక్క యర్థము కలది. దానికి భిన్నక్రమమర్థము. అనగా కామరాగవివర్జితమైన బలమే నాస్వరూపముగ ధ్యానింపదగినది. కామరాగకారణమైన సంసారుల బలము నాస్వరూపముగ ధ్యానింపదగినది కాదని యర్థము. లేక రాగశబ్దమునకు క్రొధ మర్థమనియైన గృహింపవగును.

ధర్మశాస్త్రప్రతిషేధమైన లేక ధర్మానుకూలమైన ప్రాణులయందుండు శాస్త్రానుమతజాయాపుత్రీ విత్తాదివిషయకమగు నభిలాష నేనే అయితిని. ఓభరతరథ! శాస్త్రావిరుద్ధ కామరూపుడనగు నాయందు ప్రాణులు పోతములని యర్థము.

||౧౧||

శంకరానందీయము:— కామమనగ సమీపమందున్న విషయములయందపేక్షవలన నుత్క్రష్టప్రవృత్తికి హేతువు. రాగమనగ నప్రాప్తవిషయాశాప్రవృత్తిహేతువు. అట్టి కామరాగములతోఁగలిగితమైనట్టి బలవంతుల “బలం” మానసికబలముకంటెను, వింద్రియికబలముకంటె వేరగు శరీరమాత్రము నాశ్రయించియుండు దేహమాత్రయాతోపయోగియగు బలము నేనైతిని. దేహశక్తికలవారల బలస్వరూపమైన స్వకారణమగు నాయందు బలవంతులు పోతములై నాస్వరూపముచే నుండిరి.

“కామమయ ఏవాయం పురుషః” ఇత్యాదికముచే నిఖిలపురుషవ్యాపారమునకు కామమే కారణమని చెప్పబడుచున్నది. అనుభవసిద్ధ మగుచున్నది. కామము, రాగము లేనిచో పురుషునకు దేహయాత్ర, స్వధర్మము యెట్లు సంభవించును? అను యాశంకను “ధర్మావిరుద్ధః” అను నుత్తరార్థముచే తొలగించుచుండెను.

వర్ణాశ్రమాలయందు శాస్త్రీయధర్మమునకవిరుద్ధమైనట్టియు, తనయాశ్రమధర్మమునకు విరుద్ధము కానట్టియు, తనయాశ్రమధర్మమునకు సాధకమైనట్టి యుత్పథహేతువగు కామము నేనైతిని. వర్ణాశ్రమాలయందు కామస్వరూపమున నేను యుంటిని. కామస్వరూపము, స్వకారణము అగు నాయందు వర్ణాశ్రమముల పోతములై మృత్యుయందు ఘటమువలె నాస్వరూపముచే నుండిరి. స్వరూపముచే నాకంటె వేరుకాదు. ప్రాణులయందుండు బలము, చేష్టాహేతువగు కామము చేతనధర్మమగుటచే నాత్మచే ప్రకాశ్యమని గృహింపవగును.

||౧౧||

శ్రీధరీయము:— ప్రాప్తింపని వస్తువుయందభిలాష రాజనము. కామమనబడును. కోరబడిన యర్థము ప్రాప్తించినను తిరిగి యధికముగ నాయర్థము ప్రాప్తింపవలయునని తామసమగు చిత్తరంజనాత్మక

గీ॥ యే చైవ సాత్త్వికా భావా రాజసా స్తామసా శ్చ యే ।

మత్త ఏవేతి తా నిర్ద్ధి న త్వహం తేషు తే మయి ॥

౧౧౨

ప ద వి భా గ ము :— యే- చ- ఏవ- సాత్త్వికాః- భావాః- రాజసాః- చ- యే- మత్తః- ఏవ- ఇతి- తా- నిర్ద్ధి- న- త్వ- అహం- తేషు- తే- మయి ॥

౧౧౩

ప, తి ప దా ర్థ ము :— యేచైవ=యే; సాత్త్వికాః=సత్త్వగుణముచే నిర్వర్తింపబడిన; భావాః=పదార్థములు; రాజసాః=రజోగుణముచే నిర్వర్తింపబడిన; భావాః=పదార్థములు; తామసాః=తమోగుణముచే నిర్వర్తింపబడిన పదార్థములు; జాయంతే=కలుగుచున్నవో; (ఈపదమధ్యాహార్యము) తా=ఆపదార్థములను; మత్తఏవ=నావలనజనించినవాటినిగ; నిర్ద్ధి=తెలిసికొనుము; తథా= (ఈపదమధ్యాహార్యము) అయినను; అహం=నేను; తేషు=వాటియందు; నతు=లేను; ఆనగాతదధీనుడను కాను; తే=ఆపదార్థములు; మయి=నాయందు; వర్తంతే= (ఈపదమధ్యాహార్యము) ఉంటున్నవి; ఆనగా మదధీనములని యర్థము.

౧౧౪

మగు త్పిన్ద్ర రాగ మనబడును. అట్లు కామరాగములచే వివర్జితమైన బల వంతుల బలము నేనైతిని. సాత్త్వికమగు స్వధర్మానుష్ఠానసామర్థ్యము నేనే యని యర్థము. స్వధర్మముతో విరుద్ధము కాని స్వభార్యలయందు పుణ్యోత్పత్తి మాత్రమున కుపయోగించు కామము నేనే యయితిని.

౧౧౫

భా ష్య త్క ర్ణ డీ పి క :— కామ మన నప్రాప్తవిషయములయందు తత్ప్రాప్త్యభిలాష. రాగమన సంప్రాప్తవిషయములయందు రంజనాత్మకమైన ప్రేమయొక్క యతిశయము. లేక లక్షణావృత్తిచే క్రోధ మనిగాని యర్థము చెప్పనొప్పును. అట్టి కామరాగములు లేనట్టి దేహధారణమాత్రమే ప్రయోజనముగా గల బలవంతుల సామర్థ్యరూపమైన నాయందు బలవంతులు ప్రోతములు.

అట్లే కాస్త్రవిహితమైన ధర్మమునకు విరుద్ధము కాని దేహధారణవిత్తమైన యశనపానాది విషయకమైన కామరూపమైన నాయందు బలవంతులు ప్రోతములు. భరతవంశమునందు జనించిన క్షత్రియులచే నేవింపబడిన యుద్ధస్వరూపమగు ధర్మమునకు సాధకమైనట్టియు, కామరాగవర్జితమైనట్టియు, క్షత్రియధర్మమగు యుద్ధముచే దేహధారణమాత్రము ప్రయోజనముగాగల నావిభూతిరూపమైనబలమను స్వధర్మముచేత్రువులను జయించి భరతవంశజాతులలో శ్రేష్ఠత్వమును నీవు పొందదగుదననూచించుటకు “భరతర్షభ” అనిసంబోధించెను. ॥౧౧॥

ప ర మా ర్థ పృ ప :— అప్రాప్తమైన వస్తువులయందు దభిలాష రాజసము. అట్టి రాజసమగు అభిలాషయే కామ మనబడును. రాగమనగ నభిలషితార్థము ప్రాప్తమైనను తిరిగి దానియందు దభిరంజనాత్మకమగు తృప్త్యావిశేషము. అది తామసము. ఇట్టి రాజసతామసములగు కామరాగములతో వర్జితమైన బలవంతుల కార్యము నేనే యయితిని. లేక “కామరాగవివర్జితం” విషయములయందు యేక్ష్మీతిగలదో యట్టిక్ష్మీతివర్జితమైన పురుషార్థవంతుల స్వధర్మాచరణరూపమైన కార్యము నేనే యయితిని. భూతము (ప్రాణు) లయందుండు విధివిధానముగ వివాహముచేసుకొనిన తనభార్యలయందు పుణ్యోత్పత్తికిమాత్రమున కుపయోగించు కామ (మదన) రూపము నేను అయితిని.

౧౧౬

— ౨వ అధ్యాయము ౧౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు . —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము :— “రసోఽహమపు” ఇత్యాదికముచే చెప్పబడిన రసాది స్వరూపుడను మాత్రమే కాను, మతియు చిత్తపరిణామమైన యేసాత్త్వికమగు శమదమాదులు, రాజసమగు హర్షదర్పాదులు, తామసమగు శోకహాహాదులు, మొదలైనప్రాణుల యవిద్యాకర్మాదివశమున జనించెడి వన్నియు నావలననే జన్మించుచున్నవి. కాన నేనే నిఖిలజగత్తునకు కారణమని “అహం కృత్స్నస్య జగతః సృష్టహః” అని చెప్పిన రీతిని తెలిసికొనుము.

శాంకరభాష్యము:—

కించ యేచైవ సాత్త్వికా స్సత్త్వనిర్వృత్తా భావాః పదార్థా రాజసా రజో నిర్వృత్తా స్రామసా స్తమోనిర్వృత్తాశ్చ యే కేచి త్సౌమీనాం స్వకర్మవశా జ్ఞాయంతే భావాస్తా న్మత్తవ జాయమానా నిత్యేవం విధి సర్వా న్నమస్తా నేవ । యద్యపి తే మత్తో జాయంతే, తథాపి న త్వహం తేషు తదధీన స్తద్వశో యథా సంసారిణ స్తే పున ర్మయి మద్వశా మదధీనాః ॥

॥౧౨॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని: —

సత్త్వగుణమువలన జనించెడి సాత్త్వికభావములు (అనగా భగవత్సంబంధులగు విగ్రహాదుల దర్శనముచే జనించెడి రోమాంచము (గగ్గురుపాటు) మొదలగుభావములు) రాజసాత్మకమగు విఠేపాదులు, పీయవియోగస్మరణాదులచే జనించెడి తామస మగు మూర్ఖాభ్రమాదులు ఇవన్నియు జీవుల స్వకర్మనశమున నావలననే జనించుచున్న వని తెలిసికొనుము. విచారింప నవన్నియు నావలననే జనించినను వాటిసామర్థ్యముచే నేను వాటియందు తత్తత్ప్రకారముచే ప్రకటితుడను కాను. మరేమనిన? అట్టి భావము లన్నియు నాయందే ప్రకటితము లగుచున్నవి. నావలన జనించినను జీవులవలె నేను వాటికి వశుడను

లేక, ఈశ్లోకమున “సాత్త్వికాః, రాజసాః, తామసాః” అని సామాన్యరూపముననే చెప్పబడినవి కాని విశేషరూపమున చెప్పబడనందున సామాన్యముగ నిఖిలజడవర్గము నావలననే జనించుచున్నదని తెలిసికొనుము. అయినను (ప్రపంచమంతయు నావలన జనించినను) కల్పితసర్వవికారదూషితము రజ్జువు కానటుల సంసారివలె వికారవశమై, వికారదూషితుడను నేను కాను. ఆసాత్త్వికాదిభావములే రజ్జువునందు స్పృదులువలె నాయందు కల్పితములై, మదధీనసత్తాస్ఫూర్తి కలచై, మదధీనమైయున్నవి. ౧౨॥

శంకరానందీయము:— “మత్తః పరతరం నాన్య త్క్రించి దస్తి ధనంజయ” అను శ్లోకముచే సంగ్రహముగ నేయర్థము చెప్పబడెనో యాయర్థమునే “రసోఽహ మపు కాస్తేయ ప్రభాస్మి శశిమార్కయోః” అనుపది మొదలుకొని “కామోఽస్మి భరత్వభి!” అనునంతవర కగు గ్రంథముచే రసప్రభాదిస్వరూపముగ పరమేశ్వరునకు కారణత్వమును, చంద్రాదులకు కార్యత్వమును, కారణమైన రసాదిస్వరూపముగ పరమాత్మయందు నిఖిలజగత్తునకు ప్రోత్తత్వమును, కారణమాత్మస్వరూపత్వమును చెప్పి యాయుపకాన్తమైన యర్థము నుపసంహరించుటకొరకు ప్రస్తుతము సామాన్యరూపముగ సర్వపదార్థములు జగదేకీజరూపమైన తనవలననే జన్మించినవనియు, తనయందే స్వాత్మస్వరూపముచే యవస్థితిని పొందినననయు “యే చైవ” అను శ్లోకముచేతెప్పుచుండెను.

ఈశ్లోకమున సత్త్వగుణప్రధానమగు పదార్థములు దేవతలు, ఋషులు బ్రాహ్మణులు, శర్కరమొదలగు వని. రజోగుణప్రధానమైనవి గంధర్వులు, యక్షులు, త్పత్రియులు, మరీచ్యాదులు (మిర్చి) మొదలైన పదార్థములు. తమోగుణప్రధానమైనవి రాక్షసులు, క్రవ్యాదులు, శూద్రులు, గృంజనాదులుపుట్టుచున్నవి. అట్టిజాతుములు, జనిస్వమాణములును అగు సర్వమును ఆయాగుణోపాధికుడగు, జగద్బీజమైన నావలననే జన్మించినవాటినిగ దెలిసికొనుము. “నాకంఠై నేరగు కారణమై తేనందుఁ నితరములవలన జన్మింపవు” అను

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:-

కాను. ఆభావము లన్నియు మదధీనములే. ఇచట నిష్కృష్టాశయమేమనిన ? ఈగుణములు రసమునిమిత్తము నాచే ప్రకటితములై స్వరసాత్మకగుణసాఫల్యముకొఱకు నాసంబంధముచేతనే స్వయముగ నుద్బుద్ధరసముకలవై సేవను చేయుచున్నవి. కాన యవి నాయందు కలవు. నేను జీవునివలె నుత్పన్నమగు యట్టి భావములయందు రసయుక్తుడనై కానని భావము. అని కొందరు వ్యాఖ్యానించిరి. ఇచట భాష్యతత్త్వమిది. చిదానందాభివ్యంజకమగు భావముల కీర్వరాత్మత్వము చెప్పటవలన యితరమగు రాజసతామసభావ

ఏవకారమున కర్థము. అట్టి సాత్త్వికాదిపదార్థములయందు నేను సత్త్వరజస్తమోగుణమున కారణస్వరూపముచే నుంటిని. కాన నవియు సాత్త్వికాదిగుణస్వరూపము స్వకారణము అగు నాయందు ప్రోతములై నాస్వరూపముగ నున్నవి. ఎట్లు సత్త్వగుణకార్యమగు శర్కరాదికము మాధుర్యమాత్మకమగుచున్నదో, ఎట్లు రజోగుణకార్యమగు మరీచ్యాదికము కటుమాత్మకమగుచున్నదో, రమోగుణకార్యమగు గృంజనము మత్తతామాత్మకమగుచున్నదో. అట్లే బ్రహ్మకార్యమగు నిఖిలజగత్తు బ్రహ్మామాత్మస్వరూపమే యని తెలిసికొనవలెను.

ఈచెప్పుటవలన “మత్తః పరతరం నాన్యత్” “మయి సర్వ మిదం ప్రోతమ్” అనునవి మొదలుకొని “రాజసా స్తామసాశ్చ యే” అనునంతవరకు గ్రంథముచే మాయాశబ్దితబ్రహ్మమునకు మృత్తువలె పరిణామకారణత్వపక్షము నాశ్రయించి కార్యమునకు కారణమాత్మత్వమును మృద్ధటాదికమునందు సమ్యగ్దృష్టాంతన్యాయముచే “సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ” ఇత్యాదిపూర్వోక్తశ్రుతిబలముచేతను, బ్రహ్మకార్యమగు నిఖిలజగత్తునకు బ్రహ్మామాత్మత్వమునే లెస్సగ నిర్ధారణచేసి విజ్ఞాతవేదాన్తార్థులగు యతులు ఈనిఖిలజగత్తు, నేను బ్రహ్మమే అని తలచి, వాసనాకృతమగు నామరూపభేదకల్పనను నిశ్చేషముగ విడచి, తనయందును యంతటను బ్రహ్మగుర్తిచే ప్రయత్నపూర్వకముగ సంపాదించదగును. ఇదియే సమాధి. ఆంతట ప్రహ్లాదకారవృత్తి, బ్రహ్మత్వవాసనయు యెట్లు దృఢమైనదై, నిరస్తరమైనదై, స్వాధీనమగునో అట్లు యుండవలెనని నూచించబడెను. ఈ విషయమునే “సర్వంఖల్విదం బ్రహ్మ, తజ్జలానీతి కాన్త ఉపాసీత” అను శ్రుతియు బోధించుచున్నది.

ఇట్లు మాయాసాధికము (సచ్చిద్దవాచ్యము మాయాశబ్దబ్రహ్మము) నగు బ్రహ్మమునకు “సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ” ఇత్యాది శ్రుతిప్రసిద్ధము, పరిణామలక్షణము నగు జగత్కారణత్వమును చెప్పి, పరిపూర్ణము, సర్వాధారము నగు బ్రహ్మమునకు పరిణామకారణత్వపక్షమున “రసోఽహ మస్తు” అని అభాదులయందు కారణస్వరూపముచే రసాద్యాత్మకముగ నుండుటంబట్టి పరిచ్ఛిన్నత్వము, తద్గుణదోషములు “జలము మధురము”, అని తదధీనసత్త్వము, “మధురరసస్తత్వే, బ్రహ్మసత్త్వం, మధురరసనాకే బ్రహ్మనాశః” అని వికారత్వము మొదలగు దోషములు ప్రసక్తమయ్యెడివి. అట్టి దోషముల ప్రసక్తి లేకుండుటకొఱకు, బ్రహ్మమునకు దృశ్యమగు జగత్తుయొక్క సంబంధరాహిత్యముకొఱకును “అఘోర మన జ్యోహాస్యమ్” ఇత్యాది శ్రుతిసిద్ధనిర్విశేష స్వరూపత్వ నిశ్చయముకొఱకు, పూర్వమునందు చెప్పబడిన సమాధినిష్ఠచే పరిశుద్ధమైన యంతఃకరణముకల యతులకు నిర్విశేషమగు. పరబ్రహ్మమునం దాత్మత్వ బుద్ధి సిద్ధించుటకొఱకు అభాదుల (జలాదుల) యందు రసాదిస్వరూపముచే స్థితిని “సత్వహం తేమ” అను వాక్యముచే నిషేధించుచుండెను.

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

ములకు పరమేశ్వరాత్మకత్వము లేదని శంకింపజనదు. పాపాలు మూడు విధములనుట. యందు హేతువులు సాత్త్వికరాజనతామసభావములు. అట్టి భావము లన్నియు పాపాలు. అకు స్వకర్మవశమున నావలననే జనించుచున్నవని తెలిసికొనుము. అట్లగుచో తండ్రి వలన జనించిన పుత్రుల యధీనముతండ్రియైనటుల నీవలనజనించిన యాభావముల యధీనుడవు నీవును యగుదువా? యని శంకింపజనదు. జీవులుసాత్త్వికాదిభావాధీనులయినటుల నావలన సాత్త్వికాదిభావములు జనించినను నేనుమాత్ర మభావాధీనుడను కాను. (అనగా నేను

“న త్వహం తేషు” అను వాక్యముచే బ్రహ్మమునకు జగత్కారణత్వము నిషిద్ధమగుచో “యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే” ఇత్యాది జగదుపాదానకారణత్వప్రతిపాదకశ్లోకులకు “అహం కృత్స్నస్య జగతః ప్రభవః” అని జగదుపాదానకారణత్వబోధకశ్లోకులను యపాప్రామాణ్యము సంభవించు నని శంకింపజనదు. “యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే” ఇత్యాదిశ్లోకులు, “అహం కృత్స్నస్య జగతః ప్రభవః” ఇత్యాదిశ్లోకులు అద్వైతావధారణతత్పరము లగుటవలన పాప్రామాణ్య ముపపన్నము. అది యెట్లు నిన? కొందరు ద్వైతులు ప్రకృతియే జగత్కారణమనియు, కొందరు అణువులే జగత్కారణమనియు బ్రహ్మముకంటె వేరుగ జగత్కారణమును కల్పించి శ్లోకనిర్దేశమైన యద్వైతమును తిరస్కరించుచుండిరి. అట్టి తిరస్కారమువలన నద్వైతశ్లోకులకు వ్యాహతి సంభవించెడిని. అట్టి వ్యాహతిని స్వయముగ సహించినై “యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే” ఇత్యాదిశ్లోకులు బ్రహ్మమునకే జగత్కారణత్వమును, కార్యమునకు కారణానన్యత్వమును యనేకదృష్టాంతములచే చెప్పి యద్వైతమునే నిర్వహించుచున్నవి. తాన స్పృహిస్తే పాదకశ్లోకులు “వాయురైవ షేషిస్తా దేవతా” అను యర్థవాదవాక్యములకు “వాయుగ్ం క్షేత్ర మాత్రభేదః” అను విధివాక్యైకవాక్యతాపన్నమై విధేయమైన వాయవ్యపశ్చాత్యంబనపాశ్రయస్వప్రతీతి జననద్వారమున పాప్రామాణ్యము పొసగనటుల యద్వైతశ్లోకైకార్థములై “ఏక మేవాద్వితీయం బ్రహ్మ” ఇత్యాద్యద్వైతశ్లోకులతోను, “విజ్ఞాన మేకం” ఇత్యాదిశ్లోకులతోను పాప్రామాణ్యము కలదు. ఈ విషయమున శంకల కవకాశములేదు.

అట్లగుచో ప్రకృతికి, పరమాణ్వములకు జగత్కారణత్వ మంగీకరింపనటుల బ్రహ్మమునకుగూడ జగత్కారణత్వ మంగీకరింపనిచో జగత్తు నిష్కారణముగనే సంభవించవలసివచ్చు నని శంకింపజనదు. అధిష్టా శాజ్ఞానలక్షణమగు యాభ్యుదయే జగత్కారణము. దానివలననే జగత్తు సంభవించుచుండ జగత్తు నిష్కారణ ముగ సంభవించవలసివచ్చు నను శంక యెట్లు సంభవించును? సంభవింపదు. అందువలననే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “నత్వహం తేషు” అని చెప్పెను. “ఏతద్వోనీని” అని చెప్పటవలన మాయామయము, రజ్జుసర్పమువలె ప్రతీతిమాత్రములైన యీ అబాదులయందు రసాదిరూపముచే నేను కారణము కాను. మఱియెవని? మాయయే. ఎట్లు మరుభూమియందు జలప్రతీతి (భ్రాంతి) కలుగుచున్నదోయట్లే విశేషములేనియు లేనట్టి నాయందు మాయచేతనే విశేష కారముగ అబాదుల ప్రతీతి కలుగుచున్నది. అందువలననే “ఏకత్వా నహి వస్తు మా యామాత్ర మిదం ద్వైతమ్” “అసత్వా దన్యస్య” ఇత్యాదిశ్లోకులచేతను, “యథా స్వప్నప్రపంచోఽయమ్” ఇత్యాదిశ్లోకులచేతను, ఈ నిఖలప్రపంచము మాయాకార్య మగుటవలన విద్వజాతికమునలే

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

పరమార్థస్వరూపుడనగుటవలనను సాత్త్వికాది భావములు కల్పితము లగుటవలనను తద్గుణదోషములు నాకు సంభవించవని యర్థము.) సాత్త్వికాదిభావములుగూడ నీవలెనే స్వతంత్రములగుటవలన వాటికి కల్పితత్వ మెట్లు పొసగు నని శంకింపజనదు. అట్టి సాత్త్వికరాజనతామసస్వభావములు నాయధీనములు. (అనగా అట్టి మూడువిధములగు భావములు యీ శ్వరార్థములగుటచే యీశ్వరాధీనములు కాన కల్పితములు) కల్పితములు ఆధిష్టానము నందుగల సత్తాప్రతీతులచేతనే సత్తాప్రతీతులు కలవి. కాన నధిష్టాన మాత్రమే వాటికి సిద్ధించుచుండుటచే కల్పితములగు స్వభావములకు స్యాత్త్వీయము లేదని యర్థము. ||౧౨||

మిథ్యయనెడి యుక్తులచేతను, జగత్తు మాయా కార్య మగుటవలన మిథ్య యని నియమముగ జగత్తునకు మిథ్యాత్వము చెప్పబడుచున్నది. జాగ్రత్తునందుండు ప్రపంచము సుషుప్తియందును, స్వప్నమునందును. స్వప్నమునందుండు ప్రపంచము జాగ్రత్తునందును వ్యభిచరించుటవలనను ఆజాగ్రత్స్వప్న ప్రపంచములు సుషుప్తియందు లేకుండుటవలనను జగత్తునకు మాయా కార్యత్వము, ప్రతీతిమాత్రత్వము యుక్తమే. కాన మరుజలమువలె ప్రతీతిమాత్రస్వరూపములగు యబాదులయందు పరిపూర్ణము, అప్రమేయము, నిష్కలము, నిష్క్రియము, అసంగము, అమూర్తము, అవికారి యగు బ్రహ్మమునకు ఆబాదులే యాధారముగ నబాదులయం దవస్థానము సంభవించదు. ఆబాదులయందే యుండనపుడుయబాదులయందుగలగుణదోషపరిచ్ఛిత్త్యాదులు బ్రహ్మమున కూహింట్లకైన శక్యములు కావు. అది యెట్లనిన భృమకల్పితసర్వమునందు రజ్జావునకుస్థితి, సర్పధర్మముగ క్రూర్యాదులయొక్క సంబంధము, విషముయొక్క సంబంధము, మరియేయితరమైన సర్పసంబంధముగు ధర్మములసంబంధము కల్పించుటకు శక్యము కాదో అట్లే యని గ్రహింప నగును.

పరిపూర్ణము, అసంగము, అపరిచ్ఛిన్నము అగు బ్రహ్మమునకు ఆబాదులయం దేకదేశమున స్థితి సంభవించు పోవుగాక, అబాదిభూతములకు నీయందు స్థితి సంభవించుగాక యను శంకను “తే మయి” అను వాక్యముచే దొలగించుచుండెను.

అదృశ్యత్వాదిగుణకము, కూటస్థాసంగచిద్రూపము నగు పరబ్రహ్మమునందు వాస్తవికముగ అబాది భావములు “నేహ నానాస్తి కించన! నహిదం సర్వం కదాచిత్! నహ్యస్తి ద్వైతసిద్ధిః” ఇత్యాదిశ్రుతులవలనలేవు. కాన త్రికాలములయందు సజాతీయవిజాతీయస్వగతభేదరహితము, నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావము, అద్వితీయము, అనందైకరసము నగు ఒక పరబ్రహ్మమే కలదని “ఏక మేవాద్వితీయం బ్రహ్మ” అను శ్రుతివలన సిద్ధమగుచున్నది. ||౧౩||

శ్రీ ధ రీ య ము:— మతీయు వితరమైన సాత్త్వికముగు శమదమాదులు, రాజసముగు ద్వేషదర్శనదులు, తామసముగు శోకమోహదులు స్పృహల స్వకర్మవశమున జనించును. అవన్నియు మదియ ప్రకృతిగుణత్రయ కార్యమగుటవలన నావలననే జనించినవాటినిగ తెలిసికొనుము. ఇట్లైనను వాటియందు నేను లేను. జీవునివలె నేను తదధీనము కాను. అవన్నియు మదధీనమై నాయందుంటున్నవి. ||౧౪||

గీ॥ త్రిభి ర్గుణమయై ర్భావై రేభి స్సర్వమిదం జగత్ ।

మోహితం నాభిజానాతి మా మేభ్యః పర మవ్యయమ్ ॥

[౧౩]

ప ద వి భా గ ము :— త్రిభిః- గుణమయై- భావైః- ఏభిః- సర్వం- ఇదం- జగత్- మోహితం- న- అభిజానాతి- మాం- మేభ్యః- పరం- అవ్యయమ్

[౧౩]

ప్ర తి ప దార్థ ము :— ఇదం=ఈపరిదృశ్యమానమగు; సర్వం=సమస్తముగు; జగత్=ప్రాణిజాతము; త్రిభిః=మూడువిధములైన: గుణమయై=సత్త్వరజస్తమోగుణవికారములైన; (రాగ ద్వేషమోహాదిప) కారణంగు) ఏభిః=పూర్వోక్తములగు; భావైః=పదార్థములచే; మోహితం=అవివేకమునుపొందింపఁజేసినదియై; మాం=నన్ను; మేభ్యః=ఈగుణములకంటె; పరం=వ్యతిరేకమైనది; అవ్యయం=వ్యయరహితునిగు; నాభిజానాతి=తెలిసికొనలేకున్నది;

[౧౩]

శాంకరభావ్యత్వమ్:—

ఏవంభూతమపి పరమేశ్వరం నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావం సర్వభూతాత్మానం నిర్గుణం సంసారదోషబీజప్రదాహకారణం మాం నాభిజానాతి జగదిత్యనుకోశం దర్శయతి భగవాన్ । తచ్చ కిం నిమిత్తం జగతోఽజ్ఞాన మిత్యుచ్యతే— త్రిభి ర్గుణమయై ర్గుణవికారై రాగద్వేషమోహాది

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

ఈశ్వరునకు నిత్యత్వ, శుద్ధత్వాదికము, సర్వస్వాతంత్ర్యము సిద్ధమైయుండ అట్టి ఈశ్వరస్వరూపమగు జగత్తునకు సంసార మెట్లు సంభవించును? అను శంకకు సమాధానముగ జగత్తున కీసంసారము అజ్ఞానమూలక మని యీశ్లోకమున జెప్పచుండెను. నిత్యశుద్ధ

— ౨వ అధ్యాయము ౧౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మ థ సూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— పరమేశ్వరుడ వగు నీవు స్వతన్త్రుడవైయుండ, నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వరూపుడవై యుండ అట్టి నీస్వరూపమగు జగత్తునకు సంసార మెట్లు పొందెను? నిత్యశుద్ధబుద్ధస్వరూపుడైన నాస్వరూపము తెలిసికొనకపోవుటచే సంసారము జగత్తునకు పొందెనుచున్నదనెదవా? అట్టి నీ స్వరూపమును తెలిసికొనకపోవుట యెందువలన? అను శంకను “త్రిభిః” అను శ్లోకముచేఁ దొలగించుచుండెను.

పూర్వమునందు చెప్పబడిన సత్త్వరజస్తమోగుణవికారములైన భావములచేత (భవసంధర్మముకలవాటిచేత) నిఖిలప్రాణిజాతము వివేకమున కయోగ్యత్వమును పొందించబడినదై సత్త్వరజస్తమోవికారములైన భావములకంటె పరుడను బీటికల్పన కధిష్ఠానము, అత్యస్తవిలక్షణము, అవ్యయము, సర్వవిక్రియాశూన్యము, ప్రపంచసంబంధములేనట్టి అనందఘనము, స్వప్రకాశము, అవ్యసహితము అగునట్టి నన్ను తెలిసికొనలేకున్నది. అట్టి స్వరూపాపరిచయమువలన సంసారముకలదివలెనున్నది. అవివేకల చైర్భాగ్యము నేమందును, అని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యనుకోశమును చూపించుచుండెను.

[౧౩]

శంకరానందీయము:— పరిపూర్ణుడవు, సచ్చిదానందైకరసస్వరూపుడవు, అద్వితీయుడవు, పరబ్రహ్మస్వరూపుడవు నగు నిన్ను తెలిసికొనిన నిశ్చేషసంసారదుఃఖనివృత్తి యగునుకదా! అట్టి పరమప్రయోజనమునకై లోకంబు నిన్నే కారణముచే తెలిసికొనలేకుండెను? అను యాశంకపై యాకారణమును చెప్పచున్నాడు. “త్రిభిః గుణమయై” సత్త్వరజస్తమోగుణపరిణామములైన మూడువిధములగు “భావైః” భోగ్య

శాంకరభాష్యమే:—

ప్రకారై ర్భావైః పదార్థై రేభి ర్యథోక్తైః సర్వ మిదం ప్రాణిజాతం జగ న్మోహిత మవివేకతా మాపాదితం సత్ నాభిజానాతి మామేభ్యో యథోక్తేభ్యో గుణైభ్యః పరం వ్యతిరిక్తం విలక్షణం చావ్యయం వ్యయరహితం జన్మాది సర్వ భావ వికారవర్జిత మిత్యర్థః । ॥౧౩॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని

బుద్ధము క్తస్య భావుడను, సర్వభూతాత్మస్వరూపుడను, నిర్గుణుడను, సంసారదోషబీజదాహకారణుడను అగు నన్ను యీలోకము తెలిసికొనలేకున్నది! (ఎంతకష్టము! అని శ్రీకృష్ణభగవానులు అనుకోశమును జూపుచుండెను.) జగత్తును తెలిసికొనలేకుండుటకు కారణమే మందువా? సత్త్వరజస్తమోరూపము లగు రాగద్వేషమోహాదిప్రకారము లగు పదార్థము లచే నీసర్వప్రాణినమూహము అవివేకమును పొందింపబడినదియై, నన్ను యథోక్తములగు గుణములకంటె వ్యతిరిక్తునిగను (విలక్షణునిగను), వ్యయరహితునిగను, (జన్మాదిసర్వభావ వికారవివరితునిగను) తెలిసికొనలేకున్నది. ॥౧౩॥

పదార్థములు, అనుభూయమానములు నగు శబ్దాదిషయవిములచేతను, బంధకములు, తత్ప్రవృత్తి కారణములు నగు రాగద్వేషాదులచేతను, “మోహితం” (సదసద్వివేకము లేకపోవుట మోహమనమడును. అట్టి) మోహమును పొందినదియై, (“శ్లో॥ ఇందియాభ్యా మజయ్యాభ్యాం ద్వాభ్యామేవ హతం జగత్ । ఆహో! ఉపస్థజిహ్వభ్యాం బ్రహ్మదిమశ కావధి” బ్రహ్మమొదలుకొని మశకపర్యంతమునగు యీజగత్తు అజేయములగు ఉపస్థము, జిహ్వ యనెడి రెండిందియములచేతనే జయింపబడెను. ఎంతఅశ్చర్యము అను న్యాయముచే ననాద్య విద్యచే విషయభోగలాలసమైన) “ఇదం సర్వం జగత్” జంగమప్రాణినమూహరూపమగు యీసర్వజగత్తు “ఏభ్యః పరం” ఈసత్త్వాదిగుణములకంటెను, గుణకార్యములగు యాకాశాదిభూతములకంటెను, సర్వదృశ్యములకంటెను “పరం” నిత్యత్వ, నిర్గుణత్వ శుద్ధత్వ, బోధైకరసత్వ, ఆనందఘనత్వాది ధర్మములచే విలక్షణుడను, “అవ్యయం” అవిక్రియియుడను, కాశ్యితుడను, పరిపూర్ణుడను, అద్వితీయుడను, “మాం” పరబ్రహ్మ నగు నన్ను “నాభిజానాతి” తెలిసికొనలేకుండెను. (ఒకానొకడు శ్రీపదమననములు జేసియు బ్రహ్మమును పరోక్షముగనే తెలిసికొనుచుండెనుగాని, “ఇదియే నేను” అని యాభిముఖ్యముతో స్వరూపముచే చెలిసికొనలేకుండెనని యర్థము.) లేక “గుణమయైః” మనోమయకోశము, విజ్ఞానమయకోశము, జ్ఞానేందియములు ఇవి సత్త్వగుణవికారములు. ప్రాణాదికము, కర్మేందియములు, రజోగుణవికారములు. ఆనందమయకోశము, అన్నమయకోశము, తమోగుణవికారములు. ఈవిధముగ సత్త్వాదిగుణమయములగు మూడువిధములగు భావము లచే (అత్మకు ఉపాధిగ భావింపబడునవిగాన స్థూలసూక్ష్మ కారణదేహములు, భావమునలబడును.) సిద్ధమైన “ఇదం జగత్” ఈసర్వప్రాణిజాతము, మోహితం” ఈ పంచకోశస్వరూపమైన శరీరమే నేను అనెడి ఆవరణాత్మికము, వాసనాత్మికము, త్రిగుణాత్మికము నగు యనాదిప్రవృత్తమైన యవిద్యచే దేహమునందే యాత్మబుద్ధిని పొందింపబడినదియై “ఏభ్యః” స్వయముగ ఈ స్థూలసూక్ష్మ కారణదేహములకంటె “పరం” నిత్యత్వ, శుద్ధత్వ, సూక్ష్మత్వ, సర్వాంతరత్వ; కూటస్థత్వ, ఆసంగత్వ, చిద్రూపత్వ, ఆనందైకరసత్వ, సర్వజ్ఞత్వ; సర్వసాక్షిత్వ, సర్వప్రకాశకత్వాదిధర్మములచే విలక్షణుడను, ఆవరణము లేకపోవుటచే నెల్లప్పుడు అహంస్వరూపముగ ప్రకాశమానుడను, అందునను గుషిప్తియందు ప్రత్యక్షముగ ప్రతీయమానుడను, ఏకరస స్వరూపుడను యగు “మాం” నన్ను ప్రత్యగూపపరబ్రహ్మమునుగ “నాభిజానాతి” తెలిసికొనలేకుండెను.

గీ॥ దైవీ హ్యేషా గుణమయీ మమ మాయా దురత్వయా ।

మా మేవ యే ప్రపద్యంతే మాయా మేతాం తరన్తి తే ॥

పద విభాగము :— దైవీ-హి-ఏషా-గుణమయీ-మమ-మాయా-దురత్వయా-మాం-ఏవ-యే-ప్రపద్యంతే-మాయాం-ఏతాం-తరన్తి-తే ॥౧౪॥

ప్రతిపదార్థము :— దైవీ=పరమేశ్వరుడను, విష్ణుస్వరూపుడను అగునాస్వరూపమైనదియు; గుణమయీ=తిగుణాత్మికయు; ఏషా=ఈయొక్కమగు; మమ=నాసంబంధమగు; మాయా=మాయ; దురత్వయా=అతిక్రమించుటకు శక్యముకానిది; మామేవ=మాయావిని, స్వస్వరూపుడనుఅగు నన్నే; యే=ఎవరు; ప్రపద్యంతే=నేవించెదరో(పొందెదరో); తే=వారు; ఏతాం=ఈమాయను; తరన్తి=దాటుచుండిరి; ॥౧౪॥

శాంకరభాష్యము:—

కథంపున దైవీ మేతాం త్రిగుణాత్మికాం వైష్ణవీం మాయా మతిక్రమన్తి త్యుచ్యతే:— దైవీ దేవస్య మమేశ్వరస్య విష్ణోః స్వభూతా హి యస్మా దేషా యథోక్తా గుణమయీ మమ మాయా దురత్వయా దుఃఖేనాశ్శయోఽతిక్రమణం యస్యా స్యా దురత్వ

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

త్రిగుణాత్మికయు, వైష్ణవియునగు యీమాయ నతిక్రమించుట ఎట్లు? అను యాశంకపై జెప్పచున్నాడు. ఈశ్వరుడను, వ్యాపనశీలుడను అగు నాస్వరూపభూతమగు యీ నాసంబంధమగుమాయయతిక్రమించుటకుశక్యముకానిది. అట్లయినమాయావిని, స్వాత్మస్వరూపు

అనగా ఎట్లు దేహేంద్రియాదికముకంటె కేరుగ అకలిసి, రోగమును, ఆరోగ్యమును, భోజనాదిజన్యముగు సుఖమును తెలిసికొనుచుండిరో యట్లే దేహేంద్రియాదికముకంటె భిన్నునిగ “ఈపరమాత్మస్వరూపమునే నేను” అని నన్ను స్వాత్మనుగ యెవడును సాక్షాత్కరింప జేసుకొనలేకుండె నని యర్థము. ఇదియే మహాదాక్షుర్య మని భగవంతుడు తలచుచుండెను. ॥౧౫॥

— ౨వ అధ్యాయము ౧౪వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుసూదనసర్వతీయము:— పూర్వోక్తవిధమున యనాదిసిద్ధమగు మాయయొక్క గుణప్రాయముచే కట్టబడిన యాజగత్తునకు స్వాతంత్ర్యము లేమింజేసి ఆమాయను విడచుటకు సామర్థ్య ముండదు గాన యొకప్పుడును మాయ నతిక్రమిండుట సంభవము కాదు, మాయ యనాదిప్రవృత్తిమగుటచే వస్తువివేక సామర్థ్యము లేమింజేసి మాయాత్మికమణి మెట్లు సంభవించునను యాశంకపై భగవదేకశరణు డగుటచే తత్త్వజ్ఞానద్వారమున ముముక్షువు మాయ నతిక్రమించుటయు సంభవమే యని సమాధానమును జెప్పచున్నాడు.

మాయ “దైవీ” “ఏవోదేవ స్వరూపాతేషు గూఢః” ఇత్యాదిశ్రుతిప్రతిపాదితమై, స్వయముగ ప్రకాశించునదియు స్వప్రకాశవైతన్యానందరూపము, విభాగరహితము నగు దైవమునందు తదాశ్రయత్వముచేతను, తద్విషయత్వముచేతను కల్పితములైన ఆశ్రయత్వ, విషయత్వములు కలదియై యగును. “ఏషా” ఈమాయ సాక్షిప్రత్యక్ష మగుటచే లేదని చెప్పబడకశక్యయై, (ఇట “హి” అను శబ్దము ప్రసిద్ధిబోధకము). భగవం సాదాన మగుటచే అర్థాపత్తిప్రమాణసిద్ధము. “గుణమయీ”. ఈమాయ సత్త్వరజస్తమోగుణత్రయస్వరూపమై, ముప్పేటనుజేయబడిన త్రాడువలె యతిభృథమై బంధక మగుచున్నది. మఱియు నీమాయ “మమ”

శాంకరభాష్యమ్:—

యా । త త్రైవంసతి సర్వథర్మా స్పృత్యజ్య మామేవ మాయావేనం స్వాత్మభూతం సర్వాత్మ
గా యే ప్రపద్యంతే తే మాయా మేతాం సర్వభూతమోహినీం తరంత్యతిక్రమంతి ॥
సారబంధనా న్ముచ్యంత ఇత్యర్థః

॥౧౪॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

డను అగు నన్నే యన్నిధర్మములను విడచి, యన్నివిధములచేతను యెవని నేవించెదరో
వారు సర్వభూతములను మోహపెట్టెడి మాయను అతిక్రమించెదరు. (అనగా సంసార
బంధనమునుండి విడువబడుదురు.)

॥౧౪॥

మాయావిని, పరమేశ్వరుడను, సర్వజగత్కారణుడను, సర్వజ్ఞుడను, సర్వశక్తిమంతుడను అగు నాస్వరూపమైన
నాస్వాధీనమగుటచే జగత్సృష్ట్యాదినిర్వాహకము. “మాయా” తత్త్వప్రతిభాసప్రతిబంధద్వారమున యతత్త్వ
ప్రతిభాసహేతువు, ఆవరణవిశ్లేషశక్తి ద్వయవతియు, సర్వప్రపంచమునకు ప్రకృతియగు అవిద్య “మాయాం
ను ప్రకృతిం విద్యా న్మాయినం తు మహేశ్వరం” అను శ్రుతిసిద్ధమైనది.

ఇచటఈప్రక్రియచూడనగును:— జీవుడు, ఈశ్వరుడు, జగత్తు అను విభాగభూష్యమైన శుద్ధచై
తన్యమునందు అనాది యగు యవిద్య సత్త్వప్రధానముగ నధ్యస్తమై స్వచ్ఛమగు దర్శనము ముఖభాస
ను ప్రకటింబమును గ్రహించునటుల చిదాభాసను (చిత్ప్రకటింబమును) అంతట గ్రహించుచున్నది. ఇట
లింబస్థానీయుడగు పరమేశ్వరుడు ఉపాధిదోహనాస్కండితుడు. ప్రకటింబస్థానీయు డగు జీవుడు ఉపా
ధిదోహనాస్కండితుడు. ఈశ్వరునివలననే జీవుని భోగముకొఱకు ఆకాశాదికృమమున శరీరేంద్రియసంఘా
తము, జీవభోగ్యమగు నిఖిలప్రపంచము జనించుచున్నదని కల్పన సంభవించుచున్నది. లింబప్రకటింబముఖ
ములయం దనుగతమైన ముఖస్వరూపమువలె ఈశ్వరునియందు, జీవునియందుననుగతమైన మాయోపాధిచై
తన్యము సాక్షియని కల్పింపబడుచున్నది. అట్టి సాక్షిచైతన్యముచేతనే తనయం దధ్యస్తమైన మాయ, మా
యాకార్యమగు నిఖిలప్రపంచము ప్రకాశించుచున్నది. కాన సాక్ష్యభిప్రాయముచే “వైపి” అనియు,
లింబభూతమగు యీశ్వరాభిప్రాయముచే “మమ” అని మాయ శ్రీకృష్ణపరమాత్మచే యీశ్లోకమునందు
చెప్పబడెను. విచారించుచో యవిద్యయొక్కటియే యగుటవలన నవిద్యాప్రకటింబభూతుడగు జీవుడు
గూడ యొక్కడే యని యనవలయును. అయినను అవిద్యాగతమగు యంతఃకరణసంస్కారము లనేకము
అగుటవలన సంతఃకరణోపాధిభేదముచే జీవులయందు నానాత్వము(భేదము) వ్యపదిశ్యమానమగుచున్నది. క
నుకనే “మా మేన యే ప్రపద్యంతే” అనుచోట “యే” అనియు, “స మాం చన్మృతినో మాధాః”
అనుచోట “చన్మృతినోమాధాః” అనియు, “చతుర్విధా భజన్తే మాం” అనుచోట “చతుర్విధాః”
అనియు బహువచన ముపపన్న మగుచున్నది. “మరియు త ద్యోదేవానాం ప్రత్యబుధ్యత స ఏవ తదభవ త్త
దక్షిణాం తథా మనుష్యాణాం” అనుశ్రుతియందు “దేవానాం, ఋషీణాం, మనుష్యాణాం” అని బహు
వచన ముపపన్నము. మరియు అంతఃకరణోపాధిభేదమును విచారింపనిచో జీవత్వప్రయోజకోపాధి యగు
యవిద్యయొక్కటియే యగుటచే జీవుడుగూడ యొక్కడే యని “క్షేత్రజ్ఞం చాపి మాం విధి” అను
చోట “మాం” అనియు, ప్రకృతిం పురుషం వైవ విద్యనాదీ ఉభావపి” అనుచోట “పురుషం” అని
యు “ఏకో దేవ స్సర్వభూతేషు గూఢః” అను శ్రుతియందు “దేవః” అనియు, “అనేన జీవేనాత్మనా

సుప్రవిశ్య” అను శ్రుతియందు “జీవేన” అనియు, వాలాగ్రతభాగస్య శతధా కల్పితస్య చ | భాగో జీవః” అను శ్రుతియందు “జీవః” అనియు, జీవగతమైన యేకత్వమును బోధించెడి ఏకవచనప్రయోగము లుప పన్నములు. విచారింప దర్పణమునం దచేతనాంశయే ప్రతిబింబించుటచే దర్పణగత చైత్రప్రతిబింబము తనను కాని, యితరుని కాని తెలిసికొనదు. అయినను అవిద్యాగతచిత్ప్రతిబింబము చిద్రూపమే యగుటవలన తనను పరునిగూడ తెలిసికొనును. ప్రతిబింబపక్షమునందు బింబచైతన్యమునందే ఉపాధిస్థత్వమాత్రమే కల్పిత మగు టవలనను, అభాసపక్షముగ జీవుడు అనిర్వచనీయుడైనను జడవిలక్షణు డగుటవలన తనను, పరుని తెలిసి కొనుట సంభవించును.

ఇట్టి ప్రతిబింబభూతు డగు జీవుడు తనకు బింబభూతుడగు యీశ్వరునితో యైక్యమును యెంతవరకు తెలిసికొనడో అంతవరకు జలగతకమ్పాదికము జలనూర్యునికివలె యుపాధిగతవికారసహస్రము ననుభవించును. ఈవిషయమునే “దురత్యయా” అనుపదముచే చెప్పవచ్చును. బింబభూతేశ్వరైక్యసాక్షాత్కారము లేనిదే తరించుటకు శక్యముకాదు. కాన మాయ దురత్యయ మనబడును. కనుకనే జీవుడు అంతఃకరణావచ్ఛిన్ను డగుటవలన అంతఃకరణ సంబంధమునే చక్షురాదీన్ద్రియద్వారమున ప్రకాశింపజేయుచు కించి ద్జ్ఞాడు అగుచున్నాడు. అందువలననే “జానామి” (తెలిసికొనుచున్నాను.) “కరోమి” (చేయుచున్నాను.) “భుంజే” (భుజించుచుంటిని) అనేడి యనర్థశతములకు నిలయు డగుచున్నాడు. అట్టి యే జీవుడు- అనంతశక్తిసంపన్నుడు, మాయానియస్త, సర్వజ్ఞుడు, సర్వఫలదాత, యెల్లపుడు ఆనందఘనమూర్తి, భక్తానుగ్రహముకొఱకు అనేక అవతారములను ధరించునట్టి, పరమగురువునగు బింబభూత మగు భగవంతునికి తనచే నాచరింపబడు నిఖిలసత్కర్మలను సమర్పించి యారాధించునో బింబమునం దుంచబడిన యలంకారము ప్రతి బింబమునందు ప్రతిఫలించునటుల బింబభూతపరమేశ్వరునియం దర్పింపబడిన నిఖిలసత్కర్మల ఫల భూతములగు సమస్త పురుషార్థములకు ప్రతిబింబభూతమగునట్టి యీజీవుడే పొందును. ఈ విషయమునే ప్రహ్లాదుడు “నైవాత్మనః ప్రభు రయం నిజలాభపూర్ణో మానం జగాద విదుషః కరుణో వృణోతే | యద్య జ్ఞసో భగవతో విదధిత మానం తచ్చాత్మనే ప్రతిముఖస్య యథా ముఖస్త్రిః” అని చెప్పెను. అనగా దర్పణమునందు ప్రతిబింబించిన ముఖమునకు (ప్రతిబింబమునకు) తిల కాదికము నశేషించినచో బింబభూతమగు ముఖమునందే తిల కాదికము నుంచవలెను. అట్లు బింబభూతముఖమునందుంచిన తిల కాదికమే ప్రతిబింబమునందు ప్రతిఫలించును. కాని మరియొక తీరున ప్రతిబింబము నలంకరింపవలయు ననిన యింతకంటె మఱి యేయుపాయాంతరము లేదు. అట్లే బింబభూతమగు యీశ్వరునియందు సమర్పింపబడిన పూజాదిఫలమును ప్రతిబింబభూతు డగు జీవుడు పొందును. యింతకంటె జీవునికి పురుషార్థలాభమునందు మరి యేయుపాయము లేదు. అని దృష్టాంతముయొక్క యర్థము.

నాశరహితు డగు భగవంతుని నిరంతర మారాధించునట్టివాని యంతఃకరణము జ్ఞానప్రతిబంధకపాపరహితమై, జ్ఞానానుకూలపుణ్యముచే వృద్ధిని పొందును. అట్టిసమయమున అతినిర్మలమైన యద్వయమునందు ముఖమునలె సర్వకర్మత్యాగ శమదమాది పూర్వక గురూపసదనవేదాంతవాక్యశ్రవణ మననిధ్యాసములచే సంస్కృతమైనట్టి యంతఃకరణమునందు గురూపదిప్త “తత్త్వమసీ” త్యాదివేదాంతవాక్యము సాధనముగా కలవియై, “అహం బ్రహ్మస్మి” అని అనాత్మాకారశూన్యనిరుపాధి చైతన్యాకార సాక్షాత్కారరూపమగు వృత్తి జనించును. అట్టి వృత్తియందు ప్రతిఫలించిన చైతన్యము తత్కాలముననే స్వవిషయాశ్రయమగు యవిద్యను ప్రదీపము తమస్సును (చీకటిని) వలె నిర్మూలించును. ఉపాదాననాశమువలన నుపాదేయనాశము సర్వమత సిద్ధము కాన అనంతర మాయవిద్యానాశమువలన యావృత్తితోగూడ నిఖిల కార్యప్రపంచము నశించును.

ఈ విషయమునే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “మా మేవ యే ప్రపద్యంతే మాయా మేతాం తరన్తి తే” అను వాక్యముచే బోధించుచుండెను. “త మేవ ధీరో విజ్ఞాయ” “తమేవ విదిత్వాఽతిమృత్యుమేతి” ఇత్యాది శ్లోకులయందు వలె ఇచటను “మా మేవ” అనునట్టి “ఏవ” అనునది అనుపరక్తతాప్రతిపత్తినిమిత్తము ప్రయోగింపబడెను. అనగా “మామేవ” సర్వోపాధిరహితము, అఖండము నగు చిదానందసదాత్మను “యే ప్రపద్యంతే” ఎవరు వేదాంతవాక్యజన్యము, నిర్వికల్పక సాక్షాత్కారరూపము. నిర్వచనానర్హ శుద్ధచిదాకారత్వ ధర్మవిశిష్టము, సర్వసుకృతఫలభూతము, నిదిధ్యాసనపరిపాకప్రసూతము, సర్వాజ్ఞానతత్కార్యవిరోధి యగు చేతోవృత్తిచే విషయమొనరించుకొనెదరో (తెలిసికొనెదరో) అట్టివారు నిఖిలానర్థకారణము, దురతిక్రమణీయము నగు యీ మాయను యతిక్రమించెదరు. అనగా సర్వోపాధులు నివృత్తిని జెందుటచే సచ్చిదానందఘనరూపముగ నుండెదరు. అని యరము. ఇచట “తరన్తి తే” అని బహువచనప్రయోగము అత్యుభేదాభిప్రాయముచే కాదు. మరేమనిన దేహేంద్రియాది సంఘాతభేద నిబంధనాత్మభేదభ్రాన్త్యనువాదార్థమని గ్రహింపవగును.

ఈశ్లోకమున నుండు “ప్రపద్యంతే” అనుపదమునకు జ్ఞానార్థకత్వము వర్ణింపబడెను. అంతకన్న ప్రపద్యంతే” అనుపదస్థానమున “ప్రపశ్యన్తి” అని ప్రయోగింప సమంజసముగ నుండ “ప్రపద్యంతే” అని ప్రయోగించుటయం దాశయ మేమనిన? ఎవరు మరేకశరణులై “మామేవ” అనంతసౌందర్యసారసర్వస్వము, నిఖిలకలాకలాపనిలయము, అభినవపంకజశోభాధికచరణకమలయుగలప్రభుడు, అనవరతజేబువాదననిరతబృందావనక్రీడానక్తమానసుడు, హేలోద్ధృతగోవర్ధనాఖ్యమహీధరుడు, గోపాలుడు, నిఘాదితశిశుపాలకంసాదిదుష్టసంఘుడు, అభినవజలదశోభానర్వస్వహరణచణచరణుడు, పరమానంద ఘనమయమూర్తియు, అతికాస్తవైరించప్రపంచుడు నగు భగవంతుడైన నన్నే యెల్లపుడు చింతించువారలై రోజులను గడపెదరో అట్టివారు మదియప్రేమమహానందసముద్రమగ్నమనస్కులగుటచే సమస్తమాయాగుణవికారముచే తీరస్కరింపబడరు. “మరేమనిన మద్విలాసవినోదకుశలులగు వీరలు మదున్మీలనసమర్థులు” అని శంకించునదివలె మాయవారకాంత కోరిధస్వభావులగు తపోధనులనుండివలె వీరలనుండి తొలగిపోవును. కాన మాయాతరణమును కోరెడివాడు నన్నే యెల్లపుడు చింతింపవలెను అనెడి యభిప్రాయము శ్రీకృష్ణపరమాత్మది. ఇట్టి యభిప్రాయమును ప్రకటించుటకే “ప్రపశ్యన్తి” అని చెప్పక “ప్రపద్యంతే” అని చెప్పెను. శ్లోకులు, స్మృతులు ఈయర్థమునందే ప్రమాణ మొనరింపవలయును.

॥౧౪॥

శంకరానందీయము :— అనాద్యవిద్యారూపమగు మాయచే నైనయాత్మయంక్షదాత్మత్వభ్రమచేత మోహితులును, సంసారదుఃఖాగ్నిచే సంతప్యమానులు నగు ప్రాణులకు యెట్లు సంసారతరణము సిద్ధించునను యశంకపై సంసారతరణోపాయమును వివక్షచేయదలచినవాడై శ్రీకృష్ణపరమాత్మ మొట్టమొదట సంసారతరణవిషయమై గొప్పప్రయత్నము చేయదగుదు. అని బోధించుటకు మాయ దుర్జయ మని “చైవీ” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

కాలత్రయమునందు యితరాపేక్ష లేకుండగ స్వయముగనే ప్రకాశించు పరమాత్మ “చైవీ” అని చెప్పుబడును. అట్టి నిర్వికేషపరమాత్మరూపమగు నాయందు ఆకాశమునందు నీలిమవలె యాభాసరూపముచే నుండు మాయ “చైవీ” అని యనబడును. లేక “ప్రాక్షే నైషాఽవిద్యా” అను శ్లోకవలన దేవస్వరూపమగు ప్రాక్షానియం దుండునది. “చైవీ” అని యనబడును. ప్రాక్షానియందుండు త్రిగుణాత్మికయైన మాయ నాస్వరూపమునకు జలమునకు వైశాల్యము (నాచు)వలె ఆవరకమైయున్నది. అట్టి మాయ పురుషులకు అతికష్టముచే దాటుటకు శక్యమైనది. అనగా దృష్టాదృష్టవిషయసుఖతత్సాధనసర్వస్వపరిత్యాగ పురస్కరము

గను, యమనియమాదులచేతను అట్టి మాయ దాటుటకు శక్యమైనది. కనుకనే “దురత్యయా” దుర్జనుము అని చెప్పబడుచున్నది. మాయకు దుర్జయత్వము లోకశాస్త్రప్రసిద్ధమే.

ఇట్లు మాయను జయించుటయం దధికప్రయత్నము చేయవలయు నని చెప్పి మాయాతరణోపాయమును శ్రీకృష్ణపరమాత్మయే “మా మేవ” అను వాక్యముచే జెప్పించుచుండును.

నిష్కామనచేతను, ఈశ్వరార్పణబుద్ధిచేతను యనేకజన్మములయం దాచరింపబడిన పుణ్యకర్మవిశేషములచే పరిశుద్ధమైన యంతఃకరణముకలవాడై, వివేకవైరాగ్యములచే సర్వమును సన్యసించి బ్రహ్మవేత్తయగు గురునిసన్నిధియందు శ్రద్ధతో తీవ్రమోక్షేచ్ఛచే పొందబడిన తదేకనిష్ఠాద్వారమున శ్రవణమును, మననము నాచరించి షష్ఠాధ్యాయమున చెప్పినదీనిని నిర్గుణము, అదృశ్యత్వాదిలక్షణము కల ఏకరసస్వరూపమగు పరబ్రహ్మమును నిత్యనిరంతరనిర్వికల్పకసమాధినిష్ఠ అనగా క్రియాంతరమున కవకాశవివర్ధనినిష్ఠచే యే యతీశ్వరులు విపరీతప్రత్యయరహితముగ సర్వదా తమ యంతఃకరణముచే ననుసంధానము చేయుదురో, అట్టి వారే గుర్వాత్మేశ్వరప్రసాదాతిశయమున లెన్నగ జన్మించిన అపరిమితబద్ధపరావర్తకత్వ (జీవేశ్వరైకత్వ) విజ్ఞానముచేతనే ఆవరణవిత్తే సాత్త్వికము, సర్వానర్థకారణము, సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మకమునగు మాయను, విపరీతదర్శనరూపమగు మాయాకార్యమును “ఈసర్వము నేను బ్రహ్మస్వరూపమే” అను యపరిమితబద్ధబ్రహ్మత్వైకత్వవిజ్ఞానముచే నశింపచేసుకొనుచుండిరి. అనగా నిత్యనిరంతరబ్రహ్మానిష్ఠచే రజోగుణములగురాగాదులను, తమోగుణములగు విపరీతభావనాదులను, సత్త్వగుణములగు శమాదులను, తత్కార్యములగు ప్రవృత్తి, నివృత్తి, అహంకారముకారాదులను సర్వము నతిక్రమించి ఈలోకముననే సంసారమునుండి ముక్తులై అఖండము, అత్రీయమునగు విదేహముక్తిగుణమును పొందగలరు. ఇంతియే కాని యెవరు శ్రవణమాత్మముచే తనను కృతాదునిగఁగఁగఁచెదరో యట్టివారు సుఖమును పొందరు.

ఈలోకమున “మా మేవ యే ప్రపద్యంతే” అనునొక “మాం” అనునది అస్మచ్ఛబ్దము. అస్మచ్ఛబ్దమునకు అస్మచ్ఛబ్దోచ్ఛారణ చేయువానియంటే శక్తి కలదు. అనగా ఎవ రస్మచ్ఛబ్దము నుచ్చరించెదరో వానినే యాశ్చర్యము బోధించును. ఈ శబ్దమున యట్టివాడు దృగ్జీవనందను శ్రీకృష్ణుడే. కాన నీరూపము సగుణము. అందువలన “మా మేవ యే ప్రపద్యంతే” అనువాక్యము సగుణోపాసననే బోధించుటవలన సగుణోపాసనచేతనే మాయను తరించెదరనిమాత్రము భ్రమనొందవలదు. సగుణోపాసనవలన సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మకమగు మాయయొక్క తరణము సంభవింపదు. కాన “మామేవ యే ప్రపద్యంతే” అను శబ్దమున నిర్గుణధ్యానమే వివక్షితము. అట్లు కాక సగుణోపాసనే యని యదియే మాయానివర్తకమనినచో అస్మచ్ఛబ్దమే అమృతత్వము సిద్ధింపక విషసేవచే నమృతత్వము సిద్ధించు నని చెప్పినటుల హాస్యాస్పదమే యగును. కాన నిర్గుణధ్యానమే యిది వివక్షితము. అట్లు కానిచో గుణమహాసనచే సత్త్వాదిగుణముల నతిక్రమించుటయు, భేదదర్శననివృత్తియు సిద్ధింపదు. మరియు భేదదర్శనమే కాంగును. ఈ విషయమునే “తం యథా యథోపాసతే” అను శ్లోకము బోధించుచున్నది. మరియు “ఏతస్మిన్నుదర మస్తరం కరుతే। అథ తస్య భయం భవతి” అనుశ్లోకము యాశ్చర్యదర్శికిగూడ భయపాక్షి నే బోధించుచున్నది. కాన “మామేవ” అని అస్మచ్ఛబ్దముచే నిర్గుణమే వివక్షితము. అంతియే కాని పిచుమందళలమును నేచించువానికి రసాలఫలప్రాప్తి సంభవింప నటుల సగుణోపాసనకేయివానికి, నిర్గుణజ్ఞానము సంభవింపదు. ఈ విషయమునే “యథా కృతు రస్మిన్లోకే పురుషా భవతిఃతథా క్షేత్ర భవతి। తం యథా యథోపాస్తే తథైవ భవతి। అసన్నేవ స భవతి। అస ద్భ్రాహ్మణీ వేదచేత్” ఇత్యాదిశ్లోకులు బోధించుచున్నవి. గీతాశాస్త్రముగూడ నీ విషయమునే “యే యథా మాం ప్రపద్యంతే తాం సత్తైవ భజాన్మహామ్” అని బోధించుచున్నది. మాయ యనగ బ్రహ్మత్వము.

బ్రహ్మజగత్తులకు భేదదర్శనహేతువు. అట్టి మాయకు ప్రవర్ధకము- నాకిది యుపాస్యము, నేను దీనిని యుపాసించుచుంటిని. అని ఆహం మమ ప్రత్యయార్థభేదాశ్రయకము వైవ్రతోపాసనము. అట్టి వైవ్రతోపాసనమును చేయువానికి మాయానివృత్తి యగుచో తూర్పుదిక్కునకు ప్రయాణముచేయువానికి యుత్తరదిక్కుయందు మండు కైలాసపార్వతి కలగవలసివచ్చును. కాన నీ స్తోకమునందుండు “మామేవ” అను ఆస్తుచ్ఛద్వాశ్చము నిర్దణపర బ్రహ్మమే. అట్టి నిర్దణోపాసన చేయువానికి మాయాత్మిక్రమణ మని సిద్ధము. ||౧౪||

భాష్య త్సర్వ దీ పీ కః- అట్లగుచో జీవులను మోహపెట్టెడి, అనాదిసిద్ధము, త్రిగుణాత్మకము,, అను వైవ్రమాయను యేయుపాయముచే నతీక్రమించెదరు? ఆను యాశంకపై “వైవ్ర” అని చెప్పమొనరించెను.

మాయ త్రిగుణాత్మకము. పరమేశ్వరుడ నగు నానందసంభవమైనది. అట్లైనను నాకంటె వేరుకాదు. నాస్వరూపమే. దీనినే సృష్టతీయందురు. ఇందుకు “మాయాం తు సృష్టతీం విద్యాన్తాయినం న మహేశ్వరే” అను శ్రుతిప్రమాణము. ఇట్టి సృష్టతీయే మాయ యని, యవిద్యయని రెండువిధములు. ఈ విషయమై “మాయా చావిద్యా చ స్వయ మేవ భవతి” అను శ్రుతి ప్రమాణము. ఈ విషయమునే “తమోరజస్వత్త్వ గుణాప్రకృతి ర్ద్వివిధా మతా । సత్త్వశుద్ధ్యశుద్ధిభ్యాం మాయాఽవిద్యే చ తే మతే” సత్త్వరజస్వహగుణాత్మకమైన సృష్టతీ శుద్ధసత్త్వప్రధానమై మాయ యని, మలినసత్త్వప్రధానమై యవిద్యయని రెండు విధములు చెప్పబడుచున్నదని స్మృతియు బోధించుచున్నది. “మాయా వింబో వశీకృత్య తాం స్యా త్సర్వజ్ఞః ఈశ్వరః । అవిద్యావశగ స్త్వస్య స్తవైచిత్ర్యా దనేకథా” మాయావింబము ఈశ్వరుడు. అతను సర్వజ్ఞుడు. మాయను స్వాధీనమొనరించుకొని యుండును. రెండవవాడు అవిద్యావింబుడై యవిద్యకు లోనై యవిద్యావైచిత్ర్యమున ననేకమై యుండెను, మాయామయప్రకృతి యీశ్వరుని యధిష్ఠానముగ నాశ్రయించి జీవులను మోహపెట్టుచున్నది. ఈ విషయమునే శారీరకభాష్య మిక్కిందివిధమున బోధించుచున్నది.

అవిద్యాత్మకము బీజశక్తి. అట్టి బీజశక్తి “అవ్యక్తం” అను శబ్దముచే చెప్పబడును. అట్టి బీజశక్తి పరమేశ్వరు డాశ్రయముగా కలదై, మాయామయమై మహాసుషుప్తియని యనుపించుకొనును. సంసారులగు జీవులు యే మహాసుషుప్తియందు స్వరూపబోధరహితులై నిద్రించుచుండినో యా మహాసుషుప్తియే యవ్యక్తమనబడును. ఆ యవ్యక్తము సంసారబీజభూతమగు అవిద్యాస్వరూపముచే మోహపెట్టెనది. ఆయవిద్య పరమాత్మవిషయకము, జీవుడాశ్రయముగా కలది. ఇందులకు “వేదాస్తవేద్యమగు వస్తువును నేను యెరుగను.” అను అనుభవమే ప్రమాణము.

అవిద్యయనునది యొకటి యున్నచో జీవపరమాత్మవిభాగము, జీవపరమాత్మవిభాగమున్నచో జీవుడాశ్రయముగా కల పరమాత్మ విషయకమగు యవిద్య సంభవించును. కాన అన్యోన్య్యాశ్రయదోషము సంభవించునని శంకింపజనదు. జీవావిద్యలు బీజాంకురములువలె యనాదులు. అందువలన వైశంక తొలిగింపబడుచున్నది.

బీజాంకురన్యాయమున పై యన్యోన్య్యాశ్రయదోషమును తొలిగించుచుచో బీజాంకురము లనిత్యము లగుటజేసి జీవులకూడ యనిత్యులు కావలసివచ్చునని శంకింపజనదు. ఉత్తరోత్తరజీవాభివ్యక్తులకు పూర్వపూర్వభేదములు నిమిత్తములని చెప్పిన జీవాభివ్యక్తు లనిత్యములైనను జీవులు నిత్యులే యగుటంజేసి జీవానిత్యత్వదోషము తొలగును.

అవిద్య జీవాశ్రిత మగుచో జీవుడు పూర్వపూర్వభేదమాశ్రితు డగుచో జీవోత్పత్తి (అభివ్యక్తి) యందు ఆత్మాశ్రయమనెడి దోషము సంభవించునని శంకింపజనదు. జీవునికి ఉత్పత్తియే లేనందున జీవోత్పత్తియందు ఆత్మాశ్రయమనెడి దోషమే సంభవింపదు. మరియు జీవుడు “జీవోఽహం” అను ప్రతీతిచే నిర్ణయించును. అట్టి ప్రతీతిబలముచేతనే అవిద్యయు ప్రతీయమానమగుటచే వైదోషము సంభవింపదు.

అట్లగుచో తన భుజముపై నెక్కినవాని భుజముపై తానెక్కినటుల జీవుడు అవిద్యాశ్రియుడు, అవిద్య జీవాశ్రితము. ఇటు జీవుడనగ అవిద్యాశ్రియుడు అని చెప్పటం (స్వస్మంధారూఢాశోహణమువలె) నుండునని శంకింపజనదు. అనగా స్వాశ్రితాశ్రితత్వము విరుద్ధమని చెప్పటం. జీవుడు అవిద్యయు అమూర్తములు. మూర్తములగు కుండబందరులకు ఒకదానితో నొకటి యుండునటుల అమూర్తములు అధరోత్తరీభావముతో ఒకదానిపై నొకటియుండుట సంభవింపనందున జీవావిద్యలకు అవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదక భావమా శ్రయింపవలెను. అట్లగుచో స్వస్మంధారూఢాశోహణమువంటివిరోధము ప్రాప్తింపదు. వృక్షాశ్రితమగు శ్వేనసంయోగము కాఖ్యాత్వముచే అవచ్ఛిద్యమగునటుల జీవత్వము అవిద్యావచ్ఛేదకోపాధికమైనది కాన జీవుడు అవిద్యచే అవచ్ఛిద్యుడు. అవిద్య చైతన్యాశ్రితమై జీవత్వముచే అవచ్ఛిన్నము. కాన పైవిరోధ మెంత మాత్రము ప్రాప్తింపనేరదు.

అవిద్యావచ్ఛేదకోపాధికము జీవత్వము. జీవుడు అవిద్యచే అవచ్ఛిన్నుడు అని చెప్పినను అన్యోన్యాశ్రియమను దోషము సంభవించుచున్నదని శంకింపజనదు. ప్రమేయత్వావగాహిప్రమాణము నిరూపకప్రమేయావచ్ఛేద్యము. ప్రమేయ మనగ స్వవిశేషణీభూతప్రమాణావచ్ఛేద్యము. ఇత్యాదిస్థలములయం దన్యోన్యాశ్రియము దోషము కానటుల ప్రకృతస్థలమున గూడ అన్యోన్యాశ్రియము దోషము కాదు.

బ్రహ్మమే సర్వప్రపంచవివర్తాధిష్ఠాన మగుటవలన జీవునకు, అవిద్యకు ఆధిష్ఠానము బ్రహ్మము. ఈవిషయమే “అధిష్ఠానం వివర్తానా మాశ్రియో బ్రహ్మ శుక్తివత్” జీవావిద్యాదికానాం స్యా దితి సర్వ మనాకులమ్ || (రజితమునకు ముత్యపుచిప్పవలె జీవావిద్యాదిసర్వవివర్తముల కధిష్ఠానము, ఆశ్రియము బ్రహ్మమే) అని చెప్పబడెను. కనుకనే శ్రీకృష్ణపరమాత్మయు “చైవీ హ్యేషా మమమాయా” అని చెప్పెను. శుక్తికయెట్లు రజితస్వరూపమున భాసించుచున్నదో ఆ క్లై పరమాత్మయే అనాద్యవిద్యావచ్ఛేదలబ్ధజీవభావభేదమున భాసించుచున్నది. ఆపరమాత్మయే దేహేంద్రియాదులచే అవచ్ఛిద్యమానుడై యజ్ఞానులచే “జారుడు” అని పిలువబడుచుండెను. అట్టి జీవులకే అవిద్య. సర్వోపాధివిహీన డగు పరమాత్మకు లేదు.

అస్వతంత్రుని మరియొకడు కారాగృహమున ప్రవేశపెట్టును. కాని స్వతంత్రుని యెవరును బంధమున ప్రవేశపెట్టజాలరు. పరమాత్మ యన్నునో సర్వజ్ఞుడు, సర్వశక్తులు కలవాడు, స్వతంత్రుడు. అట్టిపరమాత్మ యెందువలన అకస్మాత్తుగ సంసారి యయ్యెను? అని శంకింపజనదు. జీవుడనాదియగుటచే యిట్టి శంకయే జనింపదు. కాన అవిద్యాత్మయగు జీవునకే అవిద్యాకల్పితసుఖదుఃఖాదిసంభోగము. నిర్మలస్థనిఖిలావిద్యాతద్యాసనుడు అగు పరమాత్మకు అవిద్యాకల్పిత సుఖదుఃఖాదిసంభోగము లేదు. కాన “ఏషా” అనుభవనిర్ధమ, అకస్మాత్తుగ అవలూపనమున కనర్హము నగు మాయ “గుణమయా” సత్త్వరజస్తమేమయము. సాంఖ్యులు గుణత్రియాత్మకమైనప్రధానము నొప్పియదిస్వతంత్రమనిరి. కానిమాయఅట్లు కాదు. మరేమనిన అస్వతంత్ర్యము. దీనికి స్వాతంత్ర్యములేదని చెప్పటకు “చైవీ” దేవుని సంబంధమైనది. అని చెప్పెను. “దేవ స్త్రీయం చైవీ” దేవుని సంబంధమైనది. ఆయినను స్వస్వరూపమే. కాన “చైవీ” అనబడును. ఏదేవుని సంబంధమైనది ఇది! ఇది అనగ నెవరు! అను యాశంకపై “మమ, మాయా” అని చెప్పెను. నా సంబంధమైనది. దాని నామము మాయ అనబడును. ఈ మాయ “దురత్యయా” కష్టముతోనతిక్రమించుటకు శక్యమైనది. అట్టి మాయ నతిక్రమించు ఉపాయమేది? అను శంకపై “మా మేవ యే ప్రపద్యంతే” అని చెప్పబడెను. “ఏవ” అను శబ్దముచే మాయకు వ్యావృత్తి జెప్పబడెను. మాయావ్యావృత్తమైన పరమాత్మను “యే ప్రపద్యంతే” సర్వాత్మనా ప్రపన్నులెవరగుదురో వారు నాయనుగ్రహమువలన బుద్ధియోగమును పొందినవారలై సర్వభూతమోహకరియు, దురత్యయయు నగు ఈమాయను అతిక్రమించెదరు. సంసారబంధమునుండి ముక్తు అగుదురు.

—• ఇచట తెలిసికొనదగు విషయమిది •—

అనాది, అనిర్వాచ్యము, భూతప్రకృతి, చిన్మాత్రసంబంధిని యగునది మాయ. దానియందైన చిత్ప్రతిబింబము ఈశ్వరుడు. అట్టి మాయాసంబంధమైనవి అవిద్యలు. అట్టి యవిద్యలు అవరణవిశేషములు కలవి. అనంతములు. అట్టి పరిచ్ఛిన్నానంతావిద్యాప్రదేశములయందు చిత్ప్రతిబింబములు జీవులు. అని కొందరు చెప్పుచుండిరి.

—• మఱియొక పక్షము •—

“జీవేశా వాభాసేన కరోతి మాయా చావిద్యా చ స్వయమేన భవతి” అనుశ్రుతిసిద్ధమైనవి తిగుకాత్మకమైన మూలప్రకృతికి రెండురూపములు కలవు. అవియేవనిన! రజస్తమోభేదాభూతమైన స్వప్రధానమైన మాయయనునది ఒక రూపము. రజస్తమోభేదాభూతమనలినత్వప్రధానమైన యవిద్య యనునది రెండవ రూపము. అని మాయావిద్యాభేదమును కల్పించి మాయాప్రతిబింబము ఈశ్వరుడు. అవిద్యాప్రతిబింబము జీవుడు అని మరికొందరు చెప్పిరి.

—• 3వ పక్షము •—

మూలప్రకృతి ఒకటి విశేషస్వాధీనముచే మాయాశబ్దవాచ్యమై యీశ్వరోపాధి యగుచున్నది. అవ రణప్రధానమై యవిద్యాశబ్దవాచ్యమై జీవోపాధి యగుచున్నది. అని కొందరు చెప్పుచుండిరి.

—• 4వ పక్షము •—

“కార్యోపాధి రయం జీవః కారణోపాధి రీశ్వరః” అను శ్రుతి ననుసరించి అవిద్యయందు చిత్ప్రతిబింబము యీశ్వరుడు. అంతఃకరణయందు చిత్ప్రతిబింబము జీవు డని మరికొందరునుడివిరి. ఈచెప్పబడిన నాల్గవక్షముల యందు జీవేశ్వరు లిద్దరు చిత్ప్రతిబింబవిశేషములే. యాప్రతిబింబములకు వింబభూతమైనది బ్రహ్మము (పరమాత్మ). ఆపరమాత్మయే ముక్తులకు పొందదగినది.

—• 5వ పక్షము •—

మరికొందరు జీవుడు, ఈశ్వరుడు, శుద్ధచిత్తు అనెడి త్రైవిద్యప్రక్రియను విడచి నస్తుతః ఆ కాశమొక్కటి యేయైనను 1 ఘటా కాశమని, 2 జలా కాశమని, 3 మహా కాశమని, 4 మేఘా కాశమనెడి భేదమువలన నాల్గవిధములైనటుల ఒకటియగు చైతన్యమే 1 కూటస్థుడని, 2 జీవుడని, 3 బ్రహ్మమని, 4 ఈశ్వరుడనెడి భేదముచే నాలుగువిధములగు కల్పించి ధీవాననోపరక్తాజ్ఞానోపాధికుడు యీశ్వరుడనియు, అంతఃకరణోపాధికుడు జీవుడనియు జెప్పెదరు.

—• 6వ పక్షము •—

మరికొందరు “విభేదజనకేజ్ఞానే నాశమాత్యంతిక్ గతే! అత్మనో బ్రహ్మణో భేదమనంతంకః కరిష్యతి” (భేదజనకమగు యజ్ఞాన మత్యంతము నశించినచైయుండ జీవపరమాత్మలకు లేనిభేదము నెవడు చేయగలడు) అను స్మృతినవలంబించి ఒకటి యగు యజ్ఞానమే జీవేశ్వరవిభాగమున కుపాధి యని చెప్పి బింబప్రతిబింబభావముచే జీవేశ్వర విభాగ మొనరింపవలయును కాని, ఉపాధిద్వయములేనిదే జీవేశ్వరులకు ప్రతిబింబత్వము సంభవింపనందున ప్రతిబింబభావముచే జీవేశ్వరవిభాగము ప్రాప్తింపదని చెప్పుచుండిరి. అందునను అజ్ఞానగతచిత్ప్రతిబింబము జీవుడు. బింబస్థానీయు డీశ్వరు డనియు నిర్వచించిరి. మరియు అవిద్య యొక్కటియే యగుటవలన నవిద్యాప్రతిబింబమగు జీవు డవిద్యోపాధికుడగుటఁ జేసి జీవుడును యొక్కడే. అట్టి యేకజీవుని యజ్ఞానము చేతనే నిఖలప్రపంచము కల్పితము. స్వప్నదర్శనమువలె వానికెంతవర కవిద్య యుండునో అంతవరకు సర్వవ్యవహారము లుండును. జీవు డొక్కడే కాన ఒక జీవుడు బద్ధుడనియు, మరియొకజీవుడు ముక్తుడనియు వ్యవస్థలేదు. శ్రీశుకుడు ముక్తుడనునదికూడ స్వప్నపురుషాంతరముక్తివలె కల్పిత మనియు వల్లించుచుండిరి. ||౧౪||

గీ॥ న మాం దుష్కృతినో మూఢాః ప్రపద్యంతే నరాధమాః ।

మాయయాఽపహృతజ్ఞానా ఆసురం భావ మాశ్రితాః ॥

॥౧౫॥

ప ద వి భా గ ముః— న- మాం- దుష్కృతినః- మూఢాః- ప్రపద్యంతే- నరాధమాః- మాయయా-
అపహృతజ్ఞానాః- ఆసురం- భావం- ఆశ్రితాః-

॥౧౫॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః— దుష్కృతినః=పాపమునాచరించునట్టిని; నరాధమాః=నర=మనుష్యులలో;
అధమాః=అధములైన; మూఢాః=మూఢజనులు; మాయయా=మాయచే; అపహృతజ్ఞానాః= అపహృత=అపహ
రించబడిన; జ్ఞానాః=జ్ఞానముకలవారై; ఆసురం=ఆసురసంబంధమైన; భావం=హిసాన్యతాదిస్వరూపభావ
మును; ఆశ్రితాః=ఆశ్రియించినట్టివారలై; మాం=పరమేశ్వరుడనగునన్ను; సప్రపద్యంతే=శరణుపొందరు. ॥౧౫॥

నీ ల క ం తీ య ముః— విలాసచే జీవరూపమున గీడించుచున్న నాసంబంధమైన, పిండబ్ర
హ్మాండరూపముచే వ్యాప్తమైన, చిన్మాత్రసంబంధమైన మాయ “నన్ను నేనెరుగను.” అని సాక్షిప్రత్యక్ష
మగుటచే అపలాపనానర్హము. (లేదనుట కయోగ్యము) వింద్రజాలమువలె యన్యతప్రపంచపు కాళకము,
సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మకము, చాట శక్యముకానిది. ఎవరు సర్వభూతములయందుండిన వాసుదేవుని నేవించె
దలో అట్టివారు ఈ మాయను దాటెదరు. అధిష్ఠానజ్ఞానముచేతనే మూలాజ్ఞానముతో గూడిన భ్రమనశించును.
మరియొకజ్ఞానముచేగాని, వృత్తినిరోధముచేగాని యట్టి భ్రమనశించదు.

ఇచ్చట నిష్కృష్టవిషయమిది. జీవేశ్వరవిభాగశూన్యమైన శుద్ధచిన్మాత్రమునందు కల్పితము మాయా
దర్పణము. అట్టి మాయాదర్పణము చిత్ప్రతిబింబరూపమగు జీవుని స్వాధీన మొనరించుకొని బింబచైతన్యము
నరికట్టి అయస్కాంతము నరికట్టి లోహశకలమువలె చలించుచున్నది. ఇదియే మాయకు యీశ్వరాధీనత్వము.
ఈశ్వరునకు మాయాద్వారమున సర్వసృష్ట్యత్వము. ఈవిషయమే “అస్మా స్మాయీ సృజతే విశ్వ మేత
త్తస్మిం శ్చాన్యో మాయయా సంనిరుదః” అను శ్రుతిచే బోధింపబడుచున్నది. దర్పణమువలె ఒకమాయయే
బింబప్రతిబింబములగు జీవేశ్వరుల కుపాధి యగుచున్నది. బింబప్రతిబింబభావానా క్పాంతమైన జీవేశ్వరోభయా
నున్మాతమైన శుద్ధచిన్మాత్రము ముక్తలకు ప్రాప్తము. జీవేశ్వరులకు పాధి పక్ష పాత దశ
యందు అల్పజ్ఞత్వ సర్వజ్ఞత్వ శాశ్వత్వ శాశ్వత్వాది భావమును పొందుచున్నవి. అబింబప్రతిబింబములే
ఉపాధి లేనిసమయమున ఉపాధిప్రచారదర్శులై బోధరూపమగుటచే “జీవసాక్షి ఈశ్వరసాక్షి” అను శబ్ద
ములచే వ్యవహరింపబడుచున్నవి. ఈ వ్యవస్థ యిట్లుండ జీవుడు యీశ్వరారాధనప్రాప్తప్రత్యక్షజ్ఞానముచే
మాయ నష్టమైపోన తత్కార్యము యొక్క నాశముచే సాక్షి లేమిడేని సాక్షిత్వమునుగూడ పరిత్యజించి బింబ
ప్రతిబింబానున్మాతమైన మూడవదగు శుద్ధచైతన్యమును పొందును. ఈ విషయమే “తైవీ మాయా” అని
చెప్పబడెను. “మమ మాయా” అని ఒకటి యగు మాయకే జీవేశ్వరసంబంధిత్వము, జీవున కీశ్వరభజనచే
మాయాతరణము అని చెప్పబడెను. ॥౧౪॥

—: ౭వ అధ్యాయము ౧౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు :—

మ ధు నూ ధ న స ర స్వ తీ య ముః— అట్లుగనో సర్వానర్థ మాలమాయోన్ములనకొఱకు భగవం
తుడవు, వాసుదేవుడవు ఆగు నిన్ను సర్వులు యెందులకు నేవించరు? అని యాశంకించి చిరకాలసంచితమరిత
మనెడి ప్రతిబంధకమువలన నేవించకుండిరని “నమాం” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

“దుష్కృతినః” పాపముతో నిత్యసంబంధముకలవారు. కనుకనే “నరాధమాః” మనుష్యులలో అధ
ములు. అనగా యీలోకమున సాధువులచే నిందింపదగినవారు, మరియు పరలోకమున అనర్థసహస్రములపొందు
వారలు. ఎందువలన అనర్థహేతువగు దుష్కృతమునే యెల్లప్పుడూచరించుచుండిరి? “మూఢాః” ఇది ప్రయో
జనసాధనము, ఇది యనర్థసాధనము అనెడి వివేకశూన్యులకాన, ప్రజ్ఞాణముండ యెందువలన అర్థానర్థసాధన

శాంకరభాష్యమ్:—

యది త్వాం ప్రపన్నా మాయా మేతాం శరన్తి కస్మా త్త్వా మేవ న ప్రతిపద్యంత
ఇత్యుచ్యతే— న మాం పరమేశ్వరం దుష్కృతినః పాపకారిణో మూఢాః ప్రపద్యంతే నరా
ధమా నరాణాం మధ్యే అధమా నికృష్టా స్తేచ మాయయాఽపహృతజ్ఞానా స్సంచుషితజ్ఞానా
ఆసురం భావం హిసాన్మతాదిలక్షణ మాశ్రితాః

॥౧౫॥

శాంకభాష్యత్వబోధిని:—

నిన్ను శరణుపొందినవారు ఈమాయను తరించువారగుచో యెందువలన నిన్నే శరణు
పొందరనెదవా? పాపకర్మల నాచరించెడి మూఢులైన నరాధములు (నరుల మధ్య యధములు)
అనిగా నికృష్టులు మాయచే దొంగిలించబడినదివలె తిరస్కృతమైన జ్ఞానము (స్వరూపచైత
న్యము) కలవారై, అసురసంబంధమైన భావమును (హింసాన్మతాదిభావమును), ఆశ్రియించిన
వారై పరమేశ్వరుడ నగు నన్ను శరణుపొందరు.

॥౧౬॥

ములను తెలిసికొనరు! “మాయయాఽపహృతజ్ఞానాః” శరీరేష్ట్యయఃసంఘాత తాదాత్మ్యభ్రమరూపముగ పరి
ణమించిన మాయచే ప్రతిబద్ధమైన వివేకసామర్థ్యముకలవారు కాన. కనుకనే అట్టివారు “దంభో నర్హఽభి
మానశ్చ క్రోధః సానుష్య మేవన” అని ముందుచెప్పబోవు అసురభావమును, హింసాన్మతాదిస్వభావము
నాశ్రియించినవారు కాన. కనుకనే నాప్రతిపద్యయోగ్యులై సర్వేశ్వరుడ నగు నన్ను నేవింపకుండిరి. ఆహ్వానవారల
దౌర్భాగ్య మెంతటిదోకదా! అని భావము.

॥౧౭॥

శంకరానందీయము:— ఓ శ్రీకృష్ణ! నీయుపాసనచే నర్వానర్థకారిణి యగు మాయను తరిం
చునట్లయిన మీమాంసక తార్కికాదిమహాపండితులు యెందువలన నిన్ను ఉపాసింపరు? అను యాశంకను
“నమాం” అను శ్లోకముచే దొలిగించుచుండెను. “క్రియత ఇతి కర్మ” జననమరణాది దుఃఖప్రదమగు
కామ్యకర్మ. అట్టి దుష్టకర్మ నాచరించు మీమాంసకులు “దుష్కృతినః” దుష్టకర్మకలవారు. వారు పండి
తులైనను కామాదిరూపమగు మాయచే తిరోభూతమైన (కప్పబడిన) సదసద్వివేకరూపమైన జ్ఞానముకలవారు.
కనుకనే “ఆసురం భావ మాశ్రితాః” ఇది నాచే నిపుడు పొందబడినది అనెడి యాసురభావము నాశ్రి
యించినవారై వేదాంతవాక్యములు కర్తృస్థావకములుగా “ఆహ్వాయస్య క్రియాత్కర్తృత్” అను న్యాయ
ముచే కగ్గుశేషత్వమునే యంగీకరించి యవిశ్వాసముచే వేదాంతవిచారమునే చేయరు. అట్టి వారలకు నాజ్ఞాన
మెటుల ప్రాప్తించును? నాజ్ఞానమే లేనిచో మదుపాసనాప్రసక్తి యెట్లు! కనుకనే మీమాంసకులు నన్ను
తెలిసికొనలేకుండిరి.

తార్కికులు, వైశేషికులు పండితులైనను మాయచే నపహరింపబడిన జ్ఞానముకలవారు. అంభువలననే
మూఢులై జగదుపాదానము ఆణువులే. ఈశ్వరుడు నిమిత్తకారణమని నన్ను ఉపసర్జనముగ జేసుకొని తమ
తమ కథిమతముగ పదార్థజ్ఞానమువలననే ముక్తియని యభీనమాముచే నావిచారజ్ఞానశూన్యులై నన్ను తెలిసికొనుట
లేదు. ఇతరులగు చార్వాకజైనబౌద్ధాదులు నరాధములై నన్ను తెలిసికొనుటలేదు.

॥౧౮॥

పరమార్థప్రపః— నాయపార్శ్వాక్షిక కారణము మాయయే యని “న మాం” అను శ్లోకముచే
జెప్పచుండెను. మనుష్యులలో యెవరథములో వారు నరాధములు. మనుష్యులు నరాధము లెందుకయిరి? వివేక
శూన్యులు కాన. వివేకశూన్యు లెందుకయిరి? పాపశీలురగుటవలన. కనుకనే మాయచే సపహృతమైన జ్ఞానము
కలవారై అసురభావము నాశ్రియించినవారై శాస్త్రాచార్యోపదేశమువలన జ్ఞానమును పొందినవారైనను తదా

గీ॥ చతుర్విధా భజంతే మాం జనా స్సుకృతినోఽర్జున!

అర్తో జిజ్ఞాసు రథార్థి జ్ఞానీచ భరత్వరథ!

॥౧౬॥

పద విభాగము:— చతుర్విధాః- భజంతే- మాం- జనాః- సుకృతినః- అర్జున!- అర్తః-జిజ్ఞాసుః- అథార్థి- జ్ఞానీ- చ- భరత్వరథ! ॥

॥౧౬॥

పులిపదార్థము:— హేఅర్జున! = ఓయర్జునుడా!; హేభరత్వరథ! = భరతపంశశ్రేష్ఠుడా!; అర్తః = వ్యాధ్యులచే పీడితుడు; జిజ్ఞాసుః = అత్యుత్సరూపమును తెలిసికొనవలెనని యిచ్ఛకలవాడు; అథార్థి = ధనకామును; జ్ఞానీ = సర్వవ్యాపకమగు పరమేశ్వరుని తత్త్వమును తెలిసినవాడు; అనెడి; చతుర్విధాః = నాలుగువిధములైన; సుకృతినః = పుణ్యకర్మలుకల; జనాః = జనులు; మాం = నన్ను, భజంతే = సేవించుచున్నారు. ॥౧౬॥

వరకమాయచే సంభదర్పాభిమానపారుష్యాద్యభినివేశము కలవారై నన్ను భజింపకుండిరి. ఈవిషయమే “దుస్సంకల్పవికల్పకాలయుగం, ధైర్యదుఃసాన్యులినీ, కల్లోలై రభిమానమత్సరముఖైః సద్భిః పరీతోర్మికా । ఆవర్తై ర్ముతాదిభిః సరివృతా, దుఃఖైకధారాన్వితా పూర్ణామోహపయస్వినీవ నిభృతంచేతస్సీతిర్మాయినామ్ ॥ మాయావంతుల చేతస్సీతి యెట్టిదనిన? దుస్సంకల్పము, వికల్పము అనెడి రెండు కూలములు (ఒడ్డు) కలిగి ధైర్యమనెడి వృక్షమును కూలతోయనునట్టిదియై, అభిమానము, మత్సరము మొదలగుయారు కల్లోలములచే వ్యాప్తమై ముతాదులనెడి యావర్తములచే పరివృతమై, దుఃఖైకధారతోగూడి పూర్ణమై మోహము నదివలె చుండును. ॥౧౭॥

సీలకంఠీయము:— అట్లగుచో నందరు నిన్ను శరణుపొంది యెందులకు మాయను తరింపరు? అను శంకను “నమాం” అను శ్లోకముచే దొలగించుచుండెను.

పాపకర్మనాచరించువారు కనుకనే చిత్తశుద్ధితేనందున అత్మానాత్మవివేకశూన్యులు. కనుకనే సరాధములు. అట్టి దుష్కృతులగుచుండిరి. మాయచే తిరస్కృతమైన యఖండవిద్రావబ్రహ్మము కలవారు. ఓయర్జున! అట్టివారు నన్ను నేవించరు. ఈ చెప్పటచే మాయకావరణశక్తి చెప్పబడెను. మరియు విరోచనాద్యసురుల “దేహేంద్రియాని సంఘాతమే లెస్సగ సంతర్పణీయము” అనెడి యభిప్రాయము నాగ్రహించినవారు దుష్కృతులని చెప్పటచే మాయకు విజేషశక్తి చెప్పబడెను. ఇట్లు మాయచే స్వరూపానందమావరింపబడి దేహాత్మభ్రమ పుట్టినవైయుండ తదభిమానమువలన దేహదుల పుష్పినిమిత్తము పాపకర్మనాచరించెదరు. అందుచే మాధులై సరాధములు నన్ను శరణు పొందరు. సర్వాసర్థములము మాయయే యని యర్థము. ॥౧౮॥

— ౭వ అధ్యాయము ౧౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— ఎవరు ఆసురభావరహితులూ, పుణ్యకర్మకలవారలూ, వివేకవంతులూ వారు పుణ్యకర్మతాతమ్యముచే వాల్మీకిమూలైనవారై నన్ను సేవించుచుండిరి. వారలు క్రిమముగ కామనారహితులై నాయుగ్రహమువలన మాయను తరించెదరని “చతుర్విధా” అను శ్లోకముచే తెప్పించెను.

పూర్వజన్మమునందు చేయబడిన పుణ్యసంచయముకలవారై యెవరుసఫలజన్మముకలవారో వారలే నన్ను సేవించెదరు. ఇతరులు సేవించనేరరు. ఓయర్జున! అట్టివారు కామనారహితులు ముగ్గురు. ఒకడు కామనారహితుడు. మొత్తము నలుగురు. వారెవరనిన? 1 అర్జును, అనగా శత్రువ్యాధ్యులచే బాధపడుచు అట్టి బాధయొక్క నివృద్ధిని కోరునాడు. యెట్లనిన? ముఖ్యంగముచే కుషితుడై దేవేంద్రికు పాపాణవర్షమును కుడి

శాంకరభాష్యమ్: —

యే పున ర్నరోత్తమాః పుణ్యకర్మాణః చతుర్విధా శ్చతుష్ప్రకారా భజన్తే సేవన్తే మాం జనా స్సుకృతినః పుణ్యకర్మాణో హేర్తున! । ఆర్త ఆర్తిపరిగృహీత స్తస్కరవ్యాఘ్రోగా దినా లభిభూత ఆవన్నో జిజ్ఞాసు ర్భగవత్తత్త్వం జ్ఞాతు మిచ్ఛతి యో-ర్థాఢ్ధి ధనకామో, జ్ఞానీ విష్ణో స్తత్త్వవిచ్ఛ హేభరత్న భ!

॥౧౬॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని: —

ఓయర్జున! ఏనరోత్తములు పుణ్యకర్మ కలవారో ఆనాలుగు విధములైన జనులు నన్ను సేవించెదరు. వారెవరనెదవా? ఓభరత్నభ! (1) ఆర్తుడు (తస్కరవ్యాఘ్రో)గాదులచే తిరస్కరింపబడి యాశన్ను డైనవాడు. (2) జిజ్ఞాసువు (భగవత్తత్త్వమును తెలిసికొన గోరువాడు). (3) అర్థార్థి (ధనకాముడు). (4) జ్ఞాని (విష్ణుతత్త్వవేత్త) ఈనలుగురు నన్ను సేవించెదరు. ॥౧౬॥

పించుచుండ గొల్లపల్లెయందు నివసించు గోపగోపికలు ఆర్తులనబడుదురు. జరాసంధ కారాగారవాసులగు రాజా బార్తల. మొనలిచే పట్టుబడిన గజేంద్రుడార్తుడు. 2 జిజ్ఞాసువు. జిజ్ఞాసువనగ ఆత్మజ్ఞానమును కోరెడి ముముక్షువు. నాడెవడనిన? ముచికుందుడు, మైథిలుడగు జనకుడు. శుభ్రదేవుడు, ఉద్ధవుడు, పీరలు జిజ్ఞాసువులు. 3 అర్థార్థి: — ఇహలోకమున కాని, పరలోకమున కాని యేది భోగోపకరణమో అట్టిదానిని కోరువాడు సుగ్రీవుడు, విభీషణుడు, ఉపమన్యువు ఈలోకమున అర్థార్థులు. ఛృవుడు పరలోకమున అర్థార్థి. ఈముగ్గురు భగవంతుని సేవించుటచే మాయను తరించిరి. అమగ్గిరిలోను జిజ్ఞాసువు జ్ఞానోత్పత్తిచే సాక్షాత్తుగ మాయ నతిక్రమించుచున్నాడు. ఆర్తుడు అర్థార్థయు జిజ్ఞాసుత్వమును పొంది తద్వారా జ్ఞానులై మాయ నతిక్రమించెదరు. ఇదియే యీముగ్గురికి కల విశేషము. ఆర్తునకు, అర్థార్థికి జిజ్ఞాసుత్వము సంభవించుటవలన, జిజ్ఞాసువునకు ఆర్తత్వజ్ఞానోపకరణార్థార్థత్వము సంభవించుటవలన యిరువురిలోను జిజ్ఞాసువు ఉత్కృష్టుడు. ఈముగ్గురు సకాములు. నాల్గవవాడగు జ్ఞాని, నిష్కాముడు. జ్ఞానమనగ భగవత్తత్త్వజ్ఞానము (సాక్షాత్కారము). అట్టి భగవత్తత్త్వసాక్షాత్కారముచే నిత్యముక్తుడు జ్ఞాని యనబడును. అట్టివాడు మాయ నతిక్రమించినవాడు, నిత్యతస్కరకాముడు. “జ్ఞానీ చ” అనుచోట చ కారము ఎవడు నిష్కామప్రేమకలవాడగునో అట్టిభక్తుడుకూడ జ్ఞానులలోనే లెక్కింపదగినవాడని చెప్పబడు పుర్యోగింపబడెను. ఓయర్జున! భరత్నభ! నీవు కూడ “నేను జిజ్ఞాసువునా? లేక జ్ఞానినా? ఈయుభయులలో యెట్టి భక్తుడను?” అని శంకింపవలదు. అందు నిష్కామభక్తుడు జ్ఞాని. వారెవరనిన? సహకారులు, నారదుడు, పృష్ఠాదుడు, పృథుచక్రవర్తి, శుకుడు పీరలు నిష్కామజ్ఞాని. వారెవరనిన? సహకారులు, నారదుడు, పృష్ఠాదుడు, పృథుచక్రవర్తి, శుకుడు పీరలు నిష్కామభక్తులు. నిష్కాములు శుద్ధప్రేమభక్తులు. గోపికాదులు, అహారయ్యుధిష్ఠిరాదులు. కంసశిశుసాలాదులన్నచో భయమువలన, ద్వేషమువలన యెల్లప్పుడు భగవచ్చింతాపములైనను భగవదనురక్తిలేమిడేని భక్తులు కారు. భగవదనురక్తిరూపముగు భక్తియొక్క స్వరూపము, సాధనము, భగవద్భక్తివిశేషములు నాచే రచింపబడిన భగవద్భక్తిరసాయనమనెడి గ్రంథమున సవిశేషముగ చూపబడెను. కాన నిచట గ్రంథవిస్తరభీతిచే విరమించుచుంటిని.

॥౧౬॥

శంకరానందీయము: — మహాపండితులగు మీమాంసక తార్కిక శైశ్వీకాదులకూడ ఇట్టి వారగుచో (మూఢులగుచో) నిన్ను ఎవరు సేవించెదరని శంకింపజనదు. ఎవరు పరిశుద్ధాంతఃకరణ కలవారై

కాశ్రమవలన గురువువలన నాత్మత్వమును విని సర్వేశ్వరుడను, సర్వార్థములనిచ్చెడి నన్నే తెలిసి కొనె
దలో వాడు నన్ను సేవించుచుండిరి. ఇతను నాభజనపరులగువారలకు భేదము కలదని “చతుర్విధా” అను
శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

ఈ జన్మమునందుగాని, అనేక జన్మాంతరములయందుగాని “స్వకర్మణా తమభ్యర్థ్య సిద్ధిం విస్తతి
మానవః” ఇత్యాది కాశ్రమచేతను, తదరజ్ఞానముకల గురువుచేతను, శిక్షితులై యీశ్వరార్పణబుద్ధిచే యోగ్య
ముగ మంత్రతంత్రాది లోపము లేకుండునటుల అనుష్ఠింపబడిన తౌతస్మార్తాది కర్మలు కలవారైన సుకృత
వంతులగు సత్కర్మానుష్ఠాన పరులైన విశేషులు ఆరాధిభేదముచే నాల్గవిధములై నన్ను సేవించుచుండిరి. ఆ ఆర్త
విశేషములచే నాల్గవిధములైనవా రెవరనిన “ఆర్తః” అను చరణముచే చెప్పుచుండెను. అర్తుడనగ ఆధ్యాత్మి
కాభివృద్ధికామ్యుపద్రవములచే కీడితుడై ఆ యుపద్రవముల నివృత్తికొరకు నన్ను సేవించువాడు అర్తుడన
బడును. నిత్యానిత్యుపద్రావిశేషముచే అతృతత్వమును తెలుసుకొనుటకు ఇచ్ఛుకలవాడై నాయనుగ్రహసిద్ధి
కొరకు ప్రయత్నించువాడు జిజ్ఞాసు వుడనగును. ఇహికాముష్మికసుఖతత్వాధనకామియై కామసిద్ధికొరకు నన్ను
సేవించువాడు ఆర్థాయనబడును. బ్రహ్మవిత్తై తనకు కలిగిన జ్ఞానమునకు అప)తిబద్ధత్వసిద్ధికొరకు యత్నించువాడు
జ్ఞాని యనబడును. ఇట్లు నాల్గవిధములైన వారలలో అర్తుడు, జిజ్ఞాసువు, ఆర్థాయనీ, ఈశ్వరుడనుషేరు
ల సగుణుడైన నన్ను సేవించెదరు. జ్ఞానియన్ను నో నిర్గుణమయిన పరబ్రహ్మమనెడి నన్ను “ఇదమేవాహం”
అని స్వాత్మ్యచే అనుగంధానము చేయును.

॥౧౯॥

పరమాత్మప్రభుః— “చతుర్విధా” అను శ్లోకముచే భజనసుకృతతారతమ్యముచే నాల్గవిధములగు
భావచ్ఛతలను చెప్పుచుండెను. పూర్వజన్మమునందు ఆచరింపబడిన సుకృతసమూహము గలవారు
నన్ను సేవించెదరు. ఈ విషయమే— “అనేకజన్మ సాహస్రై స్తపోదానసమాధిభిః । నరాణాం క్షీణసాసానాం
కృష్ణా శక్తిః ప్రజాయతే” అనేకవేల జన్మములయందు ఆచరింపబడిన తపోదానసమాధులచే నశించిన సాపేక్ష
కల మనుష్యులకు శ్రీకృష్ణునియందు భక్తిజనించును. అని చెప్పబడెను.

కోగాద్యభేదాదుడైన అర్తుడు పూర్వజన్మములందు ఆచరింపబడిన పుణ్యపుంజముకలవాడగునో నన్ను
సేవించును. అట్లు కానివాడు క్షుద్రాదేవోపాసనను చేయును. భగవంతుడు మోక్షైకవాత యను ప్రసిద్ధి
యుండి క్షుద్రాఫలము నిమిత్తమై క్షుద్రాదేవోపాసన యెట్లు సంభవించు నని శంకింపజనదు. “యే యథా
హిం ప్రవర్తంతే తాంస్తైశ్చ భజన్మహమ్” అని భగవంతునిచే ప్రతిజ్ఞాతమగుటవలన క్షుద్రాదేవోపా
సనయు సంభవమే. శ్రీతియు “యది త్పతాయు ర్యది వా పరేతో యది మృత్యో రస్తికం నీత ఏవ తమా
హరామి నిరేణుతే” అనువాదస్వాస్థ్య యేనం శతశారదాయ” అపమృత్యువుగల గజేంద్రుడు, ఈలోకము
నుండి లోకాంతరమును వొందించబడిన నాబంధువులు, యమనమీపమును పొందించబడిన గురుబాలకుడు,
ప్రమాదముచే నాకు బుద్ధిప్రాకర్మకముగ యమనమీపమును పొందించబడిన జీవుడు వీరలను యమనమీపము
నుండిగ్రుడుదానినలై బలత్కాముచే యీలోకమునకు తీసుకువచ్చెదను. అట్లునీవు తీసుకువచ్చినను తిరిగి వారు
బలవంతించి నీవేమిచేయుదువు, అని శంకింపజనదు. మృత్యువువల్ల విడిపింపబడిన యీజీవుని నూరుసంవత్సర
మలవర్తించును జీవించు బలకొరకు అపమృత్యుపరిహారార్థమై ఆభయహస్తముచే స్పృశించెదను. అర్తుడు ఒకడు,
జ్ఞానువు ఒకడు. అట్లే యమనమీపభోగమును కోరెడి అర్థాయనీ యొకడు. అతృజ్ఞానముకల జ్ఞానియొకడు.
ఈ నలుగురు నన్ను సేవించెదరు. అతృజ్ఞత్వ కృతకృత్యుడగుటచే తిరిగి నిన్ను యెటులసేవించునని శంకింపజనదు.
వీరి అనుగ్రహమువలన అతృజ్ఞానమనెడి యుపవారము ప్రాప్తిం చెనో యట్టివానిని కృతజ్ఞుడు ఎటులమరచును?
మరచుచు భావము. ఈ విషయమే “విస్మర్యతే కృతమివాకభ మ్మార్తబంధో” అనుదానిచే చెప్పబడెను.

గీ॥ తేషాం జ్ఞానీ నిత్యయుక్త ఏకభక్తి ర్విశిష్యతే ।

ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థ మహం స చ మమ ప్రియః ॥

॥౧౭॥

ప ద వి భా గ ముః— తేషాం- జ్ఞానీ- నిత్యయుక్తః- ఏకభక్తిః- విశిష్యతే- ప్రియః- హి- జ్ఞానినః-

అత్యర్థం- అహం- స- చ- మమ- ప్రియః-

॥౧౭॥

ప్రతిపదార్థముః— తేషాం=అందు, జ్ఞానులు, అర్థాత్, జ్ఞానియనెడి నలుగురిలోను; జ్ఞానీ=తత్త్వవిత్తు; ఏకభక్తిః=ఒకపరమాత్మయందే భక్తికలవాడై; విశిష్యతే=ఆధికుడగుచున్నాడు; హి=ఏ కారణమువలన; అహం=నేను; జ్ఞానినః=తత్త్వవిత్తునకు; అత్యర్థం=అత్యంతము; ప్రియః=ఇష్టుడనో; తతః=ఆ కారణమువలన; సచ=అజ్ఞానియు; మమ=నాకు; ప్రియః=ఇష్టుడు.

॥౧౭॥

— • ౭వ అధ్యాయము ౧౭వ శ్లోక ప్యాఖ్యానవిశేషములు • —

మధుసూదనసర్వతీయము :— “స మాం దుష్కృతునో మూఢాః పృథగ్భక్తే సరా ధమాః” అనుదానిచే దుష్కృతునికంటె వేరగు సుకృతులు నన్ను నేవించెద రని అర్థాత్ సిద్ధించుచున్నది. అయినను అట్టి పుణ్యపురుషులు నాలుగువిధములు. అని చాతుర్విధ్యమును “చతుర్విధాః” అనుశ్లోకముచే జెప్పెను. అందువలన విశేషమేమియు లేనందున వారలు సుకృతులే అని యనెదవా! అనాలుగువిధములవారలకు సుకృతిత్వము నియతమైనను సుకృతాధిక్యముచే నిష్కామత్వేన ప్రేమాధిక్యమువలన జ్ఞాని విశిష్టుడగు నని “తేషాం” అను శ్లోకముచే జెప్పచుండెను.

నాలుగువిధములగువారలలో తత్త్వజ్ఞానముకలవాడు నివృత్తసర్వకాముడు. కాన సర్వోత్కృష్టుడు. “నిత్యయుక్తః” ప్రత్యగభిన్నమునంచెల్లపుడు విశేషకారణములేమిడేసి సమాహితచిత్తుడు. కనుకనే “ఏకభక్తిః” అనురక్తివిషయాంతరములేమిడేసి ఒకభగవంతునియందే యనురక్తికలవాడు. కాన “ప్రియః” కనుకనే నేను ప్రత్యగభిన్న(పరమాత్మజ్ఞానికి) అత్యంతము నిరుపాధిప్రేమాస్పదుడను. అందువలననే అజ్ఞానియు పరమేశ్వరుడనగు నాకును “ప్రియః” ప్రియుడు. అత్మ అత్యంతము ప్రియమని శ్రుతిలోకసిద్ధమే ॥౧౭॥

శంకరానందీయము :— పరోక్షజ్ఞానికి “ఏకభక్తి ర్విశిష్యతే” “జ్ఞానీ త్వత్ప్రేమ మే మతం” అని యేకభక్తిత్వము, పరమాత్మాభిన్నత్వము చెప్పట సంభవింపనందున ఈశ్లోకమునందు కల “జ్ఞానీ” అను పదముచే పరోక్షజ్ఞాని చెప్పబడదు. మరేమనిన! అపరోక్షజ్ఞానియే చెప్పబడును. అట్లగునో బ్రహ్మవేత్తకూడ పరమేశ్వరప్రసాదాతిశయసిద్ధికొరకు సగుణుడగు యాశ్వరునే యుపాసించునా? యని శంకింపజనదు. తండ్రికి అప్రయోజకులగు పుత్రులకంటె విద్యావినయశీలవితార్జన కీర్తిప్రతిష్ఠలకల సత్పుత్రుని యందే ప్రీత్యతిశయముకలవాడై యుండుట యనుభవసిద్ధము. అట్లే పరమేశ్వరునకు సగుణరూపము కల్పితము. అట్టి కల్పితమగు మిథ్యాభూతమైన సగుణరూపమును భజించు భక్తజనమునందుకంటె యథాభూతస్వరూపము సంధానపడుడగు బ్రహ్మవేత్తయందే పరమేశ్వరునకు సమగామిగృహకిరణము సంభవించును. కాన పూర్వోక్తాశంక సంభవింపదు. మరియు “ఓమిత్యేవం ధ్యానాథ అత్మానం స్వస్తి వః పారాయ తమసః పరస్తాత్” అను శ్రుత్యుక్తరీతిని బ్రహ్మవేత్తలకు ధ్యేయమగు బ్రహ్మవస్తువునకు మాయాతత్కార్యతేశంబంధము శూన్యమాణ మగుటవలనను, “అథ యోఽన్యాం దేవతా ముపాస్తే” అను శ్రుతిచే సంభిన్నదేవతాంతరము నుపాసించువాడు పశుతుల్యుడని చెప్పబడుటవలనను, “జీవేశా వాభాసేన కరోతి” అనుశ్రుతిచే యాశ్వరునికికూడ మాయాభాసత్వము బోధింపబడుటవలనను, అట్టి యాశ్వరునియం దసత్త్వబుద్ధిచే తద్విలక్షణమగు సచ్చిదానందరసస్వరూపుడైన పరబ్రహ్మమునందే యెల్లపుడు తత్స్వరూపముగ నుండు పరబ్రహ్మమృత

శాంకరభాష్యమ్:—

తేషా మితి । తేషాం చతుర్థాం మధ్యే జ్ఞానీ తత్త్వవి తత్త్వవిత్త్వాన్నిత్యయక్తో భవ-
త్త్యేకభక్తి శ్చాన్యస్య భజనీయ స్యాదర్శనా దత స్స ఏకభక్తి ద్వివిధ్యతే విశేషమాధిక్య మాపద్య-
త్యైతిచ్యుత ఇత్యర్థః॥ ప్రియో హి యస్మా దహ మాత్మా జ్ఞానీనోఽత స్తస్మాహ మత్యర్థం-
ప్రియః । ప్రసిద్ధం హి లోక ఆత్మా ప్రియో భవతీతి । తస్మాత్ జ్ఞానీనః ఆత్మత్వా ద్వాసుదేవః
ప్రియో భవతీత్యర్థః । స చ జ్ఞానీ మమ వాసుదేవ స్యాఽఽత్రైవేతి మమాత్మర్థం
ప్రియః ॥

॥౧౭॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని: —

ఆర్తుడు, జిజ్ఞాసువు, అర్థార్థి, జ్ఞానీ అను నాలుగు విధములగు భక్తులలో జ్ఞానీ తత్త్వవిత్తగుట-
వలన నిత్యయక్తు డగును. నిత్యయక్తుడనగ భగవంతుడగు ఆత్మయందు యెల్లపుడు సమా-
హితమైన చిత్తము కలవాడగుట. భజింపదగిన విహితమైనదేదియు కానరానందున ఏకభక్తికల-
వాడు. అనగా అసారముగు సంసారమునందు భగవంతుడే సారము. “సోఽహ మస్మి” నే నట్టి
భగవంతుడనై తిని. అని అద్వితీయము, తనకంటె యత్యంత మభిన్నము నగు భగవంతుని-
యందు భక్తి (స్నేహవిశేషము) కలవాడు ఏకభక్తి యనబడును. అట్టివా డధికుడు. నేనుజ్ఞాని-
కాత్మను. కాన జ్ఞానికినేను ఆత్మంతము ప్రియుడను. లోకమున నాత్మ ప్రియమను విషయము
ప్రసిద్ధమే. కాన జ్ఞానికి ఆత్మ యగుటవలన వాసుదేవుడు ప్రియుడై యగుచున్నాడు. అజ్ఞా-
నియు వాసుదేవుడనగు నాకును ఆత్మయే కాన జ్ఞానియు నా కత్యంతము ప్రియుడు. ॥౧౭॥

రససాన మొనరించు బ్రహ్మవేత్తకు సగుణమునందు రుచి సంభవింపనందునను సగుణోపాసన సంభవింపదు-
అట్లగుచో బ్రహ్మవేత్తకు ఉపాసనయే యుపపన్నము కాదని శంకింపజనదు. “తేషాం భీరో విజ్ఞాయ” అను-
శ్రుతి- జ్ఞానముయొక్క యప్రతిబద్ధత్వసిద్ధికొరకు బ్రహ్మవేత్తకు ప్రజ్ఞాకరణమును బోధించుటవలన పూర్వోక్త
శంక సంభవింపదు. ప్రజ్ఞాకరణ మనగ సంతట బ్రహ్మదర్శనమే యని గ్రహింప నగును. అందువలననే
నిర్విశేషపరబ్రహ్మమే బ్రహ్మవేత్త కుపాస్యము. కనుకనే నిర్విశేషబ్రహ్మపరునగుటవలన మహానుభావు-
డగు బ్రహ్మవేత్తను సగుణపరులగు ఆర్తులకంటె విశేషముగ “తేషాం జ్ఞానీ” అనుశ్లోకముచే చెప్పు-
చుండెను. “నిత్యయక్తుః” క్రియాంతరమున కవకాశము లేకుండునటుల యెల్లపుడు బ్రహ్మమునందే సమా-
హితమైన చిత్తముకలవాడు. లేక- మాయాతత్కార్యసంబంధకూన్యదగుటవలన నవిక్రియుడు. కనుకనే
నాశము లేనివాడు. అట్టి పరమాత్మయందే అంతటను బ్రహ్మము నే చూచు వాడు ఆ స్వ-
మును తెలిసికొనడని యర్థము. బ్రహ్మమునే చూచువాడగుచో దృష్టుయని, దృశ్యవని భేదమే సిద్ధించు-
చున్నదను శంకను తొలగించుటకు “ఏకభక్తిః” అని చెప్పబడినది. స్వవిషయాభూతనస్త్యాకారమును భజిం-
చువాడు. ఇచట భక్తి యనగ “ఇది, నేను” అనుద్వైవిధ్యములేని యొక్కటియే యగు యంతఃకరణ-
వృత్తియే. అయంతఃకరణవృత్తి తనకు బ్రహ్మమునకు యేకత్వావగాహి, అఖండాకారమైనవృత్తి. అట్టి
వృత్తిరూపమగు భక్తికలవాడు “ఏకభక్తిః” అని యనిశించుకొనును. అనగా జగద్బ్రహ్మలకు, ఆత్మబ్రహ్మ-
లకు నేకత్వము నగగహించు యథేదదర్శననిష్ఠుడు. కనుకనే అట్టిజ్ఞానికి ఆత్మస్వరూపుడ నగుటవలనను, అసం-
దస్వరూపుడనగుటవలనను నిర్విశేషపరబ్రహ్మస్వరూపమగు నేనే ప్రియుడను. ఇతరుడు కాదు. ఈవిషయము
“తేషాం తత్త్వేయః పుత్రాత్ప్రేయో విత్తా త్ప్రేయో ఽన్యస్మా త్సర్వస్మా దన్తరతమం యదయ మాత్మా”
ఇత్యాదిశ్రుతిప్రసిద్ధమే యని తెలుపుటకు “ప్రియో హి” అనుశ్లోట “హి” అనుశబ్దము ప్రయోగించు-

గీ॥ ఉదారా స్సర్వ ఏవై తే జ్ఞానీ త్యాత్మైవ మే మతమ్ ।

అస్థిత స్సహి యుక్తాత్మా మామే వాఽనుత్తమాం గతిమ్ ॥

1౧౮#

ప ద వి భా గ ము :— ఉదారాః- సర్వే- ఏవ- ఏతే- జ్ఞానీ- తు- ఆత్మా- ఏవ- మే- మతమ్- అస్థితః- సః- హి- యుక్తాత్మా- మాం- ఏవ- అనుత్తమాం- గతిమ్ ॥

1౧౮#

పృ తి ప దార్థ ము :— ఏతే=ఈ; సర్వ ఏవ=అర్చుడు, జిజ్ఞాసువు, అర్థార్థి అనేడి ముగ్గురు; ఉదారాః=ఉత్కృష్టులే; జ్ఞానీతు=తత్త్వజేత్తయన్ననో; ఆత్మైవ=ఆత్మస్వరూపమే అని; మే=నాయొక్క; మతం=నిశ్చయము; అస్థితః=ఆరూఢావస్థను పొందుటకు పృవృత్తమైన; సః=అజ్ఞాని; హి=ఏ కారణమువలన; యుక్తాత్మా=నేను భగవంతుడనగు వానుడేవుడనే, యితరుడను కాను అని సమాహితమైన చిత్తము కలవాడై; మామేవ= నన్నే; అనుత్తమాం=అత్యుత్తమమైన; గతిం=గతిగ: గస్తుం=పొందుటకు: పృవృత్తః=పృవర్తిం చినవాడో;

1౧౮#

శాంకరభాష్యమ్:—

న తర్హ్యైర్దాదయ శ్రుయో వాసుదేవస్య ప్రియాః । న, కిం తర్హి- ఉదారా ఉత్కృష్టా స్సర్వ ఏవై తే త్రియోఽపి మమ ప్రియా ఏవే త్యర్థః । న హి కళి న్నద్భక్తో మమ వాసు దేవ స్సాప్రియో భవతి జ్ఞానీ త్యత్యర్థం ప్రియో భవతితి విశేషః । త త్కస్మా దిత్యాహ- శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని: --

ఈశ్వరున కత్యంతము జ్ఞాని ప్రియుడగుచో “అత్యర్థం” అను విశేషణసామర్థ్యము వలన అర్చుడు, జిజ్ఞాసువు, అర్థార్థి యీ ముగ్గురు వాసుదేవునకు ప్రియులు కారా! అని శంకింప జనదు. అర్థాదులు ముగ్గురు గూడ సుత్యక్ష్టులు, నాకు ప్రియులే. నా భక్తు డగు నట్టివా డెవడును వాసుదేవున కప్రియుడు కాడు. జ్ఞానియన యత్యంతము ప్రియు డగును. బడెను. అట్లే “స చ మమ ప్రియాః” అజ్ఞానియు చెప్పబడినలక్షములు కలవాడగుటవలన జగశద్వీరుడ నగు నాకు ప్రియుడు. కాన “తేహం జ్ఞానీ” అనుస్థలమునందున్న “తేహం” అను షష్ఠ్యంతశబ్దమును పంచ మ్యస్తముగ “తేభ్యః” అని మార్పుకొనవలయును. సగుణపరులగు అర్తజిజ్ఞాస్వర్థులకంటె జ్ఞాని నాకు అత్యంతము ప్రియుడని యాశయము.

1౧౯#

—: ౭వ అధ్యాయము ౧౮ వశ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు :—

మ ధు నూ ద స స ర స్వ తీ య ము:— అర్థాదులు నీకు ప్రియులు కారా యని శంకింపజనదు. “అత్యర్థం” అనువిశేషణమువలనప్రియులేయని “ఉదారాః” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను, అర్థాదులున కాము లైనను అందరును పూర్వజన్మార్థితానేకసుకృతరాశి కలవారగుటవలన ఉత్కృష్టులే. అట్లుకానిచో నన్ను సేవింపకపోయెడివారలే. అర్చునికి, జిజ్ఞాసువునకు, అర్థార్థికి, మద్విముఖుడగు తుద్రాదేవతాభక్తునకు బహుశ ముగ ఉపలంభమువలన పీరిలందరు నాకు ప్రియులే యగుచుండిరి. జ్ఞానికాని, అజ్ఞానికాని యెవడైనను భక్తుడు నాకప్రియుడు కాడు. మరేమనిన? యెవనికి నాయంబెట్టి పీఠి యుండునో నాకును వానియం దట్టి పీఠియే యుండును. ఈవిషయము స్వభావసిద్ధమే. అందు సకాములగు అర్తజిజ్ఞాస్వర్థులకు కామ్యమానముకూడ ప్రియము. నేను కూడ ప్రియుడననే. జ్ఞానియన్నచో ప్రియమగునది మరెయొకటి లేనివాడగుటవలన నేనే వానికి నిరతిశయమప్రీతివిషయమైనది. కాన అట్టి జ్ఞానికూడ నాకు నిరతిశయప్రీతివిషయము. ఇదియే విశేషము. అట్లుకానిచో

శాంకరభాష్యము:—

జ్ఞానీ త్యాగైవ నాన్యో మత్త ఇతి మే మమ మతం నిశ్చయః । అస్థిత ఆరోఢుం ప్రవృత్త
స్స జ్ఞానీ హి యస్మా దహమేవ భగవా న్వాసుదేవో నాన్యోఽస్మిత్వేవం యుక్తాత్మా
సమాహితచిత్త స్స స్మామేవ పరం బ్రహ్మ గత్తవ్య మనుత్తమాం గతిం గన్తుం ప్రవృత్త
ఇత్యర్థః ।

||౧౮||

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఏందునలన జ్ఞాని యత్యంతము ప్రియు డనెదవా? “జ్ఞాని యాత్మయే. నాకంటె వేరుకాదు”
అని నానిశ్చయము. జ్ఞాని యారూఢావస్థను పొందుటకు ప్రవృత్తుడు కాన “నేను భగవంతు
డగు వాసుదేవుడను, యితరుడను కాను” అని సమాహితచిత్తము కలవాడై, అత్యుత్త
మమైన గత్తవ్యమైన పరబ్రహ్మ మనెడి యుత్తమమైన గతినిగూర్చి వెళ్ళుటకు ప్రవృత్తుడు
కాన జ్ఞాని యత్యంతప్రియుడు.

||౧౮||

నాకుకృత్యైవ లేకపోయెడిది. కృత్యేషు త సాప్తించెడిది. కనుకనే పూర్వస్థోకమున “అత్యర్థం” అని విశేష
ణము చెప్పబడెను. “యజేవ విద్యయా కరోతి శ్రద్ధ యోపనిషదా తదేవ వీర్యవత్తరం భవతి” అనుచోట
చిరజ్యోతి సవక్షితుమగుటవలన విద్యావివ్యతిరేకముగ చేయబడిన కర్మ వీర్యవత్తు అగుచున్నది. అట్లే జ్ఞానియగు
ప్రభుః నాకత్యంతము ప్రియుడని చెప్పటవలన జ్ఞానివ్యతిరేకముగ ఎవడుభక్తుడో వాడును ప్రియుడు. అని
“అత్యర్థం” అను విశేషణము సవక్షితుమగుటవలన సిద్ధించుచునే యున్నది. ఈ విషయమే “యే యథా మం
ద్రప్రవృత్త తాండ్రకైవ భజన్యుః” అని చెప్పబడెను. కాన, నన్ను ఆత్మస్వరూపముగ (తనస్వరూపముగ)
తెలిసికొని జ్ఞాని నాస్వరూపమే. నాకంటె వేరుకాదు. మరేమనిన? “వాడునే” నని నానిశ్చయము. ఈస్థో
కమున “యజేషు స కామభేదదన్యులగు ఆర్తజిజ్ఞాన్సర్థార్థులకంటె నిష్కామత్వ భేదాదర్పిత్య వి శే స మయొక్క
వ్యోతనాథము. జ్ఞాని యెల్లప్పుడు నాయందు సమాహితచిత్తుడై భగవంతుడను, ఆనందఘనడను అగు నన్నే
ఆత్మస్వరూపముగ సర్వోత్కృష్టమగు పొందదగిన పరమఫలముగ ఆంగీకరించినవా డగుచున్నాడు.
నాకంటె వేరుగు ఫలమును లేలకడు.

||౧౮||

శాంకరానందీయము:— జ్ఞానియే ఆర్తాదులకంటె శ్రేష్ఠు డగుచో యితరులగు ఆర్తాదులకు
వికృష్టత్వమే సాప్తించుచున్నది. ఆర్తాదులగూడ నీభక్తులేకదా! వారలకు వికృష్టత్వము సాప్తించుట యుక్తమా
యని శంకింపబడదు. వారును శ్రేష్ఠులేయని “ఉదారా స్సర్వే” అను స్థోకముచే చెప్పబడుచుండును.
జ్ఞానిగూడ సర్వావైపాతియైనను “జ్ఞానీ” అని జ్ఞానిని వేరుగ చెప్పుటచే జ్ఞానికంటె రవేగు ఆర్తాదులే యాస్థోక
మునందు కల “సర్వే” అనుశబ్దముచే చెప్పబడుదురు. ఆర్తజిజ్ఞాన్సర్థార్థులందరుమద్భజనవిముఖులగు మీమాంస
కాదులకంటె యుత్కృష్టులు. “పరమేశ్వరార్పణబుద్ధిచే కర్మాపస్తాసము, చిత్తశుద్ధి, “వీడే పరమేశ్వరుడు”
అను భావము, సమృద్ధిమండుట,” అనున వత్సంతమర్గభములు. ఆర్తడు, జిజ్ఞాసువు, అర్థార్థియు డైనచెప్పిన
వాడి నన్నిటినిబాంపి నన్నే కేవలించుచుండిరి. కాన వీరలుగూడ శ్రేష్ఠులే. జ్ఞానులు, ఆర్తాదులు పరమేశ్వరుని
భజించుటలేతమ శ్రేష్ఠత్వముచేతను సమానులైయుండ “జ్ఞాని యత్యంతమునాకు ప్రియుడు” అని చెప్పట
సర్వముడగు పరమేశ్వరుడైన నీకు జ్ఞానియందు పక్షపాతము కాదా యనుశంకను “అస్థితః” అనుచరణముచే
తొలగించుచుండును. జ్ఞాని “యుక్తాత్మా” ప్రత్యగ్బుద్ధిచే నెల్లప్పుడు నంతట నాస్వరూపగ్రహణమునందే

గీ॥ బహూనాం జన్మనా మస్తే జ్ఞానవా న్మాం ప్రపద్యతే ।

వాసుదేవ స్సర్వ మితి స మహాత్మా సుదుర్లభః ॥

॥౧౯॥

ప ద వి భా గ ము :— బహూనాం- జన్మనాం- అస్తే- జ్ఞానవాక్- మాం- ప్రపద్యతే-
వాసుదేవః- సర్వం- ఇతి- సః- మహాత్మా- సుదుర్లభః- ॥౧౯॥

ప్రతిపదార్థము :— బహూనాం=అనేకమైన; జన్మనాం=జ్ఞానార్థ సంస్కారములు కల
జన్మములయొక్క; అస్తే అస్తమనందు: జ్ఞానవాక్=పొందబడిన పరిపాకజ్ఞానము కలవాడై; సర్వం=నిఖిలము;
వాసుదేవః=వాసుదేవస్వరూపము; ఇతి=ఇట్లు; మాం=వాసుదేవస్వరూపమును ప్రత్యగాత్మను, ప్రత్యక్షతః
(ఈపద మధ్యాహార్యము) ప్రత్యక్షముగ; ప్రపద్యతే=తెలిసికొనుచున్నాడు; సః=అట్టి; మహాత్మా=సామ్య
యంతఃకరణ కలవాడు; సుదుర్లభః=అత్యంతము దుర్లభుడు: ॥౧౯॥

శాంకరభాష్యమ్:—

జ్ఞానీ పున రపి స్తూయతే- బహూనాం జన్మనాం జ్ఞానార్థసంస్కారాశ్చియాణా మస్తే
సమాప్తే జ్ఞానవా స్ప్రిప్రపరిపాకజ్ఞానో మాం వాసుదేవం ప్రత్యగాత్మానం ప్రత్యక్షతః

శాంకభాష్యతత్త్వవిధిని:—

తిరిగి జ్ఞాని “బహూనాం” అను శ్లోకముచే స్తుతింపబడుచుండెను. జ్ఞానార్థసంస్కారము
వాసన యనబడును. ఆయా జన్మములయందు పుణ్యకర్మాన్వహితము వలన జనించిన బుద్ధి
శుద్ధియే వాసన యనబడును. అట్టివాసనాశ్చియములగు ననేకజన్మముల యంతిమ జన్మము
లగ్నమైన మనస్సుకలవాడై- దేనికంటె వేరుగ నిత్యముగ, మహత్తుగ, సూక్ష్మముగ, అంతరముగ, శ్లేయముగ,
ఆనందరూపముగ, పాప్ర్యముగ లోకశాస్త్రప్రసిద్ధమైన ప్రమాణాబాధితమైన యుత్తమపదార్థము లేదో అది
“అనుత్తమము” అని చెప్పబడును. అట్టి యనుత్తమమగునది యొకజ్ఞానముచేతనే పొందదనినది కాన “గతి” అని
యనబడును. అట్టిగతినిపొందును. “అయమేవాహం” (నేనుఇదియే) అనిపరబ్రహ్మస్వరూపము, చిదేకరసము,
అద్వితీయము, అగు నన్నే యహమర్థముగ చేసుకొని యంతటను పూర్ణత్వముచే నుండును. అట్టి జ్ఞాని యెన్నడును
దేహేంద్రియాదులచే పరిచ్ఛిన్నుడు కాడు. కనుకనే జ్ఞానికేవలముకేవలమే కాడు. మరేమనిన? “బ్రహ్మైవాహం
మస్మి” అని యెల్లపుడు పూర్ణాత్మస్వరూపమున నుండువాడగుటవలన పూర్వోక్తరీతిని పరమేశ్వరస్వరూపద
సగునాయాత్మయే యగుచున్నాడు. అని నానిశ్చయము. కాన సగుణభక్తులందరికంటె జ్ఞాని యత్యంతము నాకు
ప్రియుడని విశేషముగ చెప్పబడెను. ॥౧౯॥

—• ౭వ అధ్యాయము ౧౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యాపికేపములు •—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— కనుకనే క్రమక్రమముగ పుణ్యముయొక్క యభివృ
ద్ధికి హేతువగు యనేకజన్మల యంతమున సర్వసుకృతపరిపాకరూపమైన చరమజన్మమునందు “ఈసర్వము
వాసుదేవస్వరూపమే.” అను జ్ఞానముకలవాడై నిరుపాధిప్రేమస్వరూపుడైన నన్ను యెల్లపుడు సమస్తప్రేమ
విషయునిగ “సకల మిద మహం చ వాసుదేవః” అను దృష్టిచే నిఖిలప్రేమలు నాయందే పర్యవసాయు
లగుటచే నన్నే నేవించును. కాన నిట్టి జ్ఞానపూర్వముగ నాభక్తికలవాడు అత్యంతశుద్ధాంతఃకరణకలవా డగుట
వలన “మహాత్మా” జీవన్ముక్తుడు. సర్వోత్కృష్టుడు. వానితో సముడు కాని, అధికుడు కాని యితరు
డెవడును లేడు. అందువలన మనస్సులలో, యనేకవేలమందిలో ఒకడైన దుర్లభుడు. కాననట్టివాడు నిరతిశయముగు
నాప్రీతికి విషయుడు అని చెప్పట యుక్తమే. ॥౧౯॥

కాండభాష్యమ్:—

ప్రపద్యతే । కథం, వాసుదేవ స్సర్వ మితి । య ఏవం సర్వాత్మానం మాం ప్రతిపద్యతే స మహాత్మా, సతత్సమోఽన్యోఽన్యధికో వా । అత స్సుదుర్లభో మనుష్యాణాం సహస్రే ష్వి త్యుక్తమ్ ।

॥౧౯॥

కాండభాష్యత్వబోధిని:—

నందు (అనగా యంతిమజన్మాంతమున) “సర్వము వాసుదేవస్వరూపము” అని వాసుదేవస్వరూ పమైన ప్రత్యేకాత్మను ప్రత్యక్షముగ తెలిసికొనును. సర్వాత్మయగు నన్ను యెవ డీవిధమున తెలిసికొనునో వాడు మహాత్ముడు. వానితో సమానుడు కాని, అధికుడు కాని లేడు. కను కనే అట్టివాడు అనేకవేల మనుష్యులలో సుదుర్లభు డని చెప్పబడెను.

॥౧౯॥

కంకరానందీయము:— ఇట్లు జ్ఞానికి జ్ఞానాధికుడగుటచే సర్వోత్తమత్వమును చెప్పి యిపుడు బ్రహ్మనిష్ఠయే ప్రయోజనముగాకల కొన్ని జన్మలచే వినష్టాశేషప్రతిబంధకములు కల సమ్యక్చిపక్వవిజ్ఞా నముచేత “సర్వము బ్రహ్మమే” అను జ్ఞానముకల మహాత్మునకు “సర్వంబ్రహ్మైవ” అని కలిగిన జ్ఞానము నకు ఫలముగ విశేషముక్తిని “బ్రహ్మానాం” అను శ్లోకముచే జెప్పచుండెను.

“తం బుద్ధి సంయోగం” అని చెప్పినరీతిని సమ్యక్జ్ఞానసిద్ధియే ముఖ్యప్రయోజనముగా గల చెందు మాకు నాల్గవజన్మలలో చివరది యగు జన్మమునందు పార్శ్వస్థములయందైన వర్తమానజన్మమునందైన నిశ్చే షముగ శంకింపిన, విపరీతభావకోటిగల సమాధినిష్ఠచే (“వాసుదేవ స్సర్వమిదం”) అనుయద్రతిబద్ధవృత్తిచే “సర్వము వాసుదేవస్వరూపమే” అనెడి జ్ఞానము కలవాడు బ్రహ్మవిత్తు. ఇచట “నామరూపక్రియాజాలవిశేషములచే క్షుద్రవిస్త్రేజోవాయాదితత్త్వార్యభేదముచే పృథక్పక్షకలదిగ ప్రత్యక్షముగ కాన్పించుచున్న నిఖిలజగత్తునకు ‘వాసు దేవస్వమిదం’ అని జగద్విలక్షణ వాసుదేవస్వరూపత్వము ఎట్లు సిద్ధించును?” అని శంకింపజనదు. శ్రుతి యుక్తలచే విచారింప నామరూపాదులకు, నామరూప విశిష్ట జగత్తునకు బ్రహ్మ సత్తకంటె శేరుగ సత్తసిద్ధింపనందున మృత్తునందు ఘటమున లె మరుభూమియందు జలమునలె బ్రహ్మమునందు కృత్రిమైన జగత్తునకు సత్త సంభవమగుచుండ నామరూపజాత్యాదులచే యనేక త్వము, బ్రహ్మవిలక్షణత్వము సిద్ధించెడిని. తదభావమువలన నది సిద్ధింపనందున (ఘటమునకు మృత్పత్తావృత్తిరేక ముగ ప్రమాణములచే సత్తనిరూపించుటకు శక్యముకాదు.) అటులనే బ్రహ్మసత్తావృత్తిరేకముగ జగత్తునకు సత్తసిద్ధింపనందున “వాసుదేవ స్సర్వ మిదం” అని నిఖిలజగత్తు వాసుదేవాభిన్నమని చెప్పుట సమంజసమే.

పృథుబుద్ధుకంటె వాద్యాకారముచే ఘటస్వరూపము మృత్తుకంటె వేరుగా ప్రత్యక్షమగుటవలన మృత్తుకంటె వేరుగ ఘటమునకు మృత్పత్తకంటె భిన్నమైన సత్త యుక్తమే యని శంకింపజనదు. పృథుబుద్ధు త్యాద్యాకారరూపముచే మృత్తే జడత్వగంధవత్త్వాది ధర్మములయొక్క అవ్యభిచారమువలన స్థితము. కాన పూర్వోక్తకంకరానందీయము. స్థితిభేదమువలన మృత్తుకంటె ఘటమునందు భేదము సిద్ధించునని శంకింపజనదు. మృత్తునందే స్థితిభేదము కల్పితమగుటవలన స్థితిభేదానుగతత్వముచే మృత్తే ప్రత్యక్షమగుటవలన చెప్పబడిన ధర్మ మునకు స్థితిచారమువలన ప్రత్యక్షముచే ఘటమునకు మృత్పత్తాభిన్న సత్త నిరూపించుటకు శక్యకానందున మృద్భి న్నత్వము సిద్ధించదు. మృదభేదమే ప్రత్యక్షసిద్ధము. మరయు ఘటమునకు మృద్భిన్నత్వము అనుమానప్రణముచే నాశింపబడెనన ప్రత్యక్షప్రమాణముచే సంసిద్ధమైన విషయమును సాధించుటచే యనుమానప్రమాణము సమర్థ మగుచుకాని ప్రత్యక్షముచే మృదభేదముఘటమునందు ప్రత్యక్షసిద్ధ మైయుండ మృద్భేద సాధమునం దనుమానప్రమా

గీ॥ కామై నై నై హృతజ్ఞానాః ప్రపద్యంతే న్యదేవతాః ।

తం తం నియమ మాస్థాయ ప్రకృత్యా నియతా స్వయా ॥

॥౨౦॥

ప ద వి భా గ ము :— కామైః- తైః- తైః- హృతజ్ఞానాః- ప్రపద్యంతే- ఆన్యదేవతాః- తం- తం- నియమం- ఆస్థాయ- ప్రకృత్యా- నియతాః- స్వయా ॥

॥౨౦॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ము :— తైః, తైః=పుత్రపశుస్వర్గాదివిషయకమైన; కామైః=కోరికలచే; హృతజ్ఞానాః=అపహరింపబడినవివేకముకలవారై; తం, తం=ఆయా; నియమం=నియమమును; ఆస్థాయ=ఆశ్రయించి; స్వయా=తనసంబంధమైన; ప్రకృత్యా=జన్మాంతరార్థతసంస్కారవిశేషముచే; నియతాః=నియమితులై; ఆన్యదేవతాః=వాసుదేవునికంటె యితరమైన దేవతలను; ప్రపద్యంతే=సేవించుచుండిరి. ॥౨౦॥

ణము ప్రవర్తింపదు. సాదృశ్యము లేమిఁజేసి యు ప మా న ప్ర మా ణ ము ప్ర వ ర్తిం ప నే ర ము. “యథా సో మ్యే కే న మృ త్విం డే న సర్వం మృణ్మయం విజ్ఞాతం స్మృత్” అను శ్రుతిచే ఘటమునకు మృణాత్మత్వము శూన్యమాణమగుటవలన మృత్యుత్తకంఁటె వేరుగ సర్వము సంపాదించుట శక్యము కాదు. అట్లే మృత్తునందు ఘటమువలె బ్రహ్మమునందు కల్పితమైన జగత్తునకు కల్పితత్వముభయసాధారణమగుటవలన బ్రహ్మసత్తాత్వికసత్తన సాధించుట శక్యముకాదు. కాన స్వతఃసత్తాశూన్యమైన జగత్తునకు పూర్వోక్తరీతిని పృథక్సత్త బాధితమైయుండ జగత్తు నాశ్రయించియుండిన నామరూపజాత్యాదులు బాధితములగుటవలన స్వకార్యనిర్వాహము సంభవించునందున జగత్తునకు బ్రహ్మభిన్నత్వమే సిద్ధించుచున్నది. కాన సర్వము వాసుదేవస్వరూపమే. అందుచే భ్రాన్తిచే ప్రతీతమగు సర్వ మద్వైతా నానన్యమగుటవలన వాసుదేవానన్యమే. కాన నప్రతిబద్ధమగు ప్రత్యక్షృష్టిచే “ఈ నిఖిలప్రపంచము, నేను వాసుదేవస్వరూపమే.” అను జ్ఞానము కలవాడైన బ్రహ్మవిద్వర్షుడు సార్వభౌకృత్యేషపరిసమాప్తియైయుండ “తస్య తావదేవచింత” అను శ్రుత్యుక్తరీతిని యీవిద్యచ్ఛరీరము పతీతమైయుండ నిరస్తాశేషవిశేషములు కల కార్యకారణవిలక్షణాదు, అనంతరము, అబాహ్యము, సచ్చిదానంత్రైకరసము, అద్వితీయము, నగు పరబ్రహ్మస్వరూపమైన నన్ను పొందును. ఘటము నష్టమైన ఘటాకాశము మహాకాశరూపమున నున్నటుల యుపాధి నష్టమగుచో పరిచ్ఛిత్తి హేతువు లేమిఁజేసి పూర్ణాత్మ స్వరూపముచే నుండును. ఆనగా విదేవాక్రైవల్యమును పొందునని యర్థము.

ఇట్టి యప్రతిబద్ధవృత్తిచే సర్వమును బ్రహ్మమాత్రముగ జూచు మహాత్ముడైన బ్రహ్మవిద్వర్షుడు లోకమున శుకాదులవలె “దుర్లభః” ఎవడో యొకానొకడే సంభవించును. కాని ప్రాయశః సంభవించదు. ఆని యభిప్రాయము.

లేక సమ్యగ్దర్శనసిద్ధికారణమైన సమాధియే ముఖ్యమైన పర్యాయజనముగా కల యనేకజన్మల యంతమండైన యంతిమజన్మమునందు యాయాజన్మములయం దనుష్ఠితసమాధివిశేషములచే యవివాదాకామాదిప్రతిబంధసమూహము నిశ్చేషముగ నివర్తించుటచే విశుద్ధవిజ్ఞానముకల జ్ఞాని “సర్వము బ్రహ్మస్వరూపమైన వాసుదేవస్వరూపమే” అను యప్రతిబద్ధాత్మవృత్తిచే సర్వాత్మక మగు పరబ్రహ్మస్వరూపమైన నన్ను “ప్రతిపద్యతే” “ఇదమే వాహం” (నేనుఇదియే) యనిస్వస్వరూపముగ తెలిసికొనుచున్నాడు. ఇట్లు సర్వమును, తనను బ్రహ్మస్వరూపముగ నెవడు తెలిసికొనునో అట్టివాడు “మహాత్మా” సర్వవాబ్రహ్మ కారముగ నుండు యంతకరణ కల మహానుభావుడు. అట్టివాడు “సుదుర్లభః” శ్రవణమనిననిదిధ్యాసనలకలయనేకవేలలో ఒకానొకడే యుండుచున్నాడు.

— ౨వ అధ్యాయము వ. ౨౦ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— ఇంతవరకు ఆరాదిభక్తత్రయముకంటె జ్ఞానియగు భక్తుని యొక్క “లేహం జ్ఞానీ నిత్యయుక్తః, ఏకభక్తిర్విశిష్టతే” అనుచోట ప్రతిజ్ఞాతమైన యత్కష్ట వ్యాఖ్యా

గీ॥ యో యో యాం యాం తనుం భక్త శృద్ధయాఽర్చితు మిచ్ఛతి ।

తస్య తస్మాచలాం శ్రద్ధాం తా మేవ విదధా మ్యహమ్ ॥

॥౨౧॥

ప ద వి భా గ ముః— యః- యః- యాం- యాం- తనుం- భక్తః- శృద్ధయా- ఆర్చితుం- ఇచ్ఛతి- తస్య- తస్య- అచలాం- శ్రద్ధాం- తాం- ఏవ- విదధామి-ఆహమ్ ॥ ॥౨౧॥

ప్ర తి ప దార్థ ముః— యో యః=ఏయేకామునుడు; యాం యాం=ఏయే; తనుం=దేవతా శరీరమును; శృద్ధయా=శృద్ధితో కూడినవాడై; భక్తః=భక్తుడై, ఆర్చితుం=పూజించుటకు; ఇచ్ఛతి=ఇచ్ఛయించునో; తస్య, తస్య=అట్టివార్లకు; ఆహం=నేను; తాం=ఆ; అచలాం=స్థిరమైన; శ్రద్ధాం=శృద్ధను; విదధామి=స్థిరము గ జేసెదను. ॥౨౧॥

శంకరానందీయముః— ప్రత్యగూపము, సర్వాత్మకము నగు బ్రహ్మము తనస్వరూపమే యగుచో సర్వులు పరిపూర్ణము, అనన్యతరము, అశ్రియలభ్యము నగు యాత్మనే యెందులకు తెలిసికొనరు? తెలిసికొనిన యెందులకు ముక్తిని పొందరు? అను యాశంకపై నాసంబంధమైన మాయచే నపహరింపబడిన వివేకవిజ్ఞానముకలవారై, దేవతాంతరారాధనవస్తులై నన్ను భజింపరు. నాభజనవలన ప్రాప్తిం చెడి ఫలమును పొందరు. అని “కామైః” అను శ్లోకముమొదలు నాల్గశ్లోకములచే జెప్పబడుచుండును. “పశ్యతి పుత్రం పశ్యతి పౌత్రం ఏతే రాయుష్మాను ఆయు రాశాస్తే రాష్ట్రకామః పశుకామః బ్రహ్మవర్చసకామః” ఇత్యాది శ్రుతులచే పజ్ఞైబడినట్టి “విష్ణులోకం స గచ్ఛతి; శివేన సహ మోదతే” ఇత్యాదిపురాణములచే చెప్పబడినట్టి పుత్రపౌత్రపశుస్వర్గవిష్ణుదిలోకములు విషయముగాకల నా మాయాస్వరూపమైన యాయా కామములచే “హృతజ్ఞానాః” నిత్యానిత్యపదార్థవివేచనయందు, నిత్యపదార్థవేదనయందు, నిత్యపదార్థాను సంధానమునందు, అట్టి యనుసంధానఫలసంపాదనయందు దశక్తువైన వివేకవిజ్ఞానముకలవారై మీమాంసకులు, తార్కికులు, జైవులు, శాక్తులు వైష్ణవులు, మరయు యితరులగు సర్వులు తమ యంతఃకరణమునందున్న ప్రకృతిచే ఆయా దేవతలయారాధనయందు, భజనమునందు, తత్ఫలసంపాదనయందు ప్రయత్నము కలిగించెడి వాసనచే పేరితులై తత్ప్రచాస్త్రోక్తమైనట్టి వైదికము, స్మార్తము, పారాణికము, తాంత్రికము నగు కర్మానుష్ఠానము, జపము, హోమము, దానము, స్తోత్రపాఠము మొదలగు విషయములకలిగి యతిక్రమింపరాని ఏనియమములు కలవో ఆయానియమముల నాశ్రయించి పరబ్రహ్మవ్యతిరక్తమగు సోపాధికమైన బ్రహ్మాంద్రవిష్ణుదివేవతలను “ప్రపద్యస్తే” వారల యుపాసనచే లభ్యములగు తుచ్ఛములైన యనిత్యములైన ఫలములయందు నిత్యత్వ రహ్యత్వేష్టత్వబుద్ధిచే మోహితులై తత్స్పృహింప జేపించుచుండిరి. ॥౨౧॥

—• ౭వ అధ్యాయము ౨౧వ శ్లోక వ్యాఖ్యానవిశేషములు •—

మధుసూదనరస్యతీయముః—

ఆయా క్షుద్రదేవతానుగ్రహమువలన అట్టి క్షుద్రదేవతోపాసకులకు గూడ సర్వేశ్వరుడు, భగవంతుడు నగు వాసుదేవునియందు భక్తి కలుగగలదను శంకపై “యో యో యాం యాం” అని చెప్పుచుండును.

శాంకరభాష్యమ్:—

ఆత్మైవ సర్వం వాసుదేవ ఇత్యేవ మప్రీతిపత్తో కారణ ముచ్యతే- కామై సై సైః పుత్రపశుస్వర్గాదివిషయై ర్హృతజ్ఞానా అపహృతవివేకవిజ్ఞానాః । ప్రపద్యంతేనన్యదేవతాః పాప్నోవన్తి వాసుదేవా దాత్మనోఽన్యా దేవతా స్తం తం నియమం దేవతారాధనే ప్రసిద్ధో యో యో నియమ స్తం త మాస్థాయాశ్రిత్య ప్రకృత్యా స్వభావేన జన్మాంత రాజ్ఞితసంస్కారవిశేషేణ నియతా నియమితా స్వయాఽఽత్మీయయా

॥౨౦॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

అట్లగుచో సర్వులకు ప్రత్యగూభతమైన భగవద్విషయక మగు పూర్వోక్తజ్ఞాన మెందు లకు కలుగుట లేదని యాశంకించి యాయాశంకాపరిహారార్థముగ “న మాం దుష్కృతినః” అని చెప్పిన హేతువును మనస్సనం దిడుకొని ‘సర్వము వాసుదేవస్వరూప మగు యాత్మయే’ అని జ్ఞానము కలుగకపోవుటయందు కారణాంతరమును చెప్పచుండెను, పుత్రపశుస్వర్గాది విషయకమైన యాయా శోరికలచే నపహృతమైన వివేకవిజ్ఞానముకలవారై తమ సంబంధమైన స్వభావముచే (జన్మాంతరాజ్ఞితసంస్కారవిశేషముచే) నియమితులై భిన్న దేవతారాధనలయందు ప్రసిద్ధమైన యాయానియమముల నాశ్రియించి వాసుదేవునికంటె వేరగు దేవతల నారాధించుచుండిరి.

॥౨౦॥

తము. ఇపుడు సకామత్వము, భేదదర్శిత్యము సమానమైనను దేవతాంతరభక్తునికంటె పరమేశ్వరభక్తులగు ఆర్తాదులకు “ఉదారా స్సర్వ ఏవైతే” అనుఫలమున ప్రతిజ్ఞాతమైన యుత్కర్షణ యాయధ్యాయసమాప్తిపర్యంతము శ్రీకృష్ణపరమాత్మచేతనే వ్యాఖ్యానింపబడుచుండెను. ఆయాసము, సకామత్వము, భేదదర్శిత్యము సమానమైనను నాభక్తులు భూమికాక్రమముచే సర్వోత్కృష్టమగు మోక్షమనెడి ఫలమును పొందుచున్నారు. తుదదేవతాభక్తులన్నచో మాటిమాటికి సంసరణమనెడి తుదద్రోఫలమునే పొందుదురు. అర్హుడు, జ్ఞానువు, అర్హుని నన్నే శరణుపొంది అనాయాసముగ సర్వోత్కృష్టమగు మోక్షమనెడి ఫలమును పొందుదురుగాక యని పరమకామణికుడైన భగవంతుని యభిప్రాయము. పరమపురుషార్థము ఫలముగా కల భగవద్భజనను గూడ యుపేక్షించి తుదద్రోఫలముకల తుదదేవతోపాసనను చేయుటయందు పూర్వవాసనావిశేషమే ఆసాధారణ కారణమని “కామైః” అను శ్లోకముచే జెప్పబడినది.

మోక్షానము, స్తంభనము, ఆకర్షణము, వశీకరణము, మారణము, ఉచ్చాటనము, మొదలగు విషయములు భగవత్సేవచే పొందుటకు శక్యముకానందున అభిమతముగ తుదద్రోమైన యాయభిలాషలచే “పాతిజ్ఞానాః” భగవంతుని చలన విమఖమొనరింపబడి ఆయా ఫలదాతలుగ నభిమతమైన తుదద్రోమేవతల యాభిముఖ్య మొనరించిన యంతఃకరణకలవారై, వాసుదేవునికంటె భిన్నమగు తుదద్రోమేవతలను జపము, ఉపవాసము, భగవత్పూజములు, నమస్కారాదికమును (తత్తద్దేవతారాధనమునందు ప్రసిద్ధమైన నియమములను) ఆశ్రియించి ఆయా తుదద్రోఫలపాప్నోవన్తిచే తుదద్రోమేవతల మధ్యయందుకూడ కొందరు యేదో యొక్కొక్క దేవతచే- తన సంబంధమైన పూర్వాభ్యాసవాసనచే వశీకృతులై నేవించెదరు.

॥౨౦॥

శాంకరభాష్యమ్:—

తేషాం చ కామినాం- యో యః కామీ యాం యాం దేవతాతనుం శ్రద్ధయా సంయుక్తో భక్తశ్చ స న్నర్చిత మిచ్ఛతి తస్య తస్య కామినోఽచలాం స్థిరాం శ్రద్ధాం తామేవ విదధామి స్థిరీకరోమి యథైవ పూర్వం ప్రవృత్తస్త్వభావతో యో యాం దేవతాతనుం శ్రద్ధయాఽర్చిత మిచ్ఛతీతి ॥

॥౨౦॥

శాంకరభాష్యతత్త్వభోధిని:—

ఆయాదేవతాఽప్రసాద (అనుగ్రహము)వలన కాముకులకుగూడ సర్వేశ్వరుడు, సర్వాత్మకుడు నగు వాసుదేవునియందు క్రమముగ భక్తి జనింపగలదని శంకింపజనదు. ఏయేకామి యేయేదేవతాశరీరమును శ్రద్ధతోగూడినవాడై భక్తుడై పూజించుట కిచ్ఛయించునో ఆయా కామికి పూర్వమునం దెట్టితీరున పూర్వసంస్కారమువలన యేయే దేవతాశరీరమును శ్రద్ధచే పూజించుట కిచ్ఛయించునో స్థిరమైన యాశ్రద్ధనే స్థిరముగ జేసెదను.

॥౨౦॥

వారలలో యేయే కామి యేయే దేవతామూర్తిని జన్మాంతరవాసనాబలముచే ప్రార్థించిన భక్తితోగూడినవాడై పూజించుటకు ప్రవర్తించునో ఆకామి కాదేవతాతనువును గూర్చియే పూర్వవాసనావశమున ప్రార్థనమైన స్థిరమైన భక్తినే అంతర్యామిరూపమున నున్న నేనే చేయగలను. ఇంతియే కాని నా విషయమైన భక్తిని వానివానికి చేయను.

ఇచట “తామేవ శ్రద్ధాం” అని “తాం అను పదమును “శ్రద్ధాం” అనుపదమునకు విశేషణ మొనరించిన ఆశ్రద్ధనే అను యర్థము సంభవించును. కాని పూర్వచరణమునందుగల “యాంయాం” అను యచ్ఛబ్దానన్వయము ప్రాప్తింపచును. అందుచే పూర్వమునందు “యాం” అను యచ్ఛబ్దముచే దేవతాతనువు చేపుబడుటచే “తాం” అను శబ్దముచే ఆయాదేవతాతనువునుగూర్చి శ్రద్ధను చేయగల నని యన్వయించిన ఆనన్వయదోషము ప్రాప్తింప దని “తాంప్రతి” అనిప్రతిశబ్దమధ్యాహృతము.

॥౨౦॥

శంకరానందీయము:— ఆభక్తులలో శైవుడు కాని, జైష్ణవుడు కాని, శాక్తుడు కాని, కర్మి కాని, మరియొకడు కాని యేయేయుపాసకుడు “యాం యాం తనుం” కామితార్థము నిచ్చునట్టి యేయే దేవతాస్వరూపమును అనగా శివుని కాని, విష్ణువుని కాని, ఇంద్రుని కాని, మరియుకదేవతాస్వరూపమును కాని యేశ్రద్ధచే ఆరాధించుట కిచ్ఛయించునో, ఆయాభక్తున కాయాదేవతాస్వరూపమునందే అనగా శివాదులయందే స్థిరమైన యాశ్రద్ధనే (భక్తి)నే అంతర్యామినిన నేనే యిచ్చెదను.

ఇచట యభిప్రాయమేమనిన! అంతురమందుండు జలము- అంతురము పైష్పిలము కాని, పైచుమందము కాని, ఆమృతము కాని యేయైనను తనతన వాసనానురూపముగ యెట్లు పరిణమించునో ఆ అంతురమునందుండు జలము ఆయాబీజమున కాయాశక్తి నొసంగును. అట్లే జీవుడుగూడ తన కర్మానురూపవాసనచే నెట్లుప్రవర్తించుట కిచ్ఛయించునో అట్లే బుద్ధిస్థుడగు యాత్మ స్వసన్నిధిమాత్రముచే అబుద్ధిఆప్రవృత్త్యనురూపముగ శక్తిని సమకూర్చును. ఇంతియే కాని సారథి యశ్వమును ప్రేరణ చేయునటుల జీవుని బుద్ధిస్థుని యాత్మప్రేరణ చేయడు. ఆమూర్తము, అవికారి యగు ఆత్మకు క్రియ సంభవింపనందున ప్రేరణచేయదని యాశయము. ॥౨౦॥

గీ॥ స తయా శ్రద్ధయా యుక్త స్తస్యారాధన మీహతే ।

లభతే చ తతః కామా స్మయైవ విహితాన్వి తాన్ ॥

॥౧౨॥

ప ద వి భా గ ము :— సః=తయా=శ్రద్ధయా=యుక్తః=తస్యాః=రాధనం=ఈహతే=లభతే=చ=తతః=కామాన్=మయా=ఏవ=విహితాన్=హి=తాన్ ॥

॥౧౨॥

పృ త్తి ప దార్థ ము :— సః=ఆకామి; తయా=నాచేవిహితమైనది; శ్రద్ధయా=శ్రద్ధతో; యుక్తః=హృదుకొనినవాడై; తస్యాః=ఆయాదేవతాశరీరముయొక్క; రాధనం=ఆరాధనము; ఈహతే=చేయుచున్నాడో; తతః=ఆరాధితదేవతాశరీరమువలన; మయైవ=సర్వజ్ఞుడనగు నా (పరమేశ్వరుని)చేతనే; విహితాన్=నిర్మితములైన; తాన్=ఆకామములను; హి=ఏకారణమువలన; లభతే=పొందుచున్నాడో; ॥౧౨॥

కాంక్షరభాష్యమ్:—

స తయేతి । స తయా మద్విహితయా శ్రద్ధయా యుక్తస్య స్తస్య దేవతాతన్యా రాధన మారాధన మీహతే చేప్తలే లభతే చ తత స్తస్య ఆరాధితాయా దేవతాతన్యా కామా నిష్పితా స్మయైవ పరమేశ్వరేణ సర్వజ్ఞేన కర్మఫలవిభాగజ్ఞతయా విహితా నిర్మితాన్వాన్వి యస్మాత్తే భగవతా విహితా కామా స్తస్మా త్తా నవశ్యం లభత ఇత్యర్థః । హితా నితి పదచ్ఛేదే హితత్వం కామానా ముపచరితం కల్ప్యం, న హి కామాహితాః కస్యచిత్ ॥౧౨॥

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఆకామి నాచే జేయబడిన శ్రద్ధతో గూడినవాడై యాదేవతావిగ్రహముయొక్క యారాధనమును జేయుచున్నాడు. ఆయారాధించబడిన దేవతాశరీరమునుండి- సర్వజ్ఞుడను కర్మఫలవిభాగమును తెలిసినవాడను యగు నాచే (ఆరాధితదేవతాప్రసాదమువలన కలిగెడి ఫలప్రాప్తివిషయమై సర్వజ్ఞుడు, కనుకనే కర్మఫలవిభాగజ్ఞుడు నగు యీశ్వరుడు తత్తద్దేవతా ధిపాతయై ఫలప్రదాత యగును.) విహితములైన యీష్పితములను పొందుచున్నాడు. ఇట్ల “హి-తాన్” అను పదచ్ఛేదనముచే, ఆకామములు భగవద్విహితములుకనుకనే వాటినికామి యవశ్యము పొందుచున్నాడు అను యర్థము లభించుచున్నది. “హితాన్” అని యేకపద ముగా జేసిన కామములకు హితత్వమును కల్పింపవలసివచ్చును. కామములు యెవనికిని హితములు కావు. కాన వాటిని వ్యస్తపదములుగనే గ్రహింపవగును. ॥౧౨॥

—: ౭వ అధ్యాయము ౧౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు: —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:—ఆట్టి కామి నాచే విహితమైన స్థిరమగు శ్రద్ధతో గూడినవాడై దేవతల పూజలను చేయుచుండును. అట్లే అను ఉపసర్గలేకున్నను “రాధనం” అను శబ్దము పూజార్థ కము(“అథో” అను ఉపసర్గ యుండినచో ఆకారము విసృజింపబడినది.) అనంతరమున నాదేవతాతనుసమీపము వలన పూర్వసంకల్పితములు సర్వకర్మఫలదాతను, సర్వజ్ఞుడను, ఆయాదేవతాంతర్యామినియునగు నాచేతనే నిర్మితములు, మనఃస్థియములు, అనగా ఆహితములైనను హితవుగ ప్రతీయమానములనగు యీష్పితములను పొందును. ఈశ్లోకమునకల “హి” అనునది ప్రసిద్ధిని బోధించును. ॥౧౨॥

శం క.రా నం దీ య ము:— ఇట్లు దేవతాంతరభక్తులకు తత్తద్దేవతలయందుద్భవశ్రద్ధాభక్తి నావలననే వ్యాప్తించుచున్నదని చెప్పి దేవతాంతరములయందు శ్రద్ధాభక్తి కలవారలకు ఫలసిద్ధికూడ తత్తద్దేవతాద్వారమున నావలననే యని “స తయా” అనుశ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

గీ॥ అస్తవత్తు ఫలం తేషాం తద్భవ త్యల్పమేధసామ్ ।

దేవా దేవయజో యాన్తి మద్భక్తా యాన్తి మామపి ॥

॥౨౩॥

ప ద వి భా గ ము :— అస్తవత్-తు- ఫలం- తేషాం- తత్- భవతి- అల్పమేధసాం- దేవాన్-
దేవయజః- యాన్తి- మద్భక్తాః- యాన్తి- మాం- అపి ॥

॥౨౩॥

ప) తి ప దా ర్థ ము :— అల్పమేధసాం=అల్పప్రజ్ఞులగు; తేషాం=ఆకామనాసహితులగు; తత్=ఆ;
ఫలంతు=ఫలమైతే; అంతవత్=వినాశముకలదియై; భవతి=యగుచున్నది;

॥౨౩॥

శాంకరభాష్యమ్:—

యస్మా దస్తవత్సాధనవ్యాపారా అవివేకినః కామినశ్చ తేతః-అస్తవ ద్విదాశి తు
ఫలం తేషాం త ద్భవత్యల్పమేధసా మల్పప్రజ్ఞానాం, దేవాన్ దేవయజో యాన్తి దేవాన్యజన్తీతి
శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

అవివేకులగు కామలు నశ్వరసాధనవ్యాపారములు కలవారుగాన యల్పప్రజ్ఞులగు
ఆకామనాసహితుల కర్మఫలము నశ్వరమే యగుచున్నది. దేవతలనుగూర్చి యాగము
చేయువారలు దేవతలను పొందుచుండిరి. నాభక్తులన్ననో నన్నే పొందుచుండిరి. కామనా

అట్టి భక్తుడుగూడ చెప్పినరీతిని నాచే సంభావితమైన శ్రద్ధతో గూడినవాడై తనయభీష్టదేవతారాధనను
(తత్తద్దేవతావిషయకమగు మంత్ర)జపహోమాదిస్వరూపమగు కర్మను) చేయుచుండును. అనంతరమున తత్తద్దేవతాంతర్యామియగు నాచేతనే తత్తద్దేవతాద్వారమున యిప్పింపబడిన కామితార్థములను పొందును. “ఏష
ఏవ సాధు కర్మ కారయతి” “ఏకో బహూనాం యో విదధాతి కామాన్” అను శ్లోకులకూడ నాకే
ఆయా కర్మకారయితృత్వమును, తత్తత్కర్మఫలదాతృత్వమును బోధించుచున్నవి. మరియు తత్తద్దేవతల
కనాత్మత్వము, అనీశ్వరత్వము, అస్వాయత్తత్వము నూచింపబడెను. మరియు చేతనుడు, ఈశ్వరుడు, సర్వార్థ
ముల నీచున్నవాడు, ఆత్మభూతుడు, అనాయాసలభ్యుడునగు ఈశ్వరరూపుడనగు నన్ను విడచి మూఁగులుపైనిచెప్ప
బడినలక్షణములు కల దేవతాంతరమును సేవించుచుండిరినియు సూచితము.

॥౨౨॥

— ౭వ అధ్యాయము ౨౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేపములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— విచారింప సర్వదేవతలు సర్వాత్మయగు నాయొక్క తను
వులే (శరీరములే) కాన దేవతాంతరారాధనగూడ నాయారాధనమే. అంతటను ఫలమునిచ్చువాడను అంతర్యామిని
సేనే. అయినను సాక్షాత్తు నాభక్తులకు, దేవతాంతరభక్తులకు వస్తువివేకావివేకకృతమైన ఫలవైషమ్యము
సంభవించునని “అంతవత్తు” అనుశ్లోకముచే జెప్పబడినది.

మందమైన ప్రజ్ఞకలవారగుటచే వస్తువివేకాసమర్థులైన ఆయాదేవతాంతరభక్తులకు ఆ యాదేవతాంతరా
రాధనవలన జనించెడిఫలము నాచే విహితమైనను అంతవత్తే (నశించునదే.) సాక్షాత్తునాభక్తులకు వివేకులకు సంభ
వించెడి అంతఫలమువలె వారలకు పొందెడి ఫల మనస్తము కాదు. నాకంటె వేరగు దేవతల నారాధిం
చువారలు అంతవత్తులగు దేవతాంతరయారాధనాసక్తులగాన నట్టి అంతవత్తులగు దేవతాంతరములనే పొందెదరు.
మద్భక్తులగు ఆర్తజ్ఞాస్వార్థాఙ్గులగు ముగ్గురు సకాములైనను మొట్టమొదట నాయుగ్రహమువలన యభీష్టము
లను పొందుదురు. ఇది “ఆహి” అను శ్లోపయోగమువలన అభీష్టములను పొందినపిదప మదుపాసనాపరి
పాకమువలన అనంతము, అనందఘనము నగు నీశ్వరరూపమగు నన్ను పొందుదురు. కాన, నాభక్తులు, అన్య
దేవతాభక్తులు సకాములగుటలో సహజమైనను మహదంతరము కలను. కాన “ఉదారా స్వర్వ ఏవైతే” అని
లెన్పగ జెప్పబడినది.

॥౨౩॥

శాంకరభాష్యమ్:—

దేవయజ స్తే దేవా న్యాంతి । మద్భక్తా యాన్తి మా మపి । ఏవం సమానే ప్యాయాసే
మామేవ న ప్రపద్యంతేనన్తఫలాయాఽహోఖలు కష్టం వర్తత ఇత్యనుక్రోశం దర్శయతి
భగవాన్ ।

॥౨౩॥

శాంకభాష్యత్వబోధిని:—

సహితముగ గర్మ చేయు వారలకునూ, నాభక్తులకును యాయాసము సమానమే యైనను,
యనంతఫలదుడనైన నన్ను భజింపకుండిరి. ఎంతకష్టము ! అని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యను
క్రోశమును జూపుచుండెను.

॥౨౩॥

శంకరానందీయము:— “కామ ఏష క్రోధ ఏషః” అనుష్ఠలమున కాముడు దుష్టుడనని,
సాతకియని, శైరియని పూర్వమునందే చెప్పబడెను. కాన కాముడే సర్వానర్థజమని క్రోధకకలవానిచే చేయబడిన
కర్మ, తత్ఫలమున్ను నశించున వగుటచే పురుషార్థకరములు కావని “అంతవత్తు” అనుష్లోకముచే జెప్పచుండెను.

“అల్పమేధసాం” సగనద్వివేచనము, అసత్పరిత్యాగము, సదా దానముచేయుట మొదలగు క్రియల
కన్తమైన (మందమైన) వివేకబుద్ధికల కాములకు ఉపపాసనియమాయాసబహువ్యర్థసాధ్యమగు యజ్ఞదానాదిక్రియ
లచే ప్రసన్నమైన దేవతలవలన పొందెను ఫలము “అంతవదేవ” నశించునదే “తు” అనునీష్లోకమున కలశబ్దము
నిశ్చయార్థమును బోధించును. సేవ మహద్విషయమగుచో తత్ఫలము గూడ గొప్పదే యగును. తద్విషయమగుచో
ఫలముగూడ విపరీతమే యగును. “మహాత్మేవా ద్వారమాహుర్విముక్తేః” (గొప్పవారల సేవ విముక్తికి ద్వారముగ
జెప్పదురు.) అను ప్రసిద్ధికలదు. ఈవిషయము రాజభటసేవాదులయందుచూడబడుచున్నది. కాన కాములచే
సేవింపబడు దేవతాంతరులు సగుణులగుటవలన అనిత్యులు, పరిచ్ఛిన్నులు, సోపాధికులు, అనీశ్వరులు, అల్పవిభూ
తులు కలవారు. అట్టివారల సేవ భటసేవవలె అనిత్యమగు స్వల్పఫలమునే యొసగును. కాన కాముకుల ఫలము
“యో వా ఏత దక్షరం గార్హవిదిత్వా ౭స్మా ల్లోకే జుహోతి యజతే తప :స్తప్యతే అస్తవ దేవాస్య త ద్భు
వతి” అను శ్రుత్యుక్తరీతిని నశించునదియే యగును. మోక్షమువలె నిత్యము కాదు. అనిత్యోపాసనచే నిత్య
మగు మహత్ఫలము సిద్ధింపదు. కాన ఆయాశాస్త్రోక్తవిధిచే బ్రహ్మాదులను, ఇంద్రాదులను సేవించువారు ఆదేవ
తలనే పొందుదురు. “కర్మణా పితృలోకో విద్యయా దేవలోకః” “దేవో భూత్వా దేవా నశ్యేతి” అను
శ్రుత్యుక్తరీతిని తత్తత్సారూప్యమును పొంది తత్తద్దేవతాలోకమును పొందుచున్నారు. ఈ చెప్పటవలన సగుణో
పాసకులకు దేహయానక్లేశము, అర్థవ్యయక్లేశము, అల్పఫలత్వక్లేశము సంభవించుచున్నవి. “ఆహో! వారల కెంత
కష్టము” అని యూహింపనగును.

ఇట్లు సగుణోపాసకులకు ఉపాసనాఫలమును జెప్పి “వాసుదేవ స్వర్ణమితి జ్ఞానవా న్మాం ప్రప
ద్యతే” అని చెప్పిన విషయమును పుణ్యాత్ములైన శోభితులగు వివేకులకు తన యుపాసనయందే శ్రద్ధ కలుగు
గాకయని తిరిగి జెప్పచుండెను. “మద్భక్తాః” అనుదానిచేత అశిశబ్దమువలన నన్నే పొందుదుగని యర్థము.

నాభక్తులగు యెవరు సదసద్వివేక వైరాగ్యశమదమసంన్యాసాదులైన సాధనసంపత్తిచేతను, బ్రహ్మవిద్యార్థ
ప్రసత్తిచేతను శ్రవణమననములచే అత్యస్వరూపమగు నన్ను పరబ్రహ్మనుగ చెలిసికొని యెల్లపుడు ఏ కాత్మిక
మగు భక్తిచే సేవించెదరో వారు నాభక్తులు. యతులన్ననో పరబ్రహ్మస్వరూపమగు నన్నే పొందెదరు.
ఈవిషయమునే “సంపాప్త్యైవ మృషయా జ్ఞానత్వప్రాః కృతాత్మానో వీరరాగాః ప్రకాంతాః । తే సర్వగం
సర్వతః పాప్ర్య ధీరా యుక్తాత్మానః స్వర్వమేవావిశన్తి” అను శ్రుత్యనుసారము నిత్యనిరతిశయానందము,

గీ॥ అవ్యక్తం వ్యక్తి మాపన్నం మన్యంతే మా మబుద్ధయః ।

పరం భావ మజానంతో మమావ్యయ మనుత్తమమ్ ॥

॥౨౪॥

ప డ వి భా గ ము :— అవ్యక్తం- వ్యక్తి- అపన్నం- మన్యంతే- మా- అబుద్ధయః- పరం- భావం- అజానంతః- మమ- అవ్యయం- అనుత్తమం ॥

॥౨౪॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ము :— అబుద్ధయః=అవివేకులు; మమ=నాయొక్క; అవ్యయం=నాశములేనిదియు; అనుత్తమం=నిరతిశయమైనదియునగు; పరంభావం=పరమాత్మస్వరూపమును; అజానంతః=తెలిసికొననివారై; మాం=నన్ను; అవ్యక్తం=అప్రకటితుడనై; వ్యక్తి=ప్రకటనను; అపన్నం=పొందినవానినిగ, మన్యంతే=తలచుచుండిరి; ॥౨౪॥

శాంకరభాష్యమ్:—

కిం నిమిత్తం మా మేవ న ప్రపద్యంత ఇత్యుచ్యతే— అవ్యక్త మప్రకాశం వ్యక్తి మాపన్నం ప్రకాశం గత మిదానీం మన్యంతే మాం నిత్యప్రసిద్ధ మీశ్వరమపి సంత మబుద్ధయోఽవివేకినః పరం భావం పరమాత్మస్వరూప మజానంతోఽవివేకినో మమావ్యయం వ్యయరహిత మనుత్తమం నిరతిశయం మదీయం భావ మజానంతో మన్యంత ఇత్యర్థః ॥

॥౨౪॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని: —

అవివేకులు న న్నేకారణముచే తెలిసికొనలేకుండిరి? అను ప్రశ్నకు సమాధానమును జెప్పచున్నాడు. అవివేకులు నాశరహితము, నిరతిశయము నగు నాస్వరూపమును (పరమాత్మ పునరావృత్తివర్జితము నగు విదేహతైవల్యమును పొందుచున్నారు. “తేషాం జ్ఞానీ నిత్యయుక్తః” ఏక భక్తిర్విశిష్టతే” అనియు, “యో మద్భక్త స్స మే ప్రియః” అనియు జ్ఞాని గూడ భక్తుడేయని చెప్పబడవలన ఈ శ్లోకమున “మద్భక్తాః” అని జ్ఞానులే చెప్పబడుచుండిరి. ఇతరులు చెప్పబడుటలేదు. పూర్వమునందు “జ్ఞానవాన్మాం ప్రపద్యతే” అని తన భక్తుడగు జ్ఞానికే తన ప్రాప్తుని చెప్పబడవలన దేవతాంతరభక్తనకు “వాసుదేవ స్సర్వమిదం” అను జ్ఞానము సంభవింపనందునను, “సర్వారంభపరిత్యాగే” అని సర్వకర్మ పరిత్యాగము సంభవింపనందునను “తతో మాం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా విశతే తదనంతరం” అని స్వస్వరూపమును తత్త్వమువలన తెలిసికొనినవానికే విదేహముక్తిని చెప్పగలడు.. కాన నిచట భక్తులగు బ్రహ్మవేత్తలే “మద్భక్తాః” అను పదముచే చెప్పదగుదురని తెలిసికొననగును. ॥౨౫॥

—: ౨వ అధ్యాయము ౨౪ వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు :—

మ థు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— ఇట్లు భగవద్భజనము సర్వోత్తమఫలము కలదైనను జీవులు తరచుగ నెందులకు భగవద్విముఖు లగుచుండిరి? అను శంకను తొలగించుటకు హేతువును క్రిక్కువపరమాత్మ “అవ్యక్తం” అను శ్లోకముచే జెప్పబడుచున్నది.

“అవ్యక్తం” దేహగ్రహణకు పూర్వమునందు కార్యసమర్థముగ నున్న వానిగను, వసుదేవగ్రహణమునందు భౌతికదేహముతోగూడి కార్యక్షమత్వమును పొందిన జీవునిగను యీశ్వరుడైనను నన్ను వివేకకూన్యులు తలచుచుండిరి. లేక “అవ్యక్తం” సర్వ కారణమైన నన్ను మత్స్యమార్పాద్యనే కానతారరూపమున కార్యరూపత్వమును పొందినవానినిగ వివేకకూన్యులు తలచుచుండిరి.

జీవులు నిన్ను యెందులకు తెలిసికొనరు? అను శంకను తొలగించుటకు హేతువుగ “అబుద్ధయః” అనిచెప్పెను. దానినే యుత్తరార్థముచే వివరించుచున్నది.

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

స్వరూపమును) తెలియనివారై పూర్వమున అప్రకటితస్వరూపమున నుండి, వర్తమానకాలమున ప్రకటితభావమును పొందినవానినిగ నన్ను తలచుచుండిరి. ||౨౭||

సర్వకారణరూపముగ సాపాధికమైన నా స్వరూపమును తెలిసికొనినవారై, అట్లే నిరుపాధికమైన, సర్వోత్కృష్టమైన, అనతికయాద్విశేషపరమానందధనుమైన, నా స్వరూపమును తెలిసికొనినవారై జీవానుకారకార్యములు చూపట్టుటవలన నన్ను మొకానొక జీవునిగ తలచుచుండిరి. అందు వలన నీశ్వరునిగ నభిమతముగ నన్ను విడచిప్రసిద్ధముగ దేవతాంతరమునే భజించుచుండిరి. దానివలన భిన్నఫలమునే పొందుచుండిరి. అందుచే అంతవత్తగు ఫలమునే పొందుచుండిరి. ముందుగూర్చి నినిషయమే “అవహనన్తి యే మూఢా మానుషీం తను మాశ్రితమ్” అనుదానిచే చెప్పబడగలదు. ||౨౮||

శంకరానందీయము:— పూర్వమునందు చెప్పబడిన కళాదగౌతమాదులు మహాపండితులు, యావన్మండి భక్తులు. అట్టివారలు కాస్తాగ్రమును తిన్నగ విచారించి ప్రత్యగ్భావము, నిర్వికేషము, అనినా భూతము, అత్యస్వరూపము నగు నిన్నే యుపాసించి (ధ్యానించి) విదేహముక్తిని యెందువలన పొందుటలేదు? అను యాశంకపై ఆవిద్యాతత్కార్యోపహిత చిత్తములుకలవారగుటవలన మద్విషయకమైన సమ్యక్ జ్ఞానము వారలకు కలుగుటలేదు. అట్టి సమ్యక్ జ్ఞానము లేనిచేసి నన్ను వారలు పొందుటలేదని భోధించుటకు “అవ్యక్తం” అని చెప్పుచుండెను.

“అబుద్ధయః, ఆత్మానాత్మస్వరూప వివేచనచే తత్త్వనిశ్చయమునందు సమర్థమైన బుద్ధి నాయనగృహము వలన కలుగును. అట్టి బుద్ధిలేని స్వల్పబుద్ధులు కల మూఢులు పండితులైనను సదసద్వివేకకూన్యతై అవ్యక్తముమొదలుకొని స్థూలపర్యంతముగ వ్యత్యయము నశించినను స్వయముగ నాశరహితము, కనుకనే “అనుత్తమం” “సా కాస్తా సా పరా గతిః” అను శుభ్రవ్యక్తిరీతిని ఉత్తమోత్తమము, అంతట పరిపూర్ణము, చేతనముగుట చేతను, సర్వప్రకాశముగుటచేతను, సర్వాధారముగుటచేతను, సర్వద్రష్ట యగుటచేతను బుద్ధ్యాదులకంటె వేరగు “పరంభావం” తత్త్వమును తెలిసికొనినవారై “అవ్యక్తం” న వ్యజ్యతే కేనాపి ప్రమాణేనేత్యవ్యక్తః” యేప్రమాణమునకు గోచరము కానట్లే, లేక వ్యక్తమునగ దేహేంద్రియాదివికారములు. అట్టి బంధరహితుడగుట వలన అవ్యక్తమునబడెడి, ఆహమగమైన యాత్మస్వరూపముగ నన్ను “వ్యక్తి మాపన్నం” వ్యక్తియనగ దేహము. అట్టి దేహాత్మగ నున్నవానినిగ తలచుచుండిరి. “త్వా మాత్మావం పరం మత్వా పరమాత్మాన మేవచ । ఆత్మాపున స్సహి మృగ్యః అహోఽజ్ఞానతాజ్ఞతా” (తనయాత్మ స్వరూపముగను, పరమాత్మ స్వరూపముగను తెలిసికొని తిరిగి ఆత్మజ్ఞులవల యెచటనో దేహగదిగది అని అనుచుండిరి. యెంత ఇచ్ఛార్థము! ఇచ్ఛానుల యజ్ఞత్వము) అనిచెప్పినరీతిని నాయుండు దేహమును, దేహమునందు నన్నును అధ్యసించి రెంటిని యేకముగ జేసి “దేహమే నేను” అని దేహమునే యాత్మగ చేలిసికొనుచుండిరి. ఇట్లనాత్మ నాత్మగ చేలిసికొను వారలకు జ్ఞానమెటుల పొందెను? ఎటుల ముక్తి లభించును? అని యాశయము. ||౨౯||

పరమార్థ ప్రస:— పురయాన సమానమైనను పరమాత్మను భజించుటచే గొప్పఫలము పొందెనుచుండ సర్వులు యితరదేవతాభజనము విడచి పరమేశ్వరుడ నగు నిన్నే యెందులకు నేవింపను? అనుయాశంకపై “అవ్యక్తం” అని చెప్పుచుండెను.

ప్రపంచాతీతమైననన్ను మత్స్య మార్కండి దేహధారిగ, వ్యక్తిని పొందినట్టివానిగ అల్పబుద్ధులు కలవారు తలంచుచుండిరి. ఎందువలన అట్లుతలంచుచుండిరి? నాయొక్క తాత్త్విక స్వరూపమును యెరుగనివారై యట్లు

గీ॥ నాహం ప్రకాశ స్సర్వస్య యోగమాయాసమావృతః ।

మూఢోఽయం నాభిజానాతి లోకో మా మజ మవ్యయమ్ ॥

॥౨౧॥

పద విభాగము :— న- అహం- ప్రకాశః- సర్వస్య- యోగమాయాసమావృతః- మూఢః- అయం- న- అభిజానాతి- లోకః- మాం- అజం- అవ్యయమ్ ॥

॥౨౧॥

పుట్టి పదార్థము :— యోగమాయాసమావృతః=గుణత్రయసంయోజనరూపమగు మాయచే; సమావృతః=అవరింపబడినవాడనై; అహం=నేను; సర్వస్య=అందరికిని; ప్రకాశః=తెలియబడినవాడనై; న=కాకుంటిని; అయం=ఈ; మూఢః=మోహావిష్టమైన; లోకః=జనము; మాం=నన్నును; అజం=పుట్టుకలేనివానినిగను; అవ్యయం=నాశరహితునిగను; నాభిజానాతి=తెలిసికొనలేకుండెను.

॥౨౧॥

శాంకరభాష్యమ్:—

తదీయమజ్ఞానం కిం నిమిత్త మిత్యవ్యతే— నాహం ప్రకాశ స్సర్వస్య లోకస్య కేషాం చిదేవ మద్భక్తానాం ప్రకాశోఽహ మిత్యభిప్రాయః । యోగమాయాసమావృతో యోగో గుణానాం యుక్తిర్ఘటనం నైవ మాయా యోగమాయా తయా యోగమాయయా సమావృత సంఘన్న ఇత్యర్థః । అత ఏవ మూఢో లోకోయం నాభిజానాతి మా మజ మవ్యయమ్ ॥౨౧॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

అపరమాత్మను అవివేకులు తెలిసికొనలేకపోవుటలో గారణమును జెప్పచుండెను గుణములయొక్క కలయికయే యోగ మనబడును. అట్టి యోగమనెడి మాయచే గప్పబడిన కేవలమండలి. నీతాత్మ స్వరూపమెట్టిది? అవ్యక్తము. అత్యుత్తమము, జగద్రక్షణార్థమవిరూపము, శుద్ధసత్త్వ స్వరూపము, ఉత్కృష్టఫలదాత. అట్టి నాస్వరూపమును తెలిసికొనక తాత్కాలికఫలము నొసంగడి మరియొక కేవల మపాసింపుచుండిరి. అట్టివారలకు అంతవత్తుగు ఫలమే పొందెను.

॥౨౪॥

— ౩వ అధ్యాయము ౨౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యాని శేషములు —

మధుసూదన సర్వతీయము:— జన్మకాలమునందు గూడ సర్వయోగిభ్యేయమగు శ్రీమైత్రేయోజన యాశ్వరూప మవిర్భవించియుండ నపుడు శ్రీవత్సకౌస్తుభవనమాలా కిరీటపండలాది దివ్యోపకరణాలయి, కంబుకమలకామోదకేచకధారియు, చతుర్భుజములు కలవాడును, శ్రీమత్పై నతేయనామానుడు, నిఖిలసురలోక సంపాదిత రాజరాజేశ్వరాభిషేకాది మహావైభవముకలవాడును, సర్వసురాసురజేతయు, వివిధదివ్య లీలావిలాసశీలమును, సర్వావతారశరోమణియు నగు సాక్షాత్పై నుం నాయకుడు నిఖిలలోకదుఃఖనిస్తారముకొరకు ధామియు నవతరించియుండ విరించిప్రపంచాసంభవనిరతిశయసౌందర్యసార సర్వస్వమూర్తియు, బాలలీలావినోది తేజదారయు, భరణికిరణోజ్జ్వలద్విప్రసీతాంబురుడును, నిరుపమశ్యామసుందరుడును, కరదీకృతపారిజాతార్థపరాజితపు రందరుడును, వాణియుద్ధవిజితకళాంకశేఖరుడును, సమస్తసురాసురవిజయిసరకప్రభృతివైతేయప్రకరపాణిపర్యస్త సర్వస్వహారియు, శ్రీరామాదిపరమరంగమహావైభవకారియు, షోడశసహస్రగోపి కానుకూల దివ్యరూపధారణావేషేయగుణగరిమకలవాడును, మహామహిమకలవాడును, నారదమార్కండేయాది మహామునిగణ స్తుతుడు. నగు శ్రీకృష్ణుని (నీ)యం దవివేకగూడ యెట్లు మనుష్యబుద్ధియు, జీవబుద్ధియు కల్గుచున్నది? అను యర్థవాచకమ తొలగింపదలచి శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “నాహం” అని జెప్పచుండెను.

నేను సర్వలోకమునను నాస్వరూపముచే గోచరుడను (ప్రకటితుడను) కాను. మరేమనిన నాభక్తులగు

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

నేను అందరికిని తెలియబడుటలేదు. ఇక నేమన నాభక్తులకు కొలది మందికే తెలియబడుచుంటిని. కనుకనే మోహవిష్టమగు ఈలోకము నన్ను చావు పుట్టుకలు లేనివానిగ తెలిసికొనలే కున్నది.

॥౨౫॥

కొందరికే గోచరడ నగుదును. అని యభిప్రాయము. ఎందులకు నీవు సర్వులకు గోచరడవు కావు అనెదవా? యోగమాయాసమావృతుడను అగుటవలన సందరకు గోచరడనుకాను. యోగ మనగ నాసంకల్పము, నాసంకల్పవశవర్తిని మాయ. అట్టిమాయచే నభివృద్ధుడగు జనుడు నన్ను స్వరూపముచే తెలిసికొనలేడు. అనగా నాసంకల్పము ననుసరించి యుండు మాయచే సమ్యగ్భావపుట్టడై జ్ఞాన మనెడి కారణ మున్నను జ్ఞానవిషయత్వాయోగ్యుడై చేయబడును. అందువలన “పరం భావ మజానన్తః” అనిచెప్పబడెను, అందు నాసంకల్పమే కారణమని చెప్పినట్లేయగును. అందువలన నామాయచే మాఘ డావృతజ్ఞానము కలవాడైన చతుర్విధభక్తవిలక్షణలోకము జ్ఞానకారణముండినను నన్ను అజానిగను, అనాద్యనస్తునిగను, పరమేశ్వరునిగను తెలిసికొనుట లేదు, మరియు విపరీతదృష్టిచే మనుష్యునిగనే తలచుచున్నది. మాయ విద్యమానమగు వస్తుస్వరూపమును ఆవరించును. లేని వస్తువును చూపును. ఈవిషయము లౌకికమాయయందుకూడ ప్రసిద్ధమే॥

॥౨౫॥

శంకరానందీయము:— సర్వావస్థలందును సర్వప్రకాశకమై ప్రతీయమానము, పరిపూర్ణము, ప్రత్యక్షము నగు ఆత్మతత్త్వమును యీజనుడు యెటుల తెలిసికొన డనుయాశంకను తొలగించుటకు “నాహం” అని చెప్పచుండెను.

ప్రత్యక్షరూపమగు పరమాత్మయగు నేను సర్వప్రకాశకుడనైనను, సర్వగుతుడనైనను ఆత్మేశ్వర ప్రసాదశూన్యుడై, బ్రహ్మవిద్యరహితుని యనుగ్రహము లేనట్టి వానికి తెలియబడను. నేను ఆనావృత స్వరూపుడనైనను అట్టి నన్ను బ్రహ్మనేత్రులకంటె యితరులు తెలిసికొనలేరు. లోకమున కాత్మస్వరూపాజ్ఞానమునందు కారణమును “యోగమాయాసమావృతః” అనుదానిచే జెప్పచుండెను.

తనయందుండుటచే పురుషుని జననమరణముఖిప్రవాహముచే కూర్చునది కాన మాయ “యోగా” అని యనిపించుకొనును. అట్టి తమోరూపమగు యోగమాయచే సమావృతుడు, సూర్యప్రకాశకమగు చతురింద్రియము కాచపటలముచే నావృతమైయుండ “నేను గుడ్డివాడను” అను అధ్యాసచే పురుషు డెట్లంధుడగుచుండునో అట్లే యాత్మప్రకాశమగు జ్ఞానచతుర్సుఅవరణాత్మకమగు మాయచే యావృతమై యుండ నధ్యాసచే యీలోకమజ్ఞమగుచున్నదని జెప్పబడుచున్నది. కనుక యోగమాయాసమావృతమైన విపరీతభావమును పొందిన యీలోకము సూర్యుని యంధుడువలె ఆత్మభూతము, పురస్థము (యెదురుగనున్నట్టి) దేహేంద్రియాదుల కంటె భిన్నముగ స్పష్టముగ ప్రతీయమానము, నజము, నవ్యము, ఆత్మస్వరూపము నగునన్ను “సాక్షాదయమహం” ఇది నేనే యని తన యాత్మస్వరూపముగ తెలిసికొనటలేదు. ఈశ్లోకమున “అజం” యని యాత్మకు కాలత్రయమునం దప్రతిహతనిత్యత్వబోధనిమిత్తమని చెప్పబడెను. “అజామే కాం” అను శక్తిచే మాయకూడ యట్టిదే యన్ను తన్నివృత్తినిమిత్తము “అవ్యయం” అని విశేషణము చెప్పబడెను. “లేబ్రహ్మలోకేతు పరాస్త కాలే” అనిప్రకృతికికూడ లయము కూర్చయమాణమగుచున్నది. అట్లే విద్యదనుభవము. బ్రహ్మవాట్టిది కాదు. త్రికాలాభ్యాసనిత్యత్వము కల దని స్పష్టపరుపబడెను.

॥౨౫॥

పరమార్థప్రప:— దేవతాతత్వోపాసకులకు ఆత్మతత్త్వాజ్ఞానమునందు హేతువును “నాహం” అను శ్లోకముచే జెప్పచుండెను.

నేను సర్వలోకమున కంతర్యామి నై యున్నను పరతత్త్వప్రకాశకుడను కాను. మరియు నాభక్తులకే పరతత్త్వప్రకాశకుడ నగునును. కాన యీలోకము యోగమాయాసమావృతమై మూఢమగుచున్నది. అందువలన నన్ను ఆజానిగను, అవ్యయునిగను తెలిసికొనలేకున్నది.

లేక, సర్వలోకముయొక్క జ్ఞానస్వరూపమగు ప్రకాశాత్మకమైన నేను అచింతైశ్వర్యరూపమగు యోగమాయచే సమావృతుడను. శరావమునందుండు కలహోదకముచే ప్రతిబింబప్రకాశయే అవరింపబడును కాని బింబభూతసూర్యుడావరింపబడనటుల యోగమాయ స్వాశ్రియమును మోహపెట్టును. అట్లే నన్ను యోగమాయ వ్యామోహపెట్టును. కనుకనే మూఢలోకము అంతట నిట్టితీరుగనున్నవానినిగ నన్ను తెలిసికొనుట లేదు. కాన తనతాంతరీహసకుల కంతవత్తుగు ఫలమే పొందెను. నాభక్తుడన్నచో నన్ను ఆజానిగను, అనాదిగను, అవ్యయునిగను తెలిసికొనుచున్నాడు. కాన నశింపని ఫలమును పొందుచున్నాడు. ఈవిషయమే టిప్పణియందు స్తో|| “చిత్సంవిత్సుభిరూప ఆత్మని కథం మాయావృతత్వం భవేన్మార్తాండ స్తమసా విప్రయేత కిమహోకిం తీక్షణం పశ్యతామ్ | అజ్ఞానేన విధీయతే జలముచేవార్క స్త దుక్తం ద్విధా విత్తే సావరణాభిధం మునివరై ర్గోమాస్య శక్తిద్వయమ్” చిద్రూపము, సంవిద్రూపము, సుభిరూపము నగు యాత్మయందు మాయావృతత్వమెట్లు సంభవించును? సంభవింపదు. సూర్యుడు చీకటిచే నావరింపబడునా! అవరింపబడును. ఎంతఅభ్యర్థము!- మరేమనిన చూచువారల నేత్రేంద్రియములనే చీకటి యావరించును. మేఘముచే నూన్యడావరింపబడె నని యజ్ఞానముచే చెప్పబడును. ఈవిషయమునే మునివరులు మోహమునకు రెండువిధములుగ విత్తే సావరణలనెడి శక్తులు కలవని చెప్పిరి. ఈవిషయమునే ఋక్సామ్యజుర్మయిర్య బోధించుచున్నది. “అజస్య నాభాఃపఢ్యేక మర్పితం యస్మిన్విశ్వాని భువనాని తక్కుః | న తం విధాధ య ఇమా జజానా న్యద్యుష్మాక మస్తరం బభూవ నీహారేణపాప్రతా జల్యచాశుత్వప ఉక్తకాన భృరన్తి” అస్తరహితుడగు మహాభూతాత్మకమైన విరాట్టుయొక్క మధ్యయందు కిరణ్యగర్భుడనెడి లింగదేహము న్యస్తమువలె నున్నది. అలింగ దేహమునందు భూర్భువస్సువరాదినిఖలభువనములు నూత్రిమునందు మణిగణములవలె నుండినవి. ౬ “నారాః” మనుజులారా! మీ రావిశ్వకర్మయగు ఈశ్వరుని తెలిసికొన లేదు. అయొకడే యీగర్వమును సూక్ష్మశరీరముచే ప్రవేశించి పుట్టించెను. అట్లగుచో “నేనుదేవదత్తుడను, యజ్ఞదత్తుడను” అని ఆకారముచే మేము తెలిసికొనుటలేదేయని శంకింపజనదు. జీవునిపారమార్థికరూపమగు విశ్వకర్మయైన పరమేశ్వరునియొక్క తత్త్వ మహంప్రత్యయగమ్యము కాదు. ఆహంప్రత్యయగమ్యమగుమీకు ఆహంప్రత్యయగమ్యముకంటెవేరు, సర్వవేదాంతవేద్యము ఈశ్వరతత్త్వము కలదు. జీవరూపమువలె దానినికూడ యెందులకు తెలిసికొనజాల మందురా? మీరు నీహార (మంచు) సదృశమగు యజ్ఞానముచే యాచ్ఛాదితులు కాన నట్టి తత్త్వమును తెలిసికొనజాలరు. మంచు దృష్టి కావరక మగుటచే నత్యంతానస్తమ కాదు. మంచుచే నావరింపబడినపుడు కాష్ఠపాహాద్యవాస్తవభేదమును తెలిసికొనుట శక్యముకదా! అట్లే యజ్ఞానముగూడ యీశ్వరతత్త్వావరకమగుటవలన నత్యంత మనస్తమ కాదు. బోధ (జ్ఞానమాత్ర) నివర్త్య మగుటవలన సత్తమ కాదు. మరేమగును? నదనద్విలక్షణ మజ్ఞానమనిపించుకొనును. ఇట్టి యజ్ఞానముచే సర్వ జీవులు ఆవృతులు. కేవల మజ్ఞానముచే నావృత్తులేకారు. మరేమనిన? “జల్యుః” నేను మనుష్యుడను. నేను దేహము ఇత్యాద్యస్వతజ్జలపరమగునాడ యగుచున్నాను. మరియు “ఆనుత్మపః” ఏదో యొక యుపాయముచే ప్రాణములను సంతుష్టి పరచుచుండిరి. ఆనగా ఉదరంధరులగుచుండిరి. పరమేశ్వర తత్త్వమును విచారింపవారలు కారు. మరియు ఇహలోకభోగమాత్రతృప్తులేకాగిరి. మరేమనిన? “ఉక్తకానః” నానావిధ యజ్ఞములయందు స్వర్గాదిఫలములను తెలుపుచు పృథివియందు న్నందించుచుండిరి.

గీ॥ వేదాఽహం సమతీతాని వర్తమానాని చార్జున ! ।

భవిష్యాణి చ భూతాని మాం తు వేద ని కశ్యప ॥

॥౨౬॥

ప ద వి భా గ ము :— వేద-అహం- సమతీతాని- వర్తమానాని- చ- అర్జున!- భవిష్యాణి-
చ- భూతాని- మాం- తు- వేద- ని- కశ్యప ॥

॥౨౬॥

ప ర్తి ప దా ర్థ ము :— హేఅర్జున! అహం=నేను; సమతీతాని=అతిక్రమించిన; భూతాని=భూతములను; వర్తమానాని చ=వర్తమాన కాలమునందుండి; భూతాని చ=భూతములను; భవిష్యాణి చ=భవిష్యత్కాలమునైన, భూతాని చ=భూతములను; వేద=ఎరుగుదును; మాం తు=నన్నైతే; కశ్యప ఎవడును; ని వేద=ఎరుగడు: ॥౨౬॥

శాంకరభాష్యమ్:—

యయా యోగమానుయా సమావృతం మాం లోకో నాభిజానాతి నాసౌ యోగ మాయా మదీయానతీ మమేశ్వరస్య మాయావినో జ్ఞానం ప్రతిబధ్నాతి, యథాఽన్యస్యాపి మాయావినో మాయా జ్ఞానం తద్య ద్యత ఏవ మతః— అహం తు వేద జానే సమతీతాని శాంకరభాష్యతత్త్వబోధని:—

ఏ యోగమాయచే సమావృతమైర నన్నీ లోకము తెలిసికొనలేకుండెనో ఆయోగ మాయ నాసంబంధమైనదియై మాయావినీ, పరమేశ్వరుడను అగు నాయొక్క జ్ఞానమును ప్రతిబంధించుట లేదు. ఎట్లన- లోకమున మాయావినంబంధిని యగు మాయ ఇతరులను

— • ౭వ అధ్యాయము ౨౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు • —

మ ధు నూ ద న స ర్వ తీ య ము:— స్వాధీనముగు మాయచే సర్వవ్యాపాహుడ నగుటవలన, అప్రతిబద్ధజ్ఞానము కలవాడ నగుటవలన నేనతీతాదికము నెరుగుదునని“వేదాహం” అనుదానిచే జెప్పచుండెను.

నేను అప్రతిబద్ధ సర్వ విజ్ఞాన ము క ల నా డ నై మాయ చే సర్వ లో క ము ల ను మో హ పెట్టువాడనైననుపూర్వ కాలమునందే వినష్టమైనట్టియు, వర్తమాన కాలమునైనట్టియు, భవిష్యత్కాలమునైనట్టియు, ఇట్లే కాలక్రమమునందుండు స్థావరజంగమాత్మకముగు నిఖిలభూతములను యెరుగుదును. నాయనుగ్రహమునకు పాశుడైన నాభక్తుని విడచి యితరు డెవడును జ్ఞానప్రతిబంధ ముండుటవలన నామాయచేమోహితుడై మాయావినవలె సర్వదర్శియగు నన్ను యెరుగడు. కాన నాతత్త్వమును తెలిసికొనలేకపోవుటవలననే జీవులు తరచుగ నన్ను సేవింపకుండిరి. ఆని యభిప్రాయము. ॥౨౬॥

శంకరానందీయము:— “నాహం ప్రకాశ స్సర్వస్య” అనిచెప్పి తానుగూడ లోకమువలె యవిద్యావృతుడగునో నిఖిలజగత్తన కాంధ్యము ప్రసక్తవయ్యెడిని. అందువలన నేనవిద్యావృతుడనుకాను. అని “వేదాహం” అను శ్లోకముచే జెప్పచుండెను.

భోక్తయొక్క భోగార్థము నావలననే సంభవించుటచే మనోబుద్ధ్యాదులు, వాటిప్రవర్తనములు భూతములనజడును. అతీతములైన యభూతములను, వర్తమానభూతములను, రాబోవు భూతములను జాగ్రదాద్యవస్థలయందు భూతములకు సత్తను, స్వాధీని, ప్రవర్తనశక్తిని యిచ్చువాడనై సర్వదా ప్రకాశించువాడనైన పరమగుమగు నేను దేహేంద్రియదుల ప్రవృత్తిని, నివృత్తిని, అవస్థాభేదముచే సత్తను, అసత్తను సాక్షాత్తు యెరుగుదును.

శాంకరభాష్యమ్:—

సమిక్కితాని భూతాని వర్తమానాని చార్జున! భవిష్యాణి చ భూతాని వేదాఽహం మాం
 తు వేద న కశ్యప మద్భక్తం మచ్ఛరణ మేకం ముక్త్యా మత్తత్త్వవేదనాభావా దేవ న
 మాం భజతే ॥

॥౨౬॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

మోహపెట్టి, తన జ్ఞానమునకు ప్రతిబంధకము కాదు కదా! కనుకనే నేను భూతభవిష్యద్వర్త
మానకాలికము లగు సర్వభూతముల నెరుగుదును. నన్నై నే ఎవడును తెలిసికొనలేకుండెను.
అనగా మదేశశరణుడు, మద్భక్తుడునగువా డొక్కడు దక్క ఇతరుడు మత్తత్త్వజ్ఞానము
లేనివా డగుటచే నన్ను పొందలేకుండెను.

పాపములు మాయావృతము అగుచో జ్ఞానాభావము, పువృత్త్యభావము, నాకును లేదనాభావము పొందించెడిది. ఇది యిష్టాపత్తియే యని యనరాదు. పువృత్త్యభివృద్ధియు పొందెను. పాపములు యిష్టమును, అనిష్టమును గుర్తెరిగి పువృద్ధించుచుండిరి. ఇది సర్వపువృత్త్యుత్తము. కాన పాపజీవపువృత్తిచే “జాగృత్స్వపు సుషిప్తాద్విధి పువంచం యత్ప్రకాశతే” అను శ్లోతిచేతను, ఇత్యన్వరూప మగు నాకవిద్యావరణము లేదని సిద్ధమగుచున్నది. కనుకనే నేను సర్వావస్థలయందు సర్వదా సర్వమును యెరుగుదును. జేహేంద్రియాదులుగాని, పాణముగాని, మనస్సుగాని, బుద్ధిగాని, మరియేయితరముగాని దృశ్యము, అనిత్యము, జడము యగుటవలన నన్ను యెరుగవు. (తెలిసికొనవు) “అహం విజానామి వివిక్తరూపా సచాస్తి వేత్తా మమ చిత్సదాహం” (నేను వివిక్తరూపుడనై (సర్వమును) తెలిసికొనుచున్నాను. నన్ను తెలిసికొనువాడు లేడు. నేను యెల్లపుడు చిహ్నపుడను) అను శ్లోతియు యివిషయమున పుమాణము. కాన “అజత్య. అచ్యుత్య, అనుత్తమత్వాది విశేషణములు నాకు సార్థకము అగును.

తేక, సర్వప) కాశమత ననుచుచే సర్వావస్థలయందు ఉపాముముగ చేతిప్పుడునము, బుద్ధ్యాదిసర్వపదా
ర్థమలను, తద్వర్తమలను, తత్కర్మలను తెలిసికొనునట్టి నన్ను యేపంఠితుడును తెలిసికొనలేనని యర్థము.

లేక, పృత్యగభిన్నముగు పరమాత్మస్వరూపమైన నేను భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలికమైన సర్వప్రాణి
జాతమును యెరుగుదును. పృత్యగ్రూపము, ఆత్మభూతము, ఆనానృతము నగు నన్ను యెరుడును యెరుగడు.
విగడు, తలచడు, తెలిసికొనడు. నేనింపడు యని యర్థము. || ౨౬ ||

శ్రీ ధ రీ య ము:— ఇంతకు పూర్వము సర్వోత్తమమును వాస్తవమును యెరుగనివారై తని జెప్పబడినది. ఇంతకు తన యాసర్వోత్తమత్వమును, అనాత్మత్వమును జూచి చూచుచును యితరుల కజ్ఞానమును “వేదాహం” యను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

ధూతభవిష్యద్వర్తమానకాలములయందుండు స్థావరజంగమాత్మకనిఖలధూతములను నేను మాయాశ్రి
యొడవగుటవలన, మాయస్వాశ్రియమును మోహపెట్టనిదగుటవలనను యెరుగుచును. నా మాయచే మోహి
తుడగుటవలన నన్ను యెవడును తెలిసికొనలేడు. ఈవిషయము లోకమున ప్రసిద్ధమే. ఒకానొక మాయావి
యగు విద్యజాలికుడు తన మాయచే పరులను మోహపెట్టునుగాని తన నాశ్రియించిన మాయచే తాను
మోహపెట్టబడడు.

॥౨౬॥

గీ॥ ఇచ్చాద్వేషసముత్థేన ద్వన్ద్వమోహేన భారత ! ।

సర్వభూతాని సమ్రోహం సర్గే యాంతి పరస్తప ॥

॥౨౭॥

పదవిభాగము :— ఇచ్చాద్వేషసముత్థేన- ద్వన్ద్వమోహేన- భారత- సర్వభూతాని- సమ్రోహం- సర్గే- యాంతి- పరస్తప ॥

॥౨౭॥

ప్రతిపదార్థము :— షేభారత=ఓభరతవంశసంఘాతువంశగు యర్జునా!; ఇచ్చాద్వేషసముత్థేన=ఇచ్చాద్వేషములచే నుత్పత్తమైన; ద్వన్ద్వమోహేన=ద్వన్ద్వనిమిత్తమైన మోహముచే; సర్వభూతాని=సమస్త భూతములు; సర్గే=ఉత్పత్తికాలమునందే; సమ్రోహం=మోహమును; యాన్తి=పొందుచున్నవి. ॥౨౭॥

శాంకరభాష్యము :—

కేన పున ర్మత్తత్త్వవేదనప్రతిబంధేన ప్రతిబద్ధాని సంతి జాయమానాని సర్వభూతాని మా న విదంతి త్యపేక్షాయా మిద మాహ— ఇచ్చాద్వేషసముత్థే నేచ్చా చ ద్వేష శ్చేచ్చాద్వేషా తాభ్యాం సముత్పత్తీ తీచ్చాద్వేషసముత్థ స్తేనేచ్చాద్వేషసముత్థేన । కేనేతి విశేషాపేక్షాయా మిద మాహ— ద్వంద్వమోహేన ద్వంద్వనిమిత్తో మోహో ద్వంద్వమోహ స్తా వేవేచ్చాద్వేషా శీతోష్ణవత్పరస్పరవిరుద్ధౌ సుఖదుఃఖతద్వేతువిషయా యథాకాలం సర్వభూతై స్సంబధ్యమానౌ ద్వంద్వశబ్దే నాధిధీయేతే । తత్ర యదేచ్చాద్వేషా సుఖదుఃఖతద్వేతుసంప్రాప్త్యా లక్షాత్మకౌ భవత స్తదాతౌ సర్వభూతానాం ప్రజ్ఞాయాః స్వవశాపాదనద్వారేణవరమార్థాత్మతత్త్వవిషయ జ్ఞానోత్పత్తిప్రతిబంధకారణం మోహం జనయతః । న పీచ్చాద్వేషదోషవశీకృతచిత్తస్య యథాభూతార్థవిషయజ్ఞాన ముత్పద్యతే, బహిరపి కిము వక్తవ్యం తాభ్యా మవిష్టబుద్ధేః సంమూ

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

‘నాతత్త్వమును తెలిసుకొనుటకు ప్రతిబంధకముగు దేనిచే ప్రతిబంధింపబడి జాయ మానములగు సర్వభూతములు నన్ను తెలిసికొనలేకున్నవి?’ అను యాశంకకు సమాధానముగ జెప్పుచున్నాడు- ఇచ్చ, ద్వేషము అను నీరెంటిచే నుత్పన్నమైన యాద్వన్ద్వనిమిత్తకమైనది ద్వన్ద్వమోహమనబడును. ఇచ్చాద్వేషములే శీతోష్ణములువలెపరస్పరవిరుద్ధములై, సుఖదుఃఖములు, తద్వేతువులు విషయములుగా కలవియై ప్రాప్తకాలమునందుసర్వభూతములతోసంబంధించినవియై ద్వన్ద్వశబ్దపాచ్యము లగుచున్నవి. ఏసమయమున ఇచ్చాద్వేషములు సుఖదుఃఖములయొక్కయు, తద్వేతువులయొక్కయు సంప్రాప్తిచే లబ్ధిసత్తాకములగుచున్నవో యాసమయమున యాఇచ్చాద్వేషములు సర్వభూతములయొక్క ప్రజ్ఞను స్వవశ మొనరించుకొని, తద్ధ్వారమున బర మార్థతత్త్వము విషయముగాగల జ్ఞానముయొక్క యుత్పత్తికి ప్రతిబంధకారణమై మోహ

— : ౭వ అధ్యాయము ౨౭వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు :—

మధునూదనసర్వతీయము :— భగవత్తత్త్వవిజ్ఞానము పుట్టకపోవుటచుండు షేతువుగ యోగమాయను చెప్పి దేహేంద్రియసంఘాతాభిమానాతిశయపూర్వకముగ భోగాభివేషయాపమగు షేత్వం తరమును “ఇచ్చాద్వేషసముత్థేన” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

కాంకరభాష్యము:—

దస్య ప్రత్యగాత్మని బహువృత్తిబంధే జ్ఞానం నోత్పద్యతి ఇతి । అత స్తేనేచ్ఛాద్వేషసముత్థేన ద్వ్యన్వయమోహేన భారత భరతాన్వయః! సర్వభూతాని సంమోహితాని సంతి సంమోహం సంమూఢతాం సగ్రే జన్మ గృత్పత్తి కాల ఇత్యేత ద్వాంతి గచ్ఛంతి హేపరంతవ । మోహవశా న్నేన సర్వభూతాని జాయమానాని జాయంత ఇత్యభిప్రాయః । యశ ఏవ మత స్తేన ద్వ్యంద్వ్య మోహేన ప్రతిబద్ధప్రజ్ఞానాని సర్వభూతాని సంమోహితాని మామాశ్మభూతం న జానం త్యత ఏవాఽఽత్మభావేన మాం న భజంతే ॥

॥౨౭॥

కాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

ముచు కలుగజేయుచున్నవి. ఇచ్ఛాద్వేషవశీకృతచిత్తునకు జరిగినది జరిగినట్లుగ బాహిరమగు విషయవిజ్ఞానమే కలుగుటలేదు. ఇక నాయుచ్ఛాద్వేషావిప్లవితృడగు మూఢునకు బహువృత్తి బంధకములుండ ప్రత్యగాత్మవిషయకమగు జ్ఞానము కలుగదని యేమిచెప్పవలెను. అట్టిజ్ఞానము కలుగదనుట. కాన ఉభరతవంశోద్భవుడవగు యర్జునా! ఓపరంతవా! సర్వభూతములు ఉత్పత్తి కాలమునందే సంమోహమును పొందుచున్నవి పుట్టెడి సర్వభూతములు మోహవశము లయియే పుట్టుచున్న వని యభిప్రాయము. ఇట్లుగుటచే ద్వ్యన్వయమోహముచే ప్రతిబద్ధప్రజ్ఞాన ములు కలివియైన సర్వభూతములు సంమోహితములై యాత్మస్వరూపుడనైన నన్ను చెలిసి కొనలేకున్నవి. కనుకనే యవి యాత్మభావముతో నన్ను సేవించుటలేదు

॥౨౭॥

ఆనకూలము నందు యిచ్ఛ, ప్రతికూలమునందు ద్వేషము జనించును కాన ఆనకూలప్రతికూలములు విషయముగాగల యిచ్ఛాద్వేషములచే జనించునదియు, శీతోష్ణసుఖదుఃఖాది ద్వ్యంద్వవిమిత్తమునగు మోహముచే “నేను సుఖిని, దుఃఖిని” అను నది మొదలగు విపర్యయముచే (భవ జ్ఞానముచే) సర్వభూతములు వివేకాయోగ్యత్వమున “సర్వే” స్థూలజేహోత్పత్తియై యుండ పొందుచున్నవి.

“హేభారత! హేపరంతర!” యనుసంబోధనద్వయమునకు. “కులమహిమచేతను, స్వరూపశక్తిచేతను నిన్ను ద్వ్యన్వయమోహమునెడి కుటుంబ తిరస్కరించుటకు నమిగుడు కాడనిభావము. ఇచ్ఛాద్వేషరహితముగ యేభూతమును లేదు. ఇచ్ఛాద్వేషావిప్లవకు బహిర్విషయకమగు జ్ఞానమే సభవింపదు. ఇక ఆత్మవిషయకమైన జ్ఞానముసంభవింపదని చెప్పనవసరమే లేదు. కాన రాగద్వేషన్యాకులాంతఃకరణకలవి యగుటవలన సర్వభూతములు- పరమేశ్వరుడనా, ఆత్మభూతము నగు నన్ను తెలిసికొనలేవు. నేనింపదగిన నన్ను నేరింపకున్నవి.

॥౨౭॥

కాంకరభాష్యము:— పూర్వమునందు “కామైష్టేష్టైర్హృత జ్ఞానాః” అను దానిచే కామమునకు జ్ఞానప్రతిబంధకత్వము చెప్పబడినది. అయినను కామాదులకు జ్ఞానప్రతిబంధకత్వము ప్రసన్నుతి దక్షయందా! లేక ప్రవృత్తికి పూర్వమునందా! యను యాశంకయందు పురుషుడు ప్రాచీన పాపకర్మవశమున కామరాగాదికృత మోహావిప్లవై పుట్టునని “ఇచ్ఛాద్వేష సముత్థేన” అను శ్లోకముచే చెప్పబడినది.

ఆనకూలమైనదానియందు ప్రేమి “ఇచ్ఛ” యనబడును. ప్రతికూలమైనదానియందు ద్వేషి, “ద్వేష”మనగా బడును. అట్టియిచ్ఛాద్వేషములచే జనించిన సుఖదుఃఖాదిద్వ్యంద్వములయందు, తత్సాధనములయందు విషయముగై యెడి మోహముచే (మోహమునకు విచిత్రత. యనగా వివేకభావము) సర్వప్రాణులు ఉత్పత్తి

గీ॥ యేహం త్వన్తగతం పాపం జనానాం పుణ్యకర్మణామ్ ।

తే ద్వన్ద్వమోహనిర్ముక్తా భజన్తే మాం భృథవృతాః ॥

॥౨౦॥

ప ద వి భా గ ము :— యేహం- తు- అంతగతం- పాపం- జనానాం- పుణ్యకర్మణాం- తే- ద్వన్ద్వమోహనిర్ముక్తాః- భజన్తే- మాం-భృథవృతాః ॥

॥౨౦॥

పృ తి ప దా ర్థ ము :— పుణ్యకర్మణాం పుణ్యకర్మణః; యేహం=ఏ; జనానాం=జనముయొక్క; పాపం=పాపము; అంతగతం=నష్టప్రాయమగునో; తే=వాడు; ద్వన్ద్వమోహనిర్ముక్తాః=యిచ్చాద్వేషరూప మగుద్వన్ద్వముచేతనమోహముచే, నిర్ముక్తాః విడువబడినవారై; మాం=పరమాత్మస్వరూపమగునన్ను; భృథ వృతాః=భృథవృతముకలవారై; భజన్తే=సేవించుచుండిరి. ॥౨౦॥

కాలమునందే మూఢభావమును వ్రాచినకర్మదోషముచే పొందుచుండిరి. కాన జన్మాంతరీయ మహాపాప సంభావితమోహదోషముచేతనే ద్వన్ద్వమోహవిమాఢులై మోక్షసాధనమగు వేదాంతమునందు వేదాంత విచారమునందు, వేదాంతవిచారజన్య జ్ఞాననిష్ఠయందు యక దత్తోనైనను ప్రవర్తింపరు. ప్రవర్తించిన వారలైన తద్జ్ఞాన ముదయింపదు. ఈవిషయమునే “జ్ఞానం నోత్పన్నతే పుంసాం పాపోపహతచేతసాం” పాపోపహతచే తస్కులగు పురుషులకు జ్ఞానము కలుగదు. అను స్మృతియు బోధించుచున్నది. మరియు బంధసానధమగు కాయకర్మయగు దేవతోపాసనాదులయందు శ్రద్ధచేతను, భక్తిచేతను, మోక్షసాధనత్వబుద్ధిచేతను నియ మముగ ప్రవర్తించుచుండిరి. అట్టి యుపాసనాదులలో యేది చిత్తశోభకమో దానియందు ప్రవర్తించును. మరియు యేదికర్మమాలిన్య కారణమో జన్మాదిదుఃఖబీజమో దానియందే ప్రవర్తించుచుండిరి. ఇట్లు స్థూలమైన బాహ్యమునే వివేచనచేసి తెలిసికొనుటలేదు. అంతరము, అతినూత్నమునగు ఆత్మ తత్త్వమును తెలిసికొనరని మరేమి చెప్పునలెను? ద్వన్ద్వమోహవిమాఢులకుయే యుక్తాయుక్తార్థాపరిజ్ఞానము కలదో ఆదిపూర్వజన్మార్జితపాప కార్యముని తెలిసికొనవలయును. ॥౨౧॥

నీలకంఠీయము— “మూఢలోకము యే కారణముచే సర్వభూతములను చెలిసికొనుటలేదు?” అను యా శంకపై జెప్పుచున్నాడు. “ఇచ్చాద్వేషములేన” రాగద్వేషములచే నుత్థితమైన “ద్వన్ద్వమోహేన” శోభ నాశోభన, సత్త్వాసత్త్వ, నిత్యానిత్య, ఆత్మానాత్మలవిషయమై విపర్యయజ్ఞానముచే (అశోభనమునందైన శోభనబుద్ధియు, శోభనమునందైన యశోభనబుద్ధియు, విపర్యయ బుద్ధి యబడును. ఈ మొదలగు విపర్యయబుద్ధిచే “హేభారత” భరతాన్వయసంభూతుడవగు నోయర్జునా! “సర్వభూతాని” సమస్తభూత ములు “స్వగ్రే” సృష్టివిషయమై “మోహం” అవినేకమును, “యాంతి” పొందుచున్నవి. ఇటభావమిది- ఎవడు సృష్టికి యుపాదాన కారణమును, స్వరూపమును తత్త్వము ననుసరించి (యథాస్థితిగ) చెలిసికొనునో అట్టి బ్రహ్మవిత్తు సర్వజ్ఞుడగుటచే నతీతానాగతాదికమును చెలిసికొనును. కాని సృష్టివిషయమై యందరకును (బ్రహ్మవిద్వ్యతిరేక్తులకు) అశోభనమును స్త్రీమొదలగువాటివిషయమై శోభనాధ్యాసయు, ఆసత్త్వమగు ప్రపంచమునందు సత్త్వత్వాధ్యాసయు, సత్త్వమగు ఆత్మయందు దసత్త్వత్వాధ్యాసయు, అనిత్యమగు స్వర్గా దికమునందు నిత్యత్వాధ్యాసయు, అనాత్మయగు దేహాదికమునందాత్మాధ్యాసయు కలుగుటవలన మోహము కలుగుచున్నది. కాన యిట్టి విపర్యయముచే సృష్టిజ్ఞానము ప్రతిబద్ధమైనది. దానిచే బ్రాకృతులమగు మన బోట్లకు సర్వజ్ఞత్వము కలుగుట లేదు. ॥౨౧॥

— ౨వ అధ్యాయము ౨౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుసూదన సరస్వతీయము:— సర్వభూతములు సంమోహమును పొందుచో “చతు ర్విధా భజన్తే మాం” యని యెట్లు జెప్పుట డెను? సుకృతాతిశయముచే నశించిన పాపము కలు

శాంకరభాష్యము:—

కే పున రనేన ద్వంద్వమోహేన నిర్ముక్తా స్సంత స్తావం విచిత్రా యథాశాస్త్ర మాత్మ భావేన భజంత ఇ త్యపేక్షిత మర్థం దర్శయితు ముచ్యతే— యేషాం తు పున రంతగతం సమాప్తప్రాయం క్షీణం పాపం జనానాం పుణ్యకర్మణాం పుణ్యం కర్మ యేషాం సత్త్వశుద్ధికారణం విద్యతే తే పుణ్యకర్మాణాం స్తేషాం పుణ్యకర్మణాం తే ద్వంద్వమోహానిర్ముక్తా యథోక్తేన ద్వంద్వ మోహేన నిర్ముక్తా భజంతే మాం పరమాత్మానం దృఢవృత్తా ఏవమేన పరమార్థతత్త్వం నాన్య థేత్యేవం నిశ్చితవిజ్ఞానా దృఢవృత్తా ఉచ్యంతే ॥

॥౨౮॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ద్వంద్వమోహానిర్ముక్తులై యెట్టివారు, నిన్ను యథాశాస్త్రముగ నాత్మభావముచే భజించెదరు. అను యాతేపితార్థమును జూపుటకై జెప్పచున్నాడు— సత్త్వశుద్ధికారణమైన పుణ్యకర్మలుగల ఏజనులయొక్క పాపము సప్తప్రాయమగునో వారు ద్వంద్వమోహానిర్ముక్తులై దృఢవృత్తులై (ఈవిధముగ నున్నచో పరమార్థతత్త్వము లభించునుగాని మరియొకవిధమున లభింపదు. అను నిశ్చితవిజ్ఞానము కలవారై) నన్ను సేవించెదరు.

॥౨౮॥

వారగుటచే యా నాలుగువిధములైనవారలు నన్ను సేవించురు. అని “యేషాం” అను శ్లోకముచే జెప్పఁచుండెను.

అనేక జన్మములయందు పుణ్యాచరణకీలరు, పుణ్యకర్మములుకల, సఫలజన్మకల, ఇతరలోకవిలతులగు యేజనులకు అయాపుణ్యకర్మలచే జ్ఞానపరిపూర్ణత మగు పాపమునశించునో వారు పాపము లేనందున పాపమువలన పొందించెడి ద్వంద్వమోహముచే రాగద్వేషాదినిబంధనవిపర్యాసచే స్వతః వినిర్ముక్తులై, అవిచార్యసంకల్పముకలవారై “అన్ని విధముల భగవంతుడే భజింపదగినవాడు భగవంతుడిట్టివాడు” అని ప్రమాణజనితా ప్రామాణ్యకం కాశూన్యవిజ్ఞానముకలవారై, అనన్యశరణులై పరమాత్మస్వరూపమగు నన్ను సేవించెదరు; ఇట్టి వారలై “చతుర్విధా భజంతే మాం” అనుచోట సుకృతిశ్లక్షణముచే జెప్పబడిరి. కాన “సర్వభూతాని సంహృంశం యాన్తి” యనునది ఉత్సర్గ (సామాన్య) వాక్యము. “వారలమధ్య యెవరు సుకృతులో వారలు సంహృంశంయ్యాలై నన్ను సేవించెదరు.” అనునది ఆపవాదవాక్యము. కాన విరోధము లేదు. ఈఉత్సర్గశాస్త్రమే “త్రిభి ర్దణమయై ర్భావైః” అనుచోట జెప్పబడెను. కాన సత్త్వశోభకపుణ్యకర్మ సంచయము సర్వదా ప్రయత్నింపదగినదని భావము.

॥౨౯॥

శంకరానందీయము:— అట్లగుచో నేయుపాయముచే ద్వంద్వమోహము నివర్తించును? ఎవరు ద్వంద్వమోహా వినిర్ముక్తులై యాత్మస్వరూపమగు నిన్ను తెలిసికొనెదరు? అను యాశంకలను “యేషాం” అను దానిచే తొలగించుచుండెను.

అతిశృద్ధచేతను, భక్తిచేతను యీశ్వరప్రీతికారకు నియమపూర్వకముగ ననేక జన్మలయందాచరింపబడినట్టి, సర్వకామ వినిర్ముక్తుమైనట్టి, చెప్పబడిన లక్షణములుకల యజ్ఞదాన తపోరూపమైన వైదికమగు పుణ్యకర్మ కలసత్కర్మకర్మనిష్ఠులగు యేజనుల ప్రాగ్భూతిపాపము “ధర్మణి పాప మపనుదతి” అను శ్రుత్యుక్తచీతని యజ్ఞాదిపుణ్యకర్మలచే నిశ్శేషముగ విసర్జమౌ అట్టి వారు పుణ్యకర్మలచేతను, యీశ్వరోపాస్తిచేతను

గీ॥ జరామరణమోక్షాయ మా మాశ్రిత్య యతంతి యే ।

తే బ్రహ్మ త ద్విదుః కృత్స్న మధ్యాత్మం కర్మ చాఖిలమ్ ॥

॥౨౯॥

పద విభాగము :— జరామరణమోక్షాయ— మాం— ఆశ్రిత్య యతంతి— యే— తే— బ్రహ్మ— తత్— విదుః— కృత్స్నం— అధ్యాత్మం— కర్మ— చ— అఖిలమ్ ॥

॥౨౯॥

ప్రతిపదార్థము : యే = ఎవరు; జరామరణమోక్షాయ = జరామరణవిముక్తికొరకై; మాం = నన్ను; ఆశ్రిత్య = ఆశ్రయించి; యతంతి = పర్యవర్తింపవలె; తే = వారు; తద్బ్రహ్మ = ఆపరబ్రహ్మమును; విదుః = తెలిసికొనెదరు; కృత్స్నం = సమస్తమగు; అధ్యాత్మం = ప్రత్యగాత్మవిషయమగువస్తువును; విదుః = తెలిసికొనెదరు; అఖిలం = సమస్తమగు; కర్మచ = కర్మను; విదుః = తెలిసికొనెదరు.

॥౨౯॥

ప్రతిబంధము తొలగింపబడి చిత్తప్రసాదమహిమచే ద్వన్ద్వమోహ నిర్మూలై సర్వకర్మ తత్సాధన సంస్థా సమనెడి ముఖ్యసాధనముచే శ్రుత్యాచార్యప్రసాదముచే లబ్ధమైన ప్రత్యక్షత్వవిజ్ఞానముచే వృథవృత్తులై అనగా “సర్వమిద మహం బ్రహ్మైవ” అని యప్రతిపత్తమైన బుద్ధినిశ్చయ విశేషరూపమైన వ్యతముకలవారై, శ్రుతిస్మృతియు క్రికొంటులచే నిర్ణితార్థమనందు సనిశ్చయులై, నిష్కలము, నిష్క్రియము, నిష్పికేషము, నిరాకారము, నిరంజనము, నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావము, అనంతైకరసము, ప్రత్యగభిన్నము, పరబ్రహ్మము, అద్వితీయము అగు నన్ను భజించుచుండిరి. అనగా నిత్యనిరంతరైకనిష్ఠచే అనుసంధానము చేయుచుండిరి. యితరులు వైషయిక సుఖభాగించిచే భజింపకుండిరి.

॥౨౯॥

—: ౩వ అధ్యాయము ౨౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు :—

మధుసూదనసరస్వతీయును :— ఇపుడట్లునుని యొక్క ప్రశ్నను శిశువునచేయుటకు సూత్రభూతములైన “జరామరణమోక్షాయ” అనునదిమొదలుకొని రెండు శ్లోకములు జెప్పబడుచుండెను. ఈరెండు శ్లోకములకే వ్యాఖ్యానికేషము యెనిమిదవ అధ్యాయము కాగలదు.

ఎవరు సంసారదుఃఖముచే నిర్విణ్ణులై జరామరణాదివిధదుష్టసంసారదుఃఖనిరాసకై వానికి ప్రధానహేతువగు సగుణరూపమైన భగవంతు నాశ్రయించి (భగవంతునికంటె యితరమైన సర్వమనందు జైముఖ్యముతో శరణుపొంది) ఫలపరిత్యాగపూర్వకముగ విపీతకర్మలను పరమేర్వరార్పణముగ చేయుచుండిరి. అట్టివారు క్రిమముగ బుద్ధుడైన యంతఃకరణకలవారై జగత్కారణము, మాయాధిష్ఠానము, నిర్గుణము, తత్పదలక్ష్యము, శుద్ధమనగు పరబ్రహ్మమునుగ నన్ను తెలిసికొనుచున్నారు. అట్లే ఉపాధిచే కపరిచ్చిన్నమైన శరీరము ననుసరించి ప్రకాశించుచున్న కృత్స్నమగు త్వంపదలక్ష్యమును తెలిసికొనుచున్నారు. తత్త్వంపదలక్ష్యైర్జ్ఞానమునకు సాధనమైన గురూపనదన, శ్రీవణ, మననాద్యాత్మకముగ కర్మను నిరవశేషముగ ఫలాన్యధిచారిగ తెలిసికొనుచున్నారు.

॥౨౯॥

శంకరాచార్యునియము :— “మద్భక్తాయాన్తి మాం” అనునోట నీభక్తులే నిన్ను పొందెదరనెదవు. అందరను నిన్ను యెందుకు పొందరను శంకపై మాయాతత్కార్యదోషముచే సంవృత్తులై మూఢులై నన్ను తెలిసికొనరు. నన్ను నేవింపరు. అదువలననే నన్ను పొందరు. ఎవరు ప్రాచీనపుణ్యాతిశయముచే సర్వపాపములు నివృత్తమైయుండ గమ్యగదితచిత్తప్రసాదముచే ద్వన్ద్వమోహమునుండి విముక్తులై నిరంతరమూర్ధనిష్ఠచే నన్ను భజింపెదరో. అట్టి నాభక్తులే నన్ను పొందెదరు. అని చెప్పబడిన విదేశముక్తియే పీఠల సమాధినిష్ఠాసంపన్నమగ్యజ్ఞానమునకు ఫలమని తెలిసికొనవలయును. “జరామరణమోక్షాయ” అని చెప్పబోవుచున్నాడు. “జరామరణమోక్షాయ మా మాశ్రిత్య యతంతియే । తే బ్రహ్మ తద్విదుః” అని జరామరణమోక్షముకొరకు

శాంకరభాష్యము:—

తే కిమర్థం భజంత ఇత్యుచ్యతే— జరామరణమోక్షాయ జరామరణమోక్షార్థం మాం. పరమేశ్వర మాశ్రిత్య మత్సమాహితచిత్తా స్సంతో యతంతి ప్రయతంతే యే తే యద్భ్రహ్మ పరం తద్విదుః కృత్స్నం సమస్త మధ్యాత్మం ప్రత్యగాత్మవిషయం వస్తు తద్విదుః కర్మ చాఖిలం. సమస్తం విదుః ॥

॥౨౯॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని: -

ద్వంద్వమోహావినిర్ముక్తులగు దృఢవ్రీతులు యెందునిమిత్తమై సేవించుచుండి రనెదవా ? చెప్పెద వినుము. జరామరణములను విడచుటకై పరమేశ్వరుడనగు నన్నాశ్రయించి (మత్సమాహితచిత్తులై) యెవరు ప్రయత్నించెడిరో వారు యేది పరబ్రహ్మమో దానిని తెలిసికొనుచుండిరి. సమస్తమగు ప్రత్యగాత్మవిషయమైన అవస్తువును తెలిసికొనుచుండిరి. సమస్తమగు కర్మను తెలిసికొనుచుండిరి.

॥౨౯॥

ప్రయత్నించువారలకు జరామరణమోక్ష సాధనము, సర్వమును బ్రహ్మమాత్ర స్వరూపముగ తెలిసికొనుటయే. కాన “తేహం జ్ఞానీ నిత్యయుక్తః” అనునది మొదలకొని యంతపర్యంతము “న తన్య ప్రాణా ఉత్క్రామన్తి | బ్రహ్మైవ స స్సహృష్యేతి | బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి” ఇత్యాది శ్రుత్యైకప్రమాణముకల నిర్వ్యతేషబ్రహ్మైకనిష్ఠులకు ఈలోకముననే విదేశముక్తిని చెప్పి, యిప్పుడు మందప్రజ్ఞులకు “సర్వం బ్రహ్మైవ” అని బ్రహ్మబుద్ధికరణరూపముగు సగుణోపాసనను సంక్షేపముగ “జరామరణమోక్షాయ” అనుదానిచే నుపదేశించుచుండెను.

జన్మమృత్యుప్రవాహము నిశ్చేషముగ నివర్తించుటకొఱకు సర్వకారణము, సర్వాత్మకమునగు పరమేశ్వరుడనగు నన్నాశ్రయించి భక్తముక్తితమగు నామరూపాధ్యాత్మక నిఖిలప్రపంచముయొక్క యగ్రహద్వారమున సర్వదా పరమాత్మస్వరూపానుసంధానపరులై యే ముముక్షువులు ప్రయత్నించెడిరో అనగా “సర్వం ఖర్చిదం బ్రహ్మ” ఇత్యాది శ్రుత్యర్థమునే యథాతథముగ జేసుకొని యంతట బ్రహ్మప్రత్యయా వృత్తిని యెవ రొనరించెడిరో వారు నిరస్తరబ్రహ్మప్రత్యయావృత్తిమహిమచే బ్రహ్మాదిస్తంభపర్యంత సర్వోపాధులయం నాత్మగ నున్న ప్రత్యగూపవస్తువును, సుఖదుఃఖాద్యనుభూతికారణమైన సమస్తకర్మను బ్రహ్మముననే తెలిసికొనుచున్నారు. అనగా బ్రహ్మదృష్టిచే సద్భ్యాత్మమును, కర్మను, సర్వమును బ్రహ్మమాత్ర స్వరూపముగ తెలిసికొనుచున్నారు. అని యర్థము. ఎట్లనిన? ఉదకముకంటె వేరుగ గనుపించుచున్న తరంగ బున్నదాదులు ద్రవత్వ కీతత్వ శుక్లత్వాది జలధర్మములచే లోపల జలపల వ్యాప్త మగుటచే పృథగ్రూపాది సంభావితసత్త లేనందున జలముకంటె వేరు కావు. జలమాత్రస్వరూపములే యగుచున్నవి. తరంగాదులయందు క్రియగూడ తరంగస్వరూపమే యగుటవలన తరంగస్వరూపముగు యుదక స్వరూపమే యగుటంబట్టి తరంగాదులు, వాటి క్రియలు యుదక స్వరూపములే. అట్లే బ్రహ్మముకంటె వేరుగ నున్నటుల ప్రతీయనమామగు అధ్యాత్మాదివస్తువులు బ్రహ్మధర్మము లగు సత్త్వ చిత్తాయులచే జలపల, లోపల వ్యాప్తమగుటవలన సద్భ్యాత్మాదివస్తువులకు స్వతః సత్త లేమింకెనీ బ్రహ్మముకంటె వేరు కావు. బ్రహ్మమాత్రస్వరూపములే యగుచున్నవి. అధ్యాత్మాగ్రితక్రియలుగూడ యధ్యాత్మాభిన్నము లగుటచే సద్భ్యాత్మస్వరూపబ్రహ్మభిన్నముల గుటంకేనీ అధ్యాత్మములు, సర్వకర్మలు బ్రహ్మమాత్రములే యని తెలిసికొనుట యుక్తమే యనిసిద్ధము.

॥౨౯॥

గీ॥ సాధిభూతాధిదైవం మాం సాధియజ్ఞం చ యే విదుః ।

ప్రయాణకాలేఽపి చ మాం తే విదు ర్యుక్తచేతసః ॥

॥30॥

ఇతి శ్రీమహాభారతేశతసాహస్యాం సంహితాయాం వైయాసిక్యాం భీష్మపర్వణి

శ్రీమద్భగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే, శ్రీకృ

ష్ణార్జునసంవాదే జ్ఞానవిజ్ఞానయోగోనామ సప్తమోఽధ్యాయః ॥

ప ద వి భా గ ము :— సాధిభూతాధిదైవం- మాం- సాధియజ్ఞం- చ- యే- విదుః- ప్రయాణ
కాలే- అపి- చ- మాం- తే- విదుః- యుక్తచేతసః ॥ 30॥

ప్రతి ప దా ర్థ ము :— యే=యెవరు; మాం=నన్నును; సాధిభూతాధిదైవం=ఆధిభూతముతోటి,
ఆధిదైవముతోటి; సహితముగ; సాధియజ్ఞంచ=ఆధియజ్ఞముతోటి;సహితముగ; విదుః=తెలిసికొనెదరో; తే=వారు;
ప్రయాణకాలేఽపిచ=మరణకాలమునందునను; యుక్తచేతసః=సమాహితచిత్తులై; మాం=నన్ను; విదుః=తెలి
సికొనెదరు. ॥30॥

—: 2వ అధ్యాయము 30వ శ్లోకవ్యాఖ్యానశేషములు. —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము :— ఇట్టి నాభక్తులకు మృత్యుకాలమున కరణములు స్వాధీనము
తప్పటచే నన్ను విస్మరించెద రని శంకింప జనదు. ఎందువలనని? కారణమును “సాధిభూతాధిదైవం” అను
దానిచే జెప్పచుండెను.

ఆధిభూతముతోను, ఆధిదైవముతోను, ఆధియజ్ఞముతోను కూడిన నన్ను యెవరు చింతించెదరో (ధ్యానిం
చెదరో) అట్టివారు యెల్లప్పుడు నాయందు సమాహితచేతస్కులై తత్సంస్కారపటుత్వమువలన పాణిలోత్కృ
మణికాలమునందుగూడ కరణ (ఇందియ) సమాహ మత్వస్తవ్యగతను పొందియున్నను అప్రయత్నముగనే
నాయనుగ్రహముచే సర్వాత్మ యగు నన్ను తెలిసికొనుచున్నారు. వారలకు మరణకాలమందుగూడ మదాకార
మైన చిత్తవృత్తి పూర్వమునందు సంపాదించబడిన సంస్కారపాటకమువలన సంభించును. కాన నాభక్తులు
నాభక్తియోగమువలన కృతార్థులై యగుదు రని యాశయము. ఆధిభూతాధిదైవాధియజ్ఞశక్తిములను యెనిమిదవ
యధ్యాయమునం దర్జునుని పక్షి పూర్వకముగ శ్రీకృష్ణపరమాత్మయే వ్యాఖ్యానించును. కాన నీయధ్యాయమునం
దుత్తమాధికారినిగూర్చి జ్ఞేయము, మధ్యమాధికారినిగూర్చి ధ్యేయము, లక్షణచేతను, ముఖ్యవృత్తిచేతను తత్త్వద
ప్రతిపాద్యమగు బ్రహ్మము నిరూపింపబడెను. ॥30॥

ఇట్లు శ్రీమధునూదనసర్వతీవీరచిత శ్రీమద్భగవద్గీతాసప్తమాధ్యాయగూఢార్థదీపికకు

“తత్కర్తృత్వ, న్యాయవేదాంత విద్యాపాఠణ బులను అప్పన్నశాస్త్రి

వి ర చి త తా త్ప ర్య బోధ ని స మాప్త ము.

శంకరానందీయము :— సర్వమునందు బ్రహ్మమాతృత్వదర్శనపరు లుపాసకులు. కేవలమువారు
అధ్యాత్మమునకు, తత్కర్తృలకు బ్రహ్మమాత్రత్వమును తెలిసికొనినవారు కారు. మరేమనిన ఆధిభూతాదులకుగూడ
బ్రహ్మమాతృత్వమును తెలిసికొనినవారని “సాధిభూతాధిదైవం” అనుదానిచే జెప్పచుండెను.

నిఖలకార్యము ఆధిభూతము. హిరణ్యగర్భుడు, ఆగ్నిధికము ఆధిదైవము. వాటితోగూడ నుండు
నది సాధిభూతాధిదైవమనబడును. ఆధిభూతాధిదైవరూపముగ నన్నుజ్ఞిన్ని, “ఆధియజ్ఞః” యజ్ఞాధిదేవతతో
కూడియున్నది ఆధియజ్ఞమనబడును. ఆధియజ్ఞస్వరూపముననున్న సర్వాత్మకమగు పరబ్రహ్మమును యెవరు
తెలిసికొనెదరో. ఆధ్యాత్మాధిభూతాధిదైవాకారముగ సర్వాత్మస్వరూపముచే ప్రతీయమానమైన పరబ్రహ్మ
మును యెవరు నిత్యనిరంతరసమాధినిగ్ధచే సంభావితాప్రతిబద్ధవృత్తిచే “బ్రహ్మైవా వేదం సర్వం” అని సర్వ
మును బ్రహ్మమునగ తెలిసికొనెదరో, యేటివారు నాయందే (బ్రహ్మమునందే) సమాహితచిత్తులకలవారై
మరణసమయమునందున్న దేహేంద్రియసౌణ్యమునోబుద్ధ్యాదులు వ్యాకులమైన కాలమునందుగూడ విపరీత

శాంకరభాష్యమ్:—

సాధితి । సాధిభూతాధిదైవమధిభూతం చాధిదైవం చాధిభూతాధిదైవం సహాధిభూతాధిదైవేన సాధిభూతాధిదైవం చ మాం యే విదు స్సాధియజ్ఞం చ సహాధియజ్ఞేన సాధియజ్ఞం యే విదుః పర్యాణకాలేఽపి చ మరణకాలేపిచ మాం తే విదు ర్యుక్తచేతస సమాహిత చిత్తా ఇతి

॥౩౦॥

ఇతి శ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్య శ్రీగోవిందభగవత్పూజ్యపాదశిష్య శ్రీమచ్ఛంకర భగవతః కృతా శ్రీభగవద్గీతాభాష్యే జ్ఞానవిజ్ఞానయోగో నామ
సప్తమో ౭ ధ్యాయః ॥ ౭ ॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

ఎవరు అధిభూత, అధియజ్ఞ, అధిదైవములతోగూడ నన్ను తెలిసికొనెదరో వారు మరణ కాలమునందుగూడ సమాహితచిత్తులై నన్ను తెలిసికొందురు.

130

ఇట్లు నూరువేల సంఖ్యకలిగి, వ్యాసప్రోక్తము, సంహితారూపము నగు
మహాభారతమునం దంతర్గతమైన భీష్మపర్వమునందున్న యుపనిష
ద్రాపము, బ్రహ్మవిద్యారూపము, యోగశాస్త్రము నగు
భగవద్గీతయందున్న శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదమునందుగల
జ్ఞానవిజ్ఞాన యోగమను పేరి సప్తమాధ్యాయ
మునకు గౌతమసగోత్రుడగు “తర్కరత్న,
న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ” బులుసు
అప్పన్నశాస్త్రిచేరచింపబడిన ఆనంద
గిరీయవ్యాఖ్యానుసృతశ్రీభగవద్గీ
తాశాంకర భాష్యతత్వబో
ధిని సమాప్తము, హరిః
ఓం తత్సత్. శ్రీ శ్రీ శ్రీ

భావన లేకపోవుటచే సర్వాత్మనగు నన్నే తెలిసికొనుచున్నారు. నాకంటె వేరగు దేహేంద్రియాదికమును గాని, అత్మనుగాని, వేదనక్రియనుగాని, పాపణిజాతమునుగాని, దేవతాంతరమునుగాని, వినయ, తెలిసికొనదు, స్మరింపదు.

॥౩౦॥

ఇట్లు శ్రీశంకరానంద సరస్వతీవీరచిత శ్రీభగవద్గీతా సప్తమాధ్యాయ గీతాతత్పర్య
బోధినికి “తర్కరత్న, న్యాయవేదాంత విద్యాపారీణ”
బులుసు అప్పన్నశాస్త్రి చేరచింపబడిన
తత్పర్యబోధిని సమాప్తము.

శ్రీ ధ రీ య ము :— ఇట్టి వారలకు యోగ భంశాశంక గూడ లేదని “సాధిభూతాధిపైవం” అను శ్లోకముచే జెప్పచుండెను.

అధిభూతాధిశబ్దముల కర్తమును శ్రీకృష్ణపరమాత్మయే అష్టమాధ్యాయమునందు స్వయముగ జెప్పగలడు. అధిభూతముతోను, అధిపైవముతోను, అధియజ్ఞముతోను సహితమైన నన్ను యెవరు తెలిసికొనెదరో అట్టి యుక్తచేతస్కులు మరణసమయమునందున్న నన్ను తెలిసికొనుచున్నారు. అపుడుగూడ వ్యాకులులై నన్ను మరచరు. కాన నాభక్తులకు యోగ భంశాశంక లేదు. ||30||

ఇట్లు శ్రీధరస్వామి కృత సస్తమాధ్యాయ సుబోధినికీ “తర్కరత్న,
న్యాయవేదాంత విద్యాపాఠిణి” బులుసు అప్పన్న శాస్త్రి
విరచిత తాత్పర్యబోధిని స మా ప్ర ము.

స దా నం దీ య ము :—

శ్లో|| యో మాయాపి మహేశః ప్రకటితమహిమా, వేదసిద్ధాంతగీతో

యో భక్తార్థం స్వరూపం సురనరవనజం స్వేచ్ఛయాఽఽధత్త ఈశః,

యస్యాంఘ్రిద్వద్వయ మిద్యం జనిమృతిజలధిం సత్తర స్త్రాశ్రితా యే

తం శ్రీకృష్ణం హృదిన్దం సతత మిహ ముదా సంశయేఽహం సుభక్త్య ||

ఏ మాయావియగు మహేశుడు ప్రకటికృతమహిమకలవాడై, వేదసిద్ధాంతగీతుడో ఏకశబ్దుడై భక్తుల నిమిత్తము తన స్వరూపమును స్వేచ్ఛచే సురనరవనజరూపముగ ధరించుచుండునో, ఎవరు యొవనిస్తుతించదగిన యంఘ్రిద్వయము నాశ్రయించి జననమరణరూపముగ సంసారసముద్రమును దాటుచుండిరో, హృదయము నందుండిన యట్టి శ్రీకృష్ణపరమాత్మను యోగ్యుడైన భక్తిపూర్వకముగ సంతోషముచే నే నాశ్రయించుచుంటిని.

శ్లో|| మాయా యస్యాతిగూఢా ప్రచురగుణయుతా సర్వసంసారహేతు

ర్గానీ తర్తుం తై స్సు శక్యా హరిపదశరణం యే ప్రపన్నా న భక్త్యా,

యత్పదామౌఖరుహస్తర్భమర ఇవ జన స్సంపత్విశ్వాతిరత్యా

మగ్న స్తత్రైవ నిత్యం త మిహ మురరిపుం కృష్ణ మిశం ప్రపద్యే ||

ఎవని మాయ యతిగూఢమైనదై విస్తృతమైన సత్త్వరజస్తమోగుణములతో గూడినదై, సంసారహేతుపై యెవరు భక్తిచే శ్రీహరిపదారవిందమును శరణనుపొందరో యట్టివారలచే తరించుటకు శక్యము కాదో ఎవని పాదాంభోరుహమధ్యమున భ్రమరమువలె యతిసీతించే ప్రవేశించి యచటనే నిత్యము మగ్నుడైన జనుడు పూర్వోక్తమాయను దాటునో యట్టి మురరిపువగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మను నేను శరణ పొందుచుంటిని. ||30||

ఇట్లు శ్రీసదానందసరస్వతీయతివిరచిత సస్తమాధ్యాయ భావప్రకాశకు

“తర్కరత్న, న్యాయవేదాంత విద్యాపాఠిణి” బులుసు

అప్పన్న శాస్త్రి విరచిత తాత్పర్యబోధిని

స మా ప్ర ము.

భా యో త్క ర్ణ దీ పి క :— మరణకాలమున నీభక్తులకు నిన్ను మరచుట సంభవించవచ్చును. అందువలన వారలకు సంసారమునుండి మోక్ష మెటుల పొ)ప్తించు నను యాశంకను “సాధిభూతాధిపైవం” అను శ్లోకముచే దొలిగించుచుండెను.

“అధిభూతం నాధిభూతం చ తియో సమాహరః అధిభూతాధిభూతం” అని సమాహరవ్యవస్థ సమాహరము. “తేన సమాహరత ఇతి సాధిభూతాధిభూతం” అని విగ్రహము. అధిభూతాధిభూతములతోటి, అధియజ్ఞముతోటి కూడిన నన్ను యెవరు తెలిసికొనెదరో అట్టి యుక్తచేతస్సులు మరణకాలమునందుగూడ నన్ను తెలిసికొనుచున్నారు. కాన వారలకు మోక్షపాపక్షియందు సందేహ మేమియు లేదు. సాధిభూతాధిభూతము లుత్తరవాధ్యాయమునందు స్పష్టపడగలవు. ఈసప్తమాధ్యాయముచే యుత్తమాధి కారినిగూర్చి జ్ఞేయమగు బ్రహ్మమును విహరింపదలచిన శ్రీకృష్ణపరమాత్మచే తత్త్వాననిమిత్తము మధ్యమాధి కారినిగూర్చి తత్త్వదవాచ్యమును చిత్రిపాదన చేయుచు తత్త్వదవాచ్యము, తల్లత్వము చూపబడెను. ||౩౦||

ఇట్లు శ్రీధనపతిసూరివిరచిత భాష్యోత్పర్వదీపికకు “తర్కరత్న,
న్యాయబేదాంతవిద్యాపారీణ” బులుసు అప్పన్న శాస్త్రి
విరచిత తాత్పర్యబోధిని సమాప్తము.

చరమాధ్యాయ పః— ఇట్టివారలకు యోగభ్రంశాశంక లేదని “సాధిభూతాధిభూతం” అను శ్లోకముచే జెప్పబడినది.

అధిభూతాధిభూతములతో గూడియుండిన నన్ను యెవరు తెలిసికొనుచున్నారో, వారు నిర్వాణసమయమునందుగూడ పరమేశ్వరస్మరణలవచ్చై నన్ను తెలిసికొనుచున్నారు. నన్ను తెలిసికొని శరీరమును విడచుచున్నారు. జేహస్తవేదలచే వ్యాకులలు కాదు. నాయనగ్రహమువలన సావధానులై శరీరమును విడచెదరు. ||౩౦||

—: అధ్యాయ తాత్పర్యము :—

శ్లో॥ చిత్సంవిమూలపతోఽస్త్వర్ణదయ మనుగతో భాసతే పుత్యగాత్రా,
భాష్యాం భూమ్యాదిభూతే వ్యతిశయితగుణై స్సంప్రవిష్టో విభాతి |
జేదేహ్యం కారయాప సువితరి మహసా వీర్యవత్సూరితేన,
స్వాస్త్యస్తం చేత్తి యోఽసౌ మమ తను రితి తత్సప్తమే నోక్త మాసీత్ ||

||౩౦||

పుత్యగాత్ర అంతర్వ్యదయమును చిత్సంవిమూలపమచే అనుగతుడై పుకాశించుచుండెను. భూమ్యాదిభూతములయందు వ్యతిశయితగుణములచే పువిష్టుడై యెఱుఁగుపుకాశించుచుండెనో వేదములయందు దోం కారయాప్తుడై సూర్యునియందు వీర్యవత్సూరితమహస్సుచేతను పొందబడెనో అట్టి వానినిగ వీడు నాశరీరమని యొకడు తెలిసికొనుచున్నాడో అట్టివాడు సప్తమాధ్యాయముచే జెప్పబడినది. ||౩౦||

ఇట్లు పరమార్థప్రపంచ బులుసు అప్పన్న శాస్త్రి విరచిత
తాత్పర్యబోధిని సమాప్తము.

నీలకంఠీయము:— ఈవిధముగ దత్తువార్ధజ్ఞానమును సన్యోముక్తిహేతువుగ జెప్పి కృమముక్తివలెములకు తత్సాప్రత్యుపాసనములను విపులముగ తెప్పటకై సంక్షేపముగ నిట నూత్రించుచుండెను.— ఎవరూ అధిభూత, అధిభూత, అధియజ్ఞములతో గూడ నన్ను పాసించెదరో అట్టి సమాహితచిత్తులు సర్వజనవ్యాపారాచారముగు మరణకాలమునందుగూడ నన్ను తెలిసికొందురు. అనగా నట్టివార్ధజ్ఞానము మరణకాలమునందుగూడ నపకారంపడదుగాన భగవంతునియందు నిరంతరము దృఢమగు భావనజేయవగుని భావము, అధిభూతాధిభూతమును ముందు శ్రీకృష్ణభగవానులే వివరించుచుగాన ఇట జెప్పటలేదు. ||౩౦||

ఇట్లు శ్రీభగవద్గీతా పంచమాధ్యాయ నీలకంఠవ్యాఖ్యకు బులుసు
అప్పన్న శాస్త్రి తనూభవుడును, శ్రీ సత్యాంబాగర్భ
శుక్తిముక్తా ఫలాయమానుడును, గౌతమస గోతుఁ
డు నగు బులుసు కెంకటశాస్త్రి విరచిత
తాత్పర్యబోధిని
సమాప్తము.

శుభమస్తు.

శ్రీభగవద్గీతా శాంకరభాష్యతత్త్వచోధిని

శ్రీ భ గ వ ద్గీ తా శాంకరభాష్యమ్

అష్టమోఽధ్యాయః ।

తారకబ్రహ్మయోగః ।

అర్జున ఉవాచ:—

గీ ॥ కిం త ద్బ్రహ్మ కి మధ్యాత్మం కిం కర్మ పురుషోత్తమ! ।

అధిభూతం చ కిం ప్రోక్త మధిదైవం కి ముచ్యతే ॥౧॥

అధియజ్ఞః కథం కోఽత్ర దేహేఽస్మి నృధుసూదన ।

ప్రయాణకాలే చ కథం జ్ఞేయోఽసి నియతాత్మభిః ॥౨॥

ప ద వి భా గ ము:— అర్జునః-ఉవాచ: కిం-తత్-బ్రహ్మ-కిం-అధ్యాత్మం-కిం-కర్మ-పురుషోత్తమ-
అధిభూతం-చ-కిం-ప్రోక్తం-అధిదైవం-కిం-ఉచ్యతే ॥౧॥ అధియజ్ఞః-కథం-కో-అత్ర-దేహే-అస్మి-
నృధుసూదన-ప్రయాణకాలే-చ-కథం-జ్ఞేయః-అసి-నియతాత్మభిః ॥౨॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ము:— అర్జునః=అర్జునుడు; ఉవాచ=పలికెను; (ప్రశ్నించెను) కిం=చ; బ్రహ్మ=బ్రహ్మము; కిం=ఏది?; అధ్యాత్మం=అధ్యాత్మము; కిం=ఏది?; పురుషోత్తమ=ఓపురుషోత్తమవా!; కర్మ=కర్మము; కిం=ఏది?; అధిభూతం చ=అధిభూతమున్ను; కిం=ఏది?; ప్రోక్తం=చెప్పబడినది; అధిదైవం=అధిదైవము; కిం=ఏది; ఉచ్యతే=చెప్పబడుచున్నది; సూధుసూదన=ఓశ్రీకృష్ణపరమాత్మ; అస్మి=ను; నేనే=నేను; నృధుసూదన; అధియజ్ఞః=అధియజ్ఞము; కః=ఏది; అత్ర=ఈదేహమునందు; కథం=యెట్లున్నది; నియతాత్మభిః=సమాపితచిత్తులచేత; ప్రయాణకాలే చ=ప్రయాణకాలమునందున్న; (మరణకాలమునందున్న) త్వం=మీచరమధ్యాహార్యము) నీవు; కథం=యెట్లు; జ్ఞేయః=తెలిసికొనదగినవాడవు; అసి=అయితీవి. ॥౧, ౨॥

— • ౮వ అధ్యాయము ౧వ శ్లోక బ్యాఖ్యానశేషములు • —

ప థు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— పూర్వాధ్యాయాంతమున “తే బ్రహ్మ తస్మై శాంతిః కృత్వా మధ్యాత్మం కర్మ చాఖిలమ్” అనుమొదలగు సార్థశ్లోకముచే నేను పదార్థములు జ్ఞేయములుగ ప్రకృష్టమార్తమే నూత్రితములైనవి. అట్టి ఏడుపదార్థములను వివరించుటకై యీయష్టమధ్యాయము ప్రారంభించుచుండెను. అందు నూత్రితములగు ఏడుపదార్థములను తెలిసికొన నిచ్చుకలవాడై యర్జునుడు అదిహా “కిం త ద్బ్రహ్మ” అనునదిమొదలు రెండుశ్లోకములచే బ్రశ్నించుచుండెను.

శాంకరభాష్యమ్:—

తే బ్రహ్మ తద్విదుః కృత్స్న మిత్యాదినా భగవతార్జునస్య ప్రశ్నబీజా న్యుపదిష్టా న్యత
స్తత్ప్రశ్నార్థమ్ ॥

॥౧, ౨॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

సప్తమాధ్యాయాంతమున 'యేషాం త్వంతగతం పాపం' ఇత్యాదికముచే యే బ్రహ్మ
దుల యనుసంధానము చెప్పబడెనో, ప్రాణప్రాయాణకాలమున యే భగవత్స్మరణము జూప
బడెనో ఈ రెంటిని తెలిసికొననిచ్చగలవాడై ప్రశ్నించుచుండె నని ప్రశ్న సముదాయమును 'తే
బ్రహ్మ' అను భాష్యమునం దవతరింపజేయుచుండెను.

ప్రశ్నబీజము లనగ ప్రశ్నవిషయ మగు బ్రహ్మదు లని యర్థము. బ్రహ్మశబ్దము సోపా
ధికనిరుపాధికములను బోధించున దగుటచే 'తే బ్రహ్మ తద్విదుః' అను స్థలమున గల బ్రహ్మశ
బ్దము సోపాధికబ్రహ్మపరమా? నిరుపాధికబ్రహ్మపరమా? (1), 'కృత్స్న మధ్యాత్మం' అను
స్థలమునందు గల అధ్యాత్మశబ్దముచే 'ఆత్మానం దేహ మధికృత్య తస్మి న్నధిష్ఠానే తిస్థతి' అను
వ్యుత్పత్తి నాశ్రయించి శరీరము నధిష్ఠానముగ జేసుకొని యుండు యుద్రియసముదాయము

జ్ఞేయముగా జెప్పబడిన యాబ్రహ్మము సోపాధికమా? లేక నిరుపాధికమా? ఇట్లే యాత్మనుగాని దేహ
మునుగాని యుద్దేశించి యాయధిష్ఠానమునందుండనది "అధ్యాత్మం" అని చెప్పబడును. అట్టియధ్యాత్మము
ప్రాంతాదీంద్రియసమూహరూపమా? లేక పృథ్వీకైతన్యరూపమా? అట్లే "కర్మచాఽఖిలం" అనుస్థలమున
కర్మ మనగా యజ్ఞరూపమా? లేక మరొకటియో? ఏమన "విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుతే కర్మాణి తనుతేషి చ" అను
శ్రుతియందు ద్వైవిధ్యము శూన్యమాణ మగుటచే పైప్రశ్న ముపపన్నము. ఇట "పురుషోత్తమ" అను సంభోధన
ముచే — "నీవును, నేనును సమానులమేగాన నీవు నన్నెందులకు ప్రశ్నించుచుంటివి" అను శంకను తొలగిం
చుచు "సర్వపురుషులకంటె యుత్తముడవు. సర్వజ్ఞుడవు నగు నీకు చెలియని దేమియు నుండను" అనుమభిప్రాయ
మును నూచించెను. "అధిభూతం" పృథివ్యాదిభూతజాతము నుద్దేశించుకొని చేయబడిన యొకింత కార్యము
అధిభూతశబ్దముచే చెప్పబడునా? లేక సమస్త కార్యజాతము చెప్పబడునా? "అధిచైవం కి ముచ్యతే" అధిచైవ
మనగ దేవతాషయమగు అనుధ్యానమా? లేక సర్వచైవతస్వరూపములగు అదిత్యాదిమండలములయం దనున్మాత
మైన చైతన్యమా?

॥౧॥

శంకరానందీయము:— సప్తమాధ్యాయాంతమున యదృశ్యత్వాదిగుణములు కలదియు, నిర్వి
శేషము, ప్రమాణాగోచరము నగు పరబ్రహ్మమును స్వయముగ తెలిసికొనుట కనుమథులగు మందపక్షుల భేద
ర్పనమునకు హేతువగు బాహ్యవాసనా పుంజము నిరవశేషముగ నివర్తించిన చిత్త నైర్మల్యము సిద్ధించును.
అందువలన నిర్విశేషజ్ఞానయోగ్యుడగుటచే సిద్ధిని పొందునుగాన సగుణబ్రహ్మోపాసనము నుపక్రమించి "తే
బ్రహ్మ తద్విదుః" అను మొదలగుదానిచే నధ్యాత్మైకాధిభూతాధిచైవాదియాజ్ఞాదులయొడ బ్రహ్మభిన్నత్వ
దశ్యనరూపమగు యుపాసనమును నూచించి, పృస్తుతము బ్రహ్మదులస్వరూపమును వివేచనముతో జూపుట
కును, ప్రయాణకాలమున నుముడుపు చేయతగినదియు, ధ్యానింపదగినదియు, బొందదగినదియు నగు వస్తువును
సృతిపాదించుటకును, పునరావృత్తి సహితమగు స్థానముయొక్కయు, పునరావృత్తి రహితస్థానముయొక్కయు
స్వరూపమును బోధించుటకును, కర్మములయొక్కయు నుపాసకులయొక్కయు పొందదగిన మార్గమును

శాంకరభాష్యత్వబోధిని: -

వివక్షితమా? పత్యగ్భూతమగు బ్రహ్మమే వివక్షితమా? (2), విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుజే । కర్మాణి తనుజేఽపి చ' అను శ్లోతియందు కర్మకు ద్వైవిధ్యము నిర్ధారితము. అందువలన 'కర్మచాఽఖిలం' అను స్థలమునందు గల కర్మశబ్దముచే యెట్టి కర్మ గ్రహింపబడెను? అని 'కిం కర్మ' అనుదానిచే మూడవప్రశ్న జేయబడెను. 'పురుషోత్తమ' అను సంబుద్ధిచే కార్యకారణవిలక్షణుడవగు నీకు తెలియని దేదియు లేదని సూచింపబడెను. 'సాధిభూతాధిదైవం' అను స్థలమునందు గల అధిభూతశబ్దముచే పృథివ్యాదిభూతములయందుండు యేదో యొకానొకటి గ్రహింపవలయునా? లేక నిఖిలకార్యములు గ్రహింపనగునా? అని 'అధిభూతం చ కిం పోక్తిం' అనుదానిచే ప్రశ్నించెను. (4), అధిదైవశబ్దముచే దైవవిషయ మను ధ్యానమా? ఆదిత్యాదిమండలములయందుండు చైతన్యము వివక్షితమా? (5), అని 'అధిదైవం కి ముచ్యతే' అనుదానిచే ప్రశ్నించెను. 'సాధియజ్ఞం చ' అను స్థలమునందు గల అధియజ్ఞశబ్దముచే యజ్ఞము నధిగతమైన విజ్ఞానాత్మ వివక్షితమా? పరదేవత వివక్షితమా? అని ప్రశ్నాంతరమును 'అధియజ్ఞః' అనుదానిచే ప్రకటన చేయుచుండెను "అధియజ్ఞః కథం కోఽత్ర దేహేఽస్మి నృధుసూదన" అనుసంతవరకు యొకటియే ప్రశ్న. 'కథం, కః' అను శబ్దద్వయముచే ప్రశ్నద్వయమని భ్రాను జెందవలదు. అధియజ్ఞుడు బ్రహ్మము ధ్యానింపదగిన వాడా? తాత్పర్యముగ చింతింపదగినవాడా? అత్యంత భేదముగ చింతింపదగినవాడా? అని 'కథం' అను శబ్దమున కర్థము. సర్వాధా (అన్నివిధములు) ఆ అధియజ్ఞుడు యీదేహమునందే యుండెనా? శరీరమునకు వెలుపల యుండెనా? దేహమునందే యున్నచో అతడు బుద్ధ్యాదిమా? తద్వ్యతిరెక్తమా? అను జిజ్ఞాసచే 'కోఽత్ర' అనుదానిచే ప్రశ్నించుచుండెను. (6), సమాహితచిత్తులకు ప్రాణప్రయాణకాలమందుగూడ భగవదనుసంధానము సిద్ధించు నని చెప్పబడెను. అది యుక్తము కాదు ఎందువలనని? ప్రాణోత్క్రమణకాలమునందు ఇంద్రియసమూహవ్యగతచే చిత్తసమాధానముసంభవింపదు అను యభిప్రాయముచే "ప్రియాణకాలే చ కథం జ్ఞేయోసి" అను దానిచే ప్రశ్నించెను. మొత్తము యేడుప్రశ్నలుయర్జునునిచే చేయబడెను

॥౧౨౨॥

జాతులను యీ యష్టమాధ్యాయము నారంభించుచుండెను. అందు లోలత "తే బ్రహ్మ" మొదలగు దానిచే నిర్దిష్టములైన బ్రహ్మవిపదములు అనేకార్థకములగుటవలన తగు యర్థమును తెలియనివాడై దానిని తెలిసికొను యిచ్ఛతో నర్జునుడు "కిం త ద్బ్రహ్మ" అను శ్లోకము మొదలుకొని యిట్లు ప్రశ్నించెను. "కిం త ద్బ్రహ్మ" పర అపరములు రెండును బ్రహ్మశబ్దవాచ్యములుగాన యిటు బ్రహ్మశబ్దముచే వివక్షితమైనవి పరబ్రహ్మమా? లేక, అపరబ్రహ్మమా? "అత్మానం దేహ మథ తిష్ఠతీత్యధ్యాత్మం" అత్యయన దేహము. దానిని యాశ్రియముగా జేసుకొని యుండుట యనునది సాక్షేంద్రియాదులకు, ప్రత్యక్షచైతన్యమునుగూడ సంభవించును. కాన యిటు యధ్యాత్మ మన సాక్షిణమా? లేక శోకాద్రాగ్రిమా? లేక యాత్మయా! 'కిం కర్మ' కర్మగూఢ క్రౌఠ, స్మార్త, శాకికరూఢముగ మూడు విధములు. ఇటు కర్మశబ్దముచే నేది వివక్షితమా? "అధిభూతం చ కిం" కార్య కారణభేదముచేతను, పృథివ్యాదిభేదముచేతను, భూతము లనేకవిధములు. గాన

గీ॥ అక్షరం బ్రహ్మ పరమం స్వభావోఽధ్యాత్మ ముచ్యతే ।

భూతభావోద్భవకరో విసర్గః కర్మసంజ్ఞితః ॥

॥౩॥

పదవిభాగము:— అక్షరం-బ్రహ్మ-పరమం-స్వభావః-అధ్యాత్మం-ఉచ్యతే, భూతభావోద్భవకరః-

విసర్గః- కర్మసంజ్ఞితః ॥

॥౩॥

ప్రతిపదార్థము:— అక్షరం=నాశరహితమైన; పరమం=పరబ్రహ్మము; బ్రహ్మ=“తేబ్రహ్మ తద్విదుః” అను స్థలమునందుండు బ్రహ్మశబ్దముచే చెప్పబడు బ్రహ్మము; (1). స్వభావః=బ్రహ్మకు ప్రతీతే హమునందు ప్రత్యగాత్మ భావము; అధ్యాత్మం=అధ్యాత్మమని ఉచ్యతే- చెప్పబడుచున్నది. (2). భూతభావోద్భవకరః=భూతానాం + భావః భూతభావః. తస్య + ఉద్భవః భూతభావోద్భవః. తం + కరోతితి భూతభావోద్భవకరః= పంచభూతవస్తూత్పత్తికరమగు; విసర్గః=దేవతోద్దేశముచే చరుప్రకారాశాదిద్రవ్యముయొక్క పరిత్యాగము; కర్మసంజ్ఞితః=కర్మశబ్దముచే చెప్పబడును.

॥౩॥

వానిలో నధిభూత మననేని? “అధిదైవం కి ముచ్యతే” ఇటు అధిదైవశబ్దముచే నగ్నాద్విదిసర్వదేవతలు చెప్పబడుదురా? లేక యాదేవతలకు సంబంధించిన యొకానొక క్రియావిశేషము చెప్పబడునా? ॥౪॥

—: ౮వ అధ్యాయము ౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు:—

మధుసూదనసరస్వతీయము:— అధ్యయజ్ఞమన యజ్ఞాధిపతేత యగు దేవతాస్వరూపమా? లేక, పరబ్రహ్మమా? ఆయధిజ్ఞశబ్దవాచ్యము తాదాత్మ్యభావముతో జింతింపదగినదా? లేక యత్యంతాభేదరూపముగ జింతింపదగినదా? అది యీదేహంతర్వర్తియా? లేక యీదేహమునకు బహిఃప్రదేశవర్తియా? దేహంతర్వర్తియేయగునోబుద్ధ్యాదిరూపమా? లేక తద్వ్యతిరిక్తమా? (ఇటుఅధ్యయజ్ఞః కథం కోఽత్ర) దేహేస్మిక్” అనునంతవరకు సప్రకారమగు నోకేపశ్చముగ గ్రహింపవలెను.) పరమకారుణికుడు. సర్వోపద్రవనివారకుడునగుపరమేశ్వరుడు అనాయాసముగనే నాసందేహమును నివర్తింప జేయగలడని నూచించుటకీట “మధుసూదన” అనిసంబోధించెను. ప్రయాణకాలమున (పా)తాత్యయకాలమున సర్వేండియములకు వ్యగ్రత్వ మేర్పడు స్థితిలో చిత్తసమాధాన మేర్పడదుగాన యజ్ఞసమయమున సమాహితచిత్తవైచారం నిన్ను తెలిసికొందున? ఆ సందేహరూపముగ సర్వవిషయమునుగూర్చి సర్వజ్ఞుడవు, పరమకారుణికుడవు నగు నీవు శరణాగతుడ నగు నాకు జెప్పమని యభిప్రాయము.

॥౨॥

శంకరానందీయము:— “విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుతే” అనియు “యజ్ఞో వై విష్ణుః” అనియు నున్న శుక్రతులచొప్పున, ఇటు యధ్యయజ్ఞమన విజ్ఞానాత్మయా? లేక విష్ణునా? లేక యితరమగు మరొకటియా? అతిధిదైవము యీదేహమున సాకారముగ నుండెనా? లేక సీరాకారముగ నుండెనా? బుద్ధ్యాదులలో నొకడా? లేక భిన్నుడా? మరియు సంతకాలమున సమాహితచిత్తలగువారు నిన్నెట్లు తెలిసికొనెదరు? అనగా సగుణరూపునిగా? లేక నిర్గుణరూపునిగా? లేక మరొక విధముగానా? ఎట్లు తెలిసి కొందురు? అంతయు సవివరముగ జెప్పమని యభిప్రాయము.

॥౨॥

—: ౮వ అధ్యాయము ౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు:—

మధుసూదనసరస్వతీయము:— పైదీధముగ నున్న యర్జునుని ఏడు ప్రశ్నములకు మూడుశ్లోకములచే శ్రీకృష్ణభగవానుడు సమాధానమును క్రమముగ జెప్పుచుండెను. ప్రశ్నక్రమము ననుసరించి నిశ్చయించుచో ప్రశ్నించువానికి అనాయాసముగ నిశ్చయసిద్ధిరూపమును యభిప్రాయమును తెలిపిస్తాయముతో శ్రీకృష్ణభగవాను లీశ్లోకమున ప్రశ్నత్రయమును, నాల్గవశ్లోకమున ప్రశ్నత్రయమును, ఐదవశ్లోకమున యొకప్రశ్నమును సమా

శాంకరభాష్యమ్:—

ఏషాం ప్రశ్నానాం— యథాక్రమం నిర్ణయాయ న తరతీ త్యక్షరం పర ఆత్మా “ఏతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్హి” ఇతి శ్రుతేః । ఓంకారస్య చోమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మైతి పరేణ విశేషణా దగ్రహణమ్ । పరమ మితి చ నిరతిశయే బ్రహ్మ ణ్యక్షర ఉపపన్నతరం విశేషణమ్ । తస్మై వ పరస్య బ్రహ్మణః ప్రతిదేహం ప్రశ్నగాత్మభావ స్వభావః । స్వభావో శాంకరభాష్యత్వత్వబోధిని:—

వ్యాఖ్యాతమైన ప్రశ్న సప్తకమునకు క్రిమముగ సమాధానము చెప్పుచో ప్రశ్నించువాని యభిప్రాయము సిద్ధించు నను యూహతో నీశ్లోకముమొదలుకొని కీర్త్యక్షరభగవానులు చెప్పుచుం డెను. “అక్షరం” నశించునది కాదుగాన పరమాత్మ అక్షర మని చెప్పబడును. “ఏతస్య వా అక్ష రస్య ప్రశాసనే గార్హి” అను శ్రుత్యనుసారము ద్వ్యావాప్యథివ్యాదినిరంసుకప్రశాసనము పర బ్రహ్మముకంటె నితరునియందు సంభవింపదుగాన పరబ్రహ్మమే యక్షర మనబడును. దానందానందానందముగ నిర్ధారణచేసెను. నిరుపాధికబ్రహ్మమే యిటు బ్రహ్మశబ్దముచే వివక్షితముగాని, సోపా ధికబ్రహ్మము కాదని పద్మపరశ్చమనకు సమాధానము నీశ్లోకమున జెప్పించు డెను. “అక్షరం” నశించునది కాదుగానయక్షర మనబడును. మరియు సర్వమును వ్యాపించునదిగాన యక్షరమనబడును. “ఏత త్వైత దక్షరం గార్హి బ్రాహ్మణా అభివద న్త్యహులమనః” అనుశ్రుతితో నుపక్రమించి, “ఏతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్హి మార్యాచంద్రమసా విధృతౌత్విత్వః, నాన్యదతోస్తి ద్రష్టు” అను శ్రుతితో మధ్యభాగమున పరామర్శించి, “ఏత స్మిన్ను ఖల్వక్షరే గార్హియా శబ్దతత్త్వ పోతత్త్వ” అను శ్రుతితో నుపసంహరించెను. పైవిధముగ శ్రుత్యుక్తరీతిని సర్వోపాధికశూన్యము, సర్వమును శాసించునదియు, అవ్యాకృతాకాశాంతమగు సమస్తప్రపంచమును ధరిం చునదియు, ఈ శరీరేంద్రియసంఘాతరూపముగ దేహమునందు విజ్ఞాతృరూపమునగు నిరుపాధిక చైతన్య మీశ్వర మున బ్రహ్మశబ్దముచే వివక్షితము. ఈ విషయమునే “పరమం” అను పదముచే వివరించుచుం డెను. “పరమం” స్వప్రకాశపరమానందరూపము. సర్వమును శాసించుట, సమస్తజడవర్గధారణము అను లింగము ఆ నిరుపా ధికచైతన్యమునందే యుపపన్న మగుటవలనను “అక్షర మంబరాంతర్యతే” అనున్వాయమువలనను, ఇటు యక్షర మున నిరుపాధికచైతన్యమే అని గ్రహింపవలెను. అట్లుగాక, శ్రుతిలింగాధికరణన్వాయమాలకమగు “రూఢి ర్యోగ మపహరతి” అను న్వాయముచే నెట్లు రథకారశబ్దముచే జాతివిశేషమును గ్రహించు చుంటివా అట్లే ఇటు యక్షరశబ్దముచే బ్రహ్మరూపముగు యక్షరమునే గ్రహింపవలెననుట తగదు. ఏమన:- ప్రణవమునందు సమస్తప్రపంచప్రశాసన, ధారణరూపముగు లింగము సంభవింపదు. మరియు “ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ” అని బ్రహ్మమునకు అక్షరము విశేషణమగుటవలనను, ఇటు అక్షరశబ్దార్థము బ్రహ్మమే కాని, ప్రణవము కాదు. “వర్షాసు రథకార ఆధితే” అను శ్లోమున జాతి విశేషమును గ్రహిం చుటలో నిట్టి లింగాసంభవ మేమియు లేదు. అనన్యధానిర్ధమైన హేతువుచే శ్రుతికి బాధ “ఆకాశ స్తల్లిం గాత్” అను యోగ వివరింపబడెను. ఇచట విశేషమిది— అనన్యధానిర్ధమగు లింగముచే శ్రుతికి బాధ సంభవింప నెచట యోగము (అవయవార్థము. అనగా శక్తిచే నర్థము.) సంభవించునో అచట ముఖ్యమగుట వలన యోగమే (అవయవశక్తియే) గ్రహింపవలెను. యెట్లనిన! “అక్షైస్సునవతే, పృష్టై స్సునవతే” అను శ్లోమునందునలె ప్రస్తుతము “అక్షరం” అను యోగ “న త్తరతీత్యక్షరం” అని యవయవార్థమును స్వీకరించి

శాంకరభాష్యమే:—

అధ్యాత్మ ముచ్యతే । ఆత్మానం దేహ మధిక్యత్య ప్రత్యగాత్మతయా ప్రవృత్తం పరమార్థ బ్రహ్మసానం వస్తు స్వభావోఽధ్యాత్మ ముచ్యతేఽధ్యాత్మకజ్ఞే నాభిధీయతే । భూతభావో ద్భవకరో భూతానాం భావో భూతభావ స్తస్మాద్భవో భూతభావోద్భవ స్తం కరోతీతి

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

“రూఢి ర్యోగ మవహరతి” అను న్యాయముచే వర్ణనముదాయరూపమగు ఓంకారమును “శ రశబ్దముచే నేల జెప్పరాదు? అని శంకింపవలదు. “ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ” అను స్థలమున యోంకారము ప ర ము తో విశేషణమగుటచే గ్రహించుట యయుక్తము మరియు “పర మం” అను విశేషణము నిరతిశయపరబ్రహ్మరూపముగ అక్షరమునందే యుపపన్నతరము. ఇంతవరకు “కింతద్బ్రహ్మ” అను ప్రథమప్రశ్నమునకు సమాధానము.

నశంపనిది బ్రహ్మము అని గ్రహింపనగును. ఎచట యోగము (అవయవశక్తి) కూడ సంభవించినో యచట ఆ కాశపాణిజాదిశబ్దములయందువలె గాఢీవృత్తిని గ్రహింపవలయును. “ఆ సమస్తాన్ కాశత ఇత్యా కాశః” అని యంతట ప్రకాశించున దాకాశమని ఆ కాశశబ్దమువద్ద యోగము సంభవించుననెదవా? “స ఏవ గృహ్య తామితి పంచపాదీకృతః” అట్టియోగమునే (అవయవార్థమునే) గ్రహింతురుగాక. యని పంచపాది కాశారులు జెప్పియే యుండిరి.

ఇంతవరకు “కిం త ద్బ్రహ్మ” అను ప్రశ్నకు “అక్షరం బ్రహ్మ పరమం” అని సమాధానము చెప్పబడెను. ఇపుడు “కి మధ్యాత్మం” అనుప్రశ్నకు సమాధానముగ “స్వభావోఽధ్యాత్మముచ్యతే” అని చెప్పుచుండెను.

ఏ అక్షరము బ్రహ్మ మని చెప్పబడెనో ఆబ్రహ్మముయొక్క స్వభావము “స్వః భావః స్వభావః” కర్మధారయసమాసమే యిచట చెప్పవలయును. “స్వస్య భావః స్వభావః” అని వ్యక్తీతత్పురుష చెప్పవలదు. వ్యక్తీతత్పురుషయందు పూర్వపద ముత్తరపదార్థమునందు లాక్షణికము, లక్షణావృత్తి లేని కర్మధారయవిగ్రహమే యాశ్రయింపవలయునని “నిషాదస్థపతిం యాజయేత్” అనుస్థలమున “నిషాదానాం స్థపతిః నిషాదస్థ పతిః” అని విగ్రహమా ? “నిషాద శ్చాసౌ స్థపతిశ్చ నిషాదస్థపతిః” అని విగ్రహమా ? యని వికల్పించి వ్యక్తీతత్పురుషలాక్షణిక మగుటచే కర్మధారయమునే యాశ్రయింపవలయునని మీమాంసయందు నిర్ణయింపబడెను. కాన “స్వభావః” అనుపదమునకు బ్రహ్మసంబంధి అని యర్థము జెప్పవలదు. మరేమనిన బ్రహ్మస్వరూపమే యని యర్థము స్వభావపదమునకు జెప్పనొప్పును. బ్రహ్మస్వరూపమే అధ్యాత్మము. అనగా “ఆత్మానం దేహ మధిక్యత్య భోక్తృతయా వర్తమానం అధ్యాత్మం” అని జెప్పబడును. శరీరము ననుసరించి భోక్తృగ ప్రవర్తించు బ్రహ్మస్వరూపమే అధ్యాత్మ మనబడును. కరణగ్రామముమాత్రముకాదు.

ఈ శ్లోకమునందు గల కర్మ శబ్దముచే యోగదానహోమాత్మకమగు వైదికకర్మయే వివక్షిత మని మూడవ ప్రశ్నకు సమాధానమును “భూతభావోద్భవకరః” అను ద్వితీయచరణముచే జెప్పుచుండెను.

ఉత్పత్తిధర్మము కల నిఖలమైన జంగమస్థావరాత్మకమైన భూతముల యుత్పత్తిని, వృద్ధిని చేయు నట్టి తత్త్వాస్త్ర విహితయజ్ఞదాన హోమాత్మకత్వాగము కర్మశబ్దముచే చెప్పబడును. అందు దేవతోద్భేదముచే ద్రవ్యత్వాగము నిలుచుండి చేయు హోమము వషట్కారప్రయోగాంతము యాగ మనబడును.

శాంకనభాష్యమే:—

భూతభావోద్భవకరో భూతవస్తూత్పత్తికర ఇత్యర్థః । విసర్గో విసర్జనం దేవతోద్దేశేన చరుపు రోడాశాదే ర్ద్రివ్యస్య పరిత్యాగః స ఏష విసర్గలక్షణో యజ్ఞః కర్మసంక్షితః క్మేశబ్దిత ఇత్యే తత్ । ఏతస్మాద్ధి బీజభూతా ద్వైప్ర్యాది కృమేణ స్థాపరజంగమాని భూతా న్యుద్భవంతి ॥౩॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

అట్టి పరబ్రహ్మముయొక్క ప్రతిదేహమునం దగు ప్రత్యగాత్మభావమే స్వభావ మనబడును. “స్వభావోఽధ్యాత్మ ముచ్యతే” అత్మ యన దేహము. అట్టి దేహమును అధి కృత్య ప్రత్యగాత్మస్వరూపముతో. బ్రవృత్త మగు పరమార్థబ్రహ్మవసానమగు స్వభావము అధ్యాత్మ మనబడును. అనగా, అధ్యాత్మ శబ్దముచే జెప్పబడును. ఇంతవరకు “కిమధ్యాత్మం” అను ద్వితీయ ప్రశ్నమునకు సమాధానము.

దేవతోద్దేశముచే ద్రవ్యత్వాగమే కూర్చునిచేయునది స్వాహాకారపర్యయోగాంతము ఉత్తరపరిషేచనాంతము హోమమనబడును. పరస్వత్త్వాపత్తిపర్యంతము స్వస్వత్త్వత్వాగమ దాన మనబడును, యజ్ఞదానహో మముల యందు మాటియందు త్యాగాంశమునగుతము. ఇట్టి కర్మకు భూతభావోద్భవకరత్వము “అగ్ని పౌష్టాహుతి స్సమ్య గాదిత్య ముపత్తిష్ఠతే । అదిత్యా జ్జాయతే వృష్టిః వృష్టే రన్నం తతః పృజాః” (అగ్ని యందుంచబడిన యాహుతి సూర్యుని పొందును. సూర్యుని వలన వర్షము జనించును. వర్షమువలన యన్నము సంభవించును. అట్టి యన్నము వలన రేతస్సు జనించును. రేతోరూపమున పరిణమించిన యన్నము వలన పృజలు జనించెదరు). అను స్మృతి బోధించుచున్నది. “తేనా వీతే ఆహుతి హుతే ఉత్క్రామతః” ఇత్యాది శ్రుతియు పైవిషయమునే బోధించుచున్నది. ॥౩॥

శంకరానందీయము :— “కిం తద్బ్రహ్మ” ఇత్యాదికముచే చేయబడిన సప్తప్రశ్నలకు కృముమగ ప్రశ్నకు అర్థానబోధసాకర్యమునిమిత్తము స్వాభిమతార్థమును శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “అక్షరం” అను శ్లోకము మొదలుకొని చెప్పించుచున్నది.

“అక్షరం” “అజో నిత్య శాశ్వతః” అను శ్రుత్యుక్తరీతిని జ్ఞానాజ్ఞానములచేతను, కాలముచేతను ఆన్యముచేతను నశింపనిదికాన యక్షరమనబడును. లేక, అగ్ని అయఃపిండమును వ్యాపించినటుల ఆవ్యా కృతమును, తత్కార్యము సర్వమునుజెలువల లోపల వ్యాపించునదిగాన అక్షరమని చెప్పబడును. అదియేదని? సత్యజ్ఞానాది స్వరూపమైన పరబ్రహ్మము. అదియే “ఏతద్వైతదక్షరం గార్హి” అను శ్రుతిప్రతిపాదితము.

“ఓమిత్యే కాక్షరం” “సంయుక్త మేతత్ క్షర మక్షరంచ” అను శ్రుతిచే ప్రణవమునకు, అన్యక్త మునకు అక్షరత్వము బోధింపబడుచుండ బ్రహ్మమునకే అక్షరత్వ మెటులసంభవమని శంకింపజనదు. అక్షర మగు బ్రహ్మమునకు వాచకమగుటవలన ప్రణవమునకు అక్షరత్వము. ప్రణవము నిత్యమగుటచే అక్షరత్వము కాదు. “తస్యప్రకృతిరీనస్య” అని ప్రణవమునకు నాశమే కూయియాణము. క్షరాపేక్షచే నన్యక్తమున కక్షరత్వము నిత్యమగుటచే నక్షరత్వము కాదు. “క్షరం ప్రధాన మమృతాక్షరం హర” అను శ్రుతి యన్యక్తమునకు క్షరత్వమునే బోధించుచున్నది. కాన పరబ్రహ్మమునకే అక్షరత్వము, బ్రహ్మముకంటె వేరగునదేదియు అక్షరమైనది లేదు. బ్రహ్మమునకు సర్వజైలక్షణనిర్వాహార్థము “పరమం” అను విశేషణ మియబడెను. కాన “పరమం” అను విశేషణము వర్గమని శంకింపనవసరములేదు. క్షరము అక్షరము

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

“భూత సంజ్ఞితః” భూతములయొక్క భావము (వస్తుసద్భావము అనియు వస్తు రూపమేయగును.) దానియొక్కయత్పత్తిని జేయునది భూతభావోద్భవకరము అని చెప్పబడును. భూతవస్తూత్పత్తికరము అని పర్యవసితార్థము. అట్టి విసర్గము-దేవతోద్దేశముచే చేయబడు చరు పురోడాశాది ద్రవ్యపరిత్యాగము కర్మశబ్దముచే జెప్పబడును. ఇట్టి బీజభూత మగు విసర్గరూపయజ్ఞముచే వృష్ట్యాదిక్రిమమున స్థావరజంగమాత్మకభూతజాతముత్పన్నమగు చున్నది.

||3||

పదార్థత్వరూపధర్మపురస్కరముగ నుభయ మేకమైయుండ “పరమం” అను విశేషణము బ్రహ్మమునకు నిరవశువత్వ, నిష్క్రియత్వ, నిత్యత్వ, నిఃసంగత్వ, నిత్యశుద్ధత్వ, నిరతిశయవత్వ అతిమాత్మత్వ, సద్భుతత్వ, చిద్భుతత్వ, ఆనందభుతత్వ, సర్వవ్యాపకత్వ, సర్వప్రకాశకత్వ, సర్వాధారత్వాది ధర్మములచే సర్వోత్తమత్వాన్ని సాదకమగును. బ్రహ్మమునకు సర్వోత్తమత్వమునే “మహతోఽవ్యక్తముత్తమం అవ్యక్తా త్తు పరఃపురుషః” అనుశ్రుతియు బోధించుచున్నది. ఇట్టి విశేషణవిశిష్టమగు అక్షరము పూర్వమునందు చెప్పబడిన బ్రహ్మశబ్దమునకు ఆర్థము. ఇట్లు బ్రహ్మపదముయొక్క యర్థమును చెప్పి “స్వభావః” అనుదానిచే “అధ్యాత్మం” అనుపదమున కర్థమును చెప్పుచుండెను. “ఆత్మానం దేహం, బుద్ధ్యంతం బ్రహ్మాండం రవిః పృథ్విశ్చ యితం అధిష్టాయ తిష్ఠతిత్వధ్యాత్మం” దేహమును, బుద్ధ్యంతబ్రహ్మాండమును నూర్చుడువలె పృథ్విశ్చ యితం అధిష్ఠించియుండువాడు కాన “అధ్యాత్మం” అని చెప్పబడును. అది బ్రహ్మముయొక్క స్వభావము (స్వరూపమే) - స్వభావమునగ అధ్యాత్మమే. ప్రత్యక్షము “స్వయమేవ వసతీతి స్వభావః” పర బ్రహ్మము స్వయముగనే ప్రతిశరీరమునందు ప్రత్యగూపముచే ఆహురథమైనను ఆత్మజ్ఞాత యగుచున్నది. ఎట్లు ఘటాదుల యందుండ కాశము మహా కాశస్వభావమో అట్లే బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంత శరీరముల యందహురథముగ విద్యమానమైన చైతన్యము బ్రహ్మచైతన్యమే. అందువలననే “తత్త్వమసి” ఇత్యాదివాక్యములకు వాటికైక్యప్రతిపాదనయందు ప్రవృత్తి కాన పరబ్రహ్మముయొక్క స్వభావమే అధ్యాత్మమనబడును. పాపిణేంద్రియాదు అధ్యాత్మములు కావు.

“భూతభావోద్భవకరః” ఇచట ఉద్భవశబ్దము ఉపలక్షకము. అనగా వక్తవ్యార్థమున ఏకదేశకథనము. వక్తవ్యార్థములగు జరామరణములను గ్రహించును. జంగమస్థావరాత్మకమగు భూతములనెడి భావముల యుత్పత్తిని, జరామరణములను చేయునది అనియర్థము. విసర్గమున దేవతోద్దేశముగ ద్రవ్యత్యాగము. (యజ్ఞము) ఆయజ్ఞము శ్రాతస్సారాది స్వరూపము. అట్టి యజ్ఞము వృష్ట్యాదిద్వారమున సర్వప్రాణి జన్మ కారణము. అట్టిదే కర్మ అని పేరుగలది. చలనమాత్రము కర్మ కాదు.

||3||

భాష్యోక్తర్న దీ పి క:— క్రిమముగ జేయబడిన ప్రశ్నలకు క్రిమముగ సమాధానము జెప్పినచో ప్రశ్నకర్త యభిమతము, సుఖముగ ప్రశ్నోత్తరదానము సిద్ధించునను యభిప్రాయము కలవాడై శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యర్జున కృతప్రశ్నలకు క్రిమముగ నిర్ణయము కొఱకు చెప్పుచుండెను. అందు “తే బ్రహ్మ తద్విదుః కృత్స్నం” అను స్థలమున నిర్గుణబ్రహ్మవివక్షితమని ప్రథమప్రశ్న కుత్తరమును “అక్షరం బ్రహ్మ పరమం” అనుదానిచే చెప్పుచుండెను.

“కింతద్రుహ్మ” అని యేది చెప్పబడెనో అది అక్షరము. “అక్షరం” అనగా “న క్షరతీ త్యక్ష

రం” విచారహితము. “అన్ను తే= వ్యాప్తి సర్వ మితి వ్యవస్థాపాక్షరం” అంతట వ్యాపించునది. “అక్షరం” అను శబ్దము రూఢిచే ఓంకారమును బోధించును. కాన నిచట “అక్షరం” అను శబ్దమువలన ఓంకారబోధ కలుగునను భ్రమను “పరమం” అను విశేషణముచే నివారించుచుండెను, నిరతిశయపరత్వము పృథివ్యాద్యా కాశాంత వికారముదాయముయొక్క ధారణవలన పరమాత్మకే సంభవించును. ఈ విషయమే “అక్షర మంబరాంతధృతే” “కస్మిన్ను ఖల్వాకాశ ఓతశ్చ ప్రోతశ్చ” ఇతి “సహకోవా చైత త్వైత దక్షరం గార్థి బ్రాహ్మణా అభివ దన్త్య స్థూల మనః” ఇది ఈ శ్రుతివాక్యమునందుండు అక్షరశబ్దముచే ఓంకారరూపవర్ణము చెప్పబడునా? లేక పరమేశ్వరుడు చెప్పబడునా? అని సంశయము.

ఇట్లు సంశయముపొందింప “అక్షరసమాప్నయః” ఇత్యాది స్థలములయందు అక్షరశబ్దమువర్ణము నందు ప్రసిద్ధమగుటవలన ప్రసిద్ధినతిక్రమించుట యయుక్తమగుటవలన “ఓంకార ఏవేదం సర్వం” ఇత్యాది శ్రుత్యంతర స్థలములయందు వర్ణముకూడ నుపాస్యముగ సర్వాత్మత్వావధారణవలన యీశ్రుతియందుగల అక్షరశబ్దముచే వర్ణమే చెప్పబడునని పూర్వపక్షము పొందింప “అక్షరమంబరాంతధృతే” అను సిద్ధాంత సూత్రము చెప్పబడెను. అనగా పరమాత్మయే యీశ్రుతియందుగల అక్షరశబ్దముచే చెప్పబడును. ఎందువలననెదనా “అంబరాంతధృతే” పృథివ్యాద్యా కాశాంతధారణవలన - అనిశేషువు చెప్పబడెను. కాలత్రయప్రవిభక్త పృథివ్యాదిసమస్తది కారణాతమునను “అకాశమేవ తదోతంచ ప్రోతంచ” అని అకాశ ప్రతిష్ఠిత్యమును చెప్పి “కస్మిన్ను ఖల్వాకాశ ఓతశ్చ ప్రోతశ్చ” అకాశముడేనియందోతము, ప్రోతము? అను ప్రశ్నకు సమాధానముగ నీయక్షరము చెప్పబడెను. అట్లే “ఏతస్మిన్ ఖల్వాకాశ ఓతశ్చ ప్రోతశ్చ” ఓంకార యక్షరమునందే అకాశము ఓతము, ప్రోతము అని యుపసంహరింబడెను. ఈ యంబరాంతధృతి బ్రహ్మముకంటె వేరగు మరియొకదానికి సంభవింపదు. “ఓంకార ఏవేదం సర్వం” అని ఓంకారమే సర్వ మని చెప్పట ఓంకారము బ్రహ్మప్రతిపత్తికి సాధనమగుటవలన ఓంకారస్తుతినిమిత్తమని గ్రహింప నగును. కాన “స త్తర త్యన్ను తే వా” అని నిత్యత్వవ్యాప్తిమత్త్వములచే అక్షరమనగ పరబ్రహ్మమేయని గ్రహింపనగును. “పరమం” అను విశేషణముచే- “అక్షరం” అనుదానిచే జీవుడుగాని, ప్రధానముగాని గ్రహింపనగునని భ్రమ తొలగింపబడెను.

“కిం కర్మ” అను మూడవప్రశ్నకు సమాధానమును “భూతభావోద్భవకరః” అను దానిచే చెప్పబడుచుండెను. “భావశ్చ ఉద్భవశ్చ భావోద్భవా భూతానాం భావోద్భవా భూతభావోద్భవా, తా కరో తీతి భూతభావోద్భవకరః” అను విగ్రహము నాశ్రయించి భూతముల యుత్పత్తిని, వృద్ధిని చేయునట్టి విసర్గము కర్మశబ్దముచే చెప్పబడును. విసర్గమునగ దేవతోద్దేశముగ చరుప్రరోధాకాది ద్రవ్యత్వాగము. అది యజ్ఞాదిరూపము వేదవిహితము. అట్టి విసర్గమే కర్మయను శబ్దముచే నాచే చెప్పబడెను, ఈ విషయమునే “అగ్నౌ ప్రాస్తాచుతి సుమ్యగాదిత్య ముపతీష్ఠతే” అదిత్యా జ్ఞాయతే వృష్టిః వృష్టై రన్నం తతః ప్రజాః” అను స్మృతియు బోధించుచున్నది.

పర మార్థ ప్ర పః— అధ్యాత్మస్వరూపమును “స్వభావః” అనుదానిచే చెప్పబడుచుండెను. “స్వవైవ బ్రహ్మణ ఏవాంశతో జీవరూపేణ భవనం స్వభావః” బ్రహ్మముయొక్క యంశవలన జీవరూ పముగ నగుటయే స్వభావ మనబడును. ఆ స్వభావమే దేహము ననుసరించి భోక్తగ వర్తమానమై “అధ్యా త్మం” అని చెప్పబడుచున్నది. లేక “ఇన్ద్ర తి జానా త్రిన్ద్రోఽన్తరాత్మా త మధి కృత్య వర్తత ఇతీన్ద్రీయ మధ్యాత్మ మిత్యధ్యాత్మవిదః” తెలిసికొనునది యంతరాత్మ, దానిని యనుసరించి యుండునది యింద్రియము. అదియే యధ్యాత్మ మనబడునని యధ్యాత్మవేత్తలు చెప్పెదరు.

గీ॥ అధిభూతం ఊరోభావః పురుష శ్చాధిదైవతమ్ ।

అధియజ్ఞోఽహ మేవాత్ర దేహే దేహభృతాం వర!

॥౪॥

ప ద వి భా గ ము :— అధిభూతం- ఊరః- భావః- పురుషః- చ- అధిదైవతం- అధియజ్ఞః- అహం- ఏవ- అత్ర)- దేహే- దేహభృతాం- వర!

॥౪॥

ప్రతిపదార్థము:— ఊరః=నశించెడిస్వభావముగల; భావః=సమస్తమగుజనిమద్యస్థులు; అధిభూతం=అధిభూతము; పురుషశ్చ=హిరణ్యగర్భుడు; అధిదైవతం=అధిదైవతము; అత్ర=ఈ; దేహే=దేహమునందు; అహమేవ=నేనే; అధియజ్ఞః=అధియజ్ఞమును. ॥౪॥

శాంకరభాష్యము:—

అధిభూత మితి । పాణిజాత మధికృత్య భవతీతి । కోఽసౌ ఊరః ఊరతీతి ఊరో వినాశీ యత్కించి జ్ఞనిమ ద్వస్త్విత్వార్థః । పురుషః పూర్ణ మనేన సర్వమిత పురి శయనా ద్వా పురుష ఆదిత్యాన్తర్గతో హిరణ్యగర్భ స్సర్వపాణిజరణానా మనుగ్రాహక స్సోఽధిదైవతమ్ । అధియజ్ఞ శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

అధిభూత మితి । పాణిజాత మధికృత్య భవతీతి । కోఽసౌ ఊరః ఊరతీతి ఊరో వినాశీ యత్కించి జ్ఞనిమ ద్వస్త్విత్వార్థః । పురుషః పూర్ణ మనేన సర్వమిత పురి శయనా ద్వా పురుష ఆదిత్యాన్తర్గతో హిరణ్యగర్భ స్సర్వపాణిజరణానా మనుగ్రాహక స్సోఽధిదైవతమ్ । అధియజ్ఞ శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఈశ్లోకముచే నర్జునుని ప్రశ్నలలో మూడు ప్రశ్నలకు సమాధానము చెప్పుచుండెను. అందు “అధిభూత మన నేమి?” అను ప్రశ్నకు ప్రథమమున సమాధాన మొనగుచుండెను. పాణిజాతము ననుసరించియుండునది అధిభూత మనబడును. అది యేది యనిన? నశించునట్టి పుట్టువుగల వస్తువు. “అధిదైవ మన నేమి?” అను ప్రశ్నకు సమాధానమును

— ౮వ అధ్యాయము ౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము :— మొదటి మూడుప్రశ్నలకు సమాధానమును చెప్పి యిపుడు తరువాయి మూడుప్రశ్నలకు “అధిభూతం” అను శ్లోకముచే సమాధానమును చెప్పుచుండెను.

నశించునది “ఊరః” అనబడును. అట్టిది పుట్టుకకల వస్తువు. అట్టి పాణిజాతము ననుసరించి యుండునది అధి భూతమనబడును. వ్యష్టి సర్వకరణానుగ్రాహకుడు, సమష్టిలింగాత్మ, అగు హిరణ్యగర్భుడు పురుషుడు. “అత్రైవేద మగ్రీ ఆసీ త్పురుషవిభః” ఇత్యుపకృప్య “స యత్ పూర్వోఽస్మా త్సర్వ స్మా త్సర్వా సాప్స న ఔష త్త స్మా త్పురుషః” ఇత్యాదిశ్రుతిచే అట్టిపురుషుడు చెప్పబడుచున్నాడు. శ్లోక మునందుగల చకారముచే “స తై శరీరీ ప్రథమః సతై పురుషఉచ్యతే । ఆదికర్తా స భూతానాం బ్రహ్మగ్రే సమవర్తత” ఇత్యాది శ్రుతిచే గూడ నట్టిపురుషుడు చెప్పబడునని బోధితము. ఆదిత్యాదిదేవతల ననుసరించి చక్షురాదికరణముల ననుగ్రహించునది గాన నట్టిపురుషుడు అధిదైవత మనబడును.

అట్లే “యజ్ఞోఽై విష్ణుః” అను శ్రుతివలన సర్వయజ్ఞాధిస్థాతయు, సర్వయజ్ఞ ఫలదాతయు, సర్వయజ్ఞాభిమానియు, నగు విష్ణువే అధి యజ్ఞ మనబడును. అట్టి యధియజ్ఞ స్వరూపమగు విష్ణువును నేనే (వాసుదేవుడే). నాకంటె వేరగు వాడేవడును లేడు. కనుకనే పరబ్రహ్మముయొక్క సకాశమునుండి యత్యంతాశ్చేదము చేతనే తెలిసికొదగిన వాడనని “కథం” అని వ్యాఖ్యానింపబడెను. ఆపరబ్రహ్మమే ఈమనుష్యదేహము నందు బుద్ధ్యాది వ్యతిరిక్తమై విష్ణురూపమగుటవలన యజ్ఞ రూపమతోనుండెను. ఈచెప్పటచే నాతడు యీదేహమునందుండెనా ? దేహముకంటె వెలపలనుండెనా ? దేహమునందే యుండినచో అది బుద్ధ్యాదికమా ? తద్వ్యతిరిక్తమా ? అనుసందేహము తొలిగింపబడెను. యజ్ఞము మనుష్యదేహముచే చేయదగిన దగుటవలన యజ్ఞమునకు మనుష్యదేహమునందుండుట సంభవమే. ఈవిషయమును “పురుషోఽై యజ్ఞఃపురు

కాంకరభాష్యము:—

స్వర్ణయజ్ఞాభిమానిని దేవతా విష్ణ్యాఖ్యా “యజ్ఞో వై విష్ణుః” ఇతి శ్రుతేః । సహి విష్ణు రహమేవాత్మాస్మి నేహే యో యజ్ఞ స్తస్యాహ మధియజ్ఞో యజ్ఞోహి దేహనిర్వర్త్యత్వేన దేహసమవాయూతి దేహాధికరణో భవతి దేహభృతాం వర!

॥౪॥

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

“పురుష శ్చాధిచైవతం” అనునది సమాధానము. దీనిచే సర్వము నిండియుండునది కాన “పురుషః” అని చెప్పబడుచున్నది. లేక, “పురి శయనా త్పురుషః” అదిత్యాన్త వైరాజదేహము నధిష్ఠించి అదిత్యమండలాదుల యంతరవస్థితుడైన వ్యష్టికరణానుగ్రాహకుడైన లింగాత్మ

స్వ స్తేన యజ్ఞో యదేనం పురుషస్తేన తనుతే” అను శ్రుతి బోధించుచున్నది. “దేహభృతాంవర!” అని యర్జునుని సంబోధించుటచే ప్రతిక్షణము నాసంభాషణవలన నీవు యీబోధకుమోగుడవు, కృతకృత్యుడవు అయితివి అని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యర్జునుని ప్రోత్సహించుచుండెను. అర్జునునకు సర్వప్రాణేశ్వరత్వము భగవదనుగ్రహాతి శయభాజనమగుటవలన ప్రసన్నమే.

॥౪॥

శంకరానందీయము:— నశించు ప్రతిపదార్థము ‘అధిభూత’ మనబడును. ఈవిషయమున కారణము కార్యము అనెడి భేదము వివక్షితము కాదు, మరేమనిన స్వస్వకర్మ ననుసరించి ఆయా పుట్టు వస్తువులెల్ల అధిభూత మనబడునని ఆరము. ‘పురుషః’ దీనిచే సర్వకార్యజాతము పూర్వము గాన ‘పురుషః’ అని చెప్పబడుచుండును. లేదా శరీరమునందు శయనించు నదగుటవలన ‘పురుషః’ అని చెప్పబడుచున్నది. అట్టి ‘హిరణ్యగర్భ స్సమవర్త తాగే’ భూతస్య’ అను శ్రుత్యుక్తపురుషుడే అధిచైవ మనంబడును. అతడు సమష్టివ్యష్టి సర్వశరీరాభిమాని, సర్వప్రాణకరణములకు శక్తిప్రదాత, కాన అధిచైవ మనంబడును. క్రియాంత రము మాత్రము లేదు. ‘పురుష శ్చాధిచైవతమ్’ అను చోట చ కారముచే శోత్రాదిచతుర్దశ కరణప్రవర్తక దిగ్వితార్కాదుల గ్రహింపనగును. ‘అధియజ్ఞః’ చేయబడు శ్రోతస్సార్థక్రియాత్మకమైన పూర్వోక్తం బగు విసర్గమే యజ్ఞ మనంబడును. దాని ననుసరించియుండు నేనే అధియజ్ఞ మనంబడును. సర్వప్రాణుల యొక్క కర్మ తత్ఫల విభాగమును, తత్ప్రసాదమును, ప్రవృత్తిని నివృత్తిని చేయువాడనై యీసమస్తప్రాణిజాత ములయొక్క దేహమునందు నేనే నిలవంతనైయుంటిని. యని ఆరము “స్వభావం పఠతి విశ్వయోనిః పంచాంశ్చ సర్వా న్మరిణామయే ద్యః । ఏషాంత ర్యా మ్యేష యోనిః ఏష ఏవ సాధు కర్మ కారయతి” అను శ్రుతులను పైవిషయమునే బోధించుచున్నవి. “పృథివ్యాం తిష్ఠత్” ఇత్యాది శ్రుతులయందు నిరాకారత్వముచే నియమ్యా భిన్నత్వము. స్వరూపముచే భిన్నత్వము తదగోచరత్వము పృథివ్యాది నియంతయుగు నాకు శ్రుతిచేతనే చెప్పబడుచుండెను. కాన నాకు సహకారత్వము కాని, వికారత్వాదికము కాని లేదు. ఇటులనే ఈదేహ మునందుంటిని అని భావము. ఇట్లు ఆధ్యాత్మికకర్మ అధిభూత అధిచై వాధియజ్ఞ స్వరూపముచే సర్వ స్వరూపముగ నుండియున్న పరిహృహము నిశ్శేషముగ విడిచిపెట్టబడిన విపరీతప్రత్యయముచే సర్వము బ్రహ్మమే అనెడి ఏకవృత్తిచే జరామరణమోక్ష కామునిచేతను నిత్యము ఉపాసింపదగినది-అని ప్రశ్న ప్రతిపదనములకు తాత్పర్యార్థము

॥౪॥

పరమార్థప్రసా:— నశ్వరమగు దేహదిపదార్థము భూతమనబడును. ప్రాణిని (జీవుని) అనుస రించియుండునది అధిభూత మనబడును. లేక ద్రష్టవ్యశోతవ్యాధికముగానిది యధిభూతమనబడును. “త దేత న్మండలం తపతి య శ్చాస్మి న్మండలే పురుషః” అను శ్రుతిప్రసిద్ధమైన సూర్యమండలమధ్యవర్తియగు కైరాజ పురుషుడు స్వస్వాంశభూతసర్వదేవతల కధిపతి- అధిచైవ మనబడును. ఈ దేహమునం దంతర్యామిగ

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

పురుషు డనబడును. అతడాదిత్యమండలాంతర్గతుడు సర్వప్రాణికరణానుగ్రాహకు డగు పిరణ్యగర్భు డధిదైవ మనబడును. “అధియజ్ఞు డెవడు?” అను ప్రశ్నకు సమాధానమును చెప్పుచుండెను. సర్వయజ్ఞాభిమాని యగు విష్ణువు అనెడి దేవతయే “యజ్ఞో వై విష్ణుః”

నుండిన నేనే అధియజ్ఞ మనబడుదును. అధియజ్ఞ స్వరూపుడనగు నేనే యజ్ఞాదికర్మప్రవర్తకుడను, యజ్ఞాదికర్మల ఫలము నిచ్చువాడను. అట్లుగవో అధ్యాత్మ, అధియజ్ఞముల కేమిభేదము కలదని శంకింపజనదు. అంతర్యామి కనంగత్వాదిగుణములచేతను, తాదాత్మ్యముచేతను జీవజైలక్షణ్యము కలదని “ద్వా సుపద్ధా సయూజా సఖాయా సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే | తయో రస్యః పిషులం స్వా ద్వ త్వైనశ్చ న్నశోఽభిచాకశీతి” (రావణ భాష్యం) తాకికపక్షద్వయదృష్టాంతముచే జీవపరమాత్మ లీశుత్తిచే స్తుతింపబడుచుండిరి. ఎట్లనిన? లోకము నందు శోభనగమనముగల రెండు పక్షులు సమానమైన సంబంధము కలదై, సమానమైన స్ఫురణకలతై సమాన మగు దేహ కారవృక్షము నాశ్రయించియుండును. ఆ రెంటిలో యొకటి స్వాదుతరమైన ఫలము ననుభవించును. మరియొకటి యట్టి ఫలము ననుభవించుక మాచుచుండును. అట్లే సువర్ణస్థానీయమగు తేత్త్రజ్ఞ పరమాత్మలు సమానసంబంధము కలవారలు. ఆ పరమాత్మయే జీవాత్మకు స్వరూపము. (తాదాత్మ్య) పరస్పర మైకాత్మ్యముకనుకనే “సఖాయా” ఎవని కేస్ఫురణహా యితరునకు కూడ యట్టి స్ఫురణమే కలదు. ఒక స్వరూప మైన ప్రకాశకలవారు. అని శుక్తి బోధించుచున్నది. అధియజ్ఞ స్వరూపము, అంత కాలమున స్వరూపప్రాప్తి అను విషయమును ఈ ప్రశ్న ద్వయము బహు శుక్తి సమృతము. ఈవిషయమును తీరిగి వ్యాఖ్యానింప గలడు. అందు ఘోరాంగిరసప్రతిపాదితమైన అధియజ్ఞమును, అంత కాలప్రాప్తిని యుపదేశించుటకు “అధియజ్ఞోఽహం” అని చెప్పుచుండెను.

‘భో దేహభృతాం వర! ఓదేహధానులలో శ్రేష్ఠుడా! ఈదేహమునందు శారీరయాగము ననుసరించి యుండు వా డధియజ్ఞుడు, అంతర్యామికుల పురుషున కంతర్యామిగ నుండి, తత్ప్రవర్తకుడను, తత్ఫల సంపాదకుడను అగు వాడను నేనే యని యర్థము. ఈవిషయము తిప్పణులయందు ‘అధ్యాత్మాదిత్రయాభిజ్ఞో వ్యవహారం కరోతి యః | శారీరం స చ యజ్ఞోఽస్య తం యజ్ఞం పురుషం విదుః ||౧|| సంస్కృతాన్మ స్యయాన్ప్రాసా నేవం సత్పురుషాఽశ్నుతే | తా ఏ వాహుతయః ప్రోక్తా జాతకే భాతవేదసి | అధ్యాత్మాధిభూతాధిదైవములను తెలిసిన వాడై యెవడు వ్యవహారమును చేయునో అట్టివానికిని శారీరయజ్ఞ మనబడును. దానినే యజ్ఞరూపమైన పురుషునిగ తెలిసికొనుచున్నారు. జైశ్వదేవముచే సంస్కృతమైన యన్నమునుండి యే కబలములను అధ్యాత్మాధిభూతాధిదైవములను తెలిసిన పురుషుడు భక్షించినవో ఆ గ్రాసములు జాతరాన్ని యందుంచు ఆహుతులని చెప్పబడుచున్నవి. ‘పిపాసితోఽంభః పిబతి సోమపాన మధ్యాస్య తత్ | యజ్ఞ సోమసద శ్చేష్టా మృతి శ్చావభృథోఽస్య చ ||౩|| దక్షిణతోగూడినవాడై యుదకపానము నొనరించిన యది యీపురుషునకు సోమపానమని చెప్పబడుచున్నది. అట్టి పురుషునిచేష్ట ఉపసదమనియు, మరణము అవభృథమనియు చెప్పబడుచున్నది. శాంకర్యోపనిషత్తునందు గూడ ‘స య దశిషత్తి య త్పిపాసతి యన్న రమతే తా ఆస్య దీక్షాః | అథ య దక్షాతి యన్నిలతి య ద్రమతే యుపసదై కేత్యథ యజ్ఞ సతి యజ్ఞతతి యద్రోధునం చరతి స్తుతశ్చైతేవ త దేత్యథ య త్రహా దాన మార్జవ మహింసా సత్య వచన మితి తా ఆస్య దక్షిణాస్తస్యా వాహుః సోమ్య త్యసోక్షేతి పురుషత్వార్థన మేవాస్య త స్మరణ మేవాభృత స్తత్రైతద్ధోర అంగీరసః కృష్ణాయ దేవకీపుత్రా యోత్యోవాచాపిపాస ఏవ బధూవ సోఽస్త వేలాయామేత త్రోయం ప్రతిపద్యేతాక్షిత మస్యమృత మసి నాశంకీత మసీతి | తత్రోక్షే ఋచా భవతః | అదిత్యోస్య స్య రేతసఉద్వయం తమనస్సరి శోఽతీష్ఠ్యస్త ఉత్తరం”

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

అను శ్రుతివ్యక్తప్రకారము అధియజ్ఞ మనబడును. ఆవిష్ణువును నేనే. దేహధారులలో శ్రేష్ఠుడా! యజ్ఞ మనునది దేహముచే నాచరింపబడి, దేహసమవాయియై దేహాధికరణమై యగును. అట్టి యజ్ఞము ననుసరించి యీ దేహమునందుండు నేనే అధియజ్ఞ మనబడుదును. 140

శ ర స ం బంధ మై న య జ్ఞ ము ను స ం పాదిం చెడియే పురుషుడు తనను యజ్ఞమునుగా తలచునో అట్టివాడు ఆకలిచే కృశించినవాడై భుజించుటకు యిచ్ఛించుచునో, అట్లే దాహముచే పీడితుడై ఉదకమును పానముచేయుటకు యిచ్ఛించుచునో, కనుకనే తృప్తిపాపాజనితములును ననుభవించునో అట్లే యజ్ఞపురుషున కవి దీక్ష యనబడును. ఎందుకనిన? దీక్షయందు ఆశనాపిపాగలచేత్తకేమే అనుభవించుటకును. కాన నది దీక్షయే. యజ్ఞమన్ననో, దీక్షోపసదస్తుతశస్త్రదక్షిణాదులచే సంపాదించుటకును. అందు దీక్ష అనునది వ్రతవిశేషము. ఆయజ్ఞపురుషుడు “ఓం” అని దేనిని భజించునో, అట్లే యేజలమును పానము చేయునో, అట్లే ఆన్న పానాదులచే సుఖము ననుభవించునో ఇవన్నియు ఉపసదము అనబడును. అట్లే ఉపసదములతో కూడినవాడై యజ్ఞ పురుషుడుండును. ఉపసదమునగా యజ్ఞమువలన జనించిన సుఖానుభవము. యజ్ఞ పురుషుడు వినోదకథలచే మందహాసముతోగూడిన ముఖోపక్రమమును చేయునో, అట్లే క్రీడించునో, అట్లే ఋతు కాలమున భార్యానుగమనము చేయునో ఇవన్నియు స్తుతశస్త్రములు. (స్తోత్రములు పదురెండు, శస్త్రములు పదురెండు) అని శ్రుతి బోధించుచున్నది. స్తుతమనగ ఉద్ధాతయను ఋత్విక్కుయొక్క ప్రతీకవాక్య సందర్భము. అట్లే హోతృపాత్యమానఋక్సందర్భము శస్త్రమనంబడును.) ఋక్సామయజుర్మాతృగణము “అథాను స్తుతశస్త్రయో రేవై కాపికం ప్రాతస్సవనం తైస్తుతశస్త్రై రేతి ప్రవర్తతే” అని చెప్పుబడెను. తపస్సు, దానము, అర్చనము, అహింస, సత్యవచనము యవన్నియు దక్షిణలు. యజ్ఞపురుషస్వరూప మిట్టిదిగానో. ఈయజ్ఞపురుషునకు చరమదేహోత్పత్తిని, శ్రుత్యంతరము “సోష్యత్యసోష్ఠ” అనునది బోధించుచున్నది. అట్లే యజ్ఞపురుషునియొక్క ఆదేహాతికృమానంతరము తన్మాత దుఃఖంపగలదు. ప్రసవించుగలదు. అట్లే ప్రసవించెను. అన్నిఉపకృమము మాతృము చూపబడెను. ఈవిషయము పూర్వమునందే చెప్పుబడెను.

‘తస్య జైతస్య హృదయస్య పంచ దేవతాః సుషయస్తథా పంచబ్రహ్మ పురుషస్యో వేద తస్య కులే వీరో జాయతే ప్రతిపద్యతే స్వర్గం లోకం’ ఈశ్రుతియందు గల వీరశబ్దముచే నడిపుజయశీలుడు చెప్పుబడెను. హృదయమనకు ఐదు రంధ్రములు గలవు. ఒక్కొక్క రంధ్రమువద్ద ఒక్కొక్కదేవత కలదు. వానైదుగురుబ్రహ్మపురుషులు. వారిని తెలిసికొను వాని కులమునందు ఆరిషద్వర్గమును జయించు స్వభావముకల పుతుడు జనించును. పంచబ్రహ్మపురుషులను తెలిసికొనినవాడు స్వర్గలోకమును పొందును. అట్లే బృహదారణ్యకమునందు గూడ “తస్మా పుత్రమనుశిష్టం లోక్యమాహుస్తస్యం బ్రహ్మత్వం యజ్ఞస్తస్యం లోకః” తండ్రిచే పశ్చింపబడి కుమారుడు నేను బ్రహ్మను, నేను యజ్ఞము, నేను లోకము అని సమాధానము చెప్పెను. ఇదియే చరమదేహోత్పత్తిమగు యజ్ఞ పురుషునియొక్క పరీక్ష. ఈతీరున పునరుత్పాదనమే యజ్ఞ పురుషునియొక్కజన్మ. అతని దేహపరిత్యాగమే ఆవబృధము. (యజ్ఞాంతస్సానము.) ఈచెప్పుబడిన విషయమును ఘోరాంగిరసుడు దేవకీపుత్రుడగు భగవత్స్వరూపమైన శ్రీకృష్ణునికొరకు చెప్పి తిరిగి ఇట్లుచెప్పు దొడగెను. “ఆయజ్ఞ పురుషుడు రసాదిసకలవిషయేచ్ఛారహితు డాయెను. అనంతరము ప్రాణలయనమయమునందు భగవదుపదిష్టమైన “అక్షితమసి, అచ్యుతమసి, ప్రాణశంసితమసి” అను యజుర్మంత్రోత్ప్రయమును పొందెను. అనగా ఓజీవుడా నీవు “అక్షితం” ఆపరిచ్ఛిన్నము ఆఖండైకరసమైతివి. అట్లే “అచ్యుతం”

గీ॥ అంతకాలే చ మా మేవ స్మరన్ముక్త్యా కలేబరమ్ ।

యః ప్రయాతి స మద్భావం యాతి నాన్త్యత్ర సంశయః ॥

॥౨॥

పదవిభాగము :— అంతకాలే- చ- మా- మేవ- స్మరన్- ముక్త్యా- కలేబరం- యః- ప్రయాతి- స- మద్భావం- యాతి- న- అన్తి- అత్ర- సంశయః ॥౨॥

ప్రతిపదార్థము :— యః=ఎవడు; అంతకాలేచ=మరణకాలమునందు; మామేవ=పరమేశ్వరునే; స్మరన్=స్మరించుచు; కలేబరం=శరీరమును; ముక్త్యా=విడుచి; ప్రయాతి=జెప్పునో; సః=అట్టివాడు; మద్భావం=వైష్ణవతత్త్వమును; యాతి=పొందుచున్నాడు; అత్ర=ఈవిషయమై; సంశయః=సంశయము; నాన్తి=లేదు; ॥౨॥

శాంకరభాష్యము:—

అంతకాల ఇతి । అంతకాలే చ మరణకాలే మా మేవ పరమేశ్వరం విష్ణుం స్మరన్ముక్త్యా పరిత్యజ్య కలేబరం శరీరం యః ప్రయాతి గచ్ఛతి స మద్భావం వైష్ణవం తత్త్వం యాతి నాన్తి న విద్యతే తాస్మిన్నత్రే సంశయో యాతి వా నవేతి ॥ ॥౨॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఎవడు మరణకాలమునందు సర్వవ్యాపకమగు పరమేశ్వరునే స్మరించుచు శరీరమును విడుచి బయలుదేరునో అట్టివాడు పరమేశ్వరతత్త్వమును పొందుచున్నాడు. ఈ విషయమై సంశయము లేదు. తప్పక పరమేశ్వరతత్త్వమును పొందును. ॥౨॥

ఆపొచ్చుకన్యభావముకలవాడవైతివి. అట్లే శ్వాసవాయువుచేతను సూక్ష్మీకృతుడవై లుప్తప్రాణాపానాదులు కలవాడవైతివి. ఇటుల నీవు 'తత్త్వమసి' మహావాక్యసందర్భము అని తెలిసికొనుము. ఈవిషయము నారాయణోపనిషత్తునందు "తవైవం విదుషా యజ్ఞస్యాత్మా యజమాన శృద్ధా పత్ని శరీర మిన్ద్ర మురో వేది గ్రోమాని బర్హి శ్రేష్ఠ శ్చిఖా హృదయం యూపః కామ ఆజ్యం మనుః పశు స్తపోఽగ్ని ర్దమ త్తమయితా దక్షిణా వాగ్ధాతా ప్రాణ ఉద్ధాతా చక్షు రధ్వర్య ర్మనో బ్రహ్మ శ్రోత్ర మగ్ని ద్యావద్భియతే సా దీక్షా యదక్షాతి తద్దవి ర్య త్సిజతి తదస్య సోమసానం య ద్రమతే త మపనదః" ఇట్టి విద్వాంసునియొక్క యజ్ఞమన కాత్మయజమానుడు. శృద్ధయే పత్ని. శరీరమే యిన్ద్రము. మత్స్థలమే వేది. లోమములే బర్హిస్సు. శిఖయే వేదము. హృదయమే యూపము. కామమే ఆజ్యము. మన్యవే (కోపమే) పశువు. తపస్సే అగ్ని. దమమే శమయిత. వాక్యే దక్షిణ. ప్రాణమే హౌత. ఉద్ధాత చక్షుస్సు. మనస్సు అధ్వర్యుడు. శ్రోత్రము బ్రహ్మ. యంతర కన్దులనుధరించునో అంతపర్యంతము దీక్ష. దేనిని భక్షించునో అది హవిస్సు. దేనిని పానముచేయునో అది యితనిశి సోమపానము. దేనితో కీర్తించునో అది యుపనదము. అని స్పష్టముగ జెప్పబడెను. ॥౪॥

—• ౮వ అధ్యాయము ౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు —

మధుసూదనసర్వతీయము :— ఇప్పుడు "ప్రయాణకాలే చ కథం క్షేయోఽసి నియతా తృణైః" ప్రాణప్రయాణకాలమునందు నియతమైన యంతఃకరణకలహించే నెట్లు తెలిసికొనదగుదువు ? అను సప్తమశ్లోకు "అంతకాలే" అను శ్లోకముచే సమాధానమును చెప్పబడుచున్నది.

ధగవంతుడను, వాసుదేవుడను, ఆధియజ్ఞస్వరూపుడను అగు నన్నే సగుణునిగనో, అక్షరపరబ్రహ్మ స్వరూపమును, నిర్గుణునిగనో యెల్లపుడు ధ్యానించుచు (అధ్యాత్మాధికమును మాత్రము స్మరింపరారు) యట్టి స్మగణజన్యసంస్కారపాటచమువలన నిఖిలేంద్రియవ్యగ్రతకల యంత కాలమునందు కూడనన్ను స్మరించుచు శరీరమునం దహంమమాభిమానమును విడచి ప్రాణవియోగ కాలమునం చెవడు బయలు వెడలునో అట్టి యుపాసకుడు సగుణధ్యానతత్పురు డగుచో “అగ్ని జ్యోతి రహ శ్శుక్లః” ఇత్యాదికముచే చెప్పబోవునట్టి సత్ప్రయానమార్గముకంటె నుత్కృష్టమైన దేవయానమార్గముచే హిరణ్యగర్భలోకమునుపొంది యచట హిరణ్య గర్భునితో శ్రవణాదులనుపొంది హిరణ్యగర్భలోకమున భోగముల సమభవించి అట్టి భోగాస్తమున నిర్గుణ బ్రహ్మభావమును పొందుచున్నాడు. అస్త కాలమున నిర్గుణబ్రహ్మ స్మరణమేకలవాడగుచో “క లేబరమును విడిచివెళ్ళును” అని యజ్ఞానిదృష్టిచే చెప్పబడెను. “న తస్య ప్రాణా ఉత్క్రామన్త్యైవ సమవతీయన్తే” అను శ్రుత్యుక్తప్రకారము ప్రాణప్రయాణకాలమున నిర్గుణబ్రహ్మ స్మరణ కలవానికి ప్రాణోత్క్రమణమే లేకపోవుటచే గమనము లేనందున వాడు సాక్షాత్తు నాస్వరూపమునే “బ్రహ్మవిద్యవైవృతభవతి” అను శ్రుత్యుక్తరీతిని పొందును. ఈవిషయమై దేహమే యాత్మయా? దేహవ్యతిరక్తాత్మ కలదా? అదియున్నను పరమేశ్వర భావప్రాప్తి సంభవమా? యని సందేహము లేదు. అనగా అత్య దేహవిరక్తమా కాదా? యనికాని, దేహాతి రిక్తమైనను యాశ్చర్యదనికంటె వేరే! కాదా యనికాని సందేహము లేదు. “ధర్మస్తే సర్వసంశయాః” అత్య జ్ఞానికి సర్వసంశయములు తొలగునని శ్రుతియే బోధించుచున్నది. ఈజ్ఞాకమున “కలేబరం ముక్త్యా యాతి” అని చెప్పటచే నాత్మ దేహముకంటె వేరనియు, “మద్యానం యాతి” అనుటవలన జీవున కీశ్వరాభిన్న త్వము చెప్పబడెను.

॥౨॥

శంకరానందియము:— “సాధిభూతాధిదైవం మాం సాధియజ్ఞంచ యే విదుః । ప్రయాణకాలేఽపి చ మాం తే విదుః” సాధిభూతాధిదైవాధియజ్ఞరూపబ్రహ్మోపాసకులకు అంత కాలమునందుగూడ స్మరణరూపమైన యేబ్రహ్మవేదనము పూర్వమునం దుపకృాంతమో ఆ బ్రహ్మవేదనమునే ఫలసహితముగ విస్తారముగ “అస్తకాలే” అనుదానిచే జెప్పుచుండెను.

“మామేవ స్మరకా” అని యేకవచనము బహువచనమున కుపలక్షణము. ఉపలక్షణమునగ వక్తావ్యాప్తమునం దేకదేశకథనము. అనగా చెప్పిన దింకను కలదని యర్థము. అదేదని? ఎవడధ్యాత్మాధిదైవాధి సత్ప్రయ రహితముగ పూర్వోక్తలక్షణములుకల పరబ్రహ్మమును జరామరణమోక్షముకొఱకు విచ్ఛిత్తిలేని యోగధారణనిష్ఠచే నెల్లపు డనుసంధానము చేయునో అట్టి బ్రహ్మవిత్తు అస్త కాలమునందుగూడ నట్టి యేకవృత్తిచేతనే “బ్రహ్మైవాహం” అని నన్ను స్మరించువాడై, తనకు బ్రహ్మత్వమునే భావించువాడై, అధ్యాత్మాధికమును స్మరింపడు. (అధ్యాత్మాధికమునే స్మరించుచో తిరిగి సంసారహేతునగు “అహం మమేదం” అను వ్యామోహము సంభవించెడిని.) అందువలన సర్వాత్మనా పరబ్రహ్మయగు నన్నే ధ్యానించుచు శరీరమును విడచి బ్రహ్మభావమును అనగా నన్నే పొందుచున్నాడు. ఈవిషయమై సందేహము లేదు. ఏమన! మరణకాలమున పరబ్రహ్మమునే ధ్యానించి శరీరమును విడచు బ్రహ్మవేత్తకు బ్రహ్మభావాపత్తి - పరోక్షముగట వలన కలదా! లేదా! యని యావిషయమై సంశయము నీచేకాని, యితరులచేకాని చేయతగినదికాదు. ఎందువలనని “బ్రహ్మవిద్యవైవృత భవతి” అను శ్రుతిచే యావిషయమే (బ్రహ్మవేత్తకు బ్రహ్మభావాపత్తియే) నిరూఢితము. కాన సందేహింపవలదు. కాన బ్రహ్మవేత్త యగు యతి యెల్లపుడు బ్రహ్మసంధానమునే చేయుచు అంత కాలమునందు తనను బ్రహ్మమునుగ భావనచేయువాడై బ్రహ్మమే యగును. “పున ర్భవ మిచ్ఛియై ర్మనసి సంపద్యమానై ర్నచ్చిత్త స్తేనైష ప్రాణ ఆయాతి । ప్రాణ స్తేజసా యుక్త స్సహ

ప్రేనా యథాసంకల్పితం లోకం నయతి” అను శ్లోకవలన బ్రహ్మవేత్తయు అంతకాలమున బ్రహ్మస్వరూప మై నుండవలయును. దృశ్యస్వరూపమున నుండరాదు. దృశ్యస్వరూపమున నుండినచో భావిశరీరవిషయకస్మృతి సంభవించును. అట్టి స్మృత్యనుసారము ఆయా శరీరప్రాప్తియు నగును.

బ్రహ్మవేత్తకు జ్ఞానాన్ని చే కర్మసమూహము దగ్ధమగుట జేసి శరీరారంభకకర్మయే లేనందున భావిశరీరస్మృతి, అట్టి శరీరప్రాప్తి యెట్లు సంవించు నని శంకింపజనదు. కర్మగతి విచిత్రమగుటవలన తెలిసి కొనుట కిశక్యము. అట్లుగనో నట్టి విచిత్రకర్మానుగతిచే బ్రహ్మనుసంధానముకూడ నిరుద్ధము కాన మృగని శంకింపజనదు. పూర్వమునందు చేయబడిన చిరస్థిరనిత్యనిరంతరాభ్యస్తయోగబలముచే ప్రాణ ప్రయాణకాలమున ప్రాణవేదనను గుర్తెరుగనటుల కర్మయు, కర్మజ్ఞానము యరికట్టబడును. యోగబలము చేతనే యరికట్టబడిన విపరీతభావముకలవాడై బ్రహ్మమునే ధ్యానించును. బ్రహ్మమునే పొందును. కనుకనే “అస్త కాలే చ మామేవ” అని చెప్పబడెను.

ఈశ్లోకమునందు గల చకార ఏవకారములచే బ్రహ్మవేత్త యంతకాలమునందుకూడ విషయాంతరభావ నారహితమై బ్రహ్మత్మనా యుండవలెనని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ నియమించుచుండెను. ఈయర్థమునే మున్ముందు స్పష్టపరుపగలదు. అట్లుగనో “తీర్థే శ్వపచగృహే వా” ఇత్యాది వచనములచే తీర్థ (పుణ్యక్షేత్రము) నందుకాని, శ్వపచగృహమునందుకాని బ్రహ్మవేత్త నివసించినను అతని కాసంబంధ ముండదను వచనము లు గతి యేమి? యని ప్రశ్నింపరాదు. బ్రహ్మవేత్తకు పుణ్యా పుణ్యక్షేత్రాత్మీకనివాసవిచారము చేయదగినది కాదు. బ్రహ్మవేత్తకు బ్రహ్మజ్ఞానముచేతనే విముక్తి సంభవించును. క్షేత్రనివాసముచే కాదని తెలిసి కొనుటయే గతి. పుణ్యక్షేత్రమునందుకూడ నిష్ఠారాహిత్యముచేతనే విస్మృతిని పొంది యంతకాలమునందు జడభరతుడు మృగ మయ్యెను. కాన బ్రహ్మవేత్త యగు యతి పూర్వమునందు, అంతకాలమునందు బ్రహ్మ స్మృత్యోదనే నుండవలయును.

॥౭॥

భాష్య త్కర్తృ దీ పి క :— “ప్రయాణకాలే చ” అను దానిచే చేయబడిన సప్తమప్రశ్నకు “అస్త కాలే” అను శ్లోకముచే సమాధానమును చెప్పుచుండెను.

ప్రాణోత్క్రమణకాలమునందుకూడ సర్వవ్యాపకమగు పరమేశ్వరునే స్మరించువాడై శరీరమును విడిచి యెవడు శరీరమునుండి బయలుదేడఁగనో అట్టివాడు “మద్భావం” వైష్ణవతత్త్వమును (నిర్గుణవగ బ్రహ్మమును) పొందుచున్నాడు. సగుణబ్రహ్మమును చింతన చేయువా డగుచో బ్రహ్మ (హిరణ్యగర్భ) లోకప్రాప్తి ద్వారమున క్రొమముగ వైష్ణవతత్త్వమును పొందును. నిర్గుణబ్రహ్మజ్ఞానము కలవాడగుచో సర్వస్కాలముననే ముక్తుడగును. (వైష్ణవతత్త్వమును) పొందును. ఇచట “మామేవ” అను విశేషణమువలన ఆధ్యాత్మాదివిశిష్టముగ స్మరణ కాదని స్పష్టపరుపబడెను. అట్లుగనో చిత్తవిక్షేపమువలన పృథాననిర్గుణబ్రహ్మ స్మరణము సంభవము కాకపోయెడిది. నిర్గుణబ్రహ్మవేత్తపక్షమున “న తస్య ప్రాణా ఉత్క్రామన్తస్త్వైత్రివ నమవతీయన్తే” అను శ్లోకమువలన ప్రాణోత్క్రమణమే సంభవించినందున “కలేబరం ముక్త్యా” అని లోక (అజ్ఞాని) దృష్ట్యాభిప్రాయముచే చెప్పబడెను. నాస్వరూపమును పొందుదురా? పొందరా? అను మఱియేమి లేదు. పరమేశ్వరస్వరూపమును బ్రహ్మవేత్త పొందు ననుటయందు “స ఏతా న్బ్రహ్మ గమయ త్యేష దేవపథో బ్రహ్మపథో ఏతేన ప్రతిపద్యమానా ఇమం మానవ మావర్తం నావర్తన్తే” (అమానవపురు షుడు యీసగుణోపాసకులను హిరణ్యగర్భలోకమును పొందించును. ఇదియే దేవయానము. ఇదియే బ్రహ్మ పథము. ఈ మార్గముచే బ్రహ్మలోకమును పొందినవారు యీమానవకల్పమును తిరిగి పొందరు. ఇచట “ఇమం” అను విశేషణముచే యీకల్పమునందు పునరావృత్తి లేదని చెప్పుటవలన కల్పాంతరమున పునరా

గీ॥ యం యం వాఽపి స్మరన్భావం త్యజ త్యస్తే కలేబరమ్ ।

తం త మేవైతి కాస్తేయ! సదా తద్భావభావితః ॥

॥౬॥

ప ద వి భా గ ము :— యం-యం-వా-అపి-స్మరత్-భావం-త్యజతి-అస్తే-కలేబరం-తం-తం-ఏవ-ఏతి-కాస్తేయ-సదా-తద్భావభావితః ॥౬॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ము :— యంయం=ఏయే; భావం=దేవతావిశేషమును; అస్తే=మరణకాలమునందు; స్మరత్=స్మరించుచు; కలేబరం=శరీరమును; త్యజతి=విడచునో; హేకాస్తేయ=ఓకుంతీపుత్రుడవగుయజ్ఞనా!; సదా=ఎల్లపుడు; తద్భావభావితః; తత్=ఆదేవతావిశేషమునందే; భావ=భావన; (వాసన) భావితః=యేపురుషునిచేసంపాదితమొట్టిపురుషుడు; తంతమేవ=ఆయాదేవతావిశేషమునే; ఏతి=పొందుచున్నాడు; ॥౬॥

వృత్తి కలదని శంకింపజనదు. పంచాగ్నివిద్యోవాసకులవిషయమై “ఇమం” అను విశేషణమువలన పాప్తమైన కల్పాంతర పునరావృత్తికాని, సగుణబ్రహ్మోపాసకులకు కాదు. సగుణబ్రహ్మోపాసకులన్నచో హిరణ్యగర్భలోకమును పొంది హిరణ్యగర్భునివలన శ్రవణాదుల నొనరించి హిరణ్యగర్భునితో వైష్ణవతత్త్వమును (పరమేశ్వరరూపమును) పొందుదురు. అనియే యాశయము) “బ్రహ్మవి వాప్నోతి పరమ్। బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవ భవతి” ఇత్యాది శ్లోకులు ప్రమాణము.

కొందరు “నాస్త్వత్రి సంశయః” అను వాక్యమునకు— ఆత్మ దేహవ్యతిరిక్తమా? కాదా! దేహవ్యతిరిక్తమైనను యీశ్వరునికంటె భిన్నమా! ఆభిన్నమా! అను సందేహము లేదు. ఎందువలనన “భిద్యస్తే సర్వ సంశయాః” అను శ్రుతి సర్వసంశయములు తొలగునని బోధించుటవలన యని యర్థమును చెప్పచుండిరి. మరియు “కలేబరం ముక్త్యా ప్రయాతి” అని చెప్పటవలన దేహభిన్న మాత్మ యనియు, “మద్భావంయాతి” అని చెప్పటవలన నీశ్వరాభిన్నత్వము జీవునకు చెప్పబడెను. అని చెప్పచుండిరి.

ఇచట చెప్పదగినవిషయ మొకటికలను, “ప్రయాణకాలే చ కథం జ్ఞేయోఽసి నియతాత్మభిః” (నియతాత్మలు కలవారిచే పాణిప్రయాణకాలమున నీవెట్లు తెలిసికొనదగినవాడవు) అని యర్థముని సౌఖ్యం. ఈసౌఖ్యం చేయువానికి దేహవ్యతిరిక్తమైనదే యాత్మ యని నిశ్చయమే యుండును. అట్టి వానికి ప్రతిపదన మిచ్చు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ దేహాతిరిక్తమగు నాత్మ కలదా? లేదా? యను సంశయనిరాకరణమునిమిత్తము “నాస్త్వత్రి సంశయః” అని చెప్పెననుట ఆకాండమునందు (అసమయమునందు) తాండవము చేయుటే యగును. మరియు ఆత్మ దేహాదులకంటె భిన్నమని, యదివరలోనే యనేకసార్లు చెప్పటవలన ఆత్మ దేహాతిరిక్తమా? కాదా? యను సంశయమే సంభవింపనందున అట్టి సంశయమును తొలగించుచుండె నని చెప్పట యప్రసక్తప్రతిషేధ మగును. మరియు యుక్తులచే నిరూపితమైన యర్థమువిషయమై తిరిగి జనించిన సంశయము యొక్క నివృత్తి అర్థికార్థముచే సంభవింపదు. ॥౭॥

— ౮ వ అధ్యాయము ౬ వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము :— మరణకాలమున భగవంతుని ధ్యానించువానికి భగవద్వృత్తినియతమైన దని చెప్పటకు, యేదో మరియొకదానిని కాలమునందు ధ్యానించుచు దేహమును విడుచు వానికి దాని ప్రీతి యవశ్యము సంభవించునని “యం యం వాఽపి” అను శ్లోకముచే జెప్పచుండిన.

కేవలము నన్నే స్మరించుచు నాస్వరూపమునే పొందునను నియమము లేదు. మరేమనిన? ఏయే దేవతా విశేషమునుగాని (చ కారవశమున) మరియొకటియగు యేదో యొకదానినైన పాణివియోగ కాలమున స్మరిం

శాంకరభాష్యమే:—

న మద్విషయ ఏవాయం నియమః కిం తర్హి— యం యం వాఽపి యం యం భావం దేవతావిశేషం స్మరం శ్చింతయం స్త్యజతి పరిత్యజత్యంతే ప్రాణవియోగకాలే కలేబరం తం త మేవ స్మృతం భావమేవైతి నాన్యం కౌంతేయ సదా సర్వదా తద్భావభావిత స్తస్మి న్భావ స్తద్భావ స్స భావితః స్మర్యమాణతయాఽభ్యస్తో యేన స తద్భావభావిత స్సన్ || ॥౬॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

అంతకాలమున భగవంతుని ధ్యానించువానికి భగవత్ప్రాప్తి సంభవించునని చెప్పి యుంటివి. ఈనియమము ఒకనావిషయమే కాదు. మరేమనిన? మరణకాలమున యేదేవ తావిశేషమును స్మరించుచు శరీరమును విడచునో ఓయర్జునా! యెల్లపు డేదేవతావిషయక భావనయే పురుషునిచే సంపాదించబడునో అనగా స్మర్యమాణముగ యేదేవతావిశేషమభ్య స్తమో ఆపురుషు డాయాదేవతావిశేషమునే పొందుచున్నాడు. ||౬॥

చుచు కలేబరమును యెవడు విడచునో వాడు ఆస్మర్యమాణభావమునే పొందును. మరియొకదానిని పొందడు. “హేకాన్తేయ” అని సంబోధనచే మేనత్తకొమరుడగుటచేనైనన్నే హతిశయమును నూచించుచుం డెను. శ్చికనుకనే యవశ్యానుగ్రాహ్యత్వము, అవశ్యానుగ్రాహ్యమగుకనుకనే ప్రతారణ శంకాశూన్యత్వము నూచింపబడెను. అంతకాలమున స్మరణోద్యమము సంభవింపకున్నను పూర్వాభ్యాసజనితవాసనయే స్మృతి హేతువని చెప్పుచుండెను. ఎల్లపుడు తద్భావభావితుడై అనగా దేవతావిశేషమునందు భావన (వాసన) తద్భావ మనబడును. అట్టి వాసన యెవనిచే భావితమో (సంపాదితమో) వాడు తద్భావభావితు డనబడును. దేవ తావిశేషచింతనచే వాసితచిత్తముకలవాడై యా యా దేవతావిశేషమును పొందును. ||౭॥

శంకరానందీయము:— “పుణ్యేన పుణ్యం లోకం” అను న్యాయముచే దేవతల నారాధించు వారలకు, విష్ణువునారాధించువారలకు, శివునియారాధించువారలకు ఆరాధన మాత్రముచేతనే ఆయా దేవతా స్వరూపత్వ మెట్లు సిద్ధించుచున్నదో అట్లే బ్రహ్మవేత్తకుకూడ నిరంతరశ్రవణాదులచేతనే బ్రహ్మభావాపత్తి సిద్ధించుచుండ యంతకాలమున ప్రాణనేదన ప్రచురమైయుండ యట్టికాలమున “మామేవ” అని నియమముగ బ్రహ్మవేత్తకు సిద్ధాన మవశ్యకర్తవ్యమని యీ నిర్బంధనమెందుల కనిశంకిం పజనదు. విష్ణాదిభక్తులకుకూడ నిత్యము, అంతకాలమునందున్న విష్ణాదిధ్యానమునే చేయువారలకే విష్ణాది స్వరూపాపత్తి ప్రాప్తించును. ఇతరకాలములయందు నియమముగ విష్ణాదులను భజించువారలకు విష్ణాదిలోక ప్రాప్తియే. ఈనియమము బ్రహ్మవేత్తకేకాదు, సర్వసాధారణము. అని “యం యం వాఽపి” అను శ్లోక ముచే చెప్పుచుండెను.

భక్తుడు కాని, అన్యుడు కాని “తద్భావభావితః” శివాదులయొక్క కాని, ఆభీష్టవస్తువుయొక్క కాని, శత్రువుయొక్క కాని, యితరునియొక్క కాని స్వరూపము “భావితః” భక్తిచేకాని, పీడిచేకాని, మోహముచే కాని, ద్వేషముచేకాని, భయముచేకాని యెల్లపుడు బుద్ధివిషయముగ నెవనిచే చేయబడునో యట్టివాడు తద్భావభావితుడనబడును. ఎల్లపుడు తత్స్వరూపమునే భావనచేయువాడై అంతకాలమునందే యేభావనమును శివుని కాని, విష్ణువుని కాని, యితరమైన పీరియమైనదానిని కాని పూర్వసంస్కారముచే స్మరించువాడైశరీర మును యెవడు విడచునో వాడు తనచే చింతితస్వరూపమునే పూర్వకాశీనోత్తరకాశీన ధ్యానశక్తి మహిమచే

గీ॥ తస్మా త్సర్వేషు కాలేషు మా మనుస్మర యుధ్యచ ।
మయ్యర్పితమనోబుద్ధి ర్మా మే వైష్య స్యసంశయః ॥

॥౭౪॥

ప ద వి భా గ ము :— తస్మాత్- సర్వేషు- కాలేషు- మా- మనుస్మర- యుధ్య- చ-
మయి- అర్పితమనోబుద్ధిః- మాం- ఏవ- ఏష్యసి- ఆసంశయః ॥౭౪॥

ప్రతిపదార్థము :— తస్మాత్=దేహంతరస్థాప్తియందన్త్యస్మరణహేతువగుటవలన; సర్వే
షు కాలేషు=సర్వ కాలములయందు; మాం=నన్ను; అనుస్మర=స్మరింపుము; యుధ్యచ=స్మధర్మమగు యుధ్యమును
చేయుము; మయి=నాయందు; అర్పితమనోబుద్ధిః; అర్పిత=ఉంచబడిన; మనోబుద్ధిః=మనోబుద్ధులు కలవాడై;
మామేవ=నన్నే; ఏష్యసి=పొందగలవు; ఆసంశయః=సంశయములేదు; ॥౭౪॥

శాంకరభాష్యము:—

యస్మా దేవ మంత్రా భావనా దేహంతరప్రాప్తౌ కారణమ్— తస్మా త్సర్వేషు కాలేషు
మా మనుస్మర యథాశాస్త్రం యుధ్య చ యుద్ధం చ స్మధర్మం కురు మయి వాసుదేవేవైర్పితే
మనోబుద్ధి యస్య తవ స త్వం మయ్యర్పితమనోబుద్ధి స్స న్మా మేవ యథాస్మృత మేష్య స్వా
గమిష్య స్యసంశయో న సంశయోఽత్ర విద్యతే ॥

॥౭౫॥

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

ఇట్టి యన్త్యభావన దేహంతరస్థాప్తియందు హేతువగుటవలన సర్వకాలములయందు
శాస్త్రమునందు చెప్పిన రీతి నతిక్రమింపక శాస్త్రోక్తవిధి ననుసరించి నన్ను స్మరింపుము.
స్మధర్మమగు యుధ్యమును చేయుము. వాసుదేవుని యందర్పితమైన మనోబుద్ధులు కల
చ్యేయస్వరూపమునే పొందుచున్నాడు. కేవలారాధనమాత్రపుణ్యకర్మచే యా యా స్వరూపమును
పొందడు. బ్రాహ్మణు డిందుర్నికుర్చు యాగమొనరించి యింద్రోత్తమును పొందడు. అట్లే శ్రావణమాత్ర
ముచే బ్రాహ్మవిత్తు బ్రాహ్మభావమును పొందడు. ఈవిషయమునే “నాయ మాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో న
మేధయా న బహునా శ్రుతేన” అను శ్రుతియు బోధించుచున్నది. మరేమనిన! యెల్లప్పుడు “తద్భావ
భావితః” (తస్య బ్రాహ్మణః భావః స్వరూపం యేన భావితః స తద్భావ భావితః) అని విగ్రహము. యేన
నిచే బ్రాహ్మస్వరూపము స్వాత్మచే యనుభవమొనరించబడెనో యట్టివాడు తద్భావభావితుడనబడును.
లేక, బ్రాహ్మస్వరూపు యేవనిచే భావితమో అనగా నిత్యనిరంతరసమాధిస్థుడే సంభావితసమ్యక్జ్ఞానముచే నెవ
నిచే పొందించబడెనో యట్టివాడు తద్భావభావితుడనబడును. అట్టివాడే బ్రాహ్మభావమును పొందుచున్నాడు.
ఈవిషయమునే “యమే వైష్యపుణులే తేన లభ్యః” అను శ్రుతియు బోధించుచున్నది. కాన నిత్యనిరంతర
ధ్యానముచేతనే ధ్యాతకు భ్రమరకీటన్యాయముచే ధ్యేయస్వరూపాపత్తి లభించును. కాన బ్రాహ్మజేతలగు
చిదేహముక్తిని కొరు యతీశ్వరులకు (పరమహంస పరివ్రాజకులకు) బ్రాహ్మమే యనుసంధానమొనరింపతగినది.
నిన్నడును బాహ్యమును సంధేయముకాదని సిద్ధమగుచున్నది. ॥౭౫॥

—• ౮వ అధ్యాయము ౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మ ధు న్మా ద న స ర స్వ తీ య ము:— మరణకాలమున పరవశుడైనవానికి దేహంతరస్థాప్తియందు
కారణము పూర్వస్మరణసంజనితమైన యంత్యమగు భావనయే. కాన నావిషయకమైన యంత్యభావన
యొక్క పుట్టుటకొరకు సర్వకాలములయందు మరణకాలమునకు పూర్వమునందే యాదరముచే నగుణుడగు

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

వాడవై నన్నే పొందగలవు. ఈవిషయమై సంశయ మెంతమాత్రము లేదు. ఈశ్లోకమున భగవదనుసంధానము చేయదగినదని చెప్పి స్వధర్మమగు యుద్ధమును చేయు మని చెప్పట వలన కర్మజ్ఞానసముచ్చయము భగవదభిప్రేతమే యని శంకింపజనదు. మనోబుద్ధిగోచరమైన నిఖలవిషయజాతము బ్రహ్మమే యని భావన చేయుచు “యుద్ధస్య” యుద్ధము చేయుము అని చెప్పి శ్రీకృష్ణపరమాత్మచే బ్రహ్మాతిరిక్తమైన క్రియాదికలాపమున కభావమును చెప్పుటవలన నిచట కర్మజ్ఞానసముచ్చయము వివక్షితము కాదు. అనియే యర్థము. ||2||

నీశ్వరుని స్మరించుము. అంతఃకరణపరిశుద్ధి లేమింజేసి యెల్లపుడు స్మరించుట కశక్తుడవగుచో అంతఃకరణపరిశుద్ధికోఱకు స్వధర్మమగు యుద్ధాదికమును చేయుము. ఇట్లు నిత్యమైమిత్తిక కర్మానుష్ఠానముచే పాపము క్షీణించు భగవంతుడను, వానుదేవుడను అగు నాయం దర్శింపబడిన మనోబుద్ధులు కలవాడవై యెల్లపుడు మచ్చిం తనపరుడవై నన్నే పొందగలవు. ఈవిషయమై సందేహములేదు. ఈసగుణబ్రహ్మచింతనము సగుణబ్రహ్మా పానుల కంత్యభావనాసాక్షేత్రవలన ఉపానులకు చెప్పబడెను. నిర్గుణబ్రహ్మజ్ఞానుల కన్న నో జ్ఞానసముకాల మునందే అజ్ఞాననివృత్తిరూపమైన ముక్తి సిద్ధమగుటవలన వారల కంత్యభావనాపక్షే లేదు. ||2||

శంకరానందీయము:— బ్రహ్మవేత్తలగు యతులకు ధ్యానమున కవశ్యకర్తవ్యత్వసిద్ధికోఱకు చెప్పి: యర్థమునే యర్థమని విషయముగ జేసుకొని “తస్మాత్” అను శ్లోకముచే తిరిగి దృఢపరచు చుండెను.

చరమకాలీనదృశ్యభావన యవిద్యామాలక మగుటచే శరీరారంభహేతువు. కాన నీవు సర్వకాల ములయందు ఆహారవిహార శయ్యాసనాదులయందు, సర్వావస్థలయందు సర్వాత్మకమగు బ్రహ్మమునందే యర్పించబడిన మనోబుద్ధులు కలవాడవై (ఇచట “యయి” అనునది విషయస్వప్తి.) బుద్ధియనగ అహంవృత్తి, ఇదంవృత్తి, మనస్సు వాటికి విషయముగ నన్నే చేసుకొని నాస్వరూపముగ స్థాపితమైన మనోబుద్ధులు కలవాడవై అహమర్థము ఇదమర్థము అగు నన్ను స్మరించుము. యేవృత్తిచేనన్ను స్మరించునో అనగా విషయముగ చేసుకొనునో దాని ననుసరించియే అనుగతమైన సజాతీయవృత్తిచే నన్నుసంధానము చేయుము. మధ్యమధ్య భిన్నవృత్త్యనుసంధానము చేయకుము. అట్లగుచో బ్రహ్మవాసన నశింపదు. బ్రహ్మవాస నేలేనిచో సంసారము నివర్తింపదు. అందువలన పుంఖానుపుంఖముగ యవిచ్చిన్నసదృశ్యతచే “సర్వ మిద మహం చ బ్రహ్మైవ” అని యెల్లపుడు నన్నుసంధానముచేయుము. ఇట్లు యెల్లపు డనుసంధాన మొనరించిన వాడవగుచో పరబ్రహ్మము నే పొందగలవు. పూర్వానందైకరసస్వరూ పముతో నవసానరూపమగు బ్రహ్మభావమును పొందగలవు. తిరిగి శరీరమును పొందవు. నాకట్టి బ్రహ్మ భావము పొందెనునా? పొందెనా? యని సంశయ మివిషయమై చేయవలదు. నావాక్యమును నమ్ముము. విజాతీయప్రత్యయరహితముగ సర్వదా “సర్వం బ్రహ్మైవ” అని చెలుసుకొను నాకు జీవితసిద్ధి యెట్లను శంకను తొలగించుటకు “యుద్ధచ” అని చెప్పవలెను.

నీవు క్షత్రియుడవు కదా. క్షత్రియజీవసాధనమగు యుద్ధమునుకూడ చేయుము. బ్రహ్మనుసంధానము, యుద్ధక్రియ ప్రత్యయభేదముచేతను, సాధనభేదముచేతను, స్థితిభేదముచేతను పరస్పరవిరుద్ధము లగుటవలన బ్రహ్మనుసంధాన యుద్ధక్రియలకు యేక కాలమునందు యేకపురుషునకేయత్వము సంభవింపనందున యారెం టిని యొక్కసారి చేయుటకు యెట్లు శక్యమగును. అని శంకింపజనదు. “బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మహవిః” అని పూర్వోక్తరీతిచే కర్మ, కరణము, కార్యం, “భోక్త, భోజ్యము, భోజనము సర్వము బ్రహ్మమే” అని సర్వత్ర బ్రహ్మదృష్టిచే శరీరస్థితిమాత్రప్రయోజక మగు కర్మ చేయదగును. అతిరిక్తకర్మ చేయరాదు! విద్వాంసుడు కూడ నతిరిక్తకర్మము చేయుచో అతిప్రవృత్తిచే వాసనావృద్ధియగును. వాసనావృద్ధిచే తిరిగి జన్మమరణాది సంసారము పొందెను. అందువలన బ్రహ్మవేత్తకు సర్వదా అంతకాలమునందు కూడ బ్రహ్మనుసంధా నమే చేయతగినది. ||2||

భాష్యే త్న దీ పిక:— ఎల్లపు డభ్యస్తమైన భావన ప్రాణప్రాయాణకాలమునందు గూడ నుద్బుద్ధమై స్వవిషయమును పొందించునదై యగుచున్నది. అందువలన సర్వకాలములయందు ఆదరముతోడ నైరస్తర్యముగ నన్ను సగుణముగ కాని, నిర్గుణముగ కాని శాస్త్రదృష్టి నతిక్రమింపకుండగ స్మరింపుము. త్నతీయధర్మమగు యుద్ధమును చేయుము. “న చలతి నిజవర్ణధర్మతో య స్సమమతి రాత్మసుహృ ద్విపక్ష పక్షే । న హరతి న చ హన్తి కించి దుచ్చై స్సితమనసం త మవేహి విష్ణుభక్తమ్” అని విష్ణుపురాణమున తన వర్ణధర్మమునుండి చలంపకుండుట విష్ణుభక్తలక్షణముగ జెప్పబడెను. శ్రీకృష్ణపరమాత్మచేగూడ “యుధ్యచ” (యుద్ధము చేయుము.) అని చెప్పబడెను. ఈ చెప్పటచే యుపాసనకు కర్మకు సముచ్చయము చెప్పబడెను. నాయందర్శితమైన మనోబుద్ధులుకల నీవు నన్నుగూర్చియే రాగలవు. ఈవిషయమై సందేహములేదు. ||2||

ప ర మార్థ పః—

ఓశ్రీకృష్ణ! మరణకాలమునందు వివశుడైనవానకి స్మరణప్రయత్న మెట్లు సంభవించును? అను శంకను “తస్మాత్” అను శ్లోకముచే తొలగించుచుండును.

నిరస్తరము తద్భావముచే (స్మరణరూపపదార్థముచే) వానితమైన చిత్తము కలవాడవగుటవలన సుఖదుఃఖ భోగ సమయములందు యెల్లపుడు నన్ను స్మరింపుము. (స్మరణరూపానుభవ జేయుము) అట్టినిరంతరానుసంధాన సంస్కారముచే మరణకాలమునందు కూడ స్వయముగనే స్మరింపజేయుచుండును. చిత్తశుద్ధిలేనిదే స్మరణము సంభవింపదు. కాన యుద్ధరూప మగు స్వధర్మాచరణమును చేయుము. ఇట్లే మరణకాలమునందుకూడ నాయం దర్శిత మనోబుద్ధులు కలవాడవైన నిశ్చయముగ నన్నే పొందగలవు. దేహాంతకాలమునందు మదాకారసంకల్పము (నిశ్చయముగ) నాయందే సంభవించును. ఇట్లు చేయుచో భక్తపక్షపాతిని యగు నన్నే పొందగలవు. ఇచట “మామేవ” అను ఏవకారమున యితరులను పొందవని యర్థము. కాన నేనే అంతర్యామిస్వరూపమున నుండి స్మరణయందు ప్రవర్తింపజేయుదును. మరియు దేహావసానదుఃఖమును విస్మరింపజేసి నాయభిముఖముగ నాకర్షించెదను. అని యర్థము. ఈవిషయమే “స్మర్యాత్మాప్యశ్చ సారం నయతి కనకతాం చాన్తికం చుంబికాశ్మా నూతేఽగ్నిం నూర్యకాన్తో ద్రవతి తదపర శ్చంద్రసూర్యాభిముఖ్యాత్ । హస్త్యన్నం సంన్నిధానా ద్విష మతిగహనో హ్యస్తి వస్తుప్రభావో జీవానాం ముక్తి రేవం భవతి భగవతః కిం పున రాభవనాతః” స్మర్యాశ్చ (పరశువేది) తనను తాకిన యినుమును సువర్ణముగ జేయును. చుంబికాశ్మ (సూదంటురాయి) యనుము నాకర్షించును. నూర్యకాంతమణి నూర్యున కభిముఖముగ నుంచిన నగ్నిని పుట్టించును. చంద్రకాంతమణి చంద్రుని యాభిముఖ్యమువలన ద్రవించును. విషము తన సన్నిధానమాత్రముచేతనే యన్నమును తిననవానిని నశింప జేయును. వస్తుప్రభావ మెట్లున్నదో తెలిసికొనుటకు శక్యముకాదు. ఇట్లే జీవులకు భగవంతుని భావన చేయుటవలన ముక్తి సంభవించుచున్నది. అని బోధించుచున్నది. ||2||

నీ ల కం థీ య మః— అంతకాలమున నన్ను జేర్చుటకై సర్వకాలములయందు నన్ను స్మరించుము. ఇట “యుధ్యచ” అని చ కారమువలన కర్మకు, ఉపాసనకు సముచ్చయము మూచింపబడుచున్నది. ఒకేయథి కారి జ్ఞానకర్మ సముచ్చయము నంగీకరించి యట్లాచరింపజూచుచో జ్ఞానయోగమున యకర్తృత్వప్రత్యయము, కర్మయోగమున కర్తృత్వప్రత్యయము యావశ్యకములుగాన నవి పరస్పరవిరుద్ధములై పరస్పరప్రతిబంధము లగును. కాన జ్ఞానకర్మ సముచ్చయము పాసగదు. పైవిధముగ గాక కర్మ, ఉపాసనతకు సముచ్చయము నంగీకరించి, యొకే యధికారి యాచరించినచో కర్తృత్వప్రత్యయ మారంటికి యావశ్యకమేగాన యట్టి విరోధము ప్రాప్తింపనేరదు. (శిష్టము గతార్థము.) • ||2||

గీ॥ అభ్యాసయోగయుక్తేన చేతసా నాన్యగామినా ।

పరమం పురుషం దివ్యం యాతి పార్థానుచింతయన్ ॥

॥౮॥

ప ద వి భా గ ముః— అభ్యాసయోగయుక్తేన- చేతసా- నాన్యగామినా- పరమం- పురుషం-
దివ్యం- యాతి- పార్థ!—అనుచింతయన్ ॥

॥౮॥

ప్రతిపదార్థముః— హేపార్థ! = ఓయిర్జనునా; నాన్యగామినా = విషయాంతరమునందు ప్రవేశించు
స్వభావము లేనట్టి; అభ్యాసయోగయుక్తేన = విజాతీయప్రత్యయశూన్యమైన యేకవస్తువిషయకతుల్యప్రత్యయావృత్తి
రూపముగ యోగముతో కూడిన; చేతసా = చిత్తముచే; అనుచింతయన్ = శాస్త్రచార్యోపదేశము ననుసరించి
చింతించువాడు; దివ్యం = సూర్యమండలమందుండిన, పరమం = నిరతిశయమైన, పురుషం = పురుషుని, యాతి =
పొందుచున్నాడు. ॥౮॥

శాంకరభాష్యముః—

కించ— అభ్యాసయోగయుక్తేన మయి చిత్తసమర్పణవిషయభూత ఏకస్థిం స్తుల్య
ప్రత్యయావృత్తిలక్షణో విలక్షణప్రత్యయానంతరితోఽభ్యాస సృచాభ్యాసో యోగ స్తేన
యుక్తం తత్త్వేన వ్యాపృతం యోగిన శ్చేత సేన చేతసా నాన్యగామినా నాన్యత్ర విషయాం

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధినిః—

పూర్వశ్లోకమునందు చెప్పబడిన యర్థము ననుష్ఠానముజేయువాడు అంతకాలమున
భగవంతునే పొందునని “కించ” అనుచుచే చెప్పబడెను. చిత్తసమర్పణమునకు విషయభూతుడ
నగు నా యం దే విజాతీయప్రత్యయశూన్యమైన సజాతీయప్రత్యయముల యావృత్తిరూపముగ

— ౮ అధ్యాయము ౮వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు —

మ ఘ నూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— ఇట్లు యర్జునునిచే చేయబడిన యేడుప్రశ్నలకు సమాధా
నమును చెప్పి ప్రాణప్రయాణకాలమున భగవదనుస్మరణమునకు భగవత్ప్రాప్తిరూపఫలమును వివరించుటకు
“అభ్యాసయోగయుక్తేన” అను శ్లోకమును ప్రారంభించెను.

అభ్యాసమనగ విజాతీయప్రత్యయము మధ్య మధ్య లేకుండగ నాయంచే సజాతీయప్రత్యయప్రవాహము.
ఈ యభ్యాసము పూర్వమున పక్షాభ్యాసమున వ్యాఖ్యానింపబడెను. అభ్యాస మనెడి యోగము
(సమాధి) తో కూడినట్టియు, అనగా నట్టి సమాధి యంచే వ్యాపృతమైనట్టియు, ఆత్మాకారవృత్తుల
కంటె యితరముగ వృత్తులతో శూన్యమైనట్టియు, అభ్యాసపాటవముచే విషయాంతరమునందు నిరోధప్రయ
త్నము లేకున్నను ప్రవేశించు స్వభావము లేనట్టి మనస్సుచే నిరతిశయము, పూర్ణము, ద్యోతనాత్మకమునగు
యాదిత్యుని యంచుండిన “యశ్చాసా వాదిత్యే” అను శ్రుతిబోధితమైన బ్రహ్మమును ఓయిర్జను! శాస్త్రా
చార్యోపదేశము ననుసరించి ధ్యానించువాడు బొందును. ॥౮॥

శంకరానందీయముః— ఆత్మజ్ఞానముచే దగ్ధమైన నిఖిలకర్మలకల బ్రహ్మచేత్రకు కర్మయే
లేమింటేసి భావిశరీరస్మృతి, ఆట్టి శరీరప్రాప్తి యెట్లు సంభవించు ననెదవా? కర్మగతి విచిత్రమగుటవలన బ్రహ్మ
తత్త్వము తెలిసికొనుటకు శక్యము కానిది. మరియు ఆట్టి కర్మగతిచే బ్రహ్మనుసంధానము కూడ నిరుద్ధము

శాంకరభాష్యమ్:—

తరే గంతుం శీల మస్మేతి నాన్యగామి తేన నాన్యగామినా పరమం నిరతిశయం పురుషం దివ్యం దివి సూర్యమండలే భవం యాతి గచ్ఛతి హేపార్థ! అనుచింతయ న్నాస్త్రాచార్యోపదేశ మను ధ్యాయ నిన్నిత్యేతత్ ||

||౮||

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

యథ్యాసముతోగూడిన, విషయాంతరమునందు ప్రవేశింపని చిత్తముచే శాస్త్రాచార్యోపదేశము ననుసరించి సూర్యమండలమధ్యవర్తి యగు నిరతిశయపురుషుని ధ్యానించుచు యాపురుషునే పొందును.

||౮||

కావలసివచ్చును. అని శకింపజనదు. మధ్యపాయి మధ్యరసయోగముచే ప్రార్థకృతమైన బాహ్యమైనదానిని దేనినితలవక మధ్యరసయోగముచే ప్రాప్తమైన కార్యమునే యెట్లు చేయునో, అట్లే ప్రాప్తమైన అభ్యాస యోగబలముచే యోగి బ్రహ్మస్వరూపమునందు లీనమైన యంతఃకరణకలవాడగుటచే స్వయముగ ప్రాణజేద నను స్మరింపనటుల కర్మను, కర్మ కార్యమును తలవడు. అభ్యాసయోగబలముచే బ్రహ్మమునే ధ్యానించును. బ్రహ్మమునే పొందునను యాశయుముతో “అభ్యాస యోగయుక్తేన” అని చెప్పుచుండెను.

“అభ్యాసయోగయుక్తేన” తీవ్రహృత్కేచితను, అతివైరాగ్యముచేతను బ్రహ్మైక్యపరముగ చిరకాలము నిత్యనిరంతరము క్రియమాణమైన విజాతీయప్రత్యయనంతరిత సార్వకాలికసజాతీయ ప్రత్యయావృత్తియే యభ్యాసము (సమాధి) అని యనిపించుకొనును. ఇట్టి యభ్యాసముచే ప్రాప్తమైన నిర్వికల్పకసమాధియే యోగమనబడును. అట్టి యోగముచే బ్రహ్మ కారత్వమును పొందినట్టియు, అందువలననే “నాన్యగామినా” భావికర్మను, కార్యమును, ప్రాణేంద్రియాదివిక్షేపమును, యితరమును కాని మననచేయుటకు శక్తిలేని దగుటచే “నాన్యగామి” అని చెప్పబడును. అట్టి మనస్సుచే చెప్పబడినరీతిని స్వరూపమునే ధ్యానించు బ్రహ్మజేత నిరతిశయమహత్త్వసంపన్నమైన ప్రకౌశైకరూపమైన పురుషుని పొందుచున్నాడు.

||౮||

పరమార్థప్రపః— సంతతస్మరణకు అభ్యాస మంతరంగసాధనము. అని “అభ్యాసయోగ యుక్తేన” అను దానిచే చెప్పుచుండెను.

స్త్రీపుత్రవిత్తాదులనుండి మనస్సును మరలించుట యభ్యాస మనబడును. పరమేశ్వరునియందు మన స్సును లగ్నము చేయుట యోగ మనబడును. అట్టి అభ్యాస, యోగములతో సమాహితమైనట్టియు, పదార్థాంతర ములయందు పరాజ్ఞుఁడైనట్టి చిత్తముచే ద్యోతనాత్మకముగు పరమేశ్వరుని చింతించువాడు పరమాత్మనుపొందు చున్నాడు.

||౮||

నీలకంఠీయము— “తత్తస్థిత్తో యతోన్మైభ్యాసః” అని యభ్యాసము సూత్రిత మయ్యెను. ధ్యేయమగు వస్తువునందు చిత్తమును స్థిరముగా జేయుటకై జేయు ప్రయత్నము యభ్యాస మనబడును. (విజాతీయ ప్రత్యయములచే అంతరితములు కాని సజాతీయప్రత్యయములను ప్రవాహరూపముగా జేయుట అభ్యాస మనబ డును.) అందు భావింపదగు విషయము సిద్ధమనియు, యసిద్ధ మనియు రెండువిధములు. విష్ణుప్రతిమాదికము, విరాడ్రాపాదికము సిద్ధవిషయ మనబడును. మానసపరికల్పితముగు ప్రతిమాదికము అసిద్ధవిషయ మనబడును. అయిసిద్ధవిషయమున మనస్సునకు ప్రతిమా కారతాసంపాదనమునందును, యామానసపరికల్పితప్రతిమాయందు నైర్ధ్యసంపాదనమునందును ద్విగుణీకృతముగు యత్నము చేయవలసియుండును. సిద్ధవిషయమునం దన్ననో- చిత్తస్థిరీకరణమునకై యొకే ప్రయత్నము జేయదగును. అట్టి యభ్యాసయోగయుక్తము, అనన్యగామియు నగు మనస్సుచే పరమపురుషుని స్మరించుచున్నవాడు యాపరమాత్మనే పొందును.

||౮||

గీ॥ కవిం పురాణ మనుశాసితార, మణోరణీయాంస మనుస్మరే ద్యుః॥

సర్వస్య ధాతార మచిన్త్యరూప, మాదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్॥ ౧౯॥

ప ద వి భా గ ముః—కవిం- పురాణం- అనుశాసితారం- అణోః- అణీయాంసం-అనుస్మరేత్-యః- సర్వస్య- ధాతారం- అచిన్త్యరూపం- ఆదిత్యవర్ణం- తమసః- పరస్తాత్॥ ౧౯॥

ప్రతిపదార్థముః—కవిం=సర్వజ్ఞుడైనట్టియు; పురాణం=చిరంతనుడైనయు; సర్వస్య=నిఖిలజగత్తు నకు; అనుశాసితారం=అనుశాసకుడైనట్టియు; అణోః=సూక్ష్మమైనదానికంటె; అణీయాంసం=సూక్ష్మతరమైనట్టియు; సర్వస్య=నిఖిలకర్మ ఫలములను; ధాతారం=విచిత్రముగ ప్రాణులకొఱకు విభాగము చేసియిచ్చునట్టియు; అచిన్త్యరూ పం=యెవనిచేతనుయూహించుటకుశక్యముకానిరూపముకలిగినట్టియు; ఆదిత్య=సూర్యునియొక్కవలె; వర్ణం=నిత్య చైతన్యప్ర కాశకల; తమసః=అజ్ఞానాంధకారముకంటె; పరస్తాత్=పరుడైనఆపరమాత్మను; యః=ఎవడు=అనుస్మరేత్=స్మరించునో; ౧౯॥

శాంకరభాష్యముః—

కిం విశిష్టం చ పురుషం యాతీ త్యుచ్యతే— కవిం కాంతదర్శనం సర్వజ్ఞం పురాణం చిరంతన మనుశాసితారం సర్వస్య జగతః ప్రశాసితార మణో సూక్ష్మా దవ్యణీయాంసం సూక్ష్మ

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధినిః—

పూర్వశ్లోకమునందు పరమపురుషుని ధ్యానించువాడు పరమపురుషుని పొందుననిచెప్పబడెను. ఆపురుషు డెట్టివాడనిన “కవిం”కాన్తదర్శి. అనగా అతీతనిఖిలవస్తుదర్శనశీలుడు. దీనివలన తేలిిన యాశయ మేమి? సర్వజ్ఞుడు. మరియు “పురాణం” ఆదిమత్తగు నిఖిల జగత్తునకు కారణ మగు

— ౧౮వ అధ్యాయము ౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— తిరిగి ధ్యానింపదగిన, పొందదగిన పురుషుని విశేషముగ “కవిం” అను శ్లోకముచే జెప్పబడుచున్నది.

“కవిం”క్రాంతదర్శియు, (అనగా అతీతానాగతవర్తమాననిఖిలవస్తుదర్శియగుటచే సర్వజ్ఞుడు.) సర్వ కారణుడగుటవలన యనాదియు, సర్వజగన్ని యస్తయు, సూక్ష్మమగు ఆకాశమునకుకూడ యుపాదాన మగుటవలన ఆకాశముకంటె సూక్ష్మతరుడును, సర్వకర్మఫలములను ప్రాణులకొఱకు విచిత్రముగ “ఫల మత ఉపపత్తేః” అను న్యాయమున విభజింపువాడును, ఆపరిమితమహిమకలవాడగుటచే నూహించుటకుగూడ శక్యము కాని రూపముకలవాడును, సూర్యునిప్ర కాశవలె సకలజగదవభాసకప్ర కాశకలవాడును, కనుకనే అజ్ఞానరూపమగు మోహాన్ధకారతమనస్సునకు ఆతీతుడును, (అనగా ప్ర కాశరూపుడగుటచే తమోవిరోధి యని భావము) యగు పర మేశ్వరుని యెవడైన స్మరించుచో అట్టివాడు పైని పేర్కొనబడిన లక్షణములుగల పరమపురుషుని పొందు నని పూర్వశ్లోకముతో నన్వయము.

॥౯॥

“య ఏవ మేతాగ్ం ల్లోకా నాత్మన్యేవ ప్రతిష్ఠితాన్ వేదాత్మైవ భవతి” (ఎవ డీలోకముల నాత్మ యందే ప్రతిష్ఠితములుగ చెల్లినీకొనునో వాడాత్మయే యగుచున్నాడు.) అను శ్రుత్యుక్తరీతిని సర్వాత్మయగు పరమాత్మయొక్క యుపాసనమును చెప్పి, అట్టి యుపాసననకే “యో2యం విజ్ఞానఘన ఉత్క్రామన్ కేన కతరచ్యావస్థాన మత్స్యజ్యోత్స్నామత్” (ఈవిజ్ఞానఘనము ఉత్క్రమించువాడై దేనిచే యేసానమును విడచి యుత్క్రమించును.) అని యుత్క్రమణము నుపకృమించి, శరీరఘనమండి యుత్క్రమణప్రకారమునే వర్ణిం

శాంకరభాష్యమ్:—

తర మనుస్మరే దనుచింతయే ద్యుః కశ్చి త్వర్వస్య కర్మఫలజాతస్య ధాతారం విచిత్రతయా ప్రాణిభ్యో విభక్తారం విభజ్య దాతార మచింత్యరూపం నాస్య రూపం నియతం విద్యమాన మపి కేనచి చ్చింతయితుం శక్యత ఇ త్యచింత్యరూప స్త మాదిత్యవర్ణ మాదిత్య స్వేవ నిత్యచై తన్యప్ర కాశో

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

టవలన అనాదియు, “అనుశాసితారం” సర్వజగత్తును శాసించునట్టియు, సూక్ష్మమగుయా కాశమునకుకూడ నుపాదానకారణమగుటవలన సూక్ష్మతరము, కర్మఫలసముదాయమునుప్రాణుల కొరకు విచిత్రముగ విభజించి యిచ్చునట్టియు, (పరమపురుషునికినియతరూపమున్నను దానిని యెవరు నూహించుటకు శక్యముకాదు,) అట్టి రూపము కలిగినట్టియు, సూర్యునియొక్కవలె నిత్య

చుటకు, “అపునర్భవాయ కోశం భినత్తి । కోశం భిత్వా శీర్షకపాలం భిత్వా అక్షరం భినత్తి । మృత్యు రైవ పరే దేవే ఏకీభవతి” (మోక్షము కొఱకు హృత్పుండరీకమును భేదించును. కోశమును భేదించి శీర్షకపాలమును భేదించును. శీర్షకపాలమును భేదించి అక్షరమును (ఓం కారమును) భేదించును. (ఇదియే మృత్యువు.) పరమాత్మయం దేకీభవించును.) అని ఉత్క్రాంత్రులకు పరదేవతాప్రాప్తి చెప్పబడెను. అట్లే యిచటను “సాధిధూ తాధిదైవం మాం సాధియజ్ఞం చ యే విమః” అని శ్రీకృష్ణపరమాత్మచే సర్వాత్మకమగు పరమాత్మస్వరూ పమైన తనయుపాసనను చెప్పి, ఆత్మతత్వోపాసకునకు ఉపాసనాపరిపాకదశయందు, అంత కాలమునందును “మామేవ” అని ఉత్క్రమణము, ఉత్క్రమణ కాలమునందు విద్వాంసునకు కర్తవ్యమైన కార్యమును నూచించి యిపుడు ఉత్క్రాంతుడైన ఉపాసకునకు పొందదగిన పరతత్త్వమును వెనుక సన్నిహితశ్లోకముచే నిర్దిష్టమైనదానినే విశేషములతో “కవిం” అను శ్లోకముచే ప్రతిపాదించుచుండెను.

అతీతానాగతవర్తమానసర్వప్రాణులను, తద్గర్భములను, తత్కర్మలను, చిత్రవిచిత్రమగు ప్రాణికర్మ ఫలములను అవ్యవధానముగ తెలిసికొనువాడు కాన “కవి” యనబడును. (సర్వజ్ఞుడును.) అందువలననే సర్వ ప్రాణుల బుద్ధికోశమునందుండి యాయా ప్రాణికర్మల ననుసరించి నియమించునట్టియు, సర్వప్రాణి జాతమునకు అనేకకోటికల్పాంతమైన ప్రాణికర్మకర్మలకు ఫలమును యిచ్చునట్టియు, అతినూత్నమగు నా కాశ మునకుకూడ కారణమగుటవలన నతినూత్నమైనట్టియు, కనుకనే సర్వ కారణమగుటవలన ననాదియైనట్టియు, అతినూత్నమగుటవల (1) అనాది యగుటవలన (2) అప్రమేయమగుటవలన వాఙ్మనస్సులకుగోచరుడు కాన ట్టియు, సూర్యునిప్రకాశవలె నిత్యమైన చైతన్యప్రకాశ కలిగినట్టియు, మోహాత్మకమగు యజ్ఞానముకంటె తత్కార్యముకంటె వెలువల యున్నట్టి (అనగా అజ్ఞానతత్కార్యసంబంధములేనట్టి) పరమాత్మరూపమగు నన్న యెవడు స్మరించునో (అనగా అనేకజన్మాదిత పుణ్యపుంజపరిపాకసమాసాదిత పరమేశ్వరప్రసాదసంపన్నుడై పూర్వమునం దభ్యస్తయోగబలముచే అంత కాలమునందు యెవడు నన్ను స్మరించునో) అట్టివాడు పరమపురు షుని పొందునని యుత్తరశ్లోకముతో నన్వయింపవలెను.

॥౯॥

భాష్యో త్కర్న దీ పి క:— పురుషుని యెట్టి వానిగ స్మరించును? ఆనుశంకపై “కవిం” అను శ్లోకమును చెప్పుచుండెను.

“కవిం” క్రాంతదర్శియు, కనుకనే యతీతాదివస్తుజ్ఞానముకలవాడగుటచే సర్వజ్ఞుడును, “పురాణం” కార్య కారణరూపమగు సర్వమునకు హేతువగుటచేతను అనాదియగుటచేతను చిరంతనుడును, “అనుశాసితారం”

శాంకరభాష్యమ్:—

వర్ణో యస్య త మూదిత్యవర్ణం తమనః పరస్తా దజ్ఞానలక్షణం నోహింధకారా త్వరం త మను చింతయ న్యాతీతి పూర్వే ధైర్య సంబంధః ॥

॥౯౯॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

చైతన్యప్రకాశముకల వర్ణముకలిగినట్టియు, అజ్ఞానస్వరూపముగు మోహాంధకారముకంటె పరు డైన యాపరమపురుషుని యెవడు స్మరించునో వాడు పరమాత్మను పొందు నని పూర్వశ్లోకముతో నన్వయింపవగును.

॥౯౯॥

అంతర్యామిరూపమున సర్వమును నియమించువాడును, “అహోరణీయాంసం” నూత్నౌ కాశముకంటెను నూత్నౌ మనగు పరమపురుషుని స్మరించువాడు నగువాడెవడైనను పరమపురుషుని పొందును. ఇట్లునుటచే “విశిష్టజాత్యాదికము కలవాడే పూర్వోక్తవిధముగ జింతించిన పరమపురుషప్రాప్తి యగునుగాని, ఆస్మరించువాడు విశిష్టజాత్యాది సంపన్నుడు కానిచో బరమపురుషప్రాప్తి కానేరదను శంక తొలిగింపబడెను. “సర్వస్య ధాతారం” సమస్తముగ కర్మఫలమును కర్మవైచిత్ర్యము ననుసరించి విభజించి సర్వప్రాణులను నిచ్చువాడును, (అనగా సర్వాధ్యక్షుడగు నాపరమేశ్వరుడు దేవ, గంధర్వ, యక్ష, రక్ష, పితృ, పితృచ, భూత, జరా యుజ, అండజ, ఉద్భిజ్జాదిరూపము, ద్యు, వియత్, పృథివీ, అదిత్య, చంద్ర, గృహ, నక్షత్రాదివిచిత్రము, వివిధప్రాణ్యుభవభోగార్హస్థానసంధానముతో గూడినదియు, అతినిపుణులగు శిల్పులు మనస్సుచే నూహించుటకు కూడ శక్యముకానిదియు నగు ఈజగత్తుయొక్క సృష్టి, స్థితి, సంహారములను జేయుచు దేశకాలవిభాగజ్ఞుడగు టచే స్వస్వకర్మానురూపముగ కర్మఫలమును కర్మకారులకు యిచ్చువాడు అని యర్థము.)

“ఈచెప్పిన యచింత్యప్రభావము కర్మకే యుండుటచేతను, సర్వులు కర్మను ఫలహేతువని యంగీకరించుటచేతను కర్మనుండియే యాపరమపురుషుని ప్రాప్తింపవచ్చునని యంగీకరింపదగును. ఇట్లుగూడ ఫలప్రదాతగ వేరే యీశ్వరుని కల్పించుట వ్యర్థముకాదా?” అని శంకింపవలదు. ప్రత్యక్షముగ నశించునదియు, కనుకనే యభాపరూపము నగు కర్మనుండి భావరూపముగ ఫలము ప్రాప్తింపనేరదుగాన, కర్మఫలదాత ఈశ్వరుడే యనదగును.

“కర్మ తాను నశించుకాలమునందే స్వానురూపముగ ఫలమును సంపాదించియే నశించుచున్నది. అఫలము సిద్ధమైయున్నను, తత్ఫలభోక్త యయోగ్యుడగుటచేగాని, లేక కర్మాంతరప్రతిబంధముచేగాని యాఫలమును భోక్త యనుభవింపకుండెను. భోక్తకు యోగ్యతాప్రాప్తిచేగాని, లేక ప్రతిబంధాపగమానంతరముగాని ఫలభోక్త యాఫలము ననుభవించుచుండెను. కాన ఫలహేతువుగ కర్మనే యంగీకరించిన జాలును. అట్లు గుటచే ఈశ్వరుని యధికముగ గల్పించుట వ్యర్థముకాదా?” అని శంకింపవలదు. అధికారులు “స్వర్గము నన్ను పొందుగాక” యని కోరుకొనరు. ఇంకేమన, “మాకు స్వర్గము భోగ్యముగ గాక” యనియే కోరుకొందురు. కాన ఎట్టిదానిని యధికారి కోరుకొనునో యట్టిదియే ఫలమగుటచేతను, భోగ్యమునకే ఫలత్వ ముపపన్ను మగును.

భోక్తృసంబంధమునకు పూర్వము భోగ్యత్వమే సిద్ధించనందున ఫలత్వమే యుపపన్నము గాదు. విదియున్న కాలమున నుఖముగాని, దుఃఖముగాని తనచే ననుభవింపబడునో దానికే ఫలత్వము లోకమున ప్రసిద్ధము. మరియు, స్వర్గనరకములు తీవ్రతము: నుఖదుఃఖరూపములు అని తద్విషయ కానుభవముండ భోగాపర

నామచే వ్యవహరింపదగును. కాన యనుభవయోగములై యనుభూయమానములుకాని సుఖదుఃఖములు యననుభూయమానశశశృంగమువలె లేనివే యగును. కనుక ఫలప్రదాతగ నీశ్వరు నంగీకరింపవలెను.

“కర్మజన్యమగు యపూర్వము ఫలోత్పత్తిపర్యంతమందునుగాన యపూర్వమువలన గర్మఫలము పుట్టుచున్న”దనెదవా? అట్లుకాదు. కాష్టలోష్టాదిసమమగు యచేతనమునకు చేతనప్రవృత్తి లేనిదే ఫలోత్పత్తికై ప్రవృత్తియే సంభవింపదు. గాన చేతనుడగు ఈశ్వరుడే ఫలప్రదాతయని యంగీకరింపవలెను.

“అట్టి చేతనుడుండుటలో ప్రమాణములేదు గాన, ప్రసిద్ధమగు ఫలోత్పత్తి మరొక విధమున సంభవింపదుగాన యన్యథానుపపత్తిరూపార్థాపత్తిప్రమాణముచే నపూర్వమే కర్మఫలమునకు కారణ”మనెదవా? అట్లునుకాదు. కర్మఫలప్రదాత యీశ్వరుడు అని యంగీకరించినచో నన్యథానుపపత్తిరూపమగు అర్థాపత్తియు నీశ్వరసిద్ధిచే క్షీణించుచున్నది. మరియు, “స వా ఏష మహా నజ ఆత్మాఽన్నాదో వసుధానః” అను శ్రుతిచేగూడ ఈశ్వరుడే కర్మఫలప్రదాత యని నిశ్చయింపబడుచున్నది.

“విధిశ్రుతికి విషయభావము నొప్పుటచే యా గ ము స్వర్గమున మత్పాదకమని తెలియబడుటవలన “స్వర్గ కామో యజేత” అను మొదలగు శ్రుతులు ధర్మమునకు ఫలదాతృత్వమును బోధించుచున్నవి. అట్లు కానిచో ననుష్ఠానాత్మకమగు యాగము ఆపద్యమానమయ్యెడిని. దానిని యుపదేశించుట వ్యర్థమయ్యెడిని. శ్రుతి ప్రామాణ్యమునుబట్టి శ్రుతమగు కర్మఫలసంబంధ మెట్లుపపన్నమగునో యట్లు కల్పింపవలసి యున్నది. కాన నశించెడి స్వభావముకల కర్మకొంత యపూర్వమును యుత్పత్తిచేయక కాలాంతరీయమగు ఫలము నిచ్చుటకై సమర్థముకాదు. గాన కర్మకు యొకానొక నూత్నమగు ఉత్తరావస్థ కాని, ఫలముయొక్క పూర్వావస్థగాని, యపూర్వముపేర గలదని యూహింపదగును. ఈవిషయ ముపపన్నము గూడ నగును.

పైన జెప్పిన విధముగ నీశ్వరుడు ఫలము నిచ్చుననుట యుపపన్నము గాదు. ఏలన? జైచిత్ర్యిరహితమగు కారణము (ఈశ్వరుని) వలన విచిత్ర (జగత్) కార్యోత్పత్తి యనునపపన్నమగుటవలనను, ఈశ్వరునికి జైవ్యునైర్భృణ్యప్రసక్తిని బట్టియు, అనుష్ఠానజైయర్థ్యమువలనను యీశ్వరుడు ఫలప్రదాత యనుట హాస గదు. కాన ధర్మమునకే కర్మఫలప్రదత్వము సిద్ధించుచున్న”దని శంకింపజనదు. “ఏష హ్యేవ సాధు కర్మ కారయతి తం య మేభ్యో లోకేభ్య ఉన్నినీషతే” ఏష హ్యేవాఽసాధు కర్మ కారయతి తం య మేభ్యో లోకేభ్య అధోనినీషతే” ఈమొదలగు శ్రుతులయందు ధర్మాధర్మములకు కారయత యగుటచే నీశ్వరుడు హేతువనియు, ఫలదాతయనియు వ్యవదేశింపబడుచున్నది.

విచిత్రకార్యానుత్పత్త్యాదిదోషములుగూడ కృతప్రయత్నాపేక్షము లగుటచే నీశ్వరునియందు ప్రసక్తములు గావు. “స్వర్గ కామో యజేత” యను శ్రుతినిగూడ నీశ్వర కారణత్వవాదిశ్రుత్యనురోధముగ వ్యాఖ్యానింపదగును. అందులకై ఈవ్యాసనూత్నములను జూడుడు. “ఫల మత ఉపపత్తేః, శ్రుతత్వాచ్చ, ధర్మం జైమినిః, అత ఏవ పూర్వం తు బాదరాయణో హేతువ్యపదేశాత్” “ఫల మత ఉపపత్తేః” కర్మలచేసారాధింపబడిన ఈశ్వరునివలన ఫలము ఉపపత్తివలన సభవించును. “శ్రుతత్వాచ్చ” కేవలము యుపపత్తి ననుసరించుచు ఈశ్వరుని ఫలహేతువుగ కల్పింపము. ఇంకేమన; శ్రుత్యుదితమగుటచేగూడ నీశ్వరుని ఫలహేతువుగ దలచెదము. ఆశ్రుతి యేది యన; “స వా ఏషః” మొదలగునది. సిద్ధాంతముతో మొదలిడి పూర్వపక్షమును గ్రహించుచుండెను- “ధర్మం జైమినిః” జైమిన్యాచార్యుడు ధర్మమును ఫలహేతువుగ తలచుచుండెను. “అత ఏవ పూర్వం తు బాదరాయణో హేతువ్యపదేశాత్” ఆ కారణమువలనను, శ్రుత్యుపపత్తివలనను ఈశ్వరునే ఫలప్ర-

దాతగ బాదరాయణాచార్యులు తలచెను. “కేవలకర్మవలనగాని, యపూర్వమువలననేగాని కర్మఫలము కలుగు నను పక్షమునూత్తర “తు” శబ్దముచే వ్యావర్తింపబడును. అచేతనములగు మృత్పిండములు చేతనకుంభకారాద్య నధిష్ఠితములై కుంభాద్యత్వాననమునకై సమర్థములు కానేరవు. ఈవిషయములోకదృష్టమేకదా! దృష్టముననుసరించియే దేనినైన(కల్పించుట)నిర్ణయించుట యుక్తమగును. కాన చేతనాధిష్ఠితముగానికర్మవలనగాని, అట్టి యపూర్వమువలనగాని కర్మఫలోత్పత్తి యనుపపన్న మగును.

“కర్మాదికము అచేతన మగుటవలన చేతనాధిష్ఠితము. “మృదాదికమువలె” అను యనుమానముచే సిద్ధమైన కర్మాదికమునకు జీవచైతన్యాధిష్ఠితత్వము కర్మఫలోత్పత్తికై సాధనమగు” నని శంకింప దగదు. కర్మస్వరూప, సామాన్య, నియోగాది విశేషవిజ్ఞానరహితమగు చైతన్యమాత్రజీవుడు ఫలోత్పత్తియెడ నుపయోగింపడు. ఏమనః ఫలసిద్ధికి పూర్వక్షణమున శుభకర్మవలన నుఖము, అశుభకర్మవలన దుఃఖము, జ్యోతిష్టోమము వలన స్వర్గము కలుగునని సాక్షాత్కారపదధిష్ఠితత్వమును యెట్లూహించుచుంటిమో యట్లే చైతన్యాధిష్ఠితత్వ మూహింపబడుచున్నది కాని యది సిద్ధమైన సాధనము కానందున దానివలన ఫలోత్పత్తి కానేరదు.

మరియు, దేవపూజారూపమగు యాగము ఆయాగోద్విష్టదేవతను యనుగ్రహింపజేయకుండ ఫలము నిచ్చు నని చెప్పుటయు ననుభవవిరుద్ధము. ఏమనః రాజసేవారూపమగు యారాధనము ఆరాజును అనుగ్రహింప జేసియే ఫలదానసమర్థ మగుచున్నది. ఈవిషయము లోకమున దృష్టముకదా! కాన దృష్టానుగుణ్యమునకై- యాగాదులచేతను, దాన, పరిచార, ప్రణామ, అంజలిబంధ, స్తోత్రరూపములు, అత్యంతశృద్ధాగర్భితములు నగు భక్తి పరిచర్యలచేతను ఈశ్వరప్రసాదము సంపాదించబడుచున్నది. అట్టి స్థాయియగు ఈశ్వరప్రసాదమువలననే ఫలోత్పత్తి యుపపన్నమగుచుండ యందుకై యపూర్వము నొప్పుట వ్యర్థమగును.

ఇట్లే యశుభకర్మము ఈశ్వరవిరోధజనకమని శ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధము. అట్టి స్థాయియగు ఈశ్వరవిరోధమువలన యనిష్టఫలోత్పత్తియగును. రాజు మంచినీచేయువానినియనుగ్రహించి, చెడుచేయువానిని నిగ్రహించి, వారలవిషయమై రాగద్వేషముల నెట్లు చేయడో యట్లే యీశ్వరుడుగూడ శుభకర్మచేయువానిని యనుగ్రహించి యశుభకర్మ జేయువానిని నిగ్రహించి వారియెడ రాగద్వేషములులేక, జైషమ్యనైర్ఘృణ్య రహితుడై యుండును.

“ప్రధానప్రయోగము (ప్రధానకర్మాచరణము) చే నీశ్వరుడు ప్రసన్నుడగునుకదా! అప్పుడు ఆంగానుష్ఠానముతో నేమి ప్రయోజనము?” అని శంకింపవలదు. పరమాపూర్వము కర్తవ్యమైనపుడు ఉత్పత్త్యపూర్వములు, ఆంగాపూర్వములు యెట్లుపయుక్తములో యట్లే ప్రధానారాధనము కర్తవ్యమైయుండ యంగారారాధన యుపయుక్తమగును. స్వామ్యారాధనమువలె తదమాత్య, ప్రణయిజనారాధనముగూడ నుపయుక్తమే యగును. కనుక దృష్టావిరోధముచే నీశ్వరారాధనమువలన ఫలోత్పత్తి యగునుకాని, కర్మవలనగాని, లేక యపూర్వమువలనగాని ఫలోత్పత్తి గానేరదని నిష్కృష్టాంతము.

“అచింత్యరూపం “నూ॥ ఆరూపపదేవ హి తత్ప్రధానత్వాత్, ప్రకాశవచ్చావైయర్థ్యాత్, ఆహ చ తస్మాత్ప్రేమ” అను నూత్తోక్తీర్ణిని వస్తుతః పరమేశ్వరునకు రూపమేదియు లేదు. యెట్లన! “ఆరూపపదేవ హి= పరబ్రహ్మము రూపాదిరహిత మనియే నిర్ధారణ చేయదగును. కారణమేమనః— తత్ప్రధానత్వాత్= “అష్టాల మన ఇష్టప్రాప్తి మద్విష్ట మశబ్ద మరూప మవ్యయం తదేత ద్బ్రహ్మపూర్వ మనపర మబాహ్య మయ మాత్మా బ్రహ్మ సర్వానుభూయ” అను నీమొదలగు శ్రుత్యుక్తవాక్యములు నిరాకారబ్రహ్మమే ప్రధానముగా (విషయముగా) కలవియగుటచే బరబ్రహ్మము రూపరహితము. కాన నిట్టి యథాశ్రుతమగు నిరాకారబ్రహ్మమే

గీ॥ ప్రియాణకాలే మనసాచరేన భక్త్యా యుక్తో యోగబలేన చైవ ।

భువో ర్మధ్యే పాణి మావేశ్య సమ్యక్ సః తం పరం పురుష మువైతి దివ్యమ్॥ ౧౦॥

ప ద వి భా గ ము:—ప్రియాణకాలే- మనసా- అచరేన- భక్త్యా- యుక్తః- యోగబలేన- చ-
ప- భువో- మధ్యే- పాణి- అవేశ్య- సమ్యక్- సః- తం- పరం- పురుష- ఉవైతి- దివ్యమ్॥ ౧౦॥

ప్రతి ప దార్థ ము:—ప్రియాణకాలే=మరణకాలమునందు; అచరేన=చలింపనట్టి; మనసా=మనస్సు
తో; భక్త్యా=భక్తితో; యుక్తః=కూడుకొనినవాడై; యోగబలేనచైవ=యోగబలముతో; యుక్తః=కూడిన
వాడై; భువో=కనుబొమ్మలయొక్క; మధ్యే=మధ్యభాగమునందు; సమ్యక్=తెచ్చగా; పాణి=పాణి
మును; అవేశ్య=స్థాపనచేసి; సః=అయోగి; దివ్యం=ప్రకాశాత్మకమైన; పరం పురుషం=పరమపురుషుని; ఉవైతి=
పొందుచున్నాడు; ॥౧౦॥

తెలిసికొనదగినది. బ్రహ్మము నిరాకార మగుచో సాకారప్రతిపాదకశ్రుతుల గలియేమి యను శంకను
తొలగించుటకు “ప్రకాశవ చ్ఛావైయర్థ్యాత్” అను సూత్రము చెప్పబడెను. ఎట్లు మార్కప్రకాశ ఆకాశ
మును వ్యాపించి యుండినదై, అంగుల్యాద్యుపాధిసంబంధమున ఋజువక్ర్యాదిభావమును పొందినదై సూర్యుని
యందు ఋజువక్ర్యాదిభావ ముండునటుల కాన్పించుచున్నదో యట్లే బ్రహ్మముకూడ పృథివ్యాద్యుపాధిసంబం
ధమువలన తదాకారము కలవాడువలె తోచుచుండెను. బ్రహ్మమునకు పృథివ్యాలంబన మగు ఆకారవిశే
షోపదేశము ఉపాసనార్థ మగుటవలన విరోధము లేదు. కాన సాకార బ్రహ్మ బోధకములగు
శ్రుతులకు వైయమర్థము లేదు. “చైతన్యమాత్మం విలక్షణరూపాంతర
రహితం నిర్వికేషం బ్రహ్మ సయథా నైస్థవఘనోఽనస్తరోఽబాహ్యః కృతోన్న రసఘన
ఏతైవం వా ఆరే అయ మాత్మాఽనస్తరోఽబాహ్యః కృత్స్నః ప్రజ్ఞానఘన ఏవ” ఎట్లు వైంధవఘనము
(ఉష్ణగడ్డ) లోపల, వెలుపల లవణరసమే కలదై రసాంతరము లేనిదై యెల్లపుడనుచున్నదో అట్లే బ్రహ్మము
నకు యెల్లపుడు చైతన్యమే స్వరూపము. చైతన్యము కంటె వేరగు స్వరూపము లోపలగాని, వెలుపల కాని
లేదు. అని శ్రుతి బోధించుచున్నది. ఇతరమేమియు లేదని బ్రహ్మమునకు నిర్వికేషత్వమునే “అథాత ఆదేశో
నేతి నేతి” “అన్యదేవ తద్విడితా దధో అవిదితా దధి । యతో వాచో నివర్తన్తే ఆప్రాప్య మనసా సహ”
ఇత్యాది శ్రుతులు బోధించుచున్నవి. దాల్చునిచే ప్రక్షింపబడి యేమియు పలుకకయే బ్రహ్మమును చెప్పెనని
“సహోవాచాధీనా భాః । స హ తూష్ణీం బభూవ తంహ ద్వితియే వా తృతీయే వా వచన మువాచ । బ్రామః
ఖలు త్వం తు న విజానా స్యుపకాంతోఽయ మాత్మా” అను శ్రుతి బోధించుచున్నది. మరియు “జ్ఞేయం
య త్త త్ప్రసక్యమి య జ్ఞాత్వాఽమృత మశ్నుతే” “మాయా హ్యేషా మయా సృష్టా యన్మాం పశ్యసి
నారద । సర్వభూతగుణై ర్యుక్తం నైవం మాం జ్ఞాతు మర్హసి” ఇత్యాది స్మృతులుగూడ పరనిషేధపూర్వకము
గనే బ్రహ్మమును బోధించుచున్నవి. తేలిక యాశయమేమి? పరమాత్మయందు వాస్తవిక మగు రూపాదికమేదియు
లేదు. ఉపాసనార్థము పరమేశ్వరునియందు రూపము కల్పనికమే. కాన పరమేశ్వరుడవింత్యరూపుడనియాశయము.
సూర్యుని యొక్క రూపమువలె నిత్యచైతన్యస్వప్రకాశరూపుడు, అజ్ఞానస్వరూపమైన మోహంధకారముకంటె
“పరస్తాత్” ఉపరిభాగమునం దుండినవాడు. అనగా అజ్ఞానముకంటె పరుడు. పరమార్థముగ మూలాజ్ఞాన
తత్కార్యాసంస్పృష్టుడని యాశయము.

శాంకరభాష్యము:—

కించ వ్రయాణకాలే మరణకాలే మనసాచలేన చలనవర్జితేన భక్త్యా యుక్తో భజనం భక్తి స్తయా యుక్తో యోగబలేన చైవ యోగస్య బలం యోగబలం తేన సమాధిజనంస్కార ప్రచయజనితచిత్తస్థైర్యలక్షణం యోగబలం తేన చ యుక్త ఇత్యర్థః । పూర్వం హృదయపుం డరీకే వశీకృత్య చిత్తం తతః ఊర్ధ్వగామిన్యా నాడ్యా భూమిజయక్రమేణ భువో ర్మధ్యే ప్రాణ మావేశ్య స్థాపయిత్వా సమ్యగప్రమత్త స్సంతస్స ఏవం బుద్ధిమాన్యోగీ కవిం పురాణ మిత్యాది లక్షణం తం పరం పురుష ముపైతి ప్రతిపద్యతే దివ్యం ద్యోతనాత్మకమ్ ॥ గం॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

చెప్పబోవు కారణమువలన ఫలవత్తగుటం జేసి భగవదనుస్మరణము కర్తవ్యము. మరియు మరణకాలమునందు నిశ్చలమగు మనస్సుతోను, భక్తితోను యోగబలము(సమాధిజనిత సంస్కార ప్రచయ జనిత చిత్తస్థైర్యము)తోను కూడినవాడై, మొట్టమొదట హృదయపుండరీకమునందు చిత్తమును స్వాధీన మొనరించుకొని ఊర్ధ్వగామి యగు సుషుమ్నానాడిద్వారమున భూమిజయ క్రమమున భూమధ్యమందు ప్రాణమును లెస్సగ స్థాపించి అప్రమత్తుడైన బుద్ధిమంతుడగుయోగి

—• ౮వ అధ్యాయము గంప శ్లోక వ్యాఖ్యావిశేషములు •—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— ఎట్టి సమయమున భగవదనుస్మరణయందు ప్రయత్నవిశే షము కోరబడుచున్నది. అను యాశంకపై “ప్రయాణకాలే” అని చెప్పచుండెను.

మరణకాలమునందు ఏ కాగ్రమనస్సుచే అపరమపుషిని స్మరించుచు పరమేశ్వరవిషయకమైన భక్తితో (పరమప్రేమతో) కూడినవాడై, సమాధిజనిత సంస్కారసమాహముతోడను, సమాధివృత్తానవిరోధిసంస్థానముతో డనుకూడినవాడై, మొట్టమొదట ప్రాణమును హృదయపుండరీకమునందు స్వాధీన మొనర్చుకొని అటునుండి యూర్ధ్వగామియగు సుషుమ్నానాడిచేరురూపదిష్టమార్గమున భూమధ్యయందు అనగా అజ్ఞాచక్రమునందు ప్రాణ మును స్థాపనచేసి యప్రమత్తుడై బ్రహ్మరంధ్రమునుండి యుత్క్రాంతుడైన యుపాసకుడు “కవిం పురాణ మనుశాసితారం” ఇత్యాది లక్షణయుక్తుడైన ద్యోతనాత్మకమగు పరమపురుషుని పొందుచున్నాడు. ॥గం॥

శంకరానందీయము:— “కవిం పురాణం” ఇత్యాది లక్షణసంపన్నమైన పరమాత్మ నుపా సింఛు యోగి యేసాధనసంపత్తిచే నెల్లపుడు స్వయముగ నాత్మస్వరూపమును పొందును? అను యాశంకపై “ప్రయాణకాలే” అని చెప్ప మొదలిడెను.

తీవ్రవైరాగ్యమోక్షేచ్ఛలచే ననన్యవృత్తిచే నిత్యము నిరంతరము “కవిం పురాణం” ఇత్యాది విశే షణసంపన్నమైన పరమాత్మను యనుసంధానముచేయు యోగి మరణకాలము ప్రాప్తింప చిరకాలనిత్యనిరం తరసజాతీయప్రత్యయావృత్త్యభ్యాసాతిశయపాటవమున విషయాంతరసంపర్కవర్జితమైనదియు, ముక్తికి పరమ సాధనమునగు మనస్సుతోటి, భక్తితోటి, (వృత్తికి స్వవిషయా కారతాపత్తియేభక్తి.) యోగమనగ్గసమాధి. అట్టి యోగముచే సంభావితమైన చిత్తమయొక్క లక్ష్యైకాకారతాపత్తి స్థైర్యమనేడి బలము. యిదియే యుత్తమ సాధనము.) ఇట్టి యోగబలముతోటి కూడినవాడై “శతం చైకా చ హృదయస్య నాడ్య స్థాపాం మూర్ధాన మభినిస్సృతైకా । తయోర్ధ్వ మాయన్నమృతత్వ మేతి” హృదయపుండరీకము ననుసరించి నూటయొక్కనా

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

కవియు, చిరంతనుడు, ఆదిత్యాదిలక్షణుడు ద్యోతనుడునగు పరమపురుషుని పొందుచున్నాడు. ఇడాపింగళనాడులు దక్షిణోత్తరనాడులు. అవి హృదయపుండరీకమునుండి బయలు వెడలినవి. వాటిని నిరోధించి హృదయమునుండియూర్ధ్వముగ బయలు వెడలి సుషుమ్నానాడిద్వారా హృదయము నందుండిన పాణిమును కంఠావలంబితస్తననద్యృశమాంసఖండమును పొందించి ఆమార్గముచేతనే భూమిధ్యయందుంచి ప్రమాదములేనివాడై బ్రహ్మరంధ్రమునుండి నిష్క్రమించి పరమపురుషుని పొందుచున్నాడు. (భూమ్నాది పంచభూతములను స్వాధీనమొనరించుకొనుటయే భూమి జయము.)

॥౧౦॥

దులు బయలు వెడలెను. అందు సుషుమ్నానాడి వేణుదండముద్వారా మూర్ధశ్యప్రదేశము నాక్రమించును. అట్టి సుషుమ్నానాడిద్వారా మరణసమయమున జీవుదూర్ధ్వముగ బయలు వెడలి యమృతత్వమును పొందుచు న్నాడు. అను శ్రుత్యుక్తరీతిచే మొట్టమొదట కుంభకముచే ప్రాణాపానములను హృదయమునం దేకముగ జేసి ఇడాపింగళులను నాడులను స్తంభింపజేసి అనంతరమున ఊర్ధ్వగామి యగు సుషుమ్నానాడిచే పాణి మును భూమిధ్యమునందు లంబికాంతము లెస్సగ తీసుకువచ్చి బ్రహ్మకపాలమును భేదించి, శ్రుత్యుక్తరీతిని పృథివిని భేదించి, ఉదకములను భేదించి, తేజస్సును భేదించి, వాయువును భేదించి, ఆకాశమును భేదించి, మనస్సును భేదించి, భూతాదిని భేదించి, మహత్తత్త్వమును భేదించి, అన్యక్తమును భేదించి, అక్షరమును భేదించి, మృత్యువును భేదించి “కవిం పురాణం” అనుదానిచే చెప్పబడిన లక్షణములు కల స్వప్రకాశైకైకస్వభావ ముకల పరమపురుషుని పొందుచున్నాడు.

“అస్త కాలే చ మామేవ” అనుదానిచే మరణకాలమునందుగూడ బ్రహ్మనుసంధానము చేయవలయు ననియు, “సదా తద్భావభావితః” అని మరణకాలమునకు పూర్వమునందుగూడ యెల్లపుడు బ్రహ్మనుసంధా నము చేయవలయుననియు విధింపబడెను. “తస్మా త్సర్వేషు కాలేషు” అనుదానిచేతను, “అభ్యాసయోగ యుక్తేన” అనుదానిచేతను పైవిషయమే అనగా మరణకాలమునందు, మరణపూర్వకాలమునందు యెల్ల పుడు బ్రహ్మనుసంధానమే చేయవలయునని విధింపబడెను. ఈ యుపదేశము బ్రహ్మజేత్రలకు, సగుణోపాస కులకు సమానమే యని తెలియనగును. ఉభయు లీయుపదేశమును ప్రయత్నపూర్వకముగ నాచరింపదగినది. “కవిం పురాణం” అనుదానిచే చెప్పబడిన విషయము ఉపాసకునకేకాని బ్రహ్మజేత్రకు కాదని గ్రహింప నగును.

॥౧౦॥

నీ ల క ం తీ య ము:— ఉపాసనాఫలమును జెప్పచుండెను. పాణిప్రయాణకాలమున వృత్యంతర రహితమైన మనస్సుతో భగవాను డగు వాసుదేవునియందు ఆరాధ్యతాబుద్ధితో గూడినవాడై, మనఃప్రాణే ద్రియక్రియానిరోధరూపమైన (హృదయపుండరీకమున మనఃప్రాణేంద్రియనిరోధరూపమైన) యోగము యొక్క బలముతో గూడినవాడై, (భూమిజయక్రిమమున మూలాధారముమొదలుకొని బ్రహ్మరంధ్రమువరకు నున్న స్థానములయందు ఆరోహోపరోహణక్రిమముగ సంచరింపజేయబడిన వాయువు కలవాడై) యంతకాల మున భూమిధ్యమందున్న అజ్ఞాచక్రిమమునందు పాణివాాయువును నిలిపి, (సుషుమ్నానాడిచే మూలాధారస్థాన మునుండి పాణివాాయువును ఊర్ధ్వముఖముగ తీసికొనివచ్చి) భూమిధ్యమున లెస్సగ స్థాపించి యోగి— “కవిం పురాణం” అనుదానిచే జెప్పబడిన లక్షణములు కలిగినట్టియు, సమస్తభూతములకు జనయితయు, నారాయణాదిశబ్దప్రతిపాదుడు నగు హిరణ్యగర్భుని పొందును. (అనగా ఆలోకమును పొందునని యర్థము.)

గీ యదక్షరం వేదవిదో వదన్తి విశన్తి య ద్యతయో వీతరాగాః ।

య దిచ్ఛంతో బ్రహ్మచర్యం చరన్తి తత్తే పదం సంగ్రహేణ ప్రవక్ష్యే ॥ ౧౧౧ ॥

ప ద వి భా గ ముః— యత్— అక్షరం— వేదవిదః— వదన్తి— విశంతి— యత్— యతయః— వీత రాగాః— యత్— ఇచ్ఛంతః— బ్రహ్మచర్యం— చరన్తి— తత్— తే— పదం— సంగ్రహేణ— ప్రవక్ష్యే ॥ ౧౧౧ ॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః— యత్=ఏబ్రహ్మపదార్థమును; అక్షరం=నశించినదానినిగ; వేదవిదః= వేదార్థజ్ఞులు; వదంతి=చెప్పుచుండిరో; విశంతి=ప్రవేశించుచుండిరో; (పొందుచుండిరో) యత్=ఏబ్రహ్మ పదార్థమును; యతయః=ప్రయత్ను శీలురగు సంన్యాసులు; వీతరాగాః=విగతరాగులై; (సమ్యక్గర్భనము పొందింప) యత్=ఏబ్రహ్మమును; విశన్తి=ప్రవేశించుచుండిరో; యత్=ఏబ్రహ్మమును; ఇచ్ఛంతః=తెలిసికొనుట కిచ్ఛించి నవారై; బ్రహ్మచర్యం= బ్రహ్మచర్యమును; (గురుసన్నిధానమున) చరన్తి=చేయుచుండిరో; తత్=అట్టి బ్రహ్మపదార్థమును; తే=నీకొరకు; సంగ్రహేణ=సంక్షేపముగా; ప్రవక్ష్యే=చెప్పెదను; ॥ ౧౧౧ ॥

శాంకరభాష్యమ్:—

యోగమార్గానుగమనేనైవ బ్రహ్మవిద్యా మంతరేణాపి బ్రహ్మ ప్రాప్యత ఇత్యేవం ప్రాప్త ఇద ముచ్యతే—పునరపి వక్ష్యమాణే నోపాయేన ప్రతిపిషిత్సతస్య బ్రహ్మణో వేదవిద్వద నాదివిశేషణవిశేష్యస్యాభిధానం కరోతి భగవాన్—య దక్షరం న క్షరతీ త్యక్షర మవినాశి వేద శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

బ్రహ్మవిద్వదువిడచి యోగమార్గము ననుసరించుటచేతనే బ్రహ్మమునుపొందవచ్చు ననె దవా? అట్లు కాదు. అని తెలుపుటకు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ వేదవిద్వదనాదివిశేషణవిశేష్యమగు బ్రహ్మమునకు అభిధానమును (శబ్దమును) చేయుచుండెను. (చెప్పుచుండెను) లేక యేదో యొ పారాణికులకువలె కైదికులకుతమున బ్రహ్మ, విష్ణు, రుద్రలోకములు యొకదానిపై నొకటి కలదను కల్పన లేదు. ఇంకేమన; అన్ని లోకములును, హిరణ్యగర్భలోకాపరనామము గల సత్యలోకమునందే యంతర్భవించు చున్నవి. “పరా హి సోపాసనకర్తృర్జ్ఞి ర్హిరణ్యగర్భప్రాప్త్యంతా” (ఉపాసనానహితమగు కర్మయొక్క బలము హిరణ్యగర్భప్రాప్తి యంతముగాకలది.) యని బృహదారణ్యకతద్భాష్యములయందు స్పష్టపరచ బడెను. యోగి-మూలాధారచక్రమునుండి సుఖమ్నా నాడీద్వారమున, భూమిధ్యభాగమున ఆజ్ఞాచక్రమున ప్రాణవాయువును సాపించినచో నితరమగు సర్వమును మరచి దివ్యపురుషునే స్మరించుట యను ప్రయోజనము సిద్ధించును. భూమిధ్యమునుండి వాయువును వైకీనుకు వెళ్ళుచున్న సమయమున మనస్సు మూర్ఖావస్థనొందును. గాన ఆయవస్థయందు అంతిమప్రత్యయము కలుగదు కాన, భూమిధ్యభాగమునందే యాయంతిమప్రత్యయమును సంపాదించదగును. కాన, యర్చిరాదిమార్గపర్యవ్యారమున స్థానవిశేషప్రాప్తకుడగు యమానవపురుషుని ప్రాప్త్యస్థానమును స్మరింపదగును. తద్వాసనావాసితమగుమనస్సు-యోగిచే నూర్ధ్వగతనాడీద్వారమున ప్రాణము యుక్తిప్రమై ధనుర్ముక్త బాణమువలె బ్రహ్మాండకర్పరమును భేదించుకొని పయించినచో-అర్ధవృత్తి కలదియై పూర్వసంస్కారప్రాబల్యముచేతను, యోగమాహాత్మ్యమువలనను దివ్యచిహ్న సంకలితము, అర్చిరాదిపర్యజేవతా భిపూజ్యమునగు యుత్తరోత్తరస్థానమును గూర్చి నీయమానిమై, యమానవపురుషునితో కలసికొనినకై వీనిచే నభిలషితమైన స్థానమును పొందించబడినదియై యుండ ఆయోగి అట్టియాత్మను జూచును. ఈవిషయము “భువో ర్మధ్యే ప్రాణ మావేశ్య” అనుదానిచే జెప్పబడెను. ॥ ౧౧౧ ॥

శాంకరభాష్యమ్:—

విదో వేదార్థజ్ఞా వదంతి “తద్వ్యా ఏత దక్షరం గార్గి బ్రాహ్మణా అభినదంతి” ఇతి శ్రుతేః । సర్వ విశేషనివర్తకత్వే నాభినదంత్యస్థూల మనణ్విత్వాద్విది । కించ విశంతి ప్రవిశంతి సమ్యగ్దర్శనప్రాప్తౌ సత్త్వాం య ద్యతయో యతనశీలా స్సంన్యాసిన్ పితరాగా విగతో రాగో యేభ్యస్తే ఏత

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

కానొక మంత్రాదులచే ధ్యానకాలమున భగవదనుస్మరణము పొందింప అట్టి బ్రహ్మమును అభిధానముచే (శబ్దముచే) నియమనము చేయుటకొరకై స్మర్తవ్యముగ ప్రకృతపరమపురుషునకు వేదవృద్ధప్రసిద్ధిచే ప్రామాణికత్వమును శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “యదక్షరం” అనుదానిచే చెప్పుచుండెను.

వేదార్థమును తెలిసినవారు యే బ్రహ్మమును నాశములేనిదానినిగ జెప్పుచుండిరో, ప్రత్యగ్బ్రహ్మము శబ్దమున కవిషయముకదా! అట్టిబ్రహ్మమును వేదార్థమును తెలిసినవారెట్లు

— ౮వ అధ్యాయము ౧౧వ శ్లో. వ్యాఖ్యావిశేషములు —

మ ధు మా ద న స ర స్వ తీ య ము:— ఇపుడు ధ్యానకాలమున యేవో యొకయభిధానము (వాచకము) చే భగవదనుస్మరణము చేయదగియుండ “సర్వే వేదా యత్త్వద మామనన్తి తపాంసి సర్వాణి చ యద్వదన్తి । య దిచ్ఛన్తో బ్రహ్మచర్యం చరన్తి తత్రే పదం సంగ్రహేణ బ్రహ్మ మి త్యేతత్” ఇత్యాదిమృతిప్రతిపాదితమగుటచే ప్రధానమైనది ఓంకారమే. పరమేశ్వరాభిధానమైన యట్టి ఓంకారముచేతనే భగవదనుస్మరణము (ధ్యానము) చేయ నగును. ఇతరమంత్రాదులచే చేయరాదు. అని నియమించుటకు “యదక్షరం” అను దానిచే నుపకరిమించుచుండెను.

నాశరహితమగు యే ఓంకారమును బ్రహ్మముగ బ్రహ్మ (వేద) వేత్తలు “ఏతద్వైత దక్షరం గార్గి బ్రాహ్మణా ఆభినదన్త్యస్థూల మన ణ్విహాస్య మద్భిర్నం” ఇత్యాదివచనములచే సర్వవిశేషనివర్తనపురస్సరముగ చెప్పుచుండిరో— ఇట్టిది ఓంకార మని ప్రమాణకుళుల (వేదవేత్తల) చేతనే తెలిసికొనబడలేదు. మరేమని? ముక్తలచేగూడ ముక్తప్రాప్త్యముగ ననుభూతమని “విశన్తి” అనుదానిచే చెప్పుచుండెను. యతనశీలురగు సంన్యాసులుగూడ వీతరాగులై సమ్యగ్దర్శనముచే స్వస్వరూపముగ నేయత్తురమును ప్రవేశించుచుండిరో,— కేవలము సిద్ధులచేతనే యనుభూతము కాదు. మరేమనిన! సాధకుల సర్వప్రయాసలు తదర్థమే యని “య దిచ్ఛన్తః” అనుదానిచే చెప్పుచుండెను:— ఏయత్తురస్వరూపమును తెలిసికొనవలె నని యిచ్ఛచే నైష్ఠికబ్రహ్మచారులుగూడ గురుకులవాసాదితపస్సును యావజ్జీవమాచరించుచుండిరో,— తెలియదగిన యట్టి యత్తురమును నీకొఱకు సంగ్రహముగ (ఎట్లు నీవు సులభముగ తెలిసికొనెదవో యట్లు) చెప్పెదను. కాన నాయత్తురమును నేనెట్లు తెలిసికొందు నని వ్యాకులుడవు కాకు మని యభిప్రాయము. ఇచట పరబ్రహ్మమునకు వాచకరూపముచే ప్రతిమవలెను, ప్రతీకరూపముచేతను “యః పున రేతం త్రిమాత్రే ణో మిత్యన్తేనైవాక్షరేణ పరం పురుష మభిధ్యాంత స తదధిగచ్ఛతి” ఇత్యాదివచనములచే మందమధ్యమబుద్ధికలవారలకు కర్మముక్తి ఫలకమైన యుపాసన జెప్పబడెను. ఆ యుపాసనమే యిట భగవంతునిచే వివక్షితము. కాన యోగధారణాసహితమైన ఓంకారోపాసనము, తత్ఫలము, స్వస్వరూపము, దానివలన అపునరావృత్తి, తస్మార్గము అను నీవిషయములన్నియు, యాయధ్యాయసమాప్తివరకు చెప్పబడుచుండెను.

శాంకరభాష్యమ్:—

రాగాః । యచ్ఛాక్షర మిచ్ఛంతో జ్ఞాతు మితి వాక్యశేషః । బ్రహ్మచర్యం గురౌ చరంతి తత్తే
పదం త దక్షరాఖ్యం పదం పదనీయం తే తుభ్యం సంగ్రహేణ సంగ్రహ స్సంక్షేప స్తేన సంక్షే
పేణ ప్రవక్ష్యే కథయిష్యామి ॥

॥౧౦॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

చెప్పెదరనెదవా? బ్రహ్మమునకు గల శబ్దావిషయత్వమును విడువకయే వేదార్థజ్ఞులు
బ్రహ్మమును చెప్పుచుండిరి. ఈవిషయమునే “తద్ధా ఏత దక్షరం గార్గి బ్రాహ్మణా అభివదన్తి”
అను శ్రుతి బోధించుచున్నది. అది యెట్లనిన: బ్రహ్మమునకు యేవిశేషములు లేవు. అస్థూలము,
అనణువు. సర్వవిశేషనివర్తకముగ బ్రహ్మమును చెప్పుచుండిరి. ఈచెప్పబడిన బ్రహ్మము
కేవలము విద్వదనుభవసిద్ధమే కాదు. మరేమనిన? ముక్తప్రాప్త్యముగ ముక్తులకుకూడ సిద్ధమే.

శంకరానందీయము:— ముముక్షువు లగు యతులకు యే నిర్విశేషపరబ్రహ్మము సద్గురువువలన
తెలిసికొనదగినదో, అట్టి నిర్విశేషపరబ్రహ్మమును— ముముక్షువులగు యతులతివ్రహ్మక్షేచ్ఛచే ప్రవర్తించుటకై
సిద్ధికొరకు “యదక్షరం” అను శ్లోకముచే స్తుతించుచుండెను.

నిఖిలజేదములు తమతమ యుపనిషత్సూక్తిమున బ్రహ్మమునే పరిపాదించుచున్నవి. ఆయుపనిషద్వా
క్యము లేవనిన? “అత్మా వా ఇద మేక ఏవాగ్రీ ఆసీత్” “సర్వం తత్ప్రజ్ఞానేత్రం ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ”
“సత్యం జ్ఞాన మనన్తం బ్రహ్మ” “సత్యం చాన్యతంచ సత్య మభవత్” “స య శ్చాయం పురుషః”
“ఈశా వాస్య మిదగ్ం సర్వం” “అహం బ్రహ్మాస్మి” “సదేవ సోమేద మగ్రీ ఆసీత్” “విభవాత్స్య
మిదగ్ం సర్వం” “తత్త్వమసి” “సర్వం హ్యేత ద్బ్రహ్మ” “అయ మాత్మా బ్రహ్మ” అనునవి మొదలై
నవి. కాన సర్వజేదములకు తాత్పర్యవిషయభూతమైన యర్థము పరబ్రహ్మమే యగుచున్నది. కాన జేదార్థ
మగు నిరుక్తలక్షణములకల పరబ్రహ్మమును సాక్షాత్తు తనస్వరూపముగ యెవరు తెలిసికొనుచున్నాలో వారు
జేదవిదులు. (బ్రహ్మవిదులు.) అట్టి యజ్ఞవల్క్యదులందరు జ్ఞానాజ్ఞానాదినాశ తత్సాధనములచే నశింపవల
కాన “అక్షరం” అని చెప్పబడుచున్నది. అయక్షరము (నశింపనిది) నిత్యము, కూటస్థము, అసంగము, చిహ్
కరసము, అద్వితీయము నగు పరబ్రహ్మమే. “ఏతద్వైత దక్షరం గార్గి బ్రాహ్మణా అభివదన్తి స్థూల మన
జ్ఞుహృన్స్తవ” ఇత్యాదిశ్రుత్యుక్తరీతిచే అశేషవిశేషాపవాదపురస్కరముగ నిష్కలము, నిష్క్రియము,
శాంతము, అనంతరమునగు పరబ్రహ్మమును నిశ్చేషముగ నశించిన రాగాదిదోషములకల సమ్యక్జ్ఞానసంపన్ను
లగు యతులు శిష్యులకొఱ కుపదేశించుచుండిరో, “సంప్రాప్త్యైవ మృషయో జ్ఞానతృప్తాః” అను శ్రుత్యుక్త
ప్రకారము జ్ఞాన లేపరబ్రహ్మమును పొందుచుండిరో, ఏపరబ్రహ్మమును గురువువలన తెలిసికొను యిచ్ఛకల
వారై బ్రాహ్మణులు “భూయ ఏవ తపసా బ్రహ్మచర్యేణ శ్రద్ధయా సంవత్సరం సంవత్సరం” అను
శ్రుత్యుక్తరీతిని గురుసన్నిధియందు బ్రహ్మచర్యము నాచరించుచుండిరో, (బ్రహ్మచర్యమనగ దృష్టాదృష్ట
సర్వవిషయసంఖైకమఖ్యముతో అహారాదినియమపురస్కరముగ స్వధర్మము తోడను, శ్రద్ధతోడను, భక్తితో
డను సద్గురుసన్నిధియందు వేదాంతశ్రవణమే) “పథ్యతే ప్రాప్త్యత ఇతి పదం” జ్ఞానముచే పొందబడు
అట్టి పరబ్రహ్మమును నీకొఱకు “పరస్తస్మాత్తు భావోఽన్యః” అను శ్లోకముచే సంక్షేపముగ చెప్ప
గలను.

॥౧౦॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

అని “విశన్తి” అనుద్వితీయపాదముచే చెప్పుచుండెను. సమ్యగ్దర్శనము పొందిన పితరాగులు, యతనశీలురు నగు సంన్యాసులు యేబ్రహ్మమును పొందుచుండిరో. జ్ఞానార్థము బ్రహ్మచర్యవిధానమువలనగూడ బ్రహ్మము జ్ఞేయముగ ప్రసిద్ధ మని మూడవపాదముచే “యది చ్చన్తో బ్రహ్మచర్యం చరన్తి” అనుదానిచే చెప్పుచుండెను. ఏబ్రహ్మమును తెలిసికొనుటకు కోరికగలవారై గురునన్నిధియందు చరించుచుండిరో, అట్టి నాశరహితమైన పరమపురుష రూపమగు స్థానమును నీకొరకు సంక్షేపముగా చెప్పెదను. ||౧౧||

భాష్య త్కర్తృ దీపిక:— ఇపుడు యేదో యొక మంత్రముచే ధ్యానకాలమునందు భగవదనుస్మరణము చేయవచ్చు నను శంకను “స యో హ వై తద్భగవ స్మమశ్మే హ్యపాయణం త మౌంకార మభిధ్యానిత కతమం వా వ సతేన లోకం జయతి తస్మై సహోవాచ ఏత ద్వై సత్యకామ పరం చాపరం చ బ్రహ్మ యదౌంకారః” ఓభగవంతుడవగు పిప్పలాద! మనుష్యులలో నెవడు మరణపర్యంతము ఆఓంకారమును ధ్యానించునో వాడాధ్యానముచే యేలోకమును జయించును! (పొందును) అనిశిష్యుడగు సత్యకాముడు పశ్చింప ఆతనిగూర్చి గురువగు పిప్పలాదు డిట్లు సమాధానమును చెప్పెను— ఓసత్యకామడా! ఓంకారము పరాపరబ్రహ్మస్వరూపము అని యుపక్రమించి “యః పునరేతం త్రిమాతే జామిత్యేతేనైవాక్షరణ పరం పురుషమభిధ్యానిత” ఎవడు ఆకార ఉకార మకారరూపమగు ఓంకారముచే పరమపురుషుని ధ్యానించునో. అనియు, “ప్రణవో ధను శ్శరో హ్యత్మా బ్రహ్మ తల్లక్ష్యః ముచ్యతే | అప్రమత్తేన వేదస్యం శరవ త్తన్మయో భవేత్” ఓంకారము ధనుస్సు. జీవుడు బాణము. బ్రహ్మము లక్ష్యము. జీవుడనుశరమును ప్రణవమును ధనుస్సునందు సంధించి బ్రహ్మమును లక్ష్యమును ప్రమాదరహితుడై కొట్టవలయును. శరము లక్ష్యమునందు ప్రవేశించి లక్ష్యస్వరూపమైనటుల బ్రహ్మస్వరూపుడగును. కఠోపనిషత్తునందు “అన్యత్ర ధర్మా దన్యత్రాధర్మాత్” ధర్మాధర్మభిన్నుడు అని యుపక్రమించి “సర్వే వేదా యత్సద మామనన్తి తపాంసి సర్వాణి చ యద్వదన్తి | య దిచ్ఛన్తో బ్రహ్మచర్యం చరన్తి తత్తే పదం సంగ్రహేణ బ్రహ్మ మిత్యేతత్” నిఖిలవేదములు యేపదమును చెప్పుచున్నవో, నిఖిలతపస్సులు దేనిని చెప్పుచున్నవో, దేనిని కోరి బ్రహ్మచర్యము నాచరించుచుండిరో ఓసచి కేతస్కుడా! అట్టి పదమును సంగ్రహముగ నీకొఱకు చెప్పెద వినుము. ఆపదము “ఓమ్” అనునదే. ఇత్యాదివచములచే పరబ్రహ్మమునకు వాచకరూపమున, ప్రతిమవలె ప్రతీకరూపమున పరబ్రహ్మసాధనముగ మందమద్యమబుద్ధులకొరకు వివక్షితమైన ఓంకారోపాసనకు యేకాలంతరముక్తి ఫలము చెప్పబడెనో అదియే యిచటను ఓంకారముచేతనే భగవంతుడు స్మరింప దగినవాడు. అను యాశయముచే “యదక్షరం” అని చెప్ప మొదలిడెను.

వేదమున కర్థము తెలిసినవారు దేనిని నశించినదానినిగ “త ద్వా ఏత దక్షరం గార్హ బ్రహ్మణా ఆభివక్షన్తి” అను శ్రుతివలన “అక్షరాల మన ద్వాప్రాప్య మదీర్ఘ మశబ్ద మరూప మవ్యయం” ఇత్యాది శ్రుతులచే సర్వవిశేషనివృత్తముగను చెప్పుచుండిరో, కేవలమట్లు చెప్పుటయే కాదు. మరేమనిన? సమ్యగ్దర్శనపొందిన యందు నశించిన రాగాదులుగల యతనశీలురగు సంన్యాసులు సమ్యగ్దర్శనము పొందినపిదప దేనిని ప్రవేశించుచుండిరో, దేనిని తెలిసికొన కోరిక కలవారై గురునన్నిధియందు బ్రహ్మచర్యమును “తదేత ద్వేదా నువచనేన బ్రాహ్మణా విదిషన్తి” అను శ్రుతిచోప్పున నాచరించుచుండిరో అట్టి పదమును నీకొఱకు సంగ్రహముగ చెప్పుగలను. ||౧౧||

గీ॥ సర్వద్వారాణి సంయమ్య మనో హృది నిరుధ్య చ ।

మూర్ఖాన్ ధ్యానాత్మనః పాణి మాస్థితో యోగధారణామ్ ॥

॥౧౨॥

ప ద వి భా గ ముః— సర్వద్వారాణి- సంయమ్య- మనః- హృది- నిరుధ్య- చ- మూర్ఖాన్-
అధ్యా- అత్మనః- పాణి- ఆస్థితః- యోగధారణామ్ ॥౧౨॥

ప ర్తి ప దా ర్థ ముః— సర్వద్వారాణి=ఉపలబ్ధి (ప్రత్యక్ష) సాధనములగు నిఖిలద్వారములను;
(త్వక్చక్షుశ్రోత్రాజిహ్వసూక్ష్మములను) సంయమ్య=నియమన మొనరించి; (అనగా తత్త్వద్విషయములయందు
ప్రవేశింపకుండగ జేసి) మనః=మనస్సును; హృది=హృదయమందు; నిరుధ్యచ=నిరోధించి, (అరికట్టి)
అనగా ప్రచారము లేనిదానిగ జేసి; అత్మనః=తనయొక్క; పాణి=పాణిమును; మూర్ఖాన్=మూర్ఖస్వభావ
శమునందు; అధ్యా=ప్రతిష్ఠించి; యోగధారణామ్=యోగముయొక్క ధారణను; ధారయితుం=ధరింప
జేయుటకు; (ఈపదమధ్యాహార్యము) అస్థితః=ప్రవృత్తుడై;... ॥౧౨॥

శాంకరభాష్యముః—

“స యో హ వై తద్భగవ న్మనుష్యేషు ప్రియణాంత మోంకార మభిధ్యాయాత
కతమం వా వ స తేన లోకం జయతీతి । తస్మై స హోవాచ, ఏత ద్వై సత్యకామ పరం చాపరం
చ బ్రహ్మ య దోంకారః” ఇ త్యుపకృమ్య “యః పున రేతం త్రిమాత్రేణో మిత్యేతే నైవా
క్షరేణ పరం పురుష మభిధ్యాయాత” ఇత్యాదినా వచనేన “అన్యత్ర ధర్మా దన్యత్రాధర్మాత్”
ఇతి చోపకృమ్య “సర్వే వేదా యత్పద మామనంతి తపాసి సర్వాణి చ య ద్వదంతి । య
శాంకరభాష్యతత్త్వబోధినిః—

“స యో హ వై తద్భగవ న్మనుష్యేషు ప్రియణాంత మోంకార మభిధ్యాయాత
కతమం వా వ స తేన లోకం జయతీతి తస్మై స హోవాచ, ఏత ద్వై సత్యకామ
పరం చాపరం చ బ్రహ్మ యదోంకారః” అభిధ్యానఫలమును తెలిసికొనదలచిన సత్యకామ
ుచే “భగవన్” అని పిప్పలాదుడు సంబోధింపబడి యభిముఖముగ చేసుకొనబడెను. ఈశ్వరి
యందు గల “హవై” అనురెండునిపాతలు ప్రసిద్ధార్థమును ద్యోతన చేయుచు అభిధ్యానము
ఫలము కలవగుటచే కర్తవ్యముగ తెలుపుచున్నవి. మనుష్యులలో అధిక్యముడగు యెవడు

— ౧వ అధ్యాయము ౧౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మ థ నూ ద స స ర స్వ తీ య ముః— పూర్వశ్లోకమునందు “ప్రవక్ష్యే” అని ప్రతిజ్ఞాతమైన
యర్థమును యుపకరణములతోగూడ “సర్వద్వారాణి” అను శ్లోకము మొదలుకొని రెండుశ్లోకములచే
చెప్పించుచుండెను.

సర్వేంద్రియద్వారములను స్వవిషయములనుండి మరలించి (అనగా విషయదోషదర్శనాభ్యాసముచే
విషయజైముఖ్యమును పొందించబడిన శ్రోత్రాదీంద్రియములచే శబ్దాదివిషయగ్రహణమును చేయనివాడై, అట్లు
బాహ్యేంద్రియములను నిరోధించినను మనస్సునకు ప్రచారము సంభవించు నను శంకను తొలగించుటకు
“మనో హృది నిరుధ్యచ” అని చెప్పెను. షష్ఠాధ్యాయమునందు వ్యాఖ్యానింపబడిన అభ్యాసజైరాగ్యములచే

శాంకరభాష్యమ్:—

దిచ్ఛంతో బ్రహ్మచర్యం చరంతి త త్తే పదం సంగ్రహేణ బ్రహ్మ మిత్థేతత్” ఇత్యాదిభి శ్చ వచనైః పరస్య బ్రహ్మణో వాచకరూపేణ ప్రతిమావ త్ప్రతీకరూపేణ చ పరబ్రహ్మప్రతి పత్తిసాధనత్వేన మందసుధ్యమబుద్ధివాం వివక్షిత స్థోంకార స్థోపాసనం కాబాంతరే ముక్తిఫల ముక్తం యత్త దేవేహపి “కవిం పురాణ మనుశాసితారం” “యదక్షరం వేదవిదో వదంతి” ఇతి చోపన్యస్తస్య పరస్య బ్రహ్మణః పూర్వోక్త రూపేణ ప్రతిపత్త్వపాయభూత స్థోంకారస్య కా

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ప్రసిద్ధమగు యభిధ్యాన మెట్లు సిద్ధించునో అట్లు సర్వవేదసారభూతమైన ఓంకారమును ఆఖి ముఖ్యముచే ధ్యానింపవలెను. (ఆఖిముఖ్యముచే ధ్యానించుటయే అభిధ్యానము) ఆయభి ధ్యానము “ఆపా”యణాత్” అనున్వాయముచే మరణాంత మనుష్టేయము. ఇట్లమృతానము చేయువాడు ప్రకృతాభిధ్యానముచే జయింపదగిన లోకము లనేకము లుండ యేలోకమును జయించు నని ప్రశ్నించిన సత్యకామునికొఱకు ఆచార్యు డగు పిప్పలాదుడు సమాధాన మును చెప్పెను. అందు మొట్టమొదట అభిధ్యేయమగు ఓంకారమును పరాపరబ్రహ్మ స్వరూపముగ చెప్పి గొప్పదానినిగ “పతదై వ్” ఇత్యాదివాక్యముచే చేయుచుండెను. ఓసత్య కాముడా! ఓంకారము పరాపరబ్రహ్మస్వరూపము. అని యుపకృమించి యెవడు అకార, ఉకార, మకారాత్మకమగు ఓంకారముచే పరబ్రహ్మమును ధ్యానించునో వాడు యభి ధ్యానానుగుణముగ పరబ్రహ్మమును పొందును. అనుమొదలగువానిచే ఓంకారోపాసన చెప్పబడెను. ఇది ప్రశ్నోపనిషద్వాక్యము. దీనివలె కఠవల్లియందు గూడ “అన్యత్ర ధర్మా దన్యత్రాధర్మాత్” నచికేతస్కుడు ధర్మాధర్మవిలక్షణమైనదానిని చెప్పుమను ప్రశ్నతో యుపకృమించబడి మృత్యువుచే ‘సర్వే వేదా య త్వద మామనన్తి తపాసి సర్వాణి చ య ద్వదన్తి । య దిచ్ఛంతో బ్రహ్మచర్యం చరన్తి తత్తే పదం సంగ్రహేణ బ్రహ్మ మిత్థే తత్’ సర్వవేదములు వ్యవధానావ్యవధానములచే యేపదమును చెప్పుచున్నవో, నిఖిల తపస్సులు దేనిని చెప్పుచున్నవో, దేనిని కోరి బ్రహ్మచర్యము నాచరించుచుండిరో, ఆపద మును నికొఱకు సంగ్రహముగ చెప్పెదను. అది ఓంకారమే యని చెప్పబడెను. కాన వైనుద హరింపబడిన కఠవల్లిస్థవాక్యములచే పరబ్రహ్మవాచకముగకాని, ప్రతిమాదులవలె ప్రతీక

హృదయదేశమునందు మనస్సునకు నిర్వృత్తికత్వమును పొందించి అనగా లోనకూడ విషయచింతనను చేయున వాడై, ఇట్లు లోపల జెలుపల నిఖిలోపలభిద్వారములను లెస్సగ నిరోధించి క్రియాద్వార మగు ప్రాణమును కూడ సర్వమునుండి నిగ్రహించి భూమిజయకృమముచే భూమిమధ్యందు, తదుపరిభాగమునందు గురూడ శిష్టమార్గముచే ప్రాణమును యుంచి యాత్మవిషయసమాధిరూపమగు ధారణను ఆక్రమించిన వాడై, (ఉత్తరశ్లోక ఋతోపబంధము.) ఇచట ‘అత్యుపా’ అనిచెప్పుటచే దేవతాంతరవిషయకసమాధి కాదని స్పష్టపరచబడెను. ||౧౭||

శాంకరభాష్యము:—

లాలతరముక్తిఫలముపాసనం యోగధారణాసహితం వక్తవ్యం ప్రసక్తానుప్రసక్తం చ యత్త్రించి దిత్యేవ మర్థ ఉత్తరో గ్రింథ ఆరభ్యతే— సర్వద్వారాణి సర్వాణి చ తాని ద్వారాణి చ సర్వద్వారాణ్యుపలబ్ధౌ తాని సర్వాణి సంయమ్య సంయమనం కృత్వా మనో హృది హృదయపుండరీకే నిరుద్ధ్య నిరోధం కృత్వా నిష్ప్రచార మాపాద్య తత్ర వశీకృతేన మనసా హృదయా దూర్ధ్వగామిన్యా నాడోర్ధ్వ మారుహ్య మూర్ధ న్యాధా యాత్మనః ప్రాణ మాస్థితః ప్రవృత్తో యోగధారణాం ధారయితుమ్ ||

||౧౨||

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

రూపముగకాని మందమధ్యమబుద్ధులు కలవారలకు పరబ్రహ్మజ్ఞానసాధనముగ వివక్షితమైన యే ఓంకారోపాసనము ముక్తిఫలము కలదిగ చెప్పబడెనో అఓంకారోపాసనమే యీభగవద్గీతయందుగూడ 'కవించు పురాణం, యదక్షరం' ఇత్యాదికముచే చెప్పబడెను. అట్టి పూర్వమునంచు చెప్పబడిన పరబ్రహ్మవృత్తిపత్త్యుపాయభూతమైన ఓంకారముయొక్క కాలాలంతరముక్తిఫలమగు యుపాసనము యోగధారణాసహితముగ చెప్పదగినది. మరియు ప్రసక్తానుప్రసక్తమగు నితరము చెప్పదగిన దని యుత్తరగ్రింథ మారంభింపబడుచున్నది.

ఉపలబ్ధి (జ్ఞాన) సాధనమైన సర్వద్వారములను (సర్వేంద్రియములను) నియమనము జేసి, మనస్సును హృదయపుండరీకమునం దరికట్టి (మనస్సును విషయములయందు ప్రవేశింపకుండగ జేసి) హృదయపుండరీకమునందు వశీకృతమైన మనస్సుచే హృదయపుండరీకమునుండి యూర్ధ్వముగ బయలుదేరిన సుషుమ్నానాడీద్వారమున తన ప్రాణమును కంఠభూమిమధ్యలలాటకృమమున మూర్ధన్యప్రదేశమునందు స్థాపించి యోగధారణను అధిష్టించి బ్రహ్మమును బ్రహ్మవాచకమగు ఓంకారము నుచ్చరించుచు ఓంకారార్థమగు నన్ను స్మరించుచు పరమగతిని (మోక్షమును) పొందునని యుత్తరగ్రింథముతో సంబంధము. ||౧౨||

శంకరానందీయము:— “సతం పరం పురుష ముపైతి దివ్యం” అని యోగిప్రాప్త్యవస్తువర్ణనప్రసంగమువలన జ్ఞానిప్రాప్త్యవస్తువుయొక్క వర్ణనముకూడ సంప్రాప్తమైనది. కాన జ్ఞానిప్రాప్త్యవస్తువర్ణనముకూడ కొంచెమైనదని పర్యవసానమైన యోగిప్రయోగమును “సర్వద్వారాణి” అనుదానిచే జెప్పుచుండెను. నాశికారంధ్రనే, త్రురంధ్ర, శ్రోతరంధ్ర, ముఖ, అఘోరి, లింగరంధ్రములుఇవి వాయునిర్గమనద్వారములు. ఇట్టి సర్వద్వారములనుయోగబలముచేసరికట్టిజెలుపల, లోపలవ్యాపించుస్వభావముకల మనస్సునుహృదయమందు నిరోధించి, సర్వాంగములయందు సంచరించు ప్రాణవాయువును హృదయస్థానమున పొందించి, యీప్రాణవాయువును సుషుమ్నానాడియందు ప్రవేశపెట్టి, విశుద్ధచక్రమును, అనాహతచక్రమును, అజ్ఞానచక్రమును అతిక్రమించి ప్రాణమును బ్రహ్మరంధ్రమునందు, ద్వాదశాంతమునందు, షోడశాంతమునందు నిలిపి యోగప్రక్రియతో సత్కృమణగతిని పొందినవాడై యోగి(ఉత్తరశ్లోకముతో సంబంధము.)

||౧౨||

గీ॥ ఓ మిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ వ్యాహర న్మా మనుస్మరక ।

యః ప్రయాతి త్యజన్ దేహం స యాతి పరమాం గతిమ్ ।

॥౧౩॥

ప ద వి భా గ ముః— ఓమ్- ఇతి- ఏకాక్షరం- బ్రహ్మ- వ్యాహరన్- మాం- ఆనుస్మరన్-
యః- ప్రయాతి- త్యజన్- దేహం- సః- యాతి- పరమాం- గతిమ్

॥౧౩॥

ప్రతిపదార్థముః— బ్రహ్మణః=పరబ్రహ్మవాచకముగు; ఓమితి='ఓమ్' అనెడి, ఏకాక్షరం=ఒక
యక్షరమును; వ్యాహరన్=ఉచ్చరించుచు; మాం=ఓంకారార్థముగు బ్రహ్మమును; ఆనుస్మరన్=స్మరించు
చున్నవాడై; దేహం=శరీరమును; త్యజన్=విడుచుచు; యః=ఏయోగి; ప్రయాతి=మరణించునో; సః=వాడు;
పరమాం=ఉత్పన్నమైన; గతిమ్=గతిని; యాతి=పొందుచున్నాడు.

॥౧౩॥

— ౮ అధ్యాయము ౧౩వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు —

మధునూదనసరస్వతీయముః— ఓంకారము బ్రహ్మవాచక మగుటవలనకాని, ప్రతిమవలె
బ్రహ్మప్రతీకమగుటవలనకాని బ్రహ్మమనబడుచున్నది. అట్టి “ఓం” అను ఏకాక్షరమును ఉచ్చరించుచు
 (“ఓమితి” వ్యాహరన్” అని ఇంతమాత్రమే సరిపడుచుండ “ఏకాక్షరం” అనికూడ చెప్పుట
 అనాయాసముగ నుచ్చరింపదగిన దని చెప్పుటచే స్తుత్యర్థ మని గ్రహింపవలెను.) లేక “ఓమ్” అని
యుచ్చరించుచు “ఏకాక్షరం” “ఏకం” అద్వితీయము, “అక్షరం” నాశరహితము, సర్వవ్యాపకము,
బ్రహ్మము. “ఓమ్” అను పదముయొక్క యర్థముగు నన్ను “స్మరన్” స్మరించుచు, అనగా ప్రణవమును
జపించుచు ప్రణవాభిధేయ మగు నన్ను స్మరించుచు మూర్ధన్యముగు సుఖమ్నానాడిద్వారమున దేహమును
త్యజించుచు నెవడు బయలుబెడలునో అట్టివాడు దేవయానమార్గముచే బ్రహ్మలోకమును పొంది బ్రహ్మ
లోకమున భోగముల ననుభవించి అనంతరమున యుత్పన్నమగు నాస్వరూపమైన గతిని పొందుచున్నాడు.
ఈవిషయమున పతంజలి “తీవ్రసంవేగానా మానస్మిః” సమాధిలాభము అనిచెప్పి “ఈశ్వరప్రణిధానాద్వా”
అని చెప్పెను. ప్రణిధానశబ్దార్థము వృష్టాధ్యాయమున వ్యాఖ్యాతము. “తస్య వాచకః ప్రణవః” ప్రణవము
యీశ్వరవాచకము. “తజ్జప స్తదర్థభావనం” ప్రణవజపము ప్రణవార్థభావనము. “సమాధిసిద్ధి రీశ్వరప్రణి
ధానాత్” ఈశ్వరప్రణిధానమువలన సమాధిసిద్ధి అని చెప్పెను. ఇచట యన్ననో సాక్షాత్తు ఓంకా
రోపాసనవలన పరమగతిలాభ మని చెప్పబడెను. కాన విరోధపరిహారముకొఱకు “ఓ మిత్యేకాక్షరం
బ్రహ్మ వ్యాహరన్” బ్రహ్మస్వరూపముగు ఓం అను యేకాక్షరము నుచ్చరించుచు “మా మనుస్మరన్”
ఆత్మవిషయకయోగధారణను పొందినవాడై అని వ్యాఖ్యానింపదగును. విచిత్రఫలత్వోపపత్తివలనగాని
విరోధము లేదు.

॥౧౩॥

శంకరానందీయముః— “ఏకం చ తదక్షరం చ ఏకాక్షరం” “ఓం” అనునది
యొకటియే యక్షరము. ఇది బ్రహ్మవాచక మగుటచే బ్రహ్మ మనబడును. అట్టి ప్రణవము ఆకార,
ఉకార, మకారాత్మకమైన త్రిమాత్రలు కలది. అట్టి ప్రణవమును దీర్ఘఘంటావాదమువలె వాక్కుచే
ప్రస్ఫుటముగ నుచ్చరించుచు “కవిం పురాణం” అనుదానిచే చెప్పబడిన ఓంకారార్థ మగు పరమేశ్వరుని
మనస్సుచే ధ్యానించుచు కీర్తకపాలమును భేదింపుకొని స్థూలదేహము నీలోకమున విడచి యెవడు మాత్మ
దేహముతో పూర్వోక్తక్రమమున భూమ్యాదికమును భేదించి బయలుబెడలునో ఆయోగి విదేహముక్తిని
పొందుచున్నాడు.

॥౧౩॥

శాంకరభాష్యమ్:—

తత్త్రైవ చ ధారయన్— ఓ మిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ బ్రహ్మణోఽభిధానభూత మోంకారం వ్యాహర న్నుచ్చారయం స్తదర్థభూతం మా మీశ్వర మనుస్మర న్నునుచింతయ న్మః ప్రయాతి మ్రియతే స త్యజ న్పరిత్యజ ద్వేహం శరీరం త్యజ ద్వేహ మితి ప్రయాణవిశేషణార్థం దేహత్యాగేన ప్రయాణ మాత్మనో న స్వరూపనాశనేత్యర్థః । స ఏవం త్యజ న్మాతి గచ్ఛతి పరమాం ప్రకృష్టాం గతిమ్ ॥

॥౧౦౩॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

యథోక్తయోగధారణ నిమిత్తమై ప్రవర్తించినవాడు మూర్ఖస్వప్రదేశమునందు ప్రాణ మును ధారణచేసినవాడై పరబ్రహ్మవాచకమగు “ఓమ్” అనెడి యేకాక్షరమును చ్చరించుచు, యెవడు దేహమును త్యజించుచు మరణించునో వా డుత్కృష్టగతిని పొందును. ఇచట “త్యజ ద్వేహం” అనునది ప్రయాణవిశేషణము. దానివలన దేలిన యాశయమేమి? ఆత్మకు దేహత్యాగముచేతనే ప్రయాణము. ఇంతియేకాని స్వరూపనాశముచేత కాదని యర్థము. ॥౧౦౩॥

౧౧, ౧౨, ౧౩ స్లోకములకు నీ లంకా కీ యము:— ప్రతీకముగా జింతింపదగు ప్రణవమును వాచ్యవాచకాఽభేదవివక్షతో స్తుతించుచుండెను.— “యదక్షరం వేదవిదో వదన్తి” పరబ్రహ్మవాచకమగు యే ఓంకారమును వేదాధ్యయనారంభమున వేదవేత్త లుచ్చరించుచుండిరో, ఏఓంకారమును యతీశ్వరులు బ్రహ్మప్రతీకముగ నాశ్రయించుచుండిరో, ఏఓంకారమును కోరినవారై బ్రహ్మచర్యమును జేయుచుండిరో, అట్టి ఆకార, ఉకార, మకారాత్మకమైన పదమును నీకొఱకు సంగ్రహముగ జెప్పచుంటిని. (ఇది పరబ్రహ్మ వాచకప్రణవపరమైన యర్థము.)

లేక, ఓంకారవాచ్యమగు యేపరబ్రహ్మమును “ఏత వై త దక్షరం గార్గి బ్రాహ్మణా అభివద స్త్యహుః. మన జ్యౌహృస్వ మదీర్ఘం” అను శ్రుతిశ్లోకలక్షణములు కలదానినిగ యుపనిషద్వేత్తలు చెప్పు చుండిరో, ఏపరబ్రహ్మమును కోరినవారై యతీశ్వరులు— నదులు, సముద్రమును జేరువిధముగ పొందుచుండిరో, ఏపరబ్రహ్మమును కోరినవారై గురూపసదనాత్మకమగు బ్రహ్మచర్యమును జేయుచుండిరో, అట్టి పాండ దగిన విష్ణుస్థానమును సంగ్రహముగ నీకొరకై చెప్పుచున్నాను. (ఇది ఓంకారవాచ్యపరబ్రహ్మపరమగు యర్థము.) వాచ్యవాచకములగు, పరబ్రహ్మ, ప్రణవముల యభేదము శ్రుతిచ్ఛాయచే గమ్యమాన మగుచు న్నుది- ఎట్లన:- అన్యత్ర ధర్మాదన్యత్రాధర్మాత్” అను శ్రుతిచే పరబ్రహ్మమును ప్రకృతముగ జేసుకొని, “సర్వే వేదా య త్పద మామనన్తి తపాంసి సర్వాణి చ య ద్వదన్తి । య దిచ్ఛన్తో బ్రహ్మచర్యం చరన్తి త త్రై పదం సంగ్రహేణ బ్రహ్మ మిత్యేతత్” అని యోంకారముతోనే యుపసంహరించుటవలన యోంకారమును ప్రతీకముగ కల్పించి తద్ధ్వారమున శుద్ధశబ్దాన్యతర బ్రహ్మము తెలిసికొనదగు నని చెప్పు బడెను. ఇట్లే శ్రుతిస్మరంతమున “ఏత వై సత్యకామ పరం చాపరం చ బ్రహ్మ యదోంకారః” అని యుప క్రమించి, “తస్మా దేవం విద్యా నేలేనైవాయతనే నైకతర మన్వేఽహి” అని చూపబడెను. ॥౧౦౪॥

గీ॥ అనన్యచేతా సుతతం యో మాం స్మరతి నిత్యశః॥

తస్మాహం సులభః పార్థ! నిత్యయుక్తస్య యోగినః॥

॥౧౪॥

ప ద వి భా గ ము:— అనన్యచేతాః- సుతతం-యః- మాం- స్మరతి- నిత్యశః- తస్య- అహం- సులభః- పార్థ- నిత్యయుక్తస్య- యోగినః॥

॥౧౪॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ము:— అనన్యచేతాః=ఇతరవిషయములందు చిత్తములేని; యః=ఏయోగి; సుతతం=ఎల్లప్పుడు; నిత్యశః=నిత్యము; మాం=పరమేశ్వరుడనగునన్ను; స్మరతి=స్మరించునో; సేపార్థ=ఓయర్జున; నిత్యయుక్తస్య=యెల్లప్పుడు సమాహితుడగు; తస్య=అట్టి; యోగినః=యోగికి; అహం=నేను; సులభః=సుఖముగ లభ్యుడను.

॥౧౪॥

శాంకరభాష్యమ్:—

కించ— అనన్యచేతా నాన్యవిషయే చేతో యన్య సోఽయ మనన్యచేతా యోగీ సతతం సర్వదా యో మాం పరమేశ్వరం స్మరతి నిత్యశః । సతత మితి నైరంతర్య ముచ్యతే । నిత్యశ ఇతి దీర్ఘకాలత్వ ముచ్యతే । షడ్మాసం సంవత్సరం వా కిం తర్హి యావజ్జీవం నైరం

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ప్రాణవాయునిరోధమునం దసమర్థులకు మైనిచెప్పిన రీతిని స్వేచ్ఛాప్రాయుక్తమైన యుక్తమణము సంభవింపనందున వారలకు పరమగతి దుర్లభము కావలసివచ్చునే! యనెదవా? అట్లు కాదు. ఎవడు విషయాంతరములయందు చిత్తమును పోసీయక నిరంతరము నిత్యము (దీర్ఘ కాలము) పరమేశ్వరుని స్మరించునో (అనగా ఆరుమాసములుకాదు, సంవత్సరముకాదు, మరేమనిని యావజ్జీవము నిరంతరము యెవడు నన్ను స్మరించునో యని యర్థము) అట్టి సదా సమాహితు

భూమధ్యమునందు ప్రాణము నెట్లుంచవలెనో చెప్పుచున్నాడు.- “సర్వద్వారాణి” శబ్దాదివిషయ గ్రహణద్వారములగు యింద్రియములను నిగ్రహించి, అట్లే మనస్సును హృదయమునందు నిరోధించి, వానికి కంచుకరూపమైన ప్రాణమును సుఖమానాడీద్వారమున భూమధ్యమునందుంచి, యోగశాస్త్ర క్రమగు ధారణను ఆచరించుచున్నవాడై (మందుశ్లోకముతో సన్వయము.)

॥౧౫॥

ఓంకారరూపముగ యొకే ఆక్షరమును వర్ణమును, బ్రహ్మము నుచ్చరించు చున్నవాడై, బ్రహ్మభూతుడనగు నన్ను స్మరించుచున్నవాడై, (లోకమున యెవడైన నొకానొకడు దేవదత్తుని స్మరించుచు అతనిని పిలుచుచున్నచో సన్నిహితుడైన యాదేవదత్తు డభిముఖుడగుచున్నాడు. ఇట్లే పరబ్రహ్మవాచకముగు యోగి శోచార్చణముచేతను, స్మరణముచేతను, స్వభావతః సర్వవ్యాపకమైన పరబ్రహ్మము సాధకునకు సన్నిహిత మగును. కాన అట్టి సమయమున యెవడు దేహమును విడుచుచు యూర్ధ్వనాడీద్వారమున యుక్తమించునో అట్టివాడు సన్నికృప్తబ్రహ్మరూపాపత్తిరూపముగ యుత్కృష్టగతిని పొందుచున్నాడు. “విషాస్య పరమా గతి రేషాస్య పరమా సంప దేషాస్య పరమ అనందః” అను శ్రుతివొప్పన బ్రహ్మలోకస్సాప్తిద్వారమున నన్నే పొందు నని యాశయము.

॥౧౧, ౧౨, ౧౩॥

— ౧౪వ అధ్యాయము ౧౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మ థ సూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— ఎవ డీవిధమున ప్రాణవాయునిరోధచైర్ధ్యముచే భూమధ్యయందు ప్రాణమును నిలిపి బ్రహ్మరంగిణియును పొందిన సుఖమానాడీద్వారా స్వేచ్ఛగా దేహమును

శాంకరభాష్యమ్:—

తస్యేణ యో మాం స్మరతీ త్యర్థః । తస్య యోగినోఽహం సులభః సుఖేన లభ్యః పార్థ! నిత్య యుక్తస్య సదా సమాహితస్య యోగినః । యత ఏవ మతోఽనన్యచేతాః స స్మయి సదా సమాహితో భవేత్ ॥

॥౧౦౪॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

చిత్తు డగు యోగికి యోయర్జునా! నేను సుఖముగ లభ్యుడను. కాన ననన్యతేతస్కుడై నాయందు సదా సమాహితుడు కావలెను. ఈచెప్పటవలన దేలిన యాశయ మేమి? పాణిమును జయించినవాడు స్వేచ్ఛగా దేహమును పరిత్యజించును. ఇతరుడు కర్మక్షయముచే దేహమును త్యజించును. ఇదియే విశేష మని భావము.

॥౧౦౪॥

విడచుటకు సమర్థుడు కాక కర్మక్షయముచేతనే పరమశుద్ధ దేహమును విడచునో అట్టివాని కేగతి పొందించునో దానిని “ఆనన్యచేతాః” అనుదానిచే చెప్పుచుండెను.

నాకంటె వేరగు విషయమునందు పరివర్తింపని చిత్తముకలవాడై యెల్లపుడు యావజ్జీవము ఎవడు నన్ను స్మరించునో, స్వవశమైగాని, పరవశమైగాని దేహమును విడచునట్టి యట్టి సతతసమాహితచిత్తుడగు యోగికి నేను సుఖముగ లభ్యుడను. ఇతరుల కతిదుర్లభుడ నైనను పైన పేర్కొనబడినవాని కతిసులభుడ నని యాశయము. కాన ఓయర్జునా! నేను నీకతిసులభుడను. భయము నొందవద్దని యభిప్రాయము.

ఈశ్లోకమున “ఆనన్యచేతాః” అని చెప్పటచే అత్యాదరము, ‘సతతం’ అని చెప్పటచే నైరంతర్యము, ‘నిత్యః’ అని చెప్పటచే దీర్ఘకాలత్వము స్మరణకు చెప్పబడెను. ఈచెప్పటచే ‘స తు దీర్ఘ కాల నైరంతర్య సంస్కారాసేవితో దృఢభూమిః’ అని పాతంజలిమత మనుసరింపబడెను. పైసూత్రమున ‘సః’ అని యభ్యాస చెప్పబడినను యది స్మరణపర్యవసాయియే. యీచెప్పటవలన సుఖమున్న నాడీద్యౌగమున పాణిోత్క్రమణ మగుగాక. అట్లు పాణిోత్క్రమణము కాకుండుగాక. యావజ్జీవము పృతిక్షణము విక్షేపాంతరము లేకుండగ చేయుర్భగవదనుచింతనమే పరమగతికి కారణము అని ఫలితాశయము.

॥౧౦౪॥

శంకరానందీయము:— ఇట్లు పరబ్రహ్మోపాసకుల కుత్సాప్తగతిని చెప్పి యిపుడు శ్రవణాదులచే తెలియబడిన యాత్మతత్త్వముగల యే యతి తీవ్రమోక్షేచ్ఛచే జనించిన వైరాగ్యవేగముచే నిత్యము నిరంతరము పరబ్రహ్మము ననుసంధానముచేయునో (స్మరించునో) అట్టి యతికి నేను సులభుడ నని తన సౌలభ్యమును ‘ఆనన్యచేతాః’ అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

బ్రహ్మతిరిక్తవిషయమునందు బ్రవేశింపని చిత్తముకలవాడై బ్రహ్మమునందే సమాహితమైన చిత్తము కలవాడై, యే బ్రహ్మవేత్త యావజ్జీవము విరామము లేకుండగ యెల్లపుడు ‘బ్రహ్మైవాహం’ అని పరబ్రహ్మమునే స్మరించునో, అట్టి నిత్యయుక్తనకు అనగా నెల్లపుడు నన్నే స్మరించుచున్న బ్రహ్మనిష్ఠ గల యతికి నేను అప్రయత్నముగ పొందదగినవాడను. కాన యోగాభ్యాసనిరతునకువలె యీబ్రహ్మ నిష్ఠనకు పాణిజాయామాభ్యాసశ్లేశము కాని, ఇందియనిగృహశ్రమ కాని మనోనిరోధాయాసము కాని, సుఖము నాడిచే ఊర్ధ్వగమనదుఃఖము కాని, క్షీరకపాల భూమ్యాద్యావరణభేదవ్యధ కాని కొంచెమైనను

గీ॥ మా ముచేత్య పునర్జన్మ దుఃఖాలయ మశాశ్వతమ్ ।
నాపువన్తి మహాత్మాన న్సంసిద్ధిం పరమాం గతాః ॥

॥౧౫॥

ప ద వి భా గ ము:—మాం-ఉచేత్య-పునర్జన్మ-దుఃఖాలయం-అశాశ్వతమ్-న-అపువన్తి-మహాత్మానః-
సంసిద్ధిం-పరమాం-గతాః॥ ॥౧౫॥

ప్రతి ప దార్థ ము:— మహాత్మానః=గొప్పయంతఃకరణముకలయతులు; పరమాం=గొప్పదైన; సంసిద్ధిం=
సీద్ధిని; గతాః=పొందినవారై; మాం=నన్ను; ఉచేత్య=పొంది; దుఃఖాలయం=అధ్యాత్మికాదిదుఃఖముల కాలయ
మైన; అశాశ్వతం=అవస్థితి లేని స్వరూపముగల; పునర్జన్మ=పునర్జన్మమును; నాపువన్తి=పొందరు. ॥౧౫॥

శాంకరభాష్యమ్:—

తవ సౌలభ్యేన కిం స్యా దిత్సుచ్యతే శృణు త న్మమ సౌలభ్యేన యద్భవతి— మా
ముచేత్య మా మీశ్వర ముచేత్య మద్భావ మాపద్య పునర్జన్మ పున రుత్పత్తిం న ప్రాప్నువతి ।
కిం విశిష్టం పునర్జన్మ న ప్రాప్నువంతి తద్విశేషణ మాహ- దుఃఖాలయం దుఃఖానా మాధ్యాత్మిక
కాదీనా మాలయ మాశ్రయ మాలీయంతే యస్మిన్ దుఃఖా నీతి దుఃఖాలయం జన్మ । న కేవలం

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

నిన్ను పొందినవారు నీయందే యుండెదరా? లేక చంద్రలోకమునుండి వలె పునరావృత్తిని
పొందెదరా? అను అనుప్రశ్నపై జెప్పుచున్నాడు. నాయెక్క సౌలభ్యముచే నేమి ప్రాప్తిండునో
చెప్పెద వినుము. పరమేశ్వరుని పొంది పరమ సంసిద్ధిని (మోక్షమును)

లేదు. మరేమనిన యచటనే యుండగ ప్రార్థనపరిక్షయమైయుండ స్వతః ప్రాణేంద్రియమనోబుద్ధ్యాదులకు
సుఖప్తి యందువలె బ్రహ్మమునందు విలయముప్రాప్తింపఅప్రయత్నముగనే జీవుడు సుఖప్తియందు ప్రాప్తిని
పొందినటుల బ్రహ్మవేత్త నిర్విశేషము, నిష్క్రియము, శాంతము, అనంతము, కారణరహితము
కార్యరహితము (అనగా కార్య కారణవిలక్షణము,) అభావ్యము, అనందఘనము నగు పర
బ్రహ్మమును పొందుచున్నాడు. కాన బ్రహ్మవిత్తుగు బ్రహ్మనిష్ఠుడైన యతికి నాప్రాప్తి సులభ
మగుటవలన 'నేను సులభుడను' అని చెప్పబడెను. సులభుడనగ సుఖప్రాప్త్య డని యర్థము. కాన
ఓయర్జునా! నీవు అనన్యమనస్కుడవై యెల్లపుడు నన్ను స్మరింపు మని యర్థము. ॥౧౬॥

—, ౮వ అధ్యాయము ౧౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యాచి శేషములు, —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— భగవంతుని పొందినవారు తిరిగి మనుష్యజేహుడిసంబంధ
రూపమగు సంసారమును పొందెదరా? పొందరా? అని సందేహము ప్రాప్తింప తిరిగి సంసారమును పొందరని
'మాముచేత్య' అను శ్లోకముచే జెప్పచుండెను.

రజస్తమారహితంతఃకరణముకల శుద్ధసత్వప్రధానులైన, జనించి న సమ్యక్సద్గుణముకల, మహా
త్ములు నాలోకమగు జైకుంతమునుజేరి యచట భోగముల నన్నిటిని యనుభవించిన పిదప సర్వోత్కృష్టమగు
ముక్తిని పొందినవారై దుఃఖములకు స్థానమైనట్టి, (గర్భవాస యోనిద్వారనిర్గుణసాద్యనేకదుఃఖస్థానము,)

శాంకరభాష్యమ్:—

దుఃఖాలయ మశాశ్వత మనవస్థితస్వరూపం చ నాఽఽపునః తీదృశం పునర్జన్మ మహాత్మానో
యతయ స్సంసిద్ధిం మోక్షాఖ్యాం పరమాం ప్రకృష్టాం గతాః ప్రాప్తాః । యే పున రాత్మాం న
ప్రాప్నువంతి తే పునరావర్తంతే ॥

॥౧౫॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

పొందిన మహాత్ములగుయతులు ఆధ్యాత్మికాదిదుఃఖముల కాశ్రయము, అనవస్థితరూపము నగు
పునర్జన్మమును పొందరు. ఎవరు నన్ను పొందరో వారు పునరావృత్తిని పొందెదరు.

॥౧౫॥

అస్థిరము, దుష్టస్వప్నాప్రాయము నగు మనుష్యాదిదేహసంబంధమును పొందరు. ఈశ్లోకమున “మాం ప్రాప్య
సిద్ధిం గతాః” అని చెప్పటచే నుపాసకులకు కృమముక్తిప్రదర్శింపబడెను.

॥౧౫॥

శంకరానందీయము:— సర్వకర్మసంన్యాసి, ఏకాకి, మాని, భిక్షాన్నజీవి యగు యేయతి
యేదోయిక వోట కూర్చుని “ఈనిఖిలజగత్తు, నేను బ్రహ్మమే” అని యధ్యాత్మదృష్టిచే నెల్లపుడు సర్వ
మును బ్రహ్మముగానే చూచునో అట్టి బ్రహ్మనిష్ఠుడగు యతికి “నేను సులభుడను” అని బ్రహ్మప్రాప్తి
సులభత్వమును చెప్పి, యిపుడు తనను పొందినవారలకు ఫలమును “మా ముపేత్వ” అను శ్లోకముచే చెప్ప
చుండెను.

సచ్చిదానందైకరసమగు పరబ్రహ్మమును పొంది (అనగా పరబ్రహ్మైకరసత్వమును పొంది దానిచలనశే
అత్యుత్తమమైన కేవలానందస్వరూపమైన పరమాత్మస్వరూపముగ స్థితిరూపముగ విదేహముక్తిని పొంది) న మహా
నుభావులగు యతులు. లేక “మహాత్మానః” నిత్యనిరంతరబ్రహ్మనిష్ఠచే నిశ్శేషముగ నశించిన రజస్తమోగుణ
తత్కార్యములుకల దగుటవలన నతిస్వచ్ఛతరమగుటచే సుత్యుష్టమైన శుద్ధసత్త్వస్వభావాపన్నమైన
యంతఃకరణము కలవారు మహాత్ములనబడుదురు. సుప్రసన్నాంతఃకరణముకలవారు కనుకనే “పరమాం” అత్యు
త్తమఫలప్రదానోన్ముఖమైన “సంసిద్ధిం” సుఖానుభూతియందు కాని, దుఃఖానుభూతియందు కాని వృత్తికి
బ్రహ్మస్వరూపమున నుండుటయే సంసిద్ధియనబడును. అట్టి బహుజన్మాభ్యస్తమైనట్టి సర్వావస్థలయందు అప్రతి
బద్ధమైన అఖండాకారవృత్తిరూపముగ సంసిద్ధిని పొందిన బ్రహ్మనిష్ఠులు కార్యకారణభావకూన్యము,
మాయాతత్కార్యలేశసంబంధకూన్యము, సద్భవము, చిద్భవము, ఆనందభవమునగు పరబ్రహ్మమును
(పరమాత్మభావమును) పొంది ఘటాకాశము మహాకాశత్వమునువలె స్వయముగ బ్రహ్మైకత్వమును పొంది
“అశాశ్వతం” కాశ్వతము బ్రహ్మభావము. తద్విలక్షణముగుటవలన యశాశ్వతము (నశ్వరము.) అందునను
“దుఃఖాలయం” ఆధ్యాత్మికాదిదుఃఖాశ్రయము జన్మము. ఈశ్లోకమున “జన్మ” అనుపదముచే జన్మ
రూపముగ వికారము గల శరీరము గృహింపవలయును. విదేహముక్తిని పొందిన బ్రహ్మవేత్తలు తిరిగి
అనిత్యము, దుఃఖభూయిష్టము అయిన దేవదేహమును కాని, ప్రాజాపత్యదేహమును కాని, గంధర్వ
దేహమును కాని, మనుష్యదేహమును కాని మరియే యితరదేహమును కాని పొందరు. శరీరము ప్రాప్తిం
చుటకు అవిద్య, కామము, కర్మలు కారణము. అవన్నియు సమ్యక్జ్ఞానమహాగ్నిజ్వాలలచే భస్మీభూత
మగుటవలన ముక్తులు తిరిగి దుఃఖాలయ మగు శరీరమును పొందరు. ఈవిషయమునే “న చ పున రావర్తతే
నచపునరావర్తతే” అను శ్లోతి బోధించుచున్నది. ఈశ్లోతియందు “నచ పునరావర్తతే” అనువాక్యము రెండు
సార్లు చెప్పట యభ్యాస మనబడును. యాయభ్యాసము సంశయమును పొంగొట్టుచున్నది.

॥౧౫॥

గీ॥ అబ్రహ్మభువనా ల్లోకాః పునరావర్తనోఽర్జున ।

మా ముషేత్య తు కాస్తేయ పునర్జన్మ న విద్యతే ॥

౧౬౬

ప ద వి భా గ ము:— అబ్రహ్మభువనాత్- లోకాః- పునరావర్తనః- అర్జున! -మాం- ఉషేత్య- తు- కాస్తేయ- పునర్జన్మ- న- విద్యతే॥ ౧౬౬

పృ తి ప దార్థ ము:— హేఅర్జున! = ఓయర్జునడా; అబ్రహ్మభువనాత్ = బ్రహ్మలోకము మొదలుకొని; లోకాః = లోకములు; పునరావర్తనః = పునరావర్తనస్వభావము కలవి; హే కాస్తేయ = ఓకుంతీపుత్రుడా! మాం = నన్ను; ఉషేత్యతు = పొందినచో; పునర్జన్మ = తిరిగి జన్మము; న విద్యతే = లేదు. ౧౬౬

కాంకరభాష్యమ్:—

కిం పున స్త్వితోఽన్య త్యాప్రిప్రాః పునరావర్తంత ఇత్యుచ్యతే— అబ్రహ్మభువనా ద్భవంతి యస్మిన్మాతా నీతి భువనం బ్రహ్మభువనం బ్రహ్మలోక ఇత్యర్థః । అబ్రహ్మభువనా తస్మా

కాంకరభాష్యత్వత్వబోధిని:—

“అపా మసోమ మమృతా అభూమ” అనుశ్రితి చొప్పున కర్మలవలన స్వర్గామలను పొందినవారలకుకూడ బ్రహ్మమును పొందినవారలతో సమానముగ ననావృత్తిబోధింపబడుచుండ నీకంఠే నితరమును పొందినవారలు పునరావృత్తి కలవారగుదురని చెప్పట యెట్లు సమంజసమగును?” అని శంకింపజనదు.

— ౮వ అధ్యాయము ౧౬వ జ్ఞోకవ్యాఖ్యావిశేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— పరమేశ్వరుని పొందిన సమ్యగ్దర్శులకు పునరావృత్తి లేదని చెప్పటవలన భగవద్విముఖులగు సమ్యగ్దర్శనములేనివారలకు పునరావృత్తి ఆర్థాత్తు సిద్ధమే యని “అబ్రహ్మభువనాత్” అనుజ్ఞోకముచే జెప్పచుండెను.

“అ బ్ర హ్మ భు వ నాత్- భవన్త్యత్రిభూతానీతి భు వ నం “అ బ్ర హ్మ భు వ నా త్” అనుచోటనుండు ఆకార మభి వి ధ్య ర క ము. అనగా బ్రహ్మలోకముతోగూడ యన్నిలోకములు భగవద్విముఖులగు సమ్యగ్దర్శనములేనివారలకు భోగ భూములు, పునరావర్తనస్వభావములు కలవి. (కొన్ని పుస్తకములలో “అబ్రహ్మభవనాత్” అని పాఠము కలదు. ఈపాఠమునందు భవన మనగ నినాసస్థాన మని యర్థము. వాసస్థానము లోక మగును కాన పూర్వమునందు చెప్పిన యర్థమునే గ్రహింపవలెను.) లోకాంతరములను పొందినవారలకు వరె నిన్ను పొందినవారలకుగూడ పునరావృత్తి సంభవించునా? అని యనెదవా? నన్ను పొందినవారలకు పునరావృత్తి సంభవింప దని “మా ముషేత్య” అనుదానిచే చెప్పుచుండెను. “తు” అనునది లోకాంతరజైలక్షణ్యద్వ్యోతనార్థము. లేక ఆవధారణార్థకమునైన గ్రహింపవలెను. “హే కాస్తేయ!” ఓకుంతీపుత్రుడా! (ఈచెప్పటవలన తల్లిననుసరించిగూడ పృసిద్ధమహానుభావు డని గ్రహింపవలెను. ఈశ్వరునినొకనినే పొందిన ముక్తులకు పునరావృత్తి లేదు. (ఈజ్ఞోకమున “అర్జున!” అనియు “కాస్తేయ” అనియు సంబోధనద్వయముచే స్వరూపముచేతను, కారణముచేతను జ్ఞానసంపత్తికివలయు శుద్ధి నూచితము.)

ఇచట నీధ్యవస్థ చేయవలెను- ఎవరు కృమముక్తి ఫలముగాగల యుపాసనలచే బ్రహ్మలోకమును పొందెదరో, బ్రహ్మలోకమున జనించిన సమ్యగ్దర్శనము కల యట్టి సగుణోపాసకులకు హిరణ్యగర్భునితో

శాంకరభాష్యమః—

బ్రహ్మభువనేన లోకాః సర్వే పునరావర్తనః పునరావర్తనస్వభావా హేర్జున! మా మేక ము
వేత్త్య తు కౌస్తేయ! పునర్జన్మ పున రుత్పత్తి ర్న విద్యతే ॥ ౧౬ ॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధినిః—

పైనుదహరింపబడిన శ్రుతి యర్థవాదవాక్యము. అదికర్తుల కావేడి కామృతత్వమునే బోధిం
చును. కానఓయర్జునా! బ్రహ్మలోకముతోగూడ భూరాదినిఖలలోకములు పునరావర్తనస్వభావము
కలవి. ఈచెప్పటచే భూలోక, భువర్లోక, సువర్లోక, మహర్లోక చతుష్టయమును పొందినవారు పున
రావృత్తి కలవారు. జనోలోక, తపోలోక, సత్యలోకము లనెడి లోకత్రయమును పొందినవారలకు
పునరావృత్తి లేదను శంక తొలగింపబడెను.

గూడ మోక్షము పొందెను. కృమముక్తిరూపఫలము గల యుపాసనలు లేనివారలుగూడ పంచాగ్ని
విద్యాదులచే బ్రహ్మలోకమును పొందెదరు. అట్టివారలకు పునర్జన్మ మవశ్యంభావి. కనుకనే కృమముక్త్య
భిప్రాయముచే “బ్రహ్మలోక మభిసంపద్యతే నచ పునరావర్తతే” “అనావృత్తి శ్చబ్దాత్” అనుశ్రుతి
నూత్రము లుపపన్నములు. అట్లు కాక ‘అబ్రహ్మభువనాత్’ అనుగీతావాక్యమువలన బ్రహ్మలోకమును పొందిన
వార లందరు పునరావృత్తిని పొందెద రనినచో బ్రహ్మలోకమును పొందినవారలకు పునరావృత్తి లేదని
బోధించు పైశ్రుతిసూత్రములకు విరోధము పొందెను. బ్రహ్మలోకమును పొందిన కృమముక్తి ఫలము కల
యుపాసకులకు పునరావృత్తి లేదనియు, బ్రహ్మలోకమును పొందిన పంచాగ్నివిద్యోపాసకులకు పునరావృత్తి
కలదనియు వ్యవస్థ కల్పించినచో పైశ్రుతిసూత్రములకు, ప్రస్తుతగీతావాక్యమునకు విరోధము పొందెను.
పంచాగ్నివిద్యలుకలవారల నుద్దేశించి శ్రుత్యంతరమున “తేషా మిహ పునరావృత్తిః” “ఇమం
మానవ మావర్తం నావర్తన్తే” అనుసలములయందు “ఇహ” ఇమం” అనుటచే ప్రస్తుతకల్పమునందు
పునరావృత్తి లేకున్నను రాబోవు కల్పమునందు పునరావృత్తి కలదని స్పష్టపరుపబడెను. ॥౧౬॥

శంకరానందీయ మః— ఇట్లు బ్రహ్మభావమును పొందిన బ్రహ్మవేత్తలకు పునరావృత్తి
లేకపోవుటను చెప్పి, తదితరులగు శ్రుతికూన్యులకు, లేక శ్రవణమొనరించినను సమ్యగ్దర్శులు కాక స్వేతరప్రాప్తి
కలవారలకు పునరావృత్తి కలదని నూచించుచు, చెప్పిన యర్థమునే తిరిగి దృఢము చేయుచు బ్రహ్మ
వేత్తలకు ముక్తి సిద్ధించుటయందు సంశయము తొలగుటకై యతులకు సమ్యగ్దర్శనసిద్ధియందు ప్రయత్నమును
నూచించుటకును “అబ్రహ్మభువనాత్” అని చెప్పమొదలిడెను.

“సహస్రీయుగపర్యంతం” అని కాలనిర్ణయము కూయమాణ మగుటవలన ఈశ్లోకమునందుండు
బ్రహ్మశబ్దముచే చతుర్ముఖబ్రహ్మము చెప్పబడును.

భూతము చివట పుట్టుచున్నవి, లేక కలవు కాన “భువనం” అనబడుచున్నది. బ్రహ్మయొక్క
భువనము కాన బ్రహ్మభువన మనబడును. అదిసత్యలోకము. సత్యలోకము మొదలుకొని సర్వలోకములు
పునరావృత్తులు. అనగా పుణ్యవశమున సత్యాదిలోకములను పొందినవారలను ఆయాలోకములు పునరావృత్తు
లునుగ జేయును. (పుణ్యము నశింప యాయా లోకములను పొందినవారలను తిరిగి జన్మాదులు కలవారలనుగ
జేయును.) కాన, సత్యాదిలోకములను పొందినవారలకు పునరావృత్తి తప్పక ప్రాప్తించును. ఈవిషయ
మునే “యావత్సంపాత ముషిత్వా” “నాకస్య పృష్ఠే తే సుకృతేనసాధ్యత్వేన లోకం హీనతరం

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఓకుంతీపుత్రా! నన్ను పొందినవారలకు పునర్జన్మము లేదు. (ఎవనికి వంశపర్యాయక్రమైన శుద్ధి స్వాభావికమో అట్టివానికి నాచే చెప్పబడిన యర్థమునందు బుద్ధి జనించు నని తలచి “అర్జునః, కౌశ్ఠేయః, అనిసంబోధనద్వయము. పర్యయోగింపబడెను.)

“నా విశ్న” అను శ్రుతులు బోధించుచున్నవి. “న విద్యతే ఆకం దుఃఖం యతః” అను త్యక్త్యత్తి నాశయించిన యేలోకమున దుఃఖములేవో ఆలోకము నాకమనబడును. అట్టిలోకము సత్యలోకమే. ఇతరలోకములు కొన్నిటియందు రాక్షసులవలనను, కొన్ని లోకములయందు ప్రళయాగ్నివలనను దుఃఖమే ప్రాప్తించుటవలన యాలోకములు నాకశబ్దముచే జెప్పబడవు. అందువలన “నాకస్య పృష్ఠే” అను శ్రుతియందు గల నాక శబ్దమునకు సత్యలోకమే యర్థము. అట్టి సత్యలోకమున తల్లోకమును పొందినవారు సుకృతఫలము ననుభవించినపిదప యాసుకృతము నశింప యీలోకమును కాని, యంతకన్న హీనతరమైన లోకమునుకాని పొందెదరు. అని శ్రుతి బోధించుటచే సత్యలోకమును పొందినవారలకుమాడ పునరావృత్తి ప్రామాణికమైనదే. సైశ్వుతి బలముననే బ్రహ్మభావమును పొందివారలకుమాడ పునరావృత్తి కలదని యెందులకు చెప్పరాదని శంకింప జను. “తదధిగమ ఉత్తరపూర్వాభయో రశ్లేషవి నాశౌ” బ్రహ్మసాక్షాత్కారము గలిగిన నట్టివానికి చేయబోవు పాపముయొక్క సంబంధముండదు. పూర్వపాపము నశించును. “ఏవ మసంశ్లేషః సాలే తు” అట్లే చేయబోవు పుణ్యసంబంధముండదు. పూర్వపుణ్యము నశించును. అనగా బ్రహ్మవేత్తకు పుణ్యపాపసంబంధముండదని యర్థము. మరియు “యథేషీకాతూల మాగ్నౌ పోతం ప్రదాయే తైవ హస్య సర్వే పాపానః ప్రదూయన్తే” “తస్యైవ స్యా త్మదవిత్రం విదిత్వా న లిప్యతే కర్మణా పాపకేన” “సర్వం పాపానం తరతి” ఇత్యాదిశ్రుతులు బ్రహ్మవేత్తకు నిఖలపాపప్రదాహమును, కర్మలయొక్క లేపము లేకపోవుటను బోధించుచున్నవి. కాన “కర్మణా జాయతే జన్తుః కర్మణైవ ప్రళీయతే” “పాపాన్యాస్తం కర్మణ స్తస్య యత్క్రించేహ కరోత్యయమ్ | తస్మా ల్లోకా త్పున రేత్యస్తై లోకాయ కర్మణే” ఇత్యాదిశ్రుతీస్మృత్యుక్త ప్రకారము పుణ్యకర్మవిశేషమున సుత్రములోకములను పొందినవారు ఆయాలోకమున పుణ్యకర్మఫలముభక్తముచే నాపుణ్యము నశింప శేషకర్మానుభూతికొరకు పునరావృత్తిని పొందెదరు. జ్ఞానాగ్నిదగనిఖలకర్మల కల బ్రహ్మవేత్తలు శేషకర్మ లేమింజేసి పునరావృత్తులు కానేరరు. మరియు బ్రహ్మవేత్తలకు “న చ పున రావృత్తతే” అను మొదలగు శ్రుతులు పునరావృత్తిని నిషేధించుటవలనను బ్రహ్మవిద్యరిమ్యలకు పునరావృత్తిలేదు. మరియు యాగీతావాక్యమే “మా ముషేత్య తు? అని “తు” అను శబ్దముచే బ్రహ్మప్రాప్తి కలవారలకు పునరావృత్తి లేదని బోధించుచున్నది. “హే కౌశ్ఠేయ” శుద్ధకులోత్పన్నుడవగు నో యర్జునా! సత్యజ్ఞానాది అక్షణము, సదానందైకరసము నగు పరమాత్మను పొంది పూర్ణాత్మస్వరూపముతోనుండు బ్రహ్మచిత్తమునకు పునర్జన్మరూపమగు పునరావృత్తిలేదు. లేక “విదనంతాయాం” అని విదధాతువు ప్రాప్తి ఆర్థముకలదికూడ యగుటవలన విద్వాంసుడును నన్ను పొంది తిరిగి పునర్జన్మను పొందడు. అనికూడ వ్యాఖ్యానింపదగును. ||౧౬||

ప ర మా ర్థ పః— ఆహతంరసిద్ధిచే శాశ్వతము, (చిరకాలస్థాయి) సుఖమునిచ్చునదియనగు దేహము నపేక్షించు వారలకు పునరావృత్తి కల దని “అబ్రహ్మభువనాత్” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

బ్రహ్మలోకము, దాని ననుసరించియుండు మహర్షీకాదులు పునరావృత్తు లగుచున్నవి. “తపస్వి నో దానక్షీలః పితరాగ్రా స్థితిక్షమః | తిలోక్యా ఉపరిస్థానం లభన్తే శోకవర్జితమ్” తపస్వీలును, దానరతులు, పితరాగులు, ద్వంద్వవిహింసలు మల్లోకములకంటె యుపరిభాగమునందుండు శోకవర్జితమైన స్థానమున

గీ॥ సహస్రియుగపర్యంత మహర్ష్య దృహణో విదుః ।

రాత్రిం యుగసహస్రాస్తాం తేహహారాత్రవిదో జనాః ॥

॥౧౭॥

పదవిభాగము:— సహస్రియుగపర్యంతం- అహః- యత్- బ్రహ్మణః- విదుః- రాత్రిం- యుగ
సహస్రాస్తాం- అహారాత్రవిదః- జనాః॥ ॥౧౭॥

ప్రతిపదార్థము:— అహారాత్రవిదః= కాల సంఖ్యావేత్తలగు; తేజనాః= ఆజనులు; సహస్రియుగ
పర్యంతం= కృతశ్రేతాద్వాపరకలియుగములు వెయ్యి అవసానముగా కలదిగ; బ్రహ్మణః= హిరణ్య గర్భుని
యొక్క; అహః= పగటిని; విదుః= తెలిసికొనుచున్నారు; రాత్రిం= రాత్రిని; యుగసహస్రాస్తాం= కృత
శ్రేతాద్వాపర కలియుగములు వెయ్యి అవసానముగా కలదానినిగ; విదుః= తెలిసికొనుచున్నారు. ॥౧౭॥

పాంచదశ. అను పురాణవచనము బ్రహ్మలోకగతులకు పునరావృత్తి లేదని బోధించుచుండ “బ్రహ్మ
లోకమును పొందినవారుగూడ పునరావృత్తులు” అని చెప్పుట యెట్లు సమంజస మగునని శంకింపజనదు.
సుఖముగ చిరకాలజీవన మపేక్షించి సామవేదోక్తమైన బృహద్రథంతర, చైరూప, చైరాజ, శాక్వర,
చైతత, శాందన, కారేయాద్యష్టసామాత్యకమైన అసందిని స్తోమలతోగూడిన మహతీయుక్తు నుపాసించి
సామాజ్య, భౌజ్య, స్వారాజ్య, చైరాజ్యాదికృమముచే సత్యలోకము నెవరు పొందెదరో అట్టివారుగూడ
అయువు, అహారాత్రములు, నిద్ర, జాగరాదిరౌకికవ్యవహారములు కలవారగుటవలన పునరావృత్తులే.
ఈవిషయమునే “యోవా ఏత దక్షర మవిదిత్వా గార్హస్థిం ల్లోకే జుహోతి దదాతి తపస్య త్యపి బహూని
వర్షసహస్రాణ్యస్తవా నేవాస్య స లోకో భవతి” ఈవిషయమును వాచక్షివి అను గర్గకన్యను గూర్చి
యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పచుండెను. భోగార్గి ఓగర్గకన్యా! వాచక్షివి! ఏపురుషుడు యీ యనుభూయ
మానము అక్షరము నగు పరబ్రహ్మమును తెలిసికొనక, యీలోకమున హోమమును చేయునో, తులూ
భారముచే దానమును చేయునో, కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదులచే తపస్సును చేయునో, ఏలోకపాప్రాప్తి
కొఱకు ఇట్టి యుపాయములు కలవో అట్టిలోకము ఈపురుషునిచే ననేకవేలసంవత్సరము లనుభవింపఁడినను
అట్టిపురుషునకు “అంతవా వేన” పునరావృత్తికొఱకే యగును. వైవిషయమునే ఋక్సాంధ్యమైన “అథాత
ఇందో” మహాభిషేక స్తే దేవా అబ్రువన్ స పృజాపతికా ఆయంజై దేవానాం” అను బ్రాహ్మణముగూడ
బోధించుచున్నది. మరియు అపస్తంబీయసంహితయందుగూడ వైవిషయమే “సుపల్లోఽసి గరుత్మాన్
త్రివృత్తే శిరో గాయత్రం చక్షుః” అనునవి మొదలుగాగల మంత్రములు బోధించుచున్నవి. గ్రంథ
విస్తరభీతిచే విచట వ్రాయుట మానుచుంటిని. శతశ్లోకీవ్యాఖ్యయందు మాచే సవిస్తరముగ చెప్పబడెను.
ఏవరు సమత్వన్నతత్వజ్ఞానులై నాస్వరూపమును పొంది విస్మృతనకలవ్యవహారములకలవాడై సంసరణ
బీజభూతమైన జీవత్వమును విడచి బ్రహ్మరూపు లగుదురో అట్టివారలకు పునర్జన్మ లేదు. ఈవిషయమే
“మా మతేత్య” అను యుక్తార్థముచే చెప్పబడెను.

॥౧౮॥

— ౧౮వ అధ్యాయము ౧౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు —

మధునూదనసరస్వతీయము:— కాలపరిధిన్నము లగుటవలన బ్రహ్మలోకాదిపర్యలోక
ములు పునరావృత్తు అని “సహస్రియుగపర్యంతం” అనునది మొదలుకొని చెప్పచుండెను.

శాంకరభాష్యమ్:—

బ్రహ్మలోకసహితా లోకాః కస్మా త్పునరావర్తినః కాలపరిచ్ఛిన్నత్వా త్కథమ్—
సహస్రియుగపర్యంతం సహస్రిం యుగాని పర్యంతః పర్యవసానం యస్యాహ్నా స్త దహా సహ
స్రియుగపర్యంతం బ్రహ్మణః ప్రజాపతే ర్విరాజో విదుః, రాత్రి మపి యుగసహస్రాస్త్రా
మహాపరిమాణా మేవ । కే విదు రిత్యాహ - తేహోరాత్రవిదః కాలసంఖ్యావిదో జనా
ఇత్యర్థః । యత ఏవం కాలపరిచ్ఛిన్నా స్తేతః పునరావర్తినో లోకాః

॥౧౭॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

బ్రహ్మలోకముతో సహా నిఖిలలోకములు యేకారణముచే పునరావర్తనస్వభావముకల
వని ప్రశ్నించెదవా? ఆలోకము లన్నియు కాలపరిచ్ఛిన్నము లగుటవలన పునరావర్తనస్వభావము
కలది. అది ఎట్లనిన? కాలసంఖ్యావేత్తలగు ప్రసిద్ధజనులు హిరణ్యగర్భునియొక్క పగలు కృతతే
తాద్వాపర కలియుగములు వెయ్యి అవసానముగా కలది. అనగా కృతతేతాద్వాపరకలియుగ
ములు నాలుగు వెయ్యిసార్లుగడచిన (నాలుగువేలయుగములు.) పగలని తెలుసికొనుచున్నారు.

మనుష్యపరిమాణముచే “సహస్రియుగపర్యంతం- సహస్రిం యుగాని చతుర్యగాని పర్యంతః
అవసానం యస్య తత్” నాలువేల యుగములు పరిమాణముగా గలది బ్రహ్మముయొక్క పగలు.
ఈవిషయమునే ‘చతుర్యగసహస్రిం తు బ్రహ్మణో దిన ముచ్యతే’ అను పౌరాణికవచనముగూడ బోధించు
చున్నది. అట్లే నాలుగు వేలయుగములు బ్రహ్మయొక్క రాత్రి యని యెవరు తెలిసికొనుచున్నారో అట్టి
యోగులు ఆహోరాత్రవేత్తలు. ఎవరు చంద్రార్కగతిచేతనే తెలిసికొనుచున్నారో అట్టివారలు స్వల్ప
దర్శులగుటచే బ్రహ్మయొక్క ఆహోరాత్రములను తెలిసికొనువారు కారు.

॥౧౭॥

శంకరానందీయము:— బ్రహ్మమును పొందినవారలకు అపునరావృత్తిని చెప్పి, యిపుడు
సత్యాదిలోకములయందు నిత్యత్వనిత్యనుభూత్యానావృత్తిత్వబుద్ధిచే పుణ్యకర్మల నాచరించి, ఊర్ధ్వలోకము
లనుగూర్చిజెల్లి ఆచట పుణ్యఫల మనుభవించి తిరిగి భూలోకమునకరిగి తిరిగి యజ్ఞాదుల నాచరించుచు, మర
చించుచు సర్వప్రాణులు యెల్లపుడు దుఃఖమునే యనుభవించుచుండిరి. ప్రరోచన వాక్యములచే మోక్షమహ్వా
మానులై ఆంధపరంపరవలె ఎవ డేమార్గము ననుసరించునో ఆమార్గమునే యితరులుగూడ యనుసరించుచుండిరి.
ఈవిషయమున నెవడును స్వభావమును (యాధార్థ్యమును) విచారింపకుండెను. తాపమును పొందకుండెను.
ఇట్టి గమనాగమనములకు, దుఃఖమునకు కర్మ హేతువని యాకర్మయెడ నెవడును వైరాగ్యమును పొంద
కుండెను. ఎంత ఆశ్చర్యము! అజ్ఞత్వ మెంత కష్టమైనది! అని అజ్ఞానకు సదసద్వివేకము, వైరాగ్యము, అస
త్త్వాగము, సదుపాదానమందు ప్రవృత్తి సిద్ధించుటకొరకు కాలపరిచ్ఛిన్నమైన సత్యాదిలోకములకు బ్రహ్మ
(హిరణ్యగర్భుని) యొక్క దివారాత్రులచే ఆవిర్భావతిరోభావములను, నిఖిలప్రాణుల యుత్పత్తి ప్రళయము
లను “సహస్రియుగపర్యంతం” అను శ్లోకముమొదలుకొని మూడుశ్లోకములచే తెల్పబడుచుండెను.

“క్షైవికానాం యుగానాం చ సహస్రపరిసంఖ్యయా । బ్రాహ్మ మేక మహర్జయం తావత్ రాత్రికం -
చ” అను వాక్యానుసారము హిరణ్యగర్భుని ఆహోరాత్రముల కాలపరిమాణ మింత యని తెలిసికొను
మహ్వాదులు హిరణ్యగర్భుని పగలు జెయ్యి దివ్యయుగములని చెప్పుచుండిరి. అట్లే హిరణ్యగర్భుని రాత్రి

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

అట్లే హిరణ్యగర్భుని రాత్రిని నాలుగు వేల యుగములు పరిమాణము కలదిగ తెలిసికొనుచున్నారు. ఈచెప్పబడిన అహోరాత్రావయవమాసర్వయన సంవత్సరావయవ శతసంఖ్యా యువుతో గూడినవాడు హిరణ్యగర్భు డగుటవలన తదన్తర్వర్తులగు లోకములుగూడ యథాయోగ్యకాలపరిచ్ఛిన్నము లగుటచే నిఖిలలోకములు పునరావర్తనస్వభావము కలవి యని యర్థము.

॥౧౭॥

పరిమాణము కూడ జెయ్యి దివ్యయుగములని చెప్పుచుండిరి. కాన సత్యలోకము నిత్యమని యంగీకరించిన వారలకు సత్యలోకప్రతీతి జెయ్యిదివ్యయుగముల పర్యంతమే. అందువలన సత్యలోకమే యనిత్యమైయుండ దానికంటె తక్కువయగు భూరాదిలోకము లనిత్యములనియు, ఆల్పసుఖము కలవనియు నేమి చెప్పు వలయును?

॥౧౭॥

ప ర మా ర్థ ప్ర) ప:— సత్యలోకవ్యవహారమును “సహస్ర”) అను య్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

శాందోగ్యమునందు “సహస్రయుగ పర్యంత మహ ర్భాగ్మాయ దుచ్యతే” అని చెప్పబడెను. దీని కర్థమేమనిన? కృతత్రేతాద్వాపరకలులు అను పేరుగల నాలుగుయుగములు నాలుగు చరణములు. ఈనాలుగుయుగములు కలసి యొక మహాయుగము. ఇట్టి మహాయుగములు వేయి హిరణ్యగర్భనకొక పగలు. అట్లే అట్టి మహాయుగములు వేయి హిరణ్యగర్భనకొక రాత్రియగును. దివారాత్రులనునవి సూర్యదర్శనాదర్శనములచే సంభవించును. సత్యలోకము సర్వలోకములకంటె పైనుండుటచే నచట నివసించువారలు జెయ్యి మహాయుగముల పర్యంతము సూర్యుని చూచెదరు. కాన సత్యలోకనివాసులకు ఆజెయ్యిమహాయుగములపగలు. అట్లే సత్యలోకనివాసులకు జెయ్యిమహాయుగముల పర్యంతము సూర్యుడు కనుపింపనందున నాజెయ్యిమహాయుగముల రాత్రి. అట్టి రాత్రియం దాలోకనివాసులకు సుషుప్తి. ఈవిషయమే “యదతిమారగతో దృహిణః షీతే స్సతత మాప్రళయం రవిమిక్షతే | భవతి తావదయం శయితశ్చ తమ్యగ సహస్రయుగం ద్యునిశం విధేః” అని యాల్లోకముచే చెప్పబడెను. ఇట్లే మేరుశిరస్సునందుండు దేవతలకు సౌరవర్ష (సంవత్సర) పరిమిత మహోరాత్రము. పితృదేవతలకు చాంద్రమానపరిమిత మహోరాత్రము. అట్లే లంకాయమగ్నోటినిర్ధపురస్థితులకు నిత్యము ముప్పది ఘటికలు పగలు. అట్లే ముప్పదిఘటికలు రాత్రి. ఇట్లే పైనుండవారింపబడిన లోకములయందు నిత్యము చర కాలము లేనందున దినరాత్రులు సమముగ నుండును. ఇతర దేశములయందు చర కాలమువలన దిన రాత్రులకు హాసవృద్ధులు కలుగుచుండును. ఈచెప్పుటవలన తేలిన యాశయమేమి? దేశభేదము ననుసరించి పృథివీదేశమున అహోరాత్రవ్యవస్థ భిన్నమై దని తేలినది. ఇట్లు పితృదేవసత్యలోకములయందు ఆయాలోకములయందుండు వారలయొక్క అహోరాత్రపరిభాషచే మాసవర్షాదికల్పన కాన బ్రహ్మయొక్క సంవత్సరపరిభాషచే బ్రహ్మకు సూర్యసంవత్సరము లాయువు. బ్రహ్మసంబంధమగు సూర్యసంవత్సరములు ఒక మహాకల్ప మనబడును. ఈవిషయనంతరు మనమునందిడుకొని “అబ్రహ్మభువనా ల్లోకాః పునరావర్తనః” అని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ చెప్పెను. అహోరాత్రవిమలగు వాచీవిషయమును చెప్పుచుండిరి. అహోరాత్రవిమలనగ నుహాకల్పమును, అవాంతరకల్పమును, మమయుగచరణకవర్షాయనఋతుమాసవత్సహోరాత్రయామనాడీ వివాదోపాత్తుట్యాది కాలావయవాభిజ్ఞులగుటచే గోలజ్జులు. అహోరాత్రవిమలనబడుదురు.

॥౧౭॥

౧౮ శ్లో

తారకబ్రహ్మయోగము .

507

గీ॥ అవ్యక్తా ద్వ్యక్తయ స్సర్వాః ప్రభవ స్త్యహరాగమే

రాత్యాగమే ప్రళీయన్తే తత్త్రైవావ్యక్త సంజ్ఞికే ॥

॥౧౮॥

ప ద వి భా గ ముః— అవ్యక్తాత్—వ్యక్తయః— సర్వాః— ప్రభవన్తి—అహరాగమే— రాత్యాగమే— ప్రళీయన్తే— తతః— ఏవ— అవ్యక్త సంజ్ఞికే॥

॥౧౮॥

పు తి ప దా ర్థ ముః— అహరాగమే= హిరణ్యగర్భునకు పగలు ప్రాప్తింప; అవ్యక్తాత్= హిరణ్యగర్భుని స్వాపావస్థనుండి; సర్వాః= సమస్తమైన; వ్యక్తయః= స్థావరజంగమములు; ప్రభవన్తి= అభివ్యక్తిని పొందుచున్నవి. రాత్యాగమే= హిరణ్యగర్భుని స్వాప కాలమునందు; అవ్యక్త సంజ్ఞికే= అవ్యక్తమను శరీరము; తత్త్రైవ= ఆస్వాపావస్థయందే; ప్రళీయన్తే— లయమును పొందుచున్నవి.

॥౧౮॥

శాంకరభాష్యమః—

ప్రజాపతే రహని య ద్భవతి రాత్రౌ చ త దుచ్యతే— అవ్యక్తా దవ్యక్తం ప్రజాపతే స్సాస్విపావస్థా, తస్మా దవ్యక్తా ద్వ్యక్తయో వ్యజ్యంత ఇతి వ్యక్తయః స్థావరజంగమలక్షణా స్సర్వాః ప్రభవ స్త్యభివ్యజ్యంతేహ్నా ఆగమోఽహ రాగమ స్తస్మిన్నహరాగమే కాలే బ్రహ్మణః ప్రబోధకాలే తథా రాత్యాగమే బ్రహ్మణః స్వాపకాలే ప్రళీయన్తే సర్వా వ్యక్తయ స్తత్త్రైవ పూర్వోక్తేఽవ్యక్త సంజ్ఞికే ॥

॥౧౮॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధినిః—

హి ర ణ్య గ ర్భుని పగటియందేమి జరుగును? రాత్రియం దేమిజరుగుననెదవా? అవ్యక్త మనగ ప్రజాపతి స్వాపావస్థ. హి ర ణ్య గ ర్భు ని కి పగలు (ప్రబోధకాలము) ప్రాప్తింప అతని స్వాపావస్థనుండి నిఖిలస్థావరజంగమములు అభివ్యక్తిని పొందుచున్నవి. హిరణ్య

— ౮ అధ్యాయము ౧౮వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు .—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— నాలుగువేల యుగములు బ్రహ్మకు పగలు. నాలుగు వేల యుగములు రాత్రి. వీటిని కలిపిన యేనిమిదివేల యుగములు బ్రహ్మకు దినరాత్రు లగును. అట్టి దినరాత్రుల పరిగణనచే మాసవ్యవస్థయు, సంవత్సరవ్యవస్థయు నగుచున్నది. అట్టి నూరుసంవత్సరములు బ్రహ్మకు పరమాయువు. కాన బ్రహ్మ కాలసంభిన్నుడగుటచే ననిత్యుడు. అందుచే బ్రహ్మలోకమునుండి పునరావృత్తి యుక్తమే. ఎవరంతకంటె యర్వాచీనులో ఆకించిలోకములందుడువారలో వారలు ఆయాలోక సిద్ధాంతో రాత్రీపరిచ్ఛిన్ను లగుటవలన ఆయాలోకములనుండి పునరావృత్తి కలవారనిచెప్ప నవసరమే లేదు. అని “అవ్యక్తాత్” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

ఈశ్లోకము సృష్టి ప్రళయములనే చెప్పుట కుపక్రమింపబడినదగుటవలన చైనందినసృష్టి ప్రళయములం దాకాకాదులున్నవిగాన ఈశ్లోకమునందుండు “అవ్యక్తాత్” అనుశబ్దమునకు ‘అవ్యాకృతావస్థనుండి’ యని యర్థము చెప్పవలెను. అందునను హిరణ్యగర్భుని స్వాపావస్థ యని యర్థము చెప్పవలెను. అనగా స్వాపావస్థను పొందిన ప్రజాపతి యని యర్థము. అట్టి ప్రజాపతినుండి ప్రజాపతియొక్క ప్రబోధనమయమున శరీర విషయాదిభోగభూములు వ్యవహరక్షమములై యభివ్యక్తము లగుచున్నవి. హిరణ్యగర్భునకు రాత్రి ప్రాప్తింప (అనగా హిరణ్యగర్భుని స్వాప కాలమున) శరీరవిషయాదిభోగము లన్నియు స్వాపావస్థను పొందిన కారణరూపమగు హిరణ్యగర్భునియందే తిరోభావమును పొందుచున్నవి.

॥౧౮॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

గర్భుని స్వాపకాలమునం దవ్యక్తమునందే లయమును పొందుచున్నవి. అభివ్యక్తిని పొందుచున్నవని చెప్పటవలన యసత్కార్యవాదప్రసక్తి తొలిగింపబడెను. అనగా స్వాపావస్థనుపొందిన బ్రహ్మమునందే లయ మని యాశయము. ||౧౮||

శంకరానందీయము:— సత్యాది లోకముల కనిత్యత్వమును చెప్పి, వాటిని పొందిన ప్రాణుల కతిదుఃఖమే యని “అవ్యక్తాత్” అను శ్లోకముచే జెప్పచుండెను.

కార్యరూపమును విడచి యన్యరూపముతో వ్యక్తముకాని దవ్యక్త మనబడును. అది యవిద్యాత్మక మగు బ్రహ్మయొక్క సుషుప్తము. బుద్ధ్యాదులువలె సుషుప్తము వ్యక్తము కాదు. కాన సుషుప్త మవ్యక్త మనబడును. మూలకారణ మగు నవ్యక్తముతో గూడిన బ్రహ్మము సుషుప్తాభ్యుపై నను యవ్యక్తమై అవ్యక్తత్వావిశేషమువలన సర్వోత్పత్తిప్రళయ కారణము. హిరణ్యగర్భునికి పగలు ప్రాప్తింప వైని పేర్కొనబడిన లక్షణముగల యవ్యక్తమునండి స్థావరజంగమాత్మకమైన ప్రాణికోటులు బీజమునుండియంకురమువలె జనించుచున్నవి. అట్లే బ్రహ్మకు రాత్రి ప్రాప్తింప అవ్యక్త మనెడి పేరుగల బ్రహ్మయొక్క సుషుప్తము నందు వీర్యాదులు బీజమునందువలె లయమును పొందుచున్నవి. ఆదర్శనమును పొందుచున్నవి. ఈచెప్పుటచే ప్రజాపతియొక్క యహోరాత్రములయందు సర్వప్రాణులకు, జననమరణదుఃఖ మపరిహార్య మని నూచింపబడెను. ||౧౮||

భాష్యోక్తర్షదీపిక:— హిరణ్యగర్భుని యహోరాత్రములయం దేమి యగునో దానిని “అవ్యక్తాత్” అను శ్లోకముచే జెప్పచుండెను.

ఇచట అవ్యక్తశబ్దముచే మూలప్రకృతి యగు నవ్యక్తమును గ్రహింపరాదు. దైనందినసృష్టిప్రళయములు ప్రస్తుత ములగుటవలన దైనందినసృష్టిప్రళయముల యందాకాశాదుల సృష్టివినాశములు చెప్పబడినందున అవ్యక్త మనగ హిరణ్యగర్భుని స్వాపావస్థ యని యర్థము. అట్టి యవ్యక్తమునందుండియే ప్రజాపతికి పగలు ప్రాప్తింప యభివ్యక్తములై చరాచరరూప నిఖిలప్రాణు లావిర్భవించుచున్నవి కాని పూర్వములేకనేకొత్తగఘట్టుటలేదు. లయమును పొందుట లేదు. అను నియమానురోధమువలనను, యుక్తియుక్త మగుటవలనను సత్కార్యవాదమే యుపపన్నము. ఆసత్కార్యవాదము యుక్తియుక్తము కాదు. సత్కార్యవాదమునే యంగీకరించినచో కారణవ్యాపారముకంటె పూర్వమునందే కార్యముండి కారణవ్యాపారముచే సాధింపబడునా? అట్లు నిర్ణయమైన కార్యమును సాధించుట యెట్లుని శంకింపజనదు. కారణవ్యాపారమునకు పూర్వమే కార్యము నిర్ణయమైనను వ్యక్తము కానందున కారణవ్యాపారముచే అవిర్భావమును పొందును. (వ్యక్తమగును.) అని సత్కార్యవాదుల మగు మేము చెప్పెదము.

మృత్పిండవృక్షసానంతరమే ఘటాద్యుత్పత్తి గోచరించుచున్నదికదాయని అట్టిఘటాద్యుత్పత్తియొడ ప్రధ్వంసాభావము కారణమని చెప్పటతగదు. మరేమన భావరూపమగు మృదాదుల యవయవములే కారణము. అట్లు కానిచో ఆభావము సర్వత్ర సులభమగుటచే కారణవ్యాపారమువలన సర్వత్ర సర్వదా కార్యోత్పత్తి ప్రసక్తమయ్యెడిది. ఆసత్కార్యవాదమునం దన్న నో యసత్తగు కార్యమునకు సత్త్వముచేగూర్చుట యెవనికిని శక్యము కాదు. లక్షణిల్లు లేకీభవించినను, ఇనుకనుండి తైలమును, కుడ్యము నుండి యంకురమును పుట్టింపజాలరు. ఇకనేమన ఉపాదానకారణము కార్యముతో సంబద్ధమై కార్యమునకు

జనకముగను కార్యమే యస్తత్తుగువో న స త్త గు కార్యమునకు కారణముతో సంబంధము సంభవము కాదు. కార్యకారణములకు సంబంధమే లేకపోయెడిది. కారణముతో కార్యమసంబద్ధమయ్యెయే యెందులకు జనించదని శంకింప జనదు. అట్లుగువో అసంబద్ధత్వావిశేషముచే నిఖిలకార్యజాతము సర్వకారణములవలనను జనింపవలసివచ్చును. కారణమసంబద్ధమయ్యెయే ఏకారణమే కార్యమును పుట్టించుటకు శక్తమో ఆకారణమో కార్యమును పుట్టించును. అట్టి శక్తి కార్యము జనించిన పిదప కార్యదర్శనమువలన నూహింపవచ్చును. కాన నవ్యవస్థ సంభవింపదని శంకింపజనదు. అశక్తి కారణనిష్ఠమా? శక్యమగు కార్యనిష్ఠమా? కారణనిష్ఠమగువో అవ్యవస్థ యట్లే యుండును. కార్యమాత్రనిష్ఠ మనెదవా అసత్కార్యవాదివగు నీమతమున కార్యోత్పత్తికి పూర్వమునందు కార్యమే లేనందున శక్తి కార్యమాత్రనిష్ఠమై కార్యమును పుట్టించు ననుటయు పొసగదు.

ఏతాదృశ శక్తివిశేషమే యత్కించితకార్యమును పుట్టించును. సర్వకార్యములను పుట్టించ దనెదవా? అట్లుగువో అశక్తివిశేషము కార్యసంబద్ధమై కార్యమును పుట్టించునా? కార్యసంబద్ధమై కార్యమును పుట్టించునా? కార్యసంబద్ధమయ్యెయే కార్యమును పుట్టించు ననెదవా? అస్తత్తుగు కార్యముతో శక్తివిశేషమునకు సంబంధమే సంభవింపనందున ప్రథమపక్షము నిరస్తము. కార్యసంబద్ధమయ్యెయే శక్తివిశేషము కార్యమును పుట్టించునను ద్వితీయపక్షమునం దవ్యవస్థ యట్లే యుండును. కాన యెట్లు చూచినను యసత్కార్యవాదము పొసగనందున సత్కార్యవాదమే యవశ్య మంగీకరింపవలయును. ఈవిషయ మన్యత్ర విస్తారముగ జెప్పబడెను.

బ్రహ్మయొక్క ప్రబోధకాలమునందు - బ్రహ్మస్వాపావస్థారూపమగు నవ్యక్తమునుండి జంగమస్థాన రాత్మక నిఖిలప్రాణులు జనించుచున్నవి. (అవిర్భవించుచున్నవి.) అట్లే బ్రహ్మయొక్క స్వాపకాలము నందు నిఖిలజంగమస్థారాత్మకప్రాణులు అవ్యక్తమును పేరుగల బ్రహ్మయొక్క స్వాపావస్థయందు లయమొందుచున్నవి.

పరమార్థప్రపః— ఈయుపక్రమముంతయు నెందులకో దానిని “అవ్యక్తాత్” అనుశ్లోకము మొదలుకొని రెండు శ్లోకములచే జెప్పుచుండెను. కార్యమున కవ్యక్తరూపము కారణాత్మకమైనది. అట్టి యవ్యక్తాత్మక కారణమునుండి నిఖిలనానారూప కార్యాత్మకవ్యక్తులు (స్వరూపములు) బ్రహ్మయొక్క జాగ్రదవస్థోపలక్షితదినారంభమునందు పొందుర్పవించును.

అట్లే బ్రహ్మముయొక్క సుషుప్త్యుపలక్షితరాత్రి పొందింప నవ్యక్తసంజ్ఞికమైన కారణరూపము నందే విలీనమగును. ఏకార్యమునకైన స్వకారణమునందు లయము పొనిద్దము. ఈవిషయమునందు శాతపథ శ్రుతులు పూర్వమునందు చూపబడెను. ఇపుడు ఋక్య్యాభీయశ్రుతుల నుదహరించెదను. “ఋతం చ సత్యం చాభీధా త్తపసోఽధ్యజాయత | తతో రాత్ర్యజాయత త త సముదో అగ్లవః | సముదా దగ్లవా దధి సంవత్సరోఽజాయత | అహోరాత్రాణి విదధ ద్విశస్య మిషతో వశీ | సూర్యాచంద్రమసౌ ధాతా యథాపూర్వ మకల్పయత్ | దివంచ పృథివీం చాంతరిక్ష మథో స్వః” ఋత మనగ సత్యసంకల్పము. సత్య మనగ యథార్థభాషణము. “స తపోఽపత్యత | స త ప స్త స్త్వా” అను శ్రుతుక్తరీతిని బ్రహ్మముయొక్క తపస్సు అలోచనాత్మక మగుటండేని సృష్టినిమిత్తమైన అలోచనతో గూడిన “అభీధాత్” అంతటప్రకాశ మానమైన పరమేశ్వరునుండి జగత్తును సృష్టింపవలయునను సంకల్పము, అనంతరమున “బహు స్యాః ప్రజాయేయ” అని బహురూపములుగ నేను పుట్టగల నని సత్యప్రతిజ్ఞ జనించెను. అనంతరమున రాత్రి శబ్దోపలక్షితమైన కాలము జనించెను. ఈకాలము సృష్టికి నిమిత్తభూతము. అనంతరమున “సముద్రః, సముద్రయతి వ్యాప్నోతీతి సముద్రః” స్వర్వత్ర వ్యాపించు ఆకాశము, విక్రు మొదలగు పదార్థములు

గీ॥ భూతగామి స్స ఏవాయం భూత్వాభూత్వా ప్రళీయతే ।

రాత్యాగమేవళః పార్థ! ప్రభవ త్యహరాగమే ॥

॥౧౯॥

పదవిభాగము:— భూతగామి:— స:— ఏవ—అయం—భూత్వా—భూత్వా—ప్రళీయతే— రాత్యాగమే— అవళః— పార్థ! —ప్రభవతి— అహరాగమే॥

॥౧౯॥

ప్రతిపదార్థము:— హేపార్థ! = ఓయదనా!; సఏవాయం = పూర్వకల్పమునందుండిన యీ; భూతగామి: = జంగమస్థావరాత్మకమైన భూతసముదాయము; అవళః = అవశమై; (అస్వతంత్రమై) అహరాగమే = హిరణ్యగర్భునకు పగలు ప్రాప్తిించియుండ; భూత్వా భూత్వా = తిరిగి తిరిగి; ప్రభవతి = పుట్టుచున్నది; రాత్యాగమే = హిరణ్యగర్భునకు రాత్రి ప్రాప్తిించియుండ; ప్రళీయతే = లయమును పొందుచున్నది. ॥౧౯॥

జనించెను. దానివలన అర్థము (సముద్రము) జనించెను. అనంతరమున సృష్ట్యాదియం దహోరాత్ర నిమిత్త భూతుడు, సమయోపాధియు నగు సంవత్సరాత్మక ప్రజాపతి పూర్వోక్తప్రకార రూపకాలమునండి జనించెను. అసంవత్సరమే షోడశకలాత్మకమైన ప్రజాపతి యనబడును. అనంతరము సృష్టయగు ధాత ప్రాచీన దినాదియం చెట్లు కల్పించెనో యట్టి యాదినాదియందుగూడ నహోరాత్రములను కల్పించెను. వేటిని కల్పించెననెదవా? అహోరాత్రములను, అహోరాత్రములను కారణమైన సూర్యచంద్రులను, ద్యులోకమును, పృథివిని, అంతరిక్షమును, ఆకాశమును స్వర్లోకమును కల్పించెను. ఎట్టివాడై వీటిని కల్పించెననెదవా? “విషతో నశి” జాగరాదియందు చూచుచున్న సర్వలోకమునకు వశవర్తియై కల్పించెను. అనగా స్వయముగానే యథాపూర్వముగ చూపించెనని యర్థము. ఈచెప్పటచే దృశ్యప్రపంచమునకు కల్పనికత్వము చెప్పబడెను. అట్లే “నవో నవో భవతి జాయమానోఽహ్నిం కేతు రుషసా మే త్యగ్రమ్” పగళ్ళకు కేతువగు సూర్యుడు ప్రాతఃకాలములకు అగ్రముగ ఉదయాచల మస్తకమును పొంది “నవో నవో భవతి” నవీనుడయి పుట్టుచున్నాడు. అట్లే కణ్వోపనిషత్తునందు గూడ “అతైష స్తోఽహో భవతి యత శ్చోదేతి సూర్యోఽస్తం యతశ్చ గచ్ఛతి ప్రాణా ద్వా ఏష ఉదేతి ప్రాణేఽస్త మేతి తం దేవా భృక్తిరే ధర్మగ్ం స ఏవాద్య స ఉశ్చ” ఈశ్వరికి పూర్వమునందుగల శ్రుతియందు చక్షురాదిక మాత్రానుభవముచేతనే యుపయోగపడునా? లేక యసత్తును విషయ మొనరించుకొనునా? అను దానియందుపపత్తిని శ్రుతియే చూపుచున్నది. అట్లు విషయమై వేదోపజీవ్యము, ప్రసిద్ధము నగు “సూర్యః” అను మంత్రము కలదని చెప్పుచుండెను. సూర్యుడు దేనియందు దస్తమించుచుండెనో దేని నుండి నుదయించుచుండెనో యదియే వస్తువని విచారించినచో యీసూర్యుడు ముఖ్యప్రాణముగ సూత్రాత్మ నుండి యుదయించుచుండెను. ఆముఖ్యప్రాణముగ సూత్రాత్మయందే లయమును పొందుచుండెను. ఇది యిట్లుండ “దేవాః” పదార్థములను ప్రకాశింపజేయునవి యిందిరియములు. కాన “దేవాః” అనగా యిందిరియములని యర్థము. చక్షురాదీందిరియములు ఉదయాస్తమయరూపముగ ధర్మము నైసర్గికమని శలించిరి. ఆసూర్యుడే యిపుడుదయించెను. కేళుగూడ నుదయింపగలడు. దీనివలన దేలి న యాశయ మేమి? ప్రతిపగలు ఆనుభవంపబడుచున్న సూర్యోదయాస్తమయములు పారమార్థికములు కావు. మరేమనిన యాపేక్షికములే. నేత్రగతమైన ఉదయాస్తమయములు సూర్యునియందు కల్పింపబడుచున్నవి. వాస్తవికముగ సూర్యునియందు లేవు. సూర్యుడు నేనుదయించితిని అస్తమించితిని అని యెరుగడు. ఈవిషయమే విచార్య మాతే “తరణా వివాహాని” అని చెప్పబడెను. విషయమిట్లుండ ఉదితానుదితహోమవ్యవస్థగూడ నాపేక్షికమే యని గ్రహింపనగును.

॥౧౯॥

శాంకరభాష్యమ్:—

అకృతాభ్యాగమకృతవిప్రణాశదోషపరిహారార్థం బద్ధమోక్షశాస్త్రప్రవృత్తిసాఫల్యప్రదర్శనార్థ మవిద్యాదిక్లేశమూలకర్మాశయవశా చ్చావశో భూతగ్రామో భూత్వా భూత్వా ప్రలీయత ఇత్యత స్సంసారే వై రాగ్యప్రదర్శనార్థం చేద మాహ— భూతగ్రామో భూతసముదాయః

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

హిరణ్యగర్భునకు పగలు ప్రాప్తింప, స్థావరజంగమాత్మక మగు భూతగ్రామము పుట్టును. ఆభూతగ్రామమే హిరణ్యగర్భునకు రాత్రి ప్రాప్తింప లయమును పొందును. హిరణ్యగర్భునకు పగలు ప్రాప్తింపమరియొక్క భూతగ్రామము పుట్టునన్నచో ప్రత్యవంతరకల్పమునందు జనించు భూతగ్రామము పూర్వకల్పమునందు లయమునుపొందినదానికంటె వేరగును. అట్లగుచో కృతప్రణాశము; అకృతాభ్యాగమము మొదలగుదోషములు ప్రాప్తించును. దానబంధమోక్షశాస్త్రానర్థక్యదోషము ప్రాప్తించు నని కృతహాన్యకృతాభ్యాగమదోషపరిహారమునిమిత్తము, బంధమోక్ష

— * ౮వ అధ్యాయము ౧౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు * —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— ఇట్లు సంసారము శీఘ్రముగ నశించునదియైనను నివృత్తి లేనిది. క్లేశకర్మాదులచే నవశుడగుటచేత తిరిగి తిరిగి ప్రాదుర్భావమువలనను, ప్రాదుర్భూతమైన సంసారము నకు క్లేశాదివశముచేతనే తిరోభావమువలనను, సంసారమునందు తిరుగువారలకు అస్మాతన్త్ర్యమువలనను, ఆవశులకే జన్మమరణాదిదుఃఖప్రబంధసంబంధమువలనను, “ఈసంసారముతో నింతమాత్రము చాల” అని వైరాగ్యము జనించుటకొరకు సమాననామరూపములుకలవారగుటచే తిరిగి తిరిగి ప్రాదుర్భావమువలన కృతనాశాకృతాభ్యాగమదోషపరిహారార్థము “భూతగ్రామః” అని చెప్పుచుండెను.

ఓయర్జునా! స్థావరజంగమాత్మకమగు యేభూతగ్రామము పూర్వకల్పమునందు కలదో ఆభూతగ్రామమే యీకల్పమునందును జన్మించుచున్నది. ఇంతియే కాని ప్రతీకల్పమునందు వేరువేరుగ నూతనముగ భూతగ్రామము జనించుటలేదు. ఈవిషయముననే “నూర్యాచంద్రమసౌ ధాతా యథాపూర్వ మకల్పయత్ । దివం చ పృథివీం చాంతరిక్ష మథో స్వః” అను శ్లోతియు, “ననామరూపత్వా దావృత్తా వప్యవిరోధో దర్శనా త్స్వతేజః” అను బ్రహ్మసూత్రము బోధించుచున్నవి. తేలివ యాశయ మేమనః— బ్రహ్మయొక్క పగలు ప్రారంభమున పూర్వకల్పీయభూతగ్రామమే అవిద్యా కామకర్మాదిపరతంత్రమై జనించుచున్నది. బ్రహ్మకు రాత్రి ప్రాప్తించినవెంటనే యవ్యక్త మను షేరుగల బ్రహ్మయొక్క స్వాసావస్థయందు లయమును పొందుచున్నది. పూర్వకల్పీయమైన భూతగ్రామమే నశించుచున్నది; జనించుచున్నది. అని చెప్పటచే కృతనాశాకృతాభ్యాగమప్రసక్తిరూపదోషము నిరస్తము. ||౧౯||

శంకరానందీయము:— తరంగబుద్బుదాదులవలె యేయే ప్రాణు లెపుడెపుడు పుట్టి యేయే దుఃఖము ననుభవించుచుండిరో, ఆయా దుఃఖ మాయాసమయములలో వారలకే సంభవించును. వారలకంటె వేరగునట్టి నవీనులకుగాని, కాలాంతరజనితులకుగాని, జనిష్యమాణులకుగాని ప్రాప్తింపదు. అనెదవా! ఈవిషయమున నిన్ను ప్రశ్నింపవలసియున్నది.

నియధిప్రాయానుసారము పూర్వమునందు, లేక ఇపుడు నూతనముగ జనించినవానికి దుఃఖదుఃఖాది

శాంకరభాష్యమ్:—

స్థావరజంగమలక్షణో యః పూర్వస్మి న్మల్ల అసీ తస్య ఏవాయం నాన్యో భూత్వా భూత్వాఽహారాగమే, ప్రళియతే పునః పునా రాత్యాగమేఽహ్నః తయేఽవశోఽస్వతంత్ర) ఏవ పార్థ ప్రభవతి అవశ ఏవాఽహారాగమే || ౧౮ ||

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

శాస్త్రప్రవృత్తిసాఫల్యప్రదర్శనార్థము, అవిద్యా, అస్మిత, రాగము, ద్వేషము, అభినివేశము మొదలగు క్లేశములకు కారణమైన కర్మాశయమునుండి భూతగ్రామ మవశమై (అస్వతంత్రమై) తిరిగి తిరిగి పుట్టి పుట్టి లయించుచున్నది. కాన సంసారమునందు వైరాగ్య ప్రదర్శనార్థము “భూత గ్రామః” అని చెప్పమొదలిడెను.

పూర్వకల్పమునం దేభూతగ్రామ ముండెనో ఆస్థావరజంగమాత్మక భూతగ్రామమే హిరణ్యగర్భునకు పగలు ప్రాప్తింప అస్వతంత్రమై తిరిగి తిరిగి పుట్టి హిరణ్యగర్భునకు రాత్రి ప్రాప్తింప యస్వతంత్రమై తిరిగి తిరిగి లయమును పొందుచున్నది. ఈచెప్పటవలన ప్రత్యవంతర కల్పములయందు ఆప్రాణివర్గమే యభివ్యక్తమగును. అవియే లయించును. కాన కృతహాస్య కృతాభ్యాగమదోషప్రసక్తిలేదు. బంధమోక్షశాస్త్రమునకు సార్థక్యము ప్రాప్తించును. || ౧౮ ||

తైచిత్ర్యము ప్రత్యక్షముగ గన్పట్టుచున్నది. అది (1) కాలస్వభావమా? (2) ప్రాణిస్వభావమా? (3) దేశస్వభావమా? (4) ద్రవ్యస్వభావమా? (5) అధునికకర్మస్వభావమా?

- (1) ప్రత్యక్షముగ ననుభూయమానమైన సుఖదుఃఖాదితైచిత్ర్యము కాలస్వభావ మను ప్రభవపక్షమున శిశువాతాతపాదు లందరకు ఒకేకాలమున ప్రాప్తించునటుల ఒకే కాలస్వభావమువలన నందరికి యొక తీరుననే యవి సంభవింపవలసివచ్చును. అట్లు సంభవించుటలేదు. కాన ప్రభవపక్షము సంభవింపదు.
- (2) ప్రాణిస్వభావ మను రెండవపక్షమున ఆయాప్రాణులకు శ్యామత్వరక్తత్వములునలె ప్రాణిస్వభావ మగు సుఖదుఃఖతైచిత్ర్య మొకవిధమైనదే యావజ్జీవ ముండవలసివచ్చును. కాన ప్రాణిస్వభావ మను రెండవపక్షము సంభవింపదు.
- (3) దేశస్వభావ మను మూడవపక్షమున దేశ మొకటియే యగుటచేసి యందరకు సర్వదా యొకే విధమగు సుఖదుఃఖాదికము ప్రాప్తింపవలసివచ్చును. కాన దేశస్వభావ మను మూడవపక్షము నిరస్తము.
- (4) ద్రవ్యస్వభావ మను నాల్గవపక్షమున ఒకేమహానదిలోనిజలమును పానముచేయు నరపశుమృగఖిగాదులకు యెల్లప్పుడు దుఃఖతైచిత్ర్యము ప్రాప్తింపవలసివచ్చును కాన ద్రవ్యస్వభావ మనెడి నాల్గవపక్షము హేయము.
- (5) అధునికకర్మస్వభావ మను పంచమపక్షమున ఆకర్మి యగు బాలునకు సుఖాదులులేకపోయెడివి. కాన పంచమపక్షము నిరస్తము.

అట్లునో ప్రాచీనకర్మవశముననే సుఖదుఃఖాదితైచిత్ర్య మనుభూయమానమగుచున్నదనెదవా? ప్రాక్కాలమున నసత్కార్యవాదివగు నీకు ప్రాచీనకర్మయే సంభవింప నందున యెట్లు చెప్పట నీ మతమున యెట్లు పోనగును? (పోనగదనియే భావము.) నీవు ప్రత్యక్షవాదివికదా! ప్రత్యక్షముగ నుపలభ్య

గీ॥ పర స్తస్మాత్తు భావోఽన్యో వ్యక్తోఽవ్యక్తా త్సనాతనః ।

య స్స సర్వేషు భూతేషు నశ్యత్సు న వినశ్యతి ॥

॥౨౦॥

ప ద వి భా గ ము:— పరః- తస్మాత్- తు- భావః- అన్యః- అవ్యక్తాత్- సనాతనః- యః- నః- సర్వేషు- భూతేషు- నశ్యత్సు- న- వినశ్యతి॥

॥౨౦॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ము:— భావః=అక్షర మనెడి పరబ్రహ్మము; తస్మాత్=భూతగ్రామబీజమైన; అవ్యక్తాత్=అవిద్యాస్వరూపమగు నవ్యక్తముకంటె; పంః=భిన్న మైనది; అన్యః=విలక్షణము; అవ్యక్తః=ఇందియాగోచారము నగు; యః=ఏ; భావః=అక్షర మనెడి పరబ్రహ్మము; సనాతనః=చిరంతనమౌ; నః=అలక్ష రాఖ్యపరబ్రహ్మము; సర్వేషు=సమస్తమైన; భూతేషు=భూతములు; నశ్యత్సు=నశించుచున్నను; న వినశ్యతి=వశించునది కాదు.

॥౨౦॥

మానమైన యీసుఖదుఃఖాదితైచిత్త్యమునకు గతిని చెప్పమని ప్రశ్నింప పత్యక్షవాది- “అట్లుగుచో సుఖదుఃఖాదితైచిత్త్యమువలన జీవాదులకు యీజన్మమునకు పూర్వమునందుగూడ స్థితి నంగీకరించెద” నని గత్యంతరము లేక యవశ్యమంగీకరింపవలెను. అట్లుతనింగీకరింపజేయుటకును, కర్మమోక్షశాస్త్రములయందు ముముక్షువునకు ప్రవృత్తి సిద్ధించుటకును, జీవునికీవలె కర్మలకు, తత్కృతసంసారమునకు ననాదిత్వమును బోధించుటకును “భూతగ్రామః” అని చెప్పమొదలిడెను.

పూర్వముకల్పములయం దేభూతసముదాయము కలదో (ప్రాణివర్గము జనించెనో) ఆప్రాణిసముదాయమే అనశమై, అస్వతంత్రమై, స్వయముగ నవిద్యచే అస్మితాభినివేశపూర్వకముగ రాగద్వేషములచే జేయబడిన పుణ్యపుణ్యకర్మాధీనమై ఆయాకర్మఫలనుభూతికొఱకు ప్రతికల్పమున జనించిజనించి ఆయాకర్మఫలముల ననుభవించి యనుభవించి తిరిగి హిరణ్యగర్భునకు పగలు ప్రాప్తింపగనే జనించుచున్నది. హిరణ్యగర్భునకు రాత్రి ప్రాప్తింపగనే లయమును పొందుచున్నది. ఇట్లు ఘటీయంత్రమువలె పుణ్యసాపకర్మవేగముచే తిరిగి తిరిగి జనించుచున్నది. నశించుచుచున్నది. ఆధ్యాత్మికాది దుఃఖములచే వ్యధను పొందుచున్నది. తపించుచున్నది. ఎపుడును జన్మమరణప్రవాహపారమును పొందుటలేదు.

॥౧౯॥

ప ర మా ర్థ ప్ర పః— “బహిర్ముఖం పశ్యతి దృశ్యజాల మస్తర్ముఖం పశ్యతి చిత్స్వరూపమ్ । మధ్యే తయోస్యప్నమయా హి సృష్టి రనాది రేవం మనసస్స్వభావః” మనస్సు బహిర్ముఖమైనపుడు దృశ్యసముదాయమును చూచుచున్నది. అంతర్ముఖమైనపుడు చిత్స్వరూపమును చూచుచున్నది. ఆరెంటిసుధ్యయందు స్వప్నమయమైనది సృష్టి. ఇట్లు సృష్టి యనాది యిది అకులాగమమునందు చెప్పబడెను. “అనిర్నితాః కేనచి దీశ్వరేణ సృష్టాః పదార్థాః ప్రథమ స్త్యేకస్మాత్ । తస్మి న్ని జే తజ్జనితో జనస్య సత్యానుభూత్యా సుఖదుఃఖభోగః” ఏయీశ్వరునిచేతను సృష్టపదార్థములు నిర్మింపబడకయే యకస్మాత్తు పుట్టుచున్నవి. ఆస్వప్న కాలమునందే యాస్వప్నపదార్థములయందు సత్యత్వానుభూతిచే యాస్వప్నపదార్థములవలన సుఖదుఃఖభోగము కలుగుచున్నది.

॥౧౯॥

—, ౮వ అధ్యాయము ౨౦వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు ,—

మ థ నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— ఇట్లు అవశుల కుత్సత్తివినాశములు చెప్పటచే “అబ్రహ్మ భువనాల్లోకాః పునరావర్తనోఽర్జున” అగు చరణము వ్యాఖ్యానింపబడెను. యిపుడు “మా ముక్షేత్య తు

శాంకరభాష్యమ్:—

యదుపన్యస్త మక్షరం తస్య ప్రాప్త్యపాయో నిర్దిష్టః ఓ మిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ త్యాదినా
2 థేదానీ మక్షరస్త్వైవ స్వరూపనిర్దిదిక్ష యేదముచ్యతే2 సేన యోగమార్గేణదం గంతవ్యమితి2
పరో వ్యతిరిక్తో భిన్నః । కుతఃతస్మాత్పూర్వోక్తాత్ । తుళ్యో2క్షరస్య వివక్షిత స్వా2వ్యక్తా
ద్వైలక్షణ్య విశేషణార్థః । భావో2క్షరాఖ్యం పరం బ్రహ్మ । వ్యతిరిక్తేష్వ సత్యపి సాలక్షణ్య

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

“ఓ మిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ” ఇత్యాదికముచే నేయక్షర బ్రహ్మము నుపన్యసించి తత్ప్రా
ప్త్యపాయము నిర్దేశింపబడెనో ఆయక్షరముయొక్క స్వరూపమును నిర్దేశించుతలంపుతో చెప్పబడు
చుండెను. అక్షరమనేది పరబ్రహ్మము. పూర్వమునందు చెప్పబడినదియు, భూతసముదాయబీజము,
యవిద్యారూపము, యన్యతమునగు యవ్యక్తముకంటె భిన్నము. యవ్యక్తసాలక్షణ్యముండు నను
కొన్నేయ పునర్జన్మ నవిద్యతే” అను యుత్తరార్థమును “పరస్తస్మాత్” అను శ్లోకముమొదలు రెండు శ్లోకము
లచే వాఖ్యానించుచుండెను.

పరబ్రహ్మము చరాచరస్థూలప్రపంచమునకు కారణమైన హిరణ్యగర్భ డనెడి యవ్యక్తముకంటెవేరు,
లేక శేష్తము. హిరణ్యగర్భునకు కారణము. హిరణ్యగర్భునికంటె వేరైనను హిరణ్యగర్భలక్షణములతో సమా
నమైన లక్షణములు కలదా యనిన యట్లునుకాదు. “న తస్య ప్రతిమా అస్తి” అను శ్రుత్యుక్తప్రకారము
అత్యంతవిలక్షణము, రూపాదులు లేమింజేసి చక్షురాంద్రియాగోచరము, కల్పితమైన సర్వకార్యములయందు
సద్రూపముచే ననుగతము, కనుకనే సనాతనము నిత్యమునగునది భావము. అది హిరణ్యగర్భునివలె సర్వ
భూతములు నశించుచుండ నశింపదు. సర్వభూతములు జన్మించుచుండ జన్మింపదు. హిరణ్యగర్భ డన్ననో
భూతములయం దభిమానము కలవాడగుటవలన భూతోత్పత్తివినాశములచే నుత్పత్తివినాశములు కలవాడు.
భూతములయం దభిమానము లేమింజేసి యకార్యమగు భావమునకు (పరమేశ్వరునకు) ఉత్పత్తివినాశములు
లేవు. ఇట “తు” అను శబ్దముచే హేయము, అనిత్యమునగు నవ్యక్తముకంటె యుపాదేయత్వరూపవైలక్ష
ణ్యము నిత్యమైన యవ్యక్తమునకు నూచింపబడెను. ||౨౦||

శంకరానందీయము:— ఇట్లు విషయసుఖమోహగ్రహగ్రస్తులకు దుఃఖపరంపర ప్రాప్తిం
చును. కాన విశేషులు యెట్లు నాప్రాప్తి సంభవించునో యట్లు ప్రయత్నింపవలయునని నూచించుచు పరమే
శ్వరునకు అవ్యక్తతత్కార్యలేశసంబంధరాహిత్యమును, నిత్యత్వమును తనను పొందినవారలకు సంసారదుఃఖము,
పునరావృత్తిలేదని జ్ఞాపనచేయుటకు ‘పరః’ అని చెప్పవచ్చుండెను. సర్వవ్యక్తులయొక్క యుత్పత్తిప్రళయములకు
హేతుడైన యవ్యక్తముకంటె భిన్నము, విలక్షణము, అక్షంమునగు పరమాత్మ యీ కారణరూపమగు యవ్యక్తము
కంటెవేరు. పరమాత్మ సర్వప్రమాణములలో నేప్రమాణముచేతనైన తెలిసికొనుటకు శక్యముకానందునయవ్యక్త
మనబడును. అప్రమేయము.

మూలప్రకృతి, భావరూపమగు యాత్మయు యవ్యక్తములే యగుచో యవ్యక్త మగు మూలప్రకృతికి, భావ
మగు నాత్మకు ప్రకృతివైలక్షణ్య మెటుల పొసగు నని శంకింపజనదు. “పరః” “అవ్యక్తాత్మ పరః
పురుషః” అను శ్రుతివలన నవ్యక్తముకంటె ప్రకృష్టుడని యర్థము. అట్టి భావము సనాతనము, అనాది,
నిత్యము నని యర్థము. భావమునకు నిత్యత్వ మనగ జన్మాదివికృత్యల కాశ్రియము కాకపోవుటయే.

శాంకరభాష్యమ్:—

ప్రసంగో స్తీతి తద్వినివృత్తార్థ మాహ— అన్య ఇతి । అన్యో విలక్షణః స చావ్యక్తో ౭నిందియ-
గోచరః । పర స్తస్మా దిత్వక్తం, కస్మాత్ పునః పరః పూర్వోక్తా ద్భూతగ్రామ బీజభూతా-
దవిద్యావిలక్షణా దవ్యక్తాత్ । సనాతన శ్చిరంతనః । యః సభావః సర్వేషు భూతేషు బ్రహ్మాదిషు
సశ్చిత్తు న వినశ్యతి ॥

॥౨౦॥

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

యతిప్రసక్తి ని తొలగించుటకై “అన్యః” అని చెప్పబడెను. అనగా నవ్యక్తముకంటె విలక్షణ
మైనది. మరియు నిందియాగోచరము. మరియు జీరంతనము. గాన యీయక్షరపరబ్రహ్మము
బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతనిఖిలభూతములు నశించుచున్నను నశించునది కాదు.

॥౨౦॥

అవ్యక్తమిట్టిది కాదు. సచ్ఛబ్దవాచ్యము, అవిద్యాశబలము బ్రహ్మము. “బ్రహ్మణో ౭వ్యక్తం” అను శ్లోతిచే
బ్రహ్మమునుండి యవ్యక్తము జనించుటచే పృథమవికారత్వము శ్రాయమాణమగుటవలన నవ్యక్తమునకు
వికారత్వము, అపరత్వములవలన నక్షరసామ్య మనుపపన్నము. అక్షరమునకు చెప్పబడిన సిత్యత్వమునే
“యః” అను యుత్తరార్థముచే స్పష్టపరచుచుండెను. సనాతనము, నవ్యక్తము, అక్షరము నగు పరమాత్మ-
యవ్యక్తమహదాదిభూతములు కాలమువలన కాని, జ్ఞానమువలన కాని నశించు స్వభావమును పొందినను స్వతః
కాని, పరతః కాని యెఱుఁగును నాశనమును పొందడు.

॥౨౦॥

ప ర మార్థ ప్ర పః— సర్వకారణము, సకలవ్యవహారాతీతము నగు పరమేశ్వరునకు శాశ్వ-
తత్వమును “పరః” అను శ్లోకముచే జెప్పబడుచుండెను.

కార్యకారణసంఘాతరూపమగు యవ్యక్తముకంటె సుత్యక్తము. అవ్యక్తమునకు కారణము, (అవ్యక్త-
ముకంటెభిన్నము) తద్విలక్షణము, చక్షురాద్యగోచరము, అనాదియు నగు చాలక మగు యేభావము కలదో
యది “యో ౭వశిష్యతేనోస్మ్యహం”— అను స్మృత్యుక్తరీతిని సర్వభూతములు నశించినను నశింపదు. ఈవిష-
యమే “ఇన్ద్రియేభ్యః పరం మనో మనస స్సత్త్వ ముత్తమమ్ । సత్త్వా దధి మహా నాత్మా మహతో ౭-
వ్యక్త ముత్తమమ్ ॥ అవ్యక్తా త్పరః పురుషో వ్యాపకో లింగవీచ చ । యద్జ్ఞా త్వా ముచ్యతే జన్మ రమృతత్వం చ
గచ్ఛతి” ఇందియములకంటె మన సుత్యక్తము. మనసుకంటె సత్త్వ ముత్తమము. సత్త్వముకంటె
మహత్త్వ ముత్తమము. దానికంటె నవ్యక్తముత్తమము. దానికంటె పురుషుడు పరుడు, వ్యాపకుడు
నగును. ఏపురుషుని తెలిసికొనిన జీవుడు ముక్తు డగుచుండెనో, అమృతత్వమును పొందుచున్నాడో,
ఆపురుషు డవ్యక్తముకంటె పరుడు. అని అధర్వణమల్లలయందు చెప్పబడెను. ఋక్సామయజుర్గూడ
“అవశ్య మస్య మహతో మహత్వ మమర్త్యస్య మర్త్యాసు విత్ । నానాహనూ విభృతే సంభరేతే
అసిన్వతీ వశ్యతీ భూర్యత్” ఈయాత్మయొక్క వ్యాపకత్వమును చూచితిని. మరణధర్మముకల ప్రజల
యందు సనాతనమైనది యాత్మ ఈశ్శ్రుతియందు “యేన” (అను పదమధ్యాహార్యము.) ఏవ్యాపకత్వముచే
పాణిల యుత్తరార్ధరహసుములు ఓష్ఠములను భరణము నిమిత్తము భరించుచున్నవో దంతములచే
పరిపూర్ణమై జిహ్వచే గ్రాసమును స్వీకరించి దంతములచే చూర్ణము చేసి విస్తారమగునటుల భక్షించుటచే
అచేతననానాదేహములయందు రక్షణాదికర్మ తదంతర్గత మగు యొక పురుషునిచే చేయబడుచున్నదో
ఆపురుషుడు వ్యాపకుడని చెప్పబడెను.

॥౨౦॥

గీ॥ అవ్యక్తోఽక్షర ఇత్యుక్త స్త మాహుః పరమాం గతిమ్ ।

యం పాప్య న నివర్తంతే త ద్ధామ పరమం మమ ॥

॥౨౦॥

ప ద వి భా గ ముః— అవ్యక్తః- అక్షరః- ఇతి- ఉక్తః- తం- ఆహుః- పరమాం- గతిమ్-యం-
పాప్య- న- నివర్తంతే- తత్- ధామ- పరమం- మమ ॥

॥౨౦॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః— అవ్యక్తః=ఏయవ్యక్తము; అక్షరః=అక్షరము; ఇతి=అని; ఉక్తః=చెప్పబడెనో; తం=అయత్నరసంజ్ఞకల యవ్యక్తమగు భావమును; పరమాం=ఉత్కృష్టమైన; గతిం=గతినిగ; ఆహుః=చెప్పుచున్నారు. యం=ఏభావమును; పాప్య=పొంది; న నివర్తంతే=(సంసారముకొరకు) తిరిగి; రావో; తత్=అట్టి; మమ=నాయొక్క; తద్ధామ=ఆస్థానము; పరమమ్=ఉత్కృష్టమైనది; ॥౨౦॥

శాంకరభాష్యమ్:—

అవ్యక్త ఇతి యోసావవ్యక్తోక్షర ఇత్యుక్తః తమేవాక్షరసంజ్ఞక మవ్యక్తం భావమాహుః పరమాం ప్రకృప్తాంగతిమ్ । యం భావం ప్రాప్య గత్వా ననివర్తంతే సంసారాయ తద్ధామ స్థానం పరమం ప్రకృప్తం మమ విష్టోః పరమం పద మిత్యర్థః ॥

॥౨౦॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధినిః—

ఈ యవ్యక్తమే యక్షర మని “యేనాక్షరం పురుషం వేద సత్యమ్” అను శ్రుతిచెప్పబడెను. ఈయక్షర మను పేరుగల యవ్యక్త (ఇంద్రియాగోచర) మగు భావమునే యుత్కృష్టమగు గతినగ “పురుషా న్న పరం కించి త్సా కాష్టా సా పరా గతిః” ఇత్యాదిశ్రుతులు బోధించుచున్నవి. ఏయవ్యక్తరూపము, అక్షరసంజ్ఞకము నగు భావమును పొంది తిరిగి సంసారముకొరకు నివర్తింపమో, ఆ నాయొక్క (విష్టువుయొక్క) స్థాన ముత్కృష్టమైనది. ఈవిషయమును “తద్విష్టోః పరమం పదం” అను శ్రుతి బోధించుచున్నది.

॥౨౦॥

—, ౨వ అధ్యాయము ౨౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య య ముః— యాగీతాశాస్త్రమనందు ఏభావ మవ్యక్తమనియు, అక్షరమనియు జెప్పబడెనో, “పురుషా న్న పరం కించి త్సా కాష్టా సా పరా గతిః” ఇత్యాది శ్రుతులయందుగూడ చెప్పబడెనో దానినే యుత్పత్తి వినాశకూన్య స్వప్రకాశ పరమానంద రూపమైన పురుషార్థవిశ్రాంతిగ జెప్పబడుచుండిరి. ఏభావమును పొంది తిరిగి సంసారముకొరకు ఆవృత్తిని పొందరో అధామయే విష్టువగునాయొక్క స్వరూపము. సరోత్కృష్టమైనది. (ఇట “మమధామ” అని “రాహుఃకిరః” అను స్థలమునందువలె భేదకల్పనచే షష్ఠి ప్రయోగింపబడెను. కాన నేనే పరమగతి యని యర్థము.) ॥౨౦॥

శంకరానందీయముః— ఇట్లు అక్షరమునకు సత్త్వమును చెప్పి యేది సనాతనము, అక్షరము, అవ్యక్తము నగు భావ మని ప్రతిపాదితమో, అయత్నరమే పరమాత్మ యనియు, దానిని పొందినవారల కపునరావృత్తిని “అవ్యక్తం” అను శ్లోకముచే జెప్పబడుచుండెను.

ఏది పరత్వ, సనాతనత్వావినాశిత్వాదిధర్మములచే నవిద్య యను యవ్యక్తముకంటె వేరై యవ్యక్తమై అక్షరమని చెప్పబడునో అయత్నరమునే “మహతః పర మవ్యక్త మవ్యక్తా త్పురుషః పరః । పురుషా న్న పరం కించి త్సా కాష్టా సా పరా గతిః” ఇత్యాదిశ్రుతులు నిత్యనిరతిశయాద్వితీయాఖండచిదానందైకరసస్వరూప

గీ॥ పురుష స్స పరః పార్థ! భక్త్యా లభ్య స్త్వనన్యయా ।

యస్మాన్తస్మాని భూతాని యేన సర్వ మిదం తతమ్ ॥

॥౨౨॥

ప ద వి భా గ ముః— పురుషః- సః- పరః- పార్థ!— భక్త్యా- లభ్యః- తు- అనన్యయా-
యస్య- ఆన్తస్మాని- భూతాని- యేన- సర్వం- ఇదం- తతమ్ ॥ ॥౨౨॥

ప్రతిపదార్థముః— భూతాని=జంగమస్థావరాత్మక నిఖలభూతములు; యస్య=ఎవనియొక్క;
ఆంతస్మాని=లోపల నున్నవో; యేన=ఎవనిచే; ఇదం=ఈ; సర్వం=నిఖలప్రపంచము; తతం=స్వాప్త
మైనదో; పరః=నిరతిశయమైన; సః=ఆ; పురుషః=పరిపూర్ణుడగు పరమాత్మ; అనన్యయా=అన్యము విషయము
కానట్టి (కేవలాత్మవిషయకమైనట్టి); భక్త్యా=జ్ఞానస్వరూపముగు భక్తిచే; లభ్యః= పొందదగినవాడు. ॥౨౨॥

తాంకరభాష్యముః—

తల్లభే రుపాయ ఉచ్యతే— పురుషః పురి శయనాత్ పూర్ణత్వా ద్వా స పరః పార్థ పరో
నిరతిశయో యస్మా త్పురుషాన్న పరం కించిత్స భక్త్యా లభ్యస్తు జ్ఞానలక్షణయా అనన్యయా ఆత్మ

తాంకరభాష్యతత్త్వబోధినిః—

అవ్యక్తాతిరిక్తము, అవ్యక్తవిలక్షణమునగు పరమపురుషునియొక్క ప్రాప్తియందుపాయ
మిశ్లోకమునందు చెప్పబడుచుండెను.

ఏపురుషుని కంటె పరమేదియు లేదో అట్టి నిరతిశయముగు పురుషుడు (హృదయ పుండ
రీకమునందు శయనించువాడు కాన, లేక పూర్ణుడగుట వలన కాని పురుషు డనబడును.) ఆత్మ
విషయకముగు జ్ఞానస్వరూపమైన భక్తిచే లభ్యుడు.

మగుటవలన యొకజ్ఞానముచేతనే పొందదగిన యుత్కృష్టమైన పరమతత్త్వముగ చెప్పుచున్నది. కాన అక్ష
యడే నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తసత్యపరమానందము, అద్వితీయము నగు పరబ్రహ్మము. అక్షరమే చెప్పబడిన అక్ష
ణములుకల పరబ్రహ్మమగుగాక, అతనితో నీకుగాని; నాకుగాని ప్రయోజనమేమి యనెదవా! అపరమా
త్మను పొందినవారలకు పునరావృత్తి లేదు. అక్షరమే పరమాత్మ ఆను జ్ఞానసిద్ధికొను నీవంటి నేర్పరులు ప్రయ
త్నింపవలెనని నూచించుటకై తనయాధాత్మ్యమును బోధించుటకు “యం” అని చెప్పుచుండెను.

బహుజన్మసంచిత ఫల్యపుంజపరిపాక సంపాప్తచిత్తప్రసాద, మత్ప్రసాదపాతీర్థాతులు, శమదమా
ద్యుత్తమసాధనసంపన్నులు, ధన్యులనగు సంన్యాసులు సంతతసమాధినిష్ఠులై, సంపాదితసంసిద్ధికలవారై
యేయక్షరమైన పరబ్రహ్మమును పొంది తిరిగి దేహవంతులుకారో, ఆయక్షరపరబ్రహ్మమే మాయోపాధి
కుడనగు యీశ్వరుడనైన నాకు ఆప్రాకృతము, ఆబాధితము, అనాది, ఆనంతమునగు ప్రకాశాత్మకమైన నిజ
స్వరూపము. ॥౨౩॥

— ౧వ అధ్యాయము ౨౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— “అనన్యచేతా సతతం యో మాం స్మరతి నిత్యః ।
తస్మాహం సులభః” అని పూర్వమునందు చెప్పబడిన భగవత్ప్రాప్త్యపాయమైన భక్తియోగమునే ‘పురుషః’
అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

శాంకరభాష్యమ్:—

విషయయా । యస్య పురుషస్య అంతస్థానే మధ్యస్థానే కార్యభూతాని భూతాని కార్యం హి కారణస్యాంతర్యర్థి భవతి । యేన పురుషేణ సర్వ మిదం జగ త్తతం వ్యాప్త మాకాశేనేవ ఘటాది ॥

॥౨౨॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఓయర్జునా! కార్యమనునది కారణాంతర్యర్థి యగును. కాన నే మహాపురుష కార్య మగు నిఖలభూతము లేమహాపురుషుని యొక్క మధ్యస్థములో, ఘటాదిక మాకాశము చేతను వలె యే మహాపురుషునిచే నిఖలజగత్తు వ్యాప్త మో

॥౨౨॥

ఓయర్జునా! నేనే నిరతిశయమగు పరమాత్మను. పరమాత్మ విషయముగాగల ప్రేమరూపమైన భక్తిచే లభ్యుడను. ఇతరోపాయములచే లభ్యుడను కాను. కార్యము కారణాంతర్యర్థి యగుటవలన కార్యకారణము లగు సర్వభూతములు కారణమగు పురుషుని యంతర్యర్థులు. కనుకనే “యస్మా త్పరం నాపర మస్తి కించి ద్యస్మా న్నాణీయో న జ్యాయోఽస్తి కశ్చిత్ । వృక్షఇవ స్తభో దివి తిష్ఠ త్యేక స్తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వం । యచ్చ కించి జ్ఞగ త్సర్వం దృశ్యతే శూన్యతేఽపి వా । అస్త ర్భూహిశ్చ త త్సర్వం వ్యాప్య నారాయణస్థితః । స పర్యగా చ్చుక్ర మకాయ మవ్యయమ్” ఇత్యాదిశ్రుతులు ఆపురుషునిచేతనే యీ కార్యజాతమంతయు అంతర్భూహిర్యాప్యమని బోధించుచున్నవి.

॥౨౨॥

శంకరానందీయము:— “పర స్తస్మాత్తు” అను శ్లోకముమొదలుకొని రెండుశ్లోకములచే పరబ్రహ్మస్వరూప మగు తన స్వరూపమును, పరబ్రహ్మస్వాస్తిని పొందినవారల కపునరావృత్తిని చెప్పి యిపుడు నియతమగు యేసాధనముచే పరబ్రహ్మమును పొందగలము. అను యాశంక కల పరిశుద్ధాంతఃకరణ కల మోక్షేక కామలకు పరబ్రహ్మస్వాస్తియందు పరమసాధనమును “పురుషః” అను శ్లోకముచే జెప్పాచుండెను.

“పరః” “అవ్యక్తా త్తు పరః పురుషః” అను శ్రుత్యుక్తరీతిని సర్వోత్తముడు “పురుషః” జలపల లోపల అంతటను ఏకరసముకలవాడగుటచే పూర్ణుడగుటవలన పురుషు డనబడును. అట్టి నాశరహితమగు పరమాత్మ “అనన్యయా, న విద్యతే అన్యః పరమాత్మాతిక్తో విషయో యస్యా స్సా ఆనన్యా తయా” అంతటను బ్రహ్మమాత్రమునగు గ్రహించునట్టియు, అహమిదంప్రత్యయవినిర్ముక్తము నగు “భక్త్యా” అచార్యప్రసాదలభ్యము, సమాధినిష్ఠము నగు “సర్వ మిద మహం చ బ్రహ్మైవ” అను శ్రుతిసిద్ధమైన జ్ఞానము చేతనే పరమాత్మ పొందదగినవాడు. కర్మచేతను కాని, యోగముచేతను కాని, సాంఖ్యముచేతను కాని పొంద శక్యమైనవాడు కాదు.

పరబ్రహ్మ మతిమాత్మము, ఆతీంద్రియముకదా! అట్టి పరబ్రహ్మను ముముక్షువు “ఈపరబ్రహ్మమే నేను” అని తెలిసికొనుటకు యెట్లు సమర్థుడగును? అను శంకను “యస్య” అను యుత్తరార్థముచే దొర్లించుచుండెను.

దర్పణమునందు నగరమువలె నిర్వికేషము, పరిపూర్ణము, అద్వితీయము నగు బ్రహ్మయొక్క అంతర్దేశ మునందు ఆభాసరూపముచే యీనిఖలభూతము లున్నవి. విచారింప దర్పణమునందు నగరమున్నదివలె కనుపించుచున్నది. అయినను సన్నిహితదృష్టిచే లెస్సగు జూచినచో యట నగరము స్వయముగ స్వరూపములో లేదు.

అట్లే బ్రహ్మయందుగూడ జగత్తు కలదివలె భాసించుచున్నది. అధిష్ఠానగాహియగు జ్ఞానదృష్టిచే పరిశీలంప బడినచో యొక బ్రహ్మమే కలదు. దానియందు జగత్తులేదు.

దర్పణమందు నగరము లేదని చెప్పట సత్యమే. అయినను దర్పణము స్వచ్ఛమైన దగుటవలన దానియందు “దర్పణే నగర మస్తి” అను ప్రతీతివలన దర్పణమున కెదురుగ నగరము కలదని యొప్పుకొన వలయును. అట్లే బ్రహ్మమునందు స్వరూపముచే జగత్తు లేకున్నను బ్రహ్మమునందు జగత్తునకు ప్రతీతి కలుగుటవలన బ్రహ్మముకంటె వేరగు స్థలమున జగత్తు కల దనెదవా? అట్లును కాదు. అద్వితీయమగు బ్రహ్మమునందు జగత్తును కల్పించు మలినాత్మ డగు పురుషునియొక్క బుద్ధియందు జగత్తు కలదు. స్వనేత్రస్థమైన పచ్చదనమును శంఖాదులయందును, తన బుద్ధియందుండు జగత్తును స్పష్టమునందును యెట్లు కల్పించునో యట్లే మూఁగుడు తన బుద్ధియందున్న వాసనామయమగు ప్రపంచమును నిష్ప్రపంచమైన బ్రహ్మము నందు కల్పించుచున్నాడు; చూచుచున్నాడు. స్పష్టమునందు బుద్ధిస్థమైన వాసనామయమగు జగత్తుకంటె వేరుగ స్వరూపముచే జగత్తులేదు. ఇట్టి జగత్తు సత్య మన్నచో ప్రబోధావస్థయందు దానికి బాధ లేకపోయెడిది. అట్లే బ్రహ్మమునందుగూడ యీనామరూపాత్మకజగత్తు పురుషాంతఃకరణవాసనాకల్పితమే కాని, వాస్తవికముగ లేదు. ఇట్టి జగత్తు సత్యమే యన్నచో “నాస్తి” అని నిషేధము సంభవింపక పోయెడిది. “అథాత ఆదేశో నేతి నేత్యాత్మాగృహ్యో న హి గృహ్యతే” అను శ్రుతి యారోపితమైన జగత్తును నిషేధించియే బ్రహ్మమును బోధించుచున్నది. కాన వాసనచే ప్రతీయమానమైన నిఖిలనామ రూపాత్మకజగత్తు మిథ్యయే యని యధిష్ఠానసందర్శన జన్యవిజ్ఞానముచే “ఇది జగత్తు కాదు బ్రహ్మమే” అని అధిష్ఠానమాత్రత్వావశేషముగ నిషేధించి దర్పణమువలె తన్ని షేధావధిభూతమైన వస్త్రవంతరకూన్యమైన చిదేకర సమగు పరబ్రహ్మ మిదియే నేను అని సద్గురువుయొక్క యనుగ్రహము కల బుద్ధిమంతునిచే శుద్ధాత్మ స్వరూపముగ తెలిసికొనుటకు శక్యమైనది. యను యభిప్రాయముచే “యస్మాంతస్మాని భూతాని” అని చెప్పబడెను.

ఇట్లు తెలిసికొనుటకు శక్తిలేని యితికి “యేన” అను దానిచే యుపాయాంతరమును చెప్పుచుండెను. ‘సపర్యగా చ్చుక్రీ మకాయ మవ్రణం’ ‘తస్య భాసా సర్వ మిదం విభాతి’ అను శ్రుతులచే జెప్పబడిన రీతిని యీపరిదృశ్యమానమైన జడాత్మకనిఖిలజగత్తు వెలుపల లోపల అంతటను ప్రకాశరూపమగు బ్రహ్మముచే ప్రకాశింపబడుచున్నది. అగ్నివ్యాప్తమైన అయఃపిండమునందు ప్రకాశ్యము ప్రకాశ్యుతి రిక్తముగ లేనటుల బ్రహ్మదర్శనమువలన బ్రహ్మప్రకాశితమైన యీనిఖిలజగత్తు బ్రహ్మమే అని సర్వమునకు బ్రహ్మమాత్రత్వవిజ్ఞానముచే తనకుగూడ బ్రహ్మమాత్రత్వమును తెలిసికొనుట శక్యమే యని యర్థము || ౨౨ ||

భాష్యే త్కర్తృ దీ పి కః— పరమేశ్వరపార్థిక్తికి వియత (ఆవృణ్చిచారి) మగు సాధనమును “పురుషః” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

సర్వోత్తము డగు పరమపురుషుడు, ఇతరవిషయవ్యాప్తుతము కాని కేవలపరమాత్మవిషయకమైన జ్ఞానస్వరూపమగు సుత్రమధిక్తిచే లభ్యుడు.

ఈవిషయమే “సర్వభూతేషు యఃపశ్యే ద్భగవద్భావ మాత్మనః । భూతాని భగవ త్యాత్మ న్యేష భాగ వతోత్తమః” ఎ వ డు తన భగవద్భావమును సర్వభూతములయందు జూచునో సర్వభూతములను భగవత్స్వరూపమగు తనయందు జూచునో, వాడు భాగవతోత్తముడు. “ఈశ్వరే తదధీనేషు బాలిశేషు ద్విషత్సు చ । ప్రేమమైత్రీదయోపేక్షా యః కరోతి న మధ్యమః” ఎవ డీశ్వరునియందు ప్రేమను, ఈశ్వరాధీనులయందు మైత్రీని, బాలిశులయందు దయను, శత్రువులయందు దుష్టేషు

గీ॥ యత్ర కాలే త్వనావృత్తి మావృత్తిం చైవ యోగినః ।

ప్రయాతా యాన్తి తం కాలం వక్ష్యామి భరతర్షభ ॥

॥ ౨౩ ॥

ప ద వి భా గ ముః— యత్ర— కాలే— తు— అనావృత్తిం— ఆవృత్తిం— చ— ఏవ— యోగినః— పృ
యాతాః— యాన్తి— తం— కాలం— వక్ష్యామి— భరతర్షభ॥

॥ ౨౩ ॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః— పేభరతర్షభ=ఓ భరతవంశ శ్రేష్ఠుడవగు యర్జునా!; యోగినః=ప్రణవా
వేళితబ్రహ్మ బుద్ధికలవారు, కర్ములు; యత్ర=ఏ కాలమునందు; ప్రయాతాః=మృతులైనవారై; అనావృత్తిం=
అపునరావృత్తిని; ఆవృత్తిం=పునరావృత్తిని; యాన్తి=పొందుచున్నారో; తం=ఆ; కాలం=కాలమును;
వక్ష్యామి=చెప్పగలను.

॥ ౨౩ ॥

చేయునో వాడు మధ్యముడు. “అర్చాయా మేవ హరయే పూజాం యః శ్రద్ధయేహతే । న తద్భక్తేషు
చాన్యేషు స భక్తః ప్రాకృత స్సృతః” ప్రతికృతియందు (విగ్రహాదులయందు) శ్రద్ధచే పరమేశ్వరుని
కొఱకు పూజను యెవడు చేయుచు, పరమేశ్వర భక్తులను కాని, యితరులను కాని, పూజింపడో నాడు
ప్రాకృతు డనుపించుకొను నని చెప్పబడెను. “వాసుదేవ స్సర్వ మితి స మహాత్మా సుదుర్లభః” సర్వము వాసు
దేవ స్వరూపమే యని భావించు మహానుభావుడు దుర్లభుడు. “యో జై అన్యాం దేవతా మపాస్తే అహ
మన్యోఽసా వన్య ఇతి న స వేద” ఎవడు “నేను వేరు దేవత వేరు” అని యితరదేవత నుపాసించునో వాడా
తృప్తిత్వము నెరిగినవాడు కాడు. కాన నేనాపరమపురుషుడనే. పరమాత్మ స్వరూపాత్మకంబై వేరుగ
నేదియు లేదు. అనెడి యనన్యభక్తిచే బరమాత్మ పొందుటకు శక్యము.

పరమాత్మ యెల్లపుడు పొందబడిన వాడేకదా! భక్తిచే పొందబడునని చెప్పట యెట్లు పాసగునని
శంకింపజనదు. పొందుట అనునది అల్పలాభమనియు, లబ్ధలాభమనియు రెండు విధములు. అందు మొద
టిది అల్పముగు గ్రామాదికమును రాజసేవాదులచే పొందుట. రెండవది కంతమునందుండిన క్రైవేయమును
(కంతాభరణమును) మరచియుండి నాకంతాభరణ మెచట నున్నదో యని విచారించు పురుషుడు ఆప్తు
నిచే నీకంతమునందే యున్నదని బోధింప వాని ననుసరించి తన కంతమునందు కంతాభరణమును చూచు
కొని యది ప్రాప్తించినటుల సంతసించును. ఇదియే లబ్ధలాభ మనబడును. ఆరెంటిలో బ్రహ్మప్రాప్తి లబ్ధ
లాభ మనబడును. బ్రహ్మప్రాప్తి లబ్ధమైనను అజ్ఞానమువలన బ్రహ్మ మప్రాప్త మని తలచును. ఆప్రాప్త
దేశమువలన జనించిన జ్ఞానస్వరూపముగు ముఖ్యభక్తిచే బ్రహ్మము ప్రాప్తమని తలచును. కాన పై శంక
కవ కాశములేదు. ఏపరమపురుషునియొక్క మధ్యయందు సర్వ కార్యజాతము స్థితమో అనగా నిఖిలభూతములు
యేయధిష్ఠానమునందు (కల్పితములో కల్పిత మధిష్ఠానము యొక్క లోపల నుండును. వ్యతిరిక్త
ముగనుండదు.) ఏపురుషునిచే యాజగత్తంతయు సత్తాస్ఫుర్తలచే వ్యాప్తమో, అట్టి పరమాత్మప్రాప్తి జ్ఞాన
స్వరూపమైన ముఖ్యభక్తిచే లభ్యము. నీవుకూడ మత్ప్రాప్తికి యవ్యభిచారిసాధనమైన భక్తిని ప్రయత్నముతో
సంపాదించుము “నేను కుంతిపుత్రుడను; నాకు భక్తి లేకుండగనే యాశ్వరలాభము కాగలదు” అని నమ్మ
కమును పొందకుము. అని భవించుటకు “పార్థ” అని సంబోధన చేయబడెను. లేక మద్విషయమైన యన
న్యభక్తి నీకనాయాస లభ్యమని నూచించుటకు “పార్థ” అని సంబోధింపబడెను.

॥ ౨౪ ॥

—+ ౮వ అధ్యాయము ౨౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు +—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— సగుణబ్రహ్మోపాసకులు బ్రహ్మలోకమునుపొంది తిరిగి
యీలోకమును పొందరు. కృమముగ పిరణ్యగర్భునితో ముక్తులగుదురు. పిరణ్యగర్భలోకభోగప్రాప్తికి

శాంకరభాష్యమ్:—

ప్రకృతానాం యోగినాం ప్రణవావశేషితబ్రహ్మబుద్ధీనాం కాలాంతరముక్తిభాజాం బ్రహ్మప్రతిపత్తయ ఉత్తరో మార్గో వక్తవ్య ఇతి యత్ర కాల ఇత్యాది వివక్షితార్థసమగ్రణార్థ ముచ్యతే । ఆవృత్తిమార్గోపన్యాస ఇతరమార్గస్తుత్యర్థః । యత్ర కాలే ప్రయాతా ఇతి వ్యవ హితేన సంబంధః । యత్ర యస్మి న్కాలే త్వనావృత్తి మపునరన్వనామృతవృత్తిం తద్విపరీతాం

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

కాలాంతరమునందు ముక్తిని పొందునట్టి ప్రకృతమైనట్టి ప్రణవావేశిత బ్రహ్మబుద్ధిగల యోగులకు బ్రహ్మమును పొందుటకొరకు దేవయాన మార్గము చెప్పదగియున్నదని దేవయాన మార్గ సమర్పణార్థము “యత్ర కాలే” ఇత్యాదికమును చెప్పుచుండెను. ఇచట పునరావృత్తికల పితృయానమార్గముకూడ దేవయానమార్గస్తుతినిమిత్త ముపన్యసింప బడుచుండెను.

పూర్వమునందు సమ్యగ్దర్శము లేని సగుణబ్రహ్మోపాసకులకు మార్గాపేక్ష కలదు. ఈమార్గాపేక్ష సమ్యగ్ద ర్శనము కలవారలకు లేదు. కాన సమ్యగ్దర్శనములేని సగుణబ్రహ్మోపాసకులకు బ్రహ్మలోకప్రాప్తికొఱకు “యత్ర కాలే” అని దేవయానమార్గ ముపదేశింపబడుచుండెను. ఇచటనే పితృయానమార్గముకూడ దేవయాన మార్గస్తుతినిమిత్త ముపదేశింపబడుచుండెను.

ప్రాణోత్క్రమణానంతరము కాలాభిమానిదేవతోపలక్షితమార్గమునందు బయలుదేరిన ధ్యాయులు, (సగుణబ్రహ్మోపాసకులు,) కర్మలు అనావృత్తిని, ఆవృత్తిని పొందుచున్నారో, (అనగా దేవయానమార్గము నందు బయలు దేరిన సగుణబ్రహ్మోపాసకులు అనావృత్తిని పొందుచున్నారు.) విచారింప “అబ్రహ్మభువనా ల్లోకాః పునరావృత్తినః” అను స్థలమున దేవయాన మార్గమున బయలుదేరి బ్రహ్మలోకమును పొందినవారలకు కూడ పునరావృత్తికలదని చెప్పబడెను. అయినను పితృయానమార్గమున బయలుదేరినవారలు నియమముగ పునరావృత్తి కలవారలే యగుదురు. ఒకడైనను కృమముక్తిని పొందడు. దేవయానమార్గమునందు జెల్లిన ప్రతీకోపాసకులు తటిల్లోకపర్యంతము జెల్లినపిదప అమానవపురుషుడు యాప్రతీకోపాసకులగు పంచాగ్ని విద్యోపాసకులను హిరణ్యగర్భునిపర్యంతము తీసుకొని జెల్లినను వీరలు మోక్షమును కోరెడివారలు కానందున హిరణ్యగర్భలోకమున భోగముల ననుభవించినపిమ్మట పునరావృత్తి కలవా రగుదురు. అయినను దహరా ద్యుపాసకులు క్రమముగ భోగాంతమున ముక్తిని పొందెదరు. కాన బ్రహ్మలోకమును పొందిన యావన్మండి పునరావృత్తి కలవారు కారు. కనుకనే పితృయానమార్గము నియమముగ యావృత్తియే ఫలముగా కలదగుటచే నికృష్టమైనది. ఈదేవయానమార్గ మన్ననో అనావృత్తి ఫలముగా కలదగుటవలన నతిప్రశస్తము. అని దేవ యానమార్గమునకు స్తుతి సమంజసమే. కొందరి కావృత్తియున్నను కొందరి కనావృత్తిఫలము సంభవించుటచే స్తుతిదేవయానమార్గమునను యుక్తమే. ఆదేవయానమును, పితృయానమును, కాలాభిమానిదేవతోపలక్షితమార్గ మును ఓయర్జున! చెప్పగలను (వినుము.)

ఇట కాలశబ్దమునకు ముఖ్యార్థమునే గ్రహించినచో “అగ్నిః, జ్యోతిః, ధూమః” ఇత్యాదిశబ్దములకు అనుపపత్తిసంభవించును. మరియు గతిసృతిశబ్దముల కనుపపత్తి ప్రాప్తించును. కాన నోక కాలపదమునందే లక్షణావృత్తి యాశ్రయింపబడెను. మార్గద్వయమునందు కాలాభిమానిదేవతలు విస్తారముగ సుండుటవలన పైలక్షణావృత్తియంగీకార్యమే.

శాంకరభాష్యమ్:—

చైవ । యోగిన ఇతి యోగినః కర్మిణ శోచ్యంతే । కర్మిణ స్తు గుణతః 'కర్మయోగేన యోగినాం' ఇతి విశేషణా ద్యోగినః । యత్ర కాలే ప్రయాతా మృతా యోగినోఽనావృత్తిం యాంతి, యత్ర కాలే చ ప్రయాతా ఆవృత్తిం యాన్తి తం కాలం వజ్రామి భరతర్షభ ॥౨౩॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

“యత్ర కాలే” అను దానికి ఉత్తరార్థమున నున్న “ప్రయాతాః” అను దానితో సంబంధము. ప్రణవావేశితబ్రహ్మబుద్ధికల యోగులు యేకాలమునందు మృతులై యపునరావృత్తినిపొందుచున్నారో, కర్మనిష్ఠాపరు లేకాలమునందు మృతులై పునరావృత్తిని పొందుచున్నారో

శ క రా నం దీ య ము:— “పురుష స్స పరః పార్థ” అని పరబ్రహ్మమునకు జ్ఞానైకప్రాప్యత్వమును, చెప్పబడిన లక్షణములకల జ్ఞానముచే బ్రహ్మభావమును పొందిన యతులకు “యం ప్రాప్య న నివర్తతే” అని యపునరావృత్తిస్వరూపముగు విదేహముక్తిని, తత్ఫలమును చెప్పి యిపుడు చెప్పినరీతిని బ్రహ్మమును తెలిసికొనుట కశక్తులగు అపరిశుద్ధాంతఃకరణముకల ముముక్షువులకు చిత్తశుద్ధికోరికై “ఏతస్యై సత్యకామ పరం చా పరం చ బ్రహ్మ యదోంకారః” అని పరాపరబ్రహ్మముల యుపాస్థియందు ప్రణవమునకు ప్రతీకత్వమును సూచించి, అందు “యః పున రేతం త్రిమాత్రేణోమిత్యేతేనైవాక్షరేణ పరం పురుష మభిధ్యాయితే” ఎవడు మూడుమాత్రలు కల (అకార, ఉకార, మకారాత్మకమగు) “ఓమ్” అను యక్షరముచే యీపరబ్రహ్మమును ధ్యానించునో అను శ్రుత్యుక్తరీతిని పుత్రస్వరముచే నుచ్చరింపబడు ప్రణవమునందు పరబ్రహ్మబుద్ధిని చేసి యాప్రణవమునే బ్రహ్మమని యెవరు ధ్యానించెదరో అట్టి ప్రణవావేశితబుద్ధులకలవారలకు, యితరులకును “తప శ్శ్రద్ధే యే హ్యుపవసన్త్యరణ్యే” ఇత్యాదిశ్రుత్యుక్తసగుణోపాసకులకు, క్రమముగ విదేహముక్తిని పొందదలచిన సంన్యాసయోగవంతులకు ప్రాణప్రాయాణకాలము ప్రాప్తింపవారలకేమిగతి? అను యాశంకజనింప “తద్య ఇత్థం విదు ర్యే చేమేఽరణ్యే శ్రద్ధా తప ఇత్యుపాసతే తేఽర్చిష మభిసంభవం త్యర్చిమోఽహ రహ్న ఆపూర్వమాణపక్ష మాపూర్వమాణపక్షా ద్యాన్వడుదక్షేతిమాసాం స్థా న్మాసేభ్య స్సంవత్సరం సంవత్సరా దాదిత్య మాదిత్యా చ్ఛంద్రిమసం చంద్రిమసో విద్యుతం తత్పురుషోఽమానవ స్స ఏతా స్స్పృహ్య గమయ త్యేష దేవయానః పన్థాః” ఎవరు పైన చెప్పినవిధమున తెలిసికొనెదరో, ఎవరు ఆరణ్యమునందుండి శ్రద్ధయే తపస్సుని యుపాసించెదరో వారు మరణకాలమున అర్చిస్సును (తేజస్సును) పొందెదరు. అర్చిస్సునుండి అహస్సును, అహస్సునుండి శుక్లపక్షమును, శుక్లపక్షమునుండి ఆరు ఉత్తరాయణమాసములను, ఉత్తరాయణమాసములనుండి సంవత్సరమును, సంవత్సరమునుండి ఆదిత్యుని, ఆదిత్యునుండి చంద్రుని, చంద్రునుండి విద్యుత్తును పొందెదరు. విద్యుల్లోకమునుండి బ్రహ్మపురుషుడగు యమానవపురుషుడు పైనచెప్పబడిన సగుణోపాసకులను హిరణ్యగర్భలోకమును పొందించును. ఇదియే దేవయానమార్గము. (అర్చిరాదులు ఆనుస్థలమున తదభిమానిదేవతలను గృహింపనగును. వారలే అతివాహికు లనబడుదురు.) “ఆథ య ఇమే గామ ఇష్టాపూర్తే దత్త మిత్యుపాసతే తే ధూమ మభిసంభవన్తి ధూమా దాత్రిం రాత్రే రపరపక్ష మపరపక్షా ద్యాన్వద్దక్షేతి మాంసాం స్థా న్నేతే సంవత్సర మభిప్రాప్నువన్తి మాసేభ్యః షిత్వలోకం షిత్వలోకా దాకాశ మాకాశా చ్ఛంద్రిమస మేష సోమో రాజా తద్దేవానా మన్నం తం దేవా భక్షయన్తి తస్మి న్యావత్సంపాత మపిత్వాఽఽతైత మధ్యానం

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఓ యర్జునా! ఆ కాలమును (నీకొఱకు) చెప్పెద ఇచటి యోగిశబ్దముచే కర్మయోగమువలన కర్ములుకూడ యోగులన బడుదురు

॥౨౩॥

పున ర్నివర్తనే” ఎవరు ఇష్టాపూర్తములను దత్త పుని యుపాసించెదరో వారు మరణకాలమున ధూమమును పొందెదరు. (ఇటగూడ ధూమాద్యధిష్ఠానదేవతలనే గ్రహింపనగును) ధూమమునుండి రాత్రిని, రాత్రినుండి కృష్ణపక్షమును, కృష్ణపక్షమునుండి దక్షిణాయనషణ్మాసములను, దక్షిణాయనషణ్మాసములనుండి సంవత్సరమును పొందెదరు. మాసములనుండి పితృలోకమును, పితృలోకమునుండి యాకాశమును, ఆకాశమునుండి చంద్రుని పొందెదరు. ఈసోముడు రాజు కాన నతడు దేవతల కన్నము. అందువలన చంద్రమండలమును పొందినవారలను దేవతలు భజించెదరు. ఆచంద్రమండలమునందు యావత్సంపాతము (తానుచెప్పినట్టి చంద్రమండలముం దనుభవింపదగిన ఫలమునిచ్చు కర్మ త్తయించుపర్యంతము) యుండి యీమార్గమునుండి పునర్జన్మకొరకీలోకమున కేగెదరు. (ఇదియే పునరావృత్తికల పితృయానము) అని మొదట చెప్పబడిన శుక్రుత్క దేవయానమార్గముచే బ్రహ్మలోకపాప్తి పునరావృత్తిలేని దని బోధించుటకు దేవయానమార్గము, తద్వాప్తివృత్తికొఱకు కర్ములకు కర్మఫల మిట్టిదని నూచించుటకు పితృయానము అని మార్గద్వయము కలదని అందొకమార్గముచే జెల్లినవారల కపునరావృత్తిని, రెండవమార్గముచే జెల్లినవారలకు పునరావృత్తిని “యత్ర” అను శ్లోకముచే జెప్పబడుచున్నది.

“యోగినః” అనుస్థలమున “యోగినః, యోగినః” అవి జన్మునందు సరూపముల కేకేశ్వ చేసినచో “యోగినః” అని రూపము సిద్ధించును. అందొక “యోగినః” అను పదముచే సంన్యాసులు, రెండవ “యోగినః” అనుపదముచే కర్ములు చెప్పబడుదురు. కర్ములకు యోగిపదవాచ్యత్వ మెటుల సంభవించు ననెదవా? కర్మఫలసంన్యాసయోగమువలన గౌణవృత్తిచే కర్ములకుగూడ యోగిత్వము సంభవించు నని గ్రహింపనగును. రెండువిధములగు యోగులు యే కాలమునందు మృతులైనవారై స్వయముగ అనావృత్తిని, అవృత్తిని పొందుచున్నారో ఆ కాలమును చెప్పెద వినుము.

॥౨౩॥

భాష్యోక్తర్న దీపికః— బ్రతికియుండగనే ఆత్మసాక్షాత్కారముకలవారలకు “న తస్య పాప్తా ఉత్క్రామన్తి అత్రైవ సమవలీయన్తే” ఇత్యాదిశ్రితిచే గత్యుత్క్రాంతినిషేధమువలన చెప్పబోవు మార్గోపదేశము వారలనిమిత్త ముపయోగింపదు. అయినను ప్రజావాచకేతిబుద్ధులకుల ప్రకృతమైన క్రమముక్తిని పొందెడి సగుణోపాసకులకు యేకమముచే బ్రహ్మపాప్తి యగునను యాశంకపై దేవయాన మార్గము నిరూపింపవలసియుండ ఉత్తర(దేవయాన)మార్గముచే జెల్లినవారు పునరావృత్తిని పొందరు. పితృయానమార్గముచే జెల్లినవారు పునరావృత్తిని పొందెదరు. అని వక్తవ్యమితినిమిత్తము పితృయానమార్గోపదేశముచేయబడెను.

ఏ కాలమునందు మృతులై యుపాసకులు ఆపునరావృత్తిని పొందుచుండిరో, కర్మయోగులు పునరావృత్తిని పొందుచుండిరో ఆ కాలమును చెప్పెద. కర్మిక అనుష్ఠానయోగమువలన యోగిత్వము సంభవమే యని ‘కర్మయోగేన యోగినాం’ అని చెప్పబడెను. “యోగినః” అనుదానిచే ప్రకృతమైన “ఓమిత్యే కాక్షరం” ఇత్యాదికముచే చెప్పబడినవారలే గ్రహింపదగినవారు. యీచెప్పబడిన దేవయానమార్గముచే బ్రహ్మలోకమును పొందిన పంచాగ్నివిద్యోపాసకులకు పునరావృత్తి యున్నను త్తి లేదు. కర్మయోగులనగ యుపాసనాసముచ్చితకర్మయోగులు గాహ్యులు.

॥౨౩॥

గీ॥ అగ్నిర్జ్యోతి రహ శ్శుక్ల షణ్మాసా ఉత్తరాయణమ్ ।

తత్ర ప్రయాతా గచ్ఛంతి బ్రహ్మ బ్రహ్మవిదో జనాః ॥

॥౨౪॥

ప ద వి భా గ ముః— అగ్నిః- జ్యోతిః- అహః- శుక్లః- షణ్మాసాః- ఉత్తరాయణమ్- తత్ర- ప్రయాతాః- గచ్ఛంతి- బ్రహ్మ- బ్రహ్మవిదః- జనాః ॥

॥౨౪॥

ప్రతిపదార్థముః— యత్ర (ఈ పద మనువృత్తము) ఏమార్గమునందు; అగ్నిః=అగ్న్యధిష్ఠాన దేవత; జ్యోతిః=జ్యోతిరధిష్ఠానదేవత; అహః=అహరధిష్ఠానదేవత; శుక్లః=శుక్లపక్షాధిష్ఠానదేవత; షణ్మాసాః=ఆరుమాసములస్వరూపమగు; ఉత్తరాయణం=ఉత్తరాయణాధిష్ఠానదేవత; సన్తి=కలరో; (ఈపదమధ్యాహార్యము) బ్రహ్మవిదః=హిరణ్యగర్భోపాసకులగు; జనాః=జనులు; తత్ర=ఆమార్గమునందు; ప్రయాతాః=మృతులై; (బయలుదేరి) బ్రహ్మ=బ్రహ్మమును; కృమేణ=కృమముగ; (ఈపదమధ్యాహార్యము) గచ్ఛంతి=పొందు చున్నారు. ॥౨౪॥

శాంకరభాష్యముః—

తం కాల మాహ— అగ్నిః కాలాభిమానినీ దేవతా తథా జ్యోతి ర్దేవతైవ కాలాభి మానినీ । అథవా౨గ్నిజ్యోతిషీ యథాశ్రుతే ఏవ దేవతే । భూయసాం తు నిర్దేశో యత్ర కాలే తం కాల మి త్యామృతవత్ । తథా౨హర్దేవతా౨హః శుక్లః శుక్లపక్షదేవతా షణ్మాసా

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధినిః—

పూర్వశ్లోకమున ప్రతిజ్ఞాతమైన యాకాలమును “అగ్నిర్జ్యోతిః” అను శ్లోకముచే చెప్పచుండెను. ఏకాలమునందు కాలాభిమానిదేవత, జ్యోతిరధిష్ఠానదేవత, అహరధిష్ఠానదేవత, శుక్లపక్షాధిష్ఠాన దేవత, ఉత్తరాయణాధిష్ఠానదేవత కలరో, ఆమార్గమునందు బ్రహ్మవేత్తలు (ఓంకారమునందు బ్రహ్మదృష్టిని నిలిపి యుపాసించు జనులు) మృతులై కృమముగ పరబ్రహ్మమును పొందెదరు. కృమముగ పొందులెందుల కనిన సద్యోముక్తిని పొందెడి జ్ఞానస్థాపరులకు గతికాని, అగతికాని యెచటను లేదు. “న తస్య పాణా ఉత్కృమన్తి” అను శ్రుతుక్తరీతి పాణోత్కృమణమే

— ౧వ అధ్యాయము ౨౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మధునూదనసరస్వతీయముః— ఉపాసకులకు దేవయానమార్గమును “అగ్నిః” అను శ్లోక ముచే జెప్పచుండెను.

“అగ్నిర్జ్యోతిః” అని అర్చిరభిమానియగు దేవత లక్షణచే చెప్పదగును. “అహః” అనుదానిచే అహ రభిమానిదేవతను గృహింపవలయును. “శుక్లః” అనుదానిచే శుక్లపక్షాభిమానిదేవతను గృహింపవలయును. “షణ్మాసా ఉత్తరాయణం” అనుదానిచే ఉత్తరాయణరూపషణ్మాసాధిష్ఠానదేవతను గృహింపవలయును. ఇట దేవతలనే గృహింపవలయునని “అతివాహికా స్తల్లింగాత్” అను బ్రహ్మసూత్రము బోధించుచున్నది. ఈచెప్పుట యితరశ్రుతిప్రతిపాదితదేవతల కుపలక్షణము. (ఉపలక్షణమునగ వక్రవ్యాఖ్యమున నేకదేశమును చెప్పుట.) “తే౨ర్చి రభిసంభవ స్త్యర్చిహ౨హ రహ్న ఆపూర్వమాణపక్ష మాపూర్వమాణపక్షా ద్యా స్సదుదజ్ఞేతి మాసాం స్తా న్మాసేభ్య స్సంవత్సరం సంవత్సరా దాధిత్య మాదిత్యా చ్చంద్రమసం చంద్రమసో

శాంకరభాష్యమ్:—

ఉత్తరాయణం తత్తాపి దేవతైవ మార్గభూతేతి స్థితోఽన్యత్ర న్యాయః । తత్ర తస్మి న్నాగై
ప్రయాతా మృతా గచ్ఛన్తి బ్రహ్మ బ్రహ్మవిదో బ్రహ్మోపాసనపరా జనాః । క్రమేణేతి

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

లేదు. వారలు బ్రహ్మమునందే సంతనమై ప్రాణములుకలవారై నబ్రహ్మస్వరూపమే యగుదురు. ఇక హిరణ్యగర్భోపాసకులకు ప్రాణోత్క్రమణము కలదు. వారలాయుపాసనాబలమువలన సుషుమ్నా నాడీర్వారమున బ్రహ్మరంధ్రమును భేదించుకొని దేవయానమార్గమున బయలు వెడలి

విద్యుతం తత్పురుషోఽమానవః స ఏనా న్బ్రహ్మ గమయ త్యేష దేవపథో బ్రహ్మపథో ఏతేన ప్రతిపద్య
మానా ఇమం మానవ మావర్తం నావర్తన్తే” ఇచట శ్రుత్యంతరానసరణమువలన సంవత్సరాంతరమునదేవ
లోకదేవతయు, అనంతరమున వాయుదేవతయు, అనంతరమున ఆదిత్యుడు అని భాష్యమున నిర్ణయింపబడెను.
అట్లే విద్యుత్తుయొక్క యనంతరమున వరుణేంద్రప్రజాపతులను యిమడ్చవలెను. దీనిచే మార్గపరిసమాప్తి
యగును. అందు అర్చిన్సుయొక్క యధిష్ఠానదేవత, అహరధిష్ఠానదేవత, శుక్లపక్షాధిష్ఠానదేవత, ఉత్తరాయణ
దేవతలు యాగీతాచనమునందు చెప్పబడెను. ఇక సంవత్సరము, దేవలోకము, వాయువు, ఆదిత్యుడు, చం
దుడు, విద్యుత్తు, వరుణుడు, ఇంద్రుడు, ప్రజాపతి వీరలీగీతయందు చెప్పబడకున్నను దేవయానమార్గము
నందు వీరిని గ్రహింపనగును. యాయానమునబయలుదేరినవారు హిరణ్యగర్భుని పొందెదరు. “కార్యంతాదరి రస్య
గత్సుపవత్తే” అను బ్రహ్మసూత్రము యీ కార్యబ్రహ్మప్రాప్తి నే బోధించుచున్నది. క్రమముక్తి ఫలమగుటవల
నిరుపాధికబ్రహ్మప్రాప్తి హిరణ్యగర్భద్వారమున ప్రాప్తించును. కాన సగుణోపాసకులు హిరణ్యగర్భుని
పొందుచున్నారు. ఇచట దేవయానమార్గముచే బ్రహ్మలోకమును పొందినవారు “ఇమం మానవ మావర్తం
నావర్తన్తే” ఈమనుకల్పమును పొందరు. అని శ్రుతియందు “ఇమం” అను విశేషణమువలన
కల్పాంతరమునందు బహులోకగతులగు కొందఱు పునరావృత్తి కలవారగుదురని బోధించుచున్నది. ||౨౪||

శంకరానందీయము:— “యోగినః” అని ఉభయవిధ యోగులలో ఏకత్ర మృతులకు
అపునరావృత్తి, అన్యత్రమృతులకు పునరావృత్తి అని యనియమముగ పరలోకప్రాప్తియైయుండ నుభయవిధ
యోగులకు “స యథాకామో భవతి తత్క్రతు ర్భవతి యత్క్రతు ర్భవతి తత్క్రమో కురుతే యత్క్రమో
కురుతే త దభినంపద్యతే” వాడెట్టి కామనకలవాడగునో అట్టి కామనానుగుణమైన సంకల్పము కలవాడగును.
ఎట్టిసంకల్పము కలవాడగునో తదనుగుణమగు కర్మను చేయును. ఎట్టి కర్మనాచరించునో అట్టి కర్మఫలమునే
పొందును. ఇత్యాది శ్రుతిబలమునను, “క్రియాభేదా త్ఫలభేదః” క్రియాభేదమువలన ఫలభేదము ప్రాప్తించు
నను న్యాయమువలనను నియతమైన అయనవిభాగమును “అగ్నిః” అనుదానిచే చెప్పవచ్చును.

“తేఽర్చిష మభినంభవ స్త్యర్చిషోఽహః” అను శ్రుతియందు అగ్నినంతరమున అహస్సు
చెప్పబడుచుండెను. కాని జ్యోతిస్సు చెప్పబడలేదు. శ్రుతికి విరుద్ధముగ నీగీతయందు “అగ్ని ర్జ్యోతిః”
అని యెట్లుచెప్పె నని శంకింపజనదు. “అర్చిః” అను శబ్దము అగ్నిజ్యోతిస్సుల కుభయమునకు సాధారణము.
శ్రుతిచే “అర్చిః” అని చెప్పబడెను. ఉభయసాధారణమైన అర్చిశబ్దముయొక్క యర్థమునే యాగీతయందు
విభజించి ‘అగ్ని ర్జ్యోతిః’ అని చూపెను. కాన శ్రుతివిరోధ మిగిలెనావాక్యమునకు ప్రాప్తింపదు. ‘అగ్నిః’
అనగా ఉత్తరాయణకాలాభిమానిదేవత, “జ్యోతిః” అనగా నిదియు కాలాభిమానిదేవతయే. ‘అహః’

శాంకరభాష్యమ్:—

వాక్యశేషః। న హి సద్యోముక్తిభాజాం సమ్యగ్దర్శననిష్ఠానాం గతి రాగతి ర్వా క్వచి దస్తి “న తస్య పాణా ఉత్క్రామంతి” ఇతి శ్రుతేః బ్రహ్మసంలీనపాణా ఏవ తే బ్రహ్మమయా బ్రహ్మ భూతా ఏవ తే । క్రమేణ తు గచ్ఛంతి బ్రహ్మ బ్రహ్మవిదో జనాః ॥ ౨౪ ॥

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

సత్యలోకమును పొంది హిరణ్యగర్భుని యుపదేశమువలన జ్ఞాననిష్ఠాపరులై హిరణ్యగర్భునితో గూడ బ్రహ్మమును పొందుదు రని “కృమముగా” అని చెప్పబడెను. ఒక ఉద్యానవనమున ఇతరవృక్షములు స్వల్పముగను, మామిడిచెట్లు హెచ్చుగ నున్నపుడావనమును ఆమృతవనమని

అనగా ఆహరభిమానిదేవత ‘శుక్లః’ అనగా శుక్లపక్షాభిమానిదేవత. ‘షణ్మాసాః’ అనగా షణ్మాసాభి మానిదేవత. ఇది సంవత్సరాద్యభిమానిదేవతల కుపలక్షణము. (ఉపలక్షణమునగ వక్తవ్యాధ్యములో నేక దేశమును చెప్పట.) అనగా నిచట సాక్షాత్తు సంవత్సరాద్యధిష్ఠానదేవతలు చెప్పబడకున్నను సంవత్స రాద్యధిష్ఠానదేవతలను గూడ గృహింపవలయు నని యర్థము. ఏయత్తిరాయణకాలమునం దగ్నాద్విదిదేవతలు కాలాభిమానులై యుండెదరో ఆట్టి యుత్తరాయణకాలమునందు మృతులైన బ్రహ్మవిదులు (బ్రహ్మమును యుపాస్యముగ యెవరు తెలిసికొనెదరో వారు బ్రహ్మవిదు లనబడుదురు.) అనగా యోగులు చెప్పబడిన కృమము ననుసరించి బ్రహ్మమును పొందెదరు. పైన చెప్పబడిన మార్గమును విడచి సాక్షాత్తు బ్రహ్మమును పొందరు. ‘స తేజసి సూర్యే సంపన్నః’ అని చెప్పి, అనంతరమున ‘పరాత్పరం పురుష మిత్తతే’ అని బ్రహ్మప్రాప్తి కంతరాలమును శ్రుతి బోధించుటచే సాక్షాత్తు బ్రహ్మమును పొందడు. శ్రుతియందున్న ‘సూర్యే’ అనునది అగ్న్యగుల కుపలక్షణము. ‘బ్రహ్మవిదః’ అని ఆవిశేషశ్రవణమువలన యోగులకు (బ్రహ్మవేత్తలకు) గూడ కృమముక్తియే యని శంకింపజనదు. ‘న తస్య పాణా ఉత్క్రామంతి’ అనుశ్రుతి బ్రహ్మవేత్తలకు పాణాంత్రముణమే లేదని బోధించుటవలన బ్రహ్మవేత్తలకుగూడ కృమముక్తి యెందులకు ప్రాప్తింపదు. అనుశంక కేయక కాశమును లేదు. బ్రహ్మవేత్తబ్రహ్మస్వరూపుడైబ్రహ్మమునుపొందుచున్నాడు. అని “బ్రహ్మైవ స న్బ్రహ్మ్యేతి” అను శ్రుతి బ్రహ్మవేత్తకు బ్రహ్మప్రాప్తి కంతరాలాభావమును బోధించుచున్నది. ఆట్టి యంతరాలమునే యంగీకరించినచో “అత్ర బ్రహ్మ సమశ్చ తే” అను శ్రుతికి విరో ధమే ప్రాప్తించును. ఇచట యుత్తరాయణమునందు కాలాభిమానులగు యగ్నాద్విదిదేవతల యుపన్యాసము- దక్షిణాయనమునందు రాత్ర్యాదులయందు మృతులైనవారైనను ఉపాసకుల కర్పిరాదిమార్గము ద్వారముననే బ్రహ్మప్రాప్తి సంభవించునని నియమార్థ మని గృహింపవలయును. మరియు బ్రహ్మలోకమునుగూర్చి బయలు దేరినవారలకు ఆయాలోకములయందు విశ్రాంతినిమిత్తము, తత్తల్లోకములయందు సుఖానుభూతినిమిత్తము కాలాభిమానులుగ యగ్నాద్విదిదేవతోపన్యాస మని గృహింపవలయును. ఇట్లే పితృయానమార్గమునందు గూడ చూడవలయును.

॥-౨౪॥

భాష్యే త్కర్ష దీపిక:— “తం కాలం వత్సామి” అను పృథిజ్ఞానురోధముగ “అగ్నిః” అను శ్లోకముమొదలుకొని చెప్పుచుండెను. “అగ్నిః” అనగా కాలాభిమానిదేవత. ఇట్లే “జ్యోతిః” అనునదనిచే కాలాభిమానిదేవతయే గృహింపవలయును. లేక “అగ్నిః” అనునదనిచే నగ్ని దేవతను, “జ్యోతిః” అనునదనిచే జ్యోతిర్దేవతను గృహింపవలయును. అట్లుగనో “యత్ర కాలే...తం కాలం వత్సామి” ఆకాలమును చెప్పగల

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

చెప్పినటుల ఈ దేవయానమార్గమునందు “అహః, శుక్లః, షణ్మాసాః” అని కాలవాచకములు హెచ్చుగా నుండుటచే “తం కాలం” అని చెప్పబడెను. || ౨౭ ||

ననుట యెట్లు సమంజస మగు నని శంకింపజనదు. దేవయానసత్ప్రయానమార్గద్వయమునందు విస్తారముగ కాలాభిమానదేవతలే చెప్పదగియుండ కాలశబ్దముచే కాలాభిమానదేవతల కుపలక్ష్యత్వమును వివక్షచేసి దానిననుసరించి కాలశబ్దనిర్దేశము చేయబడెను. ఆ ఛతుర్ముఖులు (గొడుగులేనివారు) కూడవెళ్లుదుండ వెళ్ళువారలలో ఛతుర్ముఖులధికముగ నుండుటండేని “ఛతుర్ముఖో గచ్ఛన్తి” ఛతుర్ముఖులు వెళ్ళుచుండిరి. అని ప్రయోగించినటుల కాలశబ్దప్రయోగ ముపపన్నమే. వృక్షాంతరము లన్నియు హెచ్చుగ చూతవృక్షము లుండుటండేని యావనమును చూతవన మనునట్లు కాలశబ్దప్రయోగము కాలాభిమానదేవతలు మార్గద్వయమునందు విస్తారముగ నుండుటచే యుపపన్నమే. ఈచెప్పటచే కాలాభిమానదేవతోపలక్షితమైన మార్గమును చెప్పెదను. కాలశబ్దము ముఖ్యార్థకమే యగుచో అగ్నిర్వ్యతిరేకమశబ్దములకు అనుపపత్తియు, గతిస్సతిశబ్దములకు నుపపత్తియు సంభవించునను శంక తొలగింపబడెను. ఇవట:- ఈయుపదేశము యేమార్గమునందు జనులు బయలుదేరి సుఖముగ వెళ్లెదరో యమార్గమును చెప్పెదనని ప్రతిజ్ఞ చేసి “మొట్టమొదట పర్వతము, అనంతరమున మర్రిచెట్లు, అటు పిమ్మట నది” అని యుపదేశించినట్లు చేసిన యుపదేశమా? లేక, యేమార్గమునందు సుఖముగ నగరమును, గ్రామమును పొందెదరో దానిని చెప్పెదనని ప్రతిజ్ఞ చేసి “మొట్టమొదట వృషభయానము, అనంతరమున అశ్వయానము, అటుపిమ్మట నరయానము, తరువాత పదయానము” అని యుపదేశించినట్లు చేసిన యుపదేశమా? ప్రథమపక్షమున “అతివాహికా స్తల్లింగాత్” అను సూత్రవిరోధము సాగ్రహించును. రెండవపక్షమునందు పైన చెప్పిన విధమున అగ్నిర్వది శబ్దము లు ప ప న్న ము ల గు చు ం డ వాటికి లక్షణావృత్తిని స్వీకరించుట వ్యర్థము. శ్రుతియందు “అతివాహికా స్తల్లింగాత్” అను న్యాయముచే అర్చిరాదుల కాతివాహికత్వ పాపనమువలన నగ్నిర్వదుల నాతివాహికులుగ గ్రహించుట యావశ్యకమగుటచే “తం కాలం వక్ష్యామి” అను ప్రతిజ్ఞావాక్యమునందును కాలాభిమానదేవతలనే చెప్పెద నను యర్థమే మంచిది. గమనాధికరణమగు పృథివీదేశమునందు “ఈమార్గమునందే మీరు వెళ్ళుచుండిరి.” అని చెప్పినట్లు యోగి గమనాధికరణరూపములగు కాలాభిమానులగు అగ్నిర్వదిదేవతలయందుగూడ కాలశబ్దము ప్రయోగించుట సమంజసమే. కాన చెప్పబోవు గతిస్సతిశబ్దములకు అనుపపత్తి లేదు. లేదా, భాష్యమునందుగూడ కాలశబ్దముచే కాలాభిమానదేవతోపలక్షితమైన మార్గమును చెప్పగలను. అని వ్యాఖ్యానించి, యెట్లనో యవిరోధము సంపాదించదగింది. ఇది శ్రుత్యుక్తములగు యితరదేవతల కుపలక్షణార్థమని గ్రహింపవలెను. ఈవిషయమే “తేనైర్విష మభి సంభవ స్త్యర్చిహోహ రహ్న ఆపూర్వమాణపక్ష మపూర్వమాణపక్షా ద్యాక్ షడుదక్షేతి మాసాం స్తా న్నాసేభ్య స్సంవత్సరం సంవత్సరా రాదిత్య మాదిత్యా చ్చంద్రమసం చంద్రమసో విద్యుతం తత్సూర షాహోమానవః స ఏనా న్బ్రహ్మ గమయ త్యేష బ్రహ్మపథో దేవపథ ఇమం మానవ మావర్తం నావర్తనే” అను యీశ్రుతియందుగూడ శ్రుత్యంతరానుసారముగ సంవత్సరమునుండి దేవలోకమును, దేవలోకమునుండి వాయువును, వాయువునుండి యాదిత్యుని అనియు, విద్యుత్తు అనంతరము విద్యుత్తునుండి వరుణుని, వరుణునుండి యింద్రుని, ఇంద్రునుండి ప్రజాపతిని అని తెలియవచ్చును. మృతులైన సగుణోపాసకులు యీదేవయాన మార్గమున బయలుదేరి కృమముగ బ్రహ్మమును పొందుచున్నారు. ఇట “బ్రహ్మవిదః” అను పదముచే హిరణ్యగర్భోపాసకులే గ్రహింపవలెదురు. సద్యోముక్తిని పొందెడి సమ్యగ్దర్శననిష్ఠులను గ్రహింప

గీ. ధూమో రాత్రి స్తథా కృష్ణ ప్తచ్ఛాసా దక్షిణాయనమ్ ।

తత్ర చాన్ద్రమసం జ్యోతి ర్భోగీ ప్రాప్య నివర్తతే ॥

॥౨౭॥

ప ద వి భా గ ము:— ధూమః— రాత్రిః— తథా— కృష్ణః— షణ్మాసాః— దక్షిణాయనమ్ । తత్ర— చాన్ద్రమసం— జ్యోతిః— యోగీ— ప్రాప్య— నివర్తతే ॥ ॥౨౭॥

ప్రతిపదార్థము:— ధూమః=ధూమాభిమానిదేవత; రాత్రిః=రాత్ర్యభిమానిదేవత, షణ్మాసాః=ఆరమాసములస్వరూప మగు; దక్షిణాయనం=దక్షిణాయనాధిష్ఠానదేవతలు; సంఠి=పితృయానమార్గమునందుకలరు. తత్ర=ఆపితృయానమార్గమునందు; ప్రయాతః=మృతుడై బయలుదేరిన; యోగీ=ఇష్టాపూర్తాదికర్మ నాచరించిన యోగి; చాన్ద్రమసం=చంద్రునిలోకమున ప్రాప్తిచిన; జ్యోతిః=ఫలమును; ప్రాప్య=పొంది; నివర్తతే=తిరిగి జన్మముకొని కీలోకమునకు వచ్చును. ॥౨౭॥

దగదు, ఏలనన, “నతస్య ప్రాణాశ్చక్రామన్తి” ఇత్యాదిశుక్త్యుక్తరీతినిసద్యోముక్తినిబాఁచెడిసమ్యగర్థననిష్ఠులగు గతిని, ఆగతినినిషేధించి, బ్రహ్మమునందే లెస్సగ విలీనమైన ప్రాణములు కలవారగుటను, బ్రహ్మభూతత్వమును చెప్పుటవలన దేవయానమార్గమునందు బయలుదేరిన బ్రహ్మ విదులనగ సగుణోపాసకులేమని గ్రహింపనగును. ఈవిషయమే శ్రీవ్యాసభగవానులు “కార్యం బాదరి రస్య గత్యుపపత్తేః” అను సూత్రముననుడివెను. ఈయధికరణమునందు యిట్లు విచారింపబడెను. “బ్రహ్మ గమయతి” అనుచోట నుండు బ్రహ్మశబ్దము పరాపరబ్రహ్మ సాధారణమగుటవలనను, గతిశ్రుతివలనను “స ఏనా న్బ్రహ్మ గమయతి” అను స్థలమున ఆరమాసపురుషుడు యీసగుణోపాసకులను కార్యరూపమగు అపరబ్రహ్మ (హిరణ్యగర్భు) నుగూర్చి తీసుకువెళ్ళునా? లేక, అవికృతము, పరము నగు ముఖ్యబ్రహ్మమును పొందించునా? యని సం దేహము ప్రాప్తింప “గత్యుపపత్తివలన యీసగుణోపాసకులను కార్యబ్రహ్మమును గూర్చియే పొందించునని” బాదరితలచెను. ఈకార్యబ్రహ్మకు గంతవ్యత్వము ప్రదేశము కలవాడగుటవలన యదియుపపన్నమగును. సర్వగతు డగుటవలనను, గంతలకు ప్రత్యగాత్మ యగుటవలనను పరమాత్మకు గంత్యత్వము కాని, గంతవ్యత్వము కాని, గతికాని సంభవింపవు. ॥౨౮॥

— ౮వ అధ్యాయము ౨౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— దేవయానమార్గస్తుతి నిమిత్తము పితృయానమార్గమును “ధూమో రాత్రిః” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

ఇచటగూడ “ధూమః” అనుదానిచే ధూమాభిమానిదేవతను గ్రహింపవలయును. ఇట్లే “రాత్రిః” రాత్ర్యభిమానిదేవత, “కృష్ణః” అనగా కృష్ణపక్షాభిమానిదేవత, “షణ్మాసా దక్షిణాయనం” దక్షిణాయనాభిమానిదేవత లక్షణచే జెప్పుబడును. ఈచెప్పుటయు శ్రుత్యుక్తమగు యితరమగు దేవతల కుపలక్షణము. అనగా నిచట శ్రుత్యుక్తమైన యితరదేవతలను గ్రహింపవలయునని యర్థము. ఈవిషయమై “తే ధూమ మభిసంభవన్తి ధూమా ద్రాత్రిం రాత్రే రపరపక్ష మపరపక్షా ద్యాన్ షడ్దక్షిణేతి మాసాం స్తా నైవే సంవత్సర మభిప్రాప్నువన్తి మాసేభ్యః పితృలోకం పితృలోకా దాకాశ మాకాశా చ్చంద్రమస మేష సోమో రాజా తద్దేవానా మన్నం తద్దేవా భక్షయన్తి తస్మి న్యావత్సంపాత మపిత్వాఽర్హత మేవాధ్యానం పున ర్నివర్తన్తే” కామనచే కర్మానుష్ఠానపరులు ధూమాభిమానిదేవతను పొంది దానినుండి రాత్ర్యభిమాని

శాంకరభాష్యమ్:—

ధూమ ఇతః । ధూమో రాత్రి ధూమాభిమానినీ రాత్ర్యాభిమానినీ చ దేవతా । తథా కృష్ణః కృష్ణపక్షదేవతా । షణ్మాసా దక్షిణ యన మితి చ పూర్వవ దేవతైవ । తత్ర చంద్రమసి భవం చాన్ద్రమసం జ్యోతిః ఫల మిష్టాదికారీ యోగీ కర్మ పాప్ర్య ఖక్తావ తత్త యాన్నివర్తతే ॥ ౨౫ ॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

పితృయానమార్గమునందు ధూమాభిమానిదేవత, రాత్ర్యాభిమానిదేవత, కృష్ణపక్షాభిమానిదేవత, షణ్మాసస్వరూపదక్షిణాయనాధిష్ఠానదేవత- వీరు ఆతివాహికులు. ఈ యాతివాహికులచే యజ్ఞయాగాద్యనుష్ఠాంయగు యోగి మృతుడై, పితృయానద్వారమున చంద్రలోకమును పొందింపబడి, యట తనచే నాచరింపబడిన ఇష్టాపూర్తాదికర్మఫలము ననుభవించి, తిరిగి జన్మముకొర కీభూలోకమును పొందును. ॥ ౨౫ ॥

దేవతను, దానినుండి కృష్ణపక్షాభిమానిదేవతను, దానినుండి దక్షిణాయనాధిష్ఠానదేవతను, దానినుండి సంవత్సరాధిష్ఠానదేవతను, పొందుచున్నారు. దక్షిణాయనమాసాధిష్ఠానదేవతలనుండి పితృలోకమును, పితృలోకము నుండి యాకాశమును ఆకాశమునుండి చంద్రుని పొందుదురు. ఈచంద్రుడు సోమరాజు. ఈసోమడు దేవతలకు అన్నము. అట్టి అన్నమును దేవతలుభక్షించెదరు. అట్టి సోమలోకమున తాను చేసుకొనిన సుకృతము నశించువరకు నుండి యనంతరము తిరిగి యీమార్గమునుగూర్చి వచ్చును. “ధూమో రాత్రిః” అను శ్లోకమునందు ధూమ, రాత్రి, కృష్ణపక్ష, దక్షిణాయనదేవతలు చెప్పబడెను. పితృలోకము, ఆకాశము, చంద్రుడు చెప్పబడలేదు. ఈచెప్పబడని పితృలోకము లనీశ్లోకమునందుగూడ గ్రహింపనగును. “మార్గమునందు బయలుదేరిన ఇష్టాపూర్తదత్తము లాచరించిన కర్మయోగులు చాంద్రమసజ్యోతిరూపఫలమును పొంది, తానాచరించిన కర్మ యుండువర కచలునుండి, కర్మ నశించిన జెంటనే యీలోకమునకు మరలెదరు. కాన నీపితృయానమార్గము పునరావృత్తి కలది. దీనికంటె పునరావృత్తి లేనిదిగాన దేవయానమార్గము క్షేప్రమైది. ॥ ౨౬ ॥

శంకరానందీయము:— కర్మలు తమచే నాచరింపబడిన ఇష్టాపూర్తాదికర్మఫలము అరోహణావరోహణద్వారమున పొందించు దుఃఖమునిచ్చునదిగా విని వివేకజ్ఞైర్ములచే బ్రహ్మజ్ఞాన సంపాదనపరులగుదురుగాక అని బోధించుటకు దక్షిణాయనమృతులకు ఫలమును “ధూమః” అను శ్లోకముచే జెప్పబడినది. “ధూమః” ధూమాభిమానిదేవత. “రాత్రిః” రాత్ర్యాభిమానిదేవత. “కృష్ణః” కృష్ణపక్షాభిమానిదేవత. “షణ్మాసా దక్షిణాయనం” దక్షిణాయనషణ్మాసాభిమానిదేవత. ఈదేవతలు ఏదక్షిణాయనమునందు కాలాభిమానిదేవతలో అట్టి దక్షిణాయనమునందు మృతుడగు కర్మయోగి చంద్రలోకమును పొంది యచట చంద్రుని వలన పాప్ర్యమైన, ఇష్టాపూర్తాదిపుణ్యకర్మలవలన జనించెడి ఫలము ననుభవించి, “కృతాత్మయే అను శయవాన్ దృష్టస్మృతిభ్యాం యథేత మనేవం చ” ఇష్టాపూర్తాదుల నాచరించిన కర్మ తన సుకృతకర్మ వలన చంద్రలోకమున కేగి యచట తనచే నాచరింపబడిన కర్మఫలముననుభవింప, యాకర్మ ఫలానుభవము వలన నశింప, అనుశయముకలవాడై యీలోకమునుండి యేకమమున చంద్రలోకమున కేగినో దానికి పుత్రమముగ తిరిగి భూలోకమున కేగును. ఇచట అనుశయ మనగ స్వర్గార్థ మాచరితమైన కర్మకేషు మని కొందరు చెప్పెదరు. అట్లుచెప్పినచో యీకర్మయోగులు చంద్రలోకమున స్వకృతకర్మఫల మనుభవించి

తిరిగి భూలోకమునకు వచ్చునపుడు పుణ్యకర్మలగు వో బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్య జన్మములను, సాపకర్మలగు వో శ్వసూకరాదిజన్మములను పొందెదరనిబోధించు “రమణీయచరణాః రమణీయాం యోని మాపద్యేరక్ బ్రాహ్మణయోనిం వా క్షత్రియయోనిం వా వైశ్యయోనిం వా” “కపూయచరణాః కపూయాం యోని మాపద్యేరక్ శ్వయోనిం వా నూకరయోనిం వా చండాలయోనిం వా” అనుశ్లోకులకు విరోధము వాటిల్లును కాన స్వర్గార్థ మాచరితమైనకర్మల ఫలమును స్వర్గమునందే యనుభవించి, యాయనుభవముచే నాకర్మలు నశింప, కాలాంతరమునందు జేహంతరముచే నాచరించబడిన సుకృతదుష్కృతకర్మజాలములో నుత్కృటకర్మ పుణ్యకర్మ యగువో రమణీయచరణులై, సాపకర్మ యుత్కృటముగువో కపూయచరణులై భూలోకమున కేగెదరు. అకర్మకే అనుశయమని నేరు. అని వ్యాససూత్రానుసారము పుణ్యకర్మఫలభోగానంతరము శేషకర్మానుభవముకొఱకు జెల్లిన మార్గముననే తిరిగి యీమానవలోకమునుగూర్చి వచ్చెదరు. తిరిగి మానవజన్మను పొందినవో ఇష్టాపూర్తాదుల నాచరించి మరల చంద్రలోకమును పొందెదరు. ఇట్టి యాతాయాతదుఃఖ మనంతము. అహో! అవివేకులకు ఎంతకష్టము! అని నూచించబడెను.

||౨౫||

పరమార్థప్రపః— “భూమః” అను శ్లోకముచే పితృయానమును చెప్పబడినది. జీవయాన మార్గమునకు విపరీతమైన భూమయానమార్గమునందు రాత్రి, కృష్ణ పక్ష దక్షిణాయనాభిమానిజేవతలచే పితృ లోకమును పొంది (ఇష్టాపూర్తాదికర్మయోగి ఆరోహణమార్గముచే చాంద్రీమనజ్యోతిస్సును పొంది) తిరిగి ఆవరోహణమార్గముచే పునరావృత్తు డగుచున్నాడు. ఈవిషయమునే “అథ యే యజ్ఞేన దాసేన తపసా లోకం యజన్తి తే భూమ మభిసంభవన్తి భూమా ద్రాత్రిం రాతేరపక్షీయమాణపక్షాద్వాక్ష్మణ్యాసాన్ దక్షిణాదిత్యవీతి మానేభ్యః పితృలోకం పితృలోకా చ్ఛంద్రిం తే చంద్రిం ప్రాప్త్యాన్నంభవన్తి తాస్త త్రైజేవా యదా సోమం రాజాన మాప్యాయస్వాపక్షీయస్వే త్యేవ మేనాం స్తత్ర భక్షయన్తి తేహం యదా తత్సర్వశే త్యేవ మేవాకాశ మభినిష్పవ్యస్త ఆకాశా ద్వాచుంక్ష్మివాయో ర్వృష్టిం వృష్టేః పృథివీం తే పృథివీం ప్రాప్త్యాన్నం భవన్తి త ఏవ మేవానుపరివర్తంతే ధయ ఏతౌ పథానా న విదు స్తే కీటాః పతంగా యది దన్తశూకమ్” ఎవరు యజ్ఞముచేతను, దానముచేతను, తపస్సుచేతను లోకమును యాగము చేసెదరో వారుభూమాభిమానిజేవతను, దానినుండిరాత్ర్యభిమానిజేవతను, దానినుండికృష్ణపక్షాభిమానిజేవతను, దక్షిణాయనాభిమానిజేవతనుపొందుచున్నారు. మాసాభిష్టానజేవతలనుండిపితృలోకమును, దానినుండిచంద్రినిపొందిఅన్న స్వరూప మగుదురు. అట్టి అన్న స్వరూపమైన వారలను జేవతలు— సోమడను రాజాను “ఆప్యాయస్వ, అపక్షీయస్వ” అనుమంత్రములచే భక్షించినటుల వీరలను “ఆప్యాయస్వ, అపక్షీయస్వ” అను మంత్రములచే భక్షించెదరు. వారలకు యెపు డవరోహణక్రమముచే యాచంద్రలోకమునుండి నిష్క్రమణము ప్రాప్తిం మనో అపుడు చంద్రలోకమునుండి ఆకాశమును పొందెదరు. ఆకాశమునుండి వాయువును, నాయువు నుండి వృక్షిని, వృక్షినుండి పృథివీని పొంది యన్న మగుచున్నారు. వారల్ని అనువర్తించుచుండిరి. అట్లు యీమార్గద్వయ జ్ఞానము కేనివారు కీటయోనిని కాని, దానికంటెయధముమైన యోనిని కాని పొందు చున్నారు. అని వైశ్వుతి బోధించుచున్నది. తైత్తిరీయకమునందుగూడ “ప్రజానన్తః ప్రతిగృహ్లాన్తి పూర్వే న్నాణ మంగేభ్యః పరియాచరన్తమ్ | సువర్గం యాహి పథిభి ర్దేవయానై రోషధీషు ప్రతితిష్ఠ శరీరైః” పూర్వముయోగులు తత్త్వజ్ఞానమృకలవారై శరీరములనుండి బయలుదేరి వెళ్ళుచున్న ప్రాణమును స్వాధీన మొనరించుకొనుచుండిరి. అనగా స్వేచ్ఛచే జేహమును విడచుచుండిరి. ఓచితమా! నీవు అర్చిరాదిమార్గములచే సత్యలోకమునుగూర్చి వెళ్ళుము. లేదా, అట్లు సత్యలోకమును పొందుటకు సమర్థురాలపు కానివో కర్మచే పితృలోకమును పొందు యిచ్చగలదానవై పితృయానముచే తిరిగి శరీరములచే నవరోహణ

గీ॥ శుక్లకృష్ణే గతి హ్యేతే జగత శ్వాశ్వతే మతే ।

ఏకయా యా త్యనావృత్తి మన్యయా౨౨వర్తతే పునః ॥

॥౨౬॥

ప ద వి భా గ మః— శుక్లకృష్ణే- గతి- హి- ఏతే- జగతః- శ్వాశ్వతే- మతే । ఏకయా- యాత- అనావృత్తిం- అన్యయా- ఆవర్తతే- పునః ॥ ౨౬॥

ప్రతిపదార్థము:— ఏతే=ఈ; శుక్లకృష్ణే=దేవయానపితృయానము లనెడి; గతి హి=మార్గము లైతే; జగతః=జ్ఞానకర్మాధికారులకు; శ్వాశ్వతే=నిత్యములై; మతే=సమృతములు. ఏకయా=దేవయానమార్గముచే; అనావృత్తిం=అపునరావృత్తిని; యాతీ=పొందుచున్నాడు; అన్యయా=పితృయానమార్గముచే; పునః=తిరిగి జన్మము కౌఱకు; ఆవర్తతే=మరలి వచ్చుచున్నాడు. ॥౨౬॥

శాంకరభాష్యమ్:—

శుక్లేతి । శుక్లకృష్ణే శుక్లా చ కృష్ణా చ శుక్లకృష్ణే । జ్ఞానప్రకాశకత్వా చ్ఛుక్తా, త దభావా త్కృష్ణా । ఏతే శుక్లకృష్ణే హి గతి జగత ఇత్యధికృతానాం జ్ఞానకర్మణో ర్న జగత స్సర్వస్యైవేతే గతి సంభవతః । శ్వాశ్వతే నిత్యే సంసారస్య నిత్యత్వా న్నతే అభిప్రీతే । తత్రైకయా శుక్లయా యా త్యనావృత్తి మన్య యేతరయా౨౨వర్తతే పున ర్మాయః ॥౨౬॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

జ్ఞానకర్మాధికారులకు దేవయానపితృయానము లనెడి ప్రసిద్ధమైన రెండు మార్గములు సంసారము నిత్య మగుటవలన నిత్యములై, జ్ఞానకర్మాధికారులకు సమృతములు. అట్లు చెప్పట వలన కర్మాధికారము కాని, జ్ఞానాధికారము కాని, లేనివారలకీ మార్గద్వయప్రాప్తిలేదనిసూచింప బడెను. ఈమార్గద్వయము నిత్యమనిచెప్పటవలన దక్షిణాయనమృతు లగు జ్ఞానులకుగూడ పితృ మార్గమును పొంది ఓషధులయందుండుము. అనగా అన్నస్వరూపముగ బరిణమించుము. ఉభయమార్గ పరిభ్రష్టముమాత్రము కాకుము అని చెప్పబడెను.

మరియు ఋక్సామయజుర్మఘానాం “ద్యే సృతీ ఆశ్వణవం పితౄణా మహం దేవానాముత మర్త్యానామ్ । తాభ్యా మిదం విశ్వ మేజ త్సమేతి యదంతరా పితరం మాతరం చ” పితరలకు, దేవతలకు, మనుష్యులకు దేవయానపితృయానము లనెడి రెండు మార్గములను వినియుంటిని. పాలకమగుటచే ద్యులోకము పితృరూపము. అట్లే ధరించున దగుటచే పృథివి మాతృస్వరూపము. ద్వావాపృథివులయొక్క మధ్య భాగమే యీవిశ్వము. అగ్నిచే సంస్కృతమై యీపితృలోకమునుగూర్చి శెఘ్రవాడై పైన చెప్పబడిన దేవయానపితృయానమార్గములద్వారా శెఘ్రుచున్నాడని చెప్పబడెను. ॥౨౭॥

—, ౧వ అధ్యాయము ౨౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు .—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య మః— “అగ్నిర్జ్యోతిః” అను శ్లోకముచే జెప్పబడిన దేవయాన మార్గమును, “ధూమః” అను శ్లోకముచే జెప్పబడిన పితృయానమార్గమును “శుక్లకృష్ణే” అను శ్లోకముచే నుపసంహరించుచుండెను.

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

యానమార్గమేయనుయాశంకతోలగింపబడెను. జ్ఞానాధికారిదేవయానమార్గమున బ్రహ్మలోకము పొంది, యనావృత్తిని పొందుచున్నాడు. కర్మాధికారి పితృయానమార్గముచే చంద్రలోకమును పొంది యట కర్మఫలభోగానంతరము తిరిగి జన్మముకొర కీలోకమునకు వచ్చును. ॥౨౬॥

జ్ఞానప్రకాశకమగుటవలన అర్చరాదిమార్గము శుక్లమని చెప్పబడును, జ్ఞానవిహీన మగుటచే పితృయానము తమోమయమగుటవలన కృష్ణమనబడును. ఇట్టి దేవయానపితృయానమార్గములు ప్రసిద్ధములే. ఈరెండు మార్గములు సగుణవిద్యాధికారికి, కర్మాధికారికి ప్రసిద్ధములు. మరియు శాస్త్రజ్ఞులందరికనిగూడ ప్రసిద్ధములే. సంసార మనాది యగుటవలన యీరెండుమార్గము లనాదులుగ సమమృతములు. ఈరెండుమార్గములలో దేవయానమార్గముచే జెల్మవారల కనావృత్తి (తిరిగి సంసారసముద్రక్లేశములు పొంపింపవు.) పితృయానమార్గముచే జెల్మవారలు పునరావృత్తిని (తిరిగి సంసారమును) పొందెదరు. ॥౨౬॥

శంకరానందీయము:— గృహస్థులకు యీదుఃఖము కాదాచిత్కము అను శంకపై “శుక్ల కృష్ణే” అను శ్లోకముచే సమాధానమును చెప్పుచుండెను.

జ్ఞానప్రకాశ దేవతాధిష్ఠిత మగుటవలనను, విద్యచే పొందదగినదగుటవలనను, ప్రకాశలోకములు మోక్షుగ నుండుటవలనను, బ్రహ్మప్రాప్తికి హేతుమగుటచే నుత్కృష్టమైనదగుటవలనను దేవయానమార్గము శుక్లమనబడును. అనతిప్రకాశదేవతాధిష్ఠితమగుటవలనను, ధూమప్రచుర మగుటవలనను, తిరిగి సంసారహేతు మగుటచే నికృష్టమగుటవలనను పితృయానమార్గము “కృష్ణ” అని యనబడును. ఈదేవయాన పితృయాన మార్గములు నిర్మల, మలినస్వభావములు కలవి. ఈరెండు మార్గములు జ్ఞాన, కర్మాధికారులకు మోక్షార్థము, కర్మఫలానుభవముకొఱకు “కర్మజ్ఞా: పితృలోకో విద్యయా దేవలోకః” కర్మచే పితృలోకము, విద్యచే బ్రహ్మలోకము పొంపించు నను శ్లోకప్రసిద్ధములు. ఇట “జగతః” అని ప్రాణిసాధారణవాచక జగచ్ఛబ్దముండ నిఖలజీవులకు యీరెండు మార్గములు ప్రసిద్ధములు. అని చెప్పవలసియుండ జ్ఞానకర్మాధికారులకు ప్రసిద్ధము లని చెప్పట యనమంజన మని శంకింపజనదు. కేవల ప్రాకృతజనులకు జ్ఞానకర్మలయం దధికారము లేనందున జ్ఞానకర్మాధికారులకే యీరెండు మార్గములు చెప్పబడెను. అందుచే జగచ్ఛబ్దము సర్వప్రాణిసాధారణమైనను విశేషమనందు తాత్పర్యము కలదగుటవలన జ్ఞానకర్మాధికారులనే యీజగచ్ఛబ్దముచే గృహింప వలయును. జీవులనాదు లగుటవలనను, నిత్యు లగుటవలనను, వారల కెంతకాలము సంసార మనువృత్తమో యంతకాలము స్వర్గసిద్ధికొఱకు, మోక్షసిద్ధికొఱకు యీరెండు మార్గములు నిత్యములై యగుచున్నవి. ఇట్లీరెండు మార్గములకు నిత్యత్వమును చెప్పి, యీరెండు మార్గములకు నియతఫలమును “ఏకయా” అను యుక్త ర్థముచే జెప్పుచుండెను.

ఈరెండు మార్గములలో నొకటి యగు దేవయానమార్గమును పొందిన విద్వాంసుడు “న చ పున రావర్తతే” అను శ్లోకప్రసిద్ధమైన ఆపునరావృత్తిరూపమోక్షమును పొందుచున్నాడు. కర్మల నాచరించు వాడు పితృయానమార్గముచే పితృలోకమును పొంది యట కర్మఫలము ననుభవించి “ప్రాప్యంతం కర్మణ స్తస్య యత్క్రించేహ కరో త్యయమ్ | తస్మా త్లోకా త్పున రే త్యస్మై లోకాయ కర్మజ్ఞః” అను శ్లోకప్రకారము పునరావృత్తికలవా డగును. అనగా తిరిగి జన్మాదిసంసారమును పొందు నని యర్థము. ॥౨౬॥

గీ॥ నైతే సృతి పార్థ! జాన న్యోగీ ముహ్యతి కశ్చన ।

తస్మా త్సర్వేషు కాలేషు యోగయుక్తో భవార్జున! ॥

॥౨౭॥

పదవిభాగము:— న- ఏతే- సృతి- పార్థ- జానన్- యోగీ- ముహ్యతి- కశ్చన- తస్మాత్- సర్వేషు- కాలేషు- యోగయుక్తః- భవ- అర్జున ॥

॥౨౭॥

ప్రతిపదార్థము:— హేపార్థ! ఓకుంతీపుత్రుడా!; కశ్చన=ఏ; యోగీ=యోగియు, ఏతే=ఈ; సృతి=దేవయాన, పితృయానమార్గములను; జానన్=తెలిసికొనినవాడై; న ముహ్యతి=మోహమును పొందడు; తస్మాత్=అకారణమువలన; హే అర్జున=ఓయర్జునుడా; త్వం= (ఈపద మధ్యాహార్యము) నీవును; సర్వేషు కాలేషు=సర్వ కాలములయందు; యోగయుక్తః=సమాహితచిత్తుడవై; భవ=అగుము. ॥౨౭॥

శాంకరభాష్యము:—

నైతే ఇతి । నైతే యథోక్తే సృతి మార్గౌ పార్థ జాన న్సంసారా యైకాన్య మోక్షాయ చేతి యోగీ న ముహ్యతి కశ్చన కశ్చి దపి । తస్మా త్సర్వేషు కాలేషు యోగ యుక్త సమాహితో భవార్జున! ॥౨౭॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఓకుంతీపుత్రుడా! ఈ దేవయానపితృయానమార్గములను తెలిసికొనినవా డగుచో (అనగా పితృయానమార్గము సంసారముకొరకు, దేవయానమార్గము మోక్షముకొరకు సమర్థ మగునని తెలిసికొనిన) యే యోగియు మోహమును పొందడు. కాన నోయర్జున! నీవుగూడ సర్వకాలములయందు యోగయుక్తుడ (సమాహితచిత్తుడ) వగుము. ॥౨౭॥

—* ౨వ అధ్యాయము ౨౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు *—

మధుసూదనసరస్వతీయము:— గతి కుపాస్యత్వముకొరకు గతివిజ్ఞానమును “నైతే” అను శ్లోకముచే స్తుతించుచుండెను.

ఓయర్జునా! దేవయానమార్గము కృమముక్తికి సాధనమనియు, పితృయానమార్గము తిరిగి సంసార హేతువనియు తెలిసికొనిన ధ్యాననిష్ఠుడగు యోగి ధూమాదిమార్గప్రాప్తకమైన కేవలకర్మను కర్తవ్యముగ తలవడు. కాన యోగము (ధ్యాననిష్ఠ) పునరావృత్తి లేనిదగుటవలన సర్వకాలములయందు సమాహిత చిత్తుడవై యగుము. అట్లు సమాహితచిత్తుడ వగుచో అపునరావృత్తిరూపమోక్షము పొందెను. ॥౨౭॥

శంకరానందీయము:— దేవయానమార్గముచే నగు గతికి ఫలము మోక్షము. పితృయాన మార్గముచే నగు గతికి ఫలము బంధము. ఈరెండు మార్గముల స్వరూపమును, ఫలమును, కారణమును తెలిసికొనిన విద్వాంసు డీవిషయమున ప్రమాదమును పొందడని నూచించుటకు “నైతే” అను శ్లోకమును చెప్పచుండెను.

ఈచెప్పబడిన ఉత్తరాయణ, దక్షిణాయనమార్గములను (దేవయానపితృయానమార్గములను) సృతి స్మృతియుక్తులచే బంధమోక్ష కారణములుగ తెలిసికొనిన యేయోగియు (అనగా మోక్షార్థముచే యోగనిష్ఠ యందు ప్రవృత్తుడైన ముముక్షువగు హంసకాని, పరమహంసకాని) మోహమును పొందడు. ప్రమాదముచేత నైనను మోక్ష మార్గ విరోధిమార్గ స్మరణమును చేయడు. యోగనిష్ఠ యందు ప్రవృత్తించినవాడు ప్రవృత్తుడు కాగూడదని యర్థము. ఈదేవయానపితృయానమార్గములకు బంధ

గీ॥ వేదేషు యజ్ఞేషు తపస్సు చైవ దానేషు య త్పుణ్యఫలం పృదిప్తమ్ ।

అత్యేతి త త్వర్వ మిదం విదిత్వా యోగీ పరం స్థాన ముపైతి చాద్యమ్ ॥౨౮॥

హరిః ఒమ్ తత్స దితి శ్రీమహాభారతే శతసాహస్యాం, సంహితాయాం, వైయాసిక్యాం
భీష్మపర్వణి, శ్రీమద్భగవద్గీతా సూపనిషత్సు, బ్రహ్మవిద్యాయాం, యోగశాస్త్రే,
శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే తారకబ్రహ్మయోగో నామ

అష్టమాధ్యాయః ॥౮॥

పదవిభాగము:— వేదేషు- యజ్ఞేషు- తపస్సు- చ- ఏవ- దానేషు- యత్- పుణ్యఫలం- పృ
దిప్తమ్- అత్యేతి- తత్- త్వర్వం- ఇదం- విదిత్వా- యోగీ- పరం- స్థానం- ఉపైతి- చ- అద్యమ్ ॥౨౮॥

ప్రతిపదార్థము:— వేదేషు= లెస్సగ నధ్యయన మొనరింపబడిన వేదములయందును; యజ్ఞేషు= లెస్సగ నను
ష్ఠింపబడిన యజ్ఞములయందును; తపస్సు చైవ= లెస్సగ నాచరింపబడిన తపస్సులయందును; కాస్త్రేణ= (ఈపద
మధ్యాహర్యము) కాస్త్రముచే: యత్=వి; పుణ్యఫలం=పుణ్యముయొక్క ఫలము; పృదిప్తం= చెప్పబడెనో;
తత్=ఆ; త్వర్వపుణ్యఫలమును; యోగీ=యోగి; ఇదం=ఈ యేడుప్రశ్నలద్వారమున జెప్పబడినదానిని; విదిత్వా=
తెలిసికొని; (అనుష్ఠించి) పరం=ఉత్కృష్టమైన; అద్యం=కారణమైన; బ్రహ్మస్వరూపమైన; స్థానం=స్థానమును;
ఉపైతి=పొందుచున్నాడు. ॥౨౮॥

శాంకరభాష్యమ్:—

శృణు యోగస్య మాహాత్మ్యమ్— వేదేషు సమ్యగధీతేషు, యజ్ఞేషు చ సాద్గుణ్యే
నానుష్ఠితేషు, తపస్సు చ సుతప్తేషు, దానేషు చ సమ్యగ్దత్తేషు, య దేతేషు పుణ్యఫలంపుణ్యస్య

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

యోగముయొక్క మాహాత్మ్యమును వినుము. లెస్సగ నధ్యయనము చేయబడిన
విఖిలవేదములయందును, లెస్సగ ననుష్ఠింపబడిన విఖిలకర్మలయందును, లెస్సగ నాచరింపబడిన
విఖిలదానములయందును యేపుణ్యఫలము కాస్త్రముచే జెప్పబడెనో, ఆపుణ్యఫలము నంతను
మోక్షహేతుత్వము ప్రసిద్ధమగుటవలన ఓయర్జునా! నీవు ముముక్షువగునో సర్వకాలములయందును, ఆహార
శయనాశనాదులయందుగూడ యెల్లపుడు బ్రహ్మనుసంధానమునే చేయుము. యెపుడును బాహ్యవిష
యముల యనుసంధానమును చేయకుము. ॥౨౯॥

— ౮వ అధ్యాయము ౨౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యానవిశేషములు —

మధునూదనసర్వస్వతీయము:— తిరిగి శ్రీధావ్యద్ధినిమిత్తమైన యోగమును “వేదేషు”
అను శ్లోకముచే స్తుతించుచుచుండెను.

దర్శలు చేతబట్టి, పవిత్రమును ధరియించి తూర్పుదిక్కున కభిముఖుడై కూర్చుండిన గురువుయొడ
శుశ్రూషాపరుడై యధ్యయన మొనరింపబడిన విఖిలవేదములయందు, అంగోపాంగసహితముగ శ్రద్ధాపూర్వకముగ
ననుష్ఠింపబడిన విఖిలయజ్ఞములయందు, మనోబుద్ధ్యాదుల నేకాగ్రతను పొందించి శ్రద్ధచే నాచరించిన
కాస్త్రోక్తతపస్సులయందు, దేశమనందు, కాలమనందు సత్పత్రయందు శ్రద్ధాపూర్వకముగ నర్చింపబడిన
తులాపురపాదిదానములయందు యే పుణ్యధర్మఫలము స్వర్గస్వారాజ్యాదికము కాస్త్రముచే జెప్పబడెనో

శాంకరభాష్యమ్:—

ఫలం పుణ్యఫలం ప్రదిష్టం శాస్త్రేణాత్మే త్యతీత్య గచ్ఛతి తత్సర్వం ఫలజాత మిదం విదిత్వా
సప్తప్రశ్ననిర్ణయద్వారే తోక్తం సమ్యగవధార్యానుష్ఠాయ యోగీ పరం ప్రకృష్ట మైశ్వరం
స్థాన ముపైతి ప్రతిపద్యతే, ఆద్య మాదౌ భవం కారణం బ్రహ్మ త్యర్థః ||౨౮||

ఇతి శ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్యగోవిందభగవత్పూజ్యపాదశిష్యశ్రీమదాచార్య
శ్రీశంకరభగవతః కృతా శ్రీభగవద్గీతాభాష్యే బ్రహ్మాక్షరనిర్దేశో
నామాఽష్టమోఽధ్యాయః ||౨||

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

యోగియీయేడుప్రశ్నలనిర్ణయద్వారమున చెప్పబడినదానిని తెలిసికొనియనుష్ఠించిన యుత్కృష్ట
మైన కారణాత్మక మగు బ్రహ్మస్వరూపమైన స్థానమును పొందుచున్నాడు. ||౨౮||

ఇట్లు నూరువేల సంఖ్య కలిగి, వ్యాసప్రొక్తము, సంహితారూపము నగు మహాభార
తమునం దంతర్గతమైన భీష్మపర్వమునందున్న యుపనిషద్బ్రాహ్మము, బ్రహ్మవిద్యా
రూపము, యోగశాస్త్రము నగు భగవద్గీతలయందున్న శ్రీకృష్ణార్జునసంవా
దమునందుగల తారకబ్రహ్మయోగ మనుపేరి అష్టమాధ్యాయమునకు గౌత
మసగోతుడగు “తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ” బులుసు
అప్పన్నశాస్త్రిచే రచియింపబడిన, ఆనందగిరియవ్యాఖ్యానునృత
శ్రీభగవద్గీతాశాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని
స మాప్త ము.
హరిః ఓమ్ తత్సత్.

అనగా పైని చెప్పబడిన వేదాధ్యయనమువలన, నిఖిలవేదోక్తకర్మల నాచరించుటవలన, కృచ్ఛచ్ఛాంద్రాయ
ణాదివృత్తాచరణవలన తులాపురుషదానాదు లాచరించుటవల యేఫలము పొందెనునని శాస్త్ర(వేద)
మునందు చెప్పబడెనో అట్టి ఫలమును పూర్వమునందు “కింథ ద్భ్రహ్మ” ఇత్యాదికముచే జేయబడిన
యేడుప్రశ్నలద్వారా నిరూపించబడినదానిని అనుష్ఠానపర్యంతము నిశ్చయించుకొని అనుష్ఠాన మొన
రించిన యోగి (ధాన్యనిష్ఠుడు) అతిక్రమించుచున్నాడు. కేవలపట్టి ఫలము నతిక్రమించుటయే కాదు.
సర్వోత్కృష్టము, సర్వ కారణమునగు నిశ్చరస్థానమును పొందుచున్నాడు. అనగా సర్వ కారణముగ
బ్రహ్మమునే పొందుచున్నాడు. ఈయష్టమాధ్యాయముచే ధ్యేయముగ తత్పదార్థము వ్యాఖ్యాతము ||౨౯||

ఇట్లు శ్రీ మధు మా ద న స ర స్వ తీ వి ర చి త
శ్రీ మద్భగవద్గీతాఽష్టమాధ్యాయ
గూఢార్థదీపికకు “తర్కరత్న,
న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ”
బులుసు అప్పన్న శాస్త్రి
విరచిత తత్పర్యబోధిని
స మాప్త ము.

శంకరానందీయము:— యోగులచేతను, కర్ములచేతను పొందదగిన మార్గద్వయము దేవతానమార్గము, పితృయానమార్గము. ఆమార్గముల ననుసరించి జెళ్ళుయోగులకు, కర్మయోగులకు ఫలమును తెచ్చుగ చెప్పి, యిపుడు సగుణబ్రహ్మోపాసకునకు ఆర్చరాదిలోకమునందు (దేవతానమార్గమునందు) పొందదగిన సుఖమును, బ్రహ్మప్రాప్తిని “వేదేషు” అను శ్లోకముచే విస్పష్టముచేయుచుండెను.

అంగములతోగూడ, లక్షణముతోగూడ ఋగాదివేదములు తెచ్చుగ నధ్యయనము చేసిన యేఫలము ప్రాప్తించునో, ఆధానముమొదలుకొని యశ్వమేధాంతక్రతువులను సాధుజ్ఞముగ సాంగోపాంగముగ తెచ్చుగ ననుష్ఠించిన యేఫలము ప్రాప్తించునో, కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదులు జైకల్యములేకుండగ తెచ్చుగ నాచరించిన యేఫలము ప్రాప్తించునో, దేశకాలపాత్రాదిసంపత్తిపూర్వకముగ కన్యాదానము, గోదానము, మొదలగుదానము లాచరించిన యేఫలము ప్రాప్తించునో (అనగా పైనచెప్పబడిన వేదాధ్యయన, యజ్ఞానుష్ఠాన, చాంద్రాయణాదితపోనిష్ఠా, కన్యాదానాదులవలన మార్గ్యలోకములయందు భోక్తవ్యముగ యే సుఖము శాస్త్రమునందు చెప్పబడెనో) అనిఖలసుఖములను “అక్షరం బ్రహ్మ పరమం” ఇత్యాదికముచే నిరూపింపబడిన ఆధ్యాత్మ, కర్మ, ఆధిభూత, ఆధిదైవ, అధియజ్ఞాదిభేదనిర్ముక్తమగు బ్రహ్మమును కాని, ప్రణవాలంబనపురస్కరముగ బ్రహ్మమును కాని తెలిసికొని శ్రద్ధాభక్తులచే ప్రణవమాలంబనముగ బ్రహ్మము నుపాసించిన సగుణబ్రహ్మోపాసకు డగు యోగి - స్వయముగ అగ్నివిద్యబ్రహ్మలోక పర్యంతమైన లోకములయందు బ్రహ్మలోకగమనకాలమున పృథిలోకమునందు తత్త్వలోకాధిష్ఠానదేవతలగు యగ్నియలచే తెచ్చుగ పూజింపబడి, పూర్వమునందు జెప్పబడిన వేదాధ్యయనాదులవలన ప్రాప్తించు సుఖముకంటె నుత్కృష్టమైన సుఖమును పొందుచున్నాడు. బ్రహ్మోపాసన కింతియే ఫలము కాదు. మరేమనిన? సర్వాధిష్ఠానము, సర్వకారణము నగు పరబ్రహ్మమును పొందుచున్నాడు. అనగా మోక్షమును గూడ పొందును.

||౨౮||

ఇట్లు శ్రీశంకరానందసరస్వతీ విరచిత శ్రీమద్భగవద్గీతా ఽష్టమాధ్యాయవాక్య తాత్పర్యబోధినికి “తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారిణ” బులును అప్పన్న శాస్త్రిచే రచియింపబడిన తాత్పర్యబోధిని సమాప్తము.

శ్రీధరీయము:— ఆధ్యాత్మార్థమును, “కింతద్బ్రహ్మ” అనునది మొదలుకొని చేయబడిన యేనిమిదిప్రశ్నల యర్థనిర్ణయమును ఫలముతోగూడ “వేదేషు” అనుశ్లోకముచే నుపసంహరించుచుండెను.

వేదాధ్యయనాదులచేతను, యజ్ఞాదుల: యనుష్ఠానముచేతను, కాయశోషణాదితపస్సుచేతను, సత్త్వాత్పూర్వజాదిదానములచేతను శాస్త్రములయం దేఫలము చెప్పబడెనో దానికంటె నధికఫలమును, యోగైశ్వర్యమును పొందుచున్నాడు. అనగా ఈయష్టప్రశ్నార్థనిర్ణయముచే జెప్పబడిన తత్త్వము తెలిసికొని యోగి జ్ఞానియై యుత్కృష్టము, జగన్ములము, నగు విష్ణుపుయొక్క పరమపదము బొందుచున్నాడు. ||౨౯||

శ్లో|| ఆష్టమేఽష్టవిశిష్టేఽష్ట సంపుష్టస్థాననిర్ణయే: |

ఆక్షిప్త మిష్టధాప్రాప్తి స్సప్తి తాప్తమవర్తనా ||

అష్టమాధ్యాయమునందలి యర్జునునిచే చేయబడిన ప్రశ్నల నెనిమిదింటికి నెనిమిది నిర్ణయములచే నెనిమిది విషయములు గల అష్టమాధ్యాయము నందలి యెనిమిది యగు మార్గములచే నిష్టప్రాప్తి కైష్టత లేకుండగ సుష్టపరపబడెను.

ఇట్లు శ్రీధరవిరచిత శ్రీభగవద్గీతా అష్టమాధ్యాయటీకకు “తర్కరత్న,
న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ” బులుసు అప్పన్నశాస్త్రివిరచిత
తాత్పర్యబోధిని సమాప్తము.

స దా నం దీ య మః— యో వేదాస్తేఽక్షరాత్మా బహుకుక్కుతవతాం ధ్యేయ అనంద కన్దక, ప్రేక్షా లభ్యో య ఆరా చ్చర మచర మిదం కల్పితం యత్రా ధామ్ని । యం ప్రాప్త్యా వృత్తిశూన్యో నివసతి పరమే స్వే మహి మ్నాన్యత్మనిష్ఠ, స్తం శ్రీ కృష్ణం మకున్దం స్మితమధుర ముఖం సర్వదా సంశ్రియేఽహమ్ ॥

తా॥ అనేకజన్మలయం దాచరింపబడిన పుణ్యపుంజము కలవారలకు ధ్యేయమైన ఏఅనందకందరూప మగు అక్షరాత్మ వేదాంతమనందు చెప్పబడెనో, ఎవడు ప్రేమచే లభ్యుడో, ఏధామయం దీజంగ మస్థావరాత్మకప్రపంచము కష్టతమో, ఏస్వరూపమును పొంది పునరావృత్తిశూన్యుడై, ఆత్మనిష్ఠుడై యుత్కృష్ట మగు తన మహిమయందే నివసించునో అట్టి చిరునవ్వుచే మధురమైన ముఖముకల ముకుందు డగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మను నేను యెల్లపు డాశ్రియించుచుంటిని. ॥౨౨॥

ఇట్లు సదానందవిద్యత్కృత శ్రీభగవద్గీతా అష్టమాధ్యాయప్రకాశకు “తర్కరత్న,
న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ” బులుసు అప్పన్నశాస్త్రివిరచిత తాత్పర్యబోధిని
స మా ప్త ము.

భాష్యోక్త ర్న దీ పి కః— శ్రీధ వృద్ధిపొందుటకు యోగమాహాత్మ్యమును “వేదేమ” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

పవిత్రపాణియై ప్రాజ్ఞుఁబడె, గుర్వాజ్ఞానువర్తియై బ్రహ్మచర్యమును పాలించునాడె యెవడు లెస్సగ వేదాధ్యయనమొనరించునో, అట్టివానిచే నధీతమైన వేదములయందు, శ్రీధాపూర్వకముగ అంగోపాంగ సహితముగ సాదుణ్యముచే ననుష్ఠింపబడిన యజ్ఞములయందు, శ్రీధాపూర్వకముగ మనోబుద్ధ్యాద్యై కాగ్ర్య పూర్వకముగ సుతప్తమైన తపస్సులయందు, శ్రీధాపూర్వకముగ పుణ్యకాలమునందు పుణ్యదేశమునందు సత్సా త్రుల కొఱ గీయబడిన కన్యాదాన, గోదాన, భూదాన, సరస్వతీదానాదులయందు జెప్పబడిన యేఘము కలదో అనిఘలఘమును తత్త్వమును తెలిసికొనినవా డతికృమించుచున్నాడు. అనగా నంతకన్నయెక్కువ ఘలమును పొందుచున్నాడు. అట్టి ధ్యానయోగి సర్వకారణమైన పారమైశ్వర్యస్థానమును (బ్రహ్మమును) పొందుచున్నాడు. ఈయష్టమాధ్యాయముచే నేడుప్రశ్నలకు సమాధానమును చెప్పి యుండ ధ్యేయమగు బ్రహ్మమును ప్రతిపాదించి కర్మయోగమార్గముకంటె సుత్కృష్టముగ ధ్యానయోగమార్గమును బోధించి శ్రీకృష్ణపరమాత్మ తత్పదార్థమును వ్యాఖ్యానించెను. ॥౨౩॥

ఇట్లు ధనపతిసూరివిరచిత శ్రీభగవద్గీతా అష్టమాధ్యాయ భాష్యోక్త ర్న దీ పి కకు
“తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ” బులుసు అప్పన్నశాస్త్రి
వి ర చి త తా త్ప ర్య బో ధి ని
స మా ప్త ము.

పరమార్థప్రపంచః— గృహాంత్యాత్మప్రకాశాన్నిజవిషయమతోఽధ్యాత్మమత్రేన్ద్రియం
స్వాత్మస్వాద్యం తత్ప్రవృత్తిం ప్రజనయతి తతః శ్చాధివైవం తదుక్తమ్ । రూపాద్యం చాధిభూతం
తదనుగతమనుభ్యేయమాత్మస్వరూపం, తేనాస్తేతస్య తిష్ఠామ్యహమభిమాఖమిత్యేష్టమే స్పష్టమాహ ॥౨౦॥
ఇంద్రియము ఆత్మప్రకాశముచే స్వీయవిషయములను గ్రహించునది గాన యధ్యాత్మమన
బడును. సూర్యాదికము ఇంద్రియములకు ప్రవృత్తిజనకము గాన యధివైవమనబడును. రూపాద్యనుగతమై
యాత్మస్వరూపమనుభ్యేయమగుటవలన రూపాదికము అధిభూతమనబడును. వీటికన్నిటికి యతీతుడైననన్ను
పైవిధముగ తెలిసికొనినవానికి సులభుడనైన నేనుందు నని యాయష్టమాధ్యాయమున జెప్పబడెను.

ఇట్లు వైవజ్ఞపండితవిరచిత శ్రీభగవద్గీతాఽష్టమాధ్యాయపరమార్థప్రపంచ
“తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణి” బులును ఆపన్నశాస్త్రి
విరచిత తాత్పర్యబోధిని
సమాప్తము.

నీలకంఠీయముః— శ్రీధాభివృద్ధికై యోగమును స్తుతించుచుండెను— సమ్యగధీతములగు
వేదములు, సమ్యగనుష్ఠితములగు యజ్ఞములు, సుతత్త్వములగుతపస్సులు వీటియందుకలిపి ఏకముకాస్త్రములయందు
నిర్దిష్టమో, ఆఫలమంతయు నీపూర్వోక్తమగు ఉపాసనము చేరిసికొని యనుష్ఠించిన యోగి యతిక్రమించి
(కార్యబ్రహ్మలోకమును పొంది) :కృమముగ నిర్వికేషబ్రహ్మమును పొందును. ఈయధ్యాయమున
ధ్యేయరూపమైన తత్పదార్థము నిరూపించెను. ముందధ్యాయమునక్షేణీయబ్రహ్మము నిరూపింపగలడు.

ఇట్లు శ్రీనీలకంఠాచార్య విరచిత శ్రీభగవద్గీతాఽష్టమాధ్యాయ ప్రకాశకకు
బులును వెంకటశాస్త్రి విరచిత తాత్పర్యబోధిని
సమాప్తము.

హరిః ఓం తత్సద్బ్రహ్మైవమస్తు.
అష్టమాధ్యాయము సమాప్తము.

శ్రీభగవద్గీతా శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని

నవమోఽధ్యాయః.

రాజవిద్యారాజగుహ్యయోగః.

శ్రీభగవానువాచః—

గీ॥ ఇదం తు తే గుహ్యతమం ప్రవక్ష్యామ్యనసూయవే ।

జ్ఞానం విజ్ఞానసహితం యజ్ఞాత్వా మోక్ష్యసేఽశుభాత్ ॥౧॥

పదవిభాగము:— ఇదం- తు- తే- గుహ్యతమం- ప్రవక్ష్యామి- అనసూయవే- జ్ఞానం- విజ్ఞానసహితం- యత్- జ్ఞాత్వా- మోక్ష్యసే- అశుభాత్ ॥౧॥

ప్రతిపదార్థము:— యత్=విజ్ఞానమును; జ్ఞాత్వా=పొంది; అశుభాత్=సంసారబంధనము నుండి; మోక్ష్యసే=విడువబడెదవో; గుహ్యతమం=అత్యంతరహస్యమైన; విజ్ఞానసహితం=అనుభవయుక్తమైన; ఇదం తు=ఈ; జ్ఞానం=సమ్యక్జ్ఞానమును; అనసూయవే=అసూయారహితుడవైన; తే=నీకొరకు; ప్రవక్ష్యామి=ప్రకర్షగ చెప్పగలను । ॥౧॥

శాంకరభాష్యము:—

అప్రమే నాడీద్వారేణ ధారణాయోగ స్సగుణ ఉక్తః । తస్య చ ఫల మగ్న్యర్చిరాదిక్రమేణ కాలాంతరే బ్రహ్మప్రాప్తి లక్షణ మేవానావృత్తిరూపం నిర్దిష్టమ్ । తత్ప్రాప్తేనైవ ప్రకారేణ మోక్షప్రాప్తి ఫల మధిగమ్యతే నాన్యథేతి తదాశంకావివృత్తయ— ఇదం బ్రహ్మ

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

అప్రమాధ్యాయమునందు - సుషుమ్నానాడీద్వారమున సర్వద్వారసంయమనరూపగుణ విశిష్టమైన ధారణాయోగము చెప్పబడెను: అట్టిధారణాయోగమునకు అగ్న్యర్చిరాదిక్రమ

— ౯వ అధ్యాయము ౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యానవిశేషములు —

మధునూదనసరస్వతీయము:— ఎనిమిదవ అధ్యాయమునందు మూర్ధన్యనాడీ (సుషుమ్నానాడీ) ద్వారమున హృదయ, కంఠ, భూమిధ్యానిధారణతో గూడిన, సర్వేంద్రియద్వారసంయమ (నిరోధ) మతో గూడిన, యోగముచే స్వేచ్ఛగ సత్కృంతప్రాణముకలవాడు అర్చరాదిమార్గద్వారా బ్రహ్మ

శాంకరభాష్యమ్:—

జ్ఞానం వత్సమాణ ముక్తం చ పూర్వే వ్యధ్యాయేషు తద్బుద్ధౌ సన్నిధీకృ త్యేద మిత్యాహ
తుశబ్దో విశేషనిర్ధారణార్థః । ఇద మేవ సమ్యక్ జ్ఞానం సాక్షా న్మోక్షప్రాప్తిసాధనం “వాసుదేవ

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ముచే కాలాంతరమునందు బ్రహ్మప్రాప్తిస్వరూపమైన యనాన్యత్త్విరూపఫలము నిర్విషమైనది.
(చెప్పబడెను.) అందు యీవిధముగనే మోక్షప్రాప్తిఫలము పొందబడును. మరియొక
విధమున పొందబడ దను యాశంకను తొలిగించుచుచుచే “ఇదం” అనుశ్లోకము
జెప్పుచుండెను.

కమును పొందును. అట్లు బ్రహ్మలోకమును పొందిన వాని కాలోకమునందే సమ్యక్జ్ఞానము జనించిన, దానిచే
కల్పాంతమునందు పరబ్రహ్మప్రాప్తిరూపముగ: కృమముక్తి సంభవించు నని వ్యాఖ్యానింపబడెను.
అందు ముక్తిని పొందవలయు ననిన ముక్తికి యిదే మార్గమా? ఇంకొక మార్గము లేదా? అను నాశంకపై
“అనన్యచేతా స్సతతం యో మాం భజతి నిత్యశః । తస్యాహం సులభః” అను నిత్యాదికముచే భగవ
త్తత్త్వవిజ్ఞానముచే సాక్షాత్తు మోక్షము ప్రాప్తించు నని చెప్పబడెను. అందునను అనన్యభక్తి మోక్షమున
కసాధారణకారణ మని “పురుష స్స పరః పార్థ భక్త్యా లభ్య స్త్యనన్యయా” అనుదానిచే జెప్పబడెను.
అందు పూర్వమునందు చెప్పబడిన యోగధారణపూర్వకముగు ప్రాణోత్క్రమణము, తద్వారమన అర్చ
రాదిమార్గమునము, కాలవిలంబము, మొదలగు క్లేశములు లేకుండగనే సాక్షాత్తు మోక్షప్రాప్తికొఱకు
భగవత్తత్త్వమును, భగవద్భక్తిని విస్తారముగ తెలుపుటకై తో మౌదవదియగు నీయధ్యాయమును ప్రారంభించు
చుండెను. ఉత్తమాధ్యాయమునందు ధ్యేయబ్రహ్మనిరూపణద్వారమున బ్రహ్మధ్యాననిష్ఠునకు గతిని చెప్పెను.
తొమ్మిదవదియగు నీయధ్యాయమునందు జ్ఞేయబ్రహ్మనిరూపణద్వారమున జ్ఞాననిష్ఠునకు గతి చెప్పబడు
చుండెను. అందు చెప్పబోవు జ్ఞానస్తునిమిత్తము “ఇదం తు తే” అను శ్లోకముమొదలు మూడుశ్లోకములనూ
చెప్పుచుండెను.

“ఇదం” పూర్వమునందనేకవిధములుగ చెప్పబడినట్టియు, మున్ముందు చెప్పబోవునట్టియు, పృస్తు
తము చెప్పబడుచున్నట్టియు, శబ్దప్రమాణకమైన బ్రహ్మతత్త్వవిషయకమైన జ్ఞానమును నీకొఱకు చెప్పగలను.
ఈశ్లోకమునందు గల “తు” అనుశబ్దము పూర్వాధ్యాయోక్తధ్యానముకంటె జ్ఞానమునకు పైలక్షణ్యమును
చెప్పెను. అనగా సమ్యక్జ్ఞానమే సాక్షాత్తు మోక్షప్రాప్తి సాధనము. ధ్యాన మజ్ఞాననిరర్తకము కానందున
సాక్షాత్తు మోక్షసాధనము కాదు. ధ్యాన మనునది యంతఃకరణశుద్ధిద్వారమున బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానమును
సంపాదించి కృమముగ మోక్షమును కలుగజేయు నని యిదివరకే చెప్పబడెను.

అట్టి జ్ఞానము గోపనీయతమము? అనిన విజ్ఞానసహితమైన బ్రహ్మనుభవపర్యంత మగు జ్ఞానము
గోపనీయతమము. అట్టి జ్ఞాన మతిరహస్యమైనను శిష్యగుణాధిక్యమువలన ననూయారహితుడ వగు
నీకొఱకు గేను చెప్పెను. అనూయ యనగ గుణములయందు దోషదృష్టిని యావిష్కరించుటే ఫలముగా
కలది. సర్వదా అత్యైశ్వర్యఖ్యాపనద్వారమున తనను నా యె దు ట ప్ర శం కిం చు కొ ను యో
నదియే యనూయ యనబడును. ఈచెప్పుటచే యర్జునున కార్జవసంయమములు కలవని శిష్యగుణములు
వ్యాఖ్యానింపబడెను.

శాంకరభాష్యమ్:—

స్వర్వమితి 'అత్తై వేదం సర్వమ్' 'ఏకమేవాద్వితీయం' ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిభ్యః। నాన్యత్। 'అథ యేన్యథాతో విదు రన్యరాజాన స్తే తయ్యలోకా భవన్తి' ఇత్యాదిశ్రుతిభ్యః శ్చ। తే తుభ్యం గుహ్య

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

చెప్పబోవునట్టియు, పూర్వాధ్యాయములయందు చెప్పినట్టియు, బ్రహ్మజ్ఞానము బుద్ధియందుఁజేసిపించునట్లు చేసుకొని "ఇదం" అని చెప్పెను. గీతయందుండు "తు" అను శబ్దము విశేషనిర్ధారణార్థము. ఈసమ్యక్జ్ఞానమే సాక్షాత్తు మోక్షప్రాప్తిసాధనము. అది యేదనిన "వాసుదేవ స్వర్వ మిదం" ఈనిఖిలప్రపంచము వాసుదేవస్వరూపము. "అత్తై

జ్ఞాన మెట్టిదనిన? ఏజ్ఞానమును పొంది సర్వదుఃఖములకు కారణమైన యశుభరూపముగు సంసార బంధనమునుండి తక్షణమే ముక్తుడ వగుదువో అట్టిది జ్ఞానము. ||౧||

శంకరానందీయము:— మందబుద్ధికలవానికి చిత్తశుద్ధినిమిత్తము యోగమార్గముచే బ్రహ్మ ప్రాప్తినిమిత్తము అధ్యాత్మదిశ్చేదరహితము, అక్షరశబ్దవాచ్యము నగు బ్రహ్మము నుపాస్యముగ నుప దేశించి, అట్టి యక్షరబ్రహ్మోపాసకుడగు యోగికి అర్చిరాదిమార్గద్వారమున గమనమును, బ్రహ్మ ప్రాప్తిని అష్టమాధ్యాయమునందు చెప్పి, యిప్పుడు ముముక్షువులకు యీమార్గముచేతనే మోక్ష ప్రాప్తియా? ఇంకొకవిధము లేదా? యను నాశంకను తొలగించుటకు శుద్ధబుద్ధులుకల యధికారుల కిలాకమునందే మోక్షము సిద్ధించుటకొరకు సాక్షాత్తు మోక్షకారణముగు పరబ్రహ్మవిషయకమైన జ్ఞానమును, విజ్ఞానమును, బ్రహ్మస్వరూపమును, పరబ్రహ్మముగు తనకు ప్రకృతికర్తృత్వము అగు సృష్ట్యాదులయందు సాక్షాత్వానంగతోదాసీనత్వాదిధర్మములను, ఉపాసనార్థేదములను, పరబ్రహ్మమునకు గల సార్వాత్మ్యమును, మరియు గొన్ని యితరవిషయములను ప్రతిపాదించుటకు నవమాధ్యాయము నారంభించుచుండెను. అందు మొట్టమొదట ప్రశ్నింపకున్న భక్తులయొడ దయావిష్టచిత్తముకల వాడగుటచే స్వయముగనే జ్ఞానమును, విజ్ఞానమును, తత్వాహత్య్యమునుచెప్పటకు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ "ఇదం" అని చెప్పుచుండెను.

"పరస్తస్మాత్తు భావోఽన్యః, పురుషస్స పరః పార్థ!" అని యీశనుకటి యష్టమాధ్యాయము నందు నిరూపింపబడిన నిర్వికేదబ్రహ్మము సన్నిహితమగుటవలన తద్విషయకముగ భక్తానుగ్రహేచ్ఛా జేగమున బుద్ధ్యారాధ మగుటచే "ఇదం" అని ఇదమచే ప్రత్యక్షముగ జ్ఞానము నిర్దేశింపబడెను. బ్రహ్మ జ్ఞానము యమనియమాదిశ్చరహితమగుటవలనను, సాక్షాత్తు మోక్షైకసాధనమగుటవలనను సగుణజ్ఞానముకంటె విశేషముకలదని ద్యోతనచేయుటకు "తు" అను శబ్దము ప్రయోగింపబడెను. సగుణజ్ఞానము జ్ఞాత్వజ్ఞేయాది భేదమునే సంపాదించి, యనర్థముకొఱకే యగుచున్నది. పురుషార్థముకొఱకు సమర్థముకాదు. "యోఽన్యథాతో విదు రన్య రాజాన స్తే తయ్య లోకా భవన్తి" అని బ్రహ్మకు తమకు భేదమునే తెలిసికొనడి యని ద్యాంసులకు యీశ్వరాధీనత్వమును, జన్మాదిబంధమును శ్రుతి బోధించుచున్నది. ఈజ్ఞాన మననది "బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి" అను శ్రుత్యనుసారము బ్రహ్మప్రాప్తికొఱకు సమర్థమగుచున్నది. కాన బంధకారణముగు సగుణజ్ఞానముకంటె బ్రహ్మజ్ఞానము శాను జనించిన యుత్తరక్షణమునందే మోక్షమేతువగుటవలన యుత్కృష్టమైనది. "తు" అను శబ్దముచే ఈచెప్పబడిన యుత్కృష్టత్వమునే "విజ్ఞానసహితం" అనుదానికే స్పష్టపరచుచుండెను. విజ్ఞానమునగ ఆపరోక్షమధవము. "బ్రహ్మైవేదం సర్వం" "అహం బ్రహ్మాస్మి" ఇత్యాది శ్రుత్యుక్తరీతిచే సర్వజగత్తు, తాను బ్రహ్మమాత్రస్వరూపమేయని తెలిసికొనుటయేఆపరోక్షమధవము.

శాంకరభాష్యము:—

తమం గోప్యతమం ప్రవక్ష్యామి కథయిష్యామ్యనసూయవేఽసూయారహితాయ । కిం శక్తః, జ్ఞానమ్, కిం విశిష్టం విజ్ఞానసహిత మనుభవయుక్తమ్ । యజ్ఞానం జ్ఞాత్వా ప్రాప్య మోక్ష్యసేఽశుభా త్సంసారబద్ధనాత్ ॥

॥౧॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

వేదం సర్వం” ఈసర్వ మాత్మస్వరూపమే “ఏక మేవాద్వితీయం బ్రహ్మ” బ్రహ్మము సజాతీయవిజాతీయస్వగతభేదశూన్యము ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధమైనది. “అథ యోఽన్యథాఽతో విదు రన్యరాజాన స్తే ఊయ్యతోకా భవన్తి” అథ శబ్దమున కవిద్యాప్రకరణో పక్రమ మర్థము అద్వైతముకంటె భిన్నముగ తత్త్వము నెవరు తెలిసికొనెదరో, ద్వైతము

సమద్రోహమునందుండి పాతాళలోకమున సూర్యగ్రహణ మని తెలిసికొనునటుల మాత్రము కాదు. పైని చెప్పిన విజ్ఞానసహితమైన జ్ఞానము సాక్షాత్తు మోక్ష కారణము. కనుకనే బ్రహ్మజ్ఞానము “గుహ్యతమం” కార్యసిద్ధి, ఆత్మైశ్వర్యసిద్ధి మొదలగు యోగచర్యలకు మంత్రతంత్రోపదీహాపమగు యేరహస్యములు కలవో యట్టి గుహ్య (రహస్య) ములకంటె యీజ్ఞానమునది పరమరహస్యము, కనుకనే దుర్గుణములు కలవాని కొక విజ్ఞానము నీయరాదు. పరిశుద్ధాంతఃకరణునికే చెప్పదగినదని నూచించుటకు “అనసూయవే” అని చెప్పబడెను. అమాయ యనగ పరగుణములయందు దోషములను ప్రకటించుటయే. ఇది కామ, క్రోధ, లోభ, మోహాద్యముల కుపలక్షణము. అనగా అమాయ, కామము, క్రోధము, లోభము, మోహము, ఈర్ష్యాదులు మొదలగు దుర్గుణములు లేనట్టివాడు అనసూయువని చెప్పబడును. అట్టి, సద్గుణములు కల శిష్యుడగు నీకొఱకు యీజ్ఞానమును లెస్సగ నుపదేశించెదను. ఇట్టి జ్ఞానమువలన నాకేమి ప్రయోజనము సంభవించును. అను శంకను “యజ్ఞాత్వా” అనుదానిచే తొలగించుచుండెను. తీవ్రమోక్షేచ్ఛాశైరాగ్ర్య శమదమాద్యత్తమసాధనసంపన్నుడై నాచే చెప్పబోవునట్టియు చెప్పబడిన విశేషములతో గూడినదియు నగు బ్రహ్మత్వైకత్వవిషయక మగు జ్ఞానమును పొంది, దీనిచే చెలియబడిన యాత్మస్వరూపము కలవా డై, అనాద్యదిద్యాసంభావిత సంసారదుఃఖప్రవాహమునుండి ముక్తుడవు కాగలవు, ముక్తుడై అఖండా సంతోషరస బ్రహ్మస్వరూపముతో సుఖముగ నుండగలవు.

॥౧॥

శ్రీ భ రీ య మ:— “రమేశః ప్రాప్యతే శుద్ధభక్త్యైతి శివ మష్టమే । నవమే తు తదైశ్వర్య మత్యా శ్చర్యం ప్రపంచ్యతే” ॥ ఇట్లు సప్రమాదప్రమాధ్యాయములందు తన సంబంధమైన పారమేశ్వరతత్త్వము భక్తిచేతనే సులభమైనది కాని, మరియొకవిధమున లభ్యము కాదని చెప్పి, ఇప్పుడు అచింత్యమగు తన సంబంధమైన విశ్వర్యమును, భక్తియొక్క యసాధారణప్రభావమును విస్తారముగ జెప్పదలచినవాడై “ఇదం తు” అనెనది మొదలుకొని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ చెప్పమొదలిడెను.

“విశేషేణ జ్ఞాయతే ఆననేతి విజ్ఞానం” దీనిచే విశేషముగ చెలియపడును గాన విజ్ఞాన మనబడును. అది యోపాసనము. అట్టి యోపాసనతో గూడిన యీశ్వరవిషయకమైన యీజ్ఞానమును మాటి మాటికి తన మాచార్యమునే యుపదేశించుచుండె నని పరమకారుణికుడైన నాయందు దోషదృష్టి లేని నీకొఱకు చెప్పగలను. “శు” శబ్దము విశేషవాచకము. అట్టి జ్ఞానమును “గుహ్యతమం” ఇత్యాదికముచే జెప్పుచుండెను.

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

దుర్నిరూపమగుటచే కల్పితమగుటవలన తద్దానము రజ్జుసర్పాదిజ్ఞానతుల్యమగుటంబట్టి తేమ పొప్పిపేతువు కానందున నట్టివారు నశించులోకములు కలవారే యగుచుండిరి. అను శ్చుతలవలన భేదజ్ఞానము మోక్షపొప్పికి సాధనము కాదు. అట్టి యద్వైతజ్ఞానము గోప్యతమము మరియు యనుభవయుక్తము. ఏజ్ఞానమును తెలిసికొని సంసారబంధనము నుండి విముక్తుడ నగుదువో అట్టిజ్ఞానము నసూయారహితుడవగు నీకొఱకు చెప్పగలను. ॥౧॥

ధర్మజ్ఞానము గుహ్య మనబడును. అత్య దేహాదివ్యతిరిక్త మను జ్ఞానము గుహ్యతర మనబడును. అతిరహస్య మగుటవలన పరమాత్మజ్ఞానము గుహ్యతమ మనబడును. దేనిని తెలిసికొని తత్కాలమునందే అశుభమగు సంసారమునుండి విముక్తుడ వగుదువో దానిని చెప్పెదనని పూర్వముతో నన్వయము. ॥౧॥

భౌ ష్య త్క ర్ష దీ పి క:— అష్టమాధ్యాయమునందు దేవయానమార్గముచే బ్రహ్మలోకమును పొందినవారు అపునరావృత్తిరూపమగు మోక్షమును పొందుదు రని చెప్పబడెను. మోక్షపొప్పికి సాధనము దేవయానమార్గమేనా? మరియొకటిలేదా? అను శంకను తొలిగించుచు, శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “ఇదం” అని చెప్పమొదలిడెను.

పూర్వోక్తాధ్యాయములందు చెప్పబడినదియు, ముందు చెప్పబోవునట్టియు నగు బ్రహ్మజ్ఞానమును బుద్ధియందు సన్నిహిత మొనరించుకొని “ఇదం” అని చెప్పబడెను. “తు” అను శబ్దము ధ్యానము కంటె జ్ఞానమునకు జైలక్షణ్యద్యోతకము. విజ్ఞానముతో గూడిన జ్ఞానము సాక్షాత్తు మోక్షసాధన మగుట వలన “ఇదం తు తే జ్ఞానం వత్సోమి” అని యోజన చేయవలెను. అజ్ఞానము పృత్యగభిన్నపరమాత్మ జ్ఞానము. “వాసుదేవ స్సర్వం, ఆత్మైవేదం సర్వం, అహం బ్రహ్మాస్మి, సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ. ఏకమేవాద్వితీయం, నేహ నానాస్తి కంచన, మృత్యోస్స మృత్యు మాప్నోతి య ఇహ నానేవ పశ్యతి” ఇత్యాదిశుక్తిస్మృత్యుక్తము. అట్టి జ్ఞానము అనుభవముతోగూడినది, గుహ్యతమము.

ఇచట నిష్క్రొష్టార్థ మిది-ధర్మజ్ఞానము గుహ్యము, ఉపాన్యజ్ఞానము గుహ్యతరము, అఖండార్థ జ్ఞానము గుహ్యతమము. అనగా అతిగోప్య మని యర్థము.

గుహ్యతమమైన దెందులకు చెప్పెద వను శంకను తొలిగించుటకై “అననూయతే” అని చెప్పబడెను. గుణములయందు దోషావిష్కరణ మనూయ యనబడును. “సాక్షాత్తు మోక్షసాధన మగు పరమాత్మజ్ఞానము అయాలోకములయందలి విషయభోగములకు విరోధి” యని పరమపురుషార్థసాధన మగు తత్త్వజ్ఞానమునందు కలుగు దోషదృష్టి యనూయ యని తాత్పర్యము. నీవు అట్టి యనూయ లేనివాడవు కాన గుహ్యతమమైనను జ్ఞానమును నీకొదికు చెప్పెదను. కాన పూర్వోక్తాశంక కవకాశము లేదు. లేక, సర్వదా యాశ్రీకృష్ణుడు నాయెగుట తనయైశ్వర్యముయొక్క భ్యాపనచే దనను ప్రశంసించుకొనుచున్నాడు. అని యనుకొనుట యనూయ యనబడును. అట్టి యనూయ లేనివాడవు కాన నీకొఱకు విజ్ఞానసహితమగు జ్ఞానము నుపదేశించెదను. అనియైన యాశయము. చెప్పబడిన విశేషణముతోగూడిన జ్ఞానమును తెలిసికొనిన (పొందిన) సంసారబంధనమునుండి ముక్తుడ వగుదు వని యర్థము ॥౧॥

ప ర మార్గ పృ ప:— పూర్వాధ్యాయమునందు “భూతగ్రామ స్స ఏవాయం” ఇత్యాదివాక్యములచే దృశ్యపపంచజాతమునకు నశ్వోత్పత్తిగచ్ఛితమగు మిథ్యాత్వమును చెప్పి. యిపు డాయుషపత్తిచేతనే, దృఢపరచుటకు, అట్లే యోగవైభవమువలన తనకు సత్యత్వమును చూపుటకు నవమాధ్యామమును జెప్పట మొకటిడెను. అందు మొట్టమొదట చెప్పబోవు విషయ మతిరహస్య మగుటచే దుర్లభత్వమును “ఇదం తు” అను శ్లోకము మొదలుకొని మూడు శ్లోకములచే జెప్పుచుండెను. ॥౧॥

గీ॥ రాజవిద్యా రాజగుహ్యం పవిత్ర మిద ముత్తమమ్ ।

ప్రత్యక్షావగమం ధర్మ్యం సుసుఖం కర్తు మవ్యయమ్ ॥

॥౨॥

ప ద వి భా గ ము:— రాజవిద్యా- రాజగుహ్యం- పవిత్రం-ఇదం- ఉత్తమం- ప్రత్యక్షావగమం- ధర్మ్యం-సుసుఖం- కర్తుం- అవ్యయం ॥

॥౨॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ము:— ఇదం=ఈబ్రహ్మజ్ఞానము; రాజవిద్యా=విద్యల కెల్ల రాజు; రాజగుహ్యం= రహస్యముల కెల్ల రాజు; పావనం=శుద్ధికారణము; ఉత్తమం=ఉత్కృష్టమైనది; ప్రత్యక్షావగమం=ప్రత్యక్ష మే ప్రమాణముగా కలది, లేక దృష్టఫలకము; ధర్మ్యం=ధర్మమునుండితొలగనిది; (ధర్మసంబద్ధము) కర్తుం= చేయుటకు; (సంపాదించుటకు) సుసుఖం=అతిసుఖకరమైనది; అవ్యయం=నాశరహితము. ॥౨॥

నీ ల కం తీ య ము:— పూర్వాధ్యాయమున “కిం త ద్బ్రహ్మ” అనునది మొదలుకొని యేడు ప్రశ్నములు “అక్షరం పరమం బ్రహ్మ” అను మొదలగు గ్రంథముచే సంక్షేపముగ వ్యాఖ్యాతమైనవి. అసప్రశ్న సమాధానజనిత జ్ఞానమునకు వేర్వేరు ప్రయోజనము లేవి? యను శంక జనింప, కర్మవేత్తకు అధిభౌతికము, ధూమాదిమార్గప్రాప్త్యము నగు స్థానము ప్రాప్తించునని నిరూపించుటచే బ్రాప్త్యస్థాన కాదివిభాగము జూపబడెను. దానిచే గర్భ, అధిభౌతికము నను నీచెందును వ్యాఖ్యాతములైనవి. అట్లే మూర్త్యాపాసకునకు, సంతర్పామ్యపాసకునకు నర్చిరాదిమార్గద్వారమున కృమముక్తి లభించు నని చెప్ప బడెను. దానిచే నధివైవాధియజ్ఞములు నిరూపింపబడెను. “అంతకాలే కథం జ్ఞేయోసి” అను ప్రశ్నమునకు “ఓ మిత్రే కాక్షరం బ్రహ్మ” అనుదానిచే సమాధానముజెప్పెను. ఈవిధముగ ధ్యేయబ్రహ్మవిద్య సాంగముగ విరూనింపబడెను. ఇక జ్ఞేయబ్రహ్మవిషయకము, ప్రథమమున జేయబడినదియనగు “కిం త ద్బ్రహ్మ కి మధ్యా త్మం” అను ప్రశ్నద్వయము మిగిలియున్నది. ఈప్రశ్నద్వయవివరమునకై యీనవమాధ్యాయము నారంభించుచుండెను. కేవల మర్చిరాదిమార్గప్రాప్త్య మగు కాలాంతరభావ్యయగు ముక్తియే కాదు. ఇక నేమను: ఇక్కడనే సద్యస్కాలముననే కలుగుముక్తి కూడ నున్నదని విశేషము జెప్పటకై శ్రీకృష్ణభగవానులు జెప్పుచుండెను. “ఇదం” ధ్యేయబ్రహ్మవిలక్షణమైన జ్ఞేయబ్రహ్మరూపము, నతిరహస్యమునగు జ్ఞాప్తిమాత్రస్వ రూపమును అనుభవసహితముగా ననూయారహితుడైననీకై జెప్పెదను. ఏజ్ఞానము చెలిసికొనిన నీవు సంసారమునుండి ముక్తడవగుదువో యట్టి జ్ఞానమును నీకుపదేశించెదను. సప్రమాధ్యాయాదియందు “జ్ఞానం తే హం సవిజ్ఞాన మిదం వత్సో వ్యకేవతః” అని యేది ప్రతిజ్ఞాతమో, దేనిని తెలిసికొనుటకై కాళాచంద్ర మసన్ధ్యాయమున నుపలక్షణీభూతమైన జగత్కారణమగు బ్రహ్మ మచటనే నిరూపింపబడెనో, దేనిని చెలిసికొనుటయం దధికారసంపాదనార్థమై సగుణోపాసనము జెప్పబడెనో అట్టి సర్వకేసీభూతమైన బ్రహ్మ మిట జెప్పదగియున్నదిగాన తదనుసారమే యిట ప్రతిజ్ఞ చేయబడెను. .౧॥

— + ౯వ అధ్యాయము ౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానవిశేషములు —

మ ధు మా ద న స ర స్వ తీ య ము:— తిరిగి యర్జునుని యభిముఖముగ జేసుకొనుట కాజ్ఞానమున “రాజవిద్యా” అను దానిచే స్తుతి జేయుచుండెను.

విద్యాంతర మవిద్యైకదేశనాశకముగాన నీబ్రహ్మవిద్య సర్వావిద్యానాశక మగుటవలనను, విద్యల కెల్ల రాజనబడును. అనేకజన్మార్జితమృతపరిపాకసాధ్య మగుటవలనను, అనేకుల కజ్ఞాత మగుటవలనను యీజ్ఞానము గుప్తముల (రహస్యముల) కెల్ల రాజనబడును. “పవిత్ర మిద ముత్తమం” ప్రాయశ్చిత్తములచే నేదో

శాంకరభాష్యమ్:—

తచ్చ — రాజవిద్యా విద్యానాం రాజ్యాదీప్త్యతిశయత్వాత్ । దీప్యతే హీయ మతిశయేన బ్రహ్మవిద్యా సర్వవిద్యానామ్ । తథా రాజగుహ్యం గుహ్యేనాం రాజా । పవిత్రం పావన మిద ముత్తమం సర్వేషాం పావనానాం శుద్ధికారణ మిదం బ్రహ్మజ్ఞాన ముత్కృష్టతమమ్ । అనేకజన్మసహస్రసంచిత మపి ధర్మాధర్మాది సమూలం కర్మ ఊహమాత్రా దృష్టి

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

ఈబ్రహ్మజ్ఞానము దీప్త్యతిశయమువలన విద్యల కెల్ల రాజు. సర్వవిద్యలలో నెల్ల యీ బ్రహ్మవిద్య యతిశయముచే బ్రకాశించునది. రహస్యములకెల్లరాజు. పవిత్రంపవేయువాటికి శుద్ధికారణ మీబ్రహ్మజ్ఞానము. కనుకనే యుత్కృష్టతమము. అనేకజన్మసహస్రసంచితమైన ధర్మాధర్మాత్మకమగు కర్మను సమూలముగ ఊహమాత్రమున భస్మముగ జేయును. కాన నట్టి బ్రహ్మజ్ఞానముయొక్క పావనత్వమేమి చెప్పవలయును? మరియు సుఖదుఃఖవలె ప్రత్యయొకానొక పాపమే నివర్తించి స్వకారణమునందు నూత్నరూపముతో నుండును. అట్లుండిన పాపమునే పురుషు డప్పుడప్పుడు వృద్ధిపరచుచుండుటవలన నూత్నసంస్కారరూపముచే స్థితి పాపమున కంగీకరింపవలెను. ఈజ్ఞానము అనేకజన్మసహస్రసంచితమైన స్థూలసూక్ష్మవస్థితమైన సర్వపాపములకు, వాటికి కారణమైన యజ్ఞానమునకుగూడ తత్కాలముననే నాశకమగును. కాన యాత్మజ్ఞానము సర్వోత్తమము, పవిత్రము నగుచున్నది. అతీంద్రియమగు ధర్మమునందువలె, యజ్ఞానము స్వరూపమునను, ఫలమువలనను, ప్రత్యక్షమగుటవలన దీని విషయమై యెవడును సందేహింపడు. అని “ప్రత్యక్షావగమం” అను పదముచే జెప్పచుండెను. “అవగమ్యతేన నేనేత్యవగమః, మానం” దేనిచే చెలియబడునో యది అవగమ మనబడును. ప్రమాణమని యర్థము. “అవగమ్యతే ప్రాప్త్యత ఇతి అవగమః” పొందబడునట్టి ఫల మవగమ మనబడును. దీనియందు ప్రత్యక్షము ప్రమాణము. అని స్వరూపముచే సాక్షిప్రత్యక్షత్వము దీనికి ఫలము. ప్రత్యక్షరూపమగు అవగమము నాచే నిది తెలియబడెను. దీనివలన నాయజ్ఞానము నష్టము. అను సార్వభౌమికమైన సాత్త్వికసభవమును ఫలమునుబట్టికలుగును. ఇట్లు ఆత్మజ్ఞానము లోకానుభవనిర్ధమైనను “ధర్మం” అనేకజన్మసంచితనిష్కామధర్మఫలము. అట్లగుచో దుస్సంపాదమనెదవా? కాదు. “నుసుఖం కర్తం” గురూపదర్శిత విచారసహకృతమైన వేదాంతవాక్యముచే నుఖముగ నొందుటకు శక్యమైనది. బ్రహ్మజ్ఞానము ప్రమాణవస్తుపరతంత్రమగుటవలన దేశకాలాదివ్యవధానము నపేక్షింపదు. ఆయాససాధ్యమగు కర్మలకే మహాఫలమును కల్పించుటవలన నీయాత్మజ్ఞాన మనాయాససాధ్యమగుచో నల్పఫలజనకమే యగునా? యని యనెదవా? అట్లును కాదు. “అవ్యయం” ఈయాత్మజ్ఞాన మనాయాససాధ్యమైనను, దీనికి ఫలము బట్టి నాశములేదు. అనగా అక్షయమైన ఫలము కలది. ఎంత గొప్ప కర్మలైనను నశించు ఫలము కలనే. ఈవిషయమునే “యోవా ఏతదక్షరం గార్గ్యవిదిత్వా ౭స్మి న్లోకే జహోతి యజతే తప స్తప్యతే బహూని వర్షసహస్రాణ్యన్తవ దేవాస్య తద్భవతి” అను శ్లోతియు (ఓగార్గ! ఈనాశరహితమైన యాత్మను తెలిసికొనక యెవడు యీలోకమునందు హోమము చేయునో, యాగము చేయునో, అనేకవర్షసహస్రములు తపస్సు నాచరించునో వాని కవన్నియు అన్తవత్తులే యగుచున్న) వని బోధించుచున్నది. కాన సర్వోత్కృష్టమగుటవలన ఆత్మజ్ఞానము శ్రద్ధేయము.

శాంకరభాష్యమ్:—

కరోతి యతోఽతః కిం తస్య పావనత్వం వక్తవ్యమ్ । కిం చ ప్రత్యక్షావగమం ప్రత్యక్షేణ సుఖాదే రిపావగమో యస్య తత్ప్రత్యక్షావగమమ్ । అనేకగుణవతోఽపి ధర్మవిరుద్ధత్వం దృష్టం న తథాఽఽత్మజ్ఞానం ధర్మనిరోధి కిం తు ధర్మ్యం ధర్మా దనపేతమ్ । ఏవ మపి స్యా ద్దుష్టం

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

క్షముచే నవగమము కలది. అనగా ప్రత్యక్షమే ప్రమాణముగ కలది. లేక దృష్టఫలము కలది. అనేకగుణములు కలదిగూడ ధర్మవిరుద్ధమగును. కాని యీబ్రహ్మజ్ఞానము ధర్మనిరోధి కాదు. మరేమనిన? ధర్మమునుండియనవేతము. అట్లే నను దుఃఖసంపాద్య మని శంకింపజనదు. ఎట్లు

శంకరానందీయము;— చెప్పబడిన జ్ఞానమును గ్రహింపజేయు నిచ్చుచే జ్ఞానముయొక్క మాహాత్మ్యమును “రాజవిద్యా” అను దానిచే జెప్పచుండెను.

“రాజవిద్యా” విద్యలనగ జ్ఞానములు. అవి సకలవేదశాస్త్రాధ్యయనము వలన జనించి, ఇహలోక, పరలోకసాధనము లగును. ఆవిద్యలన్నియు పురుషునకు సంసారవర్ధకములే యగుచున్నవి. సంసారనివర్తకములు కావు. బ్రహ్మవిద్య యన్ననో తాను జనించినంతమాత్రముచేతనే విద్వాంసుని బ్రహ్మాత్వమును పొందించి కారణముతోగూడ సంసారమును- ప్రబోధము స్వాప్తికసంసారమును, స్వాప్తికదుఃఖమును నివర్తింప జేయునటుల- నివర్తింపజేయును. అందువలన బ్రహ్మవిద్య యన్నివిద్యలకు రాజనబడును.

లేక, శాస్త్రజన్యమగు నిఖలవిద్యలు లెస్సగ నహంకారమును శృద్ధిపొందించి అత్యంతత్వమును తిరోహిత మొనరించును. ఈబ్రహ్మవిద్యయన్ననో “స ఆత్మా తత్త్వమసి” అను వాక్యశ్రవణమాత్రముచే జనించి యనాత్మయం దహంకారమును నశింపజేసి సర్వసంసారధర్మనిర్ముక్తమైన యాత్మతత్త్వమును ప్రకాశింప జేయును. కాన రాజవిద్య యనబడును. “రాజగహ్వం చ” సంవరణీయము (గోప్యము) లగు మంత్రతంత్రాదివ్యోషధులు, బహుమూల్యములగు రత్నాదులు, అట్టి వాటికి “రాజా” అతిరహస్యమగుటచే గోపనీయమగుటవలన రాజగహ్వ మనబడును. లేక, రాజువలె సంవరణీయమగుటవలన బ్రహ్మవిద్య రాజగహ్వ మనబడును. మరియు “పవిత్రం, పునాతీతి పవిత్రం” పవిత్రము చేయునదిగాన పవిత్ర మనబడును. అందు నను యీబ్రహ్మజ్ఞానము “అనుత్తమం పవిత్రం” సూర్యానలానిబాదిదేశతలను, ఋగ్యజుస్సామాధర్వణ వేదములను, గంగాదిసంక్తులను, నిఖలపాత్రయశ్చిత్తములను నేవించువారలకు ఆవన్నియు నరకదుఃఖ కారణముగు తాత్కాలిక సాపమునే నశింప జేయును. కాని పుణ్యమును మాత్రము నశింపజేయజాలవు. ఈబ్రహ్మవిద్య యన్ననో “తదావిద్వా న్పుణ్యపాపే విధూయ” అను శ్రుత్యుక్తప్రకారము బహుజన్మమరణతద్దుఃఖపరవాహకారణములైన శతకోటిబ్రహ్మకల్పార్జితమైన సాపరాశిని, పుణ్యరాశిని దూషింపవ్యక్తము నగ్నివలె, గాఢాంధకారమును సూర్యుడువలె సమూలముగ నిర్మూలించి బ్రహ్మవేత్తను కర్మరహితునిగ జేయును. కాన బ్రహ్మజ్ఞానమే బ్రహ్మవిష్ణుశివాదులకు, సూర్యులకు సావకమగుటవలన నుత్కృష్టతమమగు శుద్ధికరమైన వస్తువు.

జ్ఞానమున కీమాహాత్మ్యము శాస్త్రముచేతనే తెలిసికొనదగినదా? ప్రమాణాంతరగమ్యమా? కాలాంతరగమ్యమా? ఎట్లు సూర్యునకు కార్యముతోగూడ గాఢాంధకార విధ్వంసకత్వము కేవల శాస్త్రైకగమ్యమే కాక ప్రత్యక్షావగమ్యముగూడ నగునో యట్లే జ్ఞానమాహాత్మ్యము ప్రత్యక్షావగమ మగుచున్నదని “ప్రత్యక్షావగమం” అనుపదముచే జెప్పచుండెను. “అవగమ్యతేఽనేత్యేషగమః ప్రమాణం” దేనిచే తెలియుట

శాంకరభాష్యమ్:—

పాద్య మిత్యత ఆహ-సుఖం కర్తుం యథా రత్నవివేకవిజ్ఞానమ్ । తత్ప్రాల్పాయాసానాం
కర్మణాం సుఖసంపాద్యానా మల్పఫలత్వం దుష్కరాణాం చ మహాఫలత్వం దృష్ట మితీదం తు
సుఖసంపాద్యత్వా త్ఫలక్షయా ద్యేవతీతి ప్రాప్త మత ఆహవ్యయం నాస్య ఫలతః కర్మవ ద్వ్య
యోఽస్తీ త్యవ్యయ మతః శ్రద్ధేయ మాత్మజ్ఞానమ్ ॥

॥౨॥

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

రత్నవివేకవిజ్ఞానము సుకరమో యట్లే బ్రహ్మజ్ఞానము సుఖముగ సంపాదించుటకు శక్యమైనది.
అల్పాయాసముతో సుఖసంపాద్యములగు కర్మల కల్పఫలము, దుష్కరమగు కర్మలకు మహా
ఫలము లోకసిద్ధము. అట్లే యీబ్రహ్మజ్ఞానము సుఖసంపాద్యమగుటవలనను ఫలక్షయమువల
నను నశించు ఫలము కలదని శంక ప్రాప్తింప “అవ్యయం” అని చెప్పబడెను. కర్మవలె
యీబ్రహ్మజ్ఞానమునకు ఫలమునుబట్టి నాశములేదు. (నశించు ఫలముకలది కాదు). కాన
నమ్మదగినది.

॥౨॥

ఉనో యది అవగమ మనబడును. అది ప్రమాణము. “ప్రత్యక్షం అవగమః యస్య తత్ ప్రత్యక్షావగమం”
అను విగ్రహముచే ప్రత్యక్షము ప్రమాణముగా కలది జ్ఞానమాహాత్మ్యము. అది విద్యత్ప్రత్యక్షము.
లేక, “అవగమ్యతే న భూయత ఇ త్యవగమః ఫలం ప్రత్యక్షోఽవగమః యస్య తత్ ‘ప్రత్యక్షావ
గమం’ భోజనాది సుఖమువలె తత్కాలమునందే జ్ఞానఫలము ప్రత్యక్షము. ధర్మాదిఫలమువలె పరోక్షము
కాదు. మరియు “ధర్మ్యం” ముముక్షువునకు ధర్మమువలె తగినదికాన ధర్మ్యమనబడును. బ్రహ్మచర్య,
గార్హస్థ్య, వానప్రస్థ, సంన్యాసాశ్రమలకెల్ల స్వధర్మానుకూలమైనది జ్ఞానము. (ధర్మవిరుద్ధము కానిది.)
అని యర్థము. విచారింప గృహస్థునకు చయనసర్వతోముఖాది కృతువులు ధర్మములు. అయినను అట్టి
కృతువులు శ్రమసాధ్యములు. జ్ఞానమన్ననో శ్రమసాధ్యము కాదని “సుసుఖం” అను పదముచే బోధించు
చుండెను. అత్యంతము దేహేంద్రియాదిశ్రమము లేకుండగనే తత్త్వజ్ఞాని యనుగ్రహమువలన రత్నాదిజ్ఞాన
మువలె బ్రహ్మజ్ఞానముగూడ బుద్ధి నధిష్ఠించునదిగ చేయుట సుఖము. అనగా శుద్ధాత్మల కనాయాసముగ
సంపాదించుటకు శక్యమైనది.

కటికంధూయనమువలె జ్ఞాన మల్పక్రియాసాధ్యమగునో ఫలముగూడ స్వల్పమే కావలసివచ్చును.
క్రియాభూయస్త్వముండిన ఫలము గొప్పది ప్రాప్తించును. క్రియ స్వల్పమగునో ఫలముగూడ స్వల్పమే
ప్రాప్తించును. ఈ విషయము సర్వప్రసిద్ధమేకదా! యని శంకింపజనదు. చంద్రదర్శనక్రియ
స్వల్పమైననుచంద్రుని జూచువానికి కలుగు యాహ్లాదసుఖమునకు మహత్త్వము కన్పట్టునటుల,
బ్రహ్మజ్ఞాన మల్పక్రియాసాధ్యమైనను ఫలము గొప్పదని “అవ్యయం” అను పదముచే బోధించు
చుండెను. ఫలమునుబట్టి నాశములేనిది కాన యవ్యయ మనబడును. బ్రహ్మజ్ఞానము నాశములేని ఫలముకలది.
ఈవిషయమునే “న హ్యభ్యుజ్ఞైః ప్రాప్త్యతే హి ధృవం తత్” అను శ్లోతి బోధించుచున్నది. అనగా జ్ఞాన
మశ్రమసాధ్యమైనను నిత్యమోక్షఫలజనక మని యర్థము. జ్ఞానమువలన మోక్షము జనించుటయందు బాధక
ప్రమాణము లేనందున నవ్యయమని చెప్పబడెను.

॥౩॥

భాష్యత్కర్త దీపిక:— “రాజవిద్యా” అను శ్లోకముచే బ్రహ్మజ్ఞానమును స్తుతించుచుండెను.

బ్రహ్మవిద్యకలవాని సతిశయముగ పూజించుట వలనను, బ్రహ్మవిద్య యతిశయముగ దేదీప్యమానమగుటవలనను బ్రహ్మవిద్య విద్యలకెల్ల రాజు. “తస్మా దాత్మజ్ఞ మర్చయే ద్భూతికామః” అను శ్రుతిభూతికామ డాత్మజ్ఞానిని పూజింపవలయునని బోధించుచున్నది. మరియు “నిరపేక్షం మునిం శాస్త్రం నిర్వైరం సమదర్శనమ్ । అనుప్రజా మ్యహం నిత్యం పూయేయే త్యంఘ్నిరణుభిః” దేనియందును కోరిక లేనట్టియు, శాస్త్రదైనట్టియు, మననశీలుడైనట్టియు, నిర్వైరుడైనట్టి బ్రహ్మజ్ఞానిని- యితని పాదరేణువులచే నేను ఒచితుడను కాగలనని నిత్యము ఆనుసంధించి వెల్లడనని శ్రీకృష్ణభగవానుడు చెప్పెను.

గోప్యములగు నన్నిటిలో సుత్కర్మకల దగుటవలన నట్టివాటికి రాజు. ఈబ్రహ్మజ్ఞానము పవిత్రీకరము లన్నిటికి పవిత్రీకర మగుటవలన సుత్తమపవిత్రము. పాపాన్నివృత్తాదికము యత్కించిత్వాపమునే నశింపజేయును. ఈబ్రహ్మజ్ఞాన మన్ననో ధర్మాధర్మరూపమగునట్టి యనేక జన్మాన్జితసంచితము నంతము సమూలముగ నశింపజేయును. అగామికర్మసంబంధము లేకుండగ జేయును. ఈవిషయమునే వ్యాసభగవానులు “ఉత్తరపూర్వాఘ్నయో రశ్లేషవివాశౌ త ద్వ్యపదేశాత్” “ఇతరస్యాశ్లేష మసంశ్లేషః పాతే తు” అను నూత్రిద్వయముచే జెప్పెను. ఈబ్రహ్మజ్ఞానముయొక్క లేశముతోనైన సమానమగు పవిత్రీకరమస్తువును నిరూపింపవలసిన దీనియొక్క పరమపావనత్వ మిట్టిదని యేమి చెప్పవలెను? సర్వోత్కృష్టత్వపావనత్వములకలవని యాశయము.

ఈబ్రహ్మజ్ఞానము శాస్త్రైకవేద్యమగు ధర్మము వలె పరోక్షమే కాదు. మరేమనిన? “ప్రత్యక్షావగమం” “ప్రత్యక్షేణ సుఖాదేరివ అవగమో యస్య” సుఖాదులయొక్కవలె దేనియొక్క యవగమము ప్రత్యక్షప్రమాణజన్యమో యని భాష్యమునందు చెప్పబడెను. “ప్రత్యక్షోఽవగమో మానవస్మిన్” దీని విషయమై ప్రత్యక్షము ప్రమాణమని కాని, లేక “అవగమ్యత ఇత్యవగమః ఫలం ప్రత్యక్షోఽవగమోఽస్మేతి” దీనికి ప్రత్యక్షము ఫలము. అనగా జ్ఞానమునకు దృష్టఫలత్వము కలదని కొందఱు వర్ణించిరి. ప్రథమపక్షమునందు “అవగమ్యతేఽనేనేత్యవగమఃమానం” అను విగ్రహమునందు ప్రత్యక్షము దీనియందు ప్రమాణమని యర్థము పర్యవసితము. అనగా స్వరూపమునుబట్టి సాక్షిప్రత్యక్షత్వము చెప్పబడెను. ద్వితీయపక్షమున- ఫలమునుబట్టి సాక్షిప్రత్యక్షత్వము చెప్పబడెను. అది యెట్లనిన? నాచే యిది తెలియబడెను కాన దీనివిషయమై నాయజ్ఞానము నష్టమను సాక్ష్యసంభవము సార్వజనినమని యర్థము. ప్రత్యక్షమనగ ప్రత్యక్షాత్మవస్తువు. అదియే దీనిచే యాభాత్యముగ తెలియబడును. కాన జ్ఞానము ప్రత్యక్షావగమ మని కొందఱు నుడివెదరు. ఈమూడు పక్షములు భాష్యమున కుపలక్షణమని గ్రహింపవలగును.

మాంసభక్షకాదిక మనేకగుణములు కలదైనను ధర్మవిరుద్ధమగాన గ్రాహ్యము కానటుల ఆత్మజ్ఞాన మనేకగుణములు కలదైనను ధర్మవిరుద్ధ మగుటచే త్యాజ్యమే యని శంకింపజనదు. ఈఆత్మజ్ఞానము ‘ధర్మ్యం’ అనేకజన్మాన్జిత సుకృతసాధ్యమగుటవలన ధర్మ్యము. అనగా ధర్మానవేతము. ధర్మబద్ధమేయని యర్థము. కాన మాంసభక్షణముధర్మవిరుద్ధ మగుటచే త్యాజ్యమైనటుల యాత్మజ్ఞానము త్యాజ్యముకాదని యభిప్రాయము. ఆత్మజ్ఞానమిట్టిదైనను దుస్సంపాద్యమే యను శంకను “సుసుఖం కర్తం” అను పదములచే తొలగించుచుండెను. గురూపదిష్టమగు వేదాంతవాద్యములచే యజ్ఞానము తొలగ, సుఖముగనే సంపాదించుటకు శక్యమైనది. ఆత్మజ్ఞాన సంపాదనవిషయమై దేశ కాలబుద్ధిగాద్యపేక్షలేదు. కాన సుసంపాద్యమే యని భావము. తాకమున నేది యధికఫలకమో యది ఒహ్యయాససాధ్యకర్మసాధ్యము. ఏది యల్పఫలమో యది యల్పయాశ

గీ॥ అశ్రద్ధధానాః పురుషా ధర్మస్యాస్య పరంతప ।

అపాప్య మాం నివర్తంతే మృత్యుసంసారవర్తంతి ॥

॥౩॥

ప ద వి భా గ ముః— అశ్రద్ధధానాః— పురుషాః— ధర్మస్య— ఆస్య— పరంతప— అపాప్య— మాం—నివర్తంతే— మృత్యుసంసారవర్తంతి. ॥

॥౩॥

పృ తి ప దా ర్థ ముః— హేపరంతప=ఓశత్రువులనుతపింపజేయుయర్జునా!; ఆస్య=ఈ; ధర్మస్య= ఆత్మజ్ఞానముయొక్క; స్వరూపే=స్వరూపమునందు; (ఈపదమధ్యాహార్యము) తత్ఫలేచ=తత్ఫలమునందు; (ఈపదమధ్యాహార్యము) అశ్రద్ధధానాః=శ్రద్ధారహితులు; మాం=నన్ను; అపాప్య=పొందక; మృత్యు సంసారవర్తంతి=మృత్యుయొక్కమైన సంసారముయొక్క మార్గమునందు; (నరకతిర్యగాదిపాప్తి మార్గమునందు) అవర్తంతే=నిశ్చయముగ పువేశించుండిరి. ॥౩॥

సాధ్యకర్మఫలముగ లోకమునందు పుత్రత్వ సిద్ధమే. అట్లే యాత్మజ్ఞాన మల్పాయాససాధ్యమగునో ఫలము గూడ నల్పమే యగుననెదవా? అల్పాయాససాధ్యమగు రత్న వివేకజ్ఞానమునకు మహాఫలము దృష్టము. అట్లే జ్ఞాన మల్పాయాస సాధ్యమైనను దీనివలన మహాఫలము పొందించునని “అవ్యయం” అను పదముచే స్పష్ట పరచుచుండెను. లోకమునకువలె యీజ్ఞానమునకు ఫలమునుబట్టి నాశము లేదు కాన నవ్యయమనబడును. కాన శ్రద్ధతో జ్ఞానము సంపాదనీయమని యర్థము. ॥౨॥

నీ ల క ం తీ య ముః— ఈశ్లోకమున జ్ఞానమునే స్తుతించుచుండెను. విద్యలకెల్ల రాజు గాన “రాజవిద్య” యనబడును. గోప్యములకెల్ల రాజు గాన ‘రాజగుహ్య’ మనబడును. మరియు నిది ‘పవిత్రం’ ఉత్తర, పూర్వాఘముల నాశ, అశ్లేషములకు హేతువగుటవలన పవిత్రమైనది. “ఉత్తమం” పోయిశ్చిత్తాదుల యపేక్ష లేనిదిగాన శ్రేష్ఠమైనది. “పుత్ర్యక్షావగమం” పుత్ర్యగాత్మ నిత్యావరోక్ష మగుటచే బ్రత్యక్షమనబడును. అయ్యది యాథాత్మ్యముతోనీజ్ఞానముచే చెలియబడునుగాన నీజ్ఞానము పుత్ర్యక్షావగమ మనబడును. లేక, సుఖాదులువలె పుత్ర్యక్షముగా చెలియబడునదని యర్థము. ఈపక్షమున “విజ్ఞానసహితం” అను విశేషణము శ్లోకాంతరంబు మగుటచే తానరుక్త్యదోషము లేదని తెలియనగును. అట్లుగనో నీజ్ఞానము అపూర్వము కాదుకాన నిష్కలము కాదా? యని శంకింప దగదు. “ధర్మ్యం” ధర్మానపేతమైనది. త్తణకాలమైనను బ్రత్యగా కారవృత్తి యున్నచో గలుగు ఫలమును “త్తణ మేకం కృతుశతస్య చతుస్సప్తత్యా యత్ఫలం తదవాప్నోతి” అను శ్లోతి (బ్రహ్మ కారవృత్తి యొక త్తణ మున్నచో డెబ్బది నాలుగువందల కృతువుల నాచరించిన ఫలము కలుగును.) అని చెప్పుచున్నది. అట్లుగనో నీజ్ఞానము దుస్సాధ్యమనెదవా? అట్లును గాదు. “సుసుఖంకర్తం” సంపాదించుటకు (అవిష్కరించుటకు) అనాయాససాధ్యము. అట్లని శిష్టావినాశఫలకమును గాదు. “అవ్యయం” ఈజ్ఞానము వస్తుమాత్రవిషయకముగాన ననంతఫలకము. కనుకనే కర్మఫలము వలె నశించునది కాదు. ॥౨॥

—• ౯వ అధ్యాయము ౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు •—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— నీవు చెప్పిన విధమున జిహ్వాజ్ఞానము సుకరమై సర్వోత్కృష్టమగునో నందరు దీనియందు యెందులకు పువర్తింపకుండిరి? అందరును దీనియందే పువర్తించి నచో సంసారి యెవడును లేకుండునుకదా! యని యాశంకించుకొని, శ్రీకృష్ణపరమార్థి “అశ్రద్ధధానాః” అని చెప్ప మొదలిడెను.

శాంకరభావ్యమః—

యే పునః — అశ్రద్ధధానాః శ్రద్ధావిరహితా ఆత్మజ్ఞానస్య ధర్మ స్యాన్యస్య స్వరూపే తత్ఫలే చ నాస్తి కాః పాపకారిణోఽసురాదాముపనిషదం దేహమాతాత్మదర్శన మేవ ప్రతి పన్నా అనుత్పలః పురుషాః పరంతపాఽపాప్ర్య మాం పరమేశ్వరం మత్ప్రాప్తా నైవాళంకేతి మత్ప్రాప్తిమార్గసాధనభేదభక్తిమాత్ర మిదమప్రాప్యే త్యర్థః । నివర్తంతే నిశ్చయేనాఽవర్తంతే క్వ మృత్యుసంసారవర్తంతి మృత్యుయుక్త స్సంసారో మృత్యుసంసార స్తస్య వర్తంత నరకతిర్య గాదిపాప్తిమార్గ స్తస్మిన్నేవ వర్తంత ఇత్యర్థః ॥

॥3॥

శాంకరభావ్యతత్వబోధినిః—

శమిపులను తపింపజేయు ఓయర్జునా! యెవరియాత్మజ్ఞానముయొక్క స్వరూపము నందు, తత్ఫలమునందు శ్రద్ధారహితులలో అట్టి నాస్తికులు, పాపకారులు, అసురలదర్శనము (దేహమాతాత్మదర్శనము) నాశ్రయించినవారు, అనుత్పలునగుపురుషులు నన్ను పొందక, మత్ప్రాప్తియుమార్గసాధనవిశేషమైన భక్తిమాత్రమునుగూడ పొందకయే మృత్యుయుక్తసంసారముయొక్క (నరకతిర్యగాదిపాప్తి) మార్గమునందేనిశ్చయముగ నుండుచుండిరి అని యర్థము ॥3॥

ఆత్మజ్ఞానమనెడి ధర్మముయొక్క స్వరూపము, తత్సాధనము, తత్ఫలము శాస్త్రప్రతిపాదితమైనను, “అశ్రద్ధధానాః” జేదహ్లోధివత్పితదర్శనదూషితమైన యంతఃకరణ కలవారగుటచే పాప్రమాణ్యనిశ్చయము లేక, అసురసంపద సక్తిపించి స్వీయమతికల్పితోపాయముచే వేరొకవిధముగ ప్రయత్నించువారు— శాస్త్ర విహితమైన యుపాయము లేమిందేని నన్ను పొందక మత్ప్రాప్తిసాధనమునైన పొందక, మృత్యుయుక్తమైన సంసారమునందు నిశ్చయముగ స్థిరపడుచుండిరి. (అనగా నెల్లపుడు జననమరణసంబంధముచే నారకి, తిర్య గాదియొనలయందే తిరుగుచుండిరని యర్థము.)

॥3॥

శంకరానందీయముః— ఇట్లు జ్ఞాన మనాయాససాధ్యమనియు, అన్యాయఫలజనకమనియు చెప్పి, నిశ్శేషముగ సంసారమఃఖ్యాంతవిధ్వంసనకారణమైన జ్ఞానము నూర్చుడువలె యప్రయోగసలభ్యమైయున్నను, ముక్తిమార్గమును వదలి, కామనచే కర్మోపాసనయందు ప్రవృత్తులైన పురుషులను జూచి దుఃఖించువాడు వలె, దయచే వివిషయమును “అశ్రద్ధధానాః” అను శ్లోకముచే తెల్పుచుండెను.

పూర్వమునందు చెప్పబడిన గుణత్రయవిశిష్టమై “ధర్మస్య ధీయంతే అనేనేతి ధర్మః” అజ్ఞానముచే జననమరణప్రవాహమునందు పడు పురుషులు దీనిచే ధరింపబడుదురు. గాన జ్ఞానము ధర్మమనబడును. మోక్షైకహేతువగు నట్టి జ్ఞానముయొక్క స్వరూపమునందును, తత్ఫలమునందును (మోక్షము నందును) శ్రద్ధలేని వారలైన (శ్రద్ధయనగ కృతిహేతువు, ఫలప్రాప్త్యవసానము నగు ఆస్తావిశేషము. అట్టి ఆస్తాకూన్యలైన) దుర్విదగ్ధులగు పురుషులు మష్కర్మచే మోక్షమునందును, మోక్షసాధనమగు జ్ఞానమునందును శ్రద్ధాభక్తి ప్రయత్నములు లేనివాడై, అనంతకరణము, సాస్తగతమునగు మోక్షమనెడి ఫలమును విడచి మృత్యుభూయిష్టము, నానాయోనులయందు, నరకములయందు మాటిమాటికి పతనస్వరూపమునగు సంసారమార్గము నందే యుండిదరు. మాటి మాటికి పుట్టెదరు. మరణించెదరు. అనా! ఎంతకష్టము. ఆపారదుఃఖకారణము చావ్యదగ్ధ్యము.

ఈచెప్పుటచే మహత్త్వవిశిష్టమైన యాత్మజ్ఞాన రూపమగు ధర్మమునందేయగుట శ్రద్ధకలవారలై, నిష్కలవారలై ప్రయత్నమును చేయుచుగో అట్టివారు ముక్తలగుదురని నూచింపబడెను.

॥3॥

గీ॥ మయా తత మిదం సర్వం జగ దవ్యక్తమూర్తినా ।

మత్స్యాని సర్వభూతాని న చాహం తే వ్యవస్థితః ॥

॥౪॥

ప ద వి భా గ ముః--- మయా- తతం- ఇదం- సర్వం- జగత్- అవ్యక్తమూర్తినా- మత్స్యాని- సర్వభూతాని- న- చ- అహం- తేషు- అవస్థితః ॥

॥౩॥

పృ తి ప దా ర్థ ముః--- అవ్యక్తమూర్తినా=వ్యక్తము కాని స్వరూపముకల, మయా=నాసంబంధమైన పరభావముచే; ఇదం=ఈ; సర్వం=నిఖలమైన; జగత్=జగత్తు; తతం=వ్యాప్తమైనది; సర్వభూతాని=బ్రహ్మాదిసంబంధపర్యంతమైన నిఖలభూతములు; మత్స్యాని=అవ్యక్తమూర్తినగునాయం దున్నవి. అహం చ=నేనేలే; తేషు=అభూతములయందు; నావస్థితః=లేను.

॥౪॥

శాంకరభాష్యముః---

స్తూత్యాద్యున మభిముఖీకృ త్యాహ--- మయా మమ యః పరో భావ స్తేన తతం వ్యాప్తం సర్వ మిదం జగ దవ్యక్తమూర్తినా న వ్యక్తా మూర్తిః స్వరూపం యస్య మమ సోహ మవ్యక్తమూర్తీస్తేన మయావ్యక్తమూర్తినా కరణాగోచరస్వరూపే డేత్యర్థః । తస్మి స్త్ర య్యవ్యక్తమూర్తౌ స్థితాని మత్స్థాని సర్వభూతాని బ్రహ్మాదీని స్తమృపర్యవ్తాని । న హి నిరాత్మకం

శాంకరభాష్యతత్వబోధినిః---

ఇతరమును నిందించుటచేతను, జ్ఞాననిష్ఠనుస్తుతించుటచేతను, యర్జునుని యభిముఖముగ తేసుకొని చెప్ప మొదలిడెను. కరణములకు గోచరముకాని స్వరూపము కల నాయొక్క పరభావముచే నీనిఖలజగత్తు వ్యాప్తమైనది. బ్రహ్మాదిసంబ (తృణ) పర్యంతనిఖలభూతములు కరణాగోచరమగు నాపరభావమునం దున్నవి. భూతములు పరమేశ్వరునియం దున్నచో

—• ౯వ అధ్యాయము ౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేపములు •---

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ముః--- ఇట్లు చెప్పదగినదిగా ప్రతిజ్ఞాతమైన జ్ఞానమును విధినిష్ఠ ధర్మారమున స్తుతించి, దానిచే నభిముఖుడైన యర్జునుని గూర్చి “మయా తత” మ్మను చెండు శ్లోకములచే జెప్పఁచుండెను. భూతభౌతికము, తత్కారణము నగు నిఖలదృశ్యప్రపంచము మద్విషయకాజ్ఞానకల్పితము. అధిష్ఠానము, పరమార్థసద్రూపము, స్ఫురణరూపము నగు నాచే, రజ్జుఖండముచే రజ్జ్వజ్ఞానకల్పితమగు సర్ప భారవలె వ్యాప్తము. వాసుదేవుడవగు పరిచ్ఛిన్నుడైన నీచేత నెట్లీనిఖలజగత్తు వ్యాప్తమైనది. ప్రత్యక్షవిరోధము కాదా? యని శంకింపజనదు. సర్వేంద్రియాగోచర మైన, స్వప్రకాశాద్వయచైతన్య సదానందమూర్తి నాకు కలదు. అట్టి స్వరూపముచే నీనిఖలజగత్తు వ్యాప్తమైనది. ఈదృశ్యమగు వాసుదేవదేహముచే వ్యాప్తము కాదు. కాన “ప్రత్యక్షవిరోధము సంభవింపదు. కనుకనే, సద్రూపముచే నాయం దుండిన జంగమసావరాత్మకమగు నిఖలప్రపంచము స్ఫురణకలదిగా కనుపించుచున్నది. పరమార్థతః నేనాకల్పితము లగు భూతములకును, అకల్పితుడ నగు నాకును సంబంధము సంభవింపనందున, నేనాకల్పితభూతములయందు లేనివాడను. (కనుకనే భగవద్భాష్యకారులచే- “యత్ర యదధ్యస్తం తత్కృతేన గుణేన దోషేణ వా అణుమాత్రేణాపి స న సంబధ్యతే” దేనియం దేదధ్యస్తమో యధ్యస్తకృతమైన గుణముచేతగాని, దోషమాత్రముచేతగాని యణుమాత్రమైనను అయధిష్ఠానమునకు సంబంధ ముండదని చెప్పబడెను.

॥౫॥

శాంకరభాష్యమః—

కించి ద్యూతం వ్యవహారా యావకల్పతేతో మత్స్థాని మయాఽఽత్మనాఽఽత్మవత్త్వేన స్థితా
స్యతో మయి స్థితా నీ త్యుచ్యంతే । తేషాం భూతానా మహ మేవాత్మే త్యత స్తేషు స్థిత ఇతి

శాంకరభాష్యతత్వబోధినిః—

పరమేశ్వరునకు, భూతములకు నాధారాధేయభావము పొందించుటచే భేదమే పొందించు
నని శంకింపజనదు, నిరాత్మక మగు నేభూతము గూడ వ్యవహారముకొఱకు సమర్థము కాదు.
కాన వాచే (ఆత్మస్వరూపముచే) నిఖిలభూతము లాత్మవంతములై యున్నవి. అందువలన

శంకరానందీయముః— ఇట్లు జ్ఞానమునకు సర్వోత్తమత్వమును, సులభత్వమును, దుర్భ
గాలభ్యత్వమును తెప్పి “పర స్తస్మాత్తు భావోన్యః” యస్యాంతస్థాని భూతాని యేన సర్వ
మిదం తత”మృనదానిచేత పూర్వమునందు చెప్పినదానినే యిప్పుడు పరబ్రహ్మముయొక్క స్వరూపమును,
జ్ఞానమును, విజ్ఞానమును “మయా” యను శ్లోకముచేతను, సుత్తరశ్లోకపూర్వార్థముచేతను చెప్పుచుండెను.
ఏప్రమాణముచేతనుగూడ తెలిసికొనుటకు శక్యముకానిది నాస్వరూపము. “తం త్వోపనిషద”మృను శ్రుతి
వలన బ్రహ్మ ముపనిషదోద్ధ్యమని చెప్పబడుచుండగా నేప్రమాణముచేతను తెలియబడనిది నాస్వరూప
మని చెప్పట యసంగతము కాదా! యని శంకింప వీలులేదు. పరమాత్మ శ్రుతి కగోచరు డగుటచేత,
పరమాత్మబోధకత్వము శ్రుతికి సంభవింపదు. “అస్థూల” మిత్యాదిశ్రుతిచే సర్వదృశ్యనిషేధమును జేసి
తన్ని షేధావిషయము, సర్వదృశ్యనిలక్షణము బ్రహ్మ మని శ్రుతిబోధించుచున్నది. ఇంటియేగాని, శ్రుతి
సాక్షాత్తుగా నిది బ్రహ్మమని బోధించుటలేదు. “సత్యం జ్ఞానం, ఆనందో బ్రహ్మ” ఇత్యాదిశ్రుతులు
సాక్షాత్తుగా సత్యాదిస్వరూపము బ్రహ్మమని బోధించుచున్నవనగూడదు. ఆశ్రుతులు బ్రహ్మకు నసద్వై
లక్షణ్యప్రతిపాదనపరము లగుటవలన కారణవిశిష్ట మగు, నన్యతజడదుఃఖాత్మకముగ జగత్తు పృథ్వీ
మగుటవలన బ్రహ్మమునకు నట్టి జగత్వైలక్షణ్యము అర్థాత్తు సిద్ధము. అట్టిజగత్వైలక్షణ్యమునే బ్రహ్మమున
కుపదేశించుటకు “సత్యం జ్ఞానం, ఆనందో బ్రహ్మ” యని చెప్పబడినది. కాని సాక్షాత్తు ఇది బ్రహ్మమని
యుపదేశించుటలేదు. శ్రుతి వాగ్దాపమగుటవలన యట్టి వాగ్వాత్తికి బ్రహ్మ మవిషయ మగుటవలన
శ్రుతిబోధ్యత్వము బ్రహ్మమునకు లేదు. కనుకనే బ్రహ్మము సర్వప్రమాణాగోచరము అని చెప్పబడెను.
అట్టి నిర్వికేష మగుబ్రహ్మముచే నీనిఖిలజగత్తు వ్యాప్తము. రూపవత్తులు, జడములు నగుసర్వదృశ్యములు
సూర్యాఽలోకవ్యాప్తమైన చక్షురిందియగ్రాహ్యము లగుచున్నవి. సూర్యాఽలోకాఽవ్యాప్తమైన చక్షు
ర్గ్రాహ్యములు కావు. అట్లే చిదేకస్వరూపముచే బహిరంతఃవ్యాప్తమైనదై నిఖిలజగత్తు సర్వకరణ
వ్యవహారయోగ్య మగుచున్నది. ఇంటియేగాని, చిదేకరసముచే నవ్యాప్తమగునది స్వతః నిరాత్మక
మగుటవలనను యప్రకాశమగుటచేతను, కరణవ్యవహారయోగ్యము కాదు. “తస్య భాసా సర్వ మిదం
విభాతి” యను శ్రుతిగూడ నీవిషయమున ప్రమాణము. కాననీనిఖిలజగత్తు నాచేత,నంతటవ్యాప్తమై ప్రకాశింప
బడుచున్నది. ఇట్లు చెప్పటచే సర్వజగత్ప్రకాశక మేదియో, యదియే బ్రహ్మ మని జ్ఞాన ముపదేశింప
బడెను.

మతీయు నవ్యక్తమహదహం కారాదిసూలాంత మగుజంగమసావరాత్మకమైన నిఖిలభూతములు, అవ్యక్త
మూర్తి యగునాయందే యున్నవి. ఉదకమునందు తరంగములు, బుడగలు మొదలగునవి, జలసత్తచేత
సత్తావంతములై, జలమునం చెట్లున్నవో, నగరనివాసులు దర్పణసత్తచేత, సత్తావంతులై, దర్పణమునం

శాంకరభాష్యమ్:—

మూఢబుద్ధిన్ మవభాసతేఽతో బ్రవీమి న చాహం తేషు భూతే వ్యవస్థితో మూర్తవ తస్యోక్తే
షాఖావేనాఽఽకాశస్యా వ్యంతరతమో హ్యహమ్ । న హ్యసంస్కరి వస్తు క్వచి దాధేయభావే
నావస్థితం భవతి ॥

॥౪॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

“మత్థాస్మి, మయిస్థితాని” అని చెప్పబడుచున్నవి. కాని యాధారాధేయభావము ననుసరించి
“మత్థాస్మి” అని చెప్పబడలేదు. (కాన పూర్వోక్తాశంక కవకాశము లేదు.) ఆభూతములకు
నేనే యాత్మను. కాన మూఢబుద్ధులుకలవారలకు నాయందు భూతము లున్నవని భాసించు

చెట్టుండిరో యట్లే సర్వభూతములు నాసత్తచేత సత్తనుపొంది నాయందున్నవి. ఈవిషయమునే “సదా
యతనాః సత్ప్రతిష్ఠాః” యను శ్లోతి బోధించుచున్నది. ఇట్లు చెప్పటచే సర్వభూతాధార మేదియో
యదియే బ్రహ్మ మని జ్ఞాన ముపదేశింపబడెను. “పర స్తస్మా త్తు భావోఽన్యోవ్యక్తోఽవ్యక్తా
త్పనాతనః” అను స్థలమునం దవ్యక్తముకంటే పరమాత్మ యుత్కృష్టమై డనియు, నవ్యక్తము నికృష్టమనియు
చెప్పబడెను. దానినే తిరిగి స్పష్టపఱచుటకు కార్యమతోగూడ నవ్యక్తము వ్యాప్తమగుటచేతను, నాధేయ
మగుటచేతను నికృష్టమనియు, పరమాత్మ వ్యాపకమగుటచేతను, నాధారమగుటచేతను యుత్కృష్ట
మనియు చూపి యిపుడు ఇట్లు వ్యాప్యవ్యాపకభావముచేతను, నాధారాధేయభావముచేతను భేద మంగీ
కృతమగుచో భేదమునకు యధార్థత్వము, భేదదర్శనముముత్సువులకు మోక్షభావము, అత్యైతశ్శ్రుతి
విరోధము వాటిల్లును. అట్టిదానిని పరిహరించుటకు “అథాత ఆదేశో నేతి నేతి । న సన్నాసన్నసదసత్”
ఇత్యాదిశ్శ్రుతిప్రసిద్ధమైన సర్వదృశ్యనిషేధమును బ్రహ్మ కద్వితీయత్వసిద్ధికై “నచాహ” మ్మనుదానిచే
జెప్పబడుచుండెను.

ఇటు చ కార మవధారణార్థకము. అవ్యక్తావస్థాలాతంము, బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతమునగు భూతముల
యందు, కూటస్థము, అసంగము, చిద్రూపమునగు పరమాత్మనగు నేను లోపలప్రవేశించిగాని, ఆత్మస్వ
రూపముచేగాని, వ్యాపకత్వముచేగాని, గృహమునందు వాయువువలెగాని, బిలమునందు, సర్పమువలెగాని,
అయఃపిండమునందు అగ్నివలెగాని, వికారివలెగాని, యుండుటలేదు. వికారులగు వాయ్వగ్నాదులు,
గృహఃపిండాదులయందు ప్రవేశించుట వ్యాపించియుండుట, యుపపన్నమే. అవికారి, నిరవయము,
అసంగము, అక్రియము, పరిపూర్ణము నగు నాకు యా కాశమునకువలె ప్రవేశ ముపపన్నము కాదు. ఎట్లు
ఘటా కాశ మనుచోట, ఆ కాశమునకు ఘటమునందు ప్రవేశించి స్థితి యుపపన్నమగుచున్నచో, యట్లే నీకు
గూడ (పరమాత్మకు) భూతములయందు ప్రవేశించి యుండుటయందు కుపపన్నముకాదని ప్రశ్నింపజనదు.
నిరవయమునకు చలనము సంభవింపదుగాన, ఆ కాశమునకుగూడ ఘటాంతరప్రవేశకల్పన భ్రమయే యగును.
“తత్సృష్ట్యా తదేవానుప్రావిశత్” ఇత్యాదిశ్శ్రుతులు బ్రహ్మమునకు భూతములయందు ప్రవేశమును బోధిం
చుచున్నవని శంకింపజనదు. అది ఆభాసవిషయమగుటవలన బ్రహ్మవిషయము కానేరదు. “నిష్క్రమం
నిష్క్రియం” “అసంగో న హి సజ్జతే । ఆ కాశవత్సర్వకతః” “పూర్ణమదః” ఇత్యాది శ్శ్రుతులు బ్రహ్మకు
నిరవయత్వ, నిష్క్రియ, త్వసంగత్వ, పూర్ణత్వములను బోధించుటవలన ప్రవేశక్రియ కాని, వ్యాపనక్రియ
కాని, సంయోగము కాని, మఱి యేయియితరసంబంధముగాని బ్రహ్మకు కలదని యూహించుటకు శక్యము
కానందున “భూతములయందు ప్రవేశించి నేను లేను” అనిచెప్పట సమంజసమే.

॥౪॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

చున్నది. కనుక 'నచాహంతేష్వవస్థితః' అని చెప్పట సమంజసము. అనగామూర్తద్రవ్యములకువలె సంక్షేపము లేకపోవుటచే నాకాశమునకుగూడ సంతరతముడ నగు నేను ఆభూతములయం ధాధేయభావమును పొంది యుండుటలేదు. అసంస్కరి యగు యేవస్తువు గూడ నెచటను యాధేయ భావముతోనుండదు.

||౪||

నీ అ కం కీ య ము:— పైవిధముగ జ్ఞానము స్తుతించి, యర్జునుని వక్తవ్యాఖ్యచునం దభిముఖునిగ జేసి, చెప్పనగు విషయము నీశ్లోకముమొదలుకొని చెప్పుచుండెను— “మయా తత మిదం పర్యం” బంగ రుచే గుండలాదికమువలె నుపాదానమునగుట నాచే నీసర్వజగత్తు వ్యాప్తమైనది.

ఇట్ల జెప్పిన ఈవిషయము— “అహం సర్వస్య జగతః” ప్రభవః ప్రళయ స్థా” అని పూర్వము నందే చెప్పబడెను. కాన “రాజవిద్యా రాజగుహ్యం” అని యిట స్తుతించుట వక్తవ్యశేషము లేదు కాన వ్యర్థమే యగు నని శంకింపవలదు. ఏమనః— “యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే” । యేన జాతాని తేన్ద్రియ త్ప్రేయ స్త్వభిసంవిశన్తి । తద్విజ్ఞానస్య । తద్బ్రహ్మేతి” అని శ్రుతి- జ్ఞేయబ్రహ్మకు జగజ్జన్మాదిహేతుత్వమును లక్షణముగా జెప్పి, అబ్రహ్మయొక్క యనుసరణమును అన్నాదశబ్దవాచ్య విరాచానులయందు “అన్నాద్యైవ భివ్యమాని భూతాని జాయంతే” అను మొదలగు శ్రుతిచే జూపెను. “అనంగా ద్యైవ భివ్యమాని భూతాని జాయంతే” అనునది అలక్షణమునకు నిర్ణాయకవాక్యము. “నైవా భార్గవీ వాయవీ విద్యా” అనువాక్య మీవిషయమునందే పర్యవసితము. అట్లే యాగీతలయందుగూడ సప్తమాధ్యాయమున “భూమి రాపోఽనలో వాయుః” అను మొదలగుదానిచే సర్వభూతాత్మకు డగు విరాట్టునకు జగజ్జన్మాదిహేతుత్వము బ్రదర్శించి, యనంతరము “అహం సర్వస్య జగతః ప్రభవః ప్రళయ స్థా” అనుదానిచే మాయాశబలబ్రహ్మమునందుగూడ యాజగజ్జన్మాదిహేతుత్వము బ్రదర్శించి, ప్రస్తుతము ప్రతిపత్తి సౌకర్యమునకై ఘోరబుద్ధిన్యాయముచే బ్రత్యగాత్మయందే యాజగజ్జన్మాదిహేతు త్వమును జూపుచుండె నని రాజవిద్యేత్యాదిస్త్రుతి ననుసరించి తోచుచున్నది. లోకమున యెవడు సూక్ష్మము ముగ్ధుడు నగు నరుంధతి నోక జిజ్ఞాసువునకు జూపదలచి, ప్రభమును యాయరుంధతికి సమీపమున నున్న యొక స్థూలనక్షత్రము జూపి, యనంతరము దానికి దగ్గరగ నున్న యరుంధతి జూపును. అట్లు జూపిన తెలిసికొనువాడును సూక్ష్మముగు నరుంధతి తెలిసికొనగలుగును. అట్లే జ్ఞాన కార్య కారణప్రతిపత్తి ద్వారమున గార్య కారణస్వరూపముకాని శుద్ధబ్రహ్మము తెలిసికొనును. కనుకనే భాష్య కారులు “మయా తత మిదం పర్యం” అను స్థలమున “మయా మమ యః పరో భావ స్తేన తతం” (సోపా ధిపద మగు నాకు సర్వజగద్వ్యాప్తి సంభవము గాదు కాన నాసంబంధముగు పరభావముచే (పరమా నందముచే) నీసర్వజగత్తు వ్యాప్తము) అని వ్యాఖ్యానించిరి. “అహం సర్వస్య జగతః ప్రభవః” అను స్థలమున “అహం= నాసంబంధముగు పరభావము సర్వజగత్తునకు కారణము” అని యర్థము కాదు. కారణ మేమనః— మాయాశబలబ్రహ్మమునకే యట్టి కారణత్వముపపన్నమగుట పైవిధముగ నక్షయ జెప్పనవసరములేదు. “అనంగాద్యైవ” అనుశ్రుతిచొప్పున జగదుపాదానత్వము పరమానందమునకే యుపపన్నము. తదీయసత్రాస్ఫుర్తలచే నీజగము వ్యాప్తము. కాన నట్టి పరమానందరూపముగు పరభావ ముచే నీసర్వజగము వ్యాప్తము. కనుకనే “అవ్యక్తమూర్తినా” (మాయాశబలమగు కారణము బుద్ధి గావ్యాప్తమగుటవలన కారణగోచర మగును. శుద్ధబ్రహ్మము బుద్ధికి పరమగుట కారణగోచర మగును.) ఈయానందరూపపరభావము. భూతా కారముగ పరిణమించునా? అను యాశంకపైఁ జెప్పచున్నాడు.

గీ॥ నచ మత్థాని భూతాని పశ్య మే యోగ మైశ్వరమ్ ।
భూతభృత్ న చ భూతస్థో మమాత్మా భూతభావనః

॥౨౫॥

పదవిభాగము:— న- చ- మత్థాని- భూతాని- పశ్య- మే- యోగం- ఐశ్వరం-
భూతభృత్- న- చ- భూతస్థః- మమ- ఆత్మా- భూతభావనః ॥

॥౨౫॥

ప్రతిపదార్థము:— భూతాని=బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతనిఖిలభూతములు; నచమత్థాని=నాయందు లేవు; మే=నాయొక్క; ఐశ్వరం=ఈశ్వరసంబంధమైన; యోగం=ఘటనను; (ఆత్మయాథాత్మ్యమును) పశ్య=చూడుము; భూతభృత్=భూతములనుభరించువాడనైనను; భూతస్థః=భూతములయందుండువాడను; నచ=కాను; మమ=నాయొక్క; ఆత్మా=స్వరూపము; భూతభావనః=భూతములనుపుట్టించునది; లేకభూతములను పుద్ధిపొందించునది.

॥౨౫॥

శాంకరభాష్యము:—

అత ఏవాసంసర్గిత్వా నృమ— న చ మత్థాని భూతాని బ్రహ్మాదీని పశ్య మే యోగం యుక్తిం ఘటనం మే మైశ్వర మిశ్వర స్తేమ మైశ్వరం యోగ మాత్మనో యాథాత్మ్య మిత్యర్థః । తథా చ శ్రుతి రసంసర్గిత్వా దసంగతాం దర్శయతి “అసంగో న హి సజ్జతే” శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

నే నసంగినగుటవలననే బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతనిఖిలభూతములు నాయందు లేవు. నాయొక్క యీశ్వరసంబంధమైన ఘటనను (యాథాత్మ్యమును) చూడుము. పరమాత్మ యసంసర్గి యగుటవలన నసంగిత్వమును “అసంగో న హి సజ్జతే” అను శ్రుతిబోధించుచున్నది. “మత్థాని.....వ్యవస్థితః” పర్యగానందరూప మగు నాయందు రజ్జువునందు సృక్సర్పదండకారాదులువలె సర్వభూతములు సున్నందున “నాయందున్న”వని మాత్రమే యుపచారముగ చెప్పబడుచున్నవిగాని, యధిష్ఠానాధ్యస్తములకు వాస్తవికసంబంధము లేదుగాన వాస్తవముగ నాయందు దవి లేవు. మరియు బరమానందరూపమగు నేను పరిణామిని గానందున యాభూతములయందు- ఘటాదులయందు పరిణాములగు మృదాదులవలె, సుండుటయు లేదు.

॥౪॥

— ౯వ అధ్యాయము ౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధునూదనసరస్వతీయము:— కనుకనే ఆకాశమునందుండిన నూర్మనియందుకలచలనాది కము కల్పితమైనట్లు నాయందు కల్పితములైన భూతములు పరమార్థముగ నాయందు లేవు. క్షిప్రుస్తునా! నీవు ప్రాకృతమైన మనుష్యబుద్ధినివిడచి, మాయావియొక్కవలె నాయొక్క ఆఘటనఘటనాచాతుర్యరూపమైనప్రభావమును చూడుము. నేను దేనికిని యాధారముకాను. దేనికిని యాధేయమును కాను. అయినను నేను సర్వభూతములయందును, నాయందు సర్వభూతములను కలవు. అనునది గొప్ప మాయ. బ్రహ్మము సర్వకార్యములను ఉపాదానమగుటచే ధరించుచున్నది, పోషించుచున్నది. కాన “భూతభృత్” అని చెప్పబడుచున్నది. నిఖిలభూతములను కర్తృత్వముచే పుట్టించుచున్నది. కాన “భూతభావనః” అని చెప్పబడుచున్నది. ఇట్లు బ్రహ్మము జగత్తున కభిన్ననిమిత్తోపాదాన మైనను నాయొక్క పరమార్థస్వరూపభూత మగు, సచ్చిదానందఘనస్వరూపము, అద్వితీయస్వరూపమగుటవలన స్వప్నవృత్తి పరమార్థతః స్వకల్పితస్వప్నసంబంధి కానటలె పరమార్థముగ భూతసంబంధి కాదు. “మమాత్మా” అను

శాంకరభాష్యమ్:—

ఇతి । ఇదం చాఽఽశ్చర్య మన్య త్పశ్య భూతభృ దసంగోఽపి నన్భూతాని విభర్తి న చ భూత స్థో యథోక్తేన న్యాయేన దర్శితత్వా ద్భూతస్థత్వానుపపత్తేః । కథం పున రుచ్యతేఽసౌ మ మాత్మేతి, విభజ్య దేహాదిసంఘాతం తస్మి న్నహంకార మధ్యారోప్య లోకబుద్ధి మనుసర న్వ్యవ దిశతి, మమాత్మేతి, న పున రాత్మన ఆత్మాఽన్య ఇతి లోకవ దజానః । తథా భూతభావనో భూతాని భావయ త్యుత్పాదయతి వర్ధయతీతి వా భూతభావనః ॥౫॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని: —

మరియునా (యీశ్వర) సంబంధమైన యింకొకయాశ్చర్యకర విషయమునుగూడ చూడుము. పరమాత్మ యసంగుడైనను భూతములను భరించుచున్నాడు. యథోక్తన్యాయముచే భూతస్థత్వానుపపత్తి ప్రిదర్శిత మగుటవలన భూతస్థుడు కాడు. అట్లగుచో “మ మాత్మా” (నాయొక్క యాత్మ) యని యెట్లు చెప్పబడె ననెదవా? విచారింప తన కంటె నాత్మ భిన్నముకాదు. మరిలోకమువలె యెరుగనటుల “మామాత్మా” అని చెప్ప బడెను. నాయాత్మ భూతములను పుట్టించుచున్నది. లేక వృద్ధిపొందించుచున్నది. ॥౫॥

స్థలమున “రాహాశ్శిరః” అనునట్లు పక్షి యని చూడ నగును. అనగా మదభిన్న మగుయాత్మ యని యర్థము. ॥౫॥

శంకరానందీయము:— అవిక్రియుడవు, పూర్ణుడవు నగుపరబ్రహ్మస్వరూపమైన నీకు భూతములయందు అవస్థితి, వ్యాప్తి లేకపోవుగాక, భూతములన్న నో నీయం దుండవచ్చునుకదా! అను శంకను “న చ మత్థాని” అనుదానిచే దొలిగించుచుండెను.

అవ్యక్తమూర్తి, చిదేకరసము, పరిపూర్ణము నగుబ్రహ్మమునందు అవ్యక్తము మొదలుకొని స్థూలము వరకునైన కార్యములతోగూడిన నిఖిలభూతములు స్థితములుకావు. అనగా భూతములయందు నేనెట్లు లేనో యట్లే పరమాత్మయం దేభూతములుగూడలేవని యర్థము. “సర్వభూతనివాసోఽసి” అను స్మృతి నీకు సర్వభూతాశ్రయత్వమును బోధించుచుండ “న చ మత్థాని భూతాని” అని చెప్పుట యెట్లు పొనగు ననిశంకింప జనదు. నిష్కలము, నిరాకారము, నిర్వికేషము, పరిపూర్ణము నగుబ్రహ్మమునందు భూతములు సంయోగసంబంధముననున్నవా? సమవాయసంబంధముతోనున్నవా? లేక తాదాత్మ్య సంబంధముతోనున్నవా? మొదటి పక్షమున భూతములకు బ్రహ్మమునకు సంయోగము అంతటనా? లేక ఏకదేశముచేతనా? పరిచ్ఛిన్నములకు అపరిచ్ఛిన్నములకు సర్వతఃసంయోగము సంభవింపనందున పృథమ పక్షము సంభవింపదు. నిరవయవ మగుబ్రహ్మమునకు దేశకల్పన సంభవింపనందున భూతములకు, బ్రహ్మ మునకు నేకదేశముచే సంయోగ మను రెండవపక్షము నిరస్తము. నిరవయవసావయవములకు సంయోగము సంభవింపదని చెప్పుటచే పరమాణువునందు ద్వ్యణుకమునకువలె భూతములకు, బ్రహ్మమునకు సంయో గము సంభవించు ననుశంకయు తొలిగింపబడెను. భూతములకు, బ్రహ్మమునకు ఆయుతసిద్ధత్వమే లేమిం జేసి సమవాయము సిద్ధింపనందున భూతములకు, బ్రహ్మమునకు సమవాయసంబంధము కలదను రెండవ పక్షముపాస్తము. జడాజడములకు తాదాత్మ్యము సంభవింపనందున భూతములకు, బ్రహ్మమునకు తాదాత్మ్య సంబంధము కలదను మూడవపక్షము నిరస్తము. అట్లగుచో బ్రహ్మమునకు, భూతములకు నేమి సంబం

ధము కలదనెదవా? అధ్యాససంబంధ మని చెప్పెదము. రజతము శుక్తి కయం దధ్యస్తము. అట్టి రజతము నామమాత్రమే కాని రజతమును కస్తుతే లేదు. అట్లే బ్రహ్మమునందు నిఖిలప్రపంచ మధ్యస్తము కాన బ్రహ్మమునందు ప్రపంచము అను నామమాత్రమే కాని వస్తుకః ప్రపంచమనునది లేదు. కాన పరి పూర్ణము, నిర్వికేషము నగు పరబ్రహ్మమునందు భూతములు లేవు. బ్రహ్మమునందు భూతములే యున్నచో భూతకృతమైన పరిచ్ఛిత్తి చే పూర్ణత్వము బ్రహ్మమునకు సంభవింపకపోయెడిది. “పూర్ణ వదః పూర్ణ మిదం” అను శ్రుతి బ్రహ్మమునకు పూర్ణత్వమును బోధించుచున్నది. “త దేత ద్బ్రహ్మపూర్వ మనంతర మనంతర మహావ్యామ్” “ఏక మేవాద్వితీయం బ్రహ్మ” ఏక ఏవ హి రుద్రో న ద్వితీయాయ తస్య” ఇత్యాది శ్రుతిశతములు బ్రహ్మ కద్వితీయత్వమును నిరూపముగ బోధించుచున్నవి. నిష్కలము, నిష్క్రియము, నిస్సంగము, నిరంతరము, నిరాశ్రయము, నిర్వికేషము, పరిపూర్ణము నగు బ్రహ్మమునందు “నేనా నానాస్తి కించన” ఇత్యాదిశ్రుతిచే పా, మాణిక మగుప్రపంచాభావము ప్రతిపాదితము కాన, నాకు పారమార్థిక కము, అపారకృతము నగుయీశ్వరసంబంధమైన యోగము తగినది. జ్ఞానముచే పొందదగినది నా యోగ మనబడును. అది స్వస్వరూపము. స్వచ్ఛము, చిచ్ఛనము, ఆనందభువనము, అద్వితీయము. అట్టిదానిని “ఇద మేవాహం” అని నీస్వరూపముచే చూడుము. “ఈనిఖిలజగత్తు సద్రూపము, బ్రహ్మమే నేను” అని స్వస్వరూపమును బ్రహ్మముగ తెలిసికొనుము. అని “పశ్య మే యోగ మైశ్వరం” అనుద్వితీయ పాదమున కర్థము.

“నేతే నేతి” అనుదానిచే సర్వదృశ్యనిషేధము చేయబడుచుండ తన్ని షేధావధిగ జగదభావమే మిగు లను. మరేమియు లేదు కదా! ఏమియున్నదని “ఇది బ్రహ్మస్వరూపమే, నేను బ్రహ్మస్వరూపమే.” అను నిజ్ఞాన మెట్లు పొసగుననెదవా? సత్యము. ఇటు ప్రపంచాభావమే ప్రతీయమానమగుచున్నది. అయినను దృశ్యప్రపంచము దేనిచే భాస్యమానమో, దేని స్వరూపముచే దేనియందున్నదో, అట్టి ప్రపంచాభావము గూడ దానిచే భాస్యమానమై తత్స్వరూపముచే దానియందే యున్నది. మరయొక విధమున లేదు. అందు వలన జగత్తదభావములకు స్వరూపభూతము, తదవభావము తదధిస్థానము. నిర్వికేషము, నిర్వికల్పము యేదో, అదియే బ్రహ్మము అని నూత్నబుద్ధికల యుక్తికుశలులచే తెలియనగును. ఇట్టి బ్రహ్మస్వరూపము స్వార్థోక్షము. తన యారోగ్యమువలె తనచేతనే తెలిసికొనదగినది. కనుకనే శ్రీకృష్ణపరమాత్మయు “న చ మత్స్థాని భూతాని” అని తనయం దారోపితనిఖిలభూతజాతమును నిషేధించి “పశ్య మే యోగ మైశ్వ రం” అని తనను మిగిల్చెను. సర్వదృశ్యనిషేధావధిభూతము. సర్వదృశ్యాభావావభావము నగు పరబ్రహ్మ యును శుద్ధమైన యంతఃకరణముకల ముముక్షువులు తమస్వరూపముగ తెలిసికొనుదురుగాక. ఈచెప్పబడే సర్వదృశ్యనిషేధావధిలక్షణము, సర్వాధిష్టానము, నిర్వికేషము, ప్రజ్ఞానైకరసము నగుయేపరబ్రహ్మము కలదో నేనాపరబ్రహ్మస్వరూపము. అని తెలిసి కొనుటయే విజ్ఞానమని నూచింపబడెను.

“సామ్యేమాః సర్వాః ప్రజాః సదాయతానా స్మత్ప్రతిష్ఠితాః” అను శ్రుతియు, “సర్వభూతానివా సోసి” అను స్మృతియు బ్రహ్మకు సర్వభూతాధారత్వమును బోధించుచుండ “న చ మత్స్థాని భూతాని” అని యెట్లు చెప్పబడెనని శంకింపజనదు. నాకు సర్వభూతాశ్రయత్వము కలదు కాని యది పారమార్థికము కాదు. మరేమన మాయావిలసనము నాశ్రయించి లోకదృష్టిచే నట్లు తెప్పబడెను. దానిని నేనుకూడ యంగీకరిం చెద నని “భూతభృత్” అనుదానిచే జెప్పుచుండెను. అప్పుడును స్వయముగ “ఇతడే సాక్షాత్తు పరమే శ్వరు” డని నాయందిశ్వరత్వబుద్ధి కలవాడగుటవలన “నేను ఆత్మను” అని చెప్పినచో నాదేహమునందే పర

మాత్మబుద్ధిని చేయు నని యూహించి, శ్రీకృష్ణపరమాత్మ అత్యశబ్దార్థమును స్వదేహముకంటె వేరుగ “మమాత్మా” అని నిర్దేశించెను. ఈయాత్మ “సన్మాతో” నిత్యశుద్ధో బుద్ధ స్వతో ముక్తో నిరంజనో విభు రద్యయోపదః పరః ప్రత్యగేశ్వరసః” ఇత్యాది శుభ్రుత్వము, యాశ్వరత్వాభిమానము కల నాయొక్క యాత్మ. ఆది యవ్యక్తమూర్తి. ప్రత్యక్షస్వరూపము, భూతభావనము. అనగా ఆకాశముమొదలుకొని పృథివీ పర్యంతము నగు స్వకార్యసహిత నిఖిలభూతములను స్వసత్తచేతను, స్వపకాశచేతను సత్తావంతములుగ, ప్రకాశవంతములుగ చేయుచున్నది. కాన “భూతభావనః” అని యనిపించు కొనుచున్నది. తనయం దాలోపితమైన భూతములను స్వసత్తచే స్వమాతృములుగ ధరించుచున్నది కాన “భూతభృత్” అని చెప్పబడును. భూతములయం దాత్మ స్వరూపముచేగాని, ఆభిమానముచేగాని యుండనిది కాన “న తు భూతస్యః” అని చెప్పబడుచున్నది. అత్యు భూతములయందే యున్నచో “విశేషణాశా ద్విశిష్టస్యాపి నాశః” విశేషణము నశించిన విశిష్టముకూడ నశించునను న్యాయమున విశేషణములగు భూతములు నశించిన తద్విశిష్టమగు యాత్మకుకూడ నాశము పాప్తింపవలసివచ్చును. మరియు భూతములయందుండు కర్తృత్వ భోక్తృత్వాదికముగూడ యాత్మకు పాప్తింపవలసివచ్చును. అను శంకపై “న చ భూతస్యః” అని చెప్పబడెను. అత్యు భూతస్థత్వము లేనిచో భూతములచే నాత్మ పరిచ్ఛిన్నము కావలసివచ్చు నని శంకింపజనదు. ఆకాశమునందు నీలిమవలె నాయందు జగత్తు కల్పితమగుటవలన భూతములకు స్వతః సత్తలేనందున నవి పరిచ్ఛేదకములే కానందున వాటిచే యాత్మ పరిచ్ఛిన్నము కావలసివచ్చునను శంకయే సంభవింపదు. లేదా, అధిష్టానముకంటె వేరుగ భూతములకు స్వరూపమే లేనందున స్వమాతృమగు భూతములయందు తిరిగి యుండదగినదని యెఱుఘును చెప్పబడదని “న చ భూతస్యః” అను దానిచే జెప్పెను. ఈచెప్పటచే మరుప్రదేశమునందు జలమువలె, ఆకాశమునందు నైల్యమువలె, నాయందు నిఖిలభూతము లున్నవి. నేను భూతములయందు లేను. అని యర్థము. పర్యవసితము.

॥౧౫॥

నీ ల క ం తీ య మః— పైవిధముగ నంగీకరింపబడిన జగద్విపరీతాధిష్టానత్వముగూడ పరమానందరూప మగు నాపరభావమునకు లేదని యాలోచింప జెప్పుచున్నాడు.— “అస్య వైశేంద్ర్యాలస్య యదుపాదానకారణమ్ । అజ్ఞానం తదుపాశ్రిత్య బ్రహ్మకారణ ముచ్యతే॥” (ఈపరిదృశ్యమానమగు వైశేంద్ర్యరూప జగదింద్ర్యాలమున కేయజ్ఞాన ముపాదానకారణముగ జెప్పబడుచున్నదో, అట్టి యజ్ఞానము నాశ్రయించి పరబ్రహ్మ కారణముగ జెప్పబడుచున్నది.) అను వార్తికవాక్యానుసార మజ్ఞానమే జగత్కారణము. అది తుచ్ఛము. (శశవిషణ్ణతుల్యము) నేను (బ్రహ్మను) అసంగుడను. ఆకారణముచే దుచ్ఛతరము, అజ్ఞాన కార్యమునగు భూతసంఘముతో నసంగుడ నగు నాకు అనిర్వచనీయమైన యాధారాధేయభావము గూడ లేదు. ఆవృతమైన రక్ష్యాదికము అనిర్వచనీయమైన సర్వాదికముతో సంబంధించుచున్నది. శక్త నేనన్ననో సాక్షీనగుటచే సర్వరాయనావృతుడనై భూతసంబంధకూన్యుడను. కనుక నీభూతములు నాయందుండుట లేదని జెప్పబడెను.

సాక్షిస్వరూపుడవు, బ్రహ్మస్వరూపుడవు నగునీకు బ్రతీచియందువలె, భూతసంబంధానుభవముండుటవలన, “భూతములు నాయందు లేవు” అనుట యెట్లు పొసగునను యాశంకపై జెప్పుచున్నాడు. “పశ్య మే యోగ మైశ్వరం” మాయావిని, ఈశ్వరుడను నగు నాచే - గగనమునందు గంధర్వనగరమువలె భూతములతో నాదియగు నిర్మింపబడిన యోగమునుజూడుము. కనుకనే కారణశరీరుడనగు నాయాత్మరూపమైన ప్రత్యగజానందము “భూతభృత్తు చ భూతస్యః” భూతభృత్తైనను భూతములయందు లేదు. (ఇటు చ కాగ

గీ॥ యథా౭౭ కాశస్థితో నిత్యం వాయు స్సర్వత్రగో మహా౭ ।

తథా సర్వాణి భూతాని మత్స్యాని త్యుపధారయ ॥

౧౬॥

ప ద వి భా గ ము:— యథా- ఆ కాశస్థితః- నిత్యం-వాయుః- సర్వత్రగః- మహా౭- తథా- సర్వాణి- భూతాని- మత్స్యాని- ఇతి- ఉపధారయ ॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ము:— యథా=ఎట్లు; ఆ కాశస్థితః=ఆ కాశమునందున్న; మహా౭=గొప్పదయిన; వాయుః=వాయువు; సర్వత్రగః=అంతట వెళ్ళుచున్నదో; తథా=అట్లే; సర్వాణి=సమస్తమైన; భూతాని=భూతములు; మత్స్యాని=నాయందున్న వాటినిగ; ఉపధారయ=తెలిసికొనుము. ॥౬॥

శాంకరభాష్యము:—

యథోక్తేన శ్లోకద్వయే నోక్త మర్థం దృష్టా నై నోపపదయన్నాహ— యథా లోక ఆకాశస్థిత ఆకాశే స్థితో నిత్యం సదా వాయు స్సర్వ త్ర గచ్ఛతీతి సర్వత్రగో మహా న్పరిమాణత స్తథా౭౭ కాశవ త్సర్వగతే మయ్యసంక్లేషే జైవ స్థితా నీత్యేవ ముపధారయ జానీహి ॥

౧౬॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

“మయా తత మిదం” ఇత్యాదిశ్లోకద్వయముచే సృష్టిస్థితిసంహారముల కసంగత్వాధార త్వము చెప్పబడెను. దానినే దృష్టాంతప్రదర్శనపూర్వకముగ “యథా” అనుశ్లోకముచే మష్కరమునందు (ప్రయుక్తమై యభిన్నక్రిమముగూడ కలది) ఆ కాశము గంధర్వనగరధారియైనను, తదాకారముగ బరిణమించుచుగాన దానియందుండదు. ఇట్టిదైనను బరమానందరూపమగు నాయాత్మ- “భూతభావనః” భూతాభివృద్ధికరము. “ఏతస్యైవానందస్యాన్యాని భూతాని మాత్రా ముపజీవన్తి । కోహ్యేవాన్యాత్ కః ప్రాజ్ఞాత్ । యదేష ఆకాశ ఆనందో న స్యాత్” (అవ్యాకృతా కాశమునందు స్వాధిష్ఠాన భూతమగు యానంద మనుస్యాత్మమై లేకున్నచో నెవడును ప్రాజ్ఞాపానకీ)యను చేయుచుండును. ఏమనః కారణ గతమైన జాడ్యము కార్యమునందుగూడ గలుగును. ఆ కాశము అనందానుబంధముగలదగుచో కారణము చేతన మగుట గార్యముగూడ చేతనము కలదగునని శ్రుత్యర్థము.) బృహదారణ్యకమునందు గూడ-యూర్ధ్వం గాగ్నిః దివో యదావాక్ పృథివ్యా యదంతరా ద్యావా పృథివీ ఇమే । యదృభృతం చ భవచ్చ భవిష్యచ్చేత్యాచక్షత ఆకాశ ఏతదోతంచ ప్రోతంచ” అని మాయావియందు సర్వజగత్తునకు ఓతప్రోతత్వము జెప్పి, “కస్మిన్ను ఖిల్వాకాశ ఓతశ్చప్రోతశ్చ” (దేనియం దా కాశము ఓతము, ప్రోతము నగుచున్నది? అను ప శ్చమునకు సమాధానముగ “ఏతస్మిన్ ఖిల్వక్షతే గాగ్ని! ఆకాశ ఓతశ్చ ప్రోతశ్చ” అని యస్థూలాది లక్షణముగు ఆక్షరబ్రహ్మము ఆకాశాధారముగ జెప్పబడెను. కనుక నిట “మమాత్మా భూతభావనః” యని జెప్పట సమంజసమే. ॥౫॥

—, ౯వ అధ్యాయము ౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేపములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— అసంక్లెష్టము లగువాటికిగూడ ఆధారాధేయభావము కలదని దృష్టాంతపురస్కరముగ “యథా౭౭ కాశస్థితః” అను శ్లోకముచే చెప్పబడుచుండెను.

అసంగస్వభావము కల యా కాశమునందు నిత్యము ఉత్పత్తిస్థితి కాలములయందుండి సర్వదా చలనస్వభావముగల వాయువు తిరుగుచున్నది. కనుకనే సర్వత్ర సడచునదై పరిమాణముబట్టి మహత్తమయినది. ఇట్టిదైనను యెప్పుడును ఆ కాశముతో సంక్లేషను ఎట్లు పొందదో అట్లే అసంగతస్వభావ

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

జెప్పించెను. లోకమునం దెట్లు గొప్పదగువాయువు సర్వదా యంతటను నడుచుచున్నదో యట్లే ఆకాశమువలె సర్వవ్యాప్తమైన నాయందును యసంశ్లేషముచేతనే నిఖలభూతము లున్నవని తెలిసికొనుము. ||౬||

మగువాయువు సంశ్లేషము విడచియే ఆకాశము మొదలుకొని యగునిఖలభూతములు సర్వత్రగములు, స్థితిములు అని వివరించి నిశ్చయించుము. ||౭||

శంకరానందీయము:— గొప్పదగు (మహత్పరిమాణముకల) ఆకాశాదిభూతములకు, తత్కార్యము లగుభౌతికములకు, నీయందు స్థితి యెట్లు సంభవించు నను శంకరు తొలగించుటకు “నది వో హ్యమా నంతరిక్షా జ్ఞాయాన్” “ఏతావా నస్య మహిమా అతో జ్యాయాగోశ్వ పూరుషః । పాదోఽస్య విశ్వా భూతాని । త్రిపాదస్యామృతం దివి” ఇత్యాదిశ్రుత్యుక్తిరీతిని బృహత్తమ మగు పరబ్రహ్మమునందు ఉండుననియందు నీలిమవలె యేకదేశమునందే యగ్రతము మొదలుకొని నిఖల భూతము లున్నవని దృష్టాంతపురస్కరముగ “యథా” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

“సర్వత్రగః” ఆకాశసంబంధములేకుండగనే గొప్పదగు వాయువు సర్వత్ర ఆవిర్భావతీతోభావ ములను పొందుచు నంతట నెట్లు నశించుచుండెనో, అనగా మహత్పరిమాణముగల వాయువు యెట్లు భూతాకాశమునందు సర్వవ్యాప్తమై, యట్లే మహాదాదిసూక్ష్మాంతభూతములు- పరిపూర్ణము, నిష్క్రియము, నిరాకారము, నిరంతరము నగు పరబ్రహ్మమునందున్నవని నిశ్చయింపుము. ||౮||

పరమార్థపుట:— అసంఖ్యములగు వాటికిగూడ నాధారార్థేయభావమును “యథా” అను శ్లోకముచే దృష్టాంతపురస్కరముగ దృఢపరచుచుండెను.

ఆకాశములేనిదే యవస్థానము సంభవించనందున నిత్య మాకాశమునందుండిన గొప్ప వాయువు సర్వత్రయుండినను నిరవయవముగ యాకాశముతో నెట్లు సంశ్లేషము పొందుటలేదో, యట్లే సర్వ భూతములు నాయందున్నను సంశ్లేషము (సంబంధమును) పొందుటలేదని తెలిసికొనుము. ఈవిషయముచే “యథా విషద్ర ఆకాశే సహనైనాభ్రమండలమ్ । భూత్వా విలీయతే తద్వ దాత్మనీహోఖిలం నాత్” అను ముగియకాశమునందు మేఘమండల మెట్లు పుట్టి నశించుచున్నదో యట్లే నాయం దీనిఖలజగదు పుట్టి నశించుచున్నదని బోధించుచున్నది. ||౯||

నీలకంఠీయము:— పూర్వోక్తశ్లోకద్వయముచే జెప్పబడిన విషయమునకు దృష్టాంతము శ్లోకమున జెప్పబడుచు- యెట్లు వాయువు అంతట వ్యాపించినదై, పరిమాణముచేగూడ పెద్దదై ఆకాశమునందుండునో, అట్లే సర్వభూతములు సర్వగతుడైన నాయందు ఆసంశ్లేషముగనే యున్నవని తెలిసికొనుము. అని సాచీయ లక్షణము జెప్పిరి.

“కిం త బ్రహ్మ” అను ప్రశ్నమునకు “అక్షరం పరమం బ్రహ్మ” అని అక్షరసంజకశుద్ధ బ్రహ్మమును త్వంపదార్థమే నిరుపాధికబ్రహ్మ మని చెప్పబడెను. అట నిరుపాధికబ్రహ్మము శ్లోక ద్వయముచే వ్యాఖ్యానింపబడెను. వస్తుతము అనిరుపాధికబ్రహ్మమునకు అక్షరాఖ్యాతీవాభేదమును దృష్టాంతముతోగూడ జెప్పబడుచు- “వాయుః”=“వాయుర్వై గోతమ తత్సూత్రం” అను శ్రుత్యను సారము మాత్రాత్మ సమష్టిలింగముగాన “సర్వగః” సర్వగతుడై, “మహాన్” (బాహ్యవాయువ్యా

గీ॥ సర్వభూతాని కాస్తేయ! ప్రకృతిం యాన్తి మామికామ్ ।
కల్పక్షయే పున స్తాని కల్పాదౌ విస్మజామ్యహమ్ ।

॥౨॥

పదవిభాగము:— సర్వభూతాని- కాస్తేయ- ప్రకృతిం- యాన్తి- మామికామ్- కల్ప-
క్షయే- పునః- తాని- కల్పాదౌ- విస్మజామి- అహమ్ ॥

॥౨॥

ప) తి పదార్థము:— హే కాస్తేయ! = ఓకుంతిపుత్రుడవగుచున్నవా! సర్వభూతాని = నిఖిలభూతములు;
కల్పక్షయే = ప్రళయ కాలమునందు; మామికాం = నాసంబంధమైన; ప్రకృతిం = త్రిగుణాత్మక మైనయపరా
ప్రకృతిని; యాన్తి = పొందుచున్నవి; కల్పాదౌ = కల్పాదియందు; తాని = ఆభూతములనే; పునః = తిరిగి; అహం =
నేను; విస్మజామి = పుట్టించుచుంటిని.

॥౩॥

కాంకరభాష్యము:—

ఏవం వాయు రాకాశ ఇవ మయి స్థితాని సర్వభూతాని స్థితికాలే తాని — సర్వభూ-
తాని కాస్తేయ ప్రకృతిం త్రిగుణాత్మికా మపరాం నికృష్టాం యాంతి మామికాం మదీయాం
కల్పక్షయే ప్రళయకాలే । పున ర్భూయ స్తాని భూతా న్యత్పత్తికాలే కల్పాదౌ విస్మజా-
మ్యత్పాదయా మ్యహం పూర్వవత్ ॥

॥౨॥

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఆకాశమునందు వాయుాదికమువలె స్థితికాలమునందు సర్వభూతములు పరమేశ్వరుని
యుండే యున్నచో ప్రళయకాలమునందు పరమేశ్వరునికంటె యన్యత్ర యుండవలసి
యుండును. అని శంకింపజనదు. స్థితికాలమున పరమేశ్వరునియందు ఆకాశము నందువాయువు
వలె నుండిన నిఖిలభూతములు ఓయర్జునా! ప్రళయకాలమునందు నాసంబంధమైన త్రిగు-
ణాత్మికయగు యపరాప్రకృతిని పొందుచున్నవి. కల్పాదియం దాభూతములనే తిరిగి నేను
పూర్వమునందువలె పుట్టించుచుంటిని.

॥౩॥

పృత్తికై యావిశేషణముచెప్పబడెను.) పరమమహత్పరిమాణముకలవాడై, “యథాకాశస్థితో నిత్యం”
యెల్లపుడు యెట్లు స్వకారణమున నవ్యాకృతాకాశమునందున్నవాడై, (ఇట “నిత్యం” అను విశేషణముచే
గాలత్రయమునందు నానూతాత్మక ఆకాశసంబంధము చెప్పబడెను.) అట్లే “సర్వాణి భూతాని”
ఉపాధినిష్క్రష్టత్వంపదార్థరూపమున చేతనవర్గము నాయందున్న దని తెలిసికొనుము. ఎట్లు కార్య-
భూతముగు సర్వము నుత్పత్తికి బూర్వము, నాశాంతరము, మధ్యకాలమునను స్వకారణమునందే
యభేదముతో నుండునో యట్లే జీవవర్గము స్వము ఉత్పత్తికి ప్రాక్కాలమునను, నాశాంతరము
నను, మధ్యకాలమునను (ఘటాకాశము మహాకాశముకంటె వేరుకానటుల) కాలత్రయమునందును
పరబ్రహ్మముకంటె వేరుకాక యుండునని యర్థము. ఈజీవబ్రహ్మభేదకథనముచే “స్వభావోఽభ్యాత్మ-
మద్యతే” అని పూర్వమునందు చెప్పబడిన యాజీవబ్రహ్మైక్యమే యిట వివరింపబడెను.

॥౪॥

—• ౯వ అధ్యాయము ౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— ఉత్పత్తి కాలమునందును, స్థితికాలమునందును కల్పితమైన
ప్రపంచముతో నసంగమైన యాత్మకు యసంశ్లేషణచెప్పి, ప్రళయమునందుగూడ యాత్మకు భూతసంశ్లేష-
లేదని “సర్వభూతాని” అను శ్లోకముచే జెప్పబడుచుండును.

గీ॥ ప్రకృతిం స్వా మవష్టభ్య విస్మజామి పునః పునః ।
భూతగామ మినుం కృత్సం మవశం ప్రకృతే ర్వశాత్ ॥

॥౧॥

ప ద వి భా గ ముః— ప్రకృతిం- స్వాం- అవష్టభ్య- విస్మజామి- పునః- పునః- భూతగామం-
ఇమం- కృత్సం- అవశం- ప్రకృతే- ర్వశాత్ ॥

॥౨॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః—స్వాం=స్వకీయమైన; ప్రకృతిం=ప్రకృతిని; అవష్టాయ=స్వాధీనమొనరించుకొని;
అవశం=అన్వతంత్రమైన; కృత్సం=సమస్తమైన; ఇమం=ఈ; భూతగామం=భూతసముదాయమును;
ప్రకృతే ర్వశాత్=స్వభావవశమువలన; పునఃపునః=మాటిమాటికి; విస్మజామి=సృష్టించుచుంటిని. ॥౩॥

శాంకరభాష్యమ్:—

ఏవ మవిద్యాలక్షణమ్— ప్రకృతిం స్వాం స్వీయా మవష్టభ్య వశీకృత్య విస్మజామి
పునః పునః ప్రకృతితో జాతం భూతగామం భూతసముదాయ మిమం వర్తమానం కృత్సం
సమగ్ర మవశ మన్వతంత్ర మవిద్యాదిదోషైః పరవశీకృతం ప్రకృతే ర్వశా తస్వభావవశాత్ ॥౪॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఇట్లవిద్యారూపమైన నాసంబంధమగు ప్రకృతిని స్వాధీన మొనరించుకొని ప్రకృతివలన
జనించినట్టియు, యన్వతంత్రమైనట్టి వ ర్త మా న మై న యీనిఖల భూ త గా మ ము ను

ప్రళయ కాలమునందు నిఖలభూతములు నాశక్తిగ కల్పింబడినదియు, త్రిగుణాత్మకము, సర్వభూత-
కారణము నగు బ్రహ్మకృతిని పొందుచున్నవి. అనగా ప్రకృతియందే నూత్నరూపముచే లీన మగుచున్నవి.
సృష్ట్యాదియందు ప్రకృతియం దవిభాగముగ నుండిన యాభూతములనే సర్వజ్ఞుడను, సర్వశక్తులుకల నేను
విభాగముతో వ్యక్తపరచెదను.

॥౫॥

శంకరానందీయము:— ఆకాశమునందు వాయువునకు స్థితివలె, తనయందు నిఖలభూతము
లకు స్థితిని చెప్పి, తనయందే (పరమాత్మయందే) లయమును, ఉత్పత్తిని “సర్వభూతాని” అను శ్లోకముచే
జెప్పుచుండెను.

“అవ్యక్తా ద్వ్యక్తయః” అను శ్లోకముచే పూర్వమునందు భూతములకు జైనందినప్రళయాదికము
చెప్పబడెను. ఈశ్లోకముచే సాకృతప్రళయాదికము జెప్పబడుచుండెను. నాయందున్నట్టి ఆకాశాదినిఖల-
భూతములు బ్రహ్మకల్పమునశింప (అనగా బ్రహ్మప్రళయము పొందింప) త్రిగుణాత్మకము, నాసంబంధిని
యునగు “మాయాంతు ప్రకృతిం విద్యాత్” అను శ్లోకానిర్ధమైన, అపరాప్రకృతిరూపమైన మాయను.
తనుఉత్పత్తికి వ్యుత్క్రమముగ పొందుచున్నవి. అనగా ప్రకృతియం దాకాశాది నిఖలభూతములు లయిం-
చుచున్నవి. అట్లు లయించిన భూతములనే బ్రహ్మకల్పాదియందు తిరిగి నేనే స్వప్రకృతిద్వారమున యథా-
లక్షణముగ జగదుర్పముగ పుట్టించుచుంటిని.

॥౬॥

—• ౯వ అధ్యాయము ౧వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు •—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తి య ముః— పరమేశ్వరున కీసృష్టి యెందులకు? సర్వసాక్షిచైతన్య

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

(అనగా నవిద్యాదిదోషములచే పరవశీకృతమైన భూతసముదాయమును) స్వ భా వ వ శ ము న మాటిమాటికి సృష్టించుచుంటిని.

||౮||

మాత్రస్వరూపమైన పరమేశ్వరునకు భోక్తృత్వమే సంభవింపనందునను, అట్టివానికి స్వభోగార్థమే యన్నచో పరమేశ్వరునకు సంసారిత్వప్రాప్తిచే యాశ్వరత్వమునకే భంగముప్రాప్తించుటవలనను, పరమేశ్వరభోగార్థము సృష్టియని యనుట సంభవింపదు. ఈశ్వరుడే సర్వత్ర జీవరూపముచే నుండుటవలన చేతనాంతరము లేమిందేసి అచేతనమునకు భోక్తృత్వ మసంభవముగాన “మరియొకచేతనునిమిత్త మీసృష్టి” అని చెప్పటయు పొసగదు. బంధమే లేనందునను, అపవర్గవిరోధి యగుటవలనను సృష్టి భోగార్థము కాకున్నను అపవర్గా(మోక్షార్థ)మని చెప్పటయు పొసగదు. సృష్టి భోగార్థమనికాని, అపవర్గార్థమనికాని చెప్పటను వీలులేనందున సృష్టికి మాయామయత్వము సిద్ధము. కనుకనే మాకు ప్రతికూలము కాదు, పరిహరింపదగినదియు కాదను యభిప్రాయముచే సృష్టి మాయామయమగుటవలన మిథ్య యని చెప్పటకై “ప్రకృతిం స్యాం” అని మూడు శ్లోకములచే ప్రారంభించుచుండెను.

అనిర్వచనీయము, పరమేశ్వరునియందు కల్పితము నగు మాయ యను పేరుగల మూలప్రకృతిని “అవష్టభ్య” పరమేశ్వరసత్తాస్ఫూర్తులచే దృఢమొనరించి, యామాయావశమున అవిద్య, ఆస్మిత, రాగము, ద్వేషము, అభినివేశము, కారణము, అపరణ, విక్షేపము వీటి స్వరూపశక్తిప్రభావములచే అవశము, పరవశీభూతము, జాయమానము, సర్వప్రమాణసన్నిధాపితము నగు ఆకాశాదిభూతసముదాయమును నేను మాయావివలె మాటిమాటికి అనేకవిధములుగ సృష్టదృష్ట సృష్టప్రపంచమునువలె, కల్పనామాత్రముచే సృజించుచుంటిని.

||౯||

శంకరానందీయము:— “య ఏకో వర్ణో బహుధా శక్తియోగా ద్వర్ణా ననేకా నిహితాన్తో దధాతి | విచైతి చాస్తే విశ్వ మాదా స దేవః స నో బుద్ధ్యా శుభయా సంయునక్తు” అను శ్రుతివలన పరమాత్మ స్వయముగ కూటస్థాసంగచిద్రూపుడైనను, స్వాపాధిభర్తమైన భూతసృష్ట్యాదికమును స్వధర్మమునుగ నిర్దేశించుచుండెను. ఈపరమాత్మయే జగదుత్పత్తిస్థితిలయకర్త, సర్వవిత్తు, మోక్ష ప్రదాతయు నగుపరమాత్మ నారాధించి మేము కృతార్థుల మైతిమి అని ముముక్షువులు సగుణము నుపాసించుగాక, అని సూచించుటకును, కొందరు జగత్తు అనీశ్వర మని చెప్పుచుండిరి. అట్టివారల మతమును నిరసించుటకును “ప్రకృతిం” అని చెప్ప మొదలిడెను.

మాయయనెడి స్వాపాధిభూతమగు శుద్ధసత్త్వాత్మిక మగు ప్రకృతిని స్వీకరించి పరమేశ్వరుడ నగు నేను అవిద్య, ఆస్మిత, అభినివేశ, రాగ ద్వేషాత్మక మగు ప్రకృతియొక్క స్వభావమువలన సస్వతంత్రము. అనాదిసంసారవాసనాగ్రస్తము నగు నీపరిదృశ్యమానమైన దేవతీర్యగాది స్వరూపమగు నిఖలప్రాణిజాతమును సంహరించి, తిరిగి తిరిగి సృష్టించెదను. అనగా అట్టి ప్రాణుల కర్మానురూపముగ నానా యోగుల యందు ఘటించెదను. ఈచెప్పటచే ప్రాణులకర్మ జన్మమునుగూర్చి నిమిత్త కారణమనియు, పరమేశ్వరుడే సృష్ట, భర్త, సంహర్త, నేతయనియు, నాతనికంటె నితరు డెవడును లేడని సూచింపబడెను. ఈవిషయమునే “ఏవ సర్వేశ్వరః భూతానాం” అను శ్రుతియు బోధించుచున్నది.

||౧౦||

గీ॥ న చ మాం తాని కర్మాణి నిబద్ధన్తి ధనంజయ! ।

ఉదాసీనవదాసీన మన క్తం తేషు కర్మసు॥

॥౯॥

పదవిభాగము:— న-చ-మాం-తాని-కర్మాణి-నిబద్ధన్తి-ధనంజయ-ఉదాసీన-వత్-అసీనం-అసక్త-తేషు-కర్మసు॥

॥౯॥

ప్రతిపదార్థము:— హేధనంజయ! = ఓయర్జున! ; తాని = భూతసముదాయముయొక్క విషమ-సృష్టికి హేతువగు; కర్మాణి = ధర్మాధర్మరూపముగు కర్మలు; ఉదాసీనవత్ = ఉదాసీనుడువలె; అసీనం = ఉన్నట్టిన్నీ; తేషు = అ: కర్మసు = ధర్మాధర్మకర్మలయందు; అసక్తం = నేను చేయుచుంటి నను యభిమానము లేనట్టి; మాం = నన్ను; న నిబద్ధన్తి చ = బంధింపవు.

॥౯॥

శాంకరభాష్యము:—

తర్హి తస్య పరమేశ్వరస్య భూతగ్రామం విషమం పిదధత స్తన్నిమిత్తాభ్యాం ధర్మాధర్మాభ్యాం సమ్బంధ సాన్న్య దిత్తీద మాహ భగవాన్ — న చ మా మీశం తాని భూతగ్రామస్య విషమవిసర్గనిమిత్తాని కర్మాణి నిబద్ధన్తి ధనంజయ । తత్ కర్మణా మసంబద్ధత్వే కారణ

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ప్రాకృతము, స్వభావమువలన నవిద్యాతంత్రము నగు నీభూతసముదాయమును విషమముగ సృష్టించు పరమేశ్వరుడ వగు నీకు అట్టివిషమసృష్టికి హేతువగు ధర్మాధర్మముల సంబంధము వ్రోవ్తించెడిని. అట్లయిన ననీశ్వరత్వము నీకు ప్రాప్తింపవలవచ్చు నను శంకను తొలగించుటకు శ్రీకృష్ణశరమాత్ర “న చ మాం” అని చెప్పుచుండెను.

ఓయర్జున! ఈశ్వరుడ నగు నన్ను భూతసముదాయముయొక్క విషమసృష్టికి హేతువగు ధర్మాధర్మరూపకర్మలు బంధింపవు. పరమేశ్వరునికి ధర్మాధర్మరూపకర్మల సంబంధము లేకుండుటకు కారణమును “ఉదాసీనవదాసీనం” అను యుత్తరార్థముచే చెప్పుచుండెను. ఎట్లుదాసీనుడు (ఉపేక్షకుడు) ఒకానొకడు యిరువురు తగవుపడుచుండ యేపక్షము నాశి)

— ౯వ అధ్యాయము ౯వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు —

సుధు సూదన సరస్వతీయము:— మాయావిచేతన, స్వప్నప్రవృత్తచేతన, నాచే చేయు ఒడు సృష్టిసిద్ధిప్రయములు మిథ్యాభూతము లగుటవలన నిగ్రహానుగ్రహములచే నన్ను సుకృతమస్కృతములు కలవానినిగ చేయవు. ఈశ్లోకమున (“ధనంజయ” అను సంబోధనముచే యుక్తిపూరిత రాజనాయయాగము నిమిత్తము నిఖలరాజులను జయించి ధనమును తీసుకొనివచ్చినవాడ వగుటవలన నీవు గొప్పప్రభావము కలవాడవని అర్జునుని ప్రోత్సహించెనని సూచింపబడెను.) ఆకర్మ లెందులను నీన్ను బంధింపవలెనెదవా? లోకమున యిద్దరు కొట్లాడుచుండ నుదాసీనుడు వారల జయపరాజయములతో సంబంధము లేనివాడై, తత్కృతహర్ష విషాదములు లేనివాడై యుండును. అట్టి యుదాసీనుడువలె నిర్వికారుడనై యుండుటవలన సృష్ట్యాది కర్మలయందు “అహం కరోమి” అనెడి యభిమానరూపమైన సంగతి లేని నన్ను కర్మలు బంధింపవు. అని చెప్పబయుక్తమే. దాన్వర్ణాంతికమున వినాడ పాండువార లిరువురు లేకున్నను ఉపేక్షత్వమాత్రసాధర్మ్యమే గ్రహింపవలెను. ఈచెప్పబచే యితరునకుగూడ కర్తృత్వము, ఫలసాంగత్యము లేనివో వానినిగూడ

శాంకరభాష్యమ్:—

మాహ — ఉదాసీనవ దాసీనం యథోదాసీన ఉపేక్షకః కల్పి తద్వ దాసీన మాత్మనోఽవిక్రియ త్వా దనక్తం ఫలాసంగరహిత మభిమానవర్జిత మహం కరో మీతి తేషు కర్మసు । అతోఽన్య స్యాహి కర్తృత్వాఽభిమానాభావః ఫలాసంగభావ శ్చాబన్ధకారణ మన్యథా కర్మభి ర్బధ్యతే మూఢః కోశకారవ దిత్యభిప్రాయః ॥

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

యింపక వారల హర్షవిషాదసంబంధము లేనివాడగునో యట్లే నేనును యవిక్రియుడ నగుట వలన యుదాసీనునివలె నున్నవాడను. ఆకర్మలయందు ఫలసంగరహితుడను. మరియు నేను చేయుచుంటి నను యభిమానము లేనివాడను. కాన నాకర్మలు నన్ను బంధింపవు. అందు వలన యితరుడుగూడ కర్తృత్వాభిమానము, ఫలాభిసంధి లేనివా డగుచో నట్టివానిని గర్మలు బంధింపవు. అట్లుకానిచో పట్టుపురుగువలె మూఢుడు కర్మలచే బంధింపబడు న ని యభి ప్రాయము.

కర్మలు బంధింపనేరవని నూచితమయ్యెను. కర్మత్వము, ఫలసంగత్యము నన్ను పట్టుపురుగువలె యట్టి మూఢుడు కర్మలచే బంధింపబడునని యభిప్రాయము.

శంకరానందీయము:— నానాయోనులయందు భూతసముదాయమును పుట్టించునట్టియు, మాటిమాటికి సంహరించునట్టియు, స్వర్గమును నరకమునుపొందించునట్టి నీకును పుణ్యపాపసంబంధము కల దను శంకపై ఈభూతముల సంహారము, సృష్టి, సుఖదుఃఖాదిఫలమును పొందించుట, మొదలగు యీశ్వర్యము ప్రకృతివలననే సంభవించుచున్నది. కాని నావలన కాదు. కాన నవిక్రియుడను, అసంగుడను, నవ్యక్త మూర్తినియగు నాకు తత్కర్మలేశసంబంధము వస్తుతః కొంచమైనను లేదు. అని ప్రకృతికర్మకములగు సృష్ట్యాదులయందు తనకు (పరమాత్మకు) అసంగత్వోదాసీనత్వములను “నచ” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

చకారము “తు” అనుశబ్దార్థమనందు ప్రయుక్తము. ప్రకృతికర్మకములైన భూతముల సృష్టి సంహారాదికర్మలు అసంగము, అవిక్రియము, కూటస్థము నగు పరమాత్మను బంధింపవు. పరమాత్మను స్పృశింప వని యర్థము. పరమాత్మకు కూటస్థత్వమునే “ఉదాసీనవత్” అనుదానిచే జెప్పుచుండెను. ప్రకృతికర్మకములగు సృష్ట్యాది కర్మల యందు సక్తి లే ని వా డ ను కనుకనే తటస్థుడువలె ప్రకృతితత్కర్మములకు సాక్షిగ దూరమనం చుండిన నన్ను ప్రకృతికర్మలు స్పృశింపవు. ఈచెప్పుటచే ఉపాధి, తద్ధర్మ, తత్కర్మలయం దనక్తడును, తత్సాక్షిగ నున్నట్టియు, అకాశమువలె నసంగము, నవిక్రియము నగు ఆత్మ నెవడు తెలిసికొనునో యట్టి బ్రహ్మవేత్త యగు యతి ఉపాధికర్మకములైన విహితప్రతిష్ఠములగు కర్మలచే బంధింపబడ డని నూచింపబడెను.

భాష్యోత్పన్నదీపిక:— జీవుడు విషమస్వభావముకలవా డగుటచే నెట్లు కర్మలచే బంధింప బడుచుండెనో యట్లే జేమనువ్యతిరేకాదిరూపమగు విషమస్పృష్టిని జేయు నీకు జైషమ్య మవశ్యంభావి. కాన నట్టి నిన్ను ధర్మాధర్మాదికర్మ లెందులకు బంధింపవు? అని యాశంకించి, ఉదాసీనమగు కల్పవృక్ష మాయా పురుషునియొక్క యాయా కర్మజన్య తత్తత్సంకల్పానుసారియై ఆయాఫలాత్పత్తిని చేయుచుండ, ఆకల్ప వృక్షమును ఆయాకర్మ లెట్లు బంధించుటలేదో, అట్లే వీనికి శుభము నిచ్చెదను, వీనికి యశుభము నిచ్చెద

గీ॥ మయాఽధ్యక్షేణ ప్రకృతి స్సూయతే సచరాచరమ్ ।

హేతునాఽనేన కాస్తేయ! జగద్విపరివర్తతే ॥

॥౧౦॥

పదవిభాగము:— మయా=అధ్యక్షేణ- ప్రకృతిః- సూయతే- సచరాచరం- హేతునా-
అనేన- కాస్తేయ- జగత్- విపరివర్తతే ॥

॥౧౦॥

ప్రకృతిపదార్థము:— అధ్యక్షేణ=అధ్యక్షుడనైన; మయా=దృశిమాత్రస్వరూపమైన; యవిక్రి-
యాత్మస్వరూపమగు నాచే; ప్రకృతిః=త్రిగుణాత్మకమైన యవిద్యాస్వరూపమగు మాయ; సచరాచరం=
జంగమస్థావరాత్మకమగు జగత్తును; సూయతే=కనుచున్నది; అనేన=ఈయధ్యక్షత్వమనెడి; హేతునా=
కారణముచే; హేకాస్తేయ=ఓయిట్లునా!; జగత్=చరాచరాత్మకమైన జగత్తు; విపరివర్తతే=జన్మస్థిత్యాద్య
వస్థలయందు తిరుగుచున్నది.

॥౧౦॥

శాంకరభాష్యము:—

తత్ప్రభూతగ్రామి మిమం విస్మజా మ్యుదాసీనవ దాసీన మితి చ విరుద్ధ ముచ్యత
ఇతి తత్పరిహారార్థ మాహ — మయా సర్వతో దృశిమాత్రస్వరూపే ణావిక్రియాత్మనాఽ
ధ్యక్షేణ మను మాయా త్రిగుణాత్మికావిద్యాలక్షణా ప్రకృతిః సూయత ఉత్పాదయతి సచ
శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని: —

“భూతగ్రామి మిమం విస్మజామి” ఈభూతగ్రామమును సృష్టించుచుంటిని అని “ఉదా-
సీనవదాసీనః” ఉదాసీనుడువలె యున్నట్టి పరమేశ్వరునియందు సృష్టికర్తృత్వమును, ఉదా-
సీనస్థితిని చెప్పట విరుద్ధము. అట్టి విరోధమును పరిహరించుటకొఱకు “మయా” అని చెప్పు-
చుండెను.

నను తత్తచ్చుభావభదానాత్మకమగు సక్తిలేనివాడ నగు నన్ను కర్మలు బంధింపవని “నచ” అను శ్లోక-
ముచే జెప్పచుండెను.

ధర్మరాజు రాజసూయయాగమునకై ధనమును సేకరించుటకు ప్రవృత్తుడైన నీచ్యేనచటచట చేయబడిన
నిగ్రహనుగ్రహాదికర్మలు యెట్లు నిన్ను బంధింపలేదో అట్లే యీశ్వరుడనగు నన్నును భూతసముదాయసంఘం-
ధమైన విష్ణుంధ, విసర్గనిమిత్తమైన కర్మలు బంధింపవు అని తెల్పుటకై “ధనంజయ” అని సంబోధించెను.
కర్మలు నన్ను బంధింప వనుటకు హేతువును “ఉదాసీనవదాసీనం” అను దానిచే జెప్పెను. ఈచెప్పు-
టవలన భూసక్తిరహితుడగు “నేను చేయుచుంటిని.” అను యభిమానములేనివానికి అకర్మలచే బంధము
లేదు. కాన, యితరులకుగూడ భూసక్తికర్తృత్వాభావములు బంధము లేకుండుటకు హేతువులు. అట్లు కానిదో
పట్టువురుగువలె మాఱుడు కర్మలచే బంధింపబడును అని యభిప్రాయము.

॥౧॥

నీలకంఠీయము:— విషమసృష్టిని జేయు నీకు వైషమ్య, నైర్ఘృణ్యములు స్వాప్తింపవా!
అను యాశంకపై జెప్పుచున్నాడు. — “న చ మాం.....ధనంజయ!” ఓయిట్లునా! అవిషమసృష్ట్యాది
కర్మలు నన్ను బంధింపజాలవు. కారణ మేమందువా? “ఉదాసీన.....కర్మను” ఎట్లు జీవనదాత
యగు మేఘము కొన్నిదీజములయందు రాగమును, మరికొన్ని దీజములయందు ద్వేషమును జేయక యుదా-
సీనుడై వర్షించునో అట్లే నేనును (ఈశ్వరుడు) పుణ్యవంతులయైన రాగమును, పాపాత్ములయైన
ద్వేషమును వహింపక జగత్తును సృజించెదను. వారివారి యసాధారణకర్మదీజవశమున వారు ఆయా
విభిన్నఫలము ననుభవించెదరు. కాన యీశ్వరునకు వైషమ్యనైర్ఘృణ్యములు లేవని యర్థము.

॥౧॥

శాంకరభాష్యమ్:—

రాచరం జగత్ । తథా చ మంత్రోవర్ణః — “ఏకో దేవ స్సర్వభూతేషు గూఢ స్సర్వవ్యాపీ సర్వభూతాంతరాత్మా । కర్మాధ్యక్ష స్సర్వభూతాధివాస స్సాక్షీ చేతా కేవలో నిర్గుణశ్చ ।” ఇతి హేతునా నిమిత్తేనానేనాధ్యక్షత్వేన కాంతేయ! జగత్సంచరాచరం వ్యక్తావ్యక్తాత్మకం విపరీతైర్తే సర్వావస్థాసు । దృశికర్మత్వాపత్తినిమిత్తా హి జగత్ స్సర్వా ప్రవృత్తి రహ మిదం శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

దృశిమాత్రస్వరూపుడను, అవిక్రియాత్మస్వరూపుడను, అధ్యక్షుడనునగు నాచే నాసంబంధమైన త్రిగుణాత్మకము, అవిద్యాస్వరూపము నగు మాయ జంగమస్థావరాత్మక మగు జగత్తును కనుచున్నది. ఈవిషయమునే “ఏకో దేవ స్సర్వభూతేషు గూఢ స్సర్వవ్యాపీ సర్వభూతాంతరాత్మా । కర్మాధ్యక్ష స్సర్వభూతాధివాస స్సాక్షీ చేతా కేవలో నిర్గుణశ్చ” అను మంత్రము బోధించుచున్నది. ఓయర్జునా! యీయధ్యక్షత్వ మనెడి హేతువుచేతనే జంగమ స్థావరాత్మక నిఖలప్రపంచము జన్మస్థితిలయావస్థలయందు తిరుగుచున్నది.

—, ౯వ అధ్యాయము గల శ్లోకవ్యాఖ్యానవిశేషములు :—

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— “భూతగామ మిమం విస్మజామి” (ఈభూతసముదాయమును సృజించుచుంటిని.) అని చెప్పి, “ఉదాసీనవదాసీనం” ఉదాసీనుడువలె యుంటిని అని చెప్పుట విరుద్ధము. ఉదాసీనుడువలె నుండువానికి భూతగామమును సృష్టించుట యెట్లు సంభవించును? భూతగామము సృష్టించువాడు ఉదాసీనుడువలె నుండుట యెట్లు! యీరెండును విరుద్ధములు. అట్లు సంభవింపని యీరెంటిని పరమేశ్వరునియందు చెప్పుట విరుద్ధముకాదా! యను శంకను పరిహరించుట కొఱకు తిరిగి జగత్తునకు మాయామయత్వమునే “మయాఽధ్యక్షేణ” అను శ్లోకముచే స్పష్టపరచుచుండెను.

దృశిమాత్రస్వరూపుడను, అవిక్రియుడను, అధ్యక్షుడను, నిమంతను, భాసకుడను నగు నాచే నవభాసితమై, సత్త్వాసత్త్వములచే ననిర్వాచ్యమైన త్రిగుణాత్మక మగు మాయ- మాయావిచే నధిష్ఠితమైన (ప్రసారితమైన) మాయ కల్పితగజతురగాదికమునవలె జంగమస్థావరాత్మక మగు జగత్తును పుట్టించుచున్నది. నేనన్ననో సకార్యమాయాభాసమును విడచి యితరమగు నేవ్యాపారమును జేయును. ఓకాశ్లేయ! నిమిత్తమగు యీఅధ్యక్షత్వహేతువుచే జంగమస్థావరాత్మక మగు జగత్తు “విపరీతతే” జన్మాదివినాశాంత వికారజాతము నెల్లపుడు పొందుచున్నది. కాన భాసకత్వమాత్రవ్యాపారముచే సృష్టించుచుంటిని. అని చెప్పబడెను. ఇంతమాత్రముచే నూహ్యునికవలె కర్తృత్వము లేమింజేసి “ఉదాసీనవదాసీనం” ఉదాసీనుడువలె యుండువాడనని చెప్పుటయం దేమియు విరోధము లేదు. “ఈవిషయమే” అస్య చైవ్రతేంద్రజాలస్వయదుపాదాన కారణమ్ । అజ్ఞానం భదుపాశ్చిత్య బ్రహ్మ కారణముచ్యతే” అనుదానిచే జెప్పబడెను. ||౧౦||

శంకరానందీయము:— పూర్వశ్లోకమున గర్మలు ప్రకృతికర్తృకములనియు, వానిసంగము పరమేశ్వరునకు లేదనియు, బరమేశ్వరు డుదాసీనుడనియు జెప్పబడెను. దానినే యీశ్లోకమున స్పష్టపరచుచుండెను.

రాజువలె యెవనియొక్క సన్నిధిమాత్రముచేతనే ప్రధానాదుల ప్రవృత్తి సంభవించుచున్నదో, వాడధ్యక్షు డనబడును. అట్టి యధ్యక్షుడను, సాక్షిని, మాటస్థానంగచిహ్నపుడను అగు నాచే (ప్రకృతి

శాంకరభాష్యమ్:—

శైచక్రస్య దేవస్య సర్వాధ్యక్షభూతచైతన్యమాత్మస్య పరమార్థత స్వర్వభోగానభిసంబంధినోన్యస్య చేతనాంతరస్యాభావే భోక్తు రన్యస్యాభావా త్కిం నిమిత్తేయం సృష్టి రిత్యత్ర పశ్చిమప్రతివచనే

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

నకు సాక్షిత్వమాత్మముచే సృష్ట్యత్వమాత్మము పాప్రింప ఫలితమును శ్రీమద్భాష్యకారులు “తత్త్వ” అనువాక్యముచే తెప్పించుచును. పరమాత్మ పరమార్థ ము గ భోగసం బంధ ము లేనివాడగుటవలనను, తాను సర్వసాక్షిభూతచైతన్యమాత్మ డగుటవలనను, ఈశ్వరు డొక్కడే

కర్మలకు సాక్షియు నని చెప్పబడె “సర్వభూతాధివాసః” అనియు అనగా సర్వభూతములయందు సత్తాస్ఫూర్తిప్రదానముకొనె సన్నిహితుడనియు అర్థము. లేదా ఎవనియందు నిఖిలభూతములు ఆధిపతీంచునో వాడు సర్వభూతాధివాసు డని చెప్పబడును. దర్శనకర్తృత్వమును నివారించుటకు “చేతాః” అనియు, విజాతీయభేదము లేదని చెప్పబడు “కేవలః” (అద్వితీయుడు) అనియు స్వగతభేదమును నివారించుటకు “నిర్గుణః” అనియు, ఈశ్వరీయందు చెప్పబడెను. కాన సూర్యునివలె ప్రకృతియందు సత్తాస్ఫూర్తియొక్క ప్రదానముచే జగత్కర్తృత్వ ముండినను ఉదాసీనత్వ మవిరుద్ధ మని భావము.

ఈఅధ్యక్షత్వ మనెడి నిమిత్తముచే జంగమస్థావరార్థకమైన నిఖిలజగత్తు “విపరివర్తతే” విపరిణామమును పొందుచున్నది. జాగ్రదాదిసర్వావస్థలయందు, బాల్యదులయందు “నేను దీనిని భుజించగలము. దీనిని చూచుచుంటిని. దీనిని వినుచుంటిని. దీనిని స్పృశించుచుంటిని, దీనిని ఆస్వాదన చేయుచుంటిని. దీని నాఘ్రాణించుచుంటిని. ఈసుఖదుఃఖముల ననుభవించుచుంటిని. ఈసుఖదుఃఖముల నిమిత్తము ఈధర్మాధర్మస్వరూపమగు కర్మను చేయగలను” అను నిట్టినిఖిలప్రవృత్తి చేతనవ్యాప్తినివిడచి జగత్తునకు సంభవింపదు. ఈవిషయమున “యోఽస్యాధ్యక్షః పరమే వ్యోమన్” ప్రత్యక్షుడైనన్నిధాపితమైన ఈజగత్తునకు యెవడు సత్తాస్ఫూర్తిప్రదానముచే ప్రవర్తకుడో, సూర్యునివలె నిర్వికారుడో, ఎవడు ఉత్కృష్టమైన హార్దాకాశమునం దుండెనో వాడు దుర్విక్షేయుడు అని బోధించుచున్నది.

ఈచెప్పబడె తేలిక ఫలితమేమి? పరమేశ్వరుని కీసృష్టి యెందునిమిత్తము? అనగా తనభోగార్థమా? చేతనాంతరభోగార్థమా? లేక అచేతనార్థమా? లేక అపవర్గార్థమా?

అద్వితీయుడు సర్వప్రకాశకుడు సర్వాధ్యక్షభూతచైతన్యస్వరూపుడు, పరమార్థసద్రూపుడు, అప్త కాముడు, పూర్ణుడనగుపరమేశ్వరుడు సర్వభోగాస్పృహుడుగాన స్వభోగార్థ మను పక్షము సంభవింపదు. పరమేశ్వరవ్యతిరేకచేతనాంతరమే లేనందున “ఏక మేవాద్వితీయం” అనుశ్రుతిచొప్పున చేతనాంతరభోగార్థ మను ద్వితీయపక్షము నిరస్తము. అచేతనత్వము నిరూపించుటకు శక్యముకానందున “నేనా నానాస్థికించన” అను శ్రుతిననుసరించి అచేతనమునకు భోక్తృత్వము సంభవింపనందు “అచేతనార్థ మీసృష్టి” యను తృతీయపక్షము పరాస్తము. సృష్టి మోక్షవిరోధికాన అపవర్గార్థ మను చతుర్థపక్షము దూరతో నిరస్తము. మరియు ఎవరియొక్క మోక్షార్థము యీసృష్టి? తనయొక్క మోక్షార్థమా? పరమోక్షార్థమా? తాను నిత్యముక్తుడగుటవలన తనయొక్క మోక్షముకొరకు సృష్టి అను ప్రథమపక్షము పరాస్తము. అన్యుడను వాడు విరూపింపబడనందున అన్యునియొక్క మోక్షార్థము సృష్టి అను ద్వితీయపక్షము తొలగింపబడెను.

పరబ్రహ్మమునకు సృష్టి మాయానిబంధనమైయుండ చెప్పబడిన శంకల కవకాశము లేమింజేసి ప్రతివచనయోగ్యతే సంభవింపనందునపైశంకలు, తదనురూపమగు ప్రతివచనము యుక్తము కాదు.

శాంకరభాష్యమ్:—

అనుపపన్నే “కో అథ్తా వేద క ఇహ ప్రాప్నోచ తుక్త ఆజాతా కుత ఇయం విస్మయః” ఇత్యాది మంత్రవర్ణభ్యః । దర్శితం చ భగవతా— “అజ్ఞానేనాఽఽవృతం జ్ఞానం తేన ముహ్యంతి జంతవః” ఇతి ॥

॥౧౦॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

యగుటచే భోక్త య గు చేతనాంతరుడు లేనందునను, అచేతన మభోక్త యగుటవలనను, తద్విరోధి యగుటవలన సృష్ట కవపగార్థము కానందునను పరమాత్మకు సృష్టి మాయా నిబంధన మగుటవలనను పరమాత్మ కీసృష్టి యెందులకు? అను ప్రశ్నయు, ఆప్రశ్నకు సమా

మరియు మాయాసృష్టిని అంగీకరించునట్టియు, పరబ్రహ్మమునను నానాభావము వాస్తవముగ సంభవిం పదని చెప్పెడి ఉపనిషద్రహస్యవేత్తలమగు మాకిట్లు చెప్పుట యిష్టమే. “కో అథ్తా వేద క ఇహ ప్రాప్నో చత్ కుత ఆజాతా కుత ఇయం విస్మయః” పరమాత్మకు దుర్విశ్లేషతత్త్వమును చెప్పుచు, పరమాత్మయందు సృష్టికర్తృత్వము నీశుక్తి యాక్షేపించుచున్నది. పరమాత్మ యిదియే యని ఘటమునువలె యెవడు పర మాత్మస్వరూపమును తెలిసికొనును! అనగా యెవడును తెలిసికొనడని యర్థము. ఈసంసారమండలమునందు ఆపరమాత్మస్వరూపమును చెప్పువాడు యెవడు? ఎవడును లేడని యర్థము, ఎందువలననిన శుద్ధమై పరమాత్మ యేశ్వరునకుగూడ వాచ్యుడు కానందున, యెవడును పరమాత్మస్వరూపమును చెప్పలేడని యర్థము. ఈవిష యమునే “యతో వాన్ ప్రాప్నోతి నివర్తంతే, అప్రాప్య మనసా సహ” అను శ్లోతియు బోధించుచున్నది.

అట్లగుచో బ్రహ్మజ్ఞానముకొఱకు శ్రవణాదులయందు పృచ్ఛత్తిబోధకమగు “బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి । తరతి శోక మాత్మవిత్” ఇత్యాదిశ్లోతుల కప్రామాణ్యము ప్రాప్తించునని శంకింపజనదు . ఫల వ్యాప్తినిషేధద్వారమున అజ్ఞానమును తొలగించుటకొఱకై కృత్రివాప్యత్వమును స్వీకరించుటచే మైదోషము సంభవింపనేరదు. శబ్దము సాక్షాత్తు బ్రహ్మమును బోధింపనేరదు. మరేమన:— అజ్ఞానమును తొల గించుటయందే ఆశ్రయమునకు ఆచింత్యమైన శక్తి కలదు. దేవదత్తుడు నిద్రించియుండ “హేదేవదత్త” అను శబ్దము యెట్లాదేవదత్తుని నిద్రనుండి మేల్కొలుపునో అటులనే “తత్త్వమసి” అనువాక్యముగూడ “నేను బ్రహ్మమును కాను” అను నజ్ఞానమును తొలగించును. ఈవిషయమే సురేశ్వరాచార్యులవారిచే “దుర్బలత్వా దవిద్యాయా అత్యంతోద్బోధనహీణః । శబ్దశక్తే రచిన్త్యత్వా ద్విదృష్టం మోహహీనతః ॥ అగృహీత్వైవ సంబంధ మభిధానాభిధేయయోః । హిత్యా నిద్రాం ప్రబుధ్యంతే సుషుప్తే బోధితాఃపరైః ॥ జాగ్రద్వ స్మయత శ్చుప్తం సుషుప్తే నేత్తి కశ్చన । ధ్వస్తేఽతో జ్ఞానతోఽజ్ఞానే బ్రహ్మస్మృతి భవే త్ఫలం ॥ అవిద్యాఘాతిన శ్చుప్తా ద్యాహం బ్రహ్మైతి ధీ ర్భవేత్ । నశ్య త్యవిద్యయా సార్థం మాత్వా రోగ మివోషధమ్ ॥” అని చెప్పుటచేను.

పరమాత్మ జగత్సృష్టికర్త యగుచో నతనికి క్షేయత్వము ప్రాప్తించు నను శంకను తొలగించుటకై “కుత ఆజాతా” అను శ్లోతి బయల్పడలేను. కూటస్థ బ్రహ్మమునకు స్వతః సృష్టికర్తృత్వము సంభవింప నందునను, బ్రహ్మముకంటె నితరమగు వస్తువు లేనందునను యీవిధసృష్టి దేనివలనను జనింపదని యర్థము.

అట్లగుచో “యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే. “యత స్సర్వాణి భూతాని భవన్త్యాదియుగా గమే” “జన్మాద్యస్య యతః” ఇత్యాదిశ్లోతిస్మృతినూత్రముల కప్రామాణ్యము ప్రాప్తించునని శంకింప

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ధానమున్ను అనుపపన్నములే. ఈవిషయమే “కో అద్ధా వేద క ఇహ ప్రోచ త్కుత
అజాతా కుత ఇయం విశృష్టిః” అను శ్రుతియు బోధించుచున్నది. ఈవిషయమే శ్రీకృష్ణుని
మాతృ “అజ్ఞానే నావృతం జ్ఞానం తేన ముహ్యన్తి జంతవః” అను వాక్యముచే తెప్ప
చుండెను. ||౧౦||

దగదు. వైవాటికి బ్రహ్మ జగత్సృష్టయని చెప్పటయందు తాత్పర్యము కాదు. “అ ధ్యా ర్థో పా ప
నాదాభ్యాం నిష్ప్రపంచం ప్రపంచ్యతే” అను న్యాయమువలన బ్రహ్మయందు జగత్తును అధ్యారోపణజేసి
తదపవాదచే నిష్ప్రపంచము బ్రహ్మ అని “యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే” ఇత్యాదివాక్యములచే
విస్తరింపజేయుబడుచుండెను. అట్లయిన “బ్రహ్మనాస్తి” అను అసత్యాపాద కావరణమునివర్తించుటకై జగత్తునకు
పరమాత్మనుండి ఉత్పత్త్యాదులు చెప్పట చే తదత్యంతా సత్వము నిరపవాదమగుట వలన
అధ్యారోపమునకు ప్రపంచాత్యంతాసత్వ ప్రతిపాదనయందే తాత్పర్యము. అట్లు కానినో ‘వాయు
వునందు రూపములేదు.’ అనేది అపవాదమాత్రముచే తేజస్సుయందు రూపసత్వమునకు అసపాయమువలన
రూపమున కసత్వము సిద్ధింపదు. అట్లేబ్రహ్మయందు జగత్తు లేదు అను అపవాదమాత్రముచే ప్రధానాదిక
మునందు తత్పత్వము సంభవించెడిని. అట్టి సత్వము లేకపోవుటవలన అధ్యారోపాపవాదముల ననుసరించి
నిష్ప్రపంచము బ్రహ్మమని విస్తరింపజేయబడెను.

అట్లుగుచో మిథ్యాప్రపంచమునందు “ఇదమత్పన్నం, ఇదంసప్తం” (ఇదిపుట్టినది, ఇదిసకించునది)
అనేది వైదికలౌకికవ్యవహారము ఎట్లు పాసగుననెదవా? అనాద్యనిర్వచనీయమగు అజ్ఞానముచే కల్పితమైన
ఈలౌకికజగత్తు అపవదించుటకు శుక్రులచే అనువదింపబడుచుండెనని గ్రహింపుము. ఈవిషయమే “అజ్ఞానే
నావృతం జ్ఞానం తేన ముహ్యన్తి జన్తవః” జ్ఞానము అజ్ఞానముచే అవరింపబడెను. అందుచే జీవులు మోహ
బడుచుండిరి. అని చెప్పబడెను. ఇటు అధ్యక్షుడు డగుపాండురాజుచే కుంతి నిన్ను ఎట్లు కనినచో అట్లే
అధ్యక్షుడనగు నాచే ప్రకృతి చరాచరాత్మక మగుజగత్తును కనుచున్నది. అని నూచించుటకు “కాస్తేయ”
అని సంబోధించెను. ||౧౦||

పరమార్థప్రపంచ:— “మయా” అను స్లోకముచే పూర్వోక్తవిషయమును చెప్పబడుచుండెను.
అధ్యక్షుడనగునాచే ప్రకృతి చరాచరాత్మక మగునీవిశ్వమును గనుచున్నది. నేనే అధిష్టానమనెడినిమిత్త హేతువుచే
ఈజగత్తు తిరిగితిరిగి జన్మించుచున్నది. నాసాన్నిధ్యమాత్రముచే నధిష్టాత్పత్వము, కర్తృత్వము, ఉదాసీనత్వము
అవిరుద్ధములని భావము. పుట్టుకలేనిదే (మిథ్యా)రజితము సంభవంపనటుల సత్యమగు ఆశ్రయము లేనిదే
అసత్యమునకు ఆపనానము సంభవింపదు. రజతోత్పత్తిస్థితివివాదములను శుక్తిక స్ఫురింపనటుల జగ
దుత్పత్తిస్థితివివాదములను సత్యమగు బ్రహ్మము స్ఫురింపదని యర్థము. మొదట నిరూపింపబడిన యర్థము
విషయమై ఋక్సాంభయశ్రుతిసందర్భ మిట్లున్నది. “కిం స్విదాసీ దధిష్ఠాన మారమృణం కతమం స్విత్రా
ధాసీత్ । యతో భూమిం జనయన్విశ్వకర్మా విద్యా హోహో సృహేనా విశ్వచక్షః ॥ నాప దాసీన్నో
సదాసీ త్తదాసీం నాసీ ద్రతో నో వ్యోమాపరో యత్ । కి మాపరోః కుహకస్య శర్మ నృష్యః కి మాసీ
ద్గహనం గభీరమ్ ॥ స మృత్యు రాసీ దమృతం స తర్హి న రాత్యా అహ్న ఆసీ త్ప్రకేతః । అనీదవాతం
స్వధయా తదేకం తస్మా ద్ధాన్యం స పరః కిం చ నాస ॥ ఈపై ఋక్సాంభయ శ్రుతిసందర్భ మిట్లున్నది—
ప్రళయ కాలమునందు జగత్తును సహరించి అనంతరమున దానిని సృష్టించు యిచ్చగలుగ ద్యావాప్యనువులు

యొక్క ఉత్పాదన కాలముందు అధిష్ఠానము ఏమికలదు? యేమియు లేదని యర్థము. అట్లే ఉత్పాదన కారణ మేమి కలదు? అదియు లేదని యర్థము. ఉత్పాదన కారణము సంభవించినను అది ఎట్టిది? సత్య! లేక అసత్య! అని యర్థము. ఉభయపక్షములు సంభవింపనేరవు. సత్త్వ మగుచో అచైతన్యభంగము. అసత్త్వ మగుచో అసమ్యాప మగుద్యావాప్యభువులకు, ఉత్పాదన మనర్థము. “నాన్యత్క్రించన మిషతు” ఇత్యాది శ్రుతులవలన ఉత్పాదనము లేదని చెప్పబడుచుండెను. యే అధిష్ఠానమువలనను ఆరంభణమువలనను సర్వదృష్ట యగుచు మేల్వారుడు భూమిని పుట్టించుచుండెనో అట్లే ద్యులోకమును పుట్టించెను. దేనిచేతపుట్టించెను? తనమహిమచేతనే పుట్టించెను. ఈప్రశ్నోత్తరమును తెలుపునదియే “నా సత్” అను శ్రుతి. దీనిచే సృష్టికి పూర్వమునందు నిరస్తస్వస్థ ప్రపంచలయాశ్చ నిరూపింపబడుచుండెను. ప్రళయదశయందుండిన ఈజగత్తు నను మూలకారణ మేదియో అది శశవిపాణమువలె నిరుపాఖ్యము. (చెప్పదగినది కాదు.) అసమ్యాప మగు కారణమువలన సమ్యాపమగు జగత్తునకు ఉత్పత్తి సంభవింపనేరదు. అట్లే “నో సదాసీత్” తరహాగ్రహారూపమగు పరమాత్మకంటె ఇతరమగు సమ్యాపము కలదనిన చైతన్యతత్వప్రసక్తి సంభవించును. మున్నందు వ్యవహారాభావము చెప్పబడుటవలన వ్యవహారసమ్యాపము ఆరంభణకారణమనియు చెప్ప నొప్పుదు. కాన నదనద్విలక్షణము, అనిర్వాచ్యము నగునదియే సృష్టికి పూర్వమునందు కలదని యర్థము.

“తదానీం” అను వాక్యముచే వ్యావహారికసత్త్వమును నిషేధించుచుండెను. “లోకో రజాం న్యుచ్యతే” అని యాస్కండు చెప్పెను. ఇచట “లోకః” అను ఏకవచనము సామాన్యాపేక్షము. లోకములు రజాం హుషములు. అనగా పృథివ్యాదులకు వ్యావహారికసత్త్వ లేనందున సమ్యాపములు కావని యర్థము. అట్లే అంతరిక్షము లేదు. ఆకాశముకంటె పైనుండు సత్యలోకాంతము యేలోకములు కలవో అవియు లేవు. ఈచెప్పటచే బ్రహ్మాండమంతయు నిషేధింపబడెను. దేనివలన ఈభాసమానమగు భూతభాతము పూర్వము నందు లేదో, మరేమనిన శక్తి కారజితమువలె మధ్యయందు జనించినదని శ్రుతిచే నిరూపింపబడెను. “నత్వా సీత్” అను భాతువువలన “తదానీం” అను ఆవ్యయము భూతకాలమును చెప్పునదగుటవలన ఆకాశాదులు సంభవించుచున్న యేదో యొకానొక కాలము సంభవించుననియు శంకింపజనదు. “అనీదవాంతం” అను శ్రుతి కాలమునుగూడ నిషేధించుచున్నది. కాన దృశ్యమానమగు సకలజగత్తు పూర్వముందు నిరూపింపబడిన నదనద్విలక్షణము ఉపాదానముగా కలది, ప్రాతిభాసికము అని తేలిన యాశయము. ఈజగత్తునకు జ్ఞానేక వాక్యత్వముచే ప్రాతిభాసికత్వమును దృశీకరించుటకు “కి మావరీవః” అని చెప్పెను. పూర్వముందు జెప్ప బడిన దృశ్యభాతము అభాధితమగు బ్రహ్మమునందు యేదైన ఆవరణకలదా? లేదు. అని యర్థము. ఈచెప్పుటచే యేనదనల్లక్షణముకలదో అది సాగ్ర్యమును మోహపెట్టదని చెప్పబడెను. అది యెట్లనిన మాయా విమగు వింద్రజాలికునియొక్క గంభీరమైన అక్షోభ్యమగు అంభస్సు (ఉదకము) ఆమాయావిచే మాయచే రిచియించబడిన అంభోమధ్యయందే ఉత్పన్నమైనచై వింద్రజాలికున కావరక మగునా? కాదని యర్థము. అట్లే నమయచునందు, కేవలస్వరూపమునందు జననమరణాత్మక మగు బంధము, మోక్షమగూడ లేదు. సూర్యుని యందు రాత్రిచే జ్ఞానము సంభవింపదు. “అనీత్” అట్టి సమయమున ఏకము, ప్రాణరహితము శుద్ధమనగు బ్రహ్మమే కలదు. ఈవిషయమునే “అప్రాణో హ్యుపనాః” అను శ్రుతి బోధించుచున్నది. పరమాత్మయందు కల్పించబడునదియే “స్వధ” అనిపించుకొనును. దానిచేతనే బ్రహ్మము కర్తృరూపమాయెను. అని చెప్పుటకు “చనీత్” అను భాతువు ప్రయోగింపబడెను, ఇట్లు మాయాశబలితము నూతాత్మ అను సంజ్ఞ కల దని చెప్పబడెను. దానికంటె ఇతరమగున దేదియు లేదు. ఆవసానమందుగూడ యా బ్రహ్మ మే కలదు.

గీ॥ అవజానన్తి మాం మూఢా మానుషీం తను మాశ్రితమ్ ।

పరం భావ మజానన్తో మమ భూతమహేశ్వరమ్ ॥

॥౧౧॥

ప ద వి భా గ ము:— అవజానన్తి- మాం- మూఢా:- మానుషీం- తనుం- ఆశ్రితం- పరం- భావం-అజానన్తః- మమ- భూతమహేశ్వరమ్ ॥ ॥౧౧॥

పృ తి ప దా ర ము:— మూఢాః=అవివేకులు; మమ=నాయొక్క; పరం=ఉత్కృష్టమైన; భావం=పరమాత్మతత్త్వమును; అజానన్తః=తెలిసికొననివారై; మానుషీం=మనుష్యసంబంధమైన; తనుం=శరీరమును; ఆశ్రితం=ఆశ్రియించిన; (పొందిన) భూతమహేశ్వరం=సర్వభూతములకు గొప్ప యీశ్వరుడనైన; మాం=నన్ను; అవజానన్తి=అవజ్ఞులు చేయుచుండిరి. (తిరస్కరించుచుండిరి) ॥౧౧॥

శాంకరభాష్యము:—

ఏవం మాం నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావం సర్వజ్ఞం సర్వజంశూనా మాత్మాన మపి సంతమ్— అవజానన్తీతి । అవజానన్తి అవజ్ఞాం పరిభవం కుర్వన్తి మాం మూఢా అవివేకినః మానుషీం మనుష్యసంబంధినీం తనుం దేహ మాశ్రితం, మనుష్యదేహేన వ్యవహారంత మిత్యేతత్ ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

నీవు సర్వాధ్యక్షుడవు, సర్వభూతాధివాసుడవు, నిత్యముక్తుడవు నగుచో సర్వులు నిన్నే యాత్మస్వరూపముగకాని, భిన్నముగకాని యెందులకు సేవింపరనెదవా? నేను నిత్య శుద్ధముక్తస్వరూపుడనైనను, సర్వజంతువులకు ఆత్మనై యున్నను మనుష్యసంబంధమైన

— * ౯వ అధ్యాయము ౧౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు * —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— ఇట్లు నేను నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావము, సర్వజంతువులకు ఆత్మస్వరూపము, అనందఘనము, అనంతమనగుబ్రహ్మమునైయున్నను, “ఇతడు “సాక్షాదీశ్వరుడు కాడు” అని అవివేకులగు జనులు అదరింపక నిందించెదరు. వారలట్లు తిరస్కరించుటకుభ్రమయే కారణము. అట్టి భ్రమకునేను మనుష్యదేహమును ధరియించి యుండుటయే కారణము. మనుష్యదేహమును స్వేచ్ఛ చే భక్తానుగ్రహార్థము ధరించి, మనుష్యునిగ తోచెడి దేహముతో వ్యవహరించుచుంటిని. ఆ కారణమువలన “ఇతడు మనుష్యుడు” అను భ్రాంతిచే అచ్ఛాదితమైన అంతఃకరణకలవారై నాసంబంధమగు పారమార్థిక తత్త్వమును (అనగా సర్వభూతములకు ఈశ్వరుడనగు నన్ను) తెలిసికొననివారై నిందించుచుండిరి. నిరాదరించుచుండిరి. ॥౧౧॥

శంకరానందీయము:— ఇట్లు సర్వప్రకాశకుడు, సర్వద్రష్ట, సర్వసాక్షి అగు నన్ను (పరమాత్మను) పాపివృత్తులు, పశుతుల్యులు నగు జనులు అవమానించుచుండిరని “అవజానన్తి” అను శ్లోకముచే జెప్పచుండెను.

“ఏకో దేవ స్సర్వభూతేషు గూఢ స్సర్వవ్యాపీ సర్వభూతాన్తిరాత్మా । కర్మాధ్యక్ష స్సర్వభూధి వాస స్సాక్షీ చేతా కేవలో నిర్గుణశ్చ” “ఏక ఏవ హి గుడో” న ద్వితీయాయ తస్యః” అనుశ్లోతిప్రసిద్ధి వలన ఈశ్వరు డొక్కడే. ఈచెప్పటచే బ్రహ్మాదిభేదముచే నీశ్వరు లనేకు లను పక్షము తొలగింపబడెను. మ రి యు బ్రహ్మాదులకు విశ్వరూప పాకృతమనియు, అనిత్యమనియు, అభాసికమనియు

శాంకరభాష్యమ్:—

పరం ప్రకృష్టం భావం పరమాత్మతత్త్వ మాకాశకల్ప మాకాశా దవ్యంతరతమ మజానంతో మమ భూతమహేశ్వరం సర్వభూతానాం మహంత మీశ్వరం స్వాత్మానమ్ ॥ ౧౦౧॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

దేహము నాశ్రయించిన అనగా మనుష్యదేహముచే వ్యవహరించుచున్నట్టి; సర్వభూతములకు మహేశ్వరుడనైన నాయొక్క యుత్కృష్టమైన, యాకాశసదృశమైన, ఆకాశముకంటె యంతరతమమైన తమయాత్మస్వరూపమైన పరమాత్మతత్త్వము నవిచేకులు

సూచింపబడెను. “దేహః” కాలత్రయమునందు ఇతరానపేక్షతో అఖండచివాత్మస్వరూపముగ స్వయముగ ప్రకాశించువాడు దేవుడు— ఈశ్వరుడు. అవ్యాకృతము జడ మగుటచే దానికి దేవత్వము సంభవింపనందున స్వతః కారణత్వ మనుపపన్నము. “సర్వభూతేషు గూఢః” సర్వభూతములయందు చిదేకరసస్వరూపముచే నున్నవాడు. ఈచెప్పటచే నూన్యన కేవత్వము దేవత్వమున్నను చిద్రూపముగ సర్వభూతములయందు నవస్థితత్వము సంభవింపనందున నీశ్వరత్వము నిరస్తము. “గూఢః” సర్వభూతములయందు ప్రకాశస్వరూపముచే నుండినను మేఘములచే నూన్య డావరింపబడినటుల యవిద్యాతత్కార్యములచే తిరోహితు డగుటవలన పరమాత్మ యందరికి నేద్యుడు కాడు. “సర్వవ్యాప్తి” ఘటాదికమును వృత్తునలె నిఖిలజగత్తును లోపల వెలుపల అంతటను స్వసత్తచే వ్యాపించువాడు. ఈచెప్పటచే బ్రహ్మము జహిరంతః పూర్ణుడగుటవలన బ్రహ్మమునకు పరిచ్ఛిన్నత్వము లేదని యాశయము. “సర్వభూతాంతరాత్మా” సర్వభూతములయొక్క బుద్ధిగుహయందు వాత్మస్వరూపముచే నుండువాడు. ఈచెప్పటవలన యాకాశము సర్వవ్యాపకమైనను జడమగుటవలన సర్వభూతాత్మత్వము సంభవింపనందున యాకాశమునకు బ్రహ్మత్వము నిరస్తము. బ్రహ్మము సర్వభూతాత్మ యగుచో నతనికి కర్మకర్తృత్వము, కర్మఫలభోక్తృత్వము, సంసారిత్వము పాప్తించు నను శంకను “కర్మాభ్యక్షః” అనుపదముచే తొలగించుచుండెను. ఉపాధినధిష్ఠించి ఉపాధిధర్మముల నీక్షించువాడు అధ్యక్షుడనంబడును. భూతములకు, తత్కర్మలకు, ఆయాకర్మఫలభోగములకు అత్యునిరవయప్రదగుటవలన, నిష్క్రియుడగుటవలన సాక్షి మాత్రమే యాగును. స్వయముగ యొకర్మను యాచరింపడు. ఏకర్మఫలము ననుభవింపడు.

బ్రహ్మ సర్వభూతముల కంతరాత్మ యగుచో సర్వభూతాశ్రయత్వము, సర్వభూతాధీనత్వము పాప్తించునను శంకను “సర్వభూతాధివాసః” అను పదముచే తొలగించుచుండెను. “వస త్యస్మి న్సర్వ మితి వాసః” అధికతమ శ్చాసౌ వాస శ్చేత్యధివాసః” దేనియందు సర్వము నివసించునో అది వాస మనబడును. ఈపరబ్రహ్మమనునది అధికతమమైన వాసము కాన ఆధివాస మనబడుచున్నది. లేక “అధివస త్యస్మి న్సర్వ మితి వాసాధివాసః” శుక్తియందు రజితమువలె, దర్పణమునందు పత్రమువలె అత్యయందు కల్పితమైన సర్వభూతములకు పరమాత్మ యధిష్ఠాన మగుచున్నది. ఇంతియేకాని పరమాత్మ సర్వభూతము లధికరణముగా కలిది కాదని యర్థము. “సాక్షి” పరమాత్మ కేవలకర్మలకే సాక్షి కాదు. భూతములకు, తత్కర్మములకు, తత్కర్మలకు, తత్ఫలములకు, తదవస్థాత్మకములకు బుద్ధితద్వికారములకు అన్నిటికిని దృష్టయని యర్థము. సాక్షి యనగా ప్రత్యక్షముగా జూచువాడని యర్థముకదా! అట్లుగనో ఈక్షణికీయాకర్మత్వము పరమాత్మకు పాప్తించునను శంకను తొలగించుటకై “చేతాః” అని జెప్పబడెను. చేతయిత్యత్వమనగ అవిక్రియత్వము. స్వయముగ అవిక్రియుడై పరమాత్మ సర్వమును చూచుచుండెనని యర్థము. పరమాత్మ యనిక్రియుడగుటయందు హేతువును “కేవలః” అనుపదముచే జెప్పబడుచుండెను. కేవలుడనగ నిరవయప్రదని యర్థము. నిరవయప్రదు కనుకనే పరమాత్మ యవిక్రియుడై సర్వమును చూచుచుండెనని యర్థము. “శబ్దగుణకమాకా

కాంక్షరభాష్యత్వబోధిని:—

తెరుగనివారలై నన్ను పరిభవించుచుండిరి. (తిరస్కరించుచుండిరి) అందువలన యట్టివారు పరమే శ్వరునియొక్క తిరస్కారముచే దానివలన జనించిన దురితప్రభావమువలన ప్రతిబద్ధమైన బుద్ధులుకలవారగుచుండి రని యర్థము

||౧౧||

శమ్” ఆ కాశము శబ్దమనెడి గుణముకలది. నిరవయవముగు ఆ కాశమునకు తార్కికులెట్లు గుణవత్వము నంగీకరించిరో అట్లే నిరవయవముగు బ్రహ్మమునకు సత్వచిత్వాదిగుణవత్వము సాక్షించునను శంకను “నిర్గుణః” అనుపదముచే తొలగించుచుండెను. అత్యుచితము ఆ కాశస్సంభూతః” అత్యుచితము ఆ కాశము జనించుచున్నది. అని శ్రుతిబోధించుటవలన ఆ కాశము ఉత్పత్తి కలది. కనుకనే సావయవము. కనుకనే గుణము కలదని చెప్పట యుక్తమే. బ్రహ్మమునకన్న నో “నిష్కలమ్” అనుశ్రుతివలన నిరవయవత్వము శ్మయమాణ మగుటచే గుణవత్వమునుపపన్నము. కాన సత్వచిత్వాదిస్వరూపముచే బ్రహ్మమగుచున్నది. సత్వచిత్వా దిగుణము గుణము కానేరదు.

ఇటు చ కారము పరబ్రహ్మమునకు విశేషణము లేవియులేవని చెప్పటకు ప్రయోగింపబడెను. ఇట్లు శ్రుతినిరూపితముగు లక్షణములుకల “భూతమహేశ్వరమ్” స్వసన్నిధిమాత్రముచే ప్రకృతిని, ప్రకృతి సంబంధముగు సర్వమును చలంపజేయువాడు గాన ఈశ్వరుడనబడును. ఆయస్కాంతము (అయస్సు) ఇనుమునువలె స్వయమవిక్రియై సర్వమునకు ప్రవృత్తి హేతువగుచుండెను. “మహతో మహియాన్” అనుశ్రుతిచేత మహత్తముడగుటవలన మహేశ్వరుడనబడును. అవ్యక్తాది హ్యంతభూతములకు మహేశ్వరుడు గాన భూతమహేశ్వరు డనబడును. సర్వమునకు చెస్తాకారణము, సర్వమహత్తమును, పరము, నిత్యత్వ, కూటస్థత్వ, ఆనంగత్వ, సత్త్వ, చిత్త్వ, అనంతత్వ, సర్వవ్యాపిత్వ, సర్వజ్ఞత్వ, సర్వప్రకాశ త్యాదిధర్మములచే సర్వదృశ్యవిలక్షణము పరబ్రహ్మము ఆ కాశకల్పముగు సచ్చిదానంతైకస్వరూపము నైన ఆహంశబ్దార్థమును శాస్త్రాచార్యులవలన కొంచెమైన తెలిసికొనని పశుతుల్యులగు మూఢులు మనుష్యు దేహమును అశ్రయించిన (తమ దేహమునందుగల) బుద్ధిగుహయందు సర్వప్రకాశముగ స్వసాక్షిగనున్న ప్రత్యక్షక్షణముగు అత్యస్వరూపమును “తిరస్కర్యన్” తిరస్కరించుచుండిరి. ఆహమర్థము, స్వాత్మ స్వరూపముగు ఆనంతైకరసమునందు మలహంసాస్థిపిండరూపముగు దేహము నారోపించి తద్ధర్మములగు కర్మత్వభోక్తృత్వాదులను, జరాకోగాదులను అధ్యసించి యవమానించుచుండిరి. ఆనగా నేను కర్తను భోక్తను, నేను బాలుడను, నేను మూఢుడను, నేను పాపిష్ఠిని, బధిరుడను, అంధుడను, కాణుడను, ఖంఠుడను, పంగువును, జీర్ణుడను, నేనుకొట్టబడితిని, నేనుహతుడను అని ఇట్టిరీతుల నెల్లప్పుడు నాకు జైపరీత్యమునే సంపాదించుచుండిరని యర్థము.

||౧౧||

ప ర మార్థ ప్ర పః— పూర్వమునందు చెప్పబడిన యధ్యక్షత్వమును ప్రకటనజేయుచు జగత్కారణీభూతమాయాగతముగు మాధ్యము జీవులయం దనువర్తించుచున్నదని “ఆవజాన్” అను శ్లోకముచే జెప్పబడుచుండెను. నాసంబంధ మగు యంత్రుప్రవృత్తమైన ప్రసిద్ధమగు తత్త్వమును తెలియనివారై మూఢులు సర్వభూతమహేశ్వరుడ నగునన్ను అవమానించుచుండిరి. ఇటు మహచ్ఛబ్దముచే నైన సర్వభూతనివాసత్వ ముండ తదంతర్యామిత్వముచే నియంతనగు నన్ను లెక్కబెట్టకుండిరి. అవాత్మానసగోచరముగు చిన్మాత్రమును యెట్లు తెలిసికొనెదరు? అను శంకను తొలగించుటకు “మానసిం” అని చెప్పెను. భక్తునియందుగల దయచే తెలిసికొనుటకు సులభముగు శృద్ధసత్త్వమయము, మనోహారిణి మనుష్యాకారము నగు మూర్తి

గీ॥ మోక్షాశా మోక్షకర్మాణో మోక్షజ్ఞానా విచేతనః ।

రాక్షసీ మాసురీం చైవ ప్రకృతిం మోహినీం శ్రితాః ॥

॥౧౦౨॥

పదవిభాగము:— మోక్షాశా:— మోక్షకర్మాణః— మోక్షజ్ఞానాః— విచేతనః— రాక్షసీం—
అసురీం— చ— ఏవ— ప్రకృతిం— మోహినీం— శ్రితాః ॥ ॥౧౦౨॥

ప్రతిపదార్థము:— మోక్షాశాః=వ్యర్థమైన యాశలుకలవారై; మోక్షకర్మాణః= మోక్ష=
స్వ్యమైన; కర్మాణః=కర్మలుకలవారై; మోక్షజ్ఞానాః=వ్యర్థమైన జ్ఞానముకలవారై; విచేతనః=పోయిన
విచేతముకలవారై; రాక్షసీం=రాక్షససంబంధమైన; అసురీం=అసురసంబంధమైన; మోహినీం=మోహకర
మైన; ప్రకృతిం=స్వభావమును; శ్రితాః=అశ్రియించినవారలై, భవంతి= (ఈపదమధ్యాహార్యము) అగు
చున్నారు. ॥౧౦౨॥

శాంకరభాష్యము:—

తతశ్చ తస్య మమావజ్ఞాభావనేన హతా స్తే వరాకాః । కథమ్?— మోక్షేతి ।
మోక్షాః వృధా ఆశ ఆశిషః యేషాం తే మోక్షాశాః, తథా మోక్షకర్మాణః యాని చాగ్ని
హోతాగ్నిదీని తై రనుష్ఠీయమానాని కర్మాణి తాని చ, తేషాం భగవత్పరిభవాత్, స్వాత్మభూ
తాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

భగవంతుని తిరస్కరించువారలు శోచ్యులు. ఎట్లనిన? అట్టివారలు వ్యర్థమైన యాశలు
కలవారు. అట్టివారలచే ననుష్ఠింపబడు యగ్నిహోతాగ్నిదీకర్మలు స్వాత్మభూతమైన భగవంతుని
పరిభవమువలన నిష్ఫలములే యగుచు. కాన వారలు మోక్షకర్ము లగుచుండిరి. అట్టివారల
నిష్ఠింపి ఆవిర్భవించినట్లే నన్ను తిరస్కరించుచుండిరని భావము. ఈవిషయము “విశ్వప్రకాశమపి యోజన
విల్వహస్తవిస్తారయ్యుత్పత్తిశ్చ ర్యదిహోక్తవింబం । మర్త్యోరీత స్తీమిత మిక్షత ఏత దేవ పశ్యన్తి మర్త్య మివ
విశ్వవిభుం విమూఢాః” అనువేదయోజనమును విస్తారముకలది సూర్యవింబమని ఋషులచే శిష్యబడినను
మనుష్యులు ప్రాదేశమాత్రముగ జూచుచుండిరి. అట్లే మూఢులు విశ్వవిభువగు నన్ను మర్త్యునిగ తలచు
చుండిరి. ఋగ్వేదమునందుగూడ “మయా సోన్ని మత్తి యో విపశ్యతి యః ప్రాణీతి య ఈం శ్రుణో
శ్యంతం ఆమస్తనో మాం త ఉపక్షీయన్తి శ్రుణిశ్రుతస్సద్ధి వస్తే వదామి” బ్రహ్మస్వరూపుడగు నమృణ
మహర్షి యొక్క బ్రహ్మరూపిణి యగు వాక్ అనెడి కన్యక చెప్పుచున్నది. ఎవ డన్నమును భుజించు
యిందెనో వాడు భోక్తృత్వశక్తిరూపమగు నాచేతనే యన్నమును భుజించుచున్నాడు. అట్లే యెవడు
మనోభేదమును విషయమును సాదరముగ చూచునో, ఎవడు శ్వాసోచ్ఛ్వాసాదికమును చేయునో, ఎవడు
జీవనో వాడు నాచేతనే తైగర్వము చేయుచుండెను. అంతర్యామిరూపముచే నిట్టి యుపకారక మగు
నన్ను యెవరు తెలిసికొనగా అట్టివారు యాతాయాతయాతనలచే దీనులగుచుండిరి. ఓన్నేహితుడా!
నాచే చెప్పుచుచున్న విషయము వినుము. శ్రద్ధధానునిచే లభ్యమగు నిట్టి బ్రహ్మత్మక మగు
బుద్ధివును నీకొఱకు చెప్పెద నని చెప్పుబడెను.

॥౧౦౩॥

— ౯వ అధ్యాయము ౧౦౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుమీదనసరస్వతీయము:— అట్టివారు భగవదవజ్ఞానిందనజనితమహాదురితముచే ప్రతి
వ్యర్థమైన బుద్ధులుకలవారై, యెల్లప్పుడు సరకనివాసార్తులై యగుచుండిరని “మోక్షాశాః” అను శ్లోకముచే
తెల్పబడుచున్నది.

శాంకరభాష్యమ్:—

తస్య అవజ్ఞానాత్, మోఘా న్యేవ నిష్ఫలాని కర్మాణి భవంతీతి మోఘకర్మాణః । తథా మోఘజ్ఞానాః మోఘం నిష్ఫలం జ్ఞానం యేషాం తే మోఘజ్ఞానాః । జ్ఞాన మపి తేషాం నిష్ఫల మేవ స్యాత్ । విచేతనః విగతవిచేకా శ్చ తే భవంతీ త్యభిప్రాయః । కించ తే భవంతి రాజసేం

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

జ్ఞానముగూడ నిష్ఫలమే యగుటవలన వారలు మోఘజ్ఞాను లగుచుండిరి. మరియు విగతమైన వివేకముకలవారగుచున్నారు, మరియు నట్టివారు రాజససంబంధమైన, యసురసంబంధమైన మోహకరమైన దేహోత్పవాదము కల స్వభావము నాశ్రయించినవారలై

ఈశ్వరుని విడచియే కర్మలే మనలకు ఫలము నిచ్చునను నిష్ఫలమైన ఫలస్పార్ధన కలవారై, కనుకనే యీశ్వరవిముఖులగుటవలన వ్యర్థమైన (శ్ర)మమాత్రస్వరూపమగు) యగ్నిహోత్రాదికర్మలు కలవారై, ఈశ్వరాప్రతిపాదకకుతర్కశాస్త్రజనితజ్ఞానముకలవారై, భగవదవజ్ఞానజనితదురితముచే ప్రతిబద్ధమైన వివేకవిజ్ఞానముకలవారై, ఇంతియే కాదు. అట్టివారు తామసప్రకృతిని, భగవదవజ్ఞానమున యవిహితహింసా హేతుద్వేషప్రధానమైన రాజసప్రకృతిని, శాస్త్రముచే నభ్యనుజ్ఞాతముకాని విషయముల భోగమునకు హేతువగు రాగప్రధానమైన శాస్త్రీయజ్ఞానభ్రంశహేతువగు, మోహకరమగు స్వభావమును ఆశ్రయించినవారగుచుండిరి. “తివిధం నరకస్యేదం ద్వారం నాశన మాత్మనః । కామః కోధస్తథా లోభః” కామకోధలోభములనెదివి మాడును, ఆత్మనాశకమగు నరకద్వారములని చెప్పినటుల యట్టివారలు నరకద్వారభాగులగుటచే నరకయాతననే యెల్లప్పు డనుభవించుచుండిరి. ||౧౨||

శంకరానందీయము:— “అసుర్యా నామ తే లోకాః” అను శ్రుత్యర్థమును ప్రకటనచేయుటకు ఆత్మజ్ఞానవిముఖులై, ఆత్మకు యెల్లప్పుడు విపరీతభావమునే సంపాదించు మూఢులయొక్క స్వభావమును వర్ణించి, అట్టివారల యాత్మజ్ఞానజైముఖ్యమునకు శ్రుత్యుక్తఫలమును “మోఘాశాః” అనుదానిచే జెప్పుచుండెను.

ఏమూఢులు నాతత్త్వమును తెలిసికొనక యాత్మస్వరూపమగు నన్ను పరిభవించెదరో యట్టివారు వ్యర్థమైన మనోరథములు కలవారు. ఎందువలననన? “ఆక్షయ్యగ్ం హ జై చాతుర్మాస్యయాజన సుకృతం భవతి” చాతుర్మాస్యయాగ మాచరించినవారల కక్షయమగు సుకృతము ప్రాప్తించునను ప్రరోచనోక్తిచే శతకోటికల్పపర్యంతము స్వర్గమునందు నివసించగలమని చాతుర్మాస్యయాగ మొనరించిన సకాముల యాశ “శ్లోభావా మర్త్యస్య య దంతైతత్” ఓమృత్యువా! నీవొసగిన గజతురగరథస్థైర్యదులరేపుండునో యుండవో (ఆనగా నశ్వరములని యర్థము.) అను శ్రుత్యుక్తరీతిని స్వల్పకాలికములగుటవలన యట్టివారలు వ్యర్థమైన యాశ కలవారని చెప్పుట యుక్తమే. మరియు “మోఘకర్మాణః” బహుశ్రమసంపాదితమైన శౌతస్మార్తకర్మలు క్షణికుచ్ఛజహ్వోపస్థనుభైకప్రయోజనము కలవగుటచే నట్టివారలకర్మలు వ్యర్థమైనవి. కాన నట్టి కర్మల నాచరించువారు వ్యర్థకర్ములు. అని చెప్పుట యుక్తమే. “మోఘజ్ఞానాః” “మోఘం” ఆనర్థసాధకమై యసగ్లోచరమగు సకలవేదశాస్త్రాధ్యయనజన్యమైన “జ్ఞానాః” జ్ఞానముకలవారు “బ్రహ్మచారివాసోఽస్తా చత్వారింశ ద్వంద్వాణి” నలుబది యెనిమిది సంవత్సరములు బ్రహ్మచారిగనుండి వేదాధ్యయనాదు లాచరింపవలయునను స్మృత్యుక్తరీతిని చిరకాలము సకలవేదశాస్త్రాధ్యయన తదర్థవిచారజనితజ్ఞానము గర్వము బంధముకొఱకే యేగుచున్నది. మోక్షముకొఱకు కాదు. కాన నట్టి జ్ఞానముకలవారు

శాంకరభాష్యమ్:—

రక్షసాం ప్రకృతిం స్వభావం ఆనురీం అనురాణాం చ ప్రకృతిం మోహినీం మోహకరిం దేహాత్మవాదినీం శ్రీతా ఆచారతాః । “భింది, భింది, పిబ, భాద, పరస్వ మపహర” ఇత్యేవం వదనశీలాః క్రూరకర్మాణో భవంతీ త్యర్థః । “అనుర్యా నామ తే లోకా” ఇతి శ్రుతేః ॥౧౨॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

“భింది, భింది, పిబ, భాద, పరధనమపహర” (చేదింపుము, భేదింపుము, పానముచేయుము, భక్షింపుము, పరధనము నపహరింపుము) అను నిత్యాదివాక్యములను పలుకు స్వభావము కలవారై యగుచున్నారు. ఈవిషయమునే “అనుర్యా నామ తే లోకాః” అనుశ్రుతి బోధించుచున్నది ॥౧౨॥

మోక్షజ్ఞానము కలవారని చెప్పబయుక్తమే. అట్టివారు మోక్ష (వ్యర్థ) జ్ఞానులు కనుకనే “విచేతనః” విపరీతబుద్ధులు కలవారు. అనగా “రాక్షసీం” “అగ్నిహోత్రం”చ వేదాత్మ రాక్షసానాం గృహే గృహే । దయా సత్యం చ శౌచం చ రాక్షసానాం న విద్యతే” రాక్షసుల ప్రతిగృహమునందు అగ్నిహోత్రము, వేదములు కలవని యాంజనేయులు రాముని కేరింప యిట్టివారలను జయించుటెట్లని రాము ధూహింపుచుండ రాక్షసులకు దయ, సత్యము, శౌచము లేదని యాంజనేయులు చెప్పెను. ఇట్లాంజనేయులు పలికిన లక్షణములకలవారు రాక్షసులు. వారలసంబంధమైన ‘యోనిం’ దయ, సత్యము, శౌచము, తమ, లజ్జా, దానము మొదలగు సద్గుణములతో కూర్వము, క్రూర్యము, హింస, దంభము దర్పము, మొదలగు దుర్గుణైకప్రధానము నగునది రాక్షసీయోని. “ఇదమద్యమయాలభ్యం” ఇది నాచేయిపుడు పొందబడినది. ఇత్యాదికముచే చెప్పబడిన లక్షణములకలవారగురు లనంబడుదురు. అట్టివారల స్వభావప్రచురమైన మోహకరమైన ఉపస్యపరిమాధత్వాతిశయమును సంపాదించెడి ప్రకృతిని తిరిగితిరిగి పొందినవారగుచున్నారు. లేక-నివరాత్మమోక్షజ్ఞునందు ప్రయత్నముచేయక మోహకరమగు రాక్షసీసంపత్తిని కాని, ఆనురీసంపత్తిని కాని యాశ్రియించుచుండిరో, వారలు ప్రతిజన్మమునందు మోక్షాశులు, మోక్షకర్ములు, మోక్షజ్ఞానులు, విచేతనులు నగుచుండి రని యర్థము. ॥౧౨॥

భాష్యోక్త్యర్థ దీపిక:— తిరస్కారముచేతను, ఆనాదరముచేతను, నిందచేతను హతులు, సర్వపురుషార్థభ్రష్టులు, అతిత్తుదుర్బలు నగునట్టివారల పార్థన యేవిధముగను సిద్ధింప దని “మోక్షాశాః” అను శ్లోకముచే జెప్పబడుచుండెను.

వ్యర్థమైన మాయావస్తువిషయమైన పార్థనలుకలవారు. భగవంతుని యవమానించువారల యగ్నిహోత్రాధికర్మలు శ్రమమాత్రమే యగుటచే ఫలములేని వగుటవలన- వారల పార్థన యగ్నిహోత్రాధికర్మానుష్ఠానమువలన నర్థవత్తగు నను శంకపై “మోక్షకర్మాణః” అని చెప్పబడుచుండెను. అట్టివారల కర్మలు (అగ్నిహోత్రాదులు) నిష్ఫలములై కేవలశ్రమమేతువులే యగుచున్నవి. ఈవిషయము “ధర్మ సైన్యవిస్తృతిః పుంసాం విష్యక్తేనకథాసు యః । నోత్సాదయే ద్యది రతిం శ్రమ ఏవ హి కేవలమ్” ఏధర్మము యోగ్యముగ ననుష్ఠింపబడి విష్ణుకథలయం దభిరతిని పుట్టింపదో యధర్మము కేవలము శ్రమమాత్రమే యగు నని చెప్పబడెను. భగవంతుని తిరస్కరించు జ్ఞానులుకూడ కలరు. అట్టివారల జ్ఞానమువలన మోక్షపార్థనయు సార్థకము కాగలదని శంకింపజనదు. భగవదవజ్ఞానహితమైన వారల జ్ఞానము అత్యసాక్షాత్కారమునకు మేతువు కానందున మోక్షమునకు కారణము కాక

గీ॥ మహాత్మానస్తు మాం పార్థ దైవీం ప్రకృతి మాశ్రితాః ।

భజన్త్యనన్యమసనో జ్ఞాత్వా భూతాది మవ్యయమ్ ॥

॥౧౭॥

పదవిభాగము:— మహాత్మానః- తు- మాం- పార్థ- దైవీం- ప్రకృతిం- ఆశ్రితాః- భజన్తి- అనన్యమసః- జ్ఞాత్వా- భూతాదిం- అవ్యయమ్ ॥

॥౧౭॥

ప్రతిపదార్థము:— మహాత్మానస్తు=అత్యుద్యమైనయంతఃకరణకలవారు; మాంపార్థ=మీసార్థం; దైవీం=దేవతాసంబంధమైన; ప్రకృతిం=శమదమదయాశృద్ధాది రూపమైన స్వభావమును; ఆశ్రితాః=ఆశ్రియించినవారలై; అనన్యమసకులై; (ఇతరమునందు మనస్సులేనివారై) అవ్యయం=నాశరహితమైన; భూతాదిం=వివిధాదిభూతములకు. పార్థములకు కారణమైన; మాం=నన్ను; జ్ఞాత్వా=తెలిసికొని; భజన్తి=సేవించుచున్నారు.

॥౧౭॥

పోవుటచే నాజ్ఞానము సఫలము కాదని “మోక్షజ్ఞానాః” అను పదముచే చెప్పుచుండెను. “మోక్షజ్ఞానాః” వ్యర్థమైన జ్ఞానముకలవారు. ఈవిషయము “నైష్కర్మ్య మప్యచ్యుతభావవర్జితం న శోభితే జ్ఞానఫలం నిరంజనమ్ । కుతః పున శృశ్వ దభద్ర మిశ్యతే నచార్పితం కర్మ యదప్య కారణమ్” నిరంజనము, జ్ఞానఫలమునగు నైష్కర్మ్యము అచ్యుతభావకూన్యమగుచో శోభింపదు. (మోక్షముకొరకు సమర్థము కాదు) ఆ కారణముగ నెల్లపుడు తనచే నాచరించబడిన కర్మ యీశ్వరార్పణ మొనరింపకపోవుటయే యమంగళము అని చెప్పబడెను. “విగతచేతసః” “విగతవిచే కాశ్చేతిభాష్యే” “నోహేతా” ఏ కారణముచే భగవదవజ్ఞానముచే కర్మాదులు నిష్ఫలములలో భగవద్భక్తిచే సఫలములలో అందుకలన భగవద్భక్తి లేనివారలు విచేతకూన్యలు కాన నిట్టివారు విగతచేతస్కుల వారగుచున్నారని యభిప్రాయము.

మరియు రాక్షసుల స్వభావమును (అనగా “భిద్ధి, భిద్ధి, పీబ, ఖాద” ఇత్యాదిరూపముగ స్వభావమును) అసురసంబంధముగ ప్రకృతిని (“న దేహి” ఇవ్వకు “నజహాధి” హాముచేయుము “పరస్యమపహర” పరధనము నపహరింపుము) అను నిట్టిమోహకరమైన దేహాత్మాభిమానరూపమైనప్రకృతి నాశ్రియించినవారలు క్రూరకర్మలగుచున్నారు. ఆ కారణమువలనను వారలకు పైని చెప్పిన విశేషణములు తగిన వని యర్థము. లేక కేవలము వారుచెప్పిన విశేషణములే కలవారు కారు. మరేమనిన రాక్షసాదుల ప్రకృతినికూడ నాశ్రియించినవారలు.

లేక, వర్తమానదేహమునందే యిట్టివారలు కారు. మరేమనిన: వర్తమానదేహ వాతాంతరముగూడ వారల కత్యంతక్రూరస్వభావమయిక్క. పాపి నిశ్చితమని “రాక్షసిం” అనుదానిచే చెప్పుచుండెను. ఈవిషయమునే “అసుర్యా నామ తే లోకా అర్ధేన తమసా వృతాః । తాగ్ నే శ్రేత్యాగ్గచ్ఛన్తి యేకే చాత్మహనో జనాః” ఎవ రాత్మస్వరూపమును తెలిసికొనలో వారాత్మహంతలు. అట్టివారు మరణించినపిదప అంధతమస్సు (అజ్ఞానము) చే నావరింపబడిన అసురసంబంధమైన లోకమును పొందుచున్నారు. అని చెప్పబడెను.

॥౧౭॥

పరమార్థప్రపః— అట్టివారలకు మూఢత్వమునే “మోక్షాశాః” అను శ్లోకముచే ప్రకటన చేయుచుండెను. “మోక్షాశాః” తుద్రదేవతోపాసనచే తుణభంగురమైన తుద్రాఫలములు కలవారు. కనుకనే మద్విముఖులగుటవలన సంతముతోకూడిన కర్మలు కలవారు. అట్లే కుతర్కాశ్రితమైన జ్ఞానము కలవారు. కనుకనే విశ్చిప్తమైన చిత్తముకలవారై యగుచున్నారు. ఇట్లుగుటకు కారణమును “రాక్షసిం” అనుదానిచే చెప్పుచుండెను.

శాంకరభాష్యము:—

యే పున శ్శృద్ధధానా భగవద్భక్తిలక్షణే మోక్షమార్గే ప్రవృత్తాస్తే— మహాత్మాన ఇతి । మహాత్మానోఽతుద్యోచితా మా మీశ్వరం పార్థ! దైవీం దేవానాం ప్రకృతిం శమదమ దయాశృద్ధాదిలక్షణాం ఆశ్రితా స్సంతో భజంతి సేవంతేనన్యమనసోఽనన్యచిత్తాః, జ్ఞాత్వా భూతాదిం భూతానాం వియదాదీనాం పాఞ్డినాం చాదిం కారణ మవ్యయమ్ ॥౧౩॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

ఓయర్జునా! యెవరు మోక్షమార్గమగు భగవద్భక్తియందు శృద్ధకలవారై ప్రవృత్తురొ యతుద్యోస్తభావముకలవారో, యట్టి మహానుభావులు దేవతలసంబంధమైన శమదమదయా శృద్ధాదిస్వరూపమైన ప్రకృతిని (స్వభావము) నాశ్రియించినవారై యనన్యమనస్కులై నాశరహితము, ఆకాశాదిభూతములకు నిఖిలప్రాణులకు కారణమైన నన్ను తెలిసికొని సేవించెదరు.

—• ౯వ అధ్యాయము ౧౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు •—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— భగవద్విముఖులు ఫలకామనము, ఫలకామనాప్రయత్న నిత్యనైమిత్తికకామ్యకర్మానుష్ఠానము, తత్ప్రయత్నశాస్త్రీయజ్ఞానము వ్యర్థమగుటవలన పారలౌకికఫలతత్సాధన శూన్యమగుదురు. ఇంతియే కాదు. ఈలోకసంబంధమైన స్వల్పఫలముగూడ అట్టివారలకు సంభవింపదు. అట్టివారు వివేకజ్ఞానశూన్యులగుటచే విచేతస్సులు. కనుకనే సర్వపురుషార్థబాహ్యులై సర్వులకు శోచింప దగినవారు. అని చెప్పబడెను. అట్లగుచో నెవరు సర్వపురుషార్థభాజులనెదవా? ఎవరు భగవదేశ్వరణులై, అనేకజన్మకృతశక్తములచే తుద్రమైన కామకోపాధికముచే నభిభూతము కానట్టి యంతఃకరణముకలవారో (అనగా “అభయం సత్త్వసంశుద్ధిః” ఇత్యాదికముచే చెప్పబోవు సాత్త్వికీప్రకృతి నాశ్రియించినవారు) కనుకనే నాకంటె భిన్నమైనదానియందు మనస్సులేనివారై సర్వజగత్కారణము, అవ్యయము నగు నీశ్వరుని తెలిసికొని సేవించెదరొ యట్టివారు సర్వపురుషార్థములను పొందెదరు. ॥౧౩॥

శంకరానందీయము:— అనురసంపత్తిగల యజ్ఞానులకు గతిని చెప్పి, యిపుడు దైవీ సంపత్తిగల విద్వాంసుల స్థితిని ప్రతిపాదించుటకై ఉత్తమమధ్యమమందాధికారిభేదముచే బ్రహ్మోపాసనకుగూడ భేదమును మూడుశ్లోకములచే జెప్పుచుండెను.

అందు, దైవీసంపత్తికలవారిలోనుత్తములను “మహాత్మానః” అనుదానిచే జెప్పుచుండెను. ఇట “తు” అనుశబ్దము బ్రహ్మవేత్తలకు మూఢవైపరీత్యద్యోతనార్థము. “మహాత్మానః” బహుజన్మారాధిత పరమేశ్వర ప్రసాదాతిశయవశమున లెస్సగ మృదితకషాయులగుటచే విషయజ్ఞానవైముఖ్యమును పొంది యెల్ల పుడు ప్రత్యక్షప్రవణిలు రగుటవలన నుత్కృష్టమైన చిత్తముకలవారు. అట్టిప్రసన్నమైన చిత్తముకల కొందరు యతులు (బ్రహ్మవేత్తలు) స్వయముగ “దైవీం” పరమాత్మప్రాప్తి కంతరంగసాధనమైన దైవీసంపత్తి (అనగాతీవ్రమాత్రేచ్ఛ, వైరాగ్య, శమ, దమ, తిత్తిక్షోపరమాదిసత్త్వగుణసౌష్ఠ్యస్వరూపమైన ప్రకృతి) నాశ్రియించినవారై, భూతావిరూపి కారణమైనట్టియు, ఈచెప్పటవలన “తదనన్యత్వ మాంభణశబ్దా దిభ్యః” అను న్యాయముచే కార్యము కారణమాత్మస్వరూపమగుటచేత భూతములకు పృథక్స్వరూపము లేనందున బ్రహ్మమున కద్వితీయత్వము నూచింపబడెను.) భూతములకు బ్రహ్మము కారణమగుచో కార్యనాశనమువలన కారణమగు (అ ర టి కి) నాశము ప్రాప్తించునటుల భూతముల నాశము

గీ॥ సతతం కీర్తయంతో మాం యతన్త శ్చ దృఢవ్రతాః ।
నమస్యన్తశ్చ మాం భక్త్యా నిత్యయుక్తా ఉపాసతే ॥

॥౧౪॥

ప ద వి భా గ ము:-- సతతం- కీర్తయన్తః- మాం- యతన్తః- చ- దృఢవ్రతాః- నమస్యన్తః-
చ- మాం- భక్త్యా- నిత్యయుక్తాః- ఉపాసతే ॥

॥౧౪॥

పృ తి ప దా ర్థ ము:--సతతం=ఎల్లపుడు; మాం=బ్రహ్మస్వరూపమగునన్ను; కీర్తయన్తః=కీర్తించుచు;
యతంతశ్చ=ఇందియోపసంహారశమదమదయాఽహింసాదిధర్మములచే ప్రియత్నించుచు; దృఢవ్రతాః=స్థిర
మైనవ్రతముకలవారై; నమస్యన్తశ్చ=నమస్కారముచేయుచు; భక్త్యా=భక్తిచే; నిత్యయుక్తాః=నిత్యయుక్తులై;
మాం=నన్ను; ఉపాసతే=ఉపాసించుచుండిరి.

॥౧౪॥

శాంకరభాష్యము:--

కథమ్ — సతత మితి । సతతం సర్వదా భగవంతం బ్రహ్మస్వరూపం మాం కీర్త
యంతః, యతంత శ్చ ఇందియోపసంహారశమదమదయాఽహింసాదిలక్షణై ర్ధర్మైః ప్రియతంత
శ్చ, దృఢవ్రతా దృఢం స్థిర మచాల్యం వ్రతం యేషాం తే దృఢవ్రతా నమస్యంత శ్చ మాం
హృదయే కయ మాత్మానం భక్త్యా నిత్యయుక్తా స్సంత ఉపాసతే సేవంతే

॥౧౪॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధని:--

యెట్లు నిన్ను సేవించెద రనెదవా? యెల్లపుడు నన్ను కీర్తించువారై, ఇందియో
పసంహార(ఇంది)యనియమన)శమదమదయాఽహింసాస్వరూప మగు ధర్మములచే ప్రియత్నిం

చలన భూతి కారణ మగు బ్రహ్మముకూడ నశింపవలసినన్ని నను శింకను ..అన్యాయం అనుదానిచే తోచిం
చుండెను. జ్ఞానముచేగాని, అజ్ఞానముచేగాని, కారణనాశముచేగాని, కార్యనాశముచేగాని, స్వతఃకాని
యితరముచలన కాని జేసిచేతను నశింపనిదని యర్థము. నిత్యము, సర్వాత్మకము, అద్వితీయము, అఖండానందైకర
గమనగు పరబ్రహ్మమును శ్రవణాదులచే తెలిసగ తెలిసికొనినవారు నాకంటె వ్యతీక్తమైన విషయము లేని
బుద్ధివృత్తికలవారై (అనగావస్త్వంతరదర్శనరహితులై) ఈస్వయము, నేను బ్రహ్మమే” అనియపృతిబద్ధ
బుద్ధివృత్తిచే నెల్లపుడు సర్వమును బ్రహ్మముగనే తెలిసికొనెదరు. కనుకనే వానికి “మహాత్మానః” అను
విశేషణ మర్హకత్త గుచున్నది.

॥౧౪॥

— ౯వ అధ్యాయము ౧౪వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు . —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:-- అట్టివారు పంచేశ్వరుని యేవిధమున సేవించెదరో అరీ
త్విన “సతతం” అను శ్లోకము మొదలుకొని రెండు శ్లోకములచే జెప్పఁబడినది.

ఎల్లపుడు బ్రహ్మనిష్ఠుడగు గురువువద్దకు “తద్విజ్ఞానార్థం స గురు మేవాభిగచ్ఛే త్సమిన్మాణి శ్శ్రో
త్రీయం బ్రహ్మనిష్ఠం” అను శుక్రుత్వక్తరీతిని యరుచెంచి యచట వేదాన్తవాక్యవిచారముచేతను, గురూశ
సదన కాలముకంటె భిన్నమగు కాలమునందు ప్రణవజపముచేతను, ఉ ప ని ష త్తు ల పారాయణానులచేతను,
సహృదయవిత్పృతిపాద్యమగు బ్రహ్మస్వరూపము గీర్తించుచు అనగా వేదాన్తశాస్త్రార్థయన రూపశ్రవణ
వ్యాపారవిషయముగ బ్రహ్మస్వరూపమును చేయుచు, “యతంతశ్చ” గురుసన్నిధిమందు కాని, అన్యత్రే
కాని, వేదాంతములకు విరోధికాని, తర్కముల యనుసంధానముచే యపాప్రమణ్యజ్ఞానానాస్కండితగురూప
దిష్టాత్మస్వరూపనిశ్చయముకొఱకై ప్రియత్నించుచు, (అనగా శ్రవణముచే నిర్ధారితమైన యర్థమనందు బాధ
శంకను తొలగించెడి తర్కముయొక్క యనుసంధానరూపముగు మననమునం దానత్తులై.) అట్లే “దృఢ

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

చువారలై, స్థిరమైన (ప్రతము) బ్రహ్మచర్యాదికముకలవారై నమస్కరించువారలై భక్తితో నిత్యయుక్తులై నన్ను సేవించుచుండిరి.

109

వృతాః” ప్రతిపక్షులచే చలంపచేయుటకు శక్యము కాని అహింస, సత్యము, అస్తేయము, బ్రహ్మచర్యము, పృతిగ్రహములేకపోవుట మొదలగు వృతములు కలవారై, ఈవిషయమే “అహింసాసత్యాస్తేయబ్రహ్మచర్యాపరిగ్రహో యమాః । తే తు జాతిదేశకాలసమయానవచ్చిన్నా స్సార్వభౌమా మహావృతమ్” అహింస, సత్యము, అస్తేయము, బ్రహ్మచర్యము, అపరిగ్రహము ఇవి యమము లనబడును. వీటి నాచరించుటయందు బ్రాహ్మణత్వాదిజాతివిశేషము కాని, తీర్థాదిదేశవిశేషము కాని, చతుర్దశి మొదలగు కాలవిశేషము కాని, యజ్ఞ కాలముకంటె భిన్న కాలము కాని యవేక్షింపబడదు. అనగా నెజాతివారైనను, యేప్రదేశమునంచైనను, ఏ కాలమందైనను యజ్ఞాదిసమయములయందైనను అహింసాదియమము లాచరింపదగినవి. “ఇవి సార్వభౌములు లనంబడును. క్షీప్త, మూఢ, విక్షిప్త, భూములయందుకూడ నాచరింపదగినవి. ఇవి మహావృతమనబడును. అని పతంజలిమహర్షిచే యోగసూత్రములలో చెప్పబడెను. అట్లే “నమ్యస్తఃన” భగవంతుడు, వాసు దేవుడు, సకలకల్యాణగుణనిధానము, ఇష్టదేవతారూపముగను గురురూపముగను నున్ననన్ను కాయవాఙ్మన స్ఫులచే నమస్కరించువారై, (చరణమువలన “శృంగణం కీర్తనం విష్ణో స్మరణం పాదసేవనమ్ । అర్చనం వందనం దాస్యం సఖ్య మాత్మనివేదనమ్” అనుదానిచే చెప్పబడిన శ్రవణాదికముగూడ గ్రహిం పవలయు నని చెప్పబడెను.) అర్చనము, పాదసేవనము గురురూపముగ వాసుదేవునియందు సుకరములే. ఈశ్లోకమున “మాం” అని చెందువారులు చెప్పట సగుణరూపరూపరూపిమిత్రమే యని గ్రహింప నగును. అట్లు కానిచో “మాం” అని చెందువారులు గ్రహించుట వ్యర్థమే యగును అట్లే మద్విష యక్తమైన భక్తిచే (ప్రేమచే) నెల్లపుడు కూడినవారై, ఈచెప్పటచే నిఖిలసాధనపుష్కలము, ప్రతి బంధకాభావము చూపబడెను. “యస్య దేవే పరా భక్తి ర్యథా దేవే తథా గురౌ । తస్యైతే కథితా హ్యర్థాః ప్రకాశస్తే మహాత్మనః” ఎవనికి దేవునియందు మత్కుష్టభక్తి యుండునో, దేవునియందు మన్నుటలు గురువునందుత్కుష్టభక్తి యుండునో యట్టి మహాత్మునకు యీచెప్పిన యర్థములు ప్రకాశించు చున్నవని చెప్పబడెను. పతంజలికికూడ “తతః ప్రత్యక్షేతనాధిగమైః ప్రవృత్త రాయాభావశ్చ” ఈశ్వరప్రణి ధానమువలన త్వంపదలత్యైర్థముయొక్క సాక్షాత్కారము, విఘ్నముల యభావము పొందెనని చెప్పెను. ఇట్లు శమదమాదిసాధనసంపన్నులై, వేదాంతశ్రవణముననపరాయణులై పరమగురునగు పరమేశ్వరునియందు ప్రేమాచేతన, (భక్తి) నమస్కారములచేతన నశించిన విఘ్నములుకలవారై పరిపూర్ణ నిఖిలసాధనములకలవారై మహాత్ములు “మాముపాసతే” శ్రవణమునోత్తరభావి యగు విజాతీయప్రత్య యానంతరితమైన నజాతీయప్రత్యయప్రవాహముచే నెల్లపుడు నన్ను చింతించుచుండిరి.

ఈచెప్పటచే చరమసాధనముగు నిదిధ్యానరూపముగు బరమసాధనము నిర్దిష్టము. నిఖిలసాధనములు పుష్కలముగ నుండినచో వేదాంతవాక్యజన్యమైన యఖండవిషయకమైన సాక్షాత్కారరూపముగు “అహం బ్రహ్మస్మి” అనేది జ్ఞానము సర్వశంకాకలంకాస్పృష్టమై సర్వసాధనఫలభూతమై ప్రవేశము తమస్సును వలె స్వోచ్ఛిష్టిమాత్రముచే నిఖిలాజ్ఞానమును నశింపజేయును. కాన జ్ఞానము యితరావేక్ష లేకుండగనే సాక్షాత్తు మోక్షమేతువు. భూమికాజయక్రమముచే భూమధ్యయందు పాణిప్రవేశమును, మూర్ధన్య నాడిచే (సుహమ్నా నాడిచే) సాక్షాత్కరణమును, అద్విరాదిమార్గముచే బ్రహ్మలోకగమనమును,

గీ॥ జ్ఞానయజ్ఞేన చాప్యన్యే యజంతో మా ముపాసతే |
ఏకత్వేన పృథక్త్వేన బహుధా విశ్వతోముఖమ్ ॥

॥౧౫॥

ప ద వి భా గ ము:— జ్ఞానయజ్ఞేన- చ- ఆపి- ఆన్యే- యజన్తః- మాం- ఉపాసతే-
ఏకత్వేన-పృథక్త్వేన- బహుధా- విశ్వతోముఖమ్ ॥

॥౧౫॥

ప్రతిపదార్థము:— ఆన్యేచ=కొందరు; జ్ఞానయజ్ఞేన=భగవద్విషయకమైన జ్ఞానమనేది యజ్ఞముచే; యజన్తః=పూజించువారై; మాం=నన్ను; ఏకత్వేన=ఏకమే పరబ్రహ్మమనెడి పరమార్థదర్శనము చేతను; కేచిత్=కొందరు; (ఈపద మధ్యాహార్యము) పృథక్త్వేన=ఆభగవంతుడగు విష్ణువు ఆదిత్యుచంద్రాదిరూపముచే నుండె నని; కేచిత్=మరికొందరు; బహుధా=అనేకవిధముల; విశ్వతోముఖమ్=విశ్వరూపునిగ; ఉపాసతే=ఉపాసించుచుండిరి.

॥౧౫॥

బ్రహ్మలోకభోగాన కాలవిలంబమును వీటిని శ్రవణమనననిధిధ్యాసజనిత బ్రహ్మసాక్షాత్కారము మోక్షము నిచ్చుటయం దశక్తింపదు. కాన పూర్వమునందు “ఇదం తు తే గుహ్యతమం ప్రవక్ష్యామ్యనూయతే | జ్ఞానం” అని యేది ప్రతిజ్ఞ చేయబడెనో యది చెప్పబడెను. ఈజ్ఞానమునకు ఫలము యశుభమగు సంసారమునుండిమోక్షణమే యని పూర్వమునందు చెప్పబడినందున తిరిగి యిటు చెప్పబడలేదు. దీనియందే శ్రీకృష్ణపరమార్థము గంభీరమైన యభిప్రాయము. ఉత్తరార్థము స్పష్టమే.

॥౧౬॥

శంకరానందీయము:—ఇట్లుత్తమాధికారుల కుపాసనాప్రకారమును చెప్పి మధ్యమాధికారులకు భగవదుపాసనాప్రకారమును “సతతం” అనుదానిచే జెప్పచుండెను.

కొందఱు ముముక్షువులు స్వాత్మతత్త్వజిజ్ఞాసచే తీవ్రమోక్షేచ్ఛాకై రాగ్యములచే సాధనములతో గూడిన నిఖిలకర్మలను సన్దశించి, తమ జీవనమునందుగూడ నమోక్షరాహిత్యముచే బ్రహ్మచర్యా హింసాదుర్మత్తమధర్మములచేత బహిరంతరిందియనిగ్రహ మొనరించి, దానిచే దృఢమైన జ్ఞానసంసాదన నియమము కలవారై, “ఆమస్తే రామృతే కాలం నయే ద్యేదాన్తచింతయా” అను నియమానుసారము యెల్లపుడు ప్రత్యగూపమగు నాత్మ నుద్దేశించి పరమాత్మిసాక్షాత్కారసిద్ధికొఱకై సద్గురు సంన్నిధియందు వేదాంతములను కీర్తించుచు, పఠించుచు, వేదాంతార్థమునుపపత్తులచే జ్ఞానసిద్ధికైవిచారించుచు ప్రయత్నించుచు “తగ్గంహ దేవ మాత్మబుద్ధిప్రకాశం ముముక్షు వై శరణ మహం ప్రపద్యే” అను శ్రుత్యుక్తకీర్తిని శ్రద్ధతోడను, భక్తితోడను జ్ఞానప్రదాత యగు యీశ్వరుని నమస్కరించుచు, స్పార్ధించుచు ఇట్లు నిరంతరనియమోపేతులై, శిశూవువులై నన్ను సేవించుచుండిరి. లేక మోక్ష సిద్ధికొఱకు నియతులై నన్ను పాసించుచుండిరి. “సతతం కీర్తయన్తో మాం” అనుదానిచే నామసంకీర్తనము చెప్పబడె నని మూఢబుద్ధికలవారు తలవరాదు. అట్లునవో నుపక్రమవిరోధము, ప్రకరణ విరోధము, విశేషణవిరోధము పార్శ్వమైనను.

॥౧౬॥

— + ౯వ అధ్యాయము ౧౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు + —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— ఎవరు శ్రవణమనననిధిధ్యాసనా2 సమర్థులో అట్టి యుత్తమమధ్యమపందాధికారులగు ముగ్గురు తమ కనురూపముగ నన్నే యుపాసించుచుండి రని “జ్ఞానయజ్ఞేన” అనుదానిచే జెప్పచుండెను.

పూర్వమునందు చెప్పబడిన సాధనముల ననుష్ఠించుటయం దసమర్థులగు కొందరు “జ్ఞానయజ్ఞేన” “త్వం వా ఆహ మస్మి భగవో దేవ తే ఆహం కై త్వమసి” ఇత్యాదిశ్రుత్యుక్తమైన అహంగ్రహోపాసనయే

శాంకరభాష్యము:—

తే కేన ప్రకారే ణోపాసత ఇత్యుచ్యతే— జ్ఞానయజ్ఞేన జ్ఞాన మేవ భగవద్విషయం
యజ్ఞస్తేన జ్ఞానయజ్ఞేన యజంతః పూజయంతో మా మీశ్వరం చాప్యన్యేనాన్య ముపాసనాం
పరిత్యజ్యోపాసతే | తచ్చ జ్ఞాన మేకత్వే నైక మేవ పరం బ్రహ్మైతి పరమార్థదర్శనేన యజంత
త ఉపాసతే | కేచి చ్చ పృథక్త్వే నాదిత్యచంద్రాదిభేదేన స ఏవ భగవాన్విష్ణు రాదిత్యాదిరూ
పే గావస్థిత ఇత్యుపాసతే | కేచి ద్బహుధావస్థితః స ఏవ భగవాన్సర్వతోముఖో విశ్వతో
ముఖో విశ్వరూప ఇతి తం విశ్వరూపం సర్వతోముఖం బహుధా బహుప్రకారే ణోపాసతే ||౧౫||

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

వారేవిధమున నుపాసించెద రను శంకపై “జ్ఞానయజ్ఞేన” అని చెప్ప మొదలిడెను.
ఉత్తమాధికారులగు కొందరు యితరోపాసనలను పరిత్యజించి భగవద్విషయకజ్ఞానమనెడి
యజ్ఞముచే పూజించుచు పరమేశ్వరు నుపాసించుచుండిరి మధ్యమాధికారులగు మరికొందరు
అదిత్యచంద్రాదిభేదముచే భగవంతుడగు యాపరమేశ్వరుడైన విష్ణువే యుండె నని యుపా
సించుచుండిరి. మధ్యమాధికారులలోనే మరికొందరు ఆపరమేశ్వరుడే విశ్వరూపుడని యాపర
మేశ్వరుని విశ్వరూపునిగ ననేకవిధముల నుపాసించుచుండిరి. ||౧౫||

జ్ఞానమనబడును. అదియే పరమేశ్వరయజనరూపమగుటవలన యజ్ఞ మనబడును. చ కారము ఏవ కారార్థకము.
అదిఅనునది సాధనాంతరపరిత్యాగ మర్థము కలది. కొందఱు సాధనాంతరమునందు నిస్పృహులై, ఉపా
స్యోపాసకాభేదచింతారూపమగు జ్ఞానయజ్ఞముచే నేకత్వముచేసగు భేదవ్యావృత్తిచేత యుత్తములు నన్నీ
చింతించుచున్నారు. కొందఱు మధ్యములు ఉపాస్యోపాసకభేదముచే “అదిత్యో బ్రహ్మైత్యాదేశః”
ఇత్యాదిశుక్ల్యుక్తమైన ప్రతీకోపాసనరూపమగు జ్ఞానయజ్ఞముచే నన్నీ యుపాసించుచుండిరి. ఆహంగ్రహో
వాసనయందు కాని, ప్రతీకోపాసనయందు కాని, యసమర్థులైన మరికొందఱు మందాధికారులు యేవో
యితర దేవతల నుపాసించుచు, కొన్ని కర్మలైనన చేయుచు “బహుధా” అనేకరీతులుగ సర్వాత్మనగు నన్ను
సేవించుచుండిరి. అయా జ్ఞానయజ్ఞముచే నుత్తరోత్తరలకు క్రిమముగ భూర్భూర్భువఃస్వఃకర్మము కలుగు
చున్నది. ||౧౫||

శంకరానందీయము:— బ్రహ్మత్వతత్త్వజ్ఞానులు, ముముక్షువులగు యతులకు వేదాంతశ్రవ
ణరూపమైన యుపాసనను చెప్పి శ్రవణమననములచే లెస్సగు తెలియబడిన తత్త్వముకల యతులకు నిదిధ్యా
నరూపమగు నాత్మోపాసనను “జ్ఞానయజ్ఞేన” అనుదానిచే ప్రతిపాదించుచుండెను.

బ్రహ్మత్వైకత్వవిషయకజ్ఞానమే యిట్ల జ్ఞానమనబడును. అజ్ఞానమే బ్రహ్మోపాస్తికి సాధన మగుట
వలన యజ్ఞ మనబడును. “ఇజ్యతేనేనేతి యజ్ఞః జ్ఞాన మేవ యజ్ఞః జ్ఞానయజ్ఞః” అను వ్యుత్పత్తి ననుసరించి
జ్ఞానమనెడి యజ్ఞముచే నవక్వాంతఃకరణముకలవారు “బ్రహ్మైవాహం మహా మేవ బ్రహ్మ” అని తనను
బ్రహ్మముగ భావన చేయుచు ప్రత్యగాత్మ యగు పరబ్రహ్మమును విపరీతభావనావృత్తికొరకై నిత్య మను
సంధానమును చేయుచుండిరి. “అహి” అను శబ్దముచే కొందఱు కర్ములు కర్మయజ్ఞముచే నుపాసించు
చుండిరి నూచింపబడెను. భేదముచేగాని, యభేదముచేగాని చేయదగిన నీయుపాసన యెట్లుజ్ఞానయజ్ఞ
ముచే చేయనగునను శంకయందు “స యశ్చాయం” “అయ మాత్మా బ్రహ్మ” “అహం బ్రహ్మస్మి”
ఇత్యాదిశుక్ల్యుక్తమును బ్రహ్మవేత్తయగు యాచార్యుని ముఖమునుండి సరహస్యముగ లెస్సగు విని (తెలిసి

గీ॥ అహం కృతు రహం యజ్ఞ స్వధాహ మహ మోషధమ్,
మన్తోహ మహ మేవాజ్య మహ మగ్ని రహం హుతమ్॥

॥౧౬॥

ప ద వి భా గ ముః— అహం- కృతుః- అహం- యజ్ఞః- స్వధా- అహం- మోషధమ్-
మన్తః- అహం- అహం- ఏవ- ఆజ్యం- అగ్నిః- అహం- హుతమ్ ॥

॥౧౭॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః— అహం=నేను; కృతుః=కృతకర్మవిశేషము; అహం=నేను; యజ్ఞః=
స్మారకకర్మస్వరూపము; అహం=నేను; స్వధా=ఋతృదేవతలకొర కీయబడు యన్నస్వరూపము; అహం=
నేను; మోషధం=సర్వపాపములచే భక్షింపబడు యోషధమ్- అన్నస్వరూపము; అహం=నేను; మన్తః=
మంత్రస్వరూపము; అహం=నేను; ఆజ్యం=ఆజ్యము; అహం=నేను; అగ్నిః=హోమాధారమగు యగ్ని
స్వరూపము; అహం=నేను; హుతం=హవనకర్మస్వరూపము నగుచుంటిని.

॥౧౮॥

కొని) అయర్థమునే శుశ్రూక్ష విశేషములచే తనయాత్మచే (యంతఃకరణచే) లెస్సగ ననుభవించి తిరిగి
భేదము నవలంబింపక అబ్రహ్మైకత్వమునే యెల్లపుడు భావించుట కొఱకు యెవరు సమర్థులో అట్టివారే
నేకత్వముగ నుపాసించదగినది. ఆశక్తులచే భేదముచే నుపాసించదగినదని బోధించుటకు “ఏక త్వేన పృథ
క్త్వేన” అని చెప్పెను. జ్ఞాన యజ్ఞముచే ముఖ్యాధికారులు, పరమహంసలు నగు యేయకు లుపాసించెదఱో,
అట్టి పరమహంసలే యభేదముచే ‘బ్రహ్మైవాహం’ అని స్వాభిన్నమైన నన్ను పాసించుచుండిరి. హంస
కుటీచ కాది మధ్యమాధికారు లన్ననో వారుభేదముచే సర్వాత్మకమైన నన్ను అనేకప్రకారములుగ “అది
త్యో బ్రహ్మ” ‘మనోబ్రహ్మ’ “ఓ మిత్యేతేనైవాక్షరేణ” ఇత్యాదిశ్రుత్యుక్తరీతిచే ననేకవిధముల భేదముచే
నుపాసించుచుండిరి. అట్టి యుపాసనయందుకూడ నధికారములేని వైదికులగు కొందఱు ముముక్షువులు ‘సోమే
న యత్వే’ ఇత్యాదికమగు కర్మయజ్ఞముచే నిందాధిరూపమగు నన్ను పాసించుచుండిరి. అందుకూడ
గొందరు శివవిష్ణుబ్రహ్మైకత్యాదిరూపమగు నన్ను వైదికతంత్రములచే నుపాసించుచుండిరి.

॥౧౯॥

ప ర మార్థ ప్ర పః— జ్ఞానలెట్లు నిన్ను భజించెదరను శంకపై “జ్ఞానయజ్ఞేన” అని చెప్పు
చుండెను. కొందరు సర్వత్ర ఆత్మదర్శనరూపమగు జ్ఞానయజ్ఞముచే నన్ను యజించుచుండిరి. “ఏక త్వేన”
స్థూలసమష్టిరూపముచే “పృథక్త్వేన” ఇందాదివిభూతిరూపముచే ననేకవిధముల సర్వదేహులయందు కని,
విశ్వరూపమగు నన్ను సేవించుచుండిరి. “హంస శ్శుచిష ద్వసురంతరిక్ష స ధ్లోతా వేదిష దతిథిర్హోణసత్”
సృష్టద్వరస దృతసద్వ్యయస దిబ్జా గోతా ఋతజా ఆదితా ఋతంబృహత్” ఈనిఖిలవ్యష్టిరూపము
కలసి ఋతము, బృహత్తు సమష్టిరూపము సత్యమునగు బ్రహ్మము కలదు. ఈవిషయమునే “హంసః” అను
మంత్రముచే చెప్పుచుండెను. “హంసః” జీవుడు బ్రహ్మమే. “శుచిషత్” జ్ఞానమునందు జ్ఞేయముగ
నున్నవాడు. “వసుః” స్థూలప్రపంచరూపమగు విరాట్పుగాడ “అంతరిక్షసత్” ఆ కాళమునందున్నవాడు.
లేక “వసుః” యజ్ఞము “హోతా” హోమముచేయు హోతయు బ్రహ్మమే. అట్లు “వేదిషత్”
ఉత్తరవేదియందుండు యతిధిరూపమగు నట్టి యగ్నియు, అట్లే “దురోణసత్” యజ్ఞార్థము స్థాపితమైన
దోణకలశయందున్నట్టి, అట్లే “సృష్టత్” మనుష్యులయందుండునట్టి, “వరిసత్” దేవతలయందుండు
నట్టి, అట్లే “ఋతసత్” ప్రాణమునందుండునట్టి, “వ్యోమసత్” ఆ కాళమునందుండునట్టి, “అబ్జాః”
ఉదకములపుట్టునట్టి జీవులు, “గోజాః” భూమినుండిపుట్టునట్టి జీవులు, “ఋతజాః” వాయువునుండి పుట్టిన
జీవులు, “అద్రిజాః” పర్వతములవలనపుట్టినజీవులు సర్వము బ్రహ్మస్వరూప మని శ్రుతి బోధించుచున్నది. ॥౧౯॥

శాంకరభాష్యము:—

యది బహుభిః ప్రకారై రుపాసతే కథం త్వా మేవోపాసత ఇత్యత ఆహ— అహం కృతుః క్రాంతకర్మభేదోఽహ మేవాహం యజ్ఞః స్మార్తః । కించ శ్వధాన్న మహం పితృభ్యో య ద్దీయతే । ఆహ మోషధం సర్వప్రాణిభి ర్య దద్యతే తదోషధశబ్దవాచ్యమ్ । అథ వా స్వధేతి సర్వప్రాణిసాధారణ మన్న మోషధ మితి వ్యాధ్యుపశమార్థం భేషజమ్ । మంత్రోఽహం యేన పితృభ్యో దేవతాభ్య శ్చ హవి ద్దీయతే । ఆహ మేవాజ్యం హవి శ్చాహ మగ్ని ర్యస్మిన్ హూ యతే సోఽగ్ని రహ మేవాహం హుతం హవనకర్మ చ ॥

॥౧౬॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

అనేకవిధముల నుపాసించువారగుచో నిన్నే యెట్లుపాసించుచుండి రనెదవు? అను శంకచై చెప్పబడుచున్నది. నేను క్రాంతకర్మవిశేషస్వరూపము, నేను స్మార్తకర్మస్వరూపము. ఇంతియే కాదు. నేను పితృదేవతలకొఱ కీయబడు యన్నస్వరూపము. సర్వప్రాణులచే నేది బడింపబడునో యది యోషధశబ్దముచే చెప్పబడును. నే నట్టి యోషధస్వరూపము. లేక “స్వధా” అనునదిసర్వప్రాణిసాధారణమగు యన్నము. నే నట్టి యన్నస్వరూపము, దోషధ మనగ వ్యాధినివృత్తికొఱకగునది. నే నట్టి యోషధస్వరూపము. దేనిచే పితరులకొఱకు, దేవ తలకొఱకు హవిస్సు యాయబడునో నే నట్టి హవిస్స్వరూపము. నేను యాజ్య మనెడి హవి స్స్వరూపము దేనియందు హోమము చేయుబడునో నే నట్టి యగ్నిస్వరూపము. నేను హవన కర్మస్వరూపము నైయుంటిని.

॥౧౬॥

—+ ౯వ అధ్యాయము ౧౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు +—

మ ఘ నూ ద న స ర స్వ తీ య మః— అనేకవిధముల నుపాసించు వారగుచో నిన్నే యుపా సించుచుండి రనుట యెట్లు? పొగనునశంకించి “ఆహంకృతుః” అనునదియొకటిని నాలుగుశ్లోకములచే నాత్మకు విశ్వరూపత్వమును విస్తరింపజేయుచున్నది.

ఇటు సర్వరూపుడను నేను అని చెప్పవలసియుండెన తత్తదేకదేశకథనము ద్వాదశకపాలకమగు చైత్వ సమనియం దష్టకపాలత్వాదికథనమువలె యుపపన్నమే. నేను “కృతుః” క్రాంతమైన అగ్నిష్టోమాది కృతుస్వరూపుడను. నేను “యజ్ఞః” స్మార్తమైన మహాయజ్ఞముగ శ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధమైన చైత్వదేవాది స్వరూపుడను. నేను “స్వధా” పితృదేవతల కీర్తవ్యుడు యన్నస్వరూపుడను. నేను “దోషధం” సర్వ వ్యాధులచే భవంపబడెడి యోషధులనుండి జనించిన యన్నస్వరూపుడను. లేక భోజనస్వరూపుడను. నేను “మంత్రః” యాజ్ఞాపురోనువా క్యాదిస్వరూపుడను. యాజ్ఞాపురోనువా క్యాదికముచేతనే దేవతల నుద్దేశించి హవిస్సుయివ్వబడును. నేను “అజ్యం” ఘృతమును, ఇది సర్వహవిస్సుల కుపలక్షణము. అనగా అజ్యాది సర్వహవిస్సులు నాస్వరూపమే యని యర్థము. “అగ్నిః” హవిఃప్రత్యేపాధికరణమైన యావ హనియాదికము నాస్వరూపమే. “హుతం” హవిఃప్రత్యేకము నాస్వరూపమే. పైచెప్పబడిన సర్వము నాస్వరూపమే. ఏత దేకదేశజ్ఞానముకూడ భగవదుపాసనమే యని చెప్పటకు ప్రత్యేక మహంశబ్ద ప్రయోగము చేయుచున్నది. భగవదతిక్రమైన క్రియా కారకకలాపమేదియు లేదని సముదాయార్థము. ॥౧౬॥

శంకరానందీయ మః— “యత్త దదేశ్యం” “తదరూప మవ్యయం” “దివ్యో

పితామహ మస్య జగతో మాతా ధాతా పితామహః ।

వేద్యం పవిత్ర మౌంకార ఋక్సామ యజు రేవ చ॥

౧౦౩॥

ప ద వి భా గ ముః— పితా- అహం- అస్య- జగతః- మాతా- ధాతా- పితామహః- వేద్యం- పవిత్రం- ఓంకారః- ఋక్- సామ- యజుః- ఏవ- చ ॥

౧౦౩॥

ప్రతిపదార్థముః— అస్య=ఈజగత్తునకు; పితా=తండ్రిని; (పుట్టించువాడను) అహం=నేనే; మాతా=తల్లిని; ధాతా=ప్రాణలకొరకు కర్మఫలము నిచ్చు వాడను; పితామహః=తండ్రితండ్రిని; వేద్యం=తెలిసికొనదగినది; పవిత్రం=పవిత్రమైనది; ఓంకారః=ప్రణవము; ఋక్=ఋగ్వేదము; సామ=సామవేదము. యజురేవచ=యజుర్వేదమును; అహమేవ=నాస్వరూపమే.

౧౦౩॥

శాంకరభాష్యముః—

కించ— పితా జనయితాహ మస్య జగతో మాతా జనయిత్రీ ధాతా కర్మఫలస్య ప్రాణిభ్యో విధాతా పితామహః పితుః పితా వేద్యం వేదితవ్యం పవిత్రం పావన మౌంకార క్ష ఋక్సామ యజు రేవ చ ॥

౧౦౩॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధినిః—

ఈజత్తును పుట్టించువాడును, (తండ్రియు) తల్లియు, ప్రాణులకొరకు కర్మఫలము నిచ్చువాడు, తండ్రికి తండ్రియు, తెలిసికొనదగినదియు, పావనమైనదియు, ఓంకారముః ఋగ్వేదము, సామవేదము, యజుర్వేదమునివియును నాస్వరూపమే.

౧౦౩॥

హ్యమూర్ధః పురుషః” ఇత్యాదిశ్రుతులచే పరబ్రహ్మము నామరూపాదులు లేనివాడని చెప్పబడుచుండ నామరూపాదులు లేని నియొక్క దృశ్యమలయందు, ఇంద్రులయందు, శివాదులయందు బ్రహ్మ బుద్ధిచే యుపాసన యెట్లు కుదురును? అనుయాశంకపై “ఇన్ద్రో మాయాఖిః పురురూప ఈయతే” “మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యా స్థాయినం తు మహేశ్వరమ్ । తస్మావయవభూతై స్తు వ్యాప్తం సర్వ మిదం జగత్” “ఏకం సద్విప్రా బహుధా వదన్తి । ఇన్ద్రం మిత్రం మణి మగ్ని మాహుః” ఇత్యాదిశ్రుతులచే పరబ్రహ్మమగు నాకు మాయచేతనే గవిశేషత్వము, సార్వాత్మ్యము ప్రతిపాదించబడుచున్నది. కాన నింద్రులు, శివాదులు, కృతయజ్ఞమంత్రులు నిఖిలజగత్తు నాస్వరూపమే యని తనకు విశ్వతోముఖత్వమును “అహం కృతుః” అను శ్లోకముమొదలుకొని నాలుగుశ్లోకములచే ప్రతిపాదించుచుండెను.

శ్రుతివ్యక్తమైన ఆధానాద్యత్వమేధాంతయోగములు నేనే. అద్వితీయత్వమర్థముగాగల “ఏవ” అనునది యంతట నన్వయింప నగును. కౌనాననాదీకానవల్లనై స్మార్తకర్మలు నాస్వరూపమే. అంతులగు కృతు యజ్ఞములు బ్రహ్మస్వరూపమగుచో తదంగములగు దేవతాయజమానాదులకు బ్రహ్మస్వరూపత్వము సిద్ధించునని తెలిసికొనవలెను. పితృదేవతలకొఱకు చేయబడు పితృశ్రాద్ధాదికము “స్వధా” అనుశ్లోము యొక్క యర్థముగ పితృశ్రాద్ధాదికము నాస్వరూపమే. పితృహవ్యవృద్ధులచే సముత్పన్నమై ప్రాణులచే భుజింపబడుచున్న యన్నము నాస్వరూపమే. భోజ్యమగు యన్నము బ్రహ్మస్వరూప మగుచో భోక్తలగు ప్రాణులకు బ్రహ్మత్వము సిద్ధమే. దేవతలకు, పితృదేవతలకు స్వాహాస్వధాంతముకల యేమంత్రముచే హవిస్సు యీయబడునో యామంత్రములు నాస్వరూపమే. ఆజ్యము, పురోడాశాదికము నాస్వరూపమే. అగ్నియు నాస్వరూపమే. హవనక్రియయు నాస్వరూపమే.

౧౦౩॥

గీ॥ గతి ర్భర్తా ప్రభు సాక్షి నివాస శరణం సుహృత్ ।
ప్రభవః ప్రళయ స్థానం నిధానం బీజ మవ్యయమ్॥

॥౧౮॥

పద విభాగము:— గతిః-భర్తా-ప్రభుః-సాక్షి-నివాస-శరణం-సుహృత్-ప్రభవః-ప్రళయః-స్థానం-నిధానం-బీజం-అవ్యయమ్॥

॥౧౮॥

ప్రతిపదార్థము:— గతిః=కర్మఫలము; భర్తా=పోషించువాడు; ప్రభుః=స్వామియు; సాక్షి=సాక్షియు; నివాసః=నివాసస్థానము; శరణం=ఆర్తిహరుడు; సుహృత్=సుహృత్తుడు; ప్రభవః=ఉత్పత్తియు; ప్రళయః=ప్రళయస్థానము; స్థానం=స్థితిస్థానము; నిధానం=నిక్షేపము; అవ్యయం=నాశరహితమైన; బీజం=ప్రభోహకారణము; అహం=నాస్వరూపమే యని పూర్వశ్లోకముతో సంబంధము.

॥౧౮॥

శాంకరభాష్యము:—

కించ — గతిః కర్మఫలం, భర్తా పోష్టా, ప్రభుః స్వామీ, సాక్షి ప్రాణిణాం కృతాకృతస్య, నివాసో యస్మిన్ప్రాణిణో నివసంతి, శరణ మార్తానాం మత్ప్రసన్నానా మార్తిహరః, సుహృత్ప్రేక్ష్యపకారానవేక్షః సన్నపకారీ, ప్రభవ ఉత్పత్తి ర్జగతః, ప్రళయః ప్రళీయతే యస్మిన్మితి । తథా స్థానం తిష్ఠ త్యస్మిన్మితి । నిధానం నిక్షేపః కాలాంతరోపభోగ్యం ప్రాణినాం, బీజం ప్రరోహకారణం ప్రరోహధర్మిణామ్ । అవ్యయం యావత్సంసారభావిత్వా దవ్యయమ్ । న హ్యబీజం కించిత్ప్రరోహతి । నిత్యం చ ప్రరోహదర్శనా ద్బీజసంతతి ర్న వ్యేతితి గమ్యతే ।

॥౧౮॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

కర్మఫలము, పోషించువాడు, స్వామి, ప్రాణుల కృతాకృతములకు సాక్షియు, ప్రాణులు నివసించు స్థానము, ఆర్తులైన మత్ప్రసన్నుల యార్తిహరుడు, ప్రేక్ష్యపకారము నవేక్షించక నుపకార మొనరించు వాడు, జగత్తున కుత్పత్తి, లయస్థానము, అట్లే స్థితిస్థానము, ప్రాణులకు కాలాంతరమున నుపభోగ్యమగు నిక్షేపము (పాతు) ప్రరోహధర్మము కల వాట్లకు ప్రరోహకారణము, (ఉట్టి బీజము సంసారముండువర కుండుచది కాన నాశరహిత మునడును. బీజము లేనిచే యేదియు మొలవదు. నిత్యము ప్రరోహదర్శనమువలన బీజ సంతతి నశించి దని తోచుచున్నది.) ఇవన్నియు నా స్వరూపమే యని పూర్వశ్లోకముతో సంబంధము.

॥౧౮॥

— ౧౮వ అధ్యాయము ౧౭వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు —

మ మ మ ద న న ర్న తీ య మ:— ఈనిఖలప్రాణిజాతమునను తండి, తల్లి, పోషకుడు, లేక, తిత్తిర్మఫలదాత, తండితండి (తాత) తెలిసికొనదగినవస్తుజాతము, శుద్ధిహేతుకగు గంగానానగాయత్రీ జపాదికము, తెలిసికొనదగిన బ్రహ్మవిషయకజ్ఞానసాధనమగు ఓంకారము, ఋగ్వేదము, (నియతాక్షర పాదములు కలది) సామవేదము (గీతగీతములు) గీతగీతమైన యనియతాక్షరములకల యజుర్వేదము, (కమాదును వేదముల మంత్రములు కర్మోపయోగులు) చకారమువలన ప్రాప్తించిన అథర్వాం శిరస్సు (అథర్వణవేదము) యానర్వము నాస్వరూపమే.

॥౧౯॥

గీ॥ తపా మ్యహ మహం వర్షం నిగృహ్ణా మ్యత్సృజామి చ ।

అమృతం చైవ మృత్యు శ్చ స దన చ్చాహ మర్జున ॥

॥౧౯॥

ప ద వి భా గ ము:— తపామి- అహం- అహం- వర్షం- నిగృహ్ణామి- ఉత్సృజామి- చ- అమృతం- చ- ఏవ- మృత్యుః- చ- సత్- అసత్- చ- అహం- అర్జున ॥

॥౧౯॥

ప్ర తి ప దార్థ ము:— అహం=నేను; తపామి=తపింపచేయుచున్నాను; అహం=నేను; వర్షం=వర్షమును; ఉత్సృజామి=విడచిపెట్టుచున్నాను; అహం=నేను; వర్షం=వర్షమును; నిగృహ్ణామి=గ్రహించుచున్నాను; (లాగుకొనుచున్నాను.) హేఅర్జున=ఓయర్జునడా; అహం=నేను; అమృతం=అమృతస్వరూపుడను; అహం=నేను; మృత్యు శ్చ=మృత్యు స్వ రూపుడను; సత్=సత్స్వరూపుడను; అహం=నేను; అసచ్చ=అసత్స్వరూపుడను.

॥౧౯॥

శంకరానందీయ ము:— మాయాశబలము బ్రహ్మము. అట్టి బ్రహ్మమునుండి ఆవృక్తము, ఆవృక్తమునుండి మహత్తు, మహత్తునుండి యహంకారము, అహంకారమునుండి పంచతన్మాత్రలు జనించుచున్నవని శూన్యమాణమగుటవలన యాకాశాదిపంచకమునకు జనకుడను నేనే. “మాతా” ఆవృక్తము, అపరాప్రకృతియు నేనే. “పితామహః” ఆక్షరసంజ్ఞికమైన మాయోపాధికుడను నీశ్వరుడ నేనే. “ధాతా” హాపించువాడను నేనే. తెలిసికొన దగిన శబ్దస్పర్శరూపాదిలక్షణములుకల నిఖిలవస్తువులు నేనే. పవిత్రకరమగు సూర్యాగ్నివాయుబాదినిఖిలవస్తువులు నాస్వరూపమే. పరాపరబ్రహ్మవాచకమగు ఓంకారము నాస్వరూపమే. ఋక్సామయజుస్సులు, అధర్వణము యితహాసపురాణాదికము నాస్వరూపమే.

॥౧౭॥

—+ ౯వ అధ్యాయము ౧౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు +—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— “గతిః” కర్మఫలము, “భర్తా” సుఖసాధనమునిచ్చువాడు, “ప్రభుః” వీడు నావాడని స్వీకరించువాడు, “సాక్షి” సర్వప్రాణుల శుభాశుభములను చూచువాడు, “నివాసః” భోగస్థానము, “శరణం” ప్రపన్నుల యార్తిని హరించువాడు, “సుహృత్” ప్రత్యుపకారము నుపేక్షింపక యుపకారమొనరించువాడు, “ప్రభవః” ఉత్పత్తి, “ప్రళయః” వినాశము, “స్థానం” స్థితి, లేక “ప్రకర్షణ భవస్త్వనేనేతి ప్రభవః” సృష్టయ, “ప్రకర్షణ వీయస్తేనేనేతి ప్రళయః” సంహారయ, “తిష్ఠస్త్వస్థిత్తిస్థానం” అధారము, ‘నిధానం’ తత్కాలభోగాయోగ్యమగుటచే కాలాంతరోపభోగ్యమగు వస్తువు దేనియందుంచబడునో అట్టి సూక్ష్మరూపవస్త్యధికరణమైన పృథ్వీయవస్థానము, లేక శంఖపద్మాదినిధులు, ‘చీజం’ ఉత్పత్తి కారణము, ‘అవ్యయం’ వ్రేహ్మదులవలె నశించనిది; ఈచెప్పబడెద ఆనాద్యనంతమైన కారణము యీసర్వము నాస్వరూపమేయని పూర్వశ్లోకముతో సంబంధము.

॥౧౮॥

శంకరానందీయ ము:— కర్మఫలమగు స్వర్గాదికము నాస్వరూపమే. జగత్తును ధరించు యాదికూర్మము నాస్వరూపమే. నియంతయు నాస్వరూపమే. ప్రాణికృతకర్మసాక్షులగు ఆదిత్యుడు, చంద్రుడు, అగ్ని, వాయువు నాస్వరూపమే. సర్వభూతధాత్రీయు నాస్వరూపమే. ఆర్తుల యార్తిని పొంగొట్టువాడను నేనే. దయచే ప్రాణుల కుపకారమొనరించు చంద్రోపర్జనవాయువులు నాస్వరూపమే. సర్వజగత్సృష్టికి కారణము నేనే. సర్వజగత్సంహారయు నేనే. స్థితికారణము నేనే. కార్యకారణ ప్రపంచాధిష్ఠానము నేనే. జ్ఞానవ్యతిరక్తముచే నశించని జగద్బీజమగు నవ్యాకృతము నాస్వరూపమే.

॥౧౮॥

శాంకరభాష్యము: —

కించ — తపా మ్యహ మాదిత్యో భూత్వా కైశ్చ ద్రోశ్చిభి రుల్బయై రహం వర్షం కైశ్చ ద్రోశ్చిభి రుత్సృజా మ్యుత్సృజ్య పున ర్నిగృహ్ణామి కైశ్చ ద్రోశ్చిభి రష్టభి ర్భూతైః పున రుత్సృజామి ప్రావృషి । అమృతం చైవ దేవానాం మృత్యుశ్చ మర్త్యానామ్ । సద్యస్య యత్సంబంధి

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని: —

మరయు నేనాచిత్త్యస్వరూపుడనై కొన్ని కిరణములచే తపింపజేయుదును. కొన్ని కిరణములచే వర్షమును విడచిపెట్టుదును. విడిచిన వర్షమును తిరిగి యెనిమిదిమాసములచే గ్రహించెదను. తిరిగి వర్షాకాలమునందు వర్షించెదను. నేను దేవతల యమృతస్వరూపము. మనుష్యుల మృత్యుస్వరూపము కారణసంబంధిగనేకార్య మభివ్యక్తమో యా కార్యము “సత్” అని యనబడును.

— ౧౯వ అధ్యాయము ౧౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు —

మ య నూ ద ని ర త స్వ తీ య ము: — నేను సూర్యస్వరూపుడనై తపించుచుంటిని. అతప వశమున భూర్వృక్షై(వృక్ష)రూపమైనవలమును పృథివీనుండి యాకర్షించుచుంటిని. కొన్ని కిరణములచే నెనిమిది మాసములయందు భూమినుండి గ్రహింపబడిన యాయుధకమునే నాలుగుమాసములయందు కొన్ని కిరణములచే వర్షరూపమున విడిచెదను. దేవతల కమృతస్వరూపుడను, లేక సర్వప్రాణులకు జీవనస్వరూపుడను నేనే. సర్వప్రాణులకు మృత్యువును నేనే. దేనిసంబంధముతో నేదియుండునో యది సత్య నబడును. దేని సంబంధముతో నేది లేదో యది యసత్య నబడును. అట్టి సదసత్తులు యోయద్దన! నాస్వరూపమే. కాన సర్వ స్వరూపుడనగు నన్ను తెలిసికొని తనయొక్క కారానుసారము ఆ నేకవిధముల సాధకుల నన్నే యు పా సించుచుండిరి.

||౧౯||

శంకరాచార్యచీయము: — ఆచిత్త్యస్వరూపుడ నగు నేను వసంతగ్రీష్మములయందు నిఖిల జాతుల తపోచతేయముంటిని. కార్తీకము మొదలుకొని యెనిమిదిమాసము లుదకము గ్రహించుచుంటిని. వర్షమాసముల వాల్మీకియందు వర్షించుచుంటిని. ఇటు చ కారముచే సతివృష్టినావృష్టులచే సుఖిక్షు దృష్టిముల జేయుచుంటిని నని గ్రహించ నగును. దేనిచే దేవతలు మరణింపకుండినో యది యమృత మనబడును. అట్టియమృతము నాస్వరూపమే. దేనిచే ప్రాణులు మరణించుచుండినో యది మృత్యు వనబడును. అట్టి మృత్యువున నాస్వరూపమే. యెయ్యది “ఆస్తి” అను నామముచేతను, రూపముచేతను నిర్దేశింపబడునో యట్టి వృక్షమైన నామరూపాత్మకముగు కార్యము “సత్” అని యనబడును. తద్విలక్షణము. సర్వత్వము నామరూపములకు కారణము నగునది “అసత్” అని యనబడును. అట్టి సదసత్తులు రెండును నాస్వరూపములే. ఇటు “చ” కారముచే వృక్షావృక్షములగు సదసత్తుల నిషేధము చేయబడి యుండ తర్హిషేభావంబు నుండినదియు కార్యకారణభావవికలము, నిర్విషయము నగు పరబ్రహ్మము నేనే యని నూచిత మయ్యెను. ఈచెప్పుటచే కృతువులు, యజ్ఞములు, సదసదస్తనిఖిలవస్తువులు బ్రహ్మ స్వరూపముగల ముముక్షువులు బ్రహ్మబుద్ధితో నేయేవస్తువు నుపాసించెదనో తత్తత్స్వరూపముచే నుపాస్యబ్రహ్మస్వరూపముగలచే ముముక్షువునకు చిత్తశుద్ధికల్పి కృమముగ మోక్షము సిద్ధించునని నూచిత మయ్యెను. బ్రహ్మబుద్ధియందు బ్రహ్మబుద్ధితే చేయబడు ఈపాసనము ఫలమునకై యెట్లు సహర్షమగును? దృష్టిభావము బ్రహ్మస్వరూపమెట్లుగననెదవా? ఈవిషయమై నిన్నడుగదగియున్నది. దృశ్యమును నొక వస్తువు కలదనెదవా? లేకలేదనా? దృశ్యమునగునది లేననో సర్వవ్యవహారములు లోపించెడిని. దృశ్యమును

శాంకరభాష్యమ్:—

తయా విద్యమానం తద్విపరీత మన చై వాహున్తున । న పున రత్యంత మేవాన ద్భగవా స్స్వయం
కార్యకారణే వా స దసతీ । యే పూర్వోక్తై రనువృత్తిప్రకారై రేకత్వపుథక్త్వాదివిజ్ఞానై
ర్యజ్ఞై రాం పూజయంత ఉపాసతే జ్ఞానవిద స్తే యథావిజ్ఞానం మా మేవ ప్రాప్నువంతి ॥౧౯॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

సేనట్టి సద్రూపము. తద్విపరీత మనత్తనబడును. ఓయర్జునా! సేనట్టి యసద్రూపము. అట్లగుచో
భగవంతు డత్యంత మసద్రూపమా? యని శంకింపజనదు. “సత్” అనగ కార్యము: “అసత్”
అనగా కారణము. కార్యకారణస్వరూపము భగవంతుడ నగు నేను అని యర్థము. పూర్వము
నందు చెప్పబడిన యనువృత్తిప్రకారరూపములైన యేకత్వ పుథక్త్వాదివిజ్ఞానరూపములగు
యజ్ఞులచే నెవరు నన్ను పూజించి యుపాసించెదరో యట్టి జ్ఞానవిదులు వారియుపాస
నానుగుణముగ నన్నే పొందుచున్నారు. ॥౧౯॥

కస్తుభుకలదను మొదటిపక్షమున యావస్తువు సద్రూపముచే నుండెనా? యసద్రూపముచే నుండెనా? యస
ద్రూపమున కలదను పక్షమున శశవిషాణసదృశముగు యసద్వస్తువునకు “అస్తి” (కలదు) అను నిర్దేశము
సంభవింపనందున యాపక్ష ముపపన్నము కాదు. అట్లగుచో సద్రూపముచేతనే యుండు ననెదవా?
బ్రహ్మాతిక్రమమునకు సత్త్వమే లేనందున సర్వము బ్రహ్మస్వరూపమే. సర్వము బ్రహ్మస్వరూప
మగుచో ఘటపటాదులు నశించిన బ్రహ్మము గూడనశించెడిది యని శంకింపజనదు. నాశమునది
భ్రమకల్పితవ్యాప్త్యాంశవిషయము. ఎట్లనః ఘటాదికముచే గల్పితముగు కంబుగీవాద్యాకారవత్తు వ్యాప్త్యాంశ
మగు ఘటమునకు నాశము కన్పట్టుచున్నది. వ్యాపకాంశముగు మృత్తునకు నాశము కన్పట్టుటలేదు. అట్లే
వ్యాప్త్యాంశముగు భ్రమకల్పితనామరూపాదులకే నాశము కావి, వ్యాపకాంశముగు సత్తునకు నాశము లేదు.
అసత్తే నశించినచో దృశ్యము, తద్భాసముగూడ లేకపోవును. కాన దృశ్యము, దృశ్యభావము, సదాత్మ
స్వరూపముతో నున్నవి. కాన సర్వము బ్రహ్మస్వరూప మని పర్యవసితము. కాబట్టి యివ్వమగు వస్తువు
నందు బ్రహ్మబుద్ధితో నాచరించిన యుపాసనము- ఫలసిద్ధి భావనామరూపమగుట- ఫలసిద్ధిక్త
సమర్థమగుచున్నది. ॥౧౯॥

ప ర మార్గ ప్ర ప:— ఈమూలప్రపంచస్వరూపుడనుగూడ సేనే యని యాశ్లోకమున జెప్పచు
న్నాడు:— సేను ప్రళయ కాలమున ద్వాదశాదిత్యరూపుడనై భూతసమూహమును తరింపజేయుచుంటిని.
ఈవిషయమున నారాయణీయోపనిషత్తునందు “అర్జుం జ్వలతి జ్యోతి రహ మస్మి జ్యోతి ర్జ్వలతి బ్రహ్మహ
మస్మి” (అనగా ప్రళయ కాలమున శుక్రశోణితోద్భవముగు ప్రాణిజాతము ద్వాదశాదిత్యరూపముగు సంకర్ష
ణముభాగ్నిచే దహింపబడుచున్నది. ఆ కాలమున సేను జ్యోతిరూపముగు తైజసవిరాడ్రూపము నైతిని. ఆనం
తరమెపుడాజ్యోతిస్సు జ్వలించునో యపుడు సేను లింగరూపముగు బ్రహ్మము నైతిని.) అని చెప్పుబడెను.
అట్లే సేనే ప ర్జ్వల్య మ్మని యాకర్షించెదను. సేనే తిరిగి వృష్టి కాలమున పరబ్రహ్మని విడిచిపెట్టెదను.
సేనే తీవ్రస్వరూడను. కృమప్రాప్తముగు మృత్యువును సేనే. వ్యవహారసత్తైస్ మూలప్రపంచ రూపు
డను, మాత్మప్రపంచరూపముగు యసత్త్వము గూడ సేనే యని యర్థము. ॥౧౯॥

గీ॥ త్రైవిద్యా మాం సోమపాః పూతపాపా యజ్ఞై రిష్టాః స్వర్గతిం ప్రార్థయన్తే ।

తే పుణ్య మాసాద్య సురేంద్రలోక మశ్నన్తి దివ్యాన్ దివి దేవభోగాన్ ॥౨౦॥

పదవిభాగము:— త్రైవిద్యాః=మాం- సోమపాః- పూతపాపాః- యజ్ఞైః- ఇష్టాః
స్వర్గతిం- ప్రార్థయన్తే- తే- పుణ్యం- ఆసాద్య- సురేంద్రలోకం- అశ్నన్తి- దివ్యాన్- దివి-
దేవభోగాన్ ॥౨౦॥

పుతిపదార్థము:— త్రైవిద్యాః=ఋగ్యజుస్సామవేత్తలు; సోమపాః=సోమపానముచేసినవారై;
పూతపాపాః=పూత=పవిత్రీతమైన; పాపాః=పాపములకలవారై; (క్షాళితమైన పాపములకలవారై) మాం=
వసురుద్రాదిత్యాదిస్వరూప మగునన్నునుగూర్చి; యజ్ఞైః=అగ్నిష్టోమాదియజ్ఞములచే; ఇష్టాః=యాగము
చేసి; స్వర్గతిం= స్వర్గమునుగూర్చి గమనమును; ప్రార్థయన్తే= ప్రార్థించుచుండిరి; తే= వారు; పుణ్యం=
పుణ్యఫలమును; సురేంద్రలోకం= స్వర్గలోకమును; ఆసాద్య= పొంది; దివి= స్వర్గమునందు; దివ్యాన్=
స్వర్గమునందైన (అపా)కృతమైన; దేవభోగాన్= దేవతలభోగములను; అశ్నన్తి=అనుభవించు
చుండిరి. ॥౨౦॥

శాంకరభాష్యము:—

యే పున రజ్ఞాః కామకామాః— త్రైవిద్యా ఋగ్యజుస్సామవిదో మాం వస్వాదిదేవ
రూపిణం సోమపాః సోమం విబుతీతి సోమపా సేనైవ సోమపానేన పూతపాపాః శుద్ధకిల్బిపా
యజ్ఞై రగ్నిష్టోమాదిభి రిష్టాః పూజయిత్వా స్వర్గతిం స్వర్గగమనం స్వర్గతి స్తాం ప్రార్థయంతే ।
తే చ పుణ్యం పుణ్యఫల మాసాద్య సంప్రాప్త్య సురేంద్రలోకం శతకృతాః స్థాన మశ్నంతి భుం
జతే దివ్యాన్ దివి భవా నప్రాకృతా నైవభోగా నైవానాం భోగా స్తాన్ ॥౨౦॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఏయఃజ్ఞాలు కామకాములో అట్టి ఋగ్యజుస్సామవేదములను తెలిసికొనినవారు
యజ్ఞములయందు సోమపాన మొనరించి యాసోమపానముచేతనే పాపములను పొంగొ
ట్టుకొనినవారై నిర్హతపాపులై వసురుద్రాదిత్యాదిస్వరూపమున నున్ననన్నుగూర్చి యగ్నిష్టో
మాదికృతువులచే యాగమొనరించి స్వర్గగమనమును ప్రార్థించుచుండిరి. అట్టివారు పుణ్య
ఫలమును స్వర్గలోకమును పొంది స్వర్గమునందు అప్రాకృతమైన దేవభోగముల ననుభవించు
చుండిరి. ॥౨౦॥

— ౯వ అధ్యాయము ౨౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు —

మధునూదనసరస్వతీయము:— ఇట్లు ఏకత్వముతో, పృథక్త్వముతో ననేకవిధముల నుత్తమ,
మధ్యమ, మందాధికారులు నిష్కాములై భగవంతు నుపాసించుచు సత్త్వశుద్ధిజ్ఞానోత్పత్తిద్వారమున గ్రహ
ముగ ముక్తులగుదురు. ఎవరు సకాములై యేవిధముగనుగూడ భగవంతు నుపాసించక, తమతమకోరికలకు
సాధనములగు కామ్యకర్మములనే చేయుదురో, యట్టివారు సత్త్వశోధకము లేమింటేసి జ్ఞానసాధనమును పొంద
నివారై, మాటిమాటికి జన్మమరణప్రబంధముచే నెల్లపుడు సంసారదుఃఖమునే యనుభవించెదరని 'త్రైవి
ద్యామాం' అను శ్లోకము మొదలుకొని రెండుశ్లోకములచే కెప్పుడుండెను. ఋగ్వేద, యజుర్వేద, సామ

గీ॥ తే తం భుక్త్వా స్వర్గలోకం విశాలం ఓజే పుణ్యే మర్త్యలోకం విశన్తి॥

ఏవం త్రయీధర్మ మనుప్రపన్నా గతాగతం కామకామా లభన్తే॥ ౧౮౦॥

ప ద వి భా గ ము:-- తే- తం- భుక్త్వా- స్వర్గలోకం- విశాలం- ఓజే- పుణ్యే- మర్త్య- లోకం- విశన్తి- ఏవం- త్రయీధర్మం- అనుప్రపన్నా- గతాగతం- కామకామా- లభన్తే॥ ౧౮౦॥

ప్రతిపదార్థము:-- తే=వారు; విశాలం=విస్తీర్ణమైన; స్వర్గలోకం=స్వర్గలోకమును; భుక్త్వా=అనుభవించి; పుణ్యే=పుణ్యము; ఓజే=ఓజింప; మర్త్యలోకం=భూలోకమును; విశన్తి=ప్రవేశించుచుండిరి. ఏవం=ఇట్లు; త్రయీధర్మం=కేవలవైదికకర్మము; అనుప్రపన్నా=వాందినవారై; గతాగతం=గమనాగమనములను; కామకామా=విషయములను కోరెడివారై; లభన్తే=పొందుచున్నారు. ॥౧౮౦॥

వేదరూపములు, హాత్ర, అధ్వర్యువ, ఔద్ధాత్రప్రతిపత్తి హేతువులగు మూడువిద్యలు కలవారు 'త్రైవిద్య' అనబడుదురు. వేదత్రయవేత్తలగుజ్ఞానుష్ఠానపరులు "యజ్ఞైర్విద్యా" అగ్నిష్టోమాదికృమముతో సవనత్రయమునందు పనురుద్యాదిత్యస్వరూపుడ నగు నన్నుగూర్చి యాగముచేసి, ఆవసురుద్యాదిత్యస్వరూపునిగ నన్ను తెలిసికొనెనవారై, వస్తుస్థితి ననుసరించి నన్ను పూజించి, స్తుతించి, హోమముజేసిగూడ "సోమసాః పూతసాపాః" సోమసాయులై, స్వర్గభోగప్రతిబంధకము లగు సకలపాపములను నశింపజేసికొనినవారై, "స్వర్గతిం ప్రార్థయన్తే" సకాములగుటచే స్వర్గగమనమును కోరుచుండిరిగాని సత్త్వశుద్ధి, జ్ఞానోత్పత్తి మొదలగు దానిని కోరుకొనకుండిరి. "తే--భోగాన్" అట్టి సకాములు స్వర్గమున సర్వోత్కృష్టమగు ఇంద్రీయలోకముననుండి మనుష్యులభ్యయమును, దేవదేహోపభోగ్యములు నగు భోగములనుభవించుచుండిరి. ॥౧౮౧॥

శంకరానందీయము:-- వైవిధ్యమున మందబుద్ధులగు ముముక్షువుల కుపాసనాస్థితికై కృత్యాది, అసదంతము నాస్వరూపమే యని చెప్పి, సర్వము తన స్వరూపమే యని ప్రతిపాదించి "రాజవిద్యా" అనుస్థలమునందు బ్రహ్మవిద్యావ్యతిరిక్తము లగుచు సకలవేదశాస్త్రాధ్యయనజనితము లగు విద్యలు సంసారవర్తకములేయగు నని చెప్పి యావిషయమునే "ఆశ్రద్ధధానాః" అనుస్థలమున నిరూపించి ప్రస్తుతము కూడ ముముక్షువులకు వివేకస్థితికి తిరిగి యావిషయమునే రెండుశ్లోకములచే ప్రతిపాదించుచుండెను. "త్రైవిద్యాః--ప్రార్థయన్తే" ఋగ్యజుస్సామాధర్వణవేదముల నెవరధ్యయన మొనరించెదరో వాటి యర్థమును తెలిసికొనెదరో వారు "త్రైవిద్య" అనబడుదురు. అట్టివారు సోమసాయులై, అగ్నిష్టోమాదిరాత్రాదుల జేసి యష్టవసువులు, ఏకాదశరుద్రులు, ద్వాదశాదిత్యులు, ప్రజాపతి, వషట్కారము నను దేవతాస్వరూపుడ వైననన్నారాధించి స్వర్గప్రాప్తిని గోరుచుండిరి. అట్టివారు స్వర్గమున దేవభోగముల మాత్రమనుభవించి, "యావత్సంపాత ముషిత్వా" అనున్యాయమున పుణ్యఫలానుభవకాలపర్యంతము స్వర్గభోగముల ననుభవించెద రని యర్థము. ॥౧౮౨॥

శ్రీధరీయము:-- "ఆవజానన్తి మాం ముథాః" అనుశ్లోకముమొదలుకొని రెండుశ్లోకములచే మూఱులు ఓప్రఫలాశించే దేవతాస్తరమును సేవించుచు నన్ను ఆదరింపకుండిరి. అనిచెప్పి, "మహాత్మాన స్తు మాం పార్థ" అనుదానిచే పరమేశ్వరభక్తులు చెప్పబడిరి. ఇక నేకత్వముచేగాని, పృథక్త్వముచేగాని నన్ను (పరమేశ్వరు) నెవరు సేవింపరో యట్టివారికి జన్మమృత్యుప్రవాహము దుర్వారమే యని రెండుశ్లోకములచే జెప్పచుండెను. (కేషముగతార్థము) ॥౧౮౩॥

-- ౧౮౪ వ అధ్యాయము ౨౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానవిశేషములు --

మధుమాదనసరస్వతీయము:-- అట్టి సకాములు స్వర్గముననుభవించుచో గలగు అనర్థమేమి? అనుశంకపై జెప్పచున్నాడు. "తే తం...విశంతి" అనుకాములు కామ్యపుణ్యముచే ప్రార్థయింప

శాంకరభాష్యమే:—

తే త మితి । తే తం భుక్త్యా స్వర్గలోకం విశాలం విస్తీర్ణం క్షీణే పుణ్యే మర్త్యలోక మిమం వికన్త్యావిశంతి । ఏవం హి యథోక్తేన ప్రకారేణ త్రైధర్మ్యం కేవలం వైదికం కర్మానుష్ఠాపన్నా గతాగతం గతం చాగతం చ గతాగతం గమనాగమనం కామకామాః కామాన్మామయంత ఇతి కామకామా లభంతే గతాగత మేవ న తు స్వాతంత్ర్యం క్వని ల్లభంత ఇత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

అట్టివారు విస్తీర్ణమైన స్వర్గలోకము ననుభవించి పుణ్యము నశింప భూలోకమును పొందుచున్నారు. ఇట్లు వేదత్రైధర్మమున వైదికకర్మలను పొందినవారై (అనుషించినవారై) స్కృందనననితాదిభోగములను కోరెడివారు యాతాయాతముల పొందుచున్నారు. ఎప్పుడును స్వాతంత్ర్యమును పొందుటలేదు. ॥ ౨౦ ॥

విస్తీర్ణమగు స్వర్గలోకము ననుభవించి అభోగములకు కారణమగు పుణ్యము నశింప యాదేహము నశింప, తిరిగి దేహధారణమునకై మర్త్యలోకమును ప్రవేశించుచుండిరి. (తిరిగి గర్భవాసాదియాతనల ననుభవించుచుండిరని యర్థము.) “ఏవం...లభంతే” యైన జెప్పిన విధమున జ్యోతిష్తోమాదికర్మ నాచరించినవారై, యనాది యగుసంసారమునందు వివృతములను కోరువారై గతాగతమును పొందుచుండిరి. కర్మల నాచరించి స్వర్గమును పొంది, యటనుండి తిరిగి మర్త్యలోకమునకువచ్చి, తిరిగి కర్మచేయుచుండిరి. ఈవిధముగా గర్భవాసాదియాతనాప్రసాదము వారల కెల్లపు డనువర్తించుచున్నది యని యభిప్రాయము. ॥ ౨౦ ॥

తే త రా నం దీ య ము:— సోమపాయు లగు అస్వర్గ కాములు స్వస్వపుణ్యాధిక్యముచే అహంత్వైర స్వోద్యమై సుఖవిశేషము ననుభవించి, యనంతరమున అసుఖవిశేష కారణమైన పుణ్య విశేషము నశింప, మర్త్యలోకము నొందుదురు. (అదేవదేహమును త్యజించి తిరిగి మర్త్యలోకమున జన్మించుచుండిరిని యర్థము.) ఈవిధముగ త్రయీపురిపాదితమైన కర్మకాండము నాచరించి “తి”కర్మకృత్తనో జన్మమృత్యా. దక్షిణావంతో ఆమృతత్వం భజంతే” త్రికర్మకృత్తు (నాచికేతమంతాధ్యయనము, అహంతాధ్యయనము తెలిసికొనుట, నాచికేతాగ్నిచయన మాచరించుట యీమాడును త్రికర్మలనబడును. యీమాడుకర్మల నాచరించువాడు త్రికర్మకృత్తనబడును.) జన్మమృత్యురూప మగుసంసారమును దాటును. మరియు కర్మల నాచరించి యాయకర్మలకు విహితమైన దక్షిణల నొనరించువారలు దక్షిణావంతలు అనబడుదురు. అట్టివారు మోక్షమును పొందుచున్నా రనునదిమొదలగు యర్థవాదనాకృపూర్వకమైన తేనములచే తప్పుబడిన ధర్మమును కర్మమునే తరలుపొందినవారై, శ్రుత్యుక్తమైన కర్మయే నిశ్చేయ సామ్యమున లక్షికి పరమకాంక్షము కాని, శమము, దమము, సంన్యాసము, వ్రాతము, ఈశ్వరుడునివి కారణము కాదను నిర్విచలుము ననునరించి కేవలకర్మైకనిష్ఠులై కామకాములై అనగా భూసంబంధమైనవియు, స్వోద్యమములగు విషయములను కోరువారైన విషయభోగలంఘితులైన మీమాంసకులు పండితులైనను చెప్పినరీతిగ కర్మ ఫలమునకట్టి యనుచురతమైన గమనాగమనమునే పొందుచున్నారు. స్వర్గమునుండి వచ్చి పుట్టుచుండిరి. పుట్టి తిరిగి చాచించి స్వర్గమునే పొందుచున్నారు. ఇట్టి జననమరణ ప్రవాహమునందు కాములు మునుగుచుండిరి. ॥ ౨౦ ॥

గీ॥ అనన్య్యా శ్చింతయంతో మాం యే జనాః పర్యుపాసతే ।

తేషాం నిత్యాభియుక్తానాం యోగక్షేమం వహా మ్యహమ్ ॥

ప ద వి భా గ ముః— అనన్యాః— చింతయంతః— మాం— యే— జనాః— పర్యుపాసతే— తేషాం— నిత్యాభియుక్తానాం— యోగక్షేమం— వహామి— అహమ్

ప్రతిపదార్థముః— యే జనాః=ఏనన్యానులు; అనన్యాః=అపృథగ్భూతులై; (ఈ మేల్మొల దగు నారాయణుని యాత్మస్వరూపముగ పొందినవారై;) మాం=నన్ను; (పరమేశ్వరుని) చింతయంతః=చింతించుచున్నవారై; పర్యుపాసతే=అంతటసాకల్యముచే నవైశ్చర్యవృత్తిచేత యుపాసించెదరా; తేషాం=ఈ మార్గదర్శులగునట్టి; నిత్యాభియుక్తానాం=సతతాభియోగులగు వారలయొక్క; యోగక్షేమం=యోగ=ఆరాధనమును దానియొక్క ప్రాప్తము; క్షేమం=ప్రాప్తపరిత్యజమునెడిరంజిని; అహం=నేను; వహామి=హరించుచుంటిని.

ప ర మార్థ ప్ర పః— స్వర్గమునందు దేవభోగముల ననుభవించినతరువాత యేమగు ననెదవా! అను శంకపై “తే తం” అని చెప్పచుండెను.

అట్టివారు స్థూలఘటమునిచ్చు విశాలమైన స్వర్గలోకము ననుభవించి స్వర్గార్థ మాచరితమైన పుణ్యము నశింప దేవదేహమును విడచి తిరిగి లింగదేహముచే గర్భమును ప్రవేశించుచుండిరి. ఈవిధముగ నేమి త్రయముచే చూపబడిన ఫలప్రశంసనరూపముగు భర్తమును లక్ష్యము మొనరించుకొని యాత్మకులం ప్రవృత్తి తైరి. అట్టివారు విషయములను కోరువారై యాతాతాతములను పొందుచుండిరి. ఈవిషయముచే “అత్మాన మే వ లోక ము పా సీ త స య అ త్మా న మే వ ము పా స్తే న హా స్య క ర్మ ష్ట య తే” అస్మా ద్యో వా ౨౨ త్మనోయద్యత్కామయతే తత్త త్పుజతే” అన్యదేవతోపాసనచే నికృష్టఫలప్రాప్తి యేగాదు. యనర్థముగూడదేహుడనని పూర్వమునందు చెప్పబడెను. కాన దేనిచే నర్థము పొందబడునోయది భోగ మనబడును. అట్టియాత్మనే యుపాసించ వలయును. యితరమునుపాసింపరాదు. ఎవరైనాత్మ నుపాసించునో అట్టి వాని కర్మ భోగముచే నశింపదు. మరే మగుననెదవా! ఆకర్మ పూనమును పుట్టించి మోక్షమును పొందించును. వాడు విషయసుఖము నశేషించుచు నాత్మవలననే యావిషయసుఖమును పొందు నని ‘అస్తాత్’ అనువాక్యముచే చెప్పచుండెను. అట్టి యాత్మోపాసకుడు ఏయే విషయసుఖమునుకోరునో యాతా విషయసుఖమునెల్ల యాత్మవలననే సృజించుకొనును. అట్టివాడు అష్టసిద్ధులను పుట్టించును. కాన ఇతరమును పుట్టించు నని చెప్పనవసరము లేదు. అని శ్రుతియందు టిప్పణులయందు చెప్పబడెను. “యత్సత్త్వం తదుపాసితవ్య మగు వా సత్త్వం యతో లభ్యతే ౨ సత్యోపాసనయా తథైవ చ ఫలం. సృష్టిత్యర్థరాజ్యాదినో ఆయాసే నర్హతే ౩ తుచ్ఛఫలదే మార్గే ప్రపత్తిః కథం మాయావైభవ మేత దేవ త దిదం భక్త్యా హతే ర్వాప్యతే” సత్యోపా సనవలన సత్యమే పొందబడును. అసత్యోపాసనవలన సృష్ట్యమునందు రాజ్యప్రాప్తివలన యసత్యమే పొందబడును. ఆయాసము నమానమైయుండ తుచ్ఛఫలము నిచ్చు మార్గమునందు ప్రవృత్తి యొందులను ఈజగమంతయు మాయావైభవమే. శ్రీహరిభక్తిచే సత్యమే పొందబడును. సత్యమైనది యాత్మయే.

కాన అత్మయే యుపాసింపదగినదనిభావము.

—• ౯వ అధ్యాయము ౨౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మ ధు నూ ద శ స ర స్వ తీ య ముః— నిష్కాములగు సమ్యక్కులు “అనన్యా” కేదవ్యుత్త విషయములేనివారై అనగా (సర్వావైశ్చర్యవృత్తి) సర్వభోగములయందు కోరికలేనివారై, తేనే సర్వాత్మ

శాంకరభాష్యమ్:—

యే పున ర్నిష్కామాః సమ్యగర్థినః— అనన్యాయా అపృథగ్భూతాః పరం దేవం నారాయణ మాత్మత్వేన గతా స్సంత శ్చింతయంతో మాం యే జనా స్సంన్యాసింః పర్యుపాసతే తేహం పరమార్థదర్శినాం నిత్యాభియుక్తానాం సతతాభియోగినాం యోగజ్ఞేమం యోగోఽప్రాప్తస్య ప్రాప్తం జ్ఞేమ స్తద్రీతం త దుభయం వహామి ప్రాప్తయా మ్యహమ్ । జ్ఞానీ త్వత్త్వేన మే మతం సచ మమ ప్రియో యస్మా త్తస్మా త్తే మమాత్మభూతాః ప్రియా శ్చేతి । నన్య స్మేషా మపి భక్తానాం యోగజ్ఞేమం వహత్యేవ భగవాన్ । సత్య మేవం వహ త్యేవ । కిం త్వయం విశేషోఽస్యే యే భక్తాస్తే స్యాత్కార్యం స్వయం మపి యోగజ్ఞేమ మిహంతేనన్యదర్శిన స్తు నాఽఽత్కార్యం యోగజ్ఞేమ మిహంతే । న హి తే జీవితే మరణే వాఽఽత్మనో గృధ్రిం పుర్యంతి కేవల మేవ భగవచ్చరణా స్తే । అతో భగవా నేవ తేహం యోగజ్ఞేమం వహతీతి ॥౨౨॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

నిష్కాములు, సమ్యగర్థులు, నగు యే సంన్యాసులు పరమేశ్వరుడగు నారాయణుని యాత్మస్వరూపముగ పొందినవారై పరమేశ్వరుడనగు నన్ను చింతించుచు యుపాసించెదరో వారి నిత్యాభియుక్తులు. (యెల్లప్పుడు యోగముతోగూడినవారు.) వారలయోగజ్ఞేమమును— (యోగమనగనప్రాప్తమైనదానియొక్క ప్రాప్తము, జ్ఞేమమనగ ప్రాప్తమైనదానియొక్క పరిరక్షణము) నేను పొందించెదను. “జ్ఞానీ త్వత్త్వేన మే మతం, సచ మమ ప్రియః” జ్ఞానీ యైతే యాత్మయే యని నామతము. అట్టి జ్ఞాని నాకు ప్రియుడు కాన నట్టి యగు భగవంతునివైన వాసుదేవుడను, నాకంటెవేరుగ నేనియు లేదని తెలిసికొని యాప్రత్యగూపమగు యాత్మనే యెల్లపుడు చింతించువాడై సాధనచతుష్టయసంపన్నుడై యేసంన్యాసులు అంతట అనవచ్చిన్ను పురుషుడే నారాయణుడనగు నన్నే చూచెదరో, అట్టివారు మదనస్థులగుటచే (నాస్వరూపులగుటచే) కృత స్మృతికే. స్వయముగ ప్రయత్నింపనట్టి, అత్యంతనిష్కాములైన అద్వైతదర్శననిష్ఠులకు యోగజ్ఞేమము తెలుపప్రాప్తించువారు కంకష తొలగించుటకు “అనన్యాః” అని చెప్పుచుండెను. ఎల్లపుడు ధ్యానమునందే గాఢులగుట. దేహయాత్రామాత్రమున కైకూడ ప్రయత్నింపని యద్వైతదర్శననిష్ఠుల యోగమును, జ్ఞేమమును నేను వహించెదను. (పొందించెదను.) యోగమనగ పొందబడనిదానియొక్క లాభము. లాభమున లభ్యమైన దానియొక్క పరిరక్షణము. “ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థ మహం స చ మమ ప్రియః । అదాదా స్మస్మి పితృతే జ్ఞానీ త్వత్త్వేన మే మతమ్” అని యాగీతలయందే చెప్పబడెను. విచారింప విచారమును సర్వుల యోగజ్ఞేమములను వహించును. అయినను జ్ఞానుల యోగజ్ఞేమములను వారల ప్రయత్నమునేరకే వహించును. యితరుల యోగజ్ఞేమములను వారలకు ప్రయత్నము పుట్టించియే తత్ప్రియత్నమున వహించును. అదియే జ్ఞానికిని యజ్ఞానికిని గల విశేషము.

॥౨౩॥

కంక కా నం ప్రియ ము:— నిరీశ్వరవాదులు, కర్మయేముఖ్యమైన శరణగాకలవారు, బాహ్య భూతకలవాదులు అగు కాములకు గతిని చెప్పి, యిపుడు ద్వంద్వాద్వాతీతులు, నిత్యసత్త్వస్థులు, యోగజ్ఞేమ నిష్ఠులు, అత్యవంతులు, నిష్కాములు, అహంకారమమకారరహితులు, మదేశ్వరణులు నగు బ్రహ్మ క్షేమయొక్క యోగజ్ఞేమములను నేనే వహించెద నని “అనన్యాః” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

జ్ఞానులు నాయాత్మభూతులు, నాకు ప్రియులును యగుచున్నారు. యితరులగు భక్తులయొక్క యోగక్షేమమును పరమేశ్వరుడే వహించును. కాని యీవిశేషము కలదు. యితరభక్తులు స్వాత్మార్థము స్వయముగ యోగక్షేమములను కోరుదురు. అన్యదర్శులన్ననో యాత్మార్థము యోగక్షేమములను కోరరు. వారుజీవితమునందుకాని, మరణమునందుకాని గృద్ధిని (అపేక్షను) చేయును. (పొందరు) అట్టివారు కేవలముభగవచ్చరణులే యగుదురు. కాన భగవంతుడే యోగక్షేమములను పొందించును. (ఇదియే విశేషము) || ౨౨ ||

అవరయొక్క “అహం” అనుబుద్ధికి, “మమ” అనుబుద్ధికి, పరమేశ్వర స్వతిక్తమైన విషయముండదో వారనన్య లనబడుదురు. అట్టి యనన్యులై యెల్లపుడు అచ్యైతదర్శనవిష్ణులైనవారై యే యతులు నిర్విశేషము, నిత్యానందైకరసము నగు పరబ్రహ్మమునే వెలుపల, లోపల శబ్దస్పర్శరూపరసగంధాది విషయానవగాహి యగుఏకవృత్తిచేతనే “యాసర్వము నేను బ్రహ్మస్వరూపమే” అని భావన చేయువారై తనను, సర్వమును యెల్లపుడు బ్రహ్మస్వరూపముగ చూచెదరో “నిత్యాభియుక్తానాం-నిత్యో నిరస్తరోఽవిచ్ఛిన్నోఽభియోగ ఆత్మాభిముఖ్యేన బుద్ధివృత్తే ర్వస్తుసంయోగ సాక్షాత్కారలక్షణ స్తద్వస్తవః” నిరంతరము విచ్ఛిన్నముకాని ఆభియోగముకలవారలయొక్క (అనగా బుద్ధివృత్తికి సాక్షాత్కారస్వరూపమైన వస్తుసంయోగముకలవారలు నిత్యాభియుక్తు లనబడుదురు. అట్టినిరంతరమాహితచిత్తముకల బ్రహ్మవేత్తలయొక్క) యోగక్షేమములను నేను వహించెదను. లేక యోగ మనగ (నిత్యాభియుక్తులయొక్క నిరంతరబ్రహ్మనిష్ఠ.) అట్టి బ్రహ్మనిష్ఠయొక్క “క్షేమం” ఆధ్యాత్మికాధిదైవికాధిభౌతికాదుష్టపద్యపరాహిత్యమును యెల్లపుడు నేను చేయుచున్నాను. || ౨౩ ||

భాష్య త్కర్తృ దీ పి క:— కామకామల కాయాకామములచే భోగాదికము సిద్ధించును. ఏతత్త్వదర్శులు నిష్కామములై నిన్ను భజింతురో భోగకామనారహితులగు నట్టివారలకు శరీరసితిహేతువులగు యోగక్షేమము లెట్లు సమకూరునను శంకను “అనన్యాః” అను శ్లోకముచే తొలగించుచుండెను.

నాకంటె యపృథగ్భూతులై (నాస్వరూపులై) పరమాత్మస్వరూపుడను, వాసుదేవుడను ఆగు నన్ను ప్రపన్నులగు జనులు అనగా “నేనే వాసుదేవుడను” అని తెలిసికొని ప్రత్యగభిన్నమగు నన్ను ధ్యానించు వారై, సర్వతోఽనవచ్ఛిన్నముగ నన్ను తెలిసికొనెదరో, ఎల్లపు డత్యాదరముచే నాచింతనమునం దాసక్తులగునట్టి సమర్థులగు యోగక్షేమములను నేను వహించెదను. యోగమనగ నల్పముగు దానియొక్క ప్రాప్తణము, లబ్ధిపైదానియొక్క పరిపాలనము క్షేమ మనబడును. జ్ఞాను లతిక్రియు లగుటవలన నట్టివారలకు యోగక్షేమములను సమకూర్చెదను. ఈవిషయమే “జ్ఞానీ త్యాత్మైక మే మత్ర, స చ మమ ప్రియః” అని చెప్పబడెను. విచారింప యితరభక్తుల యోగక్షేమములనుగూడ భగవంతుడే వహించును. ఆయినను యితరభక్తులు ఆత్మార్థము స్వయముగ యోగక్షేమములను కోరెదరు. అనన్యదర్శులన్ననో స్వయముగ యోగక్షేమములను కోరరు. ఇదియే విశేషము. || ౨౪ ||

నీ ల క ం తి య మ:— వైవిధ్యముగ కర్మలకు ఆవృత్తిని, ఫలమును జెప్పి, భక్తులకుగూడ నాభజనముచేతనే సర్వార్థములు సిద్ధించు నని యాశ్లోకమున జెప్పచున్నాడు—

ఇతరమగు నుపాస్యదేవత లేనివారై, “నేనే భగవద్వాసుదేవస్వరూపుడను” అని యభేదముగ దలచెడివారై, యేజనలు నన్నే సాకల్యముగ నచ్యైతదర్శిత్వో నుపాసించెదరో అట్టి నిత్యాభియుక్తుల

గీ॥ యేష్యన్యదేవతాభక్తా యజన్తే శ్రద్ధయాఽన్వితాః ।

తేఽపి మామేవ కాన్తేయ| యజన్త్యపిధిపూర్వకమ్ ॥

॥౨౨॥

పదవిభాగము:— యే-అపి-అన్యదేవతాభక్తాః-యజన్తే-శ్రద్ధయా-అన్వితాః-తే-అపి-మాం-ఏవ-కాన్తేయ-యజన్త్య-అవిధిపూర్వకమ్ ॥

॥౨౩॥

ప్రతిపదార్థము:— యే=ఎవరు; అన్యదేవతాభక్తాః=యితరదేవతలయందుభక్తికలవారైనను; శ్రద్ధయా=ఆస్తిక్యబుద్ధితో; అన్వితాః=కూడినవారై; యజన్తే=పూజించెదరో; మాకాన్తేయ=ఓకుంతీపుత్రుడవగు యజ్ఞన; తేఽపి=అట్టివారును; మామేవ=నన్నుగూర్చియే; అవిధిపూర్వకం=అజ్ఞానపూర్వకముగా; యజన్త్య=పూజించుచుండిరి. ॥౨౩॥

శాంకరభాష్యము:—

నన్వన్యా అపి దేవతాన్వయమేవ తే తద్భక్తాశ్చ త్వామేవ యజంతే సత్యమేవ— యే ష్యన్యదేవతాభక్తా అన్యాసు దేవతాసు భక్తా అన్యదేవతాభక్తా స్సన్తో యజన్తే పూజయన్తే శ్రద్ధయాఽస్తిక్యబుద్ధ్యాఽన్వితా అనుగతా స్తేపి మామేవ కాంతేయ యజంత విధిపూర్వ మవిధి రక్షానం తత్పూర్వక మజ్ఞానపూర్వకం యజంత ఇత్యర్థః ॥౨౩॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

ఇతరదేవతలుకూడ నీప్రరూపమే యగుచో యితరదేవతాభక్తులుకూడ నిన్నే పూజించుచుండిరందువా? సత్యమే. ఎవరన్యదేవతాభక్తులై, ఆస్తిక్యబుద్ధితో కూడినవారై, పూజించెదరో వారును యజ్ఞానపూర్వకముగా నన్నే పూజించుచుండిరి. ॥౨౩॥

“యోగక్షేమం” (అపాప్తవగు యన్మారులనుగాని, యోగభూమికనుగాని సమకూర్చుట యోగమనబడును. అట్టి సమకూరినదానిని రక్షించుట క్షేమమనబడును.) యోగక్షేమములను నేను నిర్వహించెదను. అట్టివారు అన్నాదికమునకుగాని, యూర్ధ్వభూమిపాప్తికైగాని చింతింప నవసరములేదని యర్థము. అనన్యచేతస్కులగు నట్టివారు మదభిన్నులేగాన వారికి సర్వము సిద్ధించునని యర్థము. ఈవిషయమే “జ్ఞానీ త్వత్కైవ మే మతిష్ఠే” అనువాచక శిష్యులైనను. ॥౨౪॥

— ౧౪వ అధ్యాయము ౨౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధునూదనసరస్వతీయము:— నీకంటె వేరగు కన్యవే లేనందున యితరదేవతలుగూడ నీవే (నీప్రరూపమే) కాన దేవతాంతరభక్తులుకూడ నిన్నే భజించుచుండిరికదా! ఇందు యేమియు విశేషము లేదు. అందుచే కరుణదాద్రావిత్వాదిభక్తులు యాతాయాతములను పొందెదరనియు, అనన్యమైన నన్ను చింతించువారలు కృతకృత్కులగు రనియు చెప్పట యెట్లు పాపగు నను శంకను తొలగించుటకు “యేష్యన్యదేవతాభక్తాః” అని చెప్పుచుండెను.

ఎట్లు నాభక్తులు నన్నే పూజించుచుండిరో అట్లే కరుణదాద్రావిత్వాదిభక్తులుకూడ ఆస్తిక్యబుద్ధితో కూడినవారై బోధిత్వమాదులచే నాభక్తులవలె ఆయాదేవతారూపముగ నున్న నన్నే అజ్ఞానపూర్వకముగ అనగా నన్ను సర్వాత్మ్యం తెలిసికొనక మధిష్ఠులుగ వస్వాదులను కల్పించి పూజించుచుండిరి. ॥౨౩॥

శంకరానందీయము:— “అహం కర్తృః” ఇత్యాదికముచే “కర్తృత్వజ్ఞువంత్రీ” దేవతాదుల సర్వము నేనే” అని నీకేసర్వాత్మత్వము నీచేతనే సాక్షాత్తు ప్రతీసాదించబడును. కామకామలు

గీ॥ అహం. హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభు రేవ చ ।

న తు మా మభిజానన్తి తత్త్వేన్ద్రాత శ్చవన్తి తే ॥

౨౨౪॥

పదవిభాగము:— అహం- హి- సర్వయజ్ఞానాం- భోక్తా- చ- ప్రభుః- ఏవ- చ-
న- తు- మా- అభిజానన్తి- తత్త్వేన- ఆతః- చ్యవన్తి- తే ॥ ౨౨౪॥

ప్రతిపదార్థము:— అహంహి= నేనైతే; సర్వయజ్ఞానాం= నిఖలకౌశస్మార్తయజ్ఞములకు;
(కర్మలకు) భోక్తాచ= దేవతాస్వరూపుడనగుటచే భోక్తను; ప్రభురేవచ= ఫలప్రదాతను; మాం= నన్ను;
తథా= అట్టివానినిగ; తత్త్వేన= యథార్థముగ; నాభిజానన్తి= యెరుగరు; ఆతః= అందువలన; తే= వారు;
చ్యవన్తి= యాగఫలమునుండిభారిపోవుచుండిరి. అనగాజ్ఞానఫలమునుపొందక సంసారమునందుపడుచుండిరి. ॥౨౪॥

గూడ ఇంద్రాదిదేవతాస్వరూప మగు నిన్నే కృతువులచే నుపాసించుచుండిరి. ఇట్లు నీభక్తులగుచారలకు
ముఖ్యఫలభక్తిక మెట్లు సంభవించును. జన్మాద్యనర్థపాత మెట్లు సంభవించు ననెదవా? “సర్వం
హ్యేత ద్బ్రహ్మ । సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ । ఇద్ద్రం మిత్రం । ఏకం సద్విష్ణో బహుధా వదన్తి”
ఇత్యాదిశ్శ్లోకులచేతను “భూతాని విష్ణుః” ఇత్యాదిస్మృతులచేతను సర్వము బ్రహ్మస్వరూపమే యని
చెప్పబడుచుండెను. “అహం కృతుః” ఇత్యాదికముచే నాసర్వాత్మత్వము నాచేతనే చెప్పబడెను. సర్వ
దేవతృకుడనగు నేను సత్యము. అనిఖలదేవతలు నన్నే కృతువులచే నుపాసించుచుండిరి. అయినను శ్రుతి
యందు, స్మృతియందు. నానాకృత్యమునందు విశ్వాస ముంచక అనిద్యైస్థితాదోషముచే “సర్వం
బ్రహ్మైవ” అని నన్ను తెలిసికొనక తమయందు, దేవతలయందు, మంత్రాదులయందు భేదబుద్ధిని విడచని
వారై నన్ను పాసించుచుండిరి. కాన నట్టివారు నాభక్తులు కారు. ఎరేమనిన! దేవతలనే పూజించువా
రగుచుండిరి. ఆ కాంక్షచేతనే వారలకు ముఖ్యఫలభక్తిక, అనర్థపాతము సంభవించుచున్న దని సింహావ
లోకనన్యాయముచే తత్పూర్వశ్లోకార్థము ననుసరించి “యేఽసి” అను శ్లోకము మొదలుకొని మూడు
శ్లోకములచే చెప్పబడుచుండెను.

నిహి కామష్టకఫలార్థులగు యేభాగ్రహణదులు స్వేచ్ఛదేవతలయందు, ఆదేవతారాధనయందు శ్రద్ధచే
అనగా “పరదేవత యిదియే, ఈదేవతయొక్క ఆరాధనచే నేను కృతార్థుడను కాగలను” అనెడి
యాస్తిక్యబుద్ధితో కూడినవారై తాము భిన్నులై, ఈదేవతనాదని, ఈదేవతారాధకుడను నేను అని స్వభిన్నముగ
గృహీతమైన యింద్రాదిదేవతలయొక్క భక్తులు ఆయింద్రాదిదేవతారాధనయందే భక్తికలవారై జ్ఞానికమం
త్రముచేతనే పూజించుచుండిరి. ఆయింద్రాదిదేవతాయాజనులు విచారింప ఇంద్రాదిదేవతారూపమగు నన్నే
పూజించుచుండిరి. బ్రహ్మసర్వాత్మ స్వరూపమగుటవలన యింద్రాదిదేవతారూపముచే నేనే వారలచేత యారా
ధించబడుచుంటిని. అయినను యట్టివారు నన్ను అవిభిక్షార్థకముగ పూజించుచుండిరి, “దేనియందు విధియు.
వివర్గజ్ఞానములేదో యది “అవిధి” అని చెప్పబడును. అయవిధి యజ్ఞానము. అట్టి యజ్ఞానపూర్వకముగ నన్ను
పూజించుచుండిరి. “అహం కృతుః” అని చెప్పినతీని “పూజింపదగినవాడు, పూజించువాడు, పూజ,
యాగము సర్వము బ్రహ్మమే” అను జ్ఞానకూన్యతై నన్ను పూజించుచుండిరి. ॥౨౩॥

— ౧౮వ అధ్యాయము ౨౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధునూదనసరస్వతీయము:— అట్టివారల భగవదారాధన (కర్మలు) మెట్లువిధిపూర్వ
కములో. దానిని పునరించుచు అవిధిపూర్వకముగ కర్మల నాచరించువారలకు ఫలమునుండి ప్రత్యుత్తిని
“అహంహి” అను శ్లోకముచే చెప్పబడుచుండెను.

శాంకరభాష్యము:—

కస్మా త్రైవిధిపూర్వకం యజంత ఇత్యుచ్యతే యస్మాత్— అహం హి సర్వయజ్ఞానాం శ్రాంతానాం స్మారానాం చ సర్వేషాం యజ్ఞానాం దేవతాత్మత్వేన భోక్తా చ ప్రభుశాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

ఏకారణవలన వా రవిధిపూర్వకముగ పూజించుచుండిరని శంకించెదవా? చెప్పెదము. నేనైతే నిఖలశ్రాంతస్మార్తకర్మలకు ఆయా దేవతాస్వరూపుడ నగుటచే భోక్తను,

పరిమాత్మయగు వాసుదేవుడనగు నేను అంతర్యామిస్వరూపముచే నధియజ్ఞ స్వరూపుడనగుటవలన శ్రాంతస్మార్తకర్మలకు భోక్తను. పరిపూర్ణతన నేనే. “హి” అనుదానివలన నీవిషయము ప్రసిద్ధమే యని చెప్పబడినది. దేవతాంతర్యామి భగవంతుడగు వాసుదేవుడే వసురురాధిత్యాదిస్వరూపముచే యజ్ఞములకు భోక్త, స్వస్వరూపముచే ఫలవాత, యతని కంటే వేరుగ నెవడును ఆరాధ్యుడు లేడు. అని యిట్టి విధమున వాసుదేవుని తత్త్వముగ, భోక్తగ, ప్రభువుగ నెరుగరు. కాన మత్స్వరూపాజ్ఞానమువలన గొప్ప యామానముచే యాగములు చేసియు, నాయందర్పింపబడని కర్మలు కలవారై ఆయా దేవలోకమును భూమాదివార్గముచే నేగి, తద్బోగాంతమున నాభోగజనకకర్మక్షయమువలన నాదేహముతో వియోగమును పొందివారై తిరిగి దేహమును ధరించుటకొఱకు మనుష్యలోకమునుగూర్చి వచ్చెదరు. ఎవరు ఆయా దేవతలయందు సర్వాంతర్యామియగు భగవంతునే చూచుచుండి (అనగా తత్తదేవతలను సర్వాంతర్యామియగు భువేశ్వరునిగఁ గానించుచు) యాగముల నాచరించెదరొ, అట్టివారు భగవంతునియందు దర్శితమైన కర్మలు కలవారై తమసాననాసహితకర్మవశమున అభిరాదివార్గముచే బ్రహ్మలోకమును పొంది, బ్రహ్మలోకమున నిలిచిన సమ్యక్జ్ఞానముకలవారై తద్బోగాంతమున ముక్తిని పొందెదరు. ఇట తత్త్వబోధియే.

॥౨౪॥

శంకరానందీయము:— “శ్రుత్వా శ్రుత్యో వైషవాః ఆగ్నే ర్ఘృతం విష్ణో స్తండులూః మత్తోక్ష విష్ణుః” అనునట్లు నిన్నే యజ్ఞములయందు భోక్తగను, నేతగను తెలిసికొనియే వారలు యాగము చేయుచుండిరి. అజ్ఞానపూర్వకముగ నెట్లు యాగము చేయుచుండి రను శంకను తొలగించుటకై “అహం” అని చెప్పబడినది.

నేనె చెప్పబడిన శ్రుతియొక్క ప్రసిద్ధిని వ్యోతనచేయుటకై “హి” అని యాగ్లోకమున ప్రయోగించబడినది. విచారణ శ్రాంతస్మార్తము లగు సర్వయజ్ఞములకు ఇంద్రాదిదేవతారూపముచే నేనే భోక్తను, ప్రభువును. నేను ఆయియుంటిని. అట్లు వారుకూడ భోక్తనుగను, ప్రభువునుగను, నన్ను తెలిసికొనుచున్నారు. ఆయినచు “బ్రహ్మర్షణం బ్రహ్మ హవిః, సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ” ఇత్యాదిశ్రుత్యుక్తములమున నాచే చెప్పబడిన రీతిని యజ్ఞము, యజ్ఞభోక్త, యజ్ఞనేత, యజమానుడు, యాజకులు (యజ్ఞముచేయుచువారు) చతురుర్లోదాశాకడికము యాసర్వము బ్రహ్మమే. బ్రహ్మముకంటే వేరుగ కొంచుమైనది లేదు. అదేది యాచార్యురూపముచే పరబ్రహ్మమును యెరుగరు. (తెలిసికొనుటలేదు.) కాన నాతత్త్వముయొక్క యజ్ఞానమువలన అదేవతాయాజకులు పరమపురుషార్థమునుండి జారుచుండిరి. (పరమపురుషార్థమును పొందకుండిరి.) అట్టివా చెప్పెదను ముక్తిని పొందగని యర్థము.

॥౨౪॥

పరిమార్గప్రభు:— పూర్వమునందు చెప్పినవిషయమునే “అహం హి” అనుగ్లోకముచే చెప్పబడినది. ఏకారణమువలన నేనే సర్వయజ్ఞములకు భోక్తను, పాలయితనో, అట్టి వాడనైనను యథార్థముగ నన్ను తెలిసికొనుటలేదు. ఆకారణమువలన కామకాములు తిరిగి భూలోకమును ప్రవేశించుచుండిరి. ఇదియిదియని చెప్పబడినది:— ఏదియన? దేవర్షి కీర్తనపూర్వకమైన నీశ్వరనామరూపాశేతమైన దేహ

శాంకరభాష్యము:—

రేవ చ । మత్స్యామికో హి యజ్ఞోఽధియజ్ఞోఽహ మేవాత్యేతి హ్యుక్తమ్ । తథా వ తు మనూభిజానంతి తత్త్వేన యథావత్ । అత శ్చాఽవిధిపూర్వక మిష్ట్యా యాగఫలా చ్యవంతి : ప్రచ్యవంతే తే ॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఫలప్రదాతను నయితిని. యజ్ఞమునకు నేను ప్రభువును. కాన నేనే యధిపతియును. ఈవిషయ మిదివరకు చెప్పబడెను. అట్టివానినిగ యథార్థముగ నన్ను తెలిసికొనరు. అందుచేత వారజ్ఞాన పూర్వకముగ పూజించి యాగఫలమునుండి జారిపోవుచుండిరి.

విశేషములైన నాయుపాధులు ఆయాలోకములయందున్నవి. ఆయాలోకములయందుండు అందఱులొక్క యంతర్యామిని నేనే అయితిని. ఇట్టి వానినిగ నన్ను తెలిసికొనక వేరుగ నాయాయుపాధుల బుద్ధికించి యే యాగాదు లాచరించబడునో వాటిచే నేనే సంతర్పితుడ నగుచుంటిని. అనంతరమున నాసంతర్పణశేషముచే నాయాదేవతలును సంతర్పితులు కాగలరు. విషయ మిట్లుండ అద్వయానందము, అఖండైకరసమునగు నన్నుబ్రేకించి చేయబడిన యేయుపాసనకలదో అదియే విధి యనబడును. మూఢులు చేయు యేయుపాఘ్య పాసనము కలదో అది అవిధియని యనబడును. అట్టి యవిధిపూర్వకమైన యాగము నశించు ఫలము నిచ్చునది యగును. ఈవిషయమునే శాతపథీయశ్రుతి “అథ యోఽన్యాం దేవతా ముపాస్తేఽన్యోఽసా వన్యోహ మస్మీతి । న స వేద యథా పశురేవమ్” అని చెప్పుచున్నది. “అథో అయం వాత్సా వచ్చేషం ధాతా నాం లోక స య జ్ఞాహోతి య ద్యజతే తేన దేవానాం లోకోధ యదనుబూతే తేన ఋషీణా మథ య త్ప్రజా మిచ్చతే యత్ప్రతిభ్యో నిప్రజాతి తేన పితౄణా మథ యన్మనుష్యా న్వాసయతే యదేభ్యోఽశనం దదాతి తేన మనుష్యాణా మథ య త్పశుభ్య స్త్రణోదకం విన్ది తేన పశూనాం యదస్య గృహేషు శార్వపదా దయాగ్ంస్యా పిపీలికాభ్య ఉపజీవన్తి తేన తేషాం లోకో యథా చై స్స్యామలోకా యాః ప్ర మిచ్చన్తై వం హైవం విదే సర్వాణి ధాతా న్యర్హి మిచ్చన్తి తద్వా ఏత ద్వినితం మిమాగ్ంసితమ్” పూర్వమునందు చెప్పిన రీతిగ ప్రకారాంతరముగ నీశ్రుతియందు చెప్పబడుచుండెను. ఈ యాత్మయే సర్వ భూతములకు సంతర్పణస్థానము.

ఇట్లుండ అధికారియగు ఋత్విక్కు మంత్రపూర్వకముగ నగ్నియం దేహవిస్మయ భోమము చేయునో, అట్లే యజ్ఞకర్త స్వతంత్రముగ దేనిని యాగముచేయునో, లేక శాస్త్రస్ఫూర్త ప్రకారముచే దేనిని యాగముచేయునో దానిచే నింద్రానూర్యామలయొక్క యాత్మ సంతర్పిత మగును. అనంతరము యేస్యాఘ్యా యమును పఠించునో దానిచే ఋషులయొక్కయు, పితృదేవతలఋణమును పరిహరించెడి సంతతిని కొరకునో లేక పితృదేవతల కొరకు శాస్త్రధర్మమనందు దేనిని యర్పించునో దానిచే పితృదేవతలయొక్కయు, అట్లే మనుష్యులను నివాసముకలవారలనుగ జేయునో, మనుష్యులకొఱకు గృహములను కట్టించి దానముచేయునో మనుష్యులకొఱకే అన్నము నిచ్చునో దానిచేత మనుష్యుల యొక్కయు, మహిషజలీవర్గాదిదశక్షులకొరకు తృణోదకము నిచ్చునో దానిచే పశువులయొక్కయు, అట్లే వీనియొక్క గృహములయందు శునకమార్జాలాదులు, కాక కలవించాదిపక్షులు, పిపిలికలు, కీటవిశేషములు జీవించునో దానిచే వాటి యాత్మయు సంతర్పిత మగును. నిశ్చయముగ తన స్వరూపముగు పరమాత్మకొరకు కుశలమును కొరుదున్నాడు. ఇదియే తెలియబడిన దని చెప్పుచున్నారు. ఇదియే విచారితము. ఇంతకంటె భిన్నమైనది యవిధితము, అని ప్రాశస్త్యికి యర్థము. ఈవిషయము “సురర్షి పితృమానవప్రభృతి దత్త మేనందివా తదాచు రమృత

గీ॥ యాన్తి దేవవ్రతా దేవా నిత్వ న్యాన్తి పితృవ్రతాః ।

భూతాని యాన్తి భూతేజ్యాః యాన్తి మద్యాజినోఽపి మామ్ ॥

॥౨౫॥

పదవిభాగము:— యాన్తి-దేవవ్రతాః-దేవాన్-పితృవ్రతాః-
భూతాని-యాన్తి-భూతేజ్యాః-యాన్తి-మద్యాజినః-ఆపి-మామ్ ॥

॥౨౫॥

ప్రతిపదార్థము:— దేవవ్రతాః=దేవతలయందు నియములు, భక్తికలవారు; దేవాన్=దేవతలను; యాన్తి=పొందుచున్నారు; పితృవ్రతాః=శ్రాద్ధాదిక్రియాపరులగు పితృభక్తులు; పితృవ్రతాః=అగ్ని స్వాత్మాదిదేవతలను; యాన్తి=పొందుచున్నారు; భూతేజ్యాః=వినాయక, మాతృగణ, చతుర్భుగిన్యాదులనుపూజించువారు; భూతాని=వినాయక, మాతృగణ, చతుర్భుగిన్యాదిభూతములను; యాన్తి=పొందుచున్నారు; మద్యాజినోఽపి=నన్నుపూజించువారు; మాం=నన్ను; యాన్తి=పొందుచున్నారు.

॥౨౫॥

శాంకరభాష్యము:—

యేష్యన్యదేవతాభక్తిమత్త్వే నావిధిపూర్వకం యజంతే తేషా మపి యాగఫల మవశ్యంభావి, కథమ్— యాంతి గచ్ఛంతి దేవవ్రతా దేవేషు వ్రతం నియమో భక్తి శ్చ యేషాం తే దేవవ్రతా దేవా న్యాన్తి । పితృ నగ్నిష్వత్వాదీ న్యాన్తి పితృవ్రతాః శ్రాద్ధాదిక్రియాపరాః శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఏవ రన్యదేవతాభక్తిచే నజ్ఞానపూర్వకముగ సేవించెదరో, వారలకుమూడ యాగఫల మవశ్యము ప్రాప్తించును. అది యెట్లనిన దేవవ్రతులు దేవతలను పొందెదరు. శ్రాద్ధాదిక్రియాపరులైన పితృదేవతాభక్తులు పితృదేవతలను పొందెదరు. వినాయక, మాతృగణ, చతుర్భుగిన్యాదిపూజాప్రదం యదభవ త్తదాత్మార్పణమ్ । అదాయ పదలక్ష్మయే కృతుభుజా మనోంపదా గతం గతపరిశ్రమప్రద మసత్యసంతర్పణాత్ ॥౧॥ సర్వదేవతలు పరమాత్మస్వరూపమే యని తెలిసికొనినవానిచే సురక్షి పితృమానవ ప్రభువుల కీయబడిన దాత్మార్పణమగుటవలన నది యమృతప్రద మని చెప్పవచ్చును. సురక్షి పితృమానవ ప్రభువులను పరమాత్మస్వరూపముగ తెలిసికొనినవానిచే దేవలోకావస్థానసాక్షి కొఱ కీయబడినది యసత్యసంతర్పణమగుటవలన యాతాతాతపరిశ్రమ నిచ్చునదియే యగును. “ఏకోఽనేకై స్స్వరూపైర్నటతి నటనో దర్శయ త్తాకభావాం స్తత్త్వూపా స్మృత గభీలసితే స్వత్ర సామాజికేషు । కస్త్రైచి త్కృత్విదర్శం నితరతి మదిత స్తేన సంతర్పిత స్వాస్తి దేక స్సర్వాన్తరాత్మార్పణ మఖిలతమభ్యుత్పితం స్వా త్త్వైవ” (ఒకే నటుడు అనేక వేషములనుధరించినవాడై, హావభావములను జూపువాడై, వేర్వేరు మానాదికము నభీలపించిన సామాజికలలో నొక్కొకరూపధారణాదికముచే నొక్కొక నేనంతుష్టుని తేయును. అట్లుగాక సర్వాంతరాత్మార్పణ మఖిలజీవరాశిని దృష్టి నొందించును.

“హిరణ్యగర్భ స్సమవృతాశ్చ భూతస్య జాతః పతి తేక ఆసీత్, స దాధార పృథివీం ద్యా ముతే మా కస్త్రై దేవాయ హవిషా విధేమ” “హిరణ్యగర్భ ఇతి దశర్చం నూక్తం త్రైమృతం” “హిరణ్యగర్భః” అనునది పద ఋక్కులు కల నూక్తము. శ్రీతిర్ముఖం ఛందస్సు కలది. అందు “హిరణ్యగర్భః” అనునది నెండవ ఋక్కు. హిరణ్యయమగు అండము గర్భమువలె యెవనియెక్కు యుదరమునందు కలదో యట్టి నూతాత్మ హిరణ్యగర్భు దేవదను. అట్టి నూతాత్మ యగు హిరణ్యగర్భుడు సృష్టికి పూర్వము.

శాంకరభాష్యమ్: —

పితృభక్తాః । భూతాని వినాయకమాతృగణచతుర్భుగిన్యాదీని యాంతి భూతేజ్యా భూతానాం పూజకాః । యాంతి మద్యాజినో మద్యజనశీలా వైష్ణవా మా మేవ । సమానే ప్రియాసే మా మేవ న భజన్తే జ్ఞానాత్ । తేన తేల్యుఫలభావో భవంతీ తల్లిర్థః ॥౨౫॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని: —

తత్పరులు మాతృగణాదిభూతములను పొందెదరు. నాపూజాతత్పరులగు వైష్ణవులు నన్నే పొందెదరు. ఆయాసము సమానమైనను అజ్ఞానమువలన నన్నే సేవింపకుండిరి. అందుచే వారల్ప ఫలములనే పొందుచున్నారు ॥౨౫॥

నందుండెను. మాయాధ్యక్షుడు, సిస్యక్షువు నగు పరమాత్మవలన యాహిరణ్యగర్భుడు జనించెను. విచారింప హిరణ్యగర్భుడు పరమాత్మయే అట్టి పరమాత్మ మత్పత్తి యెట్లుపా నగుననెదవా? హిరణ్యగర్భుని యుపాధిభూతములు, మాత్మభూతములు నగు వియ (అకాశాదులకు) దాదులు బ్రహ్మమువలన నుత్పన్న మగుటవలన యట్టి వియదామ్యుపాదులచే నుపహిత (కూడిన) మైన హిరణ్యగర్భుడు ఉత్పన్నుడని చెప్పబడును. అహిరణ్యగర్భుడు పుట్టినంత మాత్రముననే అద్వితీయుడై వికారజాతమగు నిఖలబ్రహ్మాండ మన కీశ్వరుడాయెను. కేవల మిశ్వరుడే కాదు. మరేమనిన? పృథివిని, ద్యులోకమును, భరియించెను. ఇట్లుండ సర్వాత్మక మగునట్టి పరమేశ్వరుని విడచి యేదేవునికొకట నావిస్సుచే పరిచర్య చేయును! సర్వము బ్రహ్మార్పణమే యగును. ॥౨౪॥

— • ౯వ అధ్యాయము ౨౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు • —

మధునూదనసరస్వతీయము: — దేవతాంతరములనుగూర్చి యాగముల నొనరించువారల కనావృత్తిరూపఫలము లేవన్నను ఆయా దేవతా యాగానురూప క్షుద్రాఫల మనశ్యము సంభవించు నని చెప్పదు భగవంతునిగూర్చి యాగము నొనరించువారలకు దేవతాంతర యజ్ఞాలకంటె వైలక్షణ్యమును “యాన్తి దేవవ్రతాః” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

అంతఃకరణరూపాపాధిగత గుణత్రయ భేదమువలన నవిధిపూర్వకముగ యాగముల నొనరించువారు సాత్వికులని, రాజసులని, తామసులని మూడు విధములు. అందు సాత్వికులు దేవవ్రతులు. అనిగా వసు రుద్రాదినంబంధమైన బల్యుపహార ప్రదక్షిణ ప్రస్వీభావాదిరూపమైన పూజనొనరించువారు “తం మథా యథోపాసతే” అను శ్లోతి బోధించు నటుల దేవతలను పొందెదరు. రాజసులు పితృవ్రతులు. అనిగా శ్రాద్ధాదిక్రియలచే నగ్ని స్వేత్తాదిపితృదేవతల నారాధించువారు. అట్టివారు పితృదేవతలను పొందెదరు. అట్లే తామసులు యక్షరక్షాదీనాయక మాతృగణాది పూజకులు. అట్టివారు భూతములను పొందెదరు.

ఇవట “దేవవ్రతాః, పితృవ్రతాః, భూతేజ్యాః” అనుస్థలములయందు మధ్యమపదలోపినమాసా సంకీంచమువలన, ప్రకృతివికృతిభావము లేకపోవుటచే తాదర్శ్యచతుర్థిసమాసము సంభవించనందునను ఉష్ట్రముఖన్యాయముచే దేవపితృభూతజన్మములకు దేవపితృభూతసంబంధులయందు లక్షణ సంకీరించిన సమాసము పొసగును. ఉష్ట్రముఖన్యాయమనగ “ఉష్ట్రముఖం” అను స్థలమున మధ్యమపదలోపసమాసము సంభవించునందున ప్రకృతివికృతిభావము పొసగనందున ఉష్ట్రపదమునకే ఉష్ట్రసంబంధముఖమునందు లక్షణ చెప్పి

“ఉష్ట్రో నివ ముఖం యన్మో” అను విగ్రహము చెప్పవలెను. అట్లగుచో ఉష్ట్రముఖసదృశముఖము కలదని యర్థము వ్యాప్తించును. ఇదియే ఉష్ట్రముఖన్యాయము.

మరికొందరు పూజావాచక మగు “ఇజ్యో” అను శబ్దప్రయోగమువలన పూర్వమునం దున్న ప్రతీతి శబ్దమును పూజావాచకమే అని నిర్ధారించిరి. ఇట్లు దేవతాంతరారాధనాసక్తునకు తత్తద్దేవతారూపత్వమగు సంరక్షణమును చేర్చి భగవదారాధనాసక్తన కనంతఫలమగు భగవద్రూపత్వమును “యాన్తి మద్యాజినో మేవ మాం” అను దానిచే చెప్పుచుండెను.

భగవంతుని పూజించు స్వభావముకలవారు సర్వదేవతలయందు భగవద్భావదర్శులగు భగవదారాధన పరాయణులు భగవంతుని పొందెదరు. ఆయాసము సమానమైనను అంతర్యామి, అనంతఫలప్రదుడు నగు భగవంతుని యారాధించక దేవతాంతరము నారాధించి అంతవత్తు గు ఫలమును పొందుచుండిరి. ఎంతఅశ్చ ర్యమి! దుష్టై వైశ్చ భగవంతు యజ్ఞానముని యభిప్రాయము.

॥౨౫॥

కంకిరానందీయము:— అట్లగుచో దేవతాంతరయాజకులకు గతి యేమి? అను యాశంకపై వారిలకు ముఖ్యఫలము సంభవింపకున్నను ఆయా దేవతోపాసనానురూపమైన ఫలము సంభవించునని “మాన్తి” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

ఇంతాగ్రదులయందు యజ్ఞవానాది నియమరూపము, శివవిష్ణుదులయందు జపపూజోపవాసాదినియ మరూపములగు వ్రతముకలవారు దేవప్రతులు. అట్టి వారు ఇంద్రాదులను, శివవిష్ణుదులను పొందు చున్నారు. అనగా ఇంద్రాదుల స్థానమును, శివవిష్ణుద్విస్థానముల పొందుదురని యర్థము. పితృదేవతల యందు వ్రతముకలవారు అనగా శ్రాద్ధధూమిభోజనాది నియమముకలవారు అగ్నిష్వాత్మాది పితృదేవతలను పొందుచున్నారు. అనగా పితృలోకమును పొందుచున్నారని యర్థము. వినాయక, భేతాల, దుర్గా, క్షేత్ర) నాల యక్షిణ్యుల జపహోమయ్యులచే నెవరు సేవించెదరో వారు భూతేజ్ఞు లనబడుదురు. అట్టివారు భూతలలు (భూతలోకములను) పొందుచున్నారు. సగుణబ్రహ్మమును “అనిత్యో బ్రహ్మ, మనో బ్రహ్మ, ద్యౌః బ్రహ్మం బ్రహ్మ” అని ఆదిత్యాదులయందు భేదముచేతను, ఆభేదముచేతను యెవరు ఉపాసించెదరో వారు మద్యాజిన. అట్టి సగుణోపాసకులకాగ నచ్చిరాదికృతముచే నన్ను పొందుచున్నారు. ఇచట నుండు “మే” అను శబ్దముచే విష్ణునిరబ్రహ్మమును యెవరు తనయాత్మగ కైరినికొనెదరో వారల కుత్క్రమజ్ఞా నమును, బ్రహ్మ్యభావము తుచింపబడుచుండెను. లేక నిర్గుణోపాసకులు, సగుణోపాసకులు పరబ్రహ్మ లను బ్రాప్తయ్యెనుచే పొందుచున్నారు. అనగా పరమేశ్వర భావమును పొందుచున్నారు.

శివేశ్వర్యాగ సంన్యాస శివసమాధిసంపత్తిచే వేదాంతశ్రవణద్వారమున బ్రహ్మజ్ఞానము సులభము. అనగా శివసమాధిసంపత్తిచే అర్థ బ్రహ్మజ్ఞానఫలప్రాప్తి సులభమే. అట్లైనను నిత్యశ్రమసాధ్యమైన జపహో మసాధ్యమైనానాదులచేతను, అతిదుష్కరమైన శ్రాద్ధనియమములచేతను, బహ్వర్థవ్యయైకప్రధానమైన వేదాంతసాధ్యమైన కర్మయ్యుధానాదులచేతను, బహుశ్రమమూలకమైన ఉత్తానుక్తక్రియావిశేషముల చేతను, సంపదకల ఫలము స్వల్పకాలికము, నశించునది, విరోధకలని, పునరావృత్తికరము నగుచున్నది. అదిగులభవని నష్ట ఫలమునందే కాదుము, సంకల్పము, ప్రయత్నము, ప్రవృత్తిన్ని చూడబడుచున్నది. అదినిగమించు. అనగా శ్రమనందు కాని, స్వల్పశ్రమకల నిత్యఫలమునందు కాని. కాదుము సంకల్పము, ప్రయత్నము, ప్రవృత్తి లేదు. ఎంతఅశ్చర్యము! ఇదియే పరమేశ్వర సంబంధమైన మాయ. జగన్మోహినియని పేరును కలదెదము.

॥౨౫॥

గీ॥ పత్రం పుష్పం ఫలం తోయం యో మే భక్త్యా ప్రయచ్ఛతి ।

తదహం భక్త్యుపహృత మశ్నామి ప్రయతాత్మనః ॥

॥౨౬॥

ప ద వి భా గ ము:— పత్రం- పుష్పం- ఫలం- తోయం- యః- భక్త్యా- ప్రయచ్ఛతి- తత్- ఆహం- భక్త్యుపహృతం- అశ్నామి- ప్రయతాత్మనః ॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ము:— పత్రం=పత్రమునుకాని; పుష్పం=పుష్పముగాని; ఫలం=ఫలమునుగాని; తోయం=ఉదకమునుగాని; యః=యెవడు; భక్త్యా=భక్తితో; మే=నాకొరకు; ప్రయచ్ఛతి=ఇచ్చునో; ప్రయతాత్మనః=శుద్ధబుద్ధియగువానియొక్క; భక్త్యుపహృతం=భక్తితో సమర్పించిన; తత్=ఆ పత్రపుష్ప ఫలమును; అశ్నామి=స్వీకరించెదను. ॥౨౬॥

శాంకరభాష్యము:—

న కేవలం మద్భక్తానా మనావృత్తిలక్షణ మనంతఫలం. సుఖారాధన శ్చాహం, కథమ్— పత్రం పుష్పం ఫలం తోయ ముదకం యో మే మహ్యం భక్త్యా ప్రయచ్ఛతి తదహం పతాది భక్త్యోపహృతం భక్తిపూర్వకం ప్రాపితం భక్త్యుపహృత మశ్నామి గృహ్లామి ప్రయతాత్మనః శుద్ధబుద్ధేః ॥

॥౨౬॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

నాభక్తులకు కేవలము అనావృత్తిరూపఫలము చేకూరుటేకాదు. ఇకేమనః నేను గూడ సుఖారాధనచేయును. ఎట్లనినః ఏ పరిశుద్ధాత్ముడు పత్రమునుగాని, పుష్పముగాని, ఫలముగాని, యుదకమునుగాని భక్తితో నాకొరకు ఇచ్చునో అట్టి పరిశుద్ధాత్ముని భక్త్యుపహృతమైన అపతాదికమును నేను గ్రహించెదను. ॥౨౬॥

—• ౯వ అధ్యాయము ౨౬వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు •—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— దేవతాంతరములను పరిత్యజించి యనంతఫలమునిచ్చు నాడగుటవలనను, సుకరమగుటవలన భగవంతుని యారాధించుటయే కర్తవ్యమని “పత్రంపుష్పం” అనుదానిచే చెప్పుచుండెను.

పత్రమునుకాని, పుష్పమునుకాని, ఫలమునుకాని, యుదకమునుకాని అనాయాసలభ్యమైన మరొకదానిని కాని యెవడో యొకమనుష్యుడు ఆనంతమహాభూతపతిని, పరమేశ్వరుడను ఆగు నాకొరకు నానుచేపుని కంటే వేరయేదియు లేదను బుద్ధిపూర్వకమైన ప్రీతిచే భృత్యుడువలె యుపకల్పించునో (యచ్చించునో) (నాస్వత్వము లేని దృవ్యమే లేనందున నిఖిలజగత్తు నాచేతనే సంపాదించబడినందున సర్వము నాసంబంధ మైనదే మనుజుడు నాకొర కర్పించుచున్నాడు.) ప్రీతిపూర్వకముగ నిచ్చుచున్న శుద్ధమైన యంతఃకరణకల యతనియొక్క పత్రపుష్పాదికమునుకాని, తుచ్ఛమైన వస్తువునుకాని సర్వేశ్వరుడ నగు నేను ఆకామునువలె స్వీకరించి సంతృప్తిని పొందుచున్నాను. ఇచట పత్రపుష్పాదికమున కత్యంత తిరస్కారముయొక్క యదర్శనముచే లక్షితమైన స్వీకారవిశేషముచే ప్రీత్యతిశయహేతుత్వ ముపలక్షితము. (ఉహించుచున్నది.) “న మా తై దేవా ఆశ్నన్తి న పి బ ద్ద్యేతదేవామహృతం దృష్ట్వా తృప్స్యన్తి” దేవతలు భక్తునిచే సర్పించ బడినదానిని భక్షింపరు, పానముచేయరు. అయమృతమునే చూచి తృప్తిపొందెదరు. అని శ్రుతి బోధించు చున్నది. ఏ కారణమువలన తుచ్ఛపదార్థమును కూడ నిత్య స్వీకరించెద వనెదవా! ప్రీతిచే సమర్పితముకాన స్వీకరించెదను. కాన ప్రీతిచే సమర్పణమే నేను స్వీకరించుటయందు హేతువు. ఇచట “భక్త్యా ప్రయచ్ఛతి” అని చెప్పి తిరిగి “భక్త్యుపహృతం” అని చెప్పుటవలన నభక్తుని బ్రాహ్మణత్వతపస్వి

గీ. యత్కరోషి యదక్షాసి యజ్ఞహోషి దదాసి యత్ ।
యత్తవస్యసి కానేయ తత్కురుష్వ మదర్పణమ్ ॥

॥౨౭॥

పదవిభాగము:— యత్- కరోషి- యత్- అక్షాసి- యత్- జాహోషి- యత్- దదాసి-
యత్- తవస్యసి- కాంతేయ- తత్- కురుష్వ- మదర్పణమ్ ॥

॥౨౭॥

ప్రతిపదార్థము:— హేకానేయ! = ఓయజ్ఞహా; త్వం = నీవు; యత్ = ఎవనిని; కరోషి =
చేయుచుందువో; యత్ = చేనిని; అక్షాసి = భుజించుచుందువో; యత్ = చేనిని; (హిరణ్యాన్నాదికమును
బ్రాహ్మణాదులకై) దదాసి = ఇచ్చెదవో; యత్ = ఏతపస్సును; తవస్యసి = చేయుచువో; తత్ = దానిని;
(ఈతచ్చిత్తుముఈశ్లోకముననున్నయచ్చిత్తుముతో నన్వయించును.) మదర్పణం = నాకైయర్పణము; కురుష్వ =
చేయుము ॥

॥౨౭॥

వ్యాధికము పరమేశ్వరుడు పూజారుల స్వీకారమునందు హేతువుకాదని పరిసంఖ్యావిధి నూచించబడెను.
ప్రేమాదానత (కుచేదానత) పృథుకభక్షణమువలె ప్రేమికివేషముచే ప్రతిబద్ధమైన భక్త్యాభిక్ష్యవిజ్ఞానము
కలనాదన. తల్లిచే నివ్వబడిన పదార్థమును బాలుడువలె భక్తునిచే నర్పింపబడిన పత్రపుష్పానికమును
సాక్షాత్తు భక్షించెదన. ఈతెప్పటచే భక్తియే నాయొక్కపరితోషణహేతువు. దేవతాంతరులకువలె
అపూర్విప్రయాససాధ్యులగు బల్యపహారాదికము కాదు. కాన నితరజేవతలను విడచి నన్నే భజింపుమని
యోగము.

॥౨౭॥

శంకరానందీయము:— అధికారులగు మహాత్ములకు బ్రహ్మజ్ఞానము సులభము. బ్రహ్మ
జ్ఞానఫలము, అనావృత్తిస్వరూపము, అనంతము, అఖండానందము, అద్వయము నగుమాత్రమును సులభమే
యగుచున్నది. అనధికారులు, అతిమందప్రజ్ఞులు నగు ముముక్షువులకు గతియేమి? అను యాకాంక్ష జనింప
నారదుమేవులు సత్పురుషులు నగు భక్తులకు నేను సులభుడనే యను యాశయముచే “పత్రంపుష్పం” అను
చెప్పించెను.

పత్రమునుకాని, పుష్పమునుకాని, ఫలమునుకాని, తోయ (జల) మునుకాని, సాలగ్రామమునందుకాని,
పరిమితుచుకాని యేముముక్షువు నాకొఱకు శ్రద్ధచే నర్పించునో శుద్ధివృత్తి కల వానియొక్క
భక్తిచే నర్పింపబడిన యావస్తువును పరమేశ్వరుడనగు నేను లెస్సగు గ్రహించుచుంటిని. అనగా దాని
చేతనే సంతుష్టుడనగుచుంటిని, “ధిగ నీకార్పణం జన్మ” అని యీశ్వరాంధనలేని జన్మమునకు నిష్ఫల
త్వము ప్రామాణ్యముగలుగుటవలన ఈశ్వరాంధన పట్కరాంత్రంపాతీయగుటవలనను యీశ్వరాంధనము
ముముక్షువున కవశ్యకర్తవ్యమని నూచింపబడెను. లేదా “అభ్యాగత స్వయం విష్ణుః” అను స్మృతివలన
అతనికాలమునకు వచ్చిన పరమేశ్వర స్వరూపమైన యతిధికోఱు పక్షమైన పత్రమును (శాకమును) కాని,
పుష్పమైన తోటిక (కాయను) ను కాని, ఉదకమునుకాని స్వయముగ తాను చేనిని భుజించునో దానిని
శ్రద్ధాపూర్వకముగ నెదమ నుర్పించునో “దాన మేవ గృహసస్య” దానమే గృహస్థునకు ముఖ్యధర్మ
మను నిమిషమునలం స్వార్థస్థుడు, భూతదయాచితుడగునట్టి శుద్ధాత్మునియొక్క శుద్ధభక్తిచే బ్రాహ్మ
ముఖుడనం దర్పింపబడిన పత్రమునుకాని, యుదకమునుకాని పరమేశ్వరుడనగు నేను సాక్షాత్తు అబ్రాహ్మణ
ముఖుడవ్యారా యనుభవించుచుంటిని.

॥౨౭॥

— ౯వ అధ్యాయము ౨౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధునాదననర స్మృతీయము:— ఎట్టి తీరున పరమేశ్వరుని భజింపవలయునో యారీతిని

శాంకరభాష్యం:—

యత ఏవ మతః— య త్కరోషి స్వతః ప్రాప్తం య దశ్నాసి యచ్చ జహోషి హవనం నిర్వర్తయసి శ్రాతం స్మార్తం వా, యద్దదాసి ప్రయచ్ఛసి శ్రాహ్మణాదిభ్యో హిరణ్యా న్నాజ్ఞాది. యత్తపస్యసి తప శ్చరసి కౌంతేయ! త త్కురుష్వ మదర్పణం మత్సమర్పణమ్ || ౨౨ ||

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఓమంతీపుత్రుడా! నీవు స్వతఃప్రాప్తమగు (శాస్త్రా)పేక్షము లేకుండగనే ప్రాప్తమగు గమనాదికమగు యేయేకర్మజేయుదువో, దేనిని భుజించెదవో, శ్రాతకర్మయందుగాని, స్మార్తకర్మయందుగాని దేనిని హోమముచేయుదువో, శ్రాహ్మణాదులకు హిరణ్యాన్నాదికమును దేనిని యిచ్చెదవో, యేతపస్సుచేయుదువో, దానినంతను నాకై యర్పింపుము || ౨౨ ||

“యత్కరోషి” అనుదానిచే చెప్పబడినది. శాస్త్రమును విడచి రాగమువలన ప్రాప్తమైన గమనాదికమును నీత్యప్రతినిమిత్తము కాని, కర్మసిద్ధినిమిత్తముగానిని నీవు భుజించుదాని, అట్లే శాస్త్రబలమువలన నీచేనాచరింపబడు నిత్యాన్నిహోతృశ్రాతస్మార్తాది సర్వహోమములను, అట్లే అతిథిబ్రాహ్మణాదులకొఱకు నీచేనర్పింపబడు అన్నహిరణ్యాదికమును, అట్లే పృథివీసంపత్సగ మజ్జాతప్రామాదిక పాపనివృత్తికొఱ కాచరింపబడు చాంద్రాయణాదివృత్తిములను, లేక స్వేచ్ఛాపృష్ఠాన్తినిరోధము కొఱకు నీచే నాచరింపబడు యింద్రియ సంయమమును, ఈసర్వము నిత్యవైమిత్తికర్మల కుపలక్షణము. అనగా నీవాచరించు నిఖలనిత్యవైమిత్తికకర్మలను, ప్రాణిస్వభావవశమున శాస్త్రమును విడచి ప్రాప్తించునట్టి యవశ్యంభావులగు గమనాశనాదులను, శాస్త్రవశమున నాచరించు హోమదానాదికమును, ఓ య ద్దదాసి! అన్యనిమిత్తముగ నాచరింపబడు లౌకికవైదికకర్మలను సర్వమును నాయర్పణము చేయుము. ఇచట “కురుష్వ” అని ఆత్మసేవచే సమర్పణము సమర్పక నిష్ఠమేకాని నాయంజేయియు లేదని చెప్పబడినది. అవశ్యమాచరింపదగిన కర్మలను పరమగురువగు నాయం దర్పించుటయే నాభజనము. ఇంతియేకాని పరమేశ్వరసేవనిమిత్తము యితరవ్యాపారమేదియు లేదని యాశయము. || ౨౩ ||

శంకరానందీయము:— నేను సాధువులకు భక్తిచే సులభుడను. కాన నేయే కర్మనాచరించెదవో యానిఖలకర్మలను నాకర్పింపుమని “యత్కరోషి” అను శ్లోకముచే చెప్పబడినది.

విహితము లోకవిద్విష్టముకాని యేలౌకిక కర్మ నాచరించెదవో, శాస్త్రీయము అనాయాసలభ్యమునగు నన్నమును భుజించెదవో, అగ్నివిదేవతలకొఱకు యేచరువురోదాశాదిద్రవ్యములను హోమముచేసెదవో సత్పాత్రకొఱకు ఓదనోదకధనధాన్యకన్యాగవాది విశిష్టద్రవ్యము నిచ్చెదవో, సంధ్యావందనాదికమును వేదాధ్యయనాదికమును, వృత్తోపవాసాదికమునుగాని యేతపస్సు నాచరించెదవో, లౌకికము, వైదికమునగు నేయే కర్మల నాచరించెదవో వాటినిన్నిటిని నాయర్పణ మొనరింపుము. అనగా బ్రహ్మార్పణ బుద్ధిచే నిఖలకర్మల నాచరింపుమని యర్థము. || ౨౪ ||

భాష్యత్కర దీపిక:— ఎట్లు కున్ది భర్తాజ్ఞచే, ఇంద్రాదిసాంగత్యముచే భవదాదులను కని ఆకర్మసంబంధము లేనియై యుండెనో అట్లే నీవును యేయే కర్మల నాచరించెదవో, ఆయాకర్మలను పరమేశ్వరార్పణ మొనరించినవో కర్మబంధములచే విడువబడగలవని “కౌంతేయ” అను సంబోధనచే సూచింపబడినది.

గీ॥ శుభాశుభఫలై రేవం మోక్ష్యసే కర్మబంధనైః ।

సంన్యాసయోగ యుక్తాత్మా విముక్తో మా ముపైష్యసి ॥

||౨౦||

పదవిభాగము:— శుభాశుభఫలైః- ఏవం- మోక్ష్యసే- కర్మబంధనైః- సంన్యాసయోగయుక్తాత్మా- విముక్తః- మాం- ఉపైష్యసి ॥ ||౨౦||

ప్రతిపదార్థము:— త్వం=నీవు; ఏవం=సర్వమును నాసమర్పణము జేసి; శుభాశుభఫలైః=శుభము అశుభము ఫలములుగాకల; కర్మబంధనైః=కర్మల నెడిబంధనములచే; మోక్ష్యసే=విడువబడుదువు; సంన్యాసయోగయుక్తాత్మా=సంన్యాసయోగముతోగూడిన యంతఃకరణముకలవాడవై; విముక్తః=ముక్తుడవై; మాం-నన్ను; ఉపైష్యసి=పొందగలవు. ||౨౦||

శాంకరభాష్యం:—

ఏవం కుర్వత స్తవ యద్భవతి త చ్ఛృణు! శుభాశుభఫలై రేవం శుభాశుభే ఇష్టానిష్ట ఫలే యేషాం తాని శుభాశుభఫలాని కర్మాణి తైః శుభాశుభఫలైః కర్మబంధనైః కర్మా ద్యేవ బంధనాని తైః కర్మబంధనై రేవం మత్సమర్పణం కుర్వ న్మోక్ష్యసే । సోయం సంన్యాసయోగో

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఈవిధముగ జేసినచో నేమగునో చెప్పెదవినుము! ఇష్టానిష్టములు ఫలములుగాగల పుణ్యపాపములనెడి బంధనములనుండి విముక్తుడ వగుదువు. సంన్యాసమే మత్సమర్పణరూప

—౧౦ అధ్యాయము ౨౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు—

మధునూదనసరస్వతీయము:— ఇట్టి భజనకు ఫలమును “శుభాశుభఫలైః” అనుదానిచే చెప్పుచుండెను. ఇట్లు సర్వకర్మసమర్పణరూపమైన నాభజనము అనాయాసముగ నిర్ధించుచుండ నిష్టానిష్టఫలములకల కర్మయనెడి బంధనములచే విడువబడగలవు. శుభాశుభకర్మలు నాకర్పింపబడిన వగుటవలన నట్టి కర్మల సంబంధము నీకు లేనందున నట్టి కర్మలచేతను, ఆకర్మఫలములచేతను నీవు సంబంధింపబడవు. అనంతరము నిఖలకర్మలను భగవంతుని కర్పించుటయే సంన్యాసము. అట్టి సంన్యాసమునెడి యోగముతో గూడిన యంతఃకరణ కలవాడవై (యోగముచే బోధితమైన యంతఃకరణ కలవాడవై) పరిత్యక్తకర్మలు కలవాడవై జీవించియుండగనే కర్మలనెడి బంధనములచే విముక్తుడవై సమ్యగ్గర్భనముచే నష్టానాపరణము తొలగ “అహం బ్రహ్మాస్మి” అని నాసాక్షాత్కారము కలవాడవగుదువు. అనంతరమున ప్రార్థనకర్మ త్తయమువలన యీశ్వరము పఠితమగును. తత్క్షణమే విదేహకైవల్యరూపముగ నన్ను పొందుదువు. ఇప్పుడు కూడ నాస్వరూపుడవై యయినను సర్వోపాధినివృత్తిచే మాయకళేద వ్యవహారిష్యయుడవు కావని యర్థము. ||౨౦||

శంకరానందీయము:— శ్రావకర్మనుగాని, సార్వకర్మనుగాని. మరియొకకర్మను గాని యీశ్వరార్పణబుద్ధిచే ననుష్ఠించువానికి తదనుష్ఠానమువలన కల్గుఫలమును “శుభాశుభఫలైః” అనుదానిచే చెప్పుచుండెను.

ఇట్లేశ్వరార్పణబుద్ధిచే జైదికకర్మను గాని, అజైదికకర్మను గాని యుక్తమైనదాని నాచరించు నీవు సుఖముములించుచు, లేక స్వర్గనరక హేతువులగు కర్మలనెడి బంధనములనుండి ముక్తుడవు కాగలవు. “కర్మ ద్యేవ

శాంకరభాష్యమ్:—

నామ సంన్యాస శ్వాసౌ మత్సమర్పణతయా కర్మత్వా ద్యోగ శ్వాసౌ వితి తేన సంన్యాసయోగేన యుక్త ఆత్మాంతఃకరణం యస్య తవ స త్వం సంన్యాసయోగయుక్తాత్మా స నిష్ఠిముక్తః కర్మబంధనై ర్జీవ స్నేవ పతితే చాఽస్మి నృరీరే మా ముపైష్య పాన్యగమిష్యసి || ౨౮ ||

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

మగుటచే కర్మయగును గాన నది సంన్యాసయోగమనబడును. దానితోగూడిన యంతఃకరణము కలవాడవగుచో కర్మబంధనములనుండి జీవద్దశయందే విముక్తుడవై, శరీరపాతానంతరము నన్ను పొందెదవు. || ౨౮ ||

వాధికారస్తే” “నియతం కురు కర్మ త్వం” “స్వధర్మ మపి చావేక్ష్య” అను వాక్యములచే విహితకర్మలకు కర్తవ్యత్వమును విధించుటవలన విహితకర్మల కశుభఫలకత్వ మెటుల సంభవించునని శంకింపజనదు. విహితకర్మలకుకూడ ననుష్ఠానక్షాకల్యముచే అశుభఫలహేతుత్వము సంభవించును. అది యెట్లునని? “యస్యాగ్ని హోత్రమదర్శ్య మపార్థమాస మచాతుర్మాస్య మనాగ్రయణ మతిథివర్జితం చ| అహుత మత్తైశ్వర్యదేవ మవిధినా హుతమాసప్రమాం స్తస్య లోకాః హింసన్తి” “స వాగ్వజో యజమానం హింసన్తి” ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతుల వలన మంత్రస్మరవర్ణద్యవ్యకాలాది నియమములకు శైపరీత్యము పాప్తింపించినను, అగ్నియం దుంచబడిన హవిస్సు స్కన్నమైనను (అగ్నినుండి యితరప)దేశమునకు హవిస్సు పడిపోవుటయే స్కన్నమనబడును.) భిన్నమైనను విహితకర్మలకూడ నశుభఫలము నిచ్చును. కాన పూర్వోక్తాశంక సంభవింపదు. కాన “నేహభి క్రమనాశోఽస్తి ప్రత్యవాయో న విన్యతే” అను న్యాయముచే నీశ్వరార్పణ బుద్ధిచేతను, శ్రద్ధాభక్తుల చేతను చేయబడిన కర్మలకైతే విషర్యాసము పాప్తింపించును ప్రత్యవాయము పాప్తింపదు. అట్లే పరమేశ్వరునియందు కర్మల ఫలము నర్పించుటయే సంన్యాసము. అట్టి సంన్యాసమే కర్మబంధమోక్షోపాయము. అట్టి స్వకర్మఫల సంన్యాసమునందే సక్తమైన యంతఃకరణ కలవాడవై కర్మలనెడి బంధనములచే విముక్తుడవై క్రమముగ పరమాత్మను పొందగలవు. అనగా విదేహముక్తిని పొందగలవు.

లేక, సిద్ధ్యసిద్ధులయందు సముద్యమై యీశ్వరార్పణబుద్ధిచే “అనేనేశ్వరో మే ప్రసీదతు” “యాకర్మచే నీశ్వరుడు నాకనుగ్రహించుగాక” అను కామసారాహిత్యముచేతను నీవు నిత్యనైమిత్తికముల నాచరించు వాడవై నీచే నాచరింపబడిన సత్కర్మలవలన జనించిన చిత్తశుద్ధి ద్వారమున సంపాద్యమైన యాత్మవిజ్ఞానము కలవాడవై, సంన్యాసయోగయుక్తమైన యంతఃకరణకలవాడవై “నేను కర్తను కాను” అని నీకు తెన్నుగ కూటస్థత్వాసంగత్వవిజ్ఞానముచే సంచితాద్యకేషకర్మసంబంధాభావదర్శనమే సంన్యాసయోగము. అట్టి సంన్యాసయోగమునందే సంచితాగమివర్తమానసర్వకర్మ తత్కర్త్యాది సంబంధాభావదర్శనమునందు సమాహితమైన మనస్సుకలవాడవై స్వర్గనరకసుఖదుఃఖములను కలుగజేసెడి సంచితాగమివర్తమానమైన పుణ్యాపుణ్యమిశ్రకర్మలచే పురుషుడు జన్మాదులవలన బంధింపబడునుగాన నట్టికర్మలే బంధనము లనబడును. అట్టి కర్మబంధనములనుండి నీవు విడువబడగలవు. ఇట్లు విడువబడి అనగా సంన్యాసయోగ ద్వారమున కర్మ బంధనములచే విడువబడినవాడవై నిర్విశేషపరబ్రహ్మమును (విదేహాక్షరత్వమును) యితరమా నపేక్షింప కుండగనే పొందగలవు. || ౨౯ ||

సమాహం సర్వభూతేషు న మే ద్వేషోస్తి న ప్రియః ।

యే భజన్తి తు మాం భక్త్యా మయి తే తేషు చావ్యహమ్ ॥

॥౨౯॥

అర్థవిశ్లేషము:— సమః- అహం- సర్వభూతేషు- న-మే-ద్వేష్యః- అస్తి- న- ప్రియః- యే-భజన్తి- తు- మాం- భక్త్యా- మయి- తే- తేషు- చ- అపి- అహమ్ ॥ ॥౨౯॥

ప్రతిపదార్థము:— అహం=నేను; సర్వభూతేషు=సమస్తభూతములయందు; సమః=సముడను; మే=నాకు; ద్వేష్యః=ద్వేషింపఁతగినవాడు; న=లేడు; ప్రియః=ప్రేమింపఁదగినవాడును; న=లేడు; యే=భజింపు; మాం=నన్ను; భక్త్యా=భక్తితో; భజన్తి=సేవించెదరో; తే=వారు; మయి=నాయందు; వర్తంతే=చేయుచున్నారు; (చాపరమభ్యాహార్యము) తేషుచ=అట్టిభక్తులయందు; అహం=నేను; వర్త=ఉండెదను. ॥౨౯॥

రాగభాష్యము:—

రాగద్వేషవాంస్తర్హి భగవాన్యతో భక్తా ననుగృహ్లాతి నేతరా నితి, తన్న— సమస్తభూతాం సర్వభూతేషు న మే ద్వేషోస్తి న ప్రియోఽగ్నివ దహం దూరస్థానాం యథాఽగ్నిః శీతం నావనయతి సమిప ముసర్పతా మపనయతి తథాహం భక్తా ననుగృహ్లామి నేత.

రాగభాష్యతత్త్వబోధిని:—

భగవంతుడు భక్తుల ననుగ్రహించుచు నితరుల ననుగ్రహింపకుండుటచే రాగద్వేష మెత్తుడుగా? అట్లుకాదు- నేను (పరమేశ్వరుడు) సర్వభూతములయందు సముడను. నాకు ద్వేష్యుడుగాని, ప్రీయుడుగాని లేడు. యెట్లు ఆగ్ని దూరస్థుల శీతపాదను తొలగింపక,

— ౨౯వ అధ్యాయము ౨౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేపములు. —

భగవంతుడ న సర్వభూతీయము: ఓశ్రీకృష్ణ! నీవు భక్తులనే యనుగ్రహించి భక్తులు కాని వారల ననుగ్రహించనిచో రాగద్వేషములు కలవాడవగుదువు. అందుచే నీవు పరమేశ్వరుడ వట్లుగును! అని శంకరాచార్యుని “సమః” అనుదానిచే చెప్పబడినది.

భక్త్యా సంబంధమైన గగనమండలవ్యాపియగు ప్రకాశకు ద్వేష్యుడుగాని, ప్రీయుడుగాని లేనటుల సర్వస్వాంశములందు సమోపమచేతను, స్ఫురణరూపముచేతను, అనందరూపముచేతను; స్వాభావికమైన యాపాధి కముచేతను. అంతర్యామిత్వముచేతను నేను సముడనగుటవలన నాకు ద్వేష్యుడు (ద్వేషింపఁదగినవాడు) కాని, ప్రీయుడు (ప్రేమింపఁదగినవాడు) కాని లేడు. అట్లుగనో భక్తాభక్తులకు ఫలజైషమ్యమెటుల సంభవించుచున్నది? అని శంకరాచార్యుడు. ఎవరు సర్వకర్మసమర్పణరూపముగు భక్తిచే నన్ను సేవించెదరో ఇచట “తు” అను శబ్దము ఆపస్తంబుచే భక్తినివేశ్యమును బోధించుచుచున్నది. అట్టివారు నాయందర్పింపబడిన నిష్కామకర్మలచే పుణ్యభూతారణ్యరణ్యలవారై నిరస్తసమస్తరజస్తమోమలములు కలగినట్టిన్ని, సత్వోద్దేకముచే నతిస్వచ్ఛమై యందరికింకెఱుగు యెత్తుడు మహాకారమైన వృత్తిని యుపనివత్ప్రమాణముచే పుట్టింపుచు వారై నామంది న్నితని బాండుచున్నారు. నేనును అతిస్వచ్ఛమైన యాభక్తుల చిత్తవృత్తియందును ప్రతినిలించుటకై న్నితని బాండుగలను. “చ” అనునది ఆవధారణార్థకము. అనగా అట్టి భక్తులే నాయందు, వారలయందే నేను యుండెదమని యాశయము. స్వచ్ఛమైన దృవ్యమున కిదియే స్వభావము. అదిచేనితోటి సంబంధించునో తదాకారమును గ్రహించును. ఏది దానియందు ప్రతిఫలించునో యిదియే స్వచ్ఛదృవ్యసంబద్ధనస్తువు

శాంకరభాష్యమ్:—

రాన్ । యే భజంతి తు మా మీశ్వరం భక్త్యా మయి తే స్వభావత ఏవ న మమ రాగనిమిత్తం మయి వర్తంతే । తేషు చా వ్యహం స్వభావత ఏవ సర్వే నేతరేషు నై తావతా తేషు ద్వేషా మమ ॥

॥౨౯॥

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

సమీపస్తుశీతబాధనే తొలగించునో యట్లే నేను భక్తుల ననుగ్రహించుటయు, నితరుల ననుగ్రహింపకుండుటయు నుండును. యెవరు నన్ను భక్తితో నేవించెదరో వారు నాసం బంధమగు రాగముచేగాక సహజముగనే నాయందుండిరి. నేనును వారియందు స్వభావతః (వస్తుస్థితిసమసరించియే) యుండును. యంతమాత్రముచే నితరులయందు (భక్తులుకానివారి యందు) నాకేమియు ద్వేషము లేదు.

॥౨౯॥

యొక్క స్వభావము. ఆస్వచ్ఛుండుసంబద్ధవస్తువుయొక్క స్వభావము స్వసంబద్ధవస్తువుయొక్క ఆకార మును గ్రహింపకపోవుట స్వభావసిద్ధము. ఆస్వచ్ఛద్రవ్యసంబద్ధవస్తువునకు ఆస్వచ్ఛద్రవ్యమునందు ప్రతి బింబించకపోవుట స్వభావము. సూర్యప్రకాశ సర్వత్ర యుండినను స్వచ్ఛమైన దర్పణానులయించే యభి వ్యక్తమగును. ఆస్వచ్ఛమగు ఘటానులయం దభివ్యక్తముకాదు. ఇంతమాత్రముచే సూర్యప్రకాశ దర్పణ మునం దనురాగము కలది కాదు. ఘటానులను ద్వేషించునదియు కాదు. ఇట్లే నేను భక్తుని చిత్తమునం దభివ్య జ్యమానుడను. అభక్తచిత్తమునం దభివ్యజ్యమానుడనుకాను. దేనియందును అనురాగము కలవాడనుకాను. దేనిని ద్వేషించును. సామగ్రిమర్యాదచే జాయమానమైన కార్యమపర్యవసాయజ్యము (వారించుటకు శక్యము కానిది.) వహ్నివలె, కల్పవృక్షమువలె నాకు వైషమ్యము లేకపోవుటను వ్యాఖ్యానింపవలయును. ॥౨౯॥

శంకరానందీయము:— పరమాత్మ భక్తులకు ముక్తినిడునుగాని, భక్తిలేనివారి నుద్ధరింపడు కదా! కాన “నిర్దోషం హి సమం బ్రహ్మ” అను సృష్టితృక్తమగు సమత్వము ఉక్తిమాత్రమేగాని. పరమాత్మకు వైషమ్యమే కలదు. అనుశంకపై అట్లుకాదు. సూర్యుడు సర్వసముద్రవను, శీతకాలమున యనావృతప్రదేశమున తన్ను నేవించువారల శీతబాధను నివర్తింపజేయును గాని యట్లు తన్ను నేవించని వారి శీతనివృత్తిని జేయడుగదా! అందుచే నావైషమ్యము సూర్యకృతముగాక, పురుషకృతమే యగును. ఈవిషయ మెట్లో ప్రకృతముగూడ నట్లే అని నూచించుటకై జెప్పుచున్నాడు. “సమేహం సర్వ భూతేషు” నిర్వికేషుడను, పరిపూర్ణుడను, పరమాత్మస్వరూపుడను అగు నేను బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంత మగు సర్వభూతములయందు— ఘటములయందు దాకాశమువలె తుల్యస్వభావముకలవాడనేగాని. వాయువులవలె వైషమ్యముకలవాడను కాను. “న మే ద్వేష్యోఽస్తి కశ్చన” కనుకనే “అపాఞ్ఘో హ్యమనా శ్శుభ్ర” అను శుశ్రూషుసారము అనునస్కునికి ప్రియాఽప్రియత్వభావనయే సంభవించ నందున నాకు ప్రేమింపదగింపవాడుగాని ద్వేషింపదగింపవాడుగాని, యెవడును లేడు. అట్లుగనో ప్రియత్వాఽప్రియత్వభావనయేలేనినో కొందరికి ముక్తియు, మరికొందరికి బంధము నెట్లు కలుగును దనుశంకపై జెప్పుచున్నాడు— ‘యే భజన్తి.....ప్రహమ్’ స్వీయప్రయత్నముతోను, తీవ్రమగు మోక్షేచ్ఛతోను, బహుజన్మలనుండి శుభకర్మలనే జేయుచు తత్పరిపాకముచే శుద్ధాంతఃకరణములై, సర్వమును త్యజించి, సద్గురుకృపచే శ్రవణాదికము నాచరించి, పరతత్త్వమును తెలిసికొని, యే భక్తులగు పురుషభారేయులు అఖండవృత్తికల భక్తితో నన్ను భజించెదరో, (నేను బ్రహ్మ స్వరూపుడనైతిని. అని తనను పూర్ణస్వరూపునిగా తెలిసికొనియుండురో) అట్టివారు బ్రహ్మనిష్ఠులై యెల్లపుడు నానందస్వరూపుడనైన నాయందు సంస్థితు లగుచున్నారు. నేనును నిర్వికేషుడనైనను, పరి

అపిచేత్సుదురాచారో భజతే మామనన్యభాక్ ।
సాధు రేవ స మంతవ్య సమ్యగ్వ్యవసితో హి సః ॥

॥30॥

పదవిభాగము:— అపి-చేత్-సుదురాచారః-భజతే-మాం-అనన్యభాక్-సాధు,-ఏవ-సః-మంతవ్యః-సమ్యగ్వ్యవసితః-హి-సః-
॥30॥

ప్రతిపదార్థము:— అపిచేత్సుదురాచారః=అత్యంతము దురాచారుడైనప్పటికి; యః=యెవడు; మాం=నన్ను; భజతే=సేవింతునో; సః=ఆట్టివాడు; సాధురేవ=ఉత్తముడనియే; మంతవ్యః=తలవదగినవాడు; హి=ఏదానిమువలన; సః=వాడు; సమ్యగ్వ్యవసితః, తెన్నుగ నిశ్చితమైన బుద్ధికలవాడో. ॥30॥

ప్రస్తుతపద్యము, అపిచేత్సుదురాచారః అత్యంతము దురాచారుడైనప్పటికి— చతురిందియమునకు దూరమైనది, విషయమై యుండును. యెట్లు సర్వవ్యాపకము, సర్వసమము నగు ఆకాశము స్వచ్ఛముగ నుండునట్లుగాదులయందు ప్రతిబింబించునో, స్వచ్ఛముకాని కుడ్యాదికమునందు ప్రతిబింబింపడో యట్లే నేనును, అపిచేత్సుదురాచారః భాసిం చెదనుగాని, యసత్పురుషులయందు భాసింపను. ‘తరతి శోక మాత్మనితో’ అను శ్లోకమునకు నీతిని ఎవరు నన్ను తెలిసికొందురో వారు ముక్త లగుదురు. ఎవరు తెలిసికొనరాదు వారు బద్ధులగుదురు. కాన పురుషప్రయత్న సాధ్యమగు మద్వేదనమే ముక్తి సాధనము. నన్ను తెలిసికొనినందుచే బంధకారణము. నేనుగాని, గురువుగాని, శాస్త్రముగాని ఇటు కారణము గాము. కాన నాసర్వసమత్వమునకు వ్యాపారము లేదని యాశయము. (ఈచెప్పటచే యెట్లుశీతనివృత్తి పురుష ప్రయత్న సాధ్యమో, అట్లే భవబంధనిమిత్తము పురుషప్రయత్న సాధ్యమేగాని, స్వయముగ సిద్ధింపదు. కాన మునుష్యుల ధర్మతే తీవ్రముగ ప్రయత్నింప దగు నని సూచిత మయ్యెను.) ॥౨౯॥

పరమార్థప్రకటన:— అట్లుగనో భక్తుల కొఱకే నీవు మోక్షము నిచ్చెదవు. భక్తులు కానివారికి మోక్షము నిచ్చుట. అందుచే నీకు రాగద్వేషప్రయుక్తమైన వైషమ్యము ప్రాప్తింపవలసినచున్నను శంకపై “సమాధి” అని చెప్పుచుండెను.

నేను సర్వభూతములయందు సముడను. కాన నాకు ద్వేషింపదగినవాడుకాని; ప్రియుడుని కానియెవడును లేడు. మరెవని? ఎవరు నన్ను భక్తిచే సేవించెదరో వారు నాయం దనుగ్రాహ్యులుగ నుంటున్నారు. నేనును వారలయందు దనుగ్రాహ్యునిగ నుంటున్నాను. ఎవరు నన్ను సేవింపరో వారట్లే యుంటున్నారు. నాయం దు రాగద్వేషవ్యవస్థ లేదని యర్థము. ఈవిషయము “యే యథా మాం ప్రపద్యతే” అని ప్రార్థనమునందే చెప్పబడెను. మార్గమునందున్న వృక్షమును కొందరు ఫలార్థులై, కొందరు తీర్థార్థులై, మరొకొందరు శాయార్థులై యాశ్రయించెదరు. వారు వారివారి కభిమతమును పొందుచున్నారు. వృక్షమున దభిమత) ఆశేక్ష కాని, యుశేక్ష కాని లేదు. అట్లే నాకు ప్రియుడు కాని, ద్వేష్యుడు కాని లేడు. ఈవిషయమున “యాతే ఛామాని పరమాణి యావమా యా మధ్యమా విశ్వకర్మ న్ను లేమాః శిక్షా” అని యాశీస్యభావః స్వయం యజస్వ తస్యం వృధానః” ఎవని నిమిత్తము నిఖలకర్మ లాచరింప జేచుచున్నది? అట్టివాడు విశ్వకర్మా అని పరమేశ్వరుడు చెప్పబడు చున్నాడు. అతని సంబుద్ధి “హే విశ్వకర్మణ” అని. “పరమేశ్వరా! నీయొక్క యుత్కృష్టమైన దేవతరీములు, అపకృష్టమైన పశ్వాదిశరీరములు, విశ్వమునకు మనుష్యశరీరములు కలవో వాటిలో తనకనుకూలమైన వాటికొరకు “శిక్షా” అని పరమేశ్వరుడు, అట్లే ప్రళయకాలమునందు హోతవ్యముగ ప్రాప్తమైన స్వప్రతికూలమైన జీవజాతమునందు విశ్వవిషయకమైన మాయ ఆజ్ఞానము స్వయముగనే ప్రాప్తింపుచున్నది. నీకైతే శరీరమును ప్రకటన చేయుచున్నది యనుగ్రహింపుము. ॥౨౯॥

శాంకరభాష్యమ్:—

శృణు మద్భక్తైర్మాహాత్మ్యమ్— అపి చే ద్యద్దపి సుష్టు దురాచారః సుదురాచారోఽతీవ కుత్సితాచారోఽపి భజతే మా మనన్యభా గనన్యభక్తిః స న్నాధు రేవ సమ్యగ్వృత్త ఏవ స మంతవ్యో జ్ఞాతవ్యః సమ్యగ్యథావ ద్వ్యవసితో హి యస్మా త్సాధునిశ్చయ స్సః ॥30॥

శాంకరభాష్యత్వబోధని:—

వాడు భక్తియొక్క మహాత్మ్యమును వినుము— అత్యంతము దురాచారముగదైనప్పటికి యెవడు అనన్యభక్తి కలవాడైనను భజించునో వాడు సమ్యగ్వృత్తడని (శక్తిగడని, యే

—, ౯వ అధ్యాయము 30 వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేములు .—

మ ధు మా ద న స ర స్వ తీ య మః— సమునియందుకూడ జైషమ్యమును కలుగ జేయు నది నాభక్తి మహిమయే. ఆమహిమను చెప్పెదవినును. అజామీలాదులవలె సుదురాచారుడైనను యితరులను భజింపక యేదోయొక యదృష్టవశమున నన్ను ఎవడు నేవించునో అట్టివాడు పూర్వమునం దసాధువైనను యే కార యోగ్యమైన నిశ్చయము కలవాడగుటవలన సాధుజేయని తలపడగినవాడు. ॥30॥

శంకరానందీయ మః— “రాజవిద్యా” అను విశేషణముచే నూచితమైన సకలచేదశాస్త్రాధ్యయనమున్నమైన బ్రహ్మవిద్యావ్యతిరేకవిద్యలకు బంధకత్వమును “మోక్షాశాః” “త్రైవిద్యా మాం” ఇత్యాదిస్థలములయందు చెప్పి బ్రహ్మవిద్యకు మోక్షప్రదత్వమును “మహాత్మానః” “యాన్తి మహ్యజినోఽపి మాం” ఇత్యాదిస్థలములయందు చెప్పి యిపుడు “పవిత్ర మిద ముత్తమం” అని జ్ఞానముననుపూర్వము నందు పరిజ్ఞాతమైన పావకతమత్వమును “అపిచేత్” అనుశ్లోకముచే స్పష్టపరచుచుండెను.

బ్రాహ్మణుడుకాని, క్షత్రియుడుకాని, మరయితరుడుకాని “సుదురాచారః” జాతివలన కాని, వర్ణమువలనగాని, క్రియవలన కాని, స్వభావమువలన కాని అత్యంతము దుష్టమైన స్వభావము (వృత్తిము) కలవాడైనను, విచారింప పాశ్చింపడైనను జన్మాంతరీయపుణ్యకర్మవిశేషముచే సద్గురుప్రసాదమువలన పరతత్త్వమును తెలిసికొని స్వయముగ అనన్యభాక్తులయ అనగా అనాత్మస్వరూపము, కర్తృత్వభోక్తృత్వాదిపర్య విశిష్టమైన దేహేంద్రియాదికమును ఆత్మగ భజించు(తెలిసికొను) వాడు “అనన్యభాక్” అని అనిపించుకొనును. చిత్తప్రసాదజనితస్వయాధాత్మ్యవిజ్ఞానముచే అన్యభాక్తు కానివాడు “అనన్యభాక్తు” అని యనిపించుకొనును. అట్టివాడై పరబ్రహ్మమును “భజతే” నేను బ్రహ్మస్వరూపుడనే యని యవిక్రియమైన బ్రహ్మమునే యెల్లపుడు తనను యనుసంధానము చేయును. అట్టి జ్ఞానమువలన సదాచారసంపన్నుడగుటచే సత్పురుషుడేయని పండితులచే తలపడగినవాడు. అనగా “వీడు పాపి, దుష్టాచారుడు” అనెడి పూర్వబుద్ధిని విడచి “వీడు బ్రహ్మజేత, పుణ్యతముడు” అని తెలిసికొనదగినవాడు.

అట్టివాని పుణ్యతమత్వమునే “సమ్యగ్వ్యవసితో హి సః” అను వాక్యముచే విశ్చయించుచుండెను “వ్యవసీయతే వస్తుయాధాత్మ్యం నిశ్చీయతేనేనేతి వ్యవసితం సమ్యక్ . వ్యవసితం యస్య సః సమ్యగ్వ్యవసితః” దేనిచే వస్తుతత్త్వము నిశ్చయింపబడునో యది వ్యవసితమనబడును. అదితత్త్వనిశ్చయాత్మకమైన విజ్ఞానము. సమీచీమైన విజ్ఞానము. (జాతి, వర్ణ, తద్గర్భ, తత్కర్మసంబంధకూన్యము) ఆకాశమువలె అతనిర్మలము, నిష్క్రియము, నిత్యముకన్యభావము కల పరబ్రహ్మమే నేను అనెడి తత్త్వసాక్షాత్కారజనితము, స్వభావనిశ్చయలక్షణము యొకనికి కలదో యట్టివాడు సమ్యగ్వ్యవసితు డనిపించుకొనును సమ్యగ్జ్ఞానసంపన్నుడు కనుకనే యతడు సాధునని అందరిచేతను తెలిసికొనదగినవాడు, పూజింపదగినవాడును యగుచున్నాడు. అని భావము. వాసుదేవ కృత్యకేకాను. “స మే భక్తః ప్రణయతీ” ఆమ వాక్యముయొక్క యర్థమును విచారింప

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

తెలిసికొనదగినవాడు. కారణమేమందువా? ఆతడున్నదున్నట్లుగ తెలిసికొని సాధునిశ్చయము గలవాడై యుండును. || 30 ||

నవో యాశ్లోకముః యథామహాద సంభవించును. “అపిచే త్సు దురాచారః” బ్రహ్మనిష్ఠుడగు బ్రహ్మవేత్త యయిన యతి స్వయముగ భగవత్పరమాదములచే నుదురాచార డైనప్పటికి అనగా అతినిందితాచారము కల వాడైనను వికాకియగుటచేతను, హనియగుటచేతను, భిక్షాటనము చేయుచు అభిశస్తపతితాదుల యన్నమును భిక్షించుటచేతను దేవ కాలవైషమ్యము ప్రాప్తింప దుష్టాన్న భక్షణముచేతను క్వచిత్త్యచండాలాదిసంపర్కము చేతనైన నత్యంతవోషి యయినను “అనన్యభాక్” ఏవృత్తి కి నాకంఠవ్యతిరిక్తమైన విషయము లేదో యావృత్తి “అనన్య” అని చెప్పబడును. విషయాంతరభూన్యమైన వృత్తి యెవనికో వాడు “అనన్యభాక్” అని చెప్పబడును. అట్టివాడై “అహ మన్న మహ మన్న మహ మన్నం । అహ మన్నాదోఽహ మన్నాదః” అను శ్రుత్యుక్తతీసి వాతః; వాసము, దేయము, భోక్తా, భోజ్యము, భోజనము, సర్వము నేనే (బ్రహ్మమే) అని యంతట బ్రహ్మస్వస్తి కలవాడై యెవడు నిర్విశేషపరబ్రహ్మమును భజించునో, పృథ్వీస్థుష్టిచే నీసర్వము, నేను బ్రహ్మస్వరూపమేయని యనుసంధానము చేయునో, అట్టివాడు బ్రహ్మమాతృత్వానుసంధానముచేతనే (సాధువు) శుద్ధుడేయని పండితులచే తెలిసికొనదగినవాడు.

బ్రహ్మవేత్తయైనను దురాచారసహితు డగునో నాదురాచారానురూపముగు ప్రాయశ్చిత్తము లేనినో నాతడు శుద్ధుడేయని యెట్లు తెలిసికొందును? అను నాశంకపై జెప్పుచున్నాడు:— “సమ్యగ్యవసితో హి నః” “అత్మలాభా న్న పరం విద్యతే” అత్మలాభముకంటె వేరొండు లాభములేదు. “సమ్యగ్దర్శన సంపన్నః కర్మభి ర్ను నిఃస్యతే” కర్మనేన విహీనస్తు సంస్కారం ప్రతిపద్యతే ॥ ప్రాయశ్చిత్తం బ్రహ్మవిదో యతే త్సు బ్రహ్మవేదనమ్ । వోషప్రసక్తా వన్య న్న శాస్త్రదృష్టం విధీయతే ॥ అపి పాపప్రసక్తోపి ధ్యాయ నిమిష ముద్యుతమ్ । ధూయ స్తపస్వీ భవతి పంక్తిపావన పావనః ॥ ప్రాయశ్చిత్తా న్యశేషాణి తపఃకర్మాత్మికాని శై । యానిలేషా మశేషాణాం కృష్ణానుస్మరణం పరమ్ ॥ యది కుర్యా త్ప్రమాదేన యోగి కర్మవిగర్హితమ్ । యోగవైర దశే దంహో నాన్య త్తత్ కదాచన ॥ స్వే స్వేఽధికారే యా నిష్ఠా స గణా పరిత్యజతః । విపరీతస్య వోషస్యా దుభయో రేష నిశ్చయః” (సమ్యగ్దర్శనము కలవాడుకర్మలచే బంధింపబడడు. స్వావిహీనముగు ప్రాయశ్చిత్తముగ నాయాసంస్కారములు విహితము. బ్రహ్మవేత్త ప్రమాదవశమున దురాచార యగునో నాతనికి బ్రహ్మవేదనమే ప్రాయశ్చిత్తముకాని, శాస్త్రదృష్టమగు వేరొండు ప్రాయశ్చిత్తము లేదు. అట్లేనాడు ప్రమాదవశమున పాపప్రసక్తుడైనను నిమిషమాత్ర మయితధ్యాన మొనరించుచో తపస్వియు (శుచియు) పంక్తిపావనపావనుడు నగును. తపఃకర్మాత్మికము లగు సర్వప్రాయశ్చిత్తములలోను కృష్ణానుస్మరణ ముత్తమమైనది. యోగి ప్రమాదమున నిందితకర్మము జేసినచో నాపాపమును యోగముచేతనే దహింపచేసుకొనదగును కాని, వేరొకవిధముగనివర్తింపదు. వారి వారి యధికారానురూపముగు నిష్ఠ యుత్తమమైనదియు, విపరీతమగునిష్ఠ దుష్టమైనదియు నగును.) ఈమొదలగు వాక్యములచే జ్ఞానికి జ్ఞానమే ప్రాయశ్చిత్తము. అని మన్వాదుల నిర్ణయముకలవాడు గాన బ్రహ్మవేత్త “సమ్యగ్యవసితు” డనబడును. (సమీచినప్రాయశ్చిత్తము కలవాడని యర్థము.) “ఇల తదధిగమ ఉత్తరపూర్వాఘయో రశ్లేషవినాశాః” “యథా పుష్కరపలాశ ఆహా న క్లిష్టంత ఏవ మేవంవిది కర్మ న క్లిష్టతే” “నక్లిష్టతే కర్మణా పాపకేన । ఉభే హ్యేషైష ఏతే తరతీ” అను యీమొదలగు శ్రుతులుగూడ సేయకమునే తెలుపుచున్నవని చెప్పుటకై “హి” అను శబ్దము ప్రయుక్తము.

“అతిపాప ప్రసక్తోపి” అను శ్లోకమునకు వివరణము— అతిపాపప్రసక్తోపి= బ్రహ్మవేత్తయగు యతి

గీ॥ ఓప్రిం భవతి ధర్మాత్మా శక్వచ్ఛాంతిం నిగచ్ఛతి ।
కాస్తేయ! ప్రతిజానీ హి న మే భక్తః ప్రణశ్యతి ॥

ప ద వి భా గ ముః— ఓప్రిం- భవతి- ధర్మాత్మా- శక్వత్- శాంతిం- నిగచ్ఛతి- కాస్తేయ!-
ప్రతిజానీహి- న- మే- భక్తః- ప్రణశ్యతి ॥

ప్రతిపదార్థముః— సః=(ఈపదమధ్యాహార్యము) ఆట్టిసమ్యక్సవసాయసామర్థ్యము.
ఓప్రిం=శీఘ్రముగ; ధర్మాత్మా=ధర్మాసక్తమనస్సుగలవాడై; శక్వత్=వల్లపుడు; శాంతిం=ఉపశమమును ని-
చ్ఛతి-పొందుచున్నాడు; కాస్తేయ!=ఒకంతీపుత్రుడా!; మే=నాయొక్క; భక్తః=భక్తుడు; ప్రణశ్యతి=
నశింపడు; ఇతి=(ఈపదమధ్యాహార్యము) ఇట్లని; ప్రతిజానీహి=ప్రతిజ్ఞ చేయును. 1201

శాంకరభాష్యంః—

ఉత్సృజ్య చ బాహ్యం దురాచారతా మంతః సమ్యగ్యవసాయసామర్థ్యాత్ —
ఓప్రిం శీఘ్రం భవతి ధర్మాత్మా ధర్మచిత్త ఏవ శక్వ నిత్యం శాంతిం చోపశమం నిచ్ఛతి
శాంకరభాష్యతత్త్వబోధినిః—

అట్టి నాభక్తుడు సమ్యగ్యవసాయసామర్థ్యముచే దురాచారత్వమును విడిచి, శీఘ్రముగ
ధర్మాత్ముడయి యెల్లపుడు ఉపశమమును పొందును. ఓయర్జునా! నాయందు నిమగ్నత

భ్రమప్రమాదములచేగాని, దేశకాలాదివైషమ్యముచేగాని దుష్టాన్ని భక్షణాదిరూపమున అతివారము నొసరిం-
చియు, క్షణకాల మచ్యుతుని కూటసాసంగాత్మస్వరూపునిగ భావించి, (దేశకర్తృత్వ, ఆధిపత్యత్వ, ఆధికా-
రిని, క్రియారహితుడను అని కర్తృత్వ, కరణ, కార్యములకంటె భిన్నుడగు తనను నిష్క్రమ్యవర్తమాన్యరూ-
పునిగ జూచును) “భూయ స్తవస్మి భవతి” “శుచిదీనర్ష వ్రతినో వాక్యాత్మ తపస్విని” అను వాక్యముపా-
రము తిరిగి శుద్ధుడే యగును; లేక తపస్సంపన్ను డగును.

అట్టి బ్రహ్మవేత్త శుద్ధుడే యగుననుకొందము. అట్లే నను నిష్క్రమ్యకారణ కర్తృత్వమునకానే-
రడు. అనుశంకపై చెప్పుచున్నాడు. “పంక్తి పాపనపాపనః” త్రిసువర్ణభేదాల, చిద్రూపములు, వాచకేయ
చయనాది కృతుకర్తలు మొదలగువారందరు పంక్తి పాపనలు. అట్టిసాధిగ్రాహక భావముగ్నములచే
నీబ్రహ్మవేత్త పునీతులను జేయునుగాన పంక్తి పాపనపాపన డనబడును. (అందరిలోను భూత్వానననియును)

“ప్రాయశ్చిత్తా న్యకేషాణి” అను శ్లోకవివరణముః—కృచ్ఛాత్తి-కృచ్ఛి, మహాకృచ్ఛి, చాంతా-
యణాది ప్రాయశ్చిత్తములు, తపోరూపప్రాయశ్చిత్తములు, వాచకేయ, రాజసూయ, అర్చనాచారములు, కర్మ-
రూపముగ ప్రాయశ్చిత్తములు, శాస్త్రప్రసాదములగు నీసర్వప్రాయశ్చిత్తములకంటె ప్రకృష్టస్వరూపా-
ప్రాయశ్చిత్తము శ్రేష్ఠమైనది. “కృషి ర్భూవాచక శ్చబ్జో ణశ్చ నిర్వృతివాచకః తయోక్తకర్మచేదీ బ్రహ్మ-
కృష్ణ ఇత్యభిధీయతే ॥” అను స్మృత్యనుసారము కృష్ణశబ్దమునకు సదానందస్వరూపముగ భూత్వాయర్థము.
అట్టి పరబ్రహ్మస్మరణము (అవిక్రియబ్రహ్మత్వ స్వరూపుడను నేను అని గురూపదేశాదురూపముగ కలుగు
స్వాత్మానుభవమే) యుత్కృష్టమైనదియు, సుకరమునగు ప్రాయశ్చిత్తము.

ఇట తత్త్వమిదిః— ఏదో యొకానొక పాపమును తొలగించుకొనుటకై కృచ్ఛాత్తి-కృచ్ఛి-మహాకృచ్ఛి-చాంతా-
ప్రాయశ్చిత్త మొనర్చిన యాపాపమే తొలగునుగాని, అగామినందితరూపముగ నిష్క్రమ్యకారణ కర్తృత్వము
జాలవు. ఇక కృష్ణానుస్మరణమున్ననో “అహం బ్రహ్మేతి మాం భూయ స్మే కాగమినా చాత్మిక స్వయం
తరతి పాపానం కల్పకోటికత్తైః కృతమ్ ॥” అను స్మృత్యనుసారము, ఇతకోటికల్పములు భూతము, భూతి-
యగు సమస్తపుణ్యపాపరాశిని నశింపజేసి మోక్షము నిచ్చునదిగాన బ్రహ్మనుసంభావన మోక్షమునకు
ప్రాయశ్చిత్తము. 1201

శాంకరభావ్యమః—

పాప్రీహితి । శృణు పరమార్థం కాంతేయ ప్రతిజానీహి నిశ్చితాం ప్రతిజ్ఞాం కురు న మే మనుభక్తో మయి సమర్పితాంతరాత్మా మద్భక్తో న ప్రణశ్యతితి ॥ ౩౦॥

శాంకరభావ్యతత్వబోధినిః—

మైన యంతఃకరణము గల నాభక్తుడు నశింపడు. ఈవిషయమై నీవు నిశ్చితమైన ప్రతిజ్ఞ చేసి చాటుము. ॥౩౦॥

—+ ౯వ అధ్యాయము ౩౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు:—

మధునూదనసరస్వతీయముః— అట్టి బ్రహ్మవేత్త సమ్యగ్యవ్యవసాయి కనుకనే దురాచారమును వీడి— “క్షీప్రం భవతి ధర్మాత్మా” చిరకాల మధర్మ కారయైనను మద్భజనసామర్థ్యముచే శీఘ్రముగ ధర్మాభినివృత్తిచిత్తుడగును. శీఘ్రముగ దురాచారమును వీడి సదాచారి యగునని యర్థము. “శశ్వ చ్ఛాన్తిం నిగచ్ఛతి” మరియు నెల్లప్పుడు విషయభోగస్పృహనివృత్తిరూప మగు శాంతిని పొందుచున్నాడు.

ఒకానొకభక్తుడు పూర్వాభ్యాసాతిశయముచే దురాచారమును వీడనిచో ధర్మాత్ముడు కాడుకదా! అట్టివాడు నశించు నందువా? అట్లు కాదని (భక్తానుకంపపారవశ్యముతోకోపించినవాడువలె) శ్రీకృష్ణ భగవానులు చెప్పుచున్నాడు—“కాంతేయ! ప్రతిజానీహి న మే భక్తః ప్రణశ్యతి” ఓకుంతీపుత్రా! నాయొక్కభక్తియొక్క మాహాత్మ్యము నిశ్చితమైనది. కాన విపరీతవాదుల సమక్షమునగూడ సగర్వముగ, సావజ్ఞముగ ప్రతిజ్ఞచేయును. నాదు (వాసుదేవుని)భక్తుడు అతిదురాచారియైనను పాపిణసంకటావస్థ పొందునవాడైనను, అతిమూఢుడైనను, శరణులేనివాడైనను నశింపడు. మరియుకృతార్థుడే యగును. నొకవిషయమై ఆజామాల, పుష్పాద, భృవ, గజేంద్రాదులు తార్కాణము. మరియు “న వాసుదేవభక్తానా మశుభం విద్యతే క్వచిత్” అను శాస్త్రముగూడ పైవిషయమున కుపన్యంభకము. ॥౩౦॥

శంకరానందీయముః— సాపాపనోదనార్థమై కృచ్ఛించాంద్రాయణాశ్వమేధాదితపఃకర్మాత్మకప్రాప్తిశ్చిత్తములను చేసినను, వాటిని శాస్త్రోక్తదేశ, కాల, ద్రవ్య, మంత్ర, తంత్రాదినయము వైకల్యములవలనడగ చేసిననే శుద్ధి పొప్పించును. అదియైనను షడాత్మ, ద్వాదశరూప, పక్ష, మాన, బుధు, సంవత్సరాది కాలవ్యవధానముగ (దిర్ఘ కాలమునను) సంభవించును. అట్లైనను అశుద్ధిపారోక్షీకియే యగును. ఇక నాధ్యానమువలన కలుగు శుద్ధి అట్టిది కాదని యీశ్లోకమున జెప్పుచున్నాడు— “క్షీప్రం భవతి ధర్మాత్మా” బ్రహ్మవేత్త యగు యతి నాధ్యానముచే సుత్తరక్షణముననే (ప్రత్యగ్యవృత్తిచే దనకు అవిక్రియబ్రహ్మత్వదర్శనకాలమునందే) ధర్మాత్ముడై (పుణ్యాత్ముడై) శుద్ధు డగును. ఈవిషయమున నియమావైకల్యముపేక్షితము గాదు. మరియు పాపనివృత్తికి కాలాతిపాతముగాని, పరోక్షత్వముగాని సంభవింపదు. ఇంతియే కాదు. “శశ్వ చ్ఛాన్తిం నిగచ్ఛతి” పునరావృత్తిరహిత మగు విదేహముక్తిని తప్పక పొందును. (ఇట “ని” యను యుపసర్గము నిశ్చయార్థకము.) బ్రహ్మవేత్త యగు యతికి అవాంతరముగ పొప్పించెడి దోషవిశేషములచే ముక్తి ప్రతిబంధింపబడదు. ఈవిషయమై నీవు ప్రతిజ్ఞ చేసి చెప్పుచు నని చెప్పుచున్నాడు. “కాంతేయ ప్రతిజానీహి న మే భక్తః ప్రణశ్యతి” ‘నేనే బ్రహ్మను’ అను భానయోగబలముచే బ్రహ్మభావమును పొందినవాడు భక్తు డనబడును. ఓయర్జునా! అట్టి నాభక్తుడగు బ్రహ్మవేత్త మధ్య కాలమున యప్రాప్త బ్రహ్మనిష్ఠుడై విఘ్నదోషముచే దుర్గతిని పొందడు. ఇక నేమన కొటివిఘ్నముల నైన నాయనుగ్రహముచే నిర్మూలించి విదేహముక్తిని తప్పక పొందును. ఈవిషయమున సంకేహింపవలదు. కాన నీవిషయమున నీవు ప్రతిజ్ఞ చేసి భగవద్భక్తుడు (బ్రహ్మజ్ఞుని) నశింప డని

గీ॥ మాం హి పార్థ! వ్యపాశ్చిత్వయేపి స్యుః పాపయోనయః ।

(స్త్రియో వైశ్యాస్తథా కూద్రా) స్తేపి యాంతి పరాం గతిమ్ ॥ 30 ॥

ప ద వి భా గ ముః— మాం- హి- పార్థ- వ్యపాశ్చిత్వ- యే- అపి- స్యుః- పాప
యోనయః- స్త్రియః- వైశ్యాః- తథా- కూద్రాః- తే- అపి- యాంతి- పరాం- గతిం ॥ 30 ॥

ప్రతి ప దార్థ ముః— పాపయోనయః=పాపజన్మలగు; స్త్రియః=స్త్రీలు; వైశ్యాః=వైశ్యులు;
తథా=అట్లే; కూద్రాః=కూదురులు; యేపి=యెవరైనను; మాం=నన్ను; వ్యపాశ్చిత్వ=అశ్రియించి; స్యుః=
అయ్యెదరో; తేపి=వారుకూడ; పరాం=ఉత్కృష్టమైన; గతిం=గతిని; యాంతి=పొందుచున్నారు. ॥30॥

శాంకరభాష్యమ్:—

కించ— మాం హీతి । మాం హి యస్మాత్పార్థ! వ్యపాశ్చిత్వ నూ మాశ్చియ
త్వేన గృహీత్వా యేఽపి స్యు ర్భవేయుః పాపయోనయః పాపా యోని క్యేషాం తే పాప
యోనయః పాపజన్మానః । కే త ఇత్యాహ స్త్రియో వైశ్యాస్తథా కూద్రా స్తేపి యాంతి
గచ్ఛంతి పరాం గతిం ప్రకృప్త్యా గతిమ్ ॥ 30 ॥

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

ఓయర్జునా! పాపజన్మలైన స్త్రీలు, వైశ్యులు, కూదురులుకూడ యెవరు నన్ను
అశ్రియించినవారగుదురో వారు గూడ పరమపదమును పొందెదరు. ॥30॥

శెప్పము ('యోగక్షేమం వహో మ్యహం' అని నాచే బ్రతిష్ఠ చేసుబడినదిగాన మచైకశరణులగు బ్రహ్మ
నిష్ఠుల ముక్తి విష్ణుములచే బ్రతిబంధింపబడ దని గజఘంటను చేత బూని చాటుమని యర్థము.) ॥30॥

— ౯వ అధ్యాయము 30వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— పైవిధముగ అగంతుకదోషదుష్టులకు భగవద్భక్తిప్రభా
వముచే నుత్తీర్ణతను జెప్పి, స్వాభావికదోషదుష్టులకు గూడ భగవద్భక్తిప్రభావముచే నుత్తీర్ణతను జెప్పచు
న్నాడు— ఓయర్జునా! నన్ను శరణునొందినవారు అంత్యజులైనను, లేక తిర్యగ్గంతువులైనను, బాతిదోషముచే
దుష్టులైనను అట్లే వేదాధ్యయనకూన్యులగుటచే నికృష్టలైన స్త్రీలైనను, కృష్ణాదిమాత్సరతులగు వైశ్యులై
నను, బాతిచలను, వేదాధ్యయనాద్యభావముచేతను పరమగతికి అయోగ్యులగు కూదురులైనను పరమగతిని
పొందుచున్నారు.

శంకరానందీయముః— పైవిధముగ సుపక్రాంతమైన జ్ఞానముయొక్క మాహాత్మ్యమును,
జ్ఞానఫలమును జెప్పి, ప్రస్తుతము “సుసుఖం కర్తుమర్హసి” అనుదానిచే జెప్పబడిన జ్ఞానఫలభ్యమును రెండు
శ్లోకములచే జెప్పచున్నాడు.

(స్త్రీలు, వైశ్యులు, కూదురులు మరియు నితరులగు నీచజన్మలు మ్లేచ్ఛ, వ్రులిందాదులగు నీచకర్మలు
కలరో పీరిందరుగూడ పరమాత్మస్వరూపుడ నగు నన్ను సోపాధికముగగాని, నిరుపాధికముగగాని, స్వస్థ
యాపదేశజనితజ్ఞానముచే లెస్సగు సుపాసించి కృమముగగాని, సాక్షాత్తుగగాని, పరమపురుషార్థ మగు
తైపల్యమును పొందుచున్నారు. ఈశ్లోకమున గల ‘హి’ అను శబ్దము “కిరాతహూణాంధపులిందపుల్కసా
ఆభీరకంకా యవనాః ఖసాశదయః । యేన్యే చ సాపా యదుపాశ్చియాశ్చియాః శుద్ధ్యంతి తస్మై ప్రభ
విష్టనే నమః॥” అను శాస్త్రప్రసిద్ధిని ద్యోతన చేయుచున్నది. ఈచెప్పటచే శాస్త్ర, ప్రజ్ఞాకూన్యులగు స్త్రీ
కూద్రాదులకుగూడ జ్ఞాన, తత్ఫలప్రాప్తి ప్రాతిపదికనుచే జ్ఞానము అతిసులభ మని నూచింపబడెను. ॥30॥

కిం పున రాప్రహృదాః పుణ్యా భక్తా రాజర్షయ స్తథా ।

అనిత్య మసుఖం లోక మిమం పాప్ర్య భజన్య మామ్ ॥

॥33॥

పద వి భా గ మః— కిం- పునః- రాప్రహృదాః- భక్తాః- రాజర్షయః- తథా- అనిత్యం- అసుఖం- లోకం- ఇమం- పాప్ర్య- భజన్య- మామ్ ॥

॥33॥

ప్రతిపదార్థముః— పుణ్యాః=పుణ్యజన్మకలః; రాప్రహృదాః=రాహృదులు; తథా=అట్లే; భక్తాః=భక్తులగు; రాజర్షయః=రాజర్షులు; మాంఽఽశ్రితాశ్చేత్=(ఈపదమధ్యాహార్యము) నన్నాశ్రయించినవారైనచో; అనిత్యం=క్షణభంగురము; అసుఖం=సుఖరహితమునగు; ఇమం=ఈ లోకం=మనుష్యలోకమును; పాప్ర్య=పొంది; త్వం=నీవు; మాం=నన్ను; భజన్య=సేవింపుము. ॥33॥

శాంకరభాష్యంః—

కిం పున రితి । కిం పున రాప్రహృదాః పుణ్యాః పుణ్యయోనయో భక్తా రాజర్షయః । యత ఏవ మతోఽనిత్యం క్షణభంగుర మసుఖం

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధినిః—

పుణ్యజన్మలగు రాప్రహృదులు, భక్తులగురాజర్షులు, నన్నాశ్రయించినచో వారు ఎవరుగతిని పొందెదవని వేరే చెప్పవలెనా? నశ్వరము, సుఖవర్జితమునగు (మనుష్యదేహాతిరిక్త

పద మా ర్థ ప్ర సాః— నాయందలి భక్తి కలచారాదికము నపేక్షింప దని యాశ్లోకమున జెప్పబడుచున్నది— ఓయిద్దరా! నన్ననన్యభక్తితో నాశ్రయించినవారు పాపాధికారముగల యుత్పత్తిగలవారై నను ఎవరుగతిని పొందుచున్నార.

“అన్యతం సాహసం మాయా మార్గత్వ మతిలక్షణమ్” (అనన్యమాదుట, సాహసించుట, వంచన చేయుట, మాయార్థము ఇట్టి స్వభావవిధగుణములగుట ప్రీతిలు (గోపికలు) జారబుద్ధితో సంగమించియు, అట్లే కృష్ణగోక్షణకర్తలగు నందగోపప్రముఖులగు కూదులు గూడ నాయాశ్రయముచేతనే యుత్క్రొష్టమగు గతిని పొందుచున్నారు. ఈవిషయమై తెత్తిరీయకమున ఇట్లు జెప్పబడెను.

“తస్మాద్భక్తి యజమానా అనుమ్యాన్ విశ్వా వహూని దధిరే వార్యాణి । త్వయా సహ ద్గవిణా మిహుమానా, వాజం గోమంత ముశిజా వివవ్యః” దీనికి భాష్యానుశ్రుతమైన యర్థముః— ఓవిశ్వస్వరూపుడగు భగవాన్ తా నన్ను ప్రేమింపనను మ్రోచుచున్నవారై, యివ్వదగనిజైనను సమస్తధనములను యర్పించి నావారై, తా మార్పలై, నీ నన్ని ధానమున విషయభోగ మాత్రమపేక్షించువారై భజనప్రయత్నమున గోకులమును కోరుకొనిరి. అంతమాత్రము చేతనే కృతార్థులైరి. ఋగ్వేదమునందు గూడ “తా వాం వమ మమృసి గమత్యై యత్ర గావో భూరిశృంగా ఆయాసః ఆత్రాహ తదురుగాయస్య క్షిప్తః పశుం పద మవభాతి భూరి” ఈశ్రుతికి భాష్యసముదితార్థముః— మేము తాపత్రయము పొందింపజేర్చుకొనుటకు పొందుటకు జేర్చెదము. అగృహము లెట్లుండవలెననః— ఏగృహములయందు గోవులు యెక్కు యుత్క్రొష్టమగు పారమార్థికస్వరూపము శ్రీకృష్ణరూపమున ప్రకాశించుచుండెనో, అట్టి గృహములను పొందుటకు మేము నిశ్చయించెదము. (వేదములచేగూడ యాదవవంశమున శ్రీకృష్ణరూపమున భగవాన్ మరలుండెనని చెప్పబడుచున్న దని తెలిసికొనదగును.)

॥34॥

— ౯వ అధ్యాయము ౩౩వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు —

మ మ మ ద ని న ర స్వ తి య మః— పైన జెప్పిన రీతిగ దురాచారాదులే ముక్తులగుచుండిరిగాని “కింపున...” సదాచారులు, ఉత్తమజన్మకారణములు, మరియు నూత్నవస్తువివేకముగల

శాంకరభాష్యమ్:—

అంచ సుఖవర్జిత మిమం లోకం మనుష్యలోకం పాప్య పురుషార్థసాధనం దుర్లభం మనుష్యత్వం
లభ్యా భజన్య సేవస్య మాం ||

శాంకరభాష్యత్వబోధని:—

దేహములు భగవద్భజనయోగములు కావుగాన) సమనుష్యదేహములు పొందిన నిపు
నన్ను సేవింపుము.

రాజులు మీ నాభక్తులై పరమగతిని బొందుదురను విషయమున సందేహమేమి! నానునకి పట్టి
మహిమ కలదుగాన సర్వపురుషార్థసాధనయోగము, అతిదుర్లభము నగు మనుష్యదేహమును పొందిన
నిపు నశ్వరము, గర్భవాసాద్యనేకదుఃఖజహంకరులుచే నీదేహము నశంపదించునై పుణ్యము నన్ను
శరణు పొందుము. ఈదేహము అనిత్యము, దుఃఖదాయకము గాన నీకాలసింపవలయు. మరలను శరీర
విధముగ సుఖసాధనకై ప్రయత్నింపకుము. నిపు రాజర్షిని, కాన నాభజనముచే నిన్ను కృతార్థునిగా చేయు
కొనుము. (లేనిచో నిట్టి జన్మయు నిష్ఫలమే యగు నని భావము.)

శంకరానందీయము:— శ్రవణమననాద్యయోగ్యులు, ఆనక్షరాస్యులు నగు విద్యార్థు
దులకుగూడ భక్తిచే జ్ఞానము, తత్ఫలము సిద్ధించుచుండ వేదశాస్త్రాధ్యయనంపన్నులకు, సత్సంప్రములు
నగు బ్రాహ్మణాదులకు జ్ఞానము, దాని ఫలము సిద్ధించు నని వేరే చెప్పవలెనా! అని జ్ఞానము ప్రసాదిం
కన్యాయముచే సౌలభ్యమును మాచిందు చుశుద్ధాత్ములు, సదసద్వివేకులు మునుకుత్వము నగు బ్రాహ్మ
ణులను జ్ఞాన తత్ఫలసంపాదనమునందు ప్రవర్తింపజేయుటకై జెప్పవచ్చును:—“కింపున బ్రాహ్మణాః,
‘పుణ్యాః’ ఉత్తమజాతులు లేక పుణ్యకర్ములై శుద్ధాత్ము లగు బ్రాహ్మణులు. అట్లే రాజులు, క్షత్రి
దులచే నొందబడిన జ్ఞానసంపత్తి గల భక్తిచే నాయందు నిష్ఠను సంపాదించువాడై నిరర్థియైనది
యాపమగుటచే నుత్తమమైన విదేహముక్తిని పొందుచున్నారని ఏమి చెప్పవలెను!

“పురుషార్థము” అనుపదము బహువ్రీహియా! కర్మధారయమా! లేక, లక్ష్యులతఃపరమా! అర్థ
అర్థసంగతిలేదుగాన బహువ్రీహియా, కర్మధారయము కానేరదు. ద్వితీయా. నక్షి, చందమా. పక్షి.
సప్తమీతత్పురుషులు అయోగ్యార్థములుగాన తత్పురుషయగానేరదు. ‘పురుషస్య యోగ్యత్వప్రసవార్థః’
అని షష్ఠీతత్పురుష యుపయుక్తమే యగునుకదా!యని శంకింపరాదు. అట్లేన కర్మధారయః స్త్రీల
కయోగ్యతయ్యోడిని. కాన‘పురుషేణ సాధ్యో ఆర్థః పురుషార్థః’ అని పరిశేషన్యాయముచే ద్వితీయా
తత్పురుషము సిద్ధించుచున్నది. అట్టి పురుషార్థత్వము మోక్షమునకే సిద్ధించుచుగాన, అర్హతమునకు
సిద్ధింపదు. ‘భర్తృశుశూప్రణస్త్రీణాం మగ్నిహోత్రనివేషణమ్’ అను స్మృత్యుక్తిరీతి స్త్రీలచేత
శాస్త్రసిద్ధమైన ధర్మము సాధ్యమై కన్పట్టుచున్నదికాన ధర్మమునకు స్త్రీసాధ్యత్వములేదు. అట్లే
అర్థమునకు, కామమునకుగూడ స్త్రీసాధ్యత్వము కలదు. వైశేషికశాస్త్రాధ్యయనవిధానానయోగ్యత
స్త్రీలకు లేదుకాన మోక్షము స్త్రీసాధ్యము గాదు. అట్లే శూద్రజాతికిగూడ చూడవలయు. ఏమి
‘ఆత్మా వా అరే శోతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః’ అనుశ్లోతిచే నాత్మసాక్షాత్కారమునకై విధానము
విధింపబడినదిగాన స్త్రీశూద్రసాధ్యత్వము మోక్షమునకు లేదు. అస్త్రీలకు వేదాధ్యయనయోగ్యత
లేకున్నను శ్రవణయోగ్యత కలదుకదా! యనిశంకింపరాదు ‘మంతవ్యశ్చోపపత్తిభిః’ అనువాక్యమునాము
వారికి మనన శక్తిసంభవముకాదుగాన పదవాక్యప్రమాణిజ్ఞునకే వేదాంతవిచార, మనన, లక్ష్యాధ్యయనము

సామర్థ్యము తగునుకాని, యితరసామాన్యపురుషునకుగూడ సంభవము కాదుకాన నిక శ్రీల విషయమైవిమిచెప్పవలెను. కాన శ్రీలకు మోక్షసాధనసంపాదనయోగ్యత లేనందున మోక్షమునం దధికారము లేదు. కాన 'పురుషేణ సాధ్యో ఆర్థః పురుషార్థః అని మోక్షమునకే ముఖ్యమైన పురుషార్థత్వము. ధర్మాధికమునకు గౌణమైన పురుషార్థత్వము సంభవించును.

ధర్మముగూడ మోక్షమువలె సాధ్యమైన యర్థమే యగును. 'ఉదితే నూర్వే స్యాత్ రుహోతి అహారహ ర్యజమానః స్వయ మేవాగ్నిహోత్రం జహోతి, విద్వా న్యజతే' అను ధర్మమునకుగూడ పురుషార్థత్వము కూయమాణమగుటవలన ధర్మముగూడ ముఖ్యమైన పురుషార్థమే యగు నని శంకింపజనదు. అగ్నిహోత్రాధికముగూడ శ్రీపురస్కారముగనే చేయబడుటవలన వీటికి కేవలపురుషసాధ్యత్వము సంభవించనందునను, ధర్మానుష్ఠానము జ్ఞానసిద్ధికి అంగ మగుటవలనను సాధ్య మగుమోక్షమునకే ప్రధానత్వము. ధర్మము అంగమగును. కాన మోక్షమే ముఖ్యపురుషార్థమని సిద్ధము.

'శ్రీయో వైశ్యా స్తథా కూదాః' అనుదానిచే శ్రీశూద్రులకు జ్ఞాన, తత్ఫలసిద్ధి ప్రతిపాదించబడుచుండెనుగాదా! యని శంకింపజనదు. ఆవచనము- శ్రీశూద్రులకుగూడ జ్ఞాన, తత్ఫలసిద్ధియగుచుండ బ్రాహ్మణాదులవిషయమై యేమి చెప్పవలెను! అని జ్ఞానసౌలభ్యప్రతిపాదనపరమగుటచే స్వార్థమునందు తాత్పర్యము లేమిందేసి శ్రీలకు జ్ఞానమునం దధికారము లేదని సిద్ధము.

గాన, సులభ మొదలగు శ్రీలకును, ధర్మవ్యాధాదికూదుర్మలకుగూడ జ్ఞానసంపత్తి కూయమాణ మగుచున్నది. ఇట్లుండ శ్రీశూద్రులకు జ్ఞానాధికారము లేదని చెప్పట యెట్లు సమంజసమగును? అని శంకింపరాదు. ధర్మవ్యాధుడు పూర్వము బ్రాహ్మణుడై, జ్ఞాననిష్ఠకలవాడై బ్రాహ్మణజాతముచే కూదుడయ్యెను. అందునను పూర్వజన్మపుణ్యకర్మవిశేషముచేతనే జ్ఞాని యయ్యెను. ఎట్లు జ్ఞానియగు బ్రాహ్మణుకే దుష్కర్మవశమున కూద్రజన్మమో, యట్లే బ్రాహ్మణుకే కర్మవిశేషముచే శ్రీజన్మముగూడ పొందెను. అట్టి శ్రీలకు గూడ అట్టి బ్రాహ్మజ్ఞానము పూర్వజన్మమునందదిరియే కాని యాధునికముగాదు. శ్రీలకు నేదాధ్యయన. తదదర్శనవిచారములయం దధికారము లేదుగాన యెట్లు నిర్ణయింపవలసియున్నది. ఈనిర్ణయము బట్టియే "పురుషేణసాధ్యో ఆర్థః పురుషార్థః మోక్షః" (పురుషునిచే సాధింపనగు ఆర్థము గాన పురుషార్థమనియు నది మోక్షమేయని పర్యవసితము. పుంస్త్యసిద్ధికై సదసద్వివేకముగల ముముక్షువుచే సత్సానన, సంన్యాసపూర్వకముగ ప్రయత్నముతో సంపాదించదగునని బోధించుటకై జెప్పుచున్నాడు - "అనిత్య మనుఖం ప్రాప్య మిమిం లోకం భజన్య మాం" నిత్యము కానిది యనిత్య మనబడును. "మఘవ స్మర్త్యం వా ఇదం శరీర మాత్తం మృత్యునా" అను శుశ్రీషాపన దేహము మృత్యుగ్రస్త మనటచే ననిత్యము నిశ్చితమైన స్వభావము కలది. (అనగా దేహము రేపు నిలబడునని విశ్వసించ తగనిదని భావము.) కాన శరీర మయోగ్యమని చెప్పబడును (ఈచెప్పటచే "శ్వః కార్య మద్యకర్తవ్యం" అను న్యాయమున బుద్ధిమంతుడు కాలవిలంబము లేకుండగనే పురుషార్థసిద్ధికై శీఘ్రముగ ప్రయత్నింప దగునని సూచింపబడెను.) మరియు "అనుఖం" అధ్యాత్మికాదుర్మప ద్రవ్యకోటిగ్రస్త మగుటచే దుఃఖస్వరూపము (ఈచెప్పటచే దేహమునకు స్వాస్థ్యమున్నంత లోవుననే మోక్షమునకై ప్రయత్నింపదగునని సూచింపబడెను.) "లోక్యత ఇతి వా ఆత్మస్వరూపం లోకయతీతి వా లోకః" దేహముచే నాత్మస్వరూపము చూడబడుచున్నది. గాన దేహము లోకమనబడును. లేక, ఈదేహము ఆత్మస్వరూపమును చూచుచున్నదిగాన లోకమనబడును. అట్టి ముక్తిసాధనమైన దేహమును పొంది (దేహము క్షణభంగురము, దుర్లభమునని తెలిసికొని తీవ్రమోక్షేచ్ఛాపైరాగ్యములచే నన్ను "మాం" ముక్తిప్రదాతనగునన్ను సోపాధికునిగ గాని, నిదుపాధికునిగ గాని "భజన్య" శ్రద్ధాభక్తులతో ననుసంధానము చేయుము. (నిర్విశేష విషయకముగ జ్ఞానము కలిగినచో నిర్విశేషపరబ్రాహ్మణముగనే "మహాత్మానః" అని చెప్పినదేని నన్ను ఆధేదనుగ నే యుపాసింపుము. అట్టిజ్ఞానము కలగదనినచో సోపాధికునిగనే నన్ను పాపించుమని యభిప్రాయము.)

గీ॥ మన్మనా భవ మద్భక్తో మద్యాజీ మాం నమస్కరు ।
మా మేవైష్వసి యుక్తైవ మాత్మానం మత్పరాయణః ॥

॥౩౪॥

హరిః ఓమ్ తత్స దితి శ్రీమహాభారతే శతసాహస్యాం, సంహితాయాం, వై య్యాసిక్యాం
భీష్మపర్వణి. శ్రీమద్భగవద్గీతా సూపనిషత్సు, బ్రహ్మవిద్యాయాం, యోగశాస్త్రే,
శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే రాజవిద్యారాజగుహ్యయోగో నామ
నవమోధ్యాయః ॥౮॥

ప ద వి భా గ ముః— మన్మనాః- మద్భక్తః- మద్యాజీ- మాం- నమస్కరు- మాం- వివ-
ఏష్వసి- యుక్తైవ- ఏవం- ఆత్మానం- మత్పరాయణః ॥ ॥౩౪॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః— త్వం=(ఈపదమధ్యాహార్యము) నీవు; మన్మనాః=నాయం దేవనస్సుకల
వాడవై; భవ=అగుము; మద్భక్తః=నాభక్తుడవై; భవ=అగుము; మద్యాజీ=నన్ను గూర్చి యజనము చేయువాడవై;
భవ=అగుము; మాం=నన్ను గూర్చి; నమస్కరు; నమస్కరించుము; ఏవం=వైవిధముగా; ఆత్మానం=
ఆత్మస్వరూపుడనగునన్ను; యుక్తైవ=అనుసంధానముజేసి; మత్పరాయణః=నేనేపరమస్థానముగా కలవాడవై;
మామేవ=నన్నే; ఏష్వసి=పోందగలవు. ॥౩౪॥

— ౮ వ అధ్యాయము ౩౪ వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— పరమేశ్వరభజనస్వరూపమును జూపుచు నుపసంహరించు
చుండెను.— “మన్మనాభవ...” లోకమున రాజభక్తుడగు రాజభృత్యునికి పుత్రాధికమునందు మనస్సుం
డును. అట్లుగటచే నాతడు రాజభక్తుడనిపించుకొనడు. అట్లే నాభజనశీలుడైనను యితరమునందు కూడ మనస్సు
నుంచినచో నాకు నిజమైన భక్తుడు కాకుండును, అని తెలుపుటకై “మన్మనాభవ” అని చెప్పెను. నాయందే
మనస్సుకలవాడవై యని అర్థము. అట్లే “మద్యాజీ” నన్ను పూజించు స్వభావముకలవాడవై “మాం నమ
స్కరు” మనోవాక్కాయములచే నన్ను గూర్చి నమస్కరించుము. ఈవిధముగ మదేశ్వరబుడవై యంతఃకర
ణమును నాయందు లగ్నముజేసి పరమానందఘనుడను, స్వప్రకాశస్వరూపుడను, సర్వోపద్రవకూన్యడను
అగు నన్నే పొందగలవు

శ్లో॥ శ్రీగోవిందపదారవిందమకరందాస్వాదశుద్ధాశయాః
సంసారాంబుధి ముత్తరంతి సహసా పశ్యంతి పూర్ణం మహాః ।
వేదాంతై రవధారయంతి పరమం శ్రేయ స్త్యజంతి భ్రమం
ద్వైతం స్వప్న సమం విదంతి విమలాం విదంతి చానందతామే ॥

అ ధ్యాయ స ము ది తా ర్థ ముః— సాధకులు బృందావనసంచారియగు శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మము
యొక్క పాదారవిందములందలి మకరందము నాస్వాదించుటచే శుద్ధాంతఃకరణులై. సంసారార్థమమును
దాటుచుండిరి. శీఘ్రముగ నాపూర్ణతేజస్సును జూచుచుండిరి. ఆపరమశ్రేయస్సును వేదాంతములచే నిశ్చ
యించుచుండిరి. జగత్సత్యత్వాదిభ్రమము వీడుచుండిరి. కనుకనే ద్వైతప్రపంచమును స్వప్నతుల్యముగా
తెలిసుకొనుచుండిరి. ఇట్టివారై పరమానందము నొందుచుండిరి. ॥౩౪॥

ఇట్లు శ్రీమధునూదన సరస్వతీ విరచిత శ్రీమద్భగవద్గీతా నవమోధ్యాయ గూఢార్థ
దీపికకు “తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారిజ, దర్శనాలంకార”
బులుసుఆప్పన్నశాస్త్రిచే రచింపబడిన తాత్పర్యబోధిని
స మా ప్త ము.

శాంకరభాష్యమ్:—

కథం— మయి మనో యశ్య స త్వం మన్మనా భవ । తథా మద్భక్తో భవ । మద్భాజీ మద్యజనశీలో భవ । మా మేవ చ నమస్కురు । మా మేవేశ్వర మేవ్య స్యాగమిష్యసి యుక్త్వా సమాధాయ చిత్తమ్ । ఏవ మాత్మాన నుహం హి సర్వేషాం భూతానా మాత్మా పరా చ గతిః పర మయనం తం మా మేవంభూత మేవ్యసీ త్యతీతేన వదేన సంబంధః । మత్ప్ర రాయణ స్సన్నిత్యర్థః ॥

॥౩౪॥

ఇతి శ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్యగోవిందభగవత్పూజ్యపాదశిష్యశ్రీమచ్ఛంకర భగవతః కృతా శ్రీభగవద్గీతాభాష్యే రాజవిద్యారాజగుహ్యయోగో నామ నవ మో ౭ ధ్యాయః ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

భగవత్సేవనవిధానమెట్టిదనెదవా? విగము:— నాయందే మనస్సును నిల్పుము నాయందే భక్తికలవాడ వగుము. నన్ను గూర్చి యజించుము. నన్ను నమస్కరించుము. నేను సర్వభూతములకు ఆత్మస్వరూపుడను, పరమగతిని గూడ నేనే. కాన మత్ప్రరాయణుడవై నన్నే యనుసంధానముచేయువాడవైన నన్నే పొందగలవు.

॥౩౪॥

ఇట్లు సూరవేల సంఖ్య కలిగి, వ్యాసపోక్తము, సంహితారూపము నగు మహాభారతమునం దంతర్గతమైన భీష్మపర్వమునందున్న యుపనిషద్భాష్యము, బ్రహ్మవిద్యారూపము, యోగశాస్త్రము నగు భగవద్గీతలయందున్న శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదమువందుగల రాజవిద్యారాజగుహ్యయోగ మను పేరి నవమాధ్యాయమునకు గౌతమసగోతుడగు “తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపాణి, దర్శనాలంకార” బులుసు అప్పన్న శాస్త్రిచే రచియింపబడిన, ఆనందగిరియవ్యాఖ్యానుస్సృత శ్రీభగవద్గీతాశాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని స మాప్త ము.

హరిః ఓమ్ తత్సత్.

శంకరానందీయము:— నిర్విశేషజ్ఞానానధికారినిగు నేను సోపాధికుడనగు నిభజనము నెట్లు చేయదగదు? అను శంకపై జెప్పుచున్నాడు.— నీవు “మన్మనాభవ” సర్వాత్మకుడనగు నాయందు లగ్నమైన మనస్సు కలవాడవై యగుము. “వాసుదేవ స్సర్వం” అను రీతిని సమస్తజగత్తును నాస్వరూపముగా భావించుము. “మనోమోక్షే నివేశయేత్” అను న్యాయమున యానందస్వరూపము, మోక్షస్వరూపము నగు నాయందే మనస్సునుంచుము. (మోక్షరూపమైన పరమపురుషార్థమనందే సంయుక్తమైన మనస్సు కల వాడవగుముకాని ధర్మార్థకామఫలములయందు మనస్సును లగ్నము చేయుటను నియర్థము.) ముముక్షువగువాడు కేవల మోక్షఫలమునే కోరదగు నని చెప్పి వాని కర్తవ్యమును చెప్పుచున్నాడు.— “మద్భాజీ” పరమేశ్వరుడనగు నన్ను గూర్చి శ్రావ్యకర్మలచే భజించుము. కర్మలను జేయునపుడు అగ్నియలయందు ఘోర

బుద్ధిని జేయవలదని జెప్పచున్నాడు. “మద్భక్తః” “బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మహవిః” అను న్యాయముచే హోమము జేయబడు ద్రవ్యము, యాగము, యజమానుడు ఈసర్వము బ్రహ్మమే యని యంతట బ్రహ్మబుద్ధితో నన్ను సేవించువాడుమద్భక్తుడనబడును. అట్టివాడవగుము. (అంతటను బ్రహ్మబుద్ధిని చేయుమని యర్థము.) అట్లే “మాం నమస్కరు” సర్వము వాసుదేవస్వరూపమే యనుబుద్ధితో నమస్కరించుము. లేక, మాతృ, పితృ, గురు, దేవతలు నాస్వరూపులను బుద్ధితో నమస్కరించుము. మరియు “మత్పరాయణః” సర్వావస్థలయందును, యెల్లపుడు పరమేశ్వరుడే నాకు గతియను బుద్ధితో మన్నరణుడ వగుము. లేక, నా (పరమేశ్వర) ప్రీతి కొరకే లౌకిక, జైదిక కర్మలను జేయువాడవగుము. “మామే శైవ్యసి యుక్త్యైవం” ప్రైవిధముగ నన్నే యుపాసించి, పరమాత్మస్వరూపమగు నన్నే పొందగలవు. (విదేహకైవల్యసుఖమును పొందగలవని యర్థము)

||౩౪||

ఇట్లు శ్రీశంకరానందసరస్వతీ విరచిత శ్రీమద్భగవద్గీతా నవమాధ్యాయవాక్య
తాత్పర్యబోధినికి “తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార”
బులుసు అప్పన్న శాస్త్రిచే రచింపబడిన తాత్పర్యబోధిని
స మా ప్త ము.

శ్రీ ధ ర య ము:— పరమేశ్వర భజనవిధానము జెప్ప చు నుపసంహరించుచుండెను. “మన్మనా భవ.....” ఓయర్జునా! నాయందే లగ్నమైన మనస్సుకలవాడ వగుము. అట్లే నన్నే సేవించువాడవగుము. నన్ను గూర్చియే యాగము చేయుము. నన్నే నమస్కరించుము. ప్రైవిధముగజేసి, మత్పరాయణుడవై మనస్సును నాయందే సమాధానమొనర్చిన నన్నే పొందగలవు.

శ్లో|| “నిజమాశ్చర్య మైశ్వర్యం భక్తేశ్చ ద్భుత శైభవమ్ ।
నవమే రాజగుహ్యభ్యే కృపయాఽవోచ దచ్యుతః ॥”

రాజగుహ్యమును పేరుగల యీనవమాధ్యాయమునందు స్వీయమైన యైశ్వర్యము అశ్చర్యకరమైన దనియు, భక్తియొక్క అద్భుతశైభవమును భక్తులయెడ యనుగ్రహాతిశయముచే చెల్పును.

||౩౪||

ఇట్లు శ్రీధరవిరచిత శ్రీభగవద్గీతానవమాధ్యాయటీకకు “తర్కరత్న,
న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార” బులుసు
అప్పన్న శాస్త్రివిరచిత తాత్పర్యబోధిని స మా ప్త ము.

భా ష్యో త్కర్న దీ పి క.— భగవద్భజన ప్రకారము నీశోకమున జెప్పచున్నాడు— “మన్మనా భవ” పరమేశ్వరుడనగు నాయందే మనస్సును నిలుపుము. కాని దారపుత్రాదులయందు నిలుపకుము. అట్లే నాయందే భక్తికలవాడవగుము. కాని భూతాదులయెడ భక్తికలవాడవు కాకుము. అట్లే నన్ను గూర్చియే యాగము చేయుము. కాని యింద్రాదులను గూర్చి చేయబోకుము. (అనగా నీవుచేయు యాగములన్నిటిని యీశ్వరార్పణముగ చేయుము.) నన్నే నమస్కరించుము. (అనగా నాకంటె వేరను బుద్ధితో చేసికని నమస్కరింపకుము.) నీయంతఃకరణమును స్థిరపరచుకొని, మద్భజనప్రకారముచే మత్పరాయణుడవైన నన్నే పొందగలవని యర్థము. లేక, చెప్పిన విధముగ భక్తియొగము నాచరించి “అత్మానం” సమస్తభూతప్రత్యగాత్మాభిన్నపరమాత్మనగు నన్నే పొందగలవని యర్థము. ఈనవమాధ్యాయముచే తత్వదలక్ష్యము, జ్ఞేయమునగు బ్రహ్మమును నిరూపించుచు తదుపాయభూతమగు భగవద్భజనము అత్యుత్తమఫలము నిచ్చునదియు, అతిసులభమైనదియు, పాపజన్ములనుకూడ సుద్ధరించునదియు గాన యావశ్యకమని నూచించెను.

||౩౪||

ఇట్లు ధనపతిసూరివిరచిత శ్రీభగవద్గీతానవమాధ్యాయ భాష్యోత్కర్నదీపికకు
“తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార”
బులుసు అప్పన్న శాస్త్రి వి ర చి త తా త్ప ర్య బో ధి ని
స మా ప్త ము.

పరమార్థప్రసాదః — ఇక భగవద్భజనవిధానమును జెప్పచున్నాడు. — “మన్మనాభవ” నీమానసికసంకల్పము మదాకారమగునట్లు నాయందు మనస్సుకలవాడవగుము. తుదగ్రీవేవతలకు భక్తుడవుగాక, నాకే భక్తుడవగుము. నన్ను గూర్చియే యజింపుము. అట్లే తరతమ భావవిసర్జనపూర్వకము అంతటనున్న నన్నే ననుస్మరింపుము. (ఎవరికి ననుస్మరించినను వారందరియందు నేనే యుంటిని. గాన యట్టి బుద్ధితో నాకే ననుస్మరింపుము.) “విస్మయ్య స్మయమానాన్ స్వాన్ దృశం వీరదాం చ దైహికీమ్” ప్రణమేద్దండవద్యామావాశ్వచండాల గోఖరమ్॥” తన్నుగూర్చి హేలనజేయు స్వీయులను జూడక, దేహము విషయమై సిగ్గులక, శునకము, చండాలడు, గోవు, గాడిద యను తరతమభేదమును వీడి యంతటనున్న నాకు సాష్టాంగదండవత్ప్రమాణ మాచరించుము. అట్లైన యోగయుక్తుడవై పరమానంద స్వరూపమైన నన్నే పొందగలవు.

“శ్లో॥ విభిక్షత మివ రూపం చిత్తభిత్తౌ మురారేః సుమన ఇవ మనో యై ర్భితం తత్ప్రదాజ్ఞే । ప్రతిపద ముదయద్భి సాన్త్వీకై రంకితాంగా స్త ఇహ భవపయోధేః సార మల్లంఘయంతి ॥”

విభన్యలగు భిక్షులు శ్రీకృష్ణభగవానుని సుందరరూపమును తమ చిత్తమును భిక్షకయందు చిత్రించుకొని భగవత్పూజారివిధయుగలమునందు సత్సంస్కారపరీమళపరిశోభితమృదుమనస్సుమనస్సును(పుష్పమును) సభక్తికిముగ ప్రతిక్షణమునందునను యుదయించిన భక్తిభావస్ఫోరకములగు ఆనందబాష్ప, రోమాంచ, గద్గదస్వర, పారవశ్యాదిచేష్టావిశేషములచే నలంకృతాంగులగుదురో యట్టి మహానుభావులే సంసారసాగరము నుల్లంఘింపగలరు.

“విశ్వాభాసః కిలాసౌ మదధికరణః స్యాన్మృదజ్ఞానకార్యం
యన్మిథ్యా తద్ధి సత్యాశ్రియమితి నియమా నైవ మిథ్యాశ్రితంసత్
సత్యైవసత్యం భ్రమాస్తే న భజతి సహసాఽచస్థితిం మయ్యసంగే,
తత్సన్మోహా కదాచి న్న భవతి సహమోక్త మేతద్దహస్యమ్ ॥”

—, అధ్యాయతాత్పర్యము, —

ఈప్రపంచముయొక్క అభాసము నేను అధికరణముగా కలది. (అధిష్ఠానమగు నాయందు ప్రపంచము కల్పితమైనది.) ఆత్మాజ్ఞానముచే భాసించు యీప్రపంచకమంతయు మిథ్యాభూతము. మిథ్యాభూతమైనది సత్యమైన యధిష్ఠానము నాశ్రయించి భాసించును. (సాత్విభాసికరణతము సత్యమగు మక్తిక నాశ్రయించి భాసించినట్లు) కాన ఇదియొక నియమము. ఈవిధముగ సత్ప్రదార్థము మిథ్యాభూతమగు దాని నాశ్రయింపదు. భ్రమాపకమానంతరము సంగరహితుడను, సత్యస్వరూపుడను అగు నాయందు, ఆసత్యప్రపంచము నీతివి పొందజాలదు. కాన యట్టి యసంగస్వరూపుడనగు నాయందు మిథ్యాప్రపంచ పుర్వకూడ శంభవింపజేరదు. ఆను యారహస్య మిహవమాధ్యాయమున జెప్పబడెను. ॥౩౪॥

ఇట్లు చైవజ్ఞ పండితవిరచిత శ్రీభగవద్గీతానవమాధ్యాయపరమార్థప్రపంచ
“తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార” బులుసు
అప్పన్నశాస్త్రి విరచిత తాత్పర్యబోధిని

స మా ప్ర ము..

నీ ల క ం తీ య ము:— భగవద్భజనవిధానము నీశ్లోకమున జెప్పుచున్నాడు.— “స్మనాభవ” నాయందే మనస్సుకలవాడవగుము. కాని, పుత్రాదులయం దుంచకుము. “మద్భక్త్య” భనాదులకై భనికులయెడ గాక, నాయెడ భక్తి కలవాడవగుము. “మద్యాజీ” స్వరాద్యర్థ మింద్రాదులనుగాక, నన్నుగూర్చి యజించుము. “మాంసమస్కుర” ఇతరులనుగాక నన్నే నమస్కరించుము. “మామేత...మత్పరాయణః” పైవిధముగ మండిననీవు సర్వోపాధిశూన్యమగు చిదాత్మయే సర్వోత్కృష్టప్రాప్యస్థానముగా కలవాడవగుచువు. గాన, పైన జెప్పినరీతిని యోగము నాచరించినచో సర్వాస్తరాత్మనగు నన్నే అభేదముతో ఘటాకాశము, మహాకాళమునువలె పొందగలవు. “యథా నద్య స్వర్ణమానా స్స చుదేఽస్తంగ చ్ఛంతి । నామరూపే విహాయ తథా విద్వాన్నామరూపా ద్విముక్తాః పరాత్పరం పురుష మపైతి దివ్యమ్” (ఎట్లు నదులు సముద్రప్రవాహములై ప్రవహించుదు వాటి నామరూపముల పీడి సముద్రములో లీనమగుచున్నవో యట్లే బ్రహ్మజ్ఞాని నామరూప విముక్తుడై పరబ్రహ్మములో లీనమగుచున్నాడు.) అను శ్లోతియు పైయర్థమునే జెప్పుచున్నది. ||౩౪||

ఇట్లు శ్రీనీలకంఠాచార్య విరచిత శ్రీభగవద్గీతానవమాధ్యాయపు కాశకకు

బులును డెంకటశాస్త్రి విరచిత తాత్పర్యబోధిని

స మా ప్త ము.

హరిః ఓం తత్సద్బ్రహ్మార్పణమస్తు.

సకలవిద్యా య ము స మా ప్త ము.

శ్రీభగవద్గీతా శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని

దశమోఽధ్యాయః.

విభూతియోగః.

శ్రీభగవానువాచః—

గీ॥ భూయ ఏవ మహాబాహో శృణు మే పరమం వచః ।

యత్తేహం ప్రీయమాణాయ వత్సామి హితకామ్యయా ॥

॥౧॥

పదవిభాగము:— శ్రీభగవాన్— ఉవాచ— భూయః— ఏవ— మహాబాహో!— శృణు— మే— పరమం— వచః— యత్— తే— అహం— ప్రీయమాణాయ— వత్సామి— హితకామ్యయా ॥

॥౧॥

ప్రతిపదార్థము:— శ్రీభగవాన్=వడ్డుణ్ణశ్వర్యసంపన్నుడగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ; ఉవాచ=పలికెను; హితకామ్యయా=హితేచ్ఛచే; అహం=నేను; ప్రీయమాణాయ=సంతసించుచున్నట్టి; తే=నీకొరకు; యత్=ఏవాక్యమును; వత్సామి=చెప్పగలనో; మహాబాహో=ఓగొప్పబాహువులుకలయర్జున; మే=నాయొక్క; పరమం=నిరతిశయవస్తుప్రకాశకమైన; వచః=ఆవాక్యమును; భూయఏవ=తిరిగి; శృణు=వినుము. ॥౧॥

శాంకరభాష్యము:—

సప్తమేఽధ్యాయే భగవత స్తత్త్వం. విభూతయ శ్చ ప్రకాశితా నవమే చ । అథేదానిం యేషు యేషు భావేషు చింత్యో భగవాంస్తే తే భావా వక్తవ్యాః । తత్త్వం చ

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

సప్తమాధ్యాయమునందు నవమాధ్యాయమునందున్న, భగవంతుని సోపాధికనిరుపాధిక తత్త్వము సవిశేషనిర్విశేషరూపప్రతిపత్తుప్రయోగివిభూతులు ప్రకాశింపజేయబడెను. ఇక యిప్పుడు యే యే భావములయందు భగవంతుని చింతింపదగునో యాయాభావములు చెప్ప

—+ ౧౦వ అధ్యాయము ౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు.—

మధునాదనసర్వస్వతీయము:— ఇంతకు పూర్వము సప్తమ, అష్టమ, నవమాధ్యాయములచే తత్త్వవాక్యము భగవత్తత్త్వము సోపాధికము, నిరుపాధికముగూడ ప్రదర్శింపబడెను. సోపాధికబ్రహ్మము

శాంకరభాష్యమ్:—

భగవతో వక్తవ్య ముక్త మపి దుర్విజ్ఞేయత్వా దిత్యతః— భూయ ఏవ భూయః పున చ్ఛేషహా
బాహో! శృణు మే మదీయం పరమం ప్రకృప్తం నిరతిశయవస్తునః ప్రకాశకం వచో వాక్యం
యత్పరమం తే తుభ్యం ప్రీయమాణాయ । మద్వచనా త్ప్రియసే త్వ మతివామృత మివ
పిబం స్తతో వజ్రామి హితకామ్యయా హితేచ్ఛయా ॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

దగియున్నవి. మరియు భగవంతునియొక్క తత్త్వము యిదివరలో చెప్పబడినను దుర్విజ్ఞేయ
మగుటవలన తిరిగి చెప్పదగిన దని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ తిరిగి చెప్పమొదలిడెను.

నావాక్యమువలన నమృతపానముచేయువాడువలె సంతోషించుచున్న నీకొరకు
హితేచ్ఛచే నేను ఓషహాబాహువులుకల యర్జున! తిరిగినాసంబంధమైన నిరతిశయవస్తుప్రకాశ
కమగు సుత్యుప్తమైన వాక్యమును చెప్పెద వినుము. ॥౧॥

యొక్క ధ్యానమునందును, నిరుపాధికబ్రహ్మముయొక్క జ్ఞానమునందును, ఉపాయభూతములైన విభూతులు
“రసోఽహ మప్సు కాంతేయ” అను మొదలగువానిచే సప్తమాధ్యాయమునందును, “అహం కృతు రహం
యజ్ఞః” అను మొదలగువానిచే నవమాధ్యాయమునందును సంక్షేపముగ జెప్పబడెను. ఇక ప్రస్తుతము భగ
వద్ధ్యానోపయుక్తముగ నావిభూతులను నిపులముగ జెప్పటకును, మరియు నట్లే భగవత్తత్త్వము దుర్విజ్ఞేయము
గాన జ్ఞానసిద్ధికై విపులముగదానిని జెప్పటకును యాదశమాధ్యాయము నారంభించుచున్నాడు.— అందు ప్ర
ప్రథమమున యర్జునుని ప్రోత్సహించుటకై శ్రీకృష్ణభగవానులు జెప్పుచున్నాడు.— “భూయ ఏవ...”
గొప్ప బాహువులుగల ఓయర్జునా! నాయీ చెప్పబోవు యుత్తమమైన వాక్యమును వినుము. ఏమందువా? నేను
చెప్పవలయుము వినుచు నీవు అమృతపాన సమయమున సంతసించునట్లు సంతసించుచుంటివి. కాన హితుడవగు
నీకు హితము నుపదేశించుచుంటిని. కాన వినుమని యర్థము. ॥౧॥

శంకరానందీయము:— పూర్వాధ్యాయాంతమున “మన్మనా భవ మద్భక్తః” అని యర్జునుని
గూర్చి ముముక్షువగు నీవు చిత్తశుద్ధి కొరకును, దానివలన గలుగు జ్ఞానద్వారమున కైవల్యసిద్ధికై సవిశేషబ్ర
హ్మోపాసనము జేయుమని జెప్పి, యీయాధ్యాయమున మందప్రజ్ఞుడగు ముముక్షువునకు తీవ్రమోక్షేచ్ఛచే స్వోపా
సనమునందు శీఘ్రముగ ప్రవృత్తుడగుటకై తనయుపాసనకు ఫలమును, పరమాత్మస్వరూపుడును, యుపా
స్మ్యుడును అగు తనకు సర్వజ్ఞత్వమును, సర్వేశ్వరత్వమును, నిఖిలాభీష్టదాదృత్వమునుభక్తులననుగ్రహించుటయు.
విభూతివిశేషమును తెలుపుటకై యాదశమాధ్యాయము నారంభించుచుండెను. అందు ప్రథమమున శ్రోత
యగు యర్జునునకు రుద్రులౌదనముకై మనోరంజకముగా నీవాక్యమును శ్రీకృష్ణభగవానులు చెప్పుచు
న్నాడు. “భూయ ఏవ” గొప్పబాహువులుగల ఓయర్జునా! జ్ఞాతవ్యమగు పరమతత్త్వము పరమనూత్మ
మగుటవలనను, దుర్విజ్ఞేయమగుటవలనను సర్వవ్యవహారోచరమగుటవలనను “భూయః” తిరిగి బోధించు
టకై నేజెప్పబోవు ‘పరమం’ పరమార్థవిషయకము తన్నిష్ఠాకారణము నగుటచే సుత్యుప్తమైన వాక్యమును
వినుము. “ఈవాక్యమును విని, దాని యర్థమును తెలిసికొని నే ను తరించెదను.” అని సంతసించెడి నీకై
(నిత్యనిరతిశయసుఖము హిత మనబడును. అట్టి హితమును చేకూర్చు తలలిపుతో నుపదేశింపనుంటిని. కాన
వినుమని యాశయము. ఈచెప్పుటచే నీతత్త్వమును విని, తెలిసికొని నేను తరింపగలనను దృఢ విశ్వాస
మున్నవానికే తత్త్వోపదేశము చేయదగునని నూచింపబడెను. ॥౧॥

గీ॥ న మే విదు స్సురగణాః ప్రభవం న మహర్షయః ।

అహ మాది ర్హి భూతానాం మహర్షీణాం చ సర్వశః ॥

॥౨॥

పద విభాగము:— న-మే-విదుః-సురగణాః-ప్రభవం-న-మహర్షయః-అహం-అదిః-హి-భూతానాం-మహర్షీణాం-చ-సర్వశః ॥

ప్రతిపదార్థము:— హి=ఏకారణమువలన; అహం=నేను; దేవానాం=బ్రహ్మాదిదేవతలకు; మహర్షీణాం=భృగ్వాదిమహర్షులకు; సర్వశః=సర్వవిధములచే; అదిః=కారణమే; తస్మాత్=(ఈపదమధ్యాహర్యము)కారణమువలన; సురగణాః=బ్రహ్మాదిదేవతలు; మహర్షయః=భృగ్వాదిమహర్షులు; మే=నాయొక్క; ప్రభవం=ప్రభుశక్తిశయమును, లేక ఉత్పత్తిని; న విదుః=యెరుగరు. ॥౨॥

శాంకరభాష్యం:—

కి మర్థ మహం వక్ష్యామి త్యత ఆహ— న మే విదు ర్న జానంతి సురగణా బ్రహ్మాదయః । కిం తే న విదుః, మమ ప్రభవం ప్రభావం ప్రభుశక్తిశయమ్, అథ వా ప్రభవం ప్రభవన ముత్పత్తిమ్ । నాపి మహర్షయో భృగ్వాదయో విదుః । కస్మా త్తే న విదు రిత్తు చ్యతేహ మాదిః కారణం హి యస్మా ద్దేవానాం మహర్షీణాం చ సర్వశః సర్వప్రకారైః ॥౨॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

బ్రహ్మాదిదేవతలకు, భృగ్వాదిముఖులకు నేను సర్వవిధముల కారణమగుటవలన బ్రహ్మాదిదేవతలు, భృగ్వాదిమహర్షులు నాయొక్క ప్రభుశక్తిశయమును యెరుగరు. లేక నాయొక్క యుత్పత్తిని యెరుగరు. ॥౨॥

—+ గంప అధ్యాయము ౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు +—

మధునూదన సరస్వతీయము:— పూర్వము అనేకవిధముల జెప్పిన విషయమునే తిరిగి చెప్పుట వ్యర్థము కాదా! యను ప్రశ్నపై జెప్పుచున్నాడు— “న మే విదుః” నాయొక్క ‘ప్రభవం’ ప్రభుశక్తిశయమును, లేక యనేకవిభూతలతో నావిర్భవించుటను ఇంద్రాదిదేవతాగణములు, భృగ్వాది మహర్షులు సర్వజ్ఞులగుడ తెలిసికొనలేరు. కారణ మేమందువా? “అహ మాది ర్హి...” నేను సర్వదేవతలకును, సమస్తములకును అన్నివిధముల (ఉత్పాదకత్వముచేతను, బుద్ధ్యాదిప్రేరకుడ నగుటచేతను, నిమిత్త కారణముగను, ఉపాదానకారణముగను) కారణుడనుకాన మద్వికారులగు వారు నాప్రభావము నెరుంగజాలరు. ॥౨॥

శంకరానందీయము:— మహాత్ములగు వ్యాసాదులు అనేకులు నాకు తత్త్వము నుపదేశింపగలరు. పాపమాణికులైనవారి యుపదేశమున జ్ఞాన హవశ్యము కలుగును. కాన పిష్టపేషణముగ జెప్పుట వ్యర్థము కాదా! అను శంకపై జెప్పుచున్నాడు— ‘న మే విదుః...’ ఇంద్రాది దేవతలు, భృగ్వాది ముఖులగుడ మహాదాదిసర్వప్రపంచసృష్టనగునాయొక్క సృష్టినితీ, అదన, ప్రవేశ, నియమన, నిగ్రహ, అను గ్రహాది సామర్థ్యమును పూర్తిగ నెరుంగజాలరు. కారణ మేమందువా? ‘అహ మాది ర్హి...’ అదేవతల యొక్కయు, ఋషులయొక్కయు ఉత్పత్తికి, జైభవసిద్ధికి, తపస్సిద్ధికి, యోగసిద్ధికి, దివ్యజ్ఞానసిద్ధికి గూడ నేనే కారణము. ‘తస్మాత్త దేవా బహుధా సంప్రనూతాః’ అనియు, “యస్మిన్యక్తా మహర్షయో దేవతాశ్చ” అను శ్రుత్యనుసారము నానుండియే వారి యుత్పత్తియు, సర్వార్థసిద్ధియు నగుచున్నది. కాన నాకంటె యర్హులగు వారు నామహత్త్వము నెఱుంగజాలరు. తండ్రిమహత్త్వమును శిశువు యెరుగజాలరా? (కనుక నామహత్త్వమును నేనే తెల్పుచుంటి నని భావము.) ॥౨॥

గీ॥ యో మా మజ మనాదిం చ వేత్తి లోకమహేశ్వరమ్ ।
అసంమూఢ స్స మర్త్యేషు సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ॥

॥3॥

ప ద వి భా గ ము:— యః=మాం- అజం- అనాదిం- చ- వేత్తి- లోకమహేశ్వరం- అసం
మూఢః- సః- మర్త్యేషు- సర్వపాపైః- ప్రముచ్యతే ॥

॥3॥

ప్రతిపదార్థము:— యః=ఎవడు; అసంమూఢః=సంమోహము లేనివాడై; మాం=నన్ను;
అనాదిం=కారణరహితునిగను; (కనుకనే) అజం=ఉత్పత్తి లేనివానినిగను; లోకమహేశ్వరం=అజ్ఞానతత్కార్య
వర్జితమైనతురీయునిగను; వేత్తి=తెలిసికొనునో; మర్త్యేషు=మనుష్యులలో; సః=వాడు; సర్వపాపైః=జ్ఞానా
జ్ఞానకృతనిఖిలపాపములచేతను; ప్రముచ్యతే=విడువబడుచున్నాడు.

॥3॥

—• గంవ అధ్యాయము ౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు •—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— భగవత్ప్రభావము మహాఫలకముగాన దానిని బహుసంఖ్యా
కులలో నొకడే తెలిసికొనగలడని యీశ్లోకమున జెప్పుచున్నాడు. “యో మా మజం” సర్వమునకు కార
ణుడనగు నాకు కారణమేదియు లేదు కాన ననాది నగు నన్ను జన్మకూన్యునిగను, సర్వలోకమహేశ్వరునిగను
యెవడు తెలిసికొనునో యతడు సంమోహవర్జితుడై సర్వపాపములనుండి (కారణనాశ మగుటచే
నాసంస్కారములు లేవండునుగాన) విడువబడును.

॥3॥

శంకరానందీయము:— నీవే నీమాహాత్మ్యము నుపదేశింపుము. దీనిని వినినంతమాత్రమున నాకేమి
ఫలముపొందెను నను అశంకపై జెప్పుచున్నాడు:—“మర్త్యేషు” మరణశీలరగు శతకోటిసంఖ్యాకులగు
పండితులలో “యః” యెవడు తీవ్రముముక్షుచే సదసద్వివేకముల నార్జించినవాడై “అసంమూఢః” (విష
యములయందగు యిష్టతాబుద్ధి సంమోహ మనబడును.) అట్టిసంమోహము లేనివాడై, (విషయాశాపిశాచికి
యవశుడై) తుచ్ఛసుఖసాధనముల నన్యసించినవాడై, నాయనుగ్రహమునకు పాత్రుడై, శ్రీవణమననాదిస
మత్ప్రన్నజ్ఞానముచే “అనాదిం” జన్మ కారణములగు నిమిత్త, ఉపాదానములు లేనివాడును, కనుకనే “అజం”
జన్మాదిషడ్భావవికారకూన్యుడను, (నిత్యుడను) అజత్వము, అనాదిత్వము, శశవిషణమునకుగూడ సంభవించును
గాన నదిగూడ నిత్యమేయగును అనుదోషమును నివారించుటకై దనకు భావత్వమును, అదృశ్యత్వమును, పరమ
మహత్త్వమును, శుభ్రత్వసమానగమ్యత్వమును సూచించుటకై జెప్పుచున్నాడు—“లోకమహేశ్వరం” ఎవని
సన్నిధిమాత్రముచే నీసర్వజగత్తు చేష్టించుచున్నదో యాతడు పరమేశ్వరుడు. యెట్లు జడ మగురథము రథి
కునిచే నధిస్థింపబడి చలించుచున్నదో యట్లే నీసమస్తప్రపంచకము చేతనాధిష్ఠితమై చేష్టించుచున్నది. కాన
జగత్తుయొక్క చేష్టాక్రియచే దానికి హేతువగు చేతనుని సత్త్వభావత్వము, పరమమహత్త్వము గూడ
నూహింపబడుచున్నది. “య ఈశ అస్య జగతో నిత్యమేవ” అను శ్రుతియుపైవిషయమునే చెప్పుచున్నది.
సర్వమలోకమహేశ్వరుడ నగునన్ను సర్వప్రపంచ ప్రవర్తకుడను, (ఇది! చ కారముచే గూటస్థాసంగచిహ్నపుడను
అని గ్రహింపవగును) అగు “మాం” నిర్విశేషపరబ్రహ్మనగు నన్ను “వేత్తి” తెలిసికొనునో. (ఈసర్వము
నేనే యని సాక్షాత్కరింపజేసుకొనునో) అట్టి బ్రహ్మవేత్తయగు యతి బుద్ధిపూర్వకముల, బుద్ధిపూర్వకములు
కానివియునగు పాపములనుండియు, పాపకార్యములగు దుఃఖ దుర్మోచి, దుర్గుతులనుండియు విముక్తుడ
గును. (బ్రహ్మవేత్తకు పాపములతోటియు, పాపకార్యములతోటియు నేమియు సంబంధ ముండ దని
యర్థము)

బుద్ధిపూర్వకపాపాచారి యగుచో నాతడు బ్రహ్మవేత్తయే కాదుగాన బ్రహ్మవేత్తయగువా
డెపుడును, బుద్ధిపూర్వకపాపాచారి కాదు. పాపపుణ్యకర్మాచరణము దేహ జాతి, వర్ణ, ఆశ్రమాద్యభిమానము

శాంకరభాష్యమ్:—

కించ— యో మా మజ మనాదిం చ యస్మా దహ మాది ర్దేవానాం మహర్షీణాం చ న మమాన్య ఆది ర్విద్యతేఽతోఽహ మజోఽనాది శ్చానాదిత్వ మజత్వే హేతు స్తం మా మజ మనాదిం చ యో వేత్తి విజానాతి లోకమహేశ్వరం లోకానాం మహాన్తమీశ్వరం తురీయ మజ్ఞానతత్కార్యవర్జిత మసమ్మాధః సమ్మోహవర్జితః స మర్త్యేషు మనుష్యేషు సర్వపాపైః సర్వైః పాపై ర్మృతిపూర్వాఽమతిపూర్వకృతైః ప్రముచ్యతే ప్రమోక్ష్యతే ||౩||

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

మరియు నేను బ్రహ్మాదిదేవతలకు, భృగ్వాదిమహర్షులకు కారణము నాకంటె వారలకు వేరు కారణము లేదు. కాన నేను కారణము లేనివాడను. కనుకనే జన్మరహితుడను. అట్టి వానినిగను, అజ్ఞానతత్కార్యవర్జితమైన తురీయముగను నన్ను యెవడు సంమోహములేని వాడై, తెలిసికొనునో అట్టివాడు జ్ఞానాజ్ఞానకృతమైన నిఖలపాపములచేతను విడువబడు చున్నాడు ||౩||

కారణముగాకలది. కాన నట్టి యభిమాన మున్నచో నాతనికి బ్రహ్మవిత్త్వమే సంభవింపనేరదు. బ్రహ్మ విత్త్వమన సర్వదృశ్యవిలక్షణ మగు పరబ్రహ్మమనం దాత్మస్వరూపవేదనము. ఇట్టి బ్రహ్మవిత్త్వముకల యతికి దేహదృశ్యహంభావమే యుండదు. దేహదృశ్యహంభావ మున్న పాపకృతునకు బ్రహ్మవిత్త్వ ముప పన్నుము కాదు. కాన తేజస్విమిరములువలె పరస్పరవిరుద్ధస్వభావములుకల యీబ్రహ్మవిత్త్వ, దేహదృశ్య హంభావములకు కృమముగాగాని యొకే సారిగాని యేకాధికరణకత్వము సంభవింపనేరదు. దేహాదికమునం దహంభావము లేనపుడే, తదాశ్రితజాత్యాద్యభిమానము లేనపుడే బ్రహ్మవేత్తకు కర్మకర్తృత్వము లేకుండును. కాన బ్రహ్మవేత్తకు బుద్ధిపూర్వకపాపాచరణము సంభవింపనేరదు.

దేహాత్మభ్రాంతితో పాపము నాచరించిన వానికి ‘నాచే పాపము చేయబడె’ నను ప్రత్యయ మొకప్పు డును, తిరిగి యాతడే యవిక్రియబ్రహ్మస్వరూపముతో నుండిన ‘నేను కర్తృమగాను’ అను ప్రత్యయము మరొక ప్పడును కలుగును కదా! యని శంకింపజనదు. ఏమందువా! అట్లుగనో సార్వాత్మ్యదర్శనవిచ్ఛిత్తియే కల్గును. సార్వాత్మ్యదర్శనము, దేహదులయం దాత్మబుద్ధియు, పాపాచరణము నివి బ్రహ్మవేత్తకు సంభవింపనేరవు. యేమన! నేను బ్రహ్మవేత్తను కాన నాకు దోష మంటదు. అను జ్ఞానముతో పాణిహింసను గాని, యచ్ఛేష్టాచరణమునుగాని యెవడు చేయునో వాడు బ్రహ్మవేత్తయే గాడు. యేమన: అట్టివాడు “సర్వభూతసుహృచ్చాంతః” ఇత్యాదిబ్రహ్మవిలక్షణముకలవాడే కాదు. కాన బ్రహ్మవేత్త బుద్ధిపూర్వకపాప కారి యెప్పుడును కానేరదు. ఇక బుద్ధిపూర్వకముగ గాక ప్రమాదవశమున పాపమును జేయవచ్చును. అయ్యది జ్ఞానముచే నివ ర్తించును. వస్తునీతి యిట్టిదైనను జ్ఞానమాహాత్మ్యమును “ద్వివిధపాపనిర్ముక్తడగు” నని స్తుతించెను.

లేక, “అ నా దిం” “జన్మా ది కారణవర్జితుడను, కనుకనే “అజం” జన్మాది వికారకూన్యుడను, “సర్వలోకమహేశ్వరం” సమస్త లోకములలో నిరతిశయైశ్వర్య సంపన్నుడను, నిగ్రహనుగ్రహకర్తను, మోక్షప్రదాతను అగు “మాం” నన్ను పరమాత్మనుగా నెవడు తెలిసికొనునో అట్టివాడే మరణభర్తృముకల మర్త్యులలో అసమ్మాధుడగును. ఏమన: సదసద్వివేకకూన్యులగు మూఢులం దరు కామాగ్నిచేదహ్యమానులగుచుండ యెవడుస్వయముగ వాటికి లోనుగాక, మోక్షమునే కోరుచు, భక్తిశ్రద్ధలతో నన్ను పాపించునో యాతడు అసమ్మాధు డనిపించుకొనును. అట్టివాడు మనోవాక్కాయకృతములు, జన్మాంతరీయములు, ఆధునికములు, జ్ఞానోత్పత్తిప్రతిబంధకములు నగు సర్వపాపములనుండి నాయుపాసనాబ

గీ॥ బుద్ధి రాన మసంమోహః త్తమా సత్యం దమ శృమః ।

సుఖం దుఃఖం భవోఽభావో భయం చాభయ మేవ చ ॥

1౪॥

ప ద వి భా గ ము:— బుద్ధిః-జ్ఞానం-అసంమోహః- త్తమా- సత్యం- దమః- శమః- సుఖం-
దుఃఖం- భవః- అభావః- భయం- చ- అభయం- ఏవ- చ ॥ 1౪॥

ప్రతిపదార్థము:— బుద్ధిః=అంతఃకరణమూహ్యద్వైతావబోధనసామర్థ్యము; జ్ఞానం=అత్యంత
పదార్థములవిజ్ఞానము; అసంమోహః=తెలిసికొనదగినవిషయములనుసంపాప్తమైయుండవాటియందవివేకపూర్వక
మైనప్రవృత్తి; త్తమా=ఒకనిచేయాకృష్టుడైనను, కొట్టబడిననువికృతివిహిందనిచిత్తముకలవాడగుట; సత్యం=
పరగుద్ధియందుసంక్రమించుటలు తానుచూచినదిచూచినటుల వినినదివినటుల తనచేననుభూతమైనదియనుభూత
మైనటులయుచ్చరించబడువాక్కు; దమః=బాహ్యేంద్రియనిగ్రహము, శమః=అంతఃకరణనిగ్రహము; సుఖం=
ఆహ్లాదము; దుఃఖం=సంతాపము; భవః=ఉద్భవము, (పుట్టుట) అభావః=తద్విపర్యయము; భయంచ=
తా)సము; అభయంచ=తా)సవిరీతము. 1౪॥

గీ॥ అహింసా సమతా తుష్టి స్తపో దానం యశోఽయశః ।

భవంతి భావా భూతానాం మత్త ఏవ పృథగ్విధాః ॥

1౫॥

ప ద వి భా గ ము:— అహింసా- సమతా- తుష్టిః- తపః- దానం- యశః- అయశః- భవంతి-
భావాః- భూతానాం- మత్తః- ఏవ- పృథగ్విధాః ॥ 1౫॥

ప్రతిపదార్థము:— అహింసా=పా)ణులనుషీడించకపోవుట; సమతా=పా)ణులయందుసమాన
మైనచిత్తముకలవాడగుట; తుష్టిః=సంతోషము; (అనగాపా)ప్తమైవాటియందలంబుద్ధి) తపః=ఇంద్రియ
సంయమపూర్వకమైనశరీరపీడనము; దానం=పాత్రయందుశృద్ధాపూర్వకముగ తనశక్తి నతిక్రమింపకుండగ దేశ
కాలానుగుణముగ వస్తుసమర్పణము; యశః=కీర్తి; అయశః=అపకీర్తి అనెడి; పృథగ్విధాః=అనేకవిధములైన;
భావాః=భావములు; భూతానాం=పా)ణులకు; మత్త ఏవ=నావలననే; భవంతి=అగుచున్నవి. 1౫॥

ముచే విడిపించబడును. (“జ్ఞాన ముత్పద్యతేపుంసాం త్తయా త్వాపస్య కర్మణః” అను స్మృతి చొప్పున
సత్త్వప్రధానమగు నాయుపాసనముచే సర్వపాపవినిర్మూలమై, జ్ఞానమును పొంది, ముక్తుడగునని యర్థము. 13॥

— ౧౦వ అధ్యాయము ౪, ౫వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— తనయొక్క లోకమహేశ్వరత్వమును వివరించుచున్నాడు:—
అంతఃకరణమయొక్క నూత్నైరవివేకసామర్థ్యము బుద్ధి. అత్యానాత్మసర్వపదార్థావబోధము జ్ఞానము.
బోధవ్యములుగాను; కర్తవ్యములుగాను. తలస్థించిన వాటివిషయమై యవ్యాకులభావముతో, వివేకముతో
ప్రవర్తించుట అసంమోహము. ఆకృష్టుడైగాని, తాడితుడైగాని నిర్వికారచిత్తముతో నుండుట త్తమ. ప్రమా
ణపురస్కరముగ డెలిసికొనిన విషయము నట్లే చెప్పుట సత్యము. బాహ్యేంద్రియములను తమతమవిషయల
నుండి మరలించుట దమము. అంతఃకరణమున విషయములనుండి మరలించుట శమము. ధర్మము ఆసాధారణ
కారణముగా గల్గి యనుకూలముగా తెలిసికొనదగినది సుఖము. అధర్మము ఆసాధారణకారణముగా కలిగి
ప)తికూలముగా తెలిసికొనదగినది దుఃఖము. పుట్టుక భవము. ఉనికి భావము. లేక, లేకుండుట అభావము.
తా)సము భయము. తద్విపరీత మభయము. (ఇట ప్రథమచ కారము ఉక్తసముచ్చాయకము. ద్వితీయచ కారము
అనుక్తఅబుద్ధి, అజ్ఞానాది సముచ్చయార్థకము) సర్వలోకప్రసిద్ధములగు నివస్థియు, (ముందుశ్లోకముతో నన్వ
యము) పా)ణులను షీడింపకుండుట యహింస. రాగద్వేషరహితావస్థ సుఖత. భోగ్యవిషయమై “యింతటితో
జాలు నను యలంప)త్యయము తుష్టి. శాస్త్రీయమార్గముచే శరీరేంద్రియశోషణము తప మనబడును. యోగ్య
ప్రదేశమునను, యోగ్య కాలమునను శక్త్యనుసారము సత్పాత్రములయం దర్థసమర్పణము దానమనబడును.

శాంకరభాష్యమ్:—

ఇతశ్చాహం మహేశ్వరో లోకానాం— బుద్ధి రంతఃకరణస్య సూక్ష్మాదృగ్ధావబోధన సామర్థ్యం । తద్వంతం బుద్ధిమానితి హి వదంతి । జ్ఞాన మాత్మాదిపదార్థానాం మవబోధః । అసమ్మోహః ప్రత్యుత్పన్నేషు బోధ్యేషు వివేకపూర్వకా ప్రవృత్తిః । తనూఽఽకృష్టస్య తాడితస్య వాఽవికృతచిత్తతా । సత్యం యథాదృష్టస్య యథాశృతస్య తాత్మానుభవస్య పర బుద్ధిసంకాంతయే తత్రైవోచ్ఛార్యమాణా వాక్సత్య ముచ్యతే । దమోబాప్యోందియోప శమః । శమోఽన్తఃకరణస్య । సుఖ మాప్నోదః । దుఃఖం సంతాపః । భవ ఉద్భవోఽభావ స్తద్విషయః । భయం చ తాస్మిన్భయమేవ చ తద్విషయతః ॥

॥౪॥

అహింసేతి । అహింసాఽపిదా ప్రాణీనాం । సమతాసమచిత్తతా । తుష్టిః సంతోషః పర్యాప్తబుద్ధి ర్లాభేషు । తవ ఇందియసంయమపూర్వకం శరీరపీడనం! దానం యథాశక్తి సంనిభాగః! యశో ధర్మనిమిత్తాకీర్తిః । అయశ స్వధర్మనిమిత్తాఽకీర్తిః । భవన్తి భావా యథోక్తా బుద్ధ్యాదయో భూతానాం ప్రాణీనాం మత్త ఏవేశ్వరా తృప్తవిధా నానావిధాః స్వకర్మానురూపేణ ॥

॥౫॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

అంతఃకరణకు సూక్ష్మాదృగ్ధావబోధనసామర్థ్యము, కనుకనే సూక్ష్మాదృగ్ధావబోధన సామర్థ్యముకలవానిని బుద్ధిమంతుడు అని చెప్పెదరు. ఆత్మాదిపదార్థజ్ఞానము, తెలిసికొన దగిన పదార్థములు ప్రాప్తింప వాటియందు వివేకపూర్వకమైన ప్రవృత్తి, ఆకృష్టమైనవాని యొక్కకాని, తాడితమైనవానియొక్కకాని యవికృతమైనచిత్తముకలిగియుండుట, ఆత్మాను భవము, పరబుద్ధిసంకాంతికొరకు చూచినది చూచినటుల వినినది వినినటుల యట్లే యుచ్చరింపబడువాక్కు, బాప్యోందియనిగ్రహము, అంతఃకరణనిగ్రహము, ఆప్తో దము' సంతాపము, ఉద్భవము, తద్విషయము, తాస్మిన్ము, తద్విషయము ॥౪॥ ప్రాణులను పీడింపకపోవుట, సమచిత్తత్వము, సంతోషము (ప్రాప్తమైనవాటియందు అలంబుద్ధి,) ఇందియ సంయమపూర్వకమైన శరీరపీడనము, దేశకాలానుగుణముగ తన శక్తి నతిక్రమింపకుండ శ్రద్ధాపూర్వకముగ సత్ప్రాత్యయందు ధనాదుల నర్పించుట, ధర్మనిమిత్తకమగు కీర్తి, అధర్మ నిమిత్తకమగు నపకీర్తి అను “భావాః” ఈచెప్పబడిన నానావిధములైన బుద్ధ్యాదులు ప్రాణులకు తమ కర్మానురూపముగ ప్రాప్తించుచున్నవి.

॥౫॥

ధర్మము కారణముగా కలదియై లోకశ్లాఘాపాపమైన ప్రసిద్ధి (కీర్తి) యశస్సనబడును. అధర్మము కారణముగా కలదియై లోకనిందారూపమగు ప్రసిద్ధి యయశస్సనబడును. కార్యవిశేషములైన యాబుద్ధ్యాదిభావములు వాటి వాటి కారణములతోగూడ ధర్మాధర్మాదిసాధనవైచిత్ర్యముచే నానావిధములై సర్వప్రాణులకు పరమేశ్వ రుడనగు నానుండియే కల్గుచున్నవి కాని, మరియొకనినుండి కలుగుటలేదు. కాన నాలోకమహేశ్వరత్వ మిట్టిదని యర్థము.

॥౪, ౫॥

శంకరానందీయము:— తన యుపాసనముచే సర్వపాపవినిర్మూలయిన ముముక్షువులకు తన వలననే జ్ఞానము, జ్ఞానసాధనములుగూడ సిద్ధించునని చెందుల్లోకములచే జెప్పుచున్నాడు:— పరోక్షము, నపరోక్షము నగు బ్రహ్మత్వైకత్వవిషయకమగు జ్ఞానము జ్ఞానమనబడును. ఆజ్ఞానమే జ్ఞాతృకలుగు నేనేయను

గీ॥ మహర్షయ స్సప్త పూర్వే చత్వారో మనవ స్తథా ।

మద్యావా మానసా జాతా రేషాం లోక ఇమాః ప్రజాః ॥

日と夜

ప ద వి భా గ ము:— మహర్షయః- సప్త- పూర్వే- చత్వారః- మనవః- తేభా- మద్భావః-
మానసాః- జాతాః- యేషాం- లోకః- (లోకే) ఇమాః- పృజాః ॥ ౬ ॥

ప) తి ప దా ర్థ ము:— సప్తమహర్షయః=భృగ్వాదిసప్తమహర్షులు; పూర్వే=ప్రాచీనులైన; చత్వారిః=నలుగురైన; మనవః=మనువులు; తథా=అట్లే(ప)నిర్దమనసావర్షులు; మద్భావాః=నాభావనకలవారై; (అనగా) జైష్ఠ్యవసామర్షముతో గూడినవారై; మానసాః=మనస్సుచేతనే పుట్టింపబడినవారై; మయా=నాచే, జాతాః=ఉత్పాదించుట; లోకే=లోకమునందు; ఇమాః=ఈ, పృజాః=స్థావరజంగమములు; యేషాం=ఏమను, మహర్షి సంబంధులొ.

శాంకరభాష్యం:—

కించ — మహర్షయః సప్త భృగ్వాదయః పూర్వైః శ్రీతకాలసంబంధిన శ్చత్వారో మనవ
స్తథా సావర్ణ్యా ఇతి ప్రసిద్ధాః । తే చ మద్భావా మద్గతభావనా వైష్ణవేన సామర్థ్యేనోపేతా
మానసా మనసైవోత్పాదితా మయా జాతా ఉత్పన్నా ఏషాం మనూనాం మహర్షీణాం చ
సృష్టి ర్లోక ఇమాః స్థావరజంగమాః ప్రజాః ॥

1128

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని: —

ఈలోకమునందున్న స్థావరజంగమాత్మకనిఖలప్రజలు భృగ్వాదిసప్తమహర్షులయొక్క, మనువులయొక్క విద్యచేతను, జన్మచేతను సంతతిభూతులలో అట్టి భృగ్వాదిసప్తమహర్షులు, ప్రాచీనమగు నలుగురుమనువులు బ్రహ్మసావర్ణ్యాదులు మధతభావనకలవారై వైష్ణవ సామర్థ్యముతో గూడినవారై నాస్వరూపమైన హిరణ్యగర్భునియొక్క మనస్సుచేతనే పుట్టించబడిరి.

బృహ్మమాతృత్వనిశ్చయమై బుద్ధి యనబడును. ఆజ్ఞానమున విపరీతభావన పుట్టకుండుటయే ఆనందమౌహ మనబడును. ఆధ్యాత్మికాద్యుపదర్శనసహిష్ణుత్వమే త్తమ యనబడును. యథార్థవక్తృత్వము సత్యమనబడును. ఇయ్యది బృహ్మచర్యదుల కుపలక్షణము. బాహ్యోందియసంఘనము దమ నునబడును. అంతఃకరణమునకు విషయపర్యవృత్తుపరమము శమ మనబడును. బృహ్మనిష్ఠ వాశ్యించి, ఆత్మ హ న నశ్శము నాచరింపకుండుట అహింస యనబడును అంతలను సమదర్శనము సమతే యనబడును. స్వానందానుభవము తుష్టి యనబడును. చిత్రై కాగ్ర్యము తపమనబడును. “దండన్యాసః పరందానం” అను స్మృత్యనుసారము మనోవాక్కాయకర్మ లచే పాపిణులను దండింపకపోవుట (దండన్యాసము) దాన మనబడును. యీతను బృహ్మవేత్తయను క్షీర్తి యశస్సనబడును. (ఇది ఈశ్వరోపాసనచే పాప్తించు జ్ఞానసాధనములు) అపక్షి అయశస్సనబడును. ఈ అయశశ్శబ్దము పూర్వోక్తవిపరీతములగు అబుద్ధి, అజ్ఞాన, సంమోహ, అత్తమ, అ స త్య, అ ద మ, ఆశమ హింసల కుపలక్షణము. విషయానుభవజనితమైనది సుఖ మనబడును. ఆధ్యాత్మికాద్యుపదర్శననిమిత్తమైనదిఃఖము. ఉత్పత్తి భవ మనబడును. వినాశ మభావమనబడును. భూతిములనుండి త్రాసము నొందుట భయమనబడును. ఉత్పత్తి భవ మనబడును. వినాశ మభావమనబడును. భూతిములనుండి త్రాసము నొందుట భయమనబడును. అది లేకుండుట యభయమనబడును. పై నానావిధములగు ఉక్తములు, అనుక్తములనగు కామ, క్రోధ, లోభ, దంభ, దర్ప, అనూయా, అహంకారాదిరూపమగు భావములు (రాజసములు, తామసములునగు అబుద్ధ్యాది అయశోంతములగు వికారములు) మద్భజనకూన్య లగువారికి నీవలననే సంభవించును. కాన ముముక్షువులు అవశ్యము నాయుపాసనము చేయదగను. నాయుపాసనముచే సర్వపాపనివృత్తిపూర్వకముగ సాధనసహిత అవశ్యము నాయుపాసనము చేయదగను. నాయుపాసనముచే సర్వపాపనివృత్తిపూర్వకముగ సాధనసహిత ముగ జ్ఞానము సంభవించునని యర్థము ఈచెప్పుటచే “సంసారమోక్షనిలిబంధహేతుః” అను శ్లోకపరిపూర్ణముగ

గీ॥ ఏతాం విభూతిం యోగం చ మమ యో వేత్తి తత్త్వతః ।
సోఽవికంపేన యోగేన యుజ్యతే నాత్మ సంశయః ॥

॥2॥

పదవిభాగము:— ఏతాం- విభూతిం- యోగం- చ- మమ- యః- వేత్తి- తత్త్వతః- సః-
అవికంపేన- యోగేన- యుజ్యతే- నాత్మ- సంశయః ॥ ॥2॥

ప్రతిపదార్థము:— యః=ఎవడు; మమ=నాయొక్క; ఏతాం=ఈ; విభూతిం=విస్తారమును;
యోగం చ=యుక్తిని, లేక—యోగైశ్వర్యసామర్థ్యరూపమగుసర్వజ్ఞత్వమును; తత్త్వతః=యథార్థముగ;
వేత్తి=తెలిసికొనునో; సః=అట్టివాడు; అవికంపేన=చలింపచేయుటకుశక్యము కాని; యోగేన=సమ్యక్సర్వస-
త్సైర్వరూపమైనయోగముచే; యుజ్యతే=కూడుకొనును; నాత్మ=ఈవిషయమై; సంశయః=సందేహము,
న=లేదు. ॥2॥

దత్తమైన సంసారబంధ, తస్మోక్షకారణత్వము తనకు కలదని తెలుపబడెను. కాన పరమేశ్వరునకు ముముక్షు-
భజనియత్వము సిద్ధించుచున్నది. ॥౪౫॥

— ౧౦ అధ్యాయము ౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధునూదనసరస్వతీయము:— ఈచెప్పబోవు కారణముచేగూడ నాలోకమహేశ్వరత్వము
మహామహిమాన్వితము అని యాశ్లోకమున జెప్పచున్నాడు— వేద, తదర్థదర్శిష్టులును, సర్వజ్ఞులును, విద్యా-
సంప్రదాయప్రవర్తకులును, సృష్ట్యాదియం దావిర్భవించినవారు నగు భృగ్వాదిసప్తమహర్షులు “మరీచీ మత్రిం
చ పులస్త్యం పులహం కృతుమ్ । వసిష్ఠం చ మహాతేజా సోఽస్మజ నృనసా సుతాన్ ॥ సప్త బ్రహ్మణ-
ఇత్యేతే పురాణే నిశ్చయం గతాః” అను వాక్యము ప్రైవిషయమును జెప్పచున్నది. నలుగురు “సావర్ణి”నామ
ముతో ప్రసిద్ధులగు మనువులు, (లేక, భృగ్వాదిసప్తమహర్షులు, వారికంటెను పూర్వులగు నలుగురు సనకాది
మహర్షులు అని యైన జెప్పకొనదగును.) స్వాయంభువాదిచతుర్దశమనువులను “మద్భావాః” మచ్చింతనప-
రులై (నన్ను భావనచేయుటచే నావిరూపితమైన నాసంబంధమగు జ్ఞాన, విశ్వర్య, శక్తులు కలవారై) “మాన-
సాః” మానసికసంకల్పమువల్లనే జనించినవారై, విశుద్ధజన్ములుగాన సర్వప్రాణీకేష్టులై హిరణ్యగర్భరూపు-
డనగు నావల్లనే జనించిరి. లోకమున సర్వప్రజలును యాముషులకు, మనువులకు జన్మముచేతను, విద్యచేతను,
సంతతిభూతులు. అట్టి ఋషులు, మనువులు నామానసికసంకల్పముచే నుద్భవించినన నాలోకమహేశ్వరత్వ
మహత్త్వము నేమి చెప్పవలెను. ॥౬॥

శంకరానందీయము:— “భవంతి భావా భూతానాం” అనుదానిచే తాను ముముక్షువుల
కుపాస్యదగుటకు కారణముగ దుష్టశిక్షణ, శిష్టరక్షణమసార్థ్యము, బంధమోక్షహేతుత్వము, సర్వతంత్రీస్వా-
తంత్ర్యము, సర్వజ్ఞత్వము, సర్వేశ్వరత్వము వీటిని నూచించి పశ్యేత్వము మందప్రజ్ఞులకుపాసనీయమగు
తన విభూతిని నిర్దేశించుచుండెను “తమహర్షయః...ప్రజాః” అందరికంటెను ప్రాచీనులగు భృగ్వాదిసప్త
మహర్షులును, అట్లే ప్రాచీనులగు స్వాయంభువాదులగు నలుగురు మనువులును. జగత్సృష్టి వగు నాదుసంకల్పా-
త్మకమగు మనస్సునుండి యుద్భవించిరి. కనుకనే “పరమేశ్వరుడనగు నన్ను స్వస్వరూపముగా భావించు-
చుందురు. ముల్లోకములయందును నున్న యాప్రజలు భృగ్వాదిసప్తమహర్షులకును, స్వాయంభువాదిమనువులకును
సంబంధించినవారు. (సంతతికి జెందినవారు) కాన స్థావరజంగమాత్మకమగు యాప్రజలు నాయొక్క విభూతులే
యని భావము. (ఈచెప్పబడిన చరాచరాత్మక మగు నీవిశ్వమంతయు నావిభూతియేయని నూచింపబడెను) ॥౬॥

— ౧౦వ అధ్యాయము ౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధునూదనసరస్వతీయము:— ప్రైవిధముగ సోపాధికబ్రహ్మముయొక్క ప్రభావమును
జెప్పి దానిని తెలిసికొనిన గలుగు ఫలమును జెప్పచున్నాడు—“ఏతాం...నసంశయః” బుద్ధ్యాదిమహర్ష్యంత-

శాంకరభాష్యమ్:—

ఏతామితి ఏతాం యథోక్తాం విభూతిం విస్తారం యోగం చ యుక్తిం చాత్మనో ఘటన మథవా యోగైశ్వర్యసామర్థ్యం సర్వజ్ఞత్వం యోగజం యోగ ఉచ్యతే! మమ మదీయం యోజేత్తి తత్త్వతః తత్త్వేన యథావ దిత్యేతత్! సోఽవికంపేనాఽప్రచలితేన యోగేన సమ్య గ్దర్శన సైర్వలక్షణేన యుజ్యతే సంబధ్యతే నాత్మ సంశయో నాస్మిన్నప్థే సుశయోస్తి ||2||

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

భగవంతుని సోపాధికప్రభావము నింతవరకు చెప్పి దానియొక్క జ్ఞానఫలమును “ఏతాం” అనుశ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

బుద్ధ్యాదుల కుపాదాన మగుటచే అనేకవిధములుగ నగుటయే విభూతి యనబడును. అదియే సర్వాత్మకత్వము, నాసంబంధమైన యట్టి విభూతిని, ఆత్మసంఘటనరూపమగు నాసం బంధమైన యోగమును, లేక యోగైశ్వర్యసామర్థ్యరూపమగు యోగజన్యసర్వజ్ఞత్వరూపమగు యోగమును, ఎవడు యథార్థముగ తెలిసికొనునో యట్టివాడు చలింపజేయుటకు శక్యము కాని సమ్యగ్దర్శనసైర్వలక్షణరూపమగు యోగముచే కూడుకొనబడును. ఈవిషయమై యెంత మాత్రము సందేహము లేదు. ||2||

మగు పూర్వోక్తవిభూతిని, తత్త్వదర్శనస్థానసామర్థ్యరూపమగు (పరమైశ్వర్యరూపమగు) యోగమును, నాసం బంధమగుదానినిగ తత్త్వము ననుసరించి యెవడు తెలిసికొనునో యట్టివాడు అప్రచలితస్వభావము గల సమ్యగ్జ్ఞానసైర్వలక్షణరూపమగు సమాధితో కూడుకొనును. ఈవిషయమై సందేహింపవలదు. ||2||

శ ర క రా న ం దీ య ము:— పైవిధముగ స్వీయమగు యోగజమగు ఐశ్వర్యమును, విభూతిని ప్రతిపాదించి, యారెంటిని తెలిసికొనిన కలుగు ఫలమును జెప్పుచున్నాడు—“ఏతాం...న సంశయః” నిర్విశేషపరబ్రహ్మరూపుడ నగు నాయొక్క ప్రతిపాదించబడిన “విభూతిం” మాయచే వివిధాకారముగ పరిణమించుట విభూతి యనబడును. అట్టివిభూతిని, “యోగం చ” సృష్టి, స్థితి, ఆదన, ప్రవేశ, నియమన, విగ్రహ అనుగ్రహాదిసామర్థ్యమునుగూడ యథార్థముగ నేవివేకి శాస్త్రచార్యోపదేశముచే గల్గిన వివేక విజ్ఞానముచే నీజగత్తంతయులేనిదే. ఇకనేమన: పరమైశ్వరస్వరూపమే అని సర్వమును నాస్వరూపముగను, నన్నే బంధమోక్షములకు కారణముగను లెస్సగ తెలిసికొనునో అట్టి ముముక్షువు “అవికంపేన యోగేన” వికల్పరహితమగు నాయుపాసనారూపమగు యోగముతో కూడుకొనును. అట్టివాడు మోక్షేచ్ఛచే నన్నిటి యందును విరక్తుడై భక్తిశ్రద్ధలతో “ఈసర్వము నానుదేవస్వరూపమే” యని యంతటను నన్నే చూచుచు, నన్నే యుపాసించును. ఈవిషయమై సంశయము లేదు. (ముముక్షువు సర్వమును సన్యసించి శ్రీపరబ్రహ్మచే నన్నే యుపాసించు ననుటలో సంశయింప దగదని యర్థము.) ||2||

నీ ల క ం థీ య ము:— ఉపాసనయందధికారిని “ఏతాం” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

“ఏతాం” చెప్పబోవు విభూతిని, యోగమును విశ్వతోముఖమగు భగవంతునియందు మనస్సుమాధాన మును “యస్తత్త్వతోజేత్తి” లెస్సగ ననుసానము జేయుటకొరకు, తెలిసికొనుటకొరకు సమర్థుడగునో నాడు చలించని ప్రస్తాభావమునందు “శుచా దేవే ప్రతిష్ఠాప్య నిరమానస మాత్మనః” ఇత్యాదికముచే చెప్ప బడిన నిర్వికల్పక సమాధిరూపమగు యోగముచే అనగా మద్విషయకమగు నిర్వికల్పసమాధిచే కూడుకొన దానివలన కృతకృత్యుడగును. (ముక్తుడగునని యాశయము.) ఈవిషయమున సందేహము లేదని భగవద్దశ నమునందు సంశయము లేనందున ప్రవృత్తితిశయము నిమిత్తము చెప్పబడెను. ||2||

గీ॥ అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్త స్సర్వం ప్రవర్తతే ।

ఇతి మత్వా భజన్తే మాం బుధా భావసమన్వితాః ॥

॥౮॥

పదవిభాగము:— అహం- సర్వస్య- ప్రభవః- మత్తః- సర్వం- ప్రవర్తతే- ఇతి-
మత్వా- భజన్తే- మాం- బుధాః- భావసమన్వితాః ॥

॥౯॥

ప్రతిపదార్థము:— భావసమన్వితాః=పరమార్థత్వాభినివేశముతోగూడినవారై; బుధాః=తెలియబడినతత్త్వముకలపండితులు; “అహం” పరబ్రహ్మమగువానుదేవుడు; సర్వస్య=నిఖిలజగత్తునకు; ప్రభవః=కారణము; మత్తః=పరమేశ్వరునివలననే; సర్వం=నిఖిలజగత్తు; ప్రవర్తతే=ప్రవర్తించుచున్నది; ఇతి=ఇట్లు; మత్వా=తలచి; మాం=నన్ను; (పరమేశ్వరుని) భజన్తే=సేవించుచుండిరి. ॥౯॥

శాంకరభాష్యం:—

కీదృశే నావికంపేన యోగేన యుజ్యత ఇత్యుచ్యతే— అహం పరం బ్రహ్మ వాసుదేవాఖ్యం సర్వస్య జగతః ప్రభవ ఉత్పత్తి ర్మత్త ఏవ స్థితి నాశక్రియాఫలోపభోగలక్షణం విక్రియారూపం సర్వం జగత్ప్రవర్తత ఇత్యేవం మత్వా భజంతే సేవంతే మాం బుధా అవగత తత్త్వార్థా భావసమన్వితా భావో భావనా పరమార్థత్వాభినివేశ స్తేన సమన్వితా స్సంయుక్తా ఇత్యర్థః ॥

॥౧౦॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

అవిచాల్యమగు నెట్టి యోగముచే కూడుకొనుననెదవా? చెప్పెదవి—ము. వాసుదేవుడను పరబ్రహ్మమునగు నేను నిఖిలజగత్తునకు కారణము. పరమేశ్వరస్వరూపమగు నావలననే స్థితి నాశక్రియాఫలోపభోగరూపమగు విక్రియాస్వరూపమైన నిఖిలజగత్తు ప్రవర్తించుచున్నదని తలచి తెలియబడిన తత్త్వార్థము కలవారు (తత్త్వజ్ఞానులు) పరమార్థత్వాభినివేశముతోగూడినవారై నన్ను సేవించుచుండిరి.

॥౧౧॥

— ౧౦వ అధ్యాయము ౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మధుసూదనసర్వస్వతీయము:— ఎట్టి విభూతియోగజ్ఞానముచే నవికంపయోగము ప్రాప్తించునో యట్టి జ్ఞానమును నాల్గు శ్లోకములచే జూపుచున్నాడు— “అహం సర్వస్య ప్రభవః” పరబ్రహ్మస్వరూపమగు నేనిసర్వజగత్తున కుపాదానకారణుడను, నిమిత్తకారణుడను. “మత్త స్సర్వం ప్రవర్తతే” స్థితి, నాశాదిక మంతయు నానుండియే యగుచున్నది. లేక, అంతర్యామిని, సర్వజ్ఞుడను, సర్వశక్తిని యగు నాచే ప్రేరేపింపబడి యీసర్వజగత్తు తన హద్దును మీరకుండ చేష్టించుచున్నది. “ఇతి మత్వా భజన్తే మాం బుధా భావసమన్వితాః” ప్రేమిధముగ వివేకులు తెలిసికొని పరమార్థత్వార్థగ్రహణరూపమగు ప్రేమతో గూడినవారై నన్ను సేవించుచున్నారు. ॥౧౨॥

శంకరానందీయము:— అట్టిముముక్షువుకు వస్తుతత్త్వనిశ్చయవిధానమును, ఉపాసనమును స్పష్టపరచుచుండెను— “అహం” నిర్విశేషపరబ్రహ్మస్వరూపమగు నేను మాయాశబ్దితుడనై “సర్వస్య” సమస్తప్రపంచమునకు “ప్రభవః” ఉపాదానకారణుడను. “కార్యం సర్వం కారణమాత్మమేవ” (కార్యమాత్మమెల్ల కారణస్వరూపము) అను న్యాయముచే సర్వము పరమాత్మస్వరూపమే. కనుకనే “మత్తః” పరమాత్మస్వరూపుడనగు నానుండియే “సర్వం” “బుద్ధి ర్జ్ఞానం” అనుపూర్వోక్తవిధముగ మోక్షసాధనము, మోక్షము, బంధసాధనము, సంసారము మొదలగు నీసర్వము “ప్రవర్తతే” కలుగుచున్నది.

గీ॥ మచ్చిత్రా మద్గతప్రాణా బోధయన్తః పరస్పరమ్ ।

కథయన్త శ్చ మాం నిత్యం తుష్యన్తి చ రమన్తి చ ॥

IF

ప ద వి భా గ ముః— మచ్చిత్రాః- మద్గతప్రాణాః- బోధయన్తః- పరస్పరం- కథయన్తః- చ- మాం- నిత్యం- తుష్యన్తి- చ- రమన్తి- చ ॥

IF

ప్రతిపదార్థముః— మచ్చిత్రాః=నాయందేచిత్రముకలవారై; మద్గతప్రాణాః=నన్న పొందిన చతురాదీంద్రియములు కలవారై; లేక నన్న పొందినజీవనము కలవారై; పరస్పరం=ఆన్యోన్యము; బోధయన్తః=తెలియజేసుకొనువారై; మాం=నన్ను; కథయన్తః=చెప్పుకొనువారై; నిత్యం=ఎల్లప్పుడు; తుష్యన్తి=చ=నంతోపించుచుండిరి; రమన్తి=క్రిడించుచుండిరి.

IF

కాంకరభాష్యమ్:—

కించ మచ్చిత్రా నయి చిత్తం యేహం తే మచ్చిత్రా మద్గతప్రాణా మాం గతాః ప్రాప్తా శ్చతురాదయః ప్రాణా యేహం తే మద్గతప్రాణా మ య్యుపసంహృతకణా ఇత్యర్థః। అథ వా మద్గతప్రాణా మద్గత జీవనా ఇత్యేతత్ । బోధయంతోఽవగమయంతః పరస్పర మన్యోన్యం కథయన్తో జ్ఞానబలవీర్యాదిధర్మై ర్విశిష్టం మాం తుష్యంతి చ పరితోష ముపయాంతి రమంతి చ రతిం చ ప్రాప్నువంతి ప్రియసంగత్వేన ॥

IF

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధనిః—

మరియు తత్త్వజ్ఞానముకలవారు నాయందే యుంచబడిన చిత్తము కలవారై, నన్ను పొందిన చతురాదీంద్రియములు కలవారై, అనగా నాయం దుపసంహృతమైన చతురాది కరణములు కలవారై, లేక, నన్ను పొందిన ప్రాణధారణ కలవారై; (అనగా భగవదధీనమైన జీవనముకలవారై) అచార్యులవలన విని వాదకథారూపమున పరస్పరము భగవంతుని బోధించుకొనుచుండినవారై; వేదములచేతను, ఉపపత్తులచేతను గురువులు శిష్యులకొరకు విశిష్టధర్మములుకల (జ్ఞానబలవీర్యాదిధర్మములుకల) భగవంతుని యుపదేశించుచుండినవారై, సంతోషించుచుండిరి. ప్రియసంగతిచే కీర్తించినటుల రతిని పొందుచుండిరి.

IF

సర్వప్రాణులయొక్కయు ప్రవృత్తినివృత్తులు పరమేశ్వరునుండియే కలుగుచున్నవిగాన పరమేశ్వరుడే సర్వకారణు డని శుక్తియుక్తులచే నిశ్చయించి, సరోక్షజ్ఞానలగు మమత్తువులు “సర్వము బ్రహ్మ స్వరూపమే” అను భావముతో గూడినవారై, అంతటను మద్భావనాయుక్తులై, యెల్లప్పుడు సర్వాత్మ నగు నన్ను సేవించుచుండిరి.

IF

— ౧౦వ అధ్యాయము ౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయముః— ప్రేమపూర్వకమైన భజనమునే యాశ్లోకమున వివరించు చుండెను—నాయందే చిత్రముకలవారై, అట్లే మద్గతప్రాణులై (మద్భజననిమిత్త చతురాదీంద్రియ వ్యాపారులై) లేక, (నాయందే ఉపసంహరింపబడిన చతురాదిసర్వకరణములు కలవారై) లేక, (నాభజ నముకంటె వేరె ప్రయోజనము లేని జీవనముకలవారై) విద్యద్గోష్టులలో పరస్పరము శుశులచేతను, యుక్తులచేతను నన్నే బోధించుకొనువారై, (తత్త్వమును తెలిసికొను యిచ్ఛతో ప్రవృత్తమైన చర్చతో తెల్లపుకొనువారై) తమ శిష్యులకు నాతత్త్వమును బోధించుచున్నవారై నాయందు చిత్తమును సమర్పించుట,

గీ॥ తేషాం సతతయుక్తానాం భజతాం ప్రీతిపూర్వకమ్ ।

దదామి బుద్ధియోగం తం యేన మా ముపయాన్తి తే ॥

॥౧౦॥

పదవిభాగము:— తేషాం- సతతయుక్తానాం- భజతాం- ప్రీతిపూర్వకం- దదామి- బుద్ధియోగం- తం- యేన- మా- ముపయాన్తి- తే ॥

౧౦॥

ప్రతిపదార్థము:— యేన=ఏనమ్యుద్గర్హనరూపబుద్ధియోగముచే; తే=అభ్యర్థులు; మాం=నన్ను; ఉపయాన్తి=పొందెదరో; తం=అట్టి; బుద్ధియోగం=భగవత్త్వవిషయకమైనసమ్యుద్గర్హనముతో సంబంధమును; తేషాం=అట్టి; సతతయుక్తానాం=నిత్యభియుక్తులైన (నివృత్తసర్వభాప్యోషణాలకు లీగినట్టి) ప్రీతిపూర్వకం=స్నేహపూర్వకముగ, భజతాం=సేవించువారలకు; తం=అట్టి; బుద్ధియోగం=భగవత్త్వవిషయకమైనసమ్యుద్గర్హనమును, దదామి=ఇచ్చుచున్నాను.

॥౧౦॥

శాంకరభాష్యమ్:—

యే యథోక్తప్రకారై ర్భజంతే మాం భక్తాః సంతః— తేషాం సతతయుక్తానాం విత్యాభియుక్తానాం నివృత్తసర్వభాప్యోషణానాం భజతాం సేవమానానాం, కి మర్థిత్యాదివా కారణేన నేత్యాహ । ప్రీతిపూర్వకం ప్రీతిః స్నేహః తత్పూర్వకం మాం భజన మిత్యర్థః ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఎవరు భక్తితోకూడినవారై, పూర్వమునందు చెప్పబడిన విధములచే నన్ను సేవి చెదరో ఏనమ్యుద్గర్హనరూపముగు బుద్ధియోగముచే ఆత్మభూతమైన పరమేశ్వరుని ఆత్మగ నన్ను పొందెదరో అట్టి నిత్యాభియుక్తులు (మరలిపోయిన భావ్యాసుగు సర్వేషణులవారు) బాహ్యేంద్రియములను నాయుండే సమర్పించుట, జీవనము సమర్పించుట, సమానులు అన్యోన్యము బోధించుకొనుట, తమకంటె న్యూనము కుపదేశించుట, ఈమొదలగు నాభజనమునే చేయుచు, దాని చేతనే సంతసించుచున్నారు. (“ఇంతమాత్రముచే సర్వార్థములు సిద్ధించినవి. ఇతర మేమియు వక్కార లేదు” అను అలంపిత్యయరూపమైన సంతోషమును పొందుచుండిరి.) అసంతోషముచే నుత్తమసుఖము నొందుచుండిరి. “సంతోష దనత్తమః సుఖలాభః” (సంతోషమువలననే యుత్కృష్టసుఖలాభము) అను పతంజలినాత్మము వైవిషయమునే తెల్పుచున్నది. “యచ్చ కామసుఖం లోకే యచ్చ దివ్యం మహ త్సుఖమ్ । తృష్ణాక్షయసుఖస్యైతే కలాం నార్హంతి షోడశీమ్” (సక్పందనవనితాదిజైషయికసుఖము, స్వర్గీయమగుసుఖముకూడ తృష్ణానాశనముచే గల్గు సుఖముయొక్క పదునారవభాగమునకైనను సరిరావు.) అను స్మృతియు వైవిషయమునే ధృవపరచుచున్నది.

॥౯॥

శంకరానందీయము:— పరమేశ్వరోపాసనప్రకారమునే యిష్టోక్తమున జెప్పచున్నాడు. సర్వభూతస్వరూపుడను, సవిశేషుడను అగు నా(బ్రహ్మ)యందు “సర్వము బ్రహ్మమే” అను వాసనా వాసితమైన చిత్తముగలవారై, నాతత్త్వమును ప్రతిపాదించు వాక్యముల నుచ్చరించుటయందును అవాక్యముల యర్థమును వినుటయందును అవాక్యములయొక్క నిశ్చితమైన యర్థమును జూచుటయందును, అనర్థములైన వాగాదీంద్రియములు కలవారై, పండితులు అన్యోన్యము వారివారి ప్రజ్ఞానుసారముగ వాక్యార్థమును బోధించుకొనుచున్నవారై, వారివారి యనుభవమును చెప్పకొనుచున్నవారై, స్వానుభవానురూపముగ సంతోషించుచుండిరి. ఎల్లప్ర డీవిధముగ వేదాంతములయందు రమించుచుండిరి. అంతటను నన్నే చూచుచు, వినుచు, భావించుచు, కాలమును వెళ్ళబుచ్చుచుండి రని భావము.

॥౯॥

శాంకరభాష్యమ్:—

చదామి ప్రయచ్ఛామి బుద్ధియోగం బుద్ధిః సమ్యగ్దర్శనం మత్తత్త్వవిషయం తేన యోగో బుద్ధి
యోగ స్తం బుద్ధియోగమ్ । యేన బుద్ధియోగేన సమ్యగ్దర్శనలక్షణేన మాం పరమేశ్వర మా
త్రభూత మాత్మత్వే నోపయాంతి ప్రతిపద్యంతే । కే తే, యే మచ్ఛిత్తత్వాదిప్రకారై ర్భా
భజంతే ॥

॥౧౦॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

అధిత్వాదికారణములను పరిత్యజించి స్నేహపూర్వకముగ నేవించువారు అగు వారలకు
నాతత్త్వవిషయకమగు సమ్యగ్దర్శనముతోకూడికను (బుద్ధియోగమును)యిచ్చెదను. ॥౧౦॥

— ౧౦వ అధ్యాయము ౧౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య మ:— అట్టి పండితులు పూర్వోక్తవిధముగా నేవించెదరు. సర్వ
కాల, సర్వావస్థలయందును భగవంతునియందే యేకాగ్రబుద్ధి కలిగినట్టియు, కనుకనే లాభ, పూజా,
ఖ్యాత్యాదికమును కోరక ప్రీతిపూర్వకముగనే నేవించునట్టి, అపండితులకు “సోఽవికంపేన యోగేన” అని
పూర్వోక్తమైన మత్తత్త్వవిషయకమగు సమ్యగ్దర్శనమును (బుద్ధియోగమును) కలుగజేసెదను. ఏబుద్ధియోగముచే
నీశ్వరుడనగు నన్ను అత్యస్వరూపముగ నెవరు తెలిసికొనెదరో, అట్టివాడు నన్నే నేవించెదరు. ॥౧౦॥

శంకరానందీయ మ:— ఈవిధముగ శ్రవణశ్రావణభేదముచే నేవననిధానమును జెప్పి, ప్రస్తు
తము తన యనుగ్రహస్వరూపమును రెండు శ్లోకములచే చెప్పుచున్నాడు:— “సతతయుక్తానాం” ఎల్లపుడు
వేదాంతశ్రవణాదికమునందే పరినిష్ఠితులైనట్టియు, “భజతాం ప్రీతిపూర్వకం” స్వస్వరూపపాక్షాత్కారసిద్ధికై
కలుగు అసక్తివిశేషము ప్రీతి యనబడును. అట్టి ప్రీతిపూర్వకముగ శ్రవణాదిజన్యజ్ఞానానురూపముగ నన్ను
భజించునట్టివారికి స్వరూపజ్ఞానరూపముగు బుద్ధియోగము నిచ్చెదను. (అట్టివారికి నిత్యనిరంతరశ్రవణాదినిష్ఠచే
ప్రీతిపూర్వకముగా జేయు నాయుపాసనముచే నేను సంతుష్టుడనై సమ్యగ్దర్శనము “ఈసర్వము నేనును బ్రహ్మ
స్వరూపమే.” అని సర్వమనకు చిదేకరసబ్రహ్మమాత్రత్యావగాహమును, మత్ప్రప్తిప్రతిబంధకనివర్తకమునగు
జ్ఞానయోగము ననుగ్రహించెదనని యర్థము.) ఈచెప్పటచే నొక దివ్యమణియొక్క లక్షణమును లక్షణజ్ఞాని
వలన విని, అలక్షణజ్ఞాని వాక్యములచే లక్షణమును తెలిసికొని, లక్ష్యమునందు నూత్నుబుద్ధిచేతను, యుక్తి
చేతను, లక్షణము నన్వేషించి, లక్ష్యలక్షణముల సంగతి నాలోచించుచు, దానినే మాటిమాటికి వినుచు నాలో
చించుచు లెస్సగ జూచువారికే యాశ్వరాసుగ్రహమువలన మణియొక్క తత్త్వము తెలియబడును. అట్లు కాక
అట్టి దివ్యమణిసామమును కీర్తింపక, అమణియొక్క తత్త్వము తెలియనివానియొద్ద అమణివిషయమైవిని. తత్త్వము
నాలోచింపక, నూత్నుబుద్ధి లేక, యుక్తినిపుణులుగాక సమ్యగ్దృష్టులుగాక, ఈశ్వరప్రసాదపాత్రులుగాని
వారలకు అదివ్యమణి తత్త్వము గోచరింపదు. అట్లే బ్రహ్మతత్త్వవిషయమైగూడ జూడనగునని సూచింప
బడెను.

లేక, “మమ యో వేత్తి తత్త్వతః” అనుదానియొక్క వ్యాఖ్యార్థమును విచారించినచో “ఏతాం
విభూతిం” అనునది మొదలుకొని, “ఏన మా ముపయాంతి తే” అనునది యంతముగా గల నాలుగు శ్లోకము
లకు నీవిధముగ నర్థము చెప్పదగును. “ఏతాం...సంశయః” ఈయథోక్తముమహత్త్వవిస్తారరూపమునగు

విభావం సృష్టి, క్షతి, పరలయ, ప్రవేశ, నియమనాదిక్రియాసామర్థ్యము సర్వము నిర్విశేషమనవలయును. అవికలితమున పరబ్రహ్మస్వరూపుడగు ఆగు నాయొక్క మాయచేతనే యగుచున్నదిగాని, వస్తుతః లేదు. అను యథాభూతార్థదర్శనముచే యేబ్రహ్మవేత్త సర్గుపసృజనలభ్యాత్మవిజ్ఞానముకలవాడై యీ సర్వమును మాయాము, మిథ్య అని తెలిసికొనునో, అబ్రహ్మవేత్త బ్రహ్మత్వైకత్వవిజ్ఞానదాగ్ధ్యముచే నిజేపర హితమైన సమ్యగ్దర్శనరూపముగు యోగముతో “యుజ్యతే” దేహాదికమునందు అత్యభావమును వీడి “నేను బ్రహ్మమును” అని బ్రహ్మమునందే యాత్మబుద్ధిచే నిశ్చలుడగునుగాని “నేను, ఇది, నాది” అను వికల్పమును వొందడు. ఈవిషయమున సందేహములేదు.” ||౭|| “మయ్యేవ సకలం జాతం మయి సర్వం ప్రతిష్ఠితమ్” అను శ్రుతిప్రసిద్ధమైన బ్రహ్మత్వైకత్వవిజ్ఞానవంతుల యనుభవమును జెప్పుచున్నాడు. — “అహం సర్వస్య.....భావనమన్వితాః” ఈ శ్రుతిమూలముగు నీ సర్వజగత్తునకు పరబ్రహ్మస్వరూపుడగు నేను అపాదానకారణుడను. (నాయందే యీ సర్వము ప్రతీయమాన మగుచున్నదని యర్థము.) నాసన్నిధానము నుండియే యీ సర్వజగత్తు ప్రవర్తించుచున్నది. ఈవిధముగ జగత్ప్రతీతికిని, తత్ప్రవృత్తికిని స్వస్వరూపముగు పరబ్రహ్మమునే కారణముగా తలచి, బ్రహ్మవేత్తలు బ్రహ్మమునందే యాశ్మభావముతో గూడినవారై “నేనే బ్రహ్మము, బ్రహ్మమునే నేను” అని యనుసంధానము చేయుదురని యర్థము. ||౮|| పరమేశ్వరభజన విధానమునే చెప్పుచున్నాడు:— “మచ్చిత్తా...రమంతి న శాస్త్రార్థమును శిష్యులకు బోధించుచున్నవారై, అశోభ్యము వారి వారి యనుభవములను చెప్పకొనుచున్నవారై, అపండితులు ప్రత్యగభిన్నపరబ్రహ్మస్వరూపుడగు నాయందే మదాకాకారితమైన చిత్తముకలవారై, ప్రత్యగ్వృత్తిచే నాస్వరూపముచే పవిత్రా ప్రియైన ఇందియరులు కలవారై, వృత్త్యారాధుడను, అపందైకరసస్వరూపుడైన నన్ను గూర్చి సంతోషించుచుండిరి సర్వ కాలములందును యాదిముగా రమించుచుండిరి. ||౯|| పైవిధముగ బ్రహ్మవేత్తలై తనయందు భక్తికల యతులకు స్వభజనవిధానమును జెప్పి, ప్రస్తుతము తనుఅనుగ్రహించు విధానమును జెప్పుచున్నాడు— “లేమం.....మా ముషయాంతి తే” పరబ్రహ్మస్వరూపుడగు నాయందు సమాహితచిత్తులై, నన్ను భజించెను అబ్రహ్మవేత్తలకు ప్రీతిపూర్వకముగా భక్తాశ్లేషీవ మే ప్రీయాః” అను వచనానుసారము విహితముగ ద్వికముఖములను తత్సాక్షనములను, సర్వమును నన్యసించి, స్వీయదేహ, జీవనాదికమునందుగూడ ఆశను వదలకొని మోక్షైకవాంఛతో సచ్చిదానందభుక్తు, ఇతరులకు తెలిసికొనుటకు శక్యము కానిదియునగు నాసంబంధులగు పరతత్త్వమును యెల్లప్పుడు దానియందే ప్రీతిచే భజించెడి అభిక్షలయెడ కలిగిన “ఈనాభిక్షలు నావాక్ష్మికై యత్యంతము శుభమ నొందుచుండిరి.” అనుదయార్ద్రాంతఃకరణవృత్తివిశేషరూపముగు ప్రీతితో నేను నిశ్చేషముగా తొలగిన విపరీతప్రత్యయములు కలదియు, సన్మాత్రైకవిషయమునగు సమ్యగ్దర్శనముతో సంతక రణ్యైకై సంబంధ (సంయోగ) మును కలుగజేసెదను. (“నేను, ఇది, ఆది, అను భేదప్రత్యయములు లేనట్టియు, ప్రహ్మమాత్రైకవిషయకమగునట్టియు, అఖండాకారము కలదియునగు వృత్తి ని ప్రసాదించెదనని యర్థము.) నాయనుగ్రహప్రాప్తమైన అట్టి బుద్ధియోగముచే నాబ్రహ్మవేత్తలు అద్వితీయుడను, నిర్విశేషుడను, సచ్చిదానందగునస్వరూపుడను, పరబ్రహ్మస్వరూపుడను, అగు నన్ను స్వాత్మస్వరూపునిగ తెలిసికొనుచు న్నాగు. (ఈ చెప్పటచే ననేకపర్యాయములు శ)వణముజేసి, శిష్యులకు జెప్పినవారైనను వారిలో సతతయుక్తులగు యతులకే ఈవృద్ధుడు ప్రసన్నుడై సమ్యగ్దర్శనమును కలుగజేయునుగాని, యితరులకు అట్టి జ్ఞానము ననుగ్రహింపడు. కాన ముముక్షువులు; విజ్ఞాతాత్మతత్త్వముల నగు యతులు, నిరంతరపరబ్రహ్మనిష్ఠతో నుండదగునని మూచింపబడెను.

గీ॥ తేహ మేవానుకంపార్థ మహ మజ్ఞానజం తమః ।

నాశయా మ్యాత్మభావస్థో జ్ఞానదీ పేన భాస్వతా ॥

॥౧౧॥ •

ప ద వి భా గ ముః— తేహం- ఏవ- అనుకంపార్థం- అహం- అజ్ఞానజం- తమః- నాశయామి-
అత్మభావస్థః- జ్ఞానదీపేన- భాస్వతా ॥

ప) తి ప దా ర ముః— అహం=నేను: అనుకంపార్థం=నాభక్తులకు శ్రేయస్సుయెట్లు పొందెను
ననుయనుకంపమువలన (ప్రయువలన) తేహం=అభక్తులయొక్క; అజ్ఞానజం=అవివేకమువలన జనించిన; తమః=
మోహంధ కారమును; అత్మభావస్థః అంతఃకరణాశయమందుండినవాడనై; భాస్వతా=ప్రకాశించుచున్న;
జ్ఞానదీపేన=జ్ఞానమునెడిదీపముచే; నాశయామి=నశింపచేయుచున్నాను. ॥౧౧॥

శాంకరభాష్యం:—

కీ మర్థం కస్య వా త్వత్వాప్తిప్రతిబంధహేతో ర్నాశకం బుద్ధియోగం తేహం త్వ
ద్భక్తానాం దదాసి చైత్యకాంతాయా మాహ— తేహ మేవ కథం నామ శ్రేయః స్యాదిత్యను
కమ్నార్థం దయాహేతో రహ మజ్ఞానజ మవివేకతో జాతం మిథ్యాప్రతిబంధలక్షణం మోహంధ

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

నీయొక్క పొందిక ప్రతిబంధహేతువగు దేనియొక్క నాశమునకు కారణమగు
బుద్ధియోగమును యెందునిమిత్తము నీయొక్క భక్తుల కిచ్చెదవు? అను శంకపై “తేహం”
అని చెప్పుచుండెను. (అనగా భగవత్పొంది బుద్ధిపాస్యగుచో భగవత్పొంది యనిత్యము
కావలసివచ్చును. నీవుమాడ అనిత్యఫలక మగు బుద్ధియోగమును భక్తులకు యిచ్చుచుంటివి.
యిది యయుక్తమని యాశంక యాశయము.)

—• ౧౦వ అధ్యాయము ౧౧వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు •—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— తాననుగ్రహించు బుద్ధియోగమునను అత్మపొంది
ఫలమైయుండ నారెంటికి మధ్యనుండు వ్యాపారమును జెప్పుచున్నాడు—“తేహం...భాస్వతా” అట్టి
భక్తులకు శ్రేయస్సు యెట్లు సమకూరునా యని యనుగ్రహించుటకై అత్మాకాంతఃకరణవృత్తియందు
విషయుడనై యుండి స్వప్రకాశవైతన్యానందాద్వయాత్మస్వరూపుడ నగు నేను, మదాకారితాంతఃకరణ
రూపమగు దీపసవ్యళము చిదాభాసయుక్తము నగు నప్రతిబద్ధము నగు జ్ఞానముచే నజ్ఞానుపాదాన కారణముగా
కలదియు, మిథ్యాజ్ఞానరూపము, స్వవిషయావరణము నగు యంధకారమును దానికి యుపాదానమగు
యజ్ఞానమును నశింపజేసి తద్వారమున నశింపజేయుచును. (ఉపాదాననాశముచే నుపాదేయము నివర్తించును.
సమస్తభ్రమలకు ఉపాదానకారణమగు యజ్ఞానము జ్ఞానముచే నివర్తించిన ఉపాదేయములగు సర్వభ్రమలు
తొలగు నని యాశయము) దీపముచే నంధకారమున తొలగింపజేయవలసియుండ, దీపమును వెలిగించుటను
విడచి, మరియొక పనియొక్కగాని, అభ్యాసముయొక్కగాని యపేక్ష యుండదు. మరియు చీకటి
యందుండెడి వస్తువుయొక్క అభివ్యక్తియే అపేక్షితముగాని. లేని వస్తువుయొక్క యుత్పత్తి యపేక్షితము
గాదు. ఈవిధముగ నే జ్ఞానముచే నజ్ఞానమును తొలగింపజేయవలసియుండ జ్ఞానోత్పత్తిని విడచి యితరమగు
కర్మయొక్కగాని, యభ్యాసముయొక్కగాని యపేక్ష యుండదు. మరియు శశ్వత్స్థిరమగు బ్రహ్మ
భావరూప మగు మోక్షముయొక్క అభివ్యక్తియే అపేక్షితముగాని, అనుత్పన్నమగు మోక్షముయొక్క

శాంకరభాష్యం:—

- కారం తమో నాశయా మ్యాత్మభావస్థ ఆత్మనో భావోఽన్తఃకరణాశయ స్తస్మిన్నేవ స్థిత సత్ । జ్ఞానదీపేన వివేకప్రత్యయరూపేణ భక్తిప్రసాదస్నేహాభిషిక్తేన మద్భావనాభినివేశదాతే

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

నాభక్తులకు బుద్ధియోగము నెందుల కిచ్చెద వనెదవా? బుద్ధియోగము భగవత్ప్రాప్తికి హేతువు కాదు. మరేమన! భగవత్ప్రాప్తిప్రతిబంధకనాశకము కాన భగవత్ప్రాప్తి కనిత్యత్వ ప్రసక్తి లేదు. అని ప్రాయోగికకు సమాధానము. అవివేక మనగి అజ్ఞాన మని యర్థము. నాభక్తులకెటుల శ్రేయస్సు పొందించును. అను దయవలన నేను అజ్ఞానమువలన జనించిన మిథ్యాప్రత్యయరూపమగు మోహబంధకారమనెడి తమస్సుకు అంతఃకరణాశయమందుండిన వాడనై నశింపజేయుచుంటిని. ఇచట అవివేక మనగ నజ్ఞానము. దానివలన జనించినది యత్నత్తి యపేక్షితము గాదు. అట్లుకాక మోక్షము జన్యమే యగుచో నది నశించునదియు, కర్మ సాపేక్షముగూడ కావలసివచ్చును. అను నీయర్థము యాశ్లోకమునందున్న రూపకాలంకారముచే నూహింపబడెను. (ఇట “భాస్వతా” అను విశేషణముచే దీపమునకు ప్రతిబంధక మగు తీవ్రప్రపనాదికమువలె. జ్ఞాన ప్రతిబంధక మగు వివేకభావనాదికము లేదని నూహింపబడెను.) జ్ఞానమునకు దీపసాధర్మ్యమేమనగా స్వవిషయావరణమును తొలగించుట, తాను జేయు పనియందు తనతో సజాతీయమగు నితరము నపేక్షింపకుండుట, తాను పుట్టుటకంటె నితరమగుదాని నపేక్షింపకుండుట మొదలగు రూపకలీజముల నూహింపదగును.

॥౧౧॥

శంకరానందీయము:— “సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ” అను శ్రుతిచొప్పున పరిపూర్ణము, అనంతము నగు బ్రహ్మస్వరూపుడైన నీదు పాప్తి సాధకులకు సంభవించుచునేయున్నది. ఇట్లుంట “దదామి బుద్ధియోగం తం యేన మా ముపయాంతి తే” అని జెప్పట యయుక్త మనెదవా? సత్యమే, సర్వాత్మమడను, పరబ్రహ్మస్వరూపుడను అగునన్న సర్వులు పొందియే యుండిరి. అట్లైనను అజ్ఞానముచే నన్ను పొందనట్లు మూఢులు తలచుచుండిరి. (ఎట్లు జాత్యంధులు పాప్తమైన మూర్ఖుకాంతిని పొందనట్లు తలచెదరో అట్లే పాప్తమైన బ్రహ్మము నపాప్తముగ తలచెదరని భావము.) కనుక మద్భజనశీలు రగువారియెడ దయార్ద్రబ్రహ్మదయుడనై నేను నాపాప్తికి హేతువగు జ్ఞానమున కావరమైన యజ్ఞానమును నశింపజేసెదనని యాశ్లోకమున జెప్పుచున్నాడు—“తేషా మేవానుకంపార్థం” పూర్వోక్తములగు మచ్చిత్త త్వసతతయుక్త త్యాదిజ్ఞానపరిపాకసాధనములచే నెవరు నన్ను సంసారమోక్షణమునకై నెంచిచెదరో అట్టి మద్భజనైకనిష్ఠులగు బ్రహ్మవేత్తలయెడ దయకల్గి (ఏరు నిరంతరసమాధి నిష్ఠారూపమగు మద్భజనమునందు శ్రమనొందుచుండిరి. వీరి శ్రమ యెట్లు తొలగునని వారియెడ దయ కల్గును. ఆదయను పురస్కరించుకొని) పరమాత్మస్వరూపుడ నగు నేను ఆత్మభావస్థః” ప్రత్యగ్బ్రహ్మ విషయకమగు ధ్యానాత్మికవృత్తియందున్నవాడనై, (చక్షురింది)యమునకు నూర్చుడువలె మద్భావనవృత్తికి విషయుడనై అనియర్థము) లేక, ఇట ఆత్మయన అంతఃకరణము. దాని వృత్తి భావ మనబడును. ఆవృత్తి యందు ప్రత్యగ్బ్రహ్మతో నుండువాడు. “ఆత్మభావస్థః” అని చెప్పబడును. “భాస్వతా” నిత్య నిరంతరసమాధినిష్ఠాసంభావితాప్రతిబద్ధస్వభావముకల దగుటచే నిరంకుశస్వభావముకల “జ్ఞానదీపేన” వస్తుతత్త్వము దీనిచే చెలియబడునుగాన జ్ఞానమనబడును. అది ఆత్మస్వరూపప్రకాశకమైన బుద్ధివృత్తివిశేషము.

శాంకరభాష్యమ్:—

రితేన బ్రహ్మచర్యాదిసాధనసంస్కారవ త్ప్రజ్ఞావర్తినా విరక్తాంతఃకరణాధారేణ విషయవాప్యవృత్తచిత్తరాగద్వేషాకలుషితనివాతాపవరకంఠేన నిత్యప్రవృత్తై కాగ్ర్యధ్యానజనితసమ్యగ్దర్శనభాస్వతా జ్ఞానదీపే నేత్యర్థః ॥

॥౧౦॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

మిథ్యాజ్ఞానము. అరెంటిన యేకముచేసి “తమః” అని చెప్పబడెను. అట్టి తమోనాశకము, తదంతర్గతమగు నేజడమునకు సంభవింపనందున నేనే నశింపజేయుచుంటి నని చెప్పబడెను. జడబుద్ధిప్రవృత్తివలె కేవలచైతన్యము అజ్ఞానాదినాశకము కానేర దని శంకింపజనదు. కేవలచైతన్య మజ్ఞానాదినాశకము కాకున్నను అంతఃకరణాశయనిష్ఠమై యజ్ఞానాదినాశకమగు నని యాశయము చేతనే “అత్మభావస్థః” అని చెప్పెను. అనగా తత్త్వమస్యాదివాకోర్నితబుద్ధిప్రవృత్తిభివ్యక్తచిదాత్మసహాయసామర్థ్యమువలన నజ్ఞానాదినివర్తకమగు నని యాశయము.

కంతవరకు బుద్ధిద్ధబోధకజ్ఞానాదినివర్తకత్వమును చెప్పి, బోధేద్ధబుద్ధి కజ్ఞానాదినివర్తకత్వమును పఞాంతరమును “జ్ఞానదీపేన భాస్వతా” అనుదానిచే చెప్పుచుండెను దేహాద్యవ్యక్తాంతా నాశ్వరగృతికత్వస్తుగోచరమైనట్టిన్ని, భగవంతునియందు యెల్లప్పుడు విహితమైన భక్తిచే పరమేశ్వరునియొక్క యనుగ్రహము పొందించును. అట్టి యనుగ్రహ మనెడి స్నేహము (తైలము)చే తడుపబడినట్టియు, భగవద్విషయకమైన భావనయందభినివేశ మనెడి (వాయువుచే పేరితమైనట్టియు, వాయుపేరిణములేనిదే. మొట్టమొదటదీపము యొక్క యుత్పత్తియే సంభవింపనందున జ్ఞానదీపోత్పత్తికి కారణము భగవద్భావనాభినివేశ వాయుపేరితమని చెప్పబడెను.) బ్రహ్మచర్యము, అష్టాంగయోగము, శమము మొదలగు సాధనములచే నాహితమైన సంస్కారము కల ప్రజ్ఞ యనెడి పరి(వత్తైకలిగినట్టియు, విరక్తాంతఃకరణమనెడి ప్రమిదకలిగినట్టియు, విషయవాప్యవృత్తము, రాగద్వేషములచే నకలు పితము అగు చిత్తమనెడి నివాతాపవరకము(గది)నందుండిన నిత్యప్రవృత్తై కాగ్ర్యధ్యాన జనితసమ్యగ్దర్శనమనెడి కాంతికల జ్ఞానదీపముచే నంతఃకరణాశయమందుండినవాడనై, మోహాంధకారతమస్సును నశింపజేయుదును.

॥౧౦॥

అట్టి జ్ఞానమనెడి దీపముచే “అజ్ఞానజం” అనాద్యవిద్యారూపమగు అజ్ఞానమువలన జనించెడి “తమః నాశయామి” ఉడయాచలారూఢుడైన సూర్యుడు తన ప్రభచే ఘటాద్యావరకమగు తమస్సును నశింపజేయునట్లు ఆవరణాత్మకమగు తమస్సును నశింపజేయును. (నన్నే నిరంతము ధ్యానించెడి సత్పురుషుల యొక్క ధీవృత్తిఫలకారూఢుడనై, నేను సత్ప్ర)కాశవాప్యధీవృత్తివికేషముచే నాస్వరూపము నావరించిన యవిద్యాధ్యాంతమును నిశ్చేషముగ నశింపజేసి, అవిద్యా, తత్కార్య, తద్దర్శ, తల్లక్షణ, తదవస్థా, తదా భాసముల సంబంధలేశముకూడ లేనట్టియు, నా కాశమువలె నిత్యము, నిరంతరము, వికల్పకూన్యము, వికారరహితము, నిరంజనము, నిష్క్రియము, నిత్యశుద్ధ, బుద్ధ, ముక్తస్వభావము, అనాద్యసంతాఖండైకరసము, పరిపూర్ణము నగు అస్వాత్మతత్త్వమును ఇదియే నేను అని పగబ్రహ్మనగు నాయుండే ఆత్మతత్త్వప్రత్యయము నిష్పవ్యమగునట్లు ప్రకాశింపజేసెద నని యర్థము. (ఈచెప్పుటచే “యమేవైష వ్యుచితే తేన లభ్యః

అర్జున ఉవాచ:—

గీ॥ పరం బ్రహ్మ పరం ధామ పవిత్రం పరమం భవాత్ ।

పురుషం శాశ్వతం దివ్య మాదిదేవ మజం నిభుమ్ ॥

॥౧౨॥

పదవిభాగము:— అర్జునః-ఉవాచ- పరం-బ్రహ్మ- పరం- ధామ- పవిత్రం- పరమం- భవాన్- పురుషం- శాశ్వతం- దివ్యం- ఆదిదేవం- ఆజం- నిభుమ్ ॥

॥౧౨॥

ప్రతిపదార్థము:— అర్జునః=అర్జునుడు; ఉవాచ=పలికెను; భవాన్=నీవు; పరం=కూటసుడవు; బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మవు; ధామ=ఉత్కృష్టతేజోరూపుడవు; పరమం=ఉత్కృష్టమైన; పవిత్రం=సావనుడవు; శాశ్వతం=నిత్యమైన; పురుషం=పురుషుడవు; దివ్యం=ద్యులోకమందుండిన; ఆదిదేవం=ఆదిదేవుడవు; (అనగా సర్వదేశతలముండేయుండినవాడవు) ఆజం=ఉత్పత్తిలేనివాడవు; నిభుమ్=సర్వవ్యాపకుడవు. ॥౧౨॥

శాంకరభాష్యమ్:—

యథోక్తాం భగవతో విభూతిం యోగం చ శ్రుత్వా— పరం బ్రహ్మ పరమాత్మా పరం ధామ పరం తేజః పవిత్రం పావనం పరమం ప్రకృష్టం భవా స్పరుషం శాశ్వతం నిత్యం దివ్యం దివి భవ మాదిదేవం సర్వదేవానా మాదౌ భవం దేవ మజం విశుం విజవనశీలమ్ ॥౧౨॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

నిరస్తాశేషవిశేషములుకల నిరుపాధికము, సోపాధికము, సర్వాత్మత్వాదిస్వరూపము నగు బ్రహ్మముయొక్క రూపమును, తద్విజ్ఞానఫలమును విని నిరుపాధికము ప్రాకృత (అజ్ఞానుల)బుద్ధిగోచరము కాదని చెప్పచు మందానుగ్రహార్థము యెల్లపుడు సర్వబుద్ధి గ్రాహ్యమైన సోపాధికరూపమును విస్తారిముగ విసుట కిచ్చగలవాడై అర్జునుడు ప్రశ్నించుచుండెను.

పరబ్రహ్మము నీవు అని లక్ష్యవిధేశము. పరబ్రహ్మమునకు “పరం ధామ” అనునది మొదలుకొని మూడు విశేషణములు లక్షణము. (ధామశబ్దము స్థానవాచకముకాదని ద్యోతన చేయుటకు భాష్యమునందు “ధామ పరం తేజః” అని వివరించబడెను.) శుద్ధచైతన్యము తస్యైవ ఆత్మావికృణుతే తమం న్వామ్” అను సుత్యుక్తిరీతిని తివ్రమోక్షేచ్ఛచేతను, తివ్రచైర్యము చేతను నిదిధ్యాససమాధులయందు పరిక్రాంతుడగు యతికి ఈశ్వరానుగ్రహము లభ్యమగును. ఈశ్వరానుగ్రహముచేతనే సమ్యగ్దర్శనము, దానిఫలననే యవిద్యాధ్వాంతము నిశ్శేషముగ నివర్తించును. అట్టి దానిచే విజేహత్వల్యసుఖము సిద్ధించునని నూచింపబడెను.) ॥౧౩॥

— ౧౦వ అధ్యాయము ౧౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికవిశేషములు —

మధునూదన సరస్వతీయము:— ప్రేమిధముగ భగవంతుని విభూతిని, యోగమును విని, పరమాత్మంశుడై యర్జునుడు చెప్పచున్నాడు:— “పరం బ్రహ్మ...భవాత్” నీవు పరబ్రహ్మవు. పరమాశ్రయుడవు; లేక, పరమప్రకాశస్వరూపుడవు, పరమపవిత్రుడవు. తత్త్వజ్ఞాననిష్ఠులగు భృగునస్థిషాదిసర్వస్థులును, అక్షేపక్షయగు నారదుడును, అసితుడును, ధామ్యక్షేప్త్యభ్రాతయగు దేవలుడును, వ్యాసమహర్షియు వీరందఱును నిన్ను పరమాత్మస్వరూపునిగను, యెల్లపుడు నోకేదిధముగ నుండువానిగను, పరమవ్యోమరూపముగా సర్వస్వరూపమునందుండువానిగను, సర్వప్రపంచాతీతునిగను, సర్వకారణునిగను, ద్యోతనాత్మకునిగను, స్వప్ర

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

జన్మాదిరహితమగుటచే కూటస్థము. అత్యంతము శుద్ధము. కూటస్థత్వ, తేజస్వరూపత్వం పరమపవిత్రత్వలక్షణలక్షితమైన పరబ్రహ్మపు నీవే. యితరుడు కాడని యర్థము. నేనిట్టి వాడనని నీవెట్లు తెలిసికొంటినెదవా? అప్తవాక్యమువలన తెలిసికొంటి నని యీశ్లోకము యొక్క యుత్తరార్థముచే చెప్పుచుండెను. నిన్ను “దివ్యం” పరవ్యోమయందుండినవానినిగను, అనగా సర్వప్రపంచాతీతునిగను.) “ఆదిదేవం” “దేవః” అనగా ప్రకాశించువాడు అని యర్థము. బ్రహ్మ మన్ననో సర్వకారణ మగుటవలన ఆదిదేవుడు. అట్టి యాదిదేవునిగను, కనుకనే యజునిగను, సర్వగతునిగను, పురుషునిగను అవులు చెప్పుచుండిరి. ||౧౨||

కాశరూపునిగను, ఆదిదేవునిగను, కనుకనే జన్మరహితునిగను సర్వగతునిగను జెప్పుచున్నారు. పరంగరిమాట యిటుంచుము. సాక్షాత్తు నీవే నాకై చెప్పుచుంటివి. ||౧౩||

శంకరానందీయము:— వైవిధ్యముగ మందప్రజ్ఞాడగు ముముక్షువునకు తననుపాసించుటకు సామాన్యరూపముగ విభూతియోగము ప్రతిపాదించి, తన యుపాసనముచే విశుద్ధాంతకరణుడును, విజ్ఞాతాత్మ తత్త్వమును అగు యతికి నిర్వికేషపాసనమును, చాని ఫలమును శ్రీకృష్ణభగవానులు లెస్సగ ప్రతిపాదించెను. చానిని యర్జునుడు విని, మాధులు నిర్వికేషస్వరూపు నుపాసించితేరని స్వయముగ నిశ్చయించి, వారి ననుగ్రహించు యిచ్ఛతో మాధబుద్ధికి అనురూపముగ సోపాధికబ్రహ్మముయొక్క స్వరూపమును ప్రశ్నింపక దలచి యర్జునుడు పరమేశ్వరుని రెండు శ్లోకములచే స్తుతించుచుండెను.— “పరం” సవికేషబ్రహ్మము విలక్షణమైనదియు, అపాకృతము, అతిసూక్ష్మము, అతీంద్రియము, ఉత్పత్తివినాశకూన్యము, వృద్ధిక్షయ రహితము. అనాద్యంతము, అప్రమేయము, నగు “ధామ” కేవలకూటస్థాసంగచిద్రూపము. సకృత్సృరణ మాత్రముచేతనే శతకోటికల్పార్జితపాపపటలవిధ్వంసకమగుటవలన “పరమం” ఉత్కృష్టమైనది. వాయుర్గా గ్నాద్యుదలమగూడ పవిత్రంప జేయునదిగాన “పవిత్రం” పరమపవిత్రమైనది. “సత్యం జ్ఞానమంతల బ్రహ్మ”, “పవిత్రాజ్ఞాం పవిత్రం యో మంగలానాం చ మంగలమ్” ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధమైన “పరం బ్రహ్మ” పరబ్రహ్మస్వరూపము “భవాత్” నీవే కాని మరియొకడుగాడు. నీవే పరబ్రహ్మరూపమని నిశ్చయించుచుంటిని. ఈవిషయమును నీవెట్లు తెలిసికొంటివి? అను భగవత్ప్రశ్నముపై నేనాప్తవాక్యముచే చెలిసి కొంటిని. అని సూచించుటకై చెప్పుచున్నాడు. “పురుషం...బ్రహ్మే” దేవర్షియగు నారదుడు, అశి కుడు, దేవలుడు, వ్యాసుడు యీమొదలగు సర్వములు నిన్ను “కాశ్వతం” నిత్యునిగను, “దివ్యం” స్త్రీయమహిమమనం దున్నవానిగను, లేక, దివ్యవ్యాకృతాకాశమనందు, బుద్ధిగుహయం దుండువానిగను “ఆదిదేవం”. ఆదికారణునిగను, ద్యోతనశీలునిగను, “అజం” జన్మాది కారణమగుతునిగను, “విభం” సర్వ జ్ఞాప్తకునిగను, పరిపూర్ణపురుషునిగను “అహం” చెప్పుచున్నారు. (ఈచెప్పటచే బ్రహ్మతత్త్వము ఆనేకల ముండి వినదగునని, తెలిసికొనదగనని సూచితమయ్యెను.) మరియు నీవుకూడ “భోక్తారం యజ్ఞతపసాం” అనియు “సర్వభూతస్థితం యో మాం” అనియు, నిన్నుగూర్చి నాకొరకు చెప్పుచుంటివి. కాన నీవే వక బ్రహ్మస్వరూపుడవని యర్థము. ||౧౪||

గీ॥ ఆహు స్వా మృషయ స్సర్వే దేవర్షి ర్నారద స్తథా ।

అసితో దేవలో వ్యాస స్స్వయం చైవ బ్రహ్మి మే ॥

[౧౩]

ప ద వి భా గ ము:— ఆహు:— త్వాం— ఋషయ:— సర్వే— దేవర్షి:— నారద:— తథా—
అసిత:— దేవల:— వ్యాస:— స్వయం— చ— ఏవ— బ్రహ్మి - మే ॥

[౧౩]

ప్రతిపదార్థము:— త్వాం=నిన్ను; ఈదృశం=(ఈపద మధ్యాహార్యము) పూర్వమునందు చెప్పబడిన
బడినలక్షణములకలవానినిగ; సర్వేఋషయ: = వశిష్ఠాదిఋషులు; దేవఋషిర్నారద: = దేవర్షి యగు నారదుడు;
తథా=అట్లే; అసిత: = అసితఋషి; దేవల: = దేవలఋషి; వ్యాస: = వ్యాసమహర్షి; ఆహు: = చెప్పుచుండిరి;
స్వయం=స్వయముగ; త్వమసి=నీవుకూడ; మే=నాకొరకు; బ్రహ్మి=చెప్పుచుంటివి. ॥౧౩॥

గీ॥ సర్వ మేత దృతం మన్యే యన్మాం వదసి కేశవ ।

న హి తే భగవ న్స్వ్యక్తిం విదు ర్దేవా న దానవాః ॥

[౧౪]

ప ద వి భా గ ము:— సర్వం— ఏతత్— ఋతం— మన్యే— యత్— మాం— వదసి— కేశవ— న—
హి— తే— తే— భగవన్— వ్యక్తిం— విదు:— దేవా:— న— దానవా: ॥

[౧౪]

ప్రతిపదార్థము:— హేకేశవ! = ఓశ్రీకృష్ణ; త్వం=(ఈపద మధ్యాహార్యము) నీవు; మాం—
నన్నుగూర్చి; యత్ = దేనిని; వదసి = చెప్పుచుంటివో; ఏతత్ = ఈ; సర్వం = నీచేతను, ఋషులచేతను చెప్పబడిన
దంతయు; ఋతం = సత్యమని; అహం = నేను; మన్యే = తలచెదను; హేభగవన్ = ఓభగవంతుడా; తే = నీయొక్క;
వ్యక్తం = ఉత్పత్తిని; దేవా: = దేవతలు; నహివిదు: = గుర్తెరుగరు; దానవా: = దానవులు; నవిదు: = గుర్తెరుగరు ॥౧౪॥

శాంకరభాష్యమ్:—

ఈదృశమ్— ఆహు: కథయంతి త్వా మృషయో వశిష్ఠాదయ స్సర్వే దేవర్షి ర్నారద స్తథా॥
అసితో దేవలో వ్యేవ మేవాహ వ్యాస శ్చ, స్వయం చైవ బ్రహ్మి మే ॥

[౧౫]

సర్వ మితి । సర్వ మేత దృతోక్త మృషిభి స్త్వయా చ తదృతం సత్య మేవ మన్యే
యన్మాం ప్రతి వదసి భాషసే । హేకేశవ! న హి తే తవ భగవ న్స్వ్యక్తిం ప్రభవం విదు ర్న
దేవా న దానవా: ॥

[౧౪]

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

నిన్ను పూర్వమునందు చెప్పబడిన విశేషణములకలవానినిగ వశిష్ఠాదిఋషులు,
దేవఋషియగు నారదుమహర్షి, అసితమహర్షి, దేవలమహర్షి, వ్యాసమహర్షియు చెప్పు
చుండిరి. వీరు వారు చెప్పుట యెందులకు? స్వయముగ నీవే పూర్వమునందు చెప్పబడిన
విశేషణములకలవాడనని నాకొరకు చెప్పుచుంటివి. ॥౧౫॥

ఓశ్రీకృష్ణ! నీవు యేవిషయమును చెప్పితివో, ఋషులు యేవిషయమును చెప్పిరో
ఆవిషయ మంతయు సత్యమే. నీయుత్పత్తిని దేవతలుకాని, దానవులుకాని యెరుగరు. ॥౧౫॥

— ౧౦ అధ్యాయము ౧౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మధునూదనసరస్వతీయము:— ఋషులచేతను, నీచేతను చెప్పబడిన యీవిషయ
మంతయు సత్యమే యని నేను తలచెదను. నన్నుగూర్చి నీవు చెప్పినది నిజమే. సర్వజ్ఞుడ వగుటచే నీవు

గీ॥ స్వయం మేవాత్మనాఽఽత్మానం వేత్థ త్వం పురుషోత్తమ ।

భూతభావన! భూతేశ! దేవదేవ! జగత్పతే ॥

॥౧౫॥

పదవిభాగము:— స్వయం- ఏవ!- ఆత్మనా- ఆత్మానం- వేత్థ- త్వం- పురుషోత్తమ- భూతభావన- భూతేశ- దేవదేవ- జగత్పతే ॥

॥౧౫॥

ప్రతిపదార్థము:— పురుషోత్తమ! = (పురుషస్వాసావృతమశ్చేతివిగ్రహః) ఓయత్తమపురుషుడా; (క్షరాక్షరాతీతపూర్ణచైతన్యరూపుడా!) భూతభావన! = భూతములను భావనచేయువాడా! భూతేశ = భూతములకు ప్రభువా! దేవదేవ = దేవతలకు దేవుడా! జగత్పతే = జగత్తునకు ప్రభువా! త్వం = నీవు; స్వయమేవ = స్వయముగనే; ఆత్మనా = ప్రత్యగూపముచేత; ఆత్మానం = నిరుపాధికరూపమును; వేత్థ = తెలిసికొనుచున్నావు.

॥౧౫॥

శాంకరభాష్యము:—

యత స్త్వం దేవాదీనా మాది రతః— స్వయం మేవాత్మనాఽఽత్మానం వేత్థ త్వం నిరతిశయజ్ఞానైశ్చర్యబలాదిశక్తిమంత మిశ్వరం పురుషోత్తమ! । భూతాని భావయతీతి భూతభావన! పౌభూతభావన! భూతేశ! భూతానా మిశితః! పౌదేవదేవ! జగత్పతే ॥౧౫॥ శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

క్షరాక్షరాతీతపూర్ణచైతన్యస్వరూపుడా! భూతములను భావనచేయువాడా! “భూతభావన” అనిచెప్పటచే సర్వప్రకృతిత్వము, సర్వోర్త్వత్వము చెప్పబడెను. భూతములకు ప్రభువా! (“భూతేశ” అనుసంబుద్ధిచే సర్వేశ్వరత్వము చెప్పబడెను.) దేవదేవుడా! “దేవదేవ” సర్వము నెరుగుదువు. ఇటు “కళ్ళు ఈశ క్షు- కేశా, తా వాత్సేగకృతీతి కేశనః” సర్వేశ్వరులగు బ్రహ్మరుదులను గూడ తెలిసికొనువాడు కాన కేశవు డనబడును. ఈర్ష్యత్వత్తిచే “కేశవ” అను సంబోధనచే సర్వజ్ఞత్వము నూచింపబడెను.) కాన “న మే విదుః సురగణాః ప్రభవం న మహర్షయః” అని నీవు చెప్పినదీని దేవదానవులుగూడ నీమాహాత్మ్యము నెఱుంగజాలరు.

॥౧౪॥

శంకరానందీయము:— నేను శతవిధముల చెప్పితిని. ఋషులుగూడ సహస్రవిధముల చెప్పిరి. అట్లైనను నీకు దీనివిషయమై ప్రామాణ్యశ్చయ మెట్లు కలెను. అను శ్రీకృష్ణప్రశ్నము నాశంకించుకొని దానికి సమాధానము నీశ్లోకమున జెప్పవన్నాడు— ఓశ్రీకృష్ణ! “బహూని మే వ్యతీతాని” అనియు, “మత్తః పరతరం నాస్యత్” అనియు, “నమే విదుః సురగణాః” అనియు, “మహర్షయః సప్త పూర్వే” అనియు నన్ను గూర్చి చెప్పిన విషయము సత్యమేయని నేను తలచెదను. (నీవు పరమాత్మద్రవ్యకనుకను, పరమేశ్వరుడవుకనుకను, వేదనకారణుడవుకనుకను నీవాక్యము యథార్థమని నేను నమ్మెద నని యర్థము.) ఇంద్రాదిదేవతలు మధ్వాదిదైత్యులు నీయొక్క యభివ్యక్తిని తెలిసికొనలేకుండిరి. అంతకంటె నర్వాచీనులగు మనుజులు తెలిసికొనలేరని వేరే చెప్పవలెనా?

॥౧౪॥

— ౧౦వ అధ్యాయము ౧౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— నీవు అందరికిని ఆదిభూతుడవు, అందరికిని తెలియబడనివాడవు. కాన యన్యుల యుపదేశమిను విడచియే స్వయముగనే నీవే స్వరూపముచేతనే నిరుపాధి

శాంకరభావ్యత్వబోధిని:—

అనుసంబుద్ధిచే సర్వప్రకృతిత్వము చెప్పబడెను.) జగత్పతే! (“జగత్పతే” అనుసంబుద్ధిచే సర్వమునకు స్వామి యగుటచే పాలయిత్వత్వము చెప్పబడెను.) నీవు ఉపదేశము లేకుండగ స్వయముగనే నిరుపాధికాత్మస్వరూపమును అనగా నిరతిశయజ్ఞానైశ్వర్యబలాదిశక్తిమత్తయిన రూపమును దేవాదులకుకూడ కారణమగుటవలన తెలిసికొనుచున్నావు. ||౧౫||

కము, సోపాధికము నగుత్వమును (నిరుపాధికమును ప్రత్యగూపమగుటచే నవిషయముగను, సోపాధికమును నిరతిశయజ్ఞానైశ్వర్యాదిశక్తిమత్తుగను) తెలిసికొనుచుంటివి. “ఇతరు లెవరును, తెలిసికొనలేనట్టి విషయమును నేనుమాత్ర మెట్లు తెలిసికొనుచుంటిని” అను శ్రీకృష్ణప్రశ్న నాశంకించుకొని చెప్పుచు ప్రేమాత్మకృమచే సనేకవిధములుగ సంబోధించుచుండెను. “పురుషోత్తమ” లోకములో నందరును నిన్ను బట్టిజూడ యపకృష్టులే కానవారియందరికంటె నీవుత్తముడవు. కాన వారందరికి యశక్యమగు దానిని నీవు జేయగలవని సంబోధనాభిప్రాయము. అట్టి పురుషోత్తమత్వమునే నాలుగు సంబోధనములచే వివరించుచుండెను.

‘భూతభావన’ భూతముల నన్నిటిని (‘భావయతి ఉత్పాదయతి’ పుట్టించుచువుగాన నీవు జగత్కర్తవు. “భూతేశ!” సర్వభూతములకు నియంతవు. నియంతగూడ నొకానొకప్పు డారాధ్యుడు కావండును. కానచెప్పుచున్నాడు—దేవదేవ!” సర్వారాధ్యులగు దేవతలకుగూడ నారాధ్యుడవు. ఆరాధ్యుడుగూడ నొకానొకడు పరిపాలకుడుగా సమృథుడుగావండును అను నాశంకపై జెప్పుచున్నాడు—“జగత్పతే” హితాహితోపదేశకవేదప్రణేతవుగావున సర్వజగత్తునకు పరిపాలకుడవు. (ఇటు యీవిశేషణములనన్నిటిని సంబుద్ధ్యంతములుగ భావింపదగును.) (ఈచెప్పిన విశేషణములు కల నీవు అందరకును తండ్రి)వి, గురుడవు, పరిపాలకుడవు సర్వారాధ్యుడవు.గాన పురుషోత్తమముడవని నిన్ను వేరే చెప్పవలెనా? యని భావము) ||౧౫||

శంకరానందీయము;— నీవు దేవస్వాదులకు కారణుడవుగావున స్వయముగనే నీవు తెలిసికొనుచుంటిని యాగ్లోకమున జెప్పుచున్నాడు.— “భూతభావన” అకాశాదిస్తంభపర్యంతములగు భూతములను తననుండి సృష్టించువాడుగాన “భూతభావన” డనబడును. “భూతేశ” సమస్తభూతములను స్వయముగ నంతర్యామిరూపమున ప్రవర్తింపజేయువాడుగాన “భూతేశు”, డనబడును. అగ్నీదులు వాగాదిందియముల నధిష్ఠించి జగత్తును ప్రవర్తింపజేయుచుండిరిగాదా? అను ప్రశ్నకు సమాధానముగ జెప్పుచున్నాడు.— “దేవదేవ” “య ఆదిత్యేతిష్ఠౌ” అను శ్రుతిచాప్యన జగత్ప్రవర్తకులగు అగ్నీదులనుగూడ చ్ఛేష్టింపజేయువాడుగాన దేవదేవు డనబడును. (లేక అగ్నీదులకుగూడ పూజ్యుడని యర్థము.) “జగత్పతే” తనచే సృష్టమైన సర్వజగత్తును అనోక్షద కాదుల నిచ్చి, నియన్తయై రక్షించువాడుగాన “జగత్పతి” యనబడును. “పురుషోత్తమ” “పూర్ణత్వా త్పురుషః, సర్వమహత్త్వా దుత్తమః పురుషశ్చాసా పుత్రమశ్చ పురుషోత్తమః” పూర్ణుడు సర్వమహత్తుగాన, ‘పురుషోత్తమ’ డనబడును. (వైవిశేషణముల నన్నిటిని సంబుద్ధ్యంతములుగ గ్రహింపదగును.) “స్వయమేవ...త్వం” అట్టి నీవు స్వయముగనే ప్వాత్మను యేరుగుచువు. (లోకమున యొకానొక పురుషుడు బల, పుష్టి, జన, ఆరోగ్య, ఆనారోగ్య, అవయవ, గుణ, వైకల్య, ధైర్యాదిరూపముగు స్వాంగ సంపత్తి నెట్లు తెలిసికొనునో యట్లే నీవుగూడ మాయాయోగవిశేషవిశేషితమైన స్వీయజైభవము నెరుగుచువుగాని పరిచ్ఛిన్నుడు కించిజ్ఞుడు నెరుంగజాలడని భావము.) ||౧౫||

గీ॥ వక్తు మర్హ స్యశేషేణ దివ్యా హ్యత్మవిభూతయః ।

యాభి ర్విభూతిభి ర్లోకా నిమాం స్త్వం వ్యాప్య తిష్ఠసి ॥

॥౧౬॥

ప ద వి భా గ ము:— వక్తుం- అర్హసి- అశేషేణ- దివ్యాః- హి- ఆత్మవిభూతయః- యాభిః- విభూతిభిః- లోకాన్- ఇమాన్- త్వం- వ్యాప్య- తిష్ఠసి ॥

॥౧౬॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ము:— యాభిః=ఏ: విభూతిభిః=మాహాత్మ్యవిస్తరములచే; ఇమాన్=ఈ; లోకాన్=లోకములను; త్వం=నీవు; వ్యాప్య=వ్యాపించి; తిష్ఠసి=ఉంటివో; దివ్యాః=దివ్యమైన; ఆత్మవిభూతయః=విశ్వరూపులు; సన్తి-కలవో; తాః=ఆవిభూతులను; త్వం=నీవు; అశేషేణ=కేషములేకుండగ; వక్తుం=చెప్పటను; అర్హసి=తగుదువు.

॥౧౬॥

గీ॥ కథం విద్యా మహం యోగిం స్త్వాం సదా పరిచింతయత్ ।

కేమ కేమ చ భావేమ చింత్యోఽసి భగవ న్మయా ॥

॥౧౭॥

ప ద వి భా గ ము:— కథం- విద్యాం- అహం- యోగిం- త్వాం- సదా- పరిచింతయత్- కేమ- కేమ- చ- భావేమ- చిన్త్యోః- అసి- భగవత్- మయా ॥

॥౧౭॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ము:— హేయోగిం=ఓయోగిశ్వరుడా!; అహం=నేను; త్వాం=నిన్ను; సదా=యెల్లపుడు; పరిచింతయత్=చింతించువాడనై; కథం=ఎట్లు; విద్యాం=తెలిసికొనగలను?; హేభగవత్=పద్గుణైశ్వర్యసంపన్నుడవగుయోగీశ్వరమూర్త్యుపరమాత్మ; మయా=నాచేత; కేమకేమ=యేయే; భావేమ=వస్తువులయందు; త్వం=నీవు; చిన్త్యోః=చింతింపదగినవాడవు; అసి=అయితివి.

॥౧౭॥

శాంకరభాష్యమ్:—

వక్తుమితి । వక్తుం కథయితు మర్హ స్యశేషేణ దివ్యా హ్యత్మవిభూతయ ఆత్మనో విభూతయో యా స్తా వక్తు మర్హసి । యాభి ర్విభూతిభి రాత్మనో మాహాత్మ్యవిస్తరై రిమాం లోకాం స్త్వం వ్యాప్య తిష్ఠసి ॥

॥౧౬॥

కథ మితి । కథం విద్యాం విజానీయా మహం హేయోగిం స్త్వాం సదా పరిచింతయత్ । కేమ కేమ చ భావేమ వస్తుమ చింత్యోఽసి ధ్యేయోఽసి భగవ న్మయా ॥

॥౧౭॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఓశ్రీకృష్ణ! ఆత్మయొక్క (నీయొక్క) ఏమాహాత్మ్యవిస్తరములచే నీలోకములను వ్యాపించియుంటివో అట్టి దివ్యములైన యాత్మమాహాత్మ్యవిస్తరములను కేషములేకుండగ నీవు చెప్పటకుతగుదువు.

॥౧౬॥

ఓయోగిశ్వరుడా! నేను నిన్ను యెల్లపుడు పరిచింతనచేయువాడనై యెట్లు తెలిసికొనెదను! ఓపద్గుణైశ్వర్యసంపన్నుడా! నాచే నీవు యేయే పదార్థములయందు చింతింపదగినవాడనైతివి. (ధ్యానింపదగినవాడనైతివి)

॥౧౭॥

— ౧౦వ అధ్యాయము ౧౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మ థ నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— నీవిభూతులు ఇతరులగు నందరకు తెలియ శక్యముగాని

గీ॥ విస్తరేణాత్మనో యోగం విభూతిం చ జనార్దన !

భూయః కథయ త్వం హి శృణ్వతో నాస్తి మేఽమృతమ్

॥౧౮॥

పదవిభాగము:— విస్తరేణ- అత్మనః- యోగం- విభూతిం- చ- జనార్దన- భూయః- కథయ- త్వం- హి- శృణ్వతః- న- అస్తి- మే- అమృతమ్ ॥ ॥౧౮॥

ప్రతిపదార్థము:— హేజనార్దన! = ఓశ్రీకృష్ణపరమాత్మ; అత్మనః = అత్మస్వరూపముయొక్క; యోగం = యోగైశ్వర్యశక్తిని; విభూతిం = అత్మమాహాత్మ్యవిస్తరమును; భూయః = తిరిగి; విస్తరేణ విస్తరముగ; కథయ చెప్పుము; అమృతం = త్వస్య భాంభోజవినిస్సృతవాక్యామృతమును; శృణ్వతః = వినుచున్న, మే = నాకు; త్వం = త్వం; హి = ఏ కారణమువలన; నాస్తి = లేదో, ఆ కారణమువలన తిరిగి చెప్పుచుని పూర్వవాక్యముతో సంబంధము. ॥౧౮॥

వియ, అవశ్యకముగ తెలిసికొనదగినవియు నయియున్నవి. కాన: “వత్సవర్తసి” వివిభూతులచే నీసర్వ లోకములను వ్యాపించి నీవుంటివో యట్టి నీదివ్యవిభూతులను నీవే చెప్పదగుదువు. ॥౧౯॥

శంకరానందీయము:— నీవాక్కడవే నీమహిమమును తెలిసికొనుటకు సమర్థువుగాన నీతత్త్వమును నీవే యుపదేశింపుము. అని యీశ్లోకమున జెప్పుచున్నాడు — వివిభూతులచే నీసర్వమర్వసౌతాలములను వ్యాపించియుంటివో యట్టి “దివ్యాః” తేజో, బల, పౌరుష, శక్తి, ప) కాశాదిగుణములచే నపాకృతమైన నీసంబంధమును విభూతులను నిశ్శేషము నాకై చెప్పదగుదువు. ॥౧౯॥

— ౧౦వ అధ్యాయము ౧౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మధునూదనసరస్వతీయము:— అవిభూతికథనమునకు ప్రయోజనమును చెందు శ్లోకములచే జెప్పుచుండెను — “యోగి” నిరతియైశ్వర్యగుణశాలినియగు నోకృష్ణ! అత్మలను బుద్ధికల నేను దేవదులకుగూడ తెలియశక్యముగాని నిన్ను యెల్లపుడు ధ్యానించువాడ నైనను యెట్లు తెలిసికొనగలుగుదును? నావిభూతులయందు నన్ను ధ్యానించువాడనై నన్ను తెలిసికొనగలుగుచువనువా? అట్లైన “కేష...మయా” చేతనాచేతనాత్మకముగ నేయేవిభూతులయందు నీవు చింతింపదగినవాడవు. ॥౧౭॥

శంకరానందీయము:— “యోగి” మాయాయోగ (సంబంధ) ముచే గలుగు యైశ్వర్యము యోగమనబడును. అట్టి యైశ్వర్యముకల ఓశ్రీకృష్ణప్రభూ! నిన్ను సవిశేషునిగ నెల్లపుడు ధ్యానించుచు, స్తుతించుచు, నమస్కరించుచు నేను శుద్ధాత్ముడనై, అనాజ్ఞానసగోచరుడవు, విశేషరహితుడవు, పరబ్రహ్మస్వరూపవునగు నిన్ను యెట్లు తెలిసికొనగలుగుదును? అట్టిమహత్త్వవిశిష్టమైన నీయొక్క విభూతిశేషమును నాకై చెప్పదగుదువని పూర్వముతో నన్వయము, జడాజడభేదముచేతను, దేవదానవమర్త్యాదిభేదముచేతను ననేక విధములగు భేదములు కలపదార్థములలో నేయే పదార్థములయందు నీవు నాచేచింతింపదగినవాడవు. (సర్వం విష్ణు మయం జగత్” ఆను న్యాయముచే నీస్వరూపముగ జగత్తునం దెక్కడెక్కడ నీవిశేషస్ఫూర్తియగునో, యెక్కడెక్కడ నీధ్యానము జేయవలయునో చెప్పదగుదువని యర్థము. ॥౧౭॥

— ౧౦వ అధ్యాయము ౧౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మధునూదనసరస్వతీయము:— కనుక “విస్తరేణ” నీయొక్క సర్వశక్తిత్వాదిరూపముగ యోగమును, విశ్వరూపియరూపవిభూతిని ధ్యానాలంబనముగ, సవిస్తరముగ తిరిగి చెప్పుము. “సర్వైః జన్తైః” సర్వజనులచే నభ్యుదయనిశ్చేయిసప్రయోజనమునకై కోరబడువాడు “జనార్దను” డనబడును. ఓజనార్దనా!

శాంకరభాష్యం:—

విస్తరేణేతి । విస్తరేణాత్మనో యోగం యోగైశ్వర్యశక్తివిశేషం విభూతిం చ
విస్తరం ధ్యేయపదార్థానాం హే జనార్దన! అద్దతే ర్గతికర్మణో రూపమ్ । అనురాణాం దేవప్ర
తిపక్షభూతానాం జనానాం నరకాదిగమయితృత్వా జ్ఞనార్దనః । ఆభ్యుదయనిశ్చేయసపురుషార్థ
ప్రయోజనం సరైర్విజ్ఞనైర్వ్యాచ్యత ఇతి వా । భూయః పూర్వ ముక్త మపి కథయ తృప్తిర్హి
పరితోషో యస్మా న్నాస్తి మే శృణ్వత స్త్వన్మఖనిస్సృతవాక్యామృతమ్ ॥౧౮॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

దేవప్రతిపక్షభూతులైన యసురులను నరకాదులను పొందించువాడు జనార్దను
డనబడును. లేక, ఆభ్యుదయనిశ్చేయసప్రయోజనము సర్వులచే యాచించబడును. అట్టి
శ్రీకృష్ణపరమాత్మ! శ్వన్మఖాంభోజవినిస్సృతవాక్యామృతమును వినుచున్న నాకు పరితోషము
(తృప్తి) లేదు. కాన ఆత్మయొక్క యోగైశ్వర్యశక్తివిశేషమును ఆత్మమాహాత్మ్యవిస్తార
మును విస్తారముగ తిరిగి చెప్పుము. ॥౧౮॥

కాన నాయొక్క యాచనమగుండ నీయం దుచితమైనదే. చెప్పివిషయమునే తిరిగి చెప్పుమని కోరుచుంటివేమి!
అనెదవా? ('ఇక చాలును' అను అలంపిత్యయముచేడగుచుచ్చానివృత్తి తృప్తియనబడును.) అట్టి తృప్తి వినుచున్న
(శోత)ములతో నమృతమునువలె మాటిమాటికి పానము చేయుచున్న నాకు కలుగుట లేదు. (ఇట 'త్వవ్యా
క్యం' అను పదమును ప్రయోగింపమిచే నపహ్నుతి, అతిశయోక్తి రూపకాలంకారములను సాంకర్యమేర్ప
డుచున్నది. ఆసాంకర్యముచే, మాధుర్యాతిశయానుభవముచేసిన యాత్మకంత్వమువ్యంజిత మగుచున్నది. ॥౧౮॥

శంకరానందీయము:— ప్రకృతపశ్చము నుపసంహరించుచున్నాడు— “జాయత ఇతి
జనః దృశ్య వర్గః, తం అంత ర్మహిశ్చ సర్వతోఽర్దతి వ్యాప్నోతీతి జనార్దనః” పుట్టుకల సర్వదృశ్యవర్గము
జనమనబడును. ఆదృశ్యవర్గమును వెల్లపల, లోపల నంతటను వ్యాపించియుండువాడు జనార్దను డనబడును.
సర్వవ్యాపివగు యోక్యస్థా! “ఆత్మనః” పరమాత్మస్వరూపుడవగు నీయొక్క ‘యోగం’ మాయాకృతమైన
యైశ్వర్యవిశేషమును, “విభూతిం” విభూతిని, “భూయః విస్తరేణ కథయ” తిరిగి నామరూపాదిభేదములతో
విశేషముగ జెప్పుము.

“అక్షరం బ్రహ్మ పరమం” అనియు, “అహం కృతు రహం యజ్ఞః” అనియు, “మహర్షయ
స్సప్త పూర్వే” అనియు ఆప్తమ, నవమ, దశమాధ్యాయములయందు కలిపియు, వేర్వేరుగను విభూతి చెప్పు
బడెను. పిప్లపేషణన్యాయముగా పునరుక్తిచే ప్రయోజనమేమి? అను శంకపై జెప్పుచున్నాడు— ‘తృప్తిః...
అమృతం’ పరమేశ్వరుడవగు నీసంబంధమగు వాగమృతమును శోత్రములచే పానముచేయుచున్న నాకు తృప్తి
కలుగుట లేదు.

ఇట అభిప్రాయమిది. ఆప్తమాధ్యాయమునందు అధ్యాత్మాదిభేదభిన్నమైన సర్వము బ్రహ్మస్వరూపమే
యని, యుపాసింపుమని చెప్పుబడెను. అట సర్వాత్మయందు నామ, రూప, జాత్యాది- భేదభాసనాదోష
దూషితాంతఃకరణుడగు మూఢునకు భేదబుద్ధిని విడచి యభేదబుద్ధి యుద్భవించుపడుగాన యుపాసన సంభవిం
చుదు. నవమాధ్యాయమున “అహం కృతః” నిత్యాదికముచే సర్వాత్మ్యమే ప్రతిపాదించబడెను. అక్క

శ్రీభగవాను వాచః—

గీ॥ హస్త తే కథయిష్యామి దివ్యా హ్యత్మవిభూతయః ।
పాప్రాధాన్యతః కురుశ్శేష్ఠ! నాస్త్వన్తో విస్తరస్య మే ॥

॥౧౮॥

ప ద వి భా గ ముః— హస్త-తే-కథయిష్యామి-దివ్యాః-హి-అత్మవిభూతయః-పాప్రాధాన్యతః-కురుశ్శేష్ఠ-న-అస్తి-అన్తః-విస్తరస్య-మే ॥

॥౧౮॥

ప్రతిపదార్థముః— శ్రీభగవాన్=శ్రీకృష్ణపరమాత్మ; ఉవాచ=పలికెను; హేకురుశ్శేష్ఠ!=ఓయర్జున!; మే=నాసంబంధమైన; విభూతీనాం=(ఈపదమధ్యాహార్యము) విభూలయొక్క; విస్తరస్య=విస్తారమునకు; అంతః=అంతము; నాస్తి=లేదు; అతః=(ఈపదమధ్యాహార్యము)ఈ కారణమువలన; హస్తః=ఇపుడు; తే=నీకొరకు; దివ్యాః=దివ్యమైన; అత్మవిభూతయోహి=అత్మ=పరమాత్మస్వరూపమైననాయొక్క; విభూతయోహి=విభూతులైతే; సన్తి=(ఈపదమధ్యాహార్యము)కలవో; తాః=(ఈపదమధ్యాహార్యము)అవిభూతులను; పాప్రాధాన్యతః=పాప్రాధాన్యముచే; (అనగాప్రాధానవిభూతులను) తే=నీకొరకు; కథయిష్యామి=చెప్పగలను.

॥౧౮॥

డను విశేషాలంబనము లేదుగాన మనస్సునకు ప్రవేశము సంభవింపదు. ఇక దశమాధ్యాయమునందును సామాన్యకారముగ జెప్పబడెను. అక్కడను మనస్సునకు విశేషాలంబనము కనబడకుండెను. కాన మూఢబుద్ధికి పరమేశ్వరోపాసనమునందు నైర్వసిద్ధికై విభూతివిశేషము విస్తరముగ జెప్పవలసియున్నది. దానిని జెప్పుమని యర్జునుడు కోరుట యుపపన్నము.

॥౧౮॥

భాష్యత్కర్షణదీపికః— సప్తమాధ్యాయమునను, నవమాధ్యాయమున విభూతియు, ఐశ్వర్యము జూపబడినవికదా! తిరిగి వాటిని తెలుపమనెడవేమి! అను ఆశంకపై జెప్పచున్నాడు— నీయొక్క యోగైశ్వర్యశక్తివిశేషమును, విభూతిని పూర్వోక్తమైనను విస్తరముగ తిరిగి చెప్పుము. “హేజనార్దన!” దేవతలకు శత్రువులగు జనులను (అసురులను) నశింపజేయుటవలనను, అట్లే అంతశ్శత్రుజనులగు రాగద్వేషదులను నశింపజేయుటకై ధ్యేయమగు యోగ, విభూతులను జెప్పట నీ (జనార్దన) నామమునకు తగియున్నదని యాశయము.

లేక, అభ్యుదయనిశ్చేయసమయమార్గప్రయోజనమునకై జనులచే కోరబడెడువాడు గాన “జనార్దను” డనబడును. కాన ‘జనార్దన, అను సంబుద్ధిచే నందరు నిన్ను యాచించినట్లే నేనుగూడ నిన్ను యాచించుట తగునని నూచింపబడెను. నీదగు వాక్యామృతమును వినుచున్న నాకు తృప్తి కలుగుటలేదు. భగవద్వాక్యము నీరసమగుటచే దృష్టి కలుగుటలేదను యభిప్రాయమును దొలగించుటకు “అమృతం” అని విన్యసింపబడెను. అర్జునుడు రసజ్ఞుడు కాకపోవుటచే దృష్టి గలుగుటలేదను యభిప్రాయమును దొలగించుటకు ‘రసజ్ఞుడనగునాకు’ అను యర్థమును నూచించు “మే” అను పదము ప్రయుక్తమయ్యెను. అమృతపానముచే కడుపు నిండినచో నలంబబుద్ధి కలుగును. అట్టిది కాదని చెప్పటకు ‘శృణ్వతః’ అని చెప్పబడెను. నీవాక్య మమృతతుల్యమైనను నేను రసజ్ఞుడనైనను, ఆ కాశాత్మకమగు శ్రోత్రమునకు గుణమగు శబ్దముచే పూరణము సంభవింపదుగాన తృప్తి కలుగుటలేదని యశము.

॥౧౯॥

శాంకరభాష్యము:—

హంత త ఇతి । హంతేదానీం తే దివ్యా దివి భవా ఆత్మవిభూతయ ఆత్మనో మమ విభూతయో యా స్తాః కథయిష్యసి త్యేత త్రాప్తాధాన్యతో యత్ర యత్ర ప్రధానా యా యా విభూతి స్తాం తాం ప్రధానాం ప్రాధాన్యతః కథయిష్యా మ్యహం కురుశ్శ్రేష్ఠ! అశేషతస్తు వర్ష శతేనాపి న శక్యా వక్తుం యతో నాస్త్యంతో విస్తరస్య మే మమ విభూతీనా మిత్యర్థః ॥౧౯॥

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

ఓకురుశ్శ్రేష్ఠ! నావిభూతుల విస్తారమున కంతము లేదు. కాన నిశ్శేషముగ ననేక సంవత్సరములు చెప్పుటకైనను శక్యముకాదు. అందువలన యిప్పుడు నాదివ్యమైన విభూతులలో నేవేవి ప్రధానమైనవో ఆవిభూతుల నిప్పుడు నీకొరకు చెప్పెదను. ॥౧౯॥

—+ ౧౦వ అధ్యాయము ౧౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు +—

గు ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— వైవిధ్యముగ ప్రాప్తితుడై శ్రీకృష్ణభగవానులు చెప్పుచున్నాడు— “నాస్త” అనునది యనుమత్యర్థకము. నీచే కోరబడినట్లు నేను నీకు చెప్పెదను. వ్యాసులత నొందకుమని యర్జునునూరడించి చెప్పుచున్నాడు— ఆత్మస్వరూపుడ నగు నా యసాధారణములు ప్రసిద్ధములు నగు విభూతులను ప్రాధాన్యముననుసరించి చెప్పెదను. కురువంశశ్రేష్ఠుడ వగు నోయర్జునా! నావిభూతులనుగూర్చి విస్తరముగ (సాకల్యముగ) చెప్పుట యశక్యము. కారణ మేమందువా? ఆవిభూతుల విస్తారము అంతములేనిది. కాన ప్రధానభూతము లగు కొన్ని విభూతులనే చెప్పెదనని యర్థము. ॥౧౯॥

శంకరానందీయము:— స్వయముగ తాను సర్వజ్ఞుడైనను అర్జునప్రశ్నవాక్యముచే మూఢబుద్ధుల ప్రజ్ఞాహింసాద్యముయొడ పరితపించుచున్నవాడువలె దయతో మందప్రజ్ఞుల ననుగ్రహించు తలంపుతో శ్రీకృష్ణభగవానులు పలుకుచున్నాడు— “నాస్త” మూఢబుద్ధుల ప్రజ్ఞ యిట్టిదా? ఓకురువంశశ్రేష్ఠుడా! తద్బుద్ధ్యనురూపములు, అప్రాకృతములు నగు విభూతులను ప్రాధాన్యముననుసరించి (లేజ, శృక్తి, బల, పౌరుష, విద్యా, మహత్త్వగుణవిశేషణములచే నేవిభూతి ప్రధానమైనదో) మూఢులకు ప్రీత్యుత్సాహ, శృద్ధా భక్తులను కలుగజేసెడి అట్టి విభూతిని నీకై చెప్పెదను. ఉత్తమములు ననుత్తమములు నగు విభూతుల నన్నిటిని చెప్పకూడదా యను ఆశంకకు సమాధానముగ జెప్పుచున్నాడు— “నాస్త్యంతో విస్తరస్య మే” మాయ యొక్క అపరిమితమగు శక్తిచే నైన విజృంభణములు కలవియును నావిభూలయొక్క బాహుల్యమునకు అంతము లేదు. గంగానదియందలి యిసుకరేణువులను, ఆ కాశమందలి నక్షత్రముల లెక్కింపవచ్చునుగాని నావిభూతిబాహుల్యమును లెక్కించుటకు శక్యముగాదు. ॥౧౯॥

నీలకంఠీయము:— ఈశ్వోకమున శ్రీకృష్ణభగవానులు అర్జునప్రశ్నముననుసమాధానమును జెప్పుచున్నాడు. ఇప్పుడు లేక, అట్లే చెప్పెద నను అనుమతియందు కాని, “హంత” శబ్దము ప్రయోగింపబడెను. “దివ్యాః” పురాణాంత రములయందుగూడ శ్రేష్ఠములుగా ప్రసిద్ధములైన యాత్మవిభూతులను చెప్పెద నని యోజింపదగును. “ప్రాధాన్యతః” యోగోపకారులుగా ప్రధానమైనవి విభూతులని యర్థము. యోగము సంక్షేపముగనే ముందు చెప్పబడును గాన తదుపయోగముగ విభూతులను చెప్పుచుంటి ననిభావము. అట్లు కానిచో “యోగం విభూతిం చ కథయ” అని ప్రశ్నింపబడి, విభూతిగ మాత్రమే చెప్పుచో భగవంతునకు అనవహితచిత్తత్వము ప్రసక్తమయ్యెడిని. నాయొక్క విభూతుల విస్తారమునకు అంతము లేదని యోజన చేయదగును. ॥౧౯॥

గీ॥ అహ మాత్మా గుడాకేశ సర్వభూతాశయస్థితః ।

అహ మాది శ్చ మధ్యంచ భూతానా మన్త ఏవ చ ॥

॥౨౦॥

పదవిభాగము:— అహం- ఆత్మా- గుడాకేశ- సర్వభూతాశయస్థితః- అహం- ఆదిః-
-మధ్యం- చ- భూతానాం- అన్తః- ఏవ- చ ॥ ॥౨౦॥

ప్రతిపదార్థము:— హేగుడాకేశ=జయించబడిననిద్రకల, లేక, గొప్పకేశములకలయర్జునా!;
అహం=నేను; ఆత్మా=ప్రత్యగాత్మ స్వరూపుడనై; సర్వభూతాశయస్థితః=సర్వభూత=నిఖిలభూతములయొక్క;
ఆశయ=అంతర్వృద్ధయమనందు; స్థితః=ఉంటిని; అహం=నేను; భూతానాం=భూతములకు, అదిశ్చ=
కారణము; మధ్యంచ=(స్థితిసాధనము); అంతశ్చ=నాశనము(నాశసాధనము.) ॥౨౦॥

శాంకరభాష్యం:—

తత్ర ప్రథమ మేవ తావ చ్ఛ్రుణు— అహ మాత్మా ప్రత్యేగ^(ఈపద్య)గుడాకేశ గుడాకా
నిద్రా తస్యా ఈశో గుడాకేశో జితనిద్ర ఇత్యర్థః, ఘనకేశ ఇతి వా । సర్వేషాం భూతానా
మాశయేనైవైవైవై స్థితోహ మాత్మా ప్రత్యేగాత్మా నిత్యం ధ్యేయః । తదశక్తేన చోత్త

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

అందు ముందుగనే వినుము. (విభూతిప్రదర్శనము ప్రస్తుతమైయుండ మొట్టమొదట
పారమార్థికమైన పారమేశ్వరరూపమును ప్రదర్శించుటకొరకు శోతయగు యర్జునుని
యొక్క యభిముఖికరణార్థము సోపాధికమగు కాల్పనికమైన పరబ్రహ్మముయొక్క
అనంతరమునందు చెప్పబోవు రూపమును వినుటకొరకు చిత్తనమాధానము చేయదగినది.)
“గుడాకా” అనగ నిద్ర యని యర్థము. దానికి ప్రభువు “గుడాకేశః” అని పిలువబడును.
అనగా జయింపబడిన నిద్ర కలవాడని యర్థము. ఓజయించబడిననిద్రకలవాడా! లేక ఘన

— ౧౦వ అధ్యాయము ౨౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు —

మధునూదన సరస్వతీయము:— నావిభూతులలో ముఖ్యముగా ధ్యానింపదగువానిని వినుము.
“అహం...ఏవచ” సర్వభూతములయొక్కయు హృదయమునందు అంతర్యామిరూపముగను, ప్రత్యేగాత్మ
రూపముగను నున్న చైతన్యానందోఘనదనగు నేను (వాసుదేవుడు) నీచే స్మరింపదగినవాడను. (హేగుడా
కేశ!) (నిద్రను జయించినవాడా!) అను సంబుద్ధిచే నర్జునుని ధ్యానసామర్థ్యము నూచితమయ్యెను.) ఈధ్యా
నమునందు సామర్థ్యము లేనిచో జెప్పబోవు ధ్యానములు చేయదగును. అందు ప్రథమమున ధ్యేయమును జెప్ప
చుండెను. “అహ మాదిశ్చ...ఏవచ” లోకమున చైతనములుగా వ్యవహరింపబడుచున్న యీభూతములకు
నేనే ఉత్పత్తి, స్థితి, నాశ స్వరూపుడను. మరియు ఉత్పత్తి, స్థితి, నాశములకు కారణమును నేనే. (సమస్త
చైతనవర్గమున కుత్పత్తి స్థితి నాశస్వరూపునిగను, ఉత్పత్తి, స్థితి, నాశ కారణునిగను నన్ను ధ్యానింపదగునని
యర్థము.) ॥౨౦॥

శాంకరభాష్యమ్:—

రేషు భావేషు చింతోహం చింతయితుం శక్యో యస్మా దహ మేవాదిర్భూతానాం కారణం మధ్యం చ స్థితి రంతః ప్రళయశ్చ || ౨౦ ||

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

కేశములు కలవాడా! ఓయర్జునా! “అశయఃఆశేరతేఽస్మిన్విద్యాకర్మపూర్వప్రజ్ఞా ఇత్యాశయః” దేనియందు విద్యాకర్మప్రజ్ఞ లుండునో యది యాశయ మనబడును. అట్టిది హృదయము. సర్వభూతముల యంతర్హృదయమునందు యేప్రత్యగాత్మ యుండెనో యాప్రత్యగాత్మను నేనే. అట్టి పరమాత్మ నిత్యము ధ్యేయము. అట్టి పరమాత్మయొక్క ధ్యానమునం దశక్తుడు అగుచో చెప్పబోవు పదార్థములయందు ధ్యానింపదగినవాడనుగూడ నేనే. చెప్పబోవు పదార్థములయందు ధ్యానించుటకు శక్యుడను. ఎందువలననిన? నేనే భూతములకు కారణము, స్థితికారణము, లయకారణము. కాన నేనే సర్వకారణ మగుటచేతను, సర్వజ్ఞుడ నగుటచేతను, నేనే ఆదిత్యాదులయందు ధ్యేయుడను. కాని యాదిత్యాదులయందు నాకంటె వేరుగ ధ్యేయము లేదని యర్థము. || ౨౦ ||

శంకరానందీయము:— ముముక్షువులకు చిత్త శుద్ధినిమిత్తమై యుపాస్యములగు విభూతివిశేష ములను చెప్పెదననగ నే ముఖ్యాధికారులగువారికి నిర్విశేషపరబ్రహ్మమే యుపాస్యముగాని, సవిశేషబ్రహ్మ ముపాస్యముగాదని తెలుపుటకై ముందుగ బ్రహ్మవేత్తల కుపాస్యముగు వస్తువును నిర్దేశించుచుండెను.— “గుడాకేశ” గడాక యనగ నిద్ర). దానికి ఈశుడు (వశము చేసుకొనువాడు) గుడాకేశు డనబడును. నిద్రను వశమునందుంచుకొని ధ్యానసమర్థుడనగు నోయర్జునా! బ్రహ్మాదిస్తంభపర్యంతమగు సర్వభూతములకు కూడా సంగచిద్రూపుడను ఆగు ఆత్మను నేను (వాసుదేవుడను) బ్రహ్మవేత్తల కుపాస్యుడనని యర్థము. “అంత శృరీక జ్యోతిర్మయో హి శుభో” యం పశ్యంతి యతయః క్షీణవోషాః” అనుశ్రుతియు ప్రైవిషయమునే బోధించు చున్నది. ఈవిధముగ ముఖ్యాధికారుల కుపాస్యమును నిరూపించి, మధ్యమాధికారుల కుపాస్యమును జెప్పచు న్నాడు.— “అహం...ఏవ చ” ఆకావాదిభూతముల కుపాదానమగు యస్యక్తస్వరూపుడను, ఆభూతము లయొక్క స్థితిరూపమైన వ్యక్తస్వరూపుడను, ఆభూతముల ప్రళయస్వరూపుడనుగూడ నేనే. (ప్రపంచకారణ రూపముగను, ప్రపంచరూపముగను ప్రపంచలయరూపముగను నున్న సగుణాత్మనగు నేను మధ్యమాధికారుల కుపాస్యుడనని యర్థము. || ౨౦ ||

భాష్యోత్పన్నదీపిక:— యోగమును, విభూతిని తెలుపుమని నీవడిగితివి, అందు ముందునా సంబంధముగు యోగమును జెప్పఁచుంటిని వినుము. “అహ మాత్మా.....సర్వభూతాశయస్థితః” వాసుదేవుడ నగు నేను ప్రత్యగాత్మనై “సర్వభూతాశయస్థితః” సమస్తభూతములయొక్క యంతఃకరణమునందుంటిని. యీవిషయమును నిద్రను జయించినవారే తెలిసికొనగలరు. అని ద్యోతనచేయుటకై ‘గుడాకేశ’ (నిద్ర)ను (ఏల కా!) వశముజేసుకొనినవాడా! అని యర్థము.) అను సంబోధనము ప్రయోగింపబడెను. ప్రైయుపాసనమునం దశక్తులు నేను సర్వభూతములకు కారణుడను, సృష్టి, స్థితి, ప్రళయ కారణుడనని, యుపాసింప దగునని యర్థము. || ౨౦ ||

గీ॥ అదిత్యానా మహం విష్ణు ర్జ్యోతిషాం రవి రంశుమాన్ ।

మరీచి ర్మరుతా మస్మి నక్షత్రాణాం మహం శశీ ॥

॥౨౦॥

పదవిభాగము:— అదిత్యానాం- అహం- విష్ణుః- జ్యోతిషాం- రవిః- అంశుమాన్-

మరీచిః- మరుతాం- అస్మి- నక్షత్రాణాం- అహం- శశీ ॥

॥౨౦॥

ప్రతిపదార్థము:— అదిత్యానాం=ద్వాదశాదిత్యులలో; అహం=నేను; విష్ణుః=విష్ణుననిడి యాదిత్యస్వరూపుడను; లేక వామనావతారస్వరూపుడను; జ్యోతిషాం=అగ్నిదైత్యులలో; అంశుమాన్=వినయమును మధ్యాహ్నమును సమయమున తీవ్రముగ తపింపచేయురవియు; అహం=నేనే; అహం=నేను; మరుతాం=సప్తమరుత్తులలోను, మరీచిః=మరీచియను నామముకలమరుత్తును; నక్షత్రాణాం=నక్షత్రములలో; శశీ=చంద్రుడను; అహం=నేనే. ॥౨౦॥

శాంకరభాష్యము:—

ఏవం చ ధ్యేయోహం—అదిత్యానాం ద్వాదశానాం విష్ణుర్నామాదిత్యోహం జ్యోతిషాం రవిః ప్రకాశయిత్యాణాం మంశుమాన్ శక్తిమాన్ నర్మరీచిర్నామా మరుతాం మరుద్దేవతాభేదానాం మస్మి నక్షత్రాణాం మహం శశీ చంద్రమాన్ ॥

॥౨౦॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

నిరుపాధికబ్రహ్మధ్యానమునం దశక్తులకు చెప్పబోవు సోపాధికముగ నేను ధ్యానింప దగినవాడను ద్వాదశాదిత్యులలో విష్ణువను యాదిత్యుడను నేనే. అగ్నిదైత్యులలో గ్రీష్మకాలమున మధ్యాహ్న సమయమున తపింపజేయు రవియు నేనే. సప్తమరుత్తులలో మరీచియనువాడను నేనే. నక్షత్రములలో చంద్రుడను నేనే. అనగా అదిత్యవిష్ణురవిమరీచి చంద్రులకు పరబ్రహ్మముగ ధ్యానింపవలయునని యాశయము. ముందుకూడ నిట్లే తెలిసికొనవలయును. ॥౨౦॥

— ౧౦వ అధ్యాయము ౨౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధునూదనసరస్వతీయము:— సర్వభూతాంతరస్థాంతర్యామిరూపముగ ధ్యానింప నశక్తుడగువాడు బాహ్యములగు నీయుపాసనల జేయదగునని అధ్యాయాంతమువరకు జెప్పించున్నాడు. — నేను “అదిత్యానాం...శశీ” ద్వాదశాదిత్యులలో విష్ణునామముగల అదిత్యుడను, లేక వామనావతారుడను, ప్రకాశించే దివారలలో నూర్చుడను. సప్తమరుత్తులలో చరిచిని. నక్షత్రముల కధిపతియగు చంద్రుడను నేను. ॥౨౦॥

శంకరానందీయము:— పూర్వోక్తవిధముగ సత్తమమధ్యముల కుపాస్యభేదమును జెప్పి, అధముల కుపయోగించు ఉపాస్యభేదములగు నీయవిభూతులను జెప్పుచున్నాడు:— ద్వాదశాదిత్యులు నావిభూతులే. అయినను వారిలో విష్ణువుఅను నామముగల అదిత్యస్వరూపుడను నేను. (అనగా విష్ణువుఅను అదిత్యుని నాస్వరూపముగ నుపాసింపదగునని యర్థము.) జ్యోతిశ్చక్రమునందుండు సర్వజ్యోతిస్సులు నావిభూతులే. అయినను వాటిలో లేజః ప్రాబల్యముచే నూర్చుడను నేను. (అనూర్చుని పరమేశ్వరుడని యుపాసింపదగునని యర్థము.) మరుత్తులన్నియు నావిభూతులే! అయినను వారిలో నధికుడగు మరీచుడు నాస్వరూపుడు. (అట్టి మరీచుని నాస్వరూపునిగా నుపాసింపదగునని యర్థము.) అశ్వన్యాది నక్షత్రములన్నియు నావిభూతులే. వానిలో శోభాధిక్యముచే చంద్రుడను నేను. ఈవిధముగా నంతటను వ్యవ్యంతపదవాచ్యములకు విభూతిత్వమును ప్రధమాంత, ద్వితీయాంతపదవాచ్యములను ఈశ్వరునిగా నుపాసించుటను చూడదగును. ॥౨౦॥

గీ॥ వేదానాం సామవేదోఽస్మి దేవానా మస్మి వాసవః ।

ఇన్ద్రియాణాం మనశ్శాస్త్రి భూతానా మస్మి చేతనా ॥

॥౨౨॥

పద వి భా గ ముః— వేదానాం- సామవేదః- అస్మి- దేవానాం- అస్మి- వాసవః-

ఇన్ద్రియాణాం- మనః- చ- అస్మి- భూతానాం- అస్మి- చేతనా ॥

॥౨౩॥

ప్రతిపదార్థముః— వేదానాం=వేదములలో; అహం=నేను; సామవేదః=సామవేదస్వరూపము;

అస్మి=అయితిని, దేవానాం=రుద్రాదిత్యాదిదేవతలలో; వాసవః=ఇంద్రుడను; అస్మి=అయితిని; ఇన్ద్రియాణాం=

ఏకాదశేంద్రియములలో; మనశ్చ=మనస్స్వరూపుడనై; అస్మి=అయితిని; భూతానాం=భూతములలో; చేతనా=

బుద్ధివృత్తియై; అస్మి=అయితిని.

॥౨౪॥

శాంకరభాష్యమ్:—

వేదానామితి । వేదానాం మధ్యే సామవేదోఽస్మి, దేవానాం రుద్రాదిత్యాదీనాం వాసవ ఇన్ద్రోఽస్మి, ఇన్ద్రియాణా మేకాదశానాం చక్షురాదీనాం మనశ్శాస్త్రి సంకల్ప వికల్పాత్మకం మన శ్శాస్త్రి । భూతానా మస్మి చేతనా కార్యకరణసంఘాతే నిత్యాభివ్యక్తా బుద్ధివృత్తి శ్చేతనా ॥

॥౨౫॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

మంత్రాబ్రాహ్మణసముదాయరూపమైన ఋగాదివేదములలో నేను సామవేదస్వరూప మైతిని. రుద్రాదిత్యాదిదేవతలలో యింద్రస్వరూపుడ నైతిని. చక్షురాదీంద్రియములలో సంకల్పవికల్పాత్మక మనస్స్వరూప మయితిని. భూతములలో కార్యకరణసంఘాతమునందు నిత్యాభివ్యక్తమైన బుద్ధివృత్తిస్వరూప మైతిని.

॥౨౬॥

—, ౧౦వ అధ్యాయము, ౨౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు + —

మధునూదనసరస్వతీయముః— నాలుగు వేదములలో గానమాధుర్యముచేసతి రమణీయ మైనదిగాన నేను సామవేదస్వరూపుడను. నేను దేవతల కధిపతియగు యింద్రుడను. పదునొకొండు యింద్రి యములకు ప్రవర్తకమగుటవలన మనస్సు నాస్వరూపము. సర్వప్రాణిసంబంధమగు పరిణామములలో చిదభివ్యం జనమగు బుద్ధివృత్తిరూపమగు చేతన నాస్వరూపము.

॥౨౭॥

శంకరానందీయముః— “భూతానా మస్మిచేతనా” జీవాధిస్థితములగు శరీరములలో

“బుద్ధ్యాదిస్థూలాంతం చేతయతీతి చేతనాసాభాసా చిత్తవృత్తిః” బుద్ధ్యాదిస్థూలాంతమగు సర్వమును తెలివి కలదిగ చేయునదిగాన బుద్ధి చేతన యనబడును. అట్టి చేతన నాస్వరూపము. (కేషము స్పష్టము.)

॥౨౮॥

పరమార్థప్రసాః— నేను ఋగాదిచతుర్వేదములలో సామవేదస్వరూపుడను. “సా చ ఆమశ్చ సామ, సా=అఋక్; ఆమః=గీతరూపమగు స్వరము; ఆరెంటియొక్క ద్వంద్వము “సామ” అనబడును.

“సైవసామఋగాసీ దమోనామ సామ సా వాఋక్సామోపాపదక్ మిధునం సంభవాన ప్రజాత్యా ఇతి నేత్యబ్రహ్మ త్వాన జ్యాయాన్వా ఆతో మమ మహిమా” ఈశ్వరీతికి భాష్యానుమతార్థముః— ‘సా’ అని

నేత్యబ్రహ్మ త్వాన జ్యాయాన్వా ఆతో మమ మహిమా” ఈశ్వరీతికి భాష్యానుమతార్థముః— ‘సా’ అని

నేత్యబ్రహ్మ త్వాన జ్యాయాన్వా ఆతో మమ మహిమా” ఈశ్వరీతికి భాష్యానుమతార్థముః— ‘సా’ అని

నేత్యబ్రహ్మ త్వాన జ్యాయాన్వా ఆతో మమ మహిమా” ఈశ్వరీతికి భాష్యానుమతార్థముః— ‘సా’ అని

నేత్యబ్రహ్మ త్వాన జ్యాయాన్వా ఆతో మమ మహిమా” ఈశ్వరీతికి భాష్యానుమతార్థముః— ‘సా’ అని

నేత్యబ్రహ్మ త్వాన జ్యాయాన్వా ఆతో మమ మహిమా” ఈశ్వరీతికి భాష్యానుమతార్థముః— ‘సా’ అని

గీ॥ రుద్రాణాం శంకర శ్చాస్మి విత్తేశో యక్షరక్షసామ్ ।

వసూనాం పావకశ్చాస్మి మేరు శ్శిఖరిణా మహమ్ ॥

॥౨౩॥

ప ద వి భా గ ముః— రుద్రాణాం- శంకరః- చ- అస్మి- విత్తేశః- యక్షరక్షసాం- వసూనాం- పావకః- చ- అస్మి- మేరుః- శిఖరిణాం- అహమ్ ॥ ॥౨౩॥

ప్రతిపదార్థముః— రుద్రాణాం=ఏకాదశరుదులలోను; అహం=నేను; శంకరశ్చ=శంకరుడనై; అస్మి=అయితిని; యక్షరక్షసాం=యక్షులలోను, రక్షస్సులలోను; విత్తేశః=కుబేరుడనై; అస్మి=అయితిని; వసూనాం=అష్టవసువులలో; పావకశ్చ=అగ్ని స్వరూపమై; అస్మి=అయితిని; శిఖరిణాం=పర్వతములలో; మేరుః=మేరుపర్వతమై; అస్మి=అయితిని. ॥౨౩॥

శాంకరభాష్యముః—

రుద్రాణామితి । రుద్రాణా మేకాదశానాం శంకర శ్చాస్మి । విత్తేశః కుబేరో యక్షరక్షసాం యక్షాణాం రక్షసాం చ । వసూనా మష్టానాం పావక శ్చాస్మ్యగ్ని ర్మేరుః శిఖరిణాం శిఖరవతా మహమ్ ॥ ॥౨౩॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధినిః—

నేను యేకాదశరుదులలో శంకరస్వరూపుడను. యక్షులలోను, రక్షస్సులలోను కుబేరస్వరూపుడను. అష్టవసువులలోను యగ్ని స్వరూపుడను. పర్వతములలో మేరుపర్వత స్వరూపమై అయితిని. అనగా నాయాస్వరూపముగ పరమూత్మ ధ్యేయమని యాశయము. ॥౨౩॥

ప్రజాయై మిధునం దాంపత్యం సంభవానేతి । ఆత స్సామ నేత్యబ్రహ్మీ న్నిషేధం చ కార । యత స్సామ జ్యాయా నాదిభూత మతో మమ మహిమా మత్సామర్థ్య మధికం విద్యతే కి మేకయా ఋచా । ఆత స్తే ద్వే ఋచా భూత్వా ఉపావదతా మిత్యాది” సామసంబంధముగ ఋక్ స్వరసమీపముకు వెళ్ళి ఇట్లనెను. ఏమనఁ వనమిద్దరము సంతానమునకై దాంపత్యము నొందుదము. అని. ఆనంతరము సామ దానిని నిషేధించెను కారణమేమనః నామహిమ (సామర్థ్యము) అధికమైనది. ఈఋక్కుతో నేమి? అని ఈవిధముగ ఋక్కుకంటె సామమ ఉపజీవ్యముగుటచే నాధిక్యముగాన నేను వేదములలో సామవేదస్వరూపుడను అని చెప్పబడెను. లేక, సామవేదమునం దున్నవన్నియు నీశ్వరస్తావకములుగాన; సావమాన్యములగుచున్నవి. “అధాతఃపావ మానాః” అను శ్రుతియు పైషయమును జెప్పుచున్నది. ఇట్లే అసామలు “తత్సావమానాభి రహం పునామి” అనుపరిశిష్టోక్తినుసరించి పతనమాత్రముచేతనే పవిత్రీకృతమయిచున్నవి. గాన నాలుగు వేదములలో సామవేద మునకు విభూతిత్వము చెప్పబడెను. (శేషము సమానము.) ॥౨౪॥

— ౧౦వ అధ్యాయము ౨౩వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు . —

మ థ నూ ద న స ర స్వః త్రి య ముః— నేను ఏకాదశరుదులలో శంకరుడను, యక్షరాక్షసులలో కుబేరుడను, అష్టవసువులలో నగ్నిని, శృంగములుగల పర్వతములలో మేరువును. ॥౨౩॥

భాష్యత్కర్తృ దీ పి కః— వీరభద్ర, శంభు, గిరిశ, ఆజ, ఏకపాత్, అహిర్బుధన్వ, పినాకి, ఈశ, కపాలి, దివ్యతి, స్థాని నామకః ఏకాదశరుదులలో శంకరుడగు (సుఖమును జేయువాడగు) శంభుస్వ రూపుడనునెను. ధృవ, అధర్వ, అప, సోమ, ఆనిల, అనిల, ప్రత్యూష, ప్రభాస నామములగు అష్టవసువులలో వనలస్వరూపుడనునెను. (శేషము గతార్థము.) ॥౨౩॥

గీ॥ పురోధసాం చ ముఖ్యం మాం విద్ధి పార్థ బృహస్పతిమ్ ।

సేనానీనా మహం స్కంద సరసా మస్మి సాగరః ॥

॥౨౪॥

ప ద వి భా గ ము:— పురోధసాం- చ- ముఖ్యం- మాం- విద్ధి- పార్థ- బృహస్పతిం- సేనానీనాం- అహం- స్కందః- సరసాం- అస్మి- సాగరః ॥ ॥౨౪॥

ప్రతిపదార్థము:— హేపార్థ! ఓయర్జున; మాం=నన్ను; పురోధసాం=పురోహితులలో; ముఖ్యం=ముఖ్యమైన; బృహస్పతిం చ=బృహస్పతినిగ; విద్ధి=తెలిసికొనుము; అహం=నేను; సేనానీనాం=సేనాధిపతులలో; స్కందః=కుమారస్వామిస్వరూపమైతిని; సరసాం=దేవభాతసరస్సులలో; సాగరః=సముద్రస్వరూపమై; అస్మి=అయితిని. ॥౨౪॥

గీ॥ మహర్షీణాం భృగు రహం గిరా మస్మైక మక్షరమ్ ।

యజ్ఞానాం జపయజ్ఞోఽస్మి స్థావరాణాం హిమాలయః ॥

॥౨౫॥

ప ద వి భా గ ము:— మహర్షీణాం- భృగుః- అహం- గిరాం- అస్మి- ఏకం- అక్షరం- యజ్ఞానాం- జపయజ్ఞః- అస్మి- స్థావరాణాం- హిమాలయః ॥ ॥౨౫॥

ప్రతిపదార్థము:— మహర్షీణాం=మహర్షులలో; భృగుః=భృగుమహర్షి స్వరూపమై; అహం=నేను; అస్మి=అయితిని; గిరాం=పదస్వరూపమైన నాక్కులలో; ఏకం=ఒక్కమైన; అక్షరం=అక్షరమగు ఓంకార స్వరూపమై; అస్మి=అయితిని; యజ్ఞానాం=యజ్ఞములలో; జపయజ్ఞః=జపనెడి యజ్ఞ స్వరూపమై; అస్మి=అయితిని; స్థావరాణాం=స్థావరములలో; హిమాలయః=హిమవత్పర్వతస్వరూపమై; అస్మి=అయితిని. ॥౨౫॥ శాంకరభాష్యమ్:—

పురోధసా మితి । పురోధసాం రాజపురోహితానాం ముఖ్యం ప్రధానం మాం విద్ధి జానీహి హేపార్థ! బృహస్పతిమ్ । స హిన్ద్రస్త్వేతి ముఖ్యః స్యాత్పురోధాః । సేనానీనాం సేనాపతినా మహం స్కందో దేవసేనాపతిః । సరసాం యాని దేవభాతాని సరాంసి తేషాం సరసాం సాగరోస్మి భవామి ॥ ॥౨౪॥

మహర్షీణామితి । మహర్షీణాం భృగురహం గిరాం వాచాం పదలక్షణానా మేక మక్షర మోంకారోస్మి । యజ్ఞానాం జపయజ్ఞోఽస్మి, స్థావరాణాం స్థితిమతాం హిమాలయః ॥ ॥౨౫॥ శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఓయర్జున! నన్ను రాజపురోహితులలో ప్రధానమైన బృహస్పతినిగ తెలిసికొనుము. ఆబృహస్పతి యిందునకు ముఖ్యపురోహితుడు. సేనాధిపతులలో దేవసేనాధిపతియగు కుమారస్వామిస్వరూపుడను నే నైతిని. దేవతలచే తృప్తబడిన యే సరస్సులు కలవో వాటిలో సముద్రస్వరూపుడను నే నైతిని. అనగా బృహస్పతి, కుమారస్వామి, సముద్రములు పరిమాతృస్వరూపములుగ ధ్యానింపదగినవారని యాశయము. ॥౨౪॥

నేను మహర్షులలో భృగుమహర్షి స్వరూపుడను, పదస్వరూపమగు వాక్కులలో ఒకయక్షరమగు ఓంకారస్వరూపము అయితిని యజ్ఞములలో జపయజ్ఞ స్వరూపము, స్థావరములలో హిమవత్పర్వతస్వరూపము అయితిని. ॥౨౫॥

— • ౧౦ అధ్యాయము ౨౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానకేవలము :—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— ఇందుడు సర్వరాజకేయ్యుడుగాన రాజపురోహితులలో

గీ॥ అశ్వత్థ స్సర్వవృక్షాణాం దేవర్షీణాం చ నారదః ।

గన్ధర్వాణాం చిత్రరథ సిద్ధానాం కపిలో మునిః ॥

॥౨౬॥

పద విభాగము:— అశ్వత్థః- సర్వవృక్షాణాం- దేవర్షీణాం- చ- నారదః- గన్ధర్వాణాం- సిద్ధానాం- కపిలః- మునిః ॥

॥౨౬॥

ప్రతిపదార్థము:— సర్వవృక్షాణాం=నిఖిలవృక్షములలో; అశ్వత్థః=అశ్వత్థవృక్షస్వరూపమై; దేవర్షీణాం=దేవర్షులలో; నారదశ్చ=నారదస్వరూపమై; గన్ధర్వాణాం=గన్ధర్వులలో; చిత్రరథః=చిత్రరథుడనుగన్ధర్వస్వరూపమై; సిద్ధానాం=సిద్ధులలో; కపిలోమునిః=కపిలమహర్షి స్వరూపుడనై; అస్మి=అయినాని.

॥౨౬॥

గీ॥ ఉచైశ్చైవస మశ్వానాం విద్ధి మా మమృతోద్భవమ్ ।

ఐరావతం గజేంద్రాణాం నరాణాం చ నరాధిపమ్ ॥

॥౨౭॥

పద విభాగము:— ఉచైశ్చైవసం- అశ్వానాం- విద్ధి- మాం- అమృతోద్భవం- ఐరావతం- గజేంద్రాణాం- నరాణాం- చ- నరాధిపమ్ ॥

॥౨౭॥

ప్రతిపదార్థము:— మాం=నన్ను; అశ్వానాం=అశ్వములలో; అమృతోద్భవం=అమృత నిమిత్తక్షీరసముద్రమథనోద్భవమై; ఉచైశ్చైవసం=ఉచైశ్చైవసస్సనుపేరుగల యశ్వస్వరూపముగ; విద్ధి=తెలిసికొనుము; గజేంద్రాణాం=గజశ్రేష్ఠములలో; ఐరావతం=ఐరావతమనెడి గజస్వరూపముగను; నరాణాం=మనుష్యులలో; నరాధిపం చ=మనుష్యులకు ప్రభుస్వరూపముగను; విద్ధి=తెలిసికొనుము.

॥౨౭॥

శాంకరభాష్యమ్:—

అశ్వత్థ ఇతి । అశ్వత్థ స్సర్వవృక్షాణాం దేవర్షీణాం చ నారదో దేవా ఏవ సంత ఋషితత్వం ప్రాప్తా మన్త్రదర్శిత్యాత్తే దేవర్షయ స్తేషాం నారదోస్మి । గన్ధర్వాణాం చిత్రరథో నామ గన్ధర్వోఽస్మి । సిద్ధానాం జన్మనైవ ధర్మజ్ఞానవైరాగ్యైశ్చరాత్రియం ప్రాప్తానాం కపిలో మునిః ॥

॥౨౮॥

ఉచై రితి । ఉచైశ్చైవస మశ్వానా ముచైశ్చైవా నామాశ్వ స్తం మాం విద్ధి జానీ హ్యమృతోద్భవ మమృతనిమిత్తమథనోద్భవమ్ । ఐరావత మిరావత్యా అవత్యం గజేంద్రాణాంహస్తీశ్వరాణాం తం మాం విద్ధి త్యనువర్తతే । నరాణాం మనుష్యాణాం చ నరాధిపం రాజానం మాం విద్ధి జానీహి ॥

॥౨౯॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

సర్వవృక్షములలో నశ్వత్థవృక్షస్వరూపమై, దేవఋషులలో నారదమహర్షి స్వరూపుడనై గంధర్వులలో చిత్రరథు డనుగంధర్వస్వరూపుడనై, సిద్ధులలో కపిలమహర్షి స్వరూపుడనై అయినాని.

॥౩౦॥

నన్ను అశ్వములలో యమృతనిమిత్తము క్షీరసముద్రమథనమువలన జనించిన ఉచైశ్చైవస్వస్సను యశ్వస్వరూపముగను, గజశ్రేష్ఠములలో ఐరావతమను గజముగను, మనుష్యులలో నరాధిపస్వరూపముగను తెలిసికొనుము.

॥౩౧॥

గీ॥ అయుధానా మహం వజ్రం ధేనూనా మస్మి కామధుక్ ।

ప్రజనశ్చాస్మి కందర్ప స్సర్పాదా మస్మి వాసుకిః ॥

॥౨౮॥

పదవిభాగము:— అయుధానాం- అహం- వజ్రం- ధేనూనాం- అస్మి- కామధుక్- ప్రజనః- చ- అస్మి- కందర్పః- సర్పాదాం- అస్మి- వాసుకిః ॥

॥౨౮॥

ప్రతిపదార్థము:— అయుధానాం=అయుధములలో; వజ్రం=వజ్రాయుధము; అహం=నేను; అస్మి=అయితని; ధేనూనాం=ధేనువులలో; కామధుక్=కామధేనువునై; అహం=నేను; అస్మి=అయితని; ప్రజనః=పుత్రోత్పాదనసమర్థమైన; కందర్పః=కామస్వరూపమై; అస్మి=అయితని; సర్పాదాం=సర్పములలో; వాసుకిః=వాసుకి అనెడి సర్పస్వరూపమై; అస్మి=అయితని.

॥౨౮॥

శాంకరభాష్యము:—

అయుధానా మితి । అయుధానా మహం వజ్రం దధీవృన్ధిసంభవం ధేనూనాం దోగ్ధీదా మస్మి కామధుక్, వసిష్ఠస్య సర్వకామానాం దోగ్ధీ సామాన్యా వా కామధుక్ । ప్రజనః ప్రజనయితాస్మి కందర్పః కామః । సర్పాదాం సర్పభేదానా మస్మి వాసుకి సర్ప రాజః ॥

॥౨౮॥

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

నేను అయుధములలో దధీచిమహర్వృన్ధిసంభూతమైన వజ్రాయుధస్వరూపము, ధేనువులలో వశిష్ఠమహర్షికి సర్వకామముల నిచ్చెడి ధేనుస్వరూపమై, లేక, కామధేనుస్వరూపమై, పుత్రోత్పత్తి సమర్థమైన కామస్వరూపుడనై, సర్పవిశేషములలో వాసుకి యను సర్పరాజ స్వరూపమై అయితని.

॥౨౮॥

శ్రేష్ఠుడగు బృహస్పతి నాస్వరూపుడని తెలిసికొనుము. నేనాపతులలో దేవసేనకధిపతియగు కుమారస్వామి నాస్వరూపుడు. దేవభూతములగు జలాశయములలో సాగరము నాస్వరూపము.

॥౨౮॥

— ౧౦వ అధ్యాయము ౨౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధునూదనసరస్వతీయము:— సప్తబ్రహ్మర్షులలో నతితేజస్విగాన భృగుమహర్షి నాస్వరూపుడు. పదములు అను పేరుకల వాక్యములలో, నేను ఓంకారస్వరూపుడను. యజ్ఞములలో హింసాదిదోష శూన్యమగుటచేతను, అత్యంతశుద్ధిహేతువగుటచేతను శ్రేష్ఠమగు జపయజ్ఞము నాస్వరూపము. స్థావరములగు పర్వతాదులలో హిమవత్సర్వతము నాస్వరూపము. (శిఖరములుగల పర్వతములలో మేరుపు నాస్వరూపమని చెప్పుటచే యర్థభేదముచే దోషములేదు.)

॥౨౯॥

— ౧౦వ అధ్యాయము ౨౬, ౨౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధునూదనసరస్వతీయము:— అన్ని వృక్షములలో నశ్వత్థవృక్షము నాస్వరూపము. దేవజాతికిజెంది స్వయముగ మంత్రద్రష్టలగు ఋషులు దేవర్షులనబడుదురు. అట్టి దేవర్షులలో నారదుడనునేనే. దేవగాయకులగు గంధర్వులలో జిత్రరథుడను నేను. ప్రయత్నము లేకుండగనే జన్మచేసే ధర్మ, జ్ఞాన, శ్రాగ్ధ్య, విశ్వరూపితయమును బొందినట్టియు, అధికతపశలపరమార్థములు గల సిద్ధులలో కపిలమునని నేను. అశ్వములలో నమృతమధమనోద్భవమైనయువైశ్వానరునిగా నన్ను తెలిసికొనుము. వినుగులలో వైరావతమునుగా నన్ను తెలిసికొనుము. నరులలో నరాధిపతి నాస్వరూపుడని తెలిసికొనుము.

॥౩౦, ౩౧॥

గీ॥ అనన్త శ్వాస్తి నాగానాం వరుణో యాదసా మహమ్ ।
పితృణా మర్యమాచామస్మి యమ స్సంయమతా మహమ్ ॥

॥౨౯॥

ప ద వి భా గ ము:— అనన్తః- చ- అస్మి- నాగానాం- వరుణః- యాదసాం- అహం-
పితౄణాం- అర్యమా- అస్మి- యమః- సంయమతాం- అహమ్ ॥

॥౨౯॥

ప్రతిపదార్థము:— అహం=నేను; నాగానాం=నాగములనెడి సర్పములలో; అనన్తః=అనన్త
డనెడి స్వరాజస్వరూపమై; యాదసాం=జలదేవతలలో; వరుణః=వరుణదేవస్వరూపమై; అస్మి=అయితిని;
అహం=నేను; పితౄణాం=పితృదేవతలలో; అర్యమాచ=అర్యమ అనెడి పితృదేవతాస్వరూపమై; సంయ
మతాం=దండించువారలలో; యమః=యమధర్మరాజస్వరూపమై; అస్మి=అయితిని.

॥౨౯॥

శాంకరభాష్యము:—

అనంత ఇతి । అనంత శ్వాస్తి నాగానాం నాగవిశేషాణాం నాగరాజ శ్వాస్తి ।
వరుణో యాదసా మహ మద్దేవతానాం రాజాహమ్ । పితౄణా మర్యమా నామ పితౄణా
శ్వాస్తి. యమ స్సంయమతాం సంయమనం కుర్వతా మహమ్ ॥

॥౨౯॥

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

నేను నాగములనెడి సర్పవిశేషములలో అనంతుడనెడి సర్పరాజస్వరూపము. జల
దేవతలలో వరుణదేవస్వరూపము అయితిని. నేను పితృదేవతలలో “అర్యమా” అను పితృదేవ
తాస్వరూపము, దండించువారలలో యమధర్మరాజస్వరూపము అయితిని.

॥౨౯॥

—+ ౧౦వ అధ్యాయము ౨౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు +—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— అస్త్రములలో దధిచియొక్క అస్థిచే నిర్మితమైన వజ్ర
మును నేను. అవులలో సముద్రమథనోద్భవయగు కామధేనువును నేను. కామములలో పుత్రోత్పత్తిప్రయో
జనముగాగల కామమును నేను. (ఇట చ కారము రతిమాత్రప్రేతు కామమును గృహింపకుండుటకు ప్రయుక్త
మయ్యెను.) సర్పములు, నాగులు జాతిభేదముచే వేర్వేరుగనున్నవి. సర్పములలో రాజగు వాసుకిని నేను. ॥౨౮॥

శ్రీ ధ రీ య ము:— విషసహితము లగునవి సర్పములు. అట్టి సర్పములలో రాజగు వాసుకిని నేను.
(శేషము గతార్థము.)

॥౨౮॥

—+ ౧౦వ అధ్యాయము ౨౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు +—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— నాగులను నామముగల పాములలోని వాడగు అనంతుడను
(శేషహిని) నేను. జలచరములలో వాటికి రాజగు వరుణదేవుడను నేను. పితృదేవతలలో వారికి రాజగు అర్య
ముడను నేను. సంయమమును (ధర్మాధర్మఫలము నిచ్చుచు, నిగ్రహానుగ్రహములను) జేయువారిలో యమ
డను నేను.

॥౨౯॥

శ్రీ ధ రీ య ము:— విషరహితములగు నాగములకు (పాములకు) రాజగు అనంతుడను (శేషహిని)
నేను. (శేషము గతార్థము.)

॥౨౯॥

గీ॥ పృష్ఠోద శ్చాస్మి దైత్యానాం కాలః కలయతా మహమ్ ।

మృగాణాం చ మృగేంద్రోఽహం వై నతేయ శ్చ పక్షిణామ్ ॥

॥30॥

పద విభాగము:— పృష్ఠోదః- చ- ఆస్మి- దైత్యానాం- కాలః- కలయతాం- అహం- మృగాణాం- చ- మృగేంద్రః- అహం- వై నతేయః- చ- పక్షిణామ్ ॥

॥30॥

ప్రతిపదార్థము:— అహం=నేను; దైత్యానాం=దైత్యులలో; పృష్ఠోదశ్చ=పృష్ఠోదస్వరూపుడనై; కలయతాం=పరిగణనము చేయువారలలో; కాలః=కాలస్వరూపమై; ఆస్మి=అయితని; మృగాణాం=మృగములలో; మృగేంద్రః=సింహస్వరూపమై; లేక వ్యాఘ్రస్వరూపమై; పక్షిణాం=పక్షులలో; వై నతేయశ్చ=గరుత్మత్స్వరూపమై; ఆస్మి=అయితని.

॥30॥

గీ॥ పవనః పవతా మస్మి రామ శ్చస్త్రభృతా మహమ్ ।

ఝషాణాం మకరశ్చాస్మి సోతసా మస్మి జాహ్నువీ ॥

॥30॥

పద విభాగము:— పవనః- పవతాం- ఆస్మి- రామః- శస్త్రభృతాం- అహం- ఝషాణాం- మకరః- చ- ఆస్మి- సోతసాం- ఆస్మి- జాహ్నువీ ॥

॥30॥

ప్రతిపదార్థము:— అహం=నేను; పవతాం=పావయితులలో; లేక, వేగముకలవారలలో; పవనః=వాయుస్వరూపమై; శస్త్రభృతాం=శస్త్రమును ధరించువారలలో; రామః=దశరథపుత్రుడగు శ్రీరామచంద్రస్వరూపుడనై; ఆస్మి=అయితని; ఝషాణాం=మత్స్యములలో; మకరశ్చ=మకరమనెడి మత్స్యస్వరూపమై; ఆస్మి=అయితని; సోతసాం=నదులలో; జాహ్నువీ=గంగానదీస్వరూపమై; ఆస్మి=అయితని.

॥30॥

శాంకరభాష్యము:—

పృష్ఠోద ఇతి । పృష్ఠోదో నామ చాస్మి దైత్యానాం దితివంశ్యానామ్ । కాలః కలయతాం కలనం గణనం కుర్వతా మహం, మృగాణాం చ మృగేంద్రః సింహో వ్యాఘరో వాఽహం, వై నతేయ శ్చ గరుత్మా న్వి నతానుతః పక్షిణాం పతతిృణామ్ ॥30॥

పవన ఇతి । పవనో వాయుః పవతాం పావయిత్వాణా మస్మి, రామ శ్చస్త్రభృతా మహం శస్త్రాణాం ధారయిత్వాణాం దాశరథీ రామోఽహం, ఝషాణాం మత్స్యదీనాం మకరో నామ జాతివిశేషోహం సోతసాం ప్రవంతీనా మస్మి జాహ్నువీ గంగా ॥30॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

నేను దితిసంతతియగు దైత్యులలో పృష్ఠోదస్వరూపమై, పరిగణనము చేయువారలలో కాలస్వరూపమై అయితని. నేను మృగములలో సింహస్వరూపమై, లేక వ్యాఘ్రస్వరూపమై అయితని పక్షులలో వినతాపుత్రుడగు గరుత్మంతుడ నై తిని.

॥30॥

నేను పవిత్రంపడేయు వారలలో, లేక వేగముకలవారలలో వాయుస్వరూపమై శస్త్రధారులలో దశరథపుత్రుడగు శ్రీరామచంద్రప్రభుస్వరూపమై, అయితని. మత్స్యములలో మకర(మొసలి)స్వరూపమై, నదులలో జాహ్నువీ(గంగా)నదీస్వరూపమై అయితని. ॥30॥

—, గంవ అధ్యాయము ౩౦వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుమాదనసరస్వతీ యామః— దితియొక్క పంశములో బుట్టినవారిలో పరమస్వాత్మికు

గీ॥ సర్గాణా మాది రంతశ్చ మధ్యం చై వాహ మేవ చ ।

అధ్యాత్మవిద్యా విద్యానాం వాదః ప్రవదతా మహమ్ ॥

॥౩౨॥

ప ద వి భా గ ముః— సర్గాణాం- ఆదిః- అంతః- చ- మధ్యం- చ- ఏవ- అహం- అర్జున-
అధ్యాత్మవిద్యా- విద్యానాం- వాదః- ప్రవదతాం- అహమ్ ॥ ॥౩౨॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః— హేఅర్జున! = ఓయర్జునుడా!; సర్గాణాం = స్పష్టలకు; ఆదిః = కారణము; (మొదలు) అంతశ్చ = నాశము; మధ్యం = చ = స్థితియు; అహ మేవ = నా స్వరూపమే; విద్యానాం = విద్యలలో; అధ్యాత్మవిద్యా = అధ్యాత్మవిద్య; అహ మేవ = నా స్వరూపమే; ప్రవదతాం = వాదజల్పనితండకథలను పలికెడి వారలయొక్క; వాదః = వాదకథారూపమైన; అహం = నేను; ఆస్మి = అయితిని. గురుశిష్యులకథ వాదమన బడును. పరస్పరము జయించు యిచ్చకల వాదిప్రతివాదుల కథ జల్పకథ యనబడును. స్వపక్షస్థాపనా హీనమై పరపక్షవిదళనమాత్రపర్యవసాయయగు కథ వితండము. ॥౩౨॥

డగుటచే మిక్కిలి యానందింపజేయువాడు గాన ప్రహ్లాదుడను నేను. లెక్కించువారిలో కాలస్వరూపుడను నేను. మృగములలో సింహమును నేను. పక్షులలో వైనతేయుడను నేను. ॥౩౦॥

శంకరానందీయముః— శుభాశుభములను, వృద్ధిక్షయములను జేయువాటిలో కాలమును నేను. (శేషము స్పష్టము.) ॥౩౦॥

—* గంవ అధ్యాయము ౩౧వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు *—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— పవిత్రింపజేయువాటిలో లేక, వేగము కలవాటిలో వాయువును నేను. శస్త్రధారులై యుద్ధనిపులగువారిలో పరమవీరుడగు దశరథరాముడను నేను. (శ్రీరాముడు సాక్షాద్విష్ణుస్వరూపుడైనను శ్రీరామరూపముతో ధ్యానించుటకై “వృష్ణీనాం వాసుదేవో స్మి” అనినట్లే పాతముల పూర్వము చెప్పబడెను.) మత్స్యములలో శ్రేష్ఠమగు మకరమును నేను. నదులలో సర్వనదీశ్రేష్ఠయగు గంగను నేను. ॥౩౧॥

—* గంవ అధ్యాయము ౩౨వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు *—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— అచేతనస్పష్టలలో సుత్పత్తిస్థితియములు నేను. (“భూతా నా మాది రంతశ్చ” అని యుపక్రమమునందు జీవావిష్టములగువాని యుత్పత్తిస్థితియములు చెప్పబడుటచే బాసరక్ష్యములేదు.) విద్యలలో మోక్షహేతువగు ఆత్మతత్త్వవిద్యను నేను. చర్చించుకొనువారి వాదించుకొనుటరూపముగు కథాభేదములగు వాద, జల్ప వితండారూపముగువాటిలో వాదమును నేను. (“భూతానాం చేతనా” అను స్థలమున భూతశబ్దముచే వాటికి సంబంధించిన పరిణామములెట్లు లక్షితములో ఆశ్లేష ఇట ప్రవదన్మయుచే వారికి సంబంధించిన కథాభేదములు లక్షితములగునుగాన నిర్ధారణవశ్చ యుపపన్నము.) తత్త్వ బుబుత్సలు, వీతరాగులు నగు సమానబ్రహ్మచారు లగువారికిగాని, గురుశిష్యులకుగాని ప్రమాణపురస్సరముగ తర్కముచే సాధనమాషణరూపమైన, స్వపక్ష, ప్రతిపక్షపరిగ్రహము తత్త్వనిర్ణయాంతమగునో నది వాదమనబడును. ॥౩౨॥

శంకరానందీయముః— ఆదిత్యాదివిభూతులు, విష్ణాదివిభూతివిశేషములు స్వస్వరూపమేయని మూచించుటకు సర్వవికారములకు ఆదియు, మధ్యము, అంతముగూడ పరిపూర్ణుడను సర్వాత్మను అగు నేనే యని చెప్పుచున్నాడు. — “సర్గాణా...మహం” సృజింపబడు మహద్వాదిష్టాలాంతరములగు వికారములు సర్గము

శాంకరభాష్యం:—

సగ్గాణా మితి । సృష్టినా మాది రంతశ్చ మధ్యం చై వాహ ముత్పత్తిస్థితిలయా అహ మర్జున! । భూతానాం జీవాధిస్థితానా మేవాది రంత శ్చేత్యా ద్యుక్త ముపక్రమ ఇహ తు సర్వస్వై వ్యవ సర్గమాత్ర స్తేతి విశేషః । అధ్యాత్మవిద్యా విద్యానాం మోక్షార్థత్వా త్ప్ర

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

సృష్టలకు కారణము, నాశనము, స్థితియు ఓయర్జున! నాస్వరూపమే. ఉపక్రమము నందు జీవాధిస్థితభూతముల ఆద్యంతములు నేనే యని చెప్పబడెను. ఇచట నిఖిలసృష్టి మాత్రముయొక్క యాద్యంతములు నేనే యని విశేషము గ్రహించవలెను. విద్యలలో అనబడును. వాటికి యుపాదాన కారణమును నేనే. (“తస్మా త్సర్వం సమభవత్” అను శ్లోతి చొప్పున ఘటాదికమునకు మృత్తువలె నేనీసర్వమున కుపాదానకారణుడ నని యర్థము.)

సర్వవికార కారణుడ వగుటచే సృష్ట్యాదియందు నీకుసద్భావమున్నను, కార్యదశయందు నీసత్తక నబడుటలేదు గాన నీకు సర్వాత్మత్వము, పూర్ణత్వము సంభవించుట లేదు. అనునాశంకపై జెప్పుచున్నాడు.— “మధ్యం” మృత్కార్యమగు ఘటాదికమునందు మృద్ధర్మమగు గంధవత్త్వాదికము కనబడుటవలన మృత్తుయొక్క సమన్వయము. (సంబంధము) దానిచే నెట్లుఘటాదికము సర్వము మృత్స్వరూపమో యట్లే మహదాదికమునందు నాధర్మమగు సత్తాస్ఫూర్త్యాదికము కనబడుటవలన నాసమన్వయముచే సర్వము నేనే. కాన ప్రపంచముయొక్క మధ్యావస్థనుగూడ నేనే. (వికారరూపముతో నే నుంటినిని యర్థము.)

నీవు వికారస్వరూపముగ నున్నచో వికారము నశించిన, నీకుకూడ నాశము సంభవించునుగాన నీసత్తయే యుండదు కనుక నీకుఅనిత్యత్వము, అసర్వాత్మత్వము, అపూర్ణత్వము ప్రసక్తములయ్యెడిని అనుఆశంకపై జెప్పుచు న్నాడు.— “అంత శ్చ” కార్యముయొక్క (అదర్శనరూపమగు) అంతముగూడ నేనే. కల్పితరూపముగల ఘటము నశింపగనే ఘట కారణమై యనువృత్తమగు మృత్తునకు నాశము లేనందున కపాలములుగ చూర్ణాద్య నువృత్తమైన మృత్తుయొక్క సత్త యెట్లు సంభవించుచున్నదో యట్లే మహదాదిసర్వవికారములు నశించినను, వాటికి కారణభూతుడను, అనువృత్తుడను అగు నాయొక్క సత్తకు నాశములేదుగాన నాయొక్క సద్భావ మెప్పుడు నున్నదో యట్టినాకు నిత్యత్వము, సార్వాత్మ్యము, పూర్ణత్వము నివి యెల్లపుడు నున్నవే. కాన వికారములయొక్క అదియు, నంతయు, మధ్యమునేనే. నాకంటె నతిరిక్తమగు వస్తువును ప్రమాణము ననుసరించి నిరూపించుటకు శక్యము కాదు కాన యాదిత్యాదివిభూతులు, విష్ణ్వాదివిభూతివిశేషములు నివన్నియు నేనేయని నిర్దమ.

లేక, “సృష్టిస్థితింత కారిణీం బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మికామ్ । స సంజ్ఞాం యాతి భగవా నేక ఏవ జనార్దనః॥” అను వచనానుసారము “సృజంత ఇతి సగ్గాః సృష్టింపబడు సాక్షులు సర్వములనబడును. వాటికి కారణుడగు బ్రహ్మను నేనే. వాటికి సంహరయగు శివుడను నేనే. వాటి స్థితికి రక్షకగు విష్ణువును నేనే. జ్ఞానహేతువులగు సమస్తవేదములు, శాస్త్రములు విద్యలనబడును. వాటిలో మోక్షహేతువులగుటవలన యుపనిషత్తులు నేనే. వాద, జల్ప, వితండాదులలో యర్థనిర్ణయహేతువగుటవలన వాదకథను నేను. ॥3-౨॥

శ్రీధరీ య మః— సృజింపబడు ఆకాశాదులకు అదిని, అంతమును; మధ్యమును నేనే. (అనగా వాటి సృష్టి స్థితిలయహేతుత్వము పరమేశ్వరునిదేయని తెలుపబడెను. దీనిచే సృష్టి, స్థితి, పరిణామములను

శాంకరభాష్యము:—

ధాన మస్మి । వాదోఽర్థనిర్ణయ హేతుత్వాత్ ప్రవదతాం ప్రధాన మతః సోఽహ మస్మి । ప్రవక్తృద్వారేణ వదనభేదానామేవ వాదజల్పవితండానా మిహ గ్రహణం ప్రవదతామితి॥౩౨॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

మోక్షార్థమగుటవలన ప్రధానమగు నధ్యాత్మవిద్య నాస్వరూపమే. వాదజల్పవితండ కథలను పలుకువారలయొక్క వాదకథ అర్థనిర్ణయ హేతువగుటవలన ప్రధానమైనది అట్టివాదకథ స్వరూపము నేను అయితిని. ॥౩౨॥

నావిభూతులుగా నుపాసించదగునని నూచింపబడెను.) విద్యలలో నధ్యాత్మవిద్య నాస్వరూపము. వాదించు కొనెడివారికి సంబంధించిన వాద, జల్ప, వితండలలో వాదమును నేను. ఇద్దరు వాదిప్రతివాదులు ప్రమాణము ననుసరించియు, తర్కము చేతను స్వపక్షమును స్థాపించుకొనుటకును, ఛల, జాతి, నిగ్రహస్థానములచే పర పక్షమును దూషించుకొనుటకును ప్రవృత్తమగు వాక్యోపవాక్యసందర్భము జల్పమనబడును. ఒక వాది తన పక్షమును స్థాపించుకొనుచుండ, ప్రతిపక్షి యాతని పక్షమును ఛల, జాతి, నిగ్రహస్థానములచే దూషించును గాని, తనపక్షమును స్థాపించుకొనడు. ఇది వితండయనబడును. ఈ జల్పవితండములచేందును విజగిషువులగు వాదిప్రతివాదులశక్తిని పరీక్షించుటకుమాత్రమే యుపయోగించును కాని తత్త్వనిర్ణయమున కుపకరింపవు. వీత రాగులగు శిష్యాచార్యులయొక్కగాని, యితరులయొక్కగాని వాగ్వాదము వాదమనబడును. ఇది తత్త్వనిర్ణయము ఛలముగాకలదిగాన శ్రేష్ఠమగుటచే నావిభూతయని యర్థము. ॥౩౨॥

ప ర మార్థ ప్ర పా:— సృజింపబడు ఆకాశదులకుమాలమును, అంతమును, స్థితిని నేనే. చతుర్దశ విద్యలలో నాత్మప్రతివాదకమగుటవలన శ్రేష్ఠమగు ఆధ్యాత్మవిద్యను నేను. ఇతరమగు విద్యలు తమతమ మత ములయందలి యభినివేశముచే మత్సరాదిజనకములగుటచే నధ్యాత్మవిద్యకంటె నవరములు. ఈవిషయముననే యొక మహాకవి మాత్సర్యమునుగూర్చి యిట్లు వ్రాసెను. “రే! రే! మత్సర! జీవ వత్సరశతం యేన త్వయా నిర్జితం, శాస్త్రాణా మిద మూర్జితం ప్రయతతాం త్వద్వంశవిచ్ఛిత్తయే । యస్మా త్తన్మరతా మపాస్య చ కృథాః స్వా న్యాయుథా న్యన్యథా స్వీయం స్థాపయితుం మతిం పరమతచ్ఛేదం కథం కర్వతే॥” (ఓమత్సరమా! నీవు నూరేడ్లు బ్రతుకుము. నీవంశవినాశనమునకై ప్రయత్నించు శాస్త్రములయొక్క దృఢమగుమతము నీచే జయింపబడినది. (మాత్సర్యోన్ములనమునకై శాస్త్రము లనేకవిధములుగ బోధించును. కాన ఆయా శాస్త్రకర్త లయొక మాత్సర్యమును వహించి ఆయా శాస్త్రములయందు గౌరవమును వీడి; ఆయా శాస్త్రప్రదేశములను నమ్ముచుండుటకై యశాస్త్రీయములగు యుక్తులనెడు ఆయుధములను నిర్మించుకొంటివి. అట్లు కానివో నాయాయుధములు స్వీయమతమును స్థాపించుటకై, యన్యమతము నెట్లు ఖండింపగల్గుచున్నవి?) మాత్సర్య గస్త్రవాదభూయిష్టములై, తత్త్వనిర్ణాయకములుకాని విద్యలకంటె నుత్కృష్టమగు నధ్యాత్మవిద్య నావిభూతయని యర్థము. తత్త్వనిర్ణయరూపప్రయోజనములేని జల్ప వితండాది భూయిష్టములగు విద్యలకంటె తత్త్వ నిర్ణయముగల బ్రహ్మవిద్య శ్రేష్ఠము గనుకనే “వాదః ప్రవదతా మహం” పరస్పరము వాద, జల్ప, వితండా చారులలో తత్త్వబుబుత్సన కుపయోగించెడి తత్త్వనిర్ణయఫలముగఁగ వాదకథను నేను. ॥౩౨॥

గీ॥ అక్షరాణా మకారోఽస్మి ద్వంద్వః సామాసికస్య చ॥

అహ మేవాక్షయః కాలో ధాతాహం విశ్వతో ముఖః ॥

॥33॥

పదవిభాగము:— అక్షరాణాం- అకారః- అస్మి- ద్వంద్వః-సామాసికస్య- చ- అహం-
ఏవ- అక్షయః- కాలః- ధాతా- అహం- విశ్వతోముఖః ॥ ॥33॥

ప్రతిపదార్థము:— అక్షరాణాం=అక్షరములలో; అకారః=అకారము; సామాసికస్య=సమాస
సమాహములో; ద్వంద్వః=ద్వంద్వసమాసము; అహ మేవ=నేనే; అస్మి=అయితిని; అక్షయః=
క్షయముకాని; కాలః=కాలస్వరూపము; ధాతా=కర్మఫలమునిచ్చువాడు; విశ్వతోముఖః=సర్వతోముఖుడు;
అహ మేవ=నేనే; అస్మి=అయితిని. ॥33॥

శాంకరభాష్యమ్:—

అక్షరాణా మితి । అక్షరాణాం వర్ణానా మకారో వర్ణోఽస్మి ద్వంద్వః సమాసోఽస్మి
సామాసికస్య సమాససమాహస్య । కిం చాహ మేవాక్షయోఽక్షిణః కాలః ప్రసిద్ధః తదా
ద్యాఖ్యం అథ వా పరమేశ్వరః కాలస్యాపి కాలోఽస్మి, ధాతాహం కర్మఫలస్య విధాతా సర్వ
జగతో విశ్వతోముఖ సర్వతోముఖః ॥ ॥33॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

అకారాదివర్ణములలో అకారము నేనే అయితిని. సమాససమాహములో ద్వంద్వ
సమాసము నేనే అయితిని. క్షిణముకాని ప్రసిద్ధమైన తదాదు లను పేరుగల కాలము
నేనే అయితిని. లేక, కాలమునకు కాలస్వరూపమైన పరమేశ్వరస్వరూపము నేనే అయితిని.
సర్వజగత్తునకు కర్మఫలముల నిచ్చువాడను నేనే అయితిని. సర్వతోముఖుడను నేనే అయితిని. ॥33॥

— గంవ అధ్యాయము 33వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు —

సుధు సూదన సరస్వతీయము:— “అకారోఽై సర్వావాక్” అను శ్రుతిచొప్పున అన్ని
అక్షరముల (వర్ణము) లలో శ్రేష్ఠమగు అకారమును నేను. సమాససమాహములో ద్వంద్వసమాసమును నేను.
(అక్షయీభావసమాసము పూర్వపదార్థప్రధానము. ఉత్తరపదార్థప్రధానమైనది తత్పురుషము. అన్యపదార్థ.
ప్రధానమైనది బహువ్రీహిసమాసము. ఉభయపదార్థప్రధానమైనదిగాన ద్వంద్వసమాసము శ్రేష్ఠమైనది.
అద్వంద్వసమాసమును నేను అని యర్థము.) “జ్ఞః కాల కాలో గుణీ సర్వవిద్యః” అను శ్రుతిప్రసిద్ధి ననుస
రించి అక్షయమగు కాలమును నేనే. కర్మఫలప్రదాతలలో సర్వతోముఖుడనగు ధాతను నేనే. ॥33॥

నీలకంఠీయము:— “అకారోఽై సర్వావాక్” అను శ్రుత్యనుసారము అక్షరములలో అకా
రమును నేను. “ద్వంద్వ సామాసికస్య చ” సమాససమాహములో నుభయపదార్థ ప్రధానమగుట
ద్వంద్వసమాసమును నేను. లేక, “సమం ఆననం సమాసః” పండితులుగాని, గురుశిష్యులుగాని మంత్రార్థ
మును చెప్పుకొనుటకై యొక ప్రవేశమున గూర్చుండుట, అక్కడ హొచ్చిని తెలిసికొనిన యర్థజాతము సామా
సిక మనబడును. వానిలో “ద్వంద్వః” రహస్యమగు అర్థమును నేను. క్షయరహితమగు కాలమును నేను. కర్మ
ఫలప్రదుడనగు విశ్వతోముఖుడను నేను. (సర్వప్రాణులు తృప్తి నొందినచో నేను తృప్తుడనగుదునని
యర్థము. ॥33॥

గీ॥ మృత్యు సర్వహర శ్చహ ముద్భవశ్చ భవిష్యతామ్ ।

కీర్తి శ్రీ రాక్ష కృ నారీణాం స్మృతి ర్మేధా ధృతిః ఊమా ॥

॥౩౪॥

ప ద వి భా గ ముః— మృత్యుః— సర్వహరః— చ— అహం— ఉద్భవః— చ— భవిష్యతాం—

కీర్తిః— ప్రియః— వాక్— చ— నారీణాం— స్మృతిః— మేధా— ధృతిః— ఊమా ॥

॥౩౪॥

ప్రతి ప దార్థ ముః— సర్వహరః=ధనపాణిములనుహరించు; మృత్యుః=మృత్యువు; అహం=నేనే; భవిష్యతాం=ఉత్కర్షణపాప్తియొగ్గులయొక్క; ఉద్భవశ్చ=అభ్యుదయము, అభ్యుదయపాప్తి పేతువు; అహం=నేనే; నారీణాం=స్త్రీలయొక్క; కీర్తిః=కీర్తియు; స్త్రీః=లక్ష్మీయు; వాక్చ=వాక్కున్న; స్మృతిః=స్మృతియు; ధృతిః=ధృతియు; ఊమా=ఓర్చియు; ఈయత్తమగుణములన్నియు; అహం=నేనే; అస్మి=అయితిని.

॥౩౪॥

శాంకరభాష్యమః—

మృత్యు ర్ద్వివిధో ధనాదిహరః పాణిహర శ్చ సర్వహర ఉచ్యతే సోఽహ మిత్యర్థః । అథ వా పర ఈశ్వరః ప్రళయే సర్వహరణా త్సర్వహరః సోఽహమ్ । ఉద్భవ ఉత్కర్షోఽభ్యుదయ స్తత్పాప్తి పేతు శ్చహం, కేషాం భవిష్యతాం భావికల్యాణానా ముత్కర్షణ పాప్తియో గ్యానా మిత్యర్థః । కీర్తిః శ్రీ రాక్ష కృ నారీణాం స్మృతి ర్మేధా ధృతిః ఊమేత్యేతా ఉత్తమాః స్త్రీణా మహ మస్మి యాసా మాభాసమాత్రసంబంధే నాపి లోకః కృతార్థ మాత్మానం మన్యతే ॥

॥౩౪॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధినిః—

ధనమును హరించువాడు ఒకమృత్యువు. పాణిములను హరించువాడు రెండవ మృత్యువు. ఈ రెండువిధములైన మృత్యువు నాస్వరూపమే. లేక ప్రళయకాలమునందు సర్వమును హరించుటవలన నీశ్వరుడు సర్వహరుడు. అట్టి యీశ్వరుడును నాస్వరూపమే. భావికల్యాణములకలవారికి అనగా ఉత్కర్షణపాప్తియొగ్గులకు ఉత్కర్షణ అనగా అభ్యుదయము, అభ్యుదయపాప్తి పేతువు నాస్వరూపమే. కీర్తి, లక్ష్మి, వాక్కు, స్మృతి మేధ, ధృతి, ఊమ ఇవి స్త్రీల యత్తమగుణములు. యే స్త్రీల యాభాసమాత్రసంబంధముచేతను గూడ లోకము తనను కృతార్థునిగ తలచునో అట్టి స్త్రీలయొక్క పైనిచెప్పబడిన కీర్త్యాది గుణములు నాస్వరూపమే.

॥౩౪॥

—* ౧౦వ అధ్యాయము ౩౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు *—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— సంహరకారులలో సర్వసంహరకారియగు మృత్యువును నేను. భావికల్యాణములలో సుత్కర్షణమును నేను. స్త్రీలలో కీర్తి; ప్రి, వాక్, స్మృతి, మేధా, ధృతి, ఊమ యనెడు నేడురు ధర్మపత్తులు నేనే. ధార్మికుడుగా, ప్రశస్తుడుగా నానాద్విశియసర్వలోకమునకు తెలియబడుట రూపము భావితీ కీర్తి యనబడును. ధర్మార్థకామసంపత్తు శ్రీ యనబడును. సర్వార్థప్రకాశకమైన సంస్కృతవాణి వాక్ అనబడును. (ఇటు చ కారమువలన మూర్త్యాదికముగూడ గ్రహింపదగును.) చిరానుభూతార్థస్మరణశక్తి స్మృతి యనబడును. అనేకగ్రంథార్థధారణశక్తి మేధ యనబడును. అవసానకాలముందు

గీ॥ బృహత్సాహ తథా సామూహం గాయత్రీ చంద్రసా మహమ్ ।

మాసానాం మార్గశీర్షోఽహ మృతూనాం కుసుమాకరః ॥

13౫॥

పదవిభాగము:— బృహత్సాహ- తథా- సామూహం- గాయత్రీ- చంద్రసాం- అహం- మాసానాం- మార్గశీర్షః- అహం- ఋతునాం- కుసుమాకరః ॥

13౫॥

ప్రతిపదార్థము:— సామూహం=సామలలో; బృహత్సాహ=బృహత్సాహ; అహం=నాస్వరూపమే; తథా=అట్లే; చంద్రసాం= గాయత్రీదిచంద్రోవిశిష్టముక్కులలో; గాయత్రీ=గాయత్రీ; అహం=నాస్వరూపమే; మాసానాం=మాసములలో; మార్గశీర్షః=మార్గశీర్షమాసము; అహం=నాస్వరూపమే; ఋతునాం=ఋతువులలో; కుసుమాకరః=వసంతఋతువు; అహం=నాస్వరూపమే.

13౫॥

శాంకరభాష్యం:—

బృహత్సామేతి । బృహత్సామ తథా సామూహం ప్రధాన మస్మి గాయత్రీ చంద్రసా మహం గాయత్రీదిచంద్రోవిశిష్టానా మృతూనాం గాయత్ర్యగహ మిత్యర్థః । మాసానాం మార్గ శీర్షోహ మృతూనాం కుసుమాకరో వసంతః ॥

13౫॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

సామలలో బృహత్సామయ, గాయత్రీదిచంద్రోవిశిష్టముక్కులలో గాయత్రీచంద్రో విశిష్టముక్కున్న, మాసములలో మార్గశీర్షమాసమున్న, ఋతువులలో వసంతఋతువున్న నాస్వరూపమే.

13౫॥

గూడ శరీరేంద్రియసంఘాతధారణశక్తి ధృతి యనబడును. లేక, ఉచ్చృంఖలప్రవృత్తి కారణముచే చాపల్యము ప్రాప్తింప దానినుండి మరలెడి శక్తి ధృతి యనబడును. హర్షవిషాద కారణములు ప్రాప్తింప చిత్తము వికృతిని పొందకుండుట త్నమ యనబడును. ఈచెప్పినవాటియొక్క యాభాసమాత్రముచేతనే జనుడు సర్వలోకాదరణ పాత్రుడగునగాన నివి స్త్రీలలో సుత్తమములు గాన నివన్నియు నావిభూతులని యర్థము.

13౪॥

— ౧౦ అధ్యాయము ౩౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధునూదనసర్వతీయము:— పూర్వము “వేదానాం సామవేదోస్మి” అని చెప్పబడెను. అందునను మరియొక విశేషము గలదు. ఋగక్షరారాధములగు గీతి విశేషములలో “త్వా మిద్ధి హవా వహే” అను ఋక్కునందు గీతివిశేషరూపమగు బృహత్సామ కలదు. ఇవిశేషము అతిరాత్రుమనందు ప్రశ్నింపబడినది. ఆసామము సర్వేశ్వరస్వరూపమగు నిందునిస్తుతిరూపమై యున్నది. కాన ఆ య్యది యితరసామలకంటె శ్రేష్ఠమైనదిగాన నాస్వరూపము. నియతాక్షర, పాద, రూపచంద్రోవిశిష్టములగు ఋక్కులలో గాయత్రీని నేను. (ద్విజాతులగు బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, శైశ్వలకు ద్వితీయజన్మ ప్రాప్తి హేతువగుటవలనను, ప్రాతస్స వనాదిసవనత్రయహేతువగుటచేతను, సర్వశ్రేష్ఠమైనది గాయత్రీ). మరియు సోమాహరణమునకై వెల్గిన త్రిష్టుప్, జగతీ, చందస్సులు సోముని తీసుకొని రాలేకపోయినవి. మరియు జగతీచందస్సు మూడక్షరములును, త్రిష్టుప్ చంచస్సు ఒకయక్షరము హరితములు కాగా నాయక్షరములతోగూడ, సోముని తీసుకువచ్చుటచే గూడ సర్వశ్రేష్ఠమైనది. అట్టి గాయత్రీని నేను. పదురెండుమాసములలో మార్గశీరము అభినవశాల్వాదిక (సన్న వరి) ముచే నొప్పి శీతనాతాతపశూన్యమగుట సుఖహేతువు కాన యామార్గశీరమును నేను. ఋతువులలో సర్వసుగంధి కుసుమాకరమగుటచే నత్యాహ్లాదకరమైనది వసంతర్తువు. మరియు “వసంతే బ్రాహ్మణ ముపస

యాతః” “వసంతే బ్రాహ్మణోఽగ్ని నాదధిత” “వసంతే వసంతే జ్యోతిషా యజేత । తద్వై వసంత ఏవా భ్యారభేత । వసంతో వై బ్రాహ్మణస్తర్కః” అను మొదలగు శ్లోతి పరిసిద్ధము. అట్టి వసంతర్తువును నేను. ||౩౫||

పరమార్థప్రపాః— సామలు ౧౦౦౮ సంఖ్యాకములై యున్నవి. వాటిలో నీశ్వరస్తావకములగు కొన్ని పావమాన్యములు, రథంతరాదులు కలవు. వానిలో బృహత్సామ నావిభూతయగును. (ఈవిషయమై ముందధ్యాయమున స్పష్టపరచెదము.) ఉష్ణిక్ ఛందస్సుమొదలగు ఛందస్సులలో గాయత్రి ప్రథమమైనది. “గాయస్తం త్రాయతే ఇతి గాయత్రి” తన్నుగూర్చి గానము (జపము) చేయువాని రక్షించునది గాయత్రి యనబడును. మరియు నిరుపది నాల్గక్షరములు గలది. దానినుండి నాలుగు అక్షరములు వృద్ధి నొందుటచే ఉష్ణిగాది ఛందస్సులు నిష్పన్నము లగుచున్నవి. అట్టి గాయత్రియు పరమేశ్వర ప్రతిపాదకముగటచే నాదు విభూతియే. (ఆగాయత్రిని వివరించుచుంటిమి. “త త్వవిత ర్వరేణ్యం భర్గో దేవస్య ధీమహి ॥ ధియో యో నః ప్రచోదయాత్” దీనికి కాణ్యసంహితాభాష్యకారు లిట్లు వ్యాసిరి. యీ గాయత్రికి విశ్వామిత్రుడు, ఋషి. సావిత్రియే గాయత్రి “తత్” అనునది షష్ఠీవిభక్తి చే మార్పుచెందును. “తస్య సవితః=సర్వమునకు ప్రసవదాతయు “యోసా వాదిత్యే” అను శ్లోతిచోన్నన ఆదిత్యాంతర్గతపురుషుడగు; దేవస్య=హిరణ్యగర్భోపాధ్యవచ్చిన్నుడును; విజ్ఞానానందస్వభావుడును నగు బ్రహ్మయొక్క; వరేణ్యం=సర్వోత్కృష్టమైన; భర్గః=తేజస్సును; ధీమహి=ధ్యానించెదము; లేక, ఆతేజస్సు యెట్టిదన? సవితః సూర్యస్యాపి ఉపజీవ్యం= “యదాదిత్యగతం తేజః” అని చెప్పుటచే సూర్యునకుగూడ సుపజీవ్యమగునట్టిది. అని చెప్పుకొనదగును. “యః నః ధియః ప్రచోదయాత్”యేనూర్చునియొక్క తేజస్సు మా బుద్ధులను ప్రేరేపించుచున్నదో; తస్య సవితః సంబంధి వరేణ్యం వీర్యం తేజః ధీమహి=అట్టి సూర్యుని వీర్యభూతముగు తేజస్సును ధ్యానించెదము; అని సంబంధించుకొనదగును. ఇట యీవియము చెప్పబడెను.— సత్యజ్ఞానానందాత్మకుడు, సర్వజగదుపాదానాశ్రియుడగుట జగత్కర్తయునగు పరబ్రహ్మము సర్వోపాధులతో గీడింపదలచియు, ఆయుపాధిధర్మములను జయింపదలచియు, తన కమనీయత్వాది సహిషను జాపపదలచియు, స్వయముగ మాయను వశపరకుకొని, సర్వాత్మలకు నాత్మభూతుడై యంతర్యామియై మాయొక్క బుద్ధులను ప్రేరేపించుగాక. అట్టి సవితృదేవుని సంబంధమగు, సంసారక్షేమాలభంజకమగు తేజస్సును యెల్లపుడు ధ్యానించెదము. అని యర్థము.) పదురెండు మాసములలో మార్గశీర్షమాసమును నేను. (మాసములుచాంద్రమానముచే నగుచున్నవి. చంద్రసంబంధముకల నక్షత్రముయొక్క నామముతో వ్యవహరింపబడుచున్నవి. యెట్లనః— ఏమాసమందున్న పూర్ణిమాయందు చిత్రానక్షత్రముగుచున్నదో (చిత్రా)నక్షత్రముతో పూర్ణిమాచంద్రుడు కలియునో) ఆమాసము చైత్రమాసమని పిలువబడుచున్నది. ఇట్లే యన్నిటిని జూడనగును. ప్రకృతము మృగశిరసంబంధముచే మార్గశీర్షమాస మగుచున్నది. కాన మృగశిరకు స్వామి చంద్రుడగును. అట్లే “స్వనామ సమాననక్షత్రసమాననాధాః మాసాః” అని చెప్పబడుటవలన మాసముగూడ మార్గశీర్షమే యని వ్యవహరింపబడుచున్నది. ఆమాసమునందలి పూర్ణిమకు ప్రభువుగూడ మృగశిర్షసంబంధముగల చంద్రుడే యగును. ఈవిధముగ మాస, నక్షత్ర, తిథులు ఒక్కొక్కదేవతారూపములగునుక మార్గశీర్షమాసము నాయొక్కవిభూతియని యర్థము. లేక, మృగశిరః పూర్ణిమాసంబంధముచే వత్సరారంభము నిర్ణయింపబడును. “తస్మి స్మై వాగ్గ్రహాయణీ” అను శ్లోతిచే ఆగ్గ్రహాయణి గాన ఆగ్గ్రహాయణి అని చెప్పబడును. కనుకనే “ఆగ్గ్రహాయణికః” అను మార్గశీర్షనామ ముపపన్నము. కాన నీమాసము శ్రేష్ఠ మగుటచే నావిభూతి యని యర్థము. శిశిరాదిషడ్వత్సరలలో వసంతర్తువు అందరకు నానందకరముగాన నావిభూతి యని యర్థము.

గీ॥ ద్యూతం ఛలయతా మస్మి తేజ స్తేజస్వినా మహమ్ ।

జయోఽస్మి వ్యవసాయోఽస్మి సత్త్వం సత్త్వవతా మహమ్ ॥

॥౩౬॥

ప ద వి భా గ ము :— ద్యూతం-ఛలయతాం-అస్మి-తేజః-తేజస్వినాం-అహం-జయః-అస్మి-వ్యవసాయః-అస్మి-సత్త్వం-సత్త్వవతాం-అహమ్॥ ॥౩౬॥

ప) తి ప దా ర్థ ము :— ఛలయతాం=అభిభవముచేయువారలయొక్క=ద్యూతం= పాచికలు జేయుటయ నెడిద్యూతము; తేజస్వినాం=తేజోవంతులయొక్క; తేజః=తేజస్సు; అహం=నేను; అస్మి=అయితిని; జేత్మాణాం= (ఈపదమధ్యాహార్యము;) జయశీలరయొక్క; జయః=జయము; వ్యవసాయినాం= (ఈపద మధ్యాహార్యము) ఫలహేతువగు ఉద్యమముకలవారలయొక్క; వ్యవసాయః=వ్యవసాయము; సత్త్వవతాం సాత్త్వికులయొక్క; సత్త్వం=సత్త్వగుణము; అహం=నేనే; అస్మి=అయితిని; ॥౩౬॥

గీ॥ వృష్టినాం వాసుదేవోఽస్మి పాండవానాం ధనంజయః ।

మునీనా మప్యహం వ్యాసః కవీనా ముశనా కవిః ॥

॥౩౭॥

ప ద వి భా గ ము :— వృష్టినాం-వాసుదేవః-అస్మి-పాండవానాం-ధనంజయః-మునీనాం-అహం-వ్యాసః-కవీనాం-ఉశనా-కవిః ॥ ॥౩౭॥

ప) తి ప దా ర్థ ము :— వృష్టినాం=యాదవులలో; వాసుదేవః=వాసుదేవుడను; అస్మి=అయితిని; పాండ వానాం=పాండవులలో; ధనంజయః=అర్జునుడను; అస్మి=అయితిని; అహం=నేను; మునీనాం=సర్వపదార్థజ్ఞాన ముకలవారలలో; వ్యాసః=వ్యాసమునియై; అస్మి=అయితిని; కవీనాం=కావ్యంతదర్శులలో; ఉశనా=శుక్రుడను అస్మి=అయితిని. ॥౩౭॥

శాంకరభాష్యము:—

ద్యూత మితి । ద్యూత మక్షదేవనాదిలక్షణం ఛలయతాం ఛలస్య కర్తృణా మస్మి తేజ స్తేజస్వినా మహం, జయోఽస్మి జేత్మాణామ్ వ్యవసాయోఽస్మి వ్యవసాయినాం సత్త్వం సత్త్వవతాం సాత్త్వికానా మహమ్ ॥ ॥౩౬॥

వృష్టినా మితి । వృష్టినాం వాసుదేవోఽస్మ్యయ మేవాహం త్వత్సఖా, పాండ వానాం ధనంజయ స్త్వమేవ, మునీనాం సర్వపదార్థజ్ఞానినా మప్యహం వ్యాసః, కవీనాం కావ్యంతదర్శినా ముశనా కవి రస్మి ॥ ॥౩౭॥

శాంకరభాష్యత్వత్వబోధిని:—

అభిభవముచేయువారల యక్షదేవనాది(పాచికలుచేయుట)రూపమైన ద్యూతము, తేజ శ్శాలరయొక్క తేజస్సు, నాస్వరూపమే. యస్వభావముకలవారల జయము, ఫలహేతువగు ఉద్యమముకలవారల వ్యవసాయము (ఫలహేతువగు ఉద్యమము) సత్త్వగుణవంతుల ధర్మజ్ఞాన వైరాగ్యాదిసత్త్వకార్యరూపమైన సత్త్వము నేనే యయితిని. ॥౩౬॥

యాదవులలో వాసుదేవుడనై, పాండవులలో అర్జునుడనై అయితిని. నిఖిలపదార్థజ్ఞానము కలవారలలో నేను వ్యాసమహర్షియై, కావ్యంతదర్శులలో శుక్రాచార్యుడనై యయితిని. ॥౩౭॥

గీ॥ దడ్డో దమయతా మస్మి నీతి రస్మి జిగీషతామ్ ।

మానం చై వాస్మి గుహ్యేనాం జ్ఞానం జ్ఞానవతా మహమ్ ॥

॥౩౮॥

ప ద వి భా గ ము:— దడ్డః=దమయతాం-అస్మి- నీతిః-అస్మి- జిగీషతాం-మానం- చ-ఏవ
అస్మి-గుహ్యేనాం-జ్ఞానం-జ్ఞానవతాం-అహమ్॥ ॥౩౮॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ము:— అహం=నేను; దమయతాం=దమముకలుగ చేయువారలయొక్క; దండః
దండము= (శిక్ష) అస్మి=అయితిని; జిగీషతాం=జయించెడియిచ్చకలవారల; నీతిః=నీతిస్వరూపము; అస్మి=అయి
తిని; గుహ్యేనాం=గోప్యములలో; మానం=మానస్వరూపము; జ్ఞానవతాం=జ్ఞానవంతులయొక్క; జ్ఞానం=
జ్ఞానము; అస్మి=అయితిని॥ ॥౩౮॥

— ౧౦వ అధ్యాయము ౩౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— “ద్యూతం...మహమ్” పరవంచనముచేయువారిద్యూతము
సర్వస్వోపహారకారణమగుటచే నావిభూతి. అత్యుగ్రప్రభావముకలవారిదగు !అప్రతిహతాజ్ఞారూపమగు
తేజస్సు నావిభూతి. పరాజితాపేక్షతో జూచిన యుత్కృష్ట మగు జయమును నేను. ఫలనిష్పత్తి పర్యంతము
మండు యుద్ధము నాస్వరూపము. సాత్త్వికులయొక్క జ్ఞానవైరాగ్యరూపమగు ధర్మమును నేను. ॥౩౬॥

— ౧౦వ అధ్యాయము ౩౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— శ్రీకృష్ణభగవానులు సాక్షాదీశ్వరుడైనను, విభూతి
మగ్నమునందు చెప్పుట నన్ను భగవద్విభూతిగ నుపాసించదగు నని తెల్పుటకై యని పూర్వమే చెప్పబడెను.
వృష్టివంశరాజులలో వాసుదేవపుత్రుడను, నీకుపదేష్టనగు నేను భగవద్విభూతిరూపుడను. పాండవులలో
ధనంజయుడ వగు నీవు నావిభూతిస్వరూపుడవు. మననశీలరగువారిలో వ్యాసుడను నేను. క్రాంతదర్శులగు
(నూత్నార్థవివేకముకల)వారిలో శుకుుడను నేను. ॥౩౭॥

ప ర మార్థ ప్ర ప:— యాదవులలో వసుదేవపుత్రుడగు బలభద్రుడు నావిభూతిస్వరూపుడు.
(ఇటు తననే విభూతిరూపముగ జెప్పినచో నోకనికే ముఖ్యత్వము, విభూతిత్వము సంభవింపనేరవు. (శిష్టము
గతార్థము.) ॥౩౭॥

— ౧౦వ అధ్యాయము ౩౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— దాంతులు కాక యుత్పథప్రవృత్తులగువారిని సన్మార్గ
మున ప్రవేశపెట్టెడివారి సంబుధమగు నిగ్రహహేతువగు దండమును నేను. జిగీషువులయొక్క జయోపాయ
ప్రకాశక మగు నీతిని నేను. గోపనజేయవలసినవాటికి సంబంధించినమానమును నేను. లేక గోప్యములలో సన్న్యాస,
శ్రీవణ, మనన; పూర్వకముగ జేయు నిదిధ్యాసనరూపమగు మానమును నేను. జ్ఞానులయొక్క జ్ఞానమును
(శ్ర)వణమనననిదిధ్యాససాపరిపాకముచే నుత్పన్నమైన యద్వితీయాత్మసాక్షాత్కారరూపమైనదియు, సర్వ
జ్ఞానవిరోధియు నగు జ్ఞానమును నేను.) ॥౩౮॥

— ౧౦వ అధ్యాయము ౩౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— సర్వభూతములకు ప్రరోహకారణమైన మాయోపాధిక
మగు యేచ్ఛతన్యము కలదో యయ్యది నేనే. ఓయర్జునా! భూతభవిష్యత్కాలిక మగు నన్ను విడచి చరాచర
ములలో నేదియు లేదు. కాన సర్వము మత్కార్యమే యని యర్థము ॥౩౯॥

గీ॥ యచ్చాపి సర్వభూతానాం బీజం తదహ మర్జున! ।

న తదస్తి వినా య త్స్యా న్నయా భూతం చరాచరమ్ ॥

13౯

ప ద వి భా గ ము:— యత్-చ-అపి-సర్వభూతానాం-బీజం-తత్-అహం-అర్జున-న-తత్-

అస్తి-వినా-యత్-స్యాత్-మయా-భూతం-చరాచరమ్ ॥

13౯

ప్ర తి ప దా ర్థ ము:— సర్వభూతానాం=నిఖలభూతములకు; యచ్చ=ఏ; బీజము=ప్రరోహకారణ

మో; హేఅర్జున!=ఓయర్జునుడా; తదపి=అబీజమున్ను; అహం=నాస్వరూపమే; మయావినా=నాతోవిడచి;

యత్=ఏది; స్యాత్=అగునో(ఉండునో)తత్=అ; భూతం=భూతము కాని; చరాచరం=జంగమస్థావరము కాని;

నాస్తి=లేదు ॥

13౯

శాంకరభాష్యము:—

దండ ఇతి । దండో దమయతాం దమయితౄణా మస్మద్భాదాంతానాం దమకారణమ్,

నీతి రస్మి జిగీషతాం జేతు మిచ్ఛతామ్. మానం చై వాస్మి గుహ్యవాం గోప్యానామ్, జ్ఞానం

జ్ఞానవతా మహమ్ ॥

13౯

యచ్చాపీతి । యచ్చాపి సర్వభూతానాం బీజం ప్రరోహకారణం త దహ మర్జున!,

ప్రకరణోపసంహారార్థం విభూతినంతేష మాహ న త దస్తి భూతం చరాచరం చర మచరం వా

మయా వినా య త్స్యా ద్భవే న్నయావకృష్టం పరిత్యక్తం నిరాత్మకం శూన్యం హి తత్స్యా

దతో మదాత్మకం సర్వ మిత్యర్థః ॥

13౯

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

అదాంతులను శిషించువారల దమకారణమైన దండస్వరూపము, జయించుచున్నకలవారల

అయస్వరూపము,గుహ్యములలో(రహస్యములలో)మానస్వరూపము, జ్ఞానవంతుల జ్ఞానస్వరూ

పము నేను అయితిని.

13౯

ఓయర్జునా! సర్వభూతములకు యేది ప్రరోహకారణమో అట్టి బీజమునాస్వరూపమే.

నాతో విడచి అనగా నాచే పరిత్యక్తమై (నిరాత్మకమై శూన్యమై యేది యుండునో యట్టి

భూతము కాని, చరాచరము కాని లేదు. కాన సర్వము మదాత్మకమే.

13౯

శంకరానందీయము:— పైవిధముగ విభూతివిశేషములను జెప్పి, యుపక్రాంతమైన

విషయము నుపహరించుటకై “కార్యం సర్వం కారణమాత్మమేవ” అను న్వాదము ననుసరించి సామాన్య

ముగ సర్వము నేనే యని జెప్పుచున్నాడు— “యచ్చ...అర్జున! ఏది ఆకాశాదిసర్వభూతములకు “బీజం”

అవ్యాకృత మనెడి సంభూతికారణము కలదో యదియు నేనే. (ఈచెప్పటచే గార్యము కారణమాత్మ)

మగుటవలన సర్వము నేనే యని సూచితమయ్యెను. సిద్ధమైన యర్థమునే వ్యతిరేకముఖముగా జెప్పుచున్నాడు—

“నతదస్తి...చరాచరం” సచ్చిదానందానంత బ్రహ్మస్వరూపుడనగు నన్ను విడచి, (మత్స్యత్వతో) న్వాస్త

ము కానిదియు, నాకంటె వేరగునదియునగు యేదియు) చరాచరములలో భూతభవిష్యత్కాలములలో నేదియు

లేదు. సత్తుగాని, యసత్తుగాని నాకంటె వ్యతిరేకమగున దేదియు లేదని యర్థము. (ఈచెప్పటచే: “బ్రహ్మై

13౯

వేదం సర్వమ్” అను శ్రుతిచొప్పున సర్వము నేనే యని సిద్ధించినది.)

గీ॥ నాన్తోఽస్తి మమ దివ్యానాం విభూతీనాం పరంతప ।

ఏష తూర్దేశతః పోక్తో విభూతే ర్విస్తరో మయా ॥

॥౪౦॥

ప ద వి భా గ ముః— న- అన్తః- అస్తి- మమ- దివ్యానాం- విభూతీనాం- పరంతప- ఏషః- తు- తూర్దేశతః- పోక్తః- విభూతేః- విస్తరః- మయా ॥ ॥౪౦॥

ప్రతిపదార్థముః— హేపరంతప! శత్రువులను తపింపజేయుయర్జున!; మమ=నాసంబంధమైన; దివ్యానాం=కీర్తనాత్మకముగ; విభూతీనాం=విభూతులకు; అన్తః=అంతము;(అవధి) నాస్తి=లేదు; ఏషః=ఈచెప్పబడిన; విభూతేః=విభూతులయొక్క; విస్తరస్తు=విస్తారముఅయి తే; తూర్దేశతః=సంక్షేపముగ; మయా=నాచేత; పోక్తః=చెప్పబడెను. ॥౪౦॥

శాంకరభాష్యముః—

నాన్తోఽస్తి తి । నాన్తోఽస్తి మమ దివ్యానాం విభూతీనాం విస్తరాణాం పరంతప న హీశ్వరస్య సర్వాత్మనో దివ్యానాం విభూతీనా మియత్తా శక్యా వక్తుం జ్ఞాతుం వా కేనచిత్ । ఏష తూర్దేశత ఏకదేశేన పోక్తో విభూతి ర్విస్తరో మయా ॥ ॥౪౦॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధినిః—

శత్రువులను తపింపజేయు యోయర్జున! నాసంబంధమైన దివ్యమైన (కీర్తనాత్మకమైన) విభూతుల (విస్తారముల)కు అంతము (ఇయత్త) లేదు. ఎవనికిని సర్వాత్మ యగు యీశ్వరుని సంబంధమైన విభూతుల యొక్క యియత్త చెప్పటకుగాని తెలిసికొనుటకుగాని శక్యము కాదు. నాచే విభూతియొక్క విస్తారము యేకదేశముగ చెప్పబడెను. ॥౪౦॥

— ౧౦వ అధ్యాయము ౪౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తి య ముః— ప్రకరణార్థము నుపసంహరించుచు విభూతిని సంక్షేపించుచుండెను. “హేపరంతప!” కామకోధలోభాదియంతశత్రువులను తపింపజేయు ఓయర్జున! నాదివ్యములగు విభూతులకు అంతము లేదు. సర్వజ్ఞత్వము సర్వాత్మవిషయకమేగాన నావిభూతులు సర్వజ్ఞుడనగు నేనుగూడ తెలిసికొనుటకుగాని, చెప్పటకుగాని శక్యముగానివి. ఈ విభూతులయొక్క విస్తారము ఏకదేశముగా నీకు చెప్పబడెను.

శంకరానందీయముః— ఈసమస్తజగత్తు నావిభూతియే. గాన నావిభూతులకంతము లేదని చెప్పుచున్నాడు.— నిర్వికారుడగు పరబ్రహ్మమునందు స్వకార్యములగు మహదాదులతోగూడ నావిర్భావతీర్థావములతో “దీప్యతి” కీర్తించునదిగాన త్రిగుణాత్మకయగు మాయ దివ్య యనబడును. ఆమాయనుండి పుట్టెడి విభూతులు దివ్యము లనబడును. అట్టి నావిభూతులకు అంతము లేదు. (నామాయాశక్తులు, తద్వికారములుగూడ ననంతము లగుటవలన నావిభూతు లనంతములు. కాన వాటికి ఇయత్త లేదని యర్థము. అట్లుగనో “అదిత్యా న మహం విష్ణుః” ఇత్యాదికము నెట్లు చెప్పితివందువా? వినుము. “ఏషతే...మయా” ప్రస్తుతము నీకు చెప్పిన విభూతివిస్తారము నిన్నుగూర్చి సంక్షేపముగ జెప్పబడెనుగాని, విస్తరముగ జెప్పబడలేదు. (నాయొక్క విభూతి సాకల్యముగ తెలిసికొనుటకును, చెప్పటకును కల్పకోటిశతములు ప్రయత్నించినను శక్యము గాదు.) ॥౪౦॥

గీ॥ య ద్య ద్విభూతిమ త్సత్త్వం శ్రీమ ద్దూర్జిత మేవ వా ।

త త్త దేవావగచ్ఛ త్వం మమ తేజోంశసంభవమ్ ॥

॥౪౧॥

ప ద వి భా గ ముః— యత్-యత్-విభూతిమత్-సత్త్వం-శ్రీమత్-ఊర్జితం-ఏవ-వా-తత్-తత్-ఏవ-అవగచ్ఛ-త్వం-మమ-తేజోంశసంభవమ్ ॥

॥౪౧॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః— లోకే=(ఈపదమధ్యాహార్యము) లోకమునందు; యద్యత్=ఏవ ప్రాణిజాతము; విభూతిమత్=విశ్వర్యయుక్తమో; శ్రీమత్=లక్ష్మీయుక్తమో; లేక శోభాయుక్తమో; ఉర్జితమేవ=బలాతిశయయుక్తమో; తత్త్వ=ఆయా ప్రాణిజాతమున; త్వం=నీవు; మమ=నాయొక్క; (ఈశ్వరునియొక్క) తేజోంశసంభవం=తేజస్సుయొక్కయేక దేశమువలన జనించినదానినిగ; అవగచ్ఛ=తెలిసికొనుము. ॥౪౧॥

శాంకరభాష్యమ్:—

యద్య దితి । యద్య ద్లోకే విభూతిమ ద్విభూతియుక్తం సత్త్వం వస్తు శ్రీమ ద్దూర్జిత మేవ వా శ్రీ ర్లక్ష్మీ స్తయా సహిత ముత్సాహోపేతం వా తత్త దేవావగచ్ఛ త్వం జానిహి మమేశ్వరస్య తేజోంశసంభవం తేజసోంశ ఏకదేశ స్సంభవో యస్య త త్తేజోంశసంభవ మిత్యవ గచ్ఛ త్వమ్ ॥

॥౪౧॥

శాంకరభాష్యత్వబోధినిః—

లోకమునం దేయే ప్రాణివర్గము విశ్వర్యయుక్తమో లక్ష్మీసహితమో, లేక శోభాయుక్తమో, బలాద్యతిశయసహితమో ఆయా ప్రాణిజాతమునెల్ల యీశ్వరునియొక్క తేజస్సంబంధమైన యేక దేశమువలన జనించినదానినిగ నీవు తెలిసికొనుము. ॥౪౧॥

— ౧౦వ అధ్యాయము ౪౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— చెప్పబడని భగవద్విభూతులనుగూడ సంగ్రహించుకొనుటకై యీయుపలక్షణమును చెప్పుచున్నాడు— “యద్యత్...సంభవం” ఏయే ప్రాణి, ద్విశ్వర్యయుక్తమో, సంపద్యుక్తమో, శోభాయుక్తమో అట్లే బలాద్యతిశయయుక్తమో ఆయా ప్రాణి నాయొక్క తేజోంశ(శక్త్యంశ)సంభవ మని తెలిసికొనుము. ॥౪౧॥

శంకరానందీయముః— నీవిభూతివిశేషములు నీవు సాకల్యముగ చెప్ప నలవిగానివి యగునో వాటిని నేనెట్లు తెలుసుకొనగల్గుదును. అను నాశంకపై వత్సమాణలక్షణములనుబట్టి నావిభూతిని తెలిసికొనదగు నను యాశయముతో జెప్పుచున్నాడు— “యద్యత్...సంభవమ్” ఈలోకమునగాని, పరలోకమునగాని యేయే ద్రవ్యము చేతననుగాని, యచేతముగాని “విభూతిమత్” ప్రజాపత్యముయొక్కగాని, ప్రభావముయొక్కగాని, ధనముయొక్కగాని, పుణ్యకర్మలయొక్కగాని, విద్యయొక్కగాని, తపస్సుయొక్కగాని, శౌర్య, ధైర్య, బౌదార్య, శమ, దమాదిసద్గుణములయొక్కగాని, జ్ఞానముయొక్కగాని సమృద్ధికల్గి యుండునో అదియు, మరియు నెయ్యది “ఊర్జితమేవ” ఓజస్సుచేగాని, తేజస్సుచేగాని, వేగముచేగాని, బలముచేగాని, పౌరుషముచేగాని, సారముచేగాని, ఆకారముచేగాని, దార్ద్ర్యముచేగాని, ఉత్సాహముచేగాని ప్రకాశించునదియై యుండునో యదియును, మరియు “శ్రీమత్” శోభ, లక్ష్మీ, కాంతి, సరస్వతి, బుద్ధి, కీర్తి, స్ఫూర్తి, వీటిలో నేదియైనకల్గియుండునో యదియు పరమేశ్వరుడనగునాయొక్క తేజోంశ(శక్తియొక్కకల)చే మత్సన్నమైనదానిగ తెలిసికొనుము. (అట్టిదానిని పరమేశ్వరవిభూతివిశేషముగ తెలిసికొను మని యర్థము) ॥౪౧॥

గీ॥ అథ వా బహునైతేన కిం జ్ఞాతేన తవార్జున!!

విష్టభ్యాహ మిదం కృత్స్న మేకాంశేన స్థితో జగత్ ॥

॥౪౨౩॥

హరిః ఓమ్ తత్స దితి శ్రీమహాభారతే శతసాహస్ర్యాం, సంహితాయాం, వైయాసిక్యాం
భీష్మపర్వణి, శ్రీమద్భగవద్గీతా సూపనిషత్సు, బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే,

శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే విభూతియోగోనామ

దశమోఽధ్యాయః ॥౧౦॥

ప ద వి భా గ మః— అథ-వా-బహునా-ఎతేన-కిం-జ్ఞాతేన-తవ-అర్జున-విష్టభ్య-అహం-ఇదం-
కృత్స్నం-ఏకాంశేన-స్థితః-జగత్ ॥

॥౪౨౩॥

ప్ర తి ప దార్థ మః— హేఅర్జున=ఓయర్జునుడా; అథవా=అట్లుకానిచో; ఎతేన=ఈ; బహునా-
విస్తారమైన; జ్ఞాతేన=తెలిసికొనుటచే; తవ=నీకు; కిం=ఏమిప్రయోజనము; అహం=నేను; ఇదం=ఈ; కృ
త్స్నం=సమస్తమైన; జగత్=జగత్తును; ఏకాంశేన=ఏకాంశచే; విష్టభ్య=విశేషముగస్తంభనమును (దృఢమును)
చేసి; స్థితః=ఉంటిని.

॥౪౨౩॥

శాంకరభాష్యమ్—

అథ వేతి । అథవా బహు నైతే నైవ మాదినా కిం జ్ఞాతేన తవార్జున స్యా త్సావ
శేషేణ । అశేషత స్త్వ మిమ ముచ్యమాన మర్థం శృణు విష్టభ్య విశేషతః స్తంభనం దృఢం
కృత్వేదం కృత్స్నం జగ దేకాంశే నై కావయవే నై కపాదేన సర్వభూతస్వరూపే దేత్యేతత్ ।
తథా చ మంత్రీవర్ణః— “పాదోఽస్య విశ్వా భూతాని” ఇతి స్థితోఽహ మితి

॥౪౨౩॥

ఇతి శ్రీమత్పరమహంససరివ్యాజకాచార్యగోవిందభగవత్పూజ్యపాదశిష్య

శ్రీమదాచార్య శ్రీశంకరభగవతః కృతా శ్రీభగవద్గీతాభాష్యే

విభూతియోగో నామ దశమోఽధ్యాయః ॥౧౦॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధినిః—

ఓయర్జున! యిట్టితీరున సావశేషముగ తెలిసికొనుటచే నీకేమి ప్రయోజనము? నిగవశేష
ముగ నేను చెప్పబోవు విషయమును వినుము. నేనీ నిఖిలజగత్తును విశేషముగ స్తంభనమును,

—+ ౧౦వ అధ్యాయము ౪౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు +—

మ థ నూ ద న స ర స్వ తీ య మః— ఆవయవః విభూతిని జెప్పి, సాకల్యముగ దానిని జెప్ప
చున్నాడు— “అథవా” అనునది పక్షాంతరమునందు ఆను యర్థమున ప్రయుక్తము. సావశేషముగా
ఎక్కువగా నీచెప్పటచేతను, తెలిసికొనుటచేతను యేమి ప్రయోజనము? ఓయర్జున! ఈసమస్తమగుజగత్తును
ఏకదేశమాత్మమచే ధరించి, లేక, వ్యాపించి నేనే యుంటిని. “పాదోఽస్యవిశ్వాభూతాని త్రిపాదస్యా
మృతం దివి” అను శ్లోతిచొప్పున నాకంటె వ్యతిరిక్తముగున దేదియు లేదని యర్థము.) కాన యీపరిచ్ఛిన్న
దర్శనమచే నేమి ప్రయోజనము? అంతటను నన్నే చూడు మనియర్థము

॥౪౨౩॥

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

(దృఢము) చేసి యేకావయవముచే సర్వభూతస్వరూపమైన యేకపాదముచే మంటిని. ఈవిషయమునే “పాదోఽస్య విశ్వా భూతాని” అను శ్లోతి బోధించుచున్నది. ||౪౨||

ఇట్లు నూరువేల సంఖ్య కలిగి, వ్యాసప్రోక్తము, సంహితారూపము నగు మహాభారతమునం దంతర్గతమైన భీష్మపర్వమునందున్న యుపనిషద్భాషము, బ్రహ్మవిద్యారూపము, యోగశాస్త్రము నగు భగవద్గీతలయందున్న శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదమునందుగల విభూతియోగ మనుపేరి దశమాధ్యాయమునకు గౌతమనగోతుగిడగు “తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారిణి, దర్శనాలంకార” బులుసు అప్పన్నశాస్త్రిచే రచింపబడిన, ఆనందగిరీయవ్యాఖ్యానుస్సృత

శ్రీభగవద్గీతాశాంకరభాష్యత్వబోధిని

స మా ప్ర ము.

హరిః ఓమ్ తత్సత్.

శ్లో|| కుర్వంతి కేపి కృతినః క్వచి దప్యనంతే సాంతం విధాయ విషయాంతరకాంతిమేవ | త్వత్పాదపద్మవిగలన్మకరందబిందు మాస్వాద్య మాద్యతి మహు ర్మధుభి న్మనో మే ||
తా|| కొంతమంది పుణ్యాత్ములు(ధన్యులు)యనంతనియందు (పరబ్రహ్మమునందు) మనస్సును నిల్పి విషయాంతరములనుండి మరలించి శాంతిని సంపాదించుచుండిరి. ఓమధునూదనా! నాయొక్కమనస్సనేడు భ్రమరము త్వత్పాదపద్మమునుండి స్రవించిన మకరందము నాస్వాదించి, మైమరపు నొందుచున్నది.

ఇట్లు శ్రీమధునూదనసరస్వతీవీరచిత శ్రీమద్భగవద్గీతా దశమాధ్యాయ గూఢారదీపికకు “తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారిణి, దర్శనాలంకార” బులుసు అప్పన్నశాస్త్రి వీరచిత
తా త్ప ర్మ బో ధి ని స మా ప్ర ము.

శంకరానందీయము:— ఈవిధముగ ముముక్షువులగు మందప్రజ్ఞులుపొసించుటకై “ఇది పరమాత్మయొక్క విభూతివిశేషముగాన పరమేశ్వరస్వరూపమే”యను జ్ఞానము కలుగుటకై ‘ఆదిత్యానామహం విష్ణుః’ అనునదిమొదలుకొని “జ్ఞానం జ్ఞానవతా మస్మి” అనునంతవరకుగల గ్రంథభాగముచే దన విభూతివిశేషములను పత్రిపాదించి, పశ్చిమము విభూతివిశేషజ్ఞానము, తదుపాసనయు నకించితక్రమని నూచించి, తద్వార్తరమున సవిశేషపరమేశ్వరునే యధికారుల కుపాసనియయవస్తువునుగ ఉపదేశించుచు నీయధ్యాయము నుపహరించుండెను. “అథ వా...అర్జున” నాసంబంధమగు విభూతులు అనంతములు. కాన చెప్పటకు, తెలిసికొనుటకుగూడ నవి శక్యముకానివి. అదియునుకాక, ఇది నావిభూతి, ఇది నావిభూతి యని నావిభూతు లనేకము చెప్పబడినను, శుద్ధాత్మవు, ముఖ్యాధికారివి యగు నీకు బహుప్రకార మద్విభూతివిషయకజ్ఞానముచే నేమి ఫలము పొందెను? (అట్టి విభూతిజ్ఞానముచేగాని, తదుపాసముచేగాని, చిత్తశుద్ధిగాని, మోక్షముగాని (యేమియుఫలము)పొందెను దని యర్థము.
విష్ణువిద్యవ్యక్తి విశేషములుగూడ విభూతివిశేషములేగాన తదుపాసనముచేతను, తజ్ఞానముచేతను, ముఖ్యముగ ఫలము గలుగుచునే యున్నదందువా! అట్లు కాదు. విభూతివిశేషములుగూడ ననంతములుగాన

నానియం దీర్ఘరత్నబుద్ధి కలుగుచో ననేకేశ్వరత్వజ్ఞానము కలుగును. అది మోక్షహేతువు కానేరదు. మరియు విభూతుల కానంత్యమున్నచో నట్టి విభూతుల నొక డుపాసింప శక్యముగాకుండును. ఆవిభూతుల గుణవిశేషతారతమ్యము ననుసరించి యుపాసకుని చిత్తము రాగద్వేషాదికలుషితమే యగును కాని ప్రసన్నము గానేరదు. కాన ముముక్షువువు ముఖ్యాధికారియగు నీవు సర్వాత్మకుడ నగు నన్నొకనినే సంసారబంధముక్తికై నేవింపుము. అని నూచించుటకై చెప్పుచుండెను:— “విప్రభ్య...జగత్” నిర్విశేషపరబ్రహ్మ స్వరూపుడ నగు నేనే యీపరిదృశ్యమానము, మాయాకార్యము, సావరజంగమాత్మకము నగు సమస్త పృపంచకమును ఏకాంశతో (ఏకపాదముతో) వ్యాపించియుంటిని. ఎట్లు ఆకాశము నిరవయమైనను మేఘావచ్చిన మగుచో దానికి మేఘాకాశమని భాగకల్పనము జేయుచుంటిమో, అట్లే పరమాత్మ నిరంశమైనను మాయా తత్కార్యవచ్చిన్నచైన తమపహితచైతన్యమున కంశత్వము కల్పింపబడుచున్నది. అట్టి కల్పితాంశచే “పాదోస్య విశ్వా భూతాని” అనుశ్రుతివృత్తాన మాయోపాధికమగు పాదముచే) అంతటను వ్యాపించి పృపంచరూపముగ నేనే యుంటిని యర్థము.) “సహస్ర శీర్షా పురుషః । సహస్రశీర్షం దేవం” అనుశ్రుతిప్రసిద్ధవిశ్వరూపుడ నగు నన్నొకనినే యీశ్వరునిగ భజించిన కృతార్థుడవు కాగలవని యర్థము.

॥౪౨॥

ఇట్లు శ్రీశంకరానందసరస్వతీ విరచిత శ్రీమద్భగవద్గీతా దశ
మాధ్యాయవాక్యతాత్పర్యబోధినికి “తర్కరత్న, న్యాయ
వేదాంతవిద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార” బులుసు
అప్పన్నకాశ్రిచే రచింపబడిన తాత్పర్య
బోధిని సమాప్తము.

శ్రీధరీయము:— శ్లో॥ “ఇంద్రియద్వారత శ్చిత్తే బహిర్ధావతి సత్యసి । ఈశదృష్టివిధానాయ
విభూతీ ర్దశమేఽబ్యవీత్” తా॥ చంచలస్వభావముకల చిత్తము ఇంద్రియములద్వారా వెలుపలకు (విషయ
ములపై పునకు) పరుగిడుచున్నను, అయాబహిర్వస్తువులయందుగూడ ఈశ్వరదృష్టినే యలవరనుకొనుటకై
యీదశమాధ్యాయమున విభూతివిశేషములు చెప్పబడెను. (శేషము గతార్థము.)

॥౪౩॥

ఇట్లు శ్రీధరస్వామివిరచిత శ్రీభగవద్గీతా దశమాధ్యాయటీకకు “తర్కరత్న,
న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార” బులుసు
అప్పన్నకాశ్రిచే విరచిత తాత్పర్యబోధిని సమాప్తము.

భాష్యోక్త్యర్థదీపిక:— ఈవిధముగ సంక్షేపముగను, విస్తరముగను విభూతులను జెప్పి, శక్తు
దగు యర్జును నుద్దేశించి చెప్పుచున్నాడు.— శుద్ధచిత్తుడవు, శక్తుడవు నగు నీకు చిత్తశోధక మగు నీవిభూతి
విశేషకథనముతో నేమి ప్రయోజనము? (శుద్ధచిత్తముకల ఆను యర్థముకల “అర్జున!” అను సంభోధనము
పూర్వోక్తవిషయమునే నూచించుచున్నది.) అట్లగుచో నేనిక దేని నుపాసింపదగునను ప్రశ్నపై జెప్పుచు
న్నాడు.— “విప్రభ్య...జగత్” “పాదోస్య విశ్వా భూతాని” యీసర్వజగత్తును యేకాంశముతో స్తంబ
ననుజేసి నేనుంటిని. లేక, యీశ్లోకముచే నర్జునపృష్టమైన యోగము వివరింపబడెను. ఈవిధముగ దశమా
ధ్యాయముచే జ్ఞేయము, జ్ఞానోపాయము నగు యోగవిభూతిమత్తగు ధ్యేయజ్ఞానమును వివరించి తత్పదార్థము
నిరూపింపబడెను.

॥౪౪॥

ఇట్లు ధనపతిసూరివిరచిత శ్రీభగవద్గీతాదశమాధ్యాయ భాష్యోక్త్యర్థదీపికకు “తర్కరత్న,
న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార” బులుసు అప్పన్నకాశ్రి
విరచిత తాత్పర్యబోధిని సమాప్తము.

పరమార్థప్రపాః— విభూతివిశేషమును తెలిసికొనుట పరచ్ఛిన్నదర్శనము. అట్టి పరచ్ఛిన్నదర్శనముతో ప్రయోజన మేమియు లేదు. కాన వృక్షన్యాయమున సమష్టివ్యప్త్యాత్మకుడను నేనే యని యాశ్లోకమున జెప్పుచున్నాడు:— ఈసమస్తచరాచరజగత్తును ఏకాంశముచే వ్యాపించి నేనుంటిని. (“పాదోద్య విశ్వా భూతాని” అను శ్లోతియు ప్రవిషయమునే జెప్పుచున్నది.) ఋగ్వేదమునందు “కిం స్వి ద్వనం క ఉ స వృక్ష ఆస యతో ద్యావా పృథివీ నిష్టతక్షుః । మనీషిణో మనపా పృచ్ఛతేవ తద్యదభ్యధితిష్ఠ ద్భువనాని ధార యన్” అని. దీనికి భాష్యానుసృతార్థము:— పూర్వఋక్కునందు బ్రహ్మమే భూమ్యాదికారణమని చెప్పు బడెను. అవిషయమే ప్రశ్నకథనవ్యాజమున చెప్పబడుచుండెను. లోకమున పెద్దమేడను నిర్మించువాడు ఒక గొప్పవనమున యొక పెద్దవృక్షమును ఛేదించి వదలంగలవ్వారా! దానికవసరమగు సామగ్రిని సంపాదించును. అట్లే ఇటు ప్రస్తుతము ప్రేరకుడు పరమేశ్వరుడు. జగత్సృష్టలు యేవనమునుండి యేవృక్షమును స్వీకరించి ద్యావాపృథువులను నిర్మించిరి. అట్టి వనమునకు పేరేమి? ఆవృక్ష మేచై యుండును? ఓమనస్సునకు ప్రభువులారా! యారెండును జిజ్ఞాసాయుక్తమైన మనసుచే పశ్చింపబడుచున్నది వలె నున్నవి. మరియు నీశ్వరుడు భువనములను ధరించుచు ఏస్థానము నధిష్ఠించె ననునదియు యొక ప్రశ్నము. ఈప్రశ్న లన్నిటికి సమాధానము “బ్రహ్మవనము బ్రహ్మవృక్షమని చెప్పబడెను,” అనగ సమష్టివ్యప్తిరూపముగ బ్రహ్మమే యని సమాధానము. ఈచెప్పటచే ముందధ్యాయమునకు సంగతిగూడ జూపబడెను. ||౪౨||

శ్లో॥ అత్యంతోత్కర్షణా లీ నను భవతి సతతమిహాముత్య సర్వోత్తమోహం, త్యేక్తకోత్కర్షణభాజః సురమునిమనజశ్వాసదాద్యాస్త ఏతే । వ్యష్టిరూపా మదంశా ఇతి ఖలు భవతా పూజనీయాః క్రమేణ, తేన ద్రక్ష్య స్యథో మా మిహ మయ దశమే పాహి పార్థం పరాత్మా ॥

తా॥ ఈదశమాధ్యాయమున- శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యర్జనునిగూర్చి- అంతములేని యుత్కర్ష (విశ్వర్య) ముతో నేనెల్లపుడు నొప్పించుచును. కాన యీలోకమునను, పరలోకమునను సర్వోత్తముడను నేనే. ఒక్కొక్క యుత్కర్షగల సుర, ముని, మనజ, మృగాదులు నాయొక్క విభూతివిశేషములు. ఇవన్నియు నాయొక్క వ్యష్టిరూపములు, నాయంశములు గాన పూజ్యములు. నిట్టి వ్యప్త్యపాసనముచే గృహముగ సమష్టి రూపుడనగు నన్ను తెలిసికొనగలవు. అని చెప్పెను.

ఇట్లు దైవజ్ఞుపండిత విరచిత శ్రీభగవద్గీతాదశమాధ్యాయ పరమార్థప్రపక
“తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార”
బులుసు ఆప్పన్నశాస్త్రి విరచిత తాత్పర్యబోధిని
స మా ప్ర ము.

నీలకంఠీయము:— మందపజ్జలకై యీవిభూతులను చెప్పితిని. ఇక నీవన్ననో యీచెప్పు బోవు విషయమును తెలిసికొనుము. “పాదోద్య విశ్వా భూతాని” అను శ్రుత్యుక్తరీతిని నీసర్వజగత్తును యేకాంశతో వ్యాపించి నేనుంటిని. కాన పరచ్ఛిన్న దర్శనమును వీడి యంతటను బ్రహ్మమును జూడుము. ||౪౩||

ఇట్లు శ్రీనీలకంఠాచార్య విరచిత శ్రీభగవద్గీతా దశమాధ్యాయ భారతభావ
దీమనకు బులుసు వెంకటశాస్త్రి విరచిత తాత్పర్యబోధిని
స మా ప్ర ము.

దశమాధ్యాయము సమాప్తము.

హరిః ఓం తత్సద్బ్రహ్మర్పణమస్తు.

శ్రీభగవద్గీతా శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని

ఏ కా ద శో ఽ ధ్యా యః.

వి శ్వ రూ ప ద ర్శ వ యో గః ।

అర్జున ఉవాచ:—

గీ॥ మదనుగ్రహాయ పరమం గుహ్యం మధ్యాత్మసంజ్ఞితమ్ ।

య త్వయోక్తం వచ స్తేన మోహోఽయం విగతో మమ ॥

॥౧౯॥

పదవిభాగము:— అర్జునః— ఉవాచ— మదనుగ్రహాయ— పరమం— గుహ్యం— అధ్యాత్మ సంజ్ఞితమ్— యత్— త్వయా— ఉక్తం— వచః— తేన— మోహః— అయం— విగతః— మమ ॥ ॥౧॥

ప్రతిపదార్థము:— అర్జునః=అర్జునుడు; ఉవాచ=పలికెను; మదనుగ్రహాయ=మత్=నాయొక్క; అనుగ్రహాయ=అనుగ్రహముకొరకు; త్వయా=నీచే; యత్=ఏ; పరమం=ఉత్కృష్టమైన; గుహ్యం=రహస్యమైన; అధ్యాత్మసంజ్ఞితం=అత్మానాత్మపివేకవిషయకమైన; వచః=వాక్యము; ఉక్తం=చెప్పబడెను; తేన=ఆవాక్యముచే; మమ=నాయొక్క; అయం=ఈ; మోహః=అవివేకబుద్ధి; విగతః=పోగొట్టబడెను. ॥౧॥

శాంకరభాష్యమ్:—

భగవతో విభూతయ ఉక్తాస్తత్త్రి చ “విష్టభ్యాహ మిదం కృత్స్న మేకాంశేన స్థితో జగత్” ఇతి భగవతాఽభిహితం శ్రుత్వా య జ్ఞగ దాత్మరూప మాద్య మైశ్వరం త త్సాక్షాత్కర్తు మిచ్ఛత్— మదనుగ్రహాయ మమానుగ్రహార్థం పరమం నిరతిశయం గుహ్యం శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

భగవంతుని విభూతులు చెప్పబడెను. అందునను “విష్టభ్యాహ మిదం కృత్స్న మేకాంశేన స్థితో జగత్” అని భగవంతునిచే చెప్పబడిన విషయమును విని యే జగత్తు ఆత్మస్వరూపమై ఆద్యమైన ఐశ్వర్యమో (ఈశ్వరసంబంధమైన ఆద్యమగు ఆత్మస్వరూపమైన జగత్తును)

—+ ౧౧వ అధ్యాయము ౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేపములు +—

మధుమాదనసరస్వతీయము:— పూర్వాధ్యాయమున నానావిభూతులను జెప్పి, “విష్టభ్యాహ మహం కృత్స్న మేకాంశేన స్థితో జగత్” అనుదానిచే విశ్వరూపమగు పరమేశ్వరరూపమును జెప్పెను.

శాంకరభాష్యమ్:—

గోప్య మధ్యాత్మసంజ్ఞిత మాత్మానాత్మవివేకవిషయం యత్త్వయోక్తం వచో వాక్యం తేన తే వచసా మోహోఽయం విగతో మమావివేకబుద్ధి రపగతే త్యర్థః ॥ ౧౧ ॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

సాక్షాత్కరింపజేసుకొను నిచ్చకలవాడై యర్జును డిట్లు పలికెను. ఓశ్రీకృష్ణ! నన్నను గ్రహించుటకై నిరతిశయము, గోప్యము, ఆత్మానాత్మవివేకవిషయకమునైన యేవాక్యము నీచే చెప్పబడెనో అట్టివాక్కుచే నాయొక్క యవివేకబుద్ధి తొలగింపబడెను. ॥౧౧॥

దానిని యర్జునుడువిని పరమోత్కంఠితుడై యావిశ్వరూపమును జూచు నిచ్చకలవాడై పూర్వోక్తవిషయము నభినందించుచున్నాడు— “మదనుగ్రహీయ...మమ” శోకమోహానివృత్త్యుపకారరూపానుగ్రహమునకై “పరమం” నిరతిశయపురుషార్థపర్యవసాయియు, గోప్యము, “అధ్యాత్మసంజ్ఞితం” ఆత్మానాత్మవివేక విషయకము, “అశోచ్యా నన్యశోచ స్త్వం” అనునది మొదలుకొని పష్టాధ్యాయసర్వంతము త్వంపదార్థ ప్రధానమునగు యేవాక్యము పరమకారిణిపదవగు నీచే చెప్పబడినదో యట్టివాక్యముచే “నేను వీరలకు హంతకు, నాచే వీరు హింసింపబడుదురు, నాచే వారు హింసింపబడుదురు.” అను వివిధవిపర్యాసరూపమును; యనుభవ సాక్షికమగు నాయొక్క మోహము నష్టమైనది. (ఆవాక్యమున (గ్రంథమున) యనేకసారులు ఆత్మ సర్వ క్రియాశూన్యమని చెప్పుటచే మోహము నష్టమైనదని యర్థము.) ॥౧౧॥

శంకరానందీయము:— దశమాధ్యాయమునందు మందప్రజ్ఞులకు మనశ్శుద్ధిద్వారమున మోక్ష శ్లిథికొరకు తనవిభూతివిశేషముల నుపాసనార్థము ప్రతిపాదించి, అమందప్రజ్ఞులకు “విష్టభ్యాహం” అను దానిచే సోపాధికము, విశ్వాత్మకమునగు యీశ్వరస్వరూపము నుపాస్యముగ నూచించి, ప్రస్తుత మర్జున పార్థసమచే మాయావిలాసవిజృంభితము, అత్యుచ్చితము, విశ్వరూపమునగు స్వరూపమును జూపుటకై తన నుండియే సృష్ట్యాదిక్రియను తెలుపుటకును, స్వసాక్షాత్కార మతిదుర్లభ మైనదనియు, నది భక్తైక్యకలభ్యమేయని తెల్పుటకును యాయే కాదకాధ్యాయ మారంభింపబడుచున్నది. అందు ప్రథమమున పర్వజగత్కారణము, సర్వాత్మకము, సర్వైశ్వర్యసంపన్నమునగు స్వరూపము తన కుపాస్యముగావిని, యట్టి స్వరూపమును సాక్షాత్కరింప జేసుకొను నిచ్చకలవాడై భగవత్కృతానుగ్రహమువాదముచే శ్రీకృష్ణభగవానుని యభిముఖునిగ జేసికొనుటకై యర్జునుడిట్లు చెప్పుచుండెను.— “మదనుగ్రహీయ” “యానాసంబంధులగు భాత్మిపుత్రాదులు మరణించుచుండిరి. వీరికి నేను హస్తను” అని శోకసాగరముమున మునిగినవన్ను అనుగ్రహించుటకై యాత్మయాథాత్మ్య ప్రకాశకమగు “అశోచ్యా నన్యశోచ స్త్వం, నాయం హన్తి న హన్యతే, న జాయతే మ్రియతే వాకదాచిత్, వేదాఽవినాశినం నిత్యం, అచ్ఛేదోయం” అను మొదలగు పరమార్థవిషయకము, “పరమం” కర్తృత్వ, భోక్తృత్వ భగవాంసనోదక మగుటచే నుత్కృష్టము, కనుకనే “గుహ్యం” నసర్వ రూపులు, ఆశ్చర్యధానులు నగువారికి యుపదేశింపదగనిదియు నగు యేవాక్యము నీచే యుపదేశింపబడినదో యట్టి యాత్మానాత్మప్రకాశకమగునదియు, మిథ్యాజ్ఞాననివర్తకమగునదియు నగు ఆవాక్యముచే బూర్వోక్తమగు చిత్తభ్రమము పూర్తిగ పోయినది. (నీయనుగ్రహముచే విసష్టమోహుడ నయిననని యర్థము.) ॥౧౧॥

గీ॥ భవాప్యయా హి భూతానాం శుతౌ విస్తరశో మయా ।

త్వత్తః కమలపత్రాక్ష! మాహాత్మ్య మపి చావ్యయమ్ ॥

॥౨॥

ప ద వి భా గ ముః— భవాప్యయా- హి- భూతానాం- శుతౌ- విస్తరశః- మయా- త్వత్తః- కమలపత్రాక్ష- మాహాత్మ్యం- అపి- చ- అవ్యయమ్ ॥

॥౨॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః— పేకమలపత్రాక్ష=తామరరేకులవంటినేత్రములు కలయొక్కృష్ణపరమాత్మ; త్వత్తః=నీవలన; భూతానాం=భూతములయొక్క; భవాప్యయా=ఉత్పత్తిప్రళయములు; మయా=నాచే; విస్తరశః=విస్తారముగ; శుతౌ=వినబడినవి; అవ్యయం=నాశరహితమైన; మాహాత్మ్యమపి=మాహాత్మ్యమున్ను; శుతం=వినబడినది.

॥౨॥

శాంకరభాష్యముః—

కిం చ— భవ ఉత్పత్తిరవ్యయః ప్రళయో భూతానాం తౌ భవాప్యయా శుతౌ విస్తరశో మయా న సంక్షేపత స్త్వత్త స్త్వత్సకాశాత్కమలపత్రాక్ష కమలస్య పత్రం కమల పత్రం తద్వ దక్షిణీ యస్య తప స త్వం కమలపత్రాక్షో పేకమలపత్రాక్ష మాహాత్మ్య మపి చావ్యయ మక్షయం శుత మిత్యనువర్తతే ॥

॥౨॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధినిః—

తామరరేకులవంటి నేత్రములు కల యొక్కృష్ణపరమాత్మ! నీవలన భూతముల యొక్క యుత్పత్తిప్రళయములు నాచే విస్తారముగ వినబడెను. మరియు మాహాత్మ్యదవగు నీసంబంధమైన మాహాత్మ్యము అనగా పారమార్థికము, సోపాధికమునగు సర్వాత్మత్వాది కమున్ను శుతము.

॥౨॥

—+ గంగ అధ్యాయము ౨వ శ్లోకవాఖ్యావిశేషములు +—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— సప్తమాధ్యాయము మొదలుకొని దశమాధ్యాయపర్యంతము తత్పదార్థప్రధానమైన నీయుపదేశమును వింటి నని చెప్పచున్నాడు—“భవాప్యయా...చావ్యయమ్” భూతములయొక్క యుత్పత్తిలయములు నీవల్లనే కల్గుచుండును. వాటివిషయమై సవిస్తరముగ నీనుండియే వింటిని. ఓవుండరీకాక్ష! విశ్వసృష్ట్యాదికర్తృత్వ మున్నను అవికారిత్యము, శుభాశుభకర్మ కారయత్పత్వ మున్నను యక్షైషమ్యము, బంధ,మోక్షాదివిచిత్రఫలదాతృత్వమున్నను అసంగిత్యము, బౌదానీన్యత్వము, మరియు నితర మగు సర్వాత్మత్వాదికము మొదలగు నీమాహాత్మ్యమును సోపాధికము, నిరుపాధికము వ్యయమునగు దానిని వింటిని.

॥౨॥

శం క రా నం దీ య ముః— వైవిధ్యముగ భగవత్ప్రత్యోపకారానువాదపురస్కరముగా స్తుతించి భగవత్స్వరూపమును జూచు నిచ్చితో దన్మాహాత్మ్యమునుగూడ స్తుతించుచుండెను— “కం బ్రహ్మ సుఖం స్వరూపానంద స్తం అతి ప్రకాశయతీతి కమలం అత్మజ్ఞానం, తదేవ పతనా త్రాయిత ఇతి పత్రం, కమలం చ త త్పత్రం చ కమలపత్రం తేన అక్షతే పాప్యత ఇతి కమలపత్రాక్ష!” (స్వరూపానందము “ఓం” అనబడును. దానిని ప్రకాశింపజేయు అత్మజ్ఞానము “కమల” మనబడును. ఆయాత్మజ్ఞానమే సంగసారమునుండి రక్షించుచుగాన కమలపత్ర మనబడును. అట్టి అత్మజ్ఞానముచే పొందబడు వాడు “కమల పత్రాక్షు డనబడును.) జ్ఞానైకగమ్యుడ వగు నో శ్రీకృష్ణప్రభూ! “అహం కృత్సస్య జగతః ప్రభవః

గీ॥ ఏవ మేత ద్యథాత్థ త్వ మాత్మానం పరమేశ్వర ।

ద్రోష్టు మిచ్ఛామి తే రూప మైశ్వరం పురుషోత్తమ ॥

॥3॥

ప ద వి భా గ ము:— ఏవం- ఎత్త్- యథా- ఆత్మ-త్వం- ఆత్మానం- పరమేశ్వర- ద్రోష్టు- ఇచ్ఛామి- తే- రూపం- ఐశ్వరం- పురుషోత్తమ! ॥

॥3॥

పృ తి ప దా ర్థ ము:— హేపరమేశ్వర! ఓపరమేశ్వరుడా! త్వం=నీవు; యథా=వివిధముగ; ఆత్మానం=ఆత్మస్వరూపమును; ఆత్మ=చెప్పుచుంటివో; ఎత్త్=ఇది; ఏవం=ఇట్టిదే; హేపురుషోత్తమ! ఓపురుషోత్తముడా!; తే=నీయొక్క; ఐశ్వరం=ఈశ్వరసంబంధమైన; రూపం=రూపమును; ద్రోష్టుం=చూచుట కొరకు; ఇచ్ఛామి=ఇచ్ఛయించుచుంటిని.

॥3॥

శాంకరభాష్యమ్:—

ఏవ మితి, ఏవ మేత న్నాన్యథా యథా యేన ప్రకారే ణాఽఽత్థ కథయసి త్వ మాత్మానం పరమేశ్వర తథాఽపి ద్రోష్టు మిచ్ఛామి తే తవ జ్ఞానైశ్వర్యశక్తిబలవీర్యతేజోభిః సంపన్న మైశ్వరం వైష్ణవం రూపం పురుషోత్తమ! ॥

॥3॥

శాంకరభాష్యత్వత్వబోధిని:—

ఓపరమేశ్వరుడవగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ! నీవు యేతరుగ చెప్పుచుంటివో అది యట్లే. మరియొకవిధముగ కాదు. ఓపురుషోత్తముడా! నీయొక్క జ్ఞానైశ్వర్యశక్తిబలవీర్యతేజస్సులతో గూడిన వైష్ణవరూపమును చూచుట కిచ్చ యించుచుంటిని.

॥3॥

ప్రళయ స్తథా” ప్రకృతిం స్వా మవష్టభ్య “అహం సర్వస్య ప్రభవః” అని నీనుండి ఆకాశాదిభూతముల యొక్కయు, తత్కార్యములయొక్కయు, నన్నింటియొక్క యుత్పత్తిప్రళయములను వింటిని. మరియు “అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభు శేవ చ । సర్వభూతమహేశ్వరం, మత్తః సర్వం ప్రవర్తతే” అనుదానిచే చెప్పబడిన మాహాత్మ్యమును, సర్వేశ్వరత్వమును గూడ వింటి.

॥౨॥

— ౧౧వ అధ్యాయము ౩వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— ఓపరమేశ్వర! ఏవిధముగా నిరుపాధికము, సోపాధికము నగు నిరతిశయైశ్వర్యముతో కూడిన స్వరూపము నెట్లు తెలిపితివో యది యట్లే. (నీవాక్యమునం దవిశ్వాసము లేదు.) అట్లే నను ఓపురుషోత్తముడా! జ్ఞానైశ్వర్యశక్తిబలవీర్యతేజస్సులతో కూడిన నీస్వరూపమును జూచి కృతార్థుడ నగుటకై కోరుచుంటిని. (ఇట “పురుషోత్తమ” అనుసంబుద్ధిచే నీవాక్యమునం దవిశ్వాసములేదు. ఇక నేమనఃనీస్వరూపమును జూచు వేడ్క మొండయ్యె ననియు, ఈవిషయమును సర్వజ్ఞుడ వగుటవలనను, సర్వాస్తర్యామివగుటవలనను నీవెరుగు ననియు నూచింపబడెను.)

॥3॥

శంకరానందీయము:— నీవు చెప్పిన దంతయు సత్యమే యని చెప్పుచున్నాడు— “సర్వా తీత్యమహత్త్వా త్పరమః, సర్వవ్యాపృతిహేతుత్వా దీశ్వరః, పరమశ్చాసా పేశ్వరశ్చ పరమేశ్వరః” పరమమహత్త్వము, సర్వవ్యాపృతిహేతుత్వము కల యోపరమేశ్వర! సర్వజ్ఞుడ వగు నీవు చెప్పినట్లు నీస్వరూపము సర్వకారణము, సర్వవ్యాపకము, సర్వమును నియమించెడిది యగును. ఈశ్వరవాక్యము మరొక విధముగ గాకుండును. కాన యావిషయమై శంకింప నవసరము లేదు. ఇకనేమనః నీయనుగ్రహపాత్రుడ

గీ॥ మన్యసే యది త చ్చక్రం మయా ద్రిష్టు మితి ప్రభో ।

యోగేశ్వర తతో మే త్వం దర్శయాత్మాన మవ్యయమ్ ॥

॥౪॥

ప ద వి భా గ ముః— మన్యసే- యది- తత్- శక్యం- మయా- ద్రిష్టుం- ఇతి- ప్రభో-
యోగేశ్వర- తతః- మే- త్వం- దర్శయ- ఆత్మానం- అవ్యయమ్ ॥

॥౪॥

ప్రతిపదార్థముః— హేప్రభో=ఓస్వామి; మయా=నాచే;(అర్జునునిచే) తత్=ఆవైష్ణవరూపము;
ద్రిష్టుం=చూచుటకొరకు; శక్యం=శక్యమైనది; ఇతి=ఈలాగున; త్వం=(ఈపదమధ్యాహార్యము)నీవు; మన్యసే
యది=తలచితివేని; హేయోగేశ్వర!=ఓయోగములకు ప్రభువగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ; తతః=నేనత్యంతమర్థిని
యగుటవలన; త్వం=నీవు; మే=నాకొరకు; అవ్యయం=నాశరహితమైన; ఆత్మానం=ఆత్మస్వరూపమును;
(నీస్వరూపమును;) దర్శయ=చూపుము.

॥౪॥

శాంకరభాష్యం:—

మన్యసే ఇతి । మన్యసే చింతయసి యది మయాఽర్జునేన తచ్ఛక్రం ద్రిష్టు మితి
ప్రభో స్వామి న్యోగేశ్వర యోగినో యోగా స్తేషా మీశ్వరో యోగేశ్వరో హే యోగేశ్వర!
యస్మా దహ మతీపార్థీ ద్రిష్టుం తత స్తస్మా స్మై మదర్థం దర్శయ త్వ మాత్మాన మవ్య
యమ్ ॥

॥౪॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఓస్వామి! అర్జునుడనగు నేను ఆవైష్ణవరూపము చూచుటకొరకు శక్యమైన దని నీవు
తలచితివేని యోగుల సంబంధమైన యోగములకు ప్రభువగు ఓశ్రీకృష్ణపరమాత్మ! నే నత్యంత
మారూపమును చూచుటకర్థిని యగుటవలన నాశరహితమైన యారూపమును నాకొరకు
చూపుము.

॥౪॥

నగు నావీధిమగు తృప్త కలుగుచున్నదని చెప్పుచుండెను— వ్యాకృతావ్యాకృతపురుషులకంటె స్వీయ
మహిమచే సుత్తముడుగాన “పురుషోత్తము”డనబడును. ఓపురుషోత్తముడా! నాజన్మ సాఫల్యమునకై నీదగు
సమగ్రేశ్వర్య, జ్ఞాన, తేజస్సంపన్నము, సర్వాత్మకము నగు స్వరూపమును దర్శింప కోరిక పుట్టుచున్నది. ॥౩॥

—+ ౧౧వ అధ్యాయము ౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానవిశేషములు +—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— జూడ శక్యముకాని నన్ను జూచుకొరిక నీకు ఎందులకు
కలిగె నందువా? “ప్రభో” సృష్టి, స్థితి, సంహారములయందు సమర్థుడవగు యోశ్రీకృష్ణ! నీదగు స్వరూప
మును నేను జూడసమర్థుడనే యని నీవు తలచితివేని పరమకారుణికుడ వగు నీవు నాకు చూపుము.

॥౪॥

భా యో త్క ర్ష దీ పి కః— నీస్వరూపము నేను చూచుటకు శక్యమైనదని నీవు తలచుచో
నాకై త్తయరహితమగు నీస్వరూపమును జూపుము. (ఇట“ప్రభో”అనుసంబోధనముచే నేను నీస్వరూప
మునుజూచుట కసమర్థుడనైనను, సర్వసమర్థుడవగు నీవు నీస్వరూపమును జూపుటకును, నన్ను నీస్వరూప
మును జూచుటకుసమర్థునిగ జేయుటకు నీవు తగుదువని నూచింపబడెను. నీస్వరూపదర్శనసమర్థులగు యోగు
లకుగూడ నీశ్వరుడవగుట నన్నుగూడ యోగిగా జేసి నీస్వరూపమును జూపుమని నూచించుటకై “యోగ
ేశ్వర!” అని సంబోధించెను.

॥౪॥

శ్రీభగవానువాచః—

గీ॥ పశ్య మే పార్థ రూపాణి శతశోఽథ సహస్రశః ।

నానావిధాని దివ్యాని నానావర్ణాకృతీని చ ॥

॥౫॥

పదవిభాగముః— శ్రీభగవాన్ - ఉవాచ - పశ్య - మే - పార్థ - రూపాణి - శతశః - అథ -

॥౫॥

సహస్రశః - నానావిధాని - దివ్యాని - నానావర్ణాకృతీని - చ ॥

ప్రతిపదార్థముః— హేపార్థ! = ఓయబ్బనుడా; మే = నాసంబంధమైన; శతశః, అథ, సహస్రశః =

అనంతమైన; నానావిధాని = అనేకవిధములైన; నానావర్ణాకృతీని = అనేకవర్ణములు, అనేకఆవయవసంస్థాన

ములకల; దివ్యాని = అపారకృతమైన; రూపాణి = స్వరూపములను; పశ్య = చూడుము. ॥౫॥

గీ॥ పశ్యాదిత్యా న్యసూ నృద్రా నశ్వినౌ మరుత స్తథా ।

బహూ న్యవృష్టపూర్వాణి పశ్యాశ్చర్యాణి భారత ॥

॥౬॥

పదవిభాగముః— పశ్య - ఆదిత్యాన్ - వనూ - రుద్రాన్ - అశ్వినౌ - మరుతః - తథా -

॥౬॥

బహూని - అదృష్టపూర్వాణి - పశ్య - ఆశ్చర్యాణి - భారత ॥

ప్రతిపదార్థముః— హేభారత! = ఓభరతవంశోద్భవుడవగుయబ్బనుడా! త్వం = (ఈపదమధ్యాహ్నో

ర్యము) నీవు; ఆదిత్యాన్ = ద్వాదశాదిత్యులను; వనూన్ = అష్టవసువులను; రుద్రాన్ = ఏకాదశరుదులను;

అశ్వినౌ = ఇద్దరుఅశ్వినీదేవతలను; మరుతః = నలుబదితోమ్మది మరుగ్గణములను; తథా = అట్లే; అదృష్ట

పూర్వాణి = పూర్వమునందుచూడబడని; ఆశ్చర్యాణి = అద్భుతమైన; బహూని = ఇతరమైనయనేకరూపములను;

॥౬॥

పశ్య = చూడుము.

శాంకరభాష్యంః—

ఏవం చోదితోఽర్జునేన— పశ్య మే మమ పార్థ! రూపాణి శతశోఽథ సహస్రశోఽ

నేకశః ఉత్తరః । తాని చ నానావిధా న్యనేకప్రకారాణి దివి భవాని దివ్యా న్యప్రాకృతాని

నానావర్ణాకృతీని చ నానా విలక్షణా నీలపీతాదిప్రకారా వర్ణా స్తథాఽలకృతయోఽవయవ

సంస్థానవిశేషా యేషాం రూపాణాం తాని నానావర్ణాకృతీని చ ॥

॥౫॥

పశ్యాఽదిత్యా నితి । పశ్యాదిత్యా న్ద్వాదశ వనూ నష్టే రుద్రా నేకాదశాశ్వినౌ

ద్వౌ మరుతః సప్తసప్తగణా యే తాం స్తథా బహూ న్యన్యా న్యవృష్టపూర్వాణి మమవ్య

లోకే త్వయా త్వతోన్మేన వా కేనచి త్పశ్యాఽశ్చర్యాణ్యర్భుతాని భారత ॥

॥౬॥

శాంకరభాష్యత్వబోధినిః—

ఓకుంఠీపుత్రీడా! అనంతమైన, అనేకవిధములైన, అనేకవర్ణములు ఆకృతులు గల

॥౫॥

యప్రాకృతములైన నారూపములను చూడుము.

ఓభరతవంశోద్భవుడా! ద్వాదశాదిత్యులను, అష్టవసువులను, ఏకాదశరుదులను, అశ్వినీ

దేవతాద్వయమును, సప్తసప్తమరుత్తులను, అట్లే నీచేతకాని, యితరులచేతను కాని మనుష్య

లోకమునం దెప్పుడును యితకు పూర్వమునందు చూడబడని యద్భుతమైన యితరరూపములను

॥౬॥

చూడుము.

— గంగ అధ్యాయము ౫, ౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మధురూదనసర్వస్వతీయమిః— ఈవిధముగ అత్యంతశక్తుడగు యబ్బనునిచే ప్రాగ్గంపబడి

గీ॥ ఇప్రాకన్థం జగ త్కృత్స్నం పశ్యాద్య సచరాచరమ్ ।

మమ దేహే గుడాకేశ! యచ్ఛాన్య ద్రోష్టు మిచ్ఛసి ॥

॥౭॥

ప ద వి భా గ ము:— ఇహ- ఏకన్థం- జగత్- కృత్స్నం- పశ్య- అద్య- సచరాచరం- మమ- దేహే- గుడాకేశ- యత్- ఛ- అన్యత్- ద్రోష్టు- ఇచ్ఛసి ॥

॥౭॥

ప్రతిపదార్థము:— హేగుడాకేశ! = గుడాకా = నిద్రకు; ఈశ = ప్రభువా; అనగాజయించబడిన నిద్రకలయోయర్జునా! ఇహ = ఈ; మమ = నాయొక్క; దేహే = దేహమునందు; ఏకన్థం = ఏకదేశమునం మన్నుట్టిన్ని; సచరాచరం = జంగమస్థావరాత్మకప్రపంచముతోగూడిన; కృత్స్నం = నిఖలమైన; జగత్ = జగత్తును; యత్ = ఏ; అన్యత్ = మనముజయించెదమా? లేక మనలనేదుర్యోధనాదులు జయించెదరా? అను విషయమును; ద్రోష్టు = చూచుటకుయిచ్ఛయించుచుంటివో; తత్ = అవిషయమును; అద్య = యిపుడు; పశ్య- చూడుము. ॥౭॥

శాంకరభాష్యమ్:—

న కేవల మేతావ దేవ— ఇప్రాకన్థ మేకస్త్రింస్థితం జగ త్కృత్స్నం సమస్తం పశ్యా ద్యేదాసిం సచరాచరం సహ చరేణాఽరేణ చ వర్తతే మమ దేహే గుడాకేశ యచ్ఛాన్య జ్ఞయ పరాజయాది యచ్ఛంకసే 'యద్వా జయేమ యది వా నో జయేయుః' ఇతి య దవోచ స్తదపి ద్రోష్టుం యదీచ్ఛసి ॥

॥౭॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

జయించబడిన నిద్రకల యోయర్జున! కేవలమింతమాత్రమే కాదు. ఈనాదేహము వం దేకదేశమునందున్న జంగమస్థావరాత్మకప్రపంచకముతో గూడిన నిఖలజగత్తును, ఏజయ పరాజయాదికమును శంకించుచుంటివోదానిని, లేక “య ద్వా జయేమ యది వా నో జయేయుః” మనము దుర్యోధనాదులను జయించెదమో దుర్యోధనాదులే మనలను జయించెదరో అని పలికితివో అవిషయమును యిపుడు యేవిషయమును చూచుట కిచ్ఛయించుచుంటివో యాసర్వమును చూడుము.

॥౭॥

శ్రీకృష్ణభగవానులు చెప్పుచున్నాడు:— ఇటనుండి నాలుగు స్లోకములలో “పశ్య” అని ఆవృత్తిచేసి, నాయత్కృత్యత స్వరూపముల జూపించెదను నీవు సావధానుడవు కమ్మని యర్జునుని యభిముఖునిగా జేసుకొనుచుండెను;— “శతశోధ సహస్రశః” నాస్వరూపములు అపరిమిత సంఖ్యాకములు, అనేకప్రకారములు, అత్యద్భుతములు, నానావర్ణకృతులు గలవియునునైయున్నవి. వాటిని జూడుము. “పశ్య” అని అర్హతము కలలోట్ ప్రయోగింపబడుటచే నీవు చూచుట కర్హుడవని సూచితమయ్యెను. దివ్యరూపమును జూడుము చెప్పి, విడివిడిగా రెండుస్లోకములచే జెప్పుచున్నాడు.— ద్వాదశాదిత్యులను, ఏకాదశరుద్రులను, అశ్వినులను వలుబదితోమిదిసంఖ్యగల మరుత్తులను, మరియు నీవుగాని, యితరులుగాని యిదివరలో జూడని ఆశ్చర్యములను జూడుము.

॥౮. ౬॥

శంకరానందీయము:— పైవిధముగ పార్థింపబడి శ్రీకృష్ణభగవానులు చెప్పుచున్నాడు— “దివ్యాని” మాయనుండి పుట్టినవి, నానావర్ణములు, నానాకారములు, శత; సహస్ర (అపరిమిత) సంఖ్యాకములునగు నారూపములను జూడుము. (నీరూపమునుజూడ వేడుచుంటినను యర్జునునకు తినికృమావతాక

గీ॥ న తు మాం శక్యనే దృష్టు మనేనై వ స్వచతుషా ।

దివ్యం దాదామి తే చతుః పశ్య మే యోగ మైశ్వరమ్ ॥

॥౮॥

ప ద వి భా గ ముః— న-తు-మాం- శక్యనే- దృష్టు- అనేన- ఏవ- స్వచతుషా- దివ్యం-
దదామి- తే- చతుః- పశ్య- మే- యోగం- విశ్వరమ్ ॥

॥౯॥

ప్రతిపదార్థముః— అనేన=ఈ; స్వచతుషా=నీచతుస్సుచే; మాం=నన్ను; దృష్టుం=చూచుటకు; నతుశక్యనే=సమర్థుడవు కావు; తే=నీకొరకు; దివ్యం=అలౌకికమైన; చతుః=చతుస్సును; దదామి=యిచ్చెదను; తేన=(ఈపదమధ్యాహార్యము) అదివ్యచతుస్సుచే; మే=నాయొక్క; విశ్వరం=ఈశ్వర సంబంధమైన; యోగం=యోగమును; పశ్య=చూడుము.

॥౧౦॥

శాంకరభాష్యమ్:—

కింతు-చతు మాం విశ్వరూపధరం శక్యనే దృష్టు మనేన పాకృతేన స్వచతుషా స్వకియేన చతుషా యేన తు శక్యనే దృష్టుం దివ్యేన తద్దివ్యం దదామి తే తుభ్యం చతు న్నేన పశ్య మే యోగ మైశ్వర మీశ్వరస్య మమైశ్వరం యోగం యోగశక్యతీతయ మిత్యర్థః ॥

॥౧౧॥

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

విశ్వరూపమును ధరించిన నన్ను యీపాకృతమైన నీచతుస్సుతో చూచుటకు సమర్థుడవు కావు. ఏయపాకృత చతుస్సుచే నన్ను చూచుటకు సమర్థుడవో యట్టి దివ్యచతుస్సును నీకొర కిచ్చుచుంటిని. దానితో నాయొక్క పరమైశ్వరరూపమును చూడుము.

॥౧౨॥

మనలె తన రూపమును జూపక, “పశ్య మే పార్థ రూపాణి” అని అదిత్యాదిరూపములగు బహుస్వరూపముల జూపుట ఔషధమును తెచ్చునిన బర్హతమును తీసుకువచ్చినట్లు యుక్తమా? అని శంకింపజనదు. అన్యక్తాదిస్తంబపర్యంతము స్థూలసూక్ష్మ కారణప్రపంచరూపముగాను. సమప్తివ్యప్తిరూపముగాను, సర్వాత్మగమనము “అగ్ని రూర్ధ్రా చతుషీ చంద్రనూర్యా దిశ శ్శ్రోతే” వాగ్వివృతాశ్చ వేదాః వాయుః ప్రాణో హృదయం విశ్వ మన్య పద్యాం పృథివీ హేమ సర్వభూతాంతరాత్మా । సహస్రశీర్షం దేవం” ఇత్యాది శ్రుతిప్రసిద్ధమైన సర్వము కారణబ్రహ్మమగు తన స్వరూపమే. “బహుధా విశ్వతో ముఖం” అని తనశ్చేష్టబడుటచే నట్టిదియే స్వస్వరూపము. కేవల శంకచక్రాదిచిహ్నితమగు రూపముగూడ పాకృతమగుటచేతై విశ్వరూపమనందే యంతర్భవించును. కాన సర్వాత్మకము, సర్వకారణము, సర్వోత్తమము నగు నీశ్వర రూపమిదియే. కాన, వీనిని జూచుటయే యర్జునాభిమతముగాన నిట్టి రూపమనే యర్జును నకు జూపెను.) మరియు బూర్వమెవడును జూడనట్టి యద్భుతములను, రూపములను జూడుమని యర్థము.

॥౧౩, ౧౪॥

— ౧౧వ అధ్యాయము ౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— కేవల మింతియే కాదు. సమస్తజగత్తు నాదేహస్థముగజేచూడుమని చెప్పుచున్నాడు.— ఈనాదేహమునందు అవయవరూపముగనున్న సమస్తజగత్తును (కోటి సంతృప్తములు అంతటను తిరిగిపూడ జూడకకముగానిదాని) నిప్పుడే జూడుము. ఓగుడాకేశ! నితరమగు జయపరాజయాశక్తునుగూడ సంశయవిచ్ఛిత్తికై జూడుము.

॥౧౫॥

— ౧౧వ అధ్యాయము ౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— “మన్యనే యది తచ్ఛక్యం మయా దృష్టుం” (తన

సంజయ ఉవాచ:—

గీ॥ ఏవ ముక్త్యా తతో రాజ న్మహాయోగేశ్వరో హరిః ।

దర్శయామాస పార్థాయ పరమం రూప మైశ్వరమ్ ॥

॥౯॥

ప ద వి భా గ ము:— ఏవం- ఉక్త్వా- తతః- రాజ- మహాయోగేశ్వరః- హరిః- దర్శయా- మాస- పార్థాయ- పరమం- రూపం- విశ్వరమ్ ॥

॥౯॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ము:— సంజయః=సంజయుడు; ఉవాచ=పలికెను; హేరాజ-ఓధృతరాష్ట్ర!; తతః=అనంతరమున; మహాయోగేశ్వరః=మహాయోగేశ్వరుడగు; హరిః=శ్రీకృష్ణపరమాత్మ; ఏవం=ఇట్లు; ఉక్త్వా=పలికి; పార్థాయ=అర్జునునికొరకు; విశ్వరం=ఈశ్వరసంబంధమైన; పరమం=ఉత్కృష్టమైన; రూపం=విశ్వరూపమును; దర్శయామాస=చూపించెను.

॥౯॥

శాంకరభాష్యమ్:—

ఏవం యథోక్తప్రకారేణోక్త్యా తతోఽనంతరం రాజ! ధృతరాష్ట్ర! మహాయోగేశ్వరో మహంశ్చాసౌ యోగేశ్వరశ్చ హరి ర్నారాయణో దర్శయామాస దర్శితవాన్పార్థాయ పృథానుతాయ పరమం రూపం విశ్వరూప మైశ్వరమ్ ॥

॥౯॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

సంజయుడు ధృతరాష్ట్రునిగూర్చి యిట్లు పలికెను. ఓరాజ! ధృతరాష్ట్ర! మహాయోగేశ్వరు డగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యిట్లు పలికి యనంతరమున కుంతీపుత్రు డగు యర్జునుని కొరకు యీశ్వరసంబంధమైన పరమరూపమును (విశ్వరూపమును) చూపెను.

॥౯॥

చూచుటకు సమర్థుడనని నీవు తలచినచో నీస్వరూపమును జూపుము.) అనుదానికి సమాధానమును జెప్పచున్నాడు.— “నతు...స్వచక్షుషే” ఓయర్జునా! ఈప్రాకృతము స్వభావసిద్ధము నగు నీచక్షురిందియ్యుముతో నన్ను (నాదివ్యస్వరూపము) జూడనెరవు. అట్లగుచో నిన్నెట్లు జూడగల్గుదు ననుచు? “దివ్యం... విశ్వరూపం” అప్రాకృతము, (నాదివ్యరూపదర్శనసమర్థము) అగు చూపును నీకై యిచ్చెదను. అచక్షుస్సుతో ననితరసాధారణమగు నాదుఅఘటనఘటనాసామర్థ్యాతిశయమును జూడుము.

॥౧౦॥

శంకరానందీయము:— పూర్వమిందాదులను జూచిన యీచర్మచక్షుస్సుతో విశ్వరూప ధరుడనగు నన్ను చూడజాలవు. అట్లగుచో నాకేమి గతి యందుచు? నీకై మద్దర్శనయోగ్యము, తేజోమయము నగు చక్షుస్సు నిచ్చెదను. దానితో నా (ఈశ్వరసంబంధమగు) యోగమాయావిజృంభితమును చూడుము. ॥౧౦॥

— ౧౧ అధ్యాయము ౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యానవిశేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— “శ్రీకృష్ణభగవాను లర్జును న కు తన దివ్యరూపమును జూపెను. ఆస్వరూపము నర్జునుడు జూచి విస్మయావిప్లచిత్తుడై యీవిధముగ విజ్ఞాపన చేసెను. అను నీవృత్తాంతమును ఆరు శ్లోకములతో సంజయుడు ధృతరాష్ట్రునితో జెప్పచున్నాడు:— ఓధృతరాష్ట్రమహారాజా! నావధానుడవై వినుము. పూర్వోక్తవిధముగ చెప్పి భక్తుల సర్వక్షేమములను హరించువాడగుటచే మహాయోగేశ్వరుడగు శ్రీకృష్ణభగవానులు దివ్యచక్షుస్సు ననుగ్రహించి, ఏకాంతభక్తుడగు అర్జునునకు తన (ఈశ్వరని) దివ్యరూపమును జూపెను.

॥౯॥

శంకరానందీయము:— “యోగేశ్వరః” కార్యసహితమగు యోగమాయ యోగ మనబడును. దాని ప్రవృత్తికి ఈశ్వరుడు (కారణము) గాన యోగేశ్వరుడనబడును. ‘హరిః’ పృథ్విసాత్మా రముకలవాడి యవిద్యను హరించువాడు గాన ‘హరి’ అనబడును. (తేషామగతార్థము.)

॥౯॥

గీ॥ అనేకవక్త్రనయన మనేకాద్భుతదర్శనమ్ ।

అనేకదివ్యాభరణం దివ్యానేకోద్యతాయుధమ్ ॥

॥౧౦॥

ప ద వి భా గ ము:— అనేకవక్త్రనయనం- అనేకాద్భుతదర్శనం- అనేకదివ్యాభరణం- దివ్యా
నేకోద్యతాయుధమ్ ॥

॥౧౦॥

పృ తి ప దా ర్థ ము:— అనేకవక్త్రనయనం, అనేక=అనేకమైన; వక్త్ర=ముఖములు; నయనం=నేత్ర) ములుకలిగినట్టిన్ని; అనేకాద్భుతదర్శనం= అనేక=అనేకమైన; ఆద్భుత=పిస్సాపకమైన; (అశ్చర్యకరమైన) దర్శనం=దర్శనములుకలిగినట్టిన్ని; అనేకదివ్యాభరణం= అనేక=అనేకమైన; దివ్య=అపారకృతమైన; ఆభరణం =ఆభరణములుకలిగినట్టిన్ని; దివ్యానేకోద్యతాయుధం= దివ్య=దివ్యమైన; అనేక=అనేకమైన; ఉద్యత= ఎత్తబడిన; ఆయుధం=ఆయుధములుకలిగినట్టిన్ని.

॥౧౦॥

గీ॥ దివ్యమాల్యాంబరధరం దివ్యగంధానులేపనమ్ ।

సర్వాశ్చర్యమయం దేవ మనంతం విశ్వతో ముఖమ్ ॥

॥౧౧॥

ప ద వి భా గ ము:— దివ్యమాల్యాంబరధరం- దివ్యగంధానులేపనం- సర్వాశ్చర్యమయం- దేవం-
అనంతం- విశ్వతోముఖమ్ ॥

॥౧౧॥

పృ తి ప దా ర్థ ము:— దివ్యమాల్యాంబరధరం=దివ్య=దివ్యమైన; మాల్య=పుష్పములను; ఆంబర= వస్త్రములను; ధరం=ధరించినట్టిన్ని; దివ్యగంధానులేపనం= దివ్య=దివ్యమైన; గంధానులేపనం=గంధాను లేపనముకలిగినట్టిన్ని; సర్వాశ్చర్యమయం, సర్వ=నిఖిలప్రపంచమునకు; అశ్చర్యమయం=అశ్చర్యస్థాయ మైనట్టిన్ని; విశ్వతోముఖం=అంతటముఖములుకల; అనంతం=అంతములేని; దేవం=పరమేశ్వరరూపమును; దర్శయామాన= (ఈపదమునువృత్తము)చూపించెను. లేక, అర్జునః, దదర్శ= (ఈరెండుపదములనుధ్యాహర్యములు) అర్జునుడు చూచెను.

॥౧౧॥

శాంకరభాష్యమ్:—

అనేకేతి । అనేకవక్త్రనయన మనేకాని వక్త్రాణి నయనాని చ యస్మిన్ రూపే తదనేకవక్త్రనయనం । అనేకాద్భుతదర్శనం మనేకా న్యద్భుతాని విస్తాపకాని దర్శనాని యస్మిన్ నూప్రే తదనేకాద్భుతదర్శనమ్ । తథానేకదివ్యాభరణ మనేకాని దివ్యా న్యాభరణాని

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

అనేకమైన ముఖములు, నేత్రములు కలిగినట్టియు అనేకమైన యద్భుత మగు దర్శన ములు కలిగినట్టియు అనేకమైన దివ్యమగు యాభరణములు కలిగినట్టియు దివ్యమగు యనేక మైన యెత్తబడిన ఆయుధములు కలిగినట్టి విశ్వరూపమును చూపెను.

॥౧౦॥

— ౧౧వ అధ్యాయము ౧౦, ౧౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తి య ము:— ఓద్భుతరాష్ట్రమహారాజా! అర్జునునకు జూపిన యావిశ్వరూప మెట్టిదనెదవా? వినుము. ఆరూపము అనేకముఖములు, నేత్రములు కలది. అనేకాద్భుతములు ఆదివ్యస్వరూప మున కన్పట్టుచున్నవి. అనేక దివ్యాభరణములుకలది యావిశ్వరూపము. దివ్యములైన యుద్యతములైన యాయుధములు కలది. దివ్యములగు పుష్పమాలలు, వణిమాలలు ధరించినది. దివ్యగంధానులేపనము గలది. సర్వాశ్చర్య

గీ॥ దివి సూర్యసహస్రస్య భవే ద్యుగవ దుత్థితా ।

యది భా సృద్భూతీ సా స్యా ద్భాస స్తస్య మహాత్మనః ॥౧౨॥

ప ద వి భా గ ము:— దివి- సూర్యసహస్రస్య- భవేత్- యుగపత్- ఉత్థితా- యది- భాః-

పద్యతీ- సా- స్యాత్- భాసః- తస్య- మహాత్మనః ॥

॥౧౨॥

పృ తి ప దా ర్థ ము:— దివి=అంతరిక్షమునందు; సూర్యసహస్రస్య=సహస్రసూర్యులయొక్క; భాః=కాంతి; యుగపదుత్థితా; యది=ఒక్కమారుపుట్టినచో; సా=ఆ కాంతి; తస్య=ఆ; మహాత్మనః=విశ్వ రూపముయొక్క; భాసః=దీప్తికి; సదృశీస్యాత్=సమానమగునా? ॥౧౨॥

శాంకరభాష్యము:—

యస్మిన్స్తదనేకదివ్యాభరణమ్ । తథా దివ్యానేకోద్యతాయుధం దివ్యాని అనేకాని ఉద్యతాని ఆయుధాని యస్మిన్ స్తద్దివ్యానేకో ద్యతాయుధం దర్శయా మానేతి పూర్వేణ సమ్మతః ॥

॥౧౦॥

కించ — దివ్యమాల్యామృధరం దివ్యాని మాల్యాని పుష్పాణ్యమృరాణి వస్త్రాణిచ ఛ్రియన్తే యేనేశ్వరేణ తం దివ్యమాల్యాంబరధరం దివ్యగన్ధానులేపనం దివ్యం గన్ధానులేపనం యస్య తం దివ్యగన్ధానులేపనం సర్వాశ్చర్యమయం సర్వాశ్చర్యప్రాయం దేవ మనన్తం నాస్యాన్తోస్తీత్యనన్తన్తం విశ్వతోముఖం సర్వతోముఖం సర్వభూతాత్మత్వాత్తం దర్శయామాసార్జునో ఐదర్శేతివాఽధ్యాహ్రియతే ॥

॥౧౧॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

మరియు దివ్యములైన పుష్పమాలలను, వస్త్రములను ధరించినట్టియు, దివ్యగంధము అనులేపనముగా గల్గినట్టియు, సర్వాశ్చర్యప్రాయమును, అంతములేనిదియును, సర్వభూత స్వరూపుడుగాన యంతటను ముఖములుకల్గినట్టి యావిశ్వరూపమును శ్రీకృష్ణభగవానులు అర్జునునకు జూపెను. లేక అట్టివిశ్వరూపము నర్జునుడు చూచెను. ॥౧౧॥

శ్రీచరమైనది. ద్యోతనాత్మకమైనది. అపరిచ్ఛిన్నమైనది. అంతటను ముఖములు కలది. ఇట్టి యా ప ము ను జూపెనని యర్థము. ॥౧౦, ౧౧॥

శంకరానందీయము:— “అనేకాద్భుతదర్శనం” అపరిమితములును, అద్భుతములును అగు తార్థ్య; అధః. తిర్వక్ దేశద్వయ (చూపులు) గలిగినదియు, లేక, వికృతములు, సౌమ్యములు, సాధారణములు, శయంకరములు, చిత్రములు నగుద్వయములు కలిగినట్టియు, “దివ్యానేకోద్యతాయుధం” ప్రచండప్రకాశముకల్గి, ముద్భుతములైన చక్రగదాద్యాయుధములు కలిగినట్టియు, “సర్వాశ్చర్యమయం” తేజో, బల, వీర్య, శక్తి, హృద, గుణ, ఆపమవాపస్థానాది సర్వవిశేషములతో ప్రచురమైనదియు “దేవం” అంతటను స్వయముగ ప్రకాశించునదియు, సర్వాత్మకము, కనుకనే యపరిచ్ఛిన్నమునగు స్వరూపము జూపించెనని యన్వయము. ॥౧౦, ౧౧॥

— ౧౧వ అధ్యాయము ౧౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధునూదనసరస్వతీయము:— పూర్వశ్లోకమున చెప్పిన “దేవం” అను పదమును విభజించుచుండెను. — ఆకాశమధ్యమున వేయి (అపరిమిత) సూర్యసమూహమునుండి కాంతి యొకమారు బండ్లు పైదలినచో నాకాంతి యావిశ్వరూపముయొక్క కాంతికి సమానమగునో కాదో? (ఇటు యవిద్యమానాధ్య

కాంకరభాష్యమ్:—

యా పున ర్భగవతో విశ్వరూపస్య భాః తస్యా ఉపమోచ్యతే—దివ్యంతరిషే తృతీయస్యాం వా దివి సూర్యాశాం సహస్రం సూర్యసహస్రం తస్య యుగపదుత్థితస్య యా యుగపదుత్థితా భాః సా యది సదృశీ స్యాత్తస్య మహాత్మనో విశ్వరూపస్యైవ భాసో యది వా వస్యాత్ తతోపి విశ్వరూపస్యైవ భా అతిరిచ్యత ఇత్యభిప్రాయః ॥ ౧౨ ॥

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

తిరిగి భగవత్స్వరూపమగు విశ్వరూపముయొక్క యేదీప్తి కలదో దానికి సాదృశ్య శృంగమును “దివి” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

అంతరిక్షమునందు, లేక తృతీయద్వ్యలోకమునందు వేయి సూర్యు లొకసారి యుదయించిన యట్టి సూర్యుల యుగపదుత్థితమైన దీప్తి పరమాత్మస్వరూపమైన విశ్వరూపము యొక్క దీప్తికి సమానమగునా? కాదా? (అనగా విశ్వరూపముయొక్క దీప్తి యుగపదుత్థితసూర్యసహస్రదీప్తికంటె యధిక మని యాశయము.) ॥ ౧౨ ॥

వసాయము జౌపమ్యాభావపరమగుటవలన, ఆభూతోపమారూపఅతిశయోక్తి యుత్పేక్షను వ్యంజింపజేయుచు విశ్వరూపప్రభకు జౌపమ్యరాహిత్యమునే నూచించుచున్నది. ॥ ౧౩ ॥

— + ౧౧వ అధ్యాయము ౧౩వ శ్లోక వ్యాఖ్యావిశేషములు + —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— “ఇహైకస్థం” అను శ్లోకమునందు భగవదాజ్ఞప్తమగు టీటిని యర్జునుడు విశ్వరూపమును చూచెనని చెప్పుచున్నాడు. ఒకే స్థలమునందున్న సర్వజగత్తును దేవ, పితృ, మనుష్యాది నానాప్రకారములుగ దేవదేవుని యావిశ్వరూపశరీరమునం దాసమయమున యర్జునుడు చూచెనని యర్థము. ॥ ౧౩ ॥

భా ష్యో త్క ర్ష దీ పి క:— విశ్వరూపమును ధరించిన పరమ్యేరునేగాక, శ్రీభగవానుని శరీరైకదేశమునందే దేవపితృమనుష్యాదిభేదములచే ననేకప్రకారముగ ప్రవిభక్తమైయున్న సర్వజగత్తును పొండవుడగు యర్జునుడు చూచెను. (భగవద్భక్తుడగు యర్జునునియొక్కయు, నాతని దండియగు పాండు రాజుయొక్కయు భాగ్యమెంతటిదో! ఈశ్వరవిముఖుడగు దుర్యోధనునియొక్కయు, వాని తండి)వగు నీ (ధృతరాష్ట్రుని) యొక్కయు, నభాగ్యమెట్టిదో గమనింపుమని “పొండవః” అనుపదముచే నూచించెను.)

నీ ల క ణ్ఠీ య ము:— “ఇహైకస్థం జగత్కృత్సీం” అని భగవదవిద్యవిధముగ జూచెనని యీశ్లోకమున జెప్పుచున్నాడు.— తత్రైకస్థం—అనేకదా” వర్షకాలమునందు మొలకెత్తిన తింతిరీణీబీజమునందు నూత్నరూపముగ వృక్షము కనబడును. అట్లు కాక సావకాశముగ ననేకవిధములుగ విభాగయుక్తవికాసమునందున్న జగత్తును జూచెనని యర్థము. ఎపుడు భగవంతుని చతుర్భుజరూపము చింతింపబడునో అచిత్తము చతుర్భుజాకారముగ స్థానముకలదై, క్రిందిముగ దానిని విడచి ముఖమునందుగాని, స్మృతమునందుగాని పాదమునందలి గోరునందుగాని నిలచి, యది స్థానముగకలదై దానిని గూడ విడచివిశ్వరూపము నధిరోపించును దివ్యచక్షువు (నూత్నతమత్వమునొందినమనస్సు) కూడ నిట్లేయగును. “మనోఽస్య చైవం చక్షుః స ఏతే వ చైవేన చక్షుషా మనసైతా కామా నృశ్య నృమతే” అను శ్లోతియు వైవిషయము జెప్పుచున్నది. (హార్దా కాకాఖ్యపగుణబ్రహ్మగతములగు విషయములను అని శ్రుతిగతవీరచ్ఛబ్ద, కామశబ్దముల కర్థము.) శ్రీభాగవతమున

గీ॥ తత్రైకస్థం జగ త్కృత్సం ప్రవిభక్త మనేకథా ।

అపశ్య దేవదేవస్య శరీరే పాండవ స్తదా ॥

॥౧౩॥

ప ద వి భా గ ముః— తత్ర= ఏకస్థం- జగత్- కృత్సం- ప్రవిభక్తం- అనేకథా- అపశ్యత్- దేవదేవస్య- శరీరే- పాండవః- తదా ॥

॥౧౩॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః— తత్ర=అవిశ్వరూపమునందు; ఏకస్థం=ఒకదానియందేయుండినట్టిన్ని; అనేకథా=అనేకవిధములుగ; ప్రవిభక్తం=వేరుపరుచబడిన; కృత్సం=సమస్తమైన; జగత్=జగత్తును; తదా=అప్పుడు; పాండవః=అర్జునుడు; దేవదేవస్య=నిఖలదేవతలకుప్రభువైన పరమేశ్వరునియొక్క; శరీరే=శరీరమునందు; అపశ్యత్=చూచెను.

॥౧౩॥

గీ॥ తత స్స విస్మయావిప్రో హృష్టరోమా ధనంజయః ।

ప్రణమ్య శిరసా దేవం కృతాంజలి రభాషత ॥

॥౧౪॥

ప ద వి భా గ ముః— తతః- సః- విస్మయావిప్రో- హృష్టరోమా- ధనంజయః- ప్రణమ్య- శిరసా- దేవం- కృతాంజలిః- అభాషత ॥

॥౧౪॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః— తతః=విశ్వరూపసందర్శనానంతరమునందు; సః=ఆ; ధనంజయః=అర్జునుడు; విస్మయావిప్రో=ఆశ్చర్యముతోకూడినవాడై; హృష్టరోమా=గరిపాడిచినరోమములకలవాడై; దేవం=విశ్వరూపధారియగుశ్రీకృష్ణపరమాత్మను; శిరసా=శిరస్సుచే; ప్రణమ్య=నమస్కరించి; కృతాంజలిః=కట్టబడినదోశికలవాడై; అభాషత=పలికెను.

॥౧౪॥

శాంకరభాష్యమ్:—

కించ—తత్ర తస్మిన్ విశ్వరూప ఏకస్థిం స్థిత మేకస్థం జగ త్కృత్సం ప్రవిభక్త మనేకథా దేవపితృమనుష్యాదిభేదై రపశ్యద్దృష్టవాన్ దేవదేవస్య హరేః శరీరే పాండవో అర్జునస్తదా ॥

॥౧౩॥

తత ఇతి । తతస్తం దృష్ట్వా స విస్మయేనావిప్రో హృష్టాని రోమాని యస్య సోయం హృష్టరోమా చా భవ ధనంజయః ప్రణమ్య ప్రకర్షేణ నమనం కృత్వా ప్రహీభూతస్య శిరసాదేవం విశ్వరూపధరం కృతాంజలిః నమస్కారార్థం సంపుటికృతహస్తః సన్నభాషతోక్తవాన్

॥౧౪॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

అవిశ్వరూపమునం దనేకవిధములుగ ప్రవిభక్తమైన(వేరుపరుచబడిన) నిఖలజగత్తును యొక విశ్వరూపమునందున్నదానినిగ భగవద్భాషసందర్శనసమయమునందు పాండుమహారాజునందను డగు అర్జునుడు నిఖలదేవతలకు దేవుడగు యాశ్రీకృష్ణపరమాత్మ శరీరమునందు చూచెను.

॥౧౩॥

విశ్వరూపసందర్శనానంతరమున ధనంజయుడు (అర్జునుడు) ఆశ్చర్యముతో కూడిన వాడై గరిపాడిచిన రోమములకలవాడై శిరస్సుచే శ్రీకృష్ణపరమాత్మను నమస్కరించి నమస్కారమునిమిత్తము చేతులుదగ్గరగాజోడించి ఒక వాక్యమును పలికెను.

॥౧౪॥

తత్ర లబ్ధపదం చిత్త మాకృష్ట్యేకత్ర ధారయేత్ । నాన్యాని చింతయేద్భూయః సుస్థితం భావయేద్ముఖమ్ ॥

అర్జున ఉవాచ:—

గీ॥ పశ్యామి దేవాం స్తవ దేవ దేహే సర్వాం స్తథా భూతవిశేషసంఘాః ।

బ్రహ్మాణ మిశం కమలాసనస్థ మృషీంశ్చ సర్వా సురగాంశ్చ దివ్యాః ॥ ౧౫॥

ప ద వి భా గ ము:— పశ్యామి- దేవాః- తవ- దేవ- దేహే- సర్వాన్- తథా- భూత విశేషసంఘాః- బ్రహ్మాణం- ఈశం- కమలాసనస్థం- ఋషీన్- చ- సర్వాన్- ఉరగాన్- చ- దివ్యాః ॥ ౧౫॥

పృ తి ప దా ర్థ ము:— అర్జునః=అర్జునుడు; ఉవాచ=పలికెను; హేదేవ!=ఓ శ్రీకృష్ణపరమాత్మ; తవ=నీయొక్క; దేహే=దేహమునందు; సర్వాః=సమస్తమైన; దేవాః=దేవతలను; తథా=అట్లే; భూత విశేషసంఘాః=భూతవిశేషసమూహములను; కమలాసనస్థం=పద్మాసనమునందుండిన; బ్రహ్మాణం=బ్రహ్మ దేవుని; ఈశం=శంకరుని; సర్వాః=సమస్తమైన; ఋషీంశ్చ=ఋషీశ్వరులను; దివ్యాః=ద్యులోకము నందుండిన; ఉరగాంశ్చ=వాసుకిమొదలగుసర్పములను; పశ్యామి=చూచుచుంటిని. ॥౧౫॥

శాంకరభాష్యమ్:—

కథం యత్త్వయా దర్శితం విశ్వరూపం తదహం పశ్యామీతి స్వాపభవ మావిష్టు ర్వః— పశ్యా మ్యుపలభే హేదేవ! తవ దేహే దేవా స్సర్వాన్ తథా భూతవిశేషసంఘాః భూతవిశేషాణాం స్థావరజంగమానాం నానాసంస్థానవిశేషాణాం సంఘా భూతవిశేషసమ్మతాంశరభాష్యత్త్వబోధిని:—

ఎట్లనిన? నీచే విశ్వరూప మెట్లు చూపబడెనో యట్లే యావిశ్వరూపమును నేను చూచు తత్త్వం లభ్యపదం చిత్త మాకృష్ట వ్యోమ్ని ధారయేత్ । తస్మత్త్వత్వా మ దా రో హా న కించి దపి చింతయేత్॥” (ధ్యేయమగు మూర్తియందు స్థిరమైన మనస్సు నొక యవయవమునందు స్థిరపరచుకొని, అటు నుండి ఆకర్షించి హార్దా కాశాఖ్య సగుణబ్రహ్మమునందు నిల్పి, దానిని గూడ విడచి, నిర్వికల్పబ్రహ్మమునకు రోపించి యికదేనిని చింతింపకుండ నుండదగును.) ఈవిషయమే “ఆపశ్య దేవదేవస్య శరీరే సాండవ స్తదా” అని ఇట చెప్పబడెను. ॥౧౬॥

—, ౧౧వ అధ్యాయము ౧౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు +—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తి య ము:— ఈ వి ధ ము గ నర్జునుడు విశ్వరూపాద్భుతదర్శనముచే నేమియు జంకలేదు, నేత్రములను కదల్పలేదు, ఆశ్చర్యముచే గర్తవ్యమును మరుకలేదు, మరియు నటనుండి కదలలేదు. ఇకనేమన: అతిదైర్యశాలిగాన యట్టిచిత్తవిక్షోభసమయమునందుగూడ తత్కాలోచితముగనే పల్కెను. అని యీశ్లోకమున చెప్పుచున్నాడు—“తతః...ఆభావత” అవిశ్వరూపదర్శనానంతరము, ఆత్యద్భుతదర్శనముచే గల్గిన యలౌకికచిత్తచమత్కారవిశేషముతో నావిష్టుడై, కనుకనే ఫులికితరోముడై (ప్రఖ్యాతమహాదేవాదిసంగ్రామాదిప్రభావుడు, యుధిష్ఠిరరాజనాయమునందును, ఉత్తరగోగ్రహణము నందును సమస్తశైలిపరమము జయించి ధనము నార్జించినవాడుగాన “ధనంజయు డనబడును.) అట్టి యర్జునుడు విశ్వరూపధరుడై భగవంతుని శిరస్సుతో నమస్కరించి బద్ధాంజలియై పలికెను. ॥౧౭॥

—, ౧౧వ అధ్యాయము ౧౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు +—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తి య ము:— భగవంతుడవగు నీచే జూపబడిన విశ్వరూపమును నీచే

గీ॥ అనేకబాహుదరవక్త్రినేత్రం పశ్యామి త్వా సర్వతోఽనన్తరూపమ్ ।

నాన్తం న మధ్యం న పున స్తవాదిం పశ్యామి విశ్వేశ్వర విశ్వరూప ॥౧౬॥

ప ద వి భా గ ము:— అనేకబాహుదరవక్త్రినేత్రం- పశ్యామి- త్వా- సర్వతః- అనన్తరూపం-
న- అన్తం- న- మధ్యం- న- పునః- తవ- ఆదిం- పశ్యామి- విశ్వేశ్వర- విశ్వరూప ॥౧౬॥

పృ తి ప దా ర్థ ము:— త్వా=నిన్ను; అనేకబాహుదరవక్త్రినేత్రం, అనేక=అనేకమైన: బాహు=
బాహువులు; ఉదర=ఉదరములు; వక్త్ర)=వక్త్రములు; నేత్రం=నేత్రములుకలవానినిగను; సర్వతః=అంత
టను; అనన్తరూపం=అనంతమైనరూపములుకలవానినిగను; పశ్యామి=చూచుచుంటిని; హేవిశ్వేశ్వర=
ఓజగత్ప్రభువా!; విశ్వరూప=విశ్వరూపుడా!; తవ=నీయొక్క; ఆదిం=ఆదిని; (మొదలును) నపశ్యామి=
చూచుటలేదు; మధ్యం=మధ్యభాగమును; నపశ్యామి=చూచుచుటలేదు; అంతం=అవసానమును(-చిగురుభాగ
మును;) నపశ్యామి=చూచుటలేదు. ॥౧౬॥

శాంకరభాష్యమ్:—

స్తాన్ । కిం చ బ్రహ్మాణం చతుర్ముఖ మీశ మీశితారం ప్రజానాం కమలాససంఘ పృథివీవద్ద్రుమధ్యే
మేరుకర్ణికాసనస్థ మిత్యర్థః । ఋషీంశ్చ వసిష్ఠాదీన్, సర్వా నురగాంశ్చ వాసుకివ్రభృతీన్
దివ్యాన్ దివిభవాన్ ॥ ౧౫॥

అనేకబాహుదరవక్త్రినేత్ర మనేకే బాహవ ఉదరాణి వక్త్రాణి నేత్రాణి చ యస్య
తవ స త్వమనేకబాహుదరవక్త్రినేత్ర స్త మనేకబాహుదరవక్త్రినేత్రం పశ్యామి త్వా
త్వాం సర్వతః సర్వత్ర అనన్తరూప మనన్తాని రూపాణి యస్యేత్యనంతరూపం నాన్త
మన్తోఽవసానం న మధ్యం మధ్యంనామ ద్వయోః కోట్యో రంతరం న పున స్తవాదిం
తవ దేవస్య నాన్తం పశ్యామి న మధ్యం పశ్యామి న పునరాదిం పశ్యామి హేవిశ్వేశ్వర!
హేవిశ్వరూప! ॥ ॥౧౬॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

చుంటినిని స్వానుభవమును ప్రకటన చేయుచు యర్జునుడు పలికెను.

ఓశ్రీకృష్ణపరమాత్మ! నీయొక్క దేహమునందు అనేకవిధములైన సంస్థానవిశేషములు
కల స్థావరజంగమాత్మక నిఖలభూతవిశేషసమూహములను, వద్మాసనస్థు డగు బ్రహ్మదేవుని,
శంకరుని, ద్యులోకమునందుండెడి, వశిషాదిఋషులను, ద్యులోకమునందుండెడి వాసుకిమొదలగు
నిఖలసర్పములను నేను చూచుచుంటిని. “దివ్యాన్”అనునది ఋషులకు, ఉరగములకుగూడ
విశేషణ మని గ్రహింపనగును. ॥౧౫॥

ఓశ్రీకృష్ణ! నిన్ను అనేకమైన బాహువులు, ఉదరములు, ముఖములు, నేత్రములు
కలవానినిగను, అంతటను అనంతరూపములు కలవానినిగను చూచుచుంటిని. ఓవిశ్వేశ్వర!
ఓవిశ్వరూప! నీమొదలును, మధ్యభాగమును, అంతమును (కొనభాగమును) నేను గుర్తించ
లేకుంటిని. ॥౧౬॥

గీ॥ కిరీటినం గదినం చక్రిణం చ తేజోరాశిం సర్వతో దీప్తిమన్తమ్ ।

పశ్యామి త్వాం దుర్నిరీక్ష్యం సమస్తా దీప్తానలార్కద్యుతి మప్రమేయమ్ ॥ ౧౦౭॥

ప ద వి భా గ ము:— కిరీటినం- గదినం- చక్రిణం- చ- తేజోరాశిం- సర్వతో- దీప్తిమంతం- పశ్యామి- త్వాం- దుర్నిరీక్ష్యం- సమస్తా- దీప్తానలార్కద్యుతి- అప్రమేయమ్ ॥ ౧౦౭॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ము:— కిరీటినం=కిరీటముకలిగినట్టిన్ని; గదినం=గదయనుయాయుధమునుధరించి నట్టిన్ని; చక్రిణం=చక్రమునుయాయుధమునుధరించినట్టిన్ని; తేజోరాశిం=తేజఃపుంజస్వరూపమైనట్టిన్ని; సర్వతో దీప్తిమన్తం=అంతట, దీప్తి(ప్ర)కాశకలిగినట్టిన్ని; దుర్నిరీక్ష్యం=దుఃఖ(కష్ట)ముచేచూచుటకుశక్యమైనట్టిన్ని; సమస్తాత్=అంతట; దీప్తానలార్కద్యుతిం, దీప్త=ప్రకాశించుచున్న; అనం=అగ్నిహోతునియొక్క; అర్క =సూర్యునియొక్క; ద్యుతిం=కాంతికలిగినట్టిన్ని; అప్రమేయం=ఊహించుటకుశక్యము కాని; త్వాం=నిన్ను; పశ్యామి=చూచుచున్నాను. ॥ ౧౦౭॥

శాంకరభాష్యమ్:—

కించ— కిరీటినం కిరీటనామ శిరోభూషణవిశేషః తద్యస్యాస్తి స కిరీటి తం కిరీటినం తథా గదినం గదా యస్య విద్యత ఇతి గదీ తం గదినం తథా చక్రిణం చక్ర మస్యాస్తి తి

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

కిరీటమును ధరించినట్టిన్ని, గద యనెడి యాయుధవిశేషమును ధరించినట్టిన్ని, చక్ర మనెడి యాయుధవిశేషమును ధరించినట్టిన్ని, అంతటనుప్రకాశముకలిగినట్టిన్ని, చూచుటకు

ననుగ్రహింపబడిన దివ్యచక్షుస్సుతో సర్వలోకాదృశ్య మగుదానినిగూడ చూచుచుంటిని. నాభాగ్య మెంతటిది! అని తనయనుభవమును యర్జును డావిష్కరించుకొనుచున్నాడు— ఓదివ్యస్వభావా! నీదేహమగు విశ్వరూపమునందు వస్యాదిసర్వదేవతలను, సర్వభూతవిశేషసంఘములను, సర్వలతు నీశ్వరుడగు కమలా సనమందున్న చతుర్ముఖబ్రహ్మను, సర్వబుధులను, అపారకృతులగువాసుకీప్రభృతులనుజూచుచుంటిని. ॥ ౧౦౮॥

ప ర మా ర్థ ప్ప య:— “బ్రాహ్మణ మిశం కమలాసనం” ఓదేవ! నీవిశ్వరూపదేహమున సత్యలోకనివాసియగు బ్రహ్మను, కైలాసవాసియగు శంకరుని, “కమలయా సహ ఆసనే గరుడాసనే సితః” లక్ష్మీతో గూడ గరుడాసనమునందుండి కైకుంఠవాసి యగు విష్ణువును చూచుచుంటిని (దివ్యదృష్టి ధానమునకు ఫలము చెప్పబడెను.) (కేషము గతార్థము.) ॥ ౧౦౮॥

— ౧౦౮ అధ్యాయము ౧౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— భగవదేహమగు విశ్వరూపమున జూచిన సర్వమును చెప్పుచుండెను— అసంఖ్యాకములైన బాహువులు, ఉదరములు, ముఖములు, నేత్రములు కల్గినట్టియు, అంతములేనిరూపములు గల్గినట్టి నిన్ను జూచుచుంటిని. నీయొక్క అంతము, మధ్యము, అదియు కనుబడుటలేదు. “విశ్వేశ్వర! విశ్వరూప” (అను సంబోధనద్వయము ఆతిసంభ్రమప్రయుక్తము) ॥ ౧౦౯॥

— ౧౦౯ అధ్యాయము ౧౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— ఆవిశ్వరూపుడైన భగవంతునే ప్రకారాంతరముగ చెప్పు చుండెను.— కిరీట, గదా, శంఖ, చక్రధారియు, అంతటను వెలుగొందుచున్న తేజోరాశిస్వరూపుడను, కనుకనే చర్మచక్షుస్సులకు జూడశక్యముగానివాడును, ప్రజ్ఞస్థులించుచున్న యనలార్కుల కాంతివంటి కాంతిగల్గినట్టియు, ఇట్టివాడ వని నిర్ణయించుటకు అశక్యుడవును, అగు నిన్ను దివ్యచక్షువుతో జూచుచుంటిని. కాన అధికారిశ్లేషము ననుసరించి దుర్నిరీక్ష్యుడవు అనుట విరుద్ధము కాదు. ॥ ౧౧౦॥

గీ॥ త్వ మక్షరం పరమం వేదితవ్యం త్వ మస్య విశ్వస్య పరం నిధానమ్ ।

త్వ మవ్యయ శ్వాశ్వతధర్మగోష్ఠా సనాతన స్త్వం పురుషో మతో మే ॥ ౧౦౮॥

ప ద వి భా గ ముః— త్వం- అక్షరం- పరమం- వేదితవ్యం- త్వం- అస్య- విశ్వస్య- పరం- నిధానం- త్వం- అవ్యయః- శ్వాశ్వతధర్మగోష్ఠా- సనాతనః- త్వం- పురుషః- మతః- మే ॥ ౧౦౮॥

ప్రతిపదార్థముః— త్వం=నీవు; ముముక్షుభిః=ముముక్షువులచే; వేదితవ్యం=తెలిసికొనదగిన; అక్షరం=నాశరహితమైన; పరమం=పరబ్రహ్మము; త్వం=నీవు; అస్య=ఈ; విశ్వస్య=ప్రపంచమునకు; పరం=ఉత్కృష్టమైన; నిధానం=ఆశ్రయము; అవ్యయః=నాశరహితమైన; త్వం=నీవు; శ్వాశ్వతధర్మగోష్ఠా. శ్వాశ్వత=నిత్యమైన; ధర్మ=ధర్మమును; గోష్ఠా=రక్షించువాడవు; త్వం=నీవు; సనాతనః=చిరంతనుడవైన; పురుషః=పురుషుడవై; మే=నాకు; మతః=సంమతుడవు. ॥౧౦౮॥

శాంకరభాష్యమ్;—

చక్రీ తం చక్రీణం చ తేజోరాశిం తేజఃపుంజం సర్వతో దీప్తిమంతం దీప్తి ర్యస్యాస్మి స సర్వతో దీప్తిమా తం సర్వతోదీప్తిమంతం పశ్యామి త్వాం దుర్నిరీక్ష్యం దుఃఖేన నిరీక్ష్యో దుర్నిరీక్ష్య స్తం దుర్నిరీక్ష్యం సమంతా త్సమంతతః సర్వతో దీప్తానలార్కద్యుతి మనల శ్చార్కశ్చానలార్కా దీప్తా వనలార్కా దీప్తానలార్కా తయోః దీప్తానలార్కయోః ద్యుతిరివ

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధినిః—

శక్యముకానట్టిన్ని, అంతటను ప్రకాశించుచున్న యగ్నియొక్క, సూర్యునియొక్క కాంతి వంటి కాంతికలిగినట్టిన్ని, ఊహించుటకు శక్యముకానట్టి, నిన్ను చూచుచుంటిని. ॥౧౦౯॥

ఓశ్రీకృష్ణపరమాత్మా నీవు ముముక్షువులచే తెలిసికొనదగిన నాశరహితమైన పర బ్రహ్మస్వరూపము, నీవీనిఖలజగత్తున కుత్కృష్టమైన యాశ్రయము. నాశరహితమైన నీవు

— ౧౦వ అధ్యాయము ౧౦౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తి య ముః— ఊహించుటకు శక్యము గానిదియు, నిరతిశయము నగు నీయైశ్వర్యమును జూచుచుటచే నేనిట్లుహించుచుంటిని అని చెప్పుచుండెను— ముముక్షువుచే వేదాంత శ్రవణాదికముచే క్షయరహితమైన బ్రహ్మముగనీవే తెలిసికొనదగినవాడవు. నీవేయాజగత్తునకు పరమాశ్రయము డుగాతెలిసికొనదగినవాడవు. నీవే వ్యయరహితుడవు. నిత్యమగు వేదముచే ప్రతిపాదింపబడిన నిత్యధర్మమును రక్షించెడివాడవు. తేక “శ్వాశ్వత” అనునది సంబోధనము. సనాతను డగు పురుషుడుగా నాకు తెలియ బడితివి. ॥౧౦౯॥

శంకరానందీయముః— నీసంబంధమగు నీమహామాయాయోగముచే సంభావితాద్భుతైశ్వర్య దర్శనముచే నేనిట్లు తలచుచుంటిని. అని చెప్పుచున్నాడు. — “అక్షరం” నిరవయవమగుటవలనను, నిరాశ్రయమగుటవలనను, క్రియకు ఆశ్రయము, విషయము కాకపోవుటవలనను, అనంతమగుటవలనను “సక్షరతీ త్వక్షరం” నశించునది కాదుగాన “ఏతద్వై తదక్షరం గార్హి” అను శ్రుతిచొప్పున నిత్యకూటస్థము, కనుకనే “పరం” “అవ్యక్తా త్తు పరః పురుషః” అను శ్రుతిచొప్పున యుత్తమాత్మమము, కనుకనే “వేదితవ్యం” పరమార్థమగుటవలన “స ఆత్మా సవిజ్ఞేయః” అను శ్రుతిననుసరించి ముముక్షువులచే తెలిసికొనదగినదియైతి.

శాంకరభాష్యమ్:—

ద్యుతి స్తేజో యస్య తవ స త్వం దీప్తానలార్కద్యుతి స్తం త్వాం దీప్తానలార్కద్యుతిం ।
అప్రమేయం న ప్రమేయ మప్రమేయ మప్రమేయ మశక్యపరిచ్ఛేద మిత్యర్థ ॥ ౧౭॥

ఇత ఏవ తే యోగశక్తిధర్మనా దనుమినోమి— త్వమక్షరం న ఊరతీతి పరమం
బ్రహ్మ వేదితవ్యం జ్ఞాతవ్యం ముముక్షుభిస్త్యమస్య విశ్వస్య సమస్తస్య జగతః పరం ప్రకృష్టం
నిధానం నిధీయతే అస్మిన్నితి నిధానం పర ఆశ్రయ ఇత్యర్థః । కించ త్వ మవ్యయో న తవ
వ్యయో విద్యత ఇత్యవ్యయః । శాశ్వతధర్మగోప్తా శశ్వద్భవః శాశ్వతో నిత్యో ధర్మస్తస్య
గోప్తా శాశ్వతధర్మగోప్తా సనాతన శ్చిరంతనస్త్యం పురుషః పరో మతోఽభిప్రేతో మే మమ ॥

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

నిత్యమైన ధర్మమును రక్షించువాడవు. నీవు చిరంతనపుషుడవని నాయభిప్రాయము. (ఇట
“త్వ మవ్యయః” అని చెప్పటవలన పరబ్రహ్మ మవినాశి యగుటవలన నాపరబ్రహ్మమే
జ్ఞాతవ్య మనియు, అందుచే నితరము వినాశి యగుటవలన హేమనియు చెప్పబడెను. “శాశ్వత
ధర్మగోప్తా” అనుదానిచే జ్ఞానకర్మరూపమగు ధర్మము నిత్యమనియు, వేదప్రమాణకమనియు,
అట్టి ధర్మమునకు “ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవాని యుగే యుగే” అనిచెప్పటవలన పర
మేశ్వరుడే రక్షకుడనియు చెప్పబడెను.) ॥౧౮॥

నేతత్త్వము కలదో యది నీవే. అట్లయినను జగద్బీజము నాకంటె వేరుగ మరియొకటి కలదను ప్రశ్నపై చెప్పు
చున్నాడు.— “త్వ మస్య విశ్వస్య పరం నిధానమ్ ॥” మహదాదిహూలాంతమగు, సీగర్వవికారజాతరూప
మగు విశ్వమునకు “నిధీయతే సర్వమస్మిన్నితి నిధానం” (దీనియందు సర్వముంచబడును గాన నిధానమనబ
డును.) అవ్యాకృతమును జగద్బీజము నీవే. “ప్రకృతిశ్చప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతానుపరోధాత్” “పరస్మాన్న
సన్నాఽస సన్న సదస దితి ఆత్మన విస త్రైవిధ్యం సర్వత్ర యోనిత్య మపి”, “మత్తః పరతరం నాస్తి”
అను సీమాత్ర, శుక్తి, స్మృతుల ననుసరించి అవ్యాకృతస్వరూపుడవగు నీవే జగద్బీజము. “నేనే నిర్విశేష
పరబ్రహ్మమును. జగత్కారణమును గూడ నేనే. అయినను నాకంటె వేరుగ నుపామ్యుడు, జ్ఞాతృత్వమునగు
యీశ్వరుడు కల” డందువేమా, అట్లు కాదు. “త్వ మవ్యయః...మతో మే” జ్ఞానముచేగాని, యజ్ఞానముచే
గాని వ్యయములేనివాడు అవ్యయు డనబడును. నీవు అట్టి నిత్యుడవు. శాశ్వతమగు వేదముచే చెప్పబడిన
ధర్మములను రక్షించువాడవు నీవే. సృష్ట్యాదికర్తవు గూడ నీవే. “ఏష భూతాధిపతి రేష భూత పాలఏష
నేతు ర్విధరణ ఏషం లోకానా మసంభేదాయ” అను శుక్తియు సీవిషయమునే చెప్పుచున్నది. “నిర్విశేష
బ్రహ్మమును, సవిశేషబ్రహ్మమును గూడ నేనే. అయినను నాకంటె జీవుడు వేరుగ కలడు కాదా?” అను
ప్రశ్నముపై జెప్పుచున్నాడు.— ‘సనాతనః’ ‘స జీవో మ్రియతే’ అను శ్రుతిచొప్పున నిత్యుడును నీవే.
“అయ మాత్మా బ్రహ్మ” అను శ్రుతిచొప్పున పురుషుడును నీవే. ॥౧౮॥

నీ ల కం ఠీ య ము :— ఈవిధముగ నీయోగశక్తిధర్మనముచే నిన్ను దెలిసికొంటి
నని చెప్పుచు అప్రమేయత్వమునే వివరించుచుండెను.— “త్వమక్షరం పరమం” నీవు అక్షలాదిలక్షణములు
గల నిష్కలబ్రహ్మస్వరూపుడవు. (ఈచెప్పుటచే సగుణబ్రహ్మము శాఖాచంద్ర్యావ్యయమున నిర్గుణబ్రహ్మ
జ్ఞాపకమని చెప్పబడెను.) కనుకనే “వేదితవ్యం” వేదాంతప్రమాణములచే దెలిసికొనదగిన వాడవు గాని,

గీ॥ అనాదిమధ్యాంత మనంతవీర్య మనంతబాహుం శశిసూర్యనేత్రం ।

పశ్యామి త్వాం దీప్తహుతాశవక్త్రం స్వతేజసా విశ్వ మిదం తవంతమ్ ॥ ౧౦౯॥

ప ద వి భా గ ముః— అనాదిమధ్యాంతం— అనంతవీర్యం— అనంతబాహుం— శశిసూర్యనేత్రం— పశ్యామి— త్వాం— దీప్తహుతాశవక్త్రం— స్వతేజసా— విశ్వం— ఇదం— తవంతమ్ ॥ ౧౦౯॥

ప్ర తి ప దార్థ ముః— త్వాం=నిన్ను; అనాదిమధ్యాంతం=అదిమధ్యాంతరహితునిగను; అనంతవీర్యం =నాశరహితమైనపరాక్రమముకలవానినిగను; అనంతబాహుం=అసంఖ్యాకమైనబాహువులుకలవానినిగను; శశి సూర్యనేత్రం=చంద్రసూర్యులు నేత్రములుకలవానినిగను; దీప్తహుతాశవక్త్రం=పశ్యామిమచున్న యగ్నిహోతు శ్రీ ముఖముగాకలవానినిగను, స్వతేజసా=నీతేజస్సుచే; ఇదం=ఈ; విశ్వం=జగత్తుని; తవంతమ్=తపింప జేయుచున్నట్టివానినిగను; పశ్యామి=చూచుచున్నాను. ॥౧౦౯॥

శాంకరభాష్యముః—

పించ— అనాదిమధ్యాంత మాదిశ్చ మధ్యంచ అంతశ్చ న విద్యతే యస్య పోయ మనాదిమధ్యాంత స్తం త్వామనాదిమధ్యాంత మనంతవీర్యం న తవ వీర్యస్యాంతోఽస్మి త్యనంతవీర్యంతం త్వా మనంతవీర్యం తథా అనంతబాహు మనంతా బాహవో యస్య తవ స త్వ మనంతబాహుంతం త్వా మనంతబాహుం శశిసూర్యనేత్రం శశిసూర్యా నేత్రే యస్య తవ సత్త్వం శశిసూర్యనేత్రే స్తం త్వాం శశిసూర్యనేత్రం చంద్రాదిత్యనయనం పశ్యామి త్వాం దీప్తహుతాశవక్త్రం దీప్తశ్చాసౌ హుతాశశ్చ న వక్త్రం యస్య తవ స త్వం దీప్తహుతాశ వక్త్రం స్తం త్వాం దీప్తహుతాశవక్త్రం స్వతేజసా విశ్వమిదం తవంతమ్ తావంతమ్ ॥ ౧౦౯॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధినిః—

ఓక్రీకృష్టపరమాత్మ! నిన్ను అదిమధ్యాంతరహితునిగను, అనంతవీర్యము(పరాక్ర మము) కలవానినిగను, అనంతమైన బాహువులు కలవానినిగను, చంద్రసూర్యులు నేత్ర ములుగా కలవానినిగను, ప్రదీప్తమైన యగ్నిహోతుడు ముఖముగా కలవానినిగను, నీతేజస్సుచే నిఖిలజగత్తును తపింపజేయుచున్నవానినిగను చూచుచుంటిని. ॥౧౦౯॥

యుపాసింపదగినవాడవు కావు. సగుణబ్రహ్మస్వరూపుడవు గూడ నీవేయని చెప్పుచున్నాడు.— “త్వమస్య విశ్వస్య పరం నిధానం” నీవే విశ్వమునకు లయస్థానము. (ఈచెప్పటచే కారకత్వము చెప్పబడెను.) “త్వ మవ్యయః” నీవు వ్యయరహితుడవు. “శాశ్వత ధర్మగోస్తా” నీవు శాశ్వతమైన జైదికధర్మమును రక్షించె వవు. (ఈచెప్పటచే కార్యబ్రహ్మభూతహిరణ్యగర్భరూపము చెప్పబడెను.) “సనాతనస్త్వం పురుషో మతోమే” చింతనుడవగు జీవాత్మవుగూడ నీవే. (ఈవిధముగ విశ్వరూపదర్శనముచే జివబ్రహ్మైక్యము కాఖ్యాచంద్రమసన్యామముచే చెలియబడునని చెప్పబడెను. ॥౧౦౯॥

— ౧౦౯ అధ్యాయము ౧౦౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యానశేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తి య ముః— ఉత్పత్తి, స్థితి, వినాశములు లేనివానిగను, అనంతబాహు వులుగల వానిగను (ఇది ముఖాదుల కుపలక్షణము.) చంద్రసూర్యులు నేత్రములుగా కలవానిగను, ప్రజ్వలించెడి యగ్నిహోతుడు ముఖముగా కలవానిగను, స్వీయతేజస్సుచే నీవిశ్వమును తపింప జేయు వానిగనునిన్ను చూచుచుంటిని. ॥౧౦౯॥

గీ॥ ద్యావాపృథివీ రిద మంతరం హి వ్యాప్తం త్వయైకేన దిశ్చ సర్వాః ।

దృష్ట్యాఽద్భుతం రూప మిదం తవోగ్రిం లోకత్రయం ప్రవృథితం మహాత్మక ॥

ప ద వి భా గ ము:— ద్యావాపృథివీః- ఇదం- అంతరం- హి- వ్యాప్తం- త్వయా- ఏకేన-
శః- చ- సర్వాః- దృష్ట్యా- అద్భుతం- రూపం- ఇదం- తవ- ఉగ్రిం- లోకత్రయం- ప్రవృథితం-
మహాత్మక ॥ ౨౦॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ము:— హేమహాత్మక=క్షుద్రము కానిస్వభావముకల యోశ్రీకృష్ణపరమాత్మ;
ఏకేన=ఒక; త్వయైవ=నీచేతనే; ద్యావాపృథివీః=భూమ్యంతరిక్షములయొక్క; ఇదం=ఈ; అంతరం=
మధ్యభాగమును; సర్వాః=నిఖలమైన; దిశ్చ=దిక్కులును; వ్యాప్తం=వ్యాప్తమైన; తవ=నీయొక్క; అద్భుతం
=అద్భుతమైన; ఉగ్రిం=ఉగ్రిమైన; ఇదం=ఈ; రూపం=విశ్వరూపమును; దృష్ట్యా=చూచి; లోకత్రయం=
ముల్లోకములు; ప్రవృథితమ్=భయపడుచున్నది. ॥౨౦॥

శాంకరభాష్యము:—

ద్యావాపృథివీ రిద మంతరం హ్యంతరిక్షం వ్యాప్తం త్వయైకేన విశ్వరూపధరేణ
దిశ్చ సర్వా వ్యాప్తాదృష్ట్యైవలభ్యాద్భుతం నిస్సాపకం రూప మిదం తవోగ్రిం క్రూరం
లోకానాం త్రయం లోకత్రయం ప్రవృథితమ్ భీతం ప్రచలితం వా హేమహాత్మన్నతుద్రీ
స్వభావ ॥ ౨౦॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

క్షుద్రముకానిస్వభావముకల శ్రీకృష్ణపరమాత్మ! నీయొక్కనిచేతనే యీపృథివ్యంత
రిక్షములయొక్క మధ్యభాగము, నిఖలదిక్కులును వ్యాపించియున్న యీనీయొక్క భయం
కరమైన, అద్భుతమగు రూపమును చూచి మూడు లోకములు భయపడుచున్నవి, లేక,
చలించుచున్నది. ॥౨౦॥

శంకరానందీయము:— “సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ” “ఎష సర్వేశ్వరః” “యతో
వా ఇమాని భూతాని” ఇత్యాది శ్రుతిప్రామాణ్యము ననుసరించి నీవు చెప్పినదంతయు సత్యమే. అట్లయినను
నాకంటె వేరుగ నీజగత్తు కలదుకదా! అను శ్రీకృష్ణప్రశ్న నాశంకించుకొని “సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ”
అను శ్రుత్యర్థమును నాధారముగ జేసుకొని యాజగత్తుగూడ నీస్వరూపమే యని చెప్పుచున్నాడు—
(శ్లోకార్థము గతార్థము.) నిన్ను విశ్వరూపునిగానున్నవానినిగా చూచుచుంటినని యర్థము. ॥౧౯॥

— ౧౧వ అధ్యాయము ౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— ప్రకృతమగు భగవద్రూపముయొక్క వ్యాప్తిని జెప్పు
చుండెను.— ద్యావాపృథివులయంతరాళమగు యంతరిక్షము నీయొక్కనిచేతనే వ్యాప్తము. ఈసర్వదిక్కులు
నీచే వ్యాప్తము లైనవి. అత్యద్భుతమైనదియు, యుగ్రిమైనదియు నగు నీరూపమును జూచి లోకత్రయము నతి
భీతమగుచున్నది. (సాధుజనుల కభయము నొసంగువాడా! ఇక నీరూపము ను ప స ం హ రి ం పు మని యభి
ప్రాయము.) ॥౨౦॥

గీ॥ అమీ హి త్వా సురసంఘా విశన్తి కేచి ద్భీతాః పాంజలయో గృణన్తి ।

స్వస్తి త్యక్త్వా మహర్షి సిద్ధసంఘాః స్తువన్తి త్వా స్తుతిభిః పుష్కలాభిః ॥ ౨౧॥

పదవిభాగము:— అమి-హి-త్వా-సురసంఘాః-విశన్తి-కేచిత్-భీతాః-పాంజలయో-గృణన్తి-
అయః-గృణన్తి-స్వస్తి-ఇతి-ఉక్త్వా-మహర్షి-సిద్ధసంఘాః-స్తువన్తి-త్వా-స్తుతిభిః-పుష్కలాభిః ॥ ౨౧॥

ప్రతిపదార్థము:— అమిహి=ఈయధమచేయుటకు సన్నద్ధమైనమహావీరులు; సురసంఘాః=
భూభారావతారముకొరకవత్సరులైన మనుష్యాకృతిగల పస్వాదిదేవసంఘములు; త్వా=నిన్ను; విశన్తి=ప్రవేశిం
చుచుండిరి; కేచిత్=కొందరు; భీతాః=భయపడినవారై; పాంజలయః=దోశలాగ్ని; గృణన్తి=స్తుతిం
చుచుండిరి; మహర్షిసిద్ధసంఘాః; మహర్షి=మహర్షులయొక్క; సిద్ధ=సిద్ధులయొక్క; సంఘాః=సమా
హములు; జగతః=(ఈపదమధ్యాహార్యము) జగమునకు; స్వస్తి=మంగళము; అస్తు=అనుగాక; ఇతి=
ఈలాగున; ఉక్త్వా=పలికి; త్వా=నిన్ను; పుష్కలాభిః=సంపూర్ణమైన; స్తుతిభిః=స్తోత్రములచే; స్తువన్తి=
స్తుతిచేయుచుండిరి. ॥ ౨౧॥

శాంకరభాష్యము:—

అథాధునాపురా “యద్వా జయేమ యది వా నో జయేయః” ఇత్యర్జునస్య సంశయ
అసీత్ తన్నిర్ణయాయ పాండవజయ మైకాంతికం దర్శయామితి ప్రవృత్తో భగవాంస్తం
వశ్యన్నాహ, కించ అమీహి యద్భమానా యోద్ధార స్త్వా త్వాం సురసంఘాః యేఽత్ర

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

పూర్వమునందు “యద్వా జయేమ యది వా నో జయేయః” మనము దుర్బోధనా
తులను జయించెదమో? దుర్బోధనాదులు మనలనే జయించెదరో? అని యర్జునునికి సంశయము
జనించెను. ఇపు డాయర్జునుని సంశయమును తొలిగించు జయనిర్ణయముకొరకు పాండవులకు

శంకరానందీయము:— “సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ” అనుశ్రుత్యుక్తరీతిని ఈవిశ్వమంతయు
వీశ్వరూపమే యను పూర్వోక్తవిషయమునే స్పష్టపరచుచుండెను:— భూమ్యా కాశముల యంతరాలమంతయు
విశ్వరూపుడవగు నీచే వ్యాప్తమైనది. అట్లే పౌచ్ఛ్యాదిసర్వదిక్కులు నీచే వ్యాప్తమైనవి. (ఈచరాచరాత్మక
మైన విశ్వమంతయు నీచే వ్యాప్తమైనదని యుపలక్షణముగ గ్రహింపవగును.) దేనిచే నెద్ది వ్యాప్తమగునో,
యది తత్స్వరూపమే, అను న్యాయముననుసరించి యీవిశ్వమంతయు “బ్రహ్మైవేదం సర్వం” అను శ్రుతి
ననుసరించి తత్స్వరూపమాత్రమే యని యర్థము. ప్రథమగ సార్వాత్మ్యమును చెప్పి విశ్వరూపమును
స్తుతించుచుండెను. — “మహాత్మా!” (మహత్తరమైన విశ్వరూపమగు దేహముకలవాడు మహాత్ముడనబ
డును.) ఓమహాత్మా! ఆశ్చర్యకరమగు నతిభయంకరమునగు నీరూపమును జూచి త్రిలోకములందునుండు
ప్రాణిజాతము వ్యాకుల (తుబ్బ) మగుచున్నది. ॥ ౨౦॥

— ౧౧వ అధ్యాయము ౨౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు —

మధునూదనసరస్వతీయము:— ప్రస్తుతము భూభారసంహారకారిత్యమును ప్రకటించు
చున్న భగవంతుని చూచుచు అయనుభవము నావిష్కరించుచుండెను. — భూభారావతారమునకై భీష్మాది
హావమున యవతరించి యుద్ధము చేయుచున్న దేవతాసంఘములు నిన్ను ప్రవేశించుచు కనబడుచున్నాడ.
ఇట్లే “త్వాం సురసంఘాః” అని పదచ్ఛేదము చేయుచో భూభారభూతులగు దుర్బోధనాదిరూపమున యధ

గీ॥ రుద్రాదిత్యా వసవో యే చ సాధ్యా విశ్వేఽశ్వినౌ మరుత శశీష్మపాశ్చ ।

గంధర్వయజ్ఞసురసిద్ధసంఘాః వీక్షంతే త్వా విస్మితా కైచన సర్వే ॥ ౧౨౨ ॥

ప ద వి భా గ ము:— రుద్రాదిత్యాః- వసవః-యే-చ- సాధ్యాః- విశ్వే- అశ్వినౌ- మరుతః-
చ- ఊష్మపాః- చ- గంధర్వయజ్ఞసురసిద్ధసంఘాః- వీక్షంతే- త్వా- విస్మితాః- చ- ఏవ- సర్వే ॥ ౧౨౨ ॥

ప్రతిపదార్థము:— రుద్రాదిత్యాః, రుద్ర=రుద్రగణము; (ఏకాదశరుద్రులు) అదిత్యాః= అదిత్యగణము (ద్వాదశాదిత్యులు) వసవః=వసుగణము (ఆష్టవసువులు) యేచ=ఏ; సాధ్యాః=సాధ్యులొ; తే=వారున్ను; విశ్వే=త్రయోదశవిశ్వదేవతలు; అశ్వినౌ=అశ్వినీదేవతలిద్దరున్ను; మరుతశ్చ=సప్తసప్త మరుద్గణమున్ను; ఊష్మపాశ్చ=పితృదేవతలు; గంధర్వయజ్ఞసురసిద్ధసంఘాః= హవాహూహూప్రభృతిగంధ ర్వులయొక్క; యజ్ఞ=కుబేరాదియత్తులయొక్క; అసుర=విరోచనప్రభృత్యసురులయొక్క; సిద్ధ=కపిలాదిసిద్ధుల యొక్క; సంఘాశ్చ=సంఘములన్ను; విస్మితాః=విస్మయావిస్తులై; సర్వే=అందరు; త్వా=నిన్ను; వీక్షంతే= చూచుచుండిరి. ॥ ౧౨౨ ॥

శాంకరభాష్యము:—

భూభారావతారాయావతీర్ణా వస్యాదిదేవసంఘా మనుష్యసంస్థానా త్వాం విశన్తి ప్రవిశన్తో దృశ్యంతే । తత్ర కేచిద్భీతాః ప్రాంజలయః సంతో గృణన్తి స్తువంతి త్వా మన్వే పలాయనేఽ ప్యశక్తాస్తంతః । యద్ధే ప్రత్యుపస్థిత ఉత్పాతాదినిమిత్తా న్యుపలప్త్య స్వత్యస్త జగత ఇత్యుక్తావ మహ్నీసిద్ధసంఘాః మహర్షీణాం సిద్ధానాం చ సంఘాః స్తువంతి త్వాం స్తుతిభిః సంపూర్ణాభిః ॥

కించాన్యత్— రుద్రాదిత్యా వసవో యే చ సాధ్యా రుద్రాదయో గణా విశ్వేఽ శ్వినౌ చ దేవౌ మరుత శ్చ ఊష్మపాశ్చ పితరో గంధర్వయజ్ఞసురసిద్ధసంఘా గంధర్వా హాహా హూహూప్రభృతయో యజ్ఞాః కుబేరప్రభృతయోఽసురా విరోచనప్రభృతయః సిద్ధాః కపిలా దయ స్తేషాం సంఘా గంధర్వయజ్ఞసురసిద్ధసంఘా స్తే వీక్షంతే వశ్యంతి త్వా త్వాం విస్మితా విస్మయ మాపన్నాః సంత స్త ఏవ సర్వే ॥ ౧౨౨ ॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

నియమముగ జయమునుచూపించెదను అని శ్రీకృష్ణవచనమాత్ర ప్రవృత్తుడాయెను. అట్టి విశ్వ రూపధారి యగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మను చూచుచు యర్జునుడు పలుకుచుండెను.

ఈయంద్రవీరులందరు భూభారహరణార్థము మనుష్యరూపమున నవతరించిన వస్యాదిదేవ సంఘములు అట్టివారు నిన్ను ప్రవేశించుచున్నవారలై నాచే చూడబడుచుండిరి. అందు కొందరు పలాయనమునందుగూడ నశక్తులై బద్ధాంజలులై (దోశలొగ్గి) నిన్ను స్తుతించుచుండిరి. యుద్ధము సిద్ధమైయుండ ఉత్పాతాదినిమిత్తములను చూచి మహర్షి సంఘము, సిద్ధసంఘము జగత్తునకు కల్యాణముప్రాప్తించుగాక యని పతికి సంపూర్ణమైన స్తుతులచే నిన్ను స్తుతించుచుండిరి. ॥ ౧౨౧ ॥

ఏకాదశరుద్రగణము, ద్వాదశాదిత్యగణము, అష్టవసువులు, సాధ్యులు, త్రయో దశవిశ్వదేవతలు, ఇద్దరశ్వినీదేవతలు, పప్త సప్త మరుద్గణములు. అగ్ని ష్వాత్వాదిపితృదేవతలు, తరించిన యసురసంఘములు విశ్వరూపుడవగు నిన్ను ప్రవేశించుచుండిరి. ఈవిధముగ సభయనైవ్యముల లోను కొందరు భీతులై పలాయనాశక్తులై దోసిలొగ్గి నిన్ను స్తుతించుచుండిరి. యుద్ధము దాపరింప నుత్సాహ

గీ॥ రూపం మహా త్రే బహువక్త్రినేత్రం మహాబాహో బహుబాహూరుపాదమ్ ।

బహూదరం బహుదంష్ట్రాకరాలం దృష్ట్యా లోకాః ప్రవృథితా స్తథాహమ్ ॥

ప ద వి భా గ ముః— రూపం- మహత్- తే- బహువక్త్రినేత్రం- మహాబాహో!- బహు బాహూరుపాదమ్- బహూదరం- బహుదంష్ట్రాకరాలం- దృష్ట్యా- లోకాః- ప్రవృథితాః- తథా- ఆహమ్ ॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః— హేమహాబాహో!=ఓగొప్పబాహువులుకల శ్రీకృష్ణపరమాత్మ; బహువక్త్రినేత్రం=అనేకమైనముఖములునేత్రములుకలిగినట్టిన్ని; బహుబాహూరుపాదం=అనేకమైనబాహువులు, ఊరువులు, పాదములుకలిగినట్టిన్ని; బహూదరం=అనేకమైనయుదరములుకలిగినట్టిన్ని; బహుదంష్ట్రాకరాలం=అనేకమైనకోరలచేభయంకరమైనట్టి; తే=నీయొక్క; మహత్=అతిప్రమాణమైన; రూపం=స్వరూపమును; దృష్ట్యా=చూచి; లోకాః=లోకపాపాలు; భయేన=(ఈపదమధ్యాహార్యము)భయముచే; ప్రవృథితాః=ప్రచలితులైరి; ఆహం=నేను; ప్రవృథితః=ప్రచలితుడనైతిని. ॥౨౩॥

శాంకరభాష్యమ్:—

యస్మాత్ — రూపం మహా దతిప్రమాణం తే తవ బహువక్త్రినేత్రం బహూని వక్త్రాణి ముఖాని నేత్రాణి చక్షూషి చ యస్మిం స్తద్రూపం బహువక్త్రినేత్రం హేమహాబాహో! బహుబాహూరుపాదం బహవో బాహవః ఊరవః పాదాశ్చ యస్మి నూప్రే తద్బహుబాహూరుపాదం, కించ బహూదరం బహూణ్యుదరాణి యస్మిన్నితి బహూదరం బహుదంష్ట్రాకరాలం బహీర్భిర్దంష్ట్రాభిః కరాలం వికృతం త ద్బహుదంష్ట్రాకరాలం దృష్ట్యా రూప మీదృశం లోకా లోకాః పాపిణః ప్రవృథితాః ప్రచలితా భయేన తథాహమ్ మపి ॥౨౩॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

హాహాహూహూమొదలగుగంధర్వులు, కుజేరాదియక్షులు, విరోచనాద్యసురులు, ఏకపిలాది సిద్ధులుకలరో, వీరలసంఘములు యీసర్వులు విస్మయావిష్టులై నిన్ను చూచుచుండిరి. ॥౨౨॥

ఓగొప్ప బాహువులుకల శ్రీకృష్ణపరమాత్మ! అనేకమైన ముఖములు, నేత్రములు కలిగినట్టిన్ని, అనేకమైన బాహువులు, ఉదరములు, పాదములు కలిగినట్టిన్ని, అనేకమైన యుదరములు కలిగినట్టిన్ని, అనేకమైన దంష్ట్ర(కోర)లచే వికటమైనట్టి అతిప్రమాణమైనట్టి నీయొక్క రూపమును చూచి లోకపాపిణులెల్లరు భయముచే ప్రకృష్టముగ కంపితులైరి. అట్లే నేనుకూడ ప్రకృష్టముగ కంపితుడనైతిని. ॥౨౩॥

నిమిత్తముల నూహించి “సమస్తజగత్తునకు స్వస్తి యగుగాక” అని నారదప్రభృతిమహర్షి సిద్ధసంఘములు నీగుహోత్కర్షప్రతిపాదకములగు స్తుతులచే స్తుతించుచుండిరి. ॥౨౧॥

శంకరానందీయముః— నీవు శాశ్వతధర్మగోప్తవుగాన యుగ్రము, సత్యదృఢతమునగు నీస్వరూపము జూచుటకై బలాధికులగుకొందరు దేవతలు నిన్నుగూర్చి వచ్చుచుండిరి. దుర్బలులగు కొందరు దేవతలు భీతులై దూరమునుండియే దోసిలొగ్గి స్తుతించుచుండిరి. లోకకల్యాణమును కోరినవారై భృగ్వాది మహర్షులును, కపిలాదిసిద్ధులును శబ్దార్థపుష్టిగల స్తోత్రపాఠములచే స్తుతించుచుండిరి. ॥౨౧॥

గీ॥ నభస్సృశం దీప్త మనేకవర్ణం వ్యాత్తాననం దీప్తవిశాలనేత్రమ్ ।

దృష్ట్వా హి త్వాం ప్రవృథితాంతరాత్మా ధృతిం న విద్దామి శమం చ విష్ణో ॥

ప ద వి భా గ ము:— నభస్సృశం- దీప్తం- అనేకవర్ణం- వ్యాత్తాననం- దీప్తవిశాలనేత్రం-

దృష్ట్వా- హి- త్వాం- ప్రవృథితాంతరాత్మా- ధృతిం- న- విద్దామి- శమం- చ- విష్ణో ॥ ౨౪॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ము:— నభస్సృశం=ద్యులోకమును స్పృశించుచున్నట్టిన్ని; దీప్తం=ప్రజ్వలించుచున్నట్టిన్ని; అనేకవర్ణం=అనేక భయంకర మైనయనేకయవయవసన్ని వేళములు కలిగినట్టిన్ని; వ్యాత్తాననం=తెరువబడినముఖములు కలిగినట్టిన్ని; దీప్తవిశాలనేత్రం, దీప్త=ప్రజ్వలించజేయబడిన; విశాల=విస్తీర్ణమైన; నేత్రం=నేత్రములు కలిగినట్టి; త్వాం=నిన్ను; దృష్ట్వా=చూచి; హేవిష్ణో=ఓ సర్వవ్యాపక!; అహం=(ఈపదమధ్యాహార్యము)నేను; ప్రవృథితాంతరాత్మా, ప్రవృథిత=అతిభయగ్రస్తమైన; అంతరాత్మా=మనస్సుకలవాడనై; ధృతిం=ధైర్యమును; శమం=చ=శాంతిని; (మనస్సుప్తిన) నవిద్దామి=పొందుటలేదు. ॥౨౪॥

శాంకరభాష్యమ్:—

తత్ప్రేరేదం కారణమ్— నభస్సృశం ద్యుస్పర్శ మిత్యర్థః, దీప్తం ప్రజ్వలిత మనేకవర్ణ మనేకే వర్ణా భయంకరా నానాసంస్థానా యస్మిం స్త్వయి తం త్వాం మనేకవర్ణం వ్యాత్తాననం వ్యాత్తాని విపృతా న్యాననాని ముఖాని యస్మిం స్త్వయి తం త్వాం వ్యాత్తాననం దీప్త విశాల నేత్రం దీప్తాని ప్రజ్వలితాని విశాలాని విస్తీర్ణాని నేత్రాణి యస్మిం స్త్వయి తం త్వాం దీప్త విశాలనేత్రం దృష్ట్వా హి త్వాం ప్రవృథితాంతరాత్మా ప్రవృథితః ప్రభీతోంతరాత్మా మనో యస్య మమ సోఽహం ప్రవృథితాంతరాత్మా నన్ధ్రతిం ధైర్యం న విద్దామి న లభే శమం చోప శమం మనస్సుప్తిన హేవిష్ణో! ॥౨౪॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిన:—

అర్జునునకు విశ్వరూపసందర్శనముచే చలించుటయందు కారణమేమనిన? ద్యులోకమును స్పృశించుచున్నట్టిన్ని, ప్రజ్వలితమైనట్టిన్ని, భయంకరమైన నానావయవసన్నివేశములు కలిగినట్టిన్ని, తెరువబడిన ముఖములు కలిగినట్టిన్ని, ప్రజ్వలితమైన విశాలమగు నేత్రములు కలిగినట్టి నిన్ను చూచి యత్యంతము భీతమైన యంతరాత్మకలవాడనై ధైర్యమును, మనస్సుప్తిన నేను పొందుటలేదు. కాన ప్రచలితుడనై తినని యాశయము. ॥౨౪॥

— * గంవ అధ్యాయము ౨౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు * —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— మరియు, రుద్రులు, ఆదిత్యులు, వసువులు, సాధ్యులు, విశ్వేదేవులు, అశ్వినులు, మరుత్తులు, పితరులు, గంధర్వ, యక్ష, సురసిద్ధసంఘములు నిన్ను జూచుచు ఆలోచిం చుచుత్కారమును పొందుచుండిరి. ॥౨౫॥

శ్రీ ధ రీ య ము:— “ఊష్మపాః” (ఊష్మపానముచేసెడివారు.) (ఊష్మభాగా హి పితరః?) (పితరులు ఊష్మభాగులు) అను శ్లోతియు, “యావ ద్భం భవే దన్నం యావ ద్భంతి వాగ్యతాః! పితరస్తావ ద్భంతి యావ న్నోక్తా హవిర్గణాః ॥” (ప్రత్యాబ్ధికాదులయందు భోక్తలు భుజించునమయమున యాభోక్త లయం దాహ్వానింపబడిన పితరులు అన్నము చెచ్చగ నున్నంతవరకే, వాగ్యతులైయున్నంతవరకే, హవిర్గణ ములను కీర్తింపనంతవరకే భోజ్యమునారగించెదరు.) అను శ్లోతియు (పితరులు ఊష్మపులని చెప్పుచున్నవి.) శేషముగ తార్థము. ॥౨౫॥

గీ॥ దంష్ట్రాకరాశాని చ తే ముఖాని దృష్ట్వా వ కాలానలసనిభాని ।
దిశో న జానే న లభే చ శర్మ ప్రిసీద దేవేజ జగన్నివాస ॥

॥౨౫॥

పదవిభాగము:— దంష్ట్రాకరాశాని-చ-తే-ముఖాని-దృష్ట్వా-వివ-కాలానలసన్నిభాని-దిశః-న-జానే-న-లభే-చ-శర్మ-ప్రిసీద-దేవేజ-జగన్నివాస ॥

॥౨౫॥

మతిపదార్థము:— హేదేవేజ! ఓదేవతలకుప్రభువా! జగన్నివాస=జగత్తుల కాధారభూతుడా!; తే=నీయొక్క; దంష్ట్రాకరాశాని, దంష్ట్ర=కోరలచే; కరాశాని=వికృతమైన; కాలానలసన్నిభాని కాలానల సలయ కాలమునందులోకములనుదహింపజేయుయగ్నితో; సన్నిభాని=సమానమైన; ముఖాని=ముఖములను; దృష్ట్వావచ=చూచియే; దిశః=దిక్కులను; నజానే=గుర్తెరుగకుంటిని; శర్మ=సుఖమును; నలభే=పొందకుంటిని; ప్రిసీద=అనుగ్రహింపుము.

॥౨౫॥

శాంకరభాష్యమ్:—

కస్మాత్— దంష్ట్రాకరాలాని దంష్ట్రాఖిః కరాలాని వికృతాని తే తవ ముఖాని దృష్ట్వా వోపలభ్య కాలానలసనిభాని ప్రళయకాలే లోకానాం దాహకోఽగ్నిః కాలానలస్తత్సన్నిభాని కాలానలసదృశాని దృష్ట్వా త్యేత దిశః పూర్వాపరవివేకేన న జానే దిబ్బాధో జాతోఽస్మ్యతో న లభే చ నోపలభే చ శర్మ సుఖ మతః ప్రిసీద ప్రసన్నో భవ హే దేవేజ జగన్నివాస! ॥

॥౨౫॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఓదేవేజ! ఓజగన్నివాస! కోరలచే భయంకరమైన ప్రళయకాలమునందు లోకములు దహింపజేయు యగ్ని “కాలానల” మనబడును. అట్టి కాలానలముతో సమానమైన ముఖములును జూచి దిక్కులను గుర్తించలేకుంటిని. సుఖమును పొందకుంటిని. అనుగ్రహింపుము. ॥౨౫॥

—• ౧౧వ అధ్యాయము ౨౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు •—

మధునూదనసరస్వతీయము:— ఓ గొప్ప బాహువులుగల భగవానుడా! ఆతిప్రమాణము, అనేకముఖ, నేత్రములు గలదియు. బహుబాహు; ఊరు, పాదములు కలదియు, బహుదరములు కలదియు; బహుదంష్ట్రులచే భయంకరమునగు నీస్వరూపము జూచి సర్వప్రాణులు భయపడితే లగుచుండిరి. అట్లే నేనును భయపడితేడ నగుచుంటిని. ॥౨౩॥

॥౨౩॥

—• ౧౧వ అధ్యాయము ౨౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు •—

మధునూదనసరస్వతీయము:— అంతరిక్షవ్యాపియు, ప్రజ్జ్వలించుచున్నదియు, భయంకర నానాసంస్థానవిశేషములు కలదియు; వివృతమైన ముఖము కలదియు, ప్రజ్జ్వలిత వికాలనేత్రములు కలదియు. నగు నీవిశ్వరూపమును (నిన్ను)జూచి పరితృప్తునగుచున్నదనై ధైర్యము నవలంబింపలేకుంటిని. మరియు శాంతి నొందలేకుంటిని. ॥౨౪॥

॥౨౪॥

—• ౧౧వ అధ్యాయము ౨౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు •—

మధునూదనసరస్వతీయము:— హేదేవేజ! జగన్నివాస! దంష్ట్రాకరాలములు ప్రళయకాలానలసదృశములు నగు నీముఖములను జూచినంతమాత్రముననే కల్గిన భయముచే దిక్కుల నెరుగకుంటిని. నీరూ

గీ॥ అమీ చ త్వాం ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రా స్సర్వే సహావావనిపాలసంఘైః ।
భీష్మో ద్రోణ సూతపుత్ర స్తథాఽసౌ సహాస్మదీయై రపి యోధముఖైః ॥

పదవిభాగము:— అమీ-చ-త్వాం-ధృతరాష్ట్రస్య-పుత్రాః-సర్వే-సహ-ఏవ-
అవనిపాలసంఘైః-భీష్మః-ద్రోణః-సూతపుత్రః-తథా-అసౌ-సహ-అస్మదీయైః-అపి-యోధ-
ముఖైః ॥

పుత్రిపదార్థము:— అమీ=ఈ; ధృతరాష్ట్రస్య=ధృతరాష్ట్రునియొక్క; సర్వే=సమస్తమైన; పుత్రాః=పుత్రులగుదుర్యోధనాదులు; భీష్మః=భీష్ముడు; ద్రోణః=ద్రోణాచార్యులు; తథా=అట్లే; అసౌ=సూతపుత్రుడు=కర్ణుడు; అవనిపాలసంఘైః=భూపరిపాలకక్షత్రియసంఘముతోగూడ; అస్మదీయైః=మాసంబంధమైన; యోధముఖైర్ద్రపి=యోధముఖులగుధృష్టద్యుమ్నుడు మొదలగువారితోగూడ; త్వాం=నిన్ను; విశ్నః=(ఈపదమపకృష్టము)ప్రవేశించుచుండిరి. ॥౨౬॥

శాంకరభాష్యమ్:—

యేభ్యో మమ పరాజయాశంకాఽఽసీ త్వా చాపగతా యతః— అమీ చ త్వాం ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రా దుర్యోధనప్రభృతయ స్త్వరమాణా విశంతీతి వ్యవహితేన సంబంధః । సర్వే సహావ సంహతా అవనిపాలసంఘై రవనిం వృద్ధీం పాలయంతీ త్వవనిపాలా స్తేషాం సంఘైః । కించ భీష్మో ద్రోణః సూతపుత్రః కర్ణ స్తథాఽసౌ సహాస్మదీయై రపి ధృష్టద్యుమ్ను ప్రభృతిభి ర్యోధముఖై ర్యోధానాం ముఖైః ప్రధానై స్సహ ॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఓశ్రీకృష్ణప్రభూ! ఎవరివలన నాకు అపజయము పొందెనునని శంకించుచుంటినో అట్టి శంకగూడ తొలగినదని చెప్పుచున్నాడు— ఈధార్తరాష్ట్రులుగూడ భూపాలసంఘములతోగూడ తొందరతో నిన్ను ప్రవేశించుచుండిరి. మరియు భీష్ముడు, ద్రోణుడు, ఈకర్ణుడు, వీరు, మన పక్షియులగు ధృష్టద్యుమ్నాదియోధప్రముఖులతో గూడ త్వరాయుక్తులై నిన్ను ప్రవేశించుచుండిరి. ॥౨౬॥

పము జూచుచుంటిని. కాని సుఖమును పొందలేకుంటిని. కాన (సీరూపదర్శనముచే సుఖము కలుగునట్లు) అనుగ్రహించుము. ॥౨౭॥

— • ౧౧వ అధ్యాయము ౨౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు • —

మధుసూదనసర్వతీయము:— “మమ దేహే గుణాకేతయ చాన్య ద్ద్రష్టా మిచ్ఛసి” అనుదానిచే చెప్పబడిన శత్రుపరాజయమును, మనజయమును చూడుమను విషయమునే యైదు శ్లోకములచే చెప్పుచున్నాడు.— ఈధృతరాష్ట్రపుత్రులు (యుయుత్సుప్రవినా) నూర్గురును, తమపక్షసంఘము రాజవర్గముతోగూడ నిన్ను ప్రవేశించుచుండిరి. మరియు నజేయులనుకొనిన భీష్ముడు, ద్రోణుడు, (“అసౌ” సర్వదా నాకువిద్వేషియగు) ఈకర్ణుడు, మనపక్షమందున్న ముఖ్యయోధులతోగూడ నిన్ను ప్రవేశించుచుండిరి ॥౨౭॥

గీ॥ వక్త్రాణి తే త్వరమాణా విశంతి దంష్ట్రాకరాళాని భయానకాని ।

కేచి ద్విలగ్నాః దశనాంతరేషు సందృశ్యంతే చూర్ణితై రుత్తమాంగైః ॥ ౨౭ ॥

ప ద వి భా గ ముః— వక్త్రాణి=తే-త్వరమాణాః-విశంతి-దంష్ట్రాకరాళాని-భయానకాని-
కేచిత్=విలగ్నాః-దశనాంతరేషు-సందృశ్యంతే-చూర్ణితైః-ఉత్తమాంగైః ॥ ౨౭ ॥

ప్రతిపదార్థముః— దంష్ట్రాకరాళాని=కోరలచేభయంకరములును; భయానకాని=స్వతఃభయం
కరములను; తే=నీయొక్క; వక్త్రాణి=ముఖములను; త్వరమాణాః=తొందరతోకూడినవారై; విశంతి=
ప్రవేశించుచుండిరి; కేచిత్=నీముఖమునందుప్రవేశించినవారిలోగొందరు; చూర్ణితైః=చూర్ణముగాచేయబడిన; ఉత్త
మాంగైః=శిరస్సులతోగూడ; దశనాంతరేషు=దంతములయొక్క మధ్యప్రదేశములయందు; విలగ్నాః=చిక్కు
కొనినవారై; సందృశ్యంతే=అగుపడుచుండిరి. ॥ ౨౭ ॥

గీ॥ యథా నదీనాం బహవోంబువేగా సముద్రో మేవాభిముఖా ద్రీవంతి ।

తథా తవామీ నరలోకపీరా విశంతి వక్త్రాణి ణ్ణభివిజ్ఞ్వలంతి ॥ ౨౮ ॥

ప ద వి భా గ ముః— యథా-నదీనాం-బహవః-అంబువేగా-సముద్రం-ఏవ-అభిముఖా-
ద్రీవంతి-తథా-తవ-అమీ-నరలోకపాలాః-విశంతి-వక్త్రాణి-అభివిజ్ఞ్వలంతి ॥ ౨౮ ॥

ప్రతిపదార్థముః— యథా=ఎట్లు; నదీనాం=నదులయొక్క; బహవః=అనేకములైన; అంబు
వేగాః=జలవేగములు; సముద్రోమేవ=సముద్రమునే; అభిముఖాః=అభిముఖములై; ద్రీవంతి=ప్రవహించు
చున్నవో; తథా=అట్లే; అమీ=ఈ; నరలోకపీరాః=మనుష్యలోకమునవీరులగుభీష్మాదులు; తవ=నీయొక్క;
అభివిజ్ఞ్వలంతి=అంతటనుప్రకాశించుచున్న; వక్త్రాణి=ముఖములను; విశంతి=ప్రవేశించుచుండిరి. ॥ ౨౮ ॥

శాంకరభాష్యమ్:—

కించ— వక్త్రాణి ముఖాని తే తవ త్వరమాణా స్త్వరాయుక్తా స్సంతో విశంతి కిం
విశిష్టాని ముఖాని దంష్ట్రాకరాలాని భయానకాని భయంకరాణి । కించ కేచిన్ముఖాని ప్రవి
ష్టానాం మధ్యే విలగ్నాః దశనాంతరేషు దంతాంతరేషు మాంస మివ భక్షితం సందృశ్యంత ఉపల
భ్యంతే చూర్ణితై శ్చూర్ణితై రుత్తమాంగై శ్శిరోభిః ॥ ౨౭ ॥

కథం ప్రవిశంతి ముఖా నీత్యాహ— యథా నదీనాం సముద్రోనాం బహవోనేకే
మ్బూనాం వేగా అంబువేగా స్త్వరవిశేషా సముద్రో మేవాభిముఖాః ప్రతిముఖా ద్రీవంతి
ప్రవిశంతి తథా తద్వ త్తవామీ భీష్మాదయో నరలోకపీరా మనుష్యలోకసూరా విశంతి వక్త్రా
ణ్ణభివిజ్ఞ్వలంతి ప్రకాశమానాని ॥ ౨౮ ॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

మరియు వారు కోరలచే భయంకరములై, స్వతఃభీకరములై యున్న నీముఖములను
త్వరాయుక్తులై ప్రవేశించుచుండిరి. మరియు నీముఖమున ప్రవేశించువారిలో గొందరు
చూర్ణముగా చేయబడిన (నలుగగొట్టబడిన) శిరస్సులతో దంతముల మధ్యభాగమునందు
భక్షితమాంసఖండమువలె చిక్కువడి కనుపడుచుండిరి. ॥ ౨౭ ॥

ఎట్లు అనేకములగు నదీవేగములు సముద్రమునుగూర్చి అభిముఖములై ప్రవహించుచు
సముద్రమునే ప్రవేశించుచున్నవో యట్లే మనుష్యలోకమున వీరులైన యీభీష్మాదులు
ప్రకాశించుచున్న నీయొక్క ముఖములను ప్రవేశించుచుండిరి. ॥ ౨౮ ॥

గీ॥ యథా ప్రదీప్తం జ్వలనం పతంగా విశంతి నాశాయ సమృద్ధవేగాః ।

తదైవ నాశాయ విశంతి లోకా స్తవాపి వక్త్రాణి సమృద్ధవేగాః ॥ ౨౯॥

ప ద వి భా గ ము:— యథా- ప్రదీప్తం- జ్వలనం- పతంగాః- విశంతి- నాశాయ- సమృద్ధ వేగాః- తథా- ఏవ- నాశాయ- విశంతి- లోకాః- తవ- అపి- వక్త్రాణి- సమృద్ధవేగాః ॥ ౨౯॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ము:— యథా=ఎట్లు; ప్రదీప్తం=ప్రజ్వలించుచున్న; జ్వలనం=అగ్నిహోతుని; పతంగాః=పక్షులు(శలభములు) సమృద్ధవేగాః=ఉద్యుతవేగముకలవై; నాశాయ=నాశనముకొరకు; విశంతి= ప్రవేశించుచున్నవో; తదైవ=అట్లే; సమృద్ధవేగాః=ఉద్యుతవేగముగల; లోకాః=ప్రాణులు; నాశాయ= నాశనముకొందు; తే=నీయొక్క; వక్త్రాణి=ముఖములను; విశంతి=ప్రవేశించుచుండిరి. ॥ ౨౯॥

శాంకరభాష్యమే:—

తే కిమర్థం ప్రవిశంతి కథం చేత్యాహ— యథా ప్రదీప్తం జ్వలన మగ్నిం పతంగాః పక్షిణో విశంతి నాశాయ వినాశాయ సమృద్ధవేగాః సమృద్ధ ఉద్యుతో వేగో గతి ర్యేషాం తే సమృద్ధవేగా స్తదైవ నాశాయ విశంతి లోకాః ప్రాణిన స్తవాపి వక్త్రాణి సమృద్ధవేగాః ॥ ౨౯॥

శాంకరభాష్యత్వత్వబోధిని:—

ఆప్రాణులు ఎందునిమిత్తమై ప్రవేశించుచుండిరి? ఎట్లు ప్రవేశించుచుండిరి? అను ప్రశ్నపై జెప్పుచున్నాడు — ఎట్లు ప్రజ్వలించుచున్న యగ్నిహోతృమును శలభములు (మిడు తలు)సముద్యుతమైన వేగముకలవై తమ నాశమునకై ప్రవేశించునో అట్లే యీప్రాణులు సమృద్ధవేగులై తమ వినాశనమునకై నీముఖములను ప్రవేశించుచున్నారు. ॥ ౨౯॥

— ౧౧వ అధ్యాయము ౨౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— ఈధృతరాష్ట్ర ప్రభృతులందరు దంష్ట్రాకరాలములగు నీవక్త్రములను త్వరలో ప్రవేశించుచుండిరి. వీరిలో కొందరు చూర్ణితములైన శిరస్సులుగలవారై దంతాంతరాళ ములలో జిక్కుకొని కన్నట్టుచున్నారు. ॥ ౨౭॥

నీ ల క ం తీ య ము:— ఈశ్లోకమున యభిప్రాయ మిది.— ధృతరాష్ట్రపుత్రులు త్రైలో క్యశరీరుడగు నిన్ను పాపాసురూపముగ నీపాయుష్టానంతములగు నరకములనే పొందుచుండిరి. భీష్మదులగు భక్తులు- అగ్నియు, బ్రాహ్మణులు, వేదములు వీటికి యుత్పత్తిస్థానమగు నీముఖమును ప్రవేశించుచుండిరి. (ఉత్తమగతులను పొందుచుండిరి.) అనుభావమును సూచించుటకు “త్వాంధార్త రాష్ట్రా విశంతి” అనియు, “తే భీష్మాదయః వక్త్రాణి విశంతి” అని పృథక్కథనముచే సూచింపబడినది. ॥ ౨౭॥

— ౧౧ అధ్యాయము ౨౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— ఎట్లుఅనేక మార్గములగు నదుల యుదకజవప్రవాహములు సముద్రాభిముఖములై ప్రవహించి సముద్రమునే పొందుచున్నవో యట్లే యీనరలోకపీఠసంఘములు అంతట ప్రజ్వలించు నీముఖములను ప్రవేశించుచున్నవి. ॥ ౨౮॥

ప ర మార్థ ప్ర పా:— నానామార్గప్రవృత్తములైన నదీవేగములు సముద్రాభిముఖముగ ప్రవహించి సముద్రమున ప్రవేశించి, సముద్రాకారమునే యెట్లు పొందుచున్నవో యట్లే పుణ్యాత్ములగు యీభీష్మదులు గూడ నీవక్త్రములందు ప్రవేశించి నీస్వరూపము నొందుచుండిరి. ॥ ౨౮॥

గీ॥ తేలిహ్యసే గ్రసమాన స్సమంతా ల్లోకా న్సమగ్రా న్నదనై ర్జ్వలద్భిః ।

తేజోభి రాపూర్వ జగత్సమగ్రం భాస స్తవోగ్రాః పృతపన్తి విషో! ॥ ౩౦॥

ప ద వి భా గ ముః— తేలిహ్యసే— గ్రసమానః— సమస్తాత్— లోకాత్— సమగ్రాత్— వదనైః— జ్వలద్భిః— తేజోభిః— ఆపూర్వ— జగత్— సమగ్రం— భాసః— తవ— ఉగ్రాః— పృతపన్తి— విషో ॥ ౩౦॥

ప్రతిపదార్థముః— హేవిష్ణో!—ఓవ్యాపనశీలుడా; త్వం—నీవు; జ్వలద్భిః—ప్రజ్వలించుచున్న; వదనైః—ముఖములచే; సమగ్రాత్—సమస్తమైన, లోకాత్—లోకములను, సమంతాత్—అంతటను, గ్రసమానః—మింగుచున్నవాడవై, తేలిహ్యసే—ఆస్వాదించుచుంటివి, తే—నీయొక్క, భాసః—దీప్తులు, సమగ్రం—సమస్తమైన, జగత్—జగత్తును, తేజోభిః—కాంతులచే, ఆపూర్వ—పూరించి, పృతపన్తి—తపింపజేయుచున్నవి ॥

శాంకరభాష్యమ్;—

త్వం పునః తేలిహ్యసే ఆస్వాదయసి గ్రసమానోంతః ప్రవేశయ న్సమంతతో లోకా న్సమగ్రా న్సమస్తా న్నదనై ర్వక్త్రై ర్జ్వలద్భి ర్దీప్యమానైః తేజోభి రాపూర్వ సంవ్యాప్య జగ త్సమగ్రం సహగ్రేణ సమస్త మిత్యేతత్ । కించ భాసో దీప్తయ స్తవోగ్రాః క్రూరాః పృత పంతి ప్రతాపం కుర్వంతి పేవిష్ణో వ్యాపనశీల ॥ ౩౦॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధినిః—

ఓవ్యాపనశీలుడ వగు శ్రీకృష్ణా! నీవు ప్రజ్వలించుచున్న ముఖములచే సమస్తలోకము లను పూర్తిగ మింగుచున్నవాడవై, యాస్వాదించుచుంటివి. నీయగ్రమైన దీప్తులు కాంతులచే సర్వజగమును వ్యాపించి తపింపజేయుచున్నవి. ॥ ౩౦॥

—• ౧౧వ అధ్యాయము ౨౯వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు •—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— అబుద్ధిపూర్వకప్రవేశమునకు నదీవేగమును దృష్టాంతముగా జెప్పి, బుద్ధిపూర్వకప్రవేశమును దృష్టాంతముతో జెప్పచుండెను.— ఎట్లు మిడుతలు వేగసమృద్ధములై తమనాశనమునకై పగిదిప్తాన్ని పగివేళించునో యట్లే యాదుర్యోధనాది ప్రాణిజాతములు బుద్ధిపూర్వక ముగా తమ నాశనమునకై నీముఖములందు ప్రవేశించుచున్నారు; ॥ ౨౯॥

—• ౧౧వ అధ్యాయము ౩౦వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు •—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— యుద్ధము చేయు కోరికగల రాజులయొక్క భగవన్ముఖ ప్రవేశనమును జెప్పి, ప్రస్తుతము భగవంతుని యొక్కయు, భగవంతుని కాంతులయొక్కయు, బ్రవృత్తిని చెప్పచున్నాడు.— పైవిధముగ వేగముతో ప్రవేశించుచున్న ధుర్యోధనాదుల నందరను ప్రజ్వలించు చున్న ముఖములతో మింగుచుంటివి. ఓమహావిష్ణూ! నీయొక్క తేజస్సులచే సమస్తజగత్తును పూరించి నీవుంటివిగాన నీతివ్రములగు తేజస్సులు తపింపజేయుచున్నవి. ॥ ౩౦॥

గీ॥ అఖ్యాహి మే కో భవా నుగ్గిరూపో నమోస్తు తే దేవవర ప్రసీద ।

విజ్ఞాతు మిచ్ఛామి భవంత మాద్యం నహి ప్రజానామి తవ ప్రవృత్తిమ్ ॥ 30 ॥

పదవిభాగము:— అఖ్యాహి-మే-కో-భవా-నుగ్గిరూపః-నమః-అస్తు-తే-దేవవర-ప్రసీద-విజ్ఞాతుం-ఇచ్ఛామి-భవంతం-అద్యం-న-హి-ప్రజానామి-తవ-ప్రవృత్తిమ్ ॥ 30 ॥

ప్రతిపదార్థము:— ఉగ్గిరూపః=కూరకారముకల; భవా=నీవు; కో=ఎవడవో; మే=నాకొరకు; అఖ్యాహి=చెప్పము; దేవవర=దేవతలలో శ్రేష్ఠుడా; తే=నీకొరకు; నమః=నమస్కారము; అస్తు=అనుగాక; ప్రసీద=అనుగ్రహించుము; అద్యం=అదిపురుషుడవగు; భవంతం=నిన్ను; విజ్ఞాతుం=విశేషముగా తెలిసికొనుటకు; ఇచ్ఛామి=కోరుచుంటిని; తవ=నీయొక్క; ప్రవృత్తిం=చేష్టను; నహిప్రజానామి=తెలిసికొనలేకుంటిని.

॥ 30 ॥

శాంకరభాష్యమ్:—

యత ఏవ ముగ్గిస్వభావోఽతః— అఖ్యాహి కథయ మే మహ్యం కో భవా నుగ్గిరూపః క్రూరాకారః । నమోఽస్తు తే తుభ్యం హే దేవవర దేవానాం ప్రధాన! ప్రసీద ప్రసాదం కురు విజ్ఞాతుం విశేషేణ జ్ఞాతు మిచ్ఛామి భవంత మాద్య మాదౌ భవ మాద్యమ్ । న హి యస్మా త్ప్రజానామి తవ త్వదీయాం ప్రవృత్తిం చేష్టామ్ ॥ 30 ॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

పూర్వోక్తవిధముగా నుగ్గిస్వరూపుడవుగాన—ఉగ్గిస్వరూపుడ వగు నీవెవ్వడవు? నాకు చెప్పుము. దేవశ్రేష్ఠుడా! నీకై నమస్కారమగుగాక. అనుగ్రహించుము. నీప్రవృత్తిని తెలిసికొనలేకుంటిని. కాన అదిపురుషుడవగు నిన్ను తెలిసికొనగోరుచుంటిని.

॥ 30 ॥

— ౧౧వ అధ్యాయము ౩౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధునూదనసరస్వతీయము:— ఈవిధముగ నుగ్గిరూపుడవువగు నీవెవడవో అత్యంతానుగ్రాహ్యుడవగు నాకు తెల్పుము. సర్వగురుడవగు నీకై నమస్కారము. ఓదేవశ్రేష్ఠుడా! కార్యత్యాగరూపానుగ్రహమును జేయుము. నీసఖుడనైనను నీప్రవృత్తిని తెలిసికొనలేకుంటిని. న కాసర్వకారణుడవగు నిన్ను చెలిసికొనగోరుచుంటిని.

॥ 30 ॥

శంకరానందీయము:— పౌలయకాలమునందు పౌలయాంతకుడువలె నీవు మహాభూరులను గూడ మ్రింగుచుంటివి. విచారింప నీకృత్యము మహాద్భుతము. కాన నీవెవడవో నాకు జెప్పుము అని యడుగుచున్నాడు. ఓదేవతాశ్రేష్ఠుడా! నీకు నమస్కారము. అనుగ్రహించుము. ఈయుగ్గిత్వమును వీడి ప్రసన్నుడవగుము. నీవెవడవు? పౌలయకాల రుద్రుడవా? పౌలయాగ్నిహోతుడవా? మహామృత్యుస్వరూపుడవా? లేక, కాలాంతకుడవా? లేక మరొకడవా? నీస్వరూపమును ప్రవృత్తిని నాకు జెప్పుము. “అనమంతా దత్తుం ప్రవృత్తః అద్యః” (అంతటను తినుటకు ప్రవృత్తు డామ్యుడనబడును.) లేక “అచో భవ అద్యః” (అదికాలమున నుండువాడు అద్యుడనబడును. నిన్ను సంహారకర్తలలో నశ్రేయనిగా జగదామ్యుడగు యాశ్వరునిగా తెలిసికొనుటకు కోరుచుంటినిగాన చెప్పుమని యర్థము. నాస్వరూపము నాచేష్టదర్శనముచేతనే తెలియబడును. ఇక నీవెవడవను యాప్రశ్న మెట్టిదందువా? అట్లుకాదు. “నహి ప్రజానామి తవ ప్రవృత్తిం” నేను మనుష్యుడను, కించిజ్ఞుడుగాన నీప్రవృత్తి తెలియకున్నది. కాన నీవే చెప్పుమని యర్థము.

॥ 30 ॥

శ్రీభగవానువాచః —

గీ॥ కాలోస్మి లోకక్షయకృత్ప్రవృద్ధో లోకాన్సమాహర్తుమిహ ప్రవృత్తః ।

ఋతేపి త్వా న భవిష్యంతి సర్వే యేవ వస్థితాః ప్రత్యనీకేషు యోధాః ॥ ౧౩౨॥

పదవిభాగము:— శ్రీభగవాన్=ఉవాచ=కాలః=అస్మి=లోకక్షయకృత్=ప్రవృద్ధః=లోకాన్=సమాహర్తుం=ఇహ=ప్రవృత్తః=ఋతే=అపి=త్వా=న=భవిష్యంతి=సర్వే=యే=అవస్థితాః=ప్రత్యనీకేషు=యోధాః ॥ ౧౩౨॥

ప్రతిపదార్థము:— శ్రీభగవాన్=శ్రీకృష్ణభగవానులు; ఉవాచ=పలికెను; లోకాన్=లోకములను; సమాహర్తుం=సంహరించుటకై; ఇహ=ఇప్పుడు; ప్రవృత్తః=ప్రవృత్తించినట్టియు; లోకక్షయకృత్=లోకములనునశింపజేయునట్టియు; ప్రవృద్ధః=వృద్ధినిపొందిన; కాలః=క్రియాశక్తు్యపహితపరమేశ్వరుడనై; అహం= (ఈపదమధ్యాహర్యము)నేను; అస్మి=అయితిని; ప్రత్యనీకేషు=ప్రతిపక్షభూతములగుప్రతిసేనలయందు; యే=ఏభీష్మద్రోణాదులు; అవస్థితాః=నిలచిరి; తే=అట్టి; సర్వే=సమస్తయోధులును; ఋతే=పితౄత్వా=నిన్ను విడచినను; నభవిష్యంతి=ఉండరు ॥ ౧౩౨॥

శాంకరభాష్యము:—

కాలోస్మితి— కాలోఽస్మి లోకక్షయకృత్లోకానాం క్షయం కరోమీతి లోకక్షయకృత్ప్రవృద్ధో వృద్ధిం గతో యదర్థం ప్రవృద్ధస్తచ్చృణు లోకాన్సమాహర్తుం సంహర్తుమిహాస్మి న్కాలే ప్రవృత్తః । ఋతేఽపి వినాపి త్వా త్వాం న భవిష్యంతి భీష్మద్రోణకర్ణప్రభృతయః సర్వే యేభ్యస్తవాఽఽశంకాయేవ వస్థితాః ప్రత్యనీకేష్వనీకమనీకం ప్రతి ప్రత్యనీకేషు ప్రతిపక్షభూతేష్వనీకేషు యోధా యోధారః ॥ ౧౩౨॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఓయర్జునా! నేను లోకములను నశింపజేసెడి ప్రవృద్ధమైన కాలమును (క్రియాశక్తు్యపహితపరమేశ్వరుడను) అయితిని. 'నీవిట్లు ప్రవృద్ధుడవగుటకు ప్రయోజనమే' మందువా? వినుము! ఈయర్జునమయమున లోకములను సంహరించుటకై ప్రవృత్తుడనైతిని. నీవు యుద్ధము చేయకున్నను మన శత్రునైన న్యములయందున్న భీష్మద్రోణాదియోధవరు లందరు గూడ నీకయిండజాలరు. ॥౧౩౨॥

— ౧౧వ అధ్యాయము ౩౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు:—

మధునూదనసరస్వతీయము:— పూర్వోక్తవిధముగ నర్జునునిచే బాంధ్యమునై శ్రీకృష్ణభగవానులు తన ప్రవృత్తి దేని నిమిత్తమే అవిషయమును మూడు శ్లోకములచే చెప్పుచున్నాడు. — నేను క్రియాశక్తు్యపహితుడనైన కాలస్వరూపుడనై సర్వసంహర్త నైతిని. ఇప్పుడు ప్రవృద్ధుడనై దుర్యోధనారలను సంహరించుటకై ప్రవృత్తుడనైతిని; 'నాప్రవృత్తిని విడచి యిది యెట్లు పొనగూ ననెదవా? వినుము. నిన్ను విడచి, (నీవ్యాపారములేకున్నను) నావ్యాపారము చేతనే యీభీష్మద్రోణాదులు నుండరు. (నశించెదరు.) (యుద్ధము చేయుట కసర్దులుగా నీచే తలవబడిన భీష్మద్రోణాదులు, మరియు సేతరులు నెవరు శత్రునైన న్యములో కలరా

తస్మాత్త్వ ముత్తిష్ట యశో లభస్య జిత్యా శత్రూః ఖంత్వ రాజ్యం సమృద్ధమ్ |
మయైవైతే నిహతాః పూర్వ మేవ నిమిత్తమాత్రం భవ సవ్యసాచిః ||33||

ని భాగము:— తస్మాత్=ఆకారణమువలన; త్వం=నీవు; ఉత్తిష్ట=లేము; యశః=స్వ=పొందుము; శత్రూః=శత్రువులను; జిత్యా=జయించి; సమృద్ధం=నిస్సపత్న మైన; రాజ్యము; ఖంత్వ=అనుభవించుము; ఏతే=వీరు; మయైవ=నాచేతనే; పూర్వమేవ=పూర్వము; నిహతాః=చంపబడిరి; మహాసవ్యసాచిః=ఎడమచేతితోగూడబాణములనుప్రయోగించుచుండయున్నవా; నిమిత్తమాత్రం=నిమిత్తమాత్రమే; భవ=అగును. ||33||

పదార్థము:— తస్మాత్=ఆకారణమువలన; త్వం=నీవు; ఉత్తిష్ట=లేము; యశః=స్వ=పొందుము; శత్రూః=శత్రువులను; జిత్యా=జయించి; సమృద్ధం=నిస్సపత్న మైన; గ్రామము; ఖంత్వ=అనుభవించుము; ఏతే=వీరు; మయైవ=నాచేతనే; పూర్వమేవ=పూర్వము; నిహతాః=చంపబడిరి; మహాసవ్యసాచిః=ఎడమచేతితోగూడబాణములనుప్రయోగించుచుండయున్నవా; నిమిత్తమాత్రం=నిమిత్తమాత్రమే; భవ=అగును. ||33||

మ:—

యస్మా దేవమ్— యస్మా త్త్వ ముత్తిష్ట భీష్మద్రోణప్రభృతయోఽతిరథా
వై రవ్యర్జునేన జితా ఇతి యశో లభస్య కేవలం పుణ్యైర్హి త త్ప్రాప్యతే జిత్యా
ర్యోధనప్రభృతీ న్ఖంత్వ రాజ్యం సమృద్ధ మనవత్తు మకంటకమ్ | మయైవైతే
ప్రయేన హతాః ప్రాప్తై ర్వియోజితాః పూర్వ మేవ | నిమిత్తమాత్రం భవ త్వం
చి న్సవ్యేన వామే నాపి హస్తేన శరాణాం క్షేపా త్సవ్యసాచీ త్యుచ్యతేఽర్జునః ||33||

తత్త్వబోధిని:—

యోయర్జునా! నీవులేము. దేవతలకుగూడ నజేయులగు భీష్మద్రోణా ద్యుతి
డ అర్జునుడు జయించెనను కీర్తిని వడయుము. ఈకీర్తి కేవలపుణ్యైకలభ్యముకదా!
శత్రువులను జయించి, నిస్సపత్నమగు రాజ్యము ననుభవించుము. ఒంతకు
నాచేతనే వీరు నిశ్చయముగ హతులైరి. ఎడమచేతితోగూడ బాణములను ప్రయో
ముగల యోయర్జునా! నీవు నిమిత్తమాత్రమై కమ్ము. ||33||

చే హతులైరిగాన ముందు కాలమున వారుండరు; అవిషయమై నీవ్యాపారముగూడ నేమియు
యర్థము. ||3-౨||

ర్థ ప్రా:— తరచుగ నేనలయం దుండువారందర జీవింపరు. అట్లగుచో నాగతియేమి?
శ్చ ము నాశంకించుకొని చెప్పుచున్నాడు.— “నమే భక్తః ప్రణశ్యతి” అని చెప్పినట్లు నాభ
తప్ప వీరందరు నశింపగలరని యాశయము. (శేషము గతార్థము.) ||3-౩||

— ౧౧వ అధ్యాయము ౩౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

నూ ద న స ర స్వ తీ య మ:— నీవ్యాపారము లేకుండగనే వీరు నశించుదురుగాన నీవు
ముద్యుక్తుడవుకమ్ము! దేవాదులకుగూడ దుర్జయులగు భీష్మద్రోణాది అతిరథులగూడ స్వల్పకాల
ప జయించెనను కీర్తిని బడయుము. కీర్తి యెంతయో పుణ్యము చేసినగాని లభింపదుగదా!
కీకుండగనే దుర్యోధనాది శత్రువులను జయించి నిష్క్రంటకము, సమృద్ధమనగు రాజ్యము ననుభ
నిశత్రువులు కాలాత్మకగు వాచేనీయుద్ధమునకు పూర్వమే సంహృతాయుష్కులైరి. కేవలము నీకు

గీ॥ దోణం చ భీష్మం చ జయద్రోణం చ కర్ణం తథాఽన్యనపి యోధముఖ్యాః ।
మయా హతాం స్త్వం జహి మా వ్యథిష్ఠా యుధ్యస్వ జేతాసి రణే సపత్నాః॥

ప ద వి భా గ ముః— దోణం-చ- భీష్మం-చ- జయద్రోణం-చ- కర్ణం- తథా- అన్యాః-
అపి-యోధముఖ్యాః- మయా- హతాః-త్వం- జహి-మా- వ్యథిష్ఠాః- యుధ్యస్వ- జేతా- అసి- రణే-
సపత్నాః॥

ప రి ష డా ర్థ ముః— దోణం=దోణాచార్యుని; భీష్మం=భీష్మాచార్యుని; జయద్రోణం=జయద్రోణాచార్యుని; కర్ణం=కర్ణాచార్యుని; తథా=అట్లే; అన్యానపి=ఇతరులను; యోధముఖ్యాః=యోధులను; మయా=నాచే; హతాః=హతులైనవారిని; త్వం=నీవు; జహి=సంహరించుము; మావ్యథిష్ఠాః=వ్యథనోదకుము; యుధ్యస్వ=యుద్ధముచేయుము; రణే=యుద్ధమునందు; సపత్నాః=శత్రువులను; జేతాసి=జయింప గలవు. ॥౩౪॥

శాంకరభాష్యముః—

దోణం చేతి । దోణం చ యేషు యేషు యోధే వ్యర్జనస్యాఽఽశంకా స్తాం
స్తా న్యవధిశతి భగవాన్మయా హతా నితి । తత్ర దోణభీష్మయో స్తావ త్ప్రసిద్ధ మాశం
కాకారణం దోణో ధనుర్వేదాచార్యో దివ్యాస్త్రసంపన్న అత్రైవ శ్చ విశేషతో గురు ర్గరిష్ఠా
భీష్మః స్వచ్ఛందమృత్యుర్దివ్యాస్త్రసంపన్న శ్చ పరశురామేణ ద్వంద్వయుద్ధ మగమ న్నచ
శాంకరభాష్యతత్త్వబోధినిః—

అర్జునునకు ఎవరెనది విషయమై “జయింపగలనా”యను సందేహమున్నదో వారిని
ప్రత్యేకముగా పేర్కొనుచున్నాడు— ఓయర్జునా! దోణుడు ధనుర్వేదాచార్యులనియు,
విద్యాసంపన్నుడనియు అందునను నీకు విశేషించి గురువనియు నీకారణములచే నజేయుడని
నీవు శంకించుచుంటివి. ఇట్లే భీష్ముడు స్వచ్ఛందమరణుడనియు, దివ్యాస్త్రసంపన్నుడనియు,
పరశురామునితో ద్వంద్వయుద్ధమున బ్రవృత్తుడై పరాజయము నొందనివాడనియు, సందే
యశస్సు ప్రాప్తించుటకై వీరిని రథమునుండి పఠితులను చేసుకుంటిని. కాన నీవు “నిమిత్త మాత్రం భవ”
సద్వైతికవ్యవహేకాస్పదుడవు. (అందరును నీవే శత్రుసంహారము చేసినట్లు జెప్పకొనుటకు నిమిత్తమై) యగుము.
“సవ్యసాచి” అను సంబుద్ధిచే నీవు ఎడమ చేతితోగూడ బాణప్రయోగము చేయగలవాడవుగాన వస్తుతః
నేనే పిరందరిని సంహరించుచున్నను సమర్థుడవగు నీయందు కర్తృత్వమును లోకులు కల్పింప గలరను యభి
ప్రాయము నూచితమయ్యెను. ॥౩౩

— ౧౧వ అధ్యాయము ౩౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానవిశేషములు —

మ దు నూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— దోణాచార్యుడు బ్రాహ్మణోత్తముడును, ధనుర్వేదా
చార్యుడును; అందునను నాకు (అర్జునునకు) గురువు, దివ్యాస్త్రసంపన్నుడునుగాదా! అట్లే భీష్మాచార్యులు
దివ్యాస్త్రసంపన్నుడును, స్వచ్ఛందమరణుడును, పరశురామునితో ద్వంద్వయుద్ధమునందు డికినిగూడ పరాజి
తుడు కానివాడును కదా! మరియు నెవని తండ్రి వృద్ధక్షత్రియుడై గూడ శపము చేయుచు తన కుమారుని
శిరము నెవడు ఖండించునో వాని శిరముగూడ నా కాలమునందే భూమిపై పడునట్లు వరము నొంది యిప్పటి

కంకరభాష్యమ్:—

సంరాజితః । తథా జయద్రోహో యస్య సితా తప శ్రుతి మమ పుత్రస్య శిరో భూమా పాతయి
స్యతి య స్తస్యాపి శిరః పతివ్యతీతి । కర్ణోఽపి వాసవదత్తయా శక్త్యా త్వమోఘయా సంపన్న
సూర్యపుత్రః కానీనో యతోఽత స్తన్నామైవ నిర్దేశః । మయా హతాం స్త్వం జహి
మిత్తమాత్రేణ మా వ్యధిష్ఠా ప్రేభ్యో భయం మాకర్షీ ర్యుధ్యస్య జేతాసి దుర్యోధనప్రభృత్తి
ప్రేణే యుద్ధే సపత్నా నృతూకా ॥

॥౩౪॥

కంకరభాష్యత్వబోధిని:—

కాంచుచుంటివి. అట్లే నైంధవుని తండ్రి తపస్సుచేయుచు “నాపుత్రుని శిరమును భూమిపై
డున స్లేవడు చేయునో ఆతని శిరముగూడ భూమిపై పడుగాక” అని కోరి తపస్సుచేయు
చుండెను. గాన అతని విషయమై సందేహించుచుంటిని. ఇట్లే కర్ణుడు (సూర్యపుత్రుడు)గూడ
ంద్రదత్తము, అమోఘము నగు శక్తితో గూడినవాడుగాన నాతడజేయుడని శంకించు
చుంటివి. కాని వీరందరును మరియు నితరులగు యోధవీరులుగూడ నాచే నిశ్చయముగ
తులైరి. అట్టి వీరి నందరిని నీవు నిమిత్తమాత్ముడవై సంహరింపుము. వారియెడ నీవు
యమునొందకుము. యుద్ధము చేయుము. శత్రువులను జయింపగలవు.

॥౩౪॥

తపము చేయుచుండెనో యట్టి జయద్రోహుడు స్వయముగ మహాదేవారాధనపరుడై దివ్యాస్త్రసంపన్నుడై
చుండెను కదా! ఇక కర్ణుడు స్వయముగ సూర్యునుతుడై సూర్యారాధనముచే దివ్యాస్త్రసంపన్నుడై, ఇంద్ర
త్తముగ ఎకవీరఘ్నీశక్తితోగూడి ప్రకాశించుచుండెనుకదా! అట్లే కృపాశ్వత్థామ భూరి శ్రవః ప్రభృతు
ంద్రకో దుశ్శయలు గదా! ఇట్టి వీరందరు సుండగ శత్రువులను గెల్చి రాజ్యము నెట్లనుభవించగలను? యెట్లు
ని పొందగల్గుదును? అను అర్జున సందేహమును తొలగించుటకై నామగ్రహణపూర్వకముగా చెప్పుచు
న్నాడు.— నీవు సందేహించుచున్న దోణాదిసర్వవీరులను కాలాత్మనగు నాచే హతులైనవారినిగ తెలిసి
నుము. హతులైనవారి హననమునందేమి శ్రమ కలదు. కాన వ్యధనొందకుము. భీతినిపిడి యుద్ధము చేయుము.
శ్ర శత్రువులను జయింపగలవు. (ఇట “దోణంచ, భీష్మంచ, జయద్రోహంచ” అను చకారత్రయముచే
గర్వోక్తాశంక యనువదింపబడెను. “తథా” శబ్దముచే కర్ణుని విషయమునను “యోధా వీరా నపి” అను స్థల
నయున్న “అపి” శబ్దముచేతను, నీకు పరాజయము వచ్చునని గాని, వధనిమిత్తపాపము పాపింతుననిగాని
ంకింపవలదని నూచించెను.

॥౩౪॥

కంకరానందీయము:— చెప్పిన విషయమునే సందేహము లేకుండుటకై స్పష్టముగ చెప్పు
చుండెను.— దోణ, భీష్మ, కర్ణ, జయద్రోహులును, మరియు నితరులగు భగదత్తసోమదత్తాది యోధా వీరు
ను నాచే తేజోబల, పౌరుషాక్షణముచే హతులైరిగాన నీవు వారిని బాణములచే బడవేయుము. దోణుడు
ద్యాస్త్రసంపన్నుడనిగాని, భీష్ముడు స్వచ్ఛందమరణుడనిగాని, కర్ణ డేకవీరఘ్నీశక్తియుక్తుడనిగాని, నైంధ
డు పితృవరముచే నజేయుడనిగాని నీమనమున కొంచెమైనను వ్యధ నొందకుము. నాయనుగ్రహముచే రణ
న శత్రువులను జయింపగలవు. సంశయములేదు. కాన యిట “యుధ్యస్య” అనునది నిధికాదు. ఇక నేమను
క్షమునకు కారణము జ్ఞానము. దీనికి కారణము చిత్తశుద్ధి. ఆచిత్తశుద్ధికి స్వధర్మానుష్ఠానము కారణము.
ని చెప్పుటకు “యుధ్యస్య” అని చెప్పుచున్నాడు.— ముముక్షువునగు నీవు స్వధర్మము ననుష్ఠింపుము.

శాంకరభాష్యమ్:—

సరాజితః । తథా జయద్రోహో యస్య సితా తప శ్చరతి మమ పుత్రస్య శిరో భూమా పాతయి
వ్యతి య స్తస్యాపి శిరః పతివ్యతీతి । కర్ణోఽపి వాసవదత్తయా శక్త్యా త్వమోఘయా సంపన్న
స్సూర్యపుత్రః కానీనో యతోఽత స్తన్నామైవ నిర్దేశః । మయా హతాం స్తవ్యం జహీ
నిమిత్తమాత్రేణ మా వ్యతిష్ఠా స్తేభ్యో భయం మాకాక్షీ ర్యధ్యస్య జేతాసి దుర్యోధనప్రభృతీ
నృణాం యుద్ధే సవత్సా నృతూన్ ॥

॥౩౪॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

హించుచుంటివి. అట్లే నైంధవుని తండ్రి తపస్సుచేయుచు “నాపుత్రుని శిరమును భూమిపై
పడునట్లే నడు చేయునో అతని శిరముగూడ భూమిపై పడుగాక” అని కోరి తపస్సుచేయు
చుండెను. గాన అతని విషయమై సందేహించుచుంటిని. ఇట్లే కర్ణుడు (సూర్యపుత్రుడు) గూడ
ఇంద్రదత్తము, అమోఘము నగు శక్తితో గూడినవాడుగాన నాతడజేయుడని శంకించు
చుంటివి. కాని వీరందరును మరియు నితరులగు యోధవీరులుగూడ నాచే నిశ్చయముగ
హతులైరి. అట్టి వీరి నందరిని నీవు నిమిత్తమాత్ముడవై సంహరింపుము. వారియెడ నీవు
భయమునొందకుము. యుద్ధము చేయుము. శత్రువులను జయింపగలవు.

॥౩౪॥

కిని తపము చేయుచుండెనో యట్టి జయద్రోహుడు స్వయముగ మహాదేవారాధనపరుడై దివ్యాస్త్రసంపన్నుడై
యుండెను కదా! ఇక కర్ణుడు స్వయముగ సూర్యసుతుడై సూర్యారాధనముచే దివ్యాస్త్రసంపన్నుడై, ఇంద్ర
దత్తమగు ఎకవీరఘ్నీశక్తితోగూడి ప్రకాశించుచుండెనుకదా! అట్లే కృపాశ్వత్థామ భూరి శ్రవః ప్రభృతు
లందరో దుశ్చేయులు గదా! ఇట్టి వీరందరు సుండగ శత్రువులను గెల్చి రాజ్యము నెట్లునభవింపగలను! యెట్లు
క్షీర్తిని పొందిగల్గుదును: అను అర్జున సందేహమును తొలగించుటకై నామగ్రహణపూర్వకముగా చెప్పును
న్నాడు.— నీవు సందేహించుచున్న దోణాదిసర్వవీరులను కాలాత్మనగు నాచే హతులైనవారినిగ తెలిసి
కొనుము. హతులైనవారి హననమునందేమి శ్రమ కలదు. కాన వ్యధనొందకుము. భీతినివిడి యుద్ధము చేయుము.
నీవు శత్రువులను జయింపగలవు. (ఇట “దోణంచ, భీష్మంచ, జయద్రోహంచ” అను చకారత్రయముచే
బూర్వోక్తాశంక యనువదింపబడెను. “తథా” శబ్దముచే కర్ణుని విషయమునను “యోధా వీరా నపి” అను స్థల
మునయున్న “అపి” శబ్దముచేతను, నీకు పరాజయము వచ్చునని గాని, వధనిమిత్తపాపము ప్రాప్తించుననిగాని
శంకింపవలదని నూచించెను.

॥౩౪॥

శంకరానందీయము:— చెప్పిన విషయమునే సందేహము లేకుండుటకై స్పష్టముగ చెప్పు
చుండెను.— దోణ, భీష్మ, కర్ణ, జయద్రోహులును, మరియు నితరులగు భగదత్తసోమదత్తాది యోధ వీరు
లును నాచే తేజోబల, పౌరుషాకర్షణముచే హతులైరిగాన నీవు వారిని బాణములచే బడవేయుము. దోణుడు
దివ్యాస్త్రసంపన్నుడనిగాని, భీష్ముడు స్వచ్ఛందమరణుడనిగాని, కర్ణు డేకవీరఘ్నీశక్తియుక్తుడనిగాని, నైంధ
వుడు పితృవరముచే నజేయుడనిగాని నీమనమున కొంచెమైనను వ్యధ నొందకుము. వాయుగ్రహముచే రణ
మున శత్రువులను జయింపగలవు. సంశయములేదు. కాన యిటు “యుధ్యస్య” అనునది విధి కాదు. ఇక నేమన
మోక్షమునకు కారణము జ్ఞానము. దీనికి కారణము చిత్తశుద్ధి. ఆచిత్తశుద్ధికి స్వధర్మానుష్ఠానము కారణము.
అని చెప్పుటకు “యధ్యస్య” అని చెప్పుచున్నాడు.— ముముక్షువువగు నీవు స్వధర్మము ననుష్ఠింపుము.

సంజయ ఉవాచ:—

గీ॥ ఏత చ్చృత్యా వచనం కేశవస్య కృతాంజలి ర్వేపమానః కిరీటీ ।

నమస్కృత్యా భూయ ఏవాహ కృష్ణం సగద్గదం భీతభీతః ప్రణమ్య ॥ ३౫॥

ప ద వి భా గ ము:— ఏతత్- శ్రుత్యా- వచనం- కేశవస్య- కృతాంజలిః- వేపమానః-

కిరీటీ- నమస్కృత్యా- భూయః- ఏవ- ఆహ- కృష్ణం- సగద్గదం- భీతభీతః- ప్రణమ్య ॥ ३౫॥

ప్రతిపదార్థము:— సంజయః=సంజయుడు; ఉవాచ=పలికెను; కేశవస్య=శ్రీకృష్ణభగవానులయొక్క; ఏతత్=ఈపూర్వోక్తమైన; వచనం=వాక్యమును; శ్రుత్యా=విని; కిరీటీ=అర్జునుడు; వేపమానః=వణచుచున్నవాడై; కృతాంజలిః=దోసెలాగినవాడై; నమస్కృత్యా=నమస్కరించి; కృష్ణం=శ్రీకృష్ణభగవానునిగూర్చి; భీతభీతః=మాటిమాటికిభయవిష్టచిత్తుడై; ప్రణమ్య=వంగి; సగద్గదం=గద్గదస్వరముతోకూడుకొనునట్లుగా; భూయఏవ=తిరిగి; ఆహ=పత్కెను. ॥౩౫॥

శాంకరభాష్యమ్:—

ఏత చ్చృత్యేతి । ఏత చ్చృత్యా వచనం కేశవస్య పూర్వోక్తం కృతాంజలి స్స న్వేపమానః కంపమానః కిరీటీ నమస్కృత్యా భూయః పున రేవాఽహోక్తవా న్కృష్ణం సగద్గదం భయావిష్టస్య దుఃఖాభిభూతా త్సేహోవిష్టస్యచ హర్షోద్భవా దశ్రుపూర్ణనేత్రీత్యే సతి క్లేష్మణా కంఠావరోధ స్తతశ్చ వాచోఽపాటవం మందభిత్వం య త్సగద్గద మైన సహ వర్తత ఇతి సగద్గదం వచన మాపేతి వచనక్రియావిశేషణ మేతత్, భీతభీతః పునః పున ర్భయావిష్టచేతాః స న్ప్రణమ్య ప్రహీభూత్యాఽఽపేతి వ్యవహితేన సంబంధః । అత్యావసరే సంజయవచనం సాభిప్రాయమ్ । కథం? ద్రోణాది వ్యర్థునేన నిహతే వ్యజేయేషు చతుర్థు నిరాశ్రయో దుర్యోధనో నిహత ఏవేతి మత్వా ధృతరాష్ట్రో జయం ప్రతి నిరాశ స్స న్సంధిం కరిష్యతి తతః శాంతి రుభయేషాం భవిష్యతీతి । త దపి నాశాఽపి ధృతరాష్ట్రో భవితవ్యవశాత్ ॥ ३౫॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

సంజయుడు ఎలుకుచున్నాడు— ఈవిధముగా శ్రీకృష్ణభగవానులు చెప్పగా వినియర్జునుడు కృతాంజలియై, వణుకుచున్నవాడై, నమస్కరించి, నమ్రుడై, మాటిమాటికి భయావిష్టుడై గద్గదస్వరముతోగూడ తిరిగి పలికెను. (భయావిష్టునకుగాని, దుఃఖాభిభూతునకుగాని, సేహోవిష్టునకు హర్షోద్భవము వలనగాని కండ్లు బాష్పపూర్ణములగును. అందుచే క్లేష్మముచే కంఠావరోధము, వాక్కునకు అపాటవముకల్గి, స్వరము మందమగును. అదియే గద్గదస్వరము.) ఈసమయమున సంజయవాక్యము సాభిప్రాయము. ఎట్లన:- అజేయులగు ద్రోణాదు లర్జునునిచే నిహతులు కాగనే దుర్యోధనుడు నిరాశ్రయుడై తప్పక నిహతుడగునని తలచి ధృతరాష్ట్రుడు జయవిషయమై నిరాశుడై తప్పక సంధిని జేచుకొనగలడు. గాన సుభయములకు శాంతి చేకూరునని సంజయాభిప్రాయము.) భవితవ్యవశముచే ధృతరాష్ట్రుడు దానినికూడ వినిపించుకొనలేదు. ॥౩౫॥

తాత్పర్యము. ఈచెప్పబడిన భక్తి తో నారాధితుడగు పరమేశ్వరుడు తనభక్తులకు దుర్లభమగు కార్యమునుగూడ ములభమగునట్లు చేయునని నూచింపబడెను. ॥౩౪॥

అర్జున ఉవాచ:—

గీ॥ స్థానే హృషీకేశ తవ ప్రకీర్త్యా జగత్ప్రహృష్య త్వనురజ్యతే చ ।
రక్షాంసి భీతాని దిశో ద్రవంతి సర్వే నమస్యంతి చ సిద్ధసంఘాః ॥

॥౩౬॥

ప ద వి భా గ ము:—అర్జునః- ఉవాచ- స్థానే- హృషీకేశ- తవ- ప్రకీర్త్యా- జగత్- ప్రహృష్యతి-
అనురజ్యతే- చ- రక్షాంసి- భీతాని- దిశః- ద్రవంతి- సర్వే- నమస్యంతి- చ- సిద్ధసంఘాః ॥ ॥౩౬॥

ప్రతి ప దా ర్థ ము:— అర్జునః=అర్జునుడు; ఉవాచ=పలికెను; హృహృషీకేశ=ఇంద్రియప్రవర్తకుడవగుఁడశ్రీకృష్ణప్రభూ; తవ=నీయొక్క; ప్రకీర్త్యా=మాహాత్మ్యముయొక్క కీర్తనముచేగాని శ్రవణముచేగాని; జగత్=జగత్తు; ప్రహృష్యతీతియత్=మిక్కిలిసంతసించుచున్నది అనుట ఏదికలదో, తత్=అవిషయము; స్థానే=యుక్తము (లేక, “స్థానే” అనునది విషయవిశేషణము. నీప్రకీర్తనముచే జగత్తు హర్షించినదన అందుకై నీవు తగుదువు; జగత్=జగత్తు; అనురజ్యతేతిచయత్=అనురక్తినిపొందుచున్నదనుటయు, స్థానే=యుక్తము; రక్షాంసి=రాక్షసులు; భీతాని=భీతులై; దిశః=దిక్కులనుగూర్చి; ద్రవంతి=పరుగిడుచుండిరి; సర్వే=సమస్తముగు; సిద్ధసంఘాః=సిద్ధసంఘములు; నమస్యంతియత్=నమస్కరించుచుండిరనుటయు; స్థానే=యుక్తము ॥

కాంక్షరభాష్యమ్:—

స్థాన ఇతి । స్థానే యుక్తం । కిం తత్, తవ ప్రకీర్త్యా త్వస్మాహాత్మ్యకీర్తనేన శ్రుతేన హే హృషీకేశ! యజ్జగత్ప్రహృష్యతి ప్రహర్ష ముచైతి తత్థానే యుక్త మిత్యర్థః । అథ వా విషయవిశేషణం స్థాన ఇతి, యుక్తో హ్యర్థాదివిషయో భగవాన్ । యత ఈశ్వర స్సర్వా కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

అర్జునుడు పలుకుచున్నాడు— ఇంద్రియప్రవర్తకుడ వగు ఓశ్రీకృష్ణప్రభూ! నీయొక్క మాహాత్మ్యమును కీర్తించుటచేగాని, వినుటచేగాని యీజగము ప్రహర్షము నొందుచున్నదనుట యుక్తము. మరియు అనురక్తి నొందుచున్నదనుటయు యుక్తము. (లేక “స్థానే” అనునది విషయవిశేషణము. అందుచే ఈశ్వరుడవగు నీవు సర్వాత్మవు గావునను, సర్వభూత

—+ ౧౧వ అధ్యాయము ౩౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు +—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— ద్రోణ, భీష్మ, జయద్రథ, కర్ణులు హతులగుటచే జయాశ సన్నగిలి, నిరాశ్రియుడై దుర్యోధనుడు హతుడేయగును. అని యూహించుకొని సంధి చేసికొనినచో నుభయ పక్షములకు శాంతి చేయరునను యభిప్రాయము కలవాడై సంజయుడు జరిగిన వృత్తాంతమును చెప్పుచుండెను. ఈపూర్వోక్తమైన కేశవుని వాక్యమును విని, దోసిల్లగినవాడై, కిరీటి పరమాశ్చర్యదర్శనజనితసంభ్రమముచే పరుగుచున్నవాడై, భక్తుల పాపముల హరించెడి శ్రీకృష్ణుని గూర్చి నమస్కరించి, భయముచేతను. హర్షము చేతను అశ్రుపూర్ణ నయనుడగుట రుద్ధకంతుడై, అతి భీతుడై, వంగినవాడై తిరిగి యిట్లనెను. ॥౩౫॥

—+ ౧౧వ అధ్యాయము ౩౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు +—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— అర్జునుడు ౧౧ శ్లోకములచే జెప్పుచున్నాడు.— ఓసర్వేంద్రియప్రవర్తకా! నీవీ విధముగ ఆత్మంతాదృతప్రభావము కలవాడవు, భక్తాత్మలుడవు, గాన నీనిరతి

శాంకరభాష్యమ్:—

త్వా సర్వభూతసహృచ్చేతి । తథానురజ్యతేనురాగం చోపైతి తచ్చ విషయ ఇతి వ్యాఖ్యేయమ్ । కించ రజాంసి భీతాని భయావిష్టాని దిశో ద్రవంతి గచ్ఛంతి తచ్చ స్థానే విషయే । సర్వే నమస్యంతి నమస్కర్వంతి చ సిద్ధసంఘాః సిద్ధానాం సముదాయాః కపిలాదీనాం తచ్చ స్థానే ॥

॥౩౬॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

సహృత్తువుగావునను జగత్తు నీయొక్క మాహాత్మ్యకీర్తనశ్రవణములచే నతిహృష్టమగుచున్నదన యందుకు నీవు తగుదువు అను యాశయము సిద్ధించుచున్నది.) రాక్షసులు భీతులై దిక్కులకు పరుగిడుచుండిరి. కపిలాదిసిద్ధసంఘములు నమస్కరించుచుండిరి. అనుటయు యుక్తము.

॥౩౬॥

శయస్యాశస్త్యకీర్తనముచేతను, శ్రవణముచేతను నేనొకడనే సంతసించుటగాదు. ఇకేమన: రక్షోవిరోధియగు చేతనమాత్రమెల్ల ప్రహర్షము నొందుచున్నదని చెప్పబడుచున్నది. అట్లే నేనేగాక సర్వజగత్తు ఆనందరక్తమగుచున్నదనుటయు తగును. అట్లే రాక్షససర్పము భయావిష్టమై నలుదిశలకు పరిగిడు చున్నదనుటయు తగును. అట్లే సర్వసిద్ధసంఘములు నమస్కరించుచున్నవనుటయు దగును. (ఈశ్లోకము రక్షోఘ్నమంత్రముగా మంత్రశాస్త్రమునందు ప్రసిద్ధముగాన పితౄచాదిబాధలుకలిగినపుడు వాటిని నివారించుట కుపయోగించును.) ॥౩౬॥

శంకరానందీయము:— ఓహృషీకేశా! నీమహాత్మ్యమును కీర్తించుట చేతను, వినుటచేతను సర్వజగత్తు హర్షము నొందుచున్నది. సర్వజగద్ధర్మమునకు నీవే విషయుడవు గాన యట్లందరు హర్షము నొందుట యుక్తము. నీప్రకీర్తనముచే సర్వులు నీయందనురక్తల నగుచున్నారు. నీవు సర్వానురాగ విషయుడవుగాన వారట్లుగట యుక్తము. నిన్ను కీర్తించుటచే రాక్షసులు భీతులై నలుదిక్కులకు పరుగిడుచుండిరి. నీవు రాక్షసపలాయనహేతువు గాన యట్లుగట యుక్తము. నీవు సర్వదేవమస్కార విషయుడవుగాన సర్వసిద్ధసంఘములు నిన్ను నమస్కరించుచున్నవి. ఇదియు యుక్తమే.

“కాలాస్మి లోకక్షయకృత్ప్రవృద్ధో లోకా నృమాహర్త మిహా ప్రవృత్తః” అను గీతోక్తరీతిని భూమికి భారాయమాణులగు సర్వదుష్టులను నశింపజేయుటకు నేను ప్రవృత్తుడనైతిని,” అను నీసంబంధముగు ప్రకీర్తనముచే (ఆని చాటుటచే) దానిని వినుటచే “జగత్” సాధులోకము ప్రహర్షము నొందుచున్నది. సర్వేశ్వరుడవగు నీవు సర్వదుష్టసంహారము చేయుచుండ, వారట్లు సంతసించుట యుక్తమే. పూర్వోక్తమగు నీప్రకీర్తనమును విని సాధులోకము భక్తవత్సలుడవు, సర్వభూతహృదయుడవు నగు నీయందనురక్తమగుచున్నది. పరమకృపాలుడవు, పరమేశ్వరుడవు నగు నీవు సర్వలోకోపద్రవ నివారణమునం దుద్యుక్తుడవైయుండ సాధుజనుల నీయందనురక్తలగుట యుక్తము. “దుష్టులను సంహరించెద” నను నీప్రకీర్తనమును విని రాక్షసులందరు భీతులై దిగంతములకు పరుగిడుచుండిరి. నీప్రకీర్తనముచే సర్వలోకసుఖకాములగు సిద్ధసంఘములు (ఇట “సిద్ధ” ఆను పదము దేవర్షి, సాధ్య, గంధర్వచారణాదుల కుపలక్షణము.) ఓప్రభూ! నీవట్లే చేయగోరుచుంటి” మని నమస్కరించుచున్నారు. వారట్లు చేయుటయు యుక్తమే.

॥౩౬॥

నీలకంఠీయము:— ఈశ్లోకార్థము గతార్థము. ఈశ్లోకము నారాయణాష్టాక్షరీ, సుదర్శనాస్త్రమంత్రములతో సంపుటితమై రక్షోఘ్నమంత్రముగ మంత్రశాస్త్రమందు చెప్పబడినది. ఇటు యిదియొక రహస్యము.

॥౩౬॥

గీ॥ కస్మా చ్చ తే న నమేర న్మహాత్మ న్గరియసే బ్రహ్మణోఽప్యాదికరైః ।

అనంత! దేవే! జగన్నివాస! త్వ మక్షరం స దస త్తత్పరం యత్ ॥

॥౩౭॥

ప ద వి భా గ ము:— కస్మాత్-చ-తే-న-నమేర-మహాత్మ-గరియసే-బ్రహ్మణః-
అపి-అదికరైః-అనంత-దేవే-జగన్నివాస-త్వం-అక్షరం-సత్-అసత్-తత్-పరం-యత్-॥

పృ తి ప దార్థ ము:— మహామహాత్మ=ఓమహానుభావ; బ్రహ్మణః=హిరణ్యగర్భునకు గూడ;
అదికరైః=కారణమగుట అదికరై; గరియసే=గొప్పవాడవునగు; తే=నీకై; ఏతే=(ఈపదమధ్యాహర్యము)
ఈపూర్వోక్తులు; కస్మాత్=ఏ కారణమువలన; న నమేర=నమస్కరించుచుందురు; మహాఅనంత=అంతము
లేనివాడా; దేవే=దేవప్రభూ; జగన్నివాస=జగన్నివాస; త్వం=నీవు; యత్=ఏది; సత్=సత్త్వ
రూపమో; అసత్=అసత్త్వరూపమో; (ఉపచారముగ చెప్పబడెనో) పరం=పరమార్థతఃయారెంటికి
విలక్షణమో; తత్=అట్టి, అక్షరం=అక్షరస్వరూపుడవు. ॥౩౭॥

శాంకరభాష్యము:—

భగవతో హర్షాదివిషయత్వే హేతుం దర్శయతి— కస్మా చ్చ హేతో స్తే చుభ్యం
న నమేర న్న నమస్కర్మ్యై మహాత్మ న్గరియసే గురుతరాయ యతో బ్రహ్మణో హిరణ్య
గర్భస్యా ప్యాదికరై కారణ మత స్తస్మా దాదికరై కథ మేతే న నమస్కర్మ్యై రతో హర్షా
దీనాం నమస్కారస్య చ స్థానం త్వ మర్హో విషయ ఇత్యర్థః । హేనంత! దేవే! జగన్నివాస!

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఓశ్రీకృష్ణప్రభూ! సర్వజగత్సృష్ట యగు హిరణ్యగర్భునకుగూడ కారణమగుట సర్వాధి
కుడ వగు నీకై యీమహర్షినిద్ధసంఘము లెందుకు నమస్కరింపకుందురు? (వారందరు నమస్క
రించుచుండి రనుట యుక్తమే యని భావము.) అంతములేనివాడా! సర్వదేవతాప్రభూ!
జగన్నివాస! సత్తనియు, అసత్తనియు నీబుద్ధులు అక్షరస్వరూపమున కుపధానభూతములు.
(సదసదుపధాద్వారమున నుపచారముగ అక్షరము సత్తనియు, అసత్తనియు, చెప్పబడును.)
నీవు అట్టి సదసద్రూపుడవు. పరమార్థముగ నారెంటికంటె విలక్షణము నుత్కృష్టము

—* గంప అధ్యాయము ౩౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు *—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— భగవంతుడు హర్షాదివిషయం డగుటలో హేతువును
జెప్పుచున్నాడు.—“మహాత్మ...జగన్నివాస” ఓపరమోదాత్తస్వభావ! సర్వపరిచ్ఛేదరహిత! హి ర ణ్య
గ ర్భానులకుగూడ నియామకుడా! సర్వాశ్రయ! హిరణ్యగర్భానులకంటె గూడ గొప్పవాడవగు అదికరై!
అసిద్ధసంఘములు నీకై యెందుకు నమస్కరింపకుండును? సర్వనియంత్రత్వము, ఉపదేష్టత్వము, జనక
త్వము వీనిలో నొక్కొక్కటి యున్నను నమస్కరింపదగుననిన నివన్నియు నున్న నీకై నమస్కరించుట
యాశ్చర్యముగాదు. మరియు విధిముఖమున ‘కలదు’ అని ప్రతీయమానమైన సత్తువు, (వ్యక్తస్వరూపుడవు)
నిషేధముఖమున ‘లేదు’ అని ప్రతీయమానమైన అసత్తువు (అవ్యక్తము) నీవే. అట్లే అసదసత్తులకు మూలకార
ణమగు అక్షరబ్రహ్మము గూడ నీవే. నీకంటె వేరగునదేదియు లేదని యర్థము. కాన నిన్ను నమస్కరించిన
యాశ్చర్యమేమియు లేదని యర్థము.

॥౩౭॥

శాంకరభాష్యమః—

త్వ మక్షరం తత్పరం యి ద్వేదాంతేషు శూన్యతే కిం । త త్సదసద్విద్యమాన మసచ్చ సత్తా
కాస్తీతి బుద్ధి స్తే ఉపధానభూతే సదసతీ యస్యాక్షరస్య యద్వారేణ సదస దిత్తువచర్యతే ।
కమార్థత స్తు సదసతః పరం యద్య దక్షరం వేదవిదో వదంతి తత్త్వ మేవ నాన్య దిద్భి
హ్యాయః ॥

॥౩౭॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధినిః—

నగు నీవు వేదవేత్తలు చెప్పకొనెడి యక్షరస్వరూపుడవు. (వర్తమానజగత్తు “సత్తు” అనియు
భూతభవిష్యజగత్తు “అసత్తు”నియు, ఇట్లే వ్యావహారిక జగత్తు “సత్తు”నియు, గాత్ర
భాసికజగత్తు “అసత్తు”నియు జెప్పబడును. లేక, స్థూలజగత్తు “సత్తు”అనియు, సూక్ష్మావస్థ
మగు జగత్తున్నను పాణ్యగోచరముగాన “అసత్తు”అనియు జెప్పబడును. ఈసదసత్తు లక్షణో
పాధిభూతములుగాన యక్షరముగూడ సదసద్రూపమని లక్షణచే జెప్పబడును. ఈసదసత్తులు
జడములగుటవలన అక్షరపరబ్రహ్మము చిన్మాత్రమగుటసదసద్విలక్షణము. నీవు అట్టి అక్షర
పరబ్రహ్మస్వరూపుడవు.)

॥౩౭॥

శంకరానందీయముః— భగవంతుడు సర్వదేవనమస్కార్యుడగుటలో హేతువులను జెప్పుచు,
కాసుస్వరముచే సర్వనమస్కార్యత్వమును స్థిరపరచుచుండెను. — “మహాత్మన్!” సర్వోత్కృష్టమైన స్వభా
వముకలవాడా! ఆసిద్ధాదిదేవత లేకారణముచే నిన్ను నమస్కరింపకుందురా? (అలోచింపగ నన్నివిధముల
చేతను నీవు నమస్కరించెదరని యర్థము. నేనును లోకసాధారణుడనే కదా! నన్నే కారణముచే నమస్కరిం
చెదరనెదవా? జ్ఞానైశ్వర్య బల, తేజ, శక్తి విశేషములచే వాస్తవముగ నీవే సర్వోత్తముడవు, సర్వనమస్కా
ర్యుడవు. సర్వనమస్కార్యుడగుటలో హేతువులను చెప్పుచున్నాడు. — “గ రీ:రుసే” నీవు జ్ఞానైశ్వర్యా
దులచే నందరికంటెను గొప్పవాడవు. “బ్రహ్మణోప్యాదికస్తే”) హిరణ్యగర్భనకు గూడ కారణుడవు,
నియామకుడవును. ఇట్టి నీవు సర్వనమస్కార్యుడ వనుటలో నేమి సందేహము? ఓయనంత! దేవేశ! జగన్ని
వాస! (ఇట అనంతత్వ, దేవేశత్వములచే సర్వదేవనమస్కార్యుడవని సంబుద్ధ్యాశయము.) “ఆనంత శ్చాత్మా
యో దేవానా మధిపో యస్మిం స్తో కా అధిశ్రితాః” అను శ్లోకముపై విషయమునే చెప్పుచున్నది. “జగత్తు
చేతను, జగత్కారణము చేతను నేను వ్యవహితుడనుగాన నాకనంతత్వ మెట్లు పొసగు” నను శంకపై జెప్పుచు
న్నాడు. — “సదత్తత్పరం యత్” నామరూపములచే ‘కలదు” అని యేది నిర్దేశింపబడునో యట్టి కార్య
భూతమగు జగత్తు సత్తనబడును. తద్విలక్షణము, జగత్కారణరూపము నగు యవ్యక్తము అసత్తనబడును. నీవట్టి
వ్యక్తావ్యక్తస్వరూపుడవు. “సర్వం హ్యేతద్బ్రహ్మ” అను శ్లోకముపై విషయమునే చెప్పుచున్నది. పరబ్రహ్మ
వ్యవధానమున్నది కాన సదసద్రూపుడనైనను నాకనంతత్వము సంభవింపదు. అను ఆశంకపై జెప్పుచున్నాడు. —
“త్వమక్షరం” నీవు కార్యకారణములగు జగదవ్యాకృతములకంటె విలక్షణుడవు. నిత్యుడవగుటవల
నను, సచ్చిదానందస్వరూపుడ వగుటవలనను, నిరతిశయమహత్త్వము కలవాడవగుటచేతను, అతినూత్నుడ
వగుటచేతను విలక్షణుడవు, కారణుడవుగూడను. “యో వా ఏతదక్షరం గార్థి అవిదిత్వా” అను శ్లోకముపై
సద్భమగు (సప్పుడును, ఏ కారణముచేతను; వివిధముగను వశింపనిదిగాన యక్షరమనబడును.) అక్షరస్వరూపము,
నిత్యకూటస్థము, సచ్చిదానందైకరసము, అద్వితీయము; నిర్వికే-ము నగు (అపరబ్రహ్మము నీవే. నీకంటె

గీ॥ త్వ మాదిదేవః పురుషః పురాణ స్త్వ మస్య విశ్వస్య పరం నిధానమ్ ।

వేత్తాసి వేద్యం చ పరం చ ధామ త్వయా తతం విశ్వ మనంతరూప ॥ ౩౮॥

ప ద వి భా గ ముః— త్వం- ఆదిదేవః- పురుషః- పురాణః- త్వం- అస్య- పరం- నిధానం- వేత్తా- అసి- వేద్యం- చ- పరం- చ- ధామ- త్వయా- తతం- విశ్వం- అనంతరూప ॥ ౩౮॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః— త్వం=నీవు; ఆదిదేవః=తొలిజేల్పువు; పురుషః=పరమపురుషుడవు; పురాణః=సనాతనుడవు; త్వం=నీవు; అస్య=ఈ; విశ్వస్య=ప్రపంచకమునకు; పరం=పరమమైన; నిధానం=స్థానము; వేత్తా=తెలిసికొనదగినసర్వమును తెలిసినవాడవు; అసి-అయితివి. వేద్యం=తెలిసికొనదగినవస్తువవు; పరం=ఉత్కృష్టమైన; ధామ=స్థానము; (“త్వం” అనుపదమును అనువృత్తి చేయదగును.) నీవు; అనంతరూప=అంతములేని స్వరూపముగలవాడా; త్వయా=నీచే; ఇదం=ఈ, విశ్వం=ప్రపంచము; తతం=వ్యాప్తమైనది. ॥౩౮॥

శాంకరభాష్యముః—

పున రపి స్తౌ తి — త్వ మాదిదేవో ంగతః సృష్టృత్వాత్, పురుషః పురి కయనాత్, పురాణ భిరంతన స్త్వ మేవాస్య విశ్వస్య పరం ప్రకృష్టం నిధానం నిధీయజేన్మిన్మగ త్వర్వం మహాప్రళయాదా వితి । కించ వేత్తాసి వేగితాసి సర్వవైస్యవ వేద్యజాతస్య । యచ్చ వేద్యం వేదనార్హం తచ్చాసి । పరం చ ధామ పరమం పదం వైష్టవమ్ । త్వయా తతం వ్యాప్తం విశ్వం సమస్త మనంతరూపాంతో స విద్యతే తవ రూపాణామ్ ॥ ౩౮॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధనిః—

నీవు సర్వజగత్సృష్టవుగాన ఆదిదేవుడవు. పురాణపురుషుడవు. మహాప్రళయదశయందు సమస్తవిశ్వము నీయందు లీనమైయుండునుగాన సమస్తజగత్తునకు నిధానుడవు. సర్వ వేద్యసమూహమును తెలిసికొనినవాడవు. తెలిసికొనదగినవాడవుగూడ నీవే. నీవు వైష్టవ మగు పరమధామస్వరూపుడవు. అంతములేని రూపములు గలవాడా! నీవు యీచర్వప్రపంచమును వ్యాపించియుంటివి. ॥౩౮॥

వేద్యయు లేదు గావునను “సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ” అను శ్రుతిచొప్పున నీవే యనంతుడవు. కనుకనే నీవు సర్వదేవతలకు నమస్కరింప దగినవాడవు. ॥౩౯॥

— • గంగ అధ్యాయము ౩౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు • —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము.— భక్త్యదేకముతో తిరిగి స్తుతించుచుండెను.— నీవు జగత్సృష్టి హేతువుగాన యాదిదేవుడవు, పూరయితవు, అ నా ది వి, నీవీవిశ్వమునకు (లయస్థానమగుటచే సర్వము దీనియందుగలచుండునుగాన నిధానమనబడును.) నిధానుడవు, సర్వమును తెలిసికొనినవాడవు, వేద్యుడవు, సచ్చిదానందఘనము, అవిద్యాతక్కార్యవినిర్ముక్తమునగు విష్ణుస్థానము నీవే. ఈవిశ్వమంతయు నీచేతనే సత్తారూపముగను; స్వరూపముగను, కారణరూపముగను వ్యాప్తమైనది. ॥౩౯॥

శంకరానందీయముః— “బ్రహ్మైవేదం సర్వం” అను శ్రుత్యర్థము సాధారముగ జేసుకొని, సవిశేషబ్రహ్మమును, నిర్విశేషబ్రహ్మమును నీవేయని భగవంతుని సార్వాత్మ్యమును ప్రతిపాదించుచుండెను. పూర్ణుడగుటవలన పురుషుడనబడును. స్వయముగ నిర్వికారుడగుటవలన పురాణుడనబడును. జగత్కారణుడగుట అది యనబడును. అట్టి సృష్ట్యాదికర్తవు మాయోపాధికుడవగు నీవే యీపరిదృశ్యమానమగు విశ్వమునకు నిధానుడవు. (మృత్తునందు ఘటాలువలె జలమునందు తరంగాదులువలె దేనియందు మహదాది

గీ॥ వాయు ర్యమోఽగ్ని ర్వరుణ శ్శశాంకః ప్రజాపతి స్త్వం ప్రవితామహ శ్చ ।
సమో నమ స్తేస్తు సహస్రకృత్వః పున శ్చ భూయోఽపి నమో నమ స్తే ॥

ప ద వి భా గ ముః— వాయుః- యమః- అగ్నిః- వరుణః- శశాంకః- ప్రజాపతిః- త్వం-
ప్రవితామహః- చ- నమః- నమః- తే- అస్తు- సహస్రకృత్వః- పునః- చ- భూయః- ఆపి- నమః-
నమః- తే ॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః— వాయుః=వాయువు; త్వం=నీవే; యమః=యముడు; వరుణః=వరుణ
దేవుడు; శశాంకః=చంద్రుడు; ప్రజాపతిః=కశ్యపాదిప్రజాపతులు; త్వం=నీవే; ప్రవితామహశ్చ=బ్రహ్మకు
గూడతండ్రివి; త్వం=నీవు; తే=అట్టినీకై; నమః=నమస్కారము; అస్తు=అగుగాక; సహస్రకృత్వః=వేయి
సారులు; పునశ్చ=తిరిగి; భూయోఽపి=మరియు; నమః=నమస్కారము; తే=నీకై; నమః=నమస్కారము. ॥౩౯॥

శాంకరభాష్యమ్:—

కించ వాయు స్త్వం యమ శ్చాగ్ని ర్వరుణోఽపాంపతి శ్శశాంక శ్చంద్రమాః
ప్రజాపతి స్త్వం కశ్యపాదిః ప్రవితామహశ్చ పితామహస్యాపి పితా ప్రవితామహో బ్రహ్మ
ణోఽపి పితేత్యర్థః । నమో నమస్తే తుభ్య మస్తు సహస్రకృత్వః పున శ్చ భూయోఽపి నమో
నమస్తే । బహుశో నమస్కారక్రియాభ్యాసావృత్తిగణనం కృత్వసుచోచ్యతే । పున శ్చ భూయో
పితి శ్రీధ్వాభక్త్యతిశయా దపరితోష మాత్మనో దర్శయతి ॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధినిః—

వాయువు, అగ్నియు, జలాధిపతియగు వరుణుడు, చంద్రుడు, కశ్యపాదిప్రజాపతులు,
పిరందరు నీవే. బ్రహ్మకుగూడ తండ్రివి నీవే. నీకై నమస్కారము. నీకై నమస్కారముగు గాక.
వేయసారులు నమస్కారము. తిరిగి నమస్కారము తిరిగి నమస్కారము. (ఇట “పున శ్చ
భూయోఽపి” అని నమస్కారావృత్తి శ్రీధ్వాభక్త్యతిశయముచే దనసంతుష్టిరాహిత్యమును వెల్ల
డించెను.)

సర్వవికారములు యుంచబడునో యది నిధానఃసంబంధము.) అట్టి జగద్బీజమగు మాయకూడ నీవే. బుద్ధిని,
తద్వికారములగు నహంకార మమకారాదులను వ్యవధానరహితముగ నెల్లపుడు తెలిసికొనెడి సర్వసాక్షి
ప్రత్యగాత్మవుగూడ నీవే. వేద్యమగు బుద్ధి, తద్వికారాది సర్వదృశ్యజాతము నీవే. మరియు. ‘పరం’ సర్వ
దృశ్యవిలక్షణమగుటచే సోపానము, మాయా తత్కార్యలేఖసంబంధకాన్యము, జీవేశజగదాభాసకల్పనాధి
ష్ఠానము, నిత్యశుద్ధ, బుద్ధముక్తస్వభావము, నిర్వికేషము, నిరాభాసము, నిత్యానందైకరసము, అద్వితీయము,
తురీయమునగు ప్రకృష్టతీర్థరూపమగు పరబ్రహ్మమును నీవే. నాశకూన్యమగు చిత్స్వరూపముగలవాడా!
సదూపమగు బ్రహ్మస్వరూపుడవగు నీచే భృగుకల్పితమగు నీసర్వజగము వ్యాప్తము. “యేన యద్వాప్తం
తత్తస్మాత్ ప్ర మేవ” అను న్యాయముచే సర్వము నీస్వరూపమే.

—, ౧౧వ అధ్యాయము ౩౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యానవిశేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— వాయువు, యముడు, వరుణుడు, చంద్రుడు, (ఈపదము
సూర్యుడులకుగూడ నుపలక్షణము.) ప్రజాపతి హిరణ్యగర్భుడు; ప్రవితామహుడవుగూడ నీవే. సర్వదేవా

గీ॥ నమః పురస్తా దథ పృష్ఠత స్తే నమోఽస్తు తే సర్వత ఏవ సర్వ ।

అనంతవీర్యామితవిక్రమ స్త్వం సర్వం సమాప్నోషి తతోఽసి సర్వః ॥ ౪౦॥

ప ద వి భా గ ము:— నమః- పురస్తాత్- అథ- పృష్ఠతః- తే- నమః- అస్తు- తే- సర్వతః- ఏవ- సర్వ- అనంతవీర్యామితవిక్రమః- త్వం- సర్వం- సమాప్నోషి- తతః- అసి- సర్వః ॥ ౪౦॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ము:— పురస్తాత్=పూర్వదిక్కునందు: తే=నీకై; నమః=నమస్కారము; అథ=సంతరమునందు; పృష్ఠతః=వెనుకభాగమున, తే=నీకై; నమః=నమస్కారము; ఏవ=ఏ సర్వ స్వరూపుడా; సర్వత ఏవ=అన్నిదిక్కులయందును; తే=నీకై; నమః=నమస్కారము; త్వం=నీవు; అనంత ర్యామితవిక్రమః=అంతములేనివీర్యము, అమితమైన విక్రమముకలవాడవై; సర్వం=సమస్తజగత్తును; సమాప్నోషి=వ్యాపించియుంటివి; తతః=అకారణముచే సర్వ-సర్వస్వరూపుడవై; అసి=అయితివి. ॥౪౦॥

గాంకరభాష్యమ్:—

తథా— నమః పురస్తా త్పూర్వస్యాం దిశి తుభ్య మథ పృష్ఠత స్తే పృష్ఠతోపి చ తే । సమోస్తు తే సర్వత ఏవ సర్వాసు దిక్షు సర్వత్ర స్థితాయ హే సర్వానంతవీర్యామితవిక్రమోఽంతం వీర్య మస్యామితో విక్రమోఽస్య వీర్యం సామర్థ్యం విక్రమః పరాక్రమః । వీర్యవాపి కశ్చి చుస్త్రాదివిషయే న పరాక్రమ తే మందపరాక్రమోవా త్వం త్వనంతవీర్యామితవిక్రమ శ్చే త్వనంతవీర్యామితవిక్రమ స్సర్వం సమస్తం జగ త్సమాప్నోషి సమ్య గేకే నాఽఽత్యనా వ్యాప్నోషి యత స్తస్మా దసి భవసి సర్వ స్త్వయా వినాభూతం న కించి దస్మి త్యర్థః ॥౪౦॥

గాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

ఓసర్వస్వరూపుడా! నీకై పూర్వదిక్కునందు నమస్కారము. వెనుకభాగమున నీకై నమస్కారము. నీకై అన్నిదిక్కులయందును నమస్కార మగు కాక. నీవు అంతములేని వీర్యము, అమితమైన పరాక్రమము కలవాడవు. సర్వమును వ్యాపించి యుంటివి. కాన సర్వము నీవై తివి. (నీవు కాని దేదియు లేదని యర్థము.) ॥౪౦॥

ఓకుడవగుట నీవు సర్వులకు నమస్కార్యుడవు. కాన నానమస్కారము నీకు జెందుగాక. నీకై వేయి నమస్కారములు. తిరిగి నమస్కారము. మరల నమస్కారము. (భక్తిశ్రద్ధాతిశయముచేసిన నమస్కారాలం ప్రత్యయము లేకుండుట నమస్కారావృత్తిచే నూచితము.) ॥౪౧॥

—• ౧౧వ అధ్యాయము ౪౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు •—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— నీకై ముందుభాగమున నమస్కారము. వెనుకభాగము నందు నమస్కారము. అంతటను యుండు నీకై నమస్కారము. ఓసర్వాత్మకుడా! నీవు అనంతమైన శరీరము, అపరిమితమైన విక్రమము (శత్రుప్రయోగ వైఫల్యి) కలవాడవు. (లేక “అనంతవీర్య” అని సంబోధనముగ జూడనగును. సర్వజగత్తును లెస్సగ సమ్రాప్తముతో వ్యాపించుచుంటివి. కాన సర్వస్వరూపుడవు. ఏకంటే నతిరిక్తమగున దేదియు లేదని యాశయము. ॥౪౦॥

శంకరానందీయము:— అర్జునుడు భక్తివేగముచేసిన సంతోషాతిశయముచే స్తుతించును తిక్తి మంతటను నమస్కరించుచుండెను:— ఓసర్వాత్మకుడా! నీకై ముందు వెనుక భాగములయందు నమస్కా

గీ॥ సఖేతి మత్వా ప్రసభం య దుక్తం హేకృష్ట హేయాదవ హాసఖేతి ।

అజానతా మహిమానం తవేదం మయా ప్రమాదా త్ప్రణయేన వాపి॥ ౪౧॥

ప ద వి భా గ ముః— సఖా- ఇతి- మత్వా- ప్రసభం- యత్- ఉక్తం- హేకృష్ట- హేయాదవ- హాసఖా- ఇతి- అజానతా- మహిమానం- తవ ఇదం- మయా- ప్రమాదాత్- ప్రణయేన- వా- అపి ॥౪౧॥

ప్రతిపదార్థముః— తవ=నీయొక్క; ఇదం=ఈవిషయమును; మహిమానం=మహిమనుగ; అజానతా=గుర్తెరుగనట్టి; మయా=నాచేతను; సఖేతి=సమానవస్తుడవని; మత్వా=తలచి; హేకృష్ట=ఓకృష్ట అనియు; హేయాదవ=ఓయదువంశీయ!అనియు; హాసఖేతి=ఓచెలికాడా!యనియు; ప్రసభం=అభిభవించి; ప్రమాదాత్=విక్షిప్తచిత్తుతోగాని; (పరాకుసగాని) ప్రణయేనవాపి=చెలిమిచేగాని; యత్=ఏది; ఉక్తం=పలుకబడెనో. (ముందున్నోకమతోనన్వయము) ॥౪౧॥

గీ॥ యచ్ఛావహోసార్థ మసత్కృతోసి విహారశయ్యాసనభోజనేషు ।

ఏకోఽథ వా ప్యచ్యుత త త్సమక్షం త త్నామయే త్వా మహ మప్రమేయమ్ ॥

ప ద వి భా గ ముః— యత్- ఆవహోసార్థం- అసత్కృతః- అసి- విహారశయ్యాసనభోజనేషు- ఏకః- అథ- వా- అపి- అచ్యుత- తత్- సమక్షం- తత్- త్నామయే- త్వాం- అహం- అప్రమేయమ్ ॥౪౨॥

ప్రతిపదార్థముః— విహారశయ్యాసనభోజనేషు=విహరించుట, పరుండుట, కూర్చునుట, భోజనముపీటియందు; ఏకః=ఒక్కరుడవైగాని; అథవా=లేక; తత్సమక్షం=ప్రత్యక్షముగగాని; హేఅచ్యుత=ఓచ్యుతిరహితుడా; ఆవహోసార్థం=పరిహాసనిమిత్తమై; అసత్కృతోనీతియత్=తిరస్కరింపబడితివనుచుండెడి కలదో; తత్=అయపరాధమును; అప్రమేయం=ప్రమాణాతీతుడవగు; త్వాం=నిన్ను; అహం=నేను; త్నామయే=క్షమింపగోరుచుంటిని. ॥౪౨॥

శాంకరభాష్యమ్:—

యతోఽహం! త్వన్మాహాత్మ్యాపరిజ్ఞానాపరాధ్యతః— సఖా సమాననయా ఇతి మత్వా జ్ఞాత్వా విపరీతబుద్ధ్యా ప్రసభ మభిభూయ ప్రసవ్యా యదుక్తం హేకృష్ట! హేయాదవ! హాసఖేతి చాజానతాఽజ్ఞానినా మూఢేన । కి మజానతే త్యాహ- మహిమానం మాహాత్యం తవేద మిశ్వరస్య విశ్వరూపమ్ । తవేదం మహిమాన మజానతేతి వై యధికరణ్యేన సంబంధః । తవేమ మితి పాఠో యద్యన్తి తదా సామానాధికరణ్య మేవ । మయా ప్రమాదా ద్విక్షిప్త చిత్తతయా ప్రణయేన వాఽపి ప్రణయో నామ స్నేహనిమిత్తో వినయిన్మ సైనాపి కారణేన య దుక్తవా నస్మి ॥ ౪౧॥

యచ్ఛేతి యచ్ఛావహోసార్థం పరిహాసప్రయోజనాయాఽసత్కృతః పరిభూతోఽసి భవసి, క్య, విహారశయ్యాసనభోజనేషు విహారణం విహారః పాదవ్యాయామః శయనం శయ్యా

రము. అంతటను నీకై నమస్కారము. (ఇట “సర్వ” అను విశేషణముచే దిగ్విభాగహేతువగు నూర్ముడు గూడ సర్వాత్మయం దంతర్భవించునుగాన సర్వాత్మకునికి ప్రాణాదిదిగ్విభాగము సంభవింపనేరదు. అట్లు యినను స్వద్వష్టిగతి ననుసరించి యట్లు చెప్పబడెనుగాని, వస్తుస్థితినిబట్టిగాదు. ఇట “సర్వ”, అని నామను బట్టియే చెప్పబడెనుగాని, అర్థమునుబట్టికాదు.) అని యనరాదు. అట్లే యగుచో “అనంత, జగన్నివాస,

శాంకరభాష్యము:—

౨౨సన మాస్థాయికా భోజనమదన మిత్థేతేషు విహరిశయ్యాసనభోజనే ష్వేకః పరోక్షః సన్న సత్కృతోసి పరిభూతో౨స్యథ వా౨పి హే౨చ్యుత! తత్సమక్షం తచ్ఛబ్దః క్రియావిశేషణార్థః 1. ప్రత్యక్షం వా౨సత్కృతో౨సి తత్సర్వ మపరాధజాతం ఊమయే క్షమాం కారయే త్వా మహా మప్రమేయం ప్రమాణాతీతమ్ ॥

॥౪౨॥

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

నీమాహాత్మ్యమును తెలియనివాడను గాన— నీయీవిశ్వరూపమును నీమాహాత్మ్యము తెలియనట్టి నాచే సమానవయస్కుడవని తలచి, యభిభవించి, “ఓకృష్ణ! ఓయాదవ! ఓచెలికాడా” అని చిత్తవిక్షేపముచే గాని, చెలిమిచేగాని యేవాక్యము ఎలుకబడెనో దానిని నేను క్షమింపమని కోరుచుంటిని.

॥౪౧॥

ఓచ్యుతిరహిత! విహర, శయ్యా, సన, భోజనములయందు పరోక్షముగ గాని, ప్రత్యక్షముగగాని పరిహాసమునకై యగౌరవించియుంటిని. అట్టి నాయపరాధజాతమును క్షమింపమని ప్రమాణాగోచరుడ వగు నిన్ను గోరుచుంటిని.

॥౪౨॥

అదిదేవ త్వ మాదిదేవః” ఇత్యాదిశబ్దముల యర్థమునకు వ్యాఘాతము ప్రసక్తమయ్యెడిని. కనుకనే సర్వశబ్దార్థమును స్వయముగనే నిర్వర్తించి తత్పిత్తియందు హేతువును జెప్పచున్నాడు.— “సర్వతః విశిష్ట ఈ యితం యోగ్యం వీర్యం” అంతటను విశేషించి ప్రసరింపజేయుటకు దగినదిగాన ‘వీర్య’ మ న బ డు ను. (తేజస్సు) విక్రమశబ్దముచే వ్యాపనశీలత్వి మూహింపబడును.) నీవు అంతములేని వీర్యము, అమితమైన వ్యాపనశీలత్వము కలవాడవు. ఇది (హేతుగర్భవిశేషణము.) అట్టివాడవు కనుకనే “సర్వం సమాప్నోషి” వహ్ని అయఃపిండమునవలె వీర్యము (స్ఫూర్తి) చేతను, విక్రమము (సత్త) చేతను అంతటను వ్యాపించి యుంటిని. కనుకనే “సర్వోసి” సర్వాత్మకుడవైతివి. (ఈచెప్పుటచే నామరూపాత్మకమగు సర్వజగత్తునీచే నిరాత్మకమయినది యణుమాత్రముగూడ లేదు. అని నూచితము.)

॥౪౦॥

—+ ౧౧వ అధ్యాయము ౬౧, ౬౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు +—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— నేను నీమాహాత్మ్యము తెలియనివాడనై యనేకాపరాధములను చేసితిని. కాన వాటిని క్షమించుటకై నిన్నర్థించుచుంటిని. అని రెండు శ్లోకములచే చెప్పచున్నాడు.— నీవు నాకు సఖుడవని తలచి స్వోత్కర్షభ్యాపనరూపమగు అభిభవముతో నాడినమాటలను, నీయీయైశ్వర్యాతిశయము నెరుగని నాచే చిత్తవిక్షేపరూపమగు ప్రమాదముచేగాని, ప్రణయముచేగాని “హేకృష్ణ! హేయాదవ! హేసఖ!” అని పిలువబడినదానిని, పరిహాసమునకై విహర, శయ్యా, అసన భోజనములయందు పరిభూతుడవయితినో ఆవిషయమును, రహస్యుడవైగాని, స్నేహితుల సమక్షమునగాని అసత్కృతుడవైతివో యీసర్వమునగు వచనరూపము, అసత్కారరూపమునగు సర్వఅపరాధజాతమును నీవు క్షమించుటకు కోరుచుంటిని. (చ్యుతిరహితుడవు, (నిర్వికారుడవు.) అచింత్యప్రభావుడవు, పరమకారిణితుడవు నగు నీవు నీమాహాత్మ్యము నెరుగని నన్ను క్షమింపదగుదువని యర్థము.)

॥౪౧, ౪౨॥

గీ॥ వితాఽసి లోకస్య చరాచరస్య త్వమస్య పూజ్యశ్చ గురు గ్గరియాన్ ।

న త్వత్సమోఽస్త్యభ్యధికః కుతోఽన్యో లోకత్రయే పృథ్విమప్రభావ ॥౪౩॥

ప ద వి భా గ ము:— పితా- అసి- లోకస్య- చరాచరస్య- త్వం- అస్య- పూజ్యః- చ- గురుః- గరియాన్- న- త్వత్సమః- అస్తి- అభ్యధికః- కుతః- అన్యః- లోకత్రయే- అసి- అప్రతిమస్యభావ॥

ప్రతి ప దార్థ ము:— త్వం=నీవు; అస్య=ఈ; చరాచరస్య=స్థావరజంగమాత్మకమగు; లోకస్య=ప్రాణిజాతమునకు; పితా=జనుడవు; అసి=అయితివి; పూజ్యః=పూజార్హుడవు; అసి=అయితివి, గరియాన్=గొప్ప; గురుః=గురుడవు; అసి=అయితివి; లోకత్రయేపి=ముల్లోకములయందును; అప్రతిమస్యభావ=సాటిలేనిస్వభావము కలవాడా; అన్యః=ఇతరుడు; త్వత్సమః=నీతో సమానుడు. నాస్తి=లేడు, అధికః=అధికుడు, కుతః=ఎట్లు, స్యాత్=ఉండును. ॥౪౩॥

ప ర మార్థ ప్ర ప:— ఈయరము తెలిసికొనదగును. సామవేదముననున్న బృహద్రథంతరాది పావమాన్యశ్శ్రుతులచే బ్రసన్నుడగు భగవంతునుండి “యశోలభస్వ” అను పూర్వోక్తరీతినగు నశ్వరఫలము కోరను; ఇకనేమన: నాయపరాధమును త్కమింపుమని కోరెదను. అందుచే విష్ణుస్వరూపదర్శనముచే ముక్తి నే పొందెదను. కృతాపరాధుడు నశ్వరఫలమునే పొందును. అని యిట యర్జునాభిప్రాయము. వాజసనేయారణ్యక శ్రుతియు నిట్లు చెప్పుచున్నది. “అథాతః పవమానానా మేవాభ్యారోహః స వై ఖలు ప్రస్తోతా సామ ప్రస్తాతి స యత్ర ప్రస్తుయా త్తదేతాని జపే దసతో మా స ర్గమయ తమసో జ్యోతి ర్గమయ మృత్యో ర్మృత్యుతం గమయ” అని. దీనికి భాష్యానుసృతార్థము:— ఈశ్వరస్తావక హోమపక్రమమునుబట్టి సావ మాన్యశ్రుతులకుత్సర్గముచెప్పబడుచున్నది. కారణమేమన: ప్రస్తోతసామరూపుడగుపరమేశ్వరునిస్తోత్రముచేయు చుండెను. ఎపుడుస్తోత్రముచేయునో అప్పుడయియజ్ఞానులనుమాడింటిని జపింపదగును. అవివచన “(1) ఆసతో మా సర్గమయ (2) తమసోమా జ్యోతిర్గమయ (3) మృత్యోర్మృత్యుతంగమయ” అనునవి. వీటికి యర్థము:— నన్ను అసద్రూపమగు సంసారమునుండి బ్రహ్మను పొందించుము. (తెల్పుము.) అజ్ఞానమునుండి నన్ను ప్రకాశరూపమును పొందించుము. సంసారమునుండి నన్ను మోక్షమును పొందించుము. అని. తెత్తిరీయకమునందు గూడ యిట్లు చెప్పబడినది, “యథా మధ్యే సమద్రస్య ప్లవ మన్వశ్చేయ స్తాదృక్ త దసత్సర్గం బృహ ద్రథంతరాభ్యాం మిత్వా ప్రతిష్ఠాం గచ్ఛతి” అర్థము:— సమద్రపతితులగు జనులు నావను ఆశ్రయించినట్లు బృహద్రథంతరముల (ఆశ్రయించి) చే నజ్ఞానసమద్రము స్వల్పమైనదానిని గడలచి దాటి బ్రహ్మమునందు ప్రతిష్ఠను పొందుచుండిరి. ఇక నశ్వరఫలము ఇంద్రాదిస్తుతులచే బొందబడును. “శ్రు॥ అథ యా నీతరాణి ప్రోతాణి తే ష్వేత్మానేఽన్నాద్యమాగా యే త్రస్మా త్త దుత్తేషు వరం వృణీత యం కామం కామయతే త మాగాయేత్” అని. అర్థము:— ఇక పావమాన్యశ్రుతిగ్గతికములగు స్తోత్రములు. వాటియందు తన కోరకు అన్నాదిఫలము కోరదగును. అప్రసన్నమగు దేవతలనుండి యేకోరికను కోరునో, ఏవరమును కోరునో ఆఫలమును పొందును. ॥౪౪, ౪౫॥

— ౧౧వ అధ్యాయము ౪౩వ శ్లోక వ్యాఖ్యానించేషమలు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— పరమేశ్వరుని యచింత్యప్రభావమునే యా శ్లోకము న విస్తరింప జేయుచున్నాడు. ఈచరాచరప్రపంచమునకు నీవు తండ్రివి. నశ్వేశ్వరుడవగుట పూజ్యుడవు, గురు డవుకూడను. కాన అన్నివిధములచేతను నీవు గొప్పవాడవు. కనుకనే ఈలోకత్రయమందును నీతో సమానుడు లేడు. ఇక అధికుడెట్లుండును. ॥౪౩॥

శాంకరభాష్యము:—

యత స్త్వమ్ — వితాసి జనముతాసి లోకస్య పాణిజాతస్య చరాచరస్య స్థావర
జంగమస్య! న కేవలం త్వమస్య జగతః పితా, పూజ్యశ్చ పూజార్హో యతో గురు ర్గరియాన్గురు
తరః । కస్మాద్గురుతర స్త్వ మిత్యాహ । న చ త్వత్సమ స్త్వత్తుల్యోఽన్యోఽస్తి । నహిశ్వర
ద్యాయం సంభవ త్వనేకేశ్వరత్వే వ్యవహారానుచితైః । త్వత్సమ ఏవ తావ దన్యో న సంభవతి
కూల సహాన్యోఽభ్యధిక స్సాన్యత్ । లోకత్రయేపి సర్వస్మిన్నప్రతిమప్రభావ ప్రతిమీయతే
యోమా సా ప్రతిమా న విద్యతే ప్రతిమా యస్య తవ ప్రభావస్య స త్వ మప్రతిమప్రభావో
హేమ ప్రతిమప్రభావ! నిరతిశయప్రభావ ఇత్యర్థః ॥

॥౪౩॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

స్థావరజంగమాత్మక మగు యీపాణినమూహమునకు జనకుడవు. ఇంతియే కాదు.
పూజ్యుడవు గూడను. కారణ మేమందువా? గురుతురుడవు. యేమందువా? నీతో సమానుడు
లేడు. (అట్లే యున్నచో నొకయీశ్వరుడు సృష్టింపదలంచుచుండిన మరియొక ఈశ్వరుడు
సంహరింపదలచునుగాన లోకవ్యవహారమే లోపించెడిని. కాన నొకే యీశ్వరు డుండెనవలెను.
ఇక నీకంటె నధికు డెట్లుండును? ఉండ డని భావము.) నీవు లోకత్రయమందునను సాటిలేని
స్వభావము కలవాడవు.

॥౪౩॥

శాంకరానందీయము:— “నీకున్న గదాదిపరికరములే నాకును గలవు. నిన్ను క్షమించుటకు
నేనెంతటివాడను?” అను ఆశంకపై నీవు సర్వలోకపూజ్యుడవు, పరమేశ్వరుడవు. అని సహేతుకముగ
ప్రతిపాదించుచుండెను.— జంగమస్థావరాత్మకము, పరిదృశ్యమానము నగు యీ సర్వ పాణిజాతమునకు
“యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే” అను శ్రుతిత్వక్రీతిని నీవు జనకుడవు. మరియు నకలానర్థములకు
నీజభూతమైన యవిద్యకును, తత్కార్యములను నశింపజేసెడి జ్ఞానము నుపదేశించువాడవుగాన సర్వోత్త
ముడవగు గురుడవు. కనుకనే సర్వలోకములకు పూజ్యుడవు. కాన నాకు గురుడవని చెప్పునేమిటికి? “అత్యన
తిరాశ స్సంభూతః, అస్య మహతో భూతస్య” అను శ్రుతివొప్పున ఆకాశాదిసర్వభూత జనకుడవగుట
యందును ధర్మజ్ఞానిమూలకమగు సర్వవేదముల నుపదేశించుట యందును ఈలోకత్రయమున నీకంటె నెక్కు
వనాడుగాని, నీతో సమానుడుగాని, మరియొకడు లేడు. అట్లు మరియొక ఈశ్వరుడే యుండెనని యంగీక
రించినచో సర్వవ్యవహారములు లోపించెడిని. అనగా నొకయీశ్వరుడు సృష్టించుచున్న మరియొక యీశ్వ
రుడు తత్కాలముననే నశింపజేయుచుండును. కాన లోకవ్యవహారము సిద్ధింపకుండును. కనుకనే తత్సమ
ుడగు యీశ్వరుడు మరొకడు లేడనుచుంటిని. నీతో సమానుడే లేనపుడు నీకంటె యధికు డెట్లుండునని
యర్థము. ఈవిషయమునే “న తత్సమ శ్చాభ్యధికశ్చ దృశ్యతే” అను శ్రుతియు జెప్పుచున్నది. “ప్రతిమీయ
తే అనయేతి ప్రతిమా సాదృశ్యం న విద్యతే యస్య అసావప్రతిమః అప్రతిమః ప్రభావః యస్య స అప్రతిమ
ప్రభావః” దీనిచేతను కొలవబడునదిగాన సాదృశ్యము ప్రతిమయనబడును. అట్టి సాదృశ్యము (సాటి)లేని
ప్రభావము (మాయాయోగజము ప్రపంచ బంధమోక్షాది కార్యఘటనాఘటనసామర్థ్యము) కలవాడు ఆ ప్రతిమ
స్వభావుడనబడును. (“అప్రతిమస్వభావ” అను సంబుద్ధిచే నీతో సమానుడగు పురుషుడు లేడని నూచిం
పబడెను.)

॥౪౩॥

సీ॥ తస్మాత్ప్రణమ్య ప్రణిధాయ కాయం ప్రసాదయే త్వా మహా మీశ మీద్యమ్॥

పితేన పుత్రస్య సఖేన సఖ్యః ప్రియః ప్రియాయార్హసి దేవ సోధుమ్ ॥ ౪౪॥

పదవిభాగము:— తస్మాత్—ప్రణమ్య—ప్రణిధాయ—కాయం—ప్రసాదయే—త్వాం—అహం—ఈశం—ఈద్యమ్—పితా—ఇవ—పుత్రస్య—సఖా—ఇవ—సఖ్యః—ప్రియః—ప్రియాయా—అర్హసి—దేవ—సోధుమ్ ॥

ప్రతిపదార్థము:— తస్మాత్—అకారణమువలన, ప్రణమ్య—నమస్కరించి, కాయం—శరీరమును, ప్రణిధాయ—వంచి, ఈశం—ప్రభుడవు, ఈద్యం—స్తోత్రార్థుడవునగు, త్వాం=నిన్ను—, అహం—నేను, ప్రసాదయే—అనుగ్రహింపజేసుకొనెదను, పుత్రస్య=కుమారుని, అపరాధం—(ఈపదమధ్యాహార్యము) అపరాధమును, పితేన—తండ్రివలె, సఖ్యః—స్నేహితుని, అపరాధం—తప్పును, సఖేన—స్నేహితుడువలె, ప్రియాయా—ప్రియురాలి, అపరాధం—తప్పును, ప్రియఇవ—ప్రియుడువలె, మే—నాయొక్క, అపరాధం—తప్పును, సోధుం—సహించుటకు, హేదేవ—ఓశ్రీకృష్ణప్రభూ!, త్వం—నీవు, అర్హసి—తగుదువు. ॥౪౪॥

శాంకరభాష్యము:—

యత ఏవమ్— తస్మాత్ప్రణమ్య నమస్కృత్య ప్రణిధాయ ప్రకర్షణ నిచ్చైర్ధృత్వా కాయం శరీరం ప్రసాదయే ప్రసాదం కారయే త్వా మహా మీశమీశితార మీద్యం స్తుత్యం త్వం పునః పుత్రస్యాపరాధం పితా యథా ఊమతే సర్వం సఖేన సఖ్య రపరాధం యథా వా ప్రియాయా అపరాధం ఊమత ఏవ మర్హసి హేదేవ సోధుం ప్రసహితుం ఉంతు మిత్యర్థః ॥౪౪॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

కానయోదేవ! నమస్కరించి, శరీరమును వంచి సర్వసమర్థుడవు, స్తోత్రార్థుడవు నగు నిన్ను అనుగ్రహింపజేసుకొనుచుంటిని. (బ్రతిమాలుకొనుచుంటిని.) తనకుమారుని యపరాధమును తండ్రివోలె, స్నేహితుని యపరాధమును స్నేహితుడువలె, ప్రియురాలి యపరాధమును ప్రియుడువలె నాయపరాధమును సహించుటకు (మన్నించుటకు) నీవు తగుదువు.

— ౧౧ అధ్యాయము ౪౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానశేషములు —

మధునూదనసరస్వతీయము:— కాన శరీరమును వంచి, నమస్కరించి (సాష్టాంగనమస్కారమాచరించి) సమ్యక్ స్తోత్రార్థుడవునిన్ను వేడుచుంటిని. హేదేవ! పుత్రాపరాధమును తండ్రివలె, స్నేహితుని యపరాధమును స్నేహితుడువలె, పతిప్రతాపరాధమును భర్తవలె, నాయపరాధమును క్షమించుటకుతగుదువు. (ఇది ప్రియాయార్హసి) అనుష్ఠలమున. ఇవశబ్దలోపము సంధియు నార్హములు. ॥౪౪॥

శంకరానందీయము:— జగద్గురుడవు, జగజ్జనకుడువు, సర్వలోకపూజ్యుడవు నగుట నేను నీకపరాధము చేయరాదు. ప్రమాదవశమున చేసిన యపరాధమును నీవు మన్నింపదగును. అని చెప్పి ప్రజామపూర్వకముగ భగవంతుని ప్రసన్నుని జేసుకొనుచు డెను.— నీవు నిరతిశయ్యైర్వ్యసంపన్నుడవుగాన సాష్టాంగప్రజామపూర్వకముగా నిన్ను ప్రసన్నుడవుకమ్మని ప్రార్థించుచుంటిని. శేషము గతార్థము. ॥౪౪॥

గీ॥ అదృష్టపూర్వం హృషితోఽస్మి దృష్ట్వా భయేన చ ప్రవృత్తతం మనో మే ।

తదేవ మే దర్శయ దేవ రూపం ప్రసీద దేవేశ జగన్నివాస ॥

॥౪౫॥

ప ద వి భా గ ము:— అదృష్టపూర్వం- హృషితః- అస్మి- దృష్ట్వా- భయేన- చ- ప్రవృత్తతం- మనః- మే- తత్- ఏవ- మే- దర్శయ- దేవ- రూపం- ప్రసీద- దేవేశ- జగన్నివాస ॥ ॥౪౫॥

ప్ర) తి ప దా ర్థ ము:— హం=(ఈపదమధ్యాహ్నము)నేను; అదృష్టపూర్వం=పూర్వముచూడని విశ్వరూపమును; దృష్ట్వా=చూచి; హృషితః=సంతసించినవాడనై; అస్మి=అయితిని; మే=నాయొక్క; మనః=మనస్సు; ప్రవృత్తతం=వ్యభిచారిత్వము; తదేవ=ఓప్రభూ!; తదేవ=మత్ప్రసన్నరూపమైన; రూపం=రూపమును; మే=నాయొక్క; దేవేశ=ఓదేవప్రభూ; జగన్నివాస=జగత్తునకునివాసభూతుగా; ప్రసీద=అనుగ్రహింపుము. ॥౪౫॥

గీ॥ కిరీటినం గదినం చక్రహస్త మిచ్ఛామి త్వాం దృష్టు మహం తథైవ ।

తేనైవ రూపేణ చతుర్భుజేన సహస్రబాహో భవ విశ్వమూర్తే ॥

॥౪౬॥

ప ద వి భా గ ము:— కిరీటినం- గదినం- చక్రహస్తం- ఇచ్ఛామి- త్వాం- దృష్టుం- అహం- తథా- ఏవ- తేన- ఏవ- రూపేణ- చతుర్భుజేన- సహస్రబాహో- భవ- విశ్వమూర్తే ॥ ॥౪౬॥

ప్ర) తి ప దా ర్థ ము:— అహం=నేను; కిరీటినం=కిరీటముగలట్టియు; గదినం=గదకలట్టియు; చక్రహస్తం=చక్రముహస్తమునందుగలట్టి; త్వాం=నిన్ను; తథా=అట్లే; దృష్టుం=చూచుటకై; ఇచ్ఛామి=ఇచ్ఛించుచుంటిని; సహస్రబాహో=వేయిబాహువులుగల; విశ్వమూర్త=విశ్వస్వరూపుడా; చతుర్భుజేన=నాలుగుభుజములుగల; తేనైవరూపేణ=వాసుదేవస్వరూపముతో; భవ=అగుము. ॥౪౬॥

— ౧౧వ అధ్యాయము ౪౫, ౪౬ వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేపములు —

మ థు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— వైవిధ్యముగ నవరాధక్షమాపనమును జెప్పకొని, తిరిగి విశ్వరూపాంశసంహారపూర్వకముగ పూర్వరూపదర్శనమును గోరుచుండెను.— ఎప్పుడును చూడని నీవిశ్వరూపమును జూచి ప్రహృష్టుడనైతిని. నీవికృతరూపదర్శనముచేసిన భయముచే నామనస్సు వ్యాకులమైనది. నాప్రాణములకంటె ప్రియమైన నీప్రాచీనరూపమును జూపుము. అరూపమెట్టిదందువా? కిరీటము, చక్రము, గదయు హస్తములయందు గలిగి యున్న నిన్ను జూడ వేడ్కయగుచున్నది. కాన చతుర్భుజుడవగు వాసుదేవస్వరూపముతో నీవుండుము. సహస్రబాహువులుగల యోవిశ్వరూపుడా! నీయీరూపము నుపసంహరింపుము. పూర్వరూపముతో నుండుమని యర్థము. (ఈచెప్పటచే నర్జునుడు సర్వదా చతుర్భుజుడియుక్తరూపమునే జూచుచుండెడివాడని సూచింపబడెను.) ॥౪౫, ౪౬॥

ప ర మార్థ ప్ర) ప:— త్తమాపనాంతరము ప్రార్థించుండెను.— జన్మజన్మాంతరములయందు గూడ జూడని నీవిశ్వరూపాంతముగ చతుర్భుజరూపమును జూచి హర్షించితిని. అనంతరము దంష్ట్రాకరాశములగు నీరూపములజూచి నామనస్సు భయవివృల మగుచున్నది. కాన నోదేశ! జగన్నివాస! యనుగ్రహింపుము. ప్రభువుముగ నేజూచిన నీచతుర్భుజరూపమును నాకు జూపుము. అంతమాత్రముననే కృతార్థము కాగలను. ప్రభువుమున నే జూచిన రూప మెట్టిదందువా? కిరీటము, గద, చక్రము కల్గినట్టిది. (ఇది సర్వాయుధముల కుపలక్షణము.) (ఇట్ల నిష్క్రష్టార్థమిది:— విశ్వరూపమును జూపు సయమున ప్రభువుముగ నీవచ్చిన దివ్యదృష్టితో చతుర్భుజయుక్తము, మనోహరమునగు రూపమును జూచితిని. అరూపము వైకుంఠమందుగాక మరొకస్థలమున జూడకకర్మము గానిదిని పురాణములనుండి వింటిని. అట్టిరూపము ప్రయాసము లేకుండగ నే

శాంకరభాష్యమ్: —

అదృష్టపూర్వ మితి । అదృష్టపూర్వం న కదాచిదపి దృష్టపూర్వ మిదం విశ్వరూపం తవ మయాఽన్వై ర్వా త దహం దృష్ట్యా హృషితోఽస్మి భయేన చ ప్రస్థితం మనో మేఽత స్తదేవ మే మమ దర్శయ హేదేవ! రూపం య నృత్యఖం ప్రసీద దేవేశ జగన్నివాస ॥౪౫॥

కిరీటన మితి । కిరీటనం కిరీటవంతం తథా గదినం గదావంతం చక్రహస్త మిచ్ఛామి త్వాం ప్రార్థయే త్వాం దర్శిష్టు మహం తథైవ పూర్వవ దిత్యర్థః । యత ఏవం తస్మా త్తేనైవ రూపేణ వసుదేవపుత్రరూపేణ చతుర్భుజేన సహస్రబాహూ వార్తమానికేన విశ్వరూపేణ భవ విశ్వమూర్త ఉపసంహృత్య విశ్వరూపం తేనైవ రూపేణ వసుదేవపుత్రరూపేణ భవేత్సర్వ ॥౪౬॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఓశ్రీకృష్ణప్రభూ! నేనుగాని, యితరులుగాని యింతకు పూర్వము చూడనట్టి నీవిశ్వ రూపమును దర్శించి యెంతయో హర్షము నొందితిని. దంష్ట్రాకరాశమగు నీవికృతరూప మును జూచి నామనస్సు యెంతయో వ్యథ నొందినది. కాన నాకు స్నేహితుడవై యున్నపు డుండు నీరూపును జూపుము. ఓదేవతాప్రభూ! జగన్నివాస! అనుగ్రహింపుము. ॥౪౫॥

కిరీటమును ధరించినట్టియు, గదాసమలంకృతమైనట్టియు, చక్రము హస్తమునందు గలట్టియు నిన్ను పూర్వవిధముగ చూడగోరుచుంటిని. కాన వేయిబాహువులు కల్గిన యోవిశ్వ రూపధారి! చతుర్భాహుయుక్తమగు వాసుదేవరూపముతోనే యుండుము. ॥౪౬॥

నేనిట జూచి హర్షింతిని. ఆనంతరము దంష్ట్రాకరాశమగు రూపమును జూచి భయము నొందుచుంటిని. కనుక ఆకిరాటాదిసంఘోభితమగు రూపమును జూప గోరుచుంటిని. ఓవిశ్వరూపుడా! సహస్రబాహూ! (ఈసంఘో నద్యయముచే భయజనకమై ప్రస్తుతమున్నరూపము ద్యోతితము) నీ ఈరూపము నుపసంహరించి, చతుర్భు జాదియుక్తమైన మనోహరరూపముతో నుండుము. అని యర్థము.)

(ఈస్థలమున— అర్జునుడు విశ్వరూపదర్శనమును పూర్వముగూడ శ్రీకృష్ణుని సర్వదా చతుర్భుజునిగ నే చూచెడివాడు. కనుకనే అట్టి పూర్వరూపమును జూపుమని కోరెను. అని కొందరు వ్యాఖ్యానించిరి. అట్లనుట సరి కాదు. అట్లగునో “పశ్యామి దేవాం స్తవదేవ! దేహే” అ ను స్థలముల నందు “కిరీటినం గదినం చక్రణంచ” అని కొత్తగ ఆప్పడే చూచుచున్నట్లు చెప్పట యసంగత మగును. మరియు నీచతుర్భుజ రూపము వైవసంబంధిగాని మానుషముకానందున, ఆది నుండియు వైవరూపమునే చూచుచున్నచో “యచ్ఛాపహాసార్థ మనత్కృతోఽసి” అని చెప్పటపాసగదు. (మరియు “అవజానంతి మాం మూఢా మాను షీం తమ మాశ్రితమ్” అనియు, “దృష్ట్వేపం మానుషం రూపం తవ సౌమ్యం జనార్దన!” అనియు చెప్ప బడిన యుపక్రమోపసంహారములచే సర్వమానుషసాధారణమైన ద్విభుజరూపమే నిర్దేశింపబడుటవలన ఆది నుండియు అర్జునుడు చూచినది మానుషసాధారణమైన ద్విభుజరూపమేయనియు, విశ్వరూపప్రదర్శనప్రథమ కాలమున చతుర్భుజాద్యుపేతవైవరూపమనియు, ఆనంతరప్రదర్శితము భయానకరూపమనియు, దానిని యుప సంహరించి యాచతుర్భుజ మనోహర రూప ము ను జూపుమని యర్జునుడు కోరెననుటయు సమం జనము)

శ్రీభగవానువాచః—

గీ॥ మయా ప్రసన్నేన తవార్జునేదం రూపం పరం దర్శిత మాత్మయోగాత్ ।

తేజోమయం విశ్వ మనంత మాద్యం య స్మై త్వ దన్వేన న దృష్టపూర్వమ్ ॥౪౭॥

పదవిభాగము:— మయా- ప్రసన్నేన- తవ- అర్జున- ఇదం- రూపం- పరం- దర్శితం-
అత్మయోగాత్- తేజోమయం- విశ్వం- అనంతం- ఆద్యం- యత్- మే- త్వదన్వేన- న- దృష్టపూర్వమ్ ॥

ప్రతిపదార్థము:— శ్రీభగవాన్=శ్రీకృష్ణభగవానులు; ఉవాచ=పలికెను; హేఅర్జున=ఓయర్జునడా; ప్రసన్నేన=అనుగ్రహయుక్తడనైన; మయా=నాచే; అత్మయోగాత్=విశ్వరూపముయొక్క సామర్థ్యమువలన; తవ=నీకు; ఇదం=ఈ; తేజోమయం=తేజస్వరూపమైనదియు; విశ్వం=విశ్వస్వరూపము; అనంతం=అంతములేనిదియు; ఆద్యం=అదికాలమునందుండునదియు; పరం=ఉత్కృష్టమైన; రూపం=విశ్వరూపము; దర్శితం=చూపబడెను; మే=నాయొక్క; యత్=ఏరూపము; త్వదన్వేన=నీకంటెనితరునిచే; నదృష్టపూర్వం=పూర్వమునందుజూడబడలేదో. ॥౪౭॥

శాంకరభాష్యమ్:—

అర్జునం భీత ముపలభ్యోపసంహృత్య విశ్వరూపం ప్రియవచనే నాశ్వాసయన్—
మయా ప్రసన్నేన ప్రసాదో నామ త్వ య్యనుగ్రహబుద్ధి స్తద్వతా ప్రసన్నేన మయా తవ
హేర్జునేదం పరం రూపం విశ్వరూపం దర్శిత మాత్మయోగా దాత్మన ఐశ్వర్యస్య సామర్థ్యా
త్రేజోమయం తేజఃప్రాయం విశ్వం సమస్త మనంత మంతరహిత మాదౌ భవ మాద్యం య
దూహం మే మమ త్వదన్వేన త్వత్తోన్వేన కేనచి న్న దృష్టపూర్వమ్ ॥౪౭॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

భయవిహ్వలుడైన యర్జునుని జూచి విశ్వరూపము నుపసంహరించి ప్రియవచనముచే
నాశ్వాసించుచు శ్రీకృష్ణభగవాను లిట్లు పలికెను— ఓయర్జునా! నీయందనుగ్రహబుద్ధి
కలవాడనై నాయైశ్వర్యసామర్థ్యముచే తేజఃప్రాయము, విశ్వాత్మకము నాద్యము సుతక్ర
ష్టము నగు యీవిశ్వరూపమును నీకు ప్రదర్శించితిని. నాకు రూపము నితరు లెవ్వరును
యంతకు బూర్వము జూచియుండలేదు. ॥౪౭॥

— ౧౧వ అధ్యాయము ౪౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు —

మధునూదనసరస్వతీయము:— పైవిధముగ నర్జునునిచే ప్రసాదితుడై, శ్రీకృష్ణభగవానులు
అర్జునుని భయవిహ్వలనిగ నెరిసికొని తన విశ్వరూపము నుపసంహరించి, సమచిత్తవచనములతో నాతని
నూరడించుచు నిట్లనెను.— ఓయర్జునా! భయపడకుము. ఏమందువా? నీయందలి కృపచే నేనీశ్రేష్ఠుడుగు
విశ్వరూపమును నాయసాధారణసామర్థ్యము నీకు జూపివాను; ఈనారూపము తేజఃప్రమరము, విశ్వాత్మ
కము, అనంతము, అదియు నైనది. ఇట్టి నారూపమును నీవుగాక మరెవ్వడు నింతకృపూర్వము చూడలేదు. ॥౪౭॥

సీ॥ న వేదయజ్ఞాధ్యయనై ర్న దానై ర్న చ క్రియాభి ర్న తపోభి రుగ్రైః ।

ఏవంరూపః శక్యో అహం నృలోకే దృష్టుం త్వదన్వేన కురుప్రవీర ॥ ౪౮ ॥

పదవిభాగము:— న- వేదయజ్ఞాధ్యయనైః- న- దానైః- న- చ- క్రియాభిః- న- తపోభిః- ఉగ్రైః- ఏవంరూపః- శక్యః- అహం- నృలోకే- దృష్టుం- త్వదన్వేన- కురుప్రవీర. ॥ ౪౮ ॥

ప్రతిపదార్థము:— పేరునుప్రవీర=ఒకరువంశశ్రేష్ఠుడా; నృలోకే=మనుష్యలోకమునందు; ఏవంరూపః=ఇట్టివిశ్వరూపముగల; అహం=నేను; త్వదన్వేన=నీకంటెనితరునిచే; దృష్టుం=చూచుటకై; వేదయజ్ఞాధ్యయనైః=వేద=వేదములయొక్కయు; యజ్ఞ=యజ్ఞములయొక్కయు; అధ్యయనైః=అధ్యయనములచే; నశక్యః=శక్యడనుగాను; దానైః=తులాపురుషాదిదానములచే; నశక్యః=శక్యడనుగాను; క్రియాభిః=కృతకర్మలచే; నశక్యః=శక్యడనుగాను; ఉగ్రైః=ఘోరములగు; తపోభిః=చాంద్రాయణాదితపస్సులచే; నశక్యః=శక్యడనుగాను. ॥ ౪౮ ॥

శాంకరభాష్యము:—

ఆత్మనో మమ రూపదర్శనేన కృతార్థ ఏవ త్వం సంవృత్త ఇతి తత్త్వైతి— న వేదయజ్ఞాధ్యయనై ర్న దానై శ్చతుర్థా మపి వేదానా మధ్యయనై ర్యథావ ద్యజ్ఞాధ్యయనై శ్చ వేదాధ్యయనై రేవ యజ్ఞాధ్యయనస్య సిద్ధత్వా త్ప్రభగ్యజ్ఞాధ్యయనగ్రహణం యజ్ఞవిజ్ఞానోపలక్షణార్థమ్, తథా న దానై స్తులాపురుషాదిభి ర్న చ క్రియాభి రగ్నిహోతాదిభిః కృతాదిభి ర్నాపి తపోభి రుగ్రై శ్చాంద్రాయణాదిభి రుగ్రై ధ్వైరై రేవంరూపో యథా దర్శితం విశ్వరూపం యస్య సోఽహ మేవంరూపః శక్యో న శక్యోఽహం నృలోకే మనుష్యలోకే దృష్టుం త్వదన్వేన త్వత్తోఽన్వేన కురుప్రవీర!

॥ ౪౮ ॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

కురువంశమున వీరశ్రేష్ఠుడా! ఈమనుష్యలోకమున నీకంటె నితరు డెవడు నా ఈ విశ్వరూపమును జూచుద మన్నను శక్యము గాదు. వేదాధ్యయనముచేగాని, యజ్ఞవిజ్ఞాన సంపాదనముచేగాని నేను వారికి చూచుటకై శక్యడనుగాను. అట్లే తులాపురుషాదిదానములచేతను, కృతకర్మలచేతను, ఘోరతములచేతను శక్యడను గాను. ॥ ౪౮ ॥

— ౧౧వ అధ్యాయము ౪౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యానవిశేషములు —

మధుసూదనసర్వస్వతీయము!— నాయావిశ్వరూపదర్శనాత్మకమైన నాయసుగ్రహమును సంపాదించి నీవు నిజ్జయముగ కృతార్థుడవైతివి. అని యీశ్లోకమున జెప్పచున్నాడు.— నాలుగు వేదములయొక్కయు, మీమాంసాకల్పసూత్రాదిద్వారముగ యజ్ఞములయొక్కయు, అధ్యయనముచేతను, తులాపురుషాదిదానములచేతను, అగ్నిహోతాది కృతకర్మలచేతను, కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదులగు ఉగ్రతపస్సులచేతను, ఈవిశ్వరూపాదిగ నన్నజూచుటకు నీకుతప్పు యెవరికిని శక్యముగాను. ॥ ౪౮ ॥

గీ॥ మా తే వ్యథా మా చ విమూఢభావో దృష్ట్యా రూపం ఘోర మీదృ జృమేదమ్ ॥
వ్యపేతభిః ప్రీతమనాః పున స్త్వం తదేవ మే రూప మిదం ప్రపశ్య ॥ ౪౯॥

ప ద వి భా గ ముః— మా- లే- వ్యథా- మా- చ- విమూఢభావః- దృష్ట్యా- రూపం-
ఘోరం- ఈదృక్- మమ- ఇదం- వ్యపేతభిః- ప్రీతమనాః- పునః- త్వం- తత్- ఏవ- పునః- త్వం-
తత్- ఏవ- మే- రూపం- ఇదం- ప్రపశ్య ॥ ౪౯॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః— ఈదృక్=ఇట్టిఘోరమైన; మమ=నాయొక్క; ఇదం=ఈ; రూపం=
రూపమును; దృష్ట్యా=చూచి; తే=నీకు; వ్యథా=మానసిక బాధ; మాస్తు=లేకుండుగాక; విమూఢభావః=
విమూఢమనస్కుత్వము; మాస్తు=లేకుండుగాక; త్వం=నీవు; వ్యపేతభిః=తొలగినభయముకలవాడవై; ప్రీతమనాః=
సంతసించినమనస్సుకలవాడవై; పునః=తిరిగి; తదేవ=చతుర్భుజ, శంఖ, చక్ర, గదాసంకలితమైన; మే=
నాయొక్క; రూపం=స్వరూపమును; ప్రపశ్య=లేస్సగజాడుము. ॥౪౯॥

శాంకరభాష్యముః—

మా తే వ్యథేతి । మా తే వ్యథా మా భూ తే భయం మా చ విమూఢభావో
విమూఢచిత్తతా దృష్ట్యాపలభ్య రూపం ఘోర మీదృ గృథాదర్శితం మమేదం వ్యపేతభి ర్విగత
భయః ప్రీతమనా శ్చ న న్పునర్భూయ స్త్వం తదేవ చతుర్భుజం శంఖచక్రగదాధరం తవేష్టం
రూప మిదం ప్రపశ్య ॥ ౪౯॥

శాంకరభాష్యత్వబోధనః—

ఓయర్జునా! ఇట్టి ఘోరమగు రూపమునుజూచి వ్యథనొందకుము. నీకు విమూఢచిత్త
త్వము కలుగకుండుగాక. భయమును వీడుము. ప్రీతమనస్కుడవై తిరిగి చతుర్భూజుల
సంశోభితము, శంఖచక్రగదాసంకలితము, నీకు యిష్టమునగు నారూపమును జూడుము. ॥

— ౧౧వ అధ్యాయము ౪౯వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— నిన్నుగ్రహించుటకై యానిర్భూతమైన యావిశ్వరూప
ముచే నీకు ద్వేగమే కలుగునో— అనేకబాహూదరాదియుక్తమగుటచే భయంకరమగు నారూపమును జూచి
యున్న నీకువ్యధకలుగకుండుగాక. నారూపదర్శనముచే వ్యాకులీభావము నీకు కలుగకుండుగాక. భయముతొల
గినవాడవై, ప్రీతమనస్కుడవై తిరిగిచతుర్భుజత్వాదివిశిష్టమైన యా సౌమ్య రూపమునే నిర్భయముగ
జూడుము. ౪౯॥

నీ ల క ం తీ య ముః— చూచుట కతిదుర్లభమగు ఈస్వరూపమును చూచియు వ్యథనొందుచుంటివా?
అట్లయిన నీరూపమును గూడ నుపసంహరించెదను. అని ఈశ్లోకమున జెప్పచుండెను.— నా యీ ఘోర
రూపమును జూచి నీవు వ్యథనొందకుము. మోహము నొందకుము. భయమును వీడుము. ప్రీతమనస్కుడవై నీవు
గోరిన నారూపమును జూడుము. ౪౯॥

సంజయ ఉవాచ:—

గీ॥ ఇత్యర్జునం వాసుదేవ స్తథే త్యక్త్వా స్వకం రూపం దర్శయామాస భూయః ।
ఆశ్వానయామాస చ భీత మేనం భూత్వా పునః సౌమ్యవపు ర్మహాత్మా ॥౧౦॥

ప ద వి భా గ ము:— సంజయః- ఉవాచ- ఇతి- అర్జునం- వాసుదేవః- తథా- స్వకం- రూపం-
దర్శయామాస- భూయః- ఆశ్వానయామాస- చ- భీతం- ఏనం- భూత్వా- పునః- సౌమ్యవపుః-
మహాత్మా ॥

పఞ్చమ పదార్థ ము:— సంజయః=సంజయుడు; ఉవాచ=పలికెను; వాసుదేవః=శ్రీకృష్ణభగ
వానులు; అర్జునం=అర్జునునిగూర్చి, ఇతి-ఈవిధముగా: ఉక్త్వా= పలికి; స్వకం= వసుదేవగృహమునం దావిర్భ
వించినప్పటిస్వీయమును; రూపం=రూపమును; భూయః=తిరిగి; దర్శయామాస=జూపెను; మహాత్మా=మహాను
భావుడగు శ్రీకృష్ణభగవానుడు; పునః=తిరిగి; సౌమ్యవపుః=ప్రసన్నదేహుడై; భీతం=భయపడిన; ఏనం=
ఈయర్జునుని; ఆశ్వానయామాస=ఊరడించెను. ॥౧౦॥

శాంకరభాష్యము:—

ఇ త్యర్జున మితి । ఇత్యేవ మర్జునం వాసుదేవ స్తథాభూతం వచన ముక్త్వా స్వకం
వసుదేవగృహే జాతం రూపం దర్శయామాస దర్శితవాః । భూయః పున రాశ్వానయామాస
చాఽఽశ్వాసితవాంశ్చ భీత మేనం భూత్వా పునః సౌమ్యవపుః ప్రసన్నదేహో మహాత్మా ॥౧౦॥

శాంకరభాష్యతత్త్వభోధిని:—

సంజయుడు ధృతరాష్ట్రునిగూర్చి చెప్పుచున్నాడు— శ్రీకృష్ణభగవానులు అర్జునుని
గూర్చి యీవిధముగ జెప్పి, వసుదేవగృహమునం దావిర్భవించినప్పటి తన రూపమును
తిరిగి యాతనికి జూపెను. మహానుభావుడగు శ్రీకృష్ణభగవానులు తిరిగి ప్రసన్నదేహ
ధారియై భీతి నొందిన యీయర్జునుని యూరడించెను. ॥౧౦॥

— ౧౧వ అధ్యాయము ౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— సంజయుడు చెప్పుచున్నాడు.— శ్రీకృష్ణభగవానులు
యీవిధముగ నర్జునునిగూర్చి పలికి, పూర్వ మెట్లుండునో యట్టి తన రూపమును కిరీట, మకరకుండల, గదా
చక్రాదియుక్తమును చతుర్భుజోపేతమును, శ్రీవత్స, కాష్ఠభ, వనమాలా, పీతాంబరదిశోభితము, నగు
రూపమును జూపెను. సౌమ్యశరీరధారియై సమస్తకల్యాణగుణాకరుడై, పరమకారుణికు డగు శ్రీకృష్ణపర
మాత్మ తిరిగి భీతుడైన యర్జును నూరడించెను. ॥౧౦॥

నీ ల క ం తీ య ము:— సంజయుడు చెప్పుచున్నాడు.— వసుదేవ సుతుడు అర్జునుని గూర్చి
పూర్వోక్తవిధముగ బలికి, పూర్వ మెట్లుండెనో యట్టి తన మానుషరూపమును తిరిగి చూపెను. అర్జునునిచే
ప్రార్థితమై ధరించిన చతుర్భుజరూపమును గూడ తిరోహిత మొనర్చెనని యర్థము. అట్లే వ్యాపకుడైనను తిరిగి
సౌమ్యశరీరధారియై బెదరిన యీయర్జును నూరడించెను. ॥౧౦॥

అర్జున ఉవాచ:—

గీ॥ దృష్ట్యైషమం మానుషం రూపం తవ సౌమ్యం జనార్దన ।

ఇదానీ మస్మి సంవృత్తః సచేతాః ప్రకృతిం గతః ॥

॥౫౧॥

ప ద వి భా గ ము:— అర్జునః- ఉవాచ- దృష్ట్యై- ఇమం- మానుషం- రూపం- తవ- సౌమ్యం- జనార్దన- ఇదానీం- అస్మి- సంవృత్తః- సచేతాః- ప్రకృతిం- గతః ॥ ॥౫౧॥

ప్ర కృ తి ప దా ర్థ ము:— అర్జునః=అర్జునుడు; ఉవాచ=పలికెను; హేజనార్దన=ఓశ్రీకృష్ణప్రభూ!; ఇదానీం=ఇప్పుడు; తేవ=నీయొక్క; సౌమ్యం=సుందరమైన; మానుషం=మనుష్యసంబంధమైన; రూపం=ఆకారమును; దృష్ట్యై=చూచి; సచేతాః=ప్రసన్నచిత్తుడనై; ప్రకృతిం=స్వభావమును; గతః=పోయినవాడనై; సంవృత్తో=నీ=అయితిని. ॥౫౧॥

శ్రీభగవా నువాచ:—

గీ॥ సుదుర్దర్శ మిదం రూపం దృష్టవా నసి యన్మమ ।

దేవా అప్యస్య రూపస్య నిత్యం దర్శనకాంక్షిణః ॥

॥౫౨॥

ప ద వి భా గ ము:— సుదుర్దర్శం- ఇదం- రూపం- దృష్టవా- అసి- యత్- మమ- దేవాః- అపి- అప్య- రూపస్య- నిత్యం- దర్శనకాంక్షిణః ॥ ॥౫౨॥

ప్ర కృ తి ప దా ర్థ ము:— శ్రీభగవాన్=శ్రీకృష్ణభగవానులు; ఉవాచ=పలికెను; త్వం=నీవు; యత్=ఏ; మమ=నాయొక్క; రూపం=రూపముకలదో; తే=ఆ; ఇదం=ఈరూపము; సుదుర్దర్శమ్=చూచుటకుశక్యముగానిదానిని; దృష్టవానసి=చూచితివి; దేవాఅపి=దేవతలుగూడ; నిత్యం=ఎల్లప్పుడు; అప్య=ఈ; రూపస్య=రూపముయొక్క; దర్శన కాంక్షిణః=దర్శనమునుకోరెడివారు; భవంతి=ఆగుచుండిరి. ॥౫౨॥

శాంకరభాష్యమ్:—

దృష్ట్యైషద మితి । దృష్ట్యైషదం మానుషం రూపం మత్సఖం ప్రసన్నం తవ సౌమ్యం జనార్ద నేదానీ మధునాస్మి సంవృత్తః సంజాతః కిం సచేతాః ప్రసన్నచిత్తః ప్రకృతిం స్వభావం గత శ్చాస్మి ॥ ॥౫౧॥

సుదుర్దర్శ మితి । సుదుర్దర్శం మష్టు దుఃఖేన దర్శన మస్మేతి సుదుర్దర్శ మిదం రూపం దృష్టవా నసి యన్మమ దేవా అప్యస్య మమ రూపస్య నిత్యం సర్వదా దర్శనకాంక్షిణో దర్శనేప్పవోపి న త్వ మివ దృష్టవంతో న ద్రోక్ష్యంతి చే త్యభిప్రాయః ॥ ॥౫౨॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

అర్జునుడు చెప్పుచున్నాడు— ఓజనార్దన! నీయీప్రసన్నమైనదియు, మత్సఖమునగు మానుషరూపమును జూచి, ప్రసన్నచిత్తుడనైతిని. స్వభావస్థితిని పొందినవాడనయితిని. ॥౫౧॥

శ్రీకృష్ణభగవానులు చెప్పుచున్నాడు— మనుజులు చూడశక్యముగాని నాయీరూపమును నీవు జూచితివి. దేవతలు గూడ నా యీరూపమును నిత్యము జూడగోరుదురు. కానివారు నీవలె నిదివరలో జూడలేదు, మున్నుండు జూడజాలరు. ॥౫౨॥

— ౧౧వ అధ్యాయము ౫౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు . —

మ థ నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— విశ్వరూపోపసంహరణానంతరము అర్జునుడు పలుకుచు

గీ॥ నాహం వేదై ర్న తపసా న దానేన నచేజ్యయా ।

శక్య ఏవంవిధో దృష్టుం దృష్టవా నసి యన్మమ ॥

॥౫౩॥

ప ద వి భా గ ము:— న-అహం-వేదైః-న-తపసా-న-దానేన-న-చ-ఇజ్యయా-శక్యః-ఏవంవిధః-దృష్టుం-దృష్టవా-అసి-మాం-యథా ॥

॥౫౩॥

ప్ర తి ప దార్థ ము:— త్వం=నీవు; మాం=నన్ను; యథా=ఎవిధముగా; దృష్టవా=చూచిన వాడవై; అసి=అయితివో; తథా=అప్రకారముగా; ఏవంవిధః=ఇట్టివిధమైన; అహం=నేను; వేదైః=వేదములచే; దృష్టుం=చూచుటకు; నశక్యః=శక్యమైనవాడనుగాను; తపసా=తపస్సుచే నశక్యః=శక్యమైనవాడనుగాను; దానేన=దానముచే; నశక్యః=శక్యమైనవాడనుగాను; ఇజ్యయా=యాగముచే; నశక్యః=శక్యమైనవాడనుగాను. ॥ శాంకరభాష్యమ్:—

కసాత్— నాహం వేదై ఋగ్యజుస్సామాధర్వవేదై శ్చతుర్వి రపి న తపసోగ్రేణ చాంద్రాయణాదినా న దానేన గోభూహిరణ్యాదినా న చేజ్యయా యజ్ఞేన పూజయా వా శక్య ఏవంవిధో యథాదర్శితప్రకారో దృష్టుం దృష్టవా నసి మాం యథా త్వమ్ ॥౫౩॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

నీవు యేవిధముగ నన్ను చూచితివో అప్రకారముగ జూచుటకు యథాదర్శితా కారుడ నగు నేను ఋగ్యజుస్సామాధర్వవేదములచేగాని, ఉగ్రచాంద్రాయణాదితపస్సులచే గాని, గో, భూ, హిరణ్యాదిదానములచేగాని, యజ్ఞముచేగాని, పూజచే గాని శక్యమైన వాడనుగాను. ॥౫౩॥

న్నాడు.— ఓజనార్దన! ఈనీసామ్యాకారమును జూచి యిప్పుడు భయకృతమగు వ్యామోహము తొలగుటచే నవ్యాకులితమైన యంతఃకరణము కలవాడనై యైతిని. భయజనితమైన వ్యధ తొలగుట చే స్వస్థుడైతిని. ॥౫౦॥

— ౧౧వ అధ్యాయము ౫౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— శ్రీకృష్ణభగవానులు తన యసుగ్రహ మతిదుర్లభమని నాల్గ శ్లోకములతోఁ జెప్పుచున్నాడు.— చూచుటకు శక్యముకాని నాయావిశ్వరూపమును నీవిప్పుడు చూచితివి. దేవతలుగూడ నీరూపమును దర్శించుటకై నిత్యము కోరుచుందురు. కాని నీవతె వారు జూడలేరు. ॥౫౨॥

— ౧౧వ అధ్యాయము ౫౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— దేవతలు మద్భక్తిశూన్యులగుట నన్ను జూడలేరని చెప్పుచున్నాడు.— ఈశ్లోకము “న వేదయజ్ఞాద్యయన్తైః” అను శ్లోకముచే గతార్థము. ॥౫౩॥

శం క రా నం దీ య ము:— జన్మాంతరములయందు భోగేచ్ఛతో యథావిధిగ వేదాధ్యయనాది పుణ్యకర్మానుష్ఠానముచే దేవభావము నొందినను మద్భక్తి శూన్యులగు యింద్రాది దేవతలకు నీదర్శనభాగ్యములేదని (కలుగకుండెనని) సూచించుటకు వేదములకు స్వస్వరూపసాక్షాత్కారమునందు సాధనత్వమును నిషేధించుచుండు.— వేదములచేగాని, తపస్సుచేగాని, దానముచేగాని, యాగాదికముచేగాని, నావిశ్వరూపము చూడశక్యమైనదికాదు. నీజెల్లు నావిశ్వరూపమును జూచితివో యట్లు వేదా

గీ॥ . భక్త్యా త్వనన్యయా శక్య అహ మేవంవిధోఽర్జున! ।

జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన ప్రవేష్టుం చ పరంతప! ॥౫౪॥

ప ద వి భా గ ము:— భక్త్యా-తు-అనన్యయా-శక్యః-అహం- ఏవంవిధః-అర్జున-జ్ఞాతుం- ద్రష్టుం- చ-తత్త్వేన-ప్రవేష్టుం-చ-పరంతప॥ ॥౫౪॥

ప్ర తి ప ధా ర్థ ము:— హేపరంతప! = శత్రువులను తపింపజేయు ఓయర్జునా!; ఏవంవిధః = విశ్వరూప ధారిగను; అహం = నేను; తత్త్వేన = తత్త్వముచే; జ్ఞాతుం = తెలిసికొనుటకుగాని; ద్రష్టుంచ = సాక్షాత్కరింప జేసుకొనుటకుగాని; ప్రవేష్టుంచ = మోక్షమును పొందుటకుగాని; అనన్యయా = భగవదేకపరమైన; భక్త్యా = భక్తి చే శక్యః = శక్యమైనవాడను. ॥౫౪॥

శాంకరభాష్యమ్:—

కథం సున శ్శక్య ఇత్యుచ్యతే— భక్త్యా తు కిం విశిష్టయే త్యాహ — అనన్యయాఽ పృథగ్పూతయా భగవతోఽన్యత్ర పృథజ్చ కదాచి దపి యా భవతి సా త్వనన్యా భక్తి స్సరైవ రపి కరణై ర్వాసుదేవా దన్య న్నోపలభ్యతే యయా సాఽనన్యా భక్తి స్తయా భక్త్యా శక్తోఽహ మేవంవిధో విశ్వరూపప్రకారో హేఽర్జున జ్ఞాతుం శాస్త్రితో న కేవలం జ్ఞాతుం శాస్త్రితో ద్రష్టుం చ సాక్షాత్కర్తుం తత్త్వేన తత్త్వతః ప్రవేష్టుం చ మోక్షం చ గంతుం పరంతప ॥౫౪॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

శత్రువులను తపింపజేయు ఓయర్జునా! విశ్వరూపప్రకారుడ నగు నేను తత్త్వతః శాస్త్రము ననుసరించి తెలిసికొనుటకును, సాక్షాత్కరింపజేసుకొనుటకును, మోక్షమును పొందుటకును (భగవంతునికంటె వేరొకచోట నిలువ బడని భక్తి యనన్యభక్తి యనబడును. అనగా సర్వేంద్రియములచేతను వాసుదేవునికంటె నితరము దేనిచే నుపలబ్ధము కాదో యట్టి భక్తి యనన్యభక్తి యనబడును.) అట్టి అనన్యభక్తిచే శక్యమగును. ॥౫౪॥

ధ్యాయనాది పుణ్యకర్మ కారులైనను నాసవిశేషబ్రహ్మస్వరూపమునే చూడలేకుండిరి. ఇక నిర్విషేషబ్రహ్మము నెట్లు చూడగలరని యర్థము. (ఈచెప్పటచే గర్బల మోక్షమును గూర్చి సాక్షాత్సాధనములు గావని నూచిత మయ్యెను. ॥౫౪॥

—+ ౧౧వ అధ్యాయము ౫౪వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు +—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— వేద, తపో, వాన, ఇహ్యాదికముచే నీదర్శన మ శ క్య మగుచో నిక నేయుపాయముచే నిష్ఠ జూడ శక్యమగును? అను ఆశంకపై జెప్పబున్నాడు.— (ఇట ‘తు’ అనునది మరియొక సాధనమేదియు లేదను యర్థమనందు ప్రయుక్తము.) మదేకనిష్ఠమగు నిరతిశయక్రీతి (భక్తి) చే దివ్యరూపధరుడనగు నేను తెలిసికొనుటకు శక్యమగును. స్వస్వరూపముగ సాక్షాత్కరింప జేసుకొనుటకు నేదాంతవాక్యశ్రవణమనననిధిధ్యాసనపరిపాకముచే శక్యమగును. స్వరూపసాక్షాత్కారమువలన యవిద్యాత్కార్యనివృత్తి యయిన నారూపముతో నుండుటకు శక్యమగును. “హే పరంతప!” అను సంబుద్ధిచే నజ్ఞానమునెడి శత్రువును నశింపజేసిన అర్జుననుకుసులభముగా ప్రవేశించుటకు యోగ్యత్వము నూచితమయ్యెను. ॥౫౪॥

గీ॥ మత్కర్మకృత్ సృష్టృమో మద్భక్త స్సంగవర్జితః ।

నిరైవర సర్వభూతేషు య స్స మా మేతి పాండవ! ॥

॥౫౫॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శతసాహస్ర్యాం సంహితాయాం వైయాసిక్యాం భీష్మపర్వణి

శ్రీభగవద్గీతా సూచనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జున

సంవాదే విశ్వరూపదర్శనయోగో నామైకాదశోధ్యాయః ॥౧౧॥

ప ద వి భా గ ముః— మత్కర్మకృత్=మత్సృగమః-మద్భక్తః-సంగవర్జితః-నిరైవరః-సర్వభూతేషు-యః-సః-మాం-ఏతి-పాండవ ॥

॥౫౫॥

ప్రతిపదార్థముః— యః=ఎవడు; మత్కర్మకృత్=నానిమిత్తమైనకర్మనుజేయునో; మత్సృగమః=నేనేయుత్క్రమణానంతరగతికలవాడై; మద్భక్తః=నాయందేభక్తికలవాడై; సంగవర్జితః=సంగరహితుడై; సర్వభూతేషు=సమస్తభూతములయందు; నిరైవరః=శత్రుభావములేనివాడై; భవతి=(ఉపదమధ్యాహర్యము)అగునో; సః=అట్టివాడు; హేపాండవ=ఓపాండునందనా; మాం=నన్ను; ఏతి=పొందుచున్నాడు. ॥౫౫॥

శాంకరభాష్యమ్:—

అథునా సర్వస్య గీతాశాస్త్రస్య సారభూతోఽర్థోనిశ్చేయసార్థోనుఽప్తేయత్వేన సముచ్చితోచ్యతే— మత్కర్మకృత్ సృష్టృమో కర్మ మత్కర్మ తత్కరోతీతి మత్కర్మకృత్ సృష్టృమః కరోతి భృత్యః స్వామికర్మ న త్యాత్మనః పరమా ప్రేత్య గంతవ్యా గతి రితి స్వామినం ప్రతిపద్యతే.

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ప్రస్తుతము సమస్తగీతాశాస్త్రమునకు సారభూతమైనదియు, మోక్షము ప్రయోజనముగా గలదియు నగు విషయమును పోగుచేసి చెప్పుచుండెను— ఓపాండునందనా! యెవడు నానిమిత్తమే శ్రాంతాదికర్మనుజేయువాడై, (భృత్యుడు తన ప్రభువున కనుకూల

శంకరానందీయము:— వేదాదులు సాధనములు గానివో నిక నీసాక్షాత్కార మెట్లు కలుగునను ప్రశ్నపై జెప్పచున్నాడు.— “భక్త్యా త్వనన్యయా శక్య ఆహ మేవంవిధోన్మదన!” “సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ” అను శాస్త్రాచార్యోపదేశజన్యజ్ఞానసంపన్నము, శుభ్రము, దృష్టము, స్పష్టము, మతము, విజ్ఞాతముగూడ నీసర్వము బ్రహ్మమే అని సర్వమునకు, దనకు బ్రహ్మమాత్రప్రత్యావగాహిని యగు ప్రత్యయాంతరభూత్యానుసంధానరూపముగు భక్తిచేతనే “ఏవంవిధోహం”విశ్వాత్ముడనగు నేనులెస్సగు నారాధింపబడినవాడనై యధార్థస్వరూపముచే నిదియే పరమార్థమని తెలిసికొనుటకును, సాక్షాత్కరింప జేసుకొనుటకును, విదేహకైవల్యమునోంది మత్స్వరూపముతో నుండుటకును సుగమమైన. (నిర్విశేషబ్రహ్మముగా జ్ఞానములో విషయమైన కాగలనని యర్థము) ముముక్షువు, ముఖ్యాధికారియు నగువాడు చిత్తశుద్ధికై భక్తిశ్రద్ధలతో నెల్లప్పుడు నీసర్వము నేనేయను సవిశేషబ్రహ్మాపాస్తిని చేసినవో భేదప్రత్యయనాశమై పరిశుద్ధాత్ముడగును. అట్టివానికి నిర్విశేషబ్రహ్మము తెలిసికొనుటకును, సాక్షాత్కరింపజేసుకొనుటకును, తత్స్వరూపముతో నుండుటకును విదేహముక్తి నొందుటకును నీవే విషయమైనగుంటివి. ॥౫౫॥

— ౧౧వ అధ్యాయము ౫౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యానవిశేషములు —

మధునూదనసర్వతీయము:— ఇక సర్వగీతాశాస్త్రమునకు సారభూతమైన విషయమును పుంజముగ జేసి చెప్పుచుండెను.— వేదవిహితమైన కర్మను న్నాకొరకు జేయుదున్నవాడై, నేనే పరమ

శాంకరభాష్యమే:—

అయం తు మత్కర్మకృత్వా మేవ పరమాం గతిం ప్రతిపద్యత ఇతి మత్పరమోఽహం పరమః
పరా గతి ర్యస్య సోఽయం మత్పరమ స్తథా మద్భక్తో మా మేవ సర్వప్రకారైః సర్వాత్మనా
సర్వోత్సాహేన భజత ఇతి మద్భక్త స్సంగవర్జితో ధనపుత్రమిత్రకలత్రబంధువర్గేషు సంగవర్జితః
శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ములగు పనులను జేయునుగాని యాప్రభువే తనకు పరమప్రాప్యడని తలువడు. న్నాకై
కర్మను జేయువాడు నన్నే జీవితావసానమున పరమప్రాప్యడుగ దలచును.) అట్టివాడై,
(నన్నే సర్వప్రకారములచేతను సర్వోత్సాహముతోటి భజించువాడు మద్భక్తు డనబడును.)
అట్టి నాభక్తుడై, ధన, పుత్ర, మిత్ర, కలత్రబంధువర్గాదులయందు సక్తి (ప్రీతి) లేనివాడై,
తనకు అత్యంతాపకారమునందు ప్రవృత్తులైనవారియెడ గూడ శత్రుభావమును వహించని
ప్రాప్యడనుగ తలచినవాడై. సంగవర్జితుడై (బాహ్యవస్తుస్పృహవర్జితుడై, అపకారలయందుగూడ శ్వేషము
లేనివాడై, యెవడుండునో అట్టివాడు (అభేదముతో) నన్ను పొందును. నీవు తెలిసికొనదగినదియు, నేను పడేదెంత
నగునదియు నిదెయి. ఇంతకంటె వేరేమియు లేదు. ||౨౨౨||

ఇట్లు శ్రీమధుమాదాన సరస్వతీ విరచిత శ్రీమద్భగవద్గీతా ఏకాదశాధ్యాయ గూడాక్ష

రీతికకు తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార:

బులుగు అప్పన్నశాస్త్రిచే రచింపబడిన తాత్పర్యబోధిని

స మా స్త ము.

శంకరానందీయము:— ఈవిధముగ బ్రహ్మప్రాప్తికి భక్తి కారణమని చెప్పి యీచెప్పబోవు
సాధనపంచకసంపత్తితో నెవడు నన్ను సేవించునో అతడే ప్రసన్నచిత్తుడై సమ్యక్జ్ఞానమును, మోక్షమును
పొందునని నూచించుచు అధ్యాయము నుపసంహరించుచుండెను,— “మత్కర్మకృత్” నానిమిత్తమే లోకక
కర్మనుగాని; వైదికకర్మనుగాని చేష్టమాత్రమును సర్వకర్మను జేయువాడై, “మత్పరమః” లోకమున పురు
షుడు యెంగుకై కర్మ నాచరించునో దానిని బొందునుగాని మరియొకదానిని పొందడు. అట్లే నానిమిత్తమై
కర్మచేయునో నన్నే పొందును. నానిమిత్తమై కర్మను జేయువారలకు నేనే గతియగును. కాన అట్టివాడు
‘మత్పరమ’ డనబడును. అట్టివాడై, లేక, ‘మీయతే పదార్థోఽనయేతిమా, మత్పరా మా యస్య స మత్పరమః’
దీనిచే పదార్థము తెలిసికొనబడును గాన ఇందియప్రవృత్తి “మా” అనబడును. నాస్వరూపగ్రహణానక్త
మైన యిందియప్రవృత్తి గలవాడు “మత్పరమ” డనబడును. అట్టివాడై, కనుకనే “మద్భక్తః” సర్వాత్మ
కుడనగు నన్ను (అంతట) చక్షురాదులకు విషయమగు వస్తుజాతమునెల్ల సర్వము బ్రహ్మస్వరూపముగ నను
సూధానము చేయువాడు భక్తుడనబడును.) అట్టివాడై, “సంగవర్జితః” పుత్రమిత్రకలత్రాదులయందు అసర్వ
ధ్యతోసక్తిని పొడిసినవాడై, “నిరైరః” తన కపకారలయందు గూడ (అంతటను బ్రహ్మభావనచే) వైరము
లేనివాడై, (ఉపశాంత సర్వవికారములు కలవాడై) యెవడుండునో అట్టి భక్తవర్మకు నిర్విశేషబ్రహ్మనిష్ఠాన
ముచే “మామే వైతి” పరబ్రహ్మనగు నన్ను పొందును. (విదేహాక్షవల్యము నొందునని యర్థము.) ||౨౨౩||

ఇట్లు శ్రీశంకరానందసరస్వతీ విరచిత శ్రీమద్భగవద్గీతా ఏకాదశాధ్యాయవాక్య

తాత్పర్యబోధినికి “తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార:

బులుగు అప్పన్నశాస్త్రిచే రచింపబడిన తాత్పర్యబోధిని

స మా స్త ము.

శాంకరభాష్యము:—

సంగః ప్రీతిః స్నేహ స్తద్వర్జితో నిరైవరో నిర్గతవైరః సర్వభూతేషు శమ్రభావరహిత ఆత్మ
నోఽత్యంతాపకారప్రపృతే ష్యపి య ఉద్యశో మద్భక్తః స మా మే త్యహమేవ తస్య పరా
గతి ర్నాన్య గతిః కాచి ద్భవ త్యయం తవోపదేశ ఇష్టో మయోపదిష్టో హేపాండవేతి ||౫౪||

ఇతి శ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్యగోవిందభగవత్పూజ్యపాదశిష్యశ్రీమచ్ఛంకర
భగవతః కృతా శ్రీభగవద్గీతాభాష్యే విశ్వరూపదర్శనయోగో నామ

ఏకాదశోఽధ్యాయః ||౧౧||

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని: —

వాడై యేవ డుండునో, అట్టి నాభక్తుడు నన్నే పొందును. నేనే యట్టి వానికి పరమగతి
నగుదునుగాని, వేరొండు యథమగతి పొందింపనేరదు. ఈయుపదేశము నీకు హితము.
చేకూర్చునట్లు నీకుపదేశింపబడెను. ||౫౫||

ఇట్లు నూరువేల సంఖ్య కలిగి, వ్యాసప్రొక్తము, సంహితారూపము నగు మహాభార
తమునం దంతర్గతమైన భీష్మపర్వమునందున్న యుపనిషద్భాషము, బ్రహ్మవిద్యా
రూపము, యోగశాస్త్రము నగు భగవద్గీతలయందున్న శ్రీకృష్ణార్జునసంవా
దమునందుగల విశ్వరూపదర్శనయోగ నును వేరి ఏకాదశాధ్యాయ
మునకు గౌతమనగోతుడగు “తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యా
పారీణ, దర్శనాలంకార” బులుసు అప్పన్నశాస్త్రిచే రచింపబడిన, ఆనంద
గిరియవ్యాఖ్యానుస్ఫుట శ్రీభగవద్గీతాశాంకరభాష్యతత్త్వ
బోధిని స మా ప్ర ము.
హరిః ఓమ్ తత్సత్.

శ్రీ ధ రీ య ము:— నేనసన్యభక్తి లభ్యుడనుకానః సర్వశాస్త్రసారమగు ఈరహస్యమును వినుము:—
నానిమిత్తమే కర్మచేయుచు, నేనే పరమపురుషార్థముగ దలచి, నన్నే యాశ్రయించి; పుత్రాదులయందు సంగ
మును వీడి. సర్వభూతములయందు శైరమును వీడి యేవ డుండునో అట్టివాడు నన్ను పొందును.

శ్లో|| “దేవై రపి సుదుర్దర్శం తపోయజ్ఞాదికోటిభిః |

భక్తాయ భగవా నేవం విశ్వరూప మదర్శయత్ ||”

తా|| తపస్సులు, యజ్ఞములు మొదలగు కోటిసాధనములచే గూడ జూడశక్యముగాని విశ్వరూపమును
భక్తుడగు యర్జునునకు శ్రీకృష్ణభగవానులు చూపెను. ఈవిషయ మీయే కాదకాధ్యాయమున తెలుపబడెను.

ఇట్లు శ్రీధరవిరచిత శ్రీభగవద్గీతా ఏకాదశాధ్యాయటికకు “తర్కరత్న,

న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార” బులుసు

అప్పన్నశాస్త్రి విరచిత తాత్పర్యబోధిని స మా ప్ర ము.

భా ష్య త్క ర్ణ డీ పి క:— పృస్తుతము సర్వశాస్త్రసారభూతమైన యీగీతాశాస్త్రమునందు నార
భూతము, విశ్వేయస ప్రయోజనకము నగు విషయమును సంగ్రహించి యవశ్యమనుష్ఠించుటకై పరమకారు

జికుడగు శ్రీకృష్ణభగవానులు యర్జునునకు చెప్పుచున్నాడు. — నాప్రీతికై వేదవిహిత కర్మల నాచరించు వాడై, నేనే పరమప్రాప్త్యుడనుగ తలచినవాడై, నాప్రాప్తిసాధనముగ నాభజనముతో నన్నివిగులుగను గూడినవాడై, ధన, పుత్ర, మిత్రాదులయందు ఆసక్తిని వీడినవాడై, తనకత్యంతాపకారులగు వారియొడగూడ వైరహితుడై యెవడుండునో యట్టి దంభరహితుడగు నాభక్తుడు నన్ను పొందును. (అభేదముగ నన్ను సాక్షాత్కరింపజేసుకొనును.) (నీవు నామేనత్త కొమరుడవగుట అతిపేమాస్పదుడవు. కాన నీసారసంగ్రహమును నీకు జెప్పితిని నూచించుటకు “పాండవ!” అని సంబోధించెను.) ఈవి కాదశాధ్యాయమున విశ్వరూపప్రతిపాదనముచే సర్వేశ్వరుడు, సర్వాత్మయు, సర్వజ్ఞుడు నగు పరబ్రహ్మముయొక్క యనన్యభక్తిచే దత్స్వరూపజ్ఞానాదికము పుద్గర్భింపబడినది గాన తత్త్వదన్యాచార్యము నిరూపింపబడెను. ||౧౫||

శ్లో॥ చిదానందే యత్రాదితీజ, నర, యక్ష, సుర, యుతం, విభాతం త్రైలోక్యం సతి భవతి నాశ్చర్యజనకమ్ : అనంతాండాధారే త మజ మజరాత్మాన మమృతం, శివం కృష్ణం వందే నిఖలహృదిగం ద్రష్టు మభయమ్ || తా॥ సచ్చిదానందస్వరూపుడగు పరబ్రహ్మము అనంతబ్రహ్మాండముల కాధారుడగుట నాతనియందు దేవ, యక్షరక్షోనరయుతముగు ఈతి)లోకములు భాసించిన వన యాశ్చర్య మేమియు లేదు. అట్టి జన్మాదివి కారకూన్యడు, పరిణామకూన్యడు, మంగళస్వరూపుడు, అమృతస్వరూపుడు, నిఖలహృదయాం తథస్థుడు. భయరహితుడు నగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మను చూచుటకై (తెలిసికొనుటకై) జ్ఞానసిద్ధికై నమస్కరించెదను.

ఇట్లు ధనపతిసూరివిరచిత శ్రీభగవద్గీతావీ కాదశాధ్యాయ భాష్యత్కర్తృదీపికకు

“తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార”

బులుసు అప్పన్నశాస్త్రి విరచిత శాత్పర్యబోధిని

సమాప్తము.

పరమార్థప్రపాః — “శ్లో॥ నానారంగై రనంగాయుధ మభిలిఖతా శ్చిత్రిణోఽభ్యాసలభ్యం, సౌరభ్యం నైవ తస్మి న్న చ సరభవాయం మండలం చండరశ్మేః । తీవ్రం తేజ త్రిలోకీతిమిరనిరసనం తద్వ దానంద సాంద్రం సన్నాసాభ్యాసభాజో న సులభ మపి తు శీ)యమాత్తంసభక్త్యా॥” చిత్రకారుడు వివిధవర్ణములతో నొకయరవిందమును తన యభ్యాసపాటవముచే వాయునుగాని దానియందు సౌరభ్యము ననుభవింపజాలడు. అట్లే రథాశ్వములతో సూర్యభగవానుని చిత్రించునుగాని యాసూర్యమండలమునందు ముల్లోకములయందలి కారుచీకటి నపహరించెడి తీవ్రతేజస్సు లభ్యము కానేరదు. అట్లే సన్నాసాభ్యాసయోగి పరబ్రహ్మరూపము దన మనఃఫలకమునందు చిత్రించుకొనగల్గును. గాని యతనికి బ్రహ్మానందానుభూతి లభ్యము కానేరదు. ఇక నేమనః శ్రీకృష్ణభగవానుని యందలి భక్తి చేతనే యట్టి యానందము లభ్యమగును. ||౧౬||

అధ్యాయసముదిత తాత్పర్యశ్లోకము: — “శ్లో॥ మానుష్యం మన్యసే చే న్మయి తదిగ మయే భూర్భువ స్స్వర్మహాంత్రస్త్వీకారం వైభవం చాధయ మమృతగతిం ద్రష్టు మిచ్ఛాస్తి తే చేత్ । తత్త్వశ్యాసాతివర్ణం నిహత మిహ నుయా దత్తయా దివ్యదృష్ట్యా బ్రహ్మదీక్ష దేవదేవా నితి యదుపతిగా పోక్త మే కాదశేఽస్మిత్॥” తా॥ నన్ను మనుష్యమాత్సరిగ తలవకుము. అట్టి సందేహమే యున్నచో ఓయర్జునా! భూర్భువ స్స్వర్లోకాంతస్త్వీకారము గలదియు, సంసారభయాపనోదకము, మోక్షప్రాప్తకము నగు నావిశ్వరూపమును జూడ నిచ్చగించితివేని, నాచే ననుగ్రహింపబడిన దివ్యదృష్టిచే బ్రహ్మదులగు దేవదేవులను, నిహశమైన

శత్రువర్గమును నావిశ్వరూపమునందు చూడుము. అని యీయే కాదశాఢ్యాయమున శ్రీకృష్ణభగవానునిచే చెప్పబడెను.

ఇట్లు చైవజ్ఞ పండితవీరచిత శ్రీభగవద్గీతా ఏకాదశాఢ్యాయ పరమార్థప్రపక

“తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార”

బులుసు అప్పన్న శాస్త్రి వీరచిత తాత్పర్యబోధిని

స మా ప్ర ము.

నీలకంఠీయము:— శాస్త్రసర్వస్వసారము నీళ్లొకమున సంగ్రహించుచుండెను — “మత్కర్మకృత్” నానిమిత్తమే కర్మలుచేయువారై, “మత్పరమః” నేనే పరమప్రాప్యదనుగ కలవాడై, (ఈచెప్పటచే త్సంపదార్థశోధకముగు సమస్తకర్మయోగము, ధ్యానయోగము చెప్పబడెను.) “మద్భక్తః” నాయారాధనము జేయువాడై (ఈచెప్పటచే నుసాసనాకాండార్థము సంగ్రహింపబడెను.) “సంగవర్జితః” సక్తిలేనివాడై, (ఏకాంతధ్యాననిష్ఠుడని జెప్పబడెను.) “నిర్లెవరః” వైరరహితుడై (భేదబుద్ధికలవానికి వైరరాహిత్యము సంభవింపదుగాన నీవిశ్వమును భగత్స్వరూపముగ జూడదగునని చెప్పబడెను.) యెవడును “సమామేతి పాండవ!” అట్టివాడు తత్పదలక్ష్యార్థము, అఖండానందైకరసము నగు నన్ను (పరబ్రహ్మను) ప్రత్యగభేదముగ పొందుచున్నాడు. (విశుద్ధవంశజాతుడ వగు నీవే యట్టి బ్రహ్మమును తెలిసికొనగలవని “పాండవ” అను సంబోధనముచే నూచితము.)

॥౧౫॥

ఇట్లు శ్రీనీలకంఠాచార్య వీరచిత శ్రీభగవద్గీతా ఏకాదశాఢ్యాయ భారతభావదీపమునకు

బులుసు వెంకటశాస్త్రి వీరచిత తాత్పర్యబోధిని

స మా ప్ర ము.

హరిః ఓం తత్సద్బ్రహ్మైవామ్యమస్తు.

శ్రీభగవద్గీతా శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని

ద్వాదశాధ్యాయః.

భ క్తి యో గః.

అర్జున ఉవాచ:—

గీ॥ ఏవం సతతయుక్తా యే భక్తా స్త్వాం పర్యుపాసతే ।

యే చాప్యక్షర మవ్యక్తం తేషాం కే యోగవిత్తమాః ॥

॥౧॥

ప ద వి భా గ ము:— అర్జునః- ఉవాచ- ఏవం- సతతయుక్తాః- యే- భక్తాః- త్వాం- పర్యుపాసతే- యే- చ- అపి- అక్షరం- అవ్యక్తం- తేషాం- కే- యోగవిత్తమాః

॥౧॥

ప్ర తి ప దార్థ ము:— యే=ఏ; భక్తాః=భక్తులు; ఏవం=“మత్కర్మకృత్” ఇత్యాదికముచే చెప్పబడిన రీతిని; సతతయుక్తాః=నిరంతరము భగవత్కర్మాదులయందు సమాహితులై ప్రవృత్తులై; త్వాం=చూపబడిన విశ్వరూపుడవగునిన్ను; పర్యుపాసతే=ధ్యానించెదరో; యేచాపి=పరిత్యక్తసర్వైషణులు కలవారై; సంస్యసింపబడిన సర్వకర్మలుకల యేసంన్యాసులు; అవ్యక్తం=కరణములకు గోచరము కానట్టి; అక్షరం=అక్షరబ్రహ్మమును; యేచాపి=ఎవరు; పర్యుపాసతే=ధ్యానించెదరో; తేషాం=వారలలో; కే=ఎవరు; యోగవిత్తమాః=అతిశయముగ యోగవిదులు; ఇతి=ఈప్రకారము; అర్జునః=అర్జునుడు; ఉవాచ=పలికెను. (ప్రశ్నించెను.)

॥౧॥

శాంకరభాష్యమ్.—

ద్వితీయప్రభృతి పృథ్వాద్యైషు విభూత్యంతేషు పరమాత్మనో బ్రహ్మణోఽక్షరస్య విధ్వస్తసర్వవిశేషణ సోపాసన ముక్తం సర్వయోగైశ్వర్యసర్వజ్ఞానశక్తిమ త్పత్యోపాధే రీశ్వ

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ద్వితీయాధ్యాయమున “అశోచ్యాః” ఇత్యాదికము మొదలుకొని విభూత్యధ్యాయాంతముగు యధ్యాయములయందు విధ్వస్తసర్వవిశేషములుకల యక్షరపరబ్రహ్మము యొక్క

— ౧౨వ అధ్యాయము ౧వ శ్లోక వ్యాఖ్యానవిశేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తి య ము:— పూర్వాధ్యాయాంతమున “మత్కర్మకృత్ సృష్టరమః మద్యక్త స్సంగవర్జితః । నిర్వైరః సర్వభూతేషు య స్సమామేతి పాంచకః” అను శ్లోకమున మచ్చుబాధము

మగు యీశ్వరమును పొందువాడు (కల్గినవాడు) గాన యక్షర మనబడును. అట్టి యక్షరమయ్యు, నిర్వికేషుడ వగు నిన్ను (పరబ్రహ్మమును) శమదమాదిసత్సాధనములచే సంపన్నులై నిరంతర మనుసంధానము చేయుదురో అట్టి యీయుభయులలోను యెవరు సమాధినిపొగరింపు లగుదురు? ఇటు అభిప్రాయ మిది:— ముముక్షువు అను సగుణోపాసనము, నిర్గుణోపాసనము నీరెండును మోక్షసాధనములుగ నుపదిష్టమైనవి. (అరెండింటిలో) నుత్తరమగునది యేది? సాక్షాత్సాధన మెది! ఈవిషయమై చెప్పుమని యర్థము. ||౧||

భాష్యే త్సర్వ దీ పి కా:— శ్లో|| “యత్కృపాలవమాతేజ మూర్ఖో భవతి పండితః తం వందే పరమానందం జిహ్వా విష్ణుం శివం గురుం”—ద్వివీయాధ్యాయము మొదలుకొని విభూత్యధ్యాయంతము “త్రైగుణ్యవిషయా వేదానిప్రైగుణ్యోభవాత్సన్ధి నిత్య సత్త్వస్థానిర్వోగత్వేన అత్యువాక్ యావా నర్క ఉదపానే సర్వత స్సంప్రతీదకే । తావా స్సర్వేషు వేదేషు బ్రాహ్మణ్య విజానతః ॥ యస్మాత్పరతి రేవ స్యా దాత్మత్వప్రశ్న మానవః । అత్మ స్వేవ చ సంతుష్ట స్తస్య కార్యం న విద్యతే ॥ వైవతస్య కృతేనార్థానాకృతేనీవా కశ్చన । నచాస్య సర్వభూతేషు కశ్చిదర్థవ్యపాశ్రయః ॥ యథైహంసి సమిథోగ్ని ర్భస్మ సాత్మరుతేజ ర్జనః జ్ఞానాగ్ని సర్వకర్మాణిభస్మ సాత్మరుతేతథా ॥ సహి జ్ఞానేన సదృశం పవిత్ర మివావిద్యతే । తత్స్వయం యోగ సంసిద్ధః కాలేనాత్మని విందతి ॥ తన్నుద్ధయ స్తదాత్మానస్తన్నిష్టాస్తత్పరాయణాః । గచ్ఛంత్యపునరావృత్తిం జ్ఞాన నిర్మాతకల్మషః ॥ యోంత స్సుఖోఽన్తరారామస్తథానర్జ్యోతిరేవ యః । స యోగీ బ్రహ్మనిర్వాణంబ్రహ్మ భూతోఽధిగచ్ఛతి ॥ యో మాం పశ్యతి సర్వత్ర సర్వం చ మయి పశ్యతి ॥ తస్మాహం న ప్రణిశ్యామి న చ మే న ప్రణిశ్యతి ॥ సర్వభూతస్థితం యో మాం భజ త్యేకత్వ మాస్థితం । సర్వదా వర్తమానోపి స యోగీ మయి వర్తతే ॥ తేహం జ్ఞానీ నిత్యయుక్త ఏకభక్తి ర్విశిష్యతే ॥ పియోహి జ్ఞానీనోఽత్యర్థ మహం న చ మమ ప్రియః ॥ అవ్యక్తం వ్యక్తి మాపన్నం మన్యంతే మా మబుద్ధయః । పరం భావ మజానంతో మమావ్యయ మనుత్తమమ్ ॥ పర స్సాత్మ భావోఽనోవ్యక్తోఽవ్యక్తాత్సనాతనః । య స్సర్వేషు భూతేషు నశ్యత్సు న వివశ్యతి ॥ అవ్యక్తోక్షర ఇత్యుక్త స్త మాహుః పరమాం గతిమ్ ॥ యం పాప్య న నివర్తంతే తద్ధామ పరమం మమ ॥ రాజవిద్యా రాజగుహ్యం పవిత్రమిదమత్తమమ్ ॥ పృత్యక్షావగమం ధర్మ్యం సుసుఖం కర్తవ్యమవ్యయమ్ ॥ అశ్రద్ధధానాః పురుషా ధర్మస్యాస్య పరంతప ॥ అపాప్య మాం నవర్తంతే మృత్యుసంసారవర్తనీ ॥ న మే విదు స్సుర గణాః పృథవం న మహర్షయః । అహ మాది ర్హి దేవానాం మహర్షీణాం చ సర్వశః ॥ యో మా మజ మనాదించ వేత్తి లోకమహేశ్వరమ్ ॥ అసంమూఢ స్స మర్త్యేషు సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ॥” అను యీ మొదలగు గ్రంథముచే విభ్వస్త సర్వవిశేషములుగల యక్షరపరబ్రహ్మముయొక్క యుపాసనము చెప్పబడెను. “ఏతద్వోదీనీ భూతాని సర్వాణి త్యుపధారయ ॥ అహం కృత్స్నిస్య జగతః పృథవః పృథివీ స్తథా ॥ మత్తః పరంతరం నాస్య త్క్రించిదస్తి ధనంజయ ॥ మయి సర్వమిదం ప్రోతం సూత్రే మణి గణా ఇషి కవిం పురాణ మనుశాసితార మణోరణీయాంస మనుస్మరే ద్యుః । సర్వస్య ధాతార మచింత్యరూప మాదిత్యకర్ణం తమసః పర స్తాత్ ॥ ప్రయాణకాలే మనసాచలేన భక్త్యాయుక్తో యోగబలేన చైవ ॥ భువో ర్మధ్యే పాణి మావేశ్య సమ్యక్ స తం పరం పురుష ముపైతి దివ్యమ్ ॥ అహం సర్వస్య పృథనో మత్తః సర్వం ప్రవర్తతే ॥ ఇతి మత్వా భజంతే మాం బుధా భావసమన్వితాః ॥ మచ్చిత్వా మద్గతపాణా బాధయంతః పరస్పరమ్ ॥ కథ యంతశ్చ మాం భక్తా నిత్యం తుష్యంతి చ రమంతి చ ॥” ఈమొదలగు గ్రంథముచే నటనట సర్వయోగైశ్వ ర్యములుగల సత్త్వము ఉపాధిగా కల యీశ్వరునియొక్క యుపాసనము చెప్పబడెను. విశ్వరూపాధ్యాయ మునందు పరమేశ్వరుని యైశ్వర్యము చూపబడెను. దానిని జూచి “మత్కర్మకృ నృత్పరమో మద్భక్తస్సంగ వర్జితః ॥ నిర్వైర సర్వభూతేషు య స్స మా మేతి పాండవ ॥” అని చెప్పబడెను. కాని నీనిర్వికేష సవిశే

శ్రీ భగవానువాచః—

గీ॥ మయ్యావేశ్య మనో యే మాం నిత్యయుక్తా ఉపాసతే ।

శ్రీధ్యాయా పరయోపేతా స్తే మే యుక్తతమా మతాః ॥

॥౨౩॥

పదవిభాగము:— శ్రీభగవాన్-ఉపాచ-మయి-ఆవేశ్య-మనః-యే-మాం-నిత్యయుక్తాః-ఉపాసతే-శ్రీధ్యాయా-పరయా-ఉపేతాః-తే-మే-యుక్తతమాః-మతాః ॥

ప్రతిపదార్థము:— శ్రీభగవాన్=పద్మజేశ్వర్యసంపన్నుడగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ; ఉపాచ=పలికెను; యే=ఏభక్తులు; మయి=విశ్వరూపుడగు పరమేశ్వరునియందు; మనః=మనస్సును; నివేశ్య=ఉంచి; నిత్యయుక్తాః=నిత్యయుక్తులై; పరయా=ఉత్కృష్టమైన; శ్రీధ్యాయా=శ్రీధ్యతోటి; ఉపేతాః=కూడినవారై; మాం=సర్వయోగేశ్వరుడను, సర్వజ్ఞుడను అగు నన్ను; ఉపాసతే=ఉపాసించెదరో; తే=అట్టివారు; మే=నాకు; యుక్తతమాః=యుక్తతములని; మతాః=ఆభిప్రేతులు.

॥౨౩॥

శాంకరభాష్యము:—

యే త్వత్కరోపాసకా స్సమ్యగ్దర్శినో నివృత్తేషణా స్తే శావ త్త్వంతు తా న్ప్రతియద్యవ్యక్తం తదుపరిష్టా ద్వత్వామః । యే త్వితరే—మయి నిశ్యరూపే పరమేశ్వర ఉచేశ్వర

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

నగుణోపాసన, నిర్గుణధ్యానరూపమగు యోగములలో నేది సుఖముగ నాచరించుటకు శక్యమని ప్రశ్నించుచుంటివా? లేక ఆరెంటిలో యేది సాక్షాన్మోక్షనాధనమని ప్రశ్నించుచుండు? ఉపాసనరూపమగు పక్షములలో నేది విశిష్టతరమో తెలిసికొనుటకై యట్లునుడు ప్రశ్నించుచుండెను— “ఏవం...యోగవిత్తమా” నిరంతరము భగవత్కర్మాదులయెడ చిత్తసమాధానముతో బ్రవృత్తులగు ఏభక్తులు అనన్యశరణులై నిన్ను సర్వయోగేశ్వర్య, సర్వజ్ఞాన, సర్వశక్తిమత్వ సత్త్వోపాధుల కలవిశ్వరూపుడ వగు నిన్ను ధ్యానించెదరో, మరియు నెవరు పుత్రవిత్త, లోకైషణలను వీడినవారై, సర్వకర్మలను సన్యసించినవారై, ద్వితీయాధ్యాయమునయందు చెప్పబడినదియు, కరణగోచరముగానిదియు, విధ్వంససర్వవిశేషములు కలదియు, నగు అక్షరపరబ్రహ్మమును ప్రత్యక్షభిన్నముగ ననుసంధించెదరో ఇట్టి యీయుభయులలో నెవరధికముగ యోగజ్ఞులని యర్థము.

॥౧॥

నీలకంఠీయము:— సప్తమాధ్యాయప్రభృతి ఇంతవరకు గ్రంథభాగముచే దత్తుడనాచార్యులము నిరూపితము. ప్రస్తుతము తత్పదార్థభోధనరూపమగు ఉపాసనాకాండమును పూర్తిచేయుచు నిబంధమునుబట్టి ప్రధాన మగుట తత్పదలక్ష్యార్థమును తత్పదలక్ష్యార్థవేత్తల లక్షణములనుకూడ ప్రశస్తింపచుండెను. శబ్దము ననుసరించి లోకకబుద్ధ్యనుసారముగ తత్పదవాచ్యార్థముయొక్క యుపాసనాధికము వివరింపబడుచుండెను. అందు వెనుకటి యధ్యాయాంతమున “మత్కర్మకృత్” అనుమొదలగుదానిచే ననభజనము చెప్పబడెను. ఇటు “మచ్ఛబ్దార్థము సగుణబ్రహ్మమా? లేక నిర్గుణబ్రహ్మమా? యని (పూర్వగ్రంథమున రెండుస్థలములయందును అస్పష్టముప్రయుక్తమగుటచే) సంశయించినవాడై యట్లునుడు ప్రశ్నించుచుండెను— “ఏవం...యోగవిత్తమా” ఎవరు “మత్కర్మకృత్” అని చెప్పినరే? సగుణబ్రహ్మవేత్తలై నిన్ను పాసించెదరో, మరియు నెవరు బుద్ధ్యాగోచర యక్షరోపాసకులో, వాద్విధిలో నెవరు యోగవిత్తములు?

॥౧॥

— ౧౨వ అధ్యాయము ౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— సర్వజ్ఞుడగు శ్రీకృష్ణభగవానులుయట్లుననుకు సగుణోపాసనయందే యధికా

శాంకరభాష్యమ్:—

సమాధాయ మనో యే భక్తా స్సంతో మాం సర్వయోగేశ్వరాణా మధీశ్వరం సర్వజ్ఞం యముక్త రాగాదిక్లేశతిమిరదృష్టిం నిత్యయుక్తా అతీతానంతరాధ్యాయాంతోక్తశ్లోకార్థన్యాయేన సతత యుక్తా స్సంత ఉపాసతే శ్రద్ధయా పరయా ప్రకృష్టయోపేతా స్తే మే మమ మతా అభి ప్రేతా యుక్తతమా ఇతి । నైరంతర్యేణ హి తే మచ్చిత్తయాహోరాత్ర మతివాహయన్త్యతో యుక్తం తా న్ప్రీతి యుక్తతమా ఇతి వక్తుమ్ ॥

॥౨॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

టివా! శ్రీకృష్ణపరమాత్మ కృమముగ సమాధానమును చెప్పుచుండెను.

ఎవరూ నివృత్తమైన పక్షములు కలవారై. అక్షరబ్రహ్మోపాసకులై సమ్యగ్దర్శనము కలవారో, వారినటుల యుండనిమ్ము. అట్టివారలనుగూర్చి యేదిచెప్పదగినదో దానిని ముందు చెప్పెదము. ఎవరు విశ్వరూపుడైన పరమేశ్వరునియందు మనస్సునుంచి భక్తులైనవారై సర్వయోగేశ్వరుల కధీశ్వరుడు, సర్వజ్ఞుడు, విడిచిపెట్టబడిన రాగాదిక్లేశ తిమిరదృష్టికల పరమేశ్వరుని అతీతానంతరాధ్యాయాంతోక్తశ్లోకార్థన్యాయముచే సతతయుక్తులై యత్కృష్టమైన శ్రద్ధతో కూడినవారై యుపాసించెదరో అట్టివారు యుక్తములని నాయభిప్రాయము. నైరన్త్యముచే వారలు నాయందే చిత్తముకలవారై అహోరాత్రములను వెళ్ళబుచ్చుచుండిరి. కాన వారలనుగూర్చి యుక్తములని చెప్పటయుక్తమే.

॥౨॥

రము నూహించి దానినే చెప్పదలచెను. యథా కారానురూపముగ సాధనములు తారతమ్యవిశిష్టములుగాన ముందు సాకారబ్రహ్మవిద్యనే ప్రరోచనార్థమై స్తుతించుచుండెను. “మయి” వాసుదేవుడనగు నాయందు (సగుణబ్రహ్మమునందు) “మన ఆశేశ్య” అనన్యశరణత్వముతోటి, నిరతిశయప్రీతితోటి మనస్సునుంచి, “యే” ఎవరు “మాం” సర్వయోగేశ్వరులకు బ్రభువును, సర్వజ్ఞుడను, సమస్తకల్యాణగుణములకు సానమును, సాకార బ్రహ్మస్వరూపుడను, అగు నన్ను “నిత్యయుక్తాః” సతతోద్భుత్తులైరి. “శ్రద్ధయా పరయోపేతాః” ప్రకృష్ట మగు సాత్త్వికీవృత్తి రూపమైన శ్రద్ధతో కూడినవారై, “ఉపాసతే” ఎల్లపుడు చింతించెదరో, “తే మే యుక్త తమా మతాః” అట్టివారెల్లపుడు మదాసక్తచిత్తులై విషయాంతరవిముఖులై యహోరాత్రములను నిమేషప్రాయ ముగ వెళ్ళబుచ్చెదరు. కాన వారే నాకు యుక్తములుగ నభిముఖులు.

॥౨॥

శంకరానందీయము:— “అముముక్షువునకు ప్రథమముగ సగుణబ్రహ్మోపాసనమే సుకరము. ఇక నానుభుడు ద్వితీయముగ నిగుణబ్రహ్మోపాసనమే చేయదగినది” మాచించుచు పైవిధముగ ప్రశ్నించిన యాముముక్షువగు యర్జునున కాదిమముగ సగుణబ్రహ్మోపాసనమునే ప్రరోచనార్థముగ నుపదేశింపదలచి శ్రీకృష్ణభగవానులు చెప్పుచున్నాడు— “మయి...యే” మోక్షస్వరూపుడనగు నాయందును మనస్సు లెస్సగ నిలిపి మోక్షమునే కోరుచున్నవారై, లేక నాస్వరూపమునందే దృష్టము, శ్రుతము, స్పృష్టము, మతము నీ సర్వము బ్రహ్మమే యని సర్వమునకు సన్మాతృత్వగ్రహణమునందే మనస్సును లెస్సగనుంచి, లేచి విషయాంతరమునందు గాక నాధ్యానమునందే మనస్సును వినియోగించి “నిత్యయుక్తాః” మత్కర్మకరణాది ధర్మములయందు ఎల్లపుడు నియుక్తులై “పరయా భక్త్యా” నిశ్చలముగ భక్తితో (నిరుక్తసాధనములతో పరమేశ్వరోపాసనము జేయుచో జిత్రశుద్ధిగలిగి దానివలన జ్ఞానము, దానివలన మోక్షమున గూడ సిద్ధించునా సిద్ధింపదా యను సంక యము లేని యాస్తికబుద్ధిలో) గూడినవారయి స్వధర్మమును, స్వాశ్రమమును, స్వజనమును, స్వలక్షణమును

గీ॥ • యే త్వక్షర మనిర్దేశ్య మవ్యక్తం పర్యుపాసతే ।

సర్వత్రగ మచిన్త్యం చ కూటస్థ మచలం ధృవమ్ ॥

॥౩॥

ప ద వి భా గ ము:— యే- తు- అక్షరం- అనిర్దేశ్యం- అవ్యక్తం- పర్యుపాసతే- సర్వత్రగం- అచిన్త్యం- చ- కూటస్థం- అచలం- ధృవమ్ ॥ ॥౩॥

ప్రతి ప దార్థ ము:—అనిర్దేశ్యం=శబ్దమునకు గోచరము కానందున యిదియని నిర్దేశించుట కశక్యము, అవ్యక్తం=యేప్రమాణముచేతను వ్యక్తము కానిది; సర్వత్రగం=ఆ కాశమువలె వ్యాపించునది; అచిన్త్యం చ=వ్యక్తము కానిదగుటవలన నచిన్త్యము; (ఊహించుట శక్యము కానిది) కూటస్థం=మాయాధ్యక్షముగ మాయయందున్నది; లేక రాశివలెనున్నది; అచలం=చలింపని; ధృవం=నిత్యము; అగునట్టి; అక్షరం=అక్షరబ్రహ్మమును; యేతు=ఎవరైతే; పరి=అంతటను; ఉపాసతే=ఉపాసించెదరో. ॥౩॥

శాంకరభాష్యము:—

కి మితరే యుక్తతమా న భవంతి స కింతు తాన్వృతి యద్వ్యక్తవ్యం తచ్చృణు — యే త్వక్షర మనిర్దేశ్య మవ్యక్తత్వా దశబ్దగోచర మితి న నిర్దేశ్యం శక్యతేతోఽనిర్దేశ్య మవ్యక్తం న కేనాపి ప్రమాణేన వ్యజ్యత ఇత్యవ్యక్తం పర్యుపాసతే పరి సమంతా దుపాసతే । ఉపాసనం నామ యథాశాస్త్రముపాస్య స్వార్థస్య విషయీకరణేన సామీప్య ముపగన్యతైలధారావ త్సమానప్రత్యయప్రవాహేణ దీర్ఘ కాలం య దాసనం త దుపాసన మాచక్షతే అక్షరస్యవిశేషణ మాహ-సర్వత్రగంవో మనద్వా వ్యవచింత్యంచావ్యక్తత్వాదచింత్యంయద్దికరణగోచరంతస్మన

శాంకరభాష్యతత్పరబోధిని:—

నిర్గుణానుసంధానతత్పరులు యుక్తతములుకొరా? అని శంకింపజనదు. అట్టివారలను గూర్చి చెప్పదగిన విషయమును చెప్పెదవినుము. ఏఅక్షరబ్రహ్మమవ్యక్తమగుటవలన శబ్దముగోచరముకాదు. అందుచే “ఇది” అని నిర్దేశించుటకు శక్యమైనదికాదు. కాన అనిర్దేశ్యము, “అవ్యక్తం” ఏప్రమాణముచేతను వ్యక్తముకాదుకాన నవ్యక్తము, “సర్వత్రగం” ఆ కాశము పీడకుండగనే యెవరు “మాం” విశ్వస్వరూపుడను, సర్వజ్ఞుడను, సర్వాత్మకుడను, పరమేశ్వరుడను అగు నన్ను “ఉపాసతే” యెల్లప్పుడు అంతటను సర్వమును నన్నుగనే భావించెదకో “తే మేయుక్తతమా మతాః” అట్టి వారే యోగ శ్రేష్ఠులని నాకు సమ్యక్తులు, (గృహమంటే యున్నవారయి మోక్షైక కామనతో మత్కర్మ కృత్వాదిమోక్ష సాధనపరినిష్ఠితులై, యెల్లప్పుడు సర్వమును పరమేశ్వరునిగనే భావించుచున్నవారయి యెవరైన కాలమును వెళ్లబుచ్చెదరో యోగపరిష్ఠులని నాయభిప్రాయము.) ఈచెప్పుటచే తమయధి కాగమునకు తగునట్లు సుగుణబ్రహ్మ పాసనమే ఆరురుతువులగు మమతువులకు సుకరమును, స్వార్థదము నగు సాధనమును సూచితము)

—౧౨వ అధ్యాయము ౩ శ్లోకవాఖ్యావిశేషములు, —

మధునూదనసరస్వతీయము:— నిర్గుణబ్రహ్మవేత్తలకంటె సగుణబ్రహ్మవేత్తల కాధిక్యమేమి? ఏ యాధిక్యము ననుసరించి సగుణబ్రహ్మవేత్తలు యుక్తతములుగ నీ కభిమతులయిరి? అనుప్రశ్నపై అట్టి యాధిక్యమును చెప్పటకై తన్నిరూపణోపయోగముగ ముందుగ నిర్గుణబ్రహ్మవేత్తలను ప్రస్తావించుచుండెను.

గీ॥ సన్నియమేన్ద్రియగ్రామం సర్వత్ర సమబుద్ధయః ।

తే పాప్నువన్తి మామేవ సర్వభూతహితే రతాః ॥

పదవిభాగము:— సన్నియమ్య- ఇన్ద్రియగ్రామం- సర్వత్ర-సమబుద్ధయః- తే- పాప్నువన్తి- మాం ఏవ సర్వభూతహితే-రతాః ॥

ప్రతిపదార్థము:— యే=విచరు; ఇన్ద్రియగ్రామం=ఇన్ద్రియసమూహమును; సన్నియమ్య=తెన్నగ నియమించి; సర్వత్ర=అంతట; సమబుద్ధయః=సమానమైన బుద్ధికలవారై; సర్వభూతహితే=సర్వభూతముల హితవుయందు; రతాః=అస్మత్తుల; తే=వారు; మామేవ=నన్నే; పాప్నువన్తి=పొందుచున్నారు. ॥౪॥

శాంకరభాష్యమ్?—

సాపిచింత్యం తద్వివరీతత్వా దచింత్య మక్షరం కూటస్థం దృశ్యరూపగుణ మంతర్దోషం వస్తు కూటం కూటరూపం కూటసాక్ష్య మిత్యాదౌ కూటశబ్ద ప్రసిద్ధో లోకే । తథా చావిద్యాదృశేక సంసార బీజ మంతర్దోషవ న్నాయావ్యాకృతాదిశబ్దనాచ్యతయా “మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యా న్మాయినం తు మహేశ్వరమ్” “మమ మాయా దురత్యయా” ఇత్యాదౌ ప్రసిద్ధం యత్ తూటం తస్మిన్కూటే స్థితం కూటస్థం త దధ్యక్షతయాఽథవా రాశి రివ స్థితం కూటస్థ మత ఏవాచలం యస్మా దచలం తస్మా ద్ద్రవం నిత్య మిత్యర్థః ॥

॥౪॥

సన్నియమ్యేతి । సన్నియమ్య సమ్య జ్ఞిమయ్య సంహృత్యేంద్రియగ్రామ మింద్రి యసముదాయం సర్వత్ర సర్వస్మి న్కాలే సమబుద్ధయః సమా తుల్యా బుద్ధి ర్యేషా మిష్టానిష్ట

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

వలె నంతట వ్యాపించునది. “అచింత్యంచ” ఓది యింద్రియగోచరమో అది మనస్సుచేగూడ నూహించుటకు శక్యమైనది, ఈయక్షరబ్రహ్మమన్న నేకరణములకు గోచరము కానందున (అవ్యక్తమగుటవలన) మనస్సుచేగూడ నూహించుటకు శక్యమైనదికానిది. (అచింత్యము) “కూటస్థం” చూడబడు గుణములుకలది. లోపల దోషములుకల వస్తువు కూటమనబడును. లోకమున కూట రూప్యము, కూటసాక్ష్యము, ఇత్యాదికమునందు కూటశబ్దము ప్రసిద్ధము. అట్లే అవిద్యాదృశేక సంసార బీజములు కలది. అంతర్దోషములు కలదియు మాయ, అవ్యాకృతము ఇత్యాదిశబ్దనాచ్యమగుటచేతను “మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యా న్మాయినం తు మహేశ్వరమ్” “మమ మాయా దురత్యయా” ఇత్యాది శ్రుతిప్రసిద్ధమైన మాయ కూటమనబడును. అట్టి మాయాధ్యక్షుడుగ మాయయం, దుండువాడు లేక రాశివలెనుండువాడు కాన కూటస్థుడనబడును. కూట స్థుడు కనుకనే అచలుడు, కనుకనే నిత్యుడు అట్టి యక్షరపరబ్రహ్మము నెనడంతట నుపాసించునో శాస్త్రము నతిక్రమించకుండగ (యథా శాస్త్రముగ) ఉపాస్యార్థము యొక్క విషయీకరణముచే సామీప్యమును పొంది తైలధారవలె సజాతీయ ప్రత్యయప్రవాహముచే దీర్ఘకాలముండుటయే యుపాసన మనబడును.

॥౪॥

ఏవ రింద్రియసమూహమును తెన్నగ విషయములనుండి యుపసంహరించి (అనగా విషయములను యింద్రియములు ప్రవేశింపకుండగ తెన్నగనరికట్టి) నిఖిలలోకములందు ఇష్టానిష్టప్రాప్తి

శాంకరభాష్యము:—

ప్రాప్తా తే సమబుద్ధయ స్తే య ఏవంవిధా స్తే ప్రాప్నువంతి మా జేవ సర్వభూతహితేర తాః ।
వ తు తేషాం వక్తవ్యం కించి న్మాం తే ప్రాప్నువంతీతి । జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మ త మితి
హ్యుక్తమ్ । న హి భగవత్స్వరూపాణాం సతాం యుక్తతమత్వ మయుక్తతమత్వం వా
వాచ్యమ్॥

॥౪॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

యందు సమానమైన బుద్ధికలవారై, సర్వభూతహితపుయం దాసక్తికలవారో అట్టివారలకు
చెప్పదగిన దేదియు లేదు. అట్టివారు నన్నే పొందుచున్నారు. “జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతమ్”
అని చెప్పబడెను. భగవత్స్వరూపులయినవారలకు యుక్తతమత్వముకాని, అయుక్తతమత్వము
కాని చెప్పట కలవికాదు.

॥౪॥

ఎవరు అక్షరబ్రహ్మోపాసకులో వారుగూడ నన్నే బొందెద రని రెండవశ్లోకముతో నన్వయము.
పూర్వమునందు చెప్పబడి వారికంటె వీరికి శైలక్షణ్యమును నూచించుటకై యీశ్లోకమున “తు” అనుశబ్దము
ప్రయోగింపబడినది. వాచక్ష్వవీర్యాహ్మణ్యమునందు ప్రసిద్ధమైన నిర్వికేషాక్షరబ్రహ్మస్వరూపమును చెప్పటకై
యీశ్లోకమున ఏడు వికేషణము లీయబడినవి. “అనిర్దేశ్యం” శబ్దప్రపత్తిచేతువులగు హితి, గుణ, క్రియల
సంబంధము లేనిదిగాన బ్రహ్మము శబ్దముచే జెప్పటకు శక్యముకానిది. బ్రహ్మము జాత్యాదిరహిత మను
టలో కారణమేమందువా: “సర్వత్రిగం” సర్వవ్యాపి, సర్వకారణము కాన జాత్యాదికూన్యఃపగును. కనుకనే
పరిచ్ఛిన్నమైన కార్యమునకు జాత్యాదిసంబంధము కన్పట్టుచున్నది. ఆకాశాచలకుగూడ నట్టి కార్యత్వ మంగీక
రింపబడెను. కనుకనే “అచింత్యం” పరిచ్ఛిన్నమగునది మనోవృత్తికి విషయమగుటవలన యపరిచ్ఛిన్నమగు
అక్షరబ్రహ్మమునందు శబ్దవృత్తి నరె మనోవృత్తిగూడ సుభవింపనేరదు. (అనగా అక్షరపరబ్రహ్మము మనో
వృత్తి విషయము కాదనుట.) ఈవిషయమునే “యతో వాచో నివర్తంతే, అస్మాద్య మనసా సహ” అను
శ్లోతియు బోధించుచున్నది.

అట్లయినచో “తం త్వోపనిషదం పురుషం పృచ్ఛామి” “దృశ్యతే త్వగ్గ్రయా బుద్ధ్యా”
“కాస్త్రయోనిత్వాత్” అను శ్లోతిస్మృతులు ఎట్లు పాసగునని శంకింపజనదు. అవిద్యాకల్పితసంబంధముచే
శబ్దజన్యమయిన చరమబుద్ధివృత్తియందు పరమానందబోధరూపము, శుద్ధము నగు వస్తువు ప్రతిబింబింప కల్పిక
మలయిన అవిద్యాతత్కార్యములు నివర్తించుటవలన ఉపచారముచే బ్రహ్మమునకు విషయత్వము చెప్ప
బడెను. కానబ్రహ్మమునందు కల్పితమైన అవిద్యాసంబంధమును చెప్పటకై “కూటస్థం” అని చెప్పబడెను.
ఏది మిథ్యాభూతమై సత్యముగా ప్రతీయమానమగునో యది కూటమనబడును. కనుకనే కూట కార్ణావణము,
కూటసాక్షిత్వము అనుచోట కూటశబ్దము ప్రయోగింపబడెను. మాయ యనెడి యజ్ఞానముగూడ మిథ్యాభూత
మైనను లోకికులకు సత్యముగ ప్రతీయమానమై కూటమనబడును. అట్టి మాయయందు ఆధ్యాత్మికసంబంధముచే
నధిష్ఠానముగా నుండునది కూటస్థమనబడును. (అనగా అక్షరపరబ్రహ్మము అజ్ఞానతత్కార్యాధిష్ఠానమని
యర్థము.) ఇట్లు చెప్పటచే పూర్వమునందు చెప్పబడిన యనుపపత్తులన్నియు తొలగింపబడినవి. కనుకనే
సర్వవికారములు అవిద్యాకల్పితమలగుట తదధిష్ఠానము నిర్వికారసాక్షిచైతన్యమేయని “అచలం” అనుపదముచే
జెప్పబడుచుండెను. నిర్వికారమని యర్థము. కనుకనే “ధ్రువం” ఆపరిజామియు, నిత్యము నగు శుద్ధబ్రహ్మ
(నన్ను) శ్రవణముచే ప్రమాణగతిమైన యసంభావనను మననముచే ప్రక్షేపకతాసంభావనను తొలగిం

చుకొని విపరీతభావనావృత్తికై ధ్యానించుచుండిరి. (విజాతీయప్రత్యయతిరస్కారపూర్వకముగా తైలధార వలె నవిచ్చిన్న సజాతీయప్రత్యయప్రవాహరూపమైన నిధిధ్యాసనమనెడిధ్యానము చేవిషయముగ చేసికొనుచుండిరి.) విషయేంద్రియసంయోగము సంభవించుచుండగా విజాతీయప్రత్యయతిరస్కార మెట్లు సంభవించునను శంకను తొలగించుటకై “సంనియమ్య” అని చెప్పబడెను. ఇంద్రియసమదాయమును విషయములనుండి యుపసంహరించి, ఈచెప్పుటచే శమదమాదిసంపత్తి చెప్పబడెను. విషయభోగవాసన యుండగా విషయములనుండి ఇంద్రియములయొక్క నివృత్తి ఎట్లు సంభవించునను శంకను తొలగించుటకై “సర్వత్ర సమబుద్ధయః” అని చెప్పబడెను. సర్వవిషయములయందు హర్షవిషాదములతోటి, రాగద్వేషములతోటి రహితమైన బుద్ధిగలవారని యర్థము. సమ్యజ్ఞానముచే త్రుత్కారణమైన అజ్ఞానము పోగొట్టబడినదగుటవలన, విషయములయందు దోషదర్శనాభ్యాసముచే స్పృహ పోయినదగుటవలన వారు సర్వత్ర “సమబుద్ధయః” అని చెప్పుచుండిరి. ఈచెప్పుటచే వశీకారమనెడి వైరాగ్యము చెప్పబడెను. కనుకనే అంతటను ఆత్మదృష్టిచే హింసాకారణ ద్వేషరహితు లగుటవలన “సర్వభూతహితే రతాః” అని చెప్పబడుచుండిరి. “అభయం సర్వభూతేభ్యో మత్తస్నాహా” “అభయం సర్వభూతేభ్యో దత్వా సంన్యాస మాచరేత్” అను శ్రుతిస్మృతులు బోధించు నటుల సర్వభూతములకొఱకు అభయమనెడు దక్షిణ నొసంగి స్వీకరింపబడిన సంన్యాసము గలవారై సర్వసాధనసంపన్నులై స్వయముగ బ్రహ్మభూతులై నిర్విచికిత్సారూపమైన సర్వసాధనఫలభూతమైన సాక్షాత్కారముచే అట్టివారు అక్షరపరబ్రహ్మస్వరూపమైన నన్ను పొందుచుండిరి. ఆనగా పూర్వమునందు గూడ నాస్వరూపమై యుండి అవిద్యానివృత్తిచే నాస్వరూపులై యుండెదరు. ఈవిషయమునే బ్రహ్మైవ సత్ బ్రహ్మస్యేతి” “బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవ భవతి” “ఇత్యాది శ్రుతులు బోధించుచున్నవి. ఈగీతలయందు గూడ “జ్ఞానీ త్వత్త్వేవ మే మతం” అని చెప్పబడెను,

॥౩, ౪॥

శంకరానందీయము;— మందప్రజ్ఞగల ముముక్షువులకు సగుణోపాసనయందు ప్రవృత్తి సిద్ధికొనకై “తే మే యుక్తమాః” అని కర్మయోగులను స్తుతించి యిపుడు సాధకునకు పరబ్రహ్మయొక్క స్వరూపమును, సాధనసంపత్తిని చెప్పుచు నిర్గుణోపాసకులకు యుక్తమత్వమును, నిర్గుణోపాసనకు సాక్షాత్కృత సాధనత్వము, ఫలప్రకాశనద్వారా స్వయముగనే సిద్ధించునని బ్రహ్మవేత్తలయొక్క బ్రహ్మోపాసనకు ఫలమును, “యే తు” అనుశ్లోకము మొదలు రెండు శ్లోకములచే జెప్పబడెను. ఉపాసకుల యొక్క ఉపాసనకు ఉపాస్యమునకు క్రమముగా, సాధనమువలన, ఫలమువలన, స్వరూపమువలన సగుణోపాసనకంటె వైలక్షణ్యము కలదని నూచించుటకు “తు” అను శబ్దము ప్రయోగింపబడెను. “సంనియ మ్మేంద్రియిగామం” విషయగ్రహణముకొనకై ఇంద్రియములు చలించుచుండగా మనస్సుగూడ చలించును. దానిచే సమాధి భంగమగును. కాన ఇంద్రియములకు విషయగ్రహణజ్ఞానమును సంపాదించి “సర్వభూత హితే రతాః” మళకపిపీకాది సర్వభూతముల కుపద్రవానాచరణమునందు “జనకృపావైష్యర్థ మత్స్య జ్యతాం” అను న్యాయముచే అహితానాచరణయందు నిరతులై, లేక బ్రహ్మైవ సత్వంబవర్తంత సర్వప్రాణులయొక్క పరమప్రేమాస్పదమగుటవలన ప్రియతమమైన ప్రత్యగాత్మయందు రతులై, ఆనగా అంతటను ప్రత్యగాత్మస్వరూపముచే నుండినయాత్మను “సర్వాత్మకోఽహం” అని తన స్వరూపముచే నూచెడివారు కనుకనే సర్వప్రపంచమునందు బ్రహ్మదృష్టిగల బ్రహ్మవేత్తలు శబ్దస్పర్శరూపాదులు లేమింజేసి, వ్యక్తము కాన్పిటి (సర్వేంద్రియాగోచరమైనట్టి) కనుకనే ‘అనిర్దేశ్యం’ రాగాదులచే “ఇదం” అని నిర్దేశించుటకు శక్యము కాన్పిటి గగనమువలె నిరాకారమై పరిపూర్ణమైనట్టి, అవ్యక్తమగుటవలన అచింత్యము కనుకనే కూటమువలె అకంప్యముగా ఉండునదగుటచే కూటస్థము, కనుకనే చలనవర్జితము, కనుకనే కాశ్వతముఅగు అక్షరపరబ్రహ్మ

గీ॥ క్లేశోఽధికతర స్తేషా మవ్యక్తాసక్తచేతసామ్ ।

అవ్యక్తా హి గతి ర్దుఃఖం దేహవద్భి రవాప్యతే ॥

॥౫॥

పదవిభాగము:— క్లేశః-అధికతరః-తేషాం-అవ్యక్తాసక్తచేతసాం-అవ్యక్తా-హి-గతిః-దుఃఖం-దేహవద్భిః-అవాప్యతే ॥

॥౫॥

ప్రతిపదార్థము:— తేషాం=ఆ; అవ్యక్తాసక్తచేతసాం=నిరాకారాక్షరబ్రహ్మస్వరూపమునుధ్యానించువారలకు, అధికతరః=అత్యంతమధికమైన; క్లేశః=క్లేశము; సంభవతి=(ఈపదమధ్యాహార్యము) సంభవించుచున్నది; హి=ఏ కారణమువలన; దేహవద్భిః=దేహభిమానముకలవారిచే; అవ్యక్తా=అక్షరాత్మికమైన; గతిః=గతి; దుఃఖం=దుఃఖముగ; అవాప్యతే=పొందబడుచున్నదో.

॥౫॥

శాంకరభాష్యము:—

కింతు — క్లేశోఽధికతరో యద్భవి మత్కర్మాదిపరాశాం క్లేశోఽధిక ఏన క్లేశోఽధికతరస్తవ్యక్షరాత్మనాం పరమార్థదర్శినాం దేహభిమానపరిత్యాగనిమిత్తోఽవ్యక్తాసక్తచేతసా మవ్యక్త ఆసక్తం చేతో యేషాం తేఽవ్యక్తాసక్తచేతస స్తేషా మవ్యక్తాసక్తచేతసామ్ । అవ్యక్తా హి యస్మా ద్యా గతి రక్షరాత్మికా దుఃఖం సా దేహవద్భి ర్దేహభిమానవద్భి రవాప్యతేఽతః క్లేశోఽధికతరః । అక్షరోపాసకానాం యద్భర్తనం త దుపరిష్టా ద్వత్థామః ॥

॥౫॥

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

విచారింప నన్నుద్దేశించి కర్మాదుల నాచరించువారలకు క్లేశము కలదు. అక్షరాత్ములగు పరమాత్మదర్శులకన్ననో దేహభిమానపరిత్యాగనిమిత్త మగు క్లేశ మధికతరము “అవ్యక్తాసక్తచేతసాం” అక్షరబ్రహ్మమునం దాసక్తమైన చిత్తముకలవారలకు అధికతరమైన క్లేశము కలదు. ఏ కారణమువలన నవ్యక్తబ్రహ్మరూపమే గతి యో అందువలన దేహభిమానము కలవారలచే దుఃఖము పొందబడుచున్నది.

॥౫॥

మును సర్వదా అనుసంధానము చేయుదురో, అనగా సర్వమును నిర్విశేషబ్రహ్మముగా ఏకరూపముచేడెదరో అట్టి బ్రహ్మనిష్ఠులు సచ్చిదానందైకరసస్వరూపమగు పరబ్రహ్మమును పొందుచుండిరి. పూర్వోక్తమైన సగుణోపాసకులగు భక్తులు ఆగ్న్యదిదేవతలను పొంది కృమముగా నన్ను పొందుచుండిరి. అక్షరోపాసకులన్ననో ఉత్కృష్టింతుని, దేవతాంతరప్రాప్తినివిడిచి సాక్షాద్బ్రహ్మస్వరూపమైన నన్ను పొందుచుండిరి. కనుకనే సాక్షాద్బ్రహ్మప్రాప్తియే బ్రహ్మవేత్తలకు, అబ్రహ్మవేత్తలకు యుక్తతమత్వాయుక్తతమత్వములను సృష్టము చేయుచున్నది. పరుల నపేక్షింపక రాజసాన్నిధ్యమును పొందినవారలకు, అస్తతమత్వము పరాపేక్ష చే రాజసాన్నిధ్యమును పొందినవారలకు, నాస్తతమత్వమును తత్ప్రాప్తియే యెట్లు సృష్టపరచుచున్నదో అటులనే సగుణోపాసకులకు యుక్తతమత్వము జౌపచారికమని సిద్ధము. నిర్గుణోపాసకే సాక్షాత్సాధనత్వము బ్రహ్మప్రాప్తిచే నూచితము. ఈచెప్పటచే సదసద్వివేకముగల పండితులైన పరిశుద్ధమైన యంతఃకరణముగల తివ్రమోక్షేచ్ఛ గలవారలకు సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వకముగ శ్రవణాదులచే బ్రహ్మమును తెలిసికొని తదుపాసనమే విదేహాక్షరల్యసిద్ధికోటకు కర్తవ్యమని మూచింపబడెను.

॥౩, ౪॥

— ౧౨వ అధ్యాయము ౧౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేవలములు —

మధుసూదనసర్వశీయము:— ప్రస్తుతము నిర్గుణోపాసకులకంటె సగుణోపాసకులకు

గీ॥ యే తు సర్వాణి కర్మాణి మయి సంన్యస్య మత్పరాః ।

అనన్యేనైవ యోగేన మాం ధ్యాయంత ఉపాసతే ॥

॥౬॥

ప ద వి భా గ ము:— యే-తు- సర్వాణి-కర్మాణి- మయి- సంన్యస్య-మత్పరాః-అనన్యేన-ఏవ-

* యోగేన- మాం- ధ్యాయంతః- ఉపాసతే ॥

॥౭॥

ప్ర) తి ప దా ర్థ ము:— యే తు=ఎవరైతే; సర్వాణి=నిఖిలమైన; కర్మాణి=కర్మలను; మయి=పరమేశ్వరునియందు; సంన్యస్య=లేస్యగనుంచి; (సంన్యసించి) మత్పరాః=నేనే పరుడుగా కలవారై; అనన్యేనైవ=విశ్వరూపాదితన్యమగు యాలంబనములేని; యోగేన=సమాధిచే; మాం=నన్ను; ధ్యాయంతః=ధ్యానించువారై; ఉపాసతే=ఉపాసించెదరో.

॥౮॥

గీ॥ తేషా మహం సముద్ధర్తా మృత్యుసంసారసాగరాత్ ।

భవామి న చిరాత్పార్థ మ య్యావేళితచేతసామ్ ॥

॥౯॥

ప ద వి భా గ ము:— తేషాం- అహం- సముద్ధర్తా-మృత్యుసంసారసాగరాత్- భవామి- న-చిరాత్- పార్థ- మయి- అవేళితచేతసామ్ ॥

॥౧౦॥

ప్ర) తి ప దా ర్థ ము:— షేపార్థ=ఓయర్జునా; మయి=విశ్వరూపమునందు; అవేళితచేతసాం=అవేళిత=ఉంచబడిన; చేతసాం=చిత్తముకల; తేషాం=నాయుపాసనాపరులకు; అహం=నేను; మృత్యుసంసారసాగరాత్=మృత్యు=మృత్యుయొక్కతైన; సంసారసాగరాత్=సముద్రమువంటి సంసారమునుండి; నచిరాత్=శీఘ్రముగ; సముద్ధర్తా=లేస్యగనుద్ధరించువాడనై; భవామి=అగుచున్నాను.

॥౧౧॥

అత్యయమును జూపుచున్నాడు— సగుణోపాసకులు గూడ సగుణబ్రహ్మమునందు మనస్సును నిల్పుట యందును, ఎల్లపుడు తత్కర్మపరాయణులగుటయందును, యుత్కృష్టశ్రద్ధోపేతు లగుటయందును క్లేశ మధికమే యగును. కాని పీఠికంటె “క్లేశ...చేతసాం” నిర్గుణబ్రహ్మోపాసకులై పూర్వోక్త సాధనసంపన్నులైయుండువారికి క్లేశమధికతరము. ఇందుకు కారణమేమందువా? “అవ్యక్తా హి...రవాప్యతే” గంతవ్యము, ఫలభూతము నగు అక్షరబ్రహ్మము దేహాభిమానులచే నధికకష్టముచే బొందబడుచున్నది. (సర్వకర్మలను సంన్యసించి గురూపసనవిధితో వేదాంతవాక్యముల విచారముచే నాయా భిమనిరాకరణమునందు అధికప్రయాసము కలదని భావము.) విచారింప సగుణబ్రహ్మ, నిర్గుణబ్రహ్మోపాసకుల బ్రహ్మప్రాప్తి రూపఫల మొకటియే యైనను దుష్కరోపాయముచే బ్రహ్మము నొందువారికంటె సుకరోపాయముచే బ్రహ్మము నొందువారలు శ్రేష్ఠులని భావము.

॥౧౨॥

శంకరానందీయము:— చిత్తము పక్వము కానివారలకు అక్షరబ్రహ్మోపాసనమునందు క్లేశాధిక్యము కలదని చెప్పుచున్నాడు— “క్లేశ...చేతసామ్” వ్యక్తిత్వము నొందిన పరమేశ్వరుని (నాయొక్క) యుపాసకులకుగూడ మత్కర్మకృత్వాదిభర్తృములు సిద్ధించుటలో క్లేశము కలదు కాని వారినిబట్టి జూడ సర్వేంద్రియాగోచరము, అదృశ్యము, అత్యర్కము, అచింత్యము, అప్రమేయము నగు పరబ్రహ్మమునందు తద్వాచాపత్తికై ప్రయత్నించు మనస్సుగలవారలకు (నిరాకారబ్రహ్మను నిదిధ్యాసించు యతులకు) విషయత్యాగకృతము, ఆశ్రమధర్మకృతము, యమనియమాభ్యాసకృతము, అనత్ప్రత్యయనిరాసకృతము, నిరాకారబ్రహ్మమునందు మనస్థిరీకరణకృతము నగు క్లేశము అధికతరము. (పైన చెప్పిన యొక్కొక్క సాధన సిద్ధియే దుష్కరమగుటచే నందునను అనాత్మయందైన యహంభావమును వీడుట బ్రహ్మకుగూడ శక్యము కానిది. ఇట్లే బ్రహ్మమునందు జగత్ప్రత్యయపరిత్యాగముగూడ నిరంతరక్లేశసాధ్యమగుట బ్రహ్మవేత్తలకు అధికతరక్లేశబహుల మని యర్థము.) ఈవిషయమును స్వయముగనే శ్రీకృష్ణభగవానులు స్పష్టపరచుచుండెను.

శాంకరభాష్యము:—

యే త్విత్తి । యే తు సర్వాణి కర్మాణి మయ్యాశ్వరే సంన్యస్య మత్పరా అహం చరో యేషాం తే మత్పరాః సంతోఽనన్యే నై వావిద్యమాన మన్య దాలంబనం విశ్వరూపం దేవ మాత్మానం ముక్త్యా యన్య సోఽనన్య స్తేనానన్యే నైవ కేన యోగేన సమాధివా మాం ధ్యా యంత శ్చింతయంత ఉపాసతే ॥

॥౬॥

తేషాం కిమ్— తేషాం మదుపాసనై కపరాణా మహా మీశ్వర స్సముద్ధర్తా । కుత ఇత్యాహ మృత్యుసంసారసాగరాత్, మృత్యుయుక్త స్సంసారో మృత్యుసంసారః స ఏవ సాగర ఇవ సాగరో దురుత్తరత్వా త్తస్మా స్మృత్యుసంసారసాగరా దహం తేషాం సముద్ధర్తా భవామి న చిరా త్కిం తస్మి ఊప్రి మేవ హేపార్థ! మయ్యావేశితచేతసాం మయి విశ్వరూప ఆవేశితం ప్రవేశితం సమాహితం చేతో యేషాం తే మయ్యావేశితచేతస స్తేషామ్ ॥

॥౭॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఎవరు సర్వకర్మలను పరమేశ్వరునియం దర్పించి (సర్వకర్మలను సంన్యసించి) పరమేశ్వరుడే వరుడుగాకలవారై అన్యమగు విశ్వరూపాద్యాలంబనము లేని సమాధిచే నన్ను ధ్యానించువారై యుపాసించెదరో.

॥౮॥

పూర్వశ్లోకమునందు చెప్పబడినవారలకేమి జరుగుననెదవా? విశ్వరూప మునం దావేశిత చిత్తముకల మదుపాసనై కపరులకు మృత్యుయుక్తమైన సముద్రమువంటి సంసారమునుండి శీఘ్రముగ నుద్ధరించువాడనై నే నగుచున్నాను.

॥౯॥

“అవ్యక్తా హి...అవాప్యతే” అవ్యక్తస్వరూపమైన తద్భావాపత్తిరూపమైన గతి దేహతాదాత్మ్యవంతులచే నతిదుఃఖము కలుగునట్లు బొందబడుచున్నది. (ఇట “దుఃఖం” అనునది క్రియావిశేషణము) (అత్యంతక్షేత్రముచే బొందబడుచున్నదని యర్థము) దేహభిమానము నిశ్చేషముగ నశించిననే బ్రహ్మాత్మత్వము సిద్ధించును. అట్టి దేహభిమానము చిర కాల, నిత్య, నిగంతర, నియత, నిర్వికల్పసమాధిసహావిశేషాధిక్యమును విడచి సామాన్య పరియత్నముచే తొలగునది కాదు. కాన యవ్యక్తాస్తక్తచేతస్కులకు క్షేతాధికతరత్వము యుక్తము. వీరికి దేహాద్య హంకారవిచ్ఛిత్తియు, సాధనసంపత్తియు ముందు చెప్పబడును.

॥౧౦॥

—, ౧౨వ అధ్యాయము ౬, ౭ శ్లోకవాఖ్యావిశేషములు .—

మ ధు మా ద న స ర స్వ తీ య ము:— సగుణనిగుణోపాసనలకు యొకే ఫలమగుచో క్షేత్రమెక్కువగ నున్న ఆఫల మెక్కువయనియు, స్వల్పమగుచో నాఫలముగూడ స్వల్పమేయనియు కల్పింపదగును. కాని ఆఫలముల కైక్యమేలేదు. ఏమందుచూ; నిర్గుణబ్రహ్మచేతలకు అవిద్యాతత్కర్మనివృత్తిచే నిర్విశేషపరమా నందబోధబ్రహ్మరూపముగ నుండుట (మోక్షము) బొందబడును. సగుణోపాసనలకు అధిష్ఠానపరమ యుండదు. కాన యవిద్య తొలగదు. అందుచే నైశ్వర్యవిశేషము, కార్యబ్రహ్మలోకగతియు, ఫలము. కాన ఫలాధిక్యమునకై యాయాసాధిక్యము న్యూనతాపాదకము గానేరదని శంకింపజనదు. సగుణోపాసనచే సర్వ ప్రతిబంధములు తొలగినవారికి గురూపదేశముగాని, శ్రీవణమననాదిక్షేత్రముగాని లేకుండగనే స్వయిమాచి ర్భూతమైన యీశ్వరానుగ్రహసహకృతమగు వేదాంతవాక్యముచే దత్త్వజ్ఞానోదయమై యవిద్యాతత్కర్మ నివృత్తి యై బ్రహ్మలోకమునందే యైశ్వర్యభోగాస్తమున నిర్గుణబ్రహ్మవిద్యాఫలమైన పరమైవల్యముప

వన్నమగును. “స ఏతస్మా జ్ఞేకఘనాత్ పరా త్పరం పురి శయం పురుష మిత్వ్యతే” (సగుణోపాసకుడు హిరణ్యగర్భకృత్యము నొందినవాడై భోగాస్తమన సర్వజీవసమష్టిరూపము, శ్రేష్ఠమునగు హిరణ్యగర్భుని శంకె విలక్షణము స్వహృదయగుహానివిష్టము, నగు ప్రత్యగభిన్నాద్వితీయపరబ్రహ్మమును సాక్షాత్కరింపజేసుకొనును.) అను శ్రుతియు పైవిషయమునే జెప్పుచున్నది. కనుక పా్రిగుక్తజ్ఞానానుభవము లేకుండు గనే సగుణబ్రహ్మవేత్తలను యీశ్వరప్రసాదముచే నిర్గుణబ్రహ్మవిద్యాఫలము పొందించునని రెండు స్లోకములచే జెప్పుచున్నాడు. — ఎవరు సర్వకర్మలను సగుణబ్రహ్మనగు నాయందు సమర్పించి, నేనే (వాడు దేవుడే) ప్రకృష్టమైన ప్రీతివిషయుడుగా కలవారై, అనన్యయోగముచే (ఏకాంతముచే నన్ను సకలసౌందర్యసారవిధానము, అనందఘనవిగ్రహము, ద్విభుజములుగాని, చతుర్భుజములుగాని, కలిగి సమస్తజనునోహరిణీయగు మురళిని సప్తస్వరములతో బూరించుచున్న స్వరూపము గలవానిగగాని, శంఖ, పద్మ, కామోదకీ, రథాంగసంగిపాణిపల్లవములు కలవానిగగాని, నరసింహ, రాఘవాదిరూపధరునిగగాని, పూర్వదర్శితవిశ్వరూపునిగగాని, ధ్యానించుచు సమానాకారము, నవిచ్ఛిన్నమునగు చిత్తవృత్తిప్రవాహము కలుగునట్లుగ నుందురో లేక, సమావహ్యుడైయుందురో. ||౬|| నాయందు అవేశితమైన చిత్తముకల యట్టివారలను సతతోపాసితుడనగు నేను మృత్యుయొక్కము, సాగరమువలె దుస్తరము నగు సంసారమునుండి కీఘ్రిముగనే యుద్ధరించెడివాడనై యగుదును.

||౭||

శంకరానందీయము:— ఆనాయాసముగ అక్షరపరబ్రహ్మోపాసనము సిద్ధించుటకై కారణముగాన సగుణోపాసన మవశ్యము ముముక్షువు చేయదగును. సగుణోపాసకులు- సుఖముగ నక్షరోపాసనము నాచరించి తత్ఫలమును పొందగల్గుదురు. కాన నిర్గుణోపాసన, సగుణోపాసనములు రెండింటికిని సాధ్యసాధన భావము నంగీకరించి సాధనముగ సగుణోపాసనమున కవశ్యకర్తవ్యత్వమును నూచించుటకై చెప్పుచున్నాడు. — (ఇట్ల “తు” శబ్దము పూర్వోక్త నిర్గుణోపాసకవ్యావృత్త్యర్థకము) ఏసగుణోపాసకులైన నాభక్తులు- వైదికములు నవైదికములు నగు సర్వకర్మలను నాయందే సన్యసించి (నాకై యర్పించి) మదేకప్రణమలై, లేక, తమకంటె వేరుగ నేనే (పరమాత్మయే శోతవ్యముగను, మంతవ్యముగను, ద్రష్టవ్యముగను, స్పృష్టవ్యముగను, జ్ఞాతవ్యముగను కలవారు మత్పరులనబడుదురు. అట్టివారై తనకంటె నతిరిక్తమగు సర్వమునందు పరమేశ్వరబుద్ధికలవారై) కనుకనే “ఆనన్యేన” నాకంటె నితరముగునది బుద్ధికి అలంబనముగా నుండదో యట్టి సమాధిరూపయోగముచే విశ్వరూపుడ నగు నన్ను మదాకారవృత్తితో నేవించెదరో (మందుస్లోకముతో నన్వయము) పైవిధముగా సగుణోపాసనచే శుద్ధాత్ములగువారికి యక్షరబ్రహ్మోపాసనము, తత్ఫలము గూడ సులభము లని నూచించుటకై సగుణోపాసనాఫలమును చెప్పుచున్నాడు — “మయి అవేశిత చేరసాం (నాయందు) “విష సర్వభూతాంతరాత్మా” ఇత్యాదిశ్రుతిప్రసిద్ధమగు విశ్వరూపస్వరూపు డగు పరమాత్మయందు సర్వము బ్రహ్మమేయుని స్థిరీకృతమైన చిత్తముకలవారై, సర్వావస్థలయందును, సర్వవిధములచేతను నన్నే భజించుచుసంపాద్యప్రశస్త్యశుద్ధికలవారై యుండు “లేహం” అట్టినాభక్తులను “సచిరాత్” నాయుపాసనముచే రెస్సగు చిత్తశుద్ధికల్గిన యుత్తరక్షణమునందే “లేహం సతతయక్తానాం భజతాం ప్రీతిపూర్వకమ్ । దదామి బుద్ధియోగం తం యేన మా ముపయాంతిచే” లేహ మేవానుకంపార్థమహ మజ్ఞానజం తమః । నాశయా మ్యాత్మభావస్థా జ్ఞానాదీపేన భాస్వతా” అని వేదెప్పినరీతిని నేను సమ్యగ్దర్శనరూపముగ జ్ఞానయోగము నిచ్చి, జ్ఞానదీపముచే నజ్ఞానధ్వంతమును నశింపజేసి (రెస్సగు నిర్గుణపరబ్రహ్మనిష్ఠచేగూర్చి) “మృత్యుసంసారసాగరాత్” “మియింతే పునః పునః పాపిణి యస్మాత్ స మృత్యు రజ్జానం” ఏయజ్ఞానమువలన ప్రాణులు పుట్టుచు గిట్టుచు నుండిరో యట్టి యజ్ఞానము మృత్యు

గీ॥ మయ్యేవ మన అధత్స్వ మయి బుద్ధిం నివేశయ ।

నివసిష్యసి మయ్యేవ అత ఊర్ధ్వం న సంశయః ॥

॥౮॥

ప ద వి భా గ ము:— మయి- ఏవ- మనః- అధత్స్వ-మయి- బుద్ధిం- నివేశయ- నివసిష్యసి-మయి- ఏవ- అతః- ఊర్ధ్వం- న- సంశయః ॥

॥౯॥

పృ తి ప దార్థ ము:— మయ్యేవ=విశ్వరూపస్వరూపమగు నాయందే; మనః=సంకల్పవికల్పాత్మకమగు మనస్సును; అధత్స్వ=సాపిచుము; మయి=నాయందే; బుద్ధిం=నిశ్చయాత్మకమగు బుద్ధిని; నివేశయ=ఉంచుము; అతఊర్ధ్వం=శరీర పాతానంతరము; మయ్యేవ=నాయందే; నివసిష్యసి=నివాసమును చేయగలవు; సంశయః=సంశయము; న=లేదు.

॥౧౦॥

శాంకరభాష్యమ్.—

యత ఏవం తస్మాత్— మ య్యేవ విశ్వరూప ఈశ్వరే మన స్సంకల్పవికల్పాత్మక మాధత్స్వ స్థావయ మయ్యేవాధ్యవసాయం కుర్వతీం బుద్ధి మాధత్స్వ నివేశయ । తత స్తే కిం స్యా దితి శృణు నివసిష్యసి నివత్స్యసి నిశ్చయేన మదాత్మనా మయి నివాసం కరిష్య స్యేవాతః శరీరపాతా దూర్ధ్వం న సంశయః సంశయోఽత్యై న కర్తవ్యః ॥

॥౧౧॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

భగవదుపాసన గొప్పఫలము కలది, కాన భగవన్నిష్ఠయందు ప్రియత్నము చేయవలెను. కాన విశ్వరూపమగు నాయందే సంకల్పవికల్పాత్మకమగు మనస్సును ఉంచుము. నిశ్చయాత్మకమగు బుద్ధిని యుంచుము. అందుచే నీకేమి పొిచుననెదవా? వినుము— ఈశరీరపాతానంతరమున నాయందే నిశ్చయముగ నాస్వరూపముచే నిహీనము చేయగలవు. ఈవిషయమై సంశయము చేయదగినది కాదు.

॥౧౨॥

మిబడును. సర్వానర్థ కారణమైన యిట్టి యజ్ఞానముతో గూడి తత్కార్యభూతమైన ‘అహం మమ’ ఇత్యాది ప్రవృత్తిరూపమగునది సంసారము. అట్టి సంసారము నిరవధికమగుటవలనను దుస్తరమగుటవలనను తాప త్రయ బడ బా న లో పే త మ గు ట వ ల న ను, సా గ ర ము వ ం టి ది. అట్టి సంసార సాగరమునండి యుద్ధరించువాడను నే నగుదును. (బ్రహ్మజ్ఞానము, తన్నిష్ఠ; తత్ప్రాప్తియు, నెట్లగునో అవిదముగ నేననుగ్రహించెద నని యర్థము.) (ఈ చెప్పటచే నగుజోపాసనము అంగమనియు, నిగుజోపాసనము తీర్గి యనియు వాటికి ఫలము మోక్షమే యనియు, నయ్యది మదనుగ్రహైకలభ్యమనియు నూచింపబడెను. ॥౧౩॥

— ౧౨వ అధ్యాయము ౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— ఈవిధముగ నింతవర కగు గ్రంథభాగముచే నగుజోపాసనను స్తుతించి, సాధనావిధానమును చెప్పచుండెను— “మయ్యేవ మన అధత్స్వ” నాయందే (సగుణబ్రహ్మమునందే) సంకల్పవికల్పాత్మకమగు మనస్సును నిల్పుము. (సర్వమనోవృత్తులను మద్విషయములుగ నే చేయుము. “మయిబుద్ధిం నివేశయ” నాయందే మద్వ్యవసాయా (నిశ్చయా) త్మకబుద్ధినుంచుము. బుద్ధివృత్తుల నన్నిటిని మద్విషయములుగ నే చేయుము. విషయాంతరపరిత్యాగపూర్వకముగ నెల్లపుడు నన్ను జింతింపు మని యర్థము. అట్లు చేయుచో నేమగు నందువా? “నివశిష్యసి...సంశయః” లబ్ధజ్ఞానమైన ఈదేహంతమున శుద్ధబ్రహ్మము నందు మత్స్వరూపముతో నుండగలవు. ఈవిషయమై ప్రతిబంధశంక చేయదగదు.

॥౧౪॥

శంకరాసందీయము:— అక్షరబ్రహ్మజ్ఞానము, దానిఫలముగూడ మదనుగ్రహైకలభ్యములు. నాయనుగ్రహము నాయుపాసనముచేతనే లభ్యమగును. కాన నన్ను పాసించు మని ఖేప్పదున్నాడు— “మయ్యేవ

గీ॥ అథ చిత్తం సమాధాతుం న శక్నోషి మయి స్థిరమ్ |

అభ్యాసయోగేన తతో మా మిచ్ఛాప్తుం ధనంజయ ||

||F||

పదవిభాగము:— అథ-చిత్తం-సమాధాతుం- న- శక్నోషి- మయి-స్థిరం- అభ్యాసయోగేన- తతః- మాం- ఇచ్ఛ- ఆప్తుం- ధనంజయ ||

ప్రతిపదార్థము:— ధనంజయ=ఓయర్జునా; అథ=నేను చెప్పినరీతిని; చిత్తం=చిత్తమును, మయి= నాయందు; స్థిరం=స్థిరముగ; సమాధాతుం=స్థాపించుటకు; నశక్నోషి=సమర్థుడవు కానివాడగుచో; తతః=అనంతరమున; అభ్యాసయోగేన=అభ్యాసపూర్వకమైనయోగముచే; మాం=విశ్వరూపమును, ఆప్తుం=పొందుటకు; ఇచ్ఛ=ప్రార్థించుము.

||F||

శాంకరభాష్యము:—

అథేతి । అథైవం యథావోచామ తథా మయి చిత్తం సమాధాతుం స్థాపయితుం స్థిరమచలం న శక్నోషి చే తతః పశ్చాదభ్యాసయోగేన చిత్త వైక్రమస్థి న్నాలంబనే సర్వతస్సమాహృత్య పునః పునః స్థాపన మభ్యాస స్తత్పూర్వకో యోగ స్సమాధానలక్షణ స్తేనాభ్యాసయోగేన మాం విశ్వరూప మిచ్ఛ ప్రార్థయస్వాప్తుం ప్రాప్తుం హే ధనంజయ! ||F||

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఓయర్జునా! నేనెట్లు చెప్పితివో యట్లు నాయందు చిత్తమును స్థిరముగ స్థాపించుటకు సమర్థుడవు కానిచో అనంతరము యితరవిషయములయెడ మనస్సును పోనీయక యొకయాలంబనమునందే తిరిగి తిరిగి మనస్సును స్థాపించుట యభ్యాసము. అట్టి యభ్యాసపూర్వకమైన యోగముచే విశ్వరూపుడ నగు నన్ను పొందుటకు ప్రార్థించుము.

||F||

అతడొర్వం ఆనుస్థలమున “మ” కారమును ప్రయోగించి సంధిచేయనగును కాని తాను బహువ్యాకరణజ్ఞుడని తెల్పుటకై వినంధిగనే ప్రయోగించెను. నాయుపాసనమును చేయక, అక్షరబ్రహ్మజ్ఞానముగాని తమపాసనముగాని యతిమర్గభేదములుగాన, అట్టి యక్షర బ్రహ్మమునందుగాక, నాయందే (సగుణబ్రహ్మమునందే) మనస్సును నిల్పుము. (అంతటను మనోవృత్తికి విషయునిగ నన్నే జేసుకొనుమని యర్థము.) మరియు నాయందే (సగుణబ్రహ్మమునందే) వస్తుతత్త్వావధారణశీలమగు అంతఃకరణవృత్తివిశేషము నుంచుము. (ఈసర్వము బ్రహ్మమేయథా నిశ్చయాత్మకమగు బుద్ధితో నన్ననుసంధించుము.) ఆటపిమ్మట నిర్విశేషబ్రహ్మజ్ఞానమును, పొంది దాని బలముచే దేహసంబంధమును వీడి నిర్విశేషాత్మస్వరూపముతో (నాయందే నిర్విశేషపరబ్రహ్మమునందే) యుండగలవు. (విదేహకైవల్యము నొందగలవు.) నాభక్తుడవగు నీకెట్టి ప్రతిబంధకములు సంభవింపవు. కాన నాత్మకైవల్యము సంభవించునా? సంభవింపదా? అనియేమాత్రము సందేహింపకుము. మదే కాశ్రయునకు నాయుపాసనముచే చిత్తము శుద్ధమగును. కాన జ్ఞాన ముత్పన్నమగును. జ్ఞానముచే విదేహకైవల్యము నిర్విఘ్నముగా సిద్ధించునని యర్థము.

— ౧౨వ అధ్యాయము ౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు . —

మధుమాదనసరస్వతీయము:— ప్రస్తుతము సగుణబ్రహ్మధ్యానానంతరకు అశక్తి తాతతత్త్వము ననుసరించి ముందుగ బాహ్యప్రతిమచునందు భగవద్ధ్యానాభ్యాసము చేయ దగుననియు, దాని యందశక్తులు భాగవతధర్మానుష్ఠానము చేయదగుననియు, దానియందుగూడ నశక్తులగుచో సర్వకర్మఫలత్యాగమును

గీ॥ అభ్యాసే వ్యసమర్థోసి మత్కర్మపరమో భవ ।

మదర్థ మపి కర్మాణి కుర్వ సిద్ధి మవాప్స్యసి ॥

ప ద వి భా గ ముః— అభ్యాసే- అపి- అసమర్థః- అసి- మత్కర్మపరమః- భవ- మదర్థం- అపి- కర్మాణి- కుర్వ- సిద్ధి- అవాప్స్యసి ॥

ప్రతిపదార్థముః— అభ్యాసే=అభ్యాసయోగమునందునను; అసమర్థః=అశక్తుడనై; అసి=అయితినేని; మత్కర్మపరమః=నానిమిత్తము చేయుకర్మమేప్రధానముగా కలవాడనై; భవ=కమ్ము; మదర్థమపి=నానిమిత్తమై యైనను; కర్మాణి=కర్మలను; కుర్వ=చేయుచున్నవాడనై; సిద్ధి=సిద్ధిని; అవాప్స్యసి=పొందగలవు. ॥౧౦॥

శాంకరభాష్యమ్:—

అభ్యాసేఽపీతి॥ అభ్యాసే వ్యసమర్థోఽవ్యశక్తోసి తర్హి మత్కర్మపరమో భవ మదర్థం కర్మ మత్కర్మ తత్పరమో మత్కర్మప్రధాన ఇత్యర్థః । అభ్యాసేన వినా మదర్థ మపి కర్మాణి కేవలం కుర్వ సిద్ధిం సత్త్వశుద్ధియోగజ్ఞానప్రాప్తిద్యారేణావాప్స్యసి ॥౧౦॥

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

ఓయర్జునా! అభ్యాసయోగము ననుష్ఠించుటకుగూడ నసమర్థుడ వగుచో నీవు నానిమిత్తమై కర్మను జేయుట ప్రధానముగా కలవాడ వగుము అభ్యాసమును విడచికూడ నానిమిత్తమై కర్మలను కేవలము చేయుచో సత్త్వశుద్ధియోగజ్ఞానప్రాప్తిద్యారమున సిద్ధిని పొందగలవు. ॥౧౦॥

చేయదగునని సాధనత్రయమును శ్లోకత్రయముచే జెప్పుచున్నాడు. — “అథ...ధనంజయః” (ఇట అథఅను నది పక్షాంతరమునందు అను యగ్గమున పోయుక్తము.) ఓధనంజయా! నాయందు చిత్తమును స్థిరముగా నిల్పుటకు సమర్థుడవు కానినో (అంతటనుండియు, చిత్తమును మరలించి యొకప్రతిమాదిరూపాలంబునునందు మాటిమాటికి నిల్పుట అభ్యాసయోగమనబడును.) అట్టి అభ్యాసయోగముచే నన్ను పొందుటకు ప్రయత్నింపుము. (రాజసూయయోగనిర్వహణకై యనేకశత్రువులను జయించి ధనమును సేకరించి యాగనిర్వాహకుడవైతివి. అట్లే నీవు ఒక మనశ్శత్రువును జయించి తత్త్వజ్ఞానధనము నాహరింపగలవని “ధనంజయ” అను సంబోధనముచే మూచి తమయ్యెను. ॥౯॥

శంకరానందీయముః— విశ్వరూపాపాసనము అనేక విపరీతప్రత్యయకోటిప్రతిబంధకము గలది. అట్టి విశ్వరూపాపాసనమును యథోక్తరీతి నాచరించుట కశక్తులగు మందప్రజ్ఞులకు సాధనాంతరముల నుపదేశించుచుండెను. — “అథ.....ధనంజయ!” ప్రజ్ఞాబలముచే జ్ఞానధనమును సేకరించు ఓయర్జునా! పూర్వోక్తరీతిచే విశ్వరూపుడగు నాయందు మనస్సును నిశ్చలమగునట్లు చేయుటకు నీవు సమర్థుడవు కానినో “అభ్యాసయోగేన” (విపరీతప్రత్యయములను తిరస్కరించి సజాతీయప్రత్యయముల నావృత్తిచేయుట అభ్యాసమనబడును.) ఘటపటాదిప్రత్యయప్రవిలాపనపూర్వకముగా యీసర్వము భౌతికమేయని సర్వప్రమాణ సిద్ధునగు భౌతికత్వప్రత్యయము చిరకాలము, నిత్యము తత్పరత్వబుద్ధితో లెస్సగా నభ్యసించినచో నెల్లప్పుడు సర్వత్ర ఆభౌతికప్రత్యయము విపరీతప్రత్యయానంతరితమై దృఢమగును. దానిచే మనశ్శలనమౌతువు లగు ఘటాదిప్రత్యయములు వాసనలతోగూడ నశించును. అట్టియెడ మనస్సు ముగ్ధిరమగును. ఈవిధముగా సర్వము నందునగు భౌతికమాత్రప్రత్యయభ్యాసము సగుణబ్రహ్మపాసనమన కుపాయమగుట యోగమనబడును. అట్టి అభ్యాసయోగముచే మనస్సు నిశ్చలమైనచో నటుపిమ్మట విశ్వరూపుడనగు నన్ను (పరమేశ్వరుని) పొందుటకై యంతటను భౌతికప్రత్యయమును వీడి, సర్వము బ్రహ్మమేయని బ్రహ్మప్రత్యయములచే నన్ను పాసించుటకై నీవిచ్ఛయింపుము. (సర్వము బ్రహ్మమేయని సర్వమును నన్నుగ నుపాసించుము.) ॥౯॥

గీ॥ అధైత దవ్యశక్తోసి కర్తుం తద్యోగ మాశ్రితః ।

సర్వకర్మఫలత్యాగం తతః కురు.యతాత్మవాన్ ॥

॥౧౧॥

ప ద వి భా గ ముః— అథ- వితత్- ఆపి- ఆశక్తః- ఆసి- కర్తుం- మద్యోగం- ఆశ్రితః- సర్వ

• కర్మఫలత్యాగం- తతః- కురు- యతాత్మవాన్ ॥

॥౧౧॥

ప్రతిపదార్థము;— అథ=అట్లు కానిపక్షమున; ఏతదపి=ఈమత్కర్మపరమత్వమునఁగూడ; కర్తుం=చేయుటకై; ఆశక్తోసి=ఆశక్తుడవగుచో; మద్యోగం=నాయెడయోగమును; ఆశ్రితః=ఆశ్రయించినవాడవై; సర్వకర్మఫలత్యాగం=సర్వకర్మలయొక్క ఫలమును సన్యసించుటను; తతః=అనంతరము; యతాత్మవాన్=సంయతచిత్తుడవై; కురు=చేయుము. ॥౧౧॥

శాంకరభాష్యమ్:—

అధైత దితి । అథ పున రేత దపి యదుక్తం మత్కర్మపరమత్వం తత్కర్తు మశక్తోసి మద్యోగ మాశ్రితో మయి క్రియమాణాసి కర్మాణి సంన్యస్య యత్కరణం తేషా మనుష్ఠానం స మద్యోగ స్త మాశ్రిత స్సర్వకర్మఫలత్యాగం సర్వేషాం కర్మణాం ఫలసంన్యాసం సర్వకర్మ ఫలత్యాగం తతోఽనంతరం కురు యతాత్మవా స్సంయతచిత్త స్సన్నిత్యర్థః ॥

॥౧౧॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

అట్లు కానిపక్షమున నేజెప్పిన మత్కర్మపరమత్వము నాచరింప నశక్తుడ వగుచో (నీవు చేయు కర్మ లన్నిటిని నాకై యర్పించుట యోగ మనబడును.) అట్టి మద్యోగము నాశ్రియించినవాడవై, అనంతరము నియమితచిత్తుడవై, యాకర్మల యన్నిటిఫలమును సన్యసించుము. ॥౧౧॥

— ౧౨వ అధ్యాయము ౧౦వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేపములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— నేను సంతసించుటకై జేయు కర్మము “మత్కర్మ” యనబడును. అది శ్రవణకీర్తనాది భాగవతధర్మము. దానియందే నిష్ఠకలవాడ వగుము. పూర్వోక్తాభ్యాస సామర్థ్యము లేనిచో నానిమిత్తమై భాగవతధర్మరూపములగు కర్మలను జేసినను బ్రహ్మభావరూపముగ నీదిని సత్త్వశుద్ధి జ్ఞానోత్పత్తి ద్వారమున పొందగలవు. ॥౧౦॥

శంకరానందీయముః— పూర్వోక్తాభ్యాసయోగముచే గూడ బ్రహ్మోపాసనమునం దన ముక్తియగు మందబుద్ధికి మరయొక సాధనమును జెప్పుచున్నాడు— సజాతీయప్రశ్నయాన్వృత్తిరూపాభ్యాసము నందుగూడ నీవసమర్థుడవగుచో దానిని జేయకయే నియమముగ జైదికము, లౌకికము నగు సర్వకర్మము స్వార్థము కించిత్తైననుగాకుండగ నానిమిత్తమే ప్రధానముగ కలవాడవై యగుము. (ఎట్లు రాజసీతిక భటుడు రాజకార్యమును నిర్వహించునో యట్లే నానిమిత్తమై సర్వకర్మమును జేయు మని యర్థము.) అట్లు చేయుచో గల్గు ఫలమును జెప్పుచున్నాడు— “మదర్థమపి...అనాప్యసి” నియమముగ శ్రద్ధతో నానిమిత్తమే కర్మలను జేయువాడైనను అట్టి కర్మానుష్ఠానముచే సంభావితచిత్తశ్చిద్విజ్ఞానద్వారమునకు వల్యమును పొందగలడు. (ఈచెప్పటచే నజ్ఞుడు ఈశ్వరోద్దేశముతో జేయు సర్వకర్మాచరణము అభ్యాసయోగమును బట్టిజూచిన సుఖసాధన మని నూచింపబడెను.) ॥౧౦॥

— ౧౨వ అధ్యాయము ౧౧వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేపములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— “అధైతత్...యతాత్మవాన్” బాహిరవిషయములచే నా

గీ॥ శ్రీయో హి జ్ఞాన మభ్యాసా జ్ఞానా ధ్యానం విశిష్యతే ।

ధ్యానా త్కర్మఫలత్యాగ స్త్రాగ్గా చ్ఛాన్తి రనంతరమ్ ॥౧౨॥

పదవిభాగము:— శ్రీయః-హి-జ్ఞానం-అభ్యాసాత్-జ్ఞానాత్-ధ్యానం-విశిష్యతే-

ధ్యానాత్-కర్మఫలత్యాగః-త్యాగాత్-శాంతిః-అనంతరమ్ ॥

ప్రతిపదార్థము:— అభ్యాసాత్=అభ్యాసముకంటె; జ్ఞానం=జ్ఞానము; శ్రీయః=ప్రశస్యతరము; జ్ఞానాత్=జ్ఞానముకంటె; ధ్యానం=ధ్యానము; విశిష్యతే=ప్రశస్తమగుచున్నది; ధ్యానాత్=ధ్యానముకంటె; కర్మఫలత్యాగః=కర్మఫలమునువీడుట; విశిష్యతే=ప్రశస్తమగుచున్నది; త్యాగాత్=కర్మఫలత్యాగమువలన; అనంతరం=అనంతరమున; శాంతిః=సంసారోపరమరూపశాంతి; భవతి=యగుచున్నది. ॥౧౨॥

శృష్టమనస్కుడవై కర్మపరుడవు కాలేకుంటివేని నన్నే శరణముగా తలచినవాడవై సర్వకర్మసమర్పణరూప యోగము నాశ్రయించినవాడవై యిందియగ్రామము నరికట్టి వివేకవంతుడవై, సర్వకర్మఫలముల సస్య సింధువు. ॥౧౧॥

శంకరానందీయము:— నిరుక్తకర్మానుష్ఠానమునందుగూడ అసమర్థుడగు అత్యంతమందప్రజ్ఞానకు సాధనాంతరమును చెప్పచు నెల్లపుడు నాయుపాసనమునే ముముక్షు వనశ్యము జేయదగునని నూచించుచుండెను. నే జెప్పిన విధముగ నన్ను ద్వేషించి కర్మను చేయుట కసమర్థుడవగుచో “యతాత్మనాక్” కామ సంకల్పములనుండి విమళీకృతమైన మనస్సుకలవాడవై “మద్యోగ మాశ్రితః” ఈకర్మచే నీశ్వరుడు సంతసించుగాక. అని నాయందు (ఈశ్వరునియందు) నీవు జేయు సర్వకర్మలను సమర్పించుట యోగమనబడును. దీనినే సర్వకర్మసంన్యాస మందురు. ఇట్టియోగము నాశ్రయించినవాడవై, అనంతరము సర్వకర్మల యొక్కయు ఫలమును వీడుము. కర్మఫలములనుండు గోరికను వీడుము. పరార్థముచేయు కర్మలందు ఫలకామన యెట్లు సంభవింపదో అట్లే నాకై సర్వకర్మల సమర్పించినచో ఫలకామనయు సంభవింపకుండును. అట్టివానికి ముక్తి సులభము. ఈచెప్పటచే గర్మఫలమునందు గోరికనువీడి యాశ్వరా ర్పణబుద్ధితో విధ్యుక్తకర్మాచరణ మతిమూఢునకు గూడ సుకరమగు ముక్తిసాధనమని నూచింపబడెను. ॥౧౧॥

— ౧౨వ అధ్యాయము ౧౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మధునూదనసరస్వతీయము:— ప్రస్తుతము సాధనవిధానపర్యవసానమునకై యీసర్వ కర్మఫలత్యాగమును స్తుతించుచుండెను— శబ్ద (శ్రుతి) యుక్తులచే గల్గిన యాత్మయాధాత్మ్యనిశ్చయము జ్ఞాన మనబడును. అట్టి జ్ఞానము జ్ఞాననిష్పత్తికై జేయు శ్రవణరూపాభ్యాసముకంటె బ్రశస్యతరము. శ్రవణమనన పరినిష్పన్నమగు జ్ఞానముకంటె సద్విధ్యాసనారూపమగు ధ్యానము బ్రహ్మసాక్షాత్కార మవ్యవధానముగ గల్గుటలో హేతువుగాన యుత్కృష్టము. ఈవిధముగ సర్వసాధనశ్రేష్ఠము జ్ఞానము. దానికంటెగూడ అజ్ఞకృత మగు కర్మఫలత్యాగ ముత్కృష్టము. నియతమనస్కునిచే చేయబడిన సర్వకర్మఫలత్యాగమువలన వ్యవధానము లేకుండగనే సహేతుకమగు సంసారముపశమించును. “యదా సర్వే ప్రయచ్ఛంతే కామా యేఽస్య హృది స్థితాః । అథ మర్త్యోఽమృతో భవత్త్యత్ర బ్రహ్మ సమన్నతే” అను మొగలగు శ్లోకులయందును, “ప్రజహాతి యదా కామాన్ సర్వాన్” ఇత్యాది స్థితప్రజ్ఞలక్షణములందును కామముల నన్నిటిని విడచుట మోక్షసాధనముగ నవగతమగుచున్నది. కర్మఫలములగూడ కామనలే. గాన వాటిని విడచుటయు, కామ త్యాగ సామాన్యము ననుసరించి సర్వకర్మఫలత్యాగముతో స్తుతించెను. ॥౧౨॥

శంకరానందీయము:— నీవిధముగ విముక్తిమనస్కుడవై సర్వకర్మఫలత్యాగమును జేయు

శాంకరభాష్యమ్.—

ఇదానీం సర్వకర్మఫలత్యాగం స్థాతి—శ్రీయోహి ప్రశస్యతరం జ్ఞానం కస్మా దవి
వేకపూర్వకా దభ్యాసా త్తస్మా దపి జ్ఞానా ద్ధానపూర్వకం ధ్యానం విశిష్యతే । జ్ఞానవతో
ధ్యానా దపి కర్మఫలత్యాగో విశిష్యత ఇత్యనుషజ్యతే । ఏవం కర్మఫలత్యాగా త్పూర్వవిశేషణ
వతః శాంతి రుపశమ స్సహేతుకస్య సంసారస్యానంతర మేవ స్యాన్నతు కాలాంతర మపే
క్షతే । అజ్ఞస్య కర్మణి ప్రవృత్తస్య పూర్వోపదిష్టోపాయానుష్ఠానాశక్తౌ సర్వకర్మణాం ఫలత్యాగ

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఇపుడు సర్వకర్మఫలత్యాగమును “శ్రీయః” అను శ్లోకముచే స్తుతించుచుండెను అవివేక
పూర్వకమైన యభ్యాసముకంటె జ్ఞానము ప్రశస్యతరము. జ్ఞానముకంటె జ్ఞానపూర్వకమైన
ధ్యాన ముత్కృష్టము. జ్ఞానవంతునకు ధ్యానముకంటె కర్మఫలత్యాగ ముత్కృష్టము. జ్ఞాన
వంతునకు కర్మఫలత్యాగమువలన శాంతి అనగా సహేతుకమైన సంసారముయొక్క యుప
శమము కర్మఫలత్యాగానంతరమే యగును. కాలాంతరము నపేక్షింపదు. (కాన కర్మఫల
త్యాగ ముత్కృష్టము) కర్మయందు ప్రవృత్తమైన యజ్ఞానికి పూర్వమునం దుపదిష్టమైన
మని యుపదేశించి, అపండితుడగు ముముక్షువునకు ప్రవృత్తి సిద్ధినిమిత్రము రుచ్యుత్పాదమునకై సర్వకర్మ
ఫలత్యాగమే మోక్షసాధనము లన్నిటిలో నుత్తమమైనదని స్తుతించుచుండెను— “శ్రీయోహి జ్ఞానమభ్యా
సాత్” సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వకము, యవనియమాదిశ్రమసాధ్యము నగు శ్రవణాద్యభ్యాసము కంటె
శ్రవణమనసంభావితశ్రుతి, యుక్తి జన్యముగు బ్రహ్మత్వైకత్వవేదనరూపముగు జ్ఞానము మోక్షమునకు శ్రేష్ఠతర
మగు సాధనము. (ఇట “హి” అను పదము పైవిషయము సర్వశాస్త్రప్రసిద్ధమని తెల్పుటకై ప్రయుక్తము.)
“జ్ఞానాధ్యానం విశిష్యతే” ప్రతిబంధకసానుగీయ్యుక్తమగు యీశాస్త్రజన్యజ్ఞానముకంటె సజాతీయప్రత్య
యావృత్తిరూపముగు ధ్యానము శ్రేష్ఠము. (జన్మాదిహేతువగు అవిద్యా కామసంకల్పాదిప్రతిబంధకమున నివ
ర్తింప జేయునదగుట ధ్యాన మత్కృష్టసాధనమని భావము.) “ధ్యానా త్కర్మఫలత్యాగః” ఇట్టిధ్యానము
కంటె కర్మఫలత్యాగ మెక్కుడు. (మనోనిశ్చలత యతిర్గుణభమగుటవలనను, విపరీతప్రత్యయనివారణమతిసన్ని
రమగుటవలనను, నిరంతరప్రయత్నైకసాధ్యమగుటవలనను ధ్యానము మహత్తరక్షేపసాధ్యముగాన దానికంటె
శక్తి ననుసరించి చేసిన కర్మలయొక్క ఫలమును పరిత్యజించుట పూర్వోక్తశ్రమలు లేనిదగుటచేతను, మోక్ష
మునుగూర్చి యంతరంగ సాధనమగుటచేతను శ్రేష్ఠము. కామనాశకత్వము రెంటియందు సమానమైనను, శ్రమ
రాహిత్యము ననుసరించి చూచినచో ధ్యానముకంటె కర్మఫలత్యాగము శ్రేష్ఠమని యర్థము.) “త్యాగా
చ్ఛాంతిరనంతరం” సర్వకర్మఫలత్యాగానంతరము వెనువెంటనే యట్టి సర్వకర్మసంన్యాసియు, నియతచిత్తుడు,
కామసంకల్పాదిదోషవిర్ముక్తుడు, శుద్ధబుద్ధియునగు కర్మయోగికి సంసారోపశమరూపమోక్షము సిద్ధించునని
యర్థము.

కర్మఫలత్యాగమాత్రముననే మోక్షము సిద్ధించునో “తరతి లోక మాత్మనిత్ తమేవం విద్యా
నిహ భవతి. నాన్యః పంథా విద్యతేయనాయ” ఈమొదలగు బహుశ్రుతులకు విరోధము, “జ్ఞానము చేతనే
మోక్షము” అనుసర్వశాస్త్రజ్ఞ సమయమునకు విరోధము వాటిల్లనందువా? అట్లుకాదు. “త్యాగాచ్ఛాంతి రతః
పరమ్” అను వాక్యము కర్మఫలత్యాగమును స్తుతించుటకై విన్యసింపబడినది. అట్లు స్తుతించుట ముముక్షువు
అగు మందప్రజ్ఞుల ప్రవృత్తిప్రరోచమునకు కుపయ్యుక్తమగును. “అథ చిత్తం సమాధాతుం” అనునది మొద

శాంకరభాష్యమే:-

శ్రేయస్సాధన ముపదిష్టం న ప్రథమ మేవాతశ్చ శ్రేయో హి జ్ఞాన మభ్యాసా దిష్టుత్తరో త్రవిశిష్టత్వోపదేశేన సర్వకర్మఫలత్యాగ స్త్వాయతే సంపన్నసాధనానుష్ఠానాశక్త్యా వన్మజ్జీయ త్వేన శుతత్వాత్ । కేన సాధర్యేణ స్తుతిత్వం “యదా సర్వే ప్రముచ్యంతే” ఇతి సర్వకామ ప్రహంశా దమృతత్వ ముక్తం త త్ప్రసిద్ధమ్ । కామాశ్చ సర్వే శ్రాంతస్మార్తసర్వకర్మణాం

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:-

యుపాయముల యందు శక్తిలేనిచో సర్వకర్మల ఫలత్యాగము శ్రేయస్సాధన మని యుప దిష్టము ప్రథమముననే కాదు. అందువలననే “శ్రేయో హి జ్ఞాన మభ్యాసాత్” అని యుత్త రోత్తరమున తుక్కుప్రత్యముయొక్కయుపదేశముచే సంపన్నసాధనానుష్ఠానమునందు శక్తి లేనిచో నన్మజ్జీయముగ శుతమగుటవలన సర్వకర్మఫలత్యాగ ము అన్మజ్జీయమని స్తుతింపబడుచుండెను. దేనితో సమానమగు ధర్మము కలదగుటచే కర్మఫలత్యాగమును స్తుతించుచుంటివి? అనెదవా? “యదా సర్వే ప్రముచ్యంతే” అను శుతిచే సర్వకామములను విడచుటచే నమృతత్వము సిద్ధించు నని చెప్పబడిన విషయము ప్రసిద్ధము. ఇటు కామములన శ్రాంతస్మార్తకర్మఫలములు.

లు కొ నీ ముముక్షువు, అతిమందప్రజ్ఞుడును, నాఅభ్యాసమందుగాని, ఈశ్వరోద్దేశముతో జేయదగు కర్మయందుగూడ ఆశక్తుడగువానికి చిత్తము శుద్ధమగుటకై కర్తవ్యముగా కర్మఫలత్యాగము చెప్పబడెను. ఇదియే ముఖ్యసాధనమగుచో ప్రధానముగనే నిర్దేశించియుండును. మరియు “మత్కర్మకృత్సర్వపమః” అను సాధనపంచకమును చెప్పబడునట్లు వ్యర్థమగును. “అత్యాచారే దృష్టవ్యః” అని యాత్మసాక్షాత్కారము నుద్దేశించి చేయబడిన శ్రవణాదివిధికి యోగ్యకర్మము సంభవించెడిని. కాన నిటు కర్మఫలత్యాగమితము చేయ బడినది నిశ్చయింపనగును. తాను జేసిన కర్మలను పరమేశ్వరున కర్పించినచో దిరిగి వానియందు కామము గాని, సంకల్పముగాని సంభవించనేరదు. కామసంకల్పములు పుట్టుకుండుటయే చిత్తము శుద్ధమగుట యనబడును. అట్టి చిత్త శుద్ధి కలిగినచో నోకమా రుపదేశించినంతమాత్రముననే జ్ఞానముకలిగి, దానిచే మోక్షము సిద్ధించునని యూహించి యుపాయముతో గూఢతమముగా తననిమిత్తమై యర్పింపబడు కర్మయందు ప్రవ ర్తింపజేయుటకై యిటు కర్మఫలత్యాగము స్తుతింపబడెను. కాన నిటు శ్రుతివిరోధముగాని, సమయవిరోధము గాని ప్రాప్తింపనేరవు.

లేక, “మయ్యేవ మన ఆధత్స్వి” అనునదిమొదలుకొని “సర్వకర్మఫలత్యాగం తతఃకురు యతాత్మవాక్” అనునది యంతముగా గల గ్రంథభాగముచే ముముక్షువులకు చిత్త శుద్ధికై పరమ కారణమును ఆధికారిభేదము ననుసరించి గురు, లఘుక్రమము ననుసరించి వేర్వేరుగ సగుణోపాసనమును కర్తవ్యముగ ప్రతిపాదించి, ప్రస్తుతము సగుణోపాసనముచే బరిశుద్ధాంతఃకరణమును ఆయుపాసనాఫలభూత మగు అక్షరోపాసనమును కర్తవ్యముగ బోధించుటకై తదుపాసనమునకు శ్రవణాదులకు ఉత్తరోత్తరోత్కర్షణ ప్రతిపాదించుచుండెను. పరిశుద్ధాంతఃకరణు డగు ముముక్షువునకు సగుణోపాసన యన్నిటికంటె శ్రవణరూపాభ్యాస ముత్తమసాధనము. “జ్ఞానా దేవ తు కైవల్యం” అను శ్రుత్యుక్తరీతిని “తు” శబ్దముచే నితరవ్యావృత్తిపూర్వకముగ జ్ఞానమే సాక్షాన్మోక్షసాధనమని నిశ్చయింపబడుటచే జ్ఞానసిద్ధికి పరమకారణము శ్రవణాదికమే యగును. జ్ఞాన హేతు వగు శ్రవణాదికమే లేనిచో పూర్వోపాసనలు నిష్ఫలములే యగును. కాన అట్టి సగుణోపాసన ములకంటె శ్రవణాద్యభ్యాసమునకు శ్రేష్ఠత్వము చెప్పబడు యుక్తము. మోక్షకాము డగు పరిశుద్ధాంతః కరణునకు సర్వకర్మసన్యాసపూర్వకముగ శ్రవణాద్యభ్యాసమే చేయదగు నని “శ్రేయః” అను ఉక్తిచే

శాంకరభాష్యమ్:—

ఫలాని । తత్త్వాగే చ విదుషా జ్ఞాననిష్ఠస్యానంతరై వ శాంతి వితి సర్వకామత్యాగసామాన్యమజ్ఞకర్మఫలత్యాగ స్యాస్తీతి తత్సామాన్య త్వసర్వకర్మఫలత్యాగస్తుతి రియం ప్రరోచనార్థా । యథాఽగస్త్యేన బ్రాహ్మణేన సముద్రః పీత ఇదానీతనా అపి బ్రాహ్మణా బ్రాహ్మణత్వ సామాన్యత్ స్తూయంతే । ఏవం కర్మఫలత్యాగా త్కర్మయోగస్య శ్రేయస్సాధనత్వ మభిహితమ్ ॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

వానిని విదచినచో బ్రహ్మవేత్తయగు జ్ఞానికి వెనువెంటనే సంసారోపరమరూపమగు శాంతి సంభవించునుగాన అజ్ఞకృతకర్మఫలత్యాగమునకు సర్వకర్మత్యాగముతో సామాన్యము కలదుగాన యాసామ్యమును పురస్కరించుకొని ప్రరోచనార్థమై సర్వకర్మఫలత్యాగము స్తుతింపబడెను. ఎట్లు బ్రాహ్మణు డగు అగస్త్యునిచే సముద్రపానము చేయబడినందున బ్రాహ్మణ సామాన్యముననుసరించి ప్రస్తుతమున్న బ్రాహ్మణులుగూడ స్తుతింపబడుచుందురో యట్లే కర్మఫలత్యాగమువలన కర్మయోగమునకు శ్రేయస్సాధనత్వము చెప్పబడెను. ॥౧౨॥

బోధింపబడెను. “అత్యాహ అశే దృష్టవ్యః సోఽశ్వేష్టవ్యః” అనియు “సంస్యస్య శ్రవణం కుర్యాత్” అనియు శ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధిద్వ్యతనమునకై యట “హి” శబ్దము ప్రయోగింపబడెను. “శ్రేయో హి జ్ఞాన మభ్యాసాత్” శ్రవణాద్యభ్యాసముకంటె తజ్ఞస్య మగు బ్రహ్మత్వైకత్వగ్రాహక మగు జ్ఞానము శ్రేష్ఠ తరము. (జ్ఞానమే కలుగనిచో సభ్యాసము నిష్ఫలమే యగునుగాన శ్రవణాద్యభ్యాసముకంటె జ్ఞానహ శ్రేష్ఠతరమని యర్థము.) ఇట గూడ “శ్రేయః” అనుపదముచే బ్రహ్మవేత్తలగు అనేకుల సన్నిధిలో ననేకవిధములగ శ్రవణము జేసి యవశ్యము జ్ఞానము సంపాదింపదగు నని బోధింపబడెను. “జ్ఞానా ధ్యానం విశిష్టతే” ప్రతిబంధసహిత మగు ఆట్టి జ్ఞానముకంటె “తత స్తుతం నిష్కలం ధ్యానమానః” అను శ్రుతిచొప్పున ప్రతిబంధవిఘటకమై యాత్మసాక్షాత్కారమేతువగు ధ్యానము శ్రేష్ఠమయినది. “ధ్యానాత్కర్మ ఫలత్యాగః” ప్రత్యగ్యుత్తివాసన కర్మయే యగుటచే ఈదృశ్యకాతము నంతను యేది ఫలింపజేయుచున్నదో యది కర్మఫల మనబడును. దాని త్యాగము అనగా నిత్యనిరంతరనిర్వికల్పసమాధి నిష్ఠచే నంతటను అన్నివిధములుగను బ్రహ్మమాతృత్వోపలంభము కర్మఫలత్యాగ మనబడును. ఆట్టిస్థితి ధ్యానముకంటె సెక్కువది యగును. “యత్ర త్వస్య స్వమాత్యైవాధాత్” అను శ్రుతిచొప్పున నిరవశేషితసర్వవిశేషములు గల కర్మఫలత్యాగము (నిర్వికల్పసమాధిస్థితి) ధ్యాన, ధ్యేయ, ధ్యాత్పు రూపత్రిపుటి కల ధ్యానము కంటె శ్రేష్ఠమగుట యుక్తము. “త్యాగా చ్ఛాంతి రతః పం” సర్వకర్మ ఫలత్యాగరూప మగు నిర్వికల్పకసమాధిచే విశేషవిశిష్టవిపరీతవాసనాగ్రంథులు గల బ్రహ్మవేత్తకు ఈదేహ సాతానంతరమే ఆత్యంతిక సంసారోపరమరూపము. బహ్మత్వనాఅవస్థాసరూపము నగు విదేహకైవల్యము సిద్ధించు నని యర్థము. ధ్యాన, కర్మఫలాధిక్యస్థలముల రెంటియందును “విశిష్టతే” అని చెప్పటచే మోక్షైక కాముడు నిష్ప్రత్యూహముగ జ్ఞానసద్భిక్షై యధికారానురూపముగ సవికల్పకసమాధినిగాని, నిర్వికల్పకసమాధినిగాని యవశ్యమాచరింపదగు నని బోధింపబడెను. ॥౧౨॥

గీ॥ అద్వైష్టా సర్వభూతానాం మైత్రీః కరుణ ఏవ చ ।
నిర్మమో నిరహంకార స్సమదుఃఖసుఖః త్షమి ॥

॥౧౭॥

పదవిభాగము:— అద్వైష్టా- సర్వభూతానాం- మైత్రీః- కరుణ- ఏవ- చ- నిర్మమః-
నిరహంకారః- సమదుఃఖసుఖః- త్షమి ॥

॥౧౭॥

ప్రతిపదార్థము:— సర్వభూతానాం=సమస్తభూతములకు; అద్వైష్టా=ద్వేషింపనివాడై; మైత్రీః
=మైత్రికలవాడై; కరుణఏవచ=దయాయుక్తుడై; నిర్మమః=మమతాశూన్యుడై; నిరహంకారః=అహంకారము
లేనివాడై; సమదుఃఖసుఖః=సమమలైనదుఃఖసుఖములకలవాడై; త్షమి=క్షమావంతుడై.

॥౧౭॥

— ౧౭వ అధ్యాయము ౧౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధునూదనసరస్వతీయము:— ప్రైవిధముగ మందాధికారినిగూర్చి అతిమక్కురముగలుచే
అక్షరోపాసననిండచే సుకరమగు సగుణోపాసనమును చెప్పి, అశక్తితారతమ్యానువాదముచే నితరములగు
సాధనములనుగూడ శ్రీకృష్ణభగవానులు “మందాధికారి సర్వప్రతిబంధములు తొలగి యుక్తమాధికారియై
యక్షరవిద్యయం చెల్లు ప్రవిష్టుడగునా? అను యూహతో జెప్పుచుండెను— ఫలసిద్ధిక్త సాధనసంపా
దనమే యావశ్యకము. ఈవిషయ మిట్లు చెప్పబడెను— “నిర్విశేషం పరం బ్రహ్మ సాక్షాత్కర్తుమనీ
శ్వరాః । యే మందా స్తేనకంప్యంతే సవిశేషనిరూపతైః ॥ వశీకృతే మన స్వేషాం సగుణబ్రహ్మాకీర్తనాం ।
తదేవావిర్భవే త్సాక్షా దశేతోపాధికల్పనమ్” (నిర్విశేషపరబ్రహ్మసాక్షాత్కారాసమర్థులగు మందాధికారుల
ననుగ్రహించుటకై సవిశేషబ్రహ్మము నిరూపింపబడెను. ఈసగుణబ్రహ్మోపాసకులను మనస్సు వశీకృత
మయిన యానిర్విశేషపరబ్రహ్మోపాసనము సిద్ధించునని యర్థము.) ఈవిషయమునే పఠంజలిమహర్షియు “సమా
ధిసిద్ధి రీశ్వరప్రణిధానాత్” “తతః ప్రత్యక్షేతనాధికమో ప్యంతరాయాభావశ్చ” అనునాత్మములచే చెప్పెను.
ఇట అక్షరోపాసనమును నిందించుట సగుణోపాసనమును స్తుతించుటకై చెప్పబడినదిగాని, అక్షరోపాసనము
విషమముకై నిర్దేశింపబడలేదు. “నహి నిందా నింద్యం నిందితుం ప్రవర్తతేఽపి తు విధేయం స్తోతుమ్”
(నిందింప దగినవానిని నిందించుటకై నింద ప్రవర్తింపదు. ఇక నేనున, స్తుతింపదగినవానిని స్తుతించుటకై నింద
యుపయోగించును.) అను న్యాయ మిట జూడదగును. కాన అక్షరోపాసకులే వస్తుతః యోగిశ్రేష్ఠులు.
“ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థ మహం స చ మమ ప్రియః । ఉదారా స్సర్వ ఏతైతే జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే
మతమ్” ఈమొదలగు గ్రంథముచే వారి ప్రాశస్త్యమే చెప్పబడెను. అట్టివారి జ్ఞానమును, ధర్మభాతమును
నీవు అధికారివై యనుసరింపదగు నని యర్జునునికి చెల్పదలచినవాడై శ్రీకృష్ణభగవానులు అభేదదర్శులు.
కృతకృత్యులు నగు అక్షరోపాసకులను ఏడుశ్లోకములచే స్తుతించుచుండెను— “అద్వైష్టా సర్వభూతానాం”
సర్వభూతములను యాత్మగా జూచుచు తనకు దుఃఖపాతువు ప్రాప్తించినను ప్రతికూలబుద్ధి లేనివాడుగాన
సర్వభూతములను ద్వేషింపనివాడై. “మైత్రీః” స్నేహభావము గలవాడై, “కరుణః” దుఃఖతులయొడ దయ
కలవాడై (ఇట్టి సర్వభూతాభియదాత పరమహంసపరివ్రాజకుడగును.) “నిర్మమః” తనదేహమునందును గూఢ
“నాది” యను మమత లేనివాడై, “నిరహంకారః” వృత్తస్వాధ్యాయాదికృతమగు యహంకారము లేనివాడై
“సమదుఃఖసుఖః” రాగద్వేషములకు ప్రవర్తకుడు కాకుండుటచే సుఖదుఃఖములయందు సమడై కనుకనే
“క్షమి” అక్రోశనతాడనాదికముచేగూడ వికారమును పొందనివాడై (మందుశ్లోకముతోవన్వయము.) ॥౧౭॥

శంకరానందీయము:— ఎఱుదు విదేహకైవల్యము నొందదలచితవాడై, అద్వైష్టత్వాది
ధర్మసంపన్నుడై, బ్రహ్మనిష్ఠయందే యుండునో యాతడే నాభిప్రాయము, ప్రియుడును అని యతులకు లెస్సగు

శాంకరభాష్యమ్:—

అత్యంతాత్మేశ్వరభేద మాశ్రిత్య విశ్వరూప ఈశ్వరే చేతస్సమాధానలక్షణో యోగ ఉక్త ఈశ్వరార్థం కర్మానుష్ఠానాదిచ । “అథైత దవ్యక్తోసి” ఇత్యజ్ఞానకార్యసూచనా న్నా భేద దర్శనోఽక్షరోపాసకస్య కర్మయోగ ఉపపద్యత ఇతి దర్శయతి । తథా కర్మయోగినోఽక్షరోపా సనానుపపత్తిం దర్శయతి భగవాన్ “తే ప్రాప్నువంతి మా మేవ” ఇతి । అక్షరోపాసకానాం కైవల్యప్రాప్తౌ స్వాతంత్ర్య ముక్త్యేతతేహం పారతంత్ర్య మిశ్వరాధీనతాం దర్శితవాం స్తేషామహం సముద్ధరేతి । యది హిశ్వరస్యాత్మభూతా స్తే మతా అభేదదర్శిత్యా దక్షరూపా ఏవ త ఇతి సముద్ధరణకర్మవచనం తా న్ప్రత్యవేశలం స్యాత్ । యస్మా చ్చార్జునస్యాత్మంత మేవ హితైషి భగవాం స్తస్య సమ్యగ్దర్శనానన్వితం కర్మయోగం భేదదృష్టిమంత మేవోప దిశతి । స చాత్మాన మిశ్వరం ప్రమాణతో బుద్ధ్యా కస్యచి ద్గుణభావం జిగమిషతి కశ్చి ద్విరో ధాత్ । తస్మా దక్షరోపాసకానాం సమ్యగ్దర్శననిష్ఠానాం సంన్యాసినాం త్యక్తసరై ర్విషణానాం

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఇట ఆత్మేశ్వరభేదము నాశ్రియించి, విశ్వరూపుడగు యీశ్వరునియందు చేతస్సమా ధానరూప మగు యోగమును, యీశ్వరప్రీతికై కర్మలను జేయుమనియు జెప్పబడెను. “అథైత దవ్యక్తోసి” అని యజ్ఞానకార్యము సూచింపబడుటచే నభేదదర్శయగు అక్షరోపాస కునకు కర్మయోగ ముపపన్నము కాదని సూచించెను. అట్లే కర్మయోగికి అక్షరోపాసన ముపపన్నము గాదని శ్రీకృష్ణభగవానులు తెలిపెను. “తే ప్రాప్నువంతి మా మేవ” అని అక్షరోపాసకులకు కైవల్యప్రాప్తివిషయమున స్వాతంత్ర్యమును జెప్పి, “తేషా మహం సముద్ధరే” అని తదితరులకు-సగుణోపాసకులు పరతంత్రులగుటవలన ఈశ్వరాధీనత్వము లుపపెను. అక్షరోపాసకులు ఈశ్వరునకాత్మభూతులుగనే యభిమతులుగాన యభేదదర్శన లగు అట్టివారు అక్షరస్వభావులే కాన “వారిని నేనుద్ధరించువాడను” అని చెప్పుట సమంజసము కానేరదు. అర్జుననకు అత్యంతహితైషి యగుట శ్రీకృష్ణభగవానులు సమ్యగ్దర్శనలేకళాన్య

భావము కలుగుటకై బ్రహ్మనిష్ఠచేయదగునని సూచించుటకై బ్రహ్మవేత్తను స్తుతించుచుండెను. — “అద్యే స్తా” సర్వప్రాణులను ద్వేషింపనివాడై, (ఇట ద్వేషమనగ యప్రీతి, అట్టి యప్రీతిని తనకు ఉపద్రవమును జేసికొని ఏప్రాణియందును మనోవాక్కాయకర్మలచే నాచరింపనివాడు. అద్యేష్టయనబడును. నిర్వికల్పసమాధి నిష్ఠచే సముద్ధరణప్రత్యయములను నిర్మూలించి నేనే యీ సర్వము నను సర్వాత్మభావము నొందిన బ్రహ్మవే త్తని ద్వేషప్రత్యయమే కలుగక స్వస్వరూపమగు యంతటను ప్రీతికలవాడగుటచే ద్వేషబుద్ధియే కలుగనం దును బ్రహ్మవేత్తయగు యతి సర్వభూతములయెడ ఆద్యేష్టయే యగును. ఒకచో రాగమున్నచో తదపకార లయందు ద్వేషము కలుగును. సర్వాత్మభావాపన్నునకొక నియందును రాగము సంభవింపదుగాన సర్వభూత ములను ద్వేషింపకుండుట యుక్తము. “అద్యేస్తా” అని చెప్పుటచే బ్రహ్మవేత్తలు ముక్తులగుటలో రాగ ద్వేషాద్యభావరూపప్రతిబంధకాభావము చూపబడెను.) “మైత్రీః” సర్వభూతములయెడను మిత్రునివలె ఆనుకూల్యభావముతో వర్తించువాడై, (బ్రహ్మవేత్త స్వాత్మభూతములగు సర్వభూతములయెడను మిత్రుని వలె యుండుట యుక్తము.) అట్టి మిత్రత్వము నీర్ధించుటకు కారణమును చెప్పుచున్నాడు, — “కరుణాః” సర్వభూతములయందును ద్వేషబుద్ధి యెట్లు బంధకమగునో అట్లే గుణిబుద్ధియు బంధకమే యగును. గాన

శాంకరభాష్యమ్:—

“అద్వైష్టా సర్వభూతానాం” ఇత్యాదిధర్మపూగం సాక్షా దమృతత్వకారణం వక్ష్యా మితి ప్రవ ర్తతే— అద్వైష్టా సర్వభూతానాం న ద్వైష్టాఽఽత్మనో దుఃఖపేతు మపి న కించి ద్వైష్టి సర్వాణి భూతా న్యాత్మత్వేన హి పశ్యతి । మైత్రో మిత్రభావో మైత్రీ మిత్రీతయా వర్తత ఇతి మైత్రీః । కరుణ ఏవ చ కరుణా కృపా దుఃఖతేషు దయా తద్వాన్మరుణ స్సర్వభూతా భయప్రదః సంన్యాసీత్యర్థః । నిర్మమో మమప్రత్యయవర్జితో నిరహంకారో నిర్గతాహంప్రత్య యః । సమదుఃఖసుఖః సమే దుఃఖసుఖే ద్వైష్టరాగయో రప్రవర్తకే యస్య స సమదుఃఖసుఖః క్షమి క్షమావా నాకృష్టోఽభిహతో వాఽవిక్రియపవాఽఽస్తే ॥

॥౧౩॥

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

మును, భేదదర్శనము కలదియు నగు కర్మయోగము నేయుపదేశించెను. ఏమనః పాజ్ఞా డగువాడెవడును తనను ప్రమాణముననుసరించి యీశ్వరునిగ దెలిసికొని గుణ భావమును (శేషభావమును) పొందుట కిచ్చగింపకుండును (నేనీశ్వరుడనే యనుకొనువాడు తానే యీశ్వరుడగుటచే భక్తితో నీశ్వరుని భజింపడు. సేవ్యసేవకభావ ముభయనిష్ఠముకదా! కాన జ్ఞాని తనను శేషిగనే తలచునుగాని, శేషభూతునిగ తలువడు. కనుక అభేదదర్శికి విశ్వరూపోపాసనానికర్మయోగ ముపపన్నము గానేరదు. కాన భేదదర్శి సుద్దేశించియే యిటు యర్జునునకు హితైషియగు శ్రీకృష్ణభగవానులు కర్మయోగము నుపదేశించె నని యర్థము.) ఇకనక్షోపాసకులు, సమ్యగ్దర్శనస్థులు, సంన్యాసులు, త్యక్తసర్వైష్టవజులు నగువారికి సాక్షాన్మోక్షసాధన మగు ధర్మసముదాయమును జెప్పటకై ప్రవర్తించుచున్నాడు సర్వ భూతములను స్వాత్మనుగనే చూచునుగాన తనకు దుఃఖపేతు వగు దేనినిగూడ ద్వేషిం పనివాడై, మిత్రీత్వముతో నుండువాడై, (దుఃఖతులయెడ దయావిశిష్టుడై, సర్వభూతా భయప్రదుడైన సంన్యాసియై) మమజ్ఞానశూన్యుడై, అహంప్రత్యయము లేనివాడై, రాగ ద్వేషప్రవర్తకము లగు దుఃఖసుఖములయెడ సముడై, ఆకృష్టుడైగాని తాడితుడైగాని వికృతినొందక యవిక్రియుడువలె నుండుటకు కారణమగు ఊచకలవాడై.

॥౧౩॥

యట్టి గుణబుద్ధితో గాక శేషల కరుణతోడనే యందరియెడ నానుకూల్యముతోనుండువాడై, ఈయద్వైష్టత్వాది ధర్మత్రయము సిద్ధించుటకై కారణమును జెప్పచున్నాడు.— “నిర్మమః” పరదేహమునం జెల్లు మమకార ముండదో యట్లే తన దేహమునందుగూడ మమతారహితుడై (రాగద్వేషాదిపేతువగు మమతాబంధనము నుండి వినిర్ముక్తుడని యర్థము.) మమకారము లేకుండుటచేతనే యద్వైష్టత్వాది ధర్మత్రయము సిద్ధించును. నిర్మమత్వసిద్ధికై కారణమును జెప్పచున్నాడు.— “నిరహంకారః” నేనే బ్రహ్మమును, ఆను పరబ్రహ్మ మునందు కలిగిన యాత్మభావాపత్తిచే తనదేహమునుండి నిశ్చేషముగ నిర్గతమైన యహంకారము కలవాడై, (నిరంతరబ్రహ్మనిష్ఠచే బ్రహ్మమునందే నిరూఢమైన యాత్మబుద్ధి కలవాడగుట దేహాదికమునం దహంభావము విచ్ఛిన్నమగును. కనుకనే నిర్మమత్వము సిద్ధించును. దేహమునం దహంబుద్ధి యున్నచో మమతాకొంచెమైనను తొలగకుండును. కాన దేహమునం దహంభావము లేకుండుటచేతనే విద్వాంసునకు నిర్మమత్వము సిద్ధించును.) కనుకనే “సమదుఃఖసుఖః” బ్రహ్మనిష్ఠతో నుండువాడగుటచే ద్వేష, రాగములకు కారణములగు దుఃఖ, సుఖములను, ఆనిష్టత్వ, ఇష్టత్వ బుద్ధిని వీడినవాడై యొకేవిధముగగ్రహించినవాడై, (సుఖదుఃఖములు పాప్రీతింప

గీ॥ సంతుష్ట స్సతతం యోగీ యతాత్మా దృఢనిశ్చయః ।

మయ్యర్పితమనోబుద్ధి ర్యో మద్భక్త స్స మే ప్రియః ॥

॥౧౪॥

ప ద వి భా గ ముః— సంతుష్టః- సతతం- యోగీ- యతాత్మా- దృఢనిశ్చయః- మయి- ఆర్పిత మనోబుద్ధిః- యః- మద్భక్తః- సః- మే- ప్రియః ॥

॥౧౪॥

ప్రతిపదార్థముః— సతతం=నిత్యము; సంతుష్టః=సంతుష్టికలవాడై; సతతం=నిత్యము, యోగీ=సమాహితచిత్తుడై; యతాత్మా=సంయతస్వభావముకలవాడై; దృఢనిశ్చయః=దృఢమైనస్వభావముకలవాడై; మయి=నాయందు; ఆర్పితమనోబుద్ధిః=ఆర్పింపబడినమనస్సు, బుద్ధికలవాడై; యః=ఏవడు; మద్భక్తః=సాధక్తుడో; సః=అట్టివాడు; మే=నాకు; ప్రియః=ఇష్టుడు. ॥౧౪॥

శాంకరభాష్యమ్:—

సంతుష్ట ఇతి । సంతుష్ట స్సతతం నిత్యం దేహస్థితీకారణస్య లాభేఽలాభే చోత్పన్నాఽలంప్రత్యయస్తథా గుణవల్లాభే వివర్యయే చ సంతుష్ట స్సతతం యోగీ సమాహితచిత్తో యతాత్మా సంయతస్వభావో దృఢనిశ్చయో దృఢః స్థిరో నిశ్చయోఽధ్యవసాయో యస్యాఽఽ

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధినిః—

దేహస్థితీకారణ మగునదిగూడ లభించినను, లభింపకున్నను నిత్యము అలంప్రత్యయశోభితుడై, మరియు గుణవత్తుగునది లభించినను లభింపకున్నను నిత్యము సంతసించువాడై, నిత్యము సమాహితచిత్తుడై స్వభావము నరికట్టినవాడై, ఆత్మతత్త్వముయెడ దృఢమగు హర్షవిషాదశూన్యుడై సుఖదుఃఖములయెడ సామ్యబుద్ధి సిద్ధించుటకు— “క్షమి” అధ్యాత్మికాదిదుఃఖము అను సంతాపవిలాపనరహితముగ సహించు స్వభావము కలవాడై, (ఈవిషయమునే “వృక్ష ఇవ తిష్ఠానే చ్ఛిద్యమానో న కుశ్యేత న కంశ్యేత” అను శ్రుతి చెప్పుచున్నది.) ముందు శ్లోకముతో నన్వయము. ॥౧౩॥

—, ౧౨వ అధ్యాయము ౧౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు :—

మధునూదనసరస్యతీయముః— మరియు, “సంతుష్ట స్సతతం” శరీరస్థితీకారణమగునది ప్రాప్తించినను, ప్రాప్తించుకొన్నను యెల్లపుడు నలంప్రత్యయము గలవాడై, “యోగీ” సమాహితచిత్తుడై, “యతాత్మా” నియమితమైన శరీరేంద్రియసంఘాతము కలవాడై, “దృఢనిశ్చయః” కుతార్కికులకు తిరస్కరించుటకు అశక్యమగుటచే స్థిరమగు “నేను అకర్తృ భోక్తృ సచ్చిదానందాద్వితీయబ్రహ్మనైతి” నను నిశ్చయము కలవాడై, “మయి...ప్రియః” నాయందు (శుద్ధబ్రహ్మమనందు) ఆర్పింపబడిన యంతఃకరణము కలవాడై యెవడు శుద్ధాత్మరబ్రహ్మవేత్తయై యుండునో వాడు సదాత్మగాన నాని ప్రియుడు. ॥౧౪॥

శంకరానందీయముః— బ్రహ్మవేత్త యెట్లుండదగునో చెప్పుచున్నాడు— “సంతుష్ట స్సతతం” సుఖదుఃఖములు ప్రాప్తించినను మానానమానములు ప్రాప్తించినను, లాభాలాభములు ప్రాప్తించినను, సర్వదా బ్రహ్మనందానుభూతిచే సంతోషయుక్తుడై, (ఇట “సతతం” అను పదము విశేషణపంచకముతో సంబంధించును.) అట్లుండుటకు సాధనమును చెప్పుచున్నాడు— “యోగీ” సర్వదా ఆనందాత్మయగు బ్రహ్మమనందే చిక్షణైశ్చల్యముతో నుండుటయే యోగము, అట్టియోగముకలవాడై, (సదాత్మా రాముడై యని యర్థము.) అట్టి యోగిత్వ మెట్లు సిద్ధించునందునా? “యతాత్మా” “సమం కాయశిరోగ్రీవ” మిత్యాద్యుక్తలక్షణానుసారము స్థాపితమైన శరీరముకలవాడై, (కార్యకరణసంఘాతమును నిరోధించిననే

శాంకరభాష్యమ్.—

తత్తత్త్వవిషయే స దృఢనిశ్చయో మయ్యర్పితమనోబుద్ధి స్సంకల్పాత్మకం మనోఽధ్యవసాయ లక్షణా బుద్ధిస్తే మయ్యేవార్పితే స్థాపితే యస్య సంన్యాసినః స మయ్యర్పితమనోబుద్ధి ర్య ఈదృశో మద్భక్తః స మే ప్రియః “ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థ మహం స చ మమ ప్రియః” ఇతి సప్తమేఽధ్యాయే సూచితం త దిహ ప్రపంచ్యతే ॥౧౪॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

నిశ్చయముకలవాడై, స్వసంకల్పవికల్పాత్మకమగు మనస్సును, నిశ్చయరూపమైనబుద్ధినినాయండే యర్పించినవాడై, నాభక్తుడై (ఆత్మనిష్ఠుడై,) యేవ డుండునో అట్టివాడు నాకు ప్రియుడు. “ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థ మహం స చ మమ ప్రియః” అని సప్తమాధ్యాయమున సూచితమయినదాని నిట వివరించుచుండెను. ॥౧౪॥

సమాధి సిద్ధించును. అట్టి సమాధివంతునకే విపరీతప్రత్యయనాశమగును. దానివలననే సమ్యక్ జ్ఞానము, అట్టి జ్ఞానవంతునకే విదేహముక్తి సంభవించునుగాన బ్రహ్మవిద్యతి సర్వ కాలములయందును, సమాధితో నుండదగు నని నూచింపబడెను)

లేక, “యతః నిరుద్ధః ఆత్మా స్వభావః వాసనా యస్య స యతాత్మా” నిరుద్ధమైన స్వభావము (వాసన) కలవాడై, “యతాత్మా యోగీ” అను విశేషణద్వయముచే నిశ్చలయోగసిద్ధికి కారణమును జెప్పచున్నాడు— “దృఢనిశ్చయః” నిరంతరసమాధిసంజనిత సమ్యక్ జ్ఞానమునకు విషయభూతమగు బ్రహ్మమునందే ఆత్మత్వా నుభూతితో గూడినవాడై, “నేనే బ్రహ్మమును. సంసారిని కాను” అను దృఢమగు (ప్రమాణాంతరప్రత్య యములచే భిన్నముగాని,) స్వభావముకలవాడై, (మూఢుడు తన దేహమునం దెట్లుఅహంబుద్ధికలవాడగునోయట్లే బ్రహ్మమునం దహంబుద్ధికలవాడై, యని యర్థము.)

లేక, “దృఢనిశ్చయః” నిత్యనిరంతరసమాధినిష్ఠచే నధిష్ఠానయథాత్మ్యజ్ఞానము కలుగును. దాన నారోపితవస్తువు, దదస్తుప్రత్యయము తొలగిన “ఈసర్వము నేను బ్రహ్మస్వరూపమే అని సర్వమునకు తనకు సాక్షాదబ్రహ్మమాతృత్వాధిగమరూపము, ప్రమాణాంతరాభాధితము నగు వస్తుతత్త్వావధారణరూపమగు దృఢ నిశ్చయము కలవాడై, అట్టి దృఢనిశ్చయము కలుగుటకు కారణమును. జెప్పచున్నాడు.—“మయ్యర్పితమనో బుద్ధిః” అహంవృత్తి బుద్ధియనబడును. ఇదంవృత్తి మనస్సనబడును ఇదమహమాత్మికమగు మనోబుద్ధులను ప్రత్యగభిన్నము, పరిపూర్ణము నగు బ్రహ్మమునం దర్పించి సర్వదా నన్నే విషయముగ జేసుకొనినవాడై, నాభక్తుడై (మదనుసంధానుపరుడై) యెల్లప్పుడు అంతటను బ్రహ్మమాతృత్వము జూచెడు వాడు నాకు ప్రియుడు. లోకమున తనకు తాను నిర్నిమిత్తముగ ప్రియుడగును. గాన అట్టివాడు ఆత్మస్వరూపుడు గాన నాకు (ఈశ్వరునకు) ప్రియుడు. ఇతరులన్నచో ఆయానిమిత్తముల ననుసరించి ప్రియులగుదురని యర్థము. ఈవిష యమే “జ్ఞానీత్వాత్మైవ మే మతవమ్” అను దానిచే చెప్పబడెను. “ప్రియో హి జ్ఞానినో త్యర్థ మహం స త మమప్రియః” అను దానిచే జెప్పబడిన యర్థము చెప్పబడెను. శుద్ధాత్ములు, వివేకవంతులగు నూత్ముబుద్ధులకు “మేము గూడ బ్రహ్మభావము నొంది యీశ్వరునకు ప్రియుల మయ్యెదము., అను భావముతో శ్రీవణ మనన నిదిధ్యాసన సమాధులయందు ప్రవృత్తులయ్యెదరను యూహతో నట్లు తిరిగి చెప్పెను. కాన నిట వునరుక్తి దోషావహము కాదు. ॥౧౪॥

గీ: యస్మా నోద్విజతే లోకో లోకా నోద్విజతే చ యః ।

హర్షామర్షభయోద్వేగై ర్ముక్తో య స్స చ మే ప్రియః ॥

॥౧౫॥

పదవిభాగము:— యస్మాత్-న-ఉద్విజతే-లోకః-లోకాత్-న-ఉద్విజతే-చ-యః-హర్షామర్షభయోద్వేగైః-ముక్తః-యః-సః-చ-మే-ప్రియః ॥

॥౧౫॥

ప్రతిపదార్థము:— లోకః=లోకము; (జనము) యస్మాత్=ఏసంన్యాసివలన; నోద్విజతే=చ=సంక్షోభమునుపొందడో; యః=ఎవడు; లోకాత్=లోకమువలన; నోద్విజతే=సంక్షోభమునుపొందడో; యః=ఎవడు; హర్షామర్షభయోద్వేగైః=ప్రీతి, అసహిష్టుత, త్రాసము, ఉద్వేగము వీనిచే; ముక్తః=విడువబడినవాడో; సః=అట్టివాడు; మే=నాకు; ప్రియః=ప్రియుడు.

॥౧౫॥

శాంకరభాష్యము:—

యస్మా దితి । యస్మా త్సంన్యాసి నో నోద్విజతే నోద్వేగం గచ్ఛతి న సంతప్యతే న సంకుభ్యతే లోకః । తథా లోకా నోద్విజతే చ యః । హర్షామర్షభయోద్వేగై ర్హర్షశ్చామర్షశ్చ భయం చోద్వేగ శ్చ తైర్హర్షామర్షభయోద్వేగై ర్ముక్తః । హర్షః ప్రియలాభేనైకకరణస్యోత్కర్షో రోమాంచనాశుపాతాదిలింగః, అమర్షోఽసహిష్టుతా, భయం త్రాస ఉద్వేగ ఉద్వేగ్నతా తై ర్ముక్తో యః స చ మే ప్రియః ॥

॥౧౫॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

బ్రహ్మనిష్ఠుడైన ఏసంన్యాసివలన లోకము సంతాపము నొందడో, (సంక్షోభమునొందడో) అట్లే లోకమువలన నెవడు సంక్షోభము నొందడో, ఇష్టమగునది లభించినచో గల్గునదియు, రోమాంచనాశుపాతాదిలింగకము నగు ప్రీతిరూపమగు అంతఃకరణోత్కర్షము హర్ష మనబడును. తాను కోరునది లభించుటకు విఘ్నమేర్పడినచో గల్గు అసహిష్టుత్వము అమర్ష మనబడును. నివియు, భయము, ఉద్వేగము వీటిచే నెవడు విడువబడునో అట్టివాడు నాకు ప్రియుడు.

॥౧౫॥

— ౧౨వ అధ్యాయము ౧౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు —

మధునూదనసరస్వతీయము:— తిరిగి యట్టి బ్రహ్మవేత్తనే విశేషణములతో చెప్పబడుచున్నది. “యస్మాత్...ప్రియః” సర్వభూతములకు సభయము నొసగు నేసంన్యాసినుండి యెవడును గూడ తపింపడో (చాధిశోదడో) మరియు నిష్కారణముగనే నిరపరాధులను తపింపజేయుట వ్రతముగా కల దుష్టుల వలనగూడ నేబ్రహ్మవేత్త అచ్యుతదర్శియు, పరమకాఠిణీకుడు, శ్చమాశాలియునగుటవలన తపింపకుండునో, మరియు తనకు యిష్టమగునది లభించిన రోమాంచ, ఆశుపాతాదిహేతువుగు ఆనందాభివ్యంజకముగు చిత్తవృత్తివిశేషము హర్ష మనబడును. పరోత్క్లిష్టానానారూపముగు చిత్తవృత్తివిశేషము అమర్ష మనబడును. వ్యాఘ్రాదిరచ్చనాధీనముగు త్రాసరూపముగు చిత్తవృత్తివిశేషము భయ మనబడును. ఏసౌకర్యములులేని విజనవనమున నేకాకియై యెట్లు గడపును. ఆమ మొదలగు వ్యాకులచిత్తవృత్తి ముద్వేగ మనబడును. ఇట్టి హర్ష, భయ, ఉద్వేగములచే విడువబడినవాడగునో అట్టివాడు నాకు ప్రియుడు.

॥౧౫॥

శంకరానందీయము:— అద్వైత్యత్వము మొదలుకొని నిరమతిత్వమువరకు నగు కిరీటక్షణ

శీ॥ అనపేక్ష శుచి ర్దక్ష ఉదాసీనో గతవ్యథః ।

సర్వారంభపరిత్యాగీ యో మద్భక్త స్స మే ప్రియః ॥

॥౧౬॥

ప ద వి భా గ ముః— అనపేక్షః- శుచిః- దక్షః- ఉదాసీనః- గతవ్యథః- సర్వారంభపరిత్యాగీ-
యః- మద్భక్తః-సః- మే-ప్రియః ॥

॥౧౬॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః—అనపేక్షః=విస్పృహుడును; శుచిః=శౌచసంపన్నుడును; దక్షః=సమర్థుడును;
ఉదాసీనః= ఉదాసీనుడును; గతవ్యథః=గతవ్యథుడును; స ర్వా రం భ ప రి త్యా గీ=సమస్తములగు కర్మలను
వీడినవాడును; యః= ఎవడు; మద్భక్తః= బ్రహ్మనిష్ఠుడో; సః= అట్టివాడు; మే= నాకు;
ప్రియః=ఇష్టుడు;

॥౧౬॥

శాంకరభాష్యముః—

అనపేక్ష ఇతి । రేపేందియవిషయసంబంధాది వ్యవేక్షావిషయే వ్యనపేక్షో నిస్సృ-
హా శుచి ర్బాహ్యే నాభ్యంతరేణ చ శౌచేన సంపన్నో దక్షః ప్రత్యుత్పన్నేషు కార్యేషు
సద్యో యథావ త్ప్రతిపత్తుం సమర్థః । ఉదాసీనో న కస్యచి స్మితాదేః పటం భజతే । యః

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధినిః—

ఎవడు దేహ, ఇంద్రియ, విషయసంబంధాదులయెడ అపేక్షారహితుడై (నిస్సృహుడై)
బాహ్యోభ్యంతర శౌచసంపన్నుడై, ప్రాప్తించిన కార్యములయందు యాథాత్మ్యము తెలిసి
కొనుటకు సమర్థుడై, మిత్రాదులగు ఏ యొకనిపక్షమునందు నుండనివాడై, భ య ము
శులు సిద్ధుడగు బ్రహ్మ వేత్తకుండును. వాటిని సాధకుడగు ముముక్షువు జ్ఞానపరిపాక సాధనములగు నవశ్యము
సంపాదించదగునుగాన వీటిని యధ్యాయంతమువరకు జెప్పుచున్నాడు.— యేబ్రహ్మవేత్త యొక్క ఆగమన,
శ్రవణ, దర్శనాదికముచే బ్రాణివర్గ ముద్వేగమును (విత్తోభమును) పొందకుండునో, మరియు లోకోపద్రవ
కారులగు చోర, సర్ప, వ్యాఘ్రాదులనుండి స్వయముగ తాను వాటి దర్శనస్పర్శనాదికముచే నుద్వేగము
నొందడో, మరియు, ఇష్టప్రాప్తియెడ హర్షమును, రోగాద్యుపద్రవప్రాప్తియెడ అసహిష్ణుత్వము, చోరాదుతి
నుండి కల్గు భయము, ప్రాణాపాయపేతువు ప్రాప్తించిన గల్గు ఉద్వేగము మొదలగు స్వాజ్ఞానకృతములగు
చిత్తవికారములచే నిర్ముక్తుడై, యెవడు బ్రహ్మనిష్ఠయందే కాలము గడుపునో యట్టి బ్రహ్మవేత్త నాకు
ప్రియుడు.

॥౧౭॥

— ౧౭వ అధ్యాయము ౧౬వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు .—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— మరియు, “అనపేక్షః” యద్యచ్ఛౌచసతము లగు సర్వ
భోగోపకరణములయందును, స్పృహ లేనివాడై, “శుచిః” బాహ్యభ్యంతరశౌచసంపన్నుడై, “దక్షః”
తెలిసికొనదగినవై, చేయదగినవై యుపస్థితము లగు వాని తెలిసికొనుటకును, చేయుటకును సమర్థుడై,
“ఉదాసీనః” ఏయొకని పక్షము నాశ్రయించనివాడై, “గతవ్యథః” ఇతరులచే ప్రహతుడగుచుగూడ పీడ
ననుభవింపనివాడై, “సర్వారంభపరిత్యాగీ” విహికాముష్మికము లగు సర్వకర్మలను సన్యసించినవాడై,
బ్రహ్మనిష్ఠుడై యెవడుండునో యాతడు నాకు ప్రియుడు.

॥౧౬॥

శాంకరభాష్యము:—

స ఉదాసీనో యతి ర్గతవ్యథో గతభయః । సర్వారంభపరిత్యాగీ, ఆరభ్యంత ఇత్యారంభాః
ఇహాముత్సాహభోగార్థాని కామపేతూని కర్మాణి సర్వారంభాస్తా న్పరిత్యక్తుం శీల మస్యేతి
సర్వారంభపరిత్యాగీ యో మద్భక్తః స మే ప్రియః ॥

॥౧౬॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

లేనివాడై, ఐహికాముష్మికఫలభోగము ప్రయోజనముగా గలవియు, కామపేతులు
నగు సర్వకర్మలను వీడినవాడై. యెవడు నాభక్తు డగునో (బ్రహ్మనిష్ఠు డగునో) యాతడు
నాకు ప్రియుడు.

॥౧౬॥

శంకరానందీయము:— బ్రహ్మవేత్తయొక్క మరొకని లక్షణములను జెప్పుచున్నాడు—
“అనపేక్షః” దృష్టము, శ్రుతము నగు ప్రతివస్తువునందును, దేహ, జీవనాదికము నందును అసద్బుద్ధిచేతను
జీవించియుండగ నే ముక్తుడగుటచే మోక్షము నందుకూడ అపేక్ష లేనివాడై, (సర్వకామవిముక్తుడై “కర్మ
స్వసంగమశ్చాచం” అను న్యాయమున తనచేగాక దేహేంద్రియాదికముచేతనే చేయబడు అన్నాదాన, విసర్గాది
దుష్టాదుష్టకర్మములయందు కర్మణ్యకర్మత్వదర్శనముచే దనకు వానితో సంబంధము లేకుండుటవలన యకర్తా
త్వదర్శి యగు బ్రహ్మవేత్తయే శుచి యనబడును. (నిత్యశుద్ధుడని యర్థము.) “దక్షః” శ్రుతిస్మృతివిహీను
పురాణ, న్యాయ, మిమాంసాది సర్వశాస్త్రముల అధ్యయన, నాధ్యాపన, తదర్థప్రకాశన, అనుష్ఠాన,
అనుష్ఠాపనాది సర్వకర్మలను స్వయముగ తెలిసికొనుటకును, బోధించుటకును, చేయుటకును చేయించుటకును,
సమర్థుడైనవాడై, అట్లైనను “సర్వారంభపరిత్యాగీ” జైదికములు, లౌకికములు నగు సర్వకర్మలు అవిద్యా
కామ, సంకల్ప, అహంకారాదిదోషప్రవర్ధకములగుటచేతను, జ్ఞాన తత్ఫలప్రతిబంధకము లగుటచేతను
వానిని విడచి స్వభావము కలవాడై (సర్వకర్మసంన్యాసియై యని యర్థము.)

విహితాచరణము ధర్మము. తదనాచరణము అధర్మముగదా! అధర్మమునందు ధర్మబుద్ధియు, ధర్మము
నందధర్మబుద్ధియు శ్రోత్రియుడు వివేకియు నగువానికి పతనకారణమే యగును. శ్రోత్రియుడు ధర్మమును
విడచి యధర్మము నాచరించినచో నెట్లు సంతాపము నొందకుండును. అని యాశంకించెదవా? అట్లుకాదు.
కర్మలు మోక్షమునుగూర్చి సాధనములు కానందునను, సమత్వన్నజ్ఞానవంతునకు ప్రతిబంధకము లగుటచేతను
ముముక్షువు వానిని వీడుటయే న్యాయము. అట్టిన్యాయము ననువర్తించు బ్రహ్మవేత్త యందుకై సంతాపము
నొందడని చెప్పుచున్నాము— “గతవ్యథః” తనచిత్తమునుండి కృత్యాకృత్యాననుష్ఠానానుష్ఠానకృత
నుగు చింతను దొలగించినవాడై, (అనాత్మకర్తృకము లగుకృత్యాకృత్యములయొడ అకర్తాత్వదర్శియగు
బ్రహ్మవేత్త సంతాపము నొందడని యర్థము. ఈవిషయమునే “నైనఁ కృతాకృతే తపతః” అను శ్రుతియు
జెప్పుచున్నది.) అట్లుగనో నెట్లుండు ననెదవా? “ఉదాసీనః” అహంరాదియుక్తాయుక్తకర్మలయందు దేహే
ంద్రియాదికము తమ పార్శ్వభాసుసారముగ బ్రవర్తించుచుండ దాను స్వయముగ తలస్తుడువలె నుదాసీనుడై
(సాక్షియై) యవిక్రియాత్మగ నూహక యుండునని యర్థము. ఎవడిట్టిభక్తు డగునో అట్టివాడు నాకు
ప్రియుడు.

॥౧౬॥

గీ॥ యోన హృష్యతి న ద్వేష్టి న శోచతి న కాంక్షతి ।

శుభాశుభపరిత్యాగీ భక్తిమాన్యస్స మే ప్రియః ॥

॥౧౭॥

పదవిభాగము:— యః-న-హృష్యతి-న-ద్వేష్టి-న-శోచతి-న-కాంక్షతి-శుభాశుభ-పరిత్యాగీ-భక్తిమాన్-యః-సః-మే-ప్రియః ॥

॥౧౭॥

ప్రతిపదార్థము:— యః=ఎవడు; నహృష్యతి=హర్షమునుపొందడో; నద్వేష్టి=ద్వేషింపడో; నశోచతి=దుఃఖింపడో; నకాంక్షతి=కోరడో; శుభాశుభపరిత్యాగీ=శుభాశుభకర్మలనువీడుస్వభావముకలవాడో; భక్తిమాన్=భక్తిగల; సః=అట్టివాడు; మే=నాకు; ప్రియః=ఇష్టుడు. ॥౧౭॥

శాంకరభాష్యమే:—

కించ యోన హృష్యతీష్టప్రాప్తా న శోచతి ప్రియవియోగే న చాప్రాప్తం కాంక్షతి శుభాశుభే కర్మణి పరిత్యక్తుం శీల మస్యేతి శుభాశుభపరిత్యాగీ భక్తిమాన్యః స మే ప్రియః ॥

॥౧౭॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

మరియు నెవడు యిష్టమగునది ప్రాప్తించిన హర్షము నొందడో, యనిష్టముప్రాప్తించిన దుఃఖింపడో, ప్రియవియోగమగుచో నట్టియప్రాప్తమగుదానిని కోరడో, శుభాశుభరూపములగు కర్మలను వీడు స్వభావముకలవాడై యుండునో, భక్తి (బ్రహ్మనిష్ఠ) కల అట్టివాడు నాకు ప్రియుడు. ॥౧౭॥

—+ ౧౭వ అధ్యాయము ౧౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు +—

మధునూదనసరస్వతీయము:— మరియు, “సమదుఃఖసుఖః” అనుదానిని వివరించుచుండెను— ఎవడు ఇష్టమగునది లభింప హర్షింపడో, యనిష్టముప్రాప్తంప ద్వేషింపడో, ప్రాప్తమైనదాని యొక్కవియోగముప్రాప్తింపదుఃఖింపడో. యిష్టసంయోగముప్రాప్తింపనపుడుకోరకుండునో, సుఖసాధనములు దుఃఖసాధనములునగుకర్మలను వీడెడికిలముగలవాడై, యెవడుండునో, అట్టి నాభిష్టుడు నాకు ప్రియుడు. ॥౧౭॥

శంకరానందీయము:— ముక్తికి రాగద్వేషములకంటె వేరొండు ప్రతిబంధక మేదియు లేదు. కాన ముముక్షువునవాడు ఆరెండింటిని తప్పక వీడదగునని నూచించుటకై రాగద్వేషరాహిత్యరూప మగు ముక్తలక్షణము నిట జెప్పచుండెను— ఏబ్రహ్మవేత్తయగు యతి స్వయముగ స్వేచ్ఛచేగాని, పరేచ్ఛచేగాని, ప్రాప్తమగు వస్తువిషయమై హర్షమునొందకుండునో, (పరప్రయత్నముచే గూడ నట్టిదానివిషయమై హర్షింపడని యర్థము.) అట్లే యనిష్టమును పొంది ద్వేషింపడో, (స్వానిష్టప్రాప్తమనియందును, అనిష్టమునందును ద్వేషమును జేయడని యర్థము) గొప్ప యనర్థము ప్రాప్తించినను తనకుండు ధైర్యముచేతను అనిష్టము విషయముగా లేనట్టి యాత్మజ్ఞానముచేతను తాను దుఃఖింపడని యర్థము.) అట్లే ప్రాప్తమగు అనర్థము నివర్తించుటకై కోరకుండునో, (ప్రాప్తబ్బోగక్షయమును విడచి వాంఛామాత్రముచే ననర్థనివృత్తి యసంభవముగాని తీతీక్షతో నూరకుండును. గాని దానికి ప్రతీకారమునకై యీషద్యత్నమును గూడ జేయడని యర్థము.) మరియు, పుణ్యములు శుభము లనబడును. పాపములు అశుభము లనబడును. అజ్ఞానసహభావులును ఇచ్చుచేగాని, యనిచ్చుచేగాని చిదాభాసచే చేయబడునవియు నగు కర్మలను “నేను కర్తృ గాను” అను జ్ఞానముచే విడిచిపెట్టెడి (తననుండి వేరుపరచు) స్వభావము కలవాడై, (దేహేంద్రియాదులచే జేయబడిన కర్మలతో

గీ॥ సమ శ్శతౌ చ మిత్రే చ తథా మానాపమానయోః ।

శీతోష్ణసమదుఃఖేషు సమ స్సంగవివర్జితః ॥

॥౧౮॥

ప ద వి భా గ ముః— సమః- శతౌ- చ- మిత్రే- చ- తథా- మానాపమానయోః- శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు- సమః- సంగవివర్జితః.

ప్రతిపదార్థముః— శతౌ=శత్రువులయందును; మిత్రే=మిత్రులయందును; సమః=సముడై; తథా=అట్లే; మానాపమానయోః=మానానమానములయెడ; సమః=సముడై; శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు=శీతోష్ణసుఖదుఃఖములయెడ; సమః=సముడై; సంగవివర్జితః=సంగమును వీడినవాడై.

॥౧౮॥

గీ॥ తుల్యనిందాస్తుతి ర్మానీ సంతుష్టో యేన కేన చిత్ ।

అనికేతః స్థిరమతి ర్భక్తిమా స్మై ప్రియో నరః ॥

॥౧౯॥

ప ద వి భా గ ముః— తుల్యనిందాస్తుతిః- మానీ- సంతుష్టః- యేన- కేన- చిత్- అనికేతః-స్థిరమతిః- భక్తిమా- మే- ప్రియః- నరః-

॥౧౯॥

ప్రతిపదార్థముః— తుల్యనిందాస్తుతిః=నిందాస్తుతులు; (దోషసంకీర్తన, గుణవర్ణనములు) సమానముగా కలవాడై; మానీ=మానముకలవాడై; యేనకేనచిత్=ఏదోయొకదానిచే; సంతుష్టః=సంతుష్టుడై; అనికేతః=నియమితమైన నివాసస్థానము లేనివాడై; స్థిరమతిః=పరమార్థవిషయకమైన బుద్ధికలవాడై; భక్తిమా=బ్రహ్మార్థాభిమానుడు; నరః=నరుడు; మే=నాకు; ప్రియః=ప్రియుడు.

॥౧౯॥

శాంకరభాష్యమ్—

సమ ఇతి । సమ శ్శతౌ చ మిత్రే చ తథా మానాపమానయోః పూజాపరిభవయో శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు సమ స్సర్వత్ర చ సంగవివర్జితః ॥

॥౧౮॥

కించ శుల్యనిందాస్తుతిః నిందా చ స్తుతిశ్చ నిందాస్తుతి తే తుల్యే యస్య స తుల్యస్త్వాస్తుతి ర్మానీ మానవా న్సంయతవా క్సంతుష్టో యేన కేన చి చ్చరీరస్థితిమాత్రేణ । తథా చోక్తమ్— “యేన కేనచి దాచ్యన్నో యేన కేన చి దాశితః । యత్ర క్వచన శాయీ స్యా

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధినిః—

శత్రుమిత్రులయెడను, మానాపమానములయెడను, శీతోష్ణసుఖదుఃఖములయెడను సముడై (అవికృతచిత్తుడై) చేతనములగుస్త్రాద్గులయందును, అచేతనములగు చందనాదులయందును సంగమును వీడినవాడై.

॥౧౮॥

మరియు, దోషసంకీర్తనరూపమగు నిందయు, గుణవర్ణనరూపమగు స్తుతియు సమముగా కలవాడై, వా క్కును నియమించినవాడై, శరీరస్థితిమాత్రప్రియోజనము కల యేదో యొకదానిచే సంతుష్టుడై “యేన కేనచి దాచ్యన్నః యేన కేనచి దాశితః । యత్ర

బ్రహ్మవేత్త లేపమును పొందడని యర్థము. ఈవిషయమును “పుష్కరపలాకే” అను శ్లోతియు, జెప్పుచున్నది. ఇట్టి లక్షణములు కలవాడైయుండునో అట్టిభక్తుడు (జ్ఞానియగు యతి) నాకు ప్రియుడు. ॥౧౯॥

— ౧౮ వ అధ్యాయము ౧౮, ౧౯ వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు —

మధుమాదనసరస్వతీయముః— “పూర్వశ్లోకార్థము సిద్ధోక్తమున విస్తరించెను. “సంగవివర్జితః” చేతనములు సచేతనములు నగు సర్వవిషయములయందును శోభనాధ్యాసను (మంచిది యను సక్తిని)

శాంకరభాష్యమ్:—

త్తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః" ఇతి । కిం చానికేతో నికేత ఆశ్రయో నివాసో నియతో న విద్యతే యస్య సోఽనికేతోఽనాగార ఇత్యాదిస్మృత్యంతరాత్ । స్థిరమతిః స్థిరా పరమార్థవస్తు విషయా మతి ర్యస్య స స్థిరమతి ర్భక్తిమా స్మే ప్రియో నరః ॥ ౧౦౯ ॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

కృతచన శాయీ స్యా త్తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః" (ఏదో యొకదానిచే గప్పబడినవాడై, ఏదో యొకదానిచే తున్నివృత్తి చేసుకొనినవాడై, ఎక్కడనో యొకస్థలమున పరుండిన వాడై, ఎవడుకాలమువెళ్ళబుచ్చునో అట్టివాడు బ్రహ్మానిష్ఠుడుగా జెప్పబడును.) నియతమగు నివాసముగలవాడై, పరమార్థవిషయకబుద్ధికలవాడై యుండు భక్తిమంతుడగు నరుడు నాకు ప్రియుడు. ॥౧౦౯॥

పీడినవాడై (అన్ని విధములుగను హర్షవిషాదకూన్యడనియర్థము.) శేషము స్పష్టము. మరియు "తుల్యనిండా స్థుతిః" దోషకథనరూపమగు నిందయు, గుణకథనరూపమగు స్తుతియు నీరెండును దుఃఖమును, సుఖమును గల్గింపనిచ్చె యుంటుసమములుగనే కలిగినవాడై, "హాసీ" సంయతవాగ్వాప్యసారుడై, శరీరయాత్రానిర్వహణమునకై వాగ్వాప్యసార మపేక్షితము గాదా! అని యందువా? "సంతుప్తః యేన కేన చిత్" తనప్రయత్నము లేవండగ బలతాప్రభృతకర్మోపసీత మగునదియు, శరీరస్థితిమాత్రహేతు వ గు న ది యు న గు ఆశనాదికముచేతనే సంతుప్తుడై, (నిస్పృహుడై) మరియు, "అనికేతః" నియతనివాసరహితుడై స్థిరమతిః" పరమార్థవిషయకమైన మతికలవాడై, యెవడు నాభక్తుడై యుండునో అట్టివాడు నాకు ప్రియుడు. ఇటు భక్తియే యపవర్గసాధనమని చెప్పుటకై పునఃపునః భక్తి స్వీకరింపబడెను. ॥౧౦౯, ౧౧౦॥

శంకరానందీయము:— మనోవికృతిహేతువు లున్నను అవికారస్వరూపముగనుండుట యను నది బ్రహ్మవేత్తయగుయతికి సర్వప్రత్యక్షమగు విశిష్టలక్షణము అగుటనీరెండుల్లోకములచే దానినిజెప్పుచున్నాడు. లోకద్వయే నాశ్రయించి చెప్పునో నపకారి శత్రువనియు, నుపకారి మిత్రుడనియు చెప్పదగను. ఇక విద్వద్వయే నాశ్రయించి జూచిన "సర్వము నేనే" అను సర్వాత్మదర్శియగు బ్రహ్మవేత్తకు శత్రుమిత్రాభిభేదజ్ఞానమే సంభవింపదుగాన, ప్రార్థకర్మవశమున దేహమునకు యొక డపకారియు మరియొక డుపకారియు నగుచుండును. అట్టియెడ బ్రహ్మవేత్త శత్రు, మిత్రులయందు సమదర్శి యగును. మరియు నట్లే ఆశ్రమమిత్రులజేసెడి మానావమాన (పూజాతిరస్కార) ముల యెడ సమదగను. అట్టి పూజాతిరస్కారములు అజ్ఞులకు సంతోషవిషాదదాయులైనను (బ్రహ్మవేత్త సంప్రాప్తములగువానియెడ. నిర్వికారుడై యుండునని యర్థము.) అట్లే శీతోష్ణదుఃఖదుఃఖములు ప్రాప్తించినపుడును బ్రహ్మవేత్త సమదర్శియే యగును. మరియు దోషములన్నను లేకున్నను వాటిని ప్రత్యక్షముగ నున్నట్లు వర్ణించుట నింద యనబడును. గుణము లున్నను లేకున్నను వానిని యున్నట్లు ప్రత్యక్షముగ గీర్తించుట స్తుతి యనబడును. అనాత్మగోచరములగు యిట్టి నిందాస్తుతులయెడ బ్రహ్మవేత్త సమదర్శియగును. (వాటియెడ బ్రహ్మవేత్త నిర్వికారుడగునని యర్థము.) ఈపూర్వోక్తములయెడ సమదర్శనము సిద్ధించుటకు హేతువేమందువా? "సంగవివర్జితః" మానావమానాదుల ననుభవించునది సాభాసాహంకారము, తత్తాదాత్మ్యధ్యాసమే సంగ మనబడును. బ్రహ్మవేత్త అట్టి సంగములేనివా డగును. బ్రహ్మవేత్త-మానావమానాదుల కవిషయమగు పరబ్రహ్మచునందు ఆత్మభావా

గీ॥ యే తు ధర్మామృత మిదం యథోక్తం పర్యుపాసతే ।

శ్రద్ధధానా మత్పరమా భక్తాః సైతీవ మే ప్రియాః ॥

॥౨౦॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శతసాహస్రాయాం సంహితాయాం వైయాసిక్యాం భీష్మపర్వణి
శ్రీభగవద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జున
సంవాదే భక్తియోగోనామ ద్వాదశాధ్యాయః ॥౧౨॥

పదవిభాగము:— యే-తు- ధర్మామృతం- ఇదం- యథోక్తం- పర్యుపాసతే- శ్రద్ధ
ధానాః- మత్పరమాః- భక్తాః- సై- అతీవ- మే- ప్రియాః- ॥౨౦॥

ప్రతిపదార్థము:— యేతు=ఏనన్యాసులు; ధర్మామృతం=ధర్మానపేతము, నమృతత్వసాధన
మగు; ఇదం=యథోక్తం=ఈయథోక్తవిషయమును; పర్యుపాసతే=ఉపాసించెదరో; శ్రద్ధధానాః=శ్రద్ధాయు
క్తులై; మత్పరమాః=నేనే నిరతిశయమైన గతిగాకలవారై; భక్తాః=భక్తులైన; సై=వారు; మే=నాకు; అతీవ=
అత్యంతము; ప్రియాః=ఇష్టులు. ॥౨౦॥

పన్నుడుగాన స్వయముగ తాను ఆ మానావమానాదుల సంబంధము లేనివాడై యంతట సమదర్శియై యగు
నని యర్థము.) “హానీ” తాను చెప్పినదేమియు నుండదుగాన బ్రహ్మజ్ఞాని వాచయము డగును. (‘విజ్ఞానై-
విద్యా సృజతే నాతివాదీ’ అను శ్లోకచొప్పున సర్వమును బ్రహ్మముగ తెలిసికొనినజ్ఞాని చెప్పదగినదేదియు
నుండదుగాన మాని యగునని యర్థము.) ‘సంతుష్టో యేన కేన చిత్’ జ్ఞాని- పార్థిబవశమున బ్రాప్తమగునదియు,
నేదోయొక శిష్టముగాని, అశిష్టముగాని, అల్పముగాని యగు సదసత్త్వభావనానిర్మలమగు భిక్షాప్రాప్త
వస్తువుచే కల్గిన యలంపృత్యయము గలవా డగును, “ఆనికేతః” యతి- ‘ఆప్తా మాన్వేకాకీ యతి శ్చరేత్’
అను స్మృత్యనుసారము నియతనివాసస్థానము లేనివాడగును. ‘స్థిరమతిః’ బ్రహ్మవేత్త-విపరీతభావనాజనకము
లగు మానావమాన, శీతోష్ణ, సుఖదుఃఖాదులు పార్థివించినను “ఈసర్వము నేనును బ్రహ్మస్వరూపమే”
అని సర్వదా అంతటను బ్రహ్మ కారాపన్నమగు ఒకేవృత్తిచే స్థిరమైన మనఃశీలమైన చిత్తవృత్తి కలవాడగును.
(‘దృఢనిశ్చయః’ అను స్థలమున జ్ఞానమునకు ప్రమాణాంతరబాధారాహిత్యము, “స్థిరశ్చయః” అనుస్థలమున
జ్ఞానమునకు నిశ్చలత్వము వివక్షితములు.) ‘భక్తిమాణ్’ “ఏకాంతభక్తి రోవిందే య త్వర్వత్” దక్షిత్
జిమ్, అహైతుక్యవ్యవహితా యా భక్తిః పురుషాత్తమే॥ లక్షణం భక్తియోగస్య నిర్గుణస్య పుష్పదామృతమ్”
(అహైతుకీ= విపరీతప్రత్యయనివృత్త్యాదిప్రయోజనవర్జితమైన బ్రహ్మవేత్తలకు స్వభావసిద్ధమైన ఆవ్యవహితమై
(అవిచ్ఛిన్నమై) వృత్త్యంతరరహితయై పురుషాత్తమునియందు పత్యగభిన్నపరమాత్మయందు కలుగు అఖండా
కారవృత్తిరూపమగు యే భక్తి కలదో అదియే నిర్గుణబ్రహ్మము విషయముగా గల భక్తియోగముయొక్క
లక్షణముగా పెద్దలచే జెప్పబడెను. ఎవ డిట్టి భక్తికలవాడో అట్టి “నరః” (తనను స్వనిష్ఠచే బ్రహ్మమునే
బొందించును.) అను పుష్పవృత్తి ననుసరించి బ్రహ్మనిష్ఠుడు నాకు ప్రియుడు. ॥౧౨, ౧౯॥

— ౧౨వ అధ్యాయము ౨౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుమాదనసరస్వతీయము:—“అద్యేష్టా” అనునది మొదలుకొని యక్షరోపాసకులును,
జీవన్ముక్తులు నగు నన్యాసులకు లక్షణభూతము, స్వభావసిద్ధము నగు ధర్మసముదాయము చెప్పబడెను.
ఈవిషయమే వార్తికమున “ఉత్పన్నాత్మావబోధస్య హ్యద్యేష్టత్వాదయో గుణాః । అయత్నతో భజస్తేవ
వతు సాధనరూపిణః” (ఉత్పన్నానము కల్గినవానికి అద్యేష్టత్వాది గుణములు, ప్రయత్నమును విడిచియే కల్గును.)

శాంకరభాష్యమ్.—

అద్యేష్టా సర్వభూతానా మిత్యాదినాఽక్షరస్యోపాసకానాం నివృత్తసరైర్విషణునాం సంన్యాసినాం పరమార్థజ్ఞాననిష్ఠానాం ధర్మజాతం ప్రకాశిత ముపసంహ్రియతే— యే తు సగన్యాసినో ధర్మామృతం ధర్మా దనవేతం ధర్మ్యం చ త దమృతం చ త దమృతత్వహేతు త్యాధీదం యథోక్త మద్యేష్టా సర్వభూతానా మిత్యాదినా పర్యుపాసతేఽనుత్తిష్ఠంతి శ్రద్ధధానా స్సంతో మత్పరమా యథోక్తోఽహ మక్షరాత్మా పరమో నిరతిశయా గత ర్మేషాం తే మత్పర మా మద్భక్తా శోచిత్తమాం పరమార్థజ్ఞానలక్షణాం భక్తి మాశ్రితా స్తేఽతీవ మే ప్రియాః ।

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

“అద్యేష్టా సర్వభూతానాం” అనునది మొదలుగాగల గ్రంథముచే నక్షరబ్రహ్మోపాస కులును, నివృత్తసరైర్విషణులును, సంన్యాసులు నగు పరమార్థజ్ఞాననిష్ఠుల ధర్మసముదాయము నుపక్రమించి యుపసంహరించుచుండెను.— ఏసంన్యాసులు ధర్మానవేతమును, మోక్ష సాధనమునగు ఈశ్వరోక్తవిషయము ననుష్ఠించెదరో, అట్టి శ్రద్ధావంతులును, యథోక్తా ఊరోపాసకులును, నేనే నిరతిశయగతిగా కలవారును, పరమార్థజ్ఞానరూపమగు భక్తి నాశ్రి యించినవారు నగు అట్టివారు నాకత్యంతము ప్రియులు. “ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థం”

అని చెప్పబడెను. ఈధర్మజాతమే స్థితప్రజ్ఞలక్షణముగా బూర్వము చెప్పబడెను. కాన అత్యజ్ఞానమే ప్రయత్న ముతో సంపాదించదగుననియు, నదియే ముముక్షువునకు మోక్ష సాధనమగు ననియు, ప్రతిపాదించుచు ఆధ్యాయము నుపసంహరించుచుండెను. ఏసంన్యాసులు ధర్మరూపమైనదియు, యమృతత్వ సాధనమగుటవలన లేక యమృతమువలెనే నాస్వాద్యమగు ఈశ్వరోక్తవిషయము ననుష్ఠించెదరో ప్రయత్నముతో శ్రద్ధావంతులై యక్షరాత్మనగు నేనే పరమప్రాప్తవ్యముగ గలవారై నిరుపాధికమగు బ్రహ్మమును భజించువారై యేవ రుందురో వారు నాకు ఆత్యంత ప్రియులు. “ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థ మహం స చ మమ ప్రియాః” అని పూర్వము మోచించినదాని నిట ఉపసంహరించెను. ఈధర్మామృతమునతిశ్రద్ధతో ననుష్ఠించువాడు పరమేశ్వరున కత్యంతప్రియుడు గాన, జ్ఞానవంతున కిది స్వతః ప్రాప్తించు లక్షణమైనను ముముక్షువునకు అత్యంతప్రయత్నముతో నాపాదముగ నవశ్యము సప్రయత్నముగ ననుష్ఠించదగునని యర్థము. ఈవిధముగ సోపాధికబ్రహ్మ ధ్యానపరిపాకముచే నిరుపాధికబ్రహ్మము ననుసంధించువాడై, అద్యేష్టత్వాదిధర్మవిశిష్టుడై, ముఖ్యాధికారియై శ్రవణమనననిదిధ్యాసనముల నావర్తించువానికి వేదాంతతత్త్వవాక్యార్థతత్త్వసాక్షాత్కారము కలిగి ముక్తి సుధవింతును. కాన ముక్తిహేతువగు వేదాంతమహావాక్యన్వయయోగ్యమగు తత్పదార్థము అనుసంధింపదగు నని మధ్యమషట్కముచే ప్రతిపాదించబడెను. ||౨౦||

ఇట్లు మధునూదన సరస్వతీ విరచిత శ్రీభగవద్గీతా

ద్వాదశాధ్యాయ గూఢార్థపికకు “తర్కరత్న,

న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార” బులుసు

అప్పన్నశాస్త్రి విరచితతత్పర్యబోధిని

ప మా ప్ర ము.

శాంకరభాష్యము:—

ప్రియా హి జ్ఞానినోఽత్యర్థ మితి య త్సూచితం తద్వ్యాఖ్యా యేవోపసంహృతం భక్తాస్తేఽతీవ మే ప్రియా ఇతి । యస్మా ద్ధర్మ్యామృత మిదం యథోక్త మనుతిష్ఠ న్భగవతో విష్ణోః పరమేశ్వర స్యాతీవ మే ప్రియా భవతి తస్మా దిదం ధర్మ్యామృతం ముముక్షుణా యత్నతోఽమప్తేయః విష్ణోః ప్రియం పరం ధామ జిగమిషుణేతి వాక్యార్థః ॥

॥౨౦॥

ఇతి శ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్యగోవిందభగవత్పూజ్యపాదశిష్యశ్రీమదాచార్య శ్రీశంకరభగవతః కృతా శ్రీభగవద్గీతాభాష్యే భక్తియోగో నామ ద్వాదశోఽధ్యాయః ॥౧౨॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

అని పూర్వమునందు చెప్పినదానినే యిట వివరించి “భక్తా స్తేఽతీవ మే ప్రియాః” అను దానిచే నుపసంహరించెను. ఈధర్మము, నమృతప్రదము నగు నీయథోక్తవిషయము ననుష్ఠించినవాడు పరమేశ్వరున కత్యంతప్రియుడుగాన ఈధర్మ్యామృతమును ముముక్షువగు వాడు (ప్రియమగు విష్ణుస్థానమును పొందునిచ్చగలవాడు) అవశ్యము ప్రయత్నముతో ననుష్ఠించదగు నని వాక్యార్థము.

॥౨౦॥

అట్లు నూరుచేలసంఖ్య కలిగి, వ్యాసప్రోక్తము, సంహితారూపము నగు మహాభారత మునం దంతర్గతమైన భీష్మపర్వమునందున్న యువనిషద్రూపము, బ్రహ్మవిద్యా రూపమును, యోగశాస్త్రము నగు భగవద్గీతలయం దున్న శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదమునందు గల భక్తియోగ మనువేరి ద్వాదశాధ్యాయమునకు గౌతమనగోత్రు డగు “తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారిణ, దర్శనాలంకార” బులుసు అప్పన్నశాస్త్రిచే రచింపబడిన, ఆనందగిరియవ్యాఖ్యానుస్తత శ్రీభగవద్గీతాశాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని

సమాప్తము

హరిః ఓమ్ తత్సత్.

శంకరానందీయము:—

“అద్యేష్టా సర్వభూతానాం” అనునది మొదలుకొని చెప్పబడిన బ్రహ్మవిల్లక్షణముదాయము సంతను- మోక్షైక కామలు, అంతట విరక్తులు, సాధకులు నగు యతులు శ్రవణ, మననసమర్థులగు జ్ఞానము పరిపక్వమగుటకు సాధనముగ నవశ్యము సంపాదించదగునని బోధించుటకై, తత్సంపాదననిష్ఠులగు సాధకులను స్తుతించుచు ఆధ్యాత్మము నుపసంహరించుచుండెను— (ఇట “తు”శబ్దము నిష్ఠులకంటె వేరగు సాధకుల నుద్దేశించి చెప్పబడు ప్రయుక్తము.) “యేతు” మద్భావాపత్తిశే జోదుమ సుఖసాధనముల గన్నిటిని వీడి, శ్రవణాదిసంజనితజ్ఞానులై, ఇదియే ముక్తికి పరమసాధన మను విశ్వాసము కలవారై, నిర్వికేషపరబ్రహ్మమే పరమపాప్రయమగు గ్గలవారై, లేక, నేనే (ఈశ్వరుడే) నిరతిశయైశ్వర్యసంపన్నుడును, విశ్వాధికుడును, అనుల్లంఘ్యకాసనుడు నను బుద్ధికలవారై మదాజ్ఞావశ

వర్తలై, యతులకు స్వధర్మము సప్రయత్నముగ ననుష్ఠింపదగునది ధర్మమనబడును. లేక, ముముక్షుత్వ ధర్మముచే బొందదగినది ధర్మము. అమృతమునకు (మోక్షమునకు) నియతసాధనమగుట అమృత మనబడును.) అట్టి ధర్మామృతమగు ఈపూర్వోక్తమగు అద్వైత్యత్వాది ధర్మజాతము నెవరు నిత్యమనుష్ఠించెదరో అట్టి మద్భుతములు (మద్భావనానిష్ఠులు) నాకు (ఈశ్వరునకు) అత్యంతము ప్రియులు. లోకమున దాము చెప్పిన పని నెవరు జేయుదురో వారు వారి కత్యంతప్రియు లగుట యనుభవసిద్ధము. నాచే చెప్పబడినరీతి ఈధర్మ జాతము ననుష్ఠించు యతులు నాకత్యంతప్రియులని చెప్పటచే స్వోక్తమగు మోక్షసాధనమున వారికి ప్రవృత్తి సిద్ధించుటకై ఈస్తుతి యుపయోగించును. దానిచే దాము పరమేశ్వరున కతిప్రియు లగుటకును, భవబంధవిముక్తికై, యథోక్తమగు ధర్మామృతమును కృతశ్రవణులును, మోక్షకాములు నగువారు ప్రయత్నముతో ననుష్ఠింపదగునని సిద్ధించినది. ||౨౦||

ఇట్లు శ్రీశంకరానందసరస్వతి విరచిత శ్రీమద్భగవద్గీతా ద్వాదశాధ్యాయవాక్య తాత్పర్యబోధిని “తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార” బులును అప్పన్న శాస్త్రిచే రచింపబడిన తాత్పర్యబోధిని సమాప్తము.

శ్రీ ధ రీ య ము:— ధర్మజాతమును జెప్పి యుపసంహరించుచుండెను.— యథోక్తధర్మరూపమైన అమృతమును (మోక్ష సాధనమగుట అమృతమనబడును.) ఏవరు పాశించెదరో, శ్రద్ధాశుభులై నేనే యుత్కృష్ట గతిగ గలవారై, నాభక్తులై, యుందురో అట్టివారు నాకు ప్రియులు. ||౨౦||

శ్లో॥ దుఃఖ మవ్యక్తవర్తైత ద్భవహవిఘ్న మతో బుధః ।

సుఖం కృష్ణపదాంభోజభక్తి సస్పృహ మాభజేత్ ॥

తా॥ అనేకవిఘ్న పరితుడగు విద్వాంసునకు నిర్గుణోపాసనము తెలియని మార్గము గలవై దుఃఖసాధ్య మగును గాన సుఖసాధ్యమగు శ్రీకృష్ణపాదారవిందభక్తి యనెడు మంచిమార్గమును సేవింపదగును.

ఇట్లు శ్రీధరవిరచిత శ్రీభగవద్గీతా ద్వాదశాధ్యాయటీకకు “తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార” బులును అప్పన్న శాస్త్రి విరచిత తాత్పర్యబోధిని సమాప్తము.

భా ష్య త్క ర్న దీ పి క:— “అద్వైస్తా సర్వభూతానాం” అనునది మొదలుకొని అక్షరబ్రహ్మ పాసకులును, సంన్యాసులునగు పరమార్థజ్ఞాననిష్ఠుల ధర్మసముదాయము నుపపాదించి యుపసంహరించు చుండెను:— అద్వైస్తా సర్వభూతానాం” అను మొదలగుదానిచే జెప్పబడిన యీధర్మపూగము అమృతత్వ (మోక్ష) సాధనమగునది గాన “ధర్మామృత” మనబడును. అట్టి ధర్మజాతమును యెవరు “శ్రద్ధాధానాః” నెక్కువశ్రద్ధతో గూడినవారై; “మత్పరమాః” నేనే (అక్షరాత్మయే) నిరతిశయమైన గతిగా కలవారై, “పర్యుపాసతే” అనుష్ఠించెదరో, “మద్భక్తాః” పరమార్థజ్ఞానరూప మగు భక్తి నాశ్రయించినవారై, యుండురో “తే” వారు “మమ” పరమాత్మ నగు నాకు “ప్రియాః” ఇష్టులు. పూర్వము “ప్రియో హి జ్ఞానినో త్యర్థ మహం స చ మమ ప్రియః” అని నూచింపబడినదాని నిట ప్రతిపాదించి, “భక్తాః సైతే హి మే ప్రియాః” అని యుపసంహరించెను. ఈయథోక్తమగు ఈధర్మామృతము ననుష్ఠించిన వాడు భగవంతునకు అత్యంతము ప్రియుడగునుగాన భగవద్ధామమును పొందదలచిన ముముక్షువు ఈధర్మ జాతమునో ప్రయత్న పూర్వకముగా ననుష్ఠింపదగు నని వాక్యార్థము. ఈవిధముగ ద్వాదశాధ్యాయముచే పోపాధికజ్ఞానపరిపాకమువలన నిరుపాధికాక్షరబ్రహ్మము ననుసంధించు “అద్వైస్తా సర్వభూతానాం”

మిత్యాదిధర్మవిశిష్టనకు శ్రవణాద్యావర్తనము బరమార్థజ్ఞానముచే కల ముఖ్యాధికారికి సాక్షాన్మోక్ష సాప్రప్తిహేతుత్వమును నిరూపించెనుగాన సోపాధిక, నిరుపాధికబ్రహ్మరూప తత్వదార్థము చూపబడెను. ||౨౦||

ఇట్లు ధనపతిసూరివరచిత శ్రీభగవద్గీతా ద్వాదశాధ్యాయ భాష్యోత్పన్నదీపికకు

“తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార”

బులును అప్పన్నకాశ్రివరచిత తాత్పర్యబోధిని

సమాప్తము.

పరమార్థప్రసాదః— అధ్యాయము నుపసంహరించుచుండెను— యథోక్తము, ధర్మసంబంధియు అమృతత్వప్రదము నగు యీధర్మజాతమును శ్రద్ధావంతులై, నేనే పరమగతిగ కలవారై, యెవరనుష్ఠించెదరో వారు నాకత్వంతము ప్రియులు. ||౨౦||

శ్లో|| నానావిక్షేపవిఘ్నై రుపహతమనసాఽలంబకూన్యైన భూయో

హ్యవ్యక్తోపాస్తి మేకే విదధతి సుచిరం లోకీకాచార్యతోన్యే,

భక్తిం యోగేశ్వరాణా మపి పరమగురౌ కుర్వతే స్మాత్కృత్యైర్హై

తత్కేకే తారతమ్యం విశదమభిహితం ద్వాదశాధ్యాయమధ్యే ||

ఇట్లు దైవజ్ఞ పండితవరచిత శ్రీభగవద్గీతా ద్వాదశాధ్యాయ పరమార్థప్రసాదకు

“తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార”

బులును అప్పన్నకాశ్రివరచిత తాత్పర్యబోధిని

సమాప్తము.

నీలకంఠీయముః— ముక్తుని లక్షణములనే, ముముక్షువునకు సాధనములుగా నిరూపించుచుండెను— “యేతు” పూర్వోక్తలుకంటె వేరగు ముముక్షువులు “ఇదం” “అద్వేష్టా సర్వభూతానాం” అను మొదలగుదానిచే జెప్పబడిన “ధర్మామృతం” అమృతత్వసాధన మగుధర్మజాతమును “యథోక్తం” చెప్పినదానిని తప్పకుండగ “పర్యుపాసతే” సంపూర్ణముగ ననుష్ఠించెదరో, “శ్రద్ధా యుక్తులై, “మత్పరమాః” నేనే (సర్వవిశేషకూన్యము, పరమానందరూపము నగు అక్షరపరబ్రహ్మమే) అంతిమమైన సాప్రప్తిసానముగా కలవారై “భక్తాః” కాంతిదాంత్యాదివంతులై నన్ను వేదించు స్వభావము కలవారై యుందురో “తే” అట్టివారు “మే” నాకు “అతీవ ప్రియాః” ప్రియులు. బ్రహ్మజ్ఞాని భగవంతు నకు ఆత్మస్వరూపుడే కాన పరిశేషన్యాయమున యత్యంతప్రియత్వము భక్తులయందే విశ్రాంత మగును. శుక్తుల స్వాభావికధర్మములను ముముక్షువులు యత్నుపూర్వకముగ ననుష్ఠింపదగు నని యర్థము. ఈవిషయము వార్తకమున ఇట్లు చెప్పబడినది— “ఉత్పన్నాత్మప్రబోధస్య హ్యద్వేష్టత్వాదయో గుణాః । ఆయత్నతో భవంత్యేవ నతు సాధనరూపిణః” (బ్రహ్మజ్ఞానము కలిగినవారికి అద్వేష్టత్వాదిధర్మములు ప్రయత్నము లేకుండగ సిద్ధించియే యుండును. దాని కపు డవి సాధనములు గావు. సాధకుడగు ముముక్షువు వాటిని సాధనములుగ గ్రహించి యనుష్ఠింపదగు నని యర్థము) ఉపాసనాప్రధాన మగుతత్పదార్థవివేకము సమాప్తము. ఈపైన జీవబ్రహ్మభేదప్రతిపాదక మగు గ్రంథ మారంభింపబడును.

ఇట్లు శ్రీనీలకంఠాచార్య వరచిత శ్రీభగవద్గీతా ద్వాదశాధ్యాయ భారతభావదీపమునకు

బులును వెంకటకాశ్రివరచిత తాత్పర్యబోధిని

సమాప్తము.

హరిః కీం తత్ప ద్భ్రహ్మజ్ఞప్రస్తు.

సమ్యాప్తం మధ్యమం షట్కమ్.

శ్రీ భ గ వ ద్గీ తా మ ధ్య మ ప ట్క స్థ శ్లో క ము ల కు

అకారాద్యనుక్రమణిక.

అ.	అ. శ్లో. పే.	ఆ.	అ. శ్లో. పే.	ఇ.	అ. శ్లో. పే.
అపరేయ మిత	7- 5-384	అబ్రహ్మభువనా	8-16-501	కిరీటినం గదినం	11-17-695
అంతవత్తు ఫలం	7-23-438	అమా స్వా మృషయ	10-13-646	కిరీటినం గదినం చక్ర	11-46-727
అవ్యక్తం వ్యక్తి	7-24-440	అదిత్యానా మహం	10-21-656	కే.	
అధ్యక్షః కిథం	8- 2-457	అయుధానా మహం	10-28-661	క్లృష్ణాధికతరస్తేహం	12- 5-751
అక్షరం బ్రహ్మ	8- 3-460	అభ్యాహి మే శో	11-31-709	గ.	
అధిభూతం క్షరోభావః	8- 4-466	ఇ.		గతి ర్భర్తా ప్రభు	9-18-588
అంత కాలేచ మా మేవ	8- 5-470	ఇచ్ఛాద్వేష సము	7-27-447	చ	
అభ్యాసయోగయుక్తేన	8- 8-478	ఇదం తు తే ప్రవ	9- 1-539	చతుర్విధా భజంతే	7-16-424
అనన్యచేతా స్వతంత్రం	8-14-497	ఇహైకస్థం జగ	11- 7-686	జ	
అవ్యక్తా ద్వ్యక్తయః	8-18-507	ఇత్యర్జునం వాసు	11-50-732	జరామరణమోక్షయ	7-29-451
అవ్యక్తోఽక్షరఇత్యుక్తః	8-21-510	ఉ.		త.	
అగ్నిర్లోతి రహ శ్శుక్లః	8-24-524	ఉదారా స్సర్వ ఏతై తే	7-18-429	తస్మా త్సర్వేషు	8- 7-475
అశ్రద్ధధానా	9- 3-549	ఉచ్చైశ్శృవసమశ్వా	10-27-660	తపా మ్యహ మహం	9-19-589
అవజానంతి మాం	9-11-573	ఏ.		తత్రైకస్థం జగ	11-13-692
అహంకృతు రహం	9-16-585	ఏతద్ద్యోనీని భూతాని	7- 6-386	తత స్స విస్మయా	11-14-692
అనన్యా భింతయంతో	9-22-595	ఏతాం విభూతిం	10- 7-634	తస్మా త్వ ముత్తిష్ఠ	11-33-711
అహం హి సర్వ	9-24-599	ఏవ మేత ద్యతార్	11- 3-683	తస్మా త్ప్రణమ్య	11-44-726
అపి చే త్సుదురా	9-30-612	ఏవ ముక్త్యా తతో	11- 9-688	త్వ మక్షరం పరమం	11-18-696
అహింసా సమతా	10- 5-631	ఏత చ్ఛృత్వా	11-35-714	త్వ మాదిదేవః	11-38-719
అహం సర్వస్య	10- 8-636	ఏవం సతతయుక్తా	12- 1-741	తిభి ర్గణమయై	7-13-412
అహ మాత్మా గుడా	10-20-654	ఏ తంక్షర మనిర్యేశ్యం	12- 3-747	తుల్యనిందాస్తుతిర్మానీ	12-19-772
అశ్వత్ సర్వవృక్షా	1-26-660	ఏతు సర్వాణి కర్మా	12- 6-752	తేహం జ్ఞానీ నిత్య	7-17-427
అనంత శ్చాస్మి	10-29-662	ఓ.		తే తం భుక్త్వా	9-21-593
అక్ష రాణా మకా	10-33-667	ఓమిత్యే కాక్షరంబ్రహ్మ	8-13-495	తేహం సతతయుక్తా	10-10-638
అథ వా బహు	10-42-676	క.		తేహ మేవానుకంపా	10-11-641
అనేకవక్త్రనయనం	11-10-689	కవిం పురాణ మను	8- 9-480	తేహ మహం సము	12- 7- 52
అనేకబాహుబదర	11-16-684	కథం విద్యా మహం	10-17-649	త్రైవిద్యా మాం	9-20-592
అనాదిమధ్యాంత	11-19-698	కస్మా చ్చు తే న	11-37-717	ద.	
అమీ హి త్వా సుర	11-21-700	కా.		దండ్రో దమయతా	10-33-672
అమీ చ త్వాం	11-26-705	కామై చైతై	7-20-433	దంష్ట్రాకరాశాని	11-25-704
అదృష్టపూర్వం	11-45-727	కాలోస్మి లోకక్షయ	11-32-710	ద్యావాప్యథివో	11-20-699
అద్వేషా సర్వ	12-13-763	కి.		దివ్యమాల్యంబరధరం	11-11-689
అనపేక్ష శ్శుచి	12-16-769	కిం త ద్బ్రహ్మ	8- 1-457	దివిసూర్యసహస్రస్య	11-12-690
అభ్యాసే శ్శ్వసమరోసి	12-10-757	కింపున రాప్రహ్మణాః	9-31-618	ద్యూతంఛలయతా	10-36-671
అక్షేత దప్యశక్తో	12-11-758				
అథ చిత్తం సమా	12- 9-756				

ద.	అ. శ్లో. పే.	మ.	అ. శ్లో. పే.	ల.	అ. శ్లో. పే.
దృష్ట్యేదం మానుషం	11-51-733	మహర్షయ స్సప్త	10- 6-633	తలివ్యాసే గృహ	11-30-708
దైవీహ్యేషా గుణ	7-14-414	మచ్చితా మదత	10- 9-637	వ.	
ద్రోణంచ భీష్మంచ	11-34-712	మహర్షీణాం భృగు	10-25-659	వక్త మర్త్య స్మ కేషేణ	10-16-649
వ.		మృత్యు స్సర్వ	10-34-668	వక్త్రాణీ తే త్వర	11-27-706
పర స్తస్మా త్త్రభావో	8-20-513	మదనుగృహాయ	11- 1-680	వాయు ర్మహాగ్ని	11-39-720
పత్రిం పుష్యం ఫలం	9-26-605	మన్యసే యది త	11- 4-684	విస్తరే జాత్రునో	10-18-650
పరం బృహ్మ పరం	10-12-544	మయా పృసన్నేన	11-47-729	వృష్టినాం వాసు	10-37-671
పవనః ఫవతామస్మి	10-31-663	మత్కర్మకృ స్మత్పర	11-55-736	వేదాహం సమతీ	7-26-445
పశ్య మే పార్థ	11-5-685	మయ్యావేశ్య మనో	12- 2-745	వేదేషు యజ్ఞేషు	8-28-449
పశ్యా దిత్వా స్వనూ	11-6-685	మయ్యేర మన ఆధ	12- 8-755	వేదానాం సామవేదో	10-22-657
పశ్యామి దేవా స్తవ	11-15-693	మా ముపేత్య పున	8-15-499	శ.	
పితౄన్య లోకస్య	11-43-724	మాం హి పార్థ	9-32-617	శుక్లకృష్ణే గతిహ్యేతే	8-26-531
ప్రియాణికాలే మనసా	8-10-485	మా తే వృధామా	11-49-731	శుభాశుభఫలైః	9-28-608
ప్రకృతిం స్వా మన	9-8-562	మోఘాశా మోఘ	9-12-576	శ్రేయా హి	12-12-759
ప్రహ్లాదశ్చాస్మిన్దైత్యా	10-30-663	య.		స.	
పితాహ మస్య జగతః	9-17-587	యం యం వాపి	8- 6-473	స తయా శృద్ధయా	7-22-437
పుణ్యో గంధః పృథి	7-9-401	యదక్షరం కేదవిదో	8-11-488	సర్వద్వారాణీ	8-12-492
పురుష స్స పరః పార్థ	8-22-517	యత్ర కాలే వ్యనా	8-23-520	సహస్రయుగపర్య	8-17-504
పురోధసాం చ	10-24-659	యథాకాశస్థితో నిత్యం	9- 6-559	సర్వభూతాని	9- 7-561
బి.		య త్రోషి య	9-27-606	సతతం కీర్తయంతో	9-14-581
బలం బలవతాం	7-11-405	యచ్చాపి సర్వభూతా	10-39-673	సమోహం సర్వ	9-29-610
బహునాం జన్మనా	7-19-431	యద్య ద్విభూతిమ	10-41-675	సర్వ మేత దృతం	10-14-646
బీజం మాం సర్వ	7-10-403	యథా నదీనాం	11-28-706	సరాణా మాది	10-32-664
బుద్ధి రా న మనం	10- 4-631	యథా పరీప్తం	11-29-707	సఖేతి మత్వా	11-11-722
బృహత్సమ తథా	10-35-669	యస్మా న్నో ద్వైజితే	12-15-768	సంన్నియమ్యేంది	12- 4-748
భ.		య చ్చానహసార్థ	11-42-722	సంతుష్ట స్సతతం	12-14-766
భవాప్యయా హి	10- 2-628	యాంతి దేవవృతా	9-25-602	సమ శ్శత్రో చ	12-18-772
భక్త్యా త్వన్మయా	11-54-735	యేచైవ సాత్త్వి కా	7-12-407	స్వయమేవాత్మనా	10-15-647
భూమి రాహస్యలా	7- 4-381	యేషాం త్వంతగతం	7-28-449	సాధిభూతాధిపైం	7-30-452
భూతగ్రామ స్స	8-19-510	యే పృన్య దేవతా	9-23-598	సానే హృషీ కేశ	11-36-715
భూయ ఏవ మహా	10- 1-626	యే తు ధర్మాన్య	12-20-774	హ.	
మ.		యో యో యాం	7-21-434	హస్త తే కథ	10-19-652
మయ్యానక్తమనాః	7- 1-373	యో మా మజ మనా	10- 3-629	క్ష.	
మనుష్యాణాం సహ	7- 3-379	యోనహృప్యతినద్యేష్టి	12-17-771	క్షిప్రం భవతి	9-31-663
మత్తఃప రతరంన్యావత్	7- 7-394	ర.		జ్ఞా.	
మయా తత మిదంసర్వం	9- 4-551	రసాహమపు కాన్తేయ	7- 3-399	జ్ఞానం తేహం	7- 2-377
మయాధ్యక్షేణ పృకృ	9-10-566	రాజవిద్యా రాజ	9- 2-544	జ్ఞాన యజ్ఞేన	9-15-583
మహాత్మాన స్తు మాం	9-13-579	రుద్రాణాం శంకర	10-23-658		
మన్మనా భవ	9-34-621	రుద్రాణిత్వా వసవో	11-23-701		
		యాపల మహా తే	11-23-702		

గీ॥ నమః పురస్తా దథ పృష్ఠత స్తే నమోఽస్తు తే సర్వత ఏవ సర్వ ।

అనంతవీర్యామితవిక్రమ స్త్వం సర్వం సమాప్నోషి తతోఽసి సర్వః ॥ ౪౦॥

ప ద వి భా గ ముః— నమః— పురస్తాత్— అథ— పృష్ఠతః— తే— నమః— అస్తు— తే— సర్వతః— ఏవ— సర్వ— అనంతవీర్యామితవిక్రమః— త్వం— సర్వం— సమాప్నోషి— తతః— అసి— సర్వః ॥ ౪౦॥

ప్రతిపదార్థముః— పురస్తాత్=పూర్వదిక్కునందు; తే=నీకై; నమః=నమస్కారము; అథ=అనంతరమునందు; పృష్ఠతః=వెనుకభాగమందు; తే=నీకై; నమః=నమస్కారము; హేసర్వ=ఓసర్వస్వరూపుడా; సర్వతః=అన్నిదిక్కులయందును; తే=నీకై; నమః=నమస్కారము; త్వం=నీవు; అనంతవీర్యామితవిక్రమః=అంతములేనివీర్యము, అమితమైన విక్రమముకలవాడవై; సర్వం=సమస్తజగత్తును; సమాప్నోషి=వ్యాపించియుంటివి; తతః=ఆ కారణముచే సర్వః=సర్వస్వరూపుడవై; అసి=అయితివి. ॥౪౦॥

శాంకరభాష్యమ్:—

తథా— నమః పురస్తా త్పూర్వస్యాం దిశి తుభ్య మథ పృష్ఠత స్తే పృష్ఠతోపి చ తే । నమోస్తు తే సర్వత ఏవ సర్వాసు దిక్షు సర్వత్ర స్థితాయ హే సర్వానంతవీర్యామితవిక్రమోఽనంతం వీర్య మస్యామితో విక్రమోఽస్య వీర్యం సామర్థ్యం విక్రమః పరాక్రమః । వీర్యవా నసి కశ్చి చ్చస్త్రాదివిషయే న పరాక్రమ తే మందపరాక్రమోవా త్వం త్వనంతవీర్యామితవిక్రమ శ్చే త్వనంతవీర్యామితవిక్రమ స్సర్వం సమస్తం జగ త్సమాప్నోషి సమ్య గేకే నాఽఽత్మనా వ్యాప్నోషి యత స్తస్మా దసి భవసి సర్వ స్త్వయా వివాభూతం న కించి దస్తి త్యర్థః ॥౪౦॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఓసర్వస్వరూపుడా! నీకై పూర్వదిక్కునందు నమస్కారము. వెనుకభాగమందు నీకై నమస్కారము. నీకై అన్నిదిక్కులయందును నమస్కార మగు కాక. నీవు అంతములేని వీర్యము, అమితమైన పరాక్రమము కలవాడవు. సర్వమును వ్యాపించి యుంటివి. కాన సర్వము నీవైతివి. (నీవు కాని దేదియు లేదని యర్థము.) ॥౪౦॥

త్మకుడవగుట నీవు సర్వలకు నమస్కార్యుడవు. కాన నానమస్కారము నీకు జెందుగాక. నీకై వేయి నమస్కారములు. తిరిగి నమస్కారము. మరల నమస్కారము. (భక్తిశ్రద్ధాతిశయముచేసిన నమస్కారాలం ప్రత్యయము లేవందుట నమస్కారావృత్తిచే సూచితము.) ॥౪౧॥

— ౧౧వ అధ్యాయము ౪౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు —

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— నీకై మందుభాగమున నమస్కారము. వెనుకభాగము నందు నమస్కారము. అంతటను యుండు నీకై నమస్కారము. ఓసర్వాత్మకుడా! నీవు అనంతమైన శరీర బలము, అపరిమితమైన విక్రమము (శత్రుప్రయోగ నైపుణి) కలవాడవు. (లేక “అనంతవీర్య” అని సంబోధనముగ జూడనగును. సర్వజగత్తును లెస్సగ నద్రూపముతో వ్యాపించియుంటివి. కాన సర్వస్వరూపుడవు. నీకంటె నతిరిక్తమగున దేదియు లేదని యాశయము. ॥౪౦॥

శంకరానందీయముః— అర్జునుడు భక్తివేగముచేసిన సంతోషాతిశయముచే స్తుతించుచు తిరిగి యంతటను నమస్కరించుచుండెను:— ఓసర్వాత్మకుడా! నీకై మందు వెనుక భాగములయందు నమస్కా